

NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

398574-C

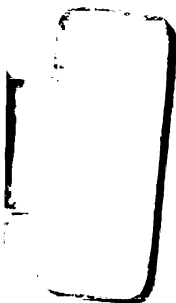
NEU-

NICHT
AUSHEBEN!

UMSIGNIEREN AUF

MF 1.097

J. H. 987

Österreichische Nationalbibliothek

+Z203072601

395, 574-C. Neu-

2

1868

~~395, 574-C~~

PERIOD.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річне зр. 4; піврічне зр. 2; чвертьрічне зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнього Дому,“ (Краківська улця).

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

ПЕРЕДНЄ СЛОВЦЕ.

Слово гайдамаки у Ляхівъ було те жъ саме, що й розбишакн. Гайдамаками прозвано первихъ козаківъ, що встали проти Ляхівъ та недоляшківъ, а проте козакн не вважали себе за розбишакъ, тільки зъ досади почали самі себе звати гайдамаками. Відомі великі речі, на які вони підіймались, обороняючи свою волю и віру. Вони въ ляхцької шляхти були гайдамацтвомъ. Страшенна боротьба козаківъ зъ ворогами закінчилась тимъ, що правий Дніпровий бікъ стався пустинею. Пустиня ся засіяна пожарищами и людськими кістками, ще разъ досталась у шляхецькі руки після Андрусівської рідни, що постановля зъ Ляхами лукаві московські бояре та дикн на безголовьє того народу, що нимъ зросла сила розхитаного царства. Тоді ляхька шляхта добірала всякого способу, аби якъ-небудь залюднити покинуті городища и селища. Пани мавили народъ у нові свободи, обітуючи людемъ таку волю, якої й не знававъ ніхто на Україні. Тимъ часомъ на лівому дніпровому боці, у Гетьманщині, Самійловичъ, Мазепа и инші гетьмани, потоваришивши зъ столешніми дуканами, попускали їмъ попускъ у всякихъ кривдахъ, та й самі, за їхъ приводомъ налягали на простолюдде. Втікали селяне купами въ лівого боку Дніпра на правий. Якъ залюднився жъ правий бікъ, — ляхькі пани почали зновъ орудувати своїми селями подавнѣму. Люде переказували про панську неправду на Запорозжѣ. Запорозці, живучи на дніпровому Ниву, далеко відъ гетьманської и ляхцької сили, вважали себе подавнѣму вольнимъ народомъ, давали притулокъ утікачамъ зъ України и добре мстились надъ ляхькимъ панствомъ. Мало не що-весни виходили въ ляхьку Україну купи козацтва, затягали до себе селянъ и, звучись гайдамаками, пустішили панські добра огнемъ и мечемъ. Такъ велось поти, поки цариця Катерина несподівано наслала на Січъ своє військо и зневолила Запорозцівъ ростектись, куди хто втрапивъ. Після сѣго гайдамацтвували по ляхькій Україні тільки Запорозці-волоцюги малими кучами. У-посліді и сі мстеці панськихъ кривдъ — або захиріли відъ старости по хуторцяхъ, або перегнули въ нападахъ на панівъ, або жъ попритаювались проміжъ селянами відъ ровідокъ ляхькихъ командъ, и всталось після нихъ саме тільки ния гайдамака, що й досі ляхький шляхтьчъ має въ розмові своїй заодно зъ розбиша-

кою. Тимъ часомъ українські селяне не перестали до нашого часу співати про гайдамакъ те жъ саме, що співали на початку козацької війни зъ Ляхами:

„Товариші гайдамаки,
Вгиніть мою волю:
Що намъ треба відлаштити
Українську недолю!“

II.

Давно вже се діялось, — може, роківъ десятиківъ съ чотири назадъ. Вертався я съ чужині на дніпрові узбережжя, довго не бувши дома; та не весело на душі було. Дві журби пригнітали мене: одна журба, що не застаю живого панотця, а друга — розлучивсь изъ коханою дівчиною. Все жъ таки хотілось бачити рідний будинокъ, рідне Дніпро и тихъ людей, що зрісь проміжъ ними. Оце жъ остання станція. Уорога потяглась узбережъ. Зъ за дніпрового корита видко вже сині горби. Се ті гори зъ гаями та байраками по надъ Славутою, де крились гайдамаки, де й досі розлягаюця гайдамацькі сиви.

Поштарь, що мене візъ, бувъ ніби по-знакү міні. та, загадавшись про своє, дививсь я на єго мовчки. Вродливий бувъ парубіка, гарно прибраний по поштарськи. Бриль у квіткахъ, поясъ крамівий, люлька зъ срібломъ. Дивлюсь на єго, а вінъ озвравця на мене. И хоче ніби сказати щось и не скаже.

„А що, брате?“ озвавсь до єго. „Чи не по-знакү?“

„А вже жъ по-знакү, коли ви синъ Крутоярівського пана, царство єму небесне!“

„А ти добре знавъ мого панотця?“

„Ото бъ не знати! Хоба бъ я дурний бувъ, чи що? Крутоярівка ваша стоить по сей бікъ надъ Дніпромъ, а наша — підъ горою по той. Батько мій — рибалка. Мало не що-дня було рибу вашому панотцеві возимо.“

„Чомъ же ти не рибалка? Чомъ тобі въ поштарі заманулось?“

— Замість одвітувати поштаря зітхнув і по-
нурился.

„Що жь мовчишь, брате?“

Махнув рукою, ніби казавъ не поможе міні розмова! А хвилинку назадъ здавась веселинь, якъ дитина. Мовчки поганявъ коней. Далі обернувся до мене:

„Не знати міні вашого панотця! Та вінъ — перомъ надъ нимъ земля — оброчивъ мря ма-
тірь відъ каліцтва. Зanedужала мати очима, та вже такъ, що нічого й не бачить. Такъ батько: „Повези її до Крутоярівського пана: вінъ помагá людямъ.“ Царство ёму небесне, подививсь, давъ ліківъ, мовъ рукою знало. Еге! такъ се ви на своє господарство? Ну, Боже вамъ помози. Одружіться та й живіть собі зъ Богомъ. У насъ в панночкі гарні.“

„А ти жонатий?“

„Ні ще.“

„Чомъ же й досі не одружився? Пора!“

Поштаря зітхнувъ ще важче и зновъ погнавъ коней. Серце мов було чутке тоді: догадавъ що въ ёго болить, та мовчавъ, щобъ не вразити.

„То-то міні заразъ ви здались по-знаку!“ почавъ поштаря помовчавши. „И хочу спитати и е-
пáсуюсь. Інший такъ загне тобі, що нехай ёму цуръ. Ну, слава жь тобі, Господи, що вернулись ви до дому! Та ще коли бъ заразъ и дружина знай-
плась.... Отъ би вже потанцювали ми въ Крутоя-
рівці!“

„Найди, брате, перше собі дружину.“

Се слово заволокло хмарою веселий видъ па-
рубка.

„Нема въ мене дружини и не буде! Туга, до-
сада — отъ мов подружже! Гей, соколи!“ крикне на коні: „розбійте хочъ ви мою тугу!“

Зрозуміли ёго коні — помчались вітромъ. За малу годинку вдержавъ їхъ: „Ні соколята! не роз-
бити вамъ туги мові. Ось вона йде міні на-
зустрічъ!“

Саме тоді минали ми хуторець, що приникъ до степового озера. Верби обступили воду, мовъ дивовижу. Підъ вербами зроблено наметинъ надъ криницю. Вода съ криниці стекала жолобкомъ у озеро. Назустрічъ намъ вийшла вродлива дівчина зъ повними відрами на коромислі. Заразъ було зна-
ти, що піджидала поштаря.

Зупинивсь, підбігъ до неї води напитись. Ми-
нуту хиба простóявъ проти неї, державшись за відро и може двома тількі словами перекинувся. Була въ ёго очу шана якась до дівчини. Обов вони своїмъ видомъ и поставою здвигнули міні серце. Розумно міні стало, щó воно в.

Якъ помчались ми далі, я почавъ зновъ:

„Ну, брате, знаю жь теперъ, чомъ ти кинувсь
рибальства.“

„Коли жь знаєте, то й знайте,“ каже понуро.
„Скажъ міні, щó въ тебе за печаль? Не малá
вова въ тебе, я бачу.“

„А на що вамъ, добродію?“

„Вподобавъ я твою вдачу; хотівъ би знати,
яке въ тебе на душі горе.“

„Щобъ було ось чого глузувати?“ каже, гля-
нувши скрива.

„Ні, брате, я не такий.“

Поштаря споглянувъ на мене ще разъ якось
чудно и мовчки погнавъ коні.

„Якъ тебе звати?“ спитавъ я, аби чимъ-не-
будь замутитись.

„Звуть мене Яківъ, а прозивають мого батька
Дундукъ; то я по батькові — Дундученко. Ось
якъ мене звати!“

Знати було, що поштаря пишався своїмъ
родомъ.

„Ну, брате Якове: коли хочешъ, виявлю тобі,
чомъ я бажавъ знати про твій смутокъ.“

„То й почуємо,“ каже байдужливо.

„Якъ засумую чого... Була часомъ великий
сумъ и нашому братові. Якъ тобі здавця?“

„Не знаю. Не пробувавъ я бути паномъ.“

„Ну, знай же, приятелю, що воно такъ. Отъ,
якъ засумую чого, то нічимъ себе не розважу; хи-
ба обернусь до якої прихильної люднини и все, щó
въ мене на душі, виявлю. Якъ виявлю, то й полег-
шав. Оттимъ же то й допитуюсь у тебе. Шкода
твої молодóсті. Ось розкажи, що тамъ за лихо
тобі склалось; може й тобі полегша.“

За сю мову наградивъ мене Яківъ Дундучен-
ко поглядомъ такимъ, наче сонце зъ за хмари ви-
зирнуло. И не заразъ гордовитий Дніпровикъ одві-
тувавъ міні словомъ. Вже я починавъ думати, що
шкода зъ нимъ розмовляти. Ажъ ось вінъ пильно
подививсь на мене, ніби міркуючи, чи я стою щир-
ої мови про таку річъ.

„Бачу,“ каже, „по всьому, що ви хороша лю-
дина.“

Проглаголавши таке, помовчавъ.

„Горе мов наче й невеличке, та узловате. О-
повідати ёго — два слова, а перенести... нехай би
хто спробувавъ, якъ переносити таке горе!... Ви
въ свого панотця одинъ були синъ?“

„Одинъ.“

„Ну, такъ ви знаєте, чи дорогі ви були ёму
на старості. Се жь то ще въ вашому, панському
побуті, а въ насъ — ще дорожче: у насъ отцеві-
матері синъ и втіха и підмога и послуга. Я такожъ
одинъ синъ у своїхъ старихъ, и дарма, що мої
стари — люде прості, а люблять мене такъ, якъ и

ляни своїх дитой, коли не білимъ. Мій батько й мати — убогі собі люде. а давайте імъ за мене повну скриню золота, то й не віддадутъ... Та й на потравне въ чужі руки не оддадутъ за повну скриню золота, не то що!“ Тутъ зупинивсь — и зникнувъ голосъ, та й каже съ притискомъ: „Отъ же я не-випнувъ їхъ... покинувъ, такъ такъ, якъ бачите, и замість служити імъ при старості, послугувавю чужимъ людемъ. Отъ мов горе, добродію! таке горе що тамъ уже, може, половина серця зотліла. Та вамъ здавця, не такъ-то розумно, про що се я базікаю?“

„Ні, брате Якове! розумно воно міні, та ще й геть.“

„Куди вамъ! Коли бъ у васъ така гадюка об-вмилась кругъ серця... Та що жъ се я, дурний, плещу? Не дай Боже такого лиха нікому! И верогу такого лиха не хотівъ би. Убогі, недужні, одиноні — а я покинувъ їхъ... Ой, коні!“

И погнавъ поштаръ прудко, шукаючи собі пільги.

„На що жъ ти кидавъ їхъ, коли тобі такъ важко?“ спитавъ я трохи згодомъ.

„На що! А ви й не догадались?“

„Хотілось частіщъ бачитись изъ тією кра-лею?“

„А правда, що краля? на весь світъ краля!.. Якъ же бъ я не вмиравъ за нею? Та я зовсімъ стерявся, добродію, отъ що! Самъ я не знаю, що роблю. Се ще не все, що я покинувъ старихъ: я їхъ руйную. Бачте, яка на міні одежа? Чи поштарі такъ ходять?... А сорочку се вона міні виши-вала и червона стрічка відъ неї... Чи міні жъ би те вбратись мовъ на весілле? Що-дня міні свято, що дня ганяю мимо криниці, а моему отцю-матері хата — темниця!“

„Слухай же, брате Якове: чи не лучше бъ тобі одружитись изъ сією дівчиною та жити въ купі зъ отцемъ-матірью, аніжъ такъ мучитись?“

„Одружитись! Легко вамъ се казати, а спробували бъ ви вблагати мого старого!“

„Що жъ? хіба вбога?“

„Ні, вона всімъ багата, та не тимъ, чого ёму треба. Байдуго ёму врода її препишна, и добра вдача, и серце голубине. Воли, корови — отъ ёму чого заманулось!“

„Якъ же се ти казавъ, що батько не пустивъ би тебе въ чужі руки за скриню золота, а не хоче твого щастя черезъ придане? Оце вінъ тебе такъ любить?“

„А вже жъ любить! Дорожче ёму синъ усёго въ світі. Тимъ-то й не хоче, щобъ я вдавъ убогу. Я вже казавъ ёму... не самъ я казавъ, а черезъ матірть... у самого мене и язикъ не повернувся бъ...“

що ми — люде молоді, робитимемъ, наживемо собі худобу.“

„Що жъ? міні здавця, ти до-ладу казавъ.“

„Еге! По-вашому до-ладу, а по-ёго — ні! Каже матері: „Сама знавись: ми съ тобою побра-лись убогими, и отъ працюємо до тридцяти вже роківъ, не покладаючи рукъ, а багачко надбали? Та жъ хата, що досталась відъ діда, той же садокъ відъ горою, ті жъ самі човні на Дніпріві. Нехай викине дуръ зъ голови та візьме отецьку дочку, а не сироту; нехай візьме съ плугомъ волівъ та вчи-миця ратаємъ, то житиме краще рибалки, та й насъ при старості літъ зупокоїтъ.“ Отъ що каже мій батько! Я бувъ и надумавъ: „Викину зъ голови дуръ! нехай буде по ёго! Тільки жъ така на-пала нудьга, що трохи не збожеволівъ. Навиву чов-номъ — такъ и кинувся бъ у воду. Плеще весло а міні наче хто шепче: „Не життє тобі на світі!“ Мучився, мучився, а далі думаю: „Ні, погублю я тутъ свою душу! Осирочу батька-матірть!“ Та, не сказавши нікому й слова, кинувъ рибальство и пі-шовъ у поштарі.“

„И твої старі й досі не знають, де ти дівся?“

„Мати навідувця до мене. Серце сказало їй, де мене шукати.“

„Чомъ же ти попереду зъ ними не пора-дивсь? чомъ хочъ матері не признавсь, що їхъ по-кидавешъ?“

„Тимъ, що коли бъ захотівъ їй сказати, що отъ покину васъ, то вже певно не покинувъ би. Я свою натуру знаю. Да й теперъ оце: не наймись я на всю осінь у поштарі, дакъ мати одвела бъ мене до дому, якъ дитину. Нанявсь — якъ про-давсь. Тільки се й дав міні силу; а те ходивъ би, якъ навіжений зъ сёго боку на той, а съ того на сей. Міні то й теперъ не легше; тільки що тоді я бувъ би ні рибалка, ні поштаръ и зоставивъ би своїхъ старихъ безъ шматка хліба. Вамъ здавця легко носити на душі батькове та материне горе! Покинути самихъ на старості! Бачу, що й Господь мене покинувъ: нема въ мене радості въ серці, дарма що вбираюсь, наче молодий князь, и що-дня бачу свою Настю.“

„Да тобі бъ, Яковъ, одружитись уже зъ разу, та й годі. Тоді бъ старому нічого було впиратись.“

„Якъ се? безъ батьківського благословення? Славно! Се тільки въ панівъ такъ буває. Та й моя Настя, дарма, що дівчина собі вбога, а не приславъ би я до неї старостівъ по закону, изъ хлібомъ-сіллю зъ отцевської хати, те хочъ би якъ мене любила — не пустилась би на такий соромъ.“

„Якого жъ ти ждець кінця, Якове? Батько не благословля тебе женитись, а ти, безъ ёго благо-словення, не смієшъ.“

„Ніакого. Отъ, буду весь вікъ отгакъ пошта-рювати, а вона весь вікъ виходитиме проти мене зъ відрами, поки минуця наші молодіці и стане-мо, якъ свічка.

„Ну, вже жъ хочъ тоді буде тобі своя воля, ажъ умре батько?“

„Нехай мене боронить Богъ про се думати! Зароблятиму ёму гроші поштарствомъ, поки вінъ живъ, а прийме ёго Богъ до себе та не поблагословить мене вмираючи — и тоді не ожению до-віку!“

Дуже вподобавъ я вдачу сёго нарубка. Зъ до-брого кореня вибуяла. Здоровий той народъ, що въ ёго молодіжъ кипить, та й не скипає.

„Ну, брате Якове, спасибі тобі за оповідання. Ніколи ёго не забуду.“

„И вамъ спасибі, добродію, що не погнушались розмовляти зъ нашимъ братомъ. Справді міні стало легше на душі, якъ розказавъ вамъ про своє горе. А то мовчу та душу серце мовъ гадюку. Наші поптарі — зубоскали; зъ ними мушу шуткувати, сміючись на кутні, щобъ не прозвали квашею; а що въ мене на душі, того ніхто не знає.“

„Ну, а Настя знає все?“

„И десятої частини не скажу їй того, що ви відъ мене випитали. Знали ви, якъ підойти підъ мене! Не доведи Боже, щобъ Настя знала всю мою тугу. Я передъ нею веселий и щасливий. Співаю пісні, ідучи мимо. Задля неї вбіраюся у хорошу одезу. Нехай думає, що й на душі въ мене сияє. Ой коні, коні! Вже близенько!“

И справді було близько. Повернули па ліво по підъ дубами, по підъ липами. Ось и дома — середъ рідного двора. Зъ двора виднісінький Дніпро зъ горами-крутоярами. Надъ Дніпромъ — підъ горою — Дундукова хата.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго почашку до ворогування зъ Ляхами.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Идучи правимъ побережжямъ Висли відъ околиці варшавської та ажъ до устя Сяну, скрізь по-стережешъ, що тутъ не така щира Ляхва живе по селахъ, якъ на лівобережжі. Коли не густо чутинешъ мову руську, то на весілляхъ и грищахъ зринатиме передъ тобою руська пісня, а разомъ съ тимъ зӯздришъ сліди затопленої польщиною Русі и въ звичаяхъ народніхъ. Се жъ такъ поузь самі вислянні береги, а що дальшъ, то все вира-зніщъ виявлятимецця тобі рущина въ розмові, въ

пісняхъ, у звичаяхъ, — ажъ поини вбачишъ руську церквіцю: то вже певна ознака споконвішнього руського займища на повислянщині.

Не однакові, мабуть, люде жили на обохъ берегахъ Висли ще й тоді, якъ не чувати було тутъ ані Ляха, ані Русина; бо коли бъ однакові, то не закоренився бъ тутъ руський побутъ підъ пануваннемъ ляцькимъ. Сей побутъ мусивъ и тоді різнитись відъ завислянського, якъ не осягли ще варяги-Русь осадъ славянських и не прозвали їхъ Руссю або Землею Руською. Любляне бувши зъ давніхъ давєнь ляцькими годдовниками, у XIII-му столітті відрізняли себе відъ Ляхівъ, бо, якъ при-перли їхъ Рюриковичи у Люблині, то вони зъ гор-дського забрала гукали такъ: „Ось підождіть ли-шень, незабаромъ прийдуть изъ за Висли Ляхи, — втікатимете звідсіля набобирь!“ Та й літописці тоговікові Лядською Землею звали тільки За-вислянщину. Оце жъ намъ добра ознака, що все межиріччє відъ Буга до Висли зъ давніхъ давєнь було руське. Ляхва осіла ёго вже навпослі, а осівши повернула багацько й питомої Русі у поль-щину.

Зъ исторіи не видко, щобъ руське племє втірилось де-небудь проміжъ ляцьке; то шкода думати, щобъ оце наносомъ осіла Русь вислянні узберіжжя. Тимъ часомъ сярізъ по исторіи вбача-ємо, якъ Ляхва розросталась по давнєзнихъ займи-щахъ руськихъ, силкуючись усе кругомъ обернути на свій ужитокъ. Ото жъ поняла вона всю Кра-ківщину ажъ до Сяну, а перейшовши черезъ Сянь и розливаючись по вислянному узберіжжю ажъ до устя Буга, не здоліла польщина взяти гору надъ рущиною. Панувала зверху, понявши саму пляхту руську, а внизу — ява була народність у хліборобівъ, така й зосталась.

Ще жъ не забуваймо, що праве узберіжжє вислянне, съ поріччями наревськимъ и буговімъ, до-знали панського порядкування тільки въ XV-му и XVI-му столітті, ато лежали собі пустинами; хиба де-хто заводивъ тамъ аби-яке господарство. То нічого було ляцькому побутові коренитись тутъ проміжъ руськими громадами; та й самої думи про повертання Русі въ лядщину не було ще въ ті давні давна; ні що Ляхівъ до того не наділо и не зне-воляло. Се вже тоді почала ляцька мова брати гору надъ руською въ надвислянщині, якъ урва-лось ляцьке панування на Україні по надъ Дні-промъ. Тамъ бо духъ ляцький дознавъ, що то єсть руський духъ, та й почавъ ёго всюди бороти. А що бували тутечки зъ-давня чвари міжъ грець-кою и латинською вірою, то се робила звичай-на задрість латинськихъ бискупівъ до русь-кихъ владикъ, и черезъ ту задрість викручувано

у владикъ церковні добра дворськими хитрощами. Щиміла та неправда на серці въ руськихъ духовнихъ, що ажъ лаяли єсїдъ латинцівъ бісовими Ляхами*), смутила вона й панівъ руської віри, а прості люде не озивались, не давали себе знати; простихъ людей-Русі мовъ би й не було тоді по надъ Вислою. Передовики латинської політики мали въ очу саме панство, дивились — такъ ми скажемо — поверхъ простоти, на високі тількі голови. Ніхто й не дбавъ про те съ проміжъ сеймового панства, що Русь корениця не понадъ самимъ тількі Дніпромъ та Дністромъ, що не по Карпати вона звідтіля сягає, а по саму Вислу. Та й на Україні байдуже було тоді кому довідуватись, де справдешня границя землі руської. Довідалось уже про се Хмельницького козацтво, якъ погнало панські семіи изъ за Дніпра до Припеті и Случи, а звідтіля до Висли. Якими стенами, шляхами, гаями и річками ні гналі Козаки ворожу силу — всюди знаходили підъ ляховитою шляхетчиною рідне племь руське, и до самої Висли були, якъ у себе дома.

Тимъ-то, мабуть, народня муза такъ гарно звеличала Хмельницького Русиномъ. — „Що въ васъ чувати на славній Україні?“ пита одинъ у 'днѣго въ тогочасній думі. — „Є въ насъ,“ каже „гетьманъ Хмельницький-Русинъ, що всю латинську силу обрушивъ...“ Тимъ-то, мабуть, и Хмельницький лякавъ панівъ такими словами: „Зажену Ляхівъ за Вислу, визволю зъ підъ нихъ увесь руський народъ!“ Та й самі Козаки не дурно въ пісняхъ своїхъ усе Вислу клали порогомъ міжъ Ляхвою и Руссю. —

*„Нуше, козацтво, у скоки!
Візьмемось, брашши, у боки:
Загнали Ляхівъ за ріку Вислу —
Що не вернуцца ї в три роки!“*

Оттакъ вони виспівували, роспудивши латинську силу всюди, де говорено тоді по нашому. Ще й тоді, якъ доживала козацїна свого віку по запорозькихъ куреняхъ та зїмовникахъ, старий козарлюга, шуткуючи про смерть, споминавъ Вислу и почувавсь на силахъ позаганяти за неї Ляхівъ:

*„Хога вже прохи й владанїє, а ще гуляє плегі,
Поборовся бъ ще, здавцил, изъ Ляхами в реги.
Ще прогнавъ би за ту Вислу хоруговъ не прохи,
Розлешілись би відъ мене, якъ съ пожару блоги.“²⁾*

*) Див. Herby Rycerstwa Polskiego, przez Parrockiego, wyd. Krakowskie, 1584 г., str. 548.

2) Звертаю увагу народолюбцівъ на підписи підъ намалюваннємъ Запорозцемъ, що й досі трапляюцца по старосвіцькихъ будинкахъ на Україні. Не однакові бувають сі підписи: де-котрі дуже посповані въ невідомості речі; де-котрі стихи зникли вже въ народній памяти, а въ нашихъ надбавкахъ таке, чого нема у другіхъ. У Запискахъ о

Замовкли співи козацькі; пішло въ непамять мазанське завязтте разомъ съ козацькою славою, що була „дивомъ по всьму світу,“ а про те не перестала боротись Русь изъ Ляхами. Не тимъ робомъ боре теперъ латинську силу сила руська, що мерше, часомъ, сліпуючи, сама собі шкодить, а все не зрекаюцца предковинного права — роспростирати руський побуть по саму Вислу. Усі ті дурости, уся та покінь, що понакобювано підъ часъ бороття зъ Ляхами, — все те зникне колись, мовъ сонъ; а народня думка про господарюванне по саму Вислу зостанецця, и, може, черезъ сю думку заповітнї, Висла буде колись обміжкомъ Русі відъ заходу, якъ теперъ Карпати відъ полудня. Чує Русь право до сѣго, чує до сѣго снагу у найглибшій глибокості свого великого серця.

У найдавніші часи однакове було життє громадське, що на Дніпрі, що на Вислі. Рівно стоявъ на суді багатий зъ убогимъ, рівне мавъ право коженъ осягати землю підъ своєю оселою. Сю рівновагу славянської громади поспували по надъ Вислою Ляхи. Звідкіля вони тамъ постали — историки не змогли й досі доказати. Інші вважають їхъ заволоками, що прийшли та й наїли на Вислянъ; інші жъ виводять, що тутъ же таки міжъ Вислою и Одрою, постало невеличке, та завязте племь Ляхи або Поляки и підгорнуло підъ себе іншихъ Славянъ. Чи такъ воно було, чи інакъ, а Ляхівъ черезъ те стала й знати исторія, що вони зруйнували старий порядокъ славянський и, замість народнього рівноправства, завели шляхетське панство. Сталась та новина не зъ разу; руйнувати жъ побуть славянський по надъ Вислою допомагали Ляхамъ Німці. Вони примусили вислянських Славянъ до латинського обряду, якъ уже обрядъ славянський шіроко роспростерли моравські християне по надъ Вислою. За їхъ приводомъ постало замкове панство середъ хліборобівъ и разомъ съ панствомъ церковнимъ — латинськими попами-чужоземцями — вимагало у громадъ податківъ и відбутківъ. Обрядъ славянський повернено тоді въ нівець, зарівно зъ давнїю, нехристиянською вірою народнєю. Церкві латинські стались у надвислянщині такими жъ баронствами, якъ и замки. Зерно грядущої Польци засіяне було латинськими бискупами-чужоземцями, и вродило на сій ниві анти-славянське жниво.

Не такъ же то легко й доборолись Ляхи до свого панування за приводомъ латинського попов-

Южноі Руси (I, 318) напечатано найкращий варянтъ, який до того часу знайдено. Годилось би посписувати и напечатати сю дїяну епитаїю во всіхъ, які є въ когь картини. Великої ваги бувъ бм сей кодексъ.

ства. Років сто або й більшъ опирались грома-
дяне проти хижої сили, и бувало таке по надъ
Вислою, що хлібороби опановували замки, брали за
себе панськихъ жінокъ, мовъ тихъ Сабинянокъ, по-
бивали скрізь латинськихъ попівъ и вертались до
стародавнєї слав'янської віри. Ажъ таки поделіи
пань громадянъ; заворенилось тоді й латинство по
всѣму краєві.

(Дальше буде).

БРАТАМЪ - СЛАВ'ЯНАМЪ.

Якъ тая птичка побиваєсь
Усе, щоби могла
Дрібні діти прокормити,
Щобъ такъ якъ и вона
Могли колись вони взлетіти
Під сонечко крильми
И чародійно заспівати
Спускаючись зъ гори:
И Слава такъ — мої ви браття,
Слав'янські діти всі —
Зъ грудий своїхъ насъ годувала,
Якъ були ще малі,
Щобъ на бурливімъ Океані
Прожити вікъ могли
И свою силу розвивали,
Дужали и росли,
Щобъ такъ могли ми підлітати
Крильми підъ небеса
Й въ одній сем'ї у купі жити
Для спільного блага.
Сердешна и у сні се снила,
Все дбала день и нічъ,
Щобъ діти всі Слав'янські
Въ одну зібрались Січъ...
Но діти сталися сварити,
На брата братъ повставъ,
Не хтіли въ згоді, въ сем'ї жити,
Лишень щобъ панувавъ
Кбждійсьбий, імъ на умъ снувалосьъ.
А ненечка стара
Изъ горя й жалю розболілась,
Мовъ нежива лягла
На мокре ложе и до нині
Хорує й живцемъ мре.
„Коли-жъ погодятця вони?“
Питає й дармо жде
Щасливу хвилю привітати;
Бо нині фур'я зла
Ще гірше якъ коли свій світить
Згубливий зажегла.
Про Божу милость! всі Слав'яно
Вогонь страшний згасить,

Якъ рідні браття поєднайтесь
До серця ся тудіть.
Усі забудьте злість й незгоду,
Братъ брата обнімїть,
Изъ одра вашу рідну неньку
Недужну піднесїть,
И жийте въ братній ширій згоді
Усі по вікъ віковъ! —
Тоді и доля зъ чужинокъ
До васъ вернетця зновъ...

Данило Млаха.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніхъ записокъ написавъ
Євгеній Згарський.

РЕЛИГІЯ. I. БОГЪ — ПРИРОДА.

Живемо у християнськимъ часі, та й не жу-
римося, якимъ робомъ вїйшло християнство въ
душу и кровъ цілого нашого руського народа. Ві-
сімсотъ лїть буде відъ хрещення Русі за Володи-
мира. Яка була тоді тая Русь, що погружалася въ
струяхъ Дніпра, и якъ по тому величавому хре-
щенню, неначе чудомъ якимъ, удомашнилася хри-
стова віра на Русі, ніхто не розмисливъ досі. Многі
смотрять на поганські часи, якъ на часи варварської
дичи; покладаючи, що Русь своїмъ хрещеннемъ сту-
пила у люде, цураютця и памятю всѣго поганства.

Всемирня істория много обертасивъ заховала
для нашої памяті, які на розмаїтихъ народахъ у
розмаїтихъ часахъ звершилися. Було, що покидали
рідню землю, та й закладали собі край тамъ, куди
постелився імъ путь найдогідніщий. Проміяти зе-
млю, не такъ тяжко зупадало народамъ, у которихъ
поняття краю не було; тимъ більшого дива стоїть
переміна віри, бо зъ вірою перенстачує народъ и
душу. Якимъ образомъ поганський духъ нашого
народа ставъ християнськимъ; не лише про те ніяка
істория. Сама величава подія хрещення у Дніпру,
неначе та світла проява у темній ночі, блещить,
а не проясняє.

Поганство наше мало певну свою просвіту,
котора злявшися зъ християнською, сталася въ
обичаяхъ, звичаяхъ, народніхъ обрядахъ до нині
живущою засновою цілого життя и суття народа.
Не тимъ християнство оказалось спасительнимъ,
що будьто завело новий ладъ, новий світъ межі
людьми, а тимъ, що переймивши весь здоровий ко-
рінъ поганської просвіти у себе, глибоко само вко-
рінилося у єго душу. Поганські обряди, поганські
звичаї, перейшли у християнство. Такъ станови-
лося воно самимъ природнімъ видомъ, ожививши

поганське моріння, своєю плодотворною силою на новий розвій.

Поганство має завидилося у трьох видах: у вірі, семіа і племестві.

Першу звязь межи людьми повсюдейка становила віра. Безь віри немає ні семі, ні племень, ні народів. Віра то найбільша проява духа чоловіка, вірею здвигається він до безконечності и вічності. Що зарідь усякої віри затворений у самій думі чоловіка, се певно; безь тої властності був би він тільки звірякою.

Кожі послідимо за починами віри наших старихь Погань, конечно зійти намъ до жерела її, т. е. до віри всего Славянства. Нема супереччи, що Славяне цілий зародь поганської віри внесли зь першої колибелі своєї, изъ Азії.*) Належали вони до великої семі народів арийських, котрих найстаршимъ світлоноснимъ осередкомъ бувъ городъ Бактра. Ту родилась, ту переймалась властивимъ духомъ своїмъ душа Славянська. Зь-одсели внесли Славяне, якъ свій языкъ, такъ и свою віру**). Ту впилися въ душу славянського племена самі великанські впечатління багатой на великі розміри, природи. Зь-одсели внесли вони сповнянку про верей***), о котрихъ народъ нашъ що весли, витаючи пролітні птахи, нагадує. Изъ верей прилітають вони, до верей підь осінь одлітають. У мрачній споминці о верею, позіставъ слідъ о всіхъ тихъ чудеснихъ дивахъ природи, на якихъ то учалося дивити на світъ, своїми дитинними очима, славянське плем'я. За рай нагадують всі народи, переселившіся зь первісної родички-землі

*) Наявність етнологія пояснила річ о походженню Славянъ; но доселі учені етнологи опирали всі свої язикові вислідки на санскриті. Яку стійність однакожъ має Цендавеста Варатустри для исторії Славянъ зо вгляду на языкъ, говорить о тімъ ученій знатока язикивъ восточнихъ полякъ Пётровський (зри Dodatek do Gaz. Lw. R. 1867.) Про звязь Праславянъ изъ Арийчкани иранської верховини, говорять самі географічні данія. До того придати належить, що по вишній день захоується загадочна пам'ятка про Брахманъ, (у Нестора Брахманъ) Рахманъ, рахманський великдень, навіть у нашого народа.

**) Die Wissenschaft des slav. Mythos entv. v. Dr. Ign. Joh. Halusch. Lemberg 1842. S. 94—142; 145—200 говорить обширно такъ про впливъ индійської якъ и первійської віри, на поганську віру Славянъ. Багато у тихъ здогадкахъ за далеко посунено, бо хоть слова: будяти, Буда, Вудишинъ були бь те саме, що индійське „Будга“, такъ годі уже зь того вводити будганствъ у віру поганських Славянъ.

A. Nowosielski. Lud Ukrainski. Wilno 1857. T. I. str. 25—100 говорять про те, менше о певній річі. Ми припускаємо скорше звязь релігійну Славянъ изъ Парсами, бо впливає вона зь самої истоти віри, а не зь слівъ неоднаковихъ.

***) Nowosielski. Lud ukrainski str. 68.

на землю сторонську. Такимъ раємъ сумрачний верей въ устахъ нашого народа. Раємъ кождому чоловікові ті куты, де родився, де зроставъ дитиною, такъ раємъ и первісна земля для цілихъ народівъ. Споминка та про верей тимъ святіша, бо тамъ сперва прочулася віра: у раю Богъ явився всімъ мориннимъ народамъ. Такий рай мали Индіяне, старі Перси, Меди и Жиди. У рай замінилася ціла та природа, що несловеснихъ людей, заразомъ изъ мовою, живими творами своїми, учила й віри. Отъ и загадка, чому Богъ являється у раю!..

Кожний народъ бувъ колись-то народомъ природи, тожъ и віривъ у природу. Не легко намъ, до искусного життя навиклимъ людямъ, зобразити собі внутро природного чоловіка. Чудуються свічні люде великими творами природи, то прості їхъ обожають. Зачимъ мисль чоловіка внеслася у чистому поняттю духа надъ безконечному світу, розвивалась душа ёго на світі змисловимъ. Все те, що найбільше впливає на тіло, на змисли самою оживляющею силою, становиться значнимъ, великимъ. Живнєна іскра, затворена у чоловіці, розгорілася підь самими супротивними впливами.

Поставивъ зь перва ногу на родичку свою землю, стрінувся вінъ изъ смертию. Жизнь и смерть, ті обі крайності, являлися повсюдейка округъ него. Обі вони глибоко внеслися, та й завладіли молодою фантазією. Плекати іскру життя въ собі, а боротися зь смертию, та конечность пробудила въ душі чоловіка боязнь, страхъ и віру. Що найбільше жизнь ёму подавало, до того ввязала ёго найсильніша віра. Що жъ приятнішого для чоловіка надъ світло? Світло розкриває передь очима ёго всі твари, всі постаті земські, красоту барвъ, всі движения на поземлю, воді та й воздусі. За світломъ исчезаетъ нічна темнота, чорною могольною плахтою залагающа землю. Немає світла, такъ нічимъ и найдіпші очі. Тевъ світло натікає відъ соньця, що на високихъ блавітнихъ небесахъ палає вічно. Світить сонце, такъ изъ світломъ тепло засилає на землю. Якъ студень и зимно спливає жизнь, цїпять кровъ, мертвимъ ледомъ та й снігомъ всё застелює, такъ живить, розвиває всяку растъ — тепло. Яке жъ не було природній людині поклонятися сонцю? Невеликимъ палаючимъ тіломъ изъ недостижимої висоти, являлося воно у вечахъ а заливало світломъ и тепломъ своїмъ таку безмежню пространь. Тожъ понятно, чому найпершу и найбільшу честь у чоловіка мало сонце. По мивісній день, зоветця воно у народа святе, чисте, праведне сонечко. Бувши колись само Богомъ, зоветця воно теперъ божимъ. Такъ лишила давніца релігійна знакомитость сонця, сліди по собі у численнихъ прославляющихъ співанкахъ.

По сонцю, студений товариш темної ночі мав свою честь срібний місяць. Блідимь но приятним світломь своїмь яснить вінь темноту нічю. Межи чередою ясних зірокь плавне тихий білявий місяць, то росте, то маліє, та й зовсімь назезає. И теперь ще*) християнською молитвою наш селянинь честить новий місяць. Місяць, то проводирь блукаючихь ночю; межи мирядами ясних зірокь, найбільший и найясніший. Коли нічъ, що найбільше сприяє фантазіі чоловіка, такъ нема приятнішого надъ ёго світло. При місяці становилосьь якось такъ веселіще и безпечніще; коли всё на вкруги утихомирилося, самотному однімь мічній страхъ, світлай місяць. Надивъ вінь до сердечнихъ дружнихъ розговорівъ, спомукувавъ до мислення. Бо и щожъ могло скорше пробудити мисль у душі чоловіка, якъ не тев засіяне звіздами небо? Знимався духъ идъ небесамъ и заявлявся въ поняттю, у слові. Ще теперь на довгихъ ночніхъ поговорахъ розвивається язикъ у нашого народа, передаються досвіди, приключи, придибашки, які въ день нагодилися. Изъ підъ великого натовпу впечатлінній за дня, ночью зачинається душа більше сама у собі. Ночю сіявъ надъ головою чоловіка світъ инший, якого за дня не бачили вочи. Світъ земський и світъ небесний, являлися въ такъ огромній и такъ далекій одъ себе пространі. Якъ день ділавъ більше на змисли, такъ нічъ ділала більше на душу. Чимъ страшнішою заявлялася пільма, тимъ святіщими явилися місяць и зорі. Якъ поклонялися сходящому сонцю, такъ давали поклони и зійшовшому місяцеві. До теперь безчислені співанки, прославляють срібний, блідий, білявий місяць.

Сонце, місяць, звізди, всі ті небесні тілеса зъ небесної висоти, мигнали надъ землею. Землі, то сама найбливча родичка-мати чоловіка. Носила, живила вона ёго на собі та й похоронила у собі пепель наъ него. Перва земля отала ёму раємъ. Землю цюлювавъ вінь, припадаючи лицемъ та й грудьми до неі. Тожъ и по нинішній день земля — свята и зоветца мати. Гріхъ було дорікати землі, такъ и нині ніхто їй не позлорічить. Стільки плодівъ, стільки истотъ родилося, проживало на землі. Земля була багата на розличні твари, якъ небо на звізди. Наче та дитина до грудій матері своі, припадавъ до землі чоловікъ у болізни; тому то и нині співається: до землі, до сирой грудьми припадав... Нині нице кленутця ва правдою у насъ люде: нехай такъ свята земля розступитця підомною! Лихий чоловікъ негідний, щоби

*) Nowosielski L. Ukr. T. I. str. 43. „Na nowiu żegna się Ukrainiec, odmawia pacierz; modlitwę odmawiają z odwróconą twarzą od księżycą. Mówią, że niegodzi się modlić do niego.“

ёго свята земля носила. Та святисть землі розспала людей такъ на сіверь, якъ на югъ, на востокъ и западъ: куда не поступилися, земля їхъ носила. Сама поверхня землі оказувала стільки розмаїтості. Низовъя, плащини, долини, верховини, амъ по небеса стремлящі гори, вертепи та й пропасти, все тев видівъ чоловікъ на землі. Пусті степи, зелені луки, темні бори, не приступні ліси, зілля, растіння, дерева всілякого рода, ділали землю самимъ великимъ Божествомъ у вочахъ природного чоловіка. Що найбільше привлекало ёго — то дрімучі ліси та й великанські гори. У одвічнихъ лісахъ скриваючихъ множество птахъ и звірятъ находивъ чоловікъ природну охорону. Такимъ лісомъ бувъ верей. У верею росли всілякі дерева, були всілякі звіри, изъ верея виїшли перші люде. У верею росло дерево жизни*), которого память по нинішній день заховалася въ постаті явора**). Високі гори, що найбільше vzdвигалися до сонця. Найперше розливалось воно на нихъ свое животворяще світло.***) Коли запалося на заході, гори найдовше полискувалися відъ сонця. И воздухъ на горахъ не той, що у долині и поглядъ зъ гори инакшій, якъ на низу. Росте якось душа у чоловіці, якъ изъ гори на світъ спогляне. Изъ гіръ сходили віщуни-пророки; були святі гори, изъ нихъ віявъ самъ чистий, здоровий воздухъ. На горі збулося преображенне Христове.

Найважнішими явліннями на землі, то огонь и вода. Жегущий, палаючий огонь, затворений у дереві, перенстачувавъ дивнимъ образомъ вещи, освітлявъ темноту, огрівавъ тіло чоловіка. Якъ безрозумна звірина лякається огню, такъ привлекав чоловіка ясна подомінь. Бо межи розумомъ чоловіка, а вогнею искрою дивне подобье. Палающа ватра, громадила людей около себе. Пожиравъ огонь вещи, обертаючи їхъ у димъ, углі и пепель, такъ лучивъ людей у малихъ товаришняхъ. Розкладающа и сполучающа сила огню впливала на душу й житте чоловіка. Поки що люде ділилися по втрамъ на огнища. Ватра сполучала оба поли, мужа зъ жінкою. На ватрі закладали собі леговища, ватрою захищалися передъ дикими звірами, ватрою своїлися на малі товаришні. Такъ ватра стала самою святою змисловою звязню для людей у первихъ починахъ товариства. Віроятно, розвивалися около ватри всі первістні святі обряди, на якихъ повставало новолі поганське товариство. Уділити кому ватри значило тев, що посвоїлися

*) Nowosielski. Lud Ukr. T. I. str. 105.

***) Piesni Polskie i Ruskie. Wacław z Oleska. Lwów. 1833. „Коли не було зъ нащадка світа.“

***) Nowosielski str. 100. Москвит. 1851. Ч. V. 56—57.

зъ нимъ; около ватрівъ вчалися перші спори, перші вражди, за ватрою поплила перша кровъ, черезъ що сказка про убийство Абли Каїмомъ поспіається. Не має поганського народа на землі, у которого вогонь святимъ не бувъ би. У воздуху счезала полемінь изъ огню, а димъ то вносився надъ небесамъ, то землею стелвся. Такъ огонь бувъ святою силою, котора наче вилала два світи изъ собою: світъ земський и світъ небесний.

У якій почесі зостає теперъ ще вогонь у народа нашого, поучають насъ численні повір'я. Затопивши у печі; народъ нашъ одмавляє молитовъ. Гріхъ, кажуть, на вогонь плювати, бо язикъ оприщить*). Якъ исари зъ огню скачуть, гості будуть; гораща челюсть, верожить сварню; давати огню по заході сонця не можна тамъ, де мала дитина в, бо сонъ однімає; въ загалі, огню не давати у вечеръ, передъ кожнимъ святомъ, бо відьма коровамъ молоко одбере, а найбільше передъ благовіщеннямъ; гріхъ, кажуть, бавитися дітямъ изъ огнемъ, бо пожаръ вибухне; огонь на полю, пасовиску, у полонинахъ, то найпрятніша річъ пастухівъ нашихъ. Кладуть вони радо вогонь, бо при ватрі весело да безпечно імъ наче дома. Святий огонь, то жива признака, гарячої віри у чоловіці; тому и теперъ однімає вінъ страхъ весь одъ чоловіка**).

Не будний бувъ огонь, то й вода була святою. Вона оказувалася чоловікові у розмаїтихъ видахъ. Изъ холодного лона землі вьнорялися джерела; великими струями плли ріки, неначе зеркала небесъ полискувалися озера, а наконецъ розпливалося безмежно, безпредільно море. Безъ води не було життя на землі. Скільки вода значила для всеї расті та й твари, самъ живий образъ подавала одвічними пісками застелена пуца. Де дзюрчала, шуміла вода, тамъ все росло и жило. Неначе кровъ у тілі, вода у землі завлялася безчисленими источниками життя. Вода стала чоловікові за оживляющий напитокъ***) плекала всю растъ, та й скривала у собі цілий світъ животнихъ. Перетворяючись у мракъ занеслась вона до небесъ, облянами и дощемъ унять падаючи вертала. За зимомъ стиналася у снігъ и ледъ, за огнемъ робилася парою. На зараню о сході сонця просипалася наче дрібними слезами, по травахъ та й цвітахъ, росою. Янъ була вода самимъ чистимъ зеркалаомъ сонця, місяця и

всіхъ яснихъ зірокъ, що у ній уживалася; такъ и чоловікъ первий разъ у воді повидівъ свою подобу. Одъ води походили краса и здоров'я. Красною зовуть люде воду и нині, а жадаючи кому кажуть: щоби здоровий бувъ якъ вода. Якъ огонь, такъ вода, сталася душею всіхъ поганськихъ обрядівъ. Гріхъ по нинішній день чимъ небудь занечищати воду. Вода и огонь то самі дві великі творчі сили, зъ которихъ весь світъ утворився. Самі безчислені повірки вьжуться по нині до води, задля того, бо якъ огонь въ постаті свіщъ, такъ и вода священна вийшли въ самі животні церковні обряди віри християнської. Но кромі церковного водосвяття, ще нині замовляють, заговорують воду. Такъ скидають углі на воду відъ уроківъ. Замовленою водою у розличнихъ порахъ умиваютьца на всяке благополучче. Понятте краси и здоров'я неначе зъ води виплило. Въ тімъ змислі прославляє народъ воду въ многихъ співанкахъ. Росою умиває мати на красу свою дочку. Хто у великодній понеділокъ водою обливається, у того чисте буде тіло.*). Купель, въ котрій дитину викупала, вилвають на пса, щоби псюрокъ не мала.**). Водою, которою хлібъ розчинається умитись, то лица будуть наче хлібъ румні.***). Вода зъ семохъ криниць о півночі черпана и зливана творитця чародійною. Якую почесь вода мала у поганськимъ світі нашого народа, достаточо поясняє тая повірка: якъ мастця на Іорданъ вода святити, дїтьки вибираютьца изъ ріки, а якъ по Іордані перший праникъ одозветця, всі дїтьки назадъ у воду влазять.****). Дїтьками населило християнство самі найважніщі вєщі поганської почесі; дїтькові такожъ огонь изъ ниска силетця.... Самі великі глибокі ріки за святі почиталися. Проводили вони людей на їхъ мандрівці, та й вразъ изъ горами зділались підставою до поділу землі на краї, а племена на народи. По нинішній день нагадуєтця ріка у пісняхъ народа нашого, котора чужі краї перепливає далеко.*****)

Огонь и вода чудно такъ переділувалися; за огнемъ робилася вода парою, одъ наливної води потахала хочъ якъ палающа полемінь. Натомість изъ водоноснихъ облаківъ промітувалася скоростю мислі, блискавка. Загреміло, такъ пірнувъ о землю перунъ, огонь небесний. У дивній переділці огню зъ водою саме життя творилося. Кипяща на огні вода, то самъ образъ животної сили. Зъ-одселі и

*) Nowosielski L. Ukr. str. 45. „Często spostrzegłszy piękną gwiazdę nad wieczorem zapalony ogień, lud żegna się.“

***) Дрѣ В. Лучаковський, Зборникъ повірокъ у рукописі, підъ Числомъ 21, 32, 131, 203, 280, 324, 346, 431. Ту місце вложити пану Дру Лучаковському за ласкаве уділенне своєї рукописі привлюдну подяку.

****) Lelével T. I. str. 379 Getowie występują do boju, obłęptali wodę jako napój święty z Istru.

*) Дрѣ В. Лучаковський зб. пов. у рукоп. Ч. 305, 319.

**) Тамъ же.

***) Дрѣ В. Лучаковський зб. пов. у рукоп. Ч. 405.

****) Дрѣ В. Лучаковський зб. пов. Ч. 161.

*****) Дунай нагадуєтця особливо у пісняхъ обрядовихъ. Zaleski Piesni Polskie i Ruskie Ludu Galic. str. 12—13. Галька народны звичан и обряды, Львовъ. 1860. ст. 59.

говірка: „як страву одставитця від вогню и вона кипить, то так, як довго кипить, буде одставля-ючий вонати“.*)

*) Дрґ В. Лучаковський вб. нов. Ч. 431.

(Далше буде).

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.*)

Козацтво розвивалось не в одній Западній Русі. Воно формувалось и в Восточній Русі на Дону, на Уралі, в Сибірі. У полудневих Слав'ян ми також бачимо общини, зовсім похожі на наше козацтво. Так вся Черногора справедливо може назватись козацтвом. В Сербії и Болгарії, на границях з Турцією, також бувають козацькі групи, звістні під ім'ямь усковів. Сесі однакові появи в ріжних місцях дають нам зможність означити общі причини, визвавші козацтво з його головними началами.

Всюди́ка являлось козацтво для захисту родини и для боротьби з Азятським миром крайніми мірами, коли звичайні середки державні оказалися недостаточними. Такі взаємні визвали и Придніпровське козацтво. Вся нинішня Южна Росія була безлюдною, незоглядною пустарою, котра ще далше простяглась на опівніч в часи Татарської нашестві. Азятські варвари від часу до часу переходили через ню до півночних країв и пліндрували їх и вводили народ. Супроти них потребувалась постійна оборона и охорона ради пограничних мешканців. Можна думати, що така оборона формувалась ще за часів Данила Галицького; но особливо сильно стала вона розвиватись в 15 віку. В той час Татарський мир став розпадатись на часті. Одна часть його посунулась на югозапад від Волги и утвердила свій осередок в Крими, т. е. вона підсунулась ид Западної Росії и стала чим раз частіше її непокоїти. Саме в той час стало розвиватись Придніпровське козацтво.

Громадне устройство, природне руському племеню, подало зможність легко и скоро зложити самостійні, независлі военні громади, котрі виступали громадно супроти неприятеля. Сему допомагав також брак в Малій Русі людей знатнішого стану, для которого житте у сій країні було дуже невигідне. Немногі шляхотські роди, що тут проживали, зближались поневолі з народом, переймалися його нахилами и ставалися на чолі козацьких отрядів яко гетьмани. Такими гетьманами

бували оучасно в ріжних місцях. Малі Русі Вишневецький, Корецький, Конецпольский, Ражинський. В 16 столітті, коли Крымське царство сильно утвердилось, почали всі козацькі громади зливатись и народні начала почали приймати рішучу перевагу. Гетьманами чим раз частіше являлись до виборі народу и загорнули поколи ціліське козацтво під свою оладу. Тоді козацтво саме независло піднімало военні діла. Козаки у своїх походах громиди Крим, находили на Азятську Турцію, осміялись навіть підходити під Царгород. Смїла боротьба козацтва з Азятським миром відповідала зовсім народним потребам Западної Росії, но з другої сторони чим раз більше супротивлялась державним интересам Польщі. — Козаків уважано підданими лядського королевства. Их діла в Крими и в Турції не раз громили накликачи на Польщу Татарсько-Турецьку війну. Польське правительство мусило приймати міри для повдержання воевничості козаків и домагалось, щоби вони без його відома не підіймали ніяких походів в Крим и на Турцію.

Сесі обмеження козацьких діланій сильно парализували козацтво. Вони причинилися до того, що козацтво поволи тратило з уваги головну свою историчну задачу, боротьбу з азятством, и готовилось обернутися в ремісничих борців для всілякого діла. Впрочім, головна деморализация козацтва йшла властиво з другої сторони. Козацтво не могло помиритися з Польскою теорією шляхетства и хлопства, и скорше або пізніше мусило звернути на себе усю увагу Ляхів и визвати з їх сторони усі середки для його придушення.

Козацтво не було хлопством. Козаки заедно боролись з Польским шляхетним військом и часто перемагали его своїми подвигами. Но козацтво не було и не могло бути шляхетством приване. Козацтво заедно наповнялось из простого народу, котрий тим більше у своїх поняттих виславляв козацтво и тим більше намагав до него, чим більше відносилась до его Польска теорія хлопства. Польща узрілась в конечності — означити як небудь козацтво, поставити его к межам, приладити до своєї теорії шляхетства и хлопства. Розумний Польский король, Баторний, перший пійняв явне небезпеченство для Польщі від козацтва и перший впровадив між козаків польску організацію, котра, зверху благовидна, нарушила козацтво в самих корінних його основах. Баторний лишив вправді козакам право вибирати своїх гетьманів, однак их затвердження належало до короля. Він назначив вправді козакам певне жалованне, но за те число козаків мусило

*) В лекцій М. Колявчи.

бути означене и доходити не більше 6 тисяча. Се значило, що козаками будуть правити лица менше-більше відповідаті вимогамъ правительства, и що хлопству затруднитця вступити въ козацтво. Такимъ разомъ козацтво відірвалось відъ народу и якъ би приближалось до шляхетства. Козаки въ початку не пійняли наслідківъ тихъ хитроцій, котрихъ результатомъ була нова деморалізація козацтва. Теперъ бо въ козацтво чимъ разъ більше стали входить шляхтичі...

Начала, цілі козацтва спутувались все більше и більше.

(Дальше буде).

МИЛИЙ КРАЮ БУДЬ ЗДОРОВИЙ....

Милий краю будь здоровий,
И родино ти моя,
И дрімучі діброви,
И цвітучі поля,
И родимі загони
Прощайте ми здорові!

Тиха память позістане,
Хоть поїду въ край чужий —
Спінну въ вечерь, спінну рано
Сумну долю вітчизни...
И за народъ, Галичане,
Тиха память позістане!

За руйну давної волі
Стане сліз и въ чужині...
Чей вернутця часи долі,
Чей гарездъ вернетця свій,
Зацвітуть пахнучі поля
И оскресне наша вода!

Ще не стерлись слави сліди —
Еще виденъ давній духъ,
Еще Дністръ, еще Бескиди,
Галичане ще живуть;
Въ памяти еще прадіди,
Ще їхъ слави видні сліди!

Милий краю будь здоровий
И родино ти моя,
И дрімучі діброви,
И цвітучі поля,
И родимі загони
Прощайте ми здорові!

Корнелій Манасширський.

УГОРЬ ЕЛЕКТРИЧНИЙ.

Погромецъ або Угорь електричний (*Gymnotus electricus, der Zitteraal*) есть изъ всѣхъ рыбъ, електричній власности посѣдаючихъ, наибольшимъ и сильнѣйше удѣляющимъ громовину (електричність). Подобною рѣвняея наибольше простому Угрови (*Murena anguilla*), только нема въ него на хребтѣ сплавцѣвъ (перъ — *ripnae*). Звичайно буває 2—3' довгій, часомъ однакожь вырастає до стѣпъ шести. Продовжноє тѣло его есть округлаво закончене и вкрите шкѣрою товстою и слизоватою. Загаломъ буває зеленяво-бурои масти; на головѣ бѣдъ части жовтаво-червоний, а вздовжь хребта украшенъ двома рядами жовтыхъ плямъ, означающихъ отворы, зъ котрыхъ выдѣляется слизовата теча, поволікаюча всю шкѣру. Языкъ и поднебенъе посѣянн численными бородавками. Очи невеличкіи мають дугѣвку (ирисъ) жовту. Органъ, котрымъ погромецъ електрично ударає, положенъ въ задній части тѣла и зложенъ изъ тонкихъ; нервистыхъ шкѣровокъ, межн которыми есть плынъ дриглѣватый. Сей органъ має подобно дѣлати, якъ стовбъ гальваничній. Металъ (кованъ), вода, уголь и всѣ тѣ рѣчи, котріи втягають въ себе легко громовину, и легко ю зновъ черезъ себе перепускають т. е. всѣ добріи проводники громовины розпростирають оголомшаюче дѣланье погромця и на чолѣвка; всѣми же такъ зваными непроводниками (лякомъ, шкломъ, шовкомъ) можъ дотыкати погромця не чувствуючи ни-якого вильву електричнѣго. Въ водѣ разить сѣи рыбы ударами електричными звѣрятъ и людей часто колькнадцять стѣпъ бѣдъ нихъ бѣдаленыхъ. Тому у мѣсяцяхъ, де є погромці, не можъ купатись безъ небезпеченства, а й всяка животиноа уступає передъ ними. Якъ Гумбольдъ оповѣдає, мусли навѣтъ шляхъ степовой ведуцій зъ Ури-туку для того змѣняти, що въ одной рѣцѣ дуже були розмножилися погромцѣ, а бѣтакъ не можъ було черезъ брѣдъ переправлятися ни людямъ ни скотинѣ.

Силу разѣвъ електричныхъ може погромецъ самовольно уменшати або побольшати. Роздрозненый буває именно небезпечнымъ, а чимъ бѣльше рухає и видаєся, тимъ сильнѣйше разить ударами електричными, котріи, якъ розлютиться, навѣтъ для бѣльшихъ животнихъ на пр. коней можуть бути смертоносными. Наибольша сила електрична лежить въ его хвостѣ. Впрочемъ мають тую власность лише здоровіи рыбы. Ударенья слабыхъ або измученыхъ суть майже безскуточными.

Отчиною погромця суть теплѣйшіи стороны Южнои Америки. Такожъ найдено его и въ Африцѣ. Жіє у солодкихъ водахъ и живитьсь рыбами, ра-

ками и хробами. За-для електричної власности не можь ловити погромцѣвъ удицями або мотузами звичайнымъ способомъ. Тому вымысливъ чоловікъ на нихъ особній роды полѣванья. Найбольше занимаючимъ в способъ, якого уживають Американцѣ при ловлѣ тыхъ звѣрюкъ. У воду, де в погромцѣ заганяють табунець дикихъ коней, обсаджаючи зарозомъ и супротивнымъ береги зо всѣхъ сторонъ. Полоханій кругомъ конята уганяють въ водѣ, що сѣда. Але тупотомъ конськихъ копытъ выполошуются погромцѣ изъ мулу и плу въ котромъ були укритїа, а непоковнїй крикомъ Индіянь и заедно гасаючими коньми, починають противъ послѣднихъ боронитись електричными удареньями. Повстає борба справдѣ дуже занимаюча, бо межї звѣрятами такъ рѣжною природою. Очевидно бувають погромцѣ довшїй часъ побѣдителями. Напудженїй кониська ширьскають, хворкають, стають дуба — але тымъ не охороняються одъ нагальныхъ и сильныхъ ударенїй неприятелиъ, котрыхъ подъ водою не вспѣють и увидѣти гараздъ. Не одна конина падає подъ силою електричныхъ разобъ, не одна оголошена цотапає, не одна окулявѣ; решта дає тягу и добуваєся до береговъ, що-бъ вылабуритися изъ бѣды; але втека не удаєся имъ, бо на берегахъ стоять Индіяне зъ довгими тростинами и опять ихъ заганяють на середину рѣки. Бѣднїй звѣрята повертають въ розпуцѣ зновъ на прежне мѣсце и за-ново повторяється нерѣвнїй бѣй. Такъ трѣває зъ добру годину. Але мало по малу електричнїй ударенья стаються що разъ слабшими и рѣдшими а поволи устають и зовсѣмъ. Помѣтивши те Индіяне выганяють коней изъ воды, котрїй въ skutокъ одбраныхъ разобъ въ борбѣ по большій части покарлюченїй и до бѣгу не здатнїй, на березѣ таки упадають; — а самї забираються до лѣвки. Погромцѣ втомленїй попередною борьбою суть такъ труднїй, що не здужають вже изъ своего страшного орудья ужитокъ зробити; — а що-бъ одыскати прежнїе, свои силы електричнїе, потребують довшого супочинку и добрѣи поживы. Они розсѣваються и пѣдплывають до береговъ, шукаючи для себе корму. Але тутъ чигають вже на нихъ Индіяне зъ гарпунами укрѣплеными на довгихъ верѣвкахъ, и половляють ихъ ѳттакъ въ великомъ множествѣ.

Мясо погромця приправляють на рѣжнїй способъ. Воно в товсте и смачне, але тяжке до травленья.

Кромѣ погромця мають електричнїй власности такожъ и другїй рыбы, именно: Ковузликъ (Togpedo narke, der Zitterrochen) жиючїй въ моряхъ, Дрижъ

(Malapterurus electricus, der Zitterwels), житель рѣки Нилы, и иншїй.

Иванъ Чайка.

В І С Т І

— Великоруський співакъ п. Д. А. Славянский, давъ 26-го Грудня въ Прагѣ концертъ, на котрїмъ Українець п. Лісенко гравъ українські народні пісні. „Nagodni listy,“ оповїдаючи про сей концертъ въ 269. Ч., додають такъ про пїанисту п. Лісенка: „Заятїю оригинальнїсть артистичну цїзвали ми въ пїанистї, п. Лісенкові, котрїй гравъ зъ власної охоти на користь концертнїсти. — П. Лісенко, родомъ Українець, учнтця въ Липськїмъ консерваторїюмъ. Его виразна и рїзна гра була усїмъ до вподоби. Найкраще жъ вподобались українські пісні покладенї нимъ самимъ въ великою пильностю и дотепностю. Лицарський духъ мелодїї запорозької и оригинальнїсть „ковака“ має для насъ щось чаруючого и дивного. П. Лісенко гадає надрукувати збірникъ українськихъ пісень. Ми бъ дуже бажали, щобъ швидче знайшовъ видавцю, бо тимъ виданнемъ зробивъ би сиравдї велику прислугу словянськїй литературї. Не знаємъ, чи хоче п. Лісенко зробити въ себе пїанисту; намъ здаєтся, що вінъ має большу вдачу до композиторства, якъ до техничного граня, проте маємо чималї надїї на проквітъ словянськїй музв.“

† Дня 10. л. Сїчня умеръ у Львовї знакомитїй польскїй историкъ Кароль Шайноха, на 50 р. життя ирацѣвнотого. Похоронъ відбувся 13. при великїй участї народа.

БИБЛИОГРАФІЯ.

Руська: Поевнї Юрїя Городенчука Федьковича. Випускъ другїй. Коломия, друкованъ Михайло Білоусъ. 1867. Коштує 30 кр. а. в. Дїстати можна въ нашїй редакцїи.

Нїмецько-руського Словаря п. Ом. Партицького вїйшовъ II-їй томъ (т. в. Зїй и 4їй випускъ). Такъ маємо вже повнїй Словарь нїмецько-руськїй. — Друкованїе Українськїй граматики п. Ом. Партицького вже розпочалось. — Цїлий Словарь можна дїстати по цїні 3 р. а. в. у видавця, у п. М. Димета и въ нашїй редакцїи.

Роскїйська: Корєиноє значєніє въ названїяхъ родства у Славянъ. П. Лавровскаго. 1867.

Польска: Bracia Władysława - Jagielly Olgerdowicza, króla Polski, Wielkiego Xięcia Litwy. — jako dalszy ciąg „Synów Giedymina“, z geneologicznemi tablicami, hr. Kazim. Stadnickiego. Lwów. 1867.

Чеська: Zeměpis království českého, sestavil Jan Tichý. (S mapou království českého.) V Praze. 1867. — Rusko, země, stát i národ. Sestaveno dle nejlepších a nejpolehlivejších pramenů. (Vynato ze „Slovníka naučného.“) Sesit I—VII. V Praze. 1867. —

Сєска граєологіє од Fr. Sebka. V Praze. 1867.

Сєрбська: Мєтєрїя народног образованья код Срба. Книга прва. Написанъ А. Васильевич. У Бєоградѣ. 1867.

Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Скупно В. Петранович. У Бєоградѣ. 1867.

 Редакція „ПРАВДИ“ перенєслася пїдъ Ч. 76. мїсто (камениця „Народнѣго Дому“, I. поверхъ, Кракївська улиця).

Головнї помїчнїки при редакцїи: С. Згарський, М. Коссакъ, Дрѣ В. Лузкоєський, Ом. Партицькїй, Дрѣ К. Сущєєвич.

Вїдповїдає за редакцїю: Иванъ Микита

Зъ друкарнї Ставропїгїйськїй.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица, Администрація підъ Ч. 352%).

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

III.

Взяли мене думки про щербату долю Якова Дундученка.

„Треба ёму допомогти якось небораці. Малої речі не достає моїмъ сусідамъ... Нехай же хочъ вони не сумують.“

Такъ міркувавъ я. Душа моя бажала тоді доброго вчинку, якъ ліківъ. На другий день у ранці поплывъ я човномъ до старого рибалки. Низенька хата стояла надъ самимъ Дніпромъ. Оселя була вбога, а про-те ввічлива якась. До такої оселі прибивсь би залюбки підъ завірюху, якъ на небі верне сивими хмарами, а въ низу Дніпро по-рніе и за-пінниця.

Стара Дундучиха, съ куделею за поясомъ, гнала зъ гори корову. Згадавъ я тугу молодого поштаря, споглянувши на сиве волосся, що вибивалось у неї съ підъ очіпка. У всякій морщині на її обличчі засіла важка думка про сина. И справді, ледві промовивъ до неї слово — заразъ вона оповідувати, якъ вона ходить по горахъ, щобъ дивитись на той шляхъ, де їздить її синъ відъ станції до станції.

„И оце бъ то бачишъ ти що небудь на такій далекості?“ спитавъ я.

„Бачу я тільки, якъ той пилъ вьзюця въ кучері по дорозі, та й відъ того якось на серці стане легше. И якъ задявлюсь на ту куряву, то й забуду, що се тільки слідъ мого Якова: здавця міні, що се ёго кучері вьзюця по вітру.“

Старий Дундукъ приїтавъ мене ласкаво. На ёго похмуреному обличчі та ласка засняла, наче сонце крізь хмари. Улюбивъ сусідъ рибалка мого шанотця покійного; сподівавсь и въ сивомъ жити

въ приятстві. Бачивши ёго ввічливість до мене, хотівъ я тимъ користуватись и заразъ приступивъ до речі.

„А я до тебе, Харко, прийшовъ оце сватомъ.“ Сиві брови старого піднялись мовъ запитанне; та мовчавъ довгенько, далі каже:

„Якъ же се, добродію?“

„А таъ таки, озиваюсь до твого сина сватомъ.“

„До мого волоцюги? Не стоїть вінъ того, пане.“

И Дундукове обличче захмарилось; тяжкий сумъ прослупивъ у морщинахъ.

„Коли бъ не стоявъ, то й не турбувавсь би я для ёго. Яковъ твій — парубомъ-друзяка.“

„Ледащо вінъ, пане, а не друзяка! Не стоїть вінъ доброго вашого слова.“

„Та не про ёго одного я дбаю: шкода міні твоєї и материні старости.“

„Спасибі вамъ, пане; тільки зъ вашого жалю нічого не буде.“

„А може й буде. Ти собі упирика, а я — собі, що задумаю, те й зроблю. Хочеця міні, щобъ у тебе повеселішало въ хаті.“

„Химерні ви пани!“ сказавъ усміхнувшись. „Якъ же ви се зробите?“

„Ось прийми мене сватомъ до твого Якова, — то й побачишъ, якъ.“

„Кого жъ ви свататимете?“

„Та хочъ би й Настю.“

„Настю!... Ні, вже сёго не буде!“

„Чомъ же не буде?“

„Я то вже знаю, чомъ!“

„Ну, ти відъ мене не відкараєкавсья, сусіде. У ві що жъ се ти мене важнишъ, що говорити зо мною не хочешъ?“

„Ой пане мій любий! Що вамъ за охота втручатись у чужі справи? Хиба въ васъ мало своїхъ?“

„Мало не мало, а твое горе важко лягло міні на серце.“

„Химерні пани!“ каже зновъ, почувши по-тшлицю. „Міні байдуже, а їмъ важко лягло на серце“

— Ну подумай самъ. Хата твоя навпроти моїхъ віконъ. Чи весело жъ міні що-дня дивитись и думати: „Відолаха Дундукъ! щобъ, здавця, одружити сина зъ Настею? И всімъ було бъ добре, и міні було бъ весело споглядати на ёго оселю.“

Старий понуро хитавъ головою.

„Чимъ же Настя не радуєтвому синові? Хочъ скажи, чимъ?“

„Чимъ не пара!..“ посидівъ мисливъ старий и, навернувши руки на груди, потупивсь у землю.

„Та вона жъ, и чувъ, зросла у вашій же таки хаті сиротою.“

„То-то жъ и є!“ гримнувъ Дундукъ, стоячи въ тій же поставі, а морщини ёго ще гіршъ зашарились.

„Вже жъ ви знаєте її, парові“, казавъ я далі.

„А вже жъ знаємо.“

„Дівчина розумна. Всі про неї се кажуть.“

„Врагъ її не взявъ“, міркнувъ Дундукъ, а потімъ додавъ нехотя: „и розумна и вродлива, а що вже робітниця, то праведно — невиспуца. Не взявъ би її врагъ: знайшли бъ ми її пору и вирядили бъ заміжъ чесно; давъ на лихо жъ собі и намъ, узяла думку не вдатись нашої хати до-віку.“

„Що жъ у тому за лихо?“

„А те, що Якову нашому такожъ залізъ у голову дуръ — не шукати пари дальше свого порба.“

„То що жъ? и добре!“

„Добре! Вамъ усе добре: ви що задумали, те и зробили; ви не своїми руками хлібъ заробляете; а нашому брату хотілось би на старости літъ відпочити. Нехай би Яківъ узявъ отецьку дитину, хочъ зъ двома парами волівъ, а тутъ ось на горі знаходиця земелька въ шляхтича; продавъ би я свою пасіку та сляк-такъ и виторгувавъ би; то стало бъ на весь вікъ и ёму и ёго дітямъ.“

„Такъ ви оце и прогнали сироту зъ двора що въ неї немає двохъ паръ волівъ?“

„Борони насъ Боже випхнути съ хати сироту! Сама вона — тільки довідалась, що я сказавъ Якову, подяковала намъ за хлібъ, за сіль и пішла въ наймички. Въ одній свитині пішла, не взяла більшъ нічого.“

„А теперъ, може, й жалъ вамъ небоги?“

„А то жъ и не жалъ! Хата безъ неї здавця пустою. Слідомъ за нею понесло и ёго дурну голову. Богъ зъ ними! нехай живуть своїмъ розумомъ, а намъ, старимъ, коло нихъ не паньвати.“

„Ну, Харко“, сказавъ я тоді, „а що, якъ би діти пришли та внали тобі въ ноги?“

„А нічого! Що я сказавъ те й мусить бути. Натернівсь я зъ молодою недостатківъ, — буде зъ мене!“

„Ну, а коли бъ вашій Насті упало зъ неба дві пари волівъ зъ готовимъ плугомъ?“

„Якъ би то се?“

„Та хочъ би й такъ, що я подарувавъ би?“

„Не візьму я, пане, за свого сина дівчини зъ дарованими волами.“

„Розумно міні, се нехай буде й такъ. Слухай же ще. А що, якъ би твій Яковъ знайшовъ на шляху добрий напшукъ грошей? Бо й таке буває.“

„Буває, пане; тільки що добра слава краща відъ грошей. Люцької думки нічимъ не впіпишъ. Відома річъ, що поштарі возять п'янихъ и всякихъ... Не дорекали бъ Якову, такъ дорекали бъ ёго дітямъ. Гуляючи на улиці, дівтора бовкнула бъ що небудь про ті гроші; якъ же ёго слухати?“

„Коли такъ, то я ззову громаду и передъ громадою подарую тобі самому, по субісісці, дві пари волівъ у плузі, а ти кличъ мене на весілля.“

Задумався старий.

„Зъ васъ, пане, таке станецця!“ каже. „Чудний ви, бачу, панъ, нехай васъ Богъ милує. Тільки и передъ громадою не припада міні взяти таку велику худобу дармо.“

„Чомъ же се вже?“

„Тимъ, що не йде чоловікові въ руку добро незароблене.“

„Не буде воно незароблене, Харко. Є въ мене для тебе служба, та й не малá!“

„А нуте жъ, яка тамъ служба?“

„Найми міні твого Якова на три роки, — у яку роботу, се вже буде мое зъ нимъ діло. Черезъ три роки матиме вінъ дві пари добрихъ волівъ та ще й ту земельку, що продає шляхтичъ.“

Ні зрадивъ, ні здивовався Дундукъ. Нижче та нижче хиливъ голову. Вже думавъ я, що й тутъ нічого зъ нимъ не вдію; коли жъ вінъ зглянувъ на мене сумовито и промовивъ наче не своїмъ голосомъ:

„Добре, нехай буде по вашому.“

И після сёго ще ніби гіршъ засумувавъ старий. Здалась ёму неволею моя прихильність. Та байдуже міні було про ёго: я думавъ про стару матіръ, про молоду пару.

Попрощавсь я зъ жорстокимъ дідуганомъ, вернувся до дому и заразъ пославъ по Якова.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ БОЗАЦТВА

вдъ ёго початку до ворування зъ Ляхами

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Съ того жъ то часу постало такъ зване польське право (jus polonicum) або яниже право (jus

дусю). Не всі намъ користувались, — тільки самі пани-шляхта, а основою того права було господарювання пана-шляхтича надъ нешляхетною людиною таке, яке мавъ самъ князь або король надъ своїмъ підданствомъ. Господарювання се поділило ляцький край такъ, що нешляхетні громадяне zostались ніби на чужині, — zostались ні при чому; бо тільки шляхта вважала себе Польськимъ народомъ и річчю Посполитою. Шляхецьке гордування простими громадянами простяглось черезъ усю исторію Польску и сталося її духомъ, її розумомъ. Польськимъ народомъ звалась Річчя Посполита, а Річчя Посполита Польска стояла на самій тількі шляхті, безъ міщанъ и селянъ. Тимъ способомъ польске чи княже право було правомъ панськимъ чи шляхецькимъ, а Польскою Річчю Посполитою звано всяку країну, де зъ часомъ розпростерлось польске право. Спершу Річчя Посполита Польска сягала на східъ сонця тількі по Вислу, далі — по Бугъ, а потімъ — до Дніпра и за саме Дніпро. Такъ же само розпростерлась вона по Дністрові и скрізь по підъ Карпатами. Не що инше воно було, якъ надання польского права руській шляхті. И мова и віра у панівъ-Русі була спершу своя, тількі, що замість громадського споконвісного права, замість тихъ кіпнихъ и вічовихъ судівъ, покvapились руські дуки до господарювання шляхецького; залюбки приймали вони право польске и тимъ самимъ ставались Ляхами. Всюди, де ні постало міжъ Руссю польске право, народъ зникавъ де жиге, рідна земля робилась ёму чужиною; не заиравъ вінъ господарськимъ окомъ у політичні справи; орудувала політикою шляхта и себе тількі вважала народомъ, громадою політичною чи, якъ мовляли, Річчю Посполитою. Такъ розпростерся по руському мирові ляцький побутъ, те нічимъ незгнугдане панування, та гордування простими громадами, та дика сила, що спорудила на повислянціні латинська загребуща ієрархія.

Зломивши народню волю міжъ Вислою и Одрою, не мало собі впину ляцьке панування ані по Сану, ані по Бугу и Нареву, ані по Припецькихъ вітахъ. Гнало воно передъ себе далі та далі народній самосудъ зъ одніі України на другу, ажъ поки останнєю Україною Посполитої Речи стала Подніпрянина. Вже позникали всюди споминки про рівноправність громадську, про кепи и віча, що гамували колись пиху народніхъ дуківъ и впинали хижу їхъ силу; тількі по Дніпрові стояла Русь на давнезному своєму праві. Тамъ тількі всяка людина була громадяниномъ, и найбільший дука въ громаді підлягавъ народній волі. Спасенна думна руського люду про чоловічу шану зринула тамъ ненадвореджена у невимі товаристві, що виховалось посередъ полі-

тичного панського побуту підъ назвою — Козащина. Доперши до Дніпра безъ бою, спіжкала Річчя Посполита Польска на Дніпрі ту саму силу, що колись, якъ прописавъ Кадлубко, опанувала панські замки, забірала панських жінокъ, побивала панських наставниківъ и поставила була славянство намість зруйнованого нею латинства. Побороти дніпрову громаду не зоділо вже панство, якъ побороло колись висляню. Пішла Козащина по Речі Посполитій потоштомъ и перла панство-шляхту поти, поки сягала стародавня Русь: на західъ сонця — до Висли, на полудень — до узкарпаття. Не встояло право польске, панське, проти права руського, громадського.

Ляцькі историки звивають стародавній опіръ сільськихъ громадъ по надъ Вислою війною поганства проти християнства, а козацькі походи на панівъ-шляхту — війною варварського хлопства проти польскої цивілізації. Тимъ часомъ усюди, де польщина не залпа руського побуту, слово козаченько сталося найлюбішимъ народові, а козацькі пісні про Морозенківъ и Нечаївъ Дністровіа Русь, такъ само якъ и Дніпровіа, заховала до нашого часу у своєму важкому серці. Чомъ же ніхто, опрічъ панськихъ дітей, не згадує такъ любо про героївъ польского права? Чомъ той народъ, що звався Польськимъ народомъ, не здобувъ на такі співи про панську цивілізацію, на які здобулась Русь про козацьке варварство? Чомъ? — Бо не було въ шляхецькому ляцькому серці тої правди, якою дихала Козащина, а були тількі політичні хитрощі та несита жадоба панування.

Оце жъ, де не задавлено ще на смерть руського духу по староруськихъ земляхъ, всюди тамъ переховує простий людъ скарби поезиі, що пишно завила на Русі разомъ съ Козащиною, а тимъ часомъ розбуджений зъ мертвого сну розумъ народній скрізь по козацькихъ україняхъ засвічує убогі каганчики праведної науки и, примикаючи до скривавленої землі своєї, окрімъ шаною зневажаєні предківські кості. Годиця жъ, миле братте, и намъ вивести до ладу початокъ великого товариства дніпрового, що прихидилось до ёго всяке живе серце руське и лицарську завязатость козацьку поставило идеаломъ неборимого народнього духу, а правду, за котору Козаки боролись изъ Ляхами, зробило собі святимъ знаменомъ.

(Дальше буде.)

НА ЧУЖИНІ.

Буковино моя мила,
Мій солодкий краю,
Якъ на тебе сиротина
Нижкомъ погадаю,

То заплачу жалібненько
На чужій сторонці,
Бо тутъ вянупи и всихаю
Якъ листокъ на сонці.

Рідне слово тутъ не чую,
Пустка тутъ усюди,
Тутъ не наші щирі, руські,
Но чужі люде.
Тутъ ні друга, ні родини,
Ні рідної хати,
Тяжко, Боже, на чужині
Вікъ свій вікувати.

Тутъ про діла козацькі
Звістки не зачупшъ,
Тебе дівча не розважить
Тутъ якъ засумуєшъ;
Тутъ и пісні не такъ складно
Якъ у насъ співають,
Тутъ мовъ въ путахъ у залізнихъ
Танцюють-гуляють.

Тутъ и гори не таківські
Якъ наші високі,
А ліси ті чужинецькі
Не наші широкі,
Тутъ пташата не співають
Весною дугами,
Тяжко, Боже, та чужими
Жити сторонами.

Якъ би крильця соколові
Мавъ я сиротина,
Полетівимъ де зелена,
Люба Буковина,
Де Прутъ, Черемшъ, де Бистриця,
Де гори Карпати . . .
Въ Буковині мило жити
Мило й умірати.

Въ Буковині мило, любо,
Наче въ Божімъ раю;
Якъ тебе я рідний краю
Серденько згадаю,
То заплачу на весь голосъ
На чужій сторонці,
Бо тутъ вянупи и всихаю
Якъ листокъ на сонці.

Данило Млака.

СЛІДИ ПОГАНЬСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніх записокъ написавъ

Богеній Згарський.

РЕЛИГИЯ. I. БОГЪ — ПРИРОДА.

У нійкій річи вогонь изъ водою такъ чудно не
сполучаютьця, якъ у самому дереві. Черезъ терти
сухого дерева добули люде вогню. Живуче у зе-
млі дерево безъ дощу та й вогкості, вянупо. За-
палене дерево, на уголь, пепель и димъ замінялося.
Зелені цвітучі дерева являлись про те самими чу-
десними творами вогню та й води. Деякі дерева
такъ ажъ угинались підъ плодами. Стільки те роз-
маїтахъ овочівъ родила природа по деревахъ! Тежъ
були вони для первихъ людей святими творами.
Гріхъ и по нині стинати плодоносну садовину, або
занечистити її. Давніща погансьька почесть дере-
весъ лишила мрачні сліди по собі у численихъ
сказкахъ про золоті яблука. На Спаса и въ христия-
нській церкві, святить народъ нашъ яблука. Сади
цвітучі, то краса нинішнихъ селъ; хочъ яка убета
хатина, бодай яку грущину, або сливку має коло
себе. Самі церкви стремлять посередъ росохатихъ
ляпъ та прастарихъ дубівъ. У лісахъ кохались де
які такъ, що поселившись поміжъ густими дубро-
вами, прозвалися Деревлянами. Самі розложисті ве-
ликанські дуби, були природною кровлюю, німъ-поки
научилися хати ставити. Умирати люде, то пере-
бували їхъ величезні дерева. Омшені дуби, самою
старостю своєю внушали чоловікові почесть. За
употребліннямъ дерева, споружувано всілякі вещи.
Някъ вогонь та й вода, такъ и дерево мало свое
значіння у погансьькихъ обрядахъ. По нинішній день
застромляють соснову галузку на верха у коровай
при весілляхъ, а на нихъ яблука.¹⁾ Дубъ, явіръ,
калина, сосна, прославляютьця у пісняхъ.

Саму чудотворну силу сплудила природа у зіл-
ляхъ та й розмаїтхъ ростиняхъ. Що найпотреб-
нійше ростиння чоловікові, то всіляке збіжжя. Жи-
томъ зоветця те, зъ которого свій насущий хлібъ
робить. Пшениця, ячмінь, овесь, просо, гречка, то
зерна виживляючі чоловіка. У всіхъ важнійшихъ
погансьькихъ обрядахъ зерно хлібове має святе
значіння. За вірою христовою животворящий хлібъ
стався евхаристією. Въ загалі тісто у нашихъ по-
ганъ було ознакою жизни. Огонь и вода сполучались
у тісті, изъ тіста творитця тіло. Якъ изъ глини,
такъ изъ тіста, погане виводили постать чоловіка.
Про те голосить одна цікава сказка. На початку

1) Галька нар. звич. ст. 59.

світа зробив Богъ Русина зъ глинни, а Поляка зъ тіста; положивъ на сонці сохнути, а самъ пішовъ на прохідъ до раю. За той часъ прийшовъ песь та й зівъ Поляка. Вернувъ Богъ изъ раю: якъ узявъ, що немає Поляка, давай тріпати собаку. — Що Богъ ударивъ, то махнувъ песь хвостомъ и винувъ ляхъ. Де упавъ, то й такъ ся звавъ; хто у студню — Студзінський, хто на дорогу — Дорожниський, хто за лугъ — Залуський и т. д. ¹⁾

Хлібове зерно модало чоловікові змогу жити и розвинутися у мирі. Сіючи на хлібъ, ставъ вінъ брати землю, поселятися та й за ладомъ и правдою побиватися. Зерно вивело людей зъ ліса и сталося основою цілої дальшої їхъ просвіти. Тому те по нині зерно, то признака всього добра, ясний образъ розвою. Хлібомъ учоловічинивъ люде; свитимъ, бошнимъ даромъ зовуть хлібъ по нині. Поле, де сіють хлібове зерно, зовутця цариною. Святе було зерно, святий бувъ хлібъ, святе поле де родився, за поганства, то жъ и християне освящають поле. На хлібовій проскурці правитця християнська хвала божа.

Росло збіжжя на полі, то росли по лісамъ та й горахъ всілякі зілля. У зілляхъ находивъ чоловікъ и лікъ и отрую. За зіллями доказувалися всілякі дива, бо де зілля привязують по нині цілу свою віжу люде. Отъ и повіривъ, що говорять про чудну силу зілля. Напороть, камуть, цвіте у зелену суботу. Треба взяти обрусъ и поисокъ изъ церкви, що нимъ нітъ оперезуватця, і та й піти передъ півночю до ліса. Якъ цвіте напороть, тріскають громи, буря вчиняетця; цвіть палахкотить и розлітуетця. Треба розставити обрусъ близько цвіта, а якъ троха цвіту попадає, борзо завиннути обрусомъ и повискомъ обв'язати. Хто сей цвіть має, буде все знати, що въ світі діетця. ²⁾ Одинъ бойко пасъ воли у лісі въ саму пору; якъ стала цвісти напороть. Бойко за ходакъ, да займивъ крихту того цвіту, знавъ що на світі діетця. Но якъ ставъ дуже въ ходаку гледати, скинувъ бойко ходакъ, цвіть утінь, а вінъ забувъ навіть де пасъ воли. — Такий самий цвіть має бути зъ матерки. ³⁾ Зілля діють не лишъ на тіло, але й на душу. Чортуполохъ, зілля, пудить бісівъ; у ямку, викопавши кладетця грішъ. ⁴⁾ Той, однастикъ и терличъ варятця у купі, на прогінъ духа-зводителя. Виваромъ ростиння того, хата обдиваетця на околу, щоби злий духъ — зводитель не чпився молодіці. Зъ-одселі приказка: коли бъ не

те рличъ, бувъ би я твій паничъ, а коли бъ не той, була бъ ты моя. ⁵⁾ Зілля — сонъ, хто перший разъ ужить на весні, зриває, допче ногами и каже: „щобъ на той годъ дождати, сону дождати.“ ¹⁾ У зілля, то сила, що владє душою и серцемъ чоловіка; такимъ зіллямъ розмаи и терличъ. Заварить деяка дівчина розмаю, то коханокъ, хочъ би якъ далеко не бувъ одъ неї, прилетить. Терличъ кошатця на понові мовляти: „Терличъ, прикличъ!“ Зілля те має дівчина носити при собі, а знають хочъ нимъ закамбнілого хлопця. ²⁾ Беть зілля, одъ которого всі замки одчмаютця. ³⁾ Иноді косарь косить, натрапить на таке зілля, — коса ломитця. ⁴⁾ За такимъ зіллямъ гледають що найбільше злодіи.

Хочє хто наліходять кого, то зіллямъ. Знахарі, знахарки, чарівниці, воюють зіллями. На травахъ и зілляхъ випасаєтця худоба, діїні корови; задлятого зілляне знахарство, тісно сполучено зъ хомомъ худоби. Де чоловікъ живе крайно тільки зъ худоби, більше вважає на зілля, якъ хлібороба. Но судба живила природнихъ людей тоді, коли вони про зерно и нахарство не знали. До худоби по нишній день вжуютця числені чари зъ за зілля.

Мертвий чоловікъ у землю, а зілля зъ землі. Глубоко иноді запускало воно корінця, чимъ діалось тайнимъ, наче мертвихъ сполучаючи зъ живими. За силою зілля навіть мерці являютьця зъ гроба. Макъ-видюкъ, що самъ росте, сипають мерцеві у ноги, коли бувъ за життя знахаромъ, щоби не встававъ. Мовлять: „тоді встанешъ, якъ той макъ прочислишъ.“ ⁵⁾

Кожде добре зілля, святе було у поганъ; якъ лягалися злої сили у злішъ зілля, такъ добримъ окурувалися. Зілляне знахарство и ліви, все те було религією у нашихъ поганъ. Тому и по нині зъ ліками получена ворожба, чарівництво. На Маковєя святять и теперъ зілля, которе прети злої сили потребляють. Но за християнства стали ті всі у звязі зъ бісами, що суть знахарями.

Росло розмаїте зілля, цвили и всілякі цвіти. На нічимъ не сняли барви въ такъ повній красоті, якъ на цвітахъ. Приучовали вони чоловіка розпізнавати барви та й виплекали у душі єго почуття красоти. На цвітахъ училися дивовати вочи. Розцвівся цвіть, зів'явъ та й облетівъ, настала студінь, морози, погнбали всі цвіти, тільки зеленівся одинъ барвінокъ. Невъядущий барвінокъ, то знамя самої вічної живні у природі. Сплітали наші погане

¹⁾ Изъ рукъ записокъ П. Білінського ученика Терн. гимназії.

²⁾ Дрѣ В. Лучаковський рукоп. записки підъ написю Фрашки Ч. 17.

³⁾ Дрѣ В. Лучаковський „Фрашки“ Ч. 47.

⁴⁾ Nowosielski T. II, str. 143.

¹⁾ Nowosielski Lnd Ukr. T. II, str. 117.

²⁾ Now. тамъ же.

³⁾ Дрѣ В. Лучаковський 26. пов. Ч. 103.

⁴⁾ Nowosielski T. II, str. 148.

цвіт-зілля у вінці¹⁾, то вінець наз барвінку був самою святою оздобою. Де жинь, там і веселість; про те вінець наз барвінку значив веселість, а на супротив, крута рута, значила жаль, смуток. На цвітах розвилася поезія народа нашого, цвітами скрашає він образи святих і тепер по церквах християнськимъ.

Тимъ ділемъ першу віру нашимъ поганамъ вжупила сама природа, повсюдижа добромъ своїмъ, стала імъ святою, Богомъ. Неначе ті діти у грудей матокъ на сліпо, самимъ почуттемъ припадали до неї. Природа наділила людей глядивши оцима, природа зъ перва їхъ сама просвітила.

(Дальше буде.)

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.

Першимъ наслідкомъ запутанності козацькихъ началъ, о котрихъ ми згадували, було те, що вони чимъ разъ більше стали перемінятися въ кулаковихъ борцівъ, ремісниківъ борби и нападати безъ розбору на своїхъ и на чужихъ. Документи XVI століття переповнені жалобами на їхъ безнастанні хижики напади, грабежі и убийства. Польске правління рішилася прийняти нові міри проти такого лиха, но прийаті міри довели тільки до узвелечення козащини: Рокъ 1590 постановлено:

- 1) Поставити козаківъ въ зависість відъ польского головкомандуючого коронного гетьмана, безъ волі которого вони нічого предіриймати не повинні.
- 2) Вчислити въ хлопство усіхъ не реєстровихъ (неочисленихъ) козаківъ.
- 3) Такожъ и реєстровихъ козаківъ обложити даниною (десятиною).

Це значило звичити историчню задачу козаківъ — їхъ боротьбу зъ Азияцима, розірвати їхъ сувязь зъ народомъ и — що для нихъ найтяжша новість — взяти їхъ изъ-підъ непосредної власті короля, котрий досі затверджувавъ свобідно вибраного гетьмана, и підчинити їхъ, въ особі Польского гетьмана, Польській шляхті.

Тоті тягосні и необдумані міри повели до слідуочихъ результатівъ.

Давно вже зъ Українського козацтва стала вилучуватися нова група и утвердилася за порогами,

¹⁾ Die Pflanzenwelt hat aber den Slaven nicht bloss für sich eingenommen, insoferne sie ihm die Mittel zu seiner Erhaltung gab, sondern auch das Reich der Blumen fand in ihm einen und zwar nicht stummen Beobachter. — Дальше: Bei keinem Volke findet sich so sehr die Sitte ausgebreitet mit Blumen sich zu schmücken, Kränze zu binden u. s. w. wie bei den Slaven. — Hanusch. di e Wisa. des slav. Mythus S. 309.

на нижнімъ Дніпрі, на острові Січи. Ту образувалася осібна громада людей, посвящаючихъ себе доброті безнастанній борбі зъ Азийськимъ міромъ або шукаючихъ, по виході зъ Польци, своєго ту спасіння. Вони утворили нову газу зъ Українського козацтва, такъ зовиму Запорозьку Січъ. Туда-ти переходили всі козаци, котрі не могли стерпіти нового ладу, установленого 1590 р., и особливо всі, що не хотіли бути хлопами. Вони свобідно, независло, вибирали гетьманівъ, складали відділи для нападу на Татарівъ, Турківъ, а также и на Поляківъ. Въ самихъ послідніхъ часахъ XVI століття давали Полякамъ о Січі знати — вожаі Косінський, Лобода, Наливайко, котрі виступили теперъ не тільки въ обороні обивательской независлости но и въ обороні независлости религийної противъ заведеної теперъ уніи. Поляки зажахались и стали жорстоко розправлятися зъ новими козацькими силами. Питання козацьке було бъ скоро спорішилось, коли бъ не бічні обстановки, котрі звернули увагу Поляківъ въ иншу сторону.

Підъ кінець XVI століття начался ворохобні шляхти проти Жигимонта III, ворохобні, котрі продовжались и въ початку XVII століття. Омісля почалися въ Росії самозванчі заверюхи, котрі, якъ звісно, ще більше заняли Поляківъ. Поляки теперъ мало звертали свою увагу на самоволю козаківъ, а противно, готові були терпіти їхъ, лишъ коби пішли козаци вразъ зъ ними въ Росію.

Козаци вразъ зъ Поляками пішли въ Воєточню Росію, вразъ зъ ними воювали державу и вразъ зъ ними нищили російський народъ.

Політика козаківъ змінилася однак, якъ тільки московська держава начала освободжуватися відъ самозванчої заверюхи. Двигателємъ сєго нового настрою козаківъ бувъ знакомитий чоловікъ своєго часу, Конашевичъ-Сагайдачний, свобідно вибранный козацький гетьманъ, управляючий обома частами козацтва: Українською и Запорозькою и маючий таке значінне, що Поляки не поважились не признавати єго гетьманства.

Коли въ 1618—19 р. Владиславъ, синъ Жигимонта, після неудачного походу въ Росію присилуваній бувъ заключити зъ нею миръ, то козаци, бувші такожъ въ тімъ поході, заключили окремий миръ. Вони навіть калялись того, що воювали противъ Росії, и прийняли розрішення відъ того гріху відъ бувшого тоді въ Росії Брусалинського патріархи Теофана.

Підъ впливомъ того нового настрою и підъ проводарствомъ Конашевича-Сагайдачного, козаци стали приближатися нивъ чистонароднімъ интересамъ Западної Русі и уяснити свої взаємини до Польци. При їхъ допомі и підъ їхъ охороною при-

ворена 1620 року въ Занадѣруській церкві патрархомъ Теофаномъ висла ерархія, безъ которой ще моговъ народъ въ борбі за віру и котора впроду шідійшла ёго релігійний и народній духъ. Разомъ зъ тимъ змінилась козацька політика. Побачивши, що Родона (мъ (по вірі) одна сторона, а Польща ворогомъ, вони рішучо змінили свої старі историчні взаємини къ арійському мирові, къ Татарамъ и Туркамъ. Ті и другі видавалися їмъ теперъ друзями въ порівнянню зъ Польщею. По засвідченню польськихъ писателівъ, козаки вступали теперъ въ дружні взаємини то зъ одними то зъ другими — на загибель Польщі. Нависла союзникъ козакамъ ще зъ иншої сторони, шведський король Густавъ Адольфъ, зъ котримъ дорогувавъ Польський король Ягигмонтъ III. яко зъ соперникомъ не поведу шведської держави, а при тимъ и головою Протестантівъ. Козаки мали дружні взаємини и зъ тимъ ворогомъ Польщі. Противи Польщі теперъ легко мігъ скластися союзъ Швеції, Роснії и Турції и въ тимъ союзі могли наші козаки відограти першу роль, відъ которой зависала вся судьба Польщі... Те страшне пересилення приближалосъ до Польщі въ 1621 р. и рішуче ёго справді зависала на козакахъ. Противъ Польщі виступавъ одиць зъ нащенихъ ворогівъ, найстрашніший и найсильніший тоді Турецький Султанъ Османъ II., при котримъ Турція валику мала силу. Польща всі свої сили зібрала, но головна її надія въ тій борбі буда на українськимъ народі, на козакахъ. Сагайдачний війшавъ своє значіння и зрістивъ Полякамъ, що козаки не инакше приступать до собі війни, якъ навони Польске правління признасть новоустановлену православну ерархію и залишить гонити руський народъ. Король на те приставъ, та здаць — устно. Козаки стали вразъ зъ Поляками. Польща віднесла славу побіду надъ Турками въ 1621 році підъ Хотиномъ, такъ зовину Хотинську побіду.

(Далше буде.)

КОВАЛЕВІ.

Ой куй, не куй ковалику,
Уковавъ бисъ долю,
Заковують вороженьки,
Нашу дүшу й волю.

Ой куй, не куй ковалику
Залив гаряче,
Дарма народъ жалується
Що добра не бачить....

Ой куй, не куй ковалику
Твердні окови,

Закували намъ язик
Та й наші голови.

Закували, засталили,
Не дають намъ жити,
Присудили безбожні,
Кайдани носити.

Ой куй, розкуй ковалику
Народнёго духа,
Нехай ворогъ наше слово
Въ нашій хаті слуха.

Нехай знає, що писана
Богомъ и намъ доля,
Мила ёму, мила и намъ
И правда и воля!

Богиний Згарський.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

It is interesting to notice how some minds seem, almost to creat themselves, springing up under every disadvantage and working their solitary but irresistible way throw athousand obstacles.

Wash. Irving.

Пантелеймонъ Кулішъ родивсь 1819 року, юля 27-го по старому стилю, у містечку Вороніжі, Глуховського повіту, Черніговської губернії. Отець ёго бувъ старого козацького роду. Одиць зъ ёго предківъ, за царя Петра Первого, бувъ Військовимъ Товаришемъ, другий — Сотеннимъ Отаманомъ. Дідъ Пантелеймонівъ звався вже дворяниномъ (бо, за царниці Катерини Другої, значне козацтво повернено зъ дворяне) тільки не мавъ ніякого чину; отець такожъ бувъ безчиновний дворянинъ; а якъ, за царя Миколая, вийшовъ законъ, щобъ малі дворяне, которі не заслужили чину у двохъ колінахъ, приписались до якого податного стану, то й Олександръ Одріевичъ Кулішъ мусивъ приписатись у козаки.

Мали Куліші у самому Вороніжі и по-за Вороніжемъ доволі поля, гаївъ и сіножатей; вважано їх багатирями. А про-те самі вони дідували въ пасіці и пахали зъ наймитами землю. Одрій Кулішъ бувъ чоловікъ жорстокий, не спускавъ нікому за спашъ або за яку иншу шкоду. Черезъ те мавъ у Вороніжі прізвище — Гарячий Кулішъ. Олександръ, отець нашого писателя, зоставивсь після батька малоліткомъ, доглядавъ господарства за приводомъ матері, зъ меншимъ братомъ Романомъ, и всдавивсь у Вороніжі яко недсипущий трудолюбець. Своими руками будовавъ, робивъ, вози и всяку всячину по господарству. Жонатимъ бувъ перше зъ

Криськівною, воронізькою жь таки дворянкою значного проти ёго роду, и мавъ відъ неї сина Миколая. Молодою вона вмерла; дуже любивъ її, хочъ и слухавъ. Потімъ ставъ залищитись до Катерини Гладківни. Пани Гладкі ведуть свій рідъ відъ того Гладвого, що Хмельницький стявъ ёму голову. Отець Катерини, Иванъ Гладкий, бувъ сотникомъ; а якъ знёсно козацький порядокъ, то ёго перекрещено гусарськимъ корнетомъ: такъ бо вже низько поставлено тоді козацтво!

Було трое сестеръ Гладовенъ у отця, усі три високі, чорноброві, хороші. Катерина Ивановна не хотіла-була йти за вдовця, та вродливий бувъ дуже: — полюбила, пішла. Життє їхъ було таке, якъ у тій пісні про Запорозця, що часто на Україні співають:

— „Любивъ мене, мамо, Запорожець;
Водивъ мене босу на морозець;
Ой я жь того, мамо, та й байдуже:
Люблю Запорозця вельми дуже.
— Ой ма щіфъ рідъ тв, доню, утворла,
Що ти Запорозця сподобала?
Чи на ёго коні, чи на гроши,
Чи на ёго вроду, що хороший?
— „Ні на ёго коні, ні на гроши,
А на ёго вроду, що хороший.“

Унаслідувавъ Олександръ Кулішъ жорстоку вдачу свого отця Ондрія. Катерина Ивановна тремтіла відъ ёго голосу, а про-те велько ёго кохала. Одно ласкаве ёго слово втирало їй слези, и щасливою вона себе вважала зъ щасливихъ. Та було въ неї инше горе: умирали діти; Пантелеймонъ бувъ семий чи восьмий. Зъ попередниківъ ёго, братівъ и сестеръ, живий zostавъ тільки братъ, Тимохвій, да й той умеръ малоліткомъ. Мати споминяла про Тимохвія, якъ про якийсь диво міжъ дїтьми, що ні въ казці сказати, ні перомъ написати.

Пантелеймонъ родивсь дуже хирявимъ, ледві живимъ; годівъ зо два й не говоривъ, а почавши говорити, протягувавъ слова, наче співавъ. Отець празнувавъ ёго ридини такъ само якъ описано въ повісті Куліша: Другий Чоловікъ („Основа“, 1861 р.) Всіхъ завертавъ до себе хто їхавъ або йшовъ поузь двіръ, и була вся улица-майданъ заставлена возами съ копами.

Якъ умеръ братъ Тимохвій, було ёму годівъ зъ чотирі. Розвивався вінъ туго: не розумівъ — яке велике горе скоїлось у семі, не плакавъ по братові. Зоставшись одинъ, бувъ у матері пещеною дитиною, а отця жахався и відъ ёго голосу тремтівъ, якъ и мати. Олександръ Ондрівичъ, бувши самъ тіла могучого, нехтувавъ слабоятою дитиною и, знай, згадувавъ про Тимохвія. Нехтування се, що дальшъ, почувалось дитиною більшъ и більше.

Синъ ховався відъ отця, а отцеві байдуже було про сина: Рідко й бачився. Такъ нашъ писателъ рїсвъ тільки на очахъ у матері. Старший братъ Миколай служивъ у Глухові въ суді: до-дому хабив разъ у годъ навідувався.

Перучъ зъ дворомъ Олександра Куліша мила семъя покойного ёго брата Романа: мати зъ двома дочками. Вінъ бувъ їхъ опекуномъ, и державъ підъ такимъ же страхомъ, якъ и свою семью: Двоє дівчатъ, сестри у-первихъ, були нашому писателю єдинимъ товариствомъ. Лєся — старша відъ ёго годами чотирма, менша — ровесниця. Лєсю вінъ дуже любивъ, — чорнявську дівчину, вродливу, євъ карими добрими очима и лицемъ античнимъ якъ у Милоської Вснери. Положивши книжку на її коліна, учивсь вінъ у неї самохитъ азбуки и виладивъ церковної печаті. Відъ неї наслухавсь вінъ казати найкращихъ; не викливати було ёго до-дому, — все ондять у дядини Романихи. Часто вінъ прорекувавъ Лєсі, що буде великимъ багатиремъ, — тоді вбере її всю въ золото. Не справдилось прорекування: писателъ нашъ кривавивъ ноги на терновій стежці, а Лєся ёго тимъ-часомъ одружилась ізъ якимсь панкомъ-пльницею, — той швидко уложивъ її у домовану.

Мати Куліша була людина проста, не письменна. Годі, було; и по панськихъ домахъ кажутъ: На-що дівчатъ учити письменства? щобъ доповнобавниківъ листя писали? Велика вишла зъ того користь нашому писателю. Катерина Ивановна уміла розмовляти тільки українською мовою, и, що мала въ голіві все те взяла не съ книжкою, а євъ живої народної речі. А була въ неї голова не абилка. Приятель Куліша*), що знавъ ёго семиліткомъ, було розказувъ: „коли я схожу вобразити собі Катерину Велику, якъ вона, стоя середъ своєї громади, вела прамудрі речі: то згадую Кулішеву матір.“ Справді, — бувало, середъ гучної бесєди, заторїця вона якою думкою праведною, устане зъ свого містя и величю вийде на-середъ світлиці, даючи рукою якийсь такий знакъ, що всі замовкали. И зачне вона глаголати, и всі її слухають мовъ панотця въ церкві. И самъ Олександръ Ондрівичъ нахилить свою чисто-сформовану кучеряву голову, а потімъ, шуткуючи, зачне розумомъ и словомъ своєї жінки хвалитись. Середъ людей бувъ вінъ тихий и ласкавий; середъ людей вона надъ нимъ панувала, и любо ёму, була давати їй перєдъ.

Прості, невчені люде були товариствомъ, що збиралось по дрібнихъ дворянськихъ світлицяхъ у Вороніжі. Замість доїтти, згадували вони про

*) Петро Омеляновичъ Чуйкевичъ, Київський університантъ.

старовину, оповідували що-денні случаи, співали пісень українських і добре підпивали наливкою та варенухою. Не було кращого голосу ні в кого як у Кулішевої матері; ніхто не співав таких давніх пісень як вона; Хмельницина дійшла до неї не перепинена чужоземними співами. Вона в своєму старосвіцькому роді умаслідувала Гладківщину аж від Берестецьких ровів. Пісня була в неї не забавкою: вона думала піснями. Сидь за роботою, ніколи вона не вмовкала; тільки було зітхне, задумається — і знов співає. А середь бесіди в неї було щось слово, то й приказка; проміж двома чи трома періодами речі вона було вставляє співний поетичний дрібязок з народної антології. Розмова її ніколи бувала дуже весела або посмішлива, — гостре мала слово; а другим разом поведе речі поважні про святощі, про людську долю, про давні давна — і дитині Пантелеймону любо було її слухати.

Милосердна вона була людина до вбогих вельми. Жіночки зо всієї округи раз-по-раз бігали до неї то за медом, то за воском, то за мукою і всяким иншим знадбьом. Не пишалась вона проти них ані крихти. простолюдно з ними обходилась, а про-те була в їх очу памі. Олександр Ондрівич був чоловік скуповатий, давав їй гроши тільки на схованку. Сумувала, бувало, вона, що нічим гаразд людей допомогати. У неї були любими старці, діди і бабусі беззубі, заклика було їх до пекарні, годує розмовляє з ними. Так вона їх витала й провожала, що сїнові-дитині здавались вони якимись людьми святими, а не злиденними. Найбільша від неї була шаноба сліпому дякові Якимові, що знав на-память усю церковне читанне і співанне; найлюбше з ним розмовляла. „Господь умудряє сліпці“, було говорить дивуємись його розуму; а той їй и з Біблії, и з великої своєї памяті, мішаючи звичайну річ із церковною, що медлі, зайшовши з проскурою, наговорить стількі, що вона увесь тиждень споминає да по своєму міркує. Подів так шанувала, що не дозволяла нікому що-небудь осудити про них сказати. Як зайде-було до неї, отець Лука, то наче вся світлиця сповнилася святощами. І на думку їй не приходило, що вона проти його була велика, свята истота. Смирена була людина и боготворила вельми. (Далше буде.)

Якій крім инших обходь весільний у княгинь гуцульських?

Звичай весільний у народів славянських, а вылучно руских, близько всюда з малими од-

міними однак. Одсылаючи, згладомь нашихъ звичаївъ народныхъ, читателѣвъ Правды до обширнѣйшого дѣла: „Народный звичаї и обряды, списанїи И. Галькою“, застановлюся надъ деякими только одмінными звичаїми у Гуцулѣвъ.

Весѣлье розпочинає „коровай“, который у Гуцулѣвъ зовеса „повниця“, здаєся для того, що зъ повной мыски горѣлку зъ медомъ межи гостей частують, а гостѣ за те стараются, чтобы друга, коло тамтой зъ закусками лежача мыска по самъ верхъ зъ грѣшми для князя и княгинѣ була повною.

Передъ вѣнчаньемъ суть рѣжїи сїванки, и молодыхъ обсыпують житомъ або пшеницею. По благословеню княгинѣ черезъ ѳтца и матеръ и въ притомности цѣлой весѣльной дружины сѣдає княгиня на коня, тримаючи въ рукахъ зъ сыра овечого зроблений колачъ, который завсѣгда на шовковѣй хустцѣ до правої руки привязанный, явно колишеса. Колачъ той буває княгини дарований дружбою, и черезъ него, отворомъ, роззираєся она на всѣ 4 части свѣта.

Коли княгиня на схѣдъ дивится, то повѣдає ей мати голосно: „Абысь була якъ зоря красна!“

Коли княгиня у противну сторону, т. е. на западъ дивится, тогда цѣлує її мати и мовить до ней: „Абысь була якъ сонце щасна!“

По матери зближаєся отець, а коли сиротою, старости або бояре, и коли княгиня дивится черезъ колачъ зъ коня на пѣвнѣчь, повѣдають до ней: „Не знай ніколи, вѣ змиш, нѣ нужды.“

Наконець, коли звертаєся княгиня на полудне, повѣдають дружки и дружбове, начинаючи похѣдъ зъ выстрѣлами: „Бы вамъ було всюда мирно“ — а рещта гостей спѣває хоромъ: „та й пишно, та й мило, та й тепленько въ груди.“ При томъ гукають пистолями, а княгиня, на передъ конемъ потискаючи, летить чвалою и ѳдповѣдає до всѣхъ: „Прости Богъ! Вамъ люде!“

По укрѣпленю сего обряду злѣзає княгиня зъ коня, и начинаются дальшїи приготовления до приходу въ св. церковь.

По вѣнчаню начинаются танцѣ и такъ званный „пропѣй.“ Пропоѣ давними роками були шумный и величїи. Всяку миналося 4 терхи, т. е. 8 бербениць — а кожда о 8 гарцяхъ — разомъ 64 гарцѣвъ горѣлки. У богатшихъ, крѣмъ горѣлки, находилося вино и пиво. Нынѣ нема вже шумныхъ пропѣвъ; цѣле весѣлье обходится на 4 квартахъ напою. Розумьєся, що весѣля чимъ разъ коротшїи ѳдбуваються, позаякъ нужда и голодъ загостили въ нашїи гуцульскїи хаты.

С. Вѣщицкїи.

Зъ народніхъ устѣ.

Б о л я д и.

Иаъ збірника Олекси Барвінського.*)

1.

Ой рано, рано куроньки піли,
Ой а ще раніше панчигъ уставъ
Ой уставъ, уставъ три свіщі всукавъ.
При одній свіщі зброю пуцувавъ,
При другій свіщі коника сідавъ,
При третій свіщі самъ ся уберавъ,
Самъ ся уберавъ, на коника сідавъ,
На коника сідавъ, до коня мовлявъ:
„Ой коню, коню, продамъ я тебе.“ —
— „Пане мій, пане, не продай мене,
Ой милий пане, жаль тобі буде;
Винісь я тебе зъ підъ трохъ побоївъ:
Зъ одного побою, а зъ Турецкого,
Зъ другого побою, а зъ Французкого,
Зъ третього побою, а зъ Московского,
Ажемъ ты занісь до своєї землі.“
Бувайте здорові, гречний паничу,
Ой прийдіть до насъ та подякуйте,
Ой бо жъ ми вамъ зашебетали,
Якъ соловейко при тузі въ лузі,
Якъ ластівонька при новій сіни,
Якъ зазуденька въ вишневімъ саду.
Вішнуємо вамъ цастемъ-здоровьемъ.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІВЫ ЛИЦЯ:

Охрімъ, селянинъ.
Оксана, ёго жінка.
Жебага, коваль и прмятель Охріма.
Татаренко) солдати.
Соловьєвъ)
Татарчиха, вдова и мати Татаренка.
Чуріда, музика.

ДІЯ ПЕРША.

Іва перша. Оксана.

(Загайна хата руського селянина. Подіъ стіни осломи (ляжки). въ куші стіля. въ другому куші пігъ, по правій стороні двєри въ кімнаху.)

Оксана (сидить на лавці, пряде задумана, ои-слъ співає):

*) Коляда ся записана въ Стриганцяхъ, Станисла-вівського околу. — Колядуючи пісню ивтарястця за кож-димъ віршомъ: „Ой дай, Боже!“ — Подібну коляду записавъ покойний И. Д. Вагиловичъ (див. „Русалка Днѣстро-вал“ стр. 40.)

Ой чого ти дівчино виірла на улицю?
Ти не знаєшъ горя моя білолиця!
Ой твоє горе та не за горами
Будешъ утирати слѣзи рученьками.

Мабуть тебе мати не учила,
Щобъ на улицю рано не ходила,
Такъ научить півню тому гірка доля,
Що була колись, та своя добра воля.

Трудно намъ жити на білому світі
Не маємо волі, щобъ не робити —
Поки то въ матері, то ще й гараздъ
А якъ підешъ за-міжъ, піде все не-въ-ладъ.

А теперъ и маю свого чоловіка,
Скільки жъ вінъ вмаливъ міні мого віка?!
Богъ одинъ знає о моєму горі,
Серце сиротини, якъ билинка въ полі.

(По жвилі). Отъ лихо та й годі. И що міні ро-бити зъ моімъ чоловікомъ. Ні якъ не спроважу ёго на ярмарокъ; сидить собі дома, мовъ грабя той. Мабуть ледаря такого и світъ не видавъ. Тількі аби бъ ёму була горівка. Якъ би не я добувала хліба, то давно бъ підъ тиномъ околівъ, мовъ та собака.

Охрімъ (за кулісами). А чорти бъ убили твого батька, бачъ куди корито поставила! Еге!

Оксана. Ось, якъ прискипаєтця проклятий чоловік; якъ вінъ міні надоівъ, що ажъ у горлі сидить! Поіхала бъ сама у городъ продати веприка та прядиво, та ні на кого хозяйство зоставити. Тількі зъ двора, то багато дечого позоставить въ шинку.

Іва друга. Охрімъ, Оксана.

Охрімъ (входящъ поволи, лихий и сердитий). Бачъ, вона пані! я й наку, що такъ. Сидить собі въ хаті, та й байдуже. А побіла бъ тебе лиха година! Чо-ловікъ ходить, ходить скрізь по хозяйству, а вона сидить! Еге! Кобила корито перекинула, ямоі шкоди наробила, а вона сидить. Тутъ ріси въ роті не було, а вона ворогова баба сидить!

Оксана. Та годі тобі Охріме! Ти якъ не напъсєєє тїєі горівки, то мовъ чортяка, прости Го-споди, на тебе насьєє! Хіба жъ ти хозяйнуєє? Коли бъ не я, то въ тебе давно бъ не було нічогі-сєєєє. Ось скоро прийдуць за подушнимъ. Що, багато заробивъ? Що скажєє? Послухай же жєєє Охрїме, щобъ не було докучки, повези веприка та прядиво на ярмарокъ; продаси, отъ и гроші бу-дєєєє мати.

Охрімъ. Та тамъ и безъ мене буде ба-гацьєєє зъ ярмаркомъ. Не хопу.

Оксана. Та на то и я ярмарокъ, щобъ всего багацьєєє навезли.

Охрімъ. Ні, коли хочєєє, то сама подієєє.

Оксана. Хаба жь це жіноче діло? усі люди очі висміють!

Охрімъ. Отъ Жевага, каваль, іде, такъ ёго и попроси, вінъ продасть.

Оксана. (Встас). Та що се ти, Охрїме, кажеш! Що за діло чужому чоловіку до нашого добра, пожалуй вінъ и продасть, та якъ продасть? що лучше й не продавати. Поїдь, будь ласнавь, поїдь, Охрїме! Дорога тобі ще силъ приспорить...

Охрімъ. Та чого поїду?

Оксана. Не сердись голубчику, поїдь, поїдь..

Охрімъ. Та куди поїду?

Оксана. Та на ярмарокъ.

Охрімъ. Та цуръ тобі, пекъ! Чого ти до мене пристає, яка пара! Ужодився по ховяйству, а ще й ріски въ роті не було. Ажъ живіть ходоромъ ходить.

Оксана. Та чомъ же ти не скажешъ, що ще не снідавъ, а бъ давно тобі понаставляла. (Уходишь).

Охрімъ. (за Оксаною). Отто жінна! А хто жь повиненъ знати, чи чоловікъ снідавъ, чи ні? Череву не промовить, бо губи не має; треба самому намятати...

Ява третя. Охрімъ.

Охрімъ (просидягнувшись на ослоні, по малій перерві). Якъ то вдно такъ вийшло, що не тутъ, а въ городі ярмарокъ? Осе бъ таки тутъ було лучше ярмаркувати. А то приїдешъ, продаси, чи ні. наймай квартиру та оглядайся, щоби деякий москаль не сунувъ чого зъ воза. Відъ усєго чоловікъ остережешся, и відъ вогню, и відъ води, и відъ злодія, и відъ лисого дідька, а відъ Москаля и за десять горами не скриєся... Що жь міні робити? Може поїхавши и не траплю назадъ до дому. Ні, не поїду.

Ява четверта.

Жевага. (веселий співає и кришамцєус).

Ой іхавъ, іхавъ, іхавъ,
Чомъ до мене не заїхавъ?
А я рибку варила)
По кусочкамъ ділила.) bis
Въ кого чорний усокъ
Тому й рибки кусокъ,
Въ кого сива борода,)
Тому юшки шкода.) bis

А що добре співаю?

Охрімъ (продомий). Гарздь, забуть зъ шинку прищелентася. А зъ чимъ Богъ, спровадивъ?

Жевага. Та зъ нацимъ, надамаремъ; бачъ, я продавъ ёму сядою шкяпину, таъ молерича запли. Спасибі, такій чвертку поставивъ.

Охрімъ. А мене лукавий не поплывавъ...

Жевага. Та не до тебе було. — А що, Охрїме, поїдемо ярмаркувати?

Охрімъ. Цуръ ёму, не хочу.

Жевага. Якъ же такъ? Та жь ти казавъ, що а що продати. Поїдь, приятелю, въ двохъ веселіще; уже жь не обминемо ні одного шинку; може де нову коршму побудували?!

Охрімъ. Гмъ! та далеко іхати.

Жевага. Та вже жь якъ небудь доїдемо.

Охрімъ (по хили). А ти зъ чимъ?

Жевага. Овесъ!

Охрімъ. А якъ?

Жевага. Та на ярмарці чутка, три леви за корецъ.

Охрімъ. Ого!

Жевага. Еге!

НАРОДНІ ПОВІР'Я

Изъ записокъ Евгения Желехівського.)*

Кретъ. Було два брати: еденъ богатий, другий бідний. А мали вони рілі омежу відъ себе, однако великі, бо по смерти батька поділилися еднимъ кавалкомъ рівно. Посіали вони оба жито на тихъ своїхъ кавалдахъ, та Господь Богъ давъ, що бідного брата краснійше жито було якъ богато. Богатий той братъ бувъ лукавий и якъ побачивъ своє марне жито, а братове файне, пішовъ до него та й каже: „Та то ти, Стефано, (такъ звався бідний братъ) нічо жита не маєшъ!“

— „Якъ то“, каже тамтой, „та то ти жита нічо не маєшъ, бо таке марне — ціло нічо!“

— „Е! говори си“, відповівъ богатий той братъ, „ти чось чи забувъ, котре твоє поле, чи що?“

— „А то що? чи жь мимі Господь Богъ не зародивъ файного жита на моїмъ кавалку?“

— „Але бо саме той кавалокъ файного жита в мій, а твій тамтой; — чий ся скрутивъ, чи що?“

Сперечалися оба браття за той кавалокъ доброго жита, а нарешті важє богатий братъ: „Таки не погодимося, бачу, мнаше, якъ тільки такъ, що підемо оба до тихъ житівъ и будемо питати того файного жита, чия воно, — и кому: вона обіветься, те того дісно буде той кавалокъ.“ — Бідний братъ приставъ ма те — и пішли оба. Приходять; бідний братъ питає того жита разъ. — другий — третій — нічо не обіветься. Теперъ питає богатий: разъ — другий — а за третімъ разомъ відивається голосъ десь якъ зъ-підъ землі: „То твій кавалокъ жита!“ — Здивувався бідний братъ, настрашився, та й відступивъ братови богатому своє

*) Повір'я ті записані въ селі Кудобинцяхъ, підъ оборонкомъ Волочіського околу.

жито. А знаєте, якъ той богачъ бідного підійшовъ ? — Ото виконавъ вінъ въ тімъ житї яму, всадивъ у нюю свого сінка и навчивъ бо коли и якъ має обізватися. Але Господь покаравъ его за братню кривду. Чекає вінъ на сина, — чось не приходить зъ поля, йде самъ — приходить до ями, а тамъ порожнє місце тілько якусь нору темну видко. Злякся той богачъ, а голосъ Божий дався чути: „Твій синъ буде рити землю до суду-віку.“ — Такъ то зъ богацького сина стався кретъ. Тимъ то вінъ, колисьте бачили, руки й ноги такі має, якъ у християнина. (Конецъ буде.)

ДОПИСЬ. (Зъ села).

Дорогі родимці!

Зъ новимъ рокомъ розпочалисьте новий рочникъ „Правди“ — єдиного русько-українського письма — на добро и славу нашого народу. Не виненъ я тому, що мені при початку нового року де-які гадки насунулися; я ихъ написавъ, та й посилаю вамъ. Якъ придадуться на що, то помістять ихъ у вашому письмі *).

Щасливий той народъ, у которого всѣ робучї духовнїи сили сходяться у одно огнище, мовъ таї рѣки, що плывуть у одно море. Слѣдуючі поколѣня загрѣвають свой сердца при тѣмъ огнищу и праціють дальше на всказаній предками дорозѣ, ростючи у крѣпку одну велику родину. Росте народный духъ а народъ ставться силенъ духомъ, богатый въ усѣ достатки и показує свѣтови дѣломъ, що

*Въ своій хашѣ, своя правда
И сила и воля.*

Не туди повернула нами доля.

Звѣзда правды и народнєи волѣ у гадцѣ и словѣ засвѣтила намъ ясно черезъ Маркіяна Тараса, но скоро заступила намъ свѣтло зори-проводницѣ ворожїи силы. Пронеслись темнїи хмары по нѣпїбмъ виднокрузѣ и мы у тѣй темрявѣ то туды, то сюды хилились, не знаючи де намъ пригорнутися. Наша молодѣжь стала окреме... Безъ нашого проводу шукала для свого молодого сердца отухи, а мы покивуючи головами, дивилися на ихъ меледецькїи заводы. И роздерлось сердце матерї, сердце св. нашей Руси на двоє... Не одинъ щирый Русинъ піднимався тую рану заговти, но темнїи хмары предрозсудивъ, лють духового замерта, слѣне

* Сердешче Спасибїгъ за дружнє слово. Тїшимося дуже, що Родимці узнають нашї чеснї цїли и щирю охоту въ згодї и по правдї для народу руського працювати.
Ред.

завзятьє нѣвечили весь захѣдъ роботника сердешного. Замовкло багато струнъ, который такъ сильно загрѣвали нашїи сердца до рѣботы на рѣднѣи нивѣ; тому й не дивинця, що остальнїи нивѣ годсь вличе на насъ не своимъ словомъ.

Родимці! Пора уже прогнати темряву! Пора взятися до працѣ на рѣднѣи нивѣ. Вы кобзарѣ нашой Матерї Руси озонѣтєся и поблагословѣть народнє дѣло у далеку дорогу. За вашимъ благословеньемъ пронесєсь рѣднє слово по всѣмъ украинамъ нашой родины и

*„Забудеться еромопня
Давня година,
И оживе добра слава,
Слава України!“*

Павленко.

ВІСТІ.

— Недавно тому представляло на сценѣ въ Динабургъ, де нашъ землякъ Степанъ Даннленко Паливода-Карпенко ангажований на сцену до великого посту, українскїи пьєси: Москаль-Чарівникъ, Шельменко-денщикъ и Шельменко-писарь.

— „Umelecka Beseda“ въ Празѣ приладжує тої зими виклада для женщїиъ. Въ програмѣ обвѣщєний виклада: „О українскїиъ народнїиъ пїснїиъ“.

— Людвикъ Кивала, польскїи писатель живучїи въ Краковѣ, праціють надъ драматомъ „Богданъ Хмельницкїи“.

— Чеська „Matica luďu“ рїшила, щобъ издавня свои на будуще печатати въ 11.000 екземплярахъ, бо таке число розходитца міжъ читаючиъ. — Не такъ то у насъ дїтця! „Руська Матица“ не узнає навѣть потре би печатати якї мѣбудѣ книжки для народу. Коли жѣ то разъ и нашї люде схаменутца? Коли для насъ настане ча щаслива хвиля?

БИБЛИОГРАФИЯ.

Руська: Вѣнокъ для чємныхъ дѣтей; вип. II. Дрѣбнїи повѣстки О. Х. Шмида часть 2-га, перебѣвъ К. А. Гладиловичъ. Львѣвъ. 1867. Дїстати можна по цїнѣ 12 кр. въ Ставропигїискїи книгарнѣ, у издавця и въ нашїи редакцїи.

Польска: Dzieje porozbiorowe Polski (1795—1832) Henryka Szmita. Lwów 1868.

Чеська: Zapadni Slovane v pravěku. Sestavil A. Sembera. Viden. 1868. (Въ мапоу Германїи и Иллирїи въ 2-гїмъ вїтї по Хр.)

Руско, земе, stat i narod. (Vynato ze „Slovníka naučného“.) Sesit VII—X. V Praze. 1868.

НА ЦІЛІ ЛІТЕРАТУРНІ

вложили високоповажні и чеснї панове: И. Ф. 25 р., Михайло Глинскїи 10 р., Т. Глинскїи 2 р., Безъименнїи 3 р., Людкевичъ 2 р., Ю. Ц. 1 р., Клямъ Волянскїи 40 кр., Степанъ Маначивскїи 40 кр., Наздоръ Федоровичъ 40 кр., Чировскїи 30 кр., Драчипскїи 50 кр., Домбчевскїи 40 кр., Денисъ Білінскїи 30 кр., Котовичъ 40 кр., Грушкевичъ 25 кр. Зъ розпродажя поевнї Федьковича вплинуло 1 р. 40 кр. — що ставовить разомъ 47 р. 75. кр. а. в. — Дочисливши до сєго попереднє, въ ч. 27. „Правди“ 1 р. никазану складку въ скїлькостї 485 р. 35 кр. а. в. вноситє загальна сума теперъ 534 р. 10 кр. ав. в.
Тарнопіль, 1-го Сїчня 1868.

О. Паршицькїи.

Першїи рочникъ „Правди“ можна ще дїстати въ нашїи редакцїи по цїнѣ 2 зр; новоприступаючі прєнумерантї однакѣ жѣ можуть дїстати по прєнумерациннїи цїнѣ 1 зр. 60 кр. — Цїлорочнїимъ прєнумерантамъ ровнїлемо, яко премїю „Збірникъ поевнї“.

Головнї помїчнїки при редакцїи: *Г. Зварскїи, М. Коссакъ, Дрѣ В. Лукаковскїи, О. Паршицькїи, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Вїдповїдає за редакцїю: *Иванъ Микита*

Зъ друкарнї Ставропигїискїи.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 29-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому“, (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352½.

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

III.

Живъ у насъ уже здавна садовничий, Зота, на прізвище Лапко. Довідавшись, на що міні знадобивсь Яківъ Дундученко, зрадівъ не помалу.

„Ой слава жъ тобі Господи“, каже, покладаючи на себе великого хреста, „що моему побратимові така благодать випала!“

Рідко таке слово почувшъ міжъ нашимъ простолюддемъ: стиха радів, стиха й сумує Українець. Почавъ я розпитувати.

„Та ми жъ“, каже, „зъ нимъ побратими: за для ёго зріксн я й Марусі, тіві-то Дундучихи, теперъ старої. Побачили бъ ви її дівкою! Та за для побратима зріксн. Батько въ неї бувъ багатий та гордий, а я собі парубіка вбогий. Отъ и кажу Дундуку Харкові: „Сватай, брате, Марусю. Душа щира; шкода попустити въ чужі руки.“

„А Дундукъ багатий бувъ за тебе?“

„Ні такий же якъ и я нетяга.“

„Якъ же за ёго віддавъ Марусю гордий батько?“

„Ге, ге!“ каже Зота. „Тутъ, я вамъ скажу, таке було, що Богъ ёго знав, якъ и міркувати. Бачте побратимові моему, Харкові рибалці, довелось такъ же само, якъ и міні. Хочъ вінъ живъ у своїй хаті и рибалка собі зъ-малку, а все таки гарбуза підсунули. Ходить бідолаха по надъ Дніпромъ, мовъ окаляний, и уже такі думки зносять ёго: чи не лучше налепити камінь на шию?... Ходить, сумує; коли же дивниця — а нічъ була ясна — изъ води лізе щось у червоному жупані. Уси — мовъ у грача крила, изъ підъ шанки — оселедець, ще й за ухо закучений. „Дурень ти, дурень!“ каже до Харка, а въ Харка вже й души нема: злякавсь. „Чортъ зна чого“, каже, „забажаль вси!“ Харко тільки хрестилця. А той ёму: „Не хрестись, дурню: и не чортяка, а та-

кий же християнинъ, якъ и ти. Я — козакъ Байда, — той самий, висівъ ребромъ на гаку въ Царіграді.“ — „Якъ же ти козакъ Байда, коли ёго замучено на смерть?“ пробовкнувъ тоді Харко. „Та й діялося жъ се тоді, якъ ще, може, й мого пращура не було на світі?“ — „Дурень ти!“ каже Байда. „Хиба ти не знаєшъ, що въ Запорозцівъ були на Низу такі тайники по комишахъ, що й самъ дідько не знайде?“ — „Та се-то я знаю.“ — „То-то жъ дурню!“ (А все лавця вразкий Запорожець: се вже въ їхъ така мода.) „А се“, каже, „знавшъ, що якъ зруйнували Січъ, дакъ військова скарбниця провалилась у землю?“ — „Ні“, каже Дундукъ, „про таке не чувавъ.“ — „Знай же, що вона й теперъ підъ водою, и стережуть її такі козарлюги, якъ я, козакъ Байда, якъ Сомко Мушкетъ, або Морозенко и инші лицарі-невміраки. Усі добрі козаки, всі тамъ зібранись до-купи, обступили кругомъ свою скарбницю та й гүторять про старовину; а часомъ заведуть пісню таку, що весь Дніпро заколишеця. Ви, дурні, на сёму світі думаете, що то вітеръ по надъ Славутою бурхав, а то гуде запорозька пісня.“ — „На що жъ вамъ“, каже Дундукъ Харко, (уже й байдуже про свій страхъ, заслухавшись річей запорозькихъ), „на що жъ вамъ стерегти ту скарбницю?“ — „А на те“, каже, „що вона зновъ зрине середъ миру, и дасця той скарбъ у руки нашимъ правнукамъ, и розбагатіють вони на диво всёму світові!“... Такъ оповідувавъ козакъ Байда Харкові; а Харко слухавъ ёго, слухавъ, та й каже: „Коли бъ міні знайти хочъ невеличкий скарбъ! не тинявсь би я по надъ Дніпромъ, мовъ окаляний! Коли бъ міні хочъ сто карбованцівъ, то бувъ би я самий щасливий чоловікъ на світі.“ Запорожець зареготався. „Дурень ти, дурень! чорти батька зна въ чому здумавъ шукати щастя! Баба й сама по собі — лихо, а якъ до баби та ще гроші пропаде чоловікъ и не схаменеця!“ Стеменно такъ говоривъ Запорожець, бо на те вінъ Запорожець. „Ну, та дарма“, каже, „нехай буде по-твоёму.“ Засунувъ

руку въ кешеню. „На“, каже, „тобі сихъ цяцекъ, забався!“ Та й вишнявъ жменю чинихъ червінцівъ. При місяці горять — жаръ жаромъ.“

Догадався я слухаючи, що воно. Дундукъ любивъ часомъ, щобъ такий чоловікъ, якъ Зота, розвішавъ уши.

„Та й оддавъ“, питаю, „ті гроші Дундукові?“

„Оддавъ. Така була въ Запорожці ручище, наче ківшъ.“

„Чомъ же Дундукъ и досі вбѣгий?“

„О, да тутъ, пане, история була предивна!“ каже Зота. „Я бѣ, може, й самъ не понавъ віри, коли бѣ не бувъ на весіллі въ Харка. А то я бачивъ своїми очима, якъ прибувъ до ёго підъ той часъ Запорожець и яку викинувъ штуку.“

„Ну, яку жъ?“

„А ось яку. Брязнувъ Харко червінцями — батько заразъ и оддавъ за ёго Марусю. Весілля було на ввесь миръ. Тільки на другий день саме тоді, якъ боуре виставили на шоглі червону запаску, а на дворі завелись танці, звідкі ні взявъ Запорожець на сивому коні, въ червоному жупані. Пронхався въ купу до танка та якъ учистить на-вприсядки, то ніхто бѣ не сказавъ, що се людина: вихоръ вихромъ! Довго була видна на тімъ місці яма, де танцювавъ Запорожець. Потімъ випивъ горілки та й каже молодому: „Послухай ти мене, дурню! коли бѣ я схотівъ, то погубивъ би тебе съ тіломъ и душею, та славно ти співаешъ пісень про насъ, козакіѣ, — за се тебе помилую. Жінка — такъ тому й бути — нехай зостанецца тобі, а гроші верни міні заразъ.“

„И Дундукъ вернувъ?“

„Винісь изъ комори всі до останнёго червінца и оддавъ Запорожцеві. Отъ чомъ вінъ и досі вбѣгий!“

„А Запорожець же тоді що?“

„А Запорожець сховавъ у кешеню гроші и сівъ на коня. Тимъ часомъ закрутило такъ вітромъ, що всімъ пісокъ позасипавъ оні. Дніпро спершу дочорнівъ, потімъ посівівъ; водою бурхало підъ саму хату. Люде вжахнулись; а Запорожець такъ и кинувъ у піяві хвилі. Сивого коня ёго не видно було за піною; самъ вінъ спершу бованівъ у кармазнахъ, далі й ёго стало невидно.“

„И ти оце все бачивъ своїми очима?“

„А якъ же? Я въ Харка бувъ старшимъ боариномъ.“

Я добре знавъ, що наші Уїраїнци, підъ веселій часъ, вбачають у своїй виобразні великі дива.

Легенда про Дундукове весілля вдарила мене зъ иншого боку. Дундукъ, скільки я памятавъ, здавна здавався нашій челяді узловатимъ чоловікомъ. Часомъ чувъ було про ёго, що въ ёго закопані для схованки якісь розбишацькі гроші; иноді

говорено про ёго нищечкомъ, що вінъ — хантер-дницъ якийся, а иноді — що ёго батько роздобувавъ хлїбъ гайдамацтвомъ, та й самъ вінъ знаецца зъ розбишаками, а ті зъ нимъ дуванять свою здобичъ. Ще жъ я чувавъ не разъ про якогось маляра-чорноковнижника, що ніби то пробувавъ колісь у хаті въ Дундука и змалювавъ зъ ёго таку парсуну, що поки не згорить, поти й Дундукъ житиме на світі — хочъ би й двісті роківъ. Згадавъ я про всі такі казкі, що було слухаю проміжъ челядаю та й думаю: чи вже жъ то все плескали люде дурню? Що Дундукъ — чоловіга чесний, се річъ була певна, а все жъ оттой Запорожець тогосвітній наткавъ на якісь таємності зъ гайдамацького побуту. Видно, то вже одружившись занедбавъ Дундукъ давні свої звичаї. Такъ я собі мірнувавъ, слухаючи Лапкове чудне оповіданне.

IV.

На вечеръ прибувъ до мене Яковъ. Зрадівши, що батько подаецца на ёго залищанне, поступивъ господареві частиною свого заробітку и мовъ зъ неволі вирвався изъ поштарства.

„Ну, Якове!“ кажу ёму: „забірай вѣсла. Подивлюсь, якъ твій старий плакатиме зъ радощівъ.“

„Не знаю, пане, хто зъ насъ плакатиме“, каже всміхнувшись.

„А що?“

„Да те, що ёго карбачъ походить по моїй спині.“

„Що се ти? Чи вже жъ бо?“

„Дай таки! Не спустить у насъ батько синіві.“

„Ти жъ до ёго вернесся съ покорою!“

„Оттутъ же то вінъ и покаже, що вінъ — батько.“

„И добре таки вінъ тебе пошмагає?“

„Да такъ, щобъ знавъ, скільки ще въ старій руді сила.“

„Жаль же міні тебе, брате. Се вінъ тобі напише спину такъ, що не загоїцца й до весілля.“

„Да таки й такъ, пане.“

„Я поїду обороною тебе.“

„Якъ же се можна, пане?“

„Я самъ уведу тебе въ хату и не дамъ ударити ні разу.“

„Та що се ви, пане? Господь зъ вами! Хиба я не синъ своєму батькові?“

„Дакъ ти не хочешъ моєї оборони?“

„Та й не хочу таки, пане! Батько не вѣзъ мене на смерть; а горе, кажуть, тому синіві, що не дасцца батькові вдарити!“

Я подумавъ собі: „Ось де Библия робить своє діло!“

„Ну, коли не хочеш моєї оборони, то не погнівайся — поїду дивитись, якъ тебе батько битиме.“

Нічого не сказавъ на се Яковъ. Поплили човномъ.

V.

Нічъ була зорява. Повний місяць гулявъ по чистому небу, мовъ той козакъ по дніпровому степу. Якъ причалили, я пославъ Якова попереду, а самъ ставъ підъ вікномъ. Старий рибалка сидівъ нзъ своєю жінкою коло каганця. Вінъ лагодивъ невідъ; вона пряла куделю. Якась досада поривала Дундука; грізно позиравъ на жінку и, перестаючи робити своє діло, махавъ рукою. Глухо бубонівъ ёго голосъ. Жаль було міні Якова, що вінъ нагодивсь у таку пору; боявсь, що батьківська наука буде ажъ геть жорстока. Отъ же й вийшло не такъ.

Якъ припавъ Яковъ батькові въ ноги, старий сказавъ не такъ сердитимъ, якъ смутнимъ голосомъ:

„Устань, вражий сину, устань та подивись на двері!“

Дверей було міні въ вікно не видно.

Яковъ, уставши, озирнувся и здивувавшись поглядавъ на батька й матіръ.

„Се твоя дурна голова наробила!“ сказавъ Дундукъ.

Тимъ часомъ стара мати, обнявши синові голову, почала голосити: „Дитино моя! мій соколику, мій орле сизокрилий! у яку нещасливу годину народивсь ти на світъ Божий! Молила я за тебе Господа, та й не вимолила! Одинъ ти въ насъ, якъ зернятко въ орісі, да й тобі мабуть не буде щастя.“

„Богъ съ тобою, мамо!“ каже Яковъ, одвівши її руки. „Чого се тобі здався такимъ страшнимъ Запорожець?“

Слово Запорожець привело міні на память дундукову легенду про козака Байду.

„А ти шуткуєшъ зъ нимъ?“ озвався старий. „Правда, теперъ тобі ні що не страшно, коли не побоявсь покинути батька.“

„Тато!“ каже Яковъ: „Принісь я тобі вино-вату голову. Бий мене, якъ хочешъ, тільки не вбивай словами.“

„Самъ ти вбивъ себе и свою долю!“ гримнувъ старий.

„Ой лелечко жъ, лелечко!“ голосила, сплеснувши руками, Дундукъ.

„Чимъ я вбивъ її, тато?“ спитавъ Яковъ.

„Чимъ убивъ! Безголовий ти хлопець! Тобі все здавця играшками. Налею сидю опиширсь ти заравъ на сѣму боці? Та думуєшъ — людською?“

„Ато жъ якою?“

Старий показавъ на двері.

„О Боже мій, Боже!“ заголосила зновъ стара мати.

Не добачавъ я крізь віконце, що тамъ було на дверяхъ, и дивнимъ здавалось міні, про що вони турбуюцца! (Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА.

(Дальше.)

Глава перва.

И Русь и Ляхи зъ давніхъ давенъ звали Козаками тихихъ людей, що живуть здобичтю и слухають тільки того, кого своїмъ старшимъ самі узнють. Писана памать про тихихъ здобичниківъ иде ще съ того часу, якъ постала Русь на Подніпрящині. Лежали тоді дикі, не міряні степи по за Россю, на сімъ боці Дніпра, по за Сулою — на тімъ. Ділили сі степи миръ християнський відъ поганського, и блували по нихъ ватагами Торки, Берендії, Кохуї, Турнії. Звамо тоді сю степову дичу Чорними Клобуками; Чорні жъ Клобуки, по Воскресенській літописі¹⁾ були те жъ саме, що й Черкаси, а Черкасами здавна звать московські писарі нашихъ козаківъ.

Що більшъ залюднялись варяго-руські узгрянничя, тѣ все меншъ було чути про степовихъ здобичниківъ. Перемішались, мабуть, вони зъ домонтарями; повтягували їхъ, мабуть, села й городи у свої громади. Може й позоставались де на степовихъ сторожахъ купи того гультайства, тільки вже літописецъ руський про нихъ не споминає.

Татарське лихоліття поробило скрізь по Руській Землі пустині. Зруйнувавши варязьку Русь, шійроко закочувала Татарва по низовихъ узріччяхъ каспійськихъ и чорноморськихъ. Дикі степи, що навпослі стались Україною, довго стояли, наче німе море.

По той бікъ сѣго моря стояла шатрами Орда кохаючись у безкраєму просторі; по сей бікъ, на городищахъ и сѣлищахъ, кукобили свої оселі недобитки татарські — християне. Роспорошена по пустиняхъ Русь довго не важилась видалатись у дикі, мовчуці степи. Ажъ ось почали де-котрі непосндящі шукати собі поживи за домівками; почали зъ нихъ степові товариства заводятись и добірати способу, якъ би та якъ далекими пустинями користуватись. Те жъ самѣ діялось и по той бікъ шіроченного степового безлюддя проміжъ татарськими улусами. Сама тільки молодіжъ того дива доказувала, що видала на все діло рідні курені и, середъ степового простору, у дикій волі буяла. Сі товариства були собі, сказати бъ такъ, малими гóрдами,

¹⁾ Карамзинъ, Исторія Госуд. Росс. II. прим. 347.

що поки вь одну ватагу не скупляця, послухають батькамъ и старшимъ нарівні зь усіма українцями, якъ же вийдуть у безлюдну пустиню на здобутокъ, то вже ніхто їхъ волі не гамує, и визнають вони за отаманне тільки своїхъ ватажківъ завятихъ. Були се ті жь самі Чорні Клобуки, що вь літописця прописані Черкасами; тільки вже ми їхъ знаємо підъ назвою — Козаки.

Чи високо, чи ні зросла культура вь дніпрової Русі варязької за приводомъ Византийцівъ, — нехай хто инший зміркує. То певна річъ, що Татарва, зруйновавши варяго-руські порядки, привела Київську Землю до такого стану, який здолала виробити своїмъ азійськимъ побутомъ. Однаковимъ робомъ доневиались люде насущного хліба вь Татарщині и вь Русі, однаковихъ мусили добирати й способівъ досягати собі здобутку, або здобутокъ забезпечувати. Зь літописнихъ спомінокъ постерегаємо теперъ не одинъ такий фактъ, що Козаки того жь самого часу постали міжъ Татарвою, що й міжъ Руссю.

Ляцькі літописці зазначають чотирі татарські горди такихъ, що вь кожній бувъ свій ханъ: Заволжанську, Астраханську, Казанську, Перекопську. До сихъ чотирохъ ордъ додають вони часомъ и п'яту — Козацьку. Орда Козацька не підлягала жадному ханові, кочувала різно відъ иншихъ по пустиняхъ и вславилась поміжъ усею Татарвою своїмъ завзяттемъ.

Починаючи відъ великого князя Ивана III., московські письменні люде спомінають про злющихъ розбишакъ — Озівськихъ татаръ - Козаківъ. Сі козаки відрізились відъ знеможеної підъ той часъ Золотої Орди; жили собі самостійно и літали по степахъ сміливимъ ровмъ, не мавши міжъ Татарвою рівні. Невеличкими ватагами засівали вони степі проміжъ Кримомъ та Московщиною и живились розбишацтвомъ; часомъ набігали на узгряннічі городи московські, а найбільшу шкоду робили тимъ, що не давали московській государщині посуватись изъ кримськимъ юртомъ. „Поле не чисте відъ козаківъ Озівськихъ“, слєбізують бувало послі до великого князя, піджидаючи на узгряннічі, якъ проскочити степами до Криму.¹⁾ Московський Василь Ивановичъ доневилясь у Султана турецького, щобъ не дававъ Озівськимъ и Білогородськимъ козакамъ помагати Литві проти Московщини, та шкода була єго доневилятися — вже черезъ те самє, що козаки не пробували вь одному місті. Жадавъ разъ посель московський Коробовъ, щобъ єму дамо

зъ Озова провідниківъ черезъ степі, — дакъ єму відказано, що вь Озові немає козаківъ Озівськихъ.

До самого загины Кримського ханства. Козаками вь Татарщині звано таке військо, що вь єму були самі улани, князі та козаки. У московськихъ великихъ и удільнихъ князівъ такожъ служили Татаре-Козаки, що було надоблять їхъ до степового діла, часомъ замість провідниківъ, а часомъ до нападу. У Перекопі, у дністрянському Білгороді, та й скрізь по Чорноміррю, зь давніхъ давєнь чути було про збройнихъ люде, що звались Козаками. Року 1492, ханъ Менгли-Гирей писавъ до Московського Ивана III., що військо татарське, вертаючись изъ підъ Києва зі здобиччю спіткало на степу „Ординськихъ Козаківъ“, и ті пожакували вь єго здобичь.¹⁾ Року 1510, король Жигимонтъ Старий остерегавъ своїхъ узгряннічнихъ панівъ про татарський наїздъ, тільки не дуже їхъ полохавъ своїмъ листомъ, бо, мовлявъ, идуть самі Перекіпські Козаки да трохи Білогородцівъ. Року 1516, ханъ Магометъ-Гирей оправдувавъ себе передъ Жигимонтомъ Старимъ за наїздъ Білогородськихъ Козаківъ тимъ, що вони, каже, мене не слухають и за старшого обрали собі мого ворога, царевича Олика. До всєго жь сєго маємо документъ року 1560, що Білогородські Козаки, потай санджака, чи намісника, ходили підъ українські замки.²⁾ Полистувавшись изъ ханомъ, король Жигимонтъ Августъ закликавъ сихъ Козаківъ до себе на службу разомъ зъ Козаками-Руссю, що пробували на дніпровому Низу, и посилавъ імъ сувно, якъ обсилали бувало королі и дніпрове Козацтво.³⁾

По московськимъ літописямъ найперше знаходимо звістку про Козаківъ Рязанськихъ, бо Рязанська Україна більшъ відъ иншихъ московськихъ Українъ дознала лиха відъ степової дичи. На литовськихъ узгрянніччяхъ, за великого князя Василя, спомінають літописці про Козаківъ Смоленськихъ: Жигимонтъ Старий не разъ озивавсь до єго, що вони Литву пліндарують. Далі зъявились Козаки Путивльські, а тамъ уже й Донці. Що вь насъ були Козаки Низові чи Запорозці, те вь Московщині — Дони.

(Дальше буде).

¹⁾ Тамъ же, I, 137.

²⁾ Акты для Исторіи Южной Россіи, II, II, 137.

³⁾ Тамъ же, II, 143.

О БУДЬМО ЧИСТІ!

О будьмо чисті, непорочні,
Плекаймо згуду и любовъ,
И наче ті раби немочні,
Не сплітуймо собі окозъ.

¹⁾ Исторія борбы Московскаго Государства съ Польско-Литовскимъ, ч. II, 70, 81, 121.

Вривися вприводом святою,
 Одна є правда въ погонивъ;
 Ні властико, ні клеветою
 Не ставъ великий чоловікъ.

Не надіймося одъ чужого;
 Не наша плоть на духъ чужий,
 У насъ насіявъ зерна много,
 Газда безсмертний, всесвятій.

Судьби не сплянуть тамъ учені,
 А пишна вона въ серцяхъ;
 Багатствомъ духъ надлені
 Дерзнуть судьбу въ своїхъ рукахъ.

Якъ вразъ — такъ станьмо у громаді,
 Всі за однимъ, одинъ за всіхъ,
 Спняти річъ свату у зваді,
 Буде дм насъ и стидъ и гріхъ.

О будьмо чисті, непорочні,
 Плекаймо згуду и любовь,
 П наче ті раби немочні
 Не сплітуймо собі оковъ....

Богеній Згарський.

СЛДИ ЦОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народникъ шідень, повіркъ, сказокъ и
 историчнихъ записокъ написавъ

Богеній Згарський.

П. ЛЮДЕ А ЗВІРІ

Тимъ своїмъ чоловікъ звіря, стоить у савій
 тісній звязі ізъ звірами всіакого рода: Де вода,
 буйні трави, вілля, плодоносні деревя, тамъ и звіря.
 Ті у водусі, ті у воді, ті на землі, ті відъ землею.
 Оточений павсюди на чмелесами твпакаріи род-
 никъ, звірівъ, посередъ їхъ, спізнавъ себе чоловікъ
 истотою. Видіаъ на нихъ всіакі породи, бо може
 по своїй природі, заважалося життємъ суяромнимъ.
 Постеяности різничнихъ тихъ неровієхъ у звіряхъ
 далавала на людей сильно. Правильность у ниттєхъ
 звіряхъ, навсїа и чоловіаи наобичаі. Уже сама ко-
 лелность хоровага життєа свое протн ипасті, спо-
 нукувала: молелка, думитиса у товаришні. Малою
 жинихъ звірівъ треба ему було спонелувати, а де-
 шлі мєміахъ тими явилиса тикі принази и пожитьчі
 дм: и годъ що сталася нерозумними товаришами, у
 ціаій просвітї та и правдою.

Такимъ нерозумнимъ приятелємъ природнихъ
 людей, було худобна: корова, віль и кінь являюця
 на першій ступені просвітї. Дійні корови пода-
 вали молоркомъ своімъ наймєншю свраву, шивади
 коні, уносили скоростю вітра. Оноло коровъ, во-

лївъ да коней, заважалося паєтїрське життє лю-
 дей. Привеловити собі худобу, чоловікъ ставъ добу-
 вати наймєншю землі, стерегти себе и її одъ по-
 гибли. Худоба сталася дорогимъ начинємъ, зини-
 валися люди въ нею такъ, що за її добромъ дожили
 увесь старунокъ свій, напружали всі свої сили. За
 худобою становилася власть чоловіка надъ землею,
 коняттї о багаттві, потузі и вільности. За числе-
 ними чередами посувалися роди зъ паші на пашу:
 всі заходи людей около худоби, уробили норови,
 обичаі первихъ племенъ паєтїрськихъ. Побиватиса
 за худобою, то бувъ перший у людей промыслъ.
 Не дивъ про те, що худоба для людей на першій
 ступені їхъ просвітї, була свитю.

Коби не худоба, годі погадати, щоби розвилоса
 було поміжъ людьми пахарство. За худобою и хлїбъ
 ставъ родитиса. Пє нни становить худоба весь
 добитокъ и доховокъ народа нашого. Безъ худоби,
 не має ніякого хозяйства. Самі числені повїрки,
 вірно заховує цю нинішній день, народъ нашъ про
 худобу. У тихъ повїркахъ скриваюця слди пра-
 старихъ обрядівъ. Доховатиса красноі, здоровоі ху-
 доби, молочнихъ коровъ, рослихъ коней, то була
 ціль тихъ обрядівъ. Було, що и одъ доброі паші
 и здоровоі води не велася иноді худоба. Якъ вона
 на людей вїшшовши у складъ їхъ товаришні, такъ
 в люди, натурою своєю, шиливали на худобу. Сама
 тісна звязъ міжъ людьми а худобою, заважалося жи-
 вими учинками забезпечуючими возрастъ и здоровля.
 Найцікавіи гадки доховуюця поміжъ нашимъ лю-
 домъ про чарівницї и відьми, що одбєрають молоко
 коровамъ. Чарівницї — то баби несамовиті, дїаюця
 ними самі черезъ себе, а головнимъ їхъ заняттємъ,
 одбєрати чужимъ коровамъ молоко. Збирають вони
 росу передъ сходомъ сонця, особливо на Юра и зе-
 лені свята. Досвіта передъ зорею, ходять во всімъ
 голі, тільки запаскою опєрезані зъ переду, збира-
 ють зілля, замовляють, та и дають коровамъ на
 вздержанне молока. Своїхъ коровъ молоко цїдять
 придоломъ одъ сорочки. Молоко зачарованоі корови
 воднисте, порою наче кровъ. Передъ св. Ивановъ
 Купаломъ досвіта кидають чарівницї кавалки масла,
 щоби їхъ корови добре долиса. Сей часъ збігаюця
 ящїрки, гадки, зміи и тєе масло розривають. Бу-
 вав иноді чарівницъ много у селі, гнїваюця, хто
 їхъ такъ називав. Влизла котра підъ корову, поди-
 вилася на вїмьїа, такъ молоко того самого дня зну-
 кло. Сборщики свої одправляють чарівницї на по-
 граничю, іздати на терлицяхъ дм на скотгахъ и
 дошатахъ. Збирають росу до охїдъ сонця у ці-
 дилко, вони кидають махаючи по траві студи-гуди:

1) Др. В. Лучаковський рукоп. збор. пов. Ч. 34.

то тобі Боже, то місці Боже!¹⁾ Росу дають доми своїмъ коровамъ, одъ чого ті стаютьца молочні. Якъ чужка до-рова на пашу виїде, не має роси, та й не має мо-лока. На св. Юра, царъ дегтю хрестини роблять по хатамъ и хлівамъ, щоби одъ чарівниць устерег-тися.²⁾ Отъ и довірки односищися до прадавнихъ поганськихъ часівъ. Роса ведля нихъ приспорює коровамъ молоко, зачимъ и дійстна стійність їхъ поясняється. За пастирськихъ часівъ, пробивалися много за доброю пашою. Треба їмъ було досвіта, т. е. изъ росю, гонити худобу, аби доброї трави допасти. Попасли корови изъ росю, такъ напа-сали самої лучшої трави. Де-коли за доброю па-шою вчалася и битка. Тому то часто молоко у кровъ замінялося. Трапилося, кусіа яка, або га-дина укусила корову; запобігали проти їи всідякими середками. И теперъ ще бувають знахарки, що лі-чать змією укушену товарину.

Сліди давної поганської почеси для худоби мало що доховалися. Тимъ видомъ, якъ арийські племена въ Азії, не поклонялися Слав'янцє звірамъ. Катувати однако жъ та й морити худобу и нині за грїхъ вміняють. Негодитця, кажуть, бити худобу мітлою, бо сохнути буде. Празникъ Туриці де у якихъ Слав'янъ, віроятно памятка давнішого поган-ського свята въ честь худоби.

На звірятахъ учився чоловікъ спізнавати силу въ истоті. Були межи звірятами сильніці и слабші, боязькі и наважні. Упізнавъ себе самого истотою и чоловікъ, супроти нихъ розвивавъ свою природню силу. Поодинокі роди звірять різько завяляли свої родові власності. Коли туръ и левъ зображали велику силу, то вівця и заяць давали образъ самої слабості. Всі поняття о власностяхъ розвивалися у людей, на спізнанню їхъ, у живихъ об'явахъ на звіряхъ. Мова чоловіка що найбільше розвилася на звіряхъ. Розличавъ вінъ звіри, по їхъ истоті, власностямъ, надававъ їмъ имена, говоривъ. Ведля Писания, проводить Панъ-Бігъ Адама по раю, та й називає поодинокі звірята по имени їхъ. Якъ звірята вплинули на азык и бесіду чоловіка, може подати здогадку слідующа повірка: На святій вечерь пе-редъ різдвомъ, якъ челядь посідає до вечері, товаръ межи собою зачинає говорити. Хто би підслухавъ, той умре. Одинъ хазяїнъ бувъ цікавий, що товаръ говорить, хотівъ підслухати, та й пішовъ до стайні, якъ челядь посідала до вечері. Тоді й каже одинъ віль до другого: а то й завтра не спічнемо. —

¹⁾ Тамъ же Ч. 38.

²⁾ Тамъ же Ч. 44. Соєрвий Вітвицкій каже у своїхъ замислахъ: Въ Четвергъ до ведення святаго, передъ зорями, черногогорські селяне, во всімъ голі, зривають по своїхъ царякахъ напороть, складають на чотире могилки и занаяють.

Чому? питає другий; — бо повесимо господаря на кладовище. И дійстне померъ господарь той у саму різдвяну нічъ.¹⁾ Отъ якъ міжькуде собі мародъ про бесіду звірить. Жаба повертеть одна на другій: кумъ, кума, помичъ полотно. — Гриць умеръ. — Коли? — У четвергъ. — А ти тому рада? — Рада, рада, рада. Комаръ коли бзикає, питається: а спишь? Не спи.. Ластівка свіркає заодно: облетіламі стогн, обороги; прилетіламі на голій боріщъ. Когутъ пів: кукуріку, хлібъ у печі погарівъ! Бурака якъ знесє яйце, каже: куткудакъ, куткудакъ, знесла яйце, яйце кулакъ. Посмітюха кличе на весні: поцинь самі, бері візъ, поїдемо по родізъ. Ворога можить: викравъ! викравъ! Курята, що самі їсти можуть, кричать: фіть, фіть! фіть! на світъ! на світъ! Вівця одна за другою кличе: ме! ме! чикай мене! Соловій щєбече: яромъ, яромъ, утікъ, утікъ, ловіть, ловіть! Косъ свище: продай олію, продай, олію! (Дальше буде.)

КОРОТКА ІСТОРИЯ КОЗАЧЧИНИ.

(Дальше.)

Поляки жорстоко відплатилися козакамъ за по-мічъ. Вони побачили теперъ, якимъ небезпечен-ствомъ загрожують їмъ козаки и обернули всю свою силу на те, щоби їхъ здавити. Діло розчато не просто зъ козаками, але загально зъ україн-ськимъ народомъ, которій обвиняли въ адраді згіт-чини и къ готовості піддатися Туркамъ. Докори и гонення множились; найбільше ударено на головний осередокъ православия, на Виленське братство. Православнихъ гонили въ судахъ, на улиці, въ до-махъ; завазували зноситися зъ ними, а навіть го-ворити; въ братський монастирѣ Св. Духа видали замання... „Ми думали, мовляли православні; що мастунає шостий день світа и страшний судъ.“

Польське правління найшло теперъ добрий слу-чай рішущє виступити противъ козаківъ. Воно по-збавило їхъ всіхъ правъ и підчинило наново підъ відомство коронного гетьмана. Козаки сильно зво-рушались. На Запорозькій Січі явилися, одинъ за другимъ, вожаки, якъ Тарасъ и Павлюкъ, которі розрушали польску власть на Україні и жорстко розправлялись зъ немцами, жидами и кобзарями. Дедяца вярнула противъ нихъ війсьма. Завязалася завзата борба, въ которій однако частіше перема-гали Поляки, на тоді ще сильні и мужуші. Не годі було наконецно розправитися зъ козаками. Швед-ська війна въ 1626—29 р. відвела увагу Польщи на иншу сторону. — Борбу відмовлено зъ більшою завзятостю р. 1631—32, однако и той разъ судиба

¹⁾ Дрѣ В. Аукеловський рун. зборникъ. Ч. 79. — Новобіліжні Луг. Укр. Т. Ц. стр. 187.

козаччини не відкидає, а то задля смерті старого єзуїта Жигимонта III, томившого руський народ цілком 45 літ. Поляки займались вибором нового короля, козаків надіялися діпшої будуччини. Вибрано на польський престідь сина Жигимонта, Владислава, під ім'ямем IV-го.

Владислав мав багато часу и спосібності придивитися правлінняю вітця и оцінити, тое жь. Вінъ видівъ непогамовану пановність польскої єзуїтської партії и почувъ до неї сильну неохоту, тимъ більше, що вона вносила въ литовсько-польску державу чужоземний впливъ, розуміючий всі давні засновки польскої и руської жнани. Владиславъ задумавъ ослабити литовсько-єзуїтську партію и опертися на тукраві сили польські и руські. Одначе въ Польщі побачивъ вінъ на тій дорозі самі сумні и непоборимі перепони. Вразъ зъ польськимъ єзуїтськимъ панствомъ, розвилася въ Польщі скрізь не-обичайна самоволя, розхвостаність шляхти, котора зъ дивною ненаситністю и ще зъ більше, дивацією політичною глупотою, сидувалась чимъ разъ більше обмежити власть и силу короля. Для молодого, даровитого и воєнничого Владислава такий станъ річи бувъ не по-нутру. Вінъ загадавъ свою власть укріпити. Сильну опору для подібного діла бачивъ вінъ ясно въ руськімъ народі. Историчні обставинки присилували єго пізнати ближче руський народъ. До єго слуху зъ самої ранної молодості доходили зойки того народу, терпівшого вряжі гонення за народність и віру. Вінъ мусивъ домієчно викинути въ станъ и свойства того народу, повнати, що руський народъ має на своїй стороні справедливість діла и що особливо важнимъ було для Владислава, що той народъ, мимо розрушаючихъ впливівъ Польщі, хоронить твердо въ собі заснови монархизму — отже може послужити для Владислава надійною опорою въ єго борбі зъ шляхтою за права королевські. Заступники руського народу — козакі були знакомі зъ гадками Владислава. Ище на виборовий соймъ послали вони своїхъ депутатівъ и зажадали не лишень привернення своїхъ правъ, но — що досі нечувано! вони домагались, щобъ вразъ зъ польскою шляхтою уділовували въ самімъ виборі корбля. Владиславъ, не сумніваючися о своїмъ виборі, дасть козакамъ. Для православнихъ въ загалі вінъ зділавъ многи; видо-двнши для нихъ деякі полекшення въ ділахъ віри, но для козаківъ не мігъ нічого відати. Поляки піч-нали ще яснійше, якъ упередъ, небезпеченствъ відъ козацтва и кинулись на єго зъ більшою зло-бою, якъ передъ тимъ. Депутатівъ козацькихъ не впустили до вибору короля, а на щотъ їхъ правъ видали самі нечесні обітниці. Правдивий поглядъ поляківъ и їхъ правдиві наміренні зглядомъ коза-

ківъ виявились на соймі зъ 1635 р. Зновъ поста-новлено и о скілько можь острійше підчинити ко-заківъ коронному гетьманові. Но такъ, якъ се зна-чило скріпити Запорозьку Січъ и зъ відтамъ на себе нову нахлукати силу, то Поляки рішилися и противъ того незборимого гнізда козаківъ ужити нові міри. Побачивши збудувати не далеко Січъ твердиню Кудакъ. Твердиня тота мала нанести смертельний ударъ Запорозькому козацтву и цілій Русі. Вона запирала козаківъ въ Січъ, уневозмо-вляла їхъ експедиції въ Польщу, Кримъ. Тур-цію — словомъ держала Січъ въ осаді на усі часи. Козакі стали ворухитися и двигнулись на Кудакъ. Но не въ пору. Польща, спокійна відъ зовнішніхъ ворогівъ и оживлена виборомъ нового короля, по-ставила велику силу, котора підъ проводарствомъ гетьмана Потоцького побилла козаківъ. Теперъ під-нято нові міри противъ козаківъ. На соймі 1637 р. підчинено їхъ новій власті — соймовимъ комиса-рамъ. Тимъ способомъ польска шляхта ослабила цілкомъ власть королевську надъ козаками и забрала її у свої руки.

Сильше заворухились козакі. Вони повставали очайдушно, особливо підъ начальствомъ гетьмана Острияниці. Но сила польска и теперъ перемагала. Особливо сильний ударъ нанісь теперъ козакамъ свій чоловікъ, перейшовши на польску сторону князь Бремія Вишневецкий, о которімъ переданне народне повідало, що єму на тамтїмъ світі місця не буде. Вишневецкий аруйнувавъ саме гніздо ко-зацтва — Січъ Запорозьку.

Після того, передъ Поляками була отворена и безпечна ціла Україна. Хмарами посипались пани и ксєндзи сюда и забирали усе, навіть що реєстро-вимъ козакамъ принадлежало. Тимъ робомъ повстали величезні маєтності Вишневецкихъ, Потоцькихъ, Конєцьпольськихъ, Жалиновськихъ. Вразъ зъ відобра-немъ землі, всіхъ козаківъ обернено въ хлонтво и гонено безмилосерно. Поляки загадали цілкомъ знищити козацтво и застановити залюдненне краю черезъ наложенне податку за віпчання и поголов-щини за новородивційся діти мужеського полу. А, щобъ почувствувалъ народъ їхъ фанатичне пано-ванне, вони віддавали православні церкви жидамъ на аренду.

Підъ тяготою такихъ гоненій, здавалось, пере-ведутця всі луччі сили України и упаде надія на козацтво. Но Поляки перечеслились. Руська земля и Українські матері були більше плодородні, аніжъ думали Ляхи. (Дальше буде.)

ГРОМАДСЬКИЙ ПОКЛИКЪ.

Нашъ духъ нашъ на кову
 Вже дорогу постунає,
 Переходить Русь цілюю,
 И за своими, глядає;
 И ми духомъ тымъ ѳджили,
 Щобъ сини насъ не прогляли,
 Що на Руси ми ходили,
 А за Русь не промовляли.

Льбъ батьки у насъ трудились
 И въ недоль и у долъ,
 И о скѳлько мали сили
 За рвчъ руську ся бороли:
 Щобъ не вкрався духъ сусѳдній
 До галицько-руськой хаты,
 Щобъ не вбили народъ бѳдній
 Народній супостаты;

Таъ дя насъ то поранивъ
 Довершити, славно дяло:
 Русевъ станути въ родинъ
 Щадливъ серцемъ, цѳлимъ тѳломъ.
 Но до того треба бъ сили
 Спѳльно разомъ сполучити
 И до великого дяла
 Цѳлою Руси ся имити.

Треба бъ брата, абы въ Руси
 Въ своемъ свѳтлѳ насъ узрѳли,
 Що мы не ябъ тѳи трусы,
 Що до Польщи прильпились
 Для марного гроша-славы...
 О котрыхъ одно лишъ знати,
 Що вни народней справы
 Здрайць... ворогѳ завзяты!

Треба брата изгорнутись
 До громаднейго табору:
 Однимъ лайку позабути,
 Симъ вернутись до народу.
 А озбѳде сонце яснѳ
 И засвѳтитъ небесами,
 И оскресне доля шасна,
 Доля помажѳ Русинами.

Павло Петрушиновичъ.

ЖИЗНЬ КУЛИША.

(Далѳше.)

Отець Кулиша, пѳдъ часъ косовици и медового збору, забѳравъ до себе всѳхъ домочадцивъ на хутѳръ, у пасѳку. То въ ѳго була сказати бъ, Сѳчъ запо- розька. Тамъ вѳнъ пробувавъ почасти одинъ зъ дѳдомъ-пасѳшникомъ. Понурого духу бувъ чоловікъ.

Хати въ хутѳръ треба було много панського сѳлѳща, хуторельного жъ таки; та и пѳнноваторѳ. Жила въ тому хуторѳ Уляна Терентѳвна Мунѳльбѳвська. Прѳ неї и отецъ и мати споминали въ хатнихъ розмо- вахъ зъ великою шпачою, яко про панѳю великого колѳна, дуже розумну, а до того нескѳзанны-добру. Коля Катерина Иванѳвна хотѳла до чого нахлѳнути свого мужа, то прѳхала сю панѳю той бо и сѳлу- хавъ янъ малѳ дѳтина. Вишчого товариства була ся людина. Якась пригода зачала и въ невеличкий хуторецъ. Деяки небѳли роскѳшної роботи, сѳбѳна и фарфоровѳ утварѳ и малювання по сѳѳнахъ у свѳт- лѳщи; ни въ ного кругѳмъ не видѳни, въ очу дѳ- бнѳхъ панѳивъ чинили въ и хуторѳа нѳби царський дѳверѳ. До-того, пѳвѳтники, садовина, прислугѳ и всеъ побитъ импѳнѳрувавъ усе сусѳдство вельми. Сѳ панѳ дѳтей не мала, а були въ неї небѳжъ и не- бога. Образъ и життѳя и дѳмѳу и поетично зма- лювавъ Кулишъ у своѳй повѳстѳ. Истѳрия Уляни Терентѳвни. Тамъ де-що и видумано, а багацько и дѳйстної правди. Найбѳльша жъ правда та, що вона ѳму здавалася якоюсь царѳцею або богинѳю. На всеъ вѳкъ свѳи набравъ вѳнъ вѳдъ неї идеѳль- ного погляду на життѳ людське; цѳ не въ одній речѳ ѳму и вѳшкодѳло. Кѳнець сеї справѳ дивной истѳты бувъ не такий якъ у повѳстѳ. Якъ витѳснивъ и невѳличий небѳжъ изъ веселого, щасливого гнѳзда, що вона такъ гарно ошукѳбила, небѳга и пѳшла въ черницѳ, а сама вона прѳтѳулилася у ветхому будиночку въ сѳлѳ Макѳвѳ, лѳдѳвѳ маючи чимъ прожитуватись. При- ятели, а мѳжъ ними и отецъ Кулишѳвъ, иѳ заповогади. Вувши унизерѳтантомъ, писатѳль нашъ завѳтавъ до неї, и знаѳшовъ иѳ вже старенькою. Дуже ѳму хотѳлось забезпечити своѳю богинѳю певною пѳдмо- гою, та самъ вѳнъ мусивъ бѳдувати, або на хвѳляхъ моря житѳньского носитись; ажъ таки въ пѳтѳдѳ- сѳтихъ годахъ спромѳгъ висплати иѳ що-мѳсяця пенсѳю, и вмерла вона не знаѳши вже нужди ве- ликої, благословляючи благу ѳго руку.

Отъ же ми далека зайшли впередъ у нашѳму оповѳданнѳ. Мусимо вернутись у Кулишѳв хутѳръ пѳдъ Воронѳжемъ. Тамъ сѳнѳжати зъ вѳтѳмѳтими бѳг- резами, дѳсѳками, дубами, дѳстѳи гѳй сусѳдѳи, пасѳка зъ таинничимъ дѳдомъ и сумна дѳнѳва на водѳхъ выдовищу обѳймаѳи душу молодѳи дѳтѳми, якѳмѳся смуткомъ веселимъ. Разъ ни два зазѳрнувъ Кулишъ у пѳщѳни, якъ ѳму замѳчалось прокѳи сѳдѳданѳи пѳщѳи, гѳ и тѳ малювання, що тамъ заглядѳвѳти мѳбѳли и утварѳ, конѳтовѳи мѳцѳи цѳ ѳго вѳобразѳни дѳцѳкъ якѳмѳся мѳвѳи у того Скѳита, що пробувавъ у Перѳ- довицѳхъ ѳтѳнахъ; и образѳ Уляни, Терентѳвни самѳи и иѳ небѳги; наче яка музѳка, проймаѳа усе ѳго душу. Почѳвѳте, своя, високого, чѳвѳшого, музѳ-

турного навпослі висловивъ Кулішъ у повісті: тамъ багато ёго сердешніє, ёго индивидуальнєї правди. Не скоро нше потімъ, якъ було хлопцеві літъ нзъ тринадцять гостювавъ вінъ у неї по тиждю й більшь, и тоді взнавъ усю велику и благу її душу. Сталась вона ёму за другу матіръ, широко розвила ёму серце и — зновъ скажемо — ажъ надто надала ёму идеальности. Сама вона черезъ свою идеальність попусвала собі життє, — наробила жъ и ёму не мало шкоди. . . . И небога, такожъ идеалистка, вмерла молодою черницею. Обидві сі истоти, не зовсімъ ёму довідомі, яко малому ще тоді хлопцеві, на ту пору такъ осияли ёму очи, що за яснимъ ажъ надто світомъ, не добчавъ вінъ матері своєї и сестри-въ-первихъ Лесі. Цивілізація поборола тутъ просту натуру; демократичня душа, отрока зробилась аристократичнєю, — тільки не въ ледачому розумі сєго слóва. Зъ того жъ бо ще періоду життя свого почавъ Кулішъ гордувати малою долею звичайного чоловіка и допевнятись горн надъ усіма ривесниками. Допомогали сєму и инші впливи.

Ще якъ вінъ учивсь у дяка Одрія, при церкві св. Миколая, то, підъ непогідь, зоставлено ёго разъ, днівъ на пять у школі. Дякъ Одрій оповідавъ ёго матері такє диво про хлопця: „Провинувсь я, каже, въ ночі — ажъ світиця. Дяваюсь у другій хаті дитина за столомъ пише. „Панюша!“*) кликнувъ я: „що се ти робишь?“. И твої жъ минути світло погасло, а Панюша спить коло мене.“ Може, дякъ се й видумавъ, — аби піддóбритись матері; — тільки мати любила про сє оповідати, и пророкувала синові; велику будучину. Вкупі зъ Уляною Терентєвною не допустили вони взяти хлопця зъ повітового училища, якъ подумавъ отець, и змусили ёго пустити сина у гимназію. Великимъ коштомъ для отецької кншені були ті гроши, що платились за квартиру у городі Новгороді-Сіверському (30 верстъ відъ містечка Вороніжа), за одєжу и за кнжки учевні. Просте сільське життє Олександра Одрієвича вимагало не багачьно грошей, и вдавсь вінъ багатиремъ міжъ ншими панками; а тутъ мусивъ власти останній десятокъ карбованцівъ и силкуватись ажъ надто; тільки жъ не важивсь не послухати Уляни Терентєвни, и черезъ неї-то писатель нашъ ухиливъ відъ повітового суду, бо туди намірявъ отець прилучити ёго до брата.

Щó до самого сина, то вінъ дививсь на судовихъ панничівъ зъ висока, и взнавъ їхъ кручкотвóрцями. Идеаломъ ёго дуже рано зробилась освіта, та ще й артистичня. Зъ самого малку писавъ вінъ крейдюю по стінахъ (були стїни миті) церкви, коней и все про щó чувъ, або щó бачивъ.

*) Пастелейомъ.

Отець гримавъ за се на ёго, а мати втіпалась. У школі, въ дяка Одрія, поиллюстровавъ Панюша увесь псалтирь, и бувъ за сє битий, а школярі влюбили ёго, що вінъ їхъ наділявъ малєваними кнжми. Якъ же відвезено ёго въ городъ, тамъ вінъ вчинився справдешнімъ живописцемъ міжъ хлопцями. Слабовитий силою, хоча здоровья доброго, не дуже вміщувавсь вінъ у їхъ пустóту, а все малювавъ кóпії съ картинокъ, що ёму доставались у руки. Понавозить-було того добра до-дому; мати радїє серцемъ и всю світлицю обліпить, а батько сердиця, що зъ сина виїде маляръ, а не чиновникъ.

Щобъ не вертатись намъ до артистичнєї освіти нашого писателя, скажемо разомъ, що якъ перейшовъ вінъ у гимназію, та подавъ первий свій рисунокъ учителеві, дакъ той не понявъ віри, що се ёго робота, ажъ поки не побачивъ своїми очима, якъ ёго новий учень рисує. Не було ёму въ гимназії нутищого наставника. Незабаромъ зрівнявъ вінъ нзъ учителемъ, а куди йти дальшь — нікому було вказати. Въ Київському университеті знайшовъ вінъ кращого живописця. Сей учитель школивъ ёго на гипсовихъ антикахъ и довівъ ёго карандашъ до високої артистичности. Зъ поради свого наставника занехаявъ Кулішъ свої хварби. Якъ же роківъ черезъ два, учителюючи вже у повітовій школі въ Києві жъ таки, знявъ копію зъ олійного пейзажа та подарувавъ своєму протекторові, пану Юзефовичові, дакъ той, такъ саме якъ учитель у гимназії, не понявъ віри, що се ёго робота. Якъ пробувавъ Кулішъ на заточенні въ городі Тулі, губернаторъ Козодаєвъ (людина тяжко-добра) пораявъ ёму скомпонувати альбомъ про царський переїздъ. Описавъ Кулішъ тульську старовину й иллюстровавъ свій описъ археологичними й иншими акварелями. Императоръ Миколай звернувъ увагу на гарну роботу и спитавъ про артиста; а довідавшись, що сє — Кулішъ, дозволивъ ёму вернутись у столицю. Діялось року 1850-го.

Хто знає, скільки на своєму віку писавъ Кулішъ усякої всячини, хто знає, що вінъ безъ учителя опанувавъ шість європейськихъ язиківъ до читання чужоземнихъ книжокъ, той зроуміє, що до малювання кидавсь вінъ тільки прихваткомъ, та не було й нагоди до сєго діла у свою пору. Куди ёго доля кидала, вінъ брався за таку працю, яка була ёму спідручня. Такъ, вінъ учився змолоду музики на скрипці, а потімъ учивсь столярства, и зробивъ своїми руками гарну скрипку, а мебелі ёго роботи є ще и теперъ у столиці. Зъ тимъ же запаломъ до праці бравсь вінъ до хугорського господарства, до садовини, до будовання. Самъ-собі скомпонувавъ фасадъ и спорудивъ у хutorі будиночокъ

такій, який, по його мислі, лічить Україні. Ї, в одного його приятеля, листи його про куаню. Живши раз у глухому степу, не мав до своєї послуги ковала, и лагодивсь уже спорудити куаню, щоб самому взятись за молодоть. Зъ тимъ же самимъ за-падомъ узивсь вінъ и за варшавську службу.

Ще разъ ми самі себе випередили у своємъ оповіданні, — ще разъ мусимо вернутись. Хто хоче знати, який бувъ його побуть у перві роки життя у Новгороді-Сіверському, читай повість його Фе-кліша. Се правдива автобіографія. Героиня по-вісті и звалась таки такъ, Феклушею, тільки смерть її була инша: такъ десь покинулась, а не втопи-лась. Хто жъ хоче довідатись якъ тоді учено по нашихъ повітовихъ училищахъ та й по гимназіяхъ, — читай повість Яковъ Яковлевичъ. Патреть сего учителя якъ живий, и вся история така була якъ прописано, — тільки що не самъ Кулішъ про-живавъ у Якова Яковлевича, а його приятель Гло-товъ, зъ котримъ вінъ друживъ черезъ те, що Гло-товъ такий же бувъ рисовалець якъ и вінъ самъ.

Спершу Кулішъ учився дуже тупо и бувъ по-слідующимъ міжъ товаришами. Зупиняло його те, що не розумівъ великоруської книжної мови. Поки, було, навчицца гладко читати урока, то вже й на память його знав, а про-те не розумівъ добре того, що ви-твердивъ зъ книжки. Якъ прийшлося до испиту, то слезибувавъ такє, що, мовлявъ, не второпавъ би й німець. Переведено його изъ пригатовительного класа у первий тільки за те, що гарно писавъ. Якъ же почавъ розуміти учевну мову, то легко ставъ первимъ учнемъ. Нехай подивицца, хто хоче, у повість-автобіографію, якъ Яковъ Яковле-вичъ учивъ арихметики. Отъ же Кулішъ умівъ рішати такі задачі, що їхъ не було списанихъ у учителя. А що до граматки и правописі, то й не заглядувавъ вінъ дома у книжку: все йому відкри-лось наче вінъ и родивсь письменнимъ. У трейтєму класі гимназіи, куди переведено його зъ повітового училища трохи чи не первимъ, спознався вінъ ближче зъ товаришемъ Сердюковимъ — и сей то-варишъ стався праведнимъ його наставникомъ. Сер-дюковъ бувъ двома годами старший и мавъ память велику. Тільки на стихахъ рівнявся зъ нимъ Ку-лішъ. Було, сидючи вь класі, прочитають у-двохъ балладу Жуковського и одинъ одному скаже її на память. Що до всєго иншого, то ходивъ Кулішъ до Сердюкова якъ до учителя, и рідко коли вони розлучались: и дома и вь гимназіи все були вкупі. Для Сердюкова Кулішъ занедбавъ трохи и свого земляка Чуйкевича, що зъ нимъ рісь відъ семи літъ и спавъ увъ одній хаті. И Чуйкевичъ това-ришивъ зъ Сердюковимъ, та, бувши вь старшому класі, не такъ учащавъ до його. Здавався Кулішеві

товаришъ Сердюковъ розумнішимъ за всіхъ учите-лівъ. Може, такъ и було. Не мада міри прихиль-ність його до Сердюкова, споглядавъ вінъ на його якъ на сонце, и багачко високого, и чесного впо-тїв, у себе відъ його.

У четвертому класі наскочивъ Кулішъ на та-кого учителя алгебри, що затемнявъ свої викладки, аби змусити учнівъ до приватнихъ у себе лекцій. Разъ, не зумівъ Кулішъ розарішити задачі. Учи-тель звелівъ єму стати навколїшки. Кулішъ одка-завъ єму: „Коли поставите мене навколїшки, то закину на віки алгебру; якъ жє сей разъ міні про-ститє, — буду добримъ учнемъ.“ Учитель поста-вивъ таки навколїшки, а Кулішъ покинувъ алге-бру. Прийшовъ роковий экзаменъ зъ алгебри. Ку-лішъ одвітувавъ директорові, що нічого-їнько не-знав. А бувъ тоді директоромъ дуже ерудитний чо-ловікъ Тимковський. „Дарма“, каже, „що нічого не-знаете: опісля поправитесь.“ И поставивъ єму за-екзаменъ повне число. — За те жъ учителі словес-ности и истории не знали якъ своїмъ учнемъ на-хвалїтись. Зъ оповідання своєї матері написавъ тоді Кулішъ невеличку повістку, Цїганъ (днв, альманахъ Мاستівка, виданий Гребінкою, 1841 року, стр. 362.) и иллюструвавъ її картинками. А Историю Кайданова (не було тоді враццї) вивчивъ усю на память, и про щє ні спитя учи-тель — вінъ такъ и відрїже тимъ високопарнимъ складомъ, що теперъ сміхъ тільки зъ його. Позадає було учитель словесности теми, то вінъ усимъ то-варишамъ своїмъ понаписує композиції — кому прозою, кому віршами. Відома річ, що, се все, ни-салось по-великоруськи; отъ же повістку свою на-писавъ Кулішъ українською мовою, и прийнявъ її учитель за-благо, похваляючи. Були вже тоді знамі опрїчъ творівъ Гулака-Артемовського, перці по-вісті Квітки. Сердюковъ якось подостававъ усе те и, уносячись надъ лиричними стихами Гете, почи-тувавъ и те зъ великимъ запаломъ. Кулішъ не ро-зумівъ ще тоді німецини, дакъ ухопивсь за укра-їнцину, и випередивъ Сердюкова авторствомъ да-леко. Не завидувавъ єму товаришъ, веселився єго писаннемъ якъ іграшкою, и мало клавъ у писамі ваги. Сякувавсь тільки знати и знати.

(Дальше буде.)

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ вь шрєхъ діяхъ).

Ява пята. Охрімъ, Жевага, Оксана.

Оксана. (приносить кусокъ св.т. хліба и алешку зъ горіакою). Ну ось и поспїдай, може и сєго хочешъ? (показує горіаку.)

Охрімъ. Спасибі Оксано! Сало я хлібъ не хочю потрібіти. Я щось не голоденъ... *(бере пляшку, даєє їй прикрасити.)*

Жевага. А що то за золота жінка у тебе, Охріме; мабуть на всему селі нема такої.

Оксана. Бачъ, я й не бачу. Здоровъ Кіндрате!

Жевага. Здорова, наша бариня!

Оксана. *(сміється).* Та коби бъ я була бариня! Баринь чоловіки слухають, чого не забажає, усе є, а тутъ не такъ оладаєсь. У добрихъ людей и въ Різду и въ Великодню все що небудь и в у жінки, або плахта, або очінокъ, або хустка, а відъ мого Охріма нічого не жди. Тутъ якъ не прошу, щоби хотъ на ярмарокъ поїхавъ, де-що хотъ на подушке заробити, такъ ні. Не знаєшъ що и робити. А ти коли ідешъ Кіндрате?

Жевага. Та мій візъ уже біля воротъ, я зайшовъ за Охрімомъ, думавъ, що й вінъ поїде. А вінъ бачу и не хоче! Охріме, та що се ти?

Охрімъ. *(наливає горілку.)* Та що? Бачъ що! По роботі, та випочиваю. *(п'є).* Я її, братику сегодні ще не коштувавъ. Ану лишъ и ти Кіндрате!

Жевага. Та спасибі, а все такий поїдемо. *(бере сарту.)* Ну, нехай же легенько згадаєтця дідамъ, бабамъ, батькамъ и матерямъ и діточкамъ маленькимъ. Будьмо здорові! *(п'є).*

Охрімъ. *(сідати коло стола).* Чого сегодні збирали народъ до волості? Десятський и до мене заходивъ, казавъ, що нашъ старший приїхавъ и усіхъ потребує. Такъ я и не пішовъ, думаю собі, и безъ мене багато буде усєго народу.

Жевага. А чомъ же ти не бувъ, тамъ диво бъ побачивъ. Привезли зъ Німеччини якийсь-то німецький чи що плугъ. Бачъ, нашъ старший написавъ єго зъ далека, та й самъ приславъ, щобъ побалакати зъ нами, що може треба такий и у насъ завести. Та й велівъ, щобъ народъ оглядівъ єго здовжъ и попережъ: чи годитця вінъ, чи не годитця. Отъ ми дивилися на той плугъ та дивувалися, що такъ мудро, бісь єго батькові, зроблено, видно, що німецька робота. Хто єго знає, зъ якого боку до него и волівъ припрягати. Той каже сюди, а той каже ні, сюди. Дивуетця народъ, якъ то воно хитро зроблено. Таке диво, що й годі; плугъ якъ зеркало, тільки слє.

Охрімъ. Дивисъ жінко, та се справді диво. Що жъ, можно тимъ плугомъ орати, чи тільки дивитися на него?

Жевага. Да слухай, до чого воно дійде. Отъ старший и каже: „не правда ли ребята, що плугъ хороши?“ Та й ставъ розсказувати, що вінъ вигіднішъ, чимъ нашъ батьківський; що вінъ и для волівъ легше, що бачъ, не треба буде по три або

по чотири пари запрягати. Та багачко де чого розсказувавъ. По єго такъ и виходило, якъ казавъ циганъ: ори, мели, їжъ! Ми все слухали, слухали, а дальше вінъ ставъ питати, якъ ми думаємо объ тімъ? Стояли усі, понурили голови, хто усъ крутивъ, хто палицею землю добавъ, хто на другого зирився. Що жъ бо и казати? Усі мовчали. — Тоді вінъ и каже: „ну, чтожъ ребята, какъ содѣлаємъ? Видѣли плугъ, теперъ и отвѣчайте!“ А старший Усъ, и не струсившись, питає: „а звідкіль, Ваше високоблагородіє, сей плугъ?“ — „Изъ Англія“, каже старший. — А Усъ на се: „це мабуть звідтіль, що наїзжають Англичане въ Одесу закупувати хлібъ у нашихъ панівъ? Еге! Такъ оце вони такимъ плугомъ орють? А ми жъ Ваше високоблагородіє, куди будемо їздити за хлібомъ, якъ будемо їхнімъ плугомъ орати?“ Тутъ, братику, уся рада зареготалась. Отъ и такъ; нашъ Усъ, то не трусь, умівъ що сказати...

Оксана. А що жъ старший на се? Мабуть велівъ у тюрму всадити?

Жевага. Старший заплуминився якъ печений ракъ, та мершій у волость. Тільки писаръ вийшовъ, та сміючись роспустивъ народъ до дому...

Охрімъ. Спасибі Усу! то такий и правде! Нехай собі пани видумують усе зъ переберами та зъ хитроцями на німецький, французький, московський ладъ, а нашому братові не до панськихъ вибагівъ. Часомъ и хлопъ, та мудріший пана. Нашъ молодий поміщикъ *(дідичъ)*, перенявши майно по батькові, не найлучше нагадувавъ своїмъ розумомъ. Казавъ, що въ книжкахъ инако стоїть: въ Німеччині инакше сіють, тамъ и винокурня не тава, и вівці не такі, и воли не такі, и люде не такі; хотівъ, щобъ братъ нашъ не у світі, а у сурдуті ходивъ... Який химерний панонъ! На весні нашъ чорноземъ велівъ не плугами а сохами орати, тільки згобувати землю. Та сталось, и хлібъ не вродивъ и мужиківъ обідивъ, які були гроші промарнувавъ, податку кілька роківъ не плативъ... теперъ и Німцівъ и Французівъ и Москалівъ проклинає; нема, каже, якъ нашъ братъ Русинъ!

Жевага. Ну, и де жъ панонъ сей живе на світі?

Охрімъ. Живе тутъ. Що дадуть опікунни, то й слава Богу. Тільки люлєчку курить, та зъ хортами за зайцями гонить, та на дівчатъ нашихъ призираєтця. Мабуть тільки зайці та дівчата у насъ такі, якъ въ Німеччині... *(сміється.)*

Жевага. Е, багато казати, та нічого слухати. Ось вамъ иншу новину слажу. Чи чули, що у насъ буде постій? До мене поставлять ажъ двоєхъ Москалівъ, казавъ голова.

Охрімъ. Ой лихо, не устережешся передь ними; ще й мене вкрадуть.

Оксана. Охъ, лишечко мое!

Жевага. Теперъ ще Москалі у городі калавуръ держуть. Тутъ то, пане-брате, будуть перевертні.

Охрімъ. Та тутъ буде така халепа, що ну!

Оксана. Та може сі Москалі будуть и добрі люде...

Охрімъ. Еге! Відъ Москаля, кажуть старі люде, поли вріжъ, та втікай.

Жевага. Що було, то бачили, а що буде, то побачимо. Годі балакати, допивай Охрїме, бо не рано, пора іхати.

Охрімъ. А що то вже міні нехочетця іхати! (аъ). А ну лишъ Кіндрате цупни и ти.

Жевага. (аъ). Оттакої присвятої. Збирайся-жъ; кажу тобі, що ні одного шинку не минемъ. Кіндратъ всімъ шинкарямъ братъ и порадиникъ. Вставай и ладься, щобъ не опізнитися.

Охрімъ. (гіраючись.) А що то вже міні не хочетця іхати, крий Боже! Ну, постій Кіндрате, я заворожу, чи іхати, чи ні. (ворожить пальцями.) Еге!

Оксана и Жевага. Еге, іхати!

Охрімъ. Піди жъ Оксано, звяжи веприка та поклади на візъ, зладь прядиво, запряжи волівъ, та, коли людей и бжа воля, треба уже поїхати. — (Оксана зъ словами: „Слава жъ тобі Господи“, виходить.)
(Дальше буде.)

ВІСТІ.

— „Dziennik Lwowski“ довідується зъ певного жерела, що український писатель П. Кулішъ, зъ причини якогось Віденського листу, прогнаний зъ своєї служби въ царській Польській. О скільки намъ звісно, оставця и. Кулішъ ще й теперъ на своїмъ чиновнімъ місці въ „учреждительномъ комитетѣ“ въ Варшаві.

— Въ Відня пишуть намъ: „Руськи Віденські заявляли громаду „Січъ“ въ ціли товариської забави и одержали відъ и. намістництва затвердження статутівъ. На 1-шій загальній зборі вписалося 27 членівъ и вибрано виділъ.“

— Сербська літературна часопись „Віля“ виходяча въ Білограді підъ редакцією п. С. Новаковича, подає въ 1-шій числі сего року оповідання Ю. Федьковича „Опришокъ“ (гл. „Правда.“ Ч. 1. р. 1.) въ переводі. — Сей фактъ свідчить, якъ Сербя стараються пізнати літературу своїхъ братівъ-товаришівъ по долі. Вибірть зробивъ п. Новаковичъ дуже щасливий, бо Федьковичъ въ оповіданняхъ безверечно може зрівнатися зъ найзнакомітшими того рода писателями, якъ: Марко Вовчокъ, Тургеневъ, Гофманъ и и. — Тутъ лучається намъ спосібність познакомити руську публику бнате зъ поглядами нашихъ братівъ Сербівъ на нашъ народъ, ёго языкъ и літературу. Поввадержуючися відъ великихъ увагъ наведемо тутъ листъ п. Новаковича, писаний до нашої редакції, въ котрого кожному буде розумно, лка гарляча лю-

бовъ нашихъ братівъ Сербівъ обьявляється до всёго що руське. Листъ сей звучить въ дословній перекладі такъ
Чесний Соплемените и Паме!

Ми Сербя, мовъ би по природі вьсемо ариятеллами Русинівъ. Коли гитавмо и переводимо оповідання зъ малоруського життя, здавашя намъ, що то оповідання въ рідного нашого сільского и народнѣго життя; у кожній бо подробности вшого народнѣго и сільского життя видимо подібнісенку подробнішъ ишого нашого пожиття и ми раді відіаки познакомитися зо всімъ шимъ, що зовешя малоруськимъ. Найсамъ тому не буде дивно, що зъ шібі сторони шеплого славянського свѣта гувше мовъ сердешне ио жазайбігъ и що дружно и овизаюся до васъ, чесний роде, и до вшой чесної борби за гиташу и красу вшого язика, за основу истинної народнѣ аросвіти и мови, а відіаки и за основу истинного гараду народнѣго. Ми самі у нашій шаші мали однакову борбу за свою родину и народнішъ, и відіаки зможемо полюбити шихъ одноплеміннихъ братівъ-борцівъ, котрі за те саме борюшя на своїхъ поляхъ.

Посилаюи вамъ зъ шимъ письмомъ „Исторію Сербської словесности“, надіюся, що, прогитавши її, ви и о шімъ предметі скажете де-що вшій публиці.“

(У найбільшихъ числахъ нашого письма подамо коротку исторію діевого и духового розвитку племенъ Славянських, а почнемо відъ Сербівъ.)

— Польска, ші Львові виходяча педагогична часопись „Szkoła“ умістила въ 1. випуску историчну монографію нашого працѣвитого историка Дра Изндора Шараневича підъ заголовкомъ: „Ruś i Podole od r. 1453“.

— На сихъ дняхъ появилася брошура підъ заголовкомъ: „Братское посланіе Украинцевъ Сербскому обществу „Воря“. Списалъ Тарасъ Воля. Вѣна. 1868“.

— Знакомитий сербський учений И. Даничичъ працює надъ великимъ Кроато-Сербськимъ словаремъ, котрий вийде коштомъ южнославянської академіи зъ печаті.

— Въ Петербурі утворилася „Чеська Бесіда“. „Старостю“ єсть якийсь п. Шрамакъ. — Сей фактъ свідчить, що Чехи й далеко на чужині не перестають бути Чехами, а всюди заявляють своє народне життє.

† Въ Новімъ-Саді умеръ 4-го Січня знакомитий сербський поетъ Іокемъ Новичъ Оточанинъ. По міжъ иншими працями печавъ вінъ 1855 р. видавати исторію Сербії зъ віршахъ підъ заголовкомъ: „Србство“.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Руська: Львовская Лѣтопись съ 1498 по 1649 годъ. Издавъ А. С. Петрушевичъ. Львовъ. 1868. Выпускъ 1. — Издавецъ сеі нашої літопної, учений и трудолюбивий историкъ п. А. С. Петрушевичъ заявляє иъ переднімъ слові, що зъ часомъ видасть, яко доповнення „Львовской Лѣтописи“, збірть историчнихъ записокъ, находячихся по старосвіцькихъ нашихъ рукописяхъ и книгахъ п. з: „Галицко-русской сводной Лѣтописи“, яко першу значнійшу часть своего труда въ тімъ предметі. Наконець обнародовати печатію: „Русско-Ромыненскую Лѣтописъ“, посвідчаючи о давнійшій тіснійшій горожанській и церковній звязі галицько-русського народу зъ Молдано-Ромунією и її владітелями.

Російська: Собраніе сочиненій Достоевского. Петербургъ. 1868.

Чеська: Sto prstonárodních pohádek a povestí slovan-ských. Vydal K. I. Erben. U Praze. 1868.

Хорватсько-Сербська: Nave pravice. U Zahrebu. 1868.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352 1/2

ПОТОМКИ

Українського гайдамацтва.

Оповідання П. Куліша.

VI.

„Бувайте здорові!“ сказавъ я, увійшовши въ хату. „Що се ти, Харко, такъ насунився? Та й твоя стара ніби чого плакала? Хиба не раді, що синъ вернувся?“

„Та правду сказавши“, рече Дундукъ, „не знаємо ще, чи намъ радіти, чи смутитись.“

А стара стирала лавку, щобъ я сівъ.

„Якъ же се такъ?“ спитавъ я сідаючи кінець стола, тимъ часомъ якъ старий Дундукъ сівъ зъ другого боку, а синъ ёго ставъ проти мене такъ, що дверей міні не було видно. „Дивуєшъ ти мене, Харко, своїмъ словомъ!“

„Та й ти, добродію, здивувавъ насъ незгіршъ.“

„Що жъ таке?“

„Да те, що не встигъ я озирнутись, а ти вже й зробивъ зъ мене, що самъ схотівъ.“

„Що жъ я съ тебе зробивъ?“

„Ехъ, добродію! трудно міні говорити съ тобою! Говорити міні съ тобою — все одно, що проти вітру брати.“

„Чомъ же?“

„Да тимъ, що ти — добрий панъ; дивися такъ ласкаво, и слово твоє таке приятне; отдавъ би тобі, здавця, душу; а якъ подумавши про васъ, панівъ, самъ изъ собою, то й стане якось ніби сумно.“

„Чи справді? Чомъ же се? Не вже жъ ти сподіваєся відъ мене якої пакости?“

„Відъ тебе, добродію? Ні, відъ тебе — ніякої. Ти — добрий собі панъ, се вже такъ; и покійний твій панотець бувъ добра людини. Може й багацько васъ такихъ є; та ви самі не знаєте якимъ духомъ водитесь. Вамъ инді здавця, що ви робите добро

собі и иншимъ, а ви тимъ часомъ по тонкому лёду ходите, и сами не знаєте, коли провалитесь.“

„Ну?“

„Ну, такъ якъ подумавшъ про се, то й страшно нашому братові вкупі зъ вами ходити, щобъ и собі не провалитись. Отъ що я тобі сказавъ, добродію. Вибачай за мов нерозумне слово. Я вже такий собі вдався, що кожному ріжу въ вічі, що думаю.“

„Чомъ же ти думавшъ, що ми ходимо не по землі, а по тонкому лёду?“

„Да тимъ, що я не бачивъ ще панського дому такого, щобъ стоявъ твердо, якъ простацький.“

„Ні, сусіде, дуже далеко вже ти зайшовъ. Наші доми стоять по дві сотні роківъ, а сини въ насъ приймають по отцяхъ чесне имя и достатокъ.“

Поки ми розмовляли, стара Дундучиха розгнітила на припічку багаття и поставила сковорідку до івни на триніжкові.

„Побіжи“, каже, „синку. вхопи сухенькихъ скіпочокъ!“

Тількі жъ Яковъ замаявся, що ёму хочеця послухати батькової розмови; а старий озвався до жінки:

„Підмажъ тамъ швидче! Не люблю, якъ осиплеця глина.“

Міні було якось ніяково додивлятись, щò тамъ на дверяхъ... Мусивъ терпіти.

„Такъ що жъ, брате“, кажу далі, „щò ти скажешъ проти нашого панського побуту?“

„Те, що якийся вінъ собі непевний; говори тамъ що хочешъ. Рідко синъ у васъ робить те саме, що робивъ батько, и наврядъ, чи зоставсь хочъ одинъ унукъ у тому будинкові, де звичувавъ дідъ. Нема на вашихъ панськихъ домахъ благословення Господнёго. Може, я й дурний собі чоловікъ, та що жъ, коли такъ воно міні здавця?“

„Се, брате, здавця тобі такъ черезъ те, що не бачивъ ти поблизу добрихъ панськихъ сёмей.

У насъ багацько внукіаъ живе по предківськихъ будинкахъ. Маю въ Бозі надію, що й мої внуки житимуть въ Крутоярівці.“

„Не пророкуй, ой не пророкуй, добродію! Хто знає, у яку мнуну ти се говоришъ?“ сказавъ Дундукъ та й поглянувъ на двері (вони відъ ёго не були закриті, а поломъе съ припечка обливало їхъ жовтимъ світомъ). „Ну, такъ отъ воно-то й стане нашому братові сумно, якъ подумавшъ, що въ когө въ самого нема щастя, то й не дасть ёго й тобі. Спершу я бувъ зрадівъ відъ твої ласки, та якъ подумавъ добре...“

Я перебивъ Дундука: брала мене досада.

„Хто жъ тобі сказавъ, що въ нашому побуті нема щастя?“

„Хто міні сказавъ?“ промовивъ старій якось чудно и споглянувъ пильно на двері. „Якъ же въ васъ буде щастє, коли — тутъ чоловікъ різно живе зъ жінкою, тамъ синъ посердився зъ сгцемъ, тамъ братъ позива брата. Та хиба жъ є міжъ вами хочъ одинъ панъ, щобъ обійшовся безъ суду? А хто розправляецця за свої уразки огнемъ и залізомъ? Усе пани. Хто не боїцца зняти на чоловіка руку? Все ті жъ пани.“

„Постой, приятелю! Се ти говоришъ такому, що зъ роду не судився и не задрався ні съ кимъ, що въ ёго у отцьому домі було завжди тихо, мовъ у раю.“

„Знаємо ми сей рай!“ каже Дундукъ усміхнувшись. „Не разъ уже довелось міні бачити, якъ вінъ перевертався у пекло, — нехай тільки тебе Господь оборонить... А черезъ що?“

„Ну, черезъ що жъ?“

„Все черезъ ті гроші. Чи сякъ, чи такъ, а вони рушать панське щастя.“

„А вашъ братъ, простолюдець, хиба не вгана за грішми?“

„И нашъ братъ зъ дуру часомъ туди жъ за панами, то що жъ? Достаецця и нашому братові. Котузі — по заслугі.“

„Такъ по твоєму розумові щастє держицца більше тамъ, де нема достатківъ?“

„Здавця міні, що не въ панстві, а въ мужицтві воно держицца.“

„Да самъ же ти, Харко, не дозволявъ синові одружитись зъ убогою. Отъ и ступишь у панство!“

„Правду речешъ, добродію. Не доведи Господи нікого такій ступишь зробити! Оце жъ мене узявъ бувъ смутокъ превеликий, и не знавъ я, щд діяти, а теперъ знаю. Договорився я съ тобою до глибокої правди. Хотівъ еси, добродію, помогти міні своїмъ достаткомъ, та й засмутивъ мене старого, а розмовою зновъ на простий шляхъ вивівъ.“

Не розумівъ я, що се вінъ каже. Коли жъ вінъ: „А годі, жінко, глину замішувати! Якове, оступись. Нехай панъ усе знає. Тільки слухайте, пане: хата — покришка!“

Я давъ слово додержати Дундукової таємниці. „Теперъ дивись, добродію. Ти до мене роздобився по своєму, а я до тебе — по своєму. Знай старого Дундука, який вінъ є!“

Підступивъ я къ дверямъ. Зъ за глини, що не вся ще одпала, визиравъ намалєваний Запорожець, такий самий, якъ можна бачити скрізь по Вкраїні, тільки робота малярська була не проста: фарби сияли и двиготїли проти поломъя, мовъ живий козарлюга передъ очима въ мене грівся коло багаття.

„Се чи не козакъ Байда?“ спитавъ я.

„Вінъ самий“, каже всміхнувшись. „Ось попробуймо, пане, чи добре моя стара спрягла івшню, а я де-що вамъ розкажу, не такъ якъ люде плещуть. — Ми родомъ съ Каніва, а хату сю збудовавъ дідъ мій, Запорожець. Знаєте, якъ зруйновали Січъ, то багацько тоді сіромахъ поверталось до свого роду. Вернувся и дідъ мій — нехай спочива въ Господа. Тільки не схотівъ жити зъ нами, а збудовавъ собі оцю хату на пустині и пробувавъ однимъ однимъ. Бувъ до насъ мовъ чужий; мало ёго й бачили. Кажуть, що въ ёго були гроші, та Богъ знає, чи правда сєму. Якъ умеръ, ми сюди перебрались наъ Каніва, та не знайшли нічого, опрічь козацької зброї.“

„Чого жъ ви перебрались у пустиню?“

„Того, що въ Каневі намъ було тісно. Жили ми тамъ у сусідяхъ, — мати стара да я. Ото жъ почали ми жити въ своїй хаті. Разъ вернувшись изъ риболовства, гриюсь я коло сіві: самої нечи. Мати покійниця варить вечерю. Ажъ ось закопотїло щось конемъ. Після діда зосталась пара злющихъ собакъ. Мовчять — не обізвались. Коли жъ и йде въ хату оттакий, якъ ви бачите на двєряхъ, козарлюга. Не поздоровкавшись и не зглянувши на насъ, скинувъ до долу бурку и зоставъ у червоному жупані. За поясомъ пистолі; шабля при ёму, рушниця. „Малий!“ гукне на мене (а міні вже давно за двадцять), „засипъ коню вівса; а ти, стара давай вечеряти.“ — Не державъ дідъ коней, а овса й сіна знайшли ми доволі підъ повіткою. Засипавъ я коню овса — а кінъ добрий, лицарський; вернувся у хату, а Запорожець, сидиши середъ хати на бурці, уплїта вечерю. „Подай, малий, горїлки!“ А въ насъ ні півъ чарки. „Дурню!“ гукне на мене. „Въ глухімъ кінці підъ ворітьми!“ Узявъ я заступъ конинувъ разівъ зо два, ажъ у землі барилце. Запорожець напився нахилки, звелівъ подати сїдло підъ голову и захріпъ на всю хату угорнувшись у бурку.“

„А ви й не знаєте, хто вінъ такий?“

„И спитати боїмось. Проспавъ до третихъ півнівъ. Було се въ осени. Якъ заспівали треті півні, схопивсь, вийшовъ до коня, напоївъ у Дніпрі, вернувся та й каже: „Добре ви зробили, що не спитали, хто я. Лучче й не знайте и не кажіть нікому.“ Тай поїхавъ.“

„И не подякувавъ?“

„Куди! Дивниця такъ, наче вінъ тутъ господарь, а ми — челядь. Бачте, якъ сей, що на двіряхъ дивниця? Такъ и той позиравъ. Брови насупивъ, а самъ ніби всміхавця и ніби всякого готовъ назвати дурнемъ.“

„Куди жъ вінъ поїхавъ?“

„А якъ би ви думали? Просто за Дніпро. Було ще темно, и вітеръ зъ вашого берега дувъ міцно. Дніпро гулявъ, піна такъ и біліє, а ёму и байдуже. Кажуть, Запорозці були характерники. Та не проте річъ. Проїшло може зъ годъ. Забули ми про Запорозця. Тимъ часомъ оця сама Маруся затуманила міні голову. Не така вона тоді була, якъ теперъ ви її бачите, та й я бувъ ищпий. Здуривъ, добродію, такъ, що здались міні й кози въ золоті. А її батько багатирь бувъ. Ну звісно — гарбуза дано. Якъ сівъ я зъ вечера кінець стола, отъ на сѣму самому місці, якъ засумувавъ схидвши голову на стілъ, то й zostавсь такъ на всю нічъ. Що такъ ні казала міні мати — нічого не чую: у мене въ голові Дніпро реве та бурхає. Не знаю, що бъ зо мною сталось, може бъ скрутивсь до світа. Коли жъ затупа и зарже кінъ підъ вікномъ. Дивлюсь — передомною Запорожець. Місяць піднявъ изъ за Дніпра и світивъ у вікно якъ разъ на двері. Запорожець стоявъ съ такою усмішкою, якъ оце намалєваний. „Дурень ти, дурень!“ каже. „Чого сумуєшъ?“ А я мовчу: туга въ мене така на серці, що й Запорозця не злякався. Отъ вінъ бачить, що я мовчу. „Знаю“, каже, „чого твій сумъ. Гарбуза підсунули, такъ и роскисъ изъ жалю. Дурню ти ходишъ! не знаєшъ, де твоя дідина закопана.“ — „А де жъ?“ — „Да тамъ же, де була й горілка, тільки вкєпни глибше.“

Почувши се, я й задріжавъ увесь. Заразъ за заступъ та до воріть. Справді кожана торба зъ грішми. Убігъ у хату: „Батьку мій рідний!“ а вінъ тільки супиця. „И ти“, каже, „дурний и гроші твої дурні. Буди стару, нехай козакові наготує вечеряти.“ Зновъ повечерявъ мовчки, трохи заснувъ, а передъ світомъ и гайда зъ двора.“

„И зновъ черезъ Дніпро?“

„Ні, на сей разъ берегомъ. Хутко й покривсь за княжою горою. Ну, звісно — Марусинъ батько

иє той ставъ, якъ побачивъ мене при грошахъ. А ёго саме тоді обідрали розбишани. Наїхали въ ночі та й обшуквали всі схованки. Самъ и показувавъ неборакъ: зъ ними не жарті! Ото жъ я й одружився. Купивъ цілу бочку горілки, зваривъ казанъ меду, угнобивъ свою околицю такъ, що у всіхъ завернулось у голові. Ажъ ось, посередъ самого підпїтку, якъ винесли на двіръ четвертий глекъ варенухи застугоніло щось голосніщъ за гонана. Дивлюсь — Запорожець! Не знаю чого я злякався: чи того, що вінъ звелівъ намъ не казати нікому про себе, чи чого ищшого, тільки въ мене й души не стало. А Запорожець на мене и не дивниця. Злізъ изъ коня, випивъ варенухи, потанцювавъ навпрісядки, ще разъ варенухи випивъ, далі взявъ мене геть, та й каже: „Ну, що? добре богатимъ бути? Добре, тільки голова крутиця, на ногахъ не встоїшъ. Буде съ тебе! Верни міні гроші!“

Тутъ зупинивсь Дундукъ и дививсь на мене такъ, ніби питавъ: що бъ я зробивъ, коли бъ міні таке трапилось?

„Що жъ ти й отдавъ?“ спитавъ я.

„Та спершу въ мене була думка — не оддавати, бо се моя дідина; тільки жъ вінъ міні таке смазавъ, що въ мене, й морозъ пішовъ по за спиною: „Дурню! чого дивисся на мене мовъ теля на нові двері? Знаєшъ, чі се гроші? Куликові! (А мого тестя Куликомъ прозивали). Коли боїсся лиха, то верни; а не боїсся — zostавъ у себе на розживу.“ Якъ почувъ я се, — заразъ до комори та за гроші. А вінъ и каже: „Ти думаєшъ, я стану ними користуватись? Отъ яка міні зъ нихъ користь!“ та й швиргонувъ мішокъ у Дніпро. „Я тільки хотівъ тебе дурня розважити. Нетружені гроші до добра чоловіка не доводять.“ Сівъ на коня та престо въ Дніпро, а Дніпро саме тоді розгулявся. Було вже надъ вечіръ: Невидко стало Запорозця. Казали люде, що втонувъ, не добравсь до другого берега; та Богъ ёго знає. — Такъ отъ теперъ ти й знаєшъ, добродію, на що міні треба було вигадати Козака Байду. И досі люде плещуть, що бувъ у мене Козакъ Байда на весіллі. А то певно якийсь приятель покойного діда.“

„Ну, а сей же малєваний звідки въ тебе взявся?“ спитавъ я дивуючись, якъ ті химерні Січовики ширили проміжъ народомъ свою антишляхецьку философию.

„Звідки вінъ узивсь“, каже Дундукъ, „сєго ні я самъ, та й ніхто въ світі не скаже. Якъ перейшли ми въ дідову хату, — дивувало насъ, що въ діда й двері такъ якъ стіни помазані крейдою. Ну вибілені, и дарма. Почали й ми, про дідову память, білити двері. Коли жъ постигла мене разъ пригода:

занедужала дитина. Старший бувъ у мене синъ. Сиджу я въ ночі безъ світла сумуючи, ажъ ось — глина лупъ! Зиркъ — у дверяхъ Запорожець. Не йму я собі віри; протеръ віхтемъ — ёго парсуна! Такъ и шпигонуло мене въ серце. Ажъ справді — вранці дитину Богъ прийнявъ до себе. Тимъ то й теперъ міні стало сумно, якъ опала глина. По правді сказавши, твої, добродію, воли мене засмутили. Згадавъ я старовину, згадавъ запорозькі слова про нетружені гроші, та й назвавъ самъ себе дурнемъ, такъ якъ той козакъ-волоцюга.“

„Чомъ же ти не вживавъ себе дурнемъ тоді якъ твій синъ хотівъ одружитись ізъ убогою дівчиною?“

„Самъ я не знаю, добродію, чого я тоді инше думавъ. Самъ лукавий, мабуть, заморочивъ міні голову. Міні й на думку ні разу не спадало, щобъ Настя була мовму Якову жінкою. Все думалось: у того да въ того сусіда хороша дочка, и якъ сказавъ вінъ про свою Настю — взяла мене така досада, що самъ себе я не тямивъ. Не встигъ опам'ятатись, а їх обохъ понесло вже зъ двора. Тоді я зовсімъ збився съ панталіку. Одно въ мене на умі: біда чоловікові на світі безъ достатку! А про те й байдуже, що самъ живу трудовою копійкою. Чомъ же мовму синові не жити по батьківськи? Таке убожество, якъ наше, нікого ще не доводило до біди, а що зъ людьми роблять гроші — що дня про се чуємо, та й своїми очима вбачаємо. „Цуръ же імъ!“ кажу. „Ще тільки подумавъ про велику худобу, та вже й розігнавъ дітей съ хати. Се жъ тільки цвітъ, а які будуть люде?“ У такихъ, добродію, думкахъ сиджу я въ вечері зъ старою. То пориваюсь до того заробітку, що ви казали, то зновъ жахаюсь панської ласки, ажъ чую — ніби хтось третій у хаті стиха засміявся. Зиркъ на двері: глина обпала, а Запорожець мовъ живий на мене дивниця!“ Тутъ уже годі про худобу дбати. Кому, якъ не Запорозцеві, знати въ ёму силу? Въ кого въ кешені бувало більшъ грошей, и хто розсипавъ їхъ, мовъ полу? Не дурно жъ бо то, мабуть, бувало! На науку намъ те роблено, щобъ не до грошей, а до чогось кращого прикладали ми душу. Тоді жъ таки я й постановивъ собі: „Верну дітей до дому! Нехай жавуть, якъ імъ Господь поможе!“ Ще жъ я не зібрався зъ думками, а ти вже своє діло й зробивъ. Якъ побачивъ я передъ собою Якова, такъ и руки въ мене опали. Тутъ щось недобре замішалось, вибачай мене, добродію. Та старий Дундукъ не подасця. Запорозького вінъ роду; запорозькимъ духомъ и до-віку дихатиме. Живіть пани панами, а ми собі житимемо по простацьки.“

„Хиба жъ се не простацьке діло, Харко, щобъ заробити худобу? Та же жъ и Запорозці шукали

собі здобичи; и імъ треба було чимсь харчуватись и въ світі обертатись. Збиває тебе съ толку, брате, старовина. Тоді жъ такъ и годилось чинити, якъ Запорозці чинили: знали вони, на що встиляли таллярами свій слідъ на підпитку, на що підъ дорогими савтами носили дѣгтяну сорочку. Сѣгодні вони тобі показували великі роскоші, а завтра — такі злиді, що де ступить, босої ноги слідъ пише... Ще й не таке вони робили. Було приїдуть гурмомъ ізъ Січи въ Київъ прощатися зъ світомъ; водяця по всѣму Києву зъ музиками; повбїравшись у дорогі кармазини, розілляють бочку дѣгтю и пійдуть навприсядки въ дѣгтяній калюжі; а потімъ прощальникъ веде громаду зъ музиками до Межигорського Спаса, скине зъ себе дорогу одежу, повідкидає тилягї підъ золотомъ, дукати й талляри повитрушує у пісокъ съ кешені, а самъ надіне волосяну сорочку та й зачинниця въ монастирі до-віку. На свій часъ воно було добре, бо тоді панство було инше, не таке, якъ теперъ постало. Цуралось людей, драло зъ нихъ свїлькі мога, а само тільки й знало вилежуватись у бебехахъ. Теперъ, брате, иншими шляхами простують панські діти. Бачъ, я въ тебе вечеряю, про твоє життє розмовляю, твої смутки силкуюсь заспокоїти. Не честь, не подоба теперъ простолюдцеві насъ одбїгати и достатківъ, мовъ якої халепи цуратися. Та й Запорожець казавъ тобі про нетружені гроші; а тутъ хиба зъ чимъ иншимъ, якъ не зъ заробіткомъ я приступивъ до тебе?“

„Правда, все правда“, казавъ, покручючи вуса, старий Дундукъ; „а все лучче при своєму зоставатись.“

„Такъ се ти зрекавсья умови, Харко?“ спитавъ я грізно.

„Якої умови?“

„А якъ же? Ми съ тобою руками вдарили! Спитай у свого порадирика Запорозця: чи вінъ ламавъ хочъ разъ на віку своє слово?“

Дундукъ скочивъ зъ ослона, наче хто шпигонувавъ ёго въ серце.

„А я жъ хиба своє слово ламлю?“ гуннувъ на всю хату. „Нїхто не доказавъ сѣго Дундукові и не докаже! Инша річъ опасуватись панства — а инша зновъ — стояти на своєму слові. Що буде, те й буде, а буде те, що Богъ дасть. Давай, добродію, руку! И не думай и вво сні не покладай, щобъ старий Дундукъ покрививъ душею.“

„Такъ би й давно годилось“, сказавъ я, радуючись за Якова.

Тимъ часомъ стара мати обняла синові голову и пригорнула до себе.

„Жінко!“ обернувся до неї старий, „молись Богові! Молись Богові, жінко, щобъ уберігъ насъ

відь не долі! Не весело в мене чогось на серці.“
„Годі, годі, Харко!“ сказавъ я. „Се тобі важко, що скрутивъ я тебе твоімъ словомъ. Знаю я запорозьку вдачу. Ваші діди тимъ и бурлакували, тимъ и дѣгтяні сорочки носили, щобъ не коритись передъ панствомъ. Лягай зъ Богомъ спати. Усе буде гараздъ.“

И справді було все гараздъ. Добре служивъ міні Яковъ три годи, добре господарювавъ собі потімъ, а старий Дундукъ на віки мене вподобавъ. Щобъ Запорожець не віщувавъ ёму більшъ ніякого лиха, піднявся я зробити нові двері до старої хати, а ёго пишну парсуну взявъ до себе. Залюбки дивиця на ёго Дундукъ, якъ завіта до мене. „Чи думавъ ти, козаче, що зъ убогої хати перейдешъ у панський будинокъ?“ каже инеді до Запорозця, наче до живого. А Запорожець мовчки на ёго дивиця и байдуже ёму про те, чи вінъ у простій хаті, чи в панському будинкові. Дивиця згорда, ти бь казавъ — панъ надъ панами.

~~~~~

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

За давніхъ доисторичнихъ часівъ Козаццини, Татарва, мабуть, більшъ за часъ кохалась у чабануванні по дикихъ степахъ. Дніпрове Козацтво попереймало вь своїхъ степовихъ сусідъ де-які термини и навіки прилучило їхъ до свого побуту. У Татаръ, такъ само, якъ и вь Козаківъ, чабаномъ звався пастухъ-вівчаръ. Чабани татарські вибірали сь шроміжъ себе старшимъ хто бувъ найдотепніший, и такий старший звався одаманъ. Звідсі пішло козацьке слово отаманъ. Якъ же десять чабанівъ злучали свої отари до-купи, а вь отарі було по тисячі овечокъ, тоді гуртова отара звалась у нихъ вхошъ. ¹⁾ Се змовъ козацьке слово кошъ — становище, таборне місце. А до всього того и козацькі чуби, ті мовлявъ оселедці, попереймано вь Татарви; у неї бо хоробра молодіжъ, царки и мурзи не гомили всю голову, якъ инші, а зоставляли посередъ гири чуприну и закручували коло вуха. ²⁾

У давнині татарський бувъ періодъ мирного добуткування, и певно тоді-то степове козацтво славіянське товаришило сь татарськими чабанами. Царіградъ бувъ ще грецькимъ городомъ. Турки не осягли ще зёмель навкруги Чорного моря. Знемігши силами черезъ усобиці, Татарва вернулась була до давнього свого побуту, що зъ него підняли іі завзяті хани, наважившись увесь миръ по-

пустошити. Пастухування здавалось найлюбішимъ життемъ притомленій Орді. Однхала вона собі безпечно, після своїхъ завірюхъ та чваръ, по-надъ Озівськимъ та Чорнимъ моремъ, и на низу Дніпра, Бога, Дністра, занедбавши далекі походи. Отъ же тоді жъ то, мабуть, перейняли наші степовики де-що сь татарськихъ звичаївъ.

Ще й досі згадують Кримські Татаре, що якийсь захожий зъ Литви чоловікъ, на прізвище Гирей, вихохавъ, потай ворогівъ, потомка Чингизового, и якъ ставъ сей годіванецъ Гирейв ханомъ, то, на незабудь, злучивъ своє имя зъ ёго прізвищемъ и завітувавъ своїмъ потомкамъ зватись Гиреями. ¹⁾ Ото жъ перший зъ нихъ, Девлетъ Гирей, справивъ Татарву на дорогу мирного побуту заохочуючи до ремества и купецтва, опрідь давнього пастухування. Ханувавъ вінъ 39 роківъ, не задираючись ані зъ Москвою, ані зъ Алхами. Замість предсеї поганської віри, ширивъ Девлетъ Гирей у своєму ханстві віру Магометову, яко розуміщу (а при тому геть шанувавъ и християнъ, що ажъ запомагавъ монастирі грецькі вь Криму.) ²⁾ Зъ сего розумно намъ, що Орда, мавши такого хана, абалá не про війну, а про торги зъ сусідями.

Якъ же захиувавъ після ёго синъ ёго Менгли-Гирей, тоді пішло все навпакі. Сей ханъ підпалювавъ у Орді дикий, завзятий духъ, водючи іі разъ-пó-разъ на Русь по здобичъ. Тимъ же то криваві чвари Татарські сь Козаками-Руссю треба вважати, що почались хиба на скінчання XV-го століття.

Року 1453 осягли Турки Царіградъ, а черезъ 22 роки Менгли-Гирей допомігъ імъ осягти генуїський городъ Кафу. Зникла вь Криму республика, що спорудили були славні Генуїне. Спогадаймо ризанину, що вкоїла Татарва вь Кафі; спогадаймо якъ Турки вселили вь Татаръ своє фанатицтво; спогадаймо жъ и про те, що виробляли вони надъ християнами, налігши відъ сходу сонця на Європу. Сь тихъ смутнихъ часівъ не инако мусили Козаки наші вважати сусідъ своїхъ мусульманъ, якъ ворогами християнськими, а й надто, що за Менгли-Гирея почала Орда распускати свої загоми по Київській, Брацлавській и Подольській Україні. Не безъ того бувало, що й самі по собі задирались наші чабани сь татарськими за пастовища, за отари, за звірані гони и рибні уходи. Тимъ робомъ розпочалась, та дже й не переставала, війна міжъ степовиками зъ того и зъ сего боку.

Якъ осягли Турки Грецьке царство, — до панування богацько знадобилось імъ невольника, бо

¹⁾ Хартхай, Историч. Судьбы Крымскихъ Татаръ (Вѣсти. Европы, 1866, II, 219.)

²⁾ Szajnocha, Dwa Lata Dziejów naszym, I, 42.

¹⁾ Богушъ, Ист. о Тавр. II, 227.

²⁾ Тамъ же, 252.

кохався Турчинъ у роскошахъ, и завоєвані люде мусили ёму догоджати. Убогий Татарюга жививсь коло багатого свого зверхника, мовъ голодний вовк коло ситого лева; залюбий продавала Орда въ Туреччину своїхъ бранцівъ и бранокъ, а здобувати се добро найвигідніщъ було їй по надъ Дніпромъ, по надъ Богомъ, по надъ Дністромъ. Перше Орда вдовольнялась мирнімъ добуткуваннямъ, випасуючи свої отари поручъ съ християнськими; якъ же посмалось на неї турецьке добро — одежа, коні, зброя, золото и срібро за молодихъ робітниківъ и вродливихъ дівчатъ, що хапала по руськихъ узграницчяхъ, тоді почала дбати про хижацтво більшъ, ніжъ про степове своє господарство. Що дальшъ, то все частіщъ набігала Татарва на Україну — въ одинъ кінець до Києва и по за Київъ, у другий кінець до Львова и по за Львівъ; а въ половині XVI століття Михайло Литвинъ уже пише, що въ Кримъ кораблі привозили съ Туреччини зброю, одежу, коні, а въ Криму грузились бранцями та бранками.¹⁾ Татарське хижацтво віджахнуло руські оселі далеко зъ низовихъ рібокъ, а черезъ те й границя християнського миру відъ чорноморськихъ степівъ стала инша.

(Дальше буде.)

¹⁾ Архивъ историческихъ Свѣдѣній, Калачова, кн. 2, стр. 21.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и историчніхъ записокъ написавъ

Євгеній Згарський.

(Дальше.)

Поняття гаразду вяжутця до худоби; за нею весь добутокъ та й проможность у народа нашого. За-для того заховує вінъ прастарі звичаї, заявляючі печальну симпатію для худоби. Звичаї ті впливають изъ поганською духа, которий у самімъ християнстві, живе у повір'яхъ. Якъ худобу ведетця на ярмарокъ, трісками за нею метати, а кілька трісокъ кинетця, стільки буде купцівъ.¹⁾ Купивши товарину, зъ підъ ратиці беретця землі, и натирає худобі крижі, щоби здорова ховалася.²⁾ Купно само, уважають за свадьбу: купуючий и продаючий зовутця свати. Продаючий оддає товарину по могоричу, по которімъ закусити треба; причімъ чарка горівки на стелю виливаетця. Продану товарину доручають тримаючи шнурокъ, черезъ полу; свать одберає мотузъ такожъ черезъ полу и обкручає

¹⁾ Дръ В. Лучаковський рук. збор. пов. Ч. 82.

²⁾ Тамъ же Ч. 315.

худобу три рази на около себе, потомъ бере землі изъ підъ ратиці и мастить нею по хребті.¹⁾

Кромі дозору въ добрімъ їдлі и напиту, кождий хозяинъ святими вещами стараецця запобігти всякому лиху на свою худобу. Свячений артосъ дають товаріві, окурують свяченимъ зіллёмъ, скрапляють стайні та й обору свяченою водою. Такимъ видомъ у самій тіснійшій звязі худоба изъ чоловікомъ. Коли вінъ стараецця забезпечити її святощами, хіснуецця и нею такожъ симпатичнимъ образомъ. Порою, аби дівчині любовь изъ голови прогнати, умивали у річнихъ струяхъ чорну ялівку.²⁾

Межи прочими чотириножними звірами, що найбільше своїлися изъ чоловікомъ, то кітъ и собака. Кітъ, очищаючий обійсте одъ пажирнихъ мишей, а песъ, то сторожъ дому й череди. Чорного kota пускають горі коменомъ поставленої, нової хати, аби всё лиху пішло за ёго голвою. Чорні коти находятця звичайно по світлицямъ відьмъ, чарівниць. Перейде кого чорний кітъ у дорозі, явне нещастя. Подоба у kota якась загадочна. По темнихъ ночахъ вінъ ходить изъ блестищими вочима. Коли всі звіри лякаютця огню, любить вінъ вигріватися на печі у кубашку, та й моркоче. Умиваючийся кітъ лабочками, заповідає гостей. Якъ забити kota, то 7 літь хлібъ не ведетця.

Кітъ держитця хати, печи, а песъ чоловіка. Чуйний песъ зъ поконъ-віку бувъ вірнимъ товаришомъ чоловіка. Завітрить вінъ ворога, прочує всякі злидні. Якъ пси виють горі мордою, буде бранка — идъ землі, будуть люде мерти. На святій вечеръ наслухують дівчата зъ одкіль собаки брешуть, бо зъ відти женихъ нагодитця. На псові не можна хлопцеві їздити, бо коня одсадить.³⁾ Якъ на Велидень песъ вие, то господаръ умре. Ніяке звіря не наділено природою такъ великимъ прочуємъ, якъ песъ Вірна собака проводила тоді людей, коли не було сипаної греблі. И нині чуйні собаки товаришать пастухамъ нашимъ.

Дивне звіря, що становить перехідъ одъ чотириножнихъ до воздушнихъ, то лиликъ. Дявовижня природа лилика, чудує чоловіка. Ні мишь, ні птиця — літають лилики понадъ голови по заході сонця. Горе, кажуть, кому випилитця лиликъ у волося. Залетить лиликъ у світлицю, дівчата беруть горнець, ловлять, прикривають и завязують. О півночі несутъ, та й законують у купину межи муравлі. За девять днівъ добувають самі кісточки; ті но-

¹⁾ Зап. рук. Фрашки. Ч. 14.

²⁾ Lelewel str. 399. Czasami, aby dziewczę miłości wybić z głowy, uroczyście odprawiano młynicy, t. j. w jej obecności obmywano w zbiegu rzeki czarną jałowkę.

³⁾ Дръ В. Лучаковський збор. пов. Ч. 250.

сять при собі, щоби привязати до себе милого. Лихий, мовлять, то мишъ, що попоїла свяченого. Геркуліся, своїлися добрі звірята зъ чоловікомъ, то боровся вінъ нязъ хижими. Вовкъ и зміи, то суть найгірші у вочахъ нашого народа. Скільки наборедися люде наші зъ хижими звірями, нагадують безчислені сказки про вовківъ, про стоголові зміи. На нічімъ такъ не розвилося поняття о лихій истоті, якъ на лихихъ звіряхъ. У постаті зміи заговорило перший разъ лихе идъ чоловікові, коли бувъ у верею. Змія, то образъ всего злого на світі. Бувъ коли-то зміи, которому що року мали давати люде на жиръ дівчину, або хлопця. Кирило Кожемяка у Києві, чоловіга великанської сили, давъ спомукатися просьбою да плачемъ дітей, та й убивъ того зміи. До нині зоветця урочище по нимъ Кожемяка.¹⁾ У байці про бідну дівчину и про сліди її на скалі, такожъ нагадуютця о змію й королевній, котору наче дачъ мавъ пожерти.²⁾ Зміи, великанські вуші, стерегуть звичайно сокровища.

Не мало вдінали такожъ и птахи на душевний розвій чоловіка. Птахи купаючися у воздухахъ, у сонечнѣму світлі, заявлялися самими висчими сотворіннями. Горі зиралися вочи чоловіка, горі взималися ёго мислі, горою літали птахи. Розличні барвою, постатю, всілякими голосами ззивалися. На співнихъ птахахъ училися люде слухати, за ними вплеменилися у душі їхъ дозвуки; за їхъ співними голосами, зливался й голосъ чоловіка. За птахами уносилися мислі високо по надъ землею, оживлялася фантазія. За для того птахи, станули головними образами поезні всіхъ народівъ. Тіломъ до землі привязаний, уносився чоловікъ душею за птахами на воздухи.

Найвисче межі птахами, літавъ Орелъ, коршунъ, птахъ сонця. Підъ именемъ Корса — Хорса, почитали сонце поганські Киевляне. Ведля старихъ преданій, стадо верескливихъ коршунівъ вело Славянъ изъ Азії до Европи.³⁾ Божими зовутця птиці по нимі. Журавлі, дикі гусі, загаломъ всі пролітні птахи, налітають изъ верею.⁴⁾ Перші ворожби привязували люде, за-якъ мисль у нихъ пробудилася до птахівъ. Самъ живий образъ семейного життя виділи на птахахъ. Закладали вони гнізда, вигривали та й виводили молодихъ, жили громадами; тимъ-то зділалися приміромъ життя товариського. Майже у всіхъ поганськихъ народівъ, голуби любовъ зобра-

жали. Лабатий бусько, що по хатахъ закладає гніздо своє, знаменує щастя. Погорить той хазяинъ, которий розбере гніздо буськівъ. Хто на весну перший разъ узрить буська летячого, тому ворожить вінъ життя; сідячий значить смерть; буськи до пари, весілля.¹⁾ Довбачъ, якъ у хату запукає, а сова засопить, звіщають смерть. Ластівка у старихъ Славянъ принимала великий уділъ въ судьбі чоловіка. Такъ у Любушинімъ суді, ластівка звіщає сестрі Клоновичівъ, о спорі межі її браттями.²⁾ Стадо чорнихъ воронівъ або галокъ и въ нинішнихъ пісняхъ знаменує біду.

Помежі птахами, домашні кури, когуть, велике мали у нашихъ поганъ значіння. Припівуючи звичайно поза опівнічъ, когуть звіщавъ піннемъ своїмъ східъ сонця. Исповідники віри Зороастра, почитали въ когуті, птаха Ормуза, розганяючого злихъ духівъ. И теперъ когуть по опівночі якъ запіє, думають, що злі духи счезають. Когуть запіває всяке нечисте діло. Тамъ де кури не допівають, нема ні людеи, ні добра. Безъ когута немає хатини ні обійстя; до нової хати пускають такожъ и когута горі коменомъ, щоби за нимъ пішло всё лихо. Коли когуть на порозі піє, зорожить гості. Коли курка піє, ворожить комусь дома смерть; запобігти тій лихій ворожбі можна тимъ, що міряетця куркою одъ вікна до порога и втинає, ведля того якъ при міренню зупаде, курці голову, або хвість.³⁾

Що кури у нашихъ старихъ поганъ були святі, на те доказомъ писані яйці въ свята великодні. Свячені яйці поживаюцца за християнською вірою у великодні свята. Въ загалі всі птахи зъ яєць виводятця. Круглий видъ яйця оказувався, такъ на небесахъ, якъ всіхъ вещахъ: круглою сама голова чоловіка. Такъ яйце зділалося у нашихъ поганъ самою світородною вещиою. Изъ курячого покладка, хто носить кажуть девять днівъ заедно підъ пахою, чортъ виклюваецця. Одъ яйця, ялася вся мудрость й премудрость чоловіка.

Такъ поміжъ звірями, за їхъ помочию и напастию, уноровлявся чоловікъ спізнаточи себе, свої сили — свій розумъ.

(Дальше буде).

¹⁾ Дрѣ В. Лучаковський збор. пов. Ч. 29.

²⁾ Тамъ же Ч. 31.

³⁾ Тамъ же.

¹⁾ Nowosielski Lud. Ukr. T. I. str. 286.

²⁾ Nowosielski T. II. str. 132.

³⁾ Повертаючихъ изъ верея гусей, якъ хто у перший разъ видить, бере троха соломі, підкидує у гору мовлячи: „Гуси, Гуси, пате вамъ на гніздечко, а намъ на здоровлячко.“

⁴⁾ Nowosielski T. I. str. 127.

ДУШКО МОЯ РОЗМАІТА,

Душко моя розмайная —

Душко розмайта,

Що съ тобою учинити —

Де тебе подіти? —

Посаджу тя у садочку —
Буде рожа клясти,
Що ю люде забувають —
Тебе зовуть щастемъ.

Спишу твої чорні очи
Віршемъ на папері:
Скаже цісарь мене вбити,
Що людей химерю;

А якъ пуцу ты въ дїброву
Пташковъ щебетюшковъ:
Буде плакати соловейко —
Що жь робити мушу? — —

Хїба пуцу ты до Бога
Вїдки й ти ся взяла!
Аби рожі зь соловейкомъ
Мене не величали! —

Ю. Федьковичъ.

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

Підъ такимъ заголовкомъ напечатана въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“ занимаюча стаття, котру для її важности подаємо дословно, не змінючи навіть языка, въ нашому письмі. Нехай читателі Правди дізнаюцца зь вірного и незапідозрілого жерела, о скількі на віру и увагу заслугують толки тихъ нашихъ літеративъ, котрі, ссилаючись на голоси великоруські, ознаменували языкъ нашъ нарїччємъ, негіднимъ розвою въ літературі и науці.

Для доповнення цілого образу наведемо ще на сімъ місці зь „Новыхъ Писемъ“ М. Максимовича, напечатанихъ въ „Москвѣ“, одинъ уступъ, підходячий просто до горішнєго предмету. М. Максимовичъ пише въ своїхъ письмахъ (на стор. 6, 7, 8) дословно такъ: „Въ пространной грамматицѣ своей Гречъ говорилъ, что Малороссійское нарѣчіе „можетъ даже назваться нарѣчіемъ языка Польскаго!“ Нечего и говорить, до какого неистовства доходило у нашей Польской братіи это неправильное притяжаніе Малороссійскаго нарѣчія къ языку Польскому, вопреки очевидной постепенности сродства между нарѣчіями Славянскими. Но при этомъ нельзя умолчать и о томъ противоположномъ направленіи, съ какимъ прошлаго года, въ 23. номерѣ „Дня“, являлся г. Соковенко, объявляя, будто „большинство специалистовъ давно уже пришло къ тому заключенію, если не убѣжденію, что Малороссійскій языкъ есть только подрѣчіе Великорусскаго!“

Но это большинство только въ воображеніи г. Соковенка; на самомъ же дѣлѣ, давно уже нѣтъ, кажется, ни одного спеціалиста, который бы доказывалъ такую неосновательную мысль о нарѣчїи Малороссійскомъ. Онъ ссылается только на О. М. Бодянскаго да на меня, — будто мы „постоянно отзывались и отзываемся о Малороссійскомъ языкѣ, не какъ о самостоятельномъ или отдѣльномъ, а какъ о нарѣчїи или части Великорусскаго языка“. Не смотря на тѣ прїятные епитета, которыми уснастилъ свою рѣчь объ насъ г. Соковенко, мы оба въ правѣ напомнить ему слова заповѣди: „не послушествоуй на друга твоего свидѣтельства ложна“. Ни въ одномъ сочиненіи своемъ г. Бодянскій не выражалъ приписаннаго ему мнѣнія о нарѣчїи Малороссійскомъ. Равно и я, начиная съ предисловія къ Малороссійскимъ пѣснямъ, изданнымъ 1827 года, постоянно утверждалъ, что на Малороссійское нарѣчіе должно смотрѣть какъ на особый языкъ, отличный отъ Великорусскаго, а тѣмъ болѣе отъ Польскаго. Название „Малороссійскій языкъ“ было взято мною съ заглавнаго листа Энеиды Котляревскаго, первоначальника новой Малороссійской словесности. Впоследствии я предпочелъ названіе „Южнорусскій языкъ“, точнѣе и яснѣе выражающіе собою объемъ этого языка, который состоитъ въ двухъ нарѣчїяхъ: 1) Малороссійскомъ, существующемъ издревле оба-полю Днѣпра — на Украинѣ, Подольи, Волини и Сѣверчинѣ; 2) Червонорусскомъ существующемъ издревле обонполю Днѣстра въ Галициіи и въ Карпатахъ. Нарѣчіе Великорусское въ мѣстѣ съ Бѣлорусскимъ составляютъ одинъ языкъ Сѣвернорусскій, также отдѣльный и самостоятельный, какъ и языкъ Южнорусскій... Ни одинъ изъ нихъ не можетъ назваться родоначальнымъ для другого: это два родные брата въ общемъ кругу Рѣчи Славянской. Нѣтъ никакого основанія, ни филологическаго, ни историческаго, чтобы два Южнорусскія нарѣчїя считать видоизмѣненіемъ котораго либо изъ двухъ нарѣчїй Сѣвернорусскихъ...“

Отъ яка ріжниця міжъ переконаннемъ чоловіка, трудившогося кількадесятъ літъ надъ вивченнямъ руськихъ говорівъ, а міжъ переконаннемъ насъ, Галичанъ, котрі — майже безъ висему — навіть говорити по великоруській не уміємо! Вашний те фактъ, надъ котримъ мисляці люде повинні бз застановитися...

Враги малорусской письменности проводятъ, между прочимъ, мысль, будто бы Малорусская рѣчь не только не можетъ назваться языкомъ, но даже нарѣчіемъ, — что это случайная неорганическая смѣсь русскаго языка съ польскимъ, произошедшая

отъ довговременнаго перебуванія края подъ властію Польщи. Одинъ публицистъ выразился между прочимъ, что Малоруссамъ не слѣдуетъ беречь эту примѣсь, какъ памятникъ ненавистнаго для нихъ господства надъ ними Поляковъ.

Тѣ, которые заявляютъ подобныя мнѣнія, основываются на признакахъ совершенно вѣщныхъ. Слыша нѣкоторыя слова, сходныя съ польскими, они приходятъ къ такому заключенію потому, что не хотятъ выскочить въ законы построения языка и соотношеніе его съ другими славянскими нарѣчіями. Не такъ смотрятъ на него тѣ, которые хотѣли научнымъ путемъ розрѣшить этотъ вопросъ. Миклошичъ, первый славянскій филологъ нашего времени, изучившій глубоко сродство славянскихъ нарѣчій, говоритъ: indem ich die Sprachen nach der Nähe ihrer Verwandtschaft an einander reihe, behandle ich dann das Kleinrussische, das auf den Gebiete der Wissenschaft, wie die Untersuchung selbst darthut, als eine selbständige Sprache und nicht als ein Dialect des Grossrussischen anzusehen ist. Какъ въ авторитетъ такъ и въ безпристрастїи съ этой стороны знаменитаго автора единственной сравнительной грамматики славянскихъ нарѣчій, никто сомнѣваться не станетъ.

(Дальше буде).

ЧИЯ ТАМЪ МОГИЛА.

Въ чистомъ полю, край дороги
Синѣе могила;

Когожъ вона своѣвъ землевъ
Тяжко привалила?

Чи тамъ воинъ за ѳтчину
Свою впокоився?
Ой нѣтъ, любій, то не воинъ
Землицевъ прикрився.

Чи тамъ може мати дѣтемъ
Во вѣки спочила?
Ой нѣтъ, любій, то не мати
Сиротять лишила.

Може любя чорнобрива
Милого лишила?
Ой нѣтъ, братя то й не дѣва
Зъ милимъ ся простила.

Тамъ полягъ за панську справу,
Справу паньщиноньки
Парбонько, що бувъ хворий —
Гнали робитоньки.

Но якъ тому працѣвати
Кому кости вмізали,

Кого голодъ вже звѣвечивъ
Та и журби зъѣли?

Ото жъ, любій, оттакому
Робити казали;
Хоть не здужавъ — не питали,
Бнудомъ обкладали.

Били жъ его, катували,
Доки житѣ чули,
А якъ вбили мовъ звѣрину —
Кинули въ могилу.

Въ чистомъ полю, край дороги
Синѣе могила:
Молодого парбонька
Тяжко привалила.

Веселенко.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Конецъ.)

Скоро після того попались імъ у руки перві повісті Гоголя и велика була радість изъ того читання. Усяке слово памятали вони — дѣ яке свазавъ Гоголь. И дивна річъ: по гимназиі тоді ходило багацько переписаного зъ Пушкина, Жуковського и иншихъ прославленнихъ поетівъ великоруськихъ. Самъ Кулішъ розказує въ повісті: Уляна Терентѣвна, зъ якою жадобою прислухувавсь вінъ до поезїи, якъ собі переписувавъ, бо книжки, опрічъ учевнихъ, у сей городокъ не заходили, (та й купити було бѣ ні-за-що); Сердюковъ читавъ уже Гете и Шиллера: естетичность была розвита у нихъ ажъ геть; отъ же, якъ показали книжки українські, то надъ усімъ тимъ узяли гору. Ще жъ дивнищу подамо річъ. Разъ Кулішъ, зайшовши до купця по горіхи, побачивъ пять якихся книжокъ. То були пять екземплярівъ збірника українськихъ народніхъ думъ и пісень, що видавъ Максимовичъ у Москві 1834 року; якось вони у Москві zostались купцеві у товарі. Ні ранше, ні навпослі книжками вінъ не торгувавъ ніякими. Ніколи хлопець не чувъ про сю книжку, а протѣ заразъ купивъ, отдавши всі свої гроши, — и стала книжка ся у ёго и въ Сердюкова первою надъ усіма иншими. Заховавсь надовго Гете зъ Шиллеромъ; забули вони й про Гоголя и про самого Квітку зъ ёго Марусею, що не разъ надъ нею плакали. Принісъ Кулішъ книжку въ гимназию — и всі товариши заслухались якъ почавъ імъ читати про „Сомка Мупкета“, про „Коновченка“, про „Озівськихъ братівъ“, про „Хмельницького й Барабаша“. Поти носивъ и читавъ кожному

що почали вже відъ ёго втікати и ёго декламацию передражнювати. Тоді вінъ узявъ та й вивчивъ на память усю книжку, щобъ ніколи зъ нею не розлучатись.

Не рівнимъ ходомъ оповіданне наше ймеця, то розкажемо тутъ ище одинъ епізодъ. Опісля, ходячи по селахъ и розмовляючи зъ народними кобзарями або дідами, бравъ Кулішъ тимъ, що зачне імъ на паміать думи казати. Здивуюця-було діди, ніколи такого дива не бачивши, а потімъ усю душу своєю передъ нимъ розкривають. Величнімъ здавця нашому народові ёго рідний епосъ, якъ стародавнімъ Грекамъ, що мовляли: „божественний Омйросъ!“ Иноді Кулішъ мусивъ ховатись або збіжжати геть відъ своїхъ простолюдніхъ приятелівъ, бо, не чувши зроду, щобъ хто промовивъ до нихъ такимъ сердешнимъ словомъ, починали кругъ ёго ширити чутку, що се царській синъ потай панівъ проміжъ людьми ходить. Ой, коли бъ то царські діти знали такъ простолюде, якъ ёго Кулішъ знає! Не такихъ би вони собі людей до панування добирали... Разъ, вінъ зайшовъ до багатого козака въ хату и почавъ ёму до своєї „Граматки“ читати. Буденний день бувъ. Четверо дорослихъ синівъ поралось на дворі. Старий слухавъ, слухавъ, далі відчинивъ кватирку: „А годі вамъ, діти, поратись! Ще буде часъ до роботи, а такого гостя не буде.“ И всі прийшли посідали на левкахъ и слухали гостя, що въ перше и въ останне бачили. Яке бъ то добро можна зробити людямъ ріднимъ словомъ на Україні, коли бъ соцікі та десятичкі заразъ про таку появу, якъ оце розказано, становому не доносили; а становимъ наказано — усякого задержувати, хто зъ простимъ людомъ, не такъ якъ звичайно пани або мужики розмовляє. Що то за духъ праведно людський зрісь би въ тому народові доброду, звичайному, шановливому, коли бъ усяке и вчилося у школі и слухало церковну проповідь, и читало книжки по-своєму! Була бъ ся земля твержею руського духу и честю всьому великому руському, та й славянському, мирові!..

Ото жъ важко здавалось Кулішевому отцеві сина у городі оплачувати. Тимъ часомъ оженивъ старшого сина, повидававъ заміжъ небогъ. Зяті почали ёго за опекунство позивати; втеравъ багато грошей и достатку, даючи відцепного, бо жахавсь волокити судової, що и въ Ексцерпті правъ малороссийськихъ названо її гіркою. Далі сказавъ навідрізь: „Не буду більшъ у гимназії держати!“ (Уляна Терентівна вже зникла). — Подавъ писателю нашъ просьбу до директора про виходъ. Директоръ не відпустивъ ёго а пославъ учителемъ до пана Красовського, предводителя дворянства глуховського. Вйбувши тамъ цілий рікъ, знайшовъ

собі Кулішъ у Новгороді-Сіверському місце домашнёго наставника панськихъ дітей. Дано ёму и квартиру и жалування й прислугу. Батько й мати двоохъ панчівъ, що були въ ёго на рунахъ, добрі були люде; не за губернатора мали ёго, а за семінина. И жити бъ ёму тамъ зъ упоковмъ поки не скінчивъ би гимназії, — та ні! Въ Києві тоді тільки-що споряджено университетъ; приймали у студенти не дуже туго. Задумавъ Кулішъ переступити въ университетъ черезъ два класи гимназії, а нікому було відраяти, бо Сердюковъ, попередивши ёго туди жъ поїхавъ и зробився студентомъ. Зъ малими грішми полинувъ и вінъ у Київъ, та испити не видержавъ. Мусивъ зновъ итї у домашні наставники до одного пана; черезъ рікъ вернувся у Київъ, видержавъ испитъ и ставъ слухати лекції по словесному, а потімъ — по правному хвакультетові. Чуйкевичъ такожъ бувъ студентомъ. Сердюковъ перемістився у Москву, бо вважавъ для себе Київський университетъ ні-за-що.

*) Въ найближшій числі подамо л. читателямъ для доповнення сеї статті живнъ Куліша зъ „Чеського Научного Словника“. Ред.

Зъ народніхъ устъ.

Коляди.

Изъ збірника *Остала Терлецького* *)

Ой у садочку виноградочку —

Ой стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній батінько її:
„Донечко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградочку —

Стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній матінька її:
„Донечко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградочку —

Стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній та братчикъ її:
„Сестричко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

— Ой у садочку виноградочку —

Ой стерегла її гречная панна,
Приходить идъ ній сестричка її:
„Сестричко душко, звержи яблучко.“
Й тобі не звержу, милому держу.

*) Коляда ся записана въ Станиславівській околі. — Колладуєчи пісню повтаряєтця за кождимъ віршомъ: „Дзелена, дзелена яблїнь червонї ябка вродила.“ — Подібно зачинаєтця коляда записана И. Д. Вагилевичемъ. (див. „Русалка Двістрвал“ стр. 41.)

— Ой у садочку виноградоцку —
 Стерегла її гречная панна,
 Приходить идь ній миленькій її:
 „Миленька душко, звержи яблучко.“
 Ой тобі звержу, бо тобі держу.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

Ява шеста. Охрімъ, Жевага.

Жевага. Хочь гадай, не гадай, а останне допывай, бо до первого шинку гоний мабутъ, ажъ три, не забувай. (Пьють.) Важна горівка, у горлі смалить!

Охрімъ. Якъ же воно все хозяйство зоставити?

Жевага. Цуръ тобі! а жінка на що? Хиба жь ти хозяйнуешь? Вона приглядить за всімъ лучше ніжъ ти. Ну, годі, годі Охрима, вставай.

Охрімъ. (встасъ якъ би звідъ нехоту) А то бо вже міні не хочетца іхати, крий Боже! Постривай же. (Кричить) Жінко!... говь!... Оксано!... позакладала чи що? (До Жеваги) У мене вже якъ іхати, то іхати. Часъ не стоить на одному місці.

Ява сьма. Охрімъ, Жевага, Оксана.

Оксана (борзо обігасъ) Чого тамъ такъ припало?

Охрімъ. Та де ти бігавшъ? хиба не знаєшъ, що поїду на ярмарокъ? Дайже паланцю, або хліба на дорогу... А волівъ запрягла?

Оксана. Та вже запрягла, веприка на візъ уклала, а прядиво коло полудрабка положила и ридномъ накрила. На, ось тобі гриваникъ.

Охрімъ. (нагинає ладшисля, все повільненько). А батігъ де?

Оксана. Та на возі, иди мерщій, бо вже не рано.

Охрімъ. А мазницю підвизяла?

Оксана. Оце тебе питала...

Охрімъ. А воза мабутъ и не догадалась підмазати? Еге, я й кажу що такъ!

Жевага. Тю, тю!...

Охрімъ. На свого батька, або на матіръ; чого ти тюкаєшъ? хиба сказивси, чи що?

Жевага. Та якъ же на тебе не тюкати? Бачь який бундюжний панъ! Зовсімъ зоганявъ бідну жінку. Важний би азъ тебе бувъ паливода! усе бь знать лежавъ та вередувавъ по ихнѣму. Вони жь такъ неразъ, підъ носомъ що небудь лежить, лишъ руку простягти — та заразъ и на лакея: Человѣкъ, подай вонъ платокъ! Человѣкъ раздѣть меня! Че-

ловѣкъ, надѣть мнѣ сапоги! — И ти Охрима, якъ набьєшъ свій пендюхъ, кричавбись тоді на жінку: гей, жінко, обітри мужа та перехристи; самъ вже не здужаю. Чижь не такъ?

Охрімъ. Ка-зна що каже. Та на тожь и жінка, щобъ чоловіка слухала, та робила; а коли що не такъ, то й бити.

Жевага. А було бь тобі таку жінку, якъ була моя повійна, нехай її легонько икнетца въ царстві небеснімъ. Тій було що не скажешъ по їй, то крий Боже! Ниначе инша пані: якъ залящитъ, якъ запорощитъ, та чимъ замажешъ, чи рогачемъ чи ножемъ, або макитрою, такъ и швирне на вздогінъ, то я мерщій изъ хати. Отъ таке инший разъ бував на світі. Та шкода тільки що на міні відбулось...

Охрімъ. Жінокъ иншихъ и пани бьють; онъ хочъ той панъ, що виніявъ прадідівський лісь на скриньку, онту, що баришні та пані на нихъ усе грають... Хиба не бивъ своєї жінки? Якъ куди йде зъ нею, то щобъ гарніща була, то й понабивъ щоки. А панъ же!

Жевага. Або й панъ Гусаківъ зъ Ковалівки. Оженивсь на великій пані, забравъ гроша, а потомъ и бивъ жінку, щобъ швидче померла. „На що міні, каже вочмолуха въ домі? Якъ дібью бабу, тоді красчу возьму, вже й шануватиму.“

Охрімъ. Або й панъ Воробчинський. Неразъ и у ночі, ніби черезъ сонъ якъ хопитця...

Жевага. (перериває) Ну, годі, годі балакати, поїдемо.

Охрімъ. А що Кіндрате, може ще й кожухъ взяти на дорогу, а то вчора, яка була у ночі заверюха зъ дощемъ; щобъ не було и сегодні того. (визирає вікномъ) Бачь, якъ нахмарило! Еге! Учора, тільки що ми полягали спати, якъ заторохтить щось у вікна, я вискочивъ, питаю, хто тутъ такий? а темень темно братіку, такъ хочъ въ очи тикай пальцемъ, то нічого не побачишъ! А щось и каже: Пустіть люде добрі переночувати. Дивлюсь, жидъ. А бісівъ сину, кажу ёму, Христа мучивъ, та ще просисся до добрихъ людей ночувати! Цуръ тобі, піди хоть підъ тиномъ лягай. А вінъ: „та тожь Одеські жиди мучили Христа, а не ми; ми, каже, зъ Бердичівки.“ „Ну, кажу, коли ти Бердичівський, то йди у хату. Богъ зъ тобою.“

Оксана. Та годі тобі Охрима балакати, йди мерщій, бо вже не рано. Бачь, якъ розщебетався!

Охрімъ. (бувши вже коло дзвонів, скоро обертаєсь) Глядь братіку, люльку и забувъ (знаходить).

Жевага. Ну прендай Оксано, оставайся зде-рова, (хреститься) Боже благослови. (виходить).

Охрімъ. (шакож хрещишця) Боже благослови! А що то вже міні не хочетця іхати, отже жъ такий намоглись та й намоглись. Гляди жъ Оксано, не забудь дати проса квочці, та прятлядай, щобъ декуда журчата не позабігали (виходить поволи, оглядуючись до-скіла).

Оксана. Та йди вже, коли йдешъ. (виходить за Охрімомъ, поволи вертаєсь).

(Дальше буде)

НАРОДНІ ПОВІР'Я

Изъ записокъ Евгения Желехівського.
(Конецъ.)

Медвідь. Бувъ вденъ мельникъ, тай той сховався підъ містъ, а Господь, Исусъ Христосъ, йшовъ тимъ мостомъ. Мельникъ той зухвальний бувъ тай кликнувъ зъ-підъ моста: вугу! А Господь сказавъ: „А бодайжесь гудівъ до суду-віку.“ — Та й такъ зъ мельника ставъ медвідь.

Бузько. Не хотівъ Господь Богъ щоби на світі були жаби, хроби, мишва та инше плюгавство. Позбиравъ Господь Богъ тую всю погань у мішечокъ, завязавъ и давъ чоловікови, щоби не розв'язавши кинувъ той мішечокъ въ море. Йшовъ той чоловікъ до моря, вже мавъ кинути. — але бувъ цікавий и розв'язавъ мішечокъ той. Якъ розв'язавъ, вилзли жаби, хроби, миши и всё що було, порозлазилося по світу, а Богъ за кару переминивъ того чоловіка въ бузька, щобъ визбирувавъ тую погань до суду-віку.

Зазуля. Тужила дівчина, що пари не має. Пішла у лісь и вилзла на дерево. Йде Господь Богъ лісомъ, а та дівчина зобачивши Господа Бога притаїлася межи гилемъ и кликнула: ку — ку! А Господь Богъ сказавъ: Будешъ кукала до суду-віку. И такъ зъ дівчини стала зазуля.

Пропасниця. Оденъ король бувъ дуже розумний, добре радився въ кожій пригоді, попідбивавъ підъ себе багато краївъ и миру, а того що зъ нимъ мірався, завсїгди поборовъ. Ніхто не знавъ зъ вітки ему такъ всё добре ведеться. Разъ-же приїхало до него три царі — не застали его дома, а йно дочку его. Питаються они ві: „Чо то твому батькови такъ всё руковъ йде? Зъ вітки вінъ має таку добру раду и щасте? Вивідайся ти у твого батька за тов всё, — повідають вони до тої крілевої дочки, — а ми тобі заплатимо великими грїшми.

Здалася тая крілевна на їхъ волю и зачала батька лестками підходити, щобъ ві причину своєї моци сказавъ. Батько любивъ свою дочку, та й каже ві: „Ото я маю такого старого мудрого слугу, вінъ

міні вірний е и завсїгди міні добру пораду дає; и за невъ йду, та й міні щаститься.“

Доповіла тов дочка крілева тимъ царамъ, а вони тільки того хтіли знати: підмовили ві, щоби тому слугі старому голову втяла и імъ принесла. Зробила вона тев и несе голову того слуги на мисці до тихъ трехъ царівъ. Руки ві зо страху трясуться, дрощъ ві переберав — а ту далі голова зъ миски проговорила до неї: Будешъ трястися до суду-віку! — И зъ вітси то пішла пропасниця на цілий світъ.

ВІСТІ.

— Въ Петербурзі має повитися опера „Дѣти степей или украинскіе цыгане“ въ 4. діяхъ, зъ музикомъ Рубинштейна.

— Найзнакомитшимъ появомъ на полі славянського язикословия єсть недавно докінчений великий „Словаръ живаго русскаго язика“ В. И. Даля. Словаръ сей обіймає 70.000 слівъ, которі въ жаднімъ дотеперъ видавнмъ словарі не находатця, ні навіть въ академичнімъ, которий обіймає 114.000 слівъ.

— Петербурський книгопродавець Звонаревъ видає Чеську историю Томека въ великоруськимъ переводі. Такожъ має вінь видати историю Черногори, Болгарні, Сербні, Галачини, и Хрестоматию всіхъ славянськихъ нарїчїй.

— „Matica Slowenska“ ухвалила на зборі 16-го Сїчня роздати 520 р. а. в. міжъ 12 учениківъ яко стипендія.

БИБЛИОГРАФІЯ.

Руська: Украинская старина. Матеріалы для истории украинской литературы и народнаго образования. Часть I. Г. И. Давылевскій. Харьковъ. 1866. 80. 403 стр.

Россійська: Донцы, Н. Сентюквичъ. (Зъ актами таблицями и регалиями Донського козацького війська) Москва. 1867.

Рассказы про старое время на Руси, отъ начала Русской земли до Петра Великаго. А Петрушевскій, С. Петербургъ. 1867.

Николай М. Карамзинъ, по его сочиненїямъ, письмамъ и отзывамъ современниковъ. М. Погодинъ. 2 тома. Москва.

Біографическій очеркъ И. М. Карамзина и развитие его литерат. дѣятельности. И. Булича. Казань. 1866.

О преподаванїи отечественнаго язика. Ф. Буславъ. Москва. 1867.

Музыка русская и такъ назыв: общая. — В. О. Москва.

Польска: Historia reform politycznych w dawnej Polsce. K. Hoffmann. Lipsk.

Die slavischen Monatsnamen. Von Dr. F. Miklosich. Wien. 1867.

Die Fremdwörter in den slav. Sprachen. Von Dr. F. Miklosich. Wien. 1867.

Russische Umtriebe in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte Oesterreichs wie Russlands mit einem Anhang. Zur Statistik der ungarischen Slaven. Von Dr. H. J. Biedermann. Innsbruck. 1867.

Головні помічники при редакції: Г. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лузаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сущевскій.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1; 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улиця). Администрация підъ Ч. 350 1/4.

АМБРОЗИЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

Живъ собі въ однімъ селі на нашій Буковинській Україні Лаврентій Остапкевичъ, а бувъ вінъ дякомъ при долішній Церкві. Мавъ вінъ діточокъ лишъ двічю, и то двохъ синівъ Сергія и Амброзія.

Старший синъ не мавъ доброї голєви, якъ казавъ Лаврентій; тому не пославъ ёго до школи. Вінъ нимі добрий, заміжний и статочний господаръ у нашімъ селі. Меншого сына — бачъ мізинка и пистунчика свого — пославъ до Дзвінячка, де ёго учитель-дякъ, Севастианъ, учивъ читати зъ Псалтири и Часослова, своє имя и прізвище відписувати та зъ Ирмологіона співати. Старий Лаврентій велику надію покладавъ на меншого сына и такъ ёго пестивъ, такъ ёму у волю уходивъ, що усі люде дивувалися. Але за те панъ учитель-дякъ не знавъ шарту; на него трапивъ нашъ Амброзій, мовъ коса на камінь. Неразъ ёго чуприя въ гарячій роботі малася, неразъ спина відъ гулащівъ и гаманівъ учительськихъ свербіла и дрежала, бо досить тупо лізла та вража азбука у голову нашого Амброзія. Було старий Севастианъ такъ розлютивца, що ажъ волось на собі микає. „Тобі гуси пасти, не азбуки учитися; твоя голова — порожній гарбузъ, намість мозгу пусте ключчя!“ хрипливо гукне вінъ и прутомъ нашого Амброзія по плечахъ, що ажъ закуритця.

На п'ятімъ року умівъ вже вінъ и у псалтирі дещо прочитати и своє имя мовъ квачемъ підписати. Вернувся вінъ зъ дзвіняцького всеучилища до дому, а батько Лаврентій доповнявъ то, що ще собі Амброзій у славній школі Севастиана не присвоївъ. Співавъ вінъ звичайно зъ своїмъ батькомъ у церкві „на страні“. Учивъ ёго старий батько и типикону, хочъ то не до смаку було дяківському синові, пильнувавъ ёго старий мовъ свою душу, щобъ зъ него доброго дяка виробити.

Вирісъ Амброзій мовъ смерека, а здоровий бувъ мовъ дубъ. Та тільки й всього, що бувъ вінъ великий и здоровий, а прийде заговорити щось путнього, комусь пораду дати, — то вже не було въ силі дяківського розуму. Було якъ скаже що, то ні до людей, ні до чорта... Вінъ ще парубкомъ перейшовъ на дитинячий розумъ, вінъ бувъ старою дитиною, тіломъ у літахъ, а розумомъ у пеленкахъ... Сова хочъ би й по підъ небеса літала, то соколомъ не буде.

Пішли ёго до міста — то вінъ лишъ ротъ роззявить и вже забуде що мавъ купити; тутъ щось зіб'є, тамъ на гладкій дорозі упаде, намість у дерево, то у ногу сокирою цюкне... словомъ сказавши такий незручний бувъ зъ ёго нарубокъ, що ёму й пари не було. Пізнававъ то батько и причувавъ ёго кілька мігъ; та харъ и чеши коростяве порося скільки хочъ, вже зъ него людей не зробить.

Прийшло старому Лаврентію зъ світомъ прощатися. Поховали старого, а другого дяка у селі не було. Тоді бувъ мій дідъ-покійникъ панъ-отцемъ при долішній церкві. Плачучи молила дячиха Евфонія мого діда, щобъ Амброзія за дяка прийнявъ, а дідъ мій мягкого серця бувъ та й прийнявъ. Отъ такъ ставъ Амброзій дякомъ при долішній церкві.

Недовго по смерті мого діда ставъ мій батько панъ-отцемъ при долішній церкві. Ходивъ я малимъ до Божої церкви, чувъ я якъ нашъ Амброзій співає и читає, та гадавъ, що всюди такъ співають и читають, и поважавъ нашого дяка мовъ якого Божого чоловіка. Та вже тоді неразъ вінъ мені смішнимъ видався. Було якъ вийде зъ своєї „страні“ Апостола читати, то або зашпотаєтця и трохи не упаде, або къ „Фисеямъ“ зачне, а „къ Римлянамъ“ зверне, поки ёго ажъ батько не направляє. А якъ зачне співати Аллілуя, Хировимъскую, або що инше, то трохи перестане, віддихне, табачки понюхає и зновъ дальше співає, що ажъ духу нестает.

Я думавъ, що то всё такъ мусить бути. Та якъ почавъ я вже у Чернівцяхъ до школи ходити,

як порозумів на який лад іде церковний спів, тоді пізнав я, що наш Амброзій ані читати, ані співати не уміє. Нераз мусів з Божого дому виходити, щоб на голос не засміятися, та зібраним Христининам соблазну не дати. Було як зачне співати и ногою такт бити, як по уха печерзонів и очима закрутить, мов той заколаний баран, як зачне ноти з Ирмологіона витягати, то чоловік бажав би тоді й глухий, и' співає бути. Твоє лице до сміху стягнетця, а рот хіба хусткою дотикай. Як те люде кажуть; затягнув він на шестий глас, або на десяті антифони.

— Терпіли єго мій батько, бо добрий та неслухний був наш Амброзій — и в огонь скокнув би, як би батько єму тільки сказали. Терпіли єго батько, хочь нераз такої покости наробить що ажь му! — не з злої волі, а тому, що хибувало єму, якь то кажуть, одної дошки.

Скажуть єму батько; „завтра я думаю клаку на кошение зробити, піді селомь та проси людей, щобь мене трохи поратовали.“ — „Добре, пань-отче!“ скаже Амброзій и піде. Дома на клаку вареного и печеного лагодять, батько горівки куплять, вийдуть другої днци на сіножать — а тамь и одної душі нема. Пішлють за дякомь; вінь приїде. — „А що Амброзію, питають, скликав ти людей?“ „Скликав“, каже. — „А чому нема ні одного?“ „Та жь казалисьте пань-отче, що думаете на другий тиждень клаку зробити“... — „Говори климе“, скажуть батько, „тобою не можь и трохи послужитися, ти й у Києві розуму не купишь, висунув ти свій мозокь табакою“... та тільки було їх гніву.

Нераз хочуть батько довідатися, якь намь у школі новодитця, або мають намь що передати, та висилають свого слугу до Черновець. Такь ні! Дякь все своє: „я поїду, я вамь все гарно зборудую!“ Поїде, та такь зборудує, що приходило й сміятися и гніватися. Бачь, яка біда вродилася, така и загине, а свої натуроньки такь не повинне. Неставало нашому дякові глазду, за те мавь вінь дуже добре серце, ні з кимь не повадитця, на нікого гніву немає, нікому не відріче. Правда — розумивь наш Амброзій одно діло якь належитця, умівь вінь гарну садовину викохувати; у него бувь садь, якь лісь, а дерево рівне та чисте мовь зь воску виляше.

Покійний Лаврентій лишивь Амброзієви усє газдівство, (Сергієви купивь вінь окремішний друнть) ставь теперь Амброзій газдою, було у єго всего доволі и у коморі и на оборі та не було тільки кому всего того доглядати, не було у єго подруги-жінки. Сватанне — се найважнійшій и найцікавійшій периодь зь життя нашого Амброзія, а

сватавь Амброзія єго рідний брать Сергій. Вінь самь мнї про те сватанне та й про весілле розказувавь. Послухайте:

„Не бєгодня се дідлось“, такь розказувавь мнї Сергій Остапкевичь. „бувь я уже зь 10 літь жондима, придбавь вже я собі дітокь — повень кутокь, бо якь не росте ні одна дитина, то на старість нудна година... Газдуємо ми та дбаємо, щобь на старість по придбали, моєму братові вже й 25 літь на плечахь, а вінь все парубочить, та парубочить. Покійникь батько лишивь єму усє господарство, та по смерти батька почале усє мустіти та опадати. Амброзій иньнувавь лишь своєю садочка, своїхь щепівь, а що зь газдівствомь діялося, про те єму було байдужє. Думаю я себї: не може воно такь бути по вінь, нема кому єго ні обіпрати, ні облатати, нема кому пораду дати, треба бь мого братика подружити... Менє дістанетця яка добра дівчина, що зьуміє у всімь ладь вробити. Та не такь те легко було мого Амброзія оженити... Розумному оженитися, якь води капятися, піде зава-тає, та за три веділі має у своїй хатці найліпшу спілку, хорашу, молоду жінку, але такою оженити, якь мій брать, то тяжка робота. Було нась у батька лишь двоухь, якь двохь очий у голові, та, якь то люде кажуть, зь одного дерева єсть хресть и дорпата, а вь одній руці палиць та не однакові. Міряю я, та думаю, а все ніщї до куни не сходятьця. Щобь мужичку увавь, то чей не протмаз нашою плеча, поведу єго десь до ліпшихь людей, по димь сорему наберуся, бо якь ще загворить, то не знаєшь у котру прієсу ударивь, голосний якь дриць, а дурний якь довбня. Нераз думаю я добі: оть мовчавсь, та подумали бь люде, що ти разумний, бо пізнають зь реамови, якої ти голови. Часомь щось єму отаветця, що й язикомь не поверне, хочь єго й ріжь, а до того такий незаручний бувь, що на середь хати зашпотаєтця и упаде, або сяде на сталець, та поломить... Такого насватати и оженити тяжка праця, та що робити — тади кобнао, хочь тобі не мило.“

Підь Садогурєю сидівь тоді Хома Хайбале ходачковий шляхтич. Мавь вінь колись гарний маєтокь, та не знать зь якої причини єму янось зь рукь не йшло, якь то кажуть: не велось... Збіднівь сердега, що єму окрімь невеличкаго віца дди своїхь дітокь — а мавь їхь нівроку, повну хату, — майже нічого не оставлось, хіба лишь та солодка споминка, що вінь зь великого плеча, що вінь шляхтич. Не було правда зь чимь нашому Хомі вибрикувати, та все одежа була, у єго харна — не малежавь вінь до тихь парківь, що то ходять босі, а у підв'язкахь. Знавь я єго вже відь кількохь літь; нераз ми на ярмарку сходилися — лепський

був собі чоловік. Присягав сердешну діточку, мовляв комарі, та ще до того самі доньки. Трутавъ їх старий Хома, як мігъ, щобъ не сиділи до своєї веси, бо знавъ, що мигъ старе вино добре, а стара дівка. . . . Леся и Галя вже віддані, а Пелагія и Катерина вже й доросли, та ще дома сиділи, день и нічъ, глядаючи въ віконьце, чи не йдуть старости, бо добре у батька зъ чорною кесою, та не такъ зъ білою, а дівоче серце, чи підъ соломяною стріхою, чи у золотихъ палатахъ, всюди однаково, гукає, гукає и собі пари шукає. Леся и Галя господарні та нравствені, що й пари найти імъ годі, у їхъ хатахъ якъ у віконьку. Отъ, думаю я, така господиня була бъ и панна Пелагія.

На панну Пелагію закусивъ я мої зуби, але якъ діле зачати, якъ до някъ зъ Амброзіємъ зайти, щобъ сорому не набратися, — не зумівъ я собі порадити. Не довго во тімъ здибаюся у місті зъ Хомою Хабайломъ, та балакаючи, то про се, то про те, ставъ я на моє закидати и воду на моє колесо справляти.

„А що, кажу, пане Хома, мясниці надходять, я маю брата, а у васъ є дочка Пелагія.“

„Мої двері — отворені кождому чесному чоловікові, сказавъ Хома; прийдіть, обізіртіця, та якъ буде намъ и вамъ до вподоби, то най Богъ благословить.“

Волівъ мене сердешний Хома пожесть у серце вполети, якъ сказати „чи буде намъ до вподоби“. Хмбга сліпому та глухому, думаю я, буде мій Амброзій до вподоби, та кажу до ёго зъ усміхомъ: „мій братъ господарний, робучий, здоровий, має своє газдівство, а що вінъ слабе міжъ людьми обертався, тому вінъ невинний, бачте бідний сирота; любовъ и вподоба по часі приходять, а великий перебіръ до нічого не веде... Що мині зъ великої любови, коли жий лишъ духомъ святимъ и ноли край та плечі латай!“

— „То такожъ правда пане Сергию,“ сказавъ вінъ, та прощаючись зо мною питає: „на коли васъ дожидати, щобъ дома бути?“

„Може буду на Ивана Богослова на ярмарку, та залагодивши справи й васъ відвідаємо,“ сказавъ я.

— „Добре, просимо!“ гукнувъ Хома и ми розійшлися.

Залево прихавъ я до дому, заразъ побігъ до мого Амброзія. Вхожу до хати, а вінъ сидить скугульчений на примічку та латає якусь судманьку. „Добрий вечеръ, брате!“ кажу до него, а вінъ промовивъ зъ тиха: — „Дай Боже здоровля!“ та дальше годкою то сюди, то туди.

„То не соромъ, кажу, брате Амброзію, що ти самъ себе облатуєшъ, та обперашъ, та то негодитця такому молодому якъ ти, та ще дякові зъ

долішчої деревини, вже й люде зъ тебе сміються! Отъ послухай, що я тобі скажу: ти вже не сігонднішний, годі вже самому бурлакувати, отъ часъ би тобі вже й оженитися. Возьми собі гарну, розсудливу господиню до хати, вона тебе и обперет и облатає, та й твое газдівство дозиратиме, — вона зъ тебе чоловіка зробить“, а вінъ все болкою то сюди, то туди, повернівон грохи, та й повісивъ свою дранку-сурдутину на вградну, узавъ ріжокъ зъ вишні, понюхавъ табаки та й каже до мене, мовъ не своїмъ голодомъ:

— „Радъ би я, братіву, оженитися, бо таке життя мавкунилося, надоіла мині не одна біда, але самъ я не ожениюся; хмбга трафітця яка добра душа, щобъ про мене й заговорила, мене засватала та оженила, то не кажу, але самому мині годі оженитися.“

„Я тебе засватаю и ожению, я тобі вибрала вже гарну й господарну панну, та не одного трафіта тобі виречися, бо якъ вона тебе побачить зъ твоімъ вражнімъ ріжкомъ, та такого якъ ту теперъ стоїшъ, то ліпше вдатиме сідої коси, якъ мала бъ за тебе піти. Теперъ треба всі гидкі привычки покинути, гарно виголтися, вичесатися, щобъ ти панні на перший разъ сподобався...“

— „Добре, мій Сергию, що липъ спавшъ, всё робитиму“, промовивъ мило Амброзій.

„На Ивана Богослова поїдемо у старости до пана Хабайла; у него єсть гарна панна, Пелагія, мовъ для тебе виохана, гляди липіть, щобисъ собі нову одєжу справивъ, бо у сій, що маєшъ, годі тобі міжъ чеснихъ людей показатися; гляди, щобъ чоботи дотемъ не воняли, та щобъ и вражий ріжокъ дома остався; гляди, щобисъ зъ панною розумно розмовлявъ, щобисъ жонне слово розмисливъ, закимвъ вимовивъ. Та все, якъ будешъ їсти, пити, стояти, чи сидіти, все на мене поглядай, щобъ я тобі очима давъ знакъ, якъ може що не до ладу“, сказавъ я зъ усміхомъ.

— „Що липъ забажавшъ, мій брате, всё зроблю!“ промовивъ Амброзій.

„Гляди Амброзію, щобъ усе було якъ слідъ“, сказавъ я ёму, попрощався, та й пошкандибавъ до мівъ.

Не мігъ я черезъ вілька днівъ відвідати мого Амброзія, бо такої роботи набиралося, що годі було й ради дати; та чую відъ людей, що Амброзій їздивъ до Снятина та зъ собою кравця и шевця привізъ. Дуже бувъ я цікавий зобачити, що тамъ собі мій Амброзій нового справивъ. Три дні передъ Ивановомъ Богословомъ приходжу я до него: показує вінъ мині новий капелюхъ, нову дзубу (рясу) зъ доброго синєго сукна и чоботи новісенські, — а сурдутъ кравці ще кінчили... виджу, що Амброзій и обголений и вичесаний, мовъ не той, мовъ аминний.

Дивлюся та тамъ собі віри не даю, а такъ тішуся, наче бъ я самъ маю жемитися. Думаю я собі: отъ зъ бѣди я ще й чоловіки зробивъ.

„Оттакъ я люблю, Амброзю, важу я, ще щобъ и твоя мова и твої привички відміналися, то я бъ зъ тобою и до кіпчанського Протопопа у старости пішовъ. Гляди, щобись покинувъ твої дивні привички, а за три веділи, якъ Богъ віка допустить, у тебе на весілю погуляємо.“

— „Щобись чувъ, мій брате, нивъ и зъ собою навіть и у ночі говорю, щобъ не загикнутися, та прось розумного до нупи скласти“, каже Амброзій, та такъ тішитця, такий щасливий, наче бъ вінъ бувъ у рюю.

„То мене тішить, що ти послухавъ мої братиї ради, та слухай, що я тобі ще скажу: завтра рано іду я на армаровъ, та гляди, щобъ ти рано на Івана бувъ у місті, щобъ я на тебе тамъ не ченавъ, а відтамъ поїдемо до пана Хабайла.“

— „Добре, Сергню, сказавъ вінъ, ще не зорятиме, якъ я вже буду въ дорозі.“ Попрощавшись, я пішовъ домівъ.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Поки не підгорнувъ Турчинъ підъ себе Кримського ханства, границя литовської Русі поуєз татарські и волоські займища йшла такечки. Починалась Литва відъ річки Морахи, дністрової поміщиці; звідсіля йшла границя серединою Дністра мимо города Тягині (Бендеръ) до Дністрового устя и моря; далі йшла Дніпровімъ Лиманомъ мимо Очакова, а Очаківъ стоявъ на литовській землі; тільки року 1492. відбудували ёго Кримці на старому городищі;¹⁾ ще далі входила въ усте Дніпра и йшла коритомъ річки до острова Тавані. Коло Тавані були перевози и половина прибалі зъ нихъ упадала литовському великому князеві, а друга — кримському ханові. Починаючи відъ Тавані, Дніпро вже ввесь бувъ литовський; границя повертала на східъ сонця до Овечої Води, далі йшла въ гору проти води, по верхніхъ вітахъ Самари и Оргея до Донця, а відъ Донця по тиху Сосну, де починалась московська земля. На сі границі останній київський князь Семенъ Олельковичъ посилавъ свого черка-

¹⁾ Ханъ Менгли-Гирей самъ казавъ московському слові Лабанові Количеву: „Б на королівській землі, нижче Тавані, по той бѣкъ Дніпра городище надъ Дніпромъ (Очаківъ), а теперъ я пішовъ зо всіма людьми робити того города.“ (Ист. Борбы Моск. Госуд. съ Польско-Лит. I. 194.)

скаго намісника Свиридонна; и той, ієдючи по воєму узग्रянччю, клавъ примети и розग्रянчувавъ землю литовську відъ землі татарської, відъ Білгородчини и Волощини.¹⁾ Въ усті Дністра, винце моря къ Тягині, на лівому березі, була колись руська пристань Кочубей; звідтіля везено хлібъ у Грецьку землю, якъ ще не осягли її Турки.²⁾ Далучше, сучасникъ Владислава Ягайла, підъ рокомъ 1418, преписує, що того року прибули зъ Царіграда послы до Ягайла, просячи заномогти хлібомъ столицю іхъ, (приперъ її вже Турчинъ), и що Ягайло визначивъ імъ у Кочубей містце, звідкіля зарити іхъ пашисю. Недалеко відъ Очакова мали свої займища руські пани: Бучацькі, Язловецькі, Сінявські. Ё й досі писана память про змагання проміжъ панами Язловецькими и королемъ Владиславомъ III. за янісь морські насипи.³⁾ Ще король Жигимонтъ Старий робивъ умову зъ Турчиномъ, щобъ Білгородяне съ того боку Дністра, давали ёму що року данину за правобережні пастовники.⁴⁾ Тільки жъ бо вже й тоді владанне чорноморськимъ берегомъ пішло въ непамять у королівській ради, бо посилало воно питатись про татарські границі въ кавіськихъ, кавіськихъ и черкаськихъ старихъ людей⁵⁾, а трохи згодомъ Михайло Литвинъ, оглядівши узгрянчні замки, не второпавъ добре, де були Таванські перевози на Дніпрі, а де старосвіцькі руїни на Богові, що прозвано іхъ Витовтовою Банею и що ніби-то жили тамъ колись литовські митники, збіраючи мито на великого князя.⁶⁾ Отже лавъ упавъ Царіградъ, за-

¹⁾ Акты Западной Россіи, III, Н. 190.

²⁾ Cromer, Polonia, lib. 18, p. 288.

³⁾ Czacki, O Litewskich i Polskich Prawach, wyd. 1800, II, 185.

⁴⁾ Piasecki, Cronica Gestorum in Europa singularium, 44.

⁵⁾ Акты Зап. Росс. II, 362.

⁶⁾ Архивъ истор. Свѣд. Калачова, 67. Мартинъ Бронёвський, що ходивъ посломъ до Кримського хана року 1578, у своему Tatariae Descriptio, упроче: „Demum in Bogo pons lapideus et balneum, quod Vitoldi magni ducis celeberrimi ac bellicosissimi Principis Litvaniae quondam fuisse perhibatur, ruinae lapideae, testudines et sepulchra, quae Turcica vel Tartarica fuisse dicuntur, ac a fulgo Cassanonia, quasi monumenta appellantur, videntur.“ Сарницький, на карті коло своїхъ Annales sive de Origine et Rebus Gestis Polonorum et Litvanorum, означивъ Витовтову Баню зъ лівого боку Бога, нижче Растанці, а въ своїй Descriptio veteris et novae Poloniae, на ст. 244, прописує: „Balneum Vitoldi. Nunc fons tantum amoenus, ubi mil es stativa habere et corpus reficere solet. Adest et oratorium gentile dirutum.“ Папроцький, начитавшись або наслукавшись про Витовтову Баню ставить її на Дніпрі, лавъ и Михайло Литвинъ. Оповідуючи похідъ Самійла Зборовського до устя Дніпра, говорить, що Зборовський надививъ тамъ великихъ antiquitates Витовтовихъ. Вувъ се якийсь мужъ у старосвіцькихъ Ляхівъ. Авторъ брешур

разъ руські оселі відсунулись геть. Замість торгів хлібнихъ постали торги невольничимъ. Гарне межиріччя витязу Дніпра, Бога и Дністра обернулось на таку дикую пустиню, що за короля Степана Батура, Козаки, волоцюшинсь изъ атаманомъ своїмъ Зборовськимъ уздовжъ річокъ Бога та Ингула, помирали зъ голоду, а въ конці XVI. століття козацький гетьманъ Наливайко писавъ до короля Жигмонта Шведа, ніби въ тій пустині ніхто не живъ, нъ наставъ світъ.¹⁾

Опанувавши Царіградъ, підгорнули Турки підъ свого султана Кримське ханство. Найбагатший торговий городъ у Криму бувъ тоді Козловъ (Євпаторія). Сей городъ бувъ султанський; стояла въ ёму турецька залога. Року 1478. стала въ султана съ ханомъ Менгли-Гиремъ така умова, що султанъ, яко найвищий царь Кримського юрта, матиме право посилати хана куди схоче на війну, даючи ёму копійку, а ханъ самъ не починатиме ні съ кимъ війни и не миритимеця. Ото жъ, орудуючи Татарами по своїй уподобі, незабаромъ віджахнули султани відъ Чорного моря давніхъ осадниківъ. Потімъ підгорнули підъ себе Волощину и носунули свої замчища до самого Дністра. Синъ Ягайлового сина Казимира, Ольбрехтъ, бився зъ ними вже на своїй землі; внукъ сёго Казимира, Людвикъ Угорський, наложивъ головою бившись изъ ними підъ Могачемъ; а внука Казимирова, Ізабелля Запільска, віддала султанові Солиманові въ опеку малолітка сина съ половиною Угорщини. Облігши Відню, закидавъ Турчинъ окомъ на всю останню Європу. Злякавшись турецької сили, Ляхи раді були якъ помириться, такъ помириться изъ султаномъ, обіцяли щороку платити дань Татарамъ и перестали дбати про Дніпрові и Дністрові устя.

За Менгли-Гирея Орда такъ пустошила наші стороны, що на початку XVI. століття Україна Речі-Посполитої Польскої значилась узгряничними твержами: Бускомъ и Галичемъ, а Барь, Хмельникъ и Виниця вважалась за такі форпости, що великої треба було одваги — стояти въ тихъ замочкахъ степовою сторожею. Ще въ конці XVI. століття ляцький географъ Сарницький писавъ, що

1620. року, підъ назвою: Pogrom Tatarów, etc., править про Витовта ось що: „Był to prawie biez Tatarski, y aby je w wiecsney grozie miał, trąby w polach Sauralskich wysoko postawił dał: skądkolwiek jeno wiatr powstał onymi trębami dzwiękiem pogromne Tatory straszyl, y na większą pogrozkę... Łaznie sobie za Oczakowem precz zbudować dał, że kiedy się Witoldowi do łazni jechać zabazyło, to Tatarowie z Tauryki nieekali.“ (Biblioteka starożytnych Pisarzy Polskich, zebrał Wojcicki, III, 225.)

¹⁾ Zbiór Pamiętników do Dziejów Polskich przez Borę-Platera, II, 214.

замокъ Барь споруджено „при самому вході въ Татарщину,“¹⁾ а Турки и 1617. року не перестали допевнятись, ніби замки: Бершадь, Марсунь, Біла Церква, Канівъ, Черкаси и Чигиринъ стояли на султанській землі.²⁾ Съ часомъ сторожі виткнулись у степи до Брацлава, звіднія чати ходили въ одинъ бікъ до Каменця Подільського, а въ другий до Білої Церкви. Білоцерківські чати зустрічались на західъ сонця зъ брацлавськими, а на східъ — съ київськими. По сю черту, до кінця XVI. століття простяглась Україна Польско-Литовського государства; по сю черту пахались поля и стояли між ними хутори съ пасіками підъ затулою чатовихъ могилъ. На могилахъ стояли замкові люде військові, до подавання знаку, що татарські загони близько; инде висіли по могилахъ королівські азвони, а про ночню добу наготовлені були смоляні барила. За сими сторожами йшли до моря на десять и на більше днівъ їзди до моря безкраї степи, такъ звані дикі поля, и по тихъ степахъ блукали безпечно стада сернь, оленівъ, сугаківъ, дикихъ коней, турівъ. Слизати коротко — на східъ сонця відъ нашихъ руховитихъ осель узгряничнихъ роспливалось ніби степове море, и хіба зрідка можно було зуздрити ва нёму прослідки давнешнёго життя людського.

Черезъ це степове море напливала Татарва въ Україну, а вкраїні не що разу можна було оборонитись тими своїми твержами. Року 1482. ханъ Менгли-Гирей спаливъ Київъ и погнавъ у новоліу усіхъ Київнъ, пожакувавъ и монастирь Печерський. Такої жъ долі треба було сподіватись и останнімъ дніпровимъ замкамъ: Каніву и Черкасамъ. Тільки невсипущі чати по степовихъ могилахъ и урочищахъ не дивали: Орді набігти зъ-необача, а взятте узгряничнёго люду віджахувало степову дичу на инші здобичні шляхи. (Дальше будё.)

¹⁾ Stan. Sarnicii Descriptio veteris et novae Poloniae, у Мицлера 244: „Bar, arx munitissima.. in ipso aditu Scythiae excitata.“

²⁾ Czasopismo naukowe, 1832, N. 1, str. 85.

СТАРИЙ ЖОВНЯРЬ.

Світить місяць середъ неба

Сяють ясні зорі,

Стоить скеля середъ моря —

А на евелі д'гори

Стоить стойку старий жовнярь —

Схились на ручницю.

Місяченьку, місяченьку,

Світлий круглолиций,

Ти у Бога яроживаєшь —

Зь моремь розмовляєшъ,
 Ти зь ясними зіроньками
 Землю оглядаєшъ,
 Чи не бачивъ мої літа —
 Рожевні квіти,
 Личко моє малёване —
 Бучеряки виті? —
 Може вони въ чистімь полі
 Стали десь обовомъ,
 А може вони квіточками
 Цвітуть при дорозі,
 При пісарській дороженьці —
 Місяченьку-князю!
 Чомъ не прийдуть чорнобріві —
 Чомъ не привітають
 Хоть годинечку у вечеръ —
 Хоть одну мінутку!...
 Місяченьку, місяченьку —
 Друже мій, голубку,
 Чомъ лишили сиротою
 Мене на сімь світі?...
 Місяченьку, місяченьку,
 Літа мої, квіти! —

Виймивъ хустку — повтерався —
 Подивився д'горі,
 Виймивъ зеркальце поглянувъ —
 Тарахъ нимъ у море,
 А самъ за нимъ!... хвиля ревла,
 Хвиля занімала,
 Місяць утікъ поза хмару —
 А зорі зомліли.

Ю. Федьковичъ.

СЛИДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСИ

ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
 историчнихъ записокъ написавъ

Богеній Згарський.

III.

БОГЪ-ИСТОТА.

Затворений духъ у природі чоловіка, очунавъ
 підъ впливомъ всіхъ тихъ живучихъ истотъ, що
 заявляли себе такъ розмаїтими силами. Поняття о
 простороні и часі розвилася.

Въ мірі, якъ почувъ себе чоловікъ розумною
 истотою, становився у душі ёго багатий світъ ми-
 слей. За мислями вязалися вещи у поняттяхъ;
 розумъ доходивъ їхъ причини. Коли люде зажива-
 лися у товарищині, тоді розвилася у нихъ поняття
 о Бозі-истоті. Тільки Богъ истота, мігъ владати
 життёмъ та й судьбою товариськихъ людей. Са-
 мимъ вещамъ, самому поматтю, годі було поклоня-

тися людамъ, спізнавшими себе истотами, що пе-
 ренстачують по волі вещь, та й творять собі свій
 поняття. За ділами своїми почувъ чоловікъ себе и
 Бога истотою. За гуртомъ прибули у людей и ро-
 зумъ и сила. Норовомъ сполучилися всі истоти въ
 одну громадну истоту; той норовъ ставъ самимъ
 живимъ закономъ, а той законъ явився волею истоти
 всіхъ истотъ, волею Бога. Ні сонце, ні місяць, ні
 вода, ні огонь, не заявляли свої волі.

Не наше діло розбирати се питання, чи по-
 ганські Славяне вірили въ одного Бога. Віра въ
 одного Бога єсть наслідкомъ, докональшого рели-
 гийного и обычного розвою. Нимъ-ноки розвилася
 поняття объ однімъ Бозі, віра въ многі божі истоти
 зовсімъ принадала до розуму природного чоловіка.
 Якъ смерть и життя, такъ добрі и лихі сили боро-
 лися изъ собою по цілому світі; перші походили
 відъ добрихъ, послідні відъ злихъ истотъ. Що лихе,
 звалася Чорнимъ Богомъ, що добре, Білимъ Бо-
 гомъ¹⁾. Добро заявлялося світломъ, а лихо нічною
 темнотою.

Такъ замінилось у нашихъ поганъ сонце на
 Хорса — Хорса, Дажьбога. Въ ріці Збручі, най-
 дено боввана того божища, которого гр. Потоцький
 одославъ до Кракова, тамошньому всеучилищу. Бов-
 ванъ той витесаний зъ одного каменя, чотири ві-
 денськихъ ліктівъ у висоту, а п'ятьнайцять цалівъ
 у ширину. Образъ у него изъ чотиромя лицами
 підъ однимъ капелюхомъ. По одній стороні дер-
 жить у рукахъ ригъ, по другій щось подібного до
 кола; на двохъ иншихъ сторонахъ руки при гру-
 дяхъ. У пояса висить мечъ; низомъ зображений
 кінъ изъ пругою. На всіхъ чотирохъ сторонахъ
 у нігъ божища, значний образъ женщины; на під-
 ніжжю зображений мужчина. Бовванъ той, то бов-
 ванъ поганського нашого Хорса або Дажьбога.²⁾
 Такому Хорсу-Дажьбогу поставивъ бувъ Володи-
 миръ-хреститель деревляного боввана побіч терема
 свого у Києві.³⁾

Яко Богъ сонця, Дажьбогъ наділявъ землю
 и людей всіма плодами; спелучавъ оба поли жен-
 ський и мужній, бувъ богомъ всякого породу. Білий
 кінъ, то святий звірь Хорса. Чотиромя лицами ди-
 вився вінъ на всі чотири часті світа и бувъ все-
 відушній. Весною, літомъ, въ осені и зимі, у всіхъ
 чотирохъ порахъ року, заявлявся Хорсъ инакше.
 У ёго рукахъ нечывавъ часъ, у часі моралися и ла-
 дилися люде, тому бувъ вінъ богомъ всего громад-

¹⁾ Wandtkie. Dzieje narodu polskiego T. I. str. 106.

²⁾ Вѣстникъ для Русинъ Ав. держ. во Вѣдн, 1851
 стр. 423.

³⁾ Monum. Poloniae Histor. wydał August Bielowski T. I
 Lwów, 1864. Несторъ стр. 622.

ського ладу. Вічна борба ёго зь вітьмою и студе-
ню, робить ёго богомъ війни. На весні прибирає
постать Яра на білому коні, побідителя зими, у
виді великанської зміи. Кудя це пролетить. Яръ
конемъ своїмъ, за ёго колитами текуть ріки, по-
тони. Суть по нині сліди вінських копить на рі-
кахъ; надъ Ирпенемъ въ селі Прошивальні, надъ
Бугомъ около Винниці, надъ рікою Ушою у Немі-
рівці. Сліди ті, то сліди відъ копить хорсового коня.¹⁾
Той поганський наниъ Яръ, злявся нзъ християн-
ськимъ святимъ Юромъ; на білімъ коні іздить свя-
тий Юръ и довгимъ ратницею заколює змія. По-
стать Яра, якъ постать християнського Юра, то
постать рицаря-побідителя. Підъ власттю Яра були
всі вовки; такъ и святій Юрій ведля народніхъ
повірокъ, рядить вовками. Вінъ їмъ приділяє, яку
товарину вони пожерти мають; до него моляцца на
Юра, о заштиту худоби одъ вовківъ. Святого Юра
припадає на самъ початокъ весни. Що Геркулъ у
Греківъ, то Яръ у нашихъ поганъ, а християнський
Юрій; побиває вінъ всі лихі нетвори; убиває ча-
ривницю, котора здоймала місяць, та й доіла небесну
череду.²⁾

Богу Хорсові посвячені були що найвищі гори
та й холми.³⁾ Лисі гори були у поганських Сла-
в'янъ у найбільшій пошесті; на лисихъ горахъ,
ведля народніхъ нашихъ повірокъ, збувають відьми
свои соборщики. Гори и холми були самі природні
храми божища сонця, на горахъ и холмахъ прино-
сили наші погане Хорсові свої жертви, на холмі
поставивъ Володимиръ-хреститель зумиръ Хорсові.
Ще нині пастухи наші на Петра и Павла, запала-
ють огні на холмахъ, осипуючи місце чотиробочною
приспою, де споживають мандрики.

Такою святою горою, була гора Триглавъ у
Хробатівъ. Около Штетина здвигаютьця три гори,
межи которими посередна найвища, найвищому бо-
гові Триглавові посвячена була.⁴⁾

Де не було ні горъ, ні холмівъ; тамъ висипу-
вали кургани нзъ землі въ честь Хорса.⁵⁾ Такі кур-
гани розсипані по Поділю, Волиню и Україні. На
честь Хорса, ставили на могилахъ каменні стовпи.⁶⁾
Камінь на могилі, то було святе знамя Хорса;

1) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 22.

2) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 58—60.

3) Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 28.

4) *Stetia tres montes ambitu suo conclusos habet, quo-
rum medius, qui et altior, summo paganorum Deo: Triglaus
dicatus, tricapitum habebat simulacrum, asserentibus idolorum
sacerdotibus, ideo summum Deum tria habere capita, quoniam
tria procurat regna i. e. coeli, terrae, et inferi. Vita S. Ottonis
Script. rer. Bamberg. J. P. Ludw. Fr. et Lip. 1718. p. 491.*

5) Nowosielski, Lud. Ukr. T. I. стр. 51.

6) Nowosielski, стр. 53.

тимъ знаменемъ пошатали та й освячали границі,
помешки. По поляхъ урочищамъ та й могиламъ,
находитця много каміннихъ клевцівъ и молотівъ.

Яко богъ земної плодovitості, родивъ Хорсъ
хлібове зерно, бувъ богомъ пахарства. До него за-
силавъ поганський народъ нашъ свою молебень про
добре жниво; у ёго честь пекли зь муки паланиці,
що до нині зовутця коржами. На подобье сонця,
пекутця коржи круглі да пласкі. Въ загалі тісто
почитали за святую вещь Хорса-Дажьбога; зачимъ
и загадка, що стягаецця на сонце: за лісомъ, за
пралісомъ золота діжа кисне.

Товаръ и коні були сотворіними весняного
сонця. По плотамъ огеродівъ на ярину, ще нині
вінські чашки завішають.¹⁾

Віроятно старі наші погане, почитали наді-
ленне кого небудь хлібомъ, яко даръ Хорса-Дажь-
бога, за релігійний обовязокъ. Угостити чужого
въ своїмъ дому хлібомъ, подарити когось кускомъ
хліба, то бувъ добрий, самимъ богомъ Дажьбогомъ
приказаний учинокъ. По нині пекуть ще за кождий
разъ, зь ошкравківъ у діжи, паланицю, або коржъ
для діда-пропака. Зъ відсели Хорсъ-Дажьбогъ,
бувъ богомъ гостинності, за которого именемъ при-
пивалися гости: Дай Боже здоровля! Дастъ Богъ,
кажуть нині, бідному прошаківі, якъ не мають
чимъ подарити.

Яко божокъ худоби звався Хорсъ, Волосомъ,
которого знаменемъ бувъ святій палъ, встрошений
у землю середъ обори або леговища товару. У Сер-
бівъ и Лужичанъ, пастухи носили кий у верха нзъ
рукою, держащою залізний обручъ, звали ёго гони-
ломъ. Божка того обносили пастухъ до кождої хати,
де на вході витали всі словами: стережи гонило,
стережи. Такого божка Волоса-Гонила почитали
пастухи и у нашихъ поганъ. По нині знахарі на
Русі, рають тимъ образомъ. Якъ однасетця, або
заблукаецця де кому товарина або конина, знахаръ
застромляє кий тайнимъ своїмъ обрядомъ, на уми-
шленімъ нарочно місці, и мовить, що відъ хвилі,
якъ той кий застромить, ні вовкъ поість, ні яке
ниче лихо придибав. Якъ у живихъ ще худобина,
кий той, каже, її згонить. Затинають такожъ де-які
знахарі по звістному своєму обряду сокирою дуба,
увіряючи, що після зділаного затяття, худоба хочъ
нзъ далекого степу, ціла повернетця.²⁾

Клястися на свою худобу, своє иміння, своє
здоровля, по нині у звичаю нашого народа. Такъ
Волосъ бувъ богомъ клятви, зарівно якъ Церунъ.

(Дальше буде)

1) Nowosielski, Lud. Ukr. T. I. стр. 55.

2) Naruszewicz, *Historja Polska* T. II., w Lipsku. 1836.
стр. 54—55.

О некоторых фонетических и грамматических особенностях южнорусского (малорусского) языка, не сходных с великорусским и польским.

(Дальше.)

Другой филологъ, Великорусъ и не только чуждый всякаго пристрастія къ Малоруссамъ и ихъ языку, но вступившій, по своимъ мнѣніямъ въ противорѣчіе съ южнорусскимъ органомъ „Основною“, профессоръ Лавровскій, въ своей статьѣ „Обзоръ замѣчательныхъ особенностей нарѣчія малорусскаго, сравнительно съ великорусскимъ и другими славянскими нарѣчіями“ выразился, что „черты этого нарѣчія даютъ ему неоспоримое право на такое же самостоятельное мѣсто, какое занимаютъ и другія славянскія нарѣчія.“ Вопреки голословному мнѣнію тѣхъ, которые думаютъ видѣть въ немъ смѣсь русскаго съ польскимъ, этотъ филологъ, напротивъ, путемъ филологическихъ изслѣдованій его конструкціи находитъ въ немъ близость прежде всего съ великорусскимъ, а потомъ съ сербскимъ и хорутанскимъ (по нашему мнѣнію онъ ближе къ словацкому).

Руководствуясь тѣмъ, что до-сихъ-поръ въ этомъ родѣ сдѣлала наука, и дополняя ея результаты собственными наблюденіями, изложимъ здѣсь нѣкоторыя особенности этого славянскаго нарѣчія, которыя составляютъ его исключительную принадлежность и не свойственны ни великорусскому ни польскому. При этомъ, будемъ употреблять орфографію принятую въ настоящее время всѣми пишущими по малорусски, именно: означая твердое **н** знакомъ **н**, а мягкое знакомъ **и**, твердое **е** знакомъ **е**, а мягкое **е**. Признаки эти, сколько можно припомнить и собрать, слѣдующіе:

1. Предъютированіе звука **я** послѣ губныхъ и въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ былъ старославянскій юсь (**ъ**), какъ, на примѣръ, въ словахъ; мѣсо, пѣять, вѣдлий, мѣяго, и въ окончаніяхъ словъ, на примѣръ: иня, шімя, тімя и пр. (Если однако передъ губною стоитъ мягка суголосна, тоді **я** не приютируетця: святій, а не свѣтій. Ред.)

2. Измѣненіе буквъ **о** и **е** въ большей части случаевъ въ **і**; на примѣръ: віль, кіть, кіне, шість, вісімъ, вечіръ, камінь; въ словахъ же, гдѣ въ старославянскомъ не было **о**, но **ъ**, эта гласная не переходитъ въ **і**; на примѣръ: вовѣъ, добъ, жовтій. Въ тѣхъ уменьшительныхъ и другихъ производныхъ формахъ, которыя дѣлаются отъ словъ, гдѣ **о** и **е** не перемѣняются, эти гласныя тоже измѣняются въ **і**; на примѣръ: сирота, уменьшительное — сирітка, брова, уменьшительное — бривка и проч. (Додати належить, що самоголосна **е**, если повстала зъ ста-

рославянського **ъ**, такожъ не переходить на **і**: пестъ, мечъ и т. д. Ред.)

3. Произношеніе буквы **и** среднимъ звукомъ между **и** и **н**, какъ итальянское **i**, а также и буквамъ **ш** одинаково съ **и** во всѣхъ тѣхъ случаяхъ, гдѣ эта буква является въ славянскихъ словахъ (ходити, дити).

4. Произношеніе буквы **я** какъ мягкое **і** повсюду.

5. Измѣненіе **е** въ **о** послѣ буквъ **ж**, **ч**, **ш**, **щ**, на примѣръ: чоловікъ, чоло, чотири.

6. Измѣненіе **о** въ **у**, на примѣръ въ глаголахъ, оканчивающихся на **овати**: ночувати, цілувати и пр.

7. Переходъ славянскаго юсь (**ж**) не только въ **у**, какъ въ великорусскомъ, но, въ нѣкоторыхъ случаяхъ, въ твердое **и** и мягкое **і**, на примѣръ: глибоий, дїрова, замїшь и пр.

8. Взаимный переходъ **е** въ **ѣ** (**ю**) во множествѣ случаевъ, на примѣръ: ѣму, полемъ и полѣмъ, у Києві и у Києві.

9. Перемѣна **ъ** въ **ѣ** (**ю**) въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ эта старославянская буква въ великорусскомъ языкѣ измѣняется въ **е**; на примѣръ слѣза и слеза.

10. Приставленіе, для благозвучія, гласныхъ буквъ, на примѣръ **и**, въ началѣ словъ, гдѣ встрѣчается стеченіе согласныхъ, на примѣръ: Ильвівъ (городъ Львовъ) илькувати, ильняний, иржа, ирвати, ишла.

11. Вставленіе **о** и **е** съ ихъ измѣненіемъ въ **і** въ словахъ, гдѣ стеченіе согласныхъ, на примѣръ: мозокъ, а не мозгъ, Дністеръ, а не Днїстръ, и вообще болѣе частое употребленіе гласныхъ, чѣмъ въ великорусскомъ и несравненно болѣе чѣмъ въ польскомъ.

12. Взаимная замѣна гласныхъ **і** и **ю**, на примѣръ: (матїнка и матюнка, утїнка и утюнка.)

13. Замѣна старославянскихъ **н** и **и** малорусскимъ **и** тамъ, гдѣ въ великорусскомъ онѣ переходятъ въ **о** и **е**, на примѣръ: шия, мию, а не шея, мѣю.

14. Выбрасываніе для благозвучія гласныхъ при ихъ стеченіи, на примѣръ, въ началѣ словъ: голка вмѣсто иголка, городъ вмѣсто огородъ; вмѣсто искати говорится ськати и проч. и проч.

15. Взаимная замѣна **у** и **в** смотри по стеченію гласныхъ и согласныхъ, на примѣръ: уремѣя и времѣя, урагївъ и ворогївъ, удїю и вдїю, учинокъ и вчинокъ.

16. Произношеніе буквы **в** въ значеніе сокращеннаго **у** и никогда, какъ въ великорусскомъ, за **ѣ**.

17. Губныя не смягчаются даже и тогда, когда за ними слѣдуютъ мягкія гласныя, на примѣръ: бїю, пїю, мѣясо или мнїясо, мѣята, вѣязи. Съ этимъ со-

єдинеюся вообща отсутствіе смягченія губныхъ буквъ; б, в, м, н, какъ наприкладъ въ словахъ: любовь, вровъ, церковь, голубъ, цѣль, степь, по малорусски: любовь или любва, вровъ, церква, голубъ, цѣль, чепъ, степь (мужскаго рода).

18. Буква г непрѣменно всегда произносится (какъ въ чешскомъ и словацкомъ нарѣчіяхъ) какъ латинское г; только немногіе слова, какъ видно, восточнаго происхожденія, имѣють звукъ г, наприкладъ: гудакъ; также и западнаго: гнітъ, ганокъ, гонта.

19. Буква ж въ нѣкоторыхъ словахъ выговаривается какъ дж, наприкладъ: джбанъ, джура, джерело, джанджуристий, а также и з какъ итальянское z, но независимо отъ польскаго dz; наприкладъ: дзівъ, дзвеникъ и преимущественно въ звукоподражательныхъ или насмѣшливыхъ словахъ, наприкладъ: дзіндзіверъ, приданлеваниа. Немногія слова измѣняютъ з въ ж: дражинти.

20. Измѣненіе буквы г въ к во многихъ словахъ для благозвучія, наприкладъ: торкати, бряко-тати.

21. Употребленіе гортанныхъ г, к и х тамъ гдѣ въ великорусскомъ они измѣняются въ шипящія, наприкладъ: текти, берегти, стерегти, бігти, мотги (великорусскія: течь, беречь, стеречь, бѣгать, мочь); также въ словѣ прохати.

22. Употребленіе шипящихъ тамъ гдѣ въ велико-русскомъ онѣ измѣняются въ гортанны; наприкладъ: лягу (лягу), могу (могу), бережи (береги), стережи (стереги) и проч.; а также и въ началѣ словъ: жену (вмѣсто гоно).

23. Измѣненіе гортанныхъ въ соответствующія имъ свистящія тамъ, гдѣ онѣ прикасаются со старославянскимъ в, выговаривающимся въ малорусскомъ какъ мягкое і; наприкладъ: щоці, у лузі, заслузі, чоловіці (въ великорусскомъ: чоловікъ, лугъ, заслугъ).

24. Измѣненіе л въ в во множествѣ словъ, наприкладъ: човенъ, вовкъ, мовчати, жовтий, и во всѣхъ прошедшихъ временахъ глаголовъ (казавъ и пр.)

25. Вставка буквы л во многихъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ она выбрасывается; наприкладъ: сплять, мовляють (и мовлять) и пр.

26. Умягченіе, сообразно древнѣйшимъ формамъ, согласныхъ т въ третьемъ лицѣ глаголовъ настоящаго времени, множественнаго числа, наприкладъ: ходють (и ходять), бачуть; и и въ концѣ всѣхъ словъ: молодець, купецъ, (місяць, заяць); и во многихъ словахъ на концѣ, наприкладъ: комарь, сви-наръ, вівчарь (нѣкоторыя изъ нихъ имѣють двойное окончаніе, наприкладъ: маляръ и маляръ); умягче-

ніе согласной д и предъ гласными въ концѣ словъ: травиця, водиця, молодиця, молодіці, клопці (согласно славяно-церковному.)

27. Перетасовка слоговъ, наприкладъ: тверезий (отъ трѣзвъ), намастиръ, намисто, шевця (а не швеця), женця, гонобля, виронати. (Дальше буде.)

ДІВЧИНІ

Знаешь, — коли-небудь гарная дівонько
Будешь бабусею ти, —
Такъ отъ и въ осень дождливую змяті
Вянуть и жовкнуть цвітки!...
Де будуть щічки, де плечі роскішні
Ця густая коса?...
Зъ горемъ, зъ бідою очіці блескучі
Випъє слѣза, мовъ роса!
Згорбишся, зморщишся, сумно понуришся,
Станешъ сіда и хила,
Смутная память одна лишъ останется:
Чімъ ти колись-то буда!...

Землякъ въ Харкова.

КОРОТКА ІСТОРІЯ СЕРБІВЪ

відъ найдавнішихъ часівъ до р. 1389.

На великихъ обшарахъ осереднїї Европи — межн ріками Одрою, Вислою, Німномъ, Бугомъ, Припетю, Дніпромъ, Дністромъ и Дунаємъ — сидівъ вже и въ передисторичнїхъ часахъ дуже многолюдний народъ Славянський. Та многолюдність, ті просторї, далекї займища ёго були причиною, що народъ той однокоренного язика и однакової вдачи, такъ духової, якъ физичнїї, розмїтими именами, межн собою и відъ посторонннїхъ сусїдівъ, називався. Міжъ именами бїльше загальнїшими подибуютья у старнхъ літописцївъ: Венети и Серби. Перше зъ тихъ именъ, якъ слїдно зъ исторїї, не було у самнхъ Славянъ въ уживанню, а надавали їмъ таке имя народи щепу нїмецького, кельтнйського, литовського и чудського. Правдиво родиме и прастаре имя Славянъ, чи вѣїхъ въ загалї, чи бодай по бїльшїї частн, було имя: Серби (Сербове), о которїмъ вже Пліній (передъ р. 79) и Птоломей (около р. 175) згадують. О тїмъ имени не звїщають намъ літописи докладно, якї племена обїїмало воно и на який простїръ воно заходило, бо й те саме имя яко загальне не уживалося такъ часто міжъ Славянами, якъ повднї місцевї имена племенъ и громадъ. У добї переселенця народівъ вирушили и славянські народи, зо своїхъ поколнвнннхъ займищъ. Поступали вони, пертї відъ зайшлихъ гордъ, на

перездъ у жорі селшца и тамъ лищадица, або черетривавши якийсь часъ верушливу наваду, вертали назадъ на прежні місця. Така оповідають намъ бізантійські літописці о частихъ переселенняхъ славянськихъ племенъ на правий берігъ Дунаю уже въ VI. століттю.

Займали вони тогдашню Мезію а нинішню Болгарію и розширяли свій язикъ, свої духові впливи на грецькі за-балканські провінції. Такожъ и въ справахъ бізантійської держави брали Славяне не малий уділъ. Верховодили вони римськимъ військомъ и служили самі у їхъ заступахъ.

По хвилевімъ появленню Болгарівъ на Дунаю найшли Аварі за-дунайські области и на початку VII. столітя опановали їхъ. Ираклий, цісарь бізантійський завізвавъ проти нихъ племя Хорватівъ, що за Карпатами у західній части нинішньої Галичини (у Білохробатні) мешкали. Прийшли Хорвати підъ проводомъ княжої родини и заняли землю по Аварахъ. Тутка заложили вони дві самостійні держави, именно полудневу, або побережну и північну або надъ-Савську Хорвацію, надъ рікою Савою и Кульпою.

По приміру Хорватівъ піднялися такожъ и їхъ старі сусіди и доплеменники Серби, котрі у нинішній Галичині на всхідъ відъ Білохробатні при уїстю Дністра и Прута мешкали, и перейшли відтакъ Дунай. Побувши недовго у Солуні, дістали відъ цісаря Ираклия до поселення Илирикъ и осіли зновъ на всхідъ відъ Хорватівъ. Ихъ займища розтягалися відъ ріки Вербасъ ажъ до границі Дарданні, десь близько ріки Ибару и Колюбару; на полудне тгнулися вони побережжямъ адриатичького моря ажъ до Драчу (Durazzo).

Завязуючися сербські и хорвацькі держави ділилися на округи (жупи); Сербія розділялася на властиву Сербію, Боснію, Неретву, Захлюмю, Травуцію, Конавлию и Дуклю (теперь Черногора), котрими-то округами поряджували жупани т. е. громадські попліменні голови. Тими жупанами верховодивъ великий жупанъ, котрий бувъ ленникомъ цісаря бізантійського и мешкавъ у Десниці, надъ рікою Дриною у властивій Сербні. Часто силкувалися тіі жупани позискати незалежність.

Після розписки міжъ Цезарями належавъ Илирикъ разомъ зъ Далмацією до західній половини римського царства и хотая півнійше країна таа прийшла підъ панованне Цариграду, то зіставала однакжъ вона у церковнихъ заминахъ въ зависимости відъ римської метрополі. Для того-то зазвавъ Ираклий учителівъ для Сербівъ и Хорватівъ зъ Риму. Діялося то въ VII. століттю, коли ще

західъ и всхідъ одну церковну єдність. ставовманъ. Велика часть Хорватівъ и Сербівъ охрестидася тоді; надано їмъ владикъ и священниківъ и поставлено їхъ підъ архієпископа Сплетського (Spalatro). Не по смерти Ираклия Сербі и Хорвати перейшли зновъ до поганської віри. Теперъ же ажъ до IX. століття не чувати нічого про Сербівъ и Хорватівъ.

У другій половині IX. століття заблєсло гдѣ полудневихъ Славянъ яене світло християнської науки. Св. браття Кирило и Методій явились першими учителями и просвітителями Болгарівъ, Сербівъ, Хорватівъ и прочихъ славянськихъ нарідівъ. Хотая не цілкомъ певно, можна допустити, що тамъ св. апостоли самі лично проповідали у сербсько-хорвацькихъ краяхъ, то однакжъ не слідъ не приязати якої ваги и стійности була їхъ діяльність, коли народні повірті тимъ обомъ мужамъ всі порядкованні, установи и всей гараздъ краю представляють. Свіжо приверненими до віри християнської народами опікувалася и завідувала восточна церковь, а за-про могутість тогдашнихъ царівъ грецькихъ прилучилися до неї и церковні громади Далмації, котрі латинської мови уживали. Не довго держалися Далматинці грецької церкви, а за ними перейшли р. 879. Хорвати до церкви римської, задержуючи тільки славянське богослуженне. Кріпка боролася прямианне славянсько-грецьке зъ римською вилучальностию однакжъ не остодлося воно у Хорватівъ, бо р. 925. на церковнімъ соборі у Сплеті назначено латинського архієпископа Сплату метрополитомъ Хорвації и постановлено у 10. параграфі уставъ, щобъ жаденъ єпископъ тої метрополі не важився такого священника до урядованія допустити, котрий на славянськимъ язичі богослуженне відправляти схоче.

Наслідки того постановлення не завидилися заразъ. Славянське богослуженне и славянська литература збереглися но при всякі гноблення, у Хорвації въ глаголиці и въ підданстві підъ догми и єрархію Римську; але відъ того Сплетського собору розійшлися браття, котрі по походженню, по мові и по всіхъ попереднихъ судбахъ разомъ належали, и пішли відтакъ въ исторіі рзличними дорогами. Церковний соборъ Сплетський осудивъ важко намаганне Хорватівъ відлучитися відъ латинського метрополита, а при кожій новій суперечці чимъ разъ більше скріплялося їхъ підданство; коли противно сербська церковь въ її первістнімъ стані, майже цілкомъ позабута, чимъ разъ бідше віддалялася відъ церкви хорвацької, попавшої въ обсягъ латинства. (Конецъ буде).

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичний образокъ въ шість діяхъ).

Яна вбѣла. Описана.

Охріма. Ну, слава тобі Господи! Таки й впровадила! И що то за недобрий мій Охрімъ, усе бъ лежавъ на печі. Спасибі, казавъ, що хоть очіпокъ купить, а то вже такъ обносила, що соромъ та й годі. (По хвилі) Які жъ оце Москалі прийдуть до насъ? Коли бъ скорішъ, або цуръ імъ. Де то мій Гриць, якъ те не хотілось йомуйти въ Москалі. Що жъ робити, черга припала. Якъ вінъ гірко плакавъ, якъ прощавсь зо мною. Батько и мати не пустили мене за ёго. Оддали мене за сёго п'янюку Охріма, на світъ очи міні зав'язали. (плаче пошомъ саіае.)

Чи я жъ въ полі не пшениця була?

Чи я жъ въ полі нехороша була?

Взяли мене та й пошали,

И въ снопочки повязали,

Така жъ доля моя . . . . . (bis)

Чи я жъ въ лісі не каштана була?

Чи я жъ въ лісі не червона була?

Взяли мене поломали,

И въ пучечки повязали

Така доля моя . . . . . (bis)

Чи я жъ въ лузі не травця була?

Чи я жъ въ лузі не зелена була?

Взяли мене покосили,

И въ кониці повносили,

Така доля моя . . . . . (bis)

Чи я жъ въ батьма не дитина була?

Чи я жъ въ батьма не похана була?

Взяли мене ваямъ дали

И світъ очамъ завязали,

Така доля моя . . . . . (bis) (вадумуєтця.)

Бідний Гриць! де вінъ? Може ёго й на світі нема? Чутка була, що пішовъ въ Туреччину. Батюшка панъ-отець казавъ, що уже нема війни а объ німъ ні слуху, ні духу; мабуть ёго вбили бісурмане. Напились пагані ёго червоної крови. Не довелось міні наглядіти на ёго соколині оченята. (По хвилі) А який бувъ паробокъ! Мабуть и въ горді ні одного такого не було! Мовъ та цвітка червона. Якъ ёго панъ-отець любивъ, мовъ свого сина рідного, вінъ ёго й грамоти научивъ. У волости скільки бувъ за писаря. Отже жъ таки й віддали въ Москалі, и чомъ би таки й не держати? Уже жъ бувъ би писарь! Не то що теперішній хапуга. Та Гриць и не походивъ на простого мужика. Вінъ бувало якъ забалака зъ якимъ небудь паномъ, то було точнісенько такъ говорить, ниначе таки й самъ панъ. А серце, яке мавъ добре! Якъ ёго, голуба мого сизого, усі любили, хто тільки знавъ ёго! Тільки одні старі не любили ёго за правду, що казавъ бувало імъ на раді. Моловата писарь, таки й вбили ёго

та не подивились. Та правду казати, а шість бувъ крутенький. У него вже така поведениця, якъ хоче що зробити, то ти бъ, не тільки батько або мати, слізами ёго просили, та хочъ би на чібігъ щільний світъ рупивъ, такъ ніхто нічого не робить! Може ще побачимось? Боже ни все твоє свята воля! Ні, лучше нехай не бачитися, одна допонаю віку!.. Ось бачъ, стою у хаті а ворота не затинені; правду казавъ Охрімъ, що може де куда курчата позабігають... У него курча більшоє, чимъ шість або конина; піду хіба... (схвотидиць.)

(Засліпаю окуєкаєтця.) Конєць першої дії.

(Далше буде.)

ОСИПЪ ЮРИЙ СТРОСМАЙЕРЪ.

(Изъ хорватско-сербської часописі „Славјански Југ.“)

„Sve za vjeru i domovinu!“

Не найдеться такъ скоро у якого небудь народу такий мужъ, котрий би собі такъ велику славу зъєднавъ, и то безъ пушки и меча, якъ зъєднавъ собі хорватський меценать, первый синъ нашої вітчизни, Осипъ Юрий Стросмайеръ, єпископъ дяковачський, сирмийський и босняцький, у цілімъ Славянстві загально, а особливо въ южнославянського народу.

„Все за віру и вітчизну“ — то засада, яку собі вибравъ мужъ взорцевого характеру и глибокої науки, яке одличний достойникъ римської церкви въ тринадцимъ королевстві, и віттакъ тримаючися тої засади, знадобивъ собі велику славу и почесть.

Єпископъ Стросмайеръ родився въ Осєку, столічнімъ городі Славоніі, 4-го Лютого 1815. Уже въ дитинстві бувъ добрий, трудящий и привітливий, и тимъ знавъ собі позиськати любовъ своїхъ убогихъ родичівъ и сусідівъ, а особливо богобоязна мати плакала ёго обережно, якъ око у голові. Первый крокъ до науки бувъ ёму тимъ легший, що мавъ въ Осєку гимназію, до котрої допомогли ёму кілька чеснихъ приятелівъ; а про нихъ вінъ и до нині не забуває, такъ якъ не забуває и про осєцьку гимназію, котрій вінъ віддячуєтця дарами за перше користованне наукъ, справляючи її багато физивальнихъ приборівъ.

Унішчавши зъ найліпшимъ успіхомъ гимназіальні науки, зіставъ прийнятий до сіменища у Дякові. Тутъ, такъ якъ и въ гимназіі одличавсь міжъ всіми учениками и для того вислано ёго на всеучилище до Пешту, щоби тамъ слухавъ богословські науки. Року 1838., по чотирелітнімъ побіті своїмъ на всеучилищі, вернувъ докторомъ филозофії и богословія до Дякова. Молодому докторові було заледво 23 літъ, а вже тоді уважано ёго повнимъ правомъ найученішимъ чоловікомъ у віт-

чнині. Одинъ рікъ бувъ вінъ помічникомъ, а потімъ ставъ учителемъ у сіменниці.

Не минуло й року, а вже слава ёго учености и патріотичної чесноти дійшла ажъ до царського престолу, и той завізавъ ёго до Відня на настоятеля закладу, де унічені молоді богослови спосіблять до учительського заводу.

Незабутній для цілої Європи рікъ 1848. бувъ и для Хорватівъ дуже важний. Попередній єпископъ дяковачський Осипъ Буковичъ зложивъ за-дла слабости єпископство. Ледво розголосилося уступленню єпископа, заразъ и розійшлася по цілій вітчизні чутка, що єпископський престілъ у Дякові наслідить молодий літамъ, але старий мудростю и наукою Осипъ Юрий Стросмайеръ. Ціле дяковачське єпископство, ціла вітчизна, знакомити и прості, малі и великі радовалися вельми.

Теперъ настала для него доба, щоби красні гадки свої, котрими переповнене було ёго чесне серце, оживотворивъ сияючимъ доказомъ безпримірного народолюбья. Первимъ ёго стараннямъ було урядженню потрібнихъ народніхъ шкілъ, безъ котрихъ нема народної просвіти, и дійсно зъ новимъ єпископомъ настало нове життя такъ у церві й школі, якъ и загально вь цілімъ народі: життя лучше и благодатніше.

Віра и вітчизна — те суть ті дві святощі, котрі серце владики найбільше плекав; віра и вітчизна мають вь єпископі Стросмайері вірного и кріпкого борця, якихъ на світі мало. Живими свідками ёго учинківъ для віри, суть ті цремні священники, котрі тільки за підпорою ёго благої руки дійшли до того, що можуть славити и ширити слово Боже; доказомъ сего єсть многочисленна боснацька „омладина“, котра по Бозі владнику свого за те щасте величає, що може працювати для удержання віри Христової у безгалатній своїй вітчизні, придувленій турецькою кормогою; найновшимъ сияючимъ доказомъ сего єсть нова первопрестольна церковь у Дякові, котра постала за ёго стараннямъ на честь Божу, и на вічний поміць побожному народові. Що же вінъ для вітчизни зділавъ, то стоїть записано вь історії основи двохъ найважнішихъ учебнихъ закладівъ у Загребі „южнославянської академії“ и „всеучилища“, зъ відки не тільки сини триєдиного королевства, але и сини цілої Южної Славянщини користи черпати будуть. Але не досить Стросмайеру бути покровителемъ „южнославянської академії“, котра вже вийшла вь життя, — сталося нимъ ёго величчямъ якъ основателя тихъ важнихъ закладівъ. бо кождому зъ нихъ дарувавъ вінъ по 50.000 зр. Але що жъ казати про інші сияючі

учинки, що їхъ славний той добродій у всякій стороні зділавъ де тільки яка славянська душа жие? Про тую значну суму на соборъ св. Ієроніма у Римі? Про тихъ 10.000 зр. на видданню історичнихъ повістей южно-славянськихъ? Про ті многі дороговітні дари вь натуралияхъ для академії и музея? Про знамениті запомози по 1000 зр. гдаголицькому сіменниці вь Омичу; сенській, річанській и иншимъ гимназіямъ; чеській, — тій и сій матиці, всілякимъ читателямъ и т. д.? Всё то обдарувала — святла бь ся — щедра рука єпископа Стросмайера!

Политичні засади єпископа були завжди чисті, чесні, користні и для народу спасительні. Коли вь Австрії упавъ нещасливий системъ міністра Баха, бувъ тоді и Стросмайеръ покликаний до ради державної, де вінъ не тільки за права свого народу, але загально и за народні права всіхъ Славянъ ревню вступався. Року 1861. бувъ вінъ именований великимъ жуаномъ Вировитницькимъ, и черезъ якийсь часъ завідувавъ вінъ взорцево тимъ урядомъ, уживаючи свою велико-жупанську платню на добродійні цілі. На соборі триєдиного королевства року 1861, и 1865—6, сівъ патріотизмъ єпископа якъ світле сонце и огрівавъ многихъ патріотівъ, котрі за нимъ ступали якъ за світільникомъ своїмъ до праці для добра вітчизни. Яко членъ регниклярної депутації у Пешті, показавъ єпископъ Стросмайеръ, що вінъ вірний Богові, королеві и народові своєму. Останній конгресъ відбувся безъ нашого ревного защитника, бо вніхавъ вінъ бувъ не знати зъ якого powodu до Парижа, зъ відкиль по розлученню собору щасливо вернувъ у своє єпископство.

Не тільки самъ хорвато-сербський, але й всей прочий славянський народъ почитає, любить и величає свого добродія, вірного сина вітчизни, єпископа Стросмайера, а найлучшимъ доказомъ суть ті почесні и одличности, котрі стрітали ёго у всіхъ містахъ, де й но живуть Славяне, а особливо у Відні, Празі и ин., — доказомъ єсть та гаряча любовъ, якою при кожній спосібности приймають свого любимця у Загребі и якою повитали ёго при отворенню академії вь найновшихъ часахъ политичного перевороту. Слава Стросмайеру!

ПЕРЕПИСКА.

Вн. О. К. вь Кадубискахъ. Передплату на „Голосъ нар.“ переслалосьмо.

Ш. Передплатники „Правди“, котрихъ не дійшли деякі числа нашої часописі, зволять реклямувати престо до редакції; неправильности вь пересилці не походять зъ нашої вини.

Головні помічники при редакції: С. Згарський, М. Косаць, Дръ В. Лугановський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропігійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 352 1/2.

АМБРОЗИЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

(Дальше.)

Другої днини поїхавъ я до Садагурн. Добрий бувъ ярмарокъ, худоба добре платила; я й свою худібку продавъ, переночувавъ у кума, та рано вийшовъ на місто зъ моїмъ синомъ Павломъ, виглядаючи мого брата. Ходжу по торговниці, чую — хтось мене зъ заду ударивъ по плечахъ, гукаючи: „Здорові були, пане Сергию!“

„А то ви, пане Хомо, дай Боже здоровля!“ сказавъ я обертаючись.

— „Ми вчера васъ очінували після вашої колишньої обіцянки. Чекали ми, чекали, покіль не задрімали.“

„Я сёгодня до васъ збераюся, лишъ ще очікую мого брата, вінъ незабаромъ має надїхати.“

Такъ розмовлявъ я зъ Хомою, ажъ дивлюся — иде якийсь въ кастровімъ капелюсі и довгій рясі, а въ руці держить величнену мазницю. Дивлюсь, приглядаюся, та думаю собі: капелюхъ кастровий та мазниця якось не годитця, приглядаюся ліпше, а то мій Амброзій. Господи! волілася земля занести підомною, якъ мавъ би я ёго зобачити зъ тою величненою мазницею. Мовъ опарений кинувся я на бікъ, шепнувъ мову Павликові, щобъ Амброзія завернувъ до фіри та сказавъ, що я до него заразъ прийду.

Хлопчина побігъ, а я почавъ мого Хому нісенітницями заговорювати, а въ кінець не знавъ що робити, та запросивъ Хому на шклянну червоного вина.

Випили ми вино, — Хабайло поїхавъ, щобъ дома ладъ зробити, а я побігъ мовъ несамовитий до Амброзія.

Приходжу а вінъ стоїть коло воза, та все ще тримає мазницю въ рукахъ,

„Ти такимъ уродився, та такимъ и згинешъ,“

гукнувъ я до него. Хто жъ видівъ у кастровімъ капелюсі зъ мазницею по місті ходити. А дивн, яка ряса заляпана догтёмъ, мовъ жидівський кафтанъ. Я стою зъ Хабайломъ середъ ринку, а вінъ иде проти насъ зъ мазницею!“

— „Та я не знавъ, що Хома тутъ“, промовивъ застрашений Амброзій.

„Такъ, кажу я, то лишъ Хома видить, а другі люде ні?“

— „Та мині дома доготь минувся, а візъ такъ скрипівъ, що годі було такъ їхати у гості...“

„То добре ти задумавъ, та не добре зробивъ. Було післати твого наймита по доготь, а самому було тутъ лишитися. Подивися які твої руки нечисті!“

— „Ні,“ каже вінъ, „я вже обтеръ доготь въ чоботи.“

„Бідонько жъ моя солоня, лихонько жъ мое гірке! та жъ я казавъ тобі дома щобишъ не мазивъ чобіть догтёмъ. Вези біду до Кракова, усе біда однакова... И руки заляпані догтёмъ, и ряса заляпана догтёмъ, и чоботи заляпані догтёмъ, а ти їдъ зъ нимъ до чеснихъ людей у старости... Горенько мое перчене! — А покажи но мині який тобі сурдутъ ті Снятинські кравці вшили?“

Розгорнувъ вінъ, дивлюся я, а то не сурдутина, якъ чесні люде носять, але якийсь діавольський фракъ — и кущий, и вузкий, а гузики блищаці, що ажъ за очи хапає.

„Ні! дійся воля Божа, а я зъ тобою не поїду. Наговорили ёму щось ті Снятинські кравці, а вінъ собі таке справивъ, що ні до людей, ні до Бога.. бодай же тебе свята пятниця мала!“ гукнувъ я на Амброзія, що ажъ жиди зъ коршми повиходили. Проминула горячка, и я почавъ и сякъ и такъ розмішляти, оттакъ розмішляючи упавъ мині на умъ мій милій кумъ. Віпъ має усілякі сурдуги; той мині стане у пригоді. Отъ и кажу я до Амброзія:

„Піди обмий руки, обітри чоботи, та обхарся, а я заразъ прийду, та поїдемо до Хабайла.“

— „Не бануй, братіку, та я хотів якъ найліпше,“ сказавъ вінъ и пішовъ обхаритися. Тимчасомъ я пішовъ до мого кум'я, позичивъ відъ него статний, новий вафовий сурдуть и принісъ мовму братові.

„Тутъ маєшъ, кажу, новісенякий сурдуть; уберешся въ него, якъ зближатимемося до Хабайла, дивися, щобись ёго не поваливъ, бо віттакъ новий відкупишъ.“

— „Якъ око у голові, тавъ ёго шануватиму,“ сказавъ Амброзій, та зъ радости ажъ підскочивъ.

Вирядивъ я мовго Павлика зъ моїми кіньми домівъ, а самъ сівъ я зъ Амброзіємъ на ёго візъ. Кость луснувъ батіжкомъ и ми не въ довгімъ часі побачили хату пана Хабайла.

Хомова хата стояла на горбочку, димъ зъ кимна горі здіймався. Якъ показавъ я мовму братові, що тамъ панна Пелагія мешкає, вінъ лишъ побілівъ та почавъ убератися въ сурдугину. Пхає праву руку у лівий рукавъ, видить, що не такъ — свідає; зновъ зайшла ліва рука у правий рукавъ, и такъ була бь та робота не скінчилася, якъ би я ёму не помігъ.

— „Щось міні млосно коло серця, Сергію,“ каже вінъ до мене, „може бь ми домівъ вернулись, та колись иншимъ разомъ поїхали; мене щось такъ у горлі стягнуло, що й слова промовити годі.“

„То всё дурничка, всё то минетця, ти лишъ уважай, що говоришъ и робишъ,“ сказавъ я сміючись до него, та гукнувъ до Костя, щобъ погалявъ коні. За хвилию опинились ми передъ хатою Хабайла.

Вийшовъ старий на ганокъ, а я до него: „Чи раді ви гостямъ, пане Хабайло?“ а старий Хома міні: „Риба рибою живе, а ми людьми; — не дурно сорока скриготала, вона намъ гостей казала“....

Тимчасомъ Амброзій злізаючи зъ воза, зачепився у ступень и трохи не упавъ. Вже перша рекомендація, думаю собі, якъ такъ и дальше буде, то нашъ Амброзій не тільки безъ молоді, але и безъ носа домівъ верне. Поздоровкалися ми зъ Хомою, а вінъ все до насъ: „зъ гостемъ и Бігъ приходить до хати, прошу до хати, мої милі гостеньки!“

Уходимо до хати, а мій Амброзій зачепивъ кишенею у клямку відъ дверей, та кишена тільки шаррр... Се друга рекомендація, думаю я собі, дай Боже й більше.

„Сідайте мої гості, щобъ усе добре сідало!“ припрошує насъ Хома, а я додавъ сміючися: „щобъ и старости сідали“ и посідалисьмо.

Відчинилися зъ другої хатчини двері и панна Пелагія и Катерина ввійшли въ кімнату, витаючи насъ солоденько: „Добрий вечір!“ — „Дай Боже здоровлячко, паночки мої гарні!“ гукнувъ я, а панъ

Хома до мене: „Се моя старша дочка, Пелагія; а се молодша, Катерина.“ — „Щобъ здорові були, та рупники на поготові тримали, бо хороші нівроку,“ заговоривъ я, а мої панячки тільки зарумянілися та прохали насъ сідати. Але и намість сідати взявъ мого Амброзія за руку та кажу до нихъ: „се мій братъ, Амброзій, дякъ зъ долішної церкви, зъ нашого села, ще нежонатий; ми зъ Хомою оба зареготалися на цілу хату, наші панячки ще гірше почервініли, а Амброзій ставъ середъ хати мовъ намінний стовбъ, та ні чичиркъ.“

Посідали ми зъ Хомою, а Амброзій глянувъ на насъ, та й собі сідає. Балакаємо ми то про се, то про те, а я все очима на панну Пелагію, та чимъ більше на її дивлюся, тимъ краща вона міні здаєтця, тимъ гарніща вона, а якъ що заговорить, то мовъ та перепелочка у пшениці бьє.

Зачали ми зъ Хомою про бжоловодство говорити. Довго балакавъ я про ту Божу мушку, оглядаюся, а мій Амброзій сівъ коло панивъ, чую — сміютця, наслухаю — Амброзій розмовляє щось про любовъ, про щирість, розкажує про якийсь дівичъ-вечіръ, про вечерниці, та навіть не заикшетця. Відай дівочі карі очі думаю я, та румяне личко и чорні брови ёго розумъ просвітили... Вадихнувъ я зъ тиха, а мині наче тяжкий камінь зъ грудей упавъ.

Застелила панна Катруся стіль, поклала хлібъ и бриндзю, а старий Хома принісъ здорову фляшку нежурниці-горівки и ставъ до мене частувати: „За ваше здоровля, пане Сергію!“ а я до пани Пелагії, а Пелагія притулила лишъ до рукъ, та до Амброзія. Амброзій не похочувавъ випити, — бо я ёму назавъ, щобъ чарки навіть до устъ не бравъ, не то що, — але якъ стали усі просити, та якъ ще я зъ боку моргнувъ, такъ висушивъ чарку ажъ до дна. Закусили ми трохи, та посідали якъ перше.

Амброзій зновъ почавъ якусь сердешну розмову зъ Пелагією, а я на него дивлюся й собі віри не даю, що се той самий Амброзій, що перше часомъ и язикомъ повернути не умівъ, а теперъ своїми розказами такъ веселить панивъ.

Куй залізо, закіль горяче, думаю я собі, та почавъ на мій ладъ клепати.

„А що ви, пане Хомо, до сего сказали бь? Не була бь гарна пара зъ мого брата и вашої Пелагії?“

— „Не відъ мене се зависить, милий гостю. Тутъ треба бь поспитати Пелагію, що вона на се скаже.“

„Ви батько, а вона ваша дитина, вона відкриє вамъ своє серце... тому нашому слову кінець, а ви зробіть нашому ділу вінець.“

— „Коли такъ бажаєте, — най дітця ваша

воля,“ сказавъ старий, моргнувъ на Пелагню и обов вийшли до другої кімнати, а я присівъ коло Амброзю, щобъ прислухатися про що вінъ зъ Катрусєю розмовляє. Не за довго вийшовъ старий Хома до нашої кімнати.

„Ну якъ же жъ випала справа?“ спитавъ я ёго. —

„Гараздъ,“ відповівъ Хома, а мене наче на крила здіймивъ.

Увійшла до хати и панна Пелагня. Старий Хома зачавъ зновъ до мене частувати, и чарка ходила чергою зъ рукъ до рукъ якъ впередъ.

Моргнувъ я на свого брата, а вінъ уставъ, приближився до Хоми и почавъ поважнимъ, протяглимъ, мовъ би не своїмъ голосомъ говорити:

„Провидіице Боже такъ людською долею управляє, щоби всё добре и до ёго величання и велеліпоти було. Кожда тваръ свою пару має, и я прийшовъ до вашої хати, пари собі шукати. Ваша панна Пелагня припала мині до вподоби и я полюбивъ її всімъ серцемъ, всею душею и всею кротостию мовою, а коли се по вашій волі, то благословіть насъ якъ своїхъ ріднихъ дітей.“

— „Ви мині сподобався, пане Амброзю, та лишъ старайтеся и відъ Пелагні слово дістати.“

Обтеръ Амброзій піть зъ чола, думавъ, думавъ, потімъ обернувся до панни Пелагні, та почавъ говорити:

„Ша — шановна панно Пе — Пелагію...“ Виджу я, що мій братъ почавъ загикуватися, приступивъ я до него та кажу ёму: „що маєшъ на серці, те відкрий щиро панні Пелагні!“ а вінъ заразъ опам'ятався та дальше: „Моя чесна панно! не знаю чи може мині вже такъ суджено, що я лишъ разъ васъ узрівъ, лишъ разъ зъ вами поговоривъ, та васъ такъ полюбивъ, наче мою душу. Безъ васъ мині сей світъ буде темною могиллою, скажіть при вашому батькові, чи моя щира любовъ найшла відгомонъ у вашімъ серцю та чи смію я о вашу руку просити?“ а Пелагня лишъ загоріла, наче та маківка у городі.

— „Судженого и конемъ не об'їдеши, промовивъ старий Хома, скажи дитино, чи любишъ пана Амброзю, чи ні!“ а вона зъ тиха шепнула: „Люблю!“

— „А хочешъ зъ нимъ подружитися и до смерти жити?“

— „Хочу,“ шепнула зновъ крізь зуби панна Пелагня.

— „Подай же чесному старостові, Сергієві, ручникъ.“ Пелагня побігла до другої кімнати, принесла ручникъ и подала Сергієві, а старий Хома ставъ втішно говорити: „Отъ теперъ кінець, и нашому ділу вінець; поцілуйте ся жъ любі діточки,“

и ставъ Амброзю и Пелагню до купи зближати, щобъ поцілувалися. Одно й друге соромилося та якъ зійшлися, почеломкалися мовъ старі знакомі, переміяли перстені и — заручини готові.

Зновъ чарка пішла зъ рукъ до рукъ и ми зацпили солодкою запіянкою справу та за здоровля молодихъ.

— „Теперъ би щось про вінд поговорити“, промовивъ Хома.

„Я відъ васъ лишъ панну Пелагню желаю, вь мене хвалити Бога всёго доволі, лишъ щобъ було йому тимъ зарядити.“

— „Зъ собою у грібъ не візьму, сказавъ Хома, дамъ вамъ що зможу. Було у мене більше та прийшла не одна біда, не одно у мене змарнувалося...“

„Ні, ні, я нічого не вимагаю,“ повторивъ ще разъ Амброзій.

Виджу я, що така говірка у горохъ насъ заведе, взявъ чарку та випивъ зъ Хомою зновъ за здоровля молодихъ. Потімъ ставъ я зъ Хомою про весілля радитися, та стало на сімъ, щобъ за три неділі зарученихъ звінчати.

Тимчасомъ панни застелили гарно стілъ, поставили запіянку, понаносили всілянихъ стравъ та просять насъ до вечері. Ніхто може не бувъ такъ радъ тому якъ я, бо зъ міста до Хоми тани добрий кавалокъ, а закілъ ми свою справу скінчили була вже нічка таки добре темненьва, а мині стало вже вь середині співати. Випили ми ще по чарці и посідали до страви. Дивлюся я на мого Амброзю, а вінъ мовъ не своїми руками у таріль страви горне, більше на снатурть, якъ у полумисокъ наляле. Зновъ треба мині братися до муштру, до команди! Моргнувъ я на него и мій братікъ троха опам'ятався. Оглядаюся я зновъ, а вінъ сурдуть мого кума такъ зляпавъ потравкою, мовъ трирічна дитина. Моргнувъ я зновъ на него, вінъ трохи обтерся та зновъ свого пильнує, щобъ зъ миски не утікло. Прийшло до мнися а вінъ оденъ кавалокъ видельцею, а другий пальцями у ротъ саджає! Богъ би тебе мавъ, думаю я, та зновъ почавъ моргати, але все те не помогло, мусіла вже й рука на себе муштеръ взяти. Принесла панна Катруся статешнихъ, великихъ завиваниківъ-галушокъ зъ рижомъ. Краю я галушку на двов, моргаю на него, показую ёму, всё на дармо. Правда, смачні були галушки, нема що казати, може тому вінъ на мене й не зважавъ. Беруся я до живого слова; торкаю ёго рукою, та шепчу: „рубай галушку на двов!“ а вінъ до мене: „що? — брати по двов?“ та застромивъ дві на разъ, и всадивъ у свій диківський ротъ. Добре ще, що обі панни були у кухні, а то перелякали ся бъ, якъ би побачили се ужеве горло-

Моргнувъ я зновъ на него, показавъ ёму мій тарілець и вінъ ледво-веледво опам'ятався.

Вже кожного душа ситна була, ажъ по язикъ мала, а ту ще панна Пелагія наднесла печену гуску. Якъ би чоловікъ бувъ усё івъ, що тамъ давали, то певно осліпъ би на обі очі... а старий Хома все: „прошу мої гості, чимъ хата має, тимъ и приймає.“

— „Дай Боже, щобъ и наші діти такъ гостей приймали, дякуємо!“ сказавъ я. Принесли ще доброго червоного вина, поналивавъ намъ Хома у скляночки та почали ми зновъ балакати. Ажъ дявлюся я, а мій Амброзій, щось крутитця на стільці, а потомъ витягає вражий ріжокъ зъ табакою, та вже наставився табаку на долоню сипати, а я борзо взявъ за ріжокъ та кажу: „Добре, мій брате, що взявъ ти мій ріжокъ зъ табакою, а то мині вже безъ него вкучилося.“ Взявъ я ріжокъ та подаю Хомі та й самъ — хоть и зъ роду не уживавъ ніколи — нюхаю. Господи! якъ станемъ оба пчихати, ажъ свічки въ очахъ засвітилися та слези дрібні полилися, а ми усе пчихаємо та пчихаємо. Ледво-веледво перестала чортова пчихавка, якъ випили по скляночці вина.

Подякували ми Богові и господареві за вечеру та стали вставати зъ-за стола. Ледво я обернувся, ажъ ту чую, а за мною щось гурр... дуць на землю. Оглядаюся, а то все що було на столі стягнувъ зъ скатертю мій братъ. Зачепився гудзикъ відъ ёго сурдута до скатерті, якъ витягавъ сей вражий ріжокъ та зъ скатертю все опинилося на землі. Бідонько жъ моя солоня, клопотоньку мій гіркий!

„Отто наробивъсь, кажу я ёму, та чому не уважавъшъ?“ а вінъ побідівъ, якъ стіна, та ні пари зъ усть.

— „Щобъ ми тільки пікоти мали, сказавъ Хома сміючися, се знакъ що за рікъ и хрестини будуть!“

Прибігли дівчата зъ другої кімнати, позбирали череп'я, принесли ще вина и такъ мині зъ Хомою при вині, а молодятамъ при щирій розмові и жартахъ проминула нічка, а Божа зоря насъ привітала.

Поснідали ми ще, попрощалися зъ усіми и поїхали домівъ. На дорозі ставъ я Амброзія за всі вчерашні пакости зъ гори наберати, а вінъ мині ані словечка. Въ Садагурі відкупивъ я моему кумові сурдуть, набравъ гарного кафового сукна, узявъ зъ собою кравця и поїхали домівъ. Дома покрадали кравці сукно якъ я казавъ и прибрали мого Амброзія наче куколку.

(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Коли жъ Україна ледві держалась на стародавніхъ займищахъ руськихъ супроти азійського хижацтва, що на дніпровому Низу, де багацько водилось риби и звіря, змогли шукати собі здобутку тільки збройні люде великої одваги. И справді надбуємо такихъ людей у сучаснихъ актахъ підъ назвою — Козаки. Непосидящі сіромахи зъ верху Дніпра и „зъ нижихъ сторони“ ходять було тими часами на Низъ до Черкась и далі; зо всёго свого здобутку мусили вони давати Київському воєводі десять, а якъ привозили зъ верху и зъ низу въ Київ просільну, в'ялу або свіжу рибу, то відъ бочки сольної риби воєводський урядникъ „осьминикъ“ бравъ на воєводський замокъ по шести грошей, а зъ свіжої — десятку рибу. Сіхъ роздубальниківъ названо въ акті 1499. року Козаками різно відъ купцівъ, що такожъ прибували до Києва и разомъ съ Козаками становились по дворахъ у міщанъ. Приїжджі люде, вкупі зъ міщанами, вдавались безъ упину у всякий распускъ. Такъ попривикали тоді въ Києві „робити непочесні речі“ зъ жіноцтвомъ, що митрополитъ и воєвода мали не малу прибель, накладуючи пеню на распустниківъ. Пеня за непочесні речі зъ „гостей“ (а гостями звалися тоді Турки, Татары и Ормене) була въ 12 разъ більша, ніжъ съ християнъ: такъ то боліло руському рядові, що наше жіноцтво поганилось изъ чужоземцями.¹⁾

Що Козакъ напередъ усёго бувъ одважний воїнъ-здобишникъ, розумно зъ одночасної появи козаківъ слав'янськихъ и монгольськихъ. Що вінъ бувъ свого часу степовимъ чабаномъ, рівно що й Татарюга, — доводять кочові термини козацького побуту. Що, у послідокъ, робомъ варягівъ, кохались козаки у торгахъ, поспіль зъ війною, — вбачаємо зъ їхъ роздобутнихъ походівъ на Низъ, куди за Менгли-Гирея не доступавсь ніхто, опріч збройного люду.

По літописяхъ ляцькихъ споминка про козацтво уперше прописана підъ рокомъ 1508. Децій²⁾, що закінчавъ своє писання на 1516 році, споминя про „славного руського воїна Полюса“ якъ вінъ разомъ съ княземъ Острозькимъ побивъ татарські загоны, що пустошили литовську Русь. Більский³⁾ зве сёго Полюса „Русаконъ славнимъ

¹⁾ Акты Вap. Росс. I, N. 170.

²⁾ Contenta Vetustatibus Polonorum, при другому виданню Міховати: Chronica Polonorum, p. 67.

³⁾ Kronika Polska, wyd. 1597, str. 512.

Козакомъ“, а Стрийковський¹⁾ „руськимъ сла-
внимъ Козакомъ и лицаремъ.“ Ближчі до насъ лі-
тописці ляцькі подають переказъ, що старости ко-
ролівськихъ стражничихъ замківъ набігали на та-
тарські улуси тимъ же робомъ, що й Татарва на
українські городи и села. Се въ тогочаснихъ гря-
нишниківъ звалось: ходити въ козаки.

„Року 1516,“ оповідує Гвагнинъ, „Меигли-Ги-
рей, підъ часъ війни короля Жигимонта (Старого)
зъ Московськимъ царемъ, набігъ на українські сто-
рони, дарма що бравъ гостинці відъ обохъ. Ба-
чивши тоді наші, що Татарва зъ ними жартує, не
схотіли більшъ доймати віри її клятьбі и почали
більшъ держати оружнихъ людей на узгрянничі.
Сотень скілько такого люду, за приводомъ хмель-
ницького старости Предислава²⁾ Лянцкоронського,
пішли въ козацтво підъ Білгородъ, зайняли ту-
рецькі и татарські стада, погнали до дому; а якъ
наздогнали їхъ Татарє съ Турцями коло Овидового
озера, наші їхъ побили и вернулись до дому зъ
гарною здобиччю. Съ того-то, каже, часу почались
у насъ Козаки, що все геть та й геть убивались
у військове діло и віддячували Татарві за те чого
наші відъ неї дознавали.“³⁾

Слова ходити въ козацтво доводять ро-
зумові, що козацтво спершу пробувало само по собі,
не вкупі зъ узгрянничними сторожами, которі по-
слухали старости. Королівські узгрянничні наміс-
ники, що титулювались старостами, тільки пере-
няли въ козаківъ степові звичаї, почали водити ко-
зацькимъ робомъ своїхъ збройнихъ людей. Все жъ
таки старостяські походи на Татаръ додали зро-
сту ширшому козацтву, яко силі, що боролась изъ
тією хижою дичею.

Предиславъ той Лянцкоронський бувъ лицарь
старосвіцького литовського роду Збигнівівъ. Брати
єго сиділи на високихъ стільцяхъ у короля. Довго
пробувавъ Предиславъ у німецькихъ земляхъ ли-
царюючи, а лицарство вважали тоді наукою зъ
наукъ, ходивъ и въ Палестину, Татарву жъ на-
вчивсь воювати підъ рукою преславного коронного
гетьмана, князя Острозького Костянтина Ивано-
вича.⁴⁾ Оттакий же то бувъ той воїнъ, що кругъ
єго купились Козаки и узгрянничні старости, від-
пираючи геть мусульманську силу. (Дальше буде.)

ТОПЕЛЬНИКЪ.

(Баллада.)

На ліса кінчині,
За церквовъ въ долині
Помеже буйними ланами
Влистає широка,
Незмірно глибока
Безодня своїми водами.

А верби кошляві,
Підгнилі, дуплаві,
Сторчать на околу водиці...
Въ тихъ вербахъ ночами
— Говорять селяне —
Ночують якісь упириці.

Всі листемъ, прутами,
Корою й гиллями
Здаютця зъ далека грозити:
Бурлакъ щоби спрагнений,
Дороговъ втомлений,
Не важився тамки спочити.

А озеро тее
Глибоке, страшнее,
Повсюда топельникомъ зветця
Его всі минають,
Зъ страхомъ споминають
И хто го минає — хреститця.
И то справедливо;
Бо чути — на диво! —
Що озеро чудомъ повстало;
А люде вже сиві,
О дивнімъ тімъ диві
Говорять, що такъ ся то склало:

Живъ передъ літами,
Ище зъ їхъ дідами,
Господарь мастний, заможний;
Мавъ хліба и солі,
Якъ кажуть, доволі,
Однако бувъ дуже безбожний.

Сміявся во всего,
Що тільки святого,
А въ церкві не бувъ якъ вродився;
Хочъ повні стодоли
Мавъ, предцінь ніколи
У нєго дідъ не наживився.

И кожду недію
Лежавъ у похміллію,
Або куда їздивъ часами;
А въ божеє свято
Робивъ такъ завзято —
Ще більше, якъ будними днями.

¹⁾ У Гвагнина написано: Прецлавъ; Предиславожъ
зве єго Стрийковський.

²⁾ Kronika Sarmacyi Europejskiej etc. wyd.
Turowsk. 220—221.

³⁾ Kronika Polska Bielskiego, 534.

⁴⁾ Starowski in Bellator. Sarmat. fol. 150.

Не разъ то бувало,
Якъ свято настало,
Всі люде идуть ся молити;
Безбожникъ зъ коосою,
Та въ буднімъ ще строю
Иде на сіножать косити.

Мавъ коні вінъ карі,
Волівъ мавъ три парі,
И пса мавъ зъ чорними кудлами —
А люде ся кляли
— Та добре вже жъ знали —
Що песь той бувъ... (духъ святий зъ нами!)

Поважні люде
Казали: „зле буде.
Покайся, бо Богъ покарає!“
А вінъ не зважає,
Ище іхъ и ласє,
Ище ся изъ нихъ насміває.

И такъ то тревало
Літь, кажуть, не мало.
Якъ нехристь сміявся зухвалий;
Ажъ перебравъ міру,
А Господь невіру
За чинъ сгаравъ дуже лукавий.

Якось разъ въ самую,
Неділю святую,
Саме въ великоднее свято,
Ставъ дзвінъ голосити,
Та й вірнихъ просити,
Щоби ся сходили богато.

И старці и діти
Спішатця молити
И паску извозять волами;
Нема лишъ одного
Безбожника того,
Що Богу злорічить словами!

Вінъ плугъ изладжає,
Воли нагормяє,
Потомъ іхъ виводить зъ обори...
Та й суне на поле;
Зъ нимъ песь — та й поводи
Пустився: цабе! ге! и воре.

Ажъ ту загреміло,
Въ землі задудніло:
Воли ска зачали стогнати,
А песь брехавъ страшно,
Безбожникъ ужасно
Вразъ зъ плугомъ зачавъ западати.

А зъ нимъ ціле поле
Запалось поволи
И води все заразъ залляли...
И въ намъятку тую
Безодню цілюю
Топельникомъ люде назвали.

И все вода тая
Така щось гіркая
И дна їй не можна дістати;
И все ся такъ бурить,
Хвилює и хмурить,
Що годі на ній и плавати.

А если часами
Який зухъ веслами
Лице її хоче пробити:
Човенъ поринає,
Смілокъ потонає,
И гине у хвиляхъ сердитихъ.

Крімъ того зъ безодні
Що-рікъ, въ великодні
Три свята, виходять слова все
Середъ шуму й гуку
И лопоту, стуку
Виразно: собъ! собъ! цабе ге!

Такъ повістку тую,
Дословно, цілюю,
Всі люде собі повідають,
И озеро тее,
До нині страшнее.
Топельникомъ всі називають...

В. Лугаковський.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
историчніхъ записокъ написавъ

Євгеній Згарський.

(Дальше.)

Небесний огонь за громами спадаючий на землю, походивъ одъ Перуна. Перунъ, Жинчъ, Прове, то небесний коваль, которий молотомъ спометавъ громи на землю. ¹⁾ Бувъ вінъ у нашихъ поганъ найвищимъ Богомъ, которому на честь горівъ вічний, неугасаемый вогонь изъ дубини. Перунові поставивъ Володимиръ-хреститель вумиръ у Києві,

¹⁾ Nowosielski, Lud. ukr. T. 1. str. 63.

а Добриня у Новгороді.¹⁾ Державъ вінъ въ одній руді камінь у виді палаючої блискавки.²⁾ Перунъ убиває громовою стрілкою, запалає нею дерева, доми. Громового вогню не годитця гасити, бо въ вінъ вінъ сидить. Якъ кого гримъ заб'є, той щасливий у Бога.³⁾ Якъ перший разъ на весні гримить, изъ каменемъ боротися, щоби сили прибуло; учувши перший разъ громи, на землі качатися, то крижі не будуть боліти. Якъ гримить и блискає, не можна, щоби въ хаті бувъ песь, бо гримъ у хату ударить. Якъ на весну перший разъ гримить надъ лісомъ, легко буде можна злодіївъ виловити.⁴⁾ Неправого ложа діти не мрутъ своєю смертю, а Перунъ їхъ убиває.⁵⁾ Перуномъ кленутця и нині люде наші; такъ нехай мене по тій правді Перунъ трісне.

Изъ всіхъ тихъ наведенихъ повірокъ пізнаємо, що Перунъ бувъ богомъ тілесної кріпості, правди, закона и права. За ёго именемъ становилися суди, підъ ёго охороною стояла всяка власність. Перунъ звичавъ людямъ якъ урожайне буде літо, бо якъ гримить, коли ще заморозъ тримає, то буде рікъ голодний.⁶⁾ Дубові ліси, гаї, дуброви, посвячені буди Перунові.⁷⁾ Въ честь Перуна посвячена була на Шлезку гора Сobotъ, зачимъ въ одній руській пісні споминаетця: Громова Сobotа. Межи Ляхами по нинішній день обходять празникъ Сobotки и палять вогні на горбахъ.⁸⁾

Числені повірки межи народомъ нашимъ стягаютьця на залізо. Віроятно мало залізо у поганськихъ часахъ велике обрядове значіння.⁹⁾ Щоби мерлець не ходивъ по смерті, треба положити залізну косу у порога. На святій вечеръ босими ногами залізну косу топтати, не будуть боліли ноги. Рискалёмъ волочити не можна, бо не будуть корови молока давали. Щоби піймати чарівницю, застремити серпъ у стріху хліва; поллати на серпъ гарячого молока, або набрати шпилёкъ до цідилка, та й у молоці варити.¹⁰⁾ На згонення уроківъ,

застремлюють ніжъ у одвірку. Верже хто свяченимъ ножемъ де вихоръ крутитця, то проб'є чорта. Камінь и залізо стоять у самій тісній звязі. Силадаючи святу клятву, клали наші поганські предки свое залізне ружже у кумира Перунового. Такъ залізо якъ и камінь, почитали за святі вещи Перуна. Гуцули наші на маковіку збираютьця по трохъ разомъ та й клеплють клевицями каміння.¹⁾ У Перуні почитали погане наші небесного мистця, за нимъ настали межи людьми штуки; тому-то про ковалівъ такъ много нагадуєця у численнихъ сказкахъ. Коваль той, которого нагадуєця въ сказці о змивімі вали, впливъ изъ всіхъ тихъ мислей, зъображений, які віра у бога Перуна въ народі изъ часомъ вихохла.

Сукромі поняття ділались живими божими истотами, зачимъ кругъ богівъ ширшавъ, а релігійна почесть прибирала обрядову розмаїтость. Таке розпощення, одної божої истоти у многихъ божихъ постатяхъ, природне було кожній поганській вірі, бо въ мірі, якъ заявлялися сукромі сили, одношено їхъ до сукромнихъ истотъ. Тільки тимъ робомъ поганські боги могли вплинути на учинки, помишління та й обичаї змислового чоловіка, якъ заявилися у самій живій, змисловій постаті.

Колі громи, блискавки дали змисловий сповідъ надъ зъображенню Перуна, то мала й туча, буря, вітри свою божу истоту. Такимъ богомъ тучи та й вітрівъ бувъ Стрибогъ. Повінь, дощъ, вся вишня вогкостъ, походила одъ Мокоша.

Які не заявлялися сили, чи на воздухахъ, чи на землі, чи таки поміжъ самими людьми, безъ ладу вони не жили. Жива сила ишла за ладомъ. До ладу спонукувала чоловіка любовъ; за любовью становився и ладъ. Ладъ и любовъ, ті дві могучі сили, походили відъ божої истоти Ладо и Живъ. Теє божество творило такожъ и красоту; мало воно уділати всяку роскошъ и щасте; самимъ живимъ величавимъ образомъ ёго була весна, а новоженці найбільшу честь ёму віддавали. Піснями да танцями, прославляли ті божнища; до нині певний родъ снівання зоветця у народа нашого ладканнёмъ. Ладкають при весілляхъ та й при обжинкахъ, зачимъ оба ті обряди, обходилися въ честь Лада и Жива.²⁾

(Дальше буде)

¹⁾ Monumentum Pol. Hist. Aug. Bielowski. Песторъ стр. 622.

²⁾ Strykowski. Kronika, p. 148.

³⁾ Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 14. 15.

⁴⁾ Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 243, 249.

⁵⁾ Записки рукоп. П Білінського гми. ученика.

⁶⁾ Дрѣ В. Лучаковський, рук. збор. пов. Ч. 54.

⁷⁾ Locus ille (i. e. nemus dicatum Deo Proven) sanctimonium fuit universae terrae. Helmold. l. C. 84.

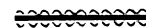
⁸⁾ Я. О. Головацький Очерк. старосл. баснословія. стр. 16.

⁹⁾ Nowosielski, Lud. Ukr. T. 1. стр. 64 каже: Żelazo było zabronione przy wygubianiu ołtarzy kamiennych i przy wszelkich obrzędach religijnych. Но ся самовольна гадка не дасть нічимъ доказатися.

¹⁰⁾ Дрѣ В. Лучаковський, збор. пов. Ч. 210, 220, 221.

¹⁾ Сесею подію записавъ у своїмъ рукописнімъ зборничку Софроній Вітвицький, піпъ изъ Жаб'єго.

²⁾ Я. О. Головацький, Очеркъ старосл. басносл. стр. 24-26.

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

(Дальше.)

28. Образование существительныхъ, кончащихся на ено въ смыслѣ происхожденія, откуда возникло множество малороссійскихъ фамилій.

29. Множество уменьшительныхъ, напримѣръ: на онько, енько, онька, енька и проч. напримѣръ: козаченько, голубонько, дівчинонька, головонька; отсутствіе великороссійскихъ окончаній, напримѣръ на ушка и другихъ, и польскихъ на екъ, ечка, и на инчикъ. Окончанія на окъ и икъ существуютъ какъ и въ великорусскомъ, но нерѣдко замѣняются одно другимъ; напримѣръ по великорусски конѣкъ, по малорусски коникъ, по великорусски садикъ, по малорусски садокъ. Множество другихъ окончаній, напримѣръ на ечко: віконечко, ненечко, матіночко.

30. Существительныя среднего рода на я, имѣющія окончаніе, во множественномъ числѣ, на ята, и уменьшительныя, составленныя изъ множественнаго числа на ятко, хотя не чужды совершенно великорусскому и равнозначительны польскимъ на ię, ięta или iętka, въ малорусскомъ любимы и употребительны даже для неударенныхъ предметовъ: дівча, дівчата, дівчатко, дитята; кошени, кошенятко, горща, горщата, горщатко, кухля, кухлята, кухлятко, коліща, коліщата, и проч. и проч.

31. Образование, изъ старославянскихъ словъ, кончащихся на ль съ предъидущею согласною, своеобразныхъ окончаній со вставленіемъ гласной, напримѣръ: журавель, корабель.

32. Окончаніе существительныхъ на ка, га, и др., имѣющихъ, большею частію, смыслъ бранный или презрительный: гадюка, злюка, падлюка, пъянюга, волоцюга, козарлюга, котюга.

33. Окончаніе на щі, равносильное старославянскому и великорусскому на сть, напримѣръ: мудрощі, жалощі, любощі (какъ въ словѣ о плѣку Игореву). Этн слова употребительны только въ множественномъ числѣ, но есть нѣкоторыя и въ единственномъ, напримѣръ: куць, гордоць.

34. Удвоеніе въ окончаніяхъ, согласной соединенной съ іотою, въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ (и другихъ славянскихъ) она не удваивается; напримѣръ: суддя, багаття, знаття, вороття, подружжя, насіння или насінне, дівовання, гарбузиння, жабуриння. Сюда принадлежатъ и тѣ слова, которыя возникли этнмъ способомъ изъ словъ славянскихъ на іе и еніе: спасеніе по малороссійски, спасіння, кореніе—коріння, каменіе—каміння, евангеліе—евангілля. (Удвоюванне суголоснихъ у суц-

никівъ середнѣго роду есть давнѣю власністю малоруського языка и уживалося, майже повсюда, въ давнѣхъ козацькихъ літописяхъ. Ред.)

35. Отсѣченіе слова инѣ въ словахъ, кончащихся на этотъ слогъ, напримѣръ: самаританинѣ, римлянинѣ, по малорусски самаританѣ, римлянѣ и проч., также книжное, вообще чуждое народу, его названіе малороссійанинѣ, выговоривается малоросіяниѣ.

36. Сохраненіе гласныхъ въ именахъ окончивающихся на согласныя, напримѣръ: Петро, Павло, Дніпро. Вообще въ противоположность великорусскому и польскому малорусскій языкъ любитъ окончанія на гласныя.

37. Употребленіе винительнаго падежа сходно съ именительнымъ въ одушевленныхъ предметахъ, согласно древне-славянскому, напримѣръ: зібравъ козаки, та вийшовши у поле, побивъ татари.

38. Приставленіе разнаго рода придыханій: в, г, й, л, напримѣръ: вікно, вінъ, гарапникъ, гармата, вулиця (также юлиця), ледві.

39. Удержаніе, въ косвенныхъ падежахъ, гласной именительнаго падежа во многихъ такихъ словахъ, гдѣ въ великорусскомъ и польскомъ она выпускается, отъ чего происходитъ нетерпимое малоруссами стеченіе согласныхъ, напримѣръ: на лобі, у роті, по лёду, кризь рови, вмѣсто: на лбу, во рту, по льду, во рвамъ.

40. Объ измѣненное въ івъ въ родительномъ множественнаго числа; напримѣръ: волівъ, лугівъ, чоловіківъ; употребляется во многихъ случаяхъ, гдѣ въ великорусскомъ нѣтъ на овъ, напримѣръ: старостівъ, синівъ, братівъ, вмѣсто: старость, сыновей, братьевъ.

41. Окончаніе родительнаго падежа единственнаго числа на у въ гораздо большемъ числѣ случаевъ чѣмъ въ народномъ великорусскомъ, напримѣръ: дощу, розуму.

42. Удержаніе старославянскаго дательнаго на ові и еві (также ови): богові, козакові, коневі, и сходство дательнаго съ творительнымъ: объ козакові, на доброму коневі.

43. Удержаніе старославянскихъ звательныхъ на о, е, у и ю, напримѣръ: жінко, сину (и сине), земле, коню.

44. Въ тѣхъ существительныхъ, которыя кончаются въ именительныхъ на гортанныя, въ звательномъ, оиѣ, согласно славяно-церковному, измѣняются въ че, же, ше и проч. напримѣръ: чоловік—чоловіче (и чоловіку), ворогъ—вороже, женихъ—жоніше.

45. Кромѣ единственнаго и множественнаго чиселъ, въ малорусскомъ языкѣ многія формы двой-

ственного числа несравненно сильнѣе, чѣмъ въ великорусскомъ и въ польскомъ языкахъ, наприкладъ: очима, дверима, плечима, грошима, дві рибі, простирали и т. д).

46. Сохраненіе въ прилагательныхъ окончаній: ий и ій мужескаго рода съ отсутствіемъ усѣченнаго, а въ женскомъ и въ среднемъ длиннаго и усѣченнаго на ая и а, на ея и е: добрый (нельзя сказать добръ), добра (добрая), добре (добрая); синій (нельзя сказать синь), синя (синяя), сине (синее). Исключеніе для мужескихъ родовъ составляютъ мемногія въ пѣсняхъ, съ измѣненіемъ ударенія: зелєнь, молодь, плывє човєнь людєй повєнь.

47. Окончаній прилагательныхъ на кий гораздо больше чѣмъ въ великорусскомъ и всѣ онѣ, исключая уменьшительныхъ, имѣють удареніе на послѣднемъ слогѣ, наприкладъ: швидкий, гнучкий, пруткий, говіркий, и проч.

48. Удержаніе въ прилагательныхъ во множественномъ числѣ для всѣхъ родовъ одинаковаго окончанія, и преимущественно въ усѣченной формѣ, наприкладъ: червоні и червоні чоботи, ягідки, зерна.

49. Своеобразная форма числительныхъ именъ, наприкладъ: дванадцатєро, двадцатєро и двадцятірво, тройко, двойко (двійга, трійга и т. д.)

50. Составленіе многихъ мѣстонменій на свой особенный ладъ, отличный отъ великорусскаго и польскаго, наприкладъ: той и ті, цей, оцей, що-вінь (=который), оттой (=оный), який, деякий, (=кой-кто), абиякий (=кой-какой), якийсь, насъкий (нашъ), васъкий (вашъ), ихній и проч. (Дальше буде.)

КОРОТКА ИСТОРИЯ СЕРБІВЪ

відъ найдавнішихъ часівъ до р. 1389.

(Конецъ.)

Рівно окремою дорогою пішло и политичне життє у Хорватівъ и Сербівъ; у Хорватівъ розвелєся воно пишно и велично по-бічъ західнихъ державъ, змагаючися зъ ними въ объявахъ могучості на-перейми; Сербівъ же не дотикали такъ чутно ті розмаїті події, котрі на въ-круги їхъ довершались. Хорватське паньство процвило несподівано скоро. Держиславъ звеличавъ себе урочисто титуломъ короля и запанувавъ відъ границъ Каринтіи надъ цілою Дальмацією и поріччямъ Наренти. Черезъ те зайшла Хорватія въ спори зъ Венецією; не остоялася проти неї и сполученихъ зъ нею латинськихъ містъ и потерпіла много відъ гордовитихъ владикъ латинськихъ. У другій половині XI. віку піднялася ще разъ Хорватія до блєску — але тільки поверхнєго; дїставъ бо володаръ її Звонимиръ відъ пани Григорія VII. корону и булаву (р. 1076)

и бувъ відъ него яко король потверджений, за що мусівъ папі записягти вірність и послушенство. Но при кінци XI. віку подали внутрішні неспокої венгерському королеві Коломанові причину и зможність замішатися у заємини Хорватці и по опанованню столиці (Старого Задару) зробивъ вінъ кєнець политичній самостійності хорватського народу.

Вертаємося у нашімъ историчнімъ огляді до Сербівъ.

По наконецнімъ приймленню християнської віри заняли цілу ділальність Сербівъ на довгі часи війни зъ їхъ сусідами Болгарами. Великий жупанъ Властимиръ (836—843 р.) добре відперавъ напади Болгарівъ и єго сини Муидимиръ, Стоймиръ и Гойникъ славно боролися зъ Болгарами до р. 860. Зайшли же потому міжъ ними суперечки за верховне панованне, та й черезъ те повстали усобиці довгі и незгоднини для вітчизни. Наконєць Петро, синъ Гойника подолівши братівъ стривчнихъ дїшовъ до найвищої власти (890—892 р.), и черезъ 20 лїтъ панувавъ супокійно въ згоді такъ зъ Болгарами якъ и зъ Бизантійцями. Року 917. зачавъ війну зъ царемъ болгарськимъ Симеономъ, попався у неволю, де єго и замучили.

Слідували тому внутрішні розрухи у державі и нові війни зъ Болгарами, котрі тимъ закінчилися, що Сербию підбивъ р. 924. царъ болгарський Симеонъ, спустошивши її майже до нащадку. За десять лїтъ ажъ мігъ Чеславъ, внукъ Стоймира під опікою Бизантійцівъ свою ділвщину зновъ опанувати. Війни зъ Болгарами продовжались и за єго наступниківъ до самого знищення царства Болгарського р. 1018. за цїсаря Василя, котрий тако жъ и Сербию провинцією бизантійською зробивъ. Тоді місто войнъ болгарськихъ наступили війни зъ Бизантійцями. Року 1043. Степанъ Богиславъ вигнавъ намісника бизантійського, а єго синъ и наступникъ Михайло (1050—1080 р.) визволився цілкомъ зъ підданства бизантійського, звеличавъ себе царемъ Сербськимъ и яко такого узнавъ єго папа Григорій VII. Наступали потому розличні війни внутрішні зо всіми лютостями, а починалися вони понайбільшъ зо спорівъ о тронъ; до того прийшли ще війни зовнішні зъ Бизантійцями и тягнулися ажъ до р. 1165, коли Степанъ Неманія, добувшись зъ підъ бизантійського пановання, зїставъ княземъ Сербії. Бувъ вінъ основателемъ династії Неманичівъ и держави, котра відъ столиці княжої, міста Рassi (нині Новий-Базаръ), звалося Великимъ Жупанствомъ Раськимъ, а пізнійше царствомъ Сербії або Рassin; наависько те перейшло відъ столиці до народу, котрий дотеперъ ще заховавъ назву Райцівъ у полудневій часті Сербії. Найстар-

ший синь Степана вступивъ на тронъ р. 1195, а р. 1222. вінчався на царя присланою зъ Риму короною. Підъ нимъ и за єго наслідниківъ заняли Серби країну на всхід відъ Ибару и долишнєй Морави, ажъ до границь нинішнєй Болгарії, де вперідъ сиділи болгарські Слав'яне. Такимъ способомъ розвився тамъ такожъ сербський діалектъ. Крімъ того розширилася держава и въ инші сторони вже за Степана, а ще більше за царівъ Милутина и Степана Душана. За пановання Степана Душана (1336—56) було сербське царство на вершку своєї могутості. До него належала не тільки ціла Македонія, Альбанія и Тессалія, але и північна Греція и Болгарія. Степанъ Душанъ, видавши порядні права и статутъ „Законникъ Душанівъ“ названий, цілувався науками и торговлею, звеличавъ себе титуломъ імператора и поділивъ Сербську державу на намісництва, але тимъ давъ вінъ и початокъ її упадку. Уже синъ и наслідникъ єго Урошъ V. стративъ більшу частъ завоєванихъ провинцій за-про внутрішні чвари, котрі стали роздирати Сербію и подавати її на кривду и поталу постороннихъ ворогівъ. По Уроши вигасла династія зъ Лазаромъ, котрий зъ початку панувавъ щасливо, але пізнійше не видержавъ борби зъ Турками и самъ згинувъ въ битві на Коссовімъ полі (15. Червня 1389 р.) Султанъ Баязетъ поділивъ Сербію межі Лазаревого сина Степана и зятя Вука Бранковича. Оба мусіли платити єму дань и служити єму військомъ. Відъ того часу не змогли вже Серби освободитися зъ підъ коринги турецької, та місто власну свою державу обновити, судилося імъ пособляти могутість турецького царства.

Зъ народніхъ устъ.

Коляда.

Изъ збірника *Евгенія Желехівського*.)

Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько,
 Ой здибали єго три розбійники,
 Ой взяли єго ревідувати:
 „Ой ци маєшь ти матінку въ дома?“
 — „Є въ мене матінка ясне соненько.“
 Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько,
 Ой здибали єго три розбійники,
 Ой взяли єго ревідувати;
 „Ой ци маєшь ти батенька въ дома?“
 — „Є въ мене батенько, ясний місяченько.“
 Ишовъ Ивасенько черезъ лісенько
 Ой здибали єго три розбійники.
 „Ой взяли єго ревідувати:
 „Ой ци маєшь ти миленьку въ дома?“

*) Ся коляда записана въ селі Кудобинцяхъ, підъ Зборовомъ, Волочівського околу. — За кождимъ віршомъ повторяється: „Та не самъ я, ой та не самъ я собою у тимъ лісоньку загину.“

— „Є въ мене миленька, ясна зоронька.“
 А за тимъ словомъ бувайте здорові,
 Здоровля въ той дїмъ на челядоньку,
 Щастенько на двірѣ на худобоньку.

Охрімъ на ярмарці.

(Драмашичний образокъ въ шрѣхъ дїяхъ).

ДІЯ ДРУГА.

Ява перша. Татаренко, Солов'євъ.

(Татаренко, за кимъ Солов'євъ — оба єв походній амуниці.)

Татаренко. Ну слава Богу!.. Вотъ мы наконецъ и на квартирѣ, хата знаковая Качана; ну, Солов'євъ, на молитву. (здіймають оба кивери и тресалиця.) Теперъ амуницію долой! ружье на покой, можешь отдыхать вотъ здѣсь (схватляшь оружие въ уголь.) Гей! хозяйникъ! хозяйка! Кто небудь.... (зглядає въ сусідку кімнату). Что за чортъ! Нѣтъ души, ровно какъ въ оставленной Турецкой деревнѣ. Ну, нѣтъ и суда нѣтъ, нѣчего дѣлать.... подождемъ. (сїдають оба у столу.)

Солов'євъ. А что Степанычъ, какъ ты думаешь? не худо бы теперь и мурашку пропустить въ горло, да хоть не много понабить наши чамадены. Вѣдь я съ утра ничего еще на зубахъ не держалъ, ажъ свербятъ бѣдняжки.

Татаренко. А у тебя подъ часть зубы то чешутся? подвернись при случаѣ нашему капитану, онъ тебѣ съ большою охотою почесеть, ха, ха, ха!..

Солов'євъ. Ахъ Степанычъ, я смотрю, хоты ты и самъ хохоль; а все здѣсь не то, что было въ Яссахъ! Эхъ сторона, по горле вина, пей не хочу! А коконушки то, просто нашему брату было разливное море! Нашъ капральный говорилъ, что у него отъ стакановъ мозолы на губахъ подѣлались; право.

Татаренко. Мало чего нѣтъ. Послушайка Солов'євъ, вотъ дѣло въ чемъ. Я родомъ изъ этой самой деревни. Не знаю, есть ли у меня тутъ родные? Старика то давно уже нѣтъ, а можетъ быть мать, да еще кой-кто остались въ живыхъ! Такъ я хочу прикинуться, узнають ли они меня? Отпустили отъ себя, почти мальчишкой, а теперъ, слава Богу и здоровье Государю, я фельдфебель, такъ наверняка съ такими бакенбардами и усами не узнають до поры, до времени, да и втотъ рубецъ черезъ все лицо поможетъ. Хахлы наши — народъ простодушный, недогадуются, а я то — каждого изъ нихъ узнаю. Такъ ты ради такого случая, не называй меня по фамиліи, а просто Степанычемъ, понимаешь. —

Солов'євъ. Слушаюсь Степанычъ; да вотъ кто-то идетъ.

Ява друга.

Татаренко, Солов'євъ. Оксана входить и кланяється.

Оксана. Здравствуйте, господа служба. —

Татаренко. Здравствуй хозяйюшка. (єв сторону) Боже! не можетъ быть! Да, точно, это она, моя Оксана! Неужели она за Качаномъ (до Оксани:) что матушка, ты хозяйка, что-ли?

Оксана. Эге жъ.

Татаренко. А хозяйинъ то гдѣ?

Оксана. Поїхавъ, добродію, у городъ на ярма-рокъ, та хто ёго зна, що зъ нимъ зробилось? Уже сёгодні третій день, якъ ёго нема, нічого въ голову не приберу, де вінъ? Всі, хто но бувъ у городі зъ нашого села, всі повертались, а ёго нема.

Татаренко. *(въ сторону:)* Боже, дай силы перенести мнѣ! Это она! Моя милая Оксана! Она жена, — жена этого дурака, пьяницы. Нѣтъ, не признаюсь ей. Лучше бѣ Турецкое ядро разорвало меня на части, чѣмъ видѣть мою коханую за этимъ уродомъ. *(до Оксаны:)* Это жъ плохо хозяйка. А можетъ быть онъ сего дня и вернется, матушка: какъ бы намъ чего поѣсть; а то мы порядкомъ проголодались.

Оксана. Заразъ, добродію. *(відходить и до себе:)* А тимъ часомъ спитаю, чи не знають вони чого про мого Гриця. *(вносить зъ кімнати обідъ.)*

Соловьевъ. Да, хозяйюшка, поскорѣе — пожалуйста, а то у меня въ животѣ давно уже сигналы къ обѣду и трубятъ и барабанятъ.

Оксана. Уже не здвуйте, що Богъ пославъ, то и е.

Соловьевъ. *(прибираючись їсти.)* Ничего, матка, мы солдатики, народъ не переборчивый; хоть кло-чья, хоть волна, лишь бы кашка была полна.

Оксана. *(відходить до Татаренка.)* Подозвольте спитать васъ, господа москалю, звідкіль же ви йдете? чи здалека?

Татаренко. Мы, хозяйюшка, будемъ тутъ стоять на зимныхъ квартирахъ; а полкъ нашъ, те-перь прямо изъ Туречины идетъ.

Оксана. Зъ Туречины?... Такъ може жъ ви знаєте, дородію, зъ нашего села туди жъ погнали паробка Гриця. Чи живий ще вінъ, чи ні?

Татаренко. *(змішавшись.)* Тамъ Грицей много было, матушка, всѣхъ не перечтешъ, много ихъ побито, много и воротилось.

Оксана. *(въ страху.)* Не дай Боже! якъ Гриця вбили! За що жъ ёго вбивати?

Соловьевъ. На войнѣ, матушка, не спрашиваютъ за что, и про что? Подвернулся подъ пулю, никто не виноватъ; отчего недалъ ей дороги, вѣдь она дура, какъ летитъ такъ во всю мочь сви-ститъ, никому спуску недаесть.

Татаренко. А что хозяйюшка, Гриць этотъ, какъ ты зовешъ его, онъ тебѣ братъ, что ли?

Оксана. Ні добродію.

Татаренко. Такъ вѣрно родичъ?

Оксана. *(вздыхнувши.)* Ні...

Татаренко. Такъ не ужь-то, бывший твой любезный? *(на силу сміється.)* А скажи, хозяйюшка, не грѣхъ тебѣ за это? Вѣдь у тебе есть кого любить...

Соловьевъ. Да, да, матушка, мужъ хоть лыками будь шить, а все онъ мужъ, дескать твой ротный командиръ...

Оксана. *(зъ соромомъ.)* Та ні, то я... то я... такъ спитаю. — Такъ ви не знали, добродію!

Соловьевъ. Эхъ! чудная ты хозяйка. Ну говори, въ которомъ онъ былъ корпусѣ?

Оксана. А хто жъ ёго зна въ якому?

Соловьевъ. Не знаешъ? Это плохо; ну не помнишь ли въ какой онъ былъ дивизіи?

Оксана. А Богъ же ёго святій зна, въ якій?...

Соловьевъ. Ну, по крайней мѣрѣ, въ ка-комъ полку?

Оксана. Та й про те не знаю.

Соловьевъ. Вотъ потѣшная хохлушка, ну да какъ его фамилія, т. е. прозвище?

Оксана. Прозиваетца нинѣ Татаренко, а по вулицному Гудвичъ. Стара ёго матери и те-перь живе, отъ то що хата по за вербами, *(указу-є въ окно)* я ий сёгодні сказала, що до насъ придуть москалі, то вона й просила, щобъ распитати про іі сына. *(глядяє въ окно.)* Ось бачъ, вже чоловікъ мій йде якъ ракъ. *(всмігасъ.)*

Ява трета. Татаренко, Соловьевъ.

Татаренко. Эхъ, Соловьевъ! видно недоля моя! Это была моя суженая. Какъ мы любили другъ друга, т. е. сходи братъ по селу, да хоть еще версть за сто кругомъ, такъ не найдешь такой красавицы; а добрая какая! *(трясє головою.)* И теперь замѣтилъ ли, что сивозъ слезы распрашивала обо мнѣ? Без-таламная моя Оксана! Я знаю ее, она горько тер-питъ. Ее вѣрно принудили старики вийти за мужъ за этого Качана!... Онъ еще былъ довольно заки-точнымъ въ скорости послѣ смерти своего отца. Но глупому сыну богатство не въ прокъ. Это, братъ, тотъ самый Качанъ, что, помнешь-ли, въ городѣ вепра продавалъ?

Соловьевъ. А, а, молодецъ! Вотъ тѣ и штука. Да какъ же намъ отдѣлаться то отъ него?

Татаренко. А вотъ какъ! Я бы кажется съ горяча такъ вотъ и бросился на него; убилъ бы каналью, но видно божья воля на то. Ляжемъка, послѣ дороги можно и отдохнуть. *(идє и кладєся на лѣво.)*

Соловьевъ. Впрочемъ, отъ хохловъ отбо-ряться не штука. Вотъ напримѣръ: идучи здѣсь по деревнѣ гляжу; гусь аасхаживаетъ себѣ по улицѣ. Я его и поймалъ, думаю себѣ: то-то будетъ у меня славное жаркое! Чортъ надалъ какую-то ста-рую вѣдьму; выскочила со двора, и закричала во все горло *(ниглідує)* москалю! москалю! на що ты завяв мою гуску? Что будешь дѣлать, надо было отъ нее отбоариться, я и говорю бабѣ: да нешто это гуска? Фу ты пропасть! Я и не розглядѣлъ, а право думалъ, что это гусакъ. Ну, чортъ съ ней, коли гуска, возьми ее себѣ, мнѣ этой драни, говорю, не надо.

Татаренко. Скорѣе ложись, вотъ идутъ, притваримся, будто спимъ; нєслушаемъ, что эта ду-рацкая банька будетъ толковать? *(Соловьевъ такожє кладєтся.)*

Ява четверта.

Охрімъ *(входить сердитий),* Оксана за нимъ.

Оксана. Та скажи, Бога ради, за що ти нрє-давъ веприка?

Охрімъ. *(роздіваяючись и кидаяги злісно свиту, по-шомъ шапку)* Мовчи!...

Оксана. Якъ таки мовчи? А придиво за що?

Охрімъ. Та мовчи, кажу тобі!

Оксана. А очіпокъ купивъ? чи хустку?

Охрімъ. Та мовчи, бєдой би тобі загородило! Тутъ другий день згіски въ роті не було, не спи-тавшъ: чи ївъ я що, чи ні?

Оксана. Та чого ти такъ горлавишь? Хиба не бачишь, що онъ москалі сплять?

Охрімъ. *(сідав у стола)* А ти безъ мене и москалівъ до себе понапускала; чи багацько їхъ?

Оксана. Лишень двохъ.

Охрімъ. Бачъ! я й кажу що такъ; лишень двохъ; мало мабуть; налячъ ще їхъ! Чимъ їхъ у біса годувать. Що тамъ в? Давай мерщій, може усе вигодувала москалямъ. Ти мабуть до нихъ дуже ласа? Гляди?!

Оксана. *(подав йому істи)* Та нѣ, ненавіжений, їжъ — ось тобі и кулішъ и галушки; хіба ще тобі трясці та болячки зъ мотузкою? *(Охрімъ їсть зъ великимъ скусомъ.)*

Ява п'ята.

Охрімъ, Оксана. Входять Жевага и Татарчиха.

Татарчиха. Добридень: хлібъ та сіль...

Оксана. Спасибі, просимо сідати, та будемо, якъ кажуть, витати.

Жевага. Чого се ти такъ довго барився Охріме? Третій день якъ нема. Ми вже думали, думали... всіляко думали та гадали. Голова хотівъ, якъ сегодні не будешъ, писати объявленне.

Оксана. Ёго допитаешъ! Я вже питала, питала, чи продавъ що, чи якъ? Такъ ні, каже мовчи, та ще й вилаявъ мене, ні за що, ні про що.

Татарчиха. Та може вінъ не ївъ и не пивъ нічого; та ти бѣ Оксано поставила ёму хоть півчвертки, то ёму язикъ розъв'яже.

Жевага. А що то за мудра баба Татарчиха, якъ разъ відгадала що дума Охрімъ, гараздъ и ми таки зап'ємо могоричи. Ану лишень Оксано мерщій. Чи такъ Охріме?...

Охрімъ. *(сміючись)* Та бо...

Оксана. Отъ и горівка, все вижидала мого Охріма, всё для него придбала. Думала собі, хто мене оборонить відъ напасті вражої!

Охрімъ. *(сміючись)* А москалівъ частувала? Гмъ?

Оксана. Та цуръ тобі и їмъ. Но скажи, за що ти продавъ веприка у місті?...

Жевага. *(обіймає Охріма и трусить по кишеняхъ)* Ой голубе сизий! нічого ёго питати: потрусивъ въ кишеняхъ, нічого не брязчить. Мабуть проціжено черезъ карчмарське сито! —

Оксана. Розірвало бѣ ёго, якъ би все випивъ! Но може москалі які вкрали...

Охрімъ. Ого! якъ разъ вкрадуть! Ні, не на такого наскочили!

Татарчиха. Та нігде жъ діватись; коли не продавъ, такъ пропивъ, а не пропивъ, такъ загубивъ...

Жевага. Та воно такъ и є, що не минуло москалевихъ рукъ; а туди якъ попало, то кажи що пропало. —

Охрімъ. Э! якъ разъ у мене вкрадуть! Якъ же такъ! Ні чорта зуба, не на такого напали...

Оксана. Та де жъ ти бувъ? Що жъ ти робивъ? Ні товару, ні грошии. Господь же Святий ёго зна, що воно тутъ таке в! А веприкъ таки москаля не мниувъ, ёго таки у тебе украдено.

Охрімъ. Э! украдено! кажи кому небудь иншому, у мене якъ разъ вкрадуть! Ні, не на такого наскочили, бо! *(встає зъ бутелькою горілки)* Ось Кін-

драте вищ'ємо по чарці, а потімъ зъ бабєю по парці, а потімъ зъ жінкою вип'ять по п'ять, а потімъ всімъ по сімъ, та ще на потуху по одній, то се лучше буде! *(всє до Жеваги.)*

Жевага. И се гараздъ, що розумно то розумно *(всє.)* Скажи жъ Добродію, уже жъ нікуди шле, що ти самъ виторгувавъ?

Охрімъ. Э! Нікуди правди діти, шило бачъ въ мішку не втаїшъ. Та тамъ, братіку, така чудасія була, що я зъ реготу трохи кишокъ не порвавъ. Прихавъ я на ярмарокъ, такъ що й сонце ще не сіло. Роспрягъ волівъ, а самъ и лягъ підъ возомъ. Народу чимало було! Отъ я й дивлюсь: москалі, зиркь, зиркь, зиркь — бачуть, стоїть візъ, на німъ веприкъ и прядиво. Въ нихъ очі такъ и загорілись. А я дивлюсь; уже вони, пане-брате, ходили, ходили, ходили, ходили — до самісенької півночі ходили, та ні! Не на такого напали. На другий день, тільки що сонечко блиснуло, то москалівъ висипало, кажу тобі, видимо-невидимо... Уже вони сердешні ходили, ходили, вертілись — до самісенького вечера ходили, та ні, не на такого наскочили! Я тільки лежу та регочусь. На третій день, та жъ зъ ними сторія, та ледви-ледви бісові москалі на третій день у вечері... вкрали. Оттаке! На силу Кіндрате у вечері на третій день вкрали *(регогеся.)*

Оксана. Отъ тобі и придбала! Ще й хвалитця, що ёго москалі обікрали. Заставъ дурня молитися, то вінъ и лобъ собі розіб'є.

Солов'євъ. *(встає)* Хотъ складно да не ладно. Ахъ ты хохлацкая ворона! Вотъ каваю безд'ялицу сплелъ! Москалі вкрали!... Да на что имъ твоє прядиво, что они прядуть, или ткнуть, что-ли? Развѣ то сь прядива у нихъ амуниці?! — А они и рты пораскирвали. И я, братъ, только что изъ города, слыхалъ какъ одинъ хахоль продавалъ веприка да прядево; коли хочешъ раскажу!

Охрімъ. Та ні, добродію, цуръ ёму не треба, ось бачъ, мині и не вѣ догадъ. *(всє до Солов'єва)* Кето лишень пожалуста, господа служивий!

Солов'євъ. *(бере килишокъ)* Спаснбо хозяйнъ, солдатъ отъ чарки никогда не цурается. Ну чарочка, слушай команду: скорнмъ шагомъ маршъ. *(всє)*

Татаренко. *(встає)* Здравствуй хозяйнъ!

Охрімъ. Здоровъ, москалю!

Татаренко. Ну, Солов'євъ, ты по дожди мене, я схожду къ капитану за приказаніями. *(всє сторуку.)* Ну, не придумаю, что дѣлать? Выйду хотъ подышать на свѣжомъ воздухѣ. Что дѣлается со мною! Боже упаси! Видѣтъ бѣдную мою старушку мать, видѣтъ мою Оксану. Признаться?... нѣтъ! Лучше умереть мнѣ на войнѣ. Охъ, какъ болитъ мое бѣдное сердце. Я солдатъ, ни за что не признаюсь. Оксана и такъ несчастна, а узнаеть.... будетъ хуже. Я знаю ее. Хорошо же, лучше за жива справить свои поминки. Эхъ Гриць! Видно не въ рубяхъ ты родился, не Оксана твоя жена, а вѣрно нуля свицовая! За чѣмъ же такъ! Господи! родясь не плакалъ, не плакалъ какъ докторы пули выр'зывали изъ моего тѣла, а теперь чудное дѣло! слезы на глазахъ! Стыдно. Пойду къ капитану. *(виходить.)* *(Дальше буде.)*

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Коссаць, Дрѣ В. Луговоцький, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сужкевичь.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносять: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнаго Дому,“ (Кравівська улшца). Админстрація підъ Ч. 352 1/2.

АМБРОЗИЙ ОСТАПКЕВИЧЪ.

Оповідання Данила Млаки.

(Конецъ.)

Три неділі минули, мовъ три години. Въ неділю, коли мали брати слюбъ, виїхали ми чотирма повозками зъ нашого села до Хабайла. Приїхали ми, а тамъ намъ назустрічъ вийшли Сучавські музики, старий Хома зъ молодую та ще й гостей всілякого роду, паці й підпанки, сільський мандаторъ, окономи, дяки та Богъ знає що ще за віра. Привітали насъ щиро та повели у хату.

Незабаромъ пішли ми до Божої Церкви. Тамтешний паць-отець відчитали слюбъ, промовили гарно до нашихъ молодять та всі гості роємъ вернули зновъ до Хомової хати. А музика не ріже, ні, а басъ не гуде, ні, а мовби за-одно говоривъ: бутумъ, бутумъ, бутумъ-басъ нині люде втіха въ насъ!.. Іду й я дорогою та такий втішний, мовъ би мні рай Божий протворився, бо оженивъ я біду та ще зъ такою гарною панною. Справді взявъ солом'яний парубокъ золоту дівку; а вінъ уступивъ у законъ, якъ собака въ цибулю!

На порозі привітавъ старий Хома своїхъ діточокъ клібемъ-сідлю та двома-тремя словами. Увійшли ми до хати и посідали за довгий стіл. Усього було дожді, що лишъ серце бажає; були й страши ситні и вина чужі.

Лив ми пили та веселилися, а тимчасомъ сучавський музика, сідній Ангелъ, тавъ смичкомъ по своїй скрипочці витягає, що та скрипка мовъ плаче, та слізъ немає. То заведе українську думку, то волоську доннутору витичне, то зновъ козака або коломийки та тобі серце у груди мовъ шнурочкомъ стягає.

Сказали ми спасибі за вечеру та повставали зъ за стола. Випрятали кімнату та за хвилину тавъ завелось, що й старе й молоде шавъ боми взялося,

що ажъ хата обертнемъ ходила, а ще до всього Шепенський дячокъ додававъ охоти, за-одно співаючи:

Ой дякъ, чи не дякъ,
Впала пліточка у савъ,
На ній луска золота,
Плітва красна, молода.
Щобъ то таку и я мавъ,
То бъ я житте за ню давъ!
Гуляй душа безъ контуша,
Шукай пана безъ жупана!
Ой заграйте цимбали,
Щобъ ніжечки дрижали!
Нуте хлопці, нуте жваві,
Нуте погуляйте,
Одні плачте, другі скачте,
А треті співайте!
Иха! вха-ха!

А жартівлива мандаторева Чушурника усе плеще у руки та приспівує:

Якъ гулявъ, такъ гулявъ,
Ні чобіть, ні холявъ.
Ой журъ, мати, журъ!
Ліпший Русанъ, якъ Магуръ!
Якъ я була молодича,
Цілювали хлопці въ лица,
А теперъ я стара баба —
Не цілюють, хочъ би й рада.
— Наша панна Пелагня
Мила, красна, якъ льна,
И рум'яна мовъ би рожа
Господарна та и гоша!
А нашъ паць молодий
Гарний, що лишъ зъ нимъ жий!
Я ёго бъ лишъ за вусокъ,
Сто разъ, не разъ въ губи цмокъ.
На що мні музики,
Въ мене свої язик,
Я заграю й веселачу,
И нікому не плачу.

— Оттак співаючи вхопила мене за руку и ми обоє пішли коломийки, що аж хата дуділа. Погуляв я собі тоді, що стало бь и на десять літ. Утомився я добре та сів опісля и приглядався, як гуляли молодші. Дивлюся, а мій Амброзій не гуляє, ні, а так аж зь віри сходить; усе так-зачка, то коломийки та ще зь всілякими викрутасами, а такь топоче ногами, мовь той циганський медвідь. Усів я собі у куточку та дивлюсь на се глядівь, бо вже вилетіла пташка зь моєї клітки...

Ишовь сей козакь, якь ишовь та ще й наша коломийка, бо сего у насъ и мала дитина гуляти знає, але забавлясь панничинамъ якогось німецького танцю Шт а й ера, чи якь тамъ ёго звуть. Пустилися, гуляють, критятця, мовь сновиди, мовь той вихорь. Теперь, думаю собі, мій Амброзій спочине, бо певно ще й не видівь сего танцю. Такь ні! Бере собі панну, а я сміюся аж за живіть держуся...

Боже правий! Якь пуститця, якь стане свою панну на всі боки обертати, мовь на крилахъ її носить, — то вь одвірокъ гримнувь, що аж хата стряслася, то вь басъ ударивь, що аж верхне дно заломилося, а вінъ все гуляє та гуляє. Що ёго пана просить, що ёго модить, все дармо; вінъ нині молодий, нині ёму все вільно, нині вінъ першій разъ вь життю розгулявся. Усі перестали танцювати та на него лишъ дивлятця и сміютця, а вінъ все гуляє та гуляє поки груби не розваливь, що аж пляточки на хату посипалися.

Веселилися ми три дні у старого Хабайла. Деякі гості розійшлися у вівторокъ вь вечерь до шивь, а вь тамъ, що лишлася, поїхали ми у наше село та тутъ за другихъ три дні весілля дожили.

Такь оповідавь мнї старий Сергій про сватанне и весілле свого брата. Амброзій живь зь своєю жіночкою вь згоді, якь Богъ приназавь. Та недовго вінъ нею навтішався. П'ять літъ по весіллю Пелагія попрощалася зь снмъ світомъ, и такь нашъ Амброзій ставь вдівцемъ. Не дбавь вінъ опісля ні про що. Газдівство, що Пелагія покійна такь гарно провадила, опустіло, що покійниця придбала, те все марнувалося, а нашъ Амброзій сидівь лишъ у садочку та пильнувавь ёго якь своє око.

Видавь я на світі всілякихъ людей, а другого такого, якь Амброзій ставь по смерті своїй Пелагії певно не легло прийти бь найти й у цілімъ світі.

Досить чуднимъ виглядавь вінъ и вь своїй поставі и вь своїхъ привичкахъ, закімъ ще оженився, а опісля, та ще більше по смерті жінки ставь вінъ справдешнимъ чудовищемъ. Чи вь літі чи вь зимі не скидавь вінъ своїй баранової шуби, хочь голубе снітинське сукно вже зовсімъ зрешче-

тіло. Зь барановихъ смушківъ лишлася тільки года шкіра, що й бубень можна бь натягнути та хіба лишъ десь-недесъ старчащі волосочки пригадували, що се були сиві бесарабські смушки. У літі була вона за тепла, а у зимі, мовь вітромъ шибита и морозомъ підшита.

Поважну дяківську голову вкривавь зморщений, кастровий напелюхъ. Відь дяківської масти вінъ такий лубочей та твердий ставь, що не тільки дощ до него не брався, а й куля відлетіла бь відь него, наче відь хребта крокодила.

Камизелька ёго була у якимъ рококо-смаку стресна. Зь неї мігъ чоловікъ гарну частъ всеародній исторні мимохіть научитися. Тутъ бувь кавалокъ адаманцу, що ще мовь Жакъ Спалозубь або Серпяга, якь Богъ знає котрий зь Византі роздобувь, — тамъ другий кавалокъ червоної козацької китайки, — тутъ зновъ кавалокъ зеленого сукна зь французької війни. А гудзики на ній улискувалися, наче ті зіроньки дрібненькі на вечірнімъ, блакітнімъ небі: одинъ французький, другий німецький, третій турецький, а одинъ навіть датувавсь зь тихъ часівъ, коли славний Петро зь Амьнни завизавь Християнъ освободити святой Єрусалимъ зь підь ярма бісурманського. Кишені вь тій камизельці такі були глибокі, що якь упхавь бись руку, то заблудила бь тамъ мовь у якихъ катакомбахъ. Зь тихъ безоднихъ кишень виглядала, наче зь якої бапти дяківська зброя, — зь правої ріжокъ зь табакою; а зь лівої — великанські окуляри.

Сей ріжокъ не бувь звичайний ріжокъ, а такъ завеликий якь сей рігъ, що то стрільці на поліванню псівъ до купи скликають. Окулярю були вьбжені вь шкїряну коробочку, а сеї шкїри доволі було бь дитині чобітки підшити. Вь сю кишенью клавь напъ дякь звичайно кілька зубцівъ чесноку. Сего чародійного ліку уживавь вінъ, якь ёго коло серця млоло, або яка згага пекла, и сей лікь віднимавь усі слабости, мовь який чудесний балсамъ-еликсиръ, мовь би ножемъ. Підперізувавсь Амброзій крамськимъ поясомъ; а зь за носса вибіла ріж-нобарвна хустка-шережня, бачь відь табаки. При сімъ поясі бувь ще привязаний и бачкь-чепілікъ, що не разъ нашому дакові у великій пригоді стававь. Не носивь вінъ ёго тому, щобь часомъ вогню виресати, або худобині лаять ослабне крові пустити, або грінну хліба впроїти, але, щобь було чимъ ріжокъ-табакиру відограти, зь часомъ зати-снетця та животворщому порошкові претвіррь-пращу зробити.

Чоботи носивь вінъ довгі, ажь по-верхъ коліна. Одна волва шкіра ледве на дві пари вистарчала. Було у вечерь ажь почне окучи зь нїмъ ровни-

вати, то гадавбиєсь, що яду дитини зъ пеленокъ розвиває. Що суботи мастивъ вінъ їхъ догтємъ, щобъ бачъ не давили дяківськихъ ніжокъ. На обцасахъ улискувались такі підківки, що якъ би старі славні Запорожці зъ могиля повставали, то певно бъ тихъ велетівъ злякалися... бо зъ дяківськихъ двохъ підківъ певно можна було пару коней на передні ноги підкувати. Я сихъ підківъ стерігся, наче вогню, наче якихъ лютихъ гаспидівъ, бо щобъ лишъ разъ тобі дякъ ними на ногу наступивъ, то вже доволі тобі до самої смерти. Мігъ вінъ собі й ліпшу одіжъ справити та лишъ у такій було єму любо ходити.

Дякъ нашъ носивъ доротке волосся и голивъ бороду; лишъ вуси пильнувавъ, наче око у голові. Старий Гаврило Морошанъ, жовняръ зъ часівъ цисаря Франца, що суботи втішно шкандибавъ до дяка на „власн-стрєженіє и брадо-голеніє,“ якъ се самъ дякъ називавъ, бо після сєго ждала єго все чарва горівки и кілька денарівъ на панушу молдавського тютюну. А що більше старому Гаврилові треба? Щоби горівка та тютюнъ, то вінъ би й самого люципера стригъ и голивъ.

Чоло нашого дяка було низьке, знакъ тому, що у єго голові не багато глузду було, а підъ нимъ сняли сині, сказати можна, красні очи.

Нісь бувъ найкумеднішою частю цілого дяківського лица. Для него тримавъ вінъ ту грозну збрую у безоднихъ кипеняхъ у своїй камізелці. Якъ вложитъ окуляри на свій великанський, набресклий носикъ, якъ напхає у него гирчицею заправленої табаки, якъ стане пчихати и сікатися, то чоловікъ чогось єго ажъ жахаєтця.

Підъ тимъ носикомъ стирчали дяківські вуси наче кольці у ижака. Зуби дяківські були такі наче варениці, — не знаю, чи відъ співу, чи відъ якого лиха.

Оттакий-то бувъ нашъ дякъ Амброзій Остапкевичъ. Вінъ ще й нині дякує при долішній Церкві во славу Божию у тій самій пубі й у тій капелюсі кастровій, лишъ погнувся троха підъ тягаромъ днїстдесятлїтної старости.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ єго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Прописано лъ лянцкихъ літописяхъ зо два чи зо три щасливихъ походівъ Лянцкоронського козацькихъ, а коло єго знай спомінають літописці друге голоснє ім'я — Остапа Дашковича, старосту черкаського и канівського. Дашковича змилі літописці вивагати простолюдцемъ, що ніби тільки од своє дотерність нїднравъ у гору ажъ до старо-

ствоцького столїца. Ні, не бувъ би простолюдєць сватомъ великимъ панамъ! Сестру єго Милохну державъ перше Борисъ Тшкєвичъ, а потімъ вєвода київський Немирить. Ще жъ надто знаємо, що въ єго була батьківщина и материзна — села на ріцї Раставиці, підъ київськимъ замкомъ и коло Путивля.¹⁾ Року 1503 Дашковичъ почавъ служити московському цареві, и якъ ставъ допевнитись у царя король, щобъ єго видєно, такъ той одвітувавъ: що Дашковичъ у короля бувъ значний чоловікъ, що воєводствувавъ Дашковичъ у короля не въ одному мїстї на Вкраїні и, по старому звичаю, перейшовъ служити відъ одного государя до другого.²⁾ Служивъ Дашковичъ московському цареві съ п'ять роківъ. Потімъ, за приступомъ князя Острозького, прийнявъ єго король зновъ до себе и єто давъ єму два замки на Вкраїні — Канівъ и Черкаси. Навпослі дїно єму до живота єго ще три замки: Кричевъ, Чечерське и Пропойське.

Канівъ и Черкаси стояли тоді зъ самого краю „городівъ“; купилось тамъ козацтво вольнице, міжъ де инде. Ідучи на здобичъ Татарва далеко обганяла степами сі дніпрові сторобї. Якъ ишовъ ханъ у Московщину, дакъ прохавъ короля вдержати козаківъ черкаськихъ и канівськихъ відъ нападу на єго орду. Часомъ жалкувавъ вінъ, що дніпрові козаки ходять підъ єго улуси вкупі съ козаками путивльскими и про все, чого довідаютця, переказують московському цареві; жалкувавъ, що въ Черкасахъ королівський староста держить путивльськихъ козаківъ на вістяхъ, и скоро Татарва двигне въ походъ, — у Москві вже про те знають. Розумно, що такий узгряничний староста, якъ Дашковичъ, ходивъ собі такимъ же робомъ, якъ вольний князь у своїй діленці. Всі три царі сусідні рівно запобігали єго послуги, всі три однаково єго опасувались. Тутъ саме розгорїлась у короля війна зъ Москвою, а Дашковичъ покинувъ короля и служить єго ворогові; а схотівъ тільки вернутись у рідній край, — король доруча єму два узгряничні замки великої ваги. Року 1522, воювавши зъ Ордою на Дніпрі, полавсь Остапъ Дашковичъ у неволю; отъ же й тамъ єго не страчено, що бувъ великий воїнъ; и якъ постали чвари міжъ Татарвою, визволивсь вінъ якось изъ неволі и вернувся у Черкаси.³⁾ Товарищивъ Дашковичъ изъ Лянцкоронськимъ, зъ Винницькимъ и Брацлавськимъ старостами, а черезъ те мавъ добрий спосібъ набїгати у саму глибину Татарщини. Року 1531 Лянцкоронський закїнчивъ

¹⁾ Акты Южной России, II, N. 117.

²⁾ Акты Зап. России, I, 338.

³⁾ Акты Зап. России, II, N. 150.

свій славний вік лицарський. Одинъ тоді Дашковичъ вистоювавъ на узгрянничі сунрети горди-ської фуги. Король тимъ часомъ трактувавъ съ ханомъ про довічне замирре. Черезъ посла свого Ошикия Горностая поступавсь вінъ ханові сѣма тисячами съ половиною червінцями, та за стільки жъ сукна про всякий упокійний рікъ. Разъ-по разъ ханъ запевнявъ короля своєю прихильністю, а тимъ часомъ Орда пустошила узгрянничя. Бачивши се, Дашковичъ робивъ своє діло по давньому. Козаки ёго добутоквали рибними и звірними вло-вами по Дніпрові до самихъ порогівъ, або все одно — воювали Татаръ по займищахъ. Якъ ишла Орда на Московщину, козаки уривали въ неї малі купи; якъ верталась Орда у свої улуси, завагонівши здо-бичю, — здобичъ впадала у козацькі руки. Жал-кування ханські нічого не вдіили. Ажъ ось ханъ сповістивъ короля, що не вважаючи на замирре, піде добувати Черкасъ и Канева.¹⁾ Справді рову 1532 Сибь-Гирей облігъ Черкаси. Більский про-писує, що въ ёго було 1500 яничаръ и 50 гар-матъ. Отъ же Дашковичъ одбивавсь тиждівъ изо два у Черкасахъ такъ добре, що мусивъ ханъ зъ нимъ помиритись. Потоваришили вони собі трапезуючи, а потімъ ханъ пославъ послы до ко-роля на сеймъ у городъ Петрковъ. Въ купі съ ха-новими послами прибувъ на сеймъ и Дашковичъ. Зміркувавъ вінъ собі, якъ заспокоїти Україну відъ Орди, що часомъ не слухала й хана. Треба було бъ держати на Дніпрі дві тисячи такихъ людей; що бъ знай плавали човнами-чайками відъ острова до острова, відъ займища до займища и не пускали Татаръ переправитись на правий бікъ. Опрічъ того, сотень скільки комонникавистачало бъ сторожі харчі.

Сеймові пани гарно привітали Дашковича и понадаровували ёму грошей про козацьку нужду. Вподобали вони ёго заміръ. Була рада, якъ би на дніпровихъ островахъ побудувати замки, а за По-рогами спорудити лицарську школу. Та нічого того не зроблено.²⁾ Дашковичъ після сѣго не воювавъ Татаръ, потімъ у купі зъ Ордою спустошивъ мос-ковські землі, віддячуючи цареві за спустошення Литви;³⁾ року 1535 и вінъ закінчавъ свій вікъ, не мавши дітей, якъ и Лянцкоронський; може, бувъ и не жоватий. Ёго родові села и козацька рухо-мость: гроші, золото, срібло, клейноти, одежа, коні и зброя, скотъ, отари, свині и пасіки въ Черкасахъ и Каневі, достались у спадокъ сестрі ёго и небозі.⁴⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Акты Зап. Росс. II, N. 150.

²⁾ Bielski. Kronika Polska, 569. Про лицарську школу спомина Гвагницъ, оповідаючи про сеймъ у Петркові (вид. Богом, 156).

³⁾ Карамзинъ, Ист. Рос. Росс. вид. 5-те, VIII, 18.

⁴⁾ Акты Южн. и Зап. Росс., II, N. 117.

ЗЪ ПУШКИНА.

Зимній вечір.

Буря хмарами все криє,
Хуртовиною зрива;
То якъ звірь вона зависъ,
То застогне мовъ сова;
То по стрісі, по старенькій
Очеретомъ зашуршить;
То, мовъ старецъ той, пізенько
У вікно застукотить.

Наша хата и низенька,
И журлива и сумна;
Ти жъ чого моя старенька.
Змовкла такъ біля вікна?
Чи втомилась ти, що грає
Й висъ фуга, чи чого?
Чи куняєшъ підъ сюрканне
Веретеничка свого?

Вип'ємъ, подруго старенька,
Моїхъ марно зниєшихъ літъ
Вип'ємъ зъ горя! ке хутенько
Пляшку — буде веселійшъ!
Заспівай мині про волю,
Що вже мохомъ поросла
Що теперъ мовъ та дитина
Въ сповиточку спать лягла.

Буря хмарою все криє,
Хуртовиною зрива;
То якъ звірь вона зависъ,
То застогне мовъ сова.
Вип'ємъ, подруго старенька
Моїхъ марно зниєшихъ літъ;
Вип'ємъ зъ горя! Ке хутенько
Пляшку — буде веселійшъ!

Гешманець.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ

ведля народніхъ пісень, певірокъ, сказокъ и
історичніхъ записокъ написавъ

Богений Згарський.

(Дальше.)

Всі истоти на світі ділилися на истоти жен-ського и мужого пола; изъ получения обохъ тихъ полівъ творятци плоди. Такий двоякий полъ при-нимавъ розумъ поганського чоловіка и въ божімъ світі: були боги, те були й богині.

Сонцю, Хорсові, Даждъбогові, явилась спо-дружена земля, родична стільки розмаїтихъ плодівъ. Двоєкі сили являлися изъ землі: живні и смерте-носні; ті сили походили одъ двохъ противнихъ

женських пототь. Перва звалася у наших погань золотая баба, втора Яза, або Мориня. Одъ золотої баби походила вся плодovitость землі, вся краса земська; за нею ридилися, ковалася діти. Цорамі давася чути голосъ золотої баби межі горами, котрої звуться одгомонахъ — екемъ. Вірили, що изъ кулира того божаща у сусіднихъ гіръ дивний той голосъ розлягався; до него шре те по ворожбу ходили.¹⁾ Изображалась вона изъ дитиною на рукахъ. Намъзять її позістала межі нашимъ народомъ у тімъ, що страхать по нині бабою малі діти, гукаючи на нихъ, кажуть: баба та возьме, баба їде! Знатьно сідить така баба у зеленому горосі.

Всё лихо натемість, яке не походить одъ землі, хоребъ, голодъ, студінь, творить Яза. Стегалова Яза теребляющимъ огнемъ сипле изъ ниска. Якъ золота баба хоронила плідъ я хованне всіхъ дітей, такъ Яза помирала їхъ. Самі знахарі, рицарі, люде великани, боролись изъ Язою. За Язою вьануда трава, сохан дерева, незчади води, бо вода своїми стема шацками выпивала цілі ріки. Умерали люде уже одъ виду самої Язі. Шхте не прибачивъ гвізда її, за неприступними болотами байраками, та й дебрами. Сідила вона у золотихъ, блестящихъ жемчугами скрашенихъ палатахъ, лежала на безмірнихъ сокровищахъ, а її у сторожахъ стояли зміи, гадюки. Стільки людеи не померла Яза, затсіди була вона голодна. Було, що авітрила изъ дзвона чоловіка, та й померла. Ховалася иноді цілкомъ підъ землею та й зівала ідевитими випарами. Стільки то сказокъ у народа нашого про Язо! Змора, Мориня, Мара, була втора постать Язі. Мориня залгала землю въ часі зими, була богинею смерти. По нині зображае собі народъ смерть підъ видомъ кощія изъ гострою косою. Придаваяючи иноді сплящого чоловіка, являлася вона, якъ Змора; спуючись у хвилевій, незчащій постаті, звалася Марою. Марою заповідалася близька смерть чоловікові. По нині кленуть ище: бодай тебе Мара вхопила! Привидитця кому настояща смерть кождої пори, то Мара явлетця тільки ночью. Всё, що мертве ставтця Марою; за Марою їде всіляка страта: марнуе чоловікъ себе, не дбаючи про себе. Марно сходить всё изъ того світа; Мара заберае всі вещи. Красота, що найбільше надить чоловіка, иде за Марою: марніють лица чоловіка. Марно начезне и ціле життє чоловіка, зачимъ Мара невиспуца соперничка Ладн и Живн.

¹⁾ *Ipsum autem idolum, (aurea anus) dicta mirum caris consentibus responsa dare, certosque rerum eventus praedictare solet. Dicuntur etiam in montibus vicinis huic idolo sonitus boatusque quidam audire, qui perpetuo sonitum in modum dangoris turbatum edunt. Guagnini Sarmat. europ. Descriptio p. 85.*

Лада и Живна стояли побіть мужихъ богінь Ладъ и Живъ. Красота и живнъ зарівно являлися на обохъ полахъ. Красою притягалися оба мели, тай у любові сподучалися. Пре те Лад а Живна зображали любовь, досвуки, весіла, вінчанне и всякого рода щасливость. Ладне и живнъ силуюцца и теперъ люде у всімъ справитися. Вінці изъ барвінку и лблоня по нині знаменують ті богині изъ винограда и пшеничне колосся. Давніща почестъ води перейшла на Ладу и Живу, за-для-чого до теперъ видають зелені цвітуці вінці у воду. Вода и ладна и жива, изъ води черпавъ чоловікъ и красу и здоровля. До нихъ молилися дівчата про добрихъ и гарнихъ женихівъ, імъ ладкали баби въ пору вінчанния або живна. Въ їхъ честь и теперъ співають піснї любовні у гаївкахъ.

За богами розріжнали погани наші світъ земський и світъ небесний. Небесний світъ буаъ світломъ вишнимъ, у второго безмірній пространі, вромі сонця, місяця, тліло безчислене множество звіздъ. Ціле небо, явилося самимъ чистимъ одичнимъ сідлищемъ богінь: до шеба засилали наші погане свої молитви. Ночію, коли небо засидло у звізди, царство небеснихъ богінь, ліпотою и красою зоблеклося. Засиливши оба світи божими постатями, фантазия чоловіка въ тімъ религийнімъ направліню, що можъ богато постатей собі творила. Изъ місяця станувъ князь, а изъ звіздъ-зорі, ёго коханки. До місяця придызували понаття чистой любви и стиду. Гонивъ місяць-князь блакитнимъ небомъ за зорою своєю любмою, то ховався иноді стидливо за хмари, скоро бачивъ на землі щось неприличного. Княземъ зоветця у насъ молодой обрученій, а молода — княгинею. То жъ місяць-князь буаъ защитникомъ всякой чистой любви; по всімъ піснямъ нагадуюцца зорі, образъ дівочої чистоти. Про давню поганську почестъ місяця-князя та й звіздъ говорятъ повірки: гріхъ, кажуть, пальцемъ показувати на місяць, гріхъ обчисляти звізди на небі. Королі мруть тоді, якъ звізди падають на землю.¹⁾

Про давніще знахарство на звіздахъ свідчать гадки за планетниківъ. Планетникъ, то чоловікъ не маючий ніякої звязи изъ злимъ духомъ; зводитъ вінъ градъ, тучу, ведля подобн, або здержуе дощъ. При ясній погоді, махне планетникъ рукою, а небо сей часъ кристця у хмари и сипле градъ на збіже. Насупротивъ у ёго мочи повадержати дощъ; тільки що хмари нагромадятця, махне рукою и вітеръ роздувае їхъ на всі чотире боки. Въ силі планетника е тучу и градъ одъ своёго лану одвернути, або дощъ на своє збіже спровадити. Млюді два пла-

¹⁾ Дрѣ В. Лучаковський, збор. пов. Ч. 145.

ветники, якъ у негоді, борються між собою, одинъ тучу насилас на село другого. Тоді видно двохъ хлємівъ на облакахъ, що воїні борються межі собою, котрий котрого переможе. Одинъ бідний чоловікъ просивъ планетника, щоби за надтагающею тучою номилувавъ єго; планетникъ такъ и змілувався, зділавъ, що хочъ навкруги помістувивъ градъ збіже, поле бідного въ самій середині було непошкодоване.

На всіхъ тихъ, нашими поганями почитанихъ божихъ истотахъ, видимо значний поступъ у просвіті: сиізнанне себе и Бога, яко истоту. Почитанне самої зміслової вещи, замінилося на почесть вічнихъ божихъ лицъ, мугущою волею своєю впливаючихъ на житте й судьбу чоловіка. Загирлося саме грубе поклонство звірямъ, якъ воно у азийськихъ Ариянъ було; тимъ станули наші погане виці одъ поганъ въ Азії, що внеслися одъ почесть личнихъ, вічнихъ, божихъ истотъ, на подобье чоловіка. До вещей привязала віра тільки знаменуещу святость. Такъ и звіри являлись о стільки святі, о силїки були божими сотворіннями, а въ життю їхъ, оказувалася постоянна божа воля.

(Дальше буде.)

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

(Дальше.)

51. Составленіе нарѣчій, предлоговъ и союзовъ на свой особенный ладъ, совершенно отлично отъ великорусскаго и польскаго. Напримѣръ, нарѣчія: тамечка, тутечки, колись, деколи, инколи, ніколн, десь, відки, звідти, звідкіля, тоді, врядигоди, годі, байдуже, досі, завширшки, вдовжь, зардовшки, упоперекъ, мерщій, швидко, богато, чимало, онде, озьде, өге, навпростецъ, охляпъ, торікъ, позаторікъ, осторонь, бігма, ліжма, навіткіача, чимдужъ, помацки, скрізь, наобічъ, зубічъ, боязно, щодна, щоденно, навманя, наввипередки, покіль, досчочу, конче, доконче, поплічъ, навпрямки, мовъ, мовлявъ, буцімъ, удвійзі, навперейми, заразь, заразомъ, важко, гарно, гірше, мабуть, нехай, трохи, ніби, незгірщъ, генъ, геть, либонь, дуже и проч.

52. Нарѣчія качества принимаютъ сравительныя степени также своеобразно, напримѣръ, на ішъ: горячішъ, моторнішъ, дурнішъ; есть и другія окончанія: швидко имѣтъ швидче и т. п.

53. Предлоги: міжъ, поузь, зъ-попідъ, слідъ, спонадъ, біля, коло, изъ (съ), у (въ), крізь, черезъ, відъ, и проч.

54. Союзы: або, бо, тай, ажъ, аше, воли, иже, лишень, хай, най, яче, саме, яке, чи, чомъ, бакъ, дакъ, хочъ, ото и проч.

55. Спряженіе глаголовъ имѣетъ свои особенности, свойственныя только южнорусскому нарѣчію. Въ глаголахъ, оканчивающихся въ неопредѣленномъ наклоненіи на яти и яти, отсѣяется ть въ третьемъ лицѣ единственнаго числа настоящаго времени, съ составленіемъ по произволу мягкаго е и съ отбрасываніемъ этой гласной, напримѣръ: думае и думаъ; но такъ гдѣ предъ е не а или я, а у или и, то е не отбрасывается, напримѣръ: цілуе е не цілуъ; такъ и въ тѣхъ случаяхъ, въ которыхъ предъ е согласная, нѣтъ-измѣненія, напримѣръ: диние, плете. А тамъ гдѣ въ великорусскомъ третьемъ лицѣ множественнаго числа окончивается на ять, въ малороссійскомъ — ють (и ять): ходють (и ходять), при чемъ выпускаемая въ сѣвернорусскомъ и польскомъ буква л сохраняется: сплять, роблють (роблять). Въ тѣхъ же глаголахъ, въ которыхъ неопредѣленное наклоненіе на ити, форма третьаго лица можетъ сохранить буйву-т съ мягкимъ знакомъ и отбрасывать ее, перемѣняя и въ о, напримѣръ: ходить и ходе, говоритъ и говоре; на Подолі же говорятъ: ходи, говори.

56. Въ прошедшихъ временахъ ль-нѣмѣнилось въ вь: ходивъ, ребивъ; при чемъ во вторыхъ лицахъ удерживается славянская форма вспомогательнаго глагола: еси, есте (или есте): ходивъ еси, ходили есте (ходилисте), но тогда въ передѣ глагола нѣтъ мѣстоименія.

57. Первое лице множественнаго числа окончивается на мо: думаемо, ходимо, біжимо и проч.

58. Въ будущемъ времени сохраняется вспомогательный глаголъ имамъ, измѣнясь въ формы: му, мешъ, ме, мемо, мете, муть, которыя и представляются въ неопредѣленному наклоненію, напримѣръ: ходитиму, любитимешъ, и проч., но также иногда употребляется и буду, особенно въ отрицательныхъ предложеніяхъ.

59. Въ повелительномъ наклоненіи, согласно славяно-церковному, удерживается особенная форма и для перваго числа множественнаго числа, которой нѣтъ въ великорусскомъ, напримѣръ: ходімъ, любімося и т. д. Во второмъ лицѣ множественнаго числа форма ите сокращается въ іть: ходіть, любіть.

60. Въ тѣхъ словахъ, гдѣ въ великорусскомъ гортанныя г, к, х, удерживаются въ повелительномъ наклоненіи, въ малорусскомъ онѣ измѣняются въ шипящія, напримѣръ: теця, бережи, стережи и проч., а не теки, береги. Точно такъ же и въ настоящемъ времени изъявительнаго наклоненія онѣ въ малорусскомъ измѣняются въ шипящія, тогда

нашъ въ малорусскомъ нѣтъ, наприкладъ: стережу, беру, беру, а не стерегу, беру, беру.

61. Дѣйствительныхъ и страдательныхъ причастій настоящего времени во все нѣтъ; хотя и встрѣчаються нѣсколько словъ, похожихъ на нихъ по формѣ, но они имѣють значеніе прилагательныхъ, наприкладъ: видющій, ходячій, (видимый). Зато употребительны дѣспричастія на чи и ши: бачучи, ходячи, бігавши.

62. Какъ на особенность малорусскихъ глаголовъ можно указать на уменьшительныи неспрягаемые; істоньки, питки, ходитоньки; въ этомъ языкѣ они разнообразятся на разные лады, наприкладъ: літатоньки, питусеньки, питунечки.

63. Въ опредѣленномъ наклоненіи глаголовъ удерживается старославянская форма на ти.

(Конецъ буде.)

ЗЕЛЕНА М'ЯТА.

Дівчинонько обидівайся
Свіжими квітками,
Стару рожу скинь до долу,
Притопчи ногами.
Росчеши ти густу косу
До самої п'яти,
Надінь вінокъ на голову
Зъ зеленої м'яти.
Не червона й не квічаста,
А вироста въ полі,
Не скохана виростала,
Не знаючи долі.
Поливали рученята
Гіркими слізами;
Текла вода дощова
Іншими слідами.
Ізъ долини та у гору
А въ горі збиралась,
Тамъ стояла могилонька
Рожею квічалась.
Тая рожа скрізь блестіла,
А духу не мала,
Тая рожа вже встаріла
Вже свій вігъ скінчала.
Тая рожа тягла воду
Зъ долини та въ гору,
Упаде теперъ роса та
И на нашу долю.
Зеленіє свіжа м'ята
Поляга росою;
Дівчинонько вбери косу.
Полюбуйсь красою.

Могій.

ЖИЗНЬ КУЛІША.*)

(Изъ чеського „Научного Словаря“.)

Вступивши на Київський университетъ, не мігъ Кулішъ за-про недостатокъ матеріальнихъ

*) Галди ч. 4. „Правда“.

засобівъ порядно посвятитися университетськимъ студіямъ и терявъ свій часъ тільки на читанню безъ ладу и складу та займався українською народнєю поезією, до котрої припавъ вінъ безъ всякого зовнішнього указання и принуки. Тоді написавъ вінъ перші оповідання, основані на народніхъ легендахъ, которі появились въ альманасі Максимовича „Киевлянини“ р. 1840 и 1841. У той самъ часъ заборонивъ ректоръ университету Кулішеві за-про якісь формальности навщати виклади; за-дя того опустивъ Кулішъ университетъ.

Юзефовичъ тодішний инспекторъ шкілъ Київського учебного околу, поставивъ ёго учителемъ найперше у Луцькій уїздній школі, опісля перемістивъ ёго у Київську, а вконецъ надавъ ёму посаду старшого учителя гимназійального въ Ровні. Будучи у Луцьку написавъ Кулішъ историчній романъ „Михайло Чарнишенко“ и видавъ у Києві р. 1843.

Скоро потімъ повзявъ вінъ гадку написати романъ „Чорна рада“. За помощью Юзефовича, которий достарчавъ ёму грошей, книжокъ потрібнихъ и рукописей, переїхавъ Кулішъ Україну и пізнавъ докладно її вдачу. Підчасъ своєї мандрівки познакомився зъ польскимъ писателемъ Михайломъ Грабовськимъ. Навідуючи ёго написавъ вінъ після взору українськихъ народніхъ думъ щось на спосібъ віршованої кроніки підъ заг. „Україна“, и видрукувавъ у Києві р. 1843. Грабовський зайвився великимъ другомъ и добродіємъ Куліша, підмагаючи ёму разомъ въ Юзефовичемъ въ найтяжшихъ часахъ ёго життя. Помігавъ вінъ ёму надолжити недостатокъ университетського образования, але ні одинъ, ні другий не скривили зовсімъ ёго літературного приямовання.

Року 1845 видрукувавъ Кулішъ перші глави историчнёго роману „Чорна рада“ въ „Современнику“, которого видававъ тоді ректоръ Петербургського университету Плетневъ. Той то писатель приввавъ Куліша до Петербурга, вистарався для него посаду учителя гимназійального и лектора російського языка для сторонськихъ учениківъ на университеті и тамъ бувъ прихильний ёму, що Академія Наукъ постановила, щоби Кулішъ вибрався до славянськихъ краївъ и студіювавъ славянські язики. Виїжаючи за границу зъ гадкою поселитися на довшій часъ въ Празі, оженився Кулішъ зъ сестрою Білозерського, которий пізнійше видававъ український журналъ „Основу“. Самъ Білозерський, давній приятель Куліша, провомавъ сестру и швагра, хочачи такожъ віддатися студіямъ славянськимъ. Але коли приїхали вони до Варшави, тайна поліція царя Николи в'язанила на самъ передъ Куліша, а потімъ Білозерського и

вислала їх до Петербурга. Довго зв'язувано и випитувано Куліша про повстання, которе ніби-то Українці мали замисляти, але найдено єго виннимъ тільки въ тїмъ однімъ, що въ часописі для дітей „Звїздочці“ видрукувавъ свою „Повість о бѣ Українськимъ Народі“. Посидівши якийсь часъ у кріпості зіставъ вінъ відісланий на службу до Тули, де три роки и три місяці пробувъ. Наконєць було єму позволено вернутися до Петербурга, де вступивъ вінъ до служби при министерстві державнихъ імій, а що й теперъ ще не було єму позволено давати свої утвори до друку. Дописувавъ вінъ до различныхъ часописей, то безъ підпису, то підъ вседонимомъ Николай М.* Підъ тїмъ то именемъ видрукувавъ вінъ въ особнімъ виданнї „Записки о жизни Гоголя“ и кілька повістей у „Современнику“. Маючи всякий поступъ у службі державній загороджений, подякувавъ за службу и проживъ два роки на Україні. Опісля зновъ осівъ вінъ у Петербурзі. Наконєць по смерті царя Николи діставъ вінъ відъ правительства позволення, що може свої праці литературні підъ своїмъ именемъ друкувати.

Року 1856—1857 видавъ „Записки о Южной Руси“ въ 2. томахъ, зъ котрихъ I. обіймає важні причини и пізнання духовного життя народу южноруського (пісні, думи, сказки и потрібні обьяснення и т. д.) а II. менше важні прозанчі розправи. Року 1857 видавъ напоследокъ давно розпочатий романъ „Черная Рада“ по великоруськи въ „Русской Бесѣдѣ“, а по малоруськи (Чорна Рада — Хроніка 1663 року) особнімъ виданнемъ р. 1857, у котрімъ то ділі оповідає бурливі часи Мало-Руси, передъ вибраннемъ Ивана Брюховецкого на гетьмана козацького (1663). Треба же знати, що Кулішъ дуже добре знає языкъ, исторію и духовне життя народу южноруського. Въ тїмъ часі працювавъ вінъ надъ виданнемъ „Сочиненій и Писемъ Гоголя“ и „Проповідей на малоруськимъ язиці Василя Гречулевича“, зъ котрихъ вінъ більше якъ половину самъ написавъ, а остальні зовсімъ передідавъ. Тоді видавъ вінъ такожъ малоруський букварь для народу підъ заголовкомъ: „Грамматка“, а опісля написаний ще въ Тулі утворъ: „Повість о Борисѣ Годуновѣ и Дмитріи Замозванцѣ“. Ті два утвори перші були видруковані въ друкарні założеній підъ именемъ Куліша, але вінъ особисто не заряджувавъ нею. Року 1860 вийшли „Повѣсти П. Куліша“ въ 4. томахъ и український альманахъ єго „Хата“. Р. 1861 видавъ скорочену свою „Грамматку“. Гадку видавання української часописі планавъ вінъ безъ перестанку, але правительство єму не дозволило; ажъ

ось піднявся видавати українську часописъ підъ свого пляну публікаторъ єго Василь Білосерський и 1861 почала виходити місячно „Основа“. Кулішъ бравъ при тій часописі великий уділъ; поміщаючи въ нїмъ довгий рядъ своїхъ творівъ. У той часъ повзавъ гадку написати исторію України підъ имовірнихъ жерель и ще не напечатанихъ рукописей. Невгомонною працею у публічній бібліотеці, давнійшими трудами, а найбільше такъ многими незгодинами підкопалося єго здоров'я.

Щоби пільжити собі та віджити, вибрався вінъ разомъ зъ Костомаровимъ до Швейцарії та Италії. Вернувши зъ дороги видрукувавъ вінъ въ „Основі“ а протому въ особнімъ виданнї малоруські поезії „Досвіткі“ (1862). Проживавъ потому Кулішъ на родині, займаючися господарствомъ и исторією України. Опісля пробувавъ у Петербурзі; віддаючися студіямъ историчнихъ жерель, а теперъ зіставъ у Варшаві при „уредительномъ комитетѣ“.

СТАРИНА.

(Написавъ Петро С. Білінський.)

Старина є те величчї образъ минувшості, на котрімъ молоде покоління будує свою многонадійну будучність. Хто не знає старини, той неперво и мовъ сліпий прямує до своєї цілі и заходить часто на бездорожжя.

Про те жъ то ми повинні старатися пізнати, якъ можъ точно, нашу старину. Найменшихъ свідківъ нашої минувшості повинні ми старанно прѣ старі річи випитувати, бо неразъ и малі річи, котрі видаютьца маловажними, стаютьца великої ваги, малі факта историчні пояснюють часто великі події або и цілу исторію якого народу.

Въ тїмъ переконаннї списавъ я, що змігъ, про свідківъ старини, котрі ми ближчі були. Маю надію, що и зъ нижшихъ сторінь нашогр краю надійдуть подібні описи, а складаетца поволн яснійший и повніщий образъ историчній, котрий доповнить писані пам'ятники стародавні. Много находитца скрізь по нашій країні урочиськь, полівихъ названий, стародавніхъ хрестівъ, могилъ и т. д. До многихъ влїзутьца важні историчні споминки и традиції, переховані въ устахъ народу до нині. Вони, старанно зібрані, становили би цінний матеріалъ не лишъ для историка, но и для географа, статистика, для маляря, поети и пр.

Теперішня моя розвідка обіймає три сусідні села Тернопільського окоду: Гладки, Черняхівъ и Городищі. Перейду кожду зъ тихъ трехъ місцевостей окремо и подробию.

І. Глядки.

Село Глядки лежить вь віддаленню двох миль від Тернополя, на Поділлю. Воно прилучене до приходу Чернихівь.

Ідучи зь Чернихова до Куровець, видно на Глядецькихъ поляхъ по лівімъ боці одну, а по правімъ дві висипані могили. Вь першій могилі, повідають люде, сама зброя козацька, а вь другій и третій людські тіла, що погнули вь бою. Изъ тихъ переказівъ нашого неписьменного люду вносили належало бь, що на поляхъ Глядецькихъ велася давно колись війна зь козаками.

Могили Глядецькі не суть звичайні горби або насипи пільні, бо ще зь давніхъ давень, відколи найстарші люде запам'ятали ніпла по розказамъ їхъ дідівъ що року до могили, де люде лежать, процесія, и ту відправивъ священникъ парастась за душі полягшихъ за вітчину. Навіть вь новішихъ часахъ поставили на одній могилі пам'ятникъ св. Отця Миколая зь надписю: „на могилі Христинско татарскої на пам'ять сьч-нъ“ и ще до нині, якъ идеться зь процесією вь поле, на тій могилі парастась відправляеться.

Дальшимъ доказомъ, що на тімъ полі велася битва, суть кавалки шаблюкъ и иншого залізя, що на полі внорюють. Заходить питанне, коли и зь кимъ та битва була?

Безперечно бився ту Хмельницький зь Ляхами. О тімъ насъ увіряє:

1. Що тудя, якъ кажуть, йшовъ давніше шляхъ изъ Збаража до Зборова и що до нині тоту дорогу, хотая вона тільки вь поле веде, го стинцемъ називають.

2. Людъ тутешній проспівує дуже часто про Ничая, котрого Богданъ Хмельницький вразъ зь Глухомъ и асауломъ Богуномъ, йдучи на Зборівъ, виславъ до Слуцка, щоби забігти Ляхамъ Дорогу. (Ukraina i Zaporozze czyli Historia Kozaków J. N. Szarneckiego, томъ I. Стр. 230).

3. Найбільше насъ увіряє назва поля, на котрімъ могили, бо відколи хте пам'ятає, зовуть люде одиень обшаръ землі янчарівкою (Янчаршаре), а другий хмельиськомъ. Знаємо зь істаріи, що Хмельницький, б'ючися вь Галичині зь Ляхами року 1649, мавъ зь собою Татаръ підъ начальствомъ самого хана. Здаеться про те, що янчарівка указує на могилу татарську, а хмельисько на могилу козацьку. Вь народніхъ нашихъ пісняхъ називаеться Хмельницький дуже часто Хмельмъ. Тимъ способомъ були би ті могили изъ часівъ Хмельницького, зь р. 1649, вь котрімъ заключено Зборовський трактатъ міжъ Козаками а Ляхами.

Відъ тихъ могилъ вь лісо, якъ идемо до села Глядокъ, мусимо переходити черезъ лісь. Вь лісі

тімъ, повідають люде, вадопали козаки, пробачивши, що ворогівъ велица сила и вже передъ ними не утечуть, свою касу, а самі запалили вогонь и по-скакали у него. Де та каса закопана, не знати, але ще недавно переказували козаки зь України, що у Глядахъ законані їхъ скарби.

Ідучи селомъ, дорогою до Чернихова, увидимо коло передпослідней хати на городі камінний хрестъ. Хрестъ той видаеться дуже старимъ бути, бо не тільки долівъ похилився, но обрись увесь мохомъ, а надписъ такъ затерлася, що ледві розпізнати одну або другу букву. О тімъ то хресті розказують люде таку повість: „Коло хреста була дорога (недавно її сьасували). Тую дорогою — давно те діялось — повертало зь шлюбу до церкви ціле весілля, але нечаяно насунула хмара Татаръ, обскочила весільнихъ людей, та й всіхъ що до ноги вирізала.“ На ту пам'ятку поставили люде хрестъ, та й ще до недавна вьвічали дівчата що року той хрестъ и вінокъ на него зь барвінку насажали.

(Дальше буде.)

Зь народніхъ усть.

Коляди.

Изъ збірника „Вогенія Желехівського.“)

І.

Ой якъ то було зь початку світа,
Якъ ще не було неба ні землі,
Ой но на морі една павутинка,
На тій павутинці три товариші:
Єденъ товаришъ — ясне соненько,
Другий товаришъ — ясний місяченько,
Третий товаришъ — дробний дощенько.
Чимъ ся похвалишъ, ясне соненько?
— Ой якъ я зійду вь неділю рано,
Ой якъ огрію я діти малі,
Діти малі, люди старі. —
Чимъ ся похвалишъ, ясний місяченьку?
— Ой якъ я зійду саме о півночи,
Ой освічу я гори, долини,
Гори, долини, церкви й кощєли,
Церкви й кощєли, гостя у дорогі. —
Чимъ ся похвалишъ дробний дощеньку?
— Ой якъ я впаду три рази вь Май,

*) Сі дві коляди записані вь селі Кудобинцахъ підъ Зборовомъ, Волочівського околу. Вь першій повтаряеться за кождимъ віршомъ: „Боже нашъ!“ — вь другій: „Радуйся, радуйся землянько, сий сь однамъ Божий народъ вьт.“ (Глянь „Хрестоматія церковно-словянська и дривно-руська“ Якова Головацького стр. 243, и „Slovansky Narodopis“, druhá vydání. П. О. Шафарика стр. 175.

Ой радуєся жито, пшениця,
 Жито пшениця, вся хрениця.
 А за тимъ словомъ бувайте здорові,
 Здоровля у той дімъ на челядоньку
 Щастенько на двірѣ на худобоньку.

II.

Ой якъ то було зъ початку світа,
 Ой якъ не було святої землі,
 Ой но на мори павутиноньки,
 Ой тамъ братоньки радоньку радять:
 Якъ би намъ, брате, світѣ обснувати
 Пустися, брате, въ глибокі води,
 Тогди ми, брате, світѣ обснуемо,
 Світѣ обснуемо и наситимо,
 Світѣ наситимо и наповнимо.
 А за тимъ словомъ бувай ми здоровъ,
 Бувай ми здоровъ, господареньку,
 Не самъ собою, зъ вітцемъ зъ матінковъ,
 Зъ вітцемъ-маткою, зъ всею челядкою.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІЯ ДРУГА.

Ява шеста.

(Ті самі крімъ Ташаренка.)

Соловьевъ. Эхъ, бѣдныи нашъ сельдфебель,
 что съ нимъ право сталося! А что проку въ этихъ
 безмозгляхъ хохлахъ? Я въ толкѣ не возьму. А
 вѣдь съ какою радостью онъ всегда вспоминалъ объ
 нихъ; и въ походѣ на каждомъ шагу считывалъ
 сколько еще верстѣ до дому. А теперь видно не
 радость; горе прищипало. Да и суженая-то, до-
 бробы что путное, квакаетъ словно индюшка.
 Тьфу! (алло)

Охрімъ. А що, добродію, ви зъ Туреччини
 йдете?

Соловьевъ. Да, любезный!

Охрімъ. Що жъ ви тамъ робили?

Соловьевъ. Чго дѣлали, а вѣтъ послухай,
 я тебѣ спою. (співає.)

У Туреччину ходили,
 Турковъ били, колотили,
 Много крѣпостей мы взяли,
 Чуть дваря не схватили. } bis

Турки видять, дѣло плохо,
 Нашей силы, слишкомъ много.
 Бусурманы оплошали —
 Просить мира у насъ стали. } bis

Царь нимъ мудрый милостивоць,
 Все проставъ нимъ нашъ кормилиць,
 Ляпъ сказалъ, что дастъ нимъ чосу, } bis
 Кольчистипутенъ къ намъ безъ спросу.

Не хотѣвши дратъ съ нихъ кожи,
 Наплевали мы лямъ въ рожи,
 У Рассею воротились... } bis
 На квартирахъ помѣстяться.

Жевага. Эге! таки залили горячого сала про-
 вятому бисурманові. (регогеса)

Охрімъ. Добре, добре зробили; отъ за це
 спасибі, мабуть и досі щемить?

Жевага. Снажи жъ будь ласкавъ, добрый мо-
 скалю, за що се война була?

Соловьевъ. Охъ вы, хохла чубоголовые!
 За что? Сидятъ вотъ здѣсь и ничего не знаютъ.
 Это дѣло всему свѣту звѣстное. Нашъ писарь го-
 ворилъ, что объ этомъ уже и печатали. Видишь ты:
 Султанъ бусурманскій прислалъ нашему Царю-ба-
 тюшкѣ письмо; прійми ты, Государь Русскій, нашу
 поганую турецкую вѣру, и окрести въ нее весь
 людъ свой православный. А съ тѣмъ въ мѣстѣ
 прислалъ горсть маку и говоритъ; сколько у меня
 зеренъ въ горсти, столько полковъ, могущихъ,
 турецкихъ...

Жевага. Що жъ нашъ Царь на те одѣчавъ?

Соловьевъ. А нашъ батюшка-Царь, себѣ
 на умъ, послалъ ему такимъ же порядкомъ горсть
 перцу и говоритъ: хотъ счетомъ то и поменьше,
 да раскуси — расчихается твое Султанское Ве-
 личество.

Жевага. (сміється.) Оце такъ, ей спасибі, е за
 що дякувати.

Охрімъ. (сміється.) Мабуть розкашлявся, що
 ажъ баньки зашпыло превлятому бисурманові.

Соловьевъ. Мы ему ротъ цѣлкомъ загоро-
 дили. Долго будетъ поминть, и дѣтямъ своимъ по-
 ганымъ закажетъ.

Татарчица. А що, москаленьку, мабуть дуже
 страшно на війні?

Соловьевъ. Чего, бабка, страшно? Ничего!
 Коли пуля въ ротъ попадетъ... проглотишь; а въ
 лобъ... отскочитъ. Одно только небезопасно, коль
 пуля на глазъ попадетъ... словно ночь тогды для
 салдата! Да, пуля не заступитъ зрѣнія...

Охрімъ. Ну, бачъ, не такий страшный чортъ,
 якъ ёго малюють!

Жевага. А що? правда, москалю, какуть
 люде, що зъ Ляхами буде війна?

Соловьевъ. Слыхалъ и я, да кто знаетъ?
 Можеварывали, что можетъ быть и намъ прикажутъ
 выступитъ въ походъ. А хотѣлось бы ихъ носъ
 свинцовыми орѣхами пощелкать. Да каждабы по-
 скорѣ...

Охрімъ. Бачъ, ёму и много! Меню ажъ мо-
 розомъ адймае на саму гаду, що пуля у воко папада...

Жевага. Та чого жъ тутъ болять? Хиба
 мале нашего брата въ москаляхъ! Та наші дѣтя

коли що, то ніша за доброго москаля справитця. Онъ, бачъ, старої Татарчихи мати, якъ були на насъ татарські набіги.... якось то разъ мочида прядиво у ріцці — а тутъ де це ваявся Татарчинъ, ухвативъ її та мерцій на коня, та й гайда було до дому; а вона дитагла віжъ, та якось-то и перешарила гордо бісовому бісурманові, такъ що той и не стямився, якъ то воно зробилось. Тадъ її и прозвали Татаркою, та и досі зоветця Татаркою.

Охрімъ. А ще, якъ би я лішовъ до васъ у службу? Щобъ то за бравий бувъ би москаль?

Солов'євъ. Такъ що же? Пойдемъ — воть съ нами послужить и Богу и Государю.

Охрімъ. Та, а жъ бо не вмю стріляти...

Солов'євъ. Не велика бѣда, мигомъ научу. *(бере оружя)* Ну-ка бери ружье! —

Охрімъ. Та цуръ ёму, ще вистрельне якъ небудь, то въ око попаде.

Оксана. Та годі тобі, добродію; то вінъ такъ казавъ, аби що.

Татарчиха. Оце, лихо! москаль справді стрельне, та цуръ ёму! *(утікає съ кімнату.)*

Ява сема.

Ті самі крімъ Татарчихи.

Солов'євъ. Ахъ ви дуси! Чего бояться? Ну, на, держи ото воть такъ.

Охрімъ. Бачъ, чого боїтись? Тутъ душа не на місци. Та відіписъ відъ мене. Ось лихо московське пристадо.

Солов'євъ. Ну, не хочешъ самъ стрелять, такъ я тебѣ покажу, какъ нарядять ружье на двѣнадцять темповъ. Стой прямо хозинъ, не кивай головою, а то иний разъ подставишь свой лобъ подъ пулю. *(командує и удає буцімъ стріляши хого.)*

Охрімъ. *(съ жазу)* Пропавъ же я теперъ зовсімъ; просто въ око намірюю....

Солов'євъ. Не бось хохоль, стой только прямо, воть увидишь, что на войнѣ не страшно; я не въ око шѣрю, а въ лобъ, пуля лба не приїмется. *(Охрімъ лізе підъ стілъ, зашкаюги оги.)*

Оксана. Та ну бо, москалю, що се затіявъ? *(хого відобреша оружя.)* Хиба душу хочешъ загубити?

Охрімъ. Ой, ратуйте, хто въ Бога вірує!

Жевага. Та годі бо, у мене самого ажъ жинки трясуться. *(съ стороны.)* Та й завятий бієвъ москаль. До чого-то воно дійде?

Солов'євъ. Охъ ви простояли! Постоите, постоите-ка. Пусть хозинъ признается, какъ у него пропавъ веперь. На третій ли день. *(міришь съ Охріма.)*

Охрімъ. Ні, москалю, роскажу усю правду, поставте тільки рушницю, цуръ їй, конь....

Солов'євъ. Нѣтъ, братъ, постой, скажи

всю правду, а то стрѣлять буду, и прямо тебѣ въ око.

Охрімъ. *(вилазить зашкаюги оги зъ підъ стола).* Отсе! Параздъ, слушайте, господа служба, ось якъ було: я якъ прихавъ на армарокъ, розпрягъ волівъ, а самъ и лягъ підъ возомъ, ось дивлюсь, біля хати ходять зъ рушницею москаль на часахъ, а другі москалі виглядуютъ изъ за дверей на мене.

Солов'євъ. Ну да это было на гауптвахтѣ.

Охрімъ. Та святинъ же ёго знає, на чому воно було. Ось дивлюсь, блискнула въ вікні свічка, щось лежить підъ вікномъ на столі и хтось мигиче надъ чимъ, неначе дякъ псалтирочитав. Ажъ ось иде москаль примісенько до мене, та й каже: „Здорово приятелю“, а я кажу; „будьте здорові, господа служба“. „Покушай-ка кутті, помини вмершого товариша“, а я якъ доброго и питаю: „коли вони вмерли?“ А вінъ и каже: „сѣгодні о півночи“. Отъ вінъ поставивъ передъ мною миску, а самъ и пішовъ відъ мене. Я й сівъ, поставивши миску міжъ ноги та й ставъ поминати покойника. А якъ виївъ усе, той віднісъ у хату, де москалі ходили, вернувся та й лягъ підъ возомъ, — отъ и все.

Солов'євъ. Какъ все? Нѣтъ, говори все. А то такъ въ око и влѣплю.

Охрімъ. Ой помилуйте, господа москалю, мині уже не змоготу въ хаті стояти, пустіть хоть на двіръ. Ой жінко ратуй!

Жевага. *(кричить)* Калавуръ! Рєзбій!..

Оксана. Та цуръ тобі, божевільний москалю, геть кажу тобі, чого ти пристає до мого чоловіка? Такого дамъ тобі лапаса, що и на московці не забудешъ. Геть рушницю, ке їй сюди. *(откриває оружя съ улу.)*

Солов'євъ. Ой да, молодець наша хазяйка. Воть видишь и не боїтсья ружья. Ахъ ты *(до Охріма)* рыло, бардак, хохлацкое мурло.

Охрімъ. Чого жъ ти лашъ? Передкавъ, та й лашся. Московська віра. Жінко, мабуть прийдетця покликати Гапониху, щобъ перецолахъ видла, а то ще й крми Боже, що причинитця.

Солов'євъ. Не бось хозинъ, ничего не причинится, постой я тебѣ самъ перелолахъ видла....

Охрімъ. Цуръ тобі, відвляжись, може таде зробишь, що я перевертнемъ стану.

Солов'євъ. Не бось дуракъ, дѣкарство прости вышей водки.

Охрімъ. Ну, бодай тебе, москалю! Будьмо здорові! *(аже зъ Киндратомъ.)*

Солов'євъ. Ну, распотѣнилъ же ты меня хозинъ, ха, ха, ха. Хозинка, будь здорова! *(аже).* Да что я не слыхалъ какъ хохлацки поютъ! Ты-бъ хозинюшка сѣла что нибудь.

Оксана. А ну, підисобі. Колись-то співалось, а тепер не до того, и голосу нема.

Солов'єв. Пожалуйста спой, вотъ эту, я знаю ее *(співає:)*

Ой во полі курганъ
Съ вітромъ-та гуторилъ,
Не дуй на мене буйвеселькій,
Чтобъ я еще не скоутѣлъ.

Охрімъ. *(регогеси)* Оттакъ! ха, ха, ха; такъ се жъ хйба наша пісня. Хто тобі казавъ?

Солов'єв. Право ваца. Вотъ та Татаренко нашъ часто ее пѣлъ.

Жевага. Та ні москалю, може вінъ оттакъ співавъ *(співає:)*

Ой у полі могила
Въ вітромъ говорила,
Повій вітре буйвеселькій
Щобъ я не чорніла.

Солов'єв. Вотъ тѣ и бѣда, самъ приговоридся. Что будешъ дѣлать? Видно съ языка тицунъ обарвался.

Ява восьма.

Ті самі и Татарчиха *(прибѣгає зъ кімнати.)*

Татарчиха. Такъ ти, москалю, знавшъ мого сина? Де жъ вінъ? Може тутъ міжъ вами? О! будь ласкавъ, скажи, чи не знавшъ чого?

Ява девята.

Ті самі и Татаренко *(входить зъ кімнати.)*

Татаренко. Вотъ Солов'єв, не успѣли придти на мѣсто, какъ опять походить. Да гдѣ это моя трубка? *(знаходить люльку.)*

Солов'єв. А куди, Степанычъ?

Татаренко. Въ Польщу; мятешъ усмирять *(зъ стороны:)* Ахъ, Боже мой, вижу свою мать, свою коханую. Что жъ? На день видѣться, придавить новое горе. Нѣтъ, пусть лучше я одинъ перенесу все, а имъ одинъ конецъ скажу: что твоего сына, а твоего бывшего жениха, довго уже нѣтъ на свѣтѣ.

Татарчиха. *(відходить до него)* Кажіть, будьте ласкаві, чи не знали мого сина, Гриця Татаренка? Вінъ трошечка на тебе здавця. Ні слуху, ні духу нема, чутка була, що ходивъ на війну підъ Турка, то хто ёго зна; чи не вернувся? У мене двоє було, одинъ давно вмеръ и теперъ я осталась круглою сиротою, безпомощною, якъ горохъ при дорозі, хто не йде то вицпне; коли бъ не ося Оксана пошагала де-чимъ, то и не знала бъ що робити. *(плаче.)*

Татаренко. А вотъ я матушка пораспрошу, кой у кого, можетъ-быть они знають его. Утро вечера мудренѣе.

Оксана. Пожалуйста, добродію, роспятайте, може й справді хто зна, буде чимъ васъ подякувати.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Др. В. Лугаковський, Ом. Партицький, Др. К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита.**

Татаренко. Завтра утромъ неперемѣнно узнаемъ, гдѣ Гриць. — Ну Солов'єв, приказъ полученъ иди форсированнымъ маршемъ и завтра баталіонъ долженъ собраться чуть-свѣтъ.

Татарчиха. Ну, прощайте жъ, піду до дому, а то скоро не буде зовсімъ видно. Гляди жъ, Оксано, инъ почувшъ що про мого Гриця, то прибіжи мнѣ сказати. *(скоро відходить.)*

Оксана. *(аробѣжає Татариху.)* Гаравдъ мой ненько, коли бъ то Богъ помігъ намъ.

(Далше буде.)

ВІСТІ.

— Для 24-го Лютого, (7-го лат. Марца) відправитця за упокою душі бл. п. незабутягго нашего кобзаря Тараса Шевченка о 10-ій годни рано, у тутешній восточно-православній церкві, на Францішканській улиці, поминальне богослуження, а въ містностяхъ „Руської Бесіди“ даний буде того жъ дня музично-декламацийний вечеръ.

— Сербська литературна часовисъ „Віля“ подала въ 5-імъ числі сѣго року оповіданне Ю. Федькоича „Безтаданне закоханя“ (гл. „Правда.“ Ч. 4, р. 1.) въ переводі.

— „Maticе lidu“, чеське товариство для видаванія добрихъ и дешевихъ популярнихъ книжокъ зъ кожнимъ днемъ підноситця. Товариство се истнує заледво кільканицять тижднівъ, а числить вже 5047 членівъ, а и теперъ ще число членівъ зъ кожнимъ днемъ бѣлшає. „Maticе“ має видати въ сѣмъ році 6 дѣлъ, зъ котрихъ 3 вже оіустили печатню: „Obraz Slovanstva“ od Fr. V. K., „Rasék z Vratu“ od Vlcka и „Zivot na Rusi“ od Hallera. Такожъ видасть матиця велику етнографичну карту цілоі Славянцины. Виділъ давъ за кожний аркушъ напечатанихъ дѣлъ найвишу премію 35 р. а. в. — Члени вкладають річно тільки 1 р. а. в., за що всі виданія магичні дістають безплатно.

— Болгарський археологъ Верковичъ має въ Сербедѣ (въ Македоніи) винайти словлянські народні поезіи въ дуже давнихъ рукописяхъ.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Російська: Вѣче и князь, (державний битъ за Курковичієвъ) историческія очерки В. И. Сергіевича. Москва. 1868.

Сборникъ русскаго историческаго общества, Часть I. Петербургъ. 1868.

Польска: Godzylaw Pawel, dwóch imion, dziejopisarz polsko-laciński wieku XIII. A. Mozbach. Lwów. 1868.

Словенська: Mazerа Iovan, hetman ukrajanski dobe Petra Velikega, Iovan Koveski. V. Ljublani.

ПЕРЕПИСКА.

III. Редакция Luceana: Число 2-ге Вашей часовисі не дішло до насъ. Прощемо а ласкаву присилку.

Вл. п. К. въ Корчині. Відъ нашої програми намъ годі відступити. Статті поміщасмо въ такімъ виді, въ якимъ намъ автори поручають. Ціль нашего видаванія есть сполучення всіхъ силъ литературнихъ цілоі Русі до всепільної праці.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменниця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 352¹/₄.

Дві москочки.

Оповідання Івана Нечуя.

I.

Разъ якось бувъ тихий літний вечірѣ. Сонце стояло вже на нечирієму пружі. Черета звернула зъ толоки на шляхъ, простяглася до села и підняла за собою куряву. По дорозі йшовъ молодий москаль до дому по билету. За плечима ёго ранецъ та торбина зъ сухарями, черезъ плечѣ висіла сіра московська шинеля скручена въ обідъ. Мабуть зъ далека йшовъ москаль, бо підбився и на силу — на силу волівъ свої притомлені ноги.

Курява тихо полягла на стерні, черета ввійшла въ село. На яру стояло цмале село; посередѣ села біліла мевеличка, нова церква помалѣвана білою краскою. На самімъ низу блищавъ ставочокъ, одинъ и другий, а кругомъ ёго и по-надъ греблею росла густі, високі, зелені та кучеряві верби.

Москаль ставъ, подивися на село, а далі сівъ на окопі та й почавъ насипати тютюну въ люльку.

Господи! подумавъ москаль, п'ять роківъ уже, якъ я вийшовъ зъ Момотівъ, а вже вони й більші стали, вже й церква нова и верби по-надъ ставками поросли такі великі... Що жъ то дітця тутъ въ селі? Чи жива, чи здорова моя стара мати, чи може спочиває вже на кладовищі!.. И москаль похиливъ голову.....

А парубки, а дівчата, зъ котрими я гулявъ колись! Мабуть вони всі досі поженились, а дівчата заміжъ повиходили. Чи вийшла то Настя та Мотря? А хороші були дівчата! Хороші мабуть зъ їхъ и молодичі!....

Москаль вставъ и на силу поволівъ потомлені ноги тихесенько до села.

А тимъ часомъ за ставкомъ, за густими вербами, на сінешнімъ порозі, підъ маленькою хатиною сиділа стара Хомиха. Старенька й мевелика була Хомишина хатина; однимъ-одна на всімъ ого-

роді. Коло неі ані комори, ані загороди, ані хлівця. Тільки на причілку була притуляна до хати якась повіточка, а тамъ лежало трохи хворосту, стояла стара терниця та бительня, та валялося два щербаті глиняники. Ввесь огорожд зарісъ густою та високою травою. Передъ хатиною на маленькихъ грядочкахъ росла картопля, буряки та цибуля. На два ступні: одъ дверей зеленій горбокъ зъ лядою; то погрібъ бабинъ. За хатою десять вишень та дві груші — ото й все хазяйство Хомишине!..

Хомиха сиділа на порозі поглядала на битий шляхъ та піднувала надъ роботою. Вона шила синові сорочку. Знатъ не дуже добачали старі очі, бо Хомиха нагнулася надъ самісіньке полотно. Їі руки тряслись, старенький очіпокъ ссунувся на тімя, зъ підъ очіпка одвисло пасмо сивої коси; а стара все пильнувала надъ коміромъ, вилічувала нитки та вишивала заполоччю. Якъ же не пильнувати матері, коли вона шила сорочку за для сина свого Василя, котрого виглядала що божого дня, котрого вона не бачила уже п'ять роківъ, сь того часу якъ ёго взяли въ москалі..

Хомиха націлилася ниткою до ушка та й не потрапила. Тоді вона встала, прикрила очі рукою, глянула на сонце, а потімъ на шляхъ...

И зновъ минувъ день, вже й вечірѣ наставъ, а мого сина немає та й немає! Думала Хомиха... Уже другі москалі давно поприходили, а про мого Василя ні чутки, ні вістки.

И не одинъ день сиділа Хомиха на порозі та виглядала свого сина. И теперъ зновъ сіла вона на присьбі, підперла голову рукою, іі очі лягли по широкій дорозі, на далекому лісі, на далекому небі, а думка якъ та птиця полинула десь далеко, въ чужу сторону. Чи живъ вінъ, чи здоровий, думала вона, чи прибуде до мене! Чого не трапитця москалеві на чужій стороні! Може ёго на війні збито, може ёго звірь зачепивъ въ лісі, темної ночі, а може де занедужавъ на чужині, лежить одинъ и нікому порадоньки дати. Літає материна думка то

по стѣнахъ широкихъ, то по темному лісі въ глуху темну нічъ, то бачить вона немаче ёго слабого, недужого, въ якійсь чужій хаті, міжъ чужими людьми, то на битій дорозі, де на ёго напали недобрі люде. А серце материне нив та нив....

Встала стара, перехрестилась, помолилась за сина и полленталась въ хату зъ болячою душею, зъ болячимъ серцемъ.

А тимъ часомъ въ однімъ вікні, потіпъ въ другімъ заманячівъ червоний коміръ, сінешні двері рипнули, одчинилась хата и передъ Хомихою, якъ зъ підъ землі вирісъ, зъявився її синъ Василь.

Вечірне сонце блиснуло на ёго въ вікно. Високій та тонкий стоявъ передъ нею синъ: чорні кучері, лица, оджа, — все припало пшломъ.

Стара ажъ руки вдарила объ пола, ажъ затрусилась.

„Добри-вечіръ, мамо!“ промовивъ Василь. „Чи пізнаєте мене?“

Стара кривнула, кинулась до ёго и заголосоила....

— „Якъ ти вирісъ, сину, якъ вимолоднівъ, який ти ставъ високий!“

„А ви, мамо, старі стали, такі старі!“

— „Охъ часъ, сину, вмрати! Та теперъ мині за всі голови! Я побачила тебе, и мині вмрати буде легше.

Стара махнула неначе зъ радощівъ рукою и втерла слѣзи рукавомъ.

„Не плачте, мамо, промовивъ Василь! Я жъ бачте слава Богу вернувся живий и здоровий.“

Василь знявъ зъ плечей ранецъ и торбину, поклавъ підъ лавою. Стара завертілась по хаті, немовъ помолоділа; не знала що й робити, що й почати. До всѣго кидалась, на щось одчинила скриню, чогось шукала и не знала чого шукає. Чогось побігла въ сіни, а послі зновъ вернулась въ хату. Василь попросивъ води вмитись. Налила Хомиха води въ полумисокъ, достала зъ скрині білий рушникъ, знайшла сорочки, рада бъ сама умивати и утирати свого Василя.

Ажъ повеселішала Хомишина хата! Въ печі палає полумъя, неначе сорочки хто золить, кипить вечера. Засвітила Хомиха каганецъ и сіла різати галушки. Василь сидівъ кінець стола на лаві. Якъ смола чорніли ёго кучері на білій сорочці зъ вишиванимъ червонимъ коміромъ, а запалене молоде лице, обмите свіжою водою засвітилось при світлі, якъ свіжий макъ на городі. Чималі губи ажъ блищали въ дороги, неначе намазані кровью. Поки засягає шапка — білівъ не дуже високий лобъ, а на ёму чорніло дві брові, неначе дві пъявки впилися въ біле тіло. Карі очі блищали, якъ свічан. Хоросний, свіжий та молодий бувъ Василь Хоменко!

Хомиха почала корити, а очей не сводила зъ сина. Василь кинувся помагати матері.

— „Сиди, сину, та спозивай після далекої дороги!“ каже мати. „Ти гість въ мойй хаті; сиди, сину, а я на тебе буду дивитись, надивлятись.... Рэзкажи мині, сину, де ти такъ барився, чи не трапилась тобі яка пригода въ далекої дорозі? Де ти бувавъ, що бачивъ? Чи добре було тобі въ москаляхъ?“

Рипнули двері; въ хату ввійшла молода дівчина.

„Добри-вечіръ,“ сказала вона тихо, позичте вогню!“ Промовила вона ці слова та й поставила на припічокъ дві покрішки.

Хомиха встала, вигорнула вогню и поклала въ покрішку, а дівчина стоала коло порога та не сміливо поглядала на Василя.

Виходила вона проти череди и загляділа Василя, якъ вінъ сидівъ на окопі; загляділа вона ёго карі очі, чорні брови, ставъ тоненький, и впали її въ думку ті очі, ті брови, и випали зъ думки и вівці и корови и череда. Задивилась дівчина на козака, а вівці минули свій двіръ, повтікали, розбрелися по бурянахъ, корова зайшла въ чужий огоредъ.

Дівчина пішла зъ хати, а Василеві й байдуже! Навіть не спитавъ матері, чия вона.

— „Розкажи жъ мині, сину, чи добре було тобі въ москаляхъ“, питала мати.

„Було, мамо, всѣго, а більшъ того, що було недобре. Сумно та чудно було мині, якъ везли мене до приёму, якъ голили лобъ.... Тоді здавалось мині, що я йду десь на другій світъ. А після обізнався, оговтався, пішли регіть та сміхъ межъ неурутами. А неуроти все молоді та веселі! Було оце, хто засумує, то й на сміхъ підіймуть. Та не довго ми жартували! Оддали насъ въ науку дядькові — старому москалеві. Що за страшний бувъ той дядько! Що за лихній! Мордатий, патлатий, рудий та головатий! Очи здорові, якъ у пугача, та червоні вушища, якъ у старого кота; лице зъ одного боку синє, зъ другого червоне та цілісіньке въ прищахъ. И теперъ, мамо, якъ згадаю, то ажъ затрушусь и теперъ якъ часомъ приснитця, то ажъ задрижу!

„Оце було поставить насъ у рядъ, щобъ-то муштровать. Стоїшъ неначе й такъ, якъ вінъ було каже, и руки опуститишъ и лице задерешъ въ гору, ажъ тобі жили луцать по за шиєю. Ні та й ні! Не такъ та й не такъ! Шіде було по-за спинами, та й давай тебе місити кулаками по спині! Зайде зъ переду, — не такъ лице держитишъ! Трісь тебе по щоці, ажъ голова перекрутитця! А вінъ червоний та злющій кричить: не поворачивай рожн! прямо держи! Та по другій щоці! Оттавъ-тё, мамо! Бъє по щоці, а ти держи голову, неначе вінъ тебе гостинцями годує.

„Почали насъ муштрувати зъ рушницями. Праву ногу вперёдъ було крижне. Ти й витягнешъ її попередъ себе, якъ ломаку. Не такъ! кричить вінъ, та по носі рушницею. Зомлів було нога, захрущить кістка, іде вогонь одъ ноги по тілу, кольне ажъ у голомі, а ти стій не ворущись! Дотерпівъ в, Господи! Утомисся було, перемучисся, прийдешъ въ казарми, а тамъ дадуть тобі крупи, якъ води, а въ воді — крупа крупу доганяє...“

Хомиха слухала, а слёза за слёзою капала зъ лица на руки, на тісто....

„Не плачте бо, мамо, а то я й розказовати не буду. Все то було та минуло. Теперичка я и живъ и здоровъ, теперъ я зъ вами. Чого жъ вамъ плакати.“

— „А чи довго жъ ти зо мною,“ одказала мати.

Щобъ не завдавати жалю матері Василь почавъ розказувати, де вінъ бувавъ, якихъ людей траплялося ёму бачити. И довго, довго вінъ розказувавъ. Уже стара подала вечерю, вже вони й повечеряли, а стара мати не втомилась слухаючи свого гостя дорогого.

Погасло въ хаті світло. Хомиха лягла на полу. а Василя поклала въ сніяхъ. Ясний місяць заглянувъ въ віконця, заблищали невеличкі шибки зъ темними рамцями на долівці піщовъ бляскъ по всій хаті. Заблідівъ коминъ, зачорнівъ рядокъ гершнівъ на полиці. На образахъ на сиду мріли святі, темні, невеселі. Довго не спала стара, нідперши голову долонею. Пішла думка за думкою, жалъ за жалёмъ, горе за горемъ, якъ одна хвиля за другою довго котитця, навіть тоді, якъ вітеръ затихне. Згадала вона свого старого покійника, и якъ вона замжъ йшла. и якъ Василь бігавъ хлопчикомъ, и якъ ёго въ москалі брали. Розмова зъ Василемъ розъятрила старе серце, старі рани вже загонні старістю та швидкимъ неустаннымъ часомъ. Згадала вона про своє горе, що перетерпіла на своєму довгому віку. Одна думка заціпала другу думку, зацемівъ одинъ жалъ, а десь глибоко въ серці одзивався другий давний, давний. Зазнала вона таки на віку всякого горя!... А тимъ часомъ важко було їй и легко на серці! И почувала вона, що недавно полито її серце боляче, неначе цілющою водою, неначе гостецъ залюбивъ на рані якусь траву, якесь листя, и легше стала болість у виразці, — то думка злинула въ її душу — про сина Василя. Василь її останній, живий синъ вернувся до дому. Теперъ вона одпочине на старість! Іі Василь догляне й нагодує й налоїть, дорогой Василь її поховає, закриє її очі своїми любими руками.

А тимъ часомъ передъ сонними очима старої мигнуло свіже лице Василеве, неначе квітка ро-

цвілася одъ одного разу, а за нимъ виглянуло десь нзъ кутка лице молодої молодниці. Стара сидить на лежанці та колише малого вучка, а молодниця-невістка поравця коло печі. И стало їй легко, дуже легко на серці, неначе вернулись їй луччі, молодші літа, неначе вона вдруге народилась на світъ. И здаєтця їй въ дрімоті, що вона вже сама молода й хороша поравця въ своїй хатині, а покійникъ її, молодий и хороший сидить на лаві та говорить до неї. Прокинулась стара та й перехрестилась. Черезъ годину все поснуло, навіть син поснуло въ душі побитій горемъ та нуждою, одинъ тільки цвіркунъ цвіркавъ у куточку підъ поломъ....

III.

На другий день було чимале свято. На дворі було тихо та ясно. Сонце піднялося височенько, роса висохла, надъ ставками, надъ садками затремтіло ясне марево. Задзвонили до церкви. По вулицяхъ йшли люде до церкви: чоловіки въ новихъ свиткахъ и шапкахъ виступали зъ повагомъ, за ними йшли молодниці зъ малими дітьми на рукахъ, а коло їхъ купами бігли невеличкі дівчатка въ материнихъ юбкахъ, хлопчики въ батьковихъ шапкахъ и въ однихъ сорочкахъ. Дівчата йшли по дві, по трі, въ стрічкахъ и квітахъ, въ червонихъ чоботяхъ, въ цицовихъ юбкахъ або горсетахъ.

Зъ Хомишиної хатини вийшовъ Василь и пішовъ по вулиці до церкви. На ёму бувъ московський мундіръ зъ червонимъ коміромъ, козирокъ зъ червоною стрічкою навкруги. Мідні гуданки блищали на сонці, а на грудяхъ тиліпалось два дукачки. Якъ весело було ёму на тій вулиці, де вінъ колить гулявъ, якъ бувъ малимъ хлопцемъ! Вінъ доглядавсь до всякої хати, до всякого дерева, що росло на огородахъ и въ садкахъ: все було ёму неначе рідне, все усміхалось ёму, говорило до ёго любі речі. Онъ ті верби підъ горою, де ми колить збіралося на вулицю! Онъ хата титарева! Хоропа була Настя титарівна! Де то вона тепереньки?

Зострічались зъ нимъ люде, та все свої — знакомі. Зострічалось й товариство, чоломкалось зъ нимъ, розмовляло. Де-хто оженився, де-хто ще й досі паробкувавъ. Дівчата пильно поглядали на москаля, доганяли, випережували, щобъ подивитись на ёго.

Попередъ Василя йшли дві дівчині. Голови въ їхъ були завічані червоними квітками, до сармого пояса вітеръ розвівавъ до плечахъ стрічки и червоні й білі й зелені. На їхъ були однакові горсети, однакові червоні чоботи, сорочки їхъ вишиті однаковимъ хмелемъ. Видко було, що йдуть дві подруги.

„Чого це ми такъ біжимо“, промовила одна до одної, озирнувшись назадъ. „Ще постигнемо до церкви. Не біжимъ такъ, сестрице!“

И пішли вони тихіше, а пішли тимъ, що побачили позадъ себе Василя. Імъ хотілось подивитись на ёго.

Василь порівнявся зъ ними, оддавъ їмъ добридень и почавъ розглядати дівчатъ, звичайно, якъ москаль, та ще й молодий. Вінъ заразъ пізнавъ одну; то була та дівчина, що прибігала вчора позичати вогню. Тільки яка вона теперъ хороша въ квітахъ та стрічкахъ та зеленому горсеті!

А дівчата ніби и не дивились на Василя; одказали ёму „добробо здоровья“, не піднімаючи очей одъ землі. Але скося та скося розглядали, які очі, які й брови у Василя. Одні дівчата вміють розглядати, не дивлячись прямо въ вічі!

А дівчата були й справді гарні! Що позичала вогню, та звалася Ганною, а друга — Мариною. Ганна була невеличка зъ себе, зъ невеличкимъ лицемъ, але повновида й кругловида. Підбородочокъ въ неї невеличкий, кругленький, якъ волоський горішоукъ. Темнорусі брови лежали низько, надъ самими очима. Сині невеличкі очі світились тихо, тихо, якъ піднімала вона віка. Тільки вона все спускала очі внизъ, все неначе щось думала. Хороша була Ганна, якъ було оце сяде та задумається, та покладе свої довгі, густі віі на повні щоки.

Подруга її, Марина, була чорнява, ажъ трохи чорна: її дражили циганочкою, якъ була вона малою. Товсті чорні, коси тричі оплітали її голову. Лице въ неї довгеньке, зверху ширше, внизъ ужче и якось неначе видалось впередъ, а надто той тоненький нісъ та повні, не дуже тонкі губи, що червоніли, якъ добре червоне намисто. А на височенькому, рівному чолі, високо надъ ясними чорними блискучими очима вигнулось якъ дві веселки, дві веселі, тонкі, чорні ажъ неначе сині брови. Якъ терночокъ чорні, швидкі очі, неначе плавали по білимъ, ажъ неначе підсиненимъ білкамъ. А на смуглявихъ щокахъ, грає рум'янець, немовъ тая весіння рожа, а гарячі, червоні губи часомъ цвітуть червонимъ цвіткомъ півонії...

Марина була смілива й проворна. Безъ неї не обійдеться було на селі ніяка гулянка. Ще зъ малку вона виводила танецъ на веснянкахъ, а на музикахъ, якъ вдарять музика въ струни, Марина не встоїть и не втерпить! Уже й б'є тропака, то дріботить, то тихо попливе якъ утка по воді, поводить станомъ та головою. Настане літо, заведецца вулиця. Марина перша подає голосъ, перша заспіває пісню та голосно, голосно на все село, збере було заразъ кругомъ себе дівчатъ, а надто хлопцівъ.

Проворна була Марина! Не її хлопці, а вона хлопцівъ заціпає. Тимъ-то й боялись її сватати, тимъ-то недобра чутка про неї пішла помежъ говорами, цокотухами.

А Ганна була тиха та смутна. Сяде було межъ дівчатами, спустить очі такъ, неначе її и въ хаті немає.

Одже жъ вони полюбили одна одну и стали подругами.

Василь одійшовъ вже далеченько та все оглядався до дівчатъ. Та й хороша жъ ота дівчина білява, думавъ вінъ собі! Ажъ спитаю въ матері, чия вона.

Въ церкві було повнісенько. Въ правімъ притворі стояли чоловіки та паробки, въ лівімъ — діди, на середині — малі хлопці, а въ бабинці — молодиці та дівчата. Василь, якъ москаль, ставъ по самімъ переду, де звичайно стоять на селахъ панки да підпанки та молоді понаді зъ дочками.

Старий, сивий священникъ тихенько правивъ службу. Въ церкві було душно, якъ на печі. Глянувъ Василь въ бабинець, а тамъ стояли поручъ, коло ёго матері ті самі дівчата: Ганна зъ Мариною. Подивився на їхъ Василь и закрасивъ собою весь світъ разомъ для двохъ дівчатъ! Для їхъ здалось, що Хомиха така добра бабуся, що й на світі луччої не має. Імъ здалось, що й дяки краще заспівали и священникъ краще читає, и веселіше й любішъ стало въ церкві. Почали дяки співати якоїсь жалібної нісні, а въ Ганни слези покотились зъ очей...

Служба божа кінчалась. Хлопці кинулись до коровгівъ и трохи за їхъ не побілись; всякому бачте хотілось носити коровгу кругомъ церкви. Староста въ синій, суконній свиті, виносивъ зъ олтаря євангелія та образи понакривані шовковими хустками и роздававъ їхъ багачамъ. Де-хто одмагався, де-хто бравъ зъ повагою неначе б'є то ёму й слідъ було. Нашому москалеві дали носити образъ напнутий червоною хусткою.

Вийшла процесія зъ церкви, а за нею поспівавъ народъ. Сонце піднялось високо; на дворі було дуже ясно та світло, що й глянути було трудно, не заплющивши трохи очей. Чоловічі голови безъ шапокъ червоніли, неначе недавно пооране поле, дівчата въ квітахъ, молодиці въ новихъ червонихъ та зеленихъ хусткахъ цвіли, якъ макъ на огороді. По цвинтарі бігали хлопці та малі дівчата, ганяючись за жидівською козою. Ганна зъ Мариною стояла коло дзвіниці и очей не зводила зъ Василя. А ёго чорні кучері дуже блищали на сонці, чорні брови ёго здавались ще чорніші, ясні очі, — ще ясніші.

Прийшов Василь до дому, пообідав з матір'ю, що Богъ послаяв, сів на лавці та й задумався.

— „Чого задумався, сину,“ питає мати. „Невесело вь моїй хаті молодому козакові при старій бабі. Сьогодні мразникъ, йди, сину, гуляти, розглядай дівчатъ, а я стара лажу та троха одвочину.“

„Мамо, чия то дівчина приходила до насъ вчора позичати вогню?“

— „Тихоненкова Василева, сину, зють її Ганною“, промовила мати та й засміялась. Оже жь буду мати швидко невісту, подумала вона собі. „Вона коло мене стояла вь церкві, каже мати. Хороша та привітна дівчина! И добридень мині оддала и намітку на мині поправила и розговорилася зо мною любо и дивилася мині вь вічи привітно. Хороша дівчина!“

Взявъ Василь шапку и потягся по селу. Середъ села, край великого земного вигону, стояла корчма. Коло корчми росли високі, превисокі верби. Підъ тими вербами збиралися хлопці та дівчата на гулянку. Василь згадавъ про те місце, про ті верби, підъ котрими и вінъ колись гулявъ, якъ паробковавъ, и простягся на музики, підъ верби.

Ясно, тепло та світло було на дворі. На синьму небі ані хмариночки. Зеленіли верби, зеленіли садки, зеленівъ вигонъ, а підъ вербами чорніла велика купа людей, неначе великий рій вийшовъ зъ вулицьки та й сівъ підъ вербою. На колоді сиділи музики зъ скрипками, цимбалами та рещетомъ. Кругомъ музикъ обступили хлопці та дівчата. Старий, сивий дідъ вигрававъ на цимбалахъ, ажъ сива борода тряслася и спідня губа одвисла. Молоді, чорняві скрипачі позакладали голови на силу, на їхъ держались шапки. И на скрипкахъ грають и на чорнобровихъ дівчатъ моргають. Рещето бряжчало ажъ ногою притупувано. Хлопці наймали своїмъ дівчатамъ музики, по три шаги за танецъ.

Тихо виступали вь кругъ дівчата, побравшись по дві по-підъ руки, тільки брязчали на шні разки доброго намиста та дукачі. Вь першій парі йшла Марина, а за нею дівчата, то перекручувались, схопившись руками за плечі, то навхрестъ, то зновъ брались по-підъ руки и танцювали кружкомъ, неначе качки, що плавають на ставочку рядочками. То зновъ Марина розриває рядокъ и починає крутитись, а за нею дівчата парами літають тихо й швидко неначе зграя галочокъ заворушилася, за роїлася вь синьму небі.

Якъ орли на сірихъ утокъ, якъ яструби на синьихъ голубівъ налітають паробки-козакки, розганяють дівчатъ, якъ полохливихъ лебедівъ и починають козака. Загула, застогнала земля підъ ко-

закльмими підлівами! Орють землю закаблуки, рвуть траву зелену зъ коріннямъ підкови! А хлопці взявшись підъ боки, закинувши шапки на бачкъръ, то покотятця напорсядами, якъ та кругла куля, то задріботять ногами, то вдарять тропана, ажъ верби застугунять! То зновъ плеснуть вь долоні, перескочить одинъ черезъ другого и покотятця одинъ за другимъ, якъ два ковунки зъ гори. Розмахують руками, розкидають ногами, а одъ свисту ажъ вь вушакъ ляцять!

Черестали хлопці, почали дівчата. А попереду усіхъ Марина! Розпеклась, розчервонилась! Чорні очі зайнялися, такъ и горять, такъ и блищать! Зъ лица пахнуть вогнемъ. Цвіте Марина якъ ніччя, не вважає, танцює и другихъ вь танецъ тагна. Хлопці змовились та нищечкомъ наймають музики. Музики вдарять голосніше, дрібніше, Марина ажъ метіль полетить швидче й легче! И приказувала и приспівувала: „Туманъ яромъ котитця, котитця, дівці гулять хочетця, хочетця“.

Дівчата вже нищечкомъ сміялись, шептались, торкаючи одна одну. Хлопці підгукували, приказували й присвистували.

Василь розглядавъ дівчатъ и дуже хорошихъ и хорошихъ и зовсімъ поганихъ та не знайшовъ вінъ міжъ ними Ганни Тихонівни. И невесело грали неначе музики, не любі ёму стали й танці. Задививсь Василь на Маринині очі, на її брови, а думка ёго була десь далі, тамъ де видно було верби вь Тихоненковімъ городі...

Тимъ часомъ сонце спустилось низенько; потомились руки граючи, потомились ноги танцюючи. Пішли музики по вулиці, вигрававачи, а за ними слідкомъ бігли малі діти. Розбіглись дівчата воду носити, віці загаяти, вечерю варити. Побрівъ и Василь десь зъ хлопцями.

Сонечко зайшло и на дворі почало вже темніти. На заході небо червоніло жаромъ, неначе вь печі вигорювало; на сході понадъ зеленимъ місяцемъ небо було синє, синє ажъ чорнувате, а на ёму подекуди плавали невеличкі хмарини червоці, тліли й жевріли, неначе жарини вь темнихъ члостахъ вечірнєю добою. Гасло полоньга на заході, дотлівали червоці хмаринки, займались подекуди середъ неба ясні зорі. А чорна нічъ простелялась чорнимъ сукномъ по селу, по садкахъ та лісахъ; тільки блищали білі стіни хатъ проти заходу, а на яру ставочки здавались якимись продухвинями вь другий, вищий світъ зъ такимъ же темно-синімъ небомъ, зъ такими жь зорями по небі.

На селі почались дівчачі та паробочі співы: Одна вулиця на однімъ зутку співала одну пісню, а десь далеко друга й третя вулиця вукали инчі!

Десь далеко затягли самі паробки и заглушили всі вулиці. Черезъ ставъ перегузувались, жартуючи, дівчата та переспівувались:

Я по сімъ боці,
Ти по тімъ боці!
Передайся до мене!
Въ мене біле личко,
Въ тебе чорні брови:
— Ти жъ мині до любови!

А підъ лісомъ одинъ козакъ, мандруючи на вулицю, розпочавъ чумака голосно та витяжно! Зъ думою глибокою, зъ жалемъ въ серці, зъ жалемъ въ голосі. По всьому селі піднявся галасъ, неначе все село, все що було тамъ живе, разомъ заспівало всякихъ пісень.

По вулиці йшовъ Василь и не знавъ на ко-тру вулицю йти. Хто вгадає, де співає Ганна Тихонівна!

За Тихоненковимъ дворомъ, підъ гіллястою грушою Василь наглядівъ дві дівчини: то стояла Ганна зъ Мариною.

— „Добри-вечір“, промовивъ Василь и хотівъ йти дальше, а думка така, щобъ zostатись кбдо дівчатъ.

Марина спинила ёго и задріботила: „Куди це такъ, Василю! Певно на вулицю? Де дівчата, тамъ и вулиця. Насъ тутъ дві, зоставайся зъ нами и буде въ насъ вулиця; а коли хочъ — ми тобі до-рогу покажемо на нашу вулицю.“

На горбику, підъ вербами сиділа купа дівчатъ, межъ ними подекуда сиділи и стояли хлопці. Ще зъ одалеги чутъ було їхъ веселий сміхъ, жарти. То заспіває вся купа пісню, то зновъ жартує, ре-гоче, а хлопці женихаютця. Одъ купи подрізня-валось кілька паръ хлопцівъ та дівчатъ и посідало оддалеки, пообнімавшись, проспитуючи, чи можна засилати старостівъ и коли засилати.

Василь наблизився до вулиці; паробки зразъ примітили москаля. „Чого топчешъ дорогу до на-шихъ дівчатъ, москалю,“ загомонівъ одинъ. „Шу-кай московоць, а сюди не ходи, бо понесешъ до дому полатані боки.“

На сільській вулиці достаєтця одъ паробківъ москалямъ, панкамъ та підпанкамъ. Василь и справді понісъ би до дому полатані киями боки, якъ би декотрі паробки не знали ёго, — не пароб-ковали зъ нимъ попереду...

Василь зъ Ганною та Мариною сіли осторонь одъ вулиці.

Зъ за темного ліся виглянувъ місяць, пова-зуючи свій блискучий, широкій лобъ, петімъ гля-нувъ ніби очима, а далі вибетився весь здоровий, якъ добра хазайска діжа, червоний якъ кровъ.

Тихо піднявся вінъ вгору зменшаючись и ляснючи. Засеромились зорі красноплицьге, декотрі похова-лись и потонули по-за синімъ небомъ, а сміливіші zostались. А въ ставочку зъ підъ греблі та вербъ вийшовъ другий місяць; а одъ ёго черезъ увесь сливє ставочокъ простягся сніпъ проміння ясногo, блискучого. Дівчата заспівали пісню до місяця:

Ой місяцю, місяченьку!
Не світн нікому,
Тільки мойму миленькому.
Якъ йтима до дому.

Василь поглядавъ на Ганну, а обідві дівчата — на Василя.

Та й хороший же Василь, думала Марина. Люблю я двохъ та ніде дітись, треба полюбити й третёго. И згадала вона тихъ двохъ, которихъ вона згадувала, якъ лягала спати, якъ прокидалась раненько та протягалася въ теплій постелі, якъ ча-сомъ сиділа зімою, вечірнёю добою, за гребінемъ, а передъ нею, черезъ зубці гребіня, черезъ виче-сану мичку, було заблищать то карі очі, одні та другі, та замиготять чорні брови, чорні кучері. Згадала вона и Миколу Ткача й Василечка моло-денького. Хороший Василечко! Ёго щокни повні, якъ у дитини, брови тонкі, очі карі, чорний вусъ тільки що засіваєтця. А тутъ въ думці передъ нею ставъ високий, тонкий кучерявий Микола Ткачъ, паробокъ на порі, смуглявий, очі ажъ го-рять, вусъ чорний, ажъ вилискуєтця. А передъ очима сидівъ Василь москаль, ні малий, ні старий, саме въ цвіту, якъ чорнобривецъ повний, въ зеле-німъ листу, при ясному місяцеві. И примічає Ма-рина, що вінъ заступивъ и закрасивъ собою и Василечка й Миколу, що вінъ ставъ до неі най-ближче, а за нимъ стоявъ Микола Ткачъ, а Васи-лечко сховався ажъ за Ткачомъ.... Горе мнні, ду-мала Марина, люблю двохъ та ніде дітись, треба полюбити третёго та ще й найдужче, найгаря-чіше, на цілий свій вікъ.... Ганна поглядала на Василя крадькома й соромилась, а серце її мліло. При місяцеві світилося її біле лице, якъ біла квітка, а Марина цвіла, якъ півонія. Василеві очі одпочивали на білій квітці, на білому личкові, на тихъ очахъ закритихъ довгими віями; Марина за-примітила теє й тяжко здихнула.

Ставъ місяць трохи не середъ неба. На селі все почало стихати; вулиця розходилась. Погово-ривъ Василь трохи вставъ, провівъ їхъ та й за-вернувъ до материні хати.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Що Дашковичъ міркувавъ спорудити на Дніпрі всадобву сторожу, зъ сёго розумно, що вже пробувано й перше закоренити козацтво за Дніпровими Порогами. Треба було тільки допомогти відъ ряду; безъ неї не могли вдержати на віни своїхъ займищъ ні черкаські, ні канівські козани.

Зъ тогочаснихъ актівъ знаємо, що найближчі до Черкасъ боброві гони, рибні озера и всякі „входи“ тягли зъ давніхъ давенъ до київського пустинського монастиря св. Миколи. Остатъ Дашковичъ, одержавши староство, роспитувавъ у черкаських старихъ людей: боярѣ, міщанѣ и козаківъ, по якій стемейно врочища Миколаївський монастирь має право на влови, а роспитавшись, ствердивъ те право, відсовуючи геть козацьку нахабу. Хочъ те козацтво, своїмъ звичаємъ, вдиралось у чернечі входи и здобувались потай монастиря, та все таки задовольняло свою нужду мало, а й надто, що ченці впросили въ самого короля про сю річъ грамоту.¹⁾ Козаки, вкупі зъ міщанами, шукали собі вольнихъ уходівъ на Низу и правомъ первого займа, господарювали громадно на Звонецькому Порозі, чи то — на всімъ врочищі округи Порога. Читаючи въ сучаснихъ актахъ, що після Дашковича міщане й козаки змагались и задирались изъ черкаськими и канівськими старостами, розумно намъ, що съ козаківъ робились міщане, а зъ міщанѣ — козаки, а все зъ однієї причини, зъ недостатківъ. Якъ хидились козаки підъ руку старости — були вони тоді міщане; якъ же загаяла нужда міщанѣ у дніпрові пустині на вольну здобичъ — ставали вони козаками. Року 1537, у два роки після смерти Дашковича, Черкаські и Канівці забунтували проти свого старости Василя Тинькевича.²⁾ Зъ чого постала завірюха, ще не розібрано; тільки, що Черкаські на вполсі нарекали на другого старосту Яна Пенька, зъ сёго догадуємось, що тутъ змагались про доходи и про старостянське право надъ людиною. Староста Пенько вимагавъ, щобъ міщане и поспільство стерегли замок, а замку деглядали тоді особі люде „башинні.“ Король приславъ у Черкаси свого „двірнѣго гетьмана“, київського воєводу Ондрія Немирча. Розібравши діло, Немирчъ привівъ обідві сторони до такої згоди: міщане и все поспільство, а также черкаські вдови, князькі и панські люде зъ духовними поступились старості двома грошами

відъ усякого чоловіка, що має свій хлібъ, а староста мусивъ за ті гроші наймати замкову сторожу. Тільки на врочищі Свирні та у Остроговихъ воріть, літомъ, повинні були стерегти города міщане. Опрічъ того мусили міщане чатувати въ полі и понадъ водою, а до того — переїжджати шляхи татарські вкупі зі старостинними „служебниками“.

Розумно зъ сёго, що на Вираїні не сама тільки залага замкова обороняла замокъ; уся людиність навкруги замка допомагала старості. Міщане по городахъ у середині краю були люде мирні, міщане „замкового присуду“ на узग्रаниччі були воїни. Мало що переоначилося проти дотатарськихъ порядківъ на Вираїні. На стародавніхъ звичаяхъ споруджалося нове козацтво. А тимъ часомъ навкруги старости заводилося привилейне товариство, сказати бъ такъ узग्रаяччя шляхта. Декоторі зъ міщанѣ купували въ жореля, а другі въ ёго двірнѣго гетьмана київського воєводи „вызволені листи“, щобъ імъ не знати звичайнихъ одбутківъ на рівні зъ иншими міщанами, а служити кінно при старості та, по старовині, твердити замокъ, на замкову жъ сторожу давати що року по грошу и по четверті жита. Оце жъ вбачаємо, що въ значнихъ козаківъ було ратайське господарство — роскішъ велика на татарському узग्रаяччі. Тимъ-то вони, бувши перше міщанськими „потужниками“, ставали вже служебниками старостинними, рівно якъ и захожі слуги, що було старости принаджують на узग्रаячче всякими пільгами. Опрічъ сихъ привилейниківъ, усі инші міщане були до старости мовъ би підданство до пана. Мусили вони косити ёму сіно и вистачати въ замокъ дрѣва. Не дозволявъ імъ староста возити медъ у Київъ, а скупувавъ самъ, поставивши на всі роки певну ціну; зъ бобровихъ удовівъ на Дніпрі бравъ цілу половину; безъ ёго волі, не заробляли вони на рибнихъ и бобровихъ уходахъ, не мали права продавати риби и роздобувати хлібъ якими бъ ні було „здобичами“³⁾ половину, а часомъ и все добро бездомнѣго козана, після ёго смерти — або якъ візьме ёго орда въ неволю — бравъ собі староста, тільки клейноди отдававъ королеві;²⁾ а до всёго того прибильщувавъ, по своїй уподобі, звичайну данину зъ міщанѣ и Козаківъ — коляду на різдвяні святки.³⁾ Все вкупі дає намъ зрозуміти, що козацьку службу відбували на узग्रаяччі спершу всі огуломъ замкові міщане, тільки що старости держали коло свого боку захошихъ людей и заможнихъ міщанѣ, а черезъ те орудували и всею людиною.

¹⁾ Акты Зап. Россіи, II, № 153.

²⁾ Архивъ Югозападной Россіи, № № 2.

¹⁾ Акты Зап. Россіи, II, № 195.

²⁾ Архивъ Югоз. Россіи, III, № 1.

³⁾ Акты Зап. Россіи, II, № 195.

Съ того розбору, що зробивъ кнївський воєвода у Черкасахъ, розумно намъ, що въ сїй столиці днїпрового козацтва старшимъ товариствомъ були старостини слуги. За їхъ приводомъ, перешджали мїщане татарські шляхи; міжъ ними були и мїщанські потужники, що повуняли собі въ короля визволені листи. Другимъ товариствомъ були вже бугломъ усі мїщане; а третімъ — поспільство, а въ поспільстві й Козаки, яко такі люде, що жили зъ самої тільки здобичи та заробітку, — люде найбільшъ нежонаті, бурлаки. Справедливі мїщане тільки ходили въ Козаки, чи то — бували часомъ Козаками, жили по козацьки. Гнала Козаківъ нужда и жадоба волі на Нязъ, хочъ и вдержувавъ відъ того староста, а зъ Нязу бувало переходять вони у Московщину служити цареві, дарма, що король воювавъ проти ёго. Якъ же прийде зима, низові здобичники не важатця було вернутись у Черкаси, боятця королївського старости; а старості тямъ часомъ треба було оруженёго народу. Щобъ заманити своївольцівъ на зимівку, обцявъ їмъ не вважати їхъ за одно съ тими, що пішли въ Московщину, а для певности пославъ за Переги коколївський листъ, що звано „глейтомъ.“ якъ се трапилось року 1640.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Акты Зап. Россіи II, N. 123.

ДУМКА.

Журавлики, ключолети,
Горді, сизокрилі,
Якъ ви мене лишаєте,
Други мої милі?
Лишаєте мене, други,
Въ туві и недолі...
Радбимъ зъ вами безталанний
Злетіти по волі,
И занести бїль горячий
Въ країну чужую,
Та нетяга криль немаю
Тутъ вьгну й горюю.
Занесіть хочъ мої болі
Въ далеку чужину,
Во тутъ зъ ними черезъ зиму
Сирота загину.
Журавлики, ключолети
Здереві бувайте,
Якъ загину, на могилу
Мою прилітайте
О півночи, якъ князь-місяць
Лячно ме світити
Чутимете якъ въ могилі

Я буду тужити;
А ті болі за Русь-ценьку
Зношу, сизокрилі!
Чого жъ мене лишаєте,
Журавлики милі?...

Дармо Мана.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніхъ пісень, повірєнь, сказань и
історичнихъ записокъ написавъ

Богеній Згарський.

IV.

ДУША И ДУХИ.

Віра въ безсмертность душі находитця у всіхъ поганськихъ народівъ. Не тіло, а душа становила истоту чоловіка, не одъ тіла, а одъ душі походила вся сила жизни. Божий духъ оживлявъ душу чоловіка, зачимъ вона до небесъ, идъ вишнєму світові двигалася. Мисль про духа и душу у нашихъ поганъ не розвилася у самій безвещній чистоті, а прибирала завсїгди змислову постать. Смертию розлучена душа одъ тіла прибирала инчу постать: ділалася марою. Тев зъображенне о душі мари, одповідало зовсімъ природнимъ явлїннямъ. Дихавъ чоловікъ воздухомъ, спустивъ духа, такъ переставъ жити. Ясний, плавний вздуичий воздухъ, ріжнївся одъ всіхъ вещей, пливъ межи землею, а небомъ. Живий бувъ воздухъ, воздухомъ жила всяка тварь на землі, до послїднєго дихання. Изъ послїднимъ диханнємъ виходила душа изъ чоловіка у воздухъ. Воздушну постать приберала душа, розлучившись одъ тіла. Инчий бувъ воздухъ за світломъ, инчий за темнотою. У пїтьмі бовванївъ воздухъ, та й дрожавъ въ очахъ непевного безъясного провиду чоловіка. То збивався у чорнихъ густихъ клубакъ, то рїднївъ, нчезавъ, розпливаючись мрачною сїттю у пространі. Пїтьма закривала видъ всєму, у пїтьмі хапалися очей чоловіка призраки. Зъ відсели и віра, що по ночному воздуху сновалися мари, а ті мари були душами мерцівъ. Прокидуютця иноді Мари у постать чоловіка, зачимъ заявляють себе духами — душами. Ведля поганського розуму, не устає по смерті звязъ душі изъ тіломъ. Тому то й привязувано до тілесъ, моцний мерцівъ, таку особену почесть, котора заявлялася у похороннихъ обрядахъ. Душа не мала одпочинку, якъ довго тіло ведля установчихъ обрядівъ, не похоронено. На місці, де тілеса мерцівъ похоронені, снуютця мари. Такъ душа чоловіка по смерті ведля пайпершихъ, апростихъ зъображенній истнувала марою.

До первісних зображень належить також і віра в Опири. Оpiarь, то чоловік, що по смерті ходять, встаючи з могили. Хто Оpiarь на нім тіло не псується, ні ціненів. Очи має отверті, лицем червоний, а нігті та й волосся ростуть в могилі. Кожний Оpiarь бажить, що можь, людської крови; при повнімі місяці виходить из могили, нападає людей, кровъ ссе. Асний він не тань на старихъ, якъ на молоді дівчатва да парубківъ; звичайно робитця сній, червоний знакъ на шиі за кусомъ Опиря. Не може вінъ рухатися, тільки за світломъ повного місяця; у первихъ таскає свою коханку межі мерці в яму. Дослідити могилки Опиря можна, якъ парубокъ переїде конемъ кладовище, на котрій могилці кінъ зупинитця, тамъ Оpiarь криється. Опирові утинають голову, кладуть межі ноги и прибивають осиковимъ коломъ, потому ставлять на груди звязду, зроблену такожъ из осикового дерева. Деякі пробивають Опирові осиковимъ коломъ серце. Опири, ведля теперішніхъ повірокъ, наносять заразу на худобу.¹⁾

Розглянувшись в повіркахъ тихъ про Опирівъ, дослідимо отъ-що за спогадки. Ведля віри нашихъ поганъ, душі мерцівъ бажали крови.²⁾ Віроятно в юганській нашій старині бувъ той дикий обичай; убивати на могилахъ людей в жертву помершимъ душамъ. Пам'ять про той обичай, доховалася про те в сказкахъ про Опирівъ.

Бувають иноді люде, що сплячи здвигаються за світломъ повного місяця; такихъ зовуть у насъ планетниками. Ведля народніхъ повірокъ, планетники стають завсїгда Опирами; в загалі всі знахарі по смерті на Опирівъ сходять. На тихъ двохъ починахъ зросла віра в Опирівъ.

За вірою у безсмертте душі, мали наші погане такожъ й свою науку обичайності. За добрян, або лихими учинками, слїдовало розличне виступанне по смерті. Віроятно містили наші погане душі добрихъ людей у небі в царстві Білбога-Хорса, коли душі лукавихъ, Марами блукалися на землі в службі Чернобога. Чернобогъ затагавъ душі нескаянихъ, придїляючи їмъ покуття де, наче на закляття, собі и людямъ на муку, залялялися пакостями. Чернобогъ бувъ богомъ-царемъ всіхъ лукавихъ духівъ. В Іскоростеню, столиці Деревлянъ, стоявъ храмъ Чернобога. Храмъ той зображавъ постройкою своєю чотиробочну вежу, поставлену из чорного мрамору. По стінамъ межі тої зображені були розличного рода муки и

кари. На самій середні стоявъ бовванъ Чернобога изъ чорного дерева; золоту голову скрапавъ вінець, дожений дорогимъ каминіемъ. Чорна, довга свитка надівала єго, на котрій горіли пламєнні цвітки, великимъ вужемъ приперезана. У правій руці державъ вінъ мечъ и ідовиту змію, у лівій важки. Подоба у него була страшна, дива; єму у жертву кололи домашні звірята. Сіни храма окрашені були червоними стовпами, де находилися жертвеники изъ заліза ковані, при нихъ лежали топори и ножі.¹⁾

Такої подоби Чернобогъ означавъ нари лукавимъ душамъ. У деякихъ сказкахъ та повіркахъ, заховалися такожъ и слїди про віру у мандрівку душъ в тілеса звірять. В одній сказці про вовкулака-пасічника находимо важну нагадку. Одинъ старий пасічникъ перекидувався у вовка, замітуючи шнурокъ на свою шию та й проскочивши скрізь той шнурокъ.²⁾ Не хибио той шнурокъ, то святий шнурокъ, що нимъ знаменували рідъ свій Ариане. Изъ такимъ шнуркомъ чоловікъ, звався двіча т. е. у два рази рожений. У Арианъ индійського племені, Брамане устали мандрівку душъ по смерті в самі дрібні правила. Душа грішника спокутовала свої гріхи переходячи зъ одного звіряти у друге, зачимъ очистилася. Що наші погане вірили такожъ в подібну мандрівку душъ по смерті чоловіка, про те слїди лишилися по нині. Повища сказка доволі ясно указує намъ на дійстну звязъ тої віри: шнуромъ перекидується старий пасічникъ у вовка; святі шнури носили всі ті, що вірили у перехідъ душі изъ людського тіла, у тіло звіряче. У деякихъ звіряхъ до нині почитає народъ заклятихъ, покующихъ духівъ. Зазуля, кажуть, то була колись невіста, забила свого чоловіка и за те перемінилася у зазулю, до самого судного дня, nebude вона мати пари. У пава й павицю перекинулися коли те королевичъ и королева.³⁾ Жаби, повідають, не годятьця убивати, бо вона зділалася изъ жінки. Одному ховяинові уиравъ чортъ дочку; за рікъ прийшла вона в постаті жаби прохати у куми.⁴⁾ По Спасі, не треба убивати вужівъ, бо тоді возьме чоловікъ гріхи їхъ на себе.⁵⁾

Ведля нинішнього увірення, чарівниці перекидують то в коту, то в собаку. Изъ того догадуватися можемо, що ведля увірення нашихъ ста-

¹⁾ Енеклопедуя Powszechna, Warszawa 1866, під буквою U.

²⁾ Nowosielski, T. I. стр. 60.

¹⁾ Wotyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym przez T. J. Steckiego, T. I. Lwów, 1864. str. 245.

²⁾ Nowosielski Lud Ukr. T. II. стр. 96—99.

³⁾ Тамъ же стр. 130.

⁴⁾ Др В. Лучаковський рук. збор. пов. Ч. 415.

⁵⁾ Nowosielski Lud Ukr. T. II. стр. 142.

риль погань, второй видъ иснування душі по смерті чоловіка, то була постать rozmaitych звірівъ. Михайло Потокъ стрілявъ Лебедицю, а та промовила надъ нѣму по людяному. Потокъ женитця изъ нею, бо вона виноревившиися изъ води прибереае постать гарної дівчини.¹⁾ Далше говорить одна байка про рана, що уродився біднимъ людамъ та й забесідивъ людською мовою. Бувъ вінъ зачарований гарний молодець у постаті рака.²⁾ Такі и подобні безчислені байки, виплили віроятно изъ давнишого увірення въ мандрівку душъ.

Третій видъ иснування душъ по смерті, то були дерева и rozmaiti рослини.³⁾ У дубахъ сиділи душі богатирівъ-великанівъ; береза изъ розпущеними галузями, то постать плачущої матері; каліною зацвила дівчина по смерті зъ великої тоски за милимъ. Яка то відьма замінила чарами своїми закохану дівчину у тополю;⁴⁾ зацвите иноді душа помершої то рожею, то лилею.

Наконецъ приберали душі помершихъ, видъ недвижнѣго каменя. Численні байки про закамєнілі душі и нині розказуютьца. Скаменіння було ведля зображений нашихъ погань тяжкою карою грішникамъ, зъ відкіля й пішла клятва: скаменівбись!

У байкахъ розказують много про заклятыхъ королівъ, царівенъ и царевичівъ. Запіявъ ного куръ на дубавімъ ділі, такъ замінився у камінь. Камєніють де-які закляті духи до самого страннѣго суау.

(Далше буде.)

О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ.

(Конецъ.)

64. Возвратные глаголы, какъ и въ великорусскомъ, образуются чрезъ прибавленіе ся, которое переходитъ въ ца или сокращается въ съ, причѣмъ сохраняется ть, гдѣ въ дѣйствительномъ залогѣ оно отбрасывается, такъ напримѣръ: думается (или думаетца); но въ западной Малороссіи ть отбрасывается и нерѣдко ся ставится впереди глаголавъ (якъ ся мавшь?) что отиудъ не замѣствовано съ польскаго, но составляетъ старинную форму языка церковнославянскаго, употребительную въ лѣтописяхъ.

1) Nowosielski Lud Ukr. T. I. стр. 286.

2) Тамъ же стр. 296.

3) Временникъ Инст. Ставроп. 1867. Львовъ: Языческія або поганск. вѣров. у Словлявъ и Руслявъ стр. 97.

4) Кобзарь Шевченка: Тополя.

65. Нѣкоторые глаголы, будучи въ великорусскомъ дѣйствительными, въ малорусскомъ принимаютъ возвратную форму, напримѣръ: гратися присягатися, вмѣсто играть, присягати.

Въ словосочиненіи можно указать на слѣдующія особенности:

66. Два, дві, три, чотири требуютъ не родительнаго падежа единственнаго числа, а именительнаго множественнаго числа: два козакки, чотири голуби.

67. Падежи зависимые не считаются такимъ образомъ, какъ въ великорусскомъ и польскомъ, но родительный, напримѣръ, ставится впереди: „чесного батька дитина.“ а не сынъ хорошаго отца. Глаголы ставятся по большей части въ концѣ предложеній, и проч.

68. Нѣкоторые слова имѣютъ другой родъ, чѣмъ въ великорусскомъ языкѣ, напримѣръ: пиль, степь, чепъ, собака, путь — мужскаго рода, евангелия женскаго и средняго разомъ, когда говорится; евангелия.

69. Законы ударенія иные чѣмъ въ великорусскомъ и совершенно несогласны съ польскими, напримѣръ: колесо, а не колѣсо; коромисло, а не коромѣсло; висить, а не висѣтъ; ненавижду, а не ненавижу. Въ множественномъ числѣ удареніе переносится на послѣдній слогъ: дівки, дівокъ, жінки, жінокъ, и пр. Нарѣчіе учора имѣетъ удареніе на предпослѣднемъ слогѣ, а не на послѣднемъ, какъ въ великорусскомъ вчера; шкура имѣетъ удареніе на послѣднемъ, а не на предпослѣднемъ какъ въ польскомъ. Кончащіяся на енг имѣютъ удареніе непременно на е: милѣнький, веселѣнький, а не какъ въ великорусскомъ: миленькой, веселенькой; прилагательныя на кий имѣютъ удареніе на послѣднемъ слогѣ: прудкий, швидкий, такий, важкий, гнучкий, боякий, и проч. (Миклосичъ, vergleichende lautlehre, стр. 358 пишет: die verschiedenheit der grossruss. und kleinruss. sprache in der betonung ist nicht unbedeutend).

Миѣніе, будто малорусскій языкъ произошелъ отъ смѣшенія съ польскимъ, яснѣе всего опровергается тѣмъ что, въ немъ нѣтъ ни одного изъ тѣхъ рѣдкихъ свойствъ, которыми отличается польскій языкъ отъ другихъ славянскихъ. Эти свойства: 1) dz, dź; ego, нѣтъ въ малорусскомъ, исключая звукоподражанія, напримѣръ: дзвінь, 2) гз совсѣмъ нѣтъ въ малорусскомъ, 3) носовыхъ звуковъ не терпитъ малорусскій языкъ, перехода т въ ц нѣтъ въ малорусскомъ, 5) ударенія въ малорусскомъ разнообразны, тогда какъ въ польскомъ удареніе однообразно ставится на предпослѣднемъ слогѣ, 6) я не растворяется въ я, какъ это дѣлается и въ нѣкоторыхъ нарѣчійхъ великорусскихъ, и проч.

Если бы малорусский язык действительно соотвѣщалъ изъ русскаго и польскаго, то, конечно, вошли бы въ него польскія свойства.

Съ другой стороны, малорусский языкъ не имѣетъ тѣхъ свойствъ, которыя служатъ характеристическими особенностями великорусскаго языка. Напримѣръ: о отчетливо сохраняется по церковнославянски и никогда не измѣняется въ а; е, ѣ и и выговариваются отличнымъ образомъ, и сверхъ того все показанныя отличія грамматическія и множество другихъ не заимствованныхъ изъ польскаго и не имѣющихся въ великорусскомъ, не указываютъ ли ясно на самобытное, правильное образование особаго нарѣчія въ южной Руси, а не на случайное смѣшеніе?

Что же касается до того, что въ малорусскомъ языкѣ находятъ много польскихъ словъ, то не ошарань легкомысленно единственно на ихъ подобіи съ польскими, слѣдуетъ различать: 1) тѣ слова, которыя будучи въ польскомъ, составлены въ малорусскомъ на свой образецъ, отъ такихъ, которыя вошли прямо изъ польскаго языка. Последняго рода словъ до чрезвычайности мало и онѣ собственно не входятъ въ языкъ органически, а только иногда говорятся малороссіянами, перенятыми ихъ отъ поляковъ, и то преимущественно, дворянами на Волыни и Подоли (и въ Галиціи). Такимъ образомъ, можно услышать слово „цнота“ но это слово, какъ и много подобныхъ, произносится не такъ какъ малорусское, а какъ польское, съ сознаніемъ произносящаго, что это польское слово, и оно никакъ не можетъ войти въ языкъ, ибо противно языку по стеченію согласныхъ и по перемѣнѣ т въ ц: цнота есть измѣненное честность; по малорусски было-бы: чеснота, и всякій малоруссъ, произнося это слово, скажетъ что оно польское, а не малорусское. Нѣкоторыя же слова въ Черной Руси, заимствованныя изъ польскаго передѣлываются на русской ладъ, но въ нашей россійской Малороссіи такихъ не принимаютъ, ибо ухо малорусса не можетъ не чувствовать здѣсь фальшиваго звука. Изъ тѣхъ словъ, которыя есть въ малорусскомъ и польскомъ, нужно напередъ отличить: действительно ли онѣ заимствованы изъ польскаго? ибо присущность ихъ въ обоихъ славянскихъ нарѣчіяхъ еще ничего не значить; такимъ образомъ разсуждая, можно дойти и до того, что русской языкъ считать можно польскимъ или наоборотъ, ибо и въ русскомъ и въ польскомъ есть множество общихъ одинаковыхъ словъ, неизмѣнимыхъ въ каждомъ нарѣчіи на свойственный ему ладъ. Здѣсь мѣриломъ можетъ быть сравненіе малорусскаго языка съ другими славянскими нарѣчіями, и если окажется, что слова, схожія съ польскими,

есть въ другихъ нарѣчіяхъ, то ихъ нельзя безусловно признавать взятыми съ польскаго; при этомъ нужно сравнивать эти слова и съ нарѣчіями великорусскаго края, такъ напримѣръ, слова: шукати, шкода, хата, хилити — казались бы съ перваго взгляда польскими, но онѣ встрѣчаются въ Новгородскомъ нарѣчіи на сѣверѣ и, слѣдовательно, не польскія; онѣ же есть и въ другихъ славянскихъ нарѣчіяхъ. Кромѣ этихъ словъ, надобно отдѣлать и все тѣ, которыя есть въ малорусскомъ, славяно-церковномъ и великорусскомъ и которыя есть равно и въ польскомъ, такъ и тѣ, которыя есть въ малорусскомъ, церковно-славянскомъ и русскомъ, и которыхъ нѣтъ въ польскомъ; наконецъ тѣ, которыя сохраняются въ одномъ только малорусскомъ и не имѣются ни въ польскомъ, ни въ великорусскомъ. Тогда останутся слова, которыя есть только въ малорусскомъ и польскомъ: только тѣ слова и можно считать заимствованными. Пока эта лексикологическая работа не произведена, нельзя дѣлать смѣлыхъ заключеній.

Вообще, о лексическомъ составѣ языка можно замѣтить, что въ малорусскомъ языкѣ большая часть словъ, конечно общія всѣмъ славянскимъ нарѣчіямъ, но они составлены по законамъ малорусскаго языка; другая огромная, часть принадлежитъ исключительно ему и съ трудомъ можетъ быть найдена въ нарѣчіяхъ другихъ языковъ славянскихъ, а самый малый процентъ приходится на долю действительно заимствованныхъ изъ польскаго (и великорусскаго).

Замѣщаячи сю розправу языкову, вразѣ вѣ відносячимися сюда розсудами першихъ языкословивъ славянськихъ: Миклосича, Максимовича и Лавровського — уважаемо питаннє языкове рѣшеннямъ и закінченнямъ. Питаннє правописне пояснене въ минушіймъ рочнику „Правди“ (чч. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 20), и до него нашихъ читателей відсилаемо.

Семі роковины смерти

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА у Львовѣ.

У семі роковины смерти Тараса Шевченка спорудила руська академична молодѣжь музыкально-декламацийний вечеръ, щобъ звеличати памѣть и славу незабутнєго кобзаря. Обдвуся сей вечеръ въ комнатахъ „Руськои Бесѣды“, о 7-ой години. Згромадилася дуже численно такъ старша, якъ и молодша тутешня интеллигенція.

Вечеръ распочавъ п. Л. вступною бесѣдою, въ которой красными словами виложивъ величність

Шевченкових заповітів, его велике значення в історії руського народу яко поета и народолюбця, а доказомъ того навѣвъ се, що имѣя Шевченка має силу скликати и збрати всѣхъ Русинівъ въ одну мирну родину. Ся бесѣда дуже сподобалася всѣмъ и при закѣнченю ей посыпалася грѣмкій оплески.

Въ часѣ Бесѣды надѣйшовъ телеграмъ отъ Русинівъ Коломійського округу: „Слава величаючимъ памѣть пѣвця руської правды, силы и волѣ въ руській хатѣ“. Телеграмъ прочитаний повитали гостѣ грѣмкими оплесками невмовкаючимъ „Славно“.

Потѣмъ одограла панна С. „Маршъ на смерть Т. Шевченка“, утворъ Безуглова — дуже хорошо.

По одограню марша надѣйшли два телеграмы — зъ Вѣдня, одъ руського товариства „Сѣчъ“ и зъ Черновець, одъ руської молодѣжи.

Телеграмъ зъ Вѣдня звучить: „Слава щиримъ душамъ, котрымъ дорога памѣть генія, що боровся за волю Украинны“. А Буковинська молодѣжь такъ повитала нашъ зборъ: „Слава вамъ, братчики, що знаєте памѣть великого Тараса пошанувати“. По прочитаню сихъ телеграмівъ почалися деклямаціи на перемѣну зъ спѣвами и грою на фортепянѣ.

Вѣнецъ славы зъєднали собѣ панна С. въ деклямаціи „Петра“ Верниволь и панъ К. въ „Наймичѣ“ Шевченка. Панна С. выголосила своѣй тематъ такъ гарно и докладно, що годѣ було больше й жадати. Панъ К. оддавъ голосъ батька и Настѣ дуже гарно, а его деклямаціи може послужити декляматорамъ въ науку.

Крѣмъ „Петра“ и „Наймички“ деклямовано „Добушъ и Стрѣл. пригода“ Федьковича, „Перебендя“ и „Гамалія“, Шевченка.

По деклямаціи „Добуша“ надѣйшло зновъ два телеграмы, а то зъ Бережанъ и Перемышля. Першій звучить такъ: „При нынѣшнѣмъ святѣ нашого Батька-кобзаря приймѣть и одъ насъ, Бережанцѣвъ, сердешне и братне: Здоровий буди!“, а Перемиській: „Сердешне поздоровленье къ днешному великому празнику“.

При кѣнціи вечеру прийшли телеграмы зъ Тернополя и Станислава, котрѣ такъ звучать: Тернопільскій Русини прилучають въ роковини безсмертного Тараса съ теплимъ почутьемъ збранимъ гостямъ на вечеръ поминальный свое поздравленье на обновленье вѣчної памѣти и славы великого кобзаря“. А Станиславцѣвъ: „Сердешне руське спасибѣгъ вамъ, братя, за те, що такъ славно поминати знаєте памѣть нашого великого кобзаря батька, предтечи нашої волѣ и славы!“

До вѣнця, якій молода интеллигенція наша въ роковини смерти незабутнѣго Тараса деклямаціями

и народными спѣвами упледа, прибула на сѣб и черъ двѣ музичнѣ цвѣтки одна зъ Саксоніи пана Лисенка, а друга славно-звѣстного композитора Пр. О. М. Вербицького. Оба тіи творы обнимаючіи той самѣй тематъ „Заповітъ“ Т. Шевченка, такъ чудно зъ собою сходні що до вишньої форми, хочъ самі ихъ творцѣ такою великою просторною роздѣленіи, и собѣ не знаєи, однако жъ вдохнувшись пѣсля завѣщаня згодилися на одну форму.

Оба творы Лисенка и Вербицького передали первіи куплети, выражаючіи поетичнѣ бажаня пѣвца, до Solo, рѣжниця тѣлько въ тѣмъ, що первіи повѣривъ те Solo тенорови, а другіи баритонови, а запальний, запеклый заповітъ „Поховайте та вставайте“ оба прибрали до хору, бо оденъ голосъ чоловічій не въ силѣ выяснити и выразити того безсмертного палу помсты, якимъ душа пѣвця розгорѣла. Останнихъ чотыре верши спѣває у Лисенка зновъ теноръ, оддаючи вѣрно мировой и гаснущій голосъ розстаючогоса пѣвця.

Утворъ Лисенка одличався ще тимъ, що его спѣвъ то правдива питома украинська мелодія, уносяща насъ въ тіи далекіи, а серцю такъ близкіи сторони, де вона зродилася; одличався вона тимъ що оддаючи фарбы, якій словесніи звуки пѣвца въ его серце вклали, въ музичнѣй формѣ, липав за собою старіи, стеревтинніи а творить новіи музичнѣй формы, передуючи въ новѣй фазѣ, въ яку теперъ музика вступає.

Искренна наша подяка для обохъ сочинителѣвъ приспѣвшихъ такъ радо своими творами до увеличеня спѣльного торжества.

Спѣвы Solo и хоромъ обохъ тихъ творѣвъ, ихъ супровѣдъ на фортепянѣ, рѣвно якъ и прочіи музикальніи творы не позѣставляли ничего до желаня и веселили всѣхъ.

Вечеръ закѣнчивъ п. Г. бесѣдою прощальною, въ котрѣй завѣзавъ всѣхъ до згоды и миру, чого то найсердечнѣйше великій Тарасъ бажавъ. Бесѣда сподобалася всѣмъ згромадженымъ, а грѣмке „славно“ не переставало, поки не перервали оплесковъ грѣмке „Миръ вамъ братя“ и „Де згода въ семействѣ“.

Гостей такъ богато зѣбралоса, що невеликѣй кѣмнати не могли всѣхъ помѣстити. Надлежить оттакъ похвално згадати про академичну молодѣжь и „Выдѣлъ Руської Бесѣды“ що такъ щиро и патриотично заявили своѣй услуги и прихильность къ збереженю народно-руського стремленя, и пріятно намъ звѣстити, що сердешня наша молодѣжь загадала такожь музично-деклямаційнымъ вечеромъ звеличати памѣть незабутнѣго Батька отчины бл. п. Григорія Яхимовича. ч. . . . .

Головні помічники при редакціи: *Б. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лугаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сушкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 29-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно впродз. шістьма р. 2., чвертьрічно впр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 26 місто, кам'яниця „Народнаго Дому“, (Краківське узєдъ). Адміністрація підъ Ч. 352 1/2.

ДВІ МОСКОВКИ.

Сповідання Івана Нечул.

III.

Після другої Пречистої Василь заславъ старостивъ до Ганни Тихонівни. Пішла вістка по селу, прочула теє й Марина. Ходить Марина ні жива, ні мертва!

Стара Тихониха трохи сперечалась, а батько згодився. „Иди дочко, каже, нехай тобі Богъ благословить! Хочь будешь московна, за те жь будешь вольна, непанщанна. Въ Василя хата своя. Помре стара мати нікому жь вона застанеться, якъ не Василюві.“

„Сестриці, голубочки! чи йти мині за москаля“, питає Ганна у дівчатъ.

— „Иди Ганно, рають дівчата, не женихъ — то твій таланъ трапляеться тобі, хороший, моторний, чорнобровий, хочь москаль.“

„Марино, голубко! порадь мене, якъ рідная мати, чи йти мині за єго?“

А Марина зблідла й на силу, велнку силу, промовида: „Тебе, дівко, сватають, а ти вже не дитина, не питай у людей, порадься зь своїмъ серцемъ, чи бути, чи не бути тобі за нимъ“...

Розпочалось весілля. Ганна просить Марину, кланяючись: „Просивъ батько, просила й мати, прошу й я тебе, сестрице, на весілля та ще й старшою дружкою“. Поцілувала Ганна Марину, а Марина ажъ издригнулась!

То вже не подруги-дівчата, що люблять въ двохъ щиро одного козака молодого!

Въ неділю, після обіда, завели Ганну на посадь. Сидить Ганна на покуті, опустивши очи й не глядячи на людей. Коло неї поручь Марина, а далі на лавці — менші дружки. Заспівали вони тихъ жалібнихъ пісень, що молода, прощатця зь чорною косою, дівочою красою, зь батькомъ та матірью. Марина зблідла якъ смерть!

„Дивись! чи бачишь, яка сидить? — горняжа одна кума другу. „Слаба та блда, ажъ губи посиділи, а весілля не цурається! Отже жь и танцювати підє!“

Поставили на столі соснове гільце, обивичане калнною та барвінкомъ, поклали пишпки та коровай. Людей натовпилось повнісінька хата. Хлопчики почеплялись на жертці.

Дружки заспівали жалібної весільної:

Летять галочки

У три рядочки,

А зозуля попереду.

Усі галочки

По лузі сіли,

А зозуля на калніні.

Усі галочки

Защєбетали,

А зозуля закувала.

Біжать дружечки

У три рядочки,

А Ганнуса попереду.

Усі дружечки

По лавкахъ сіли,

А Ганнуса на посаді.

Усі дружечки

Та й заспівали,

А Ганнуса заплакала.

Чого жь ти плачешь?

Гірко ридашь?

Чи доленьки не маєшь?

И заплакала гірко, тільки не Ганнуса, а Марина; такъ и залилась, такъ и вмилась слізми и закрила очи рукавомъ.

А молодіци шепчуть: „Плаче, бо заміжъ хоче та ніхто не сватає! А ніхто більше не виносє, якъ стара мати! Таки, пропустила дочку ще зь малочку!“

Минуло зо два роки після Василювого весілля, а яка велика зміна стала на Хомининній оселі! Хто бачивъ той грунтъ тоді, якъ Хомика на порозі

сидячи, виглядала свого сина, то й зь роду не пізнав би його теперички! Де колиш був перелезъ через старий тинъ, теперъ тамъ стоять нові тисові ворота. Огорожа кругомъ нова, висока, хазийська. Стара Хомишина хатина придулилася позадъ новісінької, білісінької хатки, неначе сховалась, гуляючи въ пшмурки: Василь переробивъ її на кімнату. На подвір'ї стояла нова повітка, нова невеличка комора. За хатою й передъ хатою розрісся молодий вишнень, зелений та густий. Въ зеленому отородъ, въ веселий садочокъ дималася біла хата, якъ трієма очима, трієма блискучими, повними вікнами, зъ червоними, пожалеманими рамами. Підъ вікнами насадила Ганна бузку, підниківъ та півоніі. Одъ прив'їлка, цвіте кущъ панської рожі, цвітуть воші в'їтки й гвоздики й чорнобривці й царська борідка й кручені паничі.

Василь не лінувався, хазайнувавъ, и Ганна не любила празниківати въ буддень; вона знала, що Василь бувъ бідний, знала вона, що й сама привезла одъ матері порожню скриню. Про те нагадала її свекруха. Дуже добра була въ Ганни свекруха, але тами разъ жартуючи, нагадала що Ганна привезла зъ дому дуже легку скриню.

Настане було осінь и зима. Василь зъ Ганною стають на роботу въ сахарні. А сахарня¹⁾ була недалечко одъ села на ставку.

Цілий день було оце працюють въ сахарні, а після вечірної зміни йдуть до дому. А стара мати всьму порядокъ дає въ хаті и прибере й доглядить и вечеряти наварить. Велике добро дітямъ стара, добро — нелайлива мати въ хаті! Вона всьму порадиця!

Зносять діти потрохи гроші до хати, а мати лічить, порядкує, а що зайве, — ховає въ скриню на самісіньке дно.

Починаєтца весна. Василь стає въ людей багачівъ орати, ралити, сіяти. Аби добра воля, а робота буде. А тутъ підростають сахарні буряки, зеленіють українські поля буряковимъ листомъ, якъ те море зелене. Розпочинаєтца плоття; народъ висипає, якъ та хмара, якъ та орда, наступає зъ сапами. Одъ ранку до вечора виспівують дівчата та молодці, а окопони грають міними, звертаючи туди, де кращі дівчата, де зобачать чорні, чудові очі та брови.

Василь зъ Ганною стоять на двохъ рядкахъ поручъ, далеко попередъ усіхъ врізались въ зелене бадилля, а за ними рушникомъ простяглася чорна викопана полоса, зъ двома рядками буряківъ.

Починаютьца жинва, заробляють вони хлібъ, жнуть за сніпъ и озимину и ярину. А тамъ зновъ копають буряки та возять до сахарні. Діла є до-

¹⁾ Фабрика цукру.

волі! И перелезъ трапляється у насъ більше діланіжъ робочихъ рукъ! и морозъ хлібъ и буряки залягають підъ дощемъ та снігомъ!

А стара мати сидить дома, трохи праде та піде та колише въ запічку маленького внучка Иваса виспівуючи коточка. Теплий запічокъ, маллий внучокъ та щастя дітей — отъ и все щастя старої Хомихи. Одного вона ждала тихо и спокійно, неначе якого гостя, — тихої, ненаглої смерти.

Коли бъ мнѣ Богъ привівъ отутъ вмерти при дітяхъ! Більше нічого й не прошу я у Бога. Вони бъ мнѣ й очі закрили, королю одлагодилъ бъ мене и поховали бъ мене гарно, якъ слідъ по закону. И здаєтца мнѣ, було каже вона, неначе й веселіпъ вмірати и въ домовину лягти при дітяхъ. Господи! якъ часомъ небагато треба людині для щастя! А старій бабі не судилося навіть и таке щастя!....

IV

Въ неділю, въ ранці, якось передъ Зеленими Святками була тиха, ясна, не дуже горяча погода. Сонце піднялося височенько. Були вже пізні обіди, а зъ церкви ще не вийшли. И гори й долини, и поля и сади и ставокъ и хати були залиті й облиті, чистимъ, прозорчастимъ, білимъ, якъ срібло, світомъ. Хто виходивъ тоді зъ хати, мусівъ очі заплювати одъ великого блиску. Надъ ставкомъ, надъ садками миготіло, грало, лилося хвилями золоте марево, неначе на повітрі, ворущилися якісь золоті пасма тонкихъ золотихъ ниточокъ. Куди не динешъ окомъ, скрізь весело та любо! Зеленила молода бутвина на огородахъ, зеленіли поля, зеленіли сади, зеленівъ лісъ, зеленіли роскішні буряки та бузина. А надъ зеленою землею синє, синє та глибоке літне небо; а межъ небомъ та землею золоте сонце та срібна хвиля світова. И весело й любо и радісно! И не до одного веселого, щасливого, навіть до нещасного, безталанного сміялось небо, сміялася земля, сміялося сонечко ясне, а ставочокъ межъ зеленими горами, межъ зеленими вербами та садами, такъ и реготавсь, такъ и реготавсь!....

Якъ же весело тоді світило сонце щасливій Ганні и всій сем'ї старої Хомихи!

Вийшли люде зъ церкви и розійшлися по хатахъ. На перелазі вхопившись руками за два кілки, зъявилася, якъ зъ землі виросла, Ганна. То не зозуля прилинула въ Хомишинъ садочокъ, то не голубка перелегіла огорожу, то Ганна перескочила черезъ перелазъ въ свій огородъ.

Перейшла вона огородъ и садокъ вся убрана й швидка й весела, неначе хто перенісъ пучокъ червоної калини. Пишно вивязала Ганна голову якъ та краля, червонимъ великимъ платкомъ зъ білими та зеленими витицями. На ногахъ горять

шовъ паръ червоної сатиниці. А на зеленій юбці ожити десять разків різаного доброго намисто, одинъ одною неначе на всі груди!

Бразило намисто! — то Ганна перелетіла другим перелазъ підъ хатою; а на білій стіні, проти сонця, неначе подумки зайнялося, влетіло вь стіну, тільки одблескъ червоногій майнувъ під білими стінахъ.

На виду стала Ганна повніша, зъ себе видніша, та все таки була хороша й молодницею якъ и дівкою. И одъ сонця не запалилися! вона не боїлась сонця, тільки пісь та щоки неначе трохи полупалися одъ великої спеки...

Въ хаті було жарко. Въ печі шварчали горшки поприставлювані до жару. Середъ стола, на білій скатерці, лежавъ хлѣбъ та сіль. Коминъ бувъ білий, білий, на ѣму не видно ні ципиначки! Лежанка, челюсти и припічокъ, неначе недавно помалѣвані червоною глиною. Въ хаті по хазяйській, чисто, лавки й вікна помиті, а на вікнахъ наставляно въ кухликахъ квітокъ. Надъ столомъ висівъ новий, хороший образъ зъ Києва, ажъ въ чотирі особи, на образахъ рушники шиті орлами та хмелемъ. Сяриня заслана килимомъ, а постіль та пілѣ білимъ рядномъ. И чисто й по хазяйській було въ хаті!

Въ кімнаті на лежанці сиділа стара, гойдала внука, посадивши въ колісці та приспівуючи дитячихъ пісень.

„Сипъ, дочко обідати“, каже мати.

— „Нехай, мамо, Василь надійде“, одказала Ганна.

А тутъ и Василь вступивъ въ хату, въ новій, чорній катанці зъ фабричного сукна, підперезаний зеленимъ поясомъ. На ѣму не було й сліду московського. Чорний волосъ, чорний вусъ ажъ видискувався; на виду бувъ вінъ здоровий чоловікъ, свѣжий и повний, звичайно чоловікъ саме въ силі.

Скинула Ганна юбку, закачала рукави, обгорнула хустиною й почала подавати обідати.

Сіла за стілѣ стара мати — на покуті зъ малимъ внукомъ. Було доволі хлѣба й соди, було доволі й страви. Ганна виіла зварити й спекти по хазяйській: обідъ бувъ смачний, всі смакували, тільки внучокъ дме бульки въ ложці, бо бабуня вже тричі зъ ранку годувала ѣго.

Упоравшись після обіда, Ганна виішла оглядати огородину. А тамъ підъ причіткомъ, підклавши свитину підъ голову, прилігъ въ холодку Василь. А стара мати, надівши кожухъ, якъ середъ зимы, виішла зъ внучкомъ підъ хату й сіла проти сонця. Бабі й літо не літо! Повіє вітерець, а баба вже й труситця, якъ та овечка.

Василь трохіть на широкі, чорній волосъ розсипався навкруги по причобі. Ганна прийшла й сіла въ ѣго въ голубахъ.

„Якъ хороше цѣго року зійшла нима огородина“, промовила Ганна, „буде все, — и цибуля буде и огірки будуть“.

Ажъ любо було глянути, такъ хороше все походило! Зелена піддимка розрослася, якъ зеленѣ руно, густо та високо, висадки пішли въ хуці, а цибуля погналася въ стрілки, сіянецъ повитнався зъ грядки, густо, густо, якъ щіть! Морква вкрила землю неначе зеленимъ жабуринимъ. И вздовжъ и впоперекъ по грядкахъ гуляли въ хрещика зелені ряди гостролистої кукурузи та широколистогѣ соняшника. А кругомъ грядокъ, по зеленій траві розлізлося довгимъ ужемъ та батогами на всі боки, роскішне, сите гарбузове бадилля, піднімаючи въ гору зъ травн свѣтлозелені кінчики зъ зеленими вусиками. А зъ курятами квочка, той лихий ворогъ сільськихъ хазяївъ, не вважаючи на огородину, кублилась въ моркви, перекинувшись проти сонця. Въ самому кутку паслося телятко, привязане вірвкою до кілка.

Ганна нагнала квочку. Курчата поплелись по траві до вишника.

„Хороша, дуже хороша цѣго року огородина“, промовила зновъ Ганна, „буде все“...

— „Буде все... А чи буде то въ насъ хлѣбъ, жінко? У насъ поля немає“.

„Якъ у людей буде, то и въ насъ буде. А би люде, а хлѣбъ буде“, одказала Ганна.

— „Ні, Ганно“, говоривъ далі Василь, не розплющаючи очей: „якъ би я мавъ свою ниву, якъ би я мавъ кілька паръ волівъ, отоді бъ я знавъ, що въ насъ хлѣбъ буде“.

„Що жъ робити, коли немає“...

Не розплющаючи очей, Василь почавъ неначе говорити самъ до себе. Якъ гляну я часомъ, якъ иде чий небудь хазяйський плугъ по полю въ три царі круторогихъ, сірихъ волівъ, якъ хожу я за чужимъ плугомъ та одріваю скибу чорної, сирі ріллі, то въ мене ажъ серце замирає! Коли бъ мині, думаю, текихъ три царі сірихъ волівъ та добрий плугъ, то не треба тоді мині ні царства, ні панства. Ходить би я за ними, якъ за своїми дітьми! Нацуравъ, годувавъ би їхъ, самъ не доїдавъ. Нагнала бъ весна, якъ тільки заспівавъ би въ полі жайворонекъ, спердний би я свій плугъ, та попереду надивився бъ, якъ идуть мої круторогі зъ двара на поле, помажуючи хвостами та головами.... А тамъ би оравъ та оравъ свою чужу ниву, а ти бъ, серце, мині воли поганяла та обідати анносила бъ. Промовивъ Василь, розплю-

щивъ трахи сонні очі піднявъ їхъ въ гору і глянувъ черезъ свій лобъ на Ганну.

Ганна сиділа, славши руки і смутниши голосу: мабуть і їй закотілось пола і тріхъ паръ волівъ...

„Тільки Богъ зна, чи довго я хадяцуватиму отутъ въ своїй господі!“ промовивъ Василь, підперши голову рукою. „Не теперъ, то в четверъ мене повернуть до війська, а я покину і хазайство і тебе, моя доле, і хто знає, коли мене Богъ поверне до своєї господі!“

Ганні кольнуло въ грудяхъ коло самісінького серця; зітхнула вона і похнюпила голову. І їй не вперше приходила така думка, тільки їй здавалась думка — думкою та й годі!

„Не хотілось би йти зновъ до війська, каже Василь. Не любо міні бути москалемъ. Воно, бачъ і робота москалямъ не катъ-зна яка! Одбудешъ той муштеръ та й гуляй, скільки схочешъ. Гуляють наші москалі, жартують зъ молодими, грають въ карти, пьють горілку. Та не тільки ми навіть охвицери точнісінько такъ саме бьють байдаки; тільки, бачъ, по панській, не по простому, А міні така гулянка не въ думці. Не люблю я шведяти по світу, межъ чужими людьми, по чужихъ хатахъ. Люблю я своє село, своє хазайство, свою хату — та тебе, моя доле.“

— „А лишъ, Василю, ти швидко зновъ вернешся до дому?“ спитала Ганна.

„Вернусь може на годину, а вислужусь хіба ажъ на старість!... Отъ якъ би ми жили въ Києві, тоді все таки частіше наvertався бь до дому.. Воно бачъ москалеві і слідъ таки жити въ місті не въ селі.“

— „Якъ же ёго въ світі жити въ Києві, одказала Ганна, коли тамъ все пани та пани, а ми люде прості. Хочъ ти москаль, такъ я мужичка.“

„Яка жь ти мужичка, ажъ розсердився Василь. Ти московка, ти вже вища одъ мужиківъ.“

— „А чимъ же я вища одъ мужиківъ? Я дочка мужикова; ми заробляемо хлібъ своїми руками. А чи мало у насъ хазайнівъ, і багачихъ і луччихъ одъ насъ, що мають і худобу і стіжки хліба.“

„Хочъ би вони мали, перебивъ її нову Василь азъ запаломъ, тільки худоби; якъ у нашого пана і такі скрині; азъ на окономні, то все таки вони мужики, бо прості, звичайне мужики!... А отъ москаль, якъ заголіла лобъ, варать вітти не мужиківъ а вищій, — якъ панъ...“

— „А нехай ёго побьє лнка едминистра зъ такимъ панствомъ!“

„Та не те бачъ! Москаль буває скрізь, у всякихъ містахъ, бачить всякихъ людей. А мужиківъ

що? Сидять, якъ пенк, на одній місці! Де вродився, тамъ і помирає!“

— „Коли бь ти, Василю, сидівъ якъ пенк, на одному місці!... А дій покойний батько було, роздають, щя бували, чумаючи, у всякихъ земляхъ; і на Дому і въ Криму і въ Бессарабіі і бачили всякихъ людей: і Татаръ і Волохівъ і Турківъ, а все таки zostались мужикомъ.“

„Та що не кажи, а все таки москаль вище одъ мужика“....

— „Та чомъ же вище?“

„Оце причіпилась! Чомъ-та й ромъ? Та тимъ що не мужикъ. Тобі бь і не слідъ вбиратись до мужичій. Може бь намъ, Ганно, і справді перебраться въ Києвъ“, промовивъ Василь, перегада.

— „Що жь я тамъ робитиму, питала Ганна. Въ Києві не бачила я ні клунки, ні стіжечка! Куди не кинь окомъ, скрізь будинки та церкви, і чимъ живуть тамъ люде въ світі Божому, не працюючи? Чи вже тільки тимъ, що сидять въ крамницяхъ?“....

„Найдемо тамъ роботу! Ти будешъ продавати бублики та паляниці, почепишь корзину на руку та й будешъ вигукувати: — сюди бубликівъ, сюди гариченькихъ! А якъ заробимо грошей, то поставимо коло „лева“ на Подолі столикъ. А ти завьязжешся шовковою хусточкою, одягнешся въ ципове плаття, отъ такъ якъ ходить окономиха та понада зъ дочками. Посажу тебе за столикомъ, а ти розкидаешъ кругомъ себе широкі фалди на стільці, якъ київські міщанки та й будешъ запрошувати. А до тебе всі пани, всі пани... бо зъ тебе буде гарна купчиха!“....

— „Богъ зна, що ти говоришь, Василю! Де вродилася, тамъ і помру!“

А Василь звівъ очи на неі, щобъ глянути, яка то зъ неі буде гарна купчиха, въ червоній шовковій хустці, і, лежачи простягъ руки, взявъ її голову і притуливъ її гарячу щоку до свого лоба.

— „Геть! одчепись, чоловіче!“... Ганна встала і хотіла втікти, а Василь погнався і зловивъ її на траві. Регочучись, сіла Ганна на траві. Висока, зелена трава розігнулась на всі боки кругомъ неі. Трав'яні коники поспались навкруги зъ трави, неначе хто бризнувъ горохомъ. Сонце облило золотомъ білу вишивану сорочку, ясні очи, повне лице, червону хустку на голові, червоне намисто...

Якъ разъ тоді саме за хатою коло воріть забрехавъ барбось, неначе на вовка, не на чоловіка. А стара мати кинулась знать обороняти, бо чутъ було що говорила: а вонъ проклятий! а чи не підешъ ти поганій!

А протаній и брехавъ и залишався; ажъ вникъ, ажъ скігливъ, неначе вівъ кого за поди одъ ворить до причілка.

Зъ за причілкового угла Ганна побачила черезъ тинъ барбосову морду, зъ роздваленимъ ротомъ, зъ вишкіриними зубами, зъ лютими очами. Собака вила, гарчала, ажъ гризла тинъ.

А на перелазі заразъ зъявилася чоловіча голова страшна, страшенна, здорова зъ рудими пачосами на голові, зъ довгими закрученими вусами зъ червонимъ лицемъ. То бувъ Момотянський осавула, що загадувавъ людямъ на панщину.

„Добриденъ“, сказавъ вінъ, не піднявши шапни и не уклонившись гараздъ по людській.

— „Доброго здоров'я“, одказавъ Василь, а самъ побілівъ, якъ полотно. Чуло щось недобре и Ганнине серце; не встодала вона на ногахъ и осіла зновъ на траву. Осавула ніколи не віщує людямъ добра, опрїчъ крику, лайки та бійки.

Чого жъ оце прийшовъ до насъ осавула, думала мати! Въ нашій хаті, благодарити Господа милосердного, немає кому загадувати на панщину. Ми люде вольні. Ажъ піду — синтаю.

Пішла стара зъ дитиною, схлилася на тинъ та й почала слухати.

„Годі тобі, москалюку, жартувати зъ жінкою, мочавъ осавула. Прийшла зъ стану бумага, щобъ ти завтра амаряжався въ Київъ, въ цеходъ. Гляди жъ! Завтра світомъ!“

Одъ такої речі, троє недавно веселихъ, щасливихъ людей, стояло на однімъ місці нерушимо, немовъ громомъ пришиблені.

Осавула стрибонувъ черезъ перелезъ. Барбосъ шиснувся до ёго и повівъ ёго за ворота, гризучи ёго палляца.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами,

(Дальше.)

Такъ стояли собі Черкаси за першихъ відомихъ намъ походівъ козацькихъ, що після нихъ козакуваннє почали й вищі товариства на Вкраїні вважати собі за найкращу славу. Дорозумовуємось, що торговє козацтво, — отте що збиралось у Київъ задля барншівъ, — переймайло військовї звичаї въ Черкасахъ. Городъ сей здавня вславився своїмъ завзяттемъ. Якъ збудувавъ Менгли-Гирей замокъ Очаківъ (року 1492) на старому литовському городищі крїй моря, нзъ Черкасъ двинула туди руська сила; вкупі зъ Менгли-Гиревнимъ братомъ напали Черкасці на новий замокъ, опанували ёго и зруй-

новали до останку.¹⁾ Ще якъ запорозький Низъ не расплюдивъ олавиныхъ Низовцівъ, чи — все одне Запорозцівъ, сусідня Русь московська звала дніпрове Козацтво Черкасами. Навпослі стали такъ знати московські письменники всіхъ Українцівъ нашихъ, уважаючи їхъ за народъ воювничий, покозачений. Справді Черкаси до Хмельнищини бувъ козацький міжъ козацькими городами на всій Україні. Люстрація 1622 року показала въ ёму міщанськихъ хатъ тільки 120, а козацькихъ — більшъ тисячи.²⁾

Вже ми сказали, що, якъ упало Грецьке царство, руські оселі посунулися відъ дніпрового устя ажъ надъ верховинамъ Дністра и Буга. Київъ ледві державсь на старому своєму пепелищі, а часомъ стоявъ зовсімъ безъ людей. Васильківъ до року 1586 бувъ порожнімъ городищемъ.³⁾ Сміливі люде купились кругъ королівськихъ старостъ у Білій Церкві, Каневі, Черкасахъ. По Вкраїні то сямъ, то тамъ показувались и зновъ зникали хутори й пасіки, потягомъ того, чи меншъ, чи більшъ сподівались люде лихої години відъ Криму и дністрового низу, де загниздились Ногайці съ Турками. Ляцький рядъ не почувавсь на словахъ захистити гараздъ узгрянничя свої відъ сходу сонця; легше ёму здавалось обороняти їхъ відъ шападу роковою даниною;⁴⁾ тільки жъ данина та не вплинула Татарви відъ грасування по узгрянниччяхъ Речи-Посполитої. Не всі Татарє слухали хана, та й ханъ не вельми достережавъ свого кочового люду, щобъ не пустошивъ королівськихъ земель. Узгрянничні старости разъ-по-разъ мали клопітъ зъ тими здобишниками, а распудивши їхъ, сами загаялись ажъ у татарські улуси. Мавмо съ тихъ часівъ дорогий актъ — сеймову реляцію Барнарда Претвича, старости нового замка Бара, 1530 року.

Три орди кочували тоді въ оцѹ Польскої Речи-Посполитої крїй Чорного моря, опрїчъ Кримської: одна, найдалша — у Добруджі, а дві ближчі на устяхъ Бога и Дністра. Підъ замками Очаківимъ,

¹⁾ Ист. Борьбы Моск. Гос. съ Польско-Лит. II, 138, 139.

²⁾ Starożytna Polska przez Balińskiego i Lipińskiego, 504.

³⁾ Акты Зап. Рос. III, II, 162.

⁴⁾ У Вільского й Стрийковського прописано, що король Жигимонтъ Старий заплативъ Татарамъ „jurgelt“ у перше року 1511. Сталась така умова, щобъ 30,000 Орди що року ходило проти ёго ворогівъ, — тільки бъ не проти Турківъ. Тільки жъ Татарє знали сей юргедтъ гаражомъ, чи то данню. Замість якогось послухання королеві, вони другого 1512 року ввірвались у ёго землі и хотъ їхъ побивъ князь Острозький Юстятинъ Ивановичъ коло Вишнівця, надъ Горинню, (Bielski 519), а драте король Жигимонтъ не переставъ гарачу платити.

Вілгородомъ и Килією розпростерлись осади турецького купецтва. Обмисляли вони Татарву кіними и зброєю до нападу на Українчину, а за те здобичъ дуванено пополамъ. Багацько Турківъ и самі ходили зъ Ордою на здобичъ. Турецький рядъ мавъ свою частину зъ сего роздобутку: на коморахъ давано въ султанський скарбъ повну оплату за скотъ и невольника, що займано и хапано на Україні. Тимъ-то турецькій зверхности байдуже було про ламання умови зъ Ляхами. Пропишемо тутъ буйніщі речі зъ реляції Претвича.¹⁾ (Дальше буде)

¹⁾ Biblioteka Warszawska 1866 lipiec.

СПІВАКЪ

(За Шиллеромъ. *Die Theilung der Erde.*)

„Ходіть люде, ходіть любі,
Ходіть мої діти,
Каже Господь милосерний,
Поділю васъ світомъ.
Що видите то и ваше —
Усё вамъ дарую!“
Охъ лишенько: якъ мурашки
Усі ворухнулись!
Гуцуль вхопивъ полонину,
Мужикъ ханнувъ поле,
Циганъ клевець та ковало,
Дякъ сівъ середь школи,
Жидъ загарбавъ мішокъ грошей —
Німець бочку пива,
И такъ далі — и такъ далі —
Усё роззатили....
Ажъ и співакъ шкандибає:
„А мині що Боже?“
„Охъ лишенько — а ти жъ де бувъ
До теперъ небоже,
Що не прийшовъ коли другі?“
„Я бувъ, Боже, въ раю,
Щобъ на тебе надивитця,
Послухатъ, якъ грають
Ті ангели білокрилі —
Отъ де я бувъ Боже!“ —
„А що жъ робить, каже Господь,
Я вже не поможу —
Да дві речі ми остались,
И ті ти дарую:
Мій рай світлий зъ ангелами
И волю святую“.

Ю. Федькович.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніх пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніх записокъ написавъ

Богений Згарський.

IV.

ДУША И ДУХИ.

По вірі у безсмертність душі чоловіка, заселився цілий світъ безчисленними духами. Духи на воздухахъ, у воді, по лісамъ, по полямъ по всімъ хатамъ,

Воздушні духи заявляютьця куривільницею. Закурбелить иноді вітеръ порохомъ на бездорожжю, або край поля, то лихий розводить свій танецъ. Одинъ чоловікъ шпурнувъ священнмъ ножемъ у закруть; сей часъ ставъ зойкати передъ нимъ лихий у постаті чоловіка изъ ножемъ ушпиленимъ въ ногу тай прохавъ, щоби ніжъ виймивъ.

Водні духи зовутця по нині у народа нашого русалками, топельницями и топельниками. Въ русалкахъ зображена сама оживляюща, привлекающа сила води. Що водні нимфи, сирени у Греківъ, те русалки у Русинівъ. Уже по самому поняттю краси, якъ воно изъ води розвилося, русалки то истоти надящої краси, за якою слабіе вся сила въ чоловіці. У чистяхъ, яснихъ струяхъ, підъ крутими берегами, живуть русалки; при місяці погодною ночью, плюскаютьця вони водою, изъ розлущенимъ зеленимъ волосємъ. На зарінахъ, пісковихъ заспахъ вигріваютьця до місяця. Приманюють вони молодихъ парубківъ та й дівчатъ идъ воді на ріку, а захвативши изъ сміхомъ залоскотують на смерть. Славільні реготи, сміхи, роздаютьця иноді зъ колбанъ крутоберегихъ рікъ. На великодні свята, хто ієть яйці, нехай, кажуть, не мече цілої шкаралупки у воду, бо русалки, людамъ на біду, роблять собі изъ неї лодочки.¹⁾ Водний царь, дідуганъ, у крипительнімъ своїмъ дворі, живе изъ русалками. Неодну гарну дівчину, що кушалася при місяці, заманивъ дідуганъ у колбанъ та й зачисливъ въ русалки.

Єсть пора, коли на землі всяка раять въ повні розвицетця, сонце пригріває що можъ тепло, царинами збіжжя въ колосся позводитця, гаї та дуброви ажъ пахнуть одъ свіжості; — тоді русалки виходять изъ води, купаютьця у збіжжі, повзають по буйнимъ травамъ, колишутця по ліснимъ деревьямъ, веселятця, пляшуть у долоні. Пора та зоветця празникомъ русалокъ; суть то наші хри-

¹⁾ Временникъ Инст. Ставроп. 1867 ст. 96; Енеуклоп. Ровззесч. підъ буквою R.

стиянські зелені свята. **И** нині ще приказують дітямъ на зелені свята, безъ подмуну не ходити, щобъ застерегтися одъ русалокъ.

И дійсно! въ ту пору потребує земля для своїхъ плодівъ, що найбільше води, вогкості. Зеленіютьця поля, ниви, луки, лишъ тільки за оживляющею силою води, що теплими, рісними дощами спадає на землю. Русалки по полямъ, по деревамъ, то ожививша сила води, що зъоблекла цілу землю чудною красою. Земля натоді чоловікові стаєтця раємъ; роскошує, но щобъ не зледацівъ стлмуєтця горемъ, яке въ самій красі цвітучої природи сириваєтця. Зачімъ збіжже достигне, западе невдана люта пошестъ; минетця весна, промине и літо, исчезне вси краса изъ землі, годі врозкошитися чоловікові цілою душею: вона ёго заскобоче. Полинъ, то знамъя горесті — горя: полиномъ про те проганяють русалокъ.

Изъ людей, що самохитъ видалися потопати у воду, творилися топельники и топельниці. На місцяхъ, де вода крутитця, скриваютьця топельники. Горе тому, хто понався у таку крутню; довгими своїми руками тягне ёго топельникъ на саме дно, до себе. **И**ноді тільки тихъ довгихъ рукъ видно изъ підъ води, бо постать потопельника, ніколи не являєтця.

По густимъ лісамъ, презивалися лісовики, духи самобійцівъ. Звичайно являютьця на місці, де хто колись повісився. Зазивають вони людей въ саму гуцу ліса; горе, хто на голосъ лісовика одозветця: цілу нічъ буде блукатися по лісі.¹⁾ Людській голосъ ніде такимъ обманомъ не шибаетця, якъ у лісі. По неприступнимъ лісамъ, якихъ сокира не кинулася, наші погане, чимало наблукалися. **Що** жъ природнішого для фантазіі лякающогося чоловіка, якъ не ті пусті лісові духи, уводящі своїми обманними перекличками?

Якъ лісовики уводили людей по лісі, такъ **Блудъ**, **Постріть** або **Пристріть**, по полямъ. Такий **Пристріть** являвся въ постаті блуднихъ огнивівъ, або малого повха, зивающого огнёмъ та й димомъ.²⁾ **И**ноді **Блудъ-пристріть** у постаті чорного kota, або собаки, перейде чоловіка. Чепитця блудъ людий такъ на гладкій дорозі. **Блудящий** іздить все въ колесі обертаючись, хотъ видитця ёму, що незнати якъ далеко уїхавъ та й добре іде. На самімъ гладкімъ полю, зъвідвіля берутьця болота, багна, очерети, — годі изъ нихъ вилізти. По якимъ часі, коли доволі наблудитця, спозарішиши перідъ форкуючі коні; узритця щось чорного; перехрестованимъ

воно исчезав. **Освободитись** одъ такого блуда можна тимъ діломъ, коли обертаєтця капелюхъ заодно на голові. **Найчастійше** являєтця такий блудъ на багнахъ, очеретахъ.

Въ часі жнива ходивъ по полямъ полудневий дідько, ломивъ людямъ крижи, або руки.¹⁾ **Являвся** вінъ у постаті старої вдови, перевертавъ копн, розмітувавъ снопи, толочивъ збіжже.

Кожде обійсте, кожда хата, мала своёго духа-домовника, своёго хованця. Віра въ домовниківъ, хованцівъ, стягаєтця до глибокої старожитності. **В** межі нашими людьми прастара поговорка: „діти боятця рода.“²⁾ **Родъ**, або **родичъ**, то бувъ духъ-покровитель семі. Відъ рода такого поганська семія виводила свій починъ, подібно, якъ и старі Римляне одъ Лярівъ. **Дідъ**, **дідухъ**, **прадідъ**, **щуръ-чуръ**, **пращуръ**, то були имена духівъ-родівъ. Такий духъ-родичъ, удержувавъ звязъ поміжъ своїми семьями, побиваючись за їхъ добромъ у день и ночью. **У** семейнімъ сполученню та й сподруженню, дізнала люде спільного добра, спільної охорони; вьязатися у семі, роди, було ведля віри напихъ поганъ святою повинністю, якъ насупротивъ, одпасти одъ роду, одцуратися роду, великимъ гріхомъ, несчаємъ. **Зъ** відсели и велика почесть для духівъ родичівъ и родичокъ. **Де** ніякъ не велося, не було добра, ні гаразду, тамъ не було духа-родича: духъ-родичъ, невидимо приспорявъ гаразду своїмъ семьямъ. **Домовники** були проте що найліпшими духами покровителями своїхъ семий. **Ще** по нині вірує народъ нашъ у хованцівъ; кажуть, що багачі держать хованцівъ на поді въ ключю, годуючи їхъ несоденою стравою. Такий хованецъ стереже **иноді** волц на цамі середъ самої царини, а въ ночи у стодолі мелотить снопи. **Всё** само одъ себе робитця богачеві за таимъ хованцемъ.

Въ загалі бувъ злий духъ, що наносивъ на людей моръ, повітре. **И** нині розказує народъ въ часі великого помору етъ що: **Однй** Русинъ сидівъ підъ деревомъ. Сонце світило самимъ жаромъ. **Видить** изъ далека приближаєтця щось идъ нёму, дивитця, се повітре у постаті невісти. **Ціла** у довгімъ біллю сунетця що можъ висока. **Перепудившись**, хотівъ утікати, но відьма хватєє довгими лабами. — „**Чи** ти чувавъ що про повітре, питаєтця? **Я** нимъ всьмъ, бери мене на коркоши, носи по цілій Русі, ні села, ні города не поминай, у всіхъ загостити маю. **Та** небійсь нічого; здорові-сенський будешъ поміжъ всіма людьми. **По** сімъ довгими руками обвісилася дідові на шию. **Такъ** пу-

¹⁾ Nowosielski, Lud Ukr. T. I. стр. 78.

²⁾ Hanusch: die Wissenschaft des slav. Mythus, S. 290.

¹⁾ Naruszewicz, T. II. стр. 42.

²⁾ Временникъ Инст. Сталрол. 1867, стр. 91.

стився вінъ у дорогу, шшовъ, но не чувъ ніякої тяготи на плечахъ. У перше понісъ її въ міста. Веселі танці и співи, повсюдейка застали; но ледви явилися на місті, повіяло повітря своїмъ біллемъ, мизчала веселость та й радість. Буди не подивитця, всюдейка заводять, звони ажъ роцибаютьця, на стільки похоронівъ, що гробарь опоратися не може. Таки цілими купами лежали мерці, що ажъ страхъ бравъ дивитися. Пішовъ даліше. Скоро перейшовъ попри село яке, пустиніють хати; село у котрому стояла дідова хатина, лежало на горбі. Тамъ мавъ вінъ жінку та й діти; серце такъ ажъ краялося, коли идъ селу приблизився. Кріпко спіймавъ руками відьму, щоби ёму не втікла та й гулькъ скочивъ изъ нею у воду. Дідъ утопився, а Повітре вийшло; но перепудившися такою жертвою, утікло далеко въ ліси та й гори.¹⁾

Таки відьми бачить народъ нашъ и теперъ завсїгда передъ поморомъ, холерою. По кладовищамъ ходять білі невісти зъ розпущенимъ волосємъ, розвиваючи хустку червону. Іноді чути тільки по полямъ страшний плачъ та й зойки.

(Даліше буде.)

¹⁾ Wojcicki, klechdy стр. 51.

КОЛИ Я ВЕСЕЛИЙ.

Коли смутокъ серце стисне,

Потїхи не маю —

Тоді я си, милі браття,
Думаю-співаю!

Бо лишъ тоді лекше стане,
Якъ заплаче око,

И піднесуся въ моїхъ думахъ
Високо, високо!

А піднесишся подивлюся
Въ зеленій діброві,

И залечу въ моїхъ думахъ
Ажъ у сині гори.....

Якъ доволі налюбуюся
Тому краю око,

Що ажъ огонь запалитця
У грудѣхъ глибоко.

И доволі наслухаюся,
Якъ сошівка грав:

То лишъ тоді моє серце
Роскішно гуляє....

Осия Шавіньскій.*)

*) Много обіцюючи: — молодий поетъ умеръ въ часі холери р. 1867 у Станіславі.

С Т А Р И Н А.

(Написавъ Петро С. Віліньскій.)

II. Чернихівъ.

Село Чернихівъ лежить въ долині надъ бо-лотнистою, а про те и дуже рибною рікою Серетомъ въ Тернопільськімъ околі. Земля ту чорна и хотяй подекуди показуєця жовта глина и добуваєця пісокъ и камінь, то однако єсть вона урожайною. Земля та ділила судьбу Поділля; нею володіли колись князі руські, потімъ перейшла вона підъ Литву и Польщу, відтакъ підъ Австрію, затимъ въ силу Віденського трактату 1809 року підъ Росію, а 1815 прийшла назадъ до Австріи.

Чернихівъ¹⁾ належить нинька до коморника Гарасима Коритовського, до ключа Плотницького. Зъ початку того століття належавъ ще до ключа Тернопільського, но покійний коморникъ, отець нинішнього и перший наслідникъ спадщини по єнералі Коритовськімъ, продавъ Тернопіль, а Чернихівъ и инші остали добра прилучивъ до Плотичі, перенесши тамъ свій ключъ. Передъ єнераломъ Коритовськимъ бувъ Чернихівъ власністю гр. Потоцькихъ, до котрихъ и Тернопіль належавъ, о чімъ свідчить презента підписана помъянутимъ графомъ.

Становлячи одну цілість зъ Тернополемъ, мавъ Чернихівъ и передъ Потоцькими тихъ самихъ панівъ, що Тернопіль. Такимъ робомъ належавъ би Чернихівъ передъ заложеннямъ Тернополя (р. 1534.) до Івана Тарновського, каштеляна Краківського, По Івані Тарновськімъ перейшовъ черезъ ёго дочку, жінку Василя Островського, въ дїмъ князівъ Островськихъ, а въ 1636 році черезъ подїл до Замоївськихъ. По смерті Замоївського вела ёго жінка, Марія, спіръ о посідання тихъ дібръ зъ Конецьпольскимъ и въ трибуналі любельськімъ 1690 року виграла процесъ. Потімъ одідичили ті добра князі Понятовські, по нихъ Потоцькі, ажъ наонецъ настали Коритовські.²⁾

Старий Чернихівъ не ту лежавъ, де нині, надъ самою рікою, но даліше на полудне підъ горою, де теперъ грабовий лісъ находився. Ту де нині село, були дьвнище очерети.

„Якъ було Татаре нападали на нашъ край (розказують люде), ховались въ тоті очерети всі

¹⁾ Примітити належить, що бесїда народна въ окрестности Чернихова становить перехідъ до українського шаріччя. Въ галицького шаріччя заховала тільки одчадасність, а та що суголосна и въ особовихъ закінченняхъ глаголівъ не мьлгачитця. Мовлять такожъ *шелл* и *шелл*, *здоровелл* и *здоровелл*, и пр.

²⁾ Гл. Albin na korzyść pogorzalców wydane przez J. D. Borkowskiego. Lwów, 1844. Стр. 227.

хлопці и мужики въ селі ливаломъ самі старці и баби зъ дітьми, бо тільки тимъ Татарамъ нічого не робили. Татаре увійшовши у яку хату, виідали, що лишъ надобалось; часами, коли жінка хлібъ у печу садила, здймали зъ допата и сирий ілн. Одинъ Татаринъ, повідають, не заставъ нічогосінько въ хаті, тільки дівду зъ борщемъ. Ну, братися до неі и досягати бураки..... перехлдився — а баба ёго за ноги, та й коміть головою у бочку — втопила.

„Татаре бували йколи дуже цікаві. Якъ бувало не мають що робити, то ходять и кричать по надь очеретъ: Иване! Грицю! Микито! — а ті люде, що поховалися въ очереті, гадають що то старий батько або мати вляче и повиставляють голови зъ очерету, а Татаре тоді зъ луківъ якъ качи стріляють“.

Ведля того передання народнѣго судити въ Чернихові давній вікъ, ще може 13, который зовуть у насъ лихоліттемъ Татарськимъ, и коли Татаре на руській землі сірими вовками загніздилися, а людь недосвідчений кидавъ свої курища и утікавъ у недоступні місця. Зъ тихъ то часівъ мусилося туткай кілька родинъ Татарськихъ осадити, бо зъ відки жъ узявся би имена нинішніхъ Чернихівськихъ мешканцівъ: Канфа, Татаринъ, Татарчукъ, Пилатъ, Шагадинъ? Черти лица то тихъ мешканцівъ указують ще й нині на Монгольську расу.

Оповідать ще люде, що давно тому зайшовъ бувъ одинъ чернець зъ Києва до Чернихова. Вийшовъ вінъ на гору — роздівився, та такъ му те місце подобалося, що уже ту лишився. Въ кілька літь опісля вибудовано на тій горі монастирь и церковь. Но все тоте дикі Татаре спалили, а дзвони що спалити не могли, покидали у студню коло церкви.

Тое переданне народне, що у Чернихові бувъ колись монастирь и церковь коло ёго, потвержае еще и нині досить значний фундаментъ храму Божого и численні надгробники въ коло ёго на горі у лісі. Изъ фундаменту видно, що церковь була не дуже велика, отъ ціла 140—160 кв. локоть. Довкола церкви бувъ, якъ це звякло давніше, цвинтаръ; зъ нѣго позістало ще чогато хрестівъ каминнихъ, но написівъ не у всіхъ можъ перечитати найчастіше знати ино деякі буван и рікъ, и то, майже на всіхъ, остатне число року затерте.

Підъ однимъ надгробникомъ спочивае: Еремонахъ Григорій Ляшковичъ, упокоившійся 1578 (1608) року! підъ другимъ: Отець Якимовъ, умерший 1519 р. Зъ тимъ цвинтаремъ в Красній старій садъ, де то колись мавъ монастирь стояти. Садъ цей

нині розділений міжъ двоухъ господарівъ и звеся „бакаівъ садъ“. Обоухъ властителейъ саду, хочь вони инакші имена мають, зовуть люде „Бакарини“. Може бути, що имя „Бакай“ историчне, но може походить воно відъ турецького слова „каба“ (1) що значить до нашому святій камінь (которий у мечеті Магомета у св. Софії въ Царгороді лежить.)

Коли Чернихівській монастирь збудований, не знайдено досі въ жадніхъ писемі — судити бъ можна, що ёго збудувавъ князь Константинъ Василь Острозький, колишній властитель Чернихова, и великий поборникъ православия, умерший 1608 року. Фактомъ естъ, що въ другій половині 16-го віку монастирь Чернихівський вже истнувавъ.

Часть зруйновання того монастиря припадае міжъ рокомъ 1578 а 1700. Що візь неспалений передъ 1578 рокомъ, вносимо изъ надгробника ермонаха Григорія Ляшковича; а що спалений передъ 1700 рокомъ, видно изъ того, що у численнихъ списахъ монастирскихъ зъ 18 століття не знаходимо вже споминки про монастирь Чернихівський. Въ році 1741 бувъ у Чернихові уже приходникъ, якъ видно изъ списъ на сьв. свателні: „въ року 1741 ячмя за проводомъ Іаксенди Герасима Пободюцкаго на той часъ востаючого“.

(Копецъ буде.)

КОШЯДИ

(Изъ збірника О. Партицького.)

Ой рано рано куроньки піли,
Тай еще ранше дівчина встала,
Дівчина встала, три свіці всукала,
При єдній свіці умивалася,
При другій свіці убиралася,
При третій свіці стола встелала.
Надіялася троє гостоньківъ:
Єденъ гостонько її батенько,
Другий гостонько її матінка,
Третий гостонько її миленький,
Надіялася три даруночки:
Єденъ дарунокъ золота тканка,
Другий дарунокъ золотий поясъ,

(1) Ся коляда записана въ селі Тейсарові Стрийського околу. За кожнимъ віршемъ повгаряеця: „Ой дай Боже!“ Співають и также на святій вечері, приєзивуючи за кожнимъ віршемъ: „Буде Христосъ на Йердані“.

Третій дарунок срібний перстенець
Золота твоя голова клонить,
Голову клонить передь батенькомъ —
Золотий пояс боки врыває,
Боги врыває передь матінкомъ —
Срібний перстенець въ пальчики щипле,
Въ пальчики щипле передь миленькинь.

Бувай здорова гречная панна
Не сама зъ собою, зъ вітцемъ зъ маткою,
Зъ вітцемъ зъ маткою, зъ всѣмъ челядкомъ.
Дай же ти Боже на двір щастенько,
На двір щастенько въ дімъ здоровьенко.

II.

Ой загнився снігъ на батенька,¹⁾
Та казавъ собі коня сідлати,
Коня сідлати, стаденько гнати,
Стаденько гнати на золоті мости. —
Золоті мости заломилися,
Єго стаденько затопилося.
Не жалъ ми всѣго стаденька мого,
Лише ми жалъ коня веронето.
Же и нимъ згиздивъ та три земельки:
Єдну земельку — та й турецьку,
Другу земельку — та й волоську,
Третю земельку — та й венгерську.
А зъ турецької воли полові,
А зъ волоської коні вороні,
А зъ венгерської гречная панна.
Воли полові на хлїбъ робити,
Коні вороні въ войску служити,
Зъ гречною панновъ світа прожити.

Бувай здоровий гречний паничу
Не самъ зъ собою и т. д.

III.

Вийшла дівчина рано по воду,²⁾
За невъ за невъ поповиченко:
Постій, погоди гречная панно,
Загадаю ти три загадки,
Якъ відгадаешъ, то моя будешъ.
Ой щожъ би то я за дівчина була,
Аби я тоє не відгадала.
Що жъ то ми горить безъ полоніни?
Що жъ то ми цвѣте безъ синѣго цвѣтку?
Що жъ то ми ростить безъ коренонька?
Золото горить безъ полоніни;

¹⁾ Приспівують за кождимъ віршомъ, якъ у попередній мелоді.

²⁾ За кождимъ віршомъ повторяється: „Въ неділю, въ неділю рано лишень сонинно сходило“.

Ромонька цвѣте безъ синѣго цвѣтку,
Камінь ростить безъ коренонька.

Бувай здорова гречная панно и т. д.

Охрімъ на ярмарці.

(Драмашичний образокъ въ трѣхъ діяхъ).

ДІЯ ДРУГА.

Іва десята.

Ті самі крімъ Ташариги.

Татаренко. (сідає у стола.) А ты хозяйнѣ,
что притихъ и призадумался?

Охрімъ. Та перелякався.

Татаренко. Какъ середъ бѣлого дня. Да
ты трусь, какъ я вижу.

Охрімъ. Є! струсивъ би ти, коли бъ при-
стрілився у самісеньке око.

Соловѣвъ. (сміється.) Да, хозяйнѣ сказаль
было, что хочеть пойти въ солдаты, да не умѣеть
только стрѣлять, такъ я хотѣль было его поучить
маленько; да заставиль его расказать по правѣ,
какъ онъ продавъ придево.

Охрімъ. Ә, — продавъ!... украдено!

Соловѣвъ. Не на третій ли день? а?

Охрімъ. Та годі тобі глузувати! Чого ти
до мене прискипався? Вашого брата кацапні, и
такъ богацько въ острозі сидить....

Соловѣвъ. Ахъ ты хохолю! Да кто же
те острогъ постронлъ, какъ не нашъ братъ,
кацапъ русскій. Ужъ вамъ хохламъ не выдумать
такого дива. У насъ и тюрьма и висѣлица и кнутъ —
все на науку хождовъ.

Татаренко. Знаешъ ли что хозяйнѣ. Хо-
чешъ — я твое придево отыщу?

Охрімъ. А ну? Що жъ ти, заворожилъ чи
що?

Оксана. А ну же, ну же добродію, якъ бы я
васъ дякувала за те. Бачъ скілько добра занана-
щено.

Татаренко. Ну, ужъ развѣ для тебя хозя-
юшка, изволь хозяйнѣ, слушай, отыщу; коли хо-
чешъ, сей часъ всѣливится, только гляди, чтобы и
ты сдѣлалъ то, яте я тебѣ скажу.

Охрімъ. Добре, добре, мескалю, робѣ що
хочешъ, аби бѣ веприка и правдою вернувъ.

Татаренко. Ну виходи на середину, руни
по швамъ.

Охрімъ. Якъ те такъ, осе будешъ муштру-
вати? Ні, що хочешъ, аби не муштра.

Татаренко. Нѣтъ, небось, какъ липшъ тебѣ
звучить?

Охрімъ. А якъ би?... Охрімъ. Балаавъ, та що.

Татаренко. Ну Охрімъ Катана, чи що мнѣ хочеться повеселитися, позови-ка, какаго инбудь музиканта или кобзаря, только чгобъ музика была.

Охрімъ. Гараздъ, гараздъ, пане москалю, такого тропака удеру, що ажъ земля згуде.

Татаренко. Ну, слухай, поди ты въ стѣни, тамъ въ углу все лежить....

Охрімъ. А ви ажъ бувало не брешете, робота моєму москалю?

Татаренко. Ахъ ты дуракъ, съ чего врать присяжному солдату... Я правду говорю.

Охрімъ. Мабуть Кіндрате, ходімо въ двохъ, а то може москаль ману наводить. Жінко, дай лишень каганецъ (каганецъ каганецъ) може динь въ углу чортяку насадивъ, не проти-ночи зажучи —

Жевага. Дурний ти, Охрїме, чорти ходять тільки въ опівночи.

Охрімъ. (недовірило) А може тамъ відьма?

Оксана. Та йди вже коли йдешъ, неначе мала дитина.

Охрімъ. А що то бо вже не хотілось би мнї йти туди (осторожно йде, гисаю оглядуюсь) Що, якъ ще небудь та за лядвицю укусить. (виходить въ Жевага).

Ява одинадцята.

Татаренко, Соловѣвъ и Оксана.

Татаренко. Послушай-ка хозяйка, завтра мы выйдемъ чуть-свѣтъ въ походъ, какъ будутъ собираться, ты выйди на улицу, а тебѣ расскажу про твоего Грнца!

Оксана. А що? може що почуди? Де жъ вінъ? що зъ нимъ? чи живий вінъ?

Татаренко. Завтра, завтра матушка.

Охрімъ. (за кулісами кричить) Ой лихо, ой калавуръ! рижуть! Ой пропавъ же я теперъ зо всімъ! А бісівъ москаль; я жъ казавъ, що вінъ ману напускає.

Жевага. (также за кулісами) Та що се ти Охрїме? Та се веприкъ тпру... штрутъсь!... скажеший. Бачъ провлятий, въ самісенний каганецъ плингувъ и свѣтло загасивъ (веприкъ кричить)

Соловѣвъ. Души его, души! Ой да хахолъ, ха, ха, ха.

Охрімъ. (кричить) Ой, лишенько, та відчинить мерщій двері.

Оксана. Ой, лишенько, та що воно тамъ таке? (бѣжитъ зі свічкою въ стѣни.)

Ява дванадцята.

Охрімъ. (въ отразу обіяс) А бодай же ти, москалю, тричи вовколакою ставъ.

Жевага. (голосить міцно въ прїдворь, веприкъ кричить) Оть дурний Охрїмъ! Съ переляку и не по-

бачивъ, що то веприкъ плингувъ. А антакій Оксано, щось полацавъ; що воно таке?..

Оксана. Що? Ово якъ разъ наше прїдиво; о спасибі тебї, добродію!

Охрімъ. Е, за що дякувать; передлякавъ вдруге, уже не на живіть, а на смерть. Оть теперъ безъ ворожки мабутъ не обїдемося.

Соловѣвъ. (сміється) Постой, постой хованинъ, я тебѣ переполохъ вылью (називає Охрїмови въ ротъ горієчки)

Охрімъ. (вздихає) А спасибі, москалю неначе такой полеміало. А що се справді наше прїдиво? А благодаримо покорно, москалю служивий. (веприкъ кричить хвиллями.) И веприка причарувавъ и прїдиво наговоривъ!... Теперъ, жінко, бігай мерщій за кривимъ Чуриломъ, нехай грає москалямъ; отъ чудно, якъ же воно въ сінѣхъ очутилось?..

Татаренко. Вотъ видишь ли, ты большой дуракъ. Жена зарабатываетъ, а ты не бережешь; ты на ярмаркѣ куттю ѣлъ, а товаръ свади стащили наши молодцы. Я зналъ все, и хотѣлъ пошутить надъ тобою, зная, что мы будемъ стоять въ вашей деревнѣ. Я самъ думалъ воротить тебѣ, вотъ и все.

Соловѣвъ. Зачѣмъ было отдавать? Оно бы и намъ пригодилось; можна бы продать. Въ моемъ гарманѣ давно уже Иванъ Постный. Я бы хоть сапоги себѣ купилъ, а то у меня теперъ сапоги хоть и новыя, да подошвы старыя. Здоровье нашему казначею, какъ принималъ насъ въ комиссіи, видно въ то время были сумерки, не разглядѣлъ. (постыжнимъ голосомъ.)

Ява тринадцата.

Ті самі и Чурило. (ходить въ сѣдковъ въ рукахъ и говорить черезъ нѣтъ.)

Жевага. Оть легавий напомнимъ, мабутъ чутокъ почувъ, де буде весілля? А ну Чурило, заграй метелицю.

Чурило. (носомъ) А хто жъ заплатить?

Татаренко. Играй, Чурило, я жъ хоживий.

Охрімъ. Еге, відъ свого слова не цураюсь; грай рибий, риби дамъ. (береть за боки и шупає ногами.)

Татаренко. (въ сторону) Хочу въ послѣдній разъ повеселитися съ моею коханою! послушаю въ послѣдній разъ моею родной нїсни. И несчастный! меня съ юности поймали въ солдати и затаскали въ солдати. Я забылъ рода моего, забылъ пїсней козачыхъ, забылъ мою Украинну... (голосомъ) Ну Чурило, играй!

Чурило. А якої, мось-пане?

Татаренко. Метелицю, Чурило.

Чурило. Метелицю? Гараздъ, мось-пане. (грає; Охрїмъ и Жевага починають танцювати, Соловѣвъ проходитьъ въ кути съ кушъ въ різніми жовлярськими підскоками.)

Жевага. (смієтьс.)

Ой на дворі метелиця,
Чому старий не жевитця?
Була жь дівка, не пішла,
Тільки гарбузь піднесла. } bis

Чомъ старого не любити,
Хіба не пригожий?
Очи сірі, якъ у жаби,
Самъ на чорта схожий. } bis

Страхъ мнї, и не хочеса,
Въ старимъ дідомъ влоктися,
Якъ би таки молодий,
Хоть по хаті бь поводити. } bis

Чомъ гусаря не любити,
Ва нимъ усе панство,
Тільки бряцемъ гримоне,
Усе господарство. } bis

А що, москалю, гараздъ?

Солов'єнь. Ладно хохоль, ладно! Мени не
на, шутку разьохотило. И и въ Яссахъ такъ не
танцювалъ (смієтьс.)

Ай во полі лебеда, лебеда,
Ой дули, лебеда, лебеда
Ай да, да, ай, да, да,
Лебеда то лебеда. } bis

Охъ славно! Каковад то піснь русская, и въ
Турніи и въ Франціи не поють такъ ладно, мнї
ажь слези въ очахъь станули. А ты дождь про-
танмуи еще, потїшь мою душу. Ну щеведьсь, при-
говоривай.

Татаренко. Ну другую, Чурило.

Чурило. А шибомось-пане!

Татаренко. Горлицу.

Чурило. (настрого стрікну) Чую мось-пане.

Татаренко. Хозяйка, ты что не танцуешь?

Оксана. Мнї не до танцювання. Я зареклась
танцювати, и за-міжъ шла не танцювала.

Охрімъ. Дурна баба, ти бь таки, оттакъ таби,
оттакъ сама танцювала! (смієтьс.)

Оттакъ чини, якъ я чиню,
Люби жінку, аби чиню,
Хоть попову, хоть дякову,
Хоть хорошу мужикову. } bis

Жевага. (смієтьс.)

Ой дівчина, горлиця,
Де козака горнетця,
А козакъ, якъ орель,
Якъ побачивъ, такъ я вмеръ. } bis

Охрімъ.

Танцювала риба въ ракомъ,
А петрушка въ настернакомъ,
А цибудя въ чодяникомъ,
А дівчина въ козакомъ. } bis

Головні помічники при редакції: **Є. Згарський М., Косиць, Дрв В. Лузаноский, Ом. Шаршницький, Дрв Б. Сушкевич.**

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

Жевага. А смієтьс на подїю, (смієтьс.)

Ниженцями туць, туць,
Якъ би була горілочка } bis
То би пили, туць туць.

Миди дївки та неч міста,
А ва ними хлопців двїста,
А собаки ва такє —
Гавъ, гавъ, гавъ на дївки.

Охрімъ. Ожидишь, що ребцямъ?
Нїчого не має,
У ридинї ростуть діти,
А козакъ співає.
И по хаті ти-ни-ни
И по сїняхъ ти-ни-ни
Вари жінко лини —
Ти-ни-ни, ти-ни-ни. (сержитиця околомъ Оксани.)

Оксана. Цуръ тобі, чога ти приставъ и кру-
тисся передъ очима. (відходить в кімнату.)

Татаренко. На цїлой землі не чувалъ та-
кихъ пїній! Далъ бы Господь, что бь хотїй одинъ
разъ побачить эту страну... (задумуєтьс.)

(Закїса складає.) Конецъ Другої дії. (Дальше буде.)

ВІСТІ.

— Руське товариство у Відни „Сїчъ“ обходило 1.
(13.) Марця свої закладни и помилки ва Маркїана Шам-
кевича музикально-декламациийнимъ вечеромъ. Вїашу аві-
стку объ тімъ подамо у слїдуючїмъ числї.

— У пїдї роковини смерти бл. п. Киръ Григорїя
Яхимовича, дня 23. Цвїтня (5. лїт. Маї) с. р. відбу-
детця въ салї народного Дому музикально-декламациийний
вечеръ. Відъ видїлу „музикально-декламациийного“ вечеру.

— Подану шав. читателєвъ звістку пров єпископа
Стросмаєра доповняемо ще тимъ, що той давний мужъ не
перестав и далше заявляти якъ найкрасшїи ділами своєю
велику — безпримїрну — патриотичність яко вірний синъ
Славянцїви и Хорвацїи. Ото старецця вїшъ невсипущо
щоби місто литургїи латинської завести у Хорвацїи ли-
тургїю на старославянськїмъ мовцї. Відтакъ звіщає „Новї
Росог“, що призначивъ вїжъ 654.050 ар. на церкївнї, дїм-
етнї и инчі добродїйнї ціли. Въ тихъ грошехъ дарувавъ
„Южнославянськїи Академіи Наукъ“ 78.200 ар., учителямъ
своєї дїецїани 11.000 ар., на вихованне болгарськїхъ мо-
лодцївъ у школахъ Вагребськїхъ 9000 ар., а 3000 ар. на ба-
купленє авїрїи єгїпетськїхъ старожитностей для народ-
ного хорватського музея.

— Дня 16. л. Маї — на св. Іоанї Немоуцїна — по-
ложатъ Чехи угольний камїнь ку народному театру въ Празї.
На тоє велике народне свято, виготовлений уже програмъ,
а численнї „сполкн“ (товариства) въ Чехахъ и на Моравїи
побїорилися, щоби якъ найвєличїйше відбуваъ тоє пра-
вникъ.

Зъ друкарні Станрошїдєльовї.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 352½

Дві москочки.

Оповідання Івана Печуя.

V.

Після Василевого весілля смуткувала Марина осінь, смуткувала й зиму, а на Різдво вже й розвеселилась неначе! Зновъ держить вона передъ, чи на весілляхъ, чи на музикахъ. Хлопці липнуть до неї, якъ бджоли до меду та не сватають; бо матері заказали їмъ старости слати до Марини. А Марина весела зновъ та співуча! Зъ гарними хлопцями жартує, и постоїть и побалакає, а поганому часомъ и по щоці дасть нишкомъ та тишкомъ. Чи на музикахъ чи на весілляхъ увиваєтця коло Марини чорнобровий Ткачъ Микола, и почавъ ходити до неї, стежку топтати...

Зацокотили молодичі по селу, що Марини сяка й така. Марина постоїла зъ хлопцемъ підъ вишнями, а слава пішла по селу, що Марині парубки ніби хотіли восу одрізати, що Марина швидко покриткою стане.

Нема спокою людськимъ язикамъ, нема спокою й Марині одъ такої поговірки!

Не сплять, не дрімають мої воріженьки, було каже Марини; ославили мене кругомъ молоду. Нехай судять, нехай наговорятця, до часу — до пори! Схочу, прийде така година, що всі вони поніміють! Піду заміжъ, хто трапитця! На злість моїмъ лихимъ ворогамъ, на злість Ткачеві піду заміжъ!

На Маланки, проти нового года побігла Марина слухати підъ вікна зъ першимъ млинцемъ.

А чи не підешъ ти, проклята, крикнула сусяда на кішку!

Піду, піду заміжъ цихъ м'ясниць, думала Марина.

Зъ того часу, якъ настане було вечіръ, Марина прибираєтця й причісуєтця. Забрешуть собаки на дворі, рипнуть сінешні двері, а въ Марини въ душі похолоне...

Піду заміжъ на злість ворогамъ и парубкамъ! піду за того, хто перший трапитця. Докі жъ зъ мене будуть глузувати лихі люди! Хиба жъ и не дівка та ще й не хороша!...

Трапився Марині москаль, якихъ багато на світі, ні поганий и не гарний, и не сподобався її. Пішла Марина, світъ за очи, якъ зъ мосту та въ воду...

Жила Марина зъ чоловікомъ місяць, жила й другий и вбачає вона, що пішла заміжъ не на злість своїмъ ворогамъ та Ткачеві, а на своє безталання! Молода, весела, жартоблива, вона и не гадала объ тімъ, якъ важко изъ нелюбомъ цілий вікъ жити. Вона думала, що тільки въ пісняхъ жіночихъ співають якъ тяжко изъ нелюбомъ жити, нелюба любити, изъ нелюбомъ розмавлати. Якъ накрила голову очіпкомъ, тоді не бачила, що й справді важко нелюба любить!

Въ вечері прийде було її москаль зъ роботи, радий та веселий; а Марині при ёму світъ немилий! Засумує, задумаєтця и ходить по хаті, мовъ нежива, и діло робить я мокре горить!

Москаль жартує, дивитця її любо въ вічи, бере її за руку. А Марині світъ немилий! Покладе її руку на шию, а їй здаєтця, що то вірєвкою обвите її горло, схилитця вінъ на плече, голова ёго важка якъ камінь, поцілує, — неначе гадина яка холодна й слизька доторкнетця до її лица горячого и молодого, а ёго вусъ кудлатий, неначе здоровий навуць лазить по її лиці...

Тільки й обороняєтця Марина одъ нелюба думкою про милого, тільки тоді не такъ гидує вона, якъ межъ нею и чоловікомъ стане думка про милого Василя, якъ вбачає вона въ мислі чорний вусъ, біле личко Василево. И та горяча, солодка дума закрие її, наначе яке покриття одъ немилого жарту, одъ гидкого женихання, неначе одъ гаду.

И почала жити Марина тільки тією думою та завидувати Ганні. Піде було та гляне на Ва-

сидя черезъ тинь, помежъ зеленимъ листомъ вишунка и легше їй стане на душі.

А якъ піде було її чоловікъ зъ хати, Марині ажъ легше дихати! Неначе збулася якого лиха! И пораятця вона жпвіше и поглядъ її веселіщій и говорить Марина сама до себе:

Горе мині, недоле моя! Занапастила я свій вікъ веселій, дівочий, завязала я собі світъ! И плакати й нарікати немає на когo, тільки на себе! Нерозумна, я завязала собі голівоньку, думала на часокъ, а теперъ не розвяжу вже до віку. Кажуть, треба любити чоловіка и більше нікого. А я ненавижу ёго духу, не терплю ёго сліду; де вінъ ступить и слідъ его поганий. Сяду зъ нимъ їсти, шматокъ хліба не йде мині въ ротъ, немовъ сухій, якъ гарячий пісокъ! Сяде зо мною вечеряти, — вечера мині, якъ полинь гірка. Важко жити зъ нимъ, говорити нелюбі речи, сидіти зъ нимъ поручъ!... На злість же моїмъ ворогамъ, моєму лиху и чоловікові буду любити паробківъ чорнобривихъ, чорновусихъ! Буду любити трохи и Ткача и Василечка молодого и Василя Ганниного, мого дорогого, дайкрацого и наймилішого!

И починає було Марина пісню, сядячи за грєбінемъ, сама въ хаті. И пісня та не дрібна, не швидко та весела, а жалібна, плакуча. Не співає Марина, — голосить.

Співає вона, голосомъ розливає, а зъ голосомъ и слєзи разомъ розливаютьця. Виспіває горе й виплаче и на серці стане неначе й лекше й веселіше. И ніхто не чує тихъ пісень жалібнихъ, жіночихъ, ніхто не підслухав її горя, не розкаже ні людямъ, ні чоловікові. Стіни німі, віна німі; одинъ гудючий, лютий, зимний вітеръ розносить, що виїде за стіни, помежъ вербами, розносить помежъ вишвами жіночу пісню, жіночий жалъ... Почала Марина хитрувати по жіночій. Вмовляє чоловіка ласкавими словами та випроважає ёго зъ хати; то сюди, то туди, то й справді за діломъ, то часомъ и безъ діла. А москаль покаряєтця, бо любить Марину.

— „Знаєшъ що, чоловіче? каже разъ Марина, на шуршанськихъ заводахъ дуже добра плата робітникамъ, далеко лучча, якъ у нашій сахарні. Отъ и Василь Хоменко, Ганний чоловікъ, хоче йти туди на заробітки. Вінъ працює, то й має: вже й корову купивъ и нову хату хоче ставити.“

А Василь и думки не мавъ йти туди на заробітки, бо туди було верстовъ мабуть зъ десять, якъ ще й не більше.

Москаль подумавъ, подумавъ та й каже: „Якъ я піду туди, то ти скучатимешъ безъ мене, а я тамъ безъ тебе.“

— „Оце! Хиба жъ я маленька, каже Марина. И я до тебе прибігатиму и ти приходитимешъ до

мене. Ти зароблятимешъ гроші въ сахарні, а я праястиму собі й людямъ за плату. Иди, чоловіче! не на але тобі раджу“, улещає Марина москаля.

„Може й такъ“, каже Москаль. Взявъ торбу зъ хлібомъ и потягъ зъ хати до сахарні.

Марині стало и въ хаті веселіше и на серці легше, неначе світъ за-для неї въ друге розвязався.

Москаль робить цілий тиждень, а въ неділю приходить до дому. И ставъ Марині будень празникомъ, а неділя — буднемъ... Вберетця було москаль въ неділю въ білі сорочки, сяє кінєць стола та й розмовляє зъ Маринюю. А Марина поглядає на ёго скоса, пораючись коло печі, поглядає на ёго рудий, кудлатий вусъ, на товсті, якъ колодочки та білі губи, на сірі очи та широче лица.

Чи такій же мині снівсь, привиджувався колись думавъ було Марина. Чи зъ такимъ же я колись йшла черезъ мість у сні, стояла підъ вербою, подавала рученьку? Не за-для такого я вмивала своє личко раннєю, дозирнєю росєю, плела довгу косу дрібними дрібушками, дбала, вишивала білі рушники. Не за-для такого я викохала свою дівочу красу, своє личко свіже, очи чорні!...

Въ понеділокъ въ ранці щось дуже рано за-світилось світло въ Хомишиній хатині! Въ печі палає полумъя, на припічку, на жару горшки й горнята. Дві молодиці, близькі сусіди патрала порося, Ганна поралась коло печі, Ганнина тітка виробляла на столі паляниці. Въ хаті душно; молодиці заплакані.

Чужий чоловікъ, вступивши въ Василєву хату, подумавъ би, що въ хаті або похоронъ, або готуютьця до панахиди. То готували обідъ, плакали й тужили по москалеві, котрого виряжали въ далеку, небезпешну дорогу.

Стара мати вилила всі свої слєзи, вже й не плакала. Одчинила вона скриню, виймала Василєві сорочки и виладала въ клунокъ; кожную сорочку тулила вона до лица, до сухихъ безслізнихъ очей. И здавалось їй, що зъ кожнєю сорочкою одриваєтця частина її серця и десь щезав на віки вічні.

Въ другій мішокъ вкладала мати сухарі та деяку харчъ.

Упорались посажали въ пічъ паляниці и сіли обідати. Василь їсть черезъ силу, Ганна й ложки не вмочила, стара мати й на обідъ не глянула. Сидять всі та сумують! А въ хаті тихо, ніхто й слова не промовить. Здавалось глянувши зъ боку, що ті люде поховали рідного батька та тільки що вернулись зъ кладовища.

Вїхала въ двіръ конячка, вступили богомольці зъ клуночками. Василь зъ Ганною пристали до їхъ, щобъ разомъ йти до Київа. Встали тоді

зъ-за стола и почали лагодитись въ дорогу. Молодці заголосили й затужили, якъ по мертвому.

Вийшли за царину та й почали прощатись. Стара мати кинулась до Василя й заголосила: „Прощай, сину мій, прощай Василю! хто жъ мою старість теперъ догляне, хто жъ мене поховає!“

„Не плачте, мамо, втішає Василь, я вернуся;“ а самъ за слізми й світа не бачить.

— „Ні, сину! Я стара, я виру й тебе не побачу“... Більшъ вона нічого не сказала, тільки перехристила сина.

Богомольці обернулись до села, перехристились до церкви. Батіжокъ свиснувъ, конячка натяглася и покотила візокъ. Всі тихо зрушили зъ місця и пішли підъ гору.

Осталась зновъ стара Хомиха одна зъ маленькимъ внучатъ. Вийшла вона въ хату, посадила дитя на лавці, а сама сіла одітхнути, опершись руками объ лаву.

Бодай же я, сину, промовила вона до себе, тебе не родила, коли маю дотерпіти за тобою такого жадю! Бодай я була тебе маленькимъ поховала! Переплакала бъ, перемучилась би разъ та й забула...

А тимъ часомъ якъ мати випроважала Василя за царину, въ однімъ садку, одъ самісіньного поля, опершись на тинь, стояла Марина. Підъ високою та гіллястою грушею, міжъ зеленимъ вишнякомъ не можна було запримітити зъ дороги. За те жъ вона бачила черезъ тинь, черезъ зелене гілля и царину й дорогу далеко, далеко на гору до самісіньного ліса.

За годину або за дві попередъ сього, черезъ ту саму царину, Марина випроводила въ дорогу свого москаля зъ другими богомольцями. Наложила й вона всього въ клуновъ за-для ёго въ дорогу и жаль було трохи їй, бо москаль її бувъ добрий, нелихий. Тільки ляла вона слезн не за нимъ, а за другимъ, чужимъ...

Марина стояла підъ грушею и поглядяла черезъ кущъ бузнии на царину, на дорогу. Зъ Хоменкового двора вийшла купка людей. Марина й побідила й замерла й охолола...

Черезъ тинь вона бачила все, все: и якъ стояли богомольці за царинею, и якъ розпрощувались. Вона бачила Василю слезн, черезъ свої власні слези, що текли річкою зъ її чорнихъ очей. Не одно серце материне, не одна душа Ганнина боліла за Василемъ. Міжъ вишнями, за бузною боліла ще одна душа, щеміло тротє серце. И одинъ Богъ відає, котре зъ їхъ боліло найбільше!

Одійшли богомольці трохи одъ села, а Василь оглянувся ще разъ, щобъ подивитись на село, на свою хату, на стару матіръ, на дорогого сина.

Марина втерла очи рукавомъ и впилася очима въ ёго лице, въ ёго очі, въ ёго брови. Ніколи не здаєтця милий, таямъ милимъ, дорогимъ, якъ въ саму годину розстання й страти! Ніколи не бачила Марина Василя такимъ хорошимъ, якъ теперъ. Одала бъ вона все на світі, щобъ цілий вікъ стояти за тиномъ та хочъ зъ далека дивитись на ёго. И прийшла їй въ голову така думка: коли бъ же ёго або заговорити, або заворожити, щобъ вінъ ставъ камінемъ, якъ стоїть теперъ на тімъ місці, а я стала кам'яна на цімъ місці! Щобъ мнї тільки дивитись на ёго біле лице, чорні кудрі, чорні очі; дивитись, и ніколи не переставати!..

А Василь камінемъ не ставъ; обернувся назадъ и пішовъ тихо за людьми по околі. Вже вийшли люде на гору и доходять до ліса, а Марина стоїть, похилившись на тинь и очей не зводить зъ Василя. Повернули богомольці въ рідкий лісь; по за зеленими кущами манячили то люде, то конячка, то візокъ. Марина и тамъ ловила очима свого милорого. Зъ за кущівъ винирне то ёго голова, то плече, то майнуть чорні кучері, а Марині неначе колька заколе въ саме серце. Далі дорога повернула въ густий лісь и швидко й разомъ все те неначе потонуло й пішло на дно десь въ зеленому морі. Марина вхопилась за кілъ обома руками, схлинула голову на тинь и довго, довго хинпала та побивалась, обливаючи сухий тинь горячими слізми...

И зновъ стало тихо й сумно въ Хомишиній хаті. Зновъ вечірнеі пори місяць заглядає въ маленькі віконця, біліє комниъ, мріють святі на образахъ. Хомиха спить и не спить, дрїмає и не дрїмає. И не всміхаєтця до неі зъ заутка лице молодоі молодіці, не щебечуть кругомъ неі веселі внучата. Все минуло за-для староі!

И бачить вона, якъ середъ дня шуршанський заводъ, а кругомъ завода якъ те військо обступили люде та все соцькі та десятники. Деякі поставали на дверяхъ, на вікнахъ, щобъ застукати въ заводі хлопцівъ та забрати въ некрути. Згадала вона, що Василь ніби тамъ въ заводі, и въ душі її похололо. Коли — дивитця — деякі хлопці вискакують зъ віконъ, якъ сполохані кури зъ сідала. Міжъ ними пізнає вона свого Василя. Біжить Василь зъ усієї сили, а десятники за нимъ. Вінъ правує до ліса, а десятники вже отъ-отъ настигають... одинъ вхопивъ за полу. Василь впавъ на землю а десять душъ на сіло на ёго; саручують ёму руки й забивають въ колідку. Холоде серце въ староі Хомихи, весь світъ, и хвабрика и лісь и небо, все захиталось и закрутилось. И здаєтця їй, що вона вже вмирає и вмерла... Проквидаєтця стара й не розбере, чи жива вона чи мертва, чи на сімъ світі, чи вже на тімъ.

Повернулася Ганна зь Києва, бліда, якъ смерть, лице змарніло, очи запали глибоко.

Разомъ зь хазяїномъ Ганна неначе долю свою випровадила зь хати, а пустила до себе лихе безталанна! Робить вона и на себе и на дитину и на стару матірѣ. А тутъ зь дитиною и на роботу не приймають; не можна и на заводі стати. А покинути ні на кого, найняти няньку — ні за що, оддати до людей — болить серце материне! А стару матірѣ Богъ прийнявъ до себе швидко!

Набрала Ганна у людей конопель та лёну и почала прости за хлібъ та за плату. Чи користний же той хлібъ закручений пучками та веретеномъ! Треба й одягтись и обуться, годувати себе й дитину, треба й хату огріти, жаль и Василя...

Якъ подасть було обь собі звістку, то Ганна було ажъ повеселішав, ажъ оживе. А згадавши про ёго долю, вийме було зь скрині карбованця або й два та й пошле. Це ёго праця, було каже, нехай же вінъ и покористує! А я здужатиму — зароблю. Останню хустину продамъ та пошлю ёму на чужину...

Невеселі ті коротенькі пилипівчані дні, а ще смутніші довгі, довгі якъ море — ночі! День похожъ на вечірѣ, а вечірѣ на нічѣ. По закуткахъ зь рана до вечера стоять діди; одинъ день темний, а другий ще темніший, одна нічъ чорна, а друга ще чорніша. На небі густі хмари, на землі густий туманъ. Вітерѣ вие звірюкою, свистить попідъ стріхами крізь тинь, гуде сумно въ виводі.

Ганна сидить коло віконця за гребінемъ, а Йвась коло неї. Зь раннёго рана до пізнього вечора хурчить веретено въ хаті та тріщить мячка на гребіні. Одною піснею було розважає себе молодниця. Та яка жъ то смутна була пісня! Жалібініша відъ самого жалю, смутніша відъ самого смутку, гірка якъ саме горе! И неразъ було до деякихъ пісень прикладує Ганна слова про своє горе про свого милого, чорнобривого, що поїхавъ въ далекую сторононьку.

Одна втіха за-для неї — снїжъ. Покине було гребінь, візьме дитя на руки, пригортає, обнімає, обливає слізмами, промовляє до ёго. А мале дитя, дивлячись на матірѣ, було й собі скривитця, надме губинята та й розлілетця слізмами, якъ старе. А було якъ прийде неділя або свято, якъ тільки бовкне дзвінъ, Ганна попередъ усіхъ вже и въ церкві. На дворі негода та темна нічъ, вітерѣ вие холодний, а Ганна не вважає, йде до церкви. И десь въ темному куточку, однісінька въ церкві, тоді якъ дякъ читає па крилосі, вона бѣє поклони та молитця за свого чоловіка.

А тимъ часомъ пустіє въ хаті, пустіє и въ коморі и на дворі, бо сказано, безъ хазяїна двірѣ

плаче. А на долю жіночу зістались кочерги, голота веретено. Чи багато ажъ закрутить тинь веретеномъ? Гіркий хлібъ вдови й сироты! Одъ ёго недалеко до голодної смерти. И почала Ганна и троху спрѣдувати дещо зь хазяїства. Не стало сіна й соломи; треба корову продавати. А корова худа, худа, на силу на ногахъ стоїть! Боки позападали, шерсть стала щетиною, ребра, хоть полічи, ноги, якъ цівки. Звісно якъ зимою мужича скотина, не паньска. Зводять її на весні дрючками зь місця!

Вивела корову на ярмарокъ. Оглядають жиди скотину зь усіхъ боківъ та дають таку ціну, що Ганні ажъ слѣзи навертаютьця на очи. Нігде дітись! Горе та нужда кругомъ! Продала, якъ дурно оддала!

Спродала Ганна, що було зайве въ скрині, деякі хустки старої покійниці, деякі спідниці. Нічого такъ їй не було жалко, якъ тихъ рушниківъ! Повиймала зь скрині, розіслала по всімъ столі, розвішала на образахъ, на стінахъ, щобъ хоча надивитись. А рушники все хороші, біло — біло убіляні, повишивані орлами та червонимъ хмелемъ. Одійшла Ганна, підперла голову рукою, оглядаючи рушники, споминала своє дівочтво:

— „Рушнички ви мої повишивані! Чи я васъ не вбілила, що обдарила вами свою долю й недолю, своє щастя й безталання! Я васъ прjala, ночей не досипала, білила васъ въ зеленімъ лузі підъ червоною калиною; вмочала васъ, якъ почала зозуля кувати, вишивала васъ, якъ почавъ соловейко щебетати. Давала я васъ милому, а знать моя недоля тоді межъ старостами въ хаті була!“

— „Рушнички ви мої шовкомъ переткані! Зь вами я ждала свого милого, чорнобривого; розстеляла васъ при повному місяцеві, щобъ мій милий бувъ хороший, якъ місяць на небі, щобъ життя мое було світле, якъ ясні зорі та синє небо. Не продамъ я васъ зь роду, зь віку!“

— „Тільки мнї й радости, що гляну на васъ та згадаю своє дівочтво своє женихання, своє залицання. Не продамъ васъ, не продамъ!“...

VI.

Хмарна осінь на дворі, сумтно въ Ганниній хатині. Ганна сидить за гребінемъ та думи думає. Въ хаті тихо якъ въ пустці. Кіть сидить на печі, заплющивши очи, півень присівъ підъ поломъ, дрїмавъ, опустивши крила. Навіть дитина сиділа тихо, не пустувала, задумалась й голову схлила. Сумують стіни, сумують вікна позаплакувані, сумує неначе думу думає нічъ....

А тимъ часомъ разомъ въ трѣхъ вікнахъ майнула жіноча голова въ червоній хустці. Неначе разомъ риднули сїнешні й хатні двері, и середъ

хати поредь Ганною. якъ блискавка випала зъ комнина, стала Марина.

„Добри-вечірть тобі, Ганно, въ хату“, ляснула вона голосно, на всю хату, мовъ брязнула склянкою обь землю.

Ганна ажъ затрусилась, неначе облита холодною водою. Дитина ажъ злякалась и заплакала. Кітъ скочивъ зъ печі підъ пілъ, неначе ёго хто потягъ дубцемъ, а півень засокотавъ, заляпавъ крилами й заспівавъ. Десь въ кутку задзижчала муха. Весела Марина сполохала сонну хату; все живе въ хаті зновъ ожило, прокинулось, зашуміло, загомонило. По сумнихъ стінахъ, по темнихъ куткахъ, неначе хвилями розлилась веселість, неначе промінь весіннього сонця влетівъ въ хату и разомъ блиснувъ на всі кутки. И пічъ глянула веселіше и вікна дивились неначе світліше. Закрасила собою краса Маринина хату убогу, неначе куць червоної малини красить зеленій гай. Зъ того часу, якъ Ганна вийшла за Василя, межъ підругами неначе недобрій чоловікъ загородивъ стежку тиномъ. Було Ганна й зайде до Марини та нелюба вже, нещира розмова межъ ними!

Якъ же зосталась Ганна одна въ хаті, безталанницею, зновъ Марина пригорнулась до Ганни; взявъ її жаль, якъ почула вона, що Ганна плаче, побивається одна — однісінька въ своїй хатині. Не втерпіла, — прибігла Марина!

„Молодице! задріботіла Марина, бійся ти Бога, або котрого святого! Зглянься на себе, промовила Марина, повернувши Ганну до вікна и дивлячись їй въ вічи. Лице твоє змарніло, очі позападали, бліда ти якъ смерть. Де жъ поділася твоя краса? Тинь твоя тільки сидить тутъ на динці!“...

— „Бо сумую та плачу та працюю, ночі не досипаю,“ одказала Ганна.

„Та нехай вона пропаде, отта продова робота! Чи вже жъ ти хочешъ запакувати себе надъ оцимъ динцемъ?“

Якъ та метіль вхопила Маринца мичку зъ гребіня и швиргонула на номинь; мичка зачепилась за тріски на комині, и такъ химерно простягла свою довгу бороду въ низъ, ажъ дитина зареготалась. Гребінь полетівъ підъ пілъ, динце захурчало ажъ на горіще, вдарилося обь кровви и гепнуло на степю.

— „Марино! що це ти виробляєшъ, наче маленька! Я не люблю такихъ жартівъ“, каже Ганна.

Червона якъ жаръ, весела якъ дитина, Марина вхопила Ганну за руку и почала, жартуючи, крутитись по хаті та приспівувати.

— „Марино! навіжена молодице!“ пручалась Ганна. „Сего дня сяга п'ятниця! Геть собі зъ танцями; не до танцівъ теперічка мині!“

А Марина б'є тропака та приспівує:

Якъ я була молодою — преподобницею,
Повісила хвартушину надъ віконицею,
Хто йде то кивне, а хто іде, то моргне!

„Ганно! сестрице! Чи вже жъ ти хочешъ занепастити свій вікъ, марне стратити літа свої молодіі; чи вже жъ тобі не жаль свої краси лица білого, брівокъ тоненькихъ!“

— „На що мині краса тая, коли немає мого Василя. За-для кого жъ цвістиме вона? Нехай в'яне мое лице, западають мої очі, линяють брови, бо нікому дивитись на їхъ...“

„Ось послухай, Ганно, мене нерозумної! И Василь твій не загинувъ, ніде дівся, може швидко й прийде! А на світі не одні брови чорні, не одні очі горять вогнемъ. Одні брови чорні, а другі чорніші, одні очі горять вогнемъ, а другі палають, якъ полом'язя, одно серце тепле, а друге тепліше.“

А сама Марина зітхнула по своїй речі, бо згадала, що єсть на світі одно серце найтепліше, одні очі найчорніші, одна душа наймиліша.

— „Богъ зна, що ти оце говоришъ, Марино!“ одказала Ганна. „Я тоді тільки щаслива, якъ піду до церкви та помолюся Богу за свого Василя...“

„А я й Богові молюся и на хлопцівъ дивлюся! Мині шкода моєй молоді красі, моєй косі! Нехай цвіте, не марнів мое лице, не линяють брови! Нехай люблять мене хлопці молоді й хороші! Я молода, хочу въ смакъ нажитись на світі; хочу бути щаслива и весела.“

— „Отто мині щастя, Ганно, якъ я стою въ вечері підъ вишнями та дожидаю мого милого, чорнобривого, якъ вінъ свисне тричі за ставкомъ межъ вербами, подаючи мині звістку. А въ мене серце холоне й душа холоне! И добро мині и тошно мині и голівонька моя морочитьця, ажъ прихлюся я до вишні... А тутъ чую, шелеснуло через тинь, шелестить листъ гарбузовий, гойдається висока кукуруза й соняшники. А милий впливає звідтіль, якъ ясний місяць сходить; наближається до мене, а мое серце мліє, умліває... Чи то жъ не щастя, Ганно, въ вечері, обнявшись зъ милимъ слухати, якъ щебече соловейко? Чи то жъ не доля, якъ пригорне милій до свого серденька? Якъ дивитись ёму въ вічи, цілувати ёго брови, ёго очі?“

Марина положила обидві руки на Ганнині плечі и припала головою до її плеча.

— „И годі, Марино, одказала Ганна. Не за-для мене жарты та сміхи! Не за-для мене чорніють парубочі брови та очі. Минулося мое кохання, мое женихання! Помандрувало мое щастя зъ Василемъ зъ далеку сторононьку.“

„Але жъ ти нажилася зъ милимъ, Ганно! А я пішла заміжъ за нелюба и не зазнаю такого ща-

сти, яке тобі судилося... Я й не назохалась, я й не навтішалась!... Прощай Ганно, промовила Марина, часъ до дому. Приходь до мене, Ганно, завтра надъ вечоръ; побалакаймо, пожартуємо, розважимо себе трохи...

Густий, осінній туманъ встає надъ лісомъ вечернію добою. Вь селі тихо, на вулицяхъ пусто. Місяць світить, якъ черезъ сито; вітеръ колише голими вербовими верхами. Марина дівчаты до себе на вечерниці закликає: „Дівчата-сестриці! Прийдіть завтра до мене на вечерниці! Скучно мині молодій одній вь хаті жити. Марно плывуть мої дні за днями, літа за літами! Постіль біла стіна німа, ні до кого й слова промовити. Прийде день — журюся, прийде нічъ — сумую. Приходьте дівчата! Розважте мене вь тузі веселими жартами та дівочими піснями.“

— „Добре, Марино, прийдемо!“ одказують дівчата.

„Приходьте дівчата! Мині молодці не годитця до васъ ходити гуляти. А я молоденька хочу погуляти! Приберу я вь хаті якъ у неділеньку, вимажу хату й сіни, обвішаю стіни вишиваними рушниками, обвічаю образи васильками, гвоздиками та ласкавцемъ, затоплю вь печі та наварю вечеряти! Приходьте жь сестриці!... А я заклучу до себе троїсті музики та наманю хлопцівъ повну хату и кімнату, ще й подвір'ячко! Тому кивну, тому моргну, того поцілую, и налннуть до мене якъ орли, якъ соколи. Порозчиняю ворітечка, буду васъ ждати, вь вікна виглядати. Приходьте жь дівчаточка!“...

— „Добре, Марино, прийдемо, прийдемо!“...

Густий туманъ покотився ярмъ; вь селі ще тихіше, місяць на силу виглядавъ зь за густої хмари, неначе світить черезъ густе полотно.

Марина, де не встріне, хлопцівъ до себе на вечерниці закликає:

„Ой хлопці-молодці! Завтра вь мене вечерниці! Моя хата зь краю, коженъ її знає; вона стоїть вь вишняхъ, а двіръ у черешняхъ. За моїми ворітьми криниця та верби. Лихихъ собакъ не маю. Завертайте туди хлопці, не минайте мене! Якъ минете мою хату, — не займайте мене!“

— „Добре Марино, прийдемо, якъ дівчата будуть!“ одказують хлопці.

„Ой хлопці-чорнобривці! Чи світить же місяць безъ яснихъ зірокъ? Чи гуляють же хлопці безъ дівчатъ? Нє цвіте рожа — маковий цвітъ безъ зеленого листу, — не гульня дівчатамъ, де хлопцівъ немає. То не гай, де соловейки не щебечуть; то не вечерниці, де дівчаты немає!“

„Ой хлопці-молодці! Моя хата, ще й кімната, а ваші музики. Наша пляшки й чарка, наша вечеря, а ваше мідь-вино горілочка, маковники та медовники. А сама я молоденька, гуляти раденька! Не дивітця хлопці, що на мині хустка! Серце мое дівоче. Личко мое ще змарніло, брови не алинали. Люблю співи, люблю жарти, люблю вусъ черний, поглядъ орлиний!“

„Не лишайте мене хлопці! Якъ минете мою хату, не чіпайте мене!“

— „Добре Марино, прийдемо, прийдемо!“

Місяць випливъ зза густого туману на синє небо; затихъ вітеръ и на силу шелестить сухимъ листомъ. И яснійше и теплійше на дворі. Марина Василечка до себе на вечерниці закликає:

„Куди біжишъ Василечку? На вулицю? А я батькові скажу,“ каже Марина.

— „Ті-що!“ каже Василь.

„Ні, не скажу Василечку, якъ прийдешъ завтра до мене на вечерниці.“

— „Коли жь батько не пустить,“ каже Василь.

„Хто жь батька питає, якъ на вулицю йде? Такий же зь тебе парубокъ! Черезъ горіще, та до мене!“

„Прийди серце Василю завтравечері до мене! Вь мене буде дівчаты, якъ зірокъ на небі; вь мене буде хлопцівъ, якъ макового цвіту вь городі. Вь мене співи, вь мене жарти, танці, та музики! Будемъ грати, танцювати, самихъ себе розважати. Прийди серце мое!“

„Прийди серце Василю! За-для тебе приберуся, якъ на Великдень! Тричі вмийшъ зь полумиска свіжою водою, надіну десять разківъ доброго намиста зь дукачемъ, заверну голову шовковою хустною, якъ та багачка, вбуюся вь червоні чоботи. Поберемось за рученьки, будемъ по хаті похажати, будемо обніматись, будемо цілуватись! Прийди жь доле моя!“

„Прийди жь доле моя! Буде вь мене істи й пити! Вечера моя смачна, хата моя тепла, постіль моя біла! Душа моя добра, слово мое певне. Очи мої чорні, а серце гаряче! Люблю тебе голубе синій, Василечку!“

Взяла Марина хлопця за підбередокъ, поцілувала тричі, ажъ одляски пішли по-підъ вербам и полетіла вітромъ по-підъ огородами, а на ведогінці за нею побігла по тиню чорна тінъ її...

Вечері вь суботу сумно та жалібно загувъ мототянський дзвінъ. Гуляв вітеръ по вулицяхъ, зь неба порощить крунами. Нікого немає вь церкві. Одна Ганна вийшла зь цвинтаря, неначе тінъ якогось мерця и попелася по-підъ тинами.

— Аджеж мене просила до себе Марина, згадала Ганна. Зайду на часокъ, посижу, побалакаю. Одначе сѣгодня робити грѣхъ. Ганна повернула до Марининоі хати. Свѣтло въ хаті въ Марини. Въ печі палає полонья, свѣтло тамъ и бѣа, такъ и льлетця кругомъ хвилями зъ усіхъ трѣхъ віконъ и освѣчує верби й вишні.

— Марина таки же мене, думає собі Ганна; вечерю мабуть варить, міркує вона. Одчиила Ганна сінешні двері й здивувалась! Въ хаті гуде якъ въ удійку бджоли.

— Чи не заблудила я, подумала Ганна и ввійшла на двіръ. Ні!... Марининъ двіръ и ворота. Ввійду въ хату.

Ввійшла Ганна й стовпомъ стала. Въ хаті ясно, якъ середъ дня. Горить каганецъ и дві свѣчки, въ печі палає полонья и миготить веселыми хвилями по білихъ стінахъ. На лавкахъ, на полу, на печі, обсіли якъ хиара дівчата та хлопці! Сміхъ, регіть, жарти та співи! На скрині сидять музички. Середъ хати убрана якъ на празникъ, похочає Марина, якъ та пава, зъ рогачемъ въ рукахъ, та заглядає въ пічъ.

„А я тебе Ганно жду — не дождуся!“ гукнула Марина. Заграйте жъ музички дрібно та весело! Заспівайте дівчата про талантъ, про щастя! Розважте Ганну безталанницю!“

— „Що це таке Марино,“ одказує Ганна. „Чи весілля справляєшъ чи що? Кого жъ заміжъ давишъ, кого женишъ?“

„Женю я свій талантъ, видаю заміжъ свою долю! Грайте музички й не переставайте!“

Музички вчесали метелицю. Марина якъ стояла зъ рогачемъ въ рукахъ, такъ и повіталась и потягла за собою Ганну. Ганна одпихнула її й стала оддалікъ.

„Якъ не хочешъ, то я й сама!“ каже Марина. Забью лихо тропакомъ, затопчу ногами! Грайте музички, або гроші вертайте. А сама приспівує:

Ой пішла бъ я на музички
Якъ дастъ батько нѣятака —
Закругилася бъ на віки,
Та вдарила тропака!
Тупъ, тупъ ніженьками,
Цокъ, цокъ підківками!
Гопъ — чукъ — га — тропака
Бо я зъ роду така!

На все село мене знають,
Кажуть инша не такъ, —
Хлопці въ танецъ вибирають,
Бо люблю я тропака!

Тупъ, тупъ ніженьками,
Цокъ, цокъ підківками!

Ткачъ Микола кинувсь до Ганни й хотівъ потягти її въ танецъ.

— „Одчепись поганій!“ визвірилась на ёго Ганна такъ, ажъ въ хаті стихло, ажъ замовкли хлопці та дівчата.

— „Останній разъ нога моя въ твоій хаті“ промовила Ганна. „Не переступлю я Марино, твого порога!“

Ганна гуркнула дверми, ажъ вікна задзвеніли. Хлопці зареготались, а Ткачъ одчинивъ двері, тай гукнувъ въ слідъ: „ттю, ттю дурна — навіжена!“

Розійшлись вечерниці. Якъ метіль кинулась Марина и поприбірала й повимітала й повитрушувала й повимивала. Застлала стілъ скатертю, постелила постіль, въ ночови налила мителю, щобъ змити голову, бо була субота.

Сидить Марина кінець стола, розчісує косу. Густа чорна коса розпалась чорною хвилею по білій сорочці, по скатерті. Чеше вона косу, а густий волосъ ажъ вилискуєтця, а зъ-підъ гребінця ажъ искри сиплятця.

Задумалась Марина; рука зъ гребінцемъ залякла на косі... Въ вухахъ гуде бубень, ринають скрипки, въ очахъ мигтять чорні брови, чорні очи парубочі, молоді дівчата.

„Гуляє дівчина молода, якъ та пташка, що пари шукає, думала Марина. Гуляє молодиця молода, тільки себе, розважає. А я ні дівчина, ні вдова! И заміжъ мнѣ не йти, не дбати въ скриню, и нема зачимъ тужити... хіба тільки за чужимъ чоловікомъ! Я гуляю, пари не шукаю й лиха не загуляю. Тільки й була я щаслива дівкою...“

„Короткий та й веселий вікъ дівочий! Я й не нагулялась и не наспівалась! Верніться жъ назадъ літа мої молодії дівочі! А якъ не вернетесь, то хочъ увітця, хочъ приснітця!“

„Коли бъ знала, де росте таке зілля, що літа вертає, коли бъ знала, де живуть такі знахурки, що бъ одробили мое горе, щобъ вернули мій вікъ дівочий, пішла бъ на край світа, не спинилася бъ!“

Засвітила Марина свічку, поставила на столі дзеркальце, одчиила скриню и вииняла зъ чорної хустки вибалку зъ квітками, зъ стрічками, зъ вінцями, — ту вибалку, въ котрій стояла підъ вінцемъ.

Передъ дзеркальцемъ наділа вона на голову вибалку. Кінці стрічокъ червонихъ, синіхъ и зеленихъ пірнули въ розчесану косу.

Глянула Марина на себе въ дзеркало и слези покотились зъ очей. Въ дзеркалі чорніли блискучі очи, чорні брови, а голова цвіла квітками. Перша маківка на переді не була така гарна, якъ Марина въ квіткахъ та стрічкахъ. Повернулась Марина бокомъ, майнула чорна коса зъ стрічками й ровни-

палась по плечи и по грудяхъ. Серце зомліло въ Марини!

Іі душно, въ вискахъ неначе кто молоточками стукотить, голова морочитця.

„Піду жъ я въ садъ, то згадаю підъ вишнями своє дівування, своє залицання, думала Марина.

На дворі втихло й потепліло; тихий вітеръ ледві шелестить сухимъ вишневымъ листомъ; місяць повний але неясний стоявъ високо. Йде Марина по садочку и промовляє:

„Розмай вітре мою чорну косу до пояса! Хочъ ви зіроньки гляньте на мої брівоньки, на мої квітоньки! А ти місяченьку подивись на мое личенько на мою дівочу красу; бо людямъ я на віки молодиця. А коли бачишъ мого милого въ далекій стороні, згадай ёму про мене. А якъ спить мій милий-чорнобривий, наведи на ёго сонъ про мене. Може вінъ хочъ во сні полюбить мене, здихне по мині.“

Світло горить въ хаті, Марину сонъ не бере. Гуде, не перестає въ вухахъ бубенъ, скриплять скрипки, передъ очами манячать веселі лиця. Коли зъ разу въ думці іі зъявилось лице Ганине, сердите....

„Боже жъ мій! що я наробила, подумала Марина. Вона сказала, що не переступить більше мого порога. Розгнівила я свою дорогу давню подругу.“

Встала Марина якъ сиділа, въ квіткахъ, стрічкахъ, накинула козушину и полетіла до Ганни въ глулу північъ. „Чи спишъ Ганно,“ питала Марина, постукавши въ вікно.

— „Ні, не сплю, йди въ хату“ одказала Ганна.

Въ хаті було світло, бо світивъ місяць. Ганна глянула й перехрестилась. Іі здалось, що то мара.

„Не бійсь Ганно! це я дівую при місяцеві, та при зоряхъ.“

— „Насміялася ти на до мною Марино!“ каже Ганна. „Завтра свята неділя, я була въ церкві, — Богу молилася и за себе й за чоловіка, и за тебе и за всіхъ. А ти мене запровадила на вечериці, Мині казала одна черниця въ Лебедні, хто въ церкву не йде, або гуляє проти празника, підъ тимъ на сімъ сяжнівъ земля вогнемъ горить. Що ти робишъ Марино! Схаменися! Хиба жъ ти маленька, чи що? Не знаєшъ, що молодиці гріхъ вбиратись въ дівочий убіръ? Чи до перевесника вбралась ти въ стрічки та квітки?“

„Прости мині серце Ганнусю! А я загулялась, та й забула, що завтра неділя. И байдуже....“

— „Завела мене міжъ парубки,“ говорила далі Ганна; „нехай вони дівчатамъ снятця. Та въ тебе жъ чоловікъ є, — що вінъ скаже, якъ до дому повернетця! Ти жъ хазяйка въ своїй господі! Тебе жъ люде осудять!“

„Ляв схотять, каже Марина. Я не боюсь людського поговору. Жартую, бо я молода; бо хочу прожити свій вікъ весело, щобъ немарно пройшли літа мої молодії.“

— „А я й досі своєю передъ образами, та благала за тебе Господа милосердного, щобъ тебе Господь навівъ на добрий розумъ, щобъ не глузували надъ тобою люде.“

„Вибачай же мині, та не сердься на мене Ганно. Спасибі тобі, — на добранічъ!“ *(Конецъ буде.)*

СЕЙ СВІТЬ ОДНАКИЙ БУВЪ И БУДЕ.

Сей світъ однакий бувъ и буде:
Святий та красний — давний рай,
Да не удалсь въ нёго люде,
И не удавсь їхъ обичай
По світа божого законі: —
Пішли у свою грішну путь
Покинувши святого лона
Святої матери — и йдуть
Теперь до мети манівцями,
Що мали на попереки!...
Коли вни зайдуть? — вічний знає,
А доки зайдуть вни — а ти
Не вірь имъ брате, орле, друже,
Зъ людий ангелівъ не роби,
Тоді и серце не затужить,
Тоді й нечасові гроби
Не будуть землю укривати!...
Не вірь имъ орле, друже, брате —
Лишь собі самому!
А собі ще менше усіхъ —
А найменше тому,
Що ты хоче одурити —
Та божитця, брате,
Що вінъ Бога ймивъ за ноги,
Що хоче шукати
Щастя-долі всёму світу!...
И премудрі и немудрі —
Всі Адама діти! —

Ю. Федьковичъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

„Якъ загетьманувавъ у короні панъ Краковський (Ляв Гарновський), пише Претвичъ, заразъ двинувъ на узгряничче и обѣхавъ усі вкраїнські замки и замочки (розумій коронні, бо Київъ, Канівъ, Черкаси, Біла Церква були підъ доглядомъ

лїтавського гетьмана). Не то на грانیці округи сихъ замківъ, та й коло Львова въ Люблину и Перемішлю, зуздрівъ панъ гетьманъ коронний пустині, що понароблювала Татарва и що теперъ заселились коло Львова и на въгриниччі після довгого безлюддя. Пустошено сю землю тимъ, що одна коронна стражъ стояла тамъ, де теперъ Баръ, а друга — де воївода белзький (Сїнавський) збудувавъ на Синінолі замокъ. Поки бувало чатові роти подадуть звістку про Татаръ у замки и гетьманамъ, — Татари за одмиъ день покинуть їхъ ззаду въ 30 миляхъ, а самі безпечне грасують ажъ підъ Опатовимъ. Позахоплюють бувало коло церквѣвъ ридвани съ панськими семьями, наберуть у неволю простого люду и зслизнуть изъ своєю здобичю. Теперъ почали ми чатувати на 20 чи й більше миль дальше давніхъ сторожѣвъ. Довідавшись задалегідъ, що йде Орда, люде мають доволі часу позбігати́сь у замки. Симъ робомъ пустині почали залюднитись и залюднююця й досі. Наші гетьмані тимъ часомъ побили до ноги білгородську, очаківську, добрульську и килійську Орду, що зібралось було ві до тисячи — разъ підъ Зіньковимъ, а вдруге коло Бара. Съ того часу почала Татарва крастись проміжъ нашихъ чатѣ малими купами: найчастіщъ по 200 и по 300, а то й по 50, по 60, по 40, по 30, ба й по 10 чоловівъ, за для того, що трудно догледітись їхъ сліду. Ходять вони усяко різно, а звіря по степахъ усюди багацько: дикихъ кошей, зубря, оленя, що не такъ-то розпізнаешъ ёго сліду відъ гординського. Оттакъ же то набігала Орда разъ двадцять що-року и займала силу бранцівъ и брановъ на Вкраїні.

„У такихъ обставинахъ (веде Претвичъ своєю річъ дальше) узгрявшіні воїводи споряджали незважаєні купи збройного люду, коней у двісті чи въ триста, зъ самихъ завзятихъ юнаківъ, и послали наздоганяти Орду. Комінникъ сей гнавъ степами тілкі вночі, яка бъ ні була темрява, а днювавъ залігши по балкахъ, щобъ не постерегли ёго татарські чатовники. Иноді одбивали наші въ Татарви здобичъ, иноді перапиняли її на дорозі въ узгрянишині осадн. Звався такий похідъ „залаганнемъ на полі або козакуваннемъ“.

Відъ Галича до Черкасъ постала низка козацькихъ чатовихъ купокъ. Мало не що-року зміняли вони свої становища, то посовуючись у пустині, то подаючись назадъ відъ „городамъ“. Татарва набігала на нашу Русь трома розлогівинами степовими, и звались тоді сі розлогівини татарськими шляхами, а обрали їхъ собі Татаре замість шляхівъ черезъ те, що по сихъ розлогівинахъ були найдогідніці переправи. Однѣвъ та-

тарський шляхъ ишовъ, завширшии на десять або й більше миль, мимо Черкасъ, Корсуна, Кнѣва, Луцького, Сокаля, прямуючи до Львова, и звався Чорнимъ. Другий, узавшиись відъ Очакова, сягавъ черезъ степові річки Саврань, Кодиму, Кучманъ и поузь Баръ — такожъ гі Львову; звався Кучманськимъ або Кучманомъ. Третій простувавъ туди жъ берегами Бога на Зінківъ и Покутте; звався Волоськимъ чи Покуцькимъ.¹⁾

Проміжъ сими-то шляхами, підъ захистомъ козацькихъ таборищъ и степовихъ чатѣ, силкувались устояти вольні осадн, де козацтво мало собі притулокъ, звідкіля воно й бралось. Не разъ да й не два доводилось такимъ осадамъ зникати безъ прослідку, якъ прокрадутца Татаре которимъ шляхомъ. Разъ-по-разъ чути бувало тоді, що вибрала Орда село. Отъ же зновъ та й зновъ зусміялись Українці копати середъ стѣну землянки свої, ліпити мазанки. Незабаромъ стояло зновъ село середъ предківськихъ гробовищъ, и зновъ розпочиналась боротьба изъ азійською дичюю за життя на вольному займищі. Зъ реляції Претвича довідуємось, що замки Ровъ, Ольчидаєвъ, Жванъ поруйнувавъ за ёго часу волоський господаръ, а що були осадн навируги, все те перегнано за Дністеръ; ажъ же на старому замковищі Рові збудовано потужний замокъ Баръ, зновъ навкруги мазасівались хуторі, и багацько людей поверталось изъ Волощини. Такъ було по всьму узгрянишиньму простятові, що на початау козацтва сягавъ тілкі земель міжъ Галичемъ и Кнѣвомъ, а черезъ якихъ десятивъ вісімъ роківъ — виперся помалу — малу ажъ за річку Ворсклу.

Отъ же залюдненне пустинь українськихъ, такъ само якъ и зростъ козацтва, сталося — можна сказати — проти волі ляцького ряду. Претвичова реляція була не щѣ инше, якъ оправа ёго передъ королемъ и сеймомъ: нарекали бо на ёго радні пани, що вінъ своєю козащиною роздражнює Орду, бо жалкувавъся ханъ королеві на Претвича, клеплючи, що ніби Орда пустошить ляцькі узгряниччя тілкі вганяючись за Претвичовимъ козацтвомъ. Прекладавъ Претвичъ на сеймі, разъ, те, що безъ козацтва не встояти осадамъ узгряниччимъ, а друге — те, яка воно спасенна річъ и самимъ повислянамъ. Тілкі жъ переваживъ ханъ сеймове розумованне: року 1552 мусивъ король Барське староство приручити иншому, а Претвича осадивъ у Теробовлі.²⁾ Певенъ бувъ король

¹⁾ Stan. Sarnicii, Descriptio veteris et novae Poloniae, у Мицлера, I, 268.

²⁾ Listy oryginalne Zygmunta Augusta wyd. Lachowicza, 25.

що Татарва не зазіралабъ до ёго земель, коли бъ не ходили въ поле підстерегати Орду та не чіпали її стадъ отті старостинські служебники та козаки, що загноїдились по узгрянншнихъ замкахъ: у Київі, въ Каневі, въ Білій Цервѣ, у Брацлаві й Винниці. Ще року 1560 допевнявся вінъ, щобъ узгряннші старости не важились посилати своїхъ служебниківъ съ козаками въ поля.¹⁾ Тимъ часомъ сила речи брала гору надъ королівськимъ порядкуваннямъ. Почали старости стискати козаківъ, почали козаки знаходити собі ватажківъ опрічъ старости; степове погуляння не мало впину.

Вбачали ми, якъ Дашковичъ Остапъ переходивъ відъ одного государя до другого, були въ ёго родові села підъ Київомъ, що т ягъ тоді до ляцького царства, були жъ и підъ Путивлемъ, що тягъ до московського. Купились коло ёго козаки обохъ Українъ — ляцької и московської, тієї-то Путивльщини чи Сіверщини, — и служивъ Дашковичъ разомъ обомъ государямъ. Слідомъ ёго пішовъ другий черваський и канівський староста Митро Вишневецький, князь изъ того Вишнівця, що на Волиню.²⁾ Якъ не давъ ёму король Жигимонтъ Августъ якогось жаданого старества, загрозивъ тоді вінъ короля, що пійду, мовлявъ, служити або турецькому султанові, або московському цареві³⁾; и справді року 1553, попрощавшись у Вишневці зъ двома братами, шугонувъ Митро Вишневецький степами у турецьку землю зъ своїми козаками.⁴⁾

Стривоживси король, що Турчинъ матиме такого славного лицаря и добравъ способу зновъ притягти ёго до себе. По весні року 1554 одержавъ князь Вишневецький обережний листъ королівський, залізний мовлявъ, чи — якъ ще ёго звано — глейтовий листъ, и зновъ привитали Дніпряне завзятого козарлюгу. Маючи въ своїй руці Черкаси и Канівъ, спорудивъ Митро Вишневецький за Порогами, на острові Хортиці, твержу и, робомъ Дашковича, водивъ московськихъ козаківъ разомъ зъ нашими на Татаръ и Турківъ. Року 1556 козаки-Путивльці, за приводомъ царського дяка Ржевського, прийшли на річку Пселъ, поробили байдяки и поплили Дніпромъ підъ кримські улуси. На Дніпрі скіпилися зъ ними три сотні козаківъ-канівцівъ изъ дружини князя Вишневецького. Вкупі вони зруйнували Очаківъ, побили Та-

тарву й Турківъ и поплили назадъ угору Дніпромъ. Нова турецька сила пішла въ погонь за ними; козаки засіли въ комишахъ и відперли Турківъ геть. Поплили далі. Коло Исламъ-Керменя напали на козаківъ кримські Татаре всею Ордою. Втаборились козаки на якомусь дніпровому острові, шість день стріляли черезъ воду; далі вибравши темну нічъ, зайняли въ Орди табуни и перегнули до себе на островъ, а зъ острова на правій бікъ Дніпра и вернулись до дому ціло. Того жъ року Митро Вишневецький узявъ нападомъ Исламъ-Кермень, людей побивъ, а гармати поперевозивъ на Хортицю. Року 1557, у січні, притягъ кримський ханъ до Хортиці зо всіми потугами, добувавъ замку 24 дні, та втеривъ багацько Орди и мусивъ вернутись, нічого козакамъ не вдіввши. Незабаромъ ще разъ облігъ вінъ Вишневецького на Хортиці вже вкупі съ Турками. Довго крепивсь проти ёго Вишневецький; ажъ ось козаки поїли вже своїхъ коней, не стало живности, — двинувъ у Черкаси¹⁾, а въ грудні того жъ року перейшовъ служити московському цареві.

Тамъ дано ёму на віки городъ Білевъ зо всіми волостями и селами, та въ иншихъ областяхъ килько сілъ. Царъ Иванъ Грізний пославъ ёго гі Дніпрові, бо тутъ були въ ёго давні приятелі козаки; готові були вони воювати за царя московського съ тимъ же завязттемъ, що й за ляцького короля, — аби воювати, бо съ того мали собі и славу и вжитокъ. Потімъ князь Вишневецький, вкупі зъ московськими воєводами, допомагавъ Черкесамъ воювати Кримцівъ²⁾. Звідтіля прийшовъ у восени року 1561 съ козаками на Дніпро, втаборивсь на врочиці Монастириці міжъ Хортицею й Черкасами, випрохавъ у короля залізний листъ и приїхавъ у Краківъ³⁾.

Тутъ вінъ побратавсь изъ ляцькимъ магнатомъ Ляскимъ. Сей Ляский володівъ волосною твержею Хотиномъ и силкувавсь усю Волощину притягти до Польскої корони. Треба було для сёго настановити господаремъ у тому краї приятеля, та ще й славного лицарюгу; аби який господаръ не вдержавсь би прѣти Турка, що вже давно наступивъ пятаю на Волощину. Піднявсь на господарювання, зъ намови Ляського, Вишневецький изъявився за Дністромъ 1564 року съ чотирма тисячами козацтва. Господаремъ у Волощині бувъ тоді Яковъ Василицъ (Ираклицъ), а въ ёго силкувавсь одняти господарську булаву бояринъ Томза. Вже Томза съ

¹⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 137.

²⁾ Староство се дано ёму року 1550.

³⁾ S. Gołębiowski, Czasy Zygmunta Augusta, I, 126.

⁴⁾ Listy orig. Zygm. Aug. 58. Жигимонтъ Августъ, року 1553 липця 15. дня, писавъ до Радивила Чорного: „A zjechał ze wszystką rotą swą, to jest s tym wszystkim kozactwem a chłopstwem, które około siebie bawieł“.

¹⁾ J. Gołębiowski, Czasy Zygmunta Augusta, I, 129.

²⁾ Карамзинъ, Ист. Гос. Росс. изд. 5-е, VIII 182.

³⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 143.

своїми підрушницями приперъ бувъ Якова Васи-
лида у сучавському дворці ёго, ажъ тутъ налінули
козаци по тужъ саму булаву своєму гетьманові.
Томза виславъ на зустрічъ Вишневецькому стар-
шихъ боярѣ своїхъ, запевняючи, що вінъ піднявсь
господарювати тільки до якого сь часу, и що ніби-
то Волохи бажать прийняти до себе за госпо-
даря хороброго козацького гетьмана. Понявши
князь Вишневецький віри, двинувъ нгъ Сучаві, ажъ
тутъ несподівано вдаривъ на ёго Томза своїмъ
військомъ переваживъ козацьку силу, піймавъ са-
мого Вишневецького и одіславъ у Царіградъ замість
гостинця султанові.¹⁾

Не одного хороброго бранця примусили Турки
до магометової віри, и такі потурнакі бували въ
їхъ найзавзятшими воїнами проти християнства.
Жадали вони потурчити й Вишневецького, та не
подавсь козацький гетьманъ на зламання віри своєї.
Помстивсь тоді надъ нимъ султанъ за те, що слу-
живши першъ ёму, зновъ почавъ проти ёго вою-
вати. Скинуто Вишневецького зъ високої башти
на залізні гаки²⁾. Зачепивсь вінъ ребромъ и висівъ
на гаку трое сутей живий. Оповідувано въ ті
часи, що, висючи на гаку, Вишневецький славивъ
Христа и проклинавъ Магомета; не стёріли сёго
Турки и вбили ёго зъ лука³⁾.

Кобзарі вславили Вишневецького, зовучи ёго
козакомъ Байдою; пісня про ёго живе до нашого
часу проміжъ селянами, потомками козацтва ста-
росвіцького⁴⁾. Въ тій пісні козакъ Байда гуляє въ
Царіграді на ринку, ажъ ось почавъ турецький
царъ до ёго лэститись: зроблю тебе паномъ надъ
усією Вкраїною и дочку свою оддамъ за тебе,
тільки прийми мою віру, зробись потурнакомъ. А
Байда ёму:

„Твоя, царю, віра проклятая,
Твоя, царю, дочка поганаяч.

Звелівъ ёго за се турецький царъ почепити
ребромъ за гакъ. „Висить Байда не день, и не два“,
а далі вздрівъ свого вірного чуру:

„Ой чуро мій ти вірнесенький,
Подай мині лучокъ тугесенький,
Подай мині лучокъ
И стрілочокъ пучокъ.

¹⁾ Боліли тоді ноги въ князя Вишневецького; мусивъ
їхати возомъ, не змігъ и до бою на коня ссіюти (Herbarz
Polski Niesieckiego. IX, 331.

²⁾ Оповідує Вільський (Kronika Polska, 614), що Виш-
невецького страчено „nad odnoga morską ku Gałacie idąc.“

³⁾ Ширше про ёго волоський похідъ оповідає въ
книзці Палаузова: Румынскія господарства Валахія и Мол-
давія. С. Петерб. 1859.

⁴⁾ Про Далшковича такожъ були нашого часу пісні
записані, та не вберэжені. (Див. Tygodnik ilustrowany 1862,
стр. 63.)

Бачу я въ полі три голубочки
Хочу я вбити для царської дочки.“

Подавъ ёму чура лукъ; замість голубівъ по-
стрелявъ Байда царя, царицю и саму царівну, та ще
й насміявся:

„Було, царю, знати
Якъ Байду витати:
Було тобі Байді
Сь плічъ голову вняти,
Ёго срібло-злото на себе забрати,
Воронимъ конемъ ёго їздити,
Чуру ёго собі зголубити.“

Легенду сю появилъ не одинъ сучасний писа-
тель, хто якъ чувъ або розумівъ про дивну смерть
християнського лицаря. Всі оповідували, що ніби
Вишневецький, висючи на гаку, стрелявъ зъ лука
на Турківъ, що ніби приїхавъ дивитись на таке
диво султанъ Солиманъ, — вінъ и на ёго стре-
ливъ, та вже ослабла сила лицарська, не долетіла
стріла до султана, а про-те султанъ розлютувавсь
и звелівъ ёго добити. Турки покришили дрібненько
ёго серце и проглинули по шматочку, щобъ здо-
бути й собі ёго козацького завзяття. Такої слави
наробивъ по всьму лицарському світові князь Виш-
невецький, первий гетьманъ козацький — запо-
розький¹⁾.
(Дальше буде.)

¹⁾ Herbarz Polski Niesieckiego, IX, 361.

СЛІДИ ПОГАНСЬКОЇ ПРОСВІТИ НА РУСІ
ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
історичніхъ записокъ написавъ

Георгій Згарський.

ДУША и ДУХИ.

(Дальше.)

Передъ кождимъ великимъ нещастіємъ являвся
зловіщій духъ, у постаті дива.¹⁾ Дивъ кликавъ на
людей изъ дерева, або на полі. Дивъ заступавъ
путь и вочи. Зловіщій сей дивъ приналежить ндъ
найдавніщій минувшості; е то дивъ, девасть у ста-
рихъ Перзівъ, въ зенда-весті. Великі дива завявля-
лися порою въ природі; були вони ділами духа-
дива. Уродилося иноді якесь диво, незвичайна тварь,
то заповідали якусь загальну нужду. Такъ за вели-
кимъ дивомъ, йшла завжди велика біда.

Добрихъ людей напосідавъ злий духъ, що са-
михъ крайнихъ, шаленихъ ділъ допускалися. Такі
зовутця по нині біснуватими. Віра въ бісівъ пе-
рейшла изъ поганства у християнство. Всі поган-

¹⁾ Слово о полку Игоревімъ.

ські духи перетворились за християнства на біси або чорти. Про таких чортів-бісів доховують численні повірки. Багачеві, кажуть, приспорює яминня несамовитий. Такъ давнійші домовники, хованці, родичі замінилися на бісів-чортів. Хто хоче чорта хованця мати, нехай девять днів не хреститця, не мовить молитви, девять днів ходить неумиваний и через девять днів носить куряче яйце-покладокъ під пахою. Изъ тимъ яйцемъ під пахою має піти тамъ, де три дороги розходять и свиснути тричі. Тоді являть чортъ и питають: чого хочеш? — Відповісти: записатися тобі чорте. Зачимъ чортъ став на службу, нікого не припустять, ні до комори, ні до скрині. На разі чортъ сей такий завбільшкий, якъ мізеній палець; росте однакж годуючись несоленою стравою. Великий чортъ зростомъ за хлопа, весь чорний изъ чорнимъ крисаннемъ на голові, рижками та й хвостомъ, у чорвоній німецькій юбці, изъ люлькою въ зубахъ, на курячихъ лабахъ.

На святій вечеръ, передъ Йорданомъ, вибирають чорти изъ води. Люде роблять тісто изъ гречаної муки и мастять хрестики на дверяхъ хати, хлівівъ, щобі чортъ не скрився. Вінъ кличе: куме, позичте мині саний вивезти діти изъ води. Якъ обернуть сани гори копаницями, то чортъ ихъ не возьме. Лишть хто сани звичайно и позволить чортові взяти, якъ одасть, накладе грошей повні сани. Тому въ отсю пору, на цілімъ селі, перевертають сани гори копаницями.

Такий великий світъ духів истинувавъ поміж нашими поганами. Теперішні свічні учені, изъ погордою презирають всі ті, якъ мовлять, прості видумки, небилці. Не гадають вони про те, що на всіх тихъ небилцяхъ розвивався цілий багатий світъ мислей чоловіка. Не гадають, що изъ тихъ небилць, поскладалися науки самихъ мудраків-философів. Поганська віра заселила цілу природу численними живими истотами, на подобье чоловіка. Зьображення тихъ истотъ розвивали що можъ буйно фантазію. Такъ за поганською вірою отверився народові нашому цілий багатий світъ поезіі. У поганстві родилась, розвилась поетична душа народа нашого. Яка небудь пісьнь, або співакка, оживляюца теперъ наше християнське товариство, творить тимъ самимъ правічнимъ духомъ, що утворивъ собі колись тамъ поганськихъ божинівъ та й духів. Тісна связь чоловіка изъ природою, що завилася було у поганській вірі, жива по инні у народній нашій поезіі. Та ажъ всі твори поганської віри не буди нічимъ инчимъ, якъ тільки святою релігійною поезією. Поганська віра про те, е то жерело, изъ которого по иннішній день текуть безчисленними струями всі помислення у народа на-

шого. До нічого поняття чоловіка такъ не привязується, на нічимъ не ставецця воно ясною правдою, якъ на живихъ, ділаючихъ истотахъ. Не у самий чистий розумъ, а въ серце водворяецця жива правда у живого народа. Безпечность, веселость, радість, надія, обава, боязнь, смута, горе, печаль, розпука: всі ті прояви сердечного чуття въ чоловіці, ставились живимъ присвідченємъ, живою правдою. Тожъ за серцемъ ишовъ чоловік у своїхъ ділахъ; на чуттю основавъ всі свої зьображення та й поняття. Изъ серця виплила ціла поганська наша віра и зділалась накорінкомъ цілої тої сердешності, якою дише народъ нашъ въ християнстві. Тільки та сердешна віра у живі творящі истоти могла установити всі ті обичаї, звичаї, норони, на якихъ склалася ціла наша народность.

(Конецъ буда.)

КИФОРЪ И ГАНУСЯ.

Л

При Дунаю козаченько
Кони напуває,
На Україні кароока
Ганнуса вливає.
Була зъ ночи у ворожки,
Просила, молила,
Щобъ ій зъ пасемъ будущю
Долю зворожила,
Щобъ сказала, чи ся верне
Козакъ зъза Дунаю,
Чи вже може кругъ и воронъ
У далекимъ краю
Козакові очи жєні
Зъ голови виїмає,
Й їму квилить-проквиляє,
Похоронъ справляє.
„Ой не верне, дівчинонько,
„Козакъ зъза Дунаю.
„Ой полягла головонька
„У чужому краю;
„А въ неділю ранесенько
„Не въ дзвони дзвонили,
„Та не попи чорноризці
„Въ грібъ їго спустили,
„Якъ у полі край Дунаю
„Ворони грачали
„Та и вовки-сіроманці
„Вили-завивали,
„Біле тіло козацькеє,
„На шматочки рвали,
„Кифорові молодому
„Похоронъ справляди“.

III.

То не темна — чорна хмара
Сонце заступає,
Ой то ворожба тугою
Серце обливає;
Жаль и горе, мовь гадюки,
Въ серденько упидись,
Ганнусенці молоді
Літа аатроїлись;
Й наче верба надъ водою,
Гіля розпустила,
Дівчинонька помарніла
Й слізми ся уміла.
Ані їсти, ані пити
Нічого не хоче,
А лишъ нишкомъ у куточку
Шепче вдиха й плаче.
„Чого плачешъ Ганусенько?
Чи не хора? мила,
Моя пташко щебетлива,
Доненько одина!
Не плачь доню — якъже жь можна?
Треба приладитись
На весілля до Мару сі;
Підешъ подивитись —
Може тобі легше стане“.
— Ні, не тра міжъ люде,
Моя нене ріднонькая!
Легше мині буде
У самоті слёзи лити,
А ні жь ся дивити
На подружечки веселі
Й въ серцю жаль вбудити
Коли милий вже загинувъ
На чужій чужині,
То и мині легше буде,
Та лишъ въ домовині. —

А вже серце дівочее
Більше жить не вміє,
И світъ ёму не веселий,
Воно тільки мліє:
Нема въ ёго сонця-зорі,
Нема въ ёго раю,
Коли милий разъ загинувъ
У чужому краю.
Треба й ёму умирати,
Зъ світомъ розлучаться,
Бо немає вже кимъ більше
Въ світі утішатся.

III.

Зажурилась стара мати.
Головъ похилилась

И у батька сивенького,
А на вусъ скотилась
Слёза ясна, якъ та перла...
Ёго серце чує,
Чує горе великеє,
Що доня віщує.
Стара Настя — мати дума:
Лихо проминає,
И дитя свое единеє
Словомъ розважає;
Й до знахарки, ажъ на третє
Село виражає.
А знахарка все, що знає
Робить-дораджає...
Дарма, дарма все робила!
Більше гасли очи
Більше блідли на личеньку
Рожоньки дівочі.

IV.

И минають дні за днями,
А Ганусі гірше.
Бліда, хора на постелі
Ледво тільки дише;
Мовь та квітка підкошена
Противъ сонця въ полі
Въяне, сохне Ганусенька
Въ щирої любові.
Коло неї на постелі
Сидить Настя — мати
И день и нічъ; й не беретса
Ій сонъ ні робота,
Лишъ дрібними заливаєсь.
„Сяду трохи... нене...
Мій Никифоръ зъза Дунаю
Уже не поверне...
Вже загинувъ на чужині.
И я.... за нимъ.... пійду;
Тамъ ми легше буде.... пійду
Тамъ.... по ёго сліду....“
А старая її мати
Къ серцю пригортає
Білесеньку ручку доні,
Й слізми умиває.
„Ляжу... нене;... чогось мині...
Оттуть.. нудно... тяжко...“
Ледво, ледво промовляє,
Вдиха тяжко, важко.
— Що жь тобі зновъ, моя любко?
Де те саме? доню —
„Тяжко... серце... Никифоре.“
Хлигнула изъ болю.
Дъ ній припала стара Настя
И цілує доню,

Єдину дитину й плаче;
 — Трохимочку! доню! —
 Страшно кличе-прививає,
 И сама вмиває.
 Трохимъ передъ образами
 Падає — благає!
 „Господи! небесний Царю!
 И ти Божа Мати!
 Не лишай насъ сиротами,
 Не дай пропадати!“

И ставъ Трохимъ передъ Ганю,
 Слѣзами залився,
 И про свою гірку долю
 Тяжко зажурився.
 „Доню ти, моя Ганусю,
 Менесь доглядала,
 Й наче мати въ старихъ моїхъ
 Літахъ годувала;
 За що жъ теперъ покидаєшъ?...
 Встань ще, глянь на мене!...
 Твій Никифоръ чорнобривий
 Зъза Дунаю верне!“
 А Гануса вже не чує
 Сивого батенька,
 Вже не плаче и не охка
 А мовъ лідъ зимненька.

V.

Сіло сонце за горами, —
 Трудне спочиває;
 Козакъ зъ Січі повертає
 Й пісеньку співає:
 „Ой високо поїдѣ небо
 Сизъ орель літає;
 Іде козакъ до домоньку
 Та орла питає:
 „Ой ти орле сизопірий
 „Далеко літаєшъ,
 „А чи й въ моїй миленької
 „Въ гості залітаєшъ?
 „Скажи мині сизокрилий,
 „Чи гараздъ ся має,
 „Чи здорова, чи весела,
 „Чи мене кохає.“
 — Не здорова, не весела
 Тебе дожидає,
 Лежить хора на постелі,
 За тобовъ вмирає....

Втихла пісня. Блідий місяць
 Зъ хмари виглядає.
 Сумно въ филі Дніпра гляне
 И зновъ ся ховає.
 А на церкві, на дзвінниці

Пугачъ завиває,
 Ажъ у грудехъ козакові
 Серце омліває.
 То не хмари, то не тучі
 Зъ моря виступають;
 То козацьке серце тоска
 Й тута обливають:
 „Буде горе“, такъ зловіщій
 Штахъ ёму віщує,
 „Зустрінетця тяжке лихо“
 Й самъ вінъ тее чує.

VI.

То не орель сизокрилий
 Сидить, спочиває,
 Великую тугу має,
 Бвилить-проквляє;
 На могилі Ганусеньки
 Киферъ припадає;
 Свою милу хотъ промовить
 Плачучи благає:
 „Ой встань, подивися,
 У чужому краю
 Не загинувъ я — вернувся
 Зъза ріки — Дунаю!
 Ой встань, ой встань,
 Та хочъ привітати
 Убогого сиротину
 Безъ роду й безъ хати;
 Бо я роду та не маю,
 Сиротовъ блукаю,
 Ані щастя ані долі
 Ніколи не знаю.
 Було въ мене щастє-доля,
 Та мовъ въ синімъ морі
 Потонула моя зоря
 Гануса у горі.
 И хто жъ мене привітас
 Сироту безрідну?
 Хто пригорне до серденька
 Якъ ти пригортала?
 Хто обійме, хто спитає:
 „Любишъ мене серце?
 Якъ ти мене обіймала
 Й про любовъ питала?
 А хтожъ будеса питати
 Чи я та не тужу?
 Хто всміхнєся, хто розважить
 Тяжку мою тугу?
 Встань же мила встань Ганусю
 Та хочъ привітати
 Убогого сиротину
 Безъ роду безъ хати“.
 Рада бъ мила зъ гробу встати

Земля привалила,
Рада бь відозваться, та смерть
Голось відіймила.

„Іду, сяду я на свого
Коня вороного,
Та до Дніпра я поїду
Синього старого;
Зь бусурманомь-яничаромь
Буду воювати,
И за правду, Християнство
Свою голову класти;
Якь за волю Християнство
Вь чужімь краю агину,
То до тебе моя мила
Вь небеса прилину,
И обоє посідаємь
Голубками вь парі,
О любові розмовляти
Та у божімь раі.

VII.

По надь шатра запорозькі
Изъ за ліса — гори
Вийшовь глянуть білолиций
Й подивитись вь море,
Чи не встануть гадюками
Турки-Бусурмани
Обступати Запорозцівь
Чорними хмарами.
Світить місяць, сторожує
Надъ шатромь козацькимь;
А Никифорь чорнобривий
Ходить понадь моремь,
Нудить світомь, свою ясну
Збрую оглядає,
Смерті, — хвилі щасливої —
Бучі дожидає,
Щобъ ту тоску, щобъ ті жалі
По дівчині любій.
Затопити, закінчити
У кривавій бурі.
„Ей місяцю, ей ти княже,
Чомъ ти вже не зайдешь,
Чому звіта, моя зоре,
Не заповідаєшь?
Чи ще довго мині кажешь
Смерті дождати
Чи ще довго мене будешь
Зь милимь розлучати.“
И взявъ сагайдакь на плечі,
А ратище вь руки
Та свого кониченька
Дикимь свистомь кличе. —

А вже зорі криваві
Світь заповідають
И ворони чернопірі
Хмаровь налітають:
Буде буча кривавая
Буде жиру много,
Тамь поляже головонька
Й ёго молодого.
Вь тимь часомь зь Дунай-моря
Коня напуває —
Тої хвилі щасливої
Кінця дожидає.

Данило Млака.

С Т А Р И Н А

(Написавъ Петро С. Білінський.)

(Конець.)

Коли бь повірити народнєму переданню, що монастирь Чернихівський спалений Татарамі, то найправдоподобнїще сталоь це вь часі війнъ Богдана Хмельницького, котрий тудя зь Татарамі йшовь на Ляхівь и на поляхъ Глядецькихъ¹⁾, чверть милі відь монастиря, сточивь битву (1649 року). Були вправді Татаре вь 1625 році підь Тернополемь, але Стефань Хмелецький дальше їхъ не пустивь, и побивши, вигнавь зь краю. По Хмельницькімь приходили тудя Татаре ще два рази: разь хань Галіть Баша зь Дорошенкомь вь 1671. році, но вони, якь свідчить листь даний зь обозу підь Голембемь 25. Вересня 1671²⁾, минули Тернопіль, Теробовлю, Бучачь, Станіславь и потягли тихо простою дорогою підь Львівь; другий разь явилися Татаре вь році 1673; но вь тимь році була їхъ ту дуже мала горстка и Сельницький и Злотницький забігли імь дорогу и непустили підь самь Тернопіль.³⁾ Зі сказаного отже видно, що монастирь спалений вь часі війнъ Хмельницького, а то вь 1649 році.

Де по спаленню тої монастирської церкви стояла друга, не знати певно; либонь ци не вже не тамь, де нині село, бо на однімь городі господаря „Фриза“ видно еще каміння, наче бь надгробники, та й люде той городь цвинтариськомь називають. До тої церкви, якь свідчать записи церковні, давь єпископъ Шептицькій антемись р. 1723. Чому однако той цвинтарь не такь ціло заховався, якь

¹⁾ Глядки вь попередній статті.

²⁾ Гл. Ojczyzste spominki tudziez listy historyczne zebrane przez Amb. Grabowskiego, стр. 179.

³⁾ Такожъ Grabowski стр. 255 Т. 2. list z Tarnopola dnia 20. Sept. r. 1673.

той, де монастир стоявъ, поясняє саме ёго положення. Монастир лежавъ на горі у лісі; надгробники підъ розложистими деревами, наче бь підъ дахомъ, схоронені відъ дощу и иншихъ погубнихъ впливівъ природи. Другий же цвинтаръ лежить у долині отвертій всякому ворогові природному; навіть ріка могла давніше підходити ажъ по підъ самъ цвинтаръ и то власне було бь причиною, що не лишилося на німъ жадного пам'ятника зъ надписею.

Новіща же церковь стояла де нинішня стоїть; вона збудована, якъ стоїть на дверохъ: *sumptem gromadzkim 1755 г.* Року 1821 перенесли її зъ там-відси до села Чистилова. Въ тїмъ році т. е. 1821 змуровано нинішню церковь. Задивує воно може не одного, якимъ робомъ могло повстати такъ коштовне діло въ такій тяжкій и бездольній часъ! Но о тїмъ довідуємося изъ рукописі Олекси Білінського, бувшого пароха Чернихівського, котру вінъ будучи близькімъ смерті, якъ самъ каже „*dla zostawienia pamiątki pobożnemu ludowi na dalsze czasy*“ написавъ. Тамъ кажетця: „*wszystkim zdawało się być rzeczą niepodobną, żeby z niczego takowe dzieło (wymurowати церковь) do skutku przeprowadzone być mogło. Lecz Najsw. Marya Panna stawszy się łaskawą na Cerkiew Czerniechowską, podobnież jak i w Kijowie, wszystkie przeszkody, zachodzące do zmurowania, w moment uchylila.*“ Далше каже:

1) *Że kamień od wieku ukryty w ziemi i dotąd parafianom nieznany po dwa razy we śnie mnie jak najjaśniejszy okazywał się i tam znalezionym został.*

Підъ Ч. 2, 3 и 4 кажетця, що не тільки парафіяне но и чужі люде непрошені горнулись до роботи „*niby magnesem pociągniony lud został.*“

5) *Obraz Najsw. Maryi Panny w różnych miejscach dając się widzieć we śnie obywatelkom, które pomimo moich proźb sami ze wszelką ochotą różne ofiary robili.*

Далше, „*bo tak życzył sobie Jaśnie W. Metropolita,*“ вичисляє Отець Білінський людеі (вразъ зъ їхъ станомъ, місцемъ пробування и рокомъ), котрі за ёго священства зазнали чудесъ въ тїйже церкві. Въ дохованій часті рукописі вичисляє 103 душъ; далший списъ десь затратився. —

Кромі вичисленихъ пам'ятниківъ єсть єще одинъ старій у лісі Кіліні, хрестъ зъ надписею: „*Божна народжен. 1802 памать рака Божія Григорія;*“ на другімъ боці міжъ иншими затертими словами: „*поставленъ ѿц свого Кірилоуича.*“ Заходить питаннє: чому того Григорія не на цвинтарі, но у лісі, та єще підъ горбомъ поховано? — На те питаннє тутейші люде такъ відповідають: „*Давно вже тому дуже, пішовъ бувъ одинъ чоловікъ у свято до ліса по дрова, та ставъ дуба рубати; ино зваливъ — ажъ вискочила гадъ, та й вкусила ёго за палець. Ру-*

бачъ зъ великого болю не знає що робити, якъ ся поратувати, поставивъ палець на шень — и втявъ сокирою. За три дни прийшло ёму на гадку: ану піду, подивлюся, чи є ще палець... Приходить — а ёго палець якъ чвертка великий; взявъ палицю, та порухавъ ёго, а зъ нёго якъ бризнула ідъ, та й таки на місці застигъ. На ту нам'ятку поставивъ ёго синъ на тїмъ місці хрестъ святий.“

Переданнє народнє, що Чернихівъ бувъ колись містомъ, не потвержаєця теперъ жаднимъ пам'ятникомъ старини, хиба що одне місце, вивисшене и довкола водою обіляєне називають люде „*замчиськомъ.*“ Впрочімъ припустити можна, що Чернихівъ, Бозокъ (и Городищі) становили колись одно місто. Положеннє тихъ містцевостей не перечить тому.

Ш. Городищі.

Півъ милі відъ Чернихова въ сторону Залозецъ лежить село Городищі. Сама назва того села каже намъ, що ту було колись місто. Но де воно и якъ лежало? Після оповіданъ старцівъ тигнулося воно відъ нинішнёго села ажъ по-за вітракъ на полі Бозокъ (чи це не им'я колишнёго міста?) малої чверть милі відъ села. Тєє місто, оповідають, було обведене муромъ, а муръ бувъ такий широкий, що штирма кіньми можна було їздити. На тїмъ мурі, якъ завоювали Татаре місто, обідавъ разъ їхъ старший, но козаки, якъ надійшли, и якъ одинъ виміривъ, то Татаринъ ані здвигнувся. За те жь Татаре ціле місто збурили, тільки замокъ, хочъ и не цілий, зівстався, та й люде єще пам'ятають, якъ зъ каміння того замку двіръ и всі инші двірські будинки помуровано. При копаннє фундаментівъ відкрито много великихъ погребівъ (лєхивъ), зъ котрихъ въ однімъ дві малихъ пушокъ знайшли.

На Бозку всюда єще каміння, але тільки два виглядають зъ землі гейби останки зъ муру. Деякі суть надъ три лікті довгі. На двохъ каменяхъ, лежачихъ на землі, повіризувані хрести, але то не-давні и вже зъ часівъ, якъ панщина кінчитися мала.

На тїмъ місці, де ті вирізані хрести, була, кажуть старики, дуже давно руська церковь. На потверженнє того сказавъ мені одинъ старикъ: то не тільки такъ люде говорять, але літь тому зъ 60, якъ я бувъ єще погоничемъ и на тїмъ полі до каміннями дооралися, сказавъ панъ: „*połuzcie, bo tu była wasza cerkiew.*“ Та й коло того місця, якъ копали на фундаментъ до вітрака, викопали поміжъ каміннями цілі кости зъ чоловіка незвичайної величини.

Межи Бозкомъ а полями Плескоецькими тягнетця впростъ на долину ажъ майже противъ

шляхів на Греблях виділь, котримъ то йшовъ
келнсь шляхъ до Збаража.

На поляхъ Городискихъ зъ сторони Носовець
находятьця жили камінного вугля.

ЗЪ ПУШКИНА.

ВТОПЛЕННИЙ.

Дітвора прибїгла въ хату,
Мерщі' кличуть пан'-отця:

„Подивіться, тату, тату!
Невідъ виволігъ мреця!“

— Ну, брешіть ви чортенята! —

На їхъ гримнувъ пан'-отець:

„Лихо сі мнї хлопцята!

Буде wspomинки вамъ мрець!

„Судъ наїде буде лихо,
Протагають цілий вікъ...“

Робить нічого. Ходїмо,
Кетьте свиту та батїгъ.

Дежъ той мрець? — Генъ, тату, мріє

Зиркь... ажъ такъ: на березку,

Мокрий невідъ дебелиє,

Видко мерлий на піску.

Тїло мерлого страшенно

Рознесло, весь посинївъ

Сїромаха, мабуть, бідний

Грїшну душу загубивъ?

Чи взяли рибалку хвилі,

Або, може неборагъ —

Полїзъ въ воду зъ-підъ баряла.

Тай пропавъ на вікъ козакъ?

А старому що за діло?

Озираючись, мерщїй

Вїнъ те втопленєє тїло

Тагне въ воду на плечі,

И відъ кручі вїнъ ногою

Відпиха єго й весломъ,

Мрець попливъ геть за водою

За могилою й хрестомъ.

Мрець хитався міжъ хвилями

Мовъ живий, та не тонувъ.

Повертаючи очима,

Нашъ до дому повернувъ.

„Гей, до дому, сучі діти,

Я вамъ дамъ меранка,

Та глядїть не гомонїти

Бо сконштуєте кийка!“

Нїчю вітеръ розходився,

Ажъ заплїлася ріка,

Каганецъ ледві свїтився

Въ хаті бідній мужика;

Дїтки сплять; вундє ясїнка;

Чоловікъ поручъ лежить;

Буря вїє, а підъ вікна,

Чує вїнъ, хтось гуркотить.

„Хто тамъ?“ — Охъ пусти у хату!

„Ну яка тамъ ще біда?

Ну чогобъ єго блукати?

Нїчю чортъ принїсь!... шкода!

Де я дїнусь тутъ зъ тобою?

Въ хаті тїсно и намъ самимъ.“

И лїнвою рукою

Вїдсува кватиру вїнъ.

Мїсяць зъ хмаря виглядає...

Зиркь — ажъ голий підъ вікно;

Зъ бороди вода стїкає,

Очі мерлі, наче скло;

Єго руки подубїли

И схилилась голова,

На зеленїмъ пухлімъ тїлі —

Чорні раки та трава.

Въ мужика трясуться руки:

Гостя голого пізнавъ,

Крикнувъ: згинь собі марюко!

И мовъ мерлий самъ упавъ.

Думки все були про тїло,

Вїнъ трусився підъ радномъ;

И до ранку гуркотїло

У ворота и въ вікно.

Ходить чутка міжъ народомъ,

Кажуть люде, коженъ рікъ

Въ глуху нїчъ, и въ ту жъ годину

Гостя жде собі мужикъ

Зъ-ранку вітеръ наче плаче,

Нїчю хвилями рве дно,

И утоплений гуркоче

И въ ворота, и въ вікно.

Гейманецъ.

КОРОТКА ИСТОРИЯ КОЗАЧЧИНИ ¹⁾.

(Дальше.)

Непостережно, якъ би припадкомъ, повставъ
одинъ чоловікъ на Малій Русі, котрий нечаяно пі-
дїнявъ погибавше діло України и захитавъ самими
підвалинами Польскої шляхеччини. Тимъ мужемъ
бувъ Богданъ Хмельницький, сотникъ и опїсля пи-
саръ козацький. Хмельницький принадлежавъ до ре-
встровихъ козаківъ и володївъ добрами Суботово.
Шляхтичъ Чаплїнський, за приводомъ другихъ па-
нівъ, відобравъ Суботово у Хмельницького, и, въ

¹⁾ Гл. 44. 1, 2, 3.

добавокъ, пірвавъ ёго жінку, а молодітнього сина засікъ публично. Хмельницький въ 1647 р. поїхавъ въ Варшаву и на соймі жадувався на Чаплінського. Поляки сміялися зъ жалоби задля пірваної жончини и утішали Хмельницького, що красавиць доста на світі и свобідно зъ иншою оженитися; а що - до дібръ, то годі Чаплінського до відаачи присилувати. Хмельницький відправився зъ жалобою до короля, зъ котримъ вже впередъ знався. Владиславъ перейнявся долею Хмельницького, однако виявивъ отверто, що самъ нічого зробити не въ смлі; при тімъ додавъ, що козаки мають шаблі -- най добиваютьця своёго права¹⁾. Ту гадку виповівъ король навіть письменно въ листі до козацького полковника Барабаша. Хмельницький поїхавъ нааадъ и по дорозі ділився зъ родиною своїмъ горемъ и радою короля. Мислі Хмельницького облітали край и підіймали духъ народу. Поляки звернули увагу на нову пропаганду, піймали Хмельницького и передали гетьманові Потоцькому. Народній вожаї побачився на краю пропасті. Но Хмельницький бувъ знакомий зъ єзуїтськимъ вихованнемъ. Вінъ удавъ передъ Потоцькимъ таку невинність, такъ щиро проливавъ слези, що гетьманъ увіривъ словамъ и подарувавъ ёму життє. Хмельницький полетівъ въ Січъ, відкривъ свою думку останкамъ вольного козацтва и визнававъ на вибавленне родини; но такъ якъ сили козацькі були слабї, то Хмельницький удався въ Кримъ, щоби призвати на помічъ историчнихъ врагівъ Западнїї Русі, Татаръ. Міжъ тимъ відозва Хмельницького облітала цілу Русь: зівсюди товпились въ Січъ козаки, Україна підіймалась на смертельний бій зъ Польщею.

Кримський ханъ Исламъ-Гирей не легко мігъ повірити приятні и надїямъ Хмельницького и відказався відъ уділу въ битві; однако обіцявъ помічъ посторонню въ особі Перекопського хана, Тугай-Бея, котрий бувъ майже независимимъ відъ него. Тимъ способомъ мігъ Исламъ-Гирей відхилити відъ себе одвічальність на випадокъ програної битви. Перекопський ханъ ставъ збирати и посувати идъ Дніпрові свої війська, а Хмельницький поспішивъ въ Січъ. Въ горячій бесіді до козаківъ виставивъ

¹⁾ Ще року 1632 скававъ Владиславъ козацькимъ депутатамъ, жалуючимся на гонення відъ Поляківъ дословно слїдуєщі слова: „Бєлиби Поляки на Україні господствующі, своїмъ ходячи упоромъ, не слухали нашого королевського закау и не повстягнулися отъ чинення Малороссіанамъ в намъ козакамъ кривдъ и прикростей: то яко воєнне есте люде, такъ маючи шаблю при боку своемъ и въ рукахъ самопалъ можете своїхъ дrevнихъ вольностей тимъ оружіємъ у Поляковъ доходити“. Літописъ Величка томъ I. стор. 26.

вінъ коначність війни зъ Польщею задля оборони родини и коначність похіснуватися помочю Татаръ. Козаки радісно прийняли завізання. Хмельницького, вибрали ёго своїмъ гетьманомъ и відъ ёго верховодствомъ виступили противъ Польськихъ войскъ, збиравшихся на Україні. Татарє йшли за ними. Въ двохъ знаменитихъ битвахъ при Жовтихъ Водахъ и підъ Корсунемъ козаки віднесли славні побіди надъ Поляками. Польскі відділи були знищені. Оба гетьмани польскі -- коронний (головний) Потоцький и польний (помічникъ) Калиновський, множество самого панства и всїякої шляхти забрані въ полонъ, віддані Татарамъ и пігнані въ Кримъ.

На цілій Україні стали скидати ярмо польске и віддавалися підъ панованне Хмельницького. Хмельницький зъ ославою обходивъ свої побіди; но довгий часъ не предирймавъ жаднихъ дальшихъ битвъ. Ёму, по коначності, не доставало дальшої програми. Вінъ відомстивъ за свої кривди и за кривди народу; вінъ укаравъ и покривъ соромомъ панівъ, но щожъ дальше? Війну провадивъ вінъ не противъ короля, а за порадою короля; о зраді ніколи и не думавъ. Треба було виждати новихъ приказівъ королівськихъ.

Нерішимість Хмельницького не довго тревала. Владиславъ умеръ 1648 р. Поляки зайнялися виборомъ нового короля. У Хмельницького руки розвїзались. Вінъ посунувся напередъ, вступивъ въ Галичину, въ Люблинську замлю, завойовуючи міста, твердні и побираючи зъ нихъ окупъ. Явно вінъ виповідувавъ мисль, що хоче приспїти на місце вибору короля, щєбъ переперти вибіръ Яна Казимира, молодшого сина Жигимонта, до котрого козаки мали більшу прихильність, ані жъ до старшого Кароля, за котримъ значна часть Поляківъ агнтувала; но на ділі у Хмельницького була инша гадка. У нєго зародився и дозрівавъ плянъ о широкій самостайності цілої України. Вінъ вже зносився зъ посторонними державами Молдавою, Россією, Швецією, Кримомъ, яко самостайний государъ. Дійсно панованне ёго зайняло всю просторонь Малої Русі. Всє ёму ту принадлежало. Хмельницький чувъ своє могучество, а лестники ще більше ёго увеличували титулами: господинъ Малої Русі, князь України и т. п. Въ пориві гнїву Хмельницький грозивъ Полякамъ, що загонять їхъ поза Вислу; що и за Вислою приверне королевї належну власть, а шляхетську Польщу на віки погубить.

Поляки, вибравши нового короля (Яна Казимира), зібрали войска и виступили противъ Хмельницького; зъ войскомъ йшовъ и мовий король.

Хмельницький бувъ въ той часъ въ Галичнїі у Збаража, де, wrazъ зъ Татарамі, бувшими підъ про-

шодом самого хана, побивавъ за усіхъ сторінъ Польська війська вразъ зъ королемъ. Царьбелъ Польскій и піймане короля видавались нешнучними. Не власно въ той часъ, коли приходило нанести послідній ударъ. Хмельницький застановивъ битву и, явившись у короля, заявивъ свою вірність и готовість закінчити вражду мирнимъ трактатомъ. Заключено Зборовський трактатъ, ведля которого число козаківъ становилось сорокъ тисячъ. Ті сорокъ тисячъ козаківъ получали всі давні права и право заступництва народнєго и церковного: Руський народъ и Руська віра получали рівноправність въ Польській державі, становились на рівні зъ Польскимъ народомъ и латинською вірою.

Очевидно, що Хмельницький залишивъ гадку о самостайності України, о котрій до недавня ще маячивъ. Зборовськимъ трактатомъ вінъ зновъ піддався Польській державі. Здався, що ненадійність Татарської дружби спонукала єго до такъ невиданого кроку.

Въ той часъ, коли Хмельницький збиравъ, устроювавъ свої війська и водивъ їхъ въ війну зъ Польскими військами, велася на престоїні Западнєї Русі окрема, більшою частію независима війна Руського народу зъ Ляхами. Одні хлопи йшли до Хмельницького, инші устроювали свої одділи и підъ проводомъ вихроватихъ головъ розбивали въ пухъ и порошокъ все Польске на Руській землі. Пустари Подільскі, лїснї и болотинстї місця Волиня и цілої Білої Русі були на руку такимъ шайкамъ партизантськимъ. Ихъ намножилось безъ числа и не було кутка, въ которімъ би вони не появлялись и не вигубляли шляхти, жидівъ и ксєндзівъ. Елементи для хлопської війни підіймались навіть въ самій Польщі и грозили знищити саме гніздо шляхетства. Польскі одділи знемагали; одивъ тїльнї Єремїя Вишневецький, запевний ворогъ козацтва и хлопства, воювавъ щасливо, хотїя зъ невиданою лютостю. Вінъ цілими тисячами вигублявъ Руський народъ, видумувавъ затїйливі мукн, самъ бувъ притомнимъ при нихъ и говоривъ: мучте їхъ такъ, щобъ вони чули, що умирають. Но все те не помагало. На місце одного вигубленого одділу являвся другий; по знищенню одного міста або села, друге місто або село мордувало шляхту. Рвалися всі звязї, лучивші Русь зъ Польщею. Все Польске въ Западнїй Русі оберталось въ купи трупівъ и розвалинъ.

По заключенню Зборовського трактату побільшився неладъ. Поляки получили право вернутися до своїхъ давнїшихъ місць и жити по давнєму, т. є. обернути въ хлопство всіхъ тихъ Русинівъ, що перейшли зъ хлопства у козацтво, крімъ со-

рокъ тисячъ признаного козацтва. Той порядокъ треба було насилою привернути; народъ не хотївъ піти назадъ въ хлопство, инше всіхъ хитрощїхъ панськихъ, а навіть намовъ Хмельницького. Треба було рішити насилою питання: Українське-Польске.

Хмельницький увадивъ konieczність йти за народомъ, почавъ збирати війська, обернувся назадъ до Татаръ и вразъ зъ ними почавъ нову війну. Но щасте відхилилось відъ козаківъ. Підъ Берестечкомъ вони понесли страшне поражєнє. Татаре зрадили, піймали зъ собою навіть Хмельницького. Прешало, видавалось, все, що досї було поамськимъ. Хмельницький вернувся відъ Татаръ, но вже не мігъ нічого вдїяти. Заключено новий трактатъ зъ Поляками підъ Білою Церквою, ще більше невигідний, якъ Зборовський. Число козаківъ ограничено на 20 тисячъ; права церкви не шайшли ніякої опіки, захорони. Дармо ворушився народъ противъ панівъ, а навіть противъ Хмельницького, котрий насилою хотївъ виповнити заключений трактатъ: повстанєе оказалось слабимъ и було придавлене въ самімъ зароді.

Въ такимъ очайдушнїмъ положенню, наъ котрого, видавалось, годї було вийти, народъ придумавъ слїдуючий вихідъ. Вінъ въ ріжнихъ місцяхъ ставъ своє майно укладати на вози, зачинявъ хати або паливъ тїї жъ и перейшовъ за Днїпро, въ границї Московської держави, прєсячи тутъ — въ нїшнїй Курськїй, Молтавськїй, східнїй частї Єкатеринославськїй, въ Харківськїй и Тамбовськїй губерніяхъ місця для поселенїй. Дїялось те не тільки въ ближнихъ, Приднїпровськихъ сторонахъ, но во цілій Русі, навіть въ її западнїй частї, на Волиню, ще сильвище, для того що ту особливо тягосний бувъ побутъ задля множества Поляківъ и близькостї властивої Польщи. Пани хотїли зупинитя сєсю мандрівку, нападали неразъ на обози, розбивали їхъ и, де могли, завертали народъ до своїхъ осель, но тяжко було повдержати народъ відъ переселєннєа. Заверненї, при нагодї, зновъ утікали, часомъ оружжамъ дорогу собі доборювали... Хмельницький, не могучи о власнихъ силахъ противъ Польщи остєятися, загадавъ опертися на Московськїй помочї. Вінъ перєсправлявъ густо-часто зъ царемъ Алексїємъ Михайловичемъ, ажъ наконецъ р. 1654 на всенароднїй радї въ Переяславї наступило въ притомності Московськїхъ послівъ прилучєнє України до Московської держави.

Козаки прилучилися до Россії за слїдуючою умовою:

1. Будуть затверженї всі давні права и вольности козаківъ, буде власний судъ, а Московськї воеводи, бояре; стольники не будуть втиркатися въ автономію України.

2. Військо Запорозьке буде въ числі 60.000.
  3. Шляхтичі православні, вірні государю, нехай остаються при своїхъ правахъ.
  4. По містахъ будуть вибрані гідні чиновники для правлення ділами и для збору грошей.
  5. Староство Чигиринське зъ усіма землями буде принадлежати по давньому гетьманській булаві.
  6. По смерті гетьмана козаки вибирають нового и звіщають обь нимъ царя.
  7. Маєтківъ козацькихъ ніхто не може відбрати або перешкаджати въ уживанню тихъ же. Діти козацькі будуть мали вільності батьківъ и предківъ.
  8. Писарь військовий дістає тисячъ золотихъ и млинъ для прокормлення.
  9. Кождий полковникъ буде мати млинъ и що заплатити імъ царь.
  10. Суднямъ військовимъ по 300 золотихъ и по млині; судному писареві 100 золотихъ.
  11. Ессауламъ військовимъ и полковимъ по млині.
  12. Иншимъ давати гроші на военні знаряди и обозному по 400 золотихъ.
  13. Права духовнихъ и світськихъ людей, нехай не нарушаються.
  14. Гетьманъ може приймати сторонськихъ послівъ; но якъ довідається відъ нихъ що — будь лихого противъ Московської держави, донесе цареві.
  15. Податокъ платити заразъ и означений.
  16. Видати царські грамоти на право и вольності козацькі и шляхетські, щоби на вічні часи не змінялись.
  17. Митрополиті дати жаловану грамоту на маєткн.
  18. Царь має чимъ скорше вислати військо къ Смоленську, щоби не допустити ворогамъ сполучитися.
  19. Царь має найняти 3.000, або й більше охотниківъ на границі відъ Ляхівъ.
  20. Царь має давати після давного звичаю на полковника по 200, на військовихъ ассаулівъ по 400, на сотниківъ по 100, на козаківъ по 30 золотихъ.
  21. Коли би Орда вдерлася, тоді бь наступати на її відъ Астрахану и Казаню, а Донці такожъ мають бути готові; а теперъ зъ Ордою не задиратися.
  22. Царь має 400 людей, що їхъ въ Кодаку гетьманъ утримувавъ, засобляти кормомъ и порохомъ стрільнимъ.
- Природнимъ наслідствомъ того народнєго акту була війна Алексія Михайловича зъ Польщею. Треба було оборонити новоприлучену сторону відъ Поляківъ, очистити її відъ нихъ, словомъ утвердити при Росії. Війна за-для України прийняла характеръ війни за цілу Русь. Самъ царь виступивъ въ похідъ, що у Московськихъ царівъ рідко лучалось. Головні сили посунулись въ Білу Русь; мен-

ший одділъ вразъ зъ Хмельницькимъ, пішовъ въ Україну. Обі армії славно побивали Поляківъ, пераючи Польське військо по-за границі Русі, по-за Вильно и Люблинъ. Здавалось, що судьба Польщі и Русі на віки рішилась.

(Конецъ буде.)

КОЛЯДИ.

(Изъ збірника Остапа Терлецького¹⁾.)

I.

Ой у місті въ монастирі
Божа матір' сина мала;
Въ пілюшечки завивала
На престіль го положила.
Ой зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати,
Якъ узали а зъ книгъ брати —
Яке ему ім'я дати.
Дали ему святий Павло,
Божа мати не любила
Божа мати не любила,
Відъ престола відступила.

Ой у місті въ монастирі
Божа й мати сина мала,
Божа й мати сина мала,
Въ пілюшечки повивала,
На пристіль го й положила.
А зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати
Яке ему ім'я дати.
Дали ему святий Петро,
Божа мати не злюбила
Відъ престолу відступила.

Ой у місті въ монастирі
Божа й мати сина мала,
Божа й мати сина мала,
Въ пілюшечки повивала,
Въ пілюшечки повивала.
На престіль го й положила.
А зійшли ся всі Святні,
Якъ узали а зъ книгъ брати,
Яке ему ім'я дати.
Дали ему Исусъ Христосъ,
Божа мати то злюбила
Божа мати то злюбила
Ажъ на престіль й уступила.

Радуйтеся Християне,
Теперъ Христосъ уже зъ нами.

¹⁾ Ся коляда записана въ Станиславівськімъ околі.

■ ■ ■

(Изъ збірника Володимира Ганкевича¹⁾.)

У господаря на дворі студня.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „Пустиламъ его въ великі трави“,
 Пішли жидове трави косити; —
 Трави косили, Христа шукали,
 Трави скосили — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво деє Христа діла?
 „Пустиламъ его въ темні ліси.“
 Пішли жидове ліси рубати: —
 Ліси рубали, Христа шукали,
 Ліси зрубали — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „Пустиламъ его въ великі скали.“
 Пішли жидове скали дупати,
 Скали злупали — Христа не знайшли.

У господаря на дворі студня.
 Пресвята діва Христа купас.
 Прийшли жидове Христа шукати:
 Пресвята діво, деє Христа діла?
 „Пустиламъ его на небеса“.
 Ми тамъ не підемо, зъ-відтамо не возьемо.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шрѣхъ діяхъ).

ДІЯ ТРЕТЯ

(Театръ представляє улицу, видно кілька хатъ, на горі цер-
 ковець, доломъ млинъ.)

Ява перша.

(Татаренко виходить зъ одної хати въ походній амуниціи.)

Татаренко. Ага! никакъ уже скоро солнце
 взойдетъ. Пора въ походъ. А Оксана еще вірно
 спить; мы таки вчера всѣ добились до поздна; а
 вотъ, сколько другіе не веселились, а меня все
 грызло за сердце, и она бѣдная хоть бы разъ усмѣ-

хнулась во весь вечеръ. Ахъ хорошо ли я сдѣлалъ,
 что не открылся ни ей, ни старой моей матери?
 Бѣдная моя старушеночка!.. Ну чтожь бы ей по-
 могло, еслибъ я признался? Вѣдь я сей часъ же
 иду въ походъ, навѣрное уже въ послѣдній! Она
 несчастная уже нѣсколько привила къ разлукѣ со
 мною. Изъ словъ ея я замѣтилъ, что она часто по-
 думывала и о томъ, что уже давно меня нѣтъ на
 свѣтѣ. Зачѣмъ ее томить? Пусть же въ этомъ и
 увѣрится. Я самъ дамъ ей вѣстку о смерти ея
 сына! А Оксана? Бѣдная моя виханая, Оксана! И
 твоя горькая доля! Не пришлось мнѣ приголубить
 тебя, неудалось мнѣ наглядѣться въ твои ясныя
 очи! Досталась ты этому дураку Качану. Завянешь
 ты, какъ цвѣтокъ душистый въ полѣ. Никто не
 дастъ цѣны твоему доброму, нѣжному сердцу!
 Видно на нашу долю выпало одно горе! Пусть же
 и она считаетъ меня убитымъ! Я ей ни чѣмъ не
 могу помочь. Пусть какъ нибудь кончаетъ свой
 вѣкъ! Отдамъ матери, все что имѣю; рублей 500
 собралъ слава Богу! Коли всего не проживетъ
 пусть передъ смертію остальное завѣщаетъ Оксанѣ.
 Не знаю только, кто кого изъ нихъ переживетъ?
 А самъ вызовусь въ охотники, и поминай тамъ
 звали! Дорого себя продамъ а все найду смерть
 (уши звуки сопілки). Вотъ ужъ и пастухи выходятъ въ
 поле! Не слышать мнѣ болѣе родной сопілки! Твои
 заунывные звуки зложуть мое сердце! Прощай моя
 родина, прощай село гдѣ я выросъ, прощайте мои
 добрые и простодушные земляки! Прощай и ты
 храмъ святой, гдѣ я такъ часто молился со сле-
 зами Тебѣ Великій Боже, но знать я слышкомъ
 грѣшенъ, не достоинъ Твоей милости. Прощай и
 ты ставокъ, гдѣ я часто зъ моею Оксаною сижи-
 валъ на твоємъ зеленомъ берегу. Прощай и ты
 вишневыи садочикъ, гдѣ мы съ Оксаною проси-
 живали ясныя ночи, слушая пѣсни соловья! Про-
 щай мое золотое время! Иду самъ по себѣ отпра-
 влять поминки! Эхъ бѣда, сердце замираетъ. Хотъ
 салдату и стыдно плакать, а слезы самы наверты-
 ваются на глаза (задумався). Что дѣлать мнѣ бѣ-
 дному горешичному? Нѣтъ у меня ни друзей ни
 близкаго. Вонъ домъ моей старушки, чуешь ли твое
 сердце, что сынъ твой близъ тебя? Матушка, про-
 сти меня, прости меня; можетъ быть я худо дѣ-
 лаю? Но видитъ Богъ твою душу, кажется дѣлаю
 для твоего и Оксани покою! Боже успокой ихъ
 самъ. Мнѣ не жить зъ ними. Ахъ доля моя доля!
 (замоккає и утирає слези). Спѣтъ что ли, въ послѣдній
 разъ про долю (співає):

Ишовъ козакъ зъ Дону
 Та зъ Дону до дому
 Та й сівъ надъ водою
 Проклинати долю.

Проклинає долю,
 Ой доле жъ, моя доле,
 Чомъ ти не така
 Якъ доля людська!

¹⁾ Ся коляда списана въ Тарнопільськімъ околі въ
 селі Вікні.

²⁾ За кождимъ віршомъ повтаряютьца слова „Слава вѣ-
 селъ нашъ милый Боже на небеса“

Усіхъ наділяешъ
Й дурнихъ поважашъ
Мене жъ обіжашъ
Горемъ наділяешъ!

Хлопче молодче,
Який ти ледащо!
Ватіявъ женитця,
Самъ не знаешъ на що!

Будешъ коліць дою
Свою проклинати,
Будешъ кулаками
Слѣби утирати.

Виплачешъ ти очи,
Та не вернешъ долі —
Самъ же ти загинешъ
Якъ блина въ полі.

Хлопче (та) молодче
Въ ларми очми
На що жъ тобі дівки
Камінь за плечима!

Ява друга.

Татаренко и Оксана (*вбѣгасъ зъ хатми*.)

Оксана. Що се міні чудилось, неначе Гриць співа? Боже жъ мій, де жъ вінъ? О, Господи! Де ть? Грицю! Грицю! ні нема ні кого, тільки одинъ москаль сидить на колоді. Може москаль я Гриця знайшовъ? Вінъ вчора казавъ, що бъ я раненько вийшла на вулицю, вінъ дасть вістку про мого Гриця. Пішла бъ до него, та боюсь, що бъ люде не побачили, що на зорі зъ москалемъ розмовляю. Заразъ піде недобра слава. На те, що добре, люде скупі, а на зло все дотепні. А, гараздъ онъ Татарчиха йде. Добрий-день Ивановна!

Ява третя.

Татаренко, Оксана, Татарчиха.

Татарчиха. Будь здорова доню. Я все тебе зову доню, бо въ мене нікого нема ближче тебе! Не довелось вамъ побратись зъ моїмъ Грицемъ (*алага*). Я цілісеньку нічъ не спала. Ти міні сказала, що москаль обіцавъ намъ сказати сѣгодні, де нашъ Гриць. Та йдучи сюди, міні почудилось, що мій Гриць співа про долю; точнісенько єго голосъ. Ти нічого, Оксано, не чула?

Оксана. Ні, ненько, и я чула, такъ серце и замерло. Може вінъ тутъ де, та не хоче зъ разу признатись? Ходімо, спитаємо у сѣга москаля (*идушь обов иды Татаренкови*.)

Татарчиха. Добрий день, москалю!

Оксана. Будьте здорові, господа служба.

Татаренко. Здравствуйте мои милые. Ну что скажете? Какъ спалось вамъ ночью?

Оксана. Та де намъ спалось? ось я стара, важе, цілу нічъ и очей не закривала! Обов ми думали про нашого Гриця.

Татаренко. (*съ сторону*.) Ахъ, Господи, дай намъ вынести пытку! Лучше бъ Туркамъ съ меня живаго кожу содрать! Настаетъ часъ — крѣпись Гриць! помни ты солдатъ! (*голосно*) Ну мои милые, слушайте — всю правду скажу; матушка, твой сынъ Гриць? и отецъ его былъ Степанъ Татаренко — такъ?

Татарчиха и Оксана. (*разомъ*) Такъ, такъ, добродію; кажи мерщій, ци знаешъ, де вінъ?

Такъ, такъ, добродію; що зъ нимъ? кажи, де вінъ?

Татаренко. Онъ служить со мною въ одномъ полку, и мы жили съ нимъ, какъ родные — Оксана! Та кажи бо мерщій, де вінъ?

Татаренко. Постой, моя милая, не перебивай! Все узнаешь, только выслушай (*съ сторону*) Боже, помоги мнѣ.

Оксана. Я по очамъ твоїмъ бачу, щось ти не добре хочешъ сказати! Мабуть єго уже нема на світі... Нема, нема мого милого Гриця?

Татаренко. Да, вашъ Гриць, приказалъ вамъ, милые мои, долго жить.

Татарчиха. (*съ страху*) Ой лишенько! такъ єго нема уже въ живихъ? На що жъ я єго на світі породила? Було бъ не доживати до сѣго часу.

Оксана (*огайдушно*) Ой горенько міні, безталанній, що жъ міні робити? одна була думка, одна була надежда, що хоть єго ще разъ побачу. Якъ же? якъ же? москалю, розкажи міні, якъ вінъ вмеръ, чи своєю смертю, чи єго вбили?

Татаренко. Отбивала наша рота турецкую пушку. Мы съ нимъ шли рука объ руку. Турокъ розогнали, переколели, пушку таки отбили. Въ суматохѣ этой, я и не замѣтилъ, что воякъ меня нѣтъ моего Татаренка. Я и самъ тутъ же былъ раненъ; побѣжалъ въ лазаретъ, что бъ вырѣзали кулю. Гляжу, лежитъ Татаренко, єго хватило трема картечами въ грудь; но онъ еще дышалъ. Я подошелъ къ нему и нагнулся. И онъ мнѣ сказалъ: другъ мой, коли ты останешся въ живыхъ и веротишься на родину, проберись какъ небудь въ наше село — онъ назвалъ мнѣ єго — найди тамъ, коли есть еще въ живыхъ, мою мать, и отдай ей вотъ эти 500 рублей (*видмає гроші и віддає матері*) съ тѣмъ, что, если ихъ непроживетъ всѣхъ, чтобы завѣщала остальное коханой єго Оксанѣ. А Оксанѣ говорилъ: скажи что онъ всегда се помнилъ до самой смерти, что онъ будетъ молить на томъ свѣтѣ Бога, чтобы онъ ее хранилъ и миловалъ, и просилъ меня передать ей вотъ этотъ крестъ; онъ былъ у него на шеѣ (*вдѣймає въ грудий хрестъ и віддає Оксані*).

Оксана. Якъ разъ, ненько, се крестъ твоего Гриця (*цілує хрестъ и показує Татарисі*.) Царство жъ єму небесне, вічний покій. Боже жъ мій милий, Боже жъ мій правий! Що жъ я маю робити. (*алага*)

Татарчиха. (*огайдушно*) Грицю мій! ясный соколе. Заховали тебе безъ мене въ бісурманській стороні; заспали твої карі очи чужою землею! Вбили тебе проклаті Турки, напилися твоєї червоної крови! Ой лихо жъ міні тяжке! Зосталась же я теперь круглою сиротою! Бачъ таки не забудь своєї

рідні, приславъ гроші. На що вони мені? Що я буду зъ ними робити? Кожда копійка буде пахнути ёго праведною кров'ю *(кидає гроші)* Ой Оксана, чого моя *(кидає на Оксану и обіймає її)* Горько мені бідній. Що жъ будемо теперъ робити? Доню моя! нема, нема твого коханого Гриця *(плачуть обидва Татариха співає:*

Ой горе тяжко
Старій мені бідній!
Ой горько,
Мені бесталанній!
Та була жъ я мати,
Та де жъ мої діти?
Одного я побила
И на Гриця сподівалась!
Що жъ оце я маю
Відава робити?
Було бъ до сего часу
Та й не дожати. *(плаче.)*

Оксана *(співає:)*

Не плачъ стара
И не вбивайся,
Молись Богу
На ёго полагайся!
Мабуть Богу вгодно
До себе Гриця ввяти!
Та буду жъ я мамо
Буду твоєй доневъ,
Буду тебе мати
Стару, приглядати
Будемо якъ небудь
Свій вікъ коротати! —

Татаренко. *(зривається)* Господи помилуй мене! Это, мои помини *(махнув рукою)* Ну, дѣло сдѣлане, виходу нѣтъ! — Пора докончить, а то не ручаюсь, не достанеть силъ. — Дослушайте мои милые! сынъ твой, которого я любивъ, какъ рідного брата, завіщавъ мнѣ, за него непременно взяти матушка у тебя благословенія и поклониться тебѣ въ ноги; онъ просивъ, чтобы ты сняла съ Оксаны крестъ и надѣла на меня. И я прощю тебя матушка, исполни просьбу рідного твоего сына *(Оксана встаетъ и крестъ въ шию и передає Татарихі, котра на Татаренку нахилась, пригнѣ той же падає на колішки, кланяєсь до нігъ и цілує руку матері; Татаренко плаче.)*

Татариха *(благословить ёго)* Нехай же тебе Богъ милує, синку, нехай вінъ милосердній, защититъ тебе, добрый москалю, відъ всякої напасти.... Я, коли дивлюсь на тебе, точнісенько, мій Гриць. *(плаче.)*

Татаренко. *(встаетъ и підходить до Оксани)* Ну, милая Оксана! И тебя просилъ твой Гриць, онъ любивъ тебя больше всего на свѣтѣ. Онъ просилъ тебя, что бы и ты меня благословила, я тоже сирота, ні роду ні племені. Перекрести мене какъ рідного брата, да поминай меня въ своихъ моли-

твахъ. Молись Богу, что бы онъ тебѣ помагалъ во всемъ добромъ *(Оксана хрестить ёго и цілує)* Еще тебя попрошу, добрая Оксана, я вѣдь иду въ походъ за Німень; меня научилъ твой бывший женихъ про нее пісню, хотъ теперь тебѣ, я знаю, не до пісень, но прошу тебя, коли ты любишь Гриця, споєшь ее, вмѣстѣ со мною, на прощанье.

Оксана. Богъ зна, що ви видуєте москалю, хіба жъ мені теперъ до того.

Татаренко. Пожалуйста, голубушка моя, послушай меня. Я теперь опять иду на войну! Кто ёго знаетъ повидимся-ли мы? Запой душа моя, ужъ не отстану отъ тебя.

Оксана. Хіба заспіваю її въ послідній разъ та й зарікнусь співати. Бо у мене тяжкий камінь на серці; може ся пісня трохи полѣкшить, або въ останне порве мое серце.

Татаренко *(співає:)*

За Німень іду, гей коню, мій коню
Заграй відо мною, дівчино прощай.

Оксана *(співає:)*

За Німень ідешъ, мене покидаєшъ,
Чого жъ тамъ мій милий, чого тамъ шукаєшъ?
Хіба жъ тобі мила чужа сторона,
Свої милійше, радійше вона!

Татаренко. Іду я туди, де роблять на дню
Червоне пиво зъ прови супостатъ.

Оксана. Хіба жъ ти хотівъ тимъ живомъ уми тись;
Чи вже жъ ти схотівъ во мновъ розлучитись?
Испий мої слези, испий мою кровъ!
Та тільки не кидай за вірну любовъ!

Татаренко. Дівчино, не плачъ, не рви моего серця,
Якъ паръ той минетца, вернусь я опять!

Оксана. Та вже жъ тобі милий відтілъ не вертатись,
Та тамъ тобі милий на віки остатись;
Ось бачъ, підъ тобою, твій кінь щось поникъ...
У полі червонимъ заснешъ ти, на вікъ!

Татаренко. Якъ веронъ въ віконце до тебе закриче,
Въ-за моря прискаче козаченько твій.

Оксана. Якъ явіръ велений головоньку склонить,
Вазуля нукує, дѣброня застогне,
Твій кінь підъ тобою спиткнетца — вздохне,
Тоді вже не буде на свѣті мене. —

Татаренко. *(зъ стороны)* Ну теперь дѣло покончено. Прощайте мои милые! Прощай матушка, молись Богу за твоего Гриця и за меня. Прощай Оксана! Эхъ, хотъ и рассердился, а право не грѣхъ будетъ, какъ ты лишній разъ поцалуешь солдата! *(цілує її, зъ той гачъ Охрімъ виходить зъ хащи и зъ задкованимъ смотритъ на ту сцену.)* Прощайте мои добрые, не забывайте меня, да молитесь за меня Богу. *(виходить оглядаючись гачто назадъ.)* *(Конецъ будє.)*

ДОПИСЬ. (Зъ Відня).

(Закладини „Січи.“ — Поминки за Маркиана Шашкевича). У п'ятницю 1. (13.) Марця с. р. святкувало руське товариство „Січъ“ свої закладини и поминки Маркиана Шашкевича въ салі „підъ трома ангелами“ о 8. годині зъ вечера. Загостили на вечеринці усі товариства слав'янські, якъ сербська „Зоря“, хорватсько-словінський „Югъ“, чеська „Волтава“, „Славия“ и „Морава“, словацький „Татранъ“ и „Русская Основа.“ За сими наспіло и товариство слав'янськихъ співаківъ.

Розпочавъ святкування голова товариства п. В. вступною річею, котрої основою було зрівнання запорозької Січи із новою „Січею.“ Розвинувши исторично початокъ козацтва, вдачу кошового товариства и заслуги сего жъ коло народу руського и віри православної — подавъ бесідникъ три головні причини, за-для котрихъ нове товариство Січею прозвалося. Воно сталося тому: „що у запорозькій Січи народъ нашъ найкращу сторону життя чоловічого, себъ то: рівність и братерство якъ найгарнійшъ розвивъ; тому, що слава намъ пам'ять тихъ людей, що любили волю; тому, що незабута нами пам'ять лицарівъ, що помирали за долю свого народу.“ Говорачи про задачу товариства висказавъ бесідникъ такъ: „Браття Слав'яне! не знаю чи де у котрому слав'янському народові в тільки неораного духовного поля, тільки перелогу, що у насъ. Намъ поратися проте тимъ дужче, а заохотою до праці най буде наше товариство „Січъ.“ Ми не задумали зъ заложеними руками дивитися окіль насъ, а взягнися за усякі способи, щобъ разъ просвітити себе на народніхъ основахъ, а відтакъ нести науку у народъ. Хочъ не кервавими ратицями нашихъ чубатихъ прадідівъ, а поборемося зъ ворогами духовною зброєю, сильнішою надъ усе ружжя. Намъ хочетца таки справді просвітити материні очі, думаючи що за просвітою нашому народові и гаразду материяльного чимало прибуде.“ — Зійшовши на Маркиана Шашкевича говоривъ бесідникъ дальше: „Ми святкуємо, браття Слав'яне, пам'ять ёго тому, бо вінъ и першій бувъ, що пробудивъ Галичанъ до питомого руського життя, — першій, що давъ намъ почути чародійні звуки ріднёго слова, — першій що витячавъ дорогу, якою нашій літературі прямувати, — першій, що вирвавъ насъ ізъ руць Ляцтва, котрому ми, туй-туй жертвою уже не стали.“

За сею річею проспівавъ хоръ Слав'янськихъ співаківъ ізъ нашихъ пісень: „Біду собі вупила“,

Головні помічники при редакції: *В. Зварський М., Косаць. Др. В. Лугаковський, Ом. Партицький, Др. Е. Сумський*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

„Ой підъ гаємъ“, „Ой на горі та жєнці жнуть“, а відтакъ посипались гримкі приплєски зъ усіхъ сторінъ. — Наступивъ дальше Solo-співъ українськихъ пісень: „Та не журъ мене мати, бо и и самъ журався“ и „Ой у полі, та й у Барисполі.“ Ту похвадити треба мотназ народний, а величатися нашъ Русинамъ талантомъ земляк нашого п. Л., котрий ізъ повнимъ чуттємъ підобравъ сопроводи на Ріаді до сихъ народніхъ фантазій и посвятивъ їхъ закладинамъ товариства. Деклямація „Титаря“ Т. Шевченка повелась хорощо. За нею слідувала річъ брата Сербія п. Георгієвича, у котрій вивівъ вінъ життя Маркиана и приривнавъ ёго ізъ безсмертнимъ Вукомъ. „Оба сі мужі“, казавъ вінъ, вислободили живе слово ізъ оковъ, якими ковала ёго старосвітчина.“ Дальше звернувъ братъ Сербїя своє слово на несправедливий гнєтъ, який доводитця Галицькимъ Русинамъ відъ Ляхівъ. „Не дивниця“ — такъ проказавъ бесідникъ — „и не новостю було би для насъ, наколи бъ почули, що Німець або Мадяръ дусить Слав'янина, но соромъ народові ляцькому наколи давить своїхъ братівъ Слав'янъ - Русинівъ.“ Підъ сі останні слова загреміло у цілій салі приплєсками, мабуть жадає Слав'янство доразно, щобъ Ляхи ишли солідарно зъ Слав'янищиною.

Відтакъ проспівавъ хоръ зновъ композицію п. Л. „Ой у лузі, та при березі“ — гостямъ слав'янськимъ у вподобу, а народові нашому у славу. За сею піснею виголосивъ п. Л.—чъ віршъ у пам'ять Маркианову, а вечеръ закінчився тимъ, що проспівано дві народні пісні підъ ліру, щобъ Слав'яне и нашу народню музику почули.

На відбувшійся вечеръ приспіло 4 телеграми ізъ Галичини, — два зі Львова, зъ Станіславава, зъ Тернополя — зъ сердешнимъ поздоровленнямъ для товариства и братівъ Слав'янъ.

Оттакъ завляє себе товариство „Січъ“ преміжъ Слав'янськими братьями у Відні, та не журитця и не дбає, що клеветливий дописуватель Слова ёго яко „русько-польске“ ославивъ... Докажуйте діломъ, що любите свій народъ и не думайте, що окрімъ Васъ — правихъ уже немає.

И—6—6.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Зъ причини Великодніхъ Святъ, виходить ч. 10. и 11. разомъ за 15-ий и 22-ий Марецъ, а ще вийде передъ Святами такожъ 12. и 13. ч. разомъ за 30-ий Марецъ и 8-ий Цвітєнь.

Знаючи довідно, якъ високо цінять наші ш. читателі народню словесність, просимо — особливе нашихъ любимихъ молодихъ читалочокъ и читателівъ — о пильне записуваннє обрядовихъ пісень, веснянокъ и гаївокъ и ласкаве прислання до нашої Редакції для „Правди.“

Переписка. Вир. М.—ъ. Под. у М. Джуваги за статтю — покористуємось нею.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камеяця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352½.

Дві московки.

Оповідання Івана Нечуя.

VII.

Не одинъ рікъ минає. Спорожнилась Ганнина скриня, пустіє и въ коморі и на дворі. Повітря похлилась на бікъ, покривля світлиця; стріхи обсмикані, огорожа сиплетця. Нема за що облагодитись московці!

А Ганна грошей не жалувала; поки подававъ чоловікъ объ собі звістку, посилала, що було закрутить веретеномъ. А тимъ часомъ минає рікъ минає и другий, — Василь не подає объ собі звістки.

Вже й питала и черенитувала людей, питала и москалівъ, ходила и до священника. Ніхто не знає невідає. И якихъ думокъ не передумала московка, сидячи за гребінемъ! Неразъ вона плакала и тужила за нимъ, якъ за мертвимъ. Не дурно жъ загомоніли, що десь страшна війна.

А тимъ часомъ на втіху матері підрастає мале дитя. Дивитця вона, ненадивитця на свого сина; втішаєтця, не навтішаєтця своїмъ Івасемъ! Хисткий якъ биліна, рівний якъ очеретина молода, жвавий якъ щигликъ виростає Івасъ. Вже йому переступає за десять роківъ; и носикъ випрямляєтця и брови густішають и личко наливаєтця якъ яблучко.

И неразъ було Ганна, поклавши ёго головку собі на коліна, промовляє до ёго:

— Оджешъ ти синку вдаясь въ батька! Въ тебе очи батькові и брови ёго и поглядъ ёго, навіть голосъ похожий трохи. Може ти синку родився щасливимъ! Якъ виростешъ великий, ти будешъ хазяїномъ въ моїй хаті. Будемо у двохъ працювати, хлібъ заробляти; будешъ міні помагати, бо я швидко стара стану, нездужатиму. Прихлюся а до тебе синку на старість и пригорнуса, а ти доглянешъ стару, недужу матіръ. Рости синку великий, та будь щасливий! За тобою може и моя доля згадає про мене, ще разъ загляне хочъ черезъ порігъ въ мою хату...

А хлопцеві чудні то були речі! Чудне ёму було, що вінъ такий малий та догляне таку велику матіръ. Ёму здавалось, що чоловікъ такий момотанський, котрого дражили Долею, прийде до їхъ, стане на порозі, та й загляне въ їхъ хату.

Хлопець підрісъ та й справді ставъ у пригоді матері. Вже и на себе трохи заробляє и матері дещо принесе до господи. Стара дякує Богові, та латає латки подекуди. Ажъ поздоровшала и помолоділа!

А Марина її розважає. Що божого дня навертєтця въ хату, годує Івася гостинцями, та цілує ёго бровинята, згадуючи чорні брови ёго батька Василя.

Мабуть не судилося вже Ганні счастья. Занадилось до неї лихо — та біда! Бо нема біди місяця въ багатихъ та пишнихъ будинкахъ. Не дурно співають въ пісні: пішла біда до пана, избулася жупана; пішла біда до попа, ноги собі попекла. Пішла жъ біда до Івана одъ Івана виїшла п'яна!

Такижъ той самъ осавула, що колись приходивъ за Василемъ, разъ зайшовъ до Ганни въ хату. Ганна якъ стояла, такъ и зомліла, сама не знала й чого. Мабуть чуло біду її серце.

Добри-день тобі молодиче! казавъ осавула. Прийшла вчора така бумага, щобъ ти вирижала твого сина въ школу; бо вінъ бачъ ніби салдацький синъ, значить кантонистъ... Ганна охолола.

— Алежъ у насъ въ Момотахъ нема школи, отказала вона; хйба въ Шуршанську... будьте ласкаві! Воно ще мале; а я сама однісінька въ хаті; воно мні помічъ дає.

— Де тамъ, въ Шуршанську! Въ Київъ; казавъ осавула; такъ и въ бумазі написано. Вирижай швидко, бо вже и підвода для трєхъ кантонистівъ наряжена.

Взяли Ганниного хлопця и повезли тимъ шляхомъ, що и батько поїхавъ... Ганна була неначе розумъ стратила. Якъ німа ходила вона неділь зодві. Марина не одходила одъ неї, и доглядала и

годувала, аж поки непривів її Богъ зновъ до розуму.

Не плачъ Ганно, невбивайся, втішає було Марина. Київъ не в Богъ зна де! Дастъ Богъ літо, підешъ у Київъ, побачишъ сина, а може й до дому одпросишъ. Вінъ же не те, що москаль.

Тільки й жила Ганна дією думкою, тією надією; тільки й ждала вона літа.

Настало літо. Пішла Ганна зъ богомольцями до Києва.

Ввійшла въ Київъ. Когожъ тутъ питати въ світі? Питала богомольцівъ, — ніхто и незнає и невідає. А на вулицяхъ куди не гляне, скрізь пани та пани, страшно и підступити.

Осмілилась таки, стала розпитувати одного пана. А вінъ слухавъ, слухавъ, а далі каже, „ні панимаю бабка, что ты гаворишь!“ Іде Ганна вулицею та розглядає на всі боки. Коли тутъ назустрічъ, зъ Весного Миколая, вийшли маленькі мовсалини, та все по два врядъ, а коло їхъ, якъ ті журавлі охвицері, по обідва боки. Зірнула Ганна и заразъ межъ хлопцями пізнала свого Йваса.

Якъ уздріла свого сина, такъ вона й кинулась межъ ту череду. А синъ засоромився своєї матері мужички, другі засміялись. Старий охвицеръ одпихнувъ її, ще й налававъ дуже гидко.

Чи вважає жъ на що мати, якъ її одпихають одъ дитини? Мати полізла бъ за мертвимъ дитямъ и въ яму, якъ би не спинили...

Ганна слідкомъ за ними. Кантонисти ввійшли въ школу, а вона хотіла за ними. На порозі спинивъ її старий вусатий москаль.

И ваше благододія, и дядечку й голубчику! Вінь буду молити Бога за васъ. Пустіть мене, нехай же я побачуся зъ синомъ. Хочъ побачу, хочъ оплачу, обцілюю мою єдиную дитину!...

— Посли прийдешъ, каже...

Ганна сіла коло порога и стерегла, очей не зводила зъ дверей...

Коли такъ, якъ надъ вечори випустили до неї сина.

— Чи добре тобі тутъ сину, чи жалують тебе? Скажи мині мой дитино?

— „Ні мамо, погано! все вчимость, та вчимость; за все насъ б'ють, а на харчъ дуже погано. А гулять непускають.“

Росказує дитина, а на очахъ слізи. А мати кинулась до єго, оглядала єго голову, та й мундіръ, сорбчки. Тамъ н'ужа ажъ кишіла!

— Скинъ сину оцю погань, бачишъ, що то?

Взяла вона той мундіръ, роздерла й розшма-тувала и позакидала шматки въ куці.

— Тікаймо сину, ходімъ до дому! Не була бъ я твоє мати, що бъ я пустила тебе назадъ!...

То не звірь блукає въ сосновімъ бору темної ночі, то не вовчиця ховається зъ вовчятами, тікаючи до своєї норі, то мати тікає зъ синомъ, ховається одъ людей. Обминає Ганна великі биті шляхи, іде вона, ярами та долинами, наддвіпрянськими дугами та сосновими борами. Сонце на небі, въ ночі ясній зорі, людський слідъ по зеленій траві, по білому піску, показують Ганні дорогу. Почує Ганна підъ синімъ небомъ, підъ зеленими яворами...

Сонце стало середъ неба, силіє проміннямъ на синю дніпрову хвилю, гуляє золотимъ маревомъ по надъ зеленими луками та осокою, по надъ високими соснами та ефоріною, по надъ білимъ побережнімъ піскомъ. На дворі стала спека, ажъ дихати важко. Потомились безталанні.

— Болять сину ніженьки, питає мати? Вто-мився дуже? Сядьмо на одпочинокъ.

Невеличкий дніпровий заливъ влився межъ двома горами въ густий сосновий та клиновий лісь. Зъ усіхъ боківъ обступили єго високі, превисокі явори та верби, ажъ трохи понагинались надъ водою, посчілювались зеленими верхами, заглядаючи въ світлу, прозорчасту воду, неначе въ дзеркало.

Понадъ заливомъ, по лукахъ пішли, тільки окомъ скинути, високі очерета, густа зелена осока, неначе хто наворачувъ її возами, або накидавъ оберемками. А межі осокою просунулись на силу-силу черезъ гуцавину, густі лози, високі яворі та верби. По мільководді скрізь розляглося широколисте латаша, вкрило воду листомъ въ три сталки, а надъ листомъ стоять жовті та білі квіти та зелені маківки. Підъ прозорчастою, чистою якъ сліза водою, зеленіло явесь баговиння, зубчате, тонесеньке, дрібне якъ пухъ, світилось чисте пісчане дно, зъ білими черепашками. Куди не кинь окомъ, скрізь зелена осока, очерета, лози та явори, та пологі зелені луки...

Сядьмо оттуть сину підъ яворами. Сюди ма-буть и звірь не заходить.

Одпочали, зїли по шматку хліба. Огляділа мати голову синові и почала де-що полоскати въ воді зъ чорнихъ сорочокъ. Пере Ганна сорочки а синъ купається не накупається, пірнає, бріохається, хлюпається, грає якъ та риба въ чистій воді. Зъ води біжить на пісокъ вигріватись, зъ піску — въ воду, та зновъ на пісокъ. А мати втішається дивлячись на дитині іграшки. Нарвало хлопця довгого бадилля зъ латаша зъ жовтими та білими квітками, поломало єго дрібно, неначе разки зеленого намиста, обертіло тими разками шию й голову и білі груди, оперезалось неначе поясомъ, бі-

лямъ та жовтими цвітомъ. Якъ та водяна русалка въ зеленому баговинні вигравася хлопець въ воді, то вибіжить на траву підъ зеленої верби, то полізе десь въ густу осоку за водляними півниками, тільки головка ёго чорніє, та блищить біле ненагоріле тіло крізь гостроверхий листъ.

А мати и спинає, й жалувє спвнати сима, дивитця, втішаєтця.

Привела сина до дому, та й недовго втішалась! Непереду маннає, хто питає, неначе бъ то вона одпрєсила свого сина. А якъ прийшла зновъ бумага, взяли Ивася та й попровадили до Київа. Завдала тільки жалю собі Ганна! Мишулася Ганинна надія на помічъ. Ще більше вилла вона слізъ, рясніше стало латомъ на старій свитні. Хилитця новітня ще вижче, пустів Ганинна оселя, комору мусіла спродати. Та все по трохи носилає Ганна синові..

А объ чоловікові немає та й немає звісткы! Вже Ганна перестала й тужити по ёму, вже й почала забувати, якъ и все на світі забуваєтця. Бо ввійшовъ одинъ жалъ въ серця, а другий ввійшовъ въ серце, та жалъ за синомъ своїмъ Ивасемъ. И не разъ було якъ згадає одного, нагадає й другого..

Одного вечора якось підъ Ганинною хатиною ставъ візокъ. Звідтіл вискочивъ москаль, не москаль, а панъ нетакій. Вибігла Ганна зъ хати и не пізнала свого сина Ивася. Вирісь, вирівнясь! Достоту такий ставъ, якъ ёго батько! Такі брови чорні та рівні впилися въ біле чоло, такі губи червоні, повні. Тільки лице въ ёго біліше, неначе панське, не мужицьке, нісь тонший, волосъ гладший на голові.

— Здравствуйте матушка! сказавъ вінъ по московській. Чи не пізнаєте свого сина? А самъ стоить у боки взявшись. Ганна нараділа и заплакала. Побачила сина и разомъ згадала чоловіка. Бо синъ стоявъ передъ нею, неначе батько ёго; — колись давно, ще въ хаті старої Хомихи.

— Отъ я прихавъ до васъ матушка въ гості. Нанявъ звожчива, та не всі дєньи заплативъ; треба дондати одинъ карбованецъ. Чи немає въ васъ матушка? А въ матері въ скрині всєго на всєго дві копи зъ пятакомъ.

Вхопила Ганна свою новішу свитину, побігла до шиньарки, заставила за карбованця и одрядила жидка, що привізь сина.

Витає, приймає сина, що було въ неї найдобришого, що тільки знайшлося въ убогій хатні.

„Якъ же сину, питає мати, чи ти вже зостанєся дома, даси мнї помічъ?“

— Ні матушка, говорить до неї синъ, та все по московській, та все зъ висока. Я скінчивъ оце

шкоду, ставъ теперъ значить учений чоловікъ. Мнї треба йти на службу.

„Буди? въ москалі?“ питає мати, а сама ажъ перелякалась..

— О ні матушка. Я теперъ значить учений чоловікъ, могу дойти до високихъ степеней, дослужитись....

„Не зрозумію сину, що ти говоришь, Тебъ-то ти паномъ будешъ, чи що?“

— Такъ, такъ матушка. Я могу бути паномъ, дослужитись до великого чина при моїхъ дарєваніяхъ. Бо я теперъ значить, писарь. Но я могу, значить по просвіщенію пройтись по всїмъ проложеннимъ путямъ....

Писарь заіхавъ въ хиарю, якъ бачите, думючи почванитись трохи передъ матірью.

„То ти будешъ чоловікомъ, будешъ щасливішимъ одъ свого батька? Слава жъ тобі, Господи, що ти змилувався надъ нами сиротами, що синъ буде щасливіший, не буде такъ поневіратись, якъ я оттуть...“

Ажъ перехристилась Ганна дякуючи Богові и дала собі зарокъ найнати акафистъ и обміняти свічку.

„Я прихавъ, матушка, оглядіти своє наслідство, почавъ синъ. Доглядайте, мамо, хати, поправляйте застройки...“

— „А чимъ же я, сину, буду поправляти їхъ, коли я не маю шматка хліба часомъ въ хаті, коли я собі пооткручувала пучки веретеномъ, заробляючи харчъ.“

„А де жъ ділась, мамо, комора?“ питає синъ.

„Продада.“

Синъ схиливъ голову и насупивъ брови.

— А на що жъ ви, мамо, продали?

„Бо твоїй матері не було що їсти; доводилось часто їсти одні сухарі; та й то хвалити Бога якъ би були.“

— „А хиба жъ таки немає доходу зъ нашого ґрунту?“ питає синъ.

— „Мішківъ зъ чотирі картоплі, та віндівъ зо три цибулі, одказада мати. Адаже жъ не дурно поодкручувала пучки веретеномъ! Бачишь!“

Ганна показала синові обидві пучки, сині, поконтрєсані, неначе ножемъ съ синїми цїгтами. Синъ замовкъ...

— „Доглядайте жъ, мамо, хати та того що позоставалось.“

„А хиба жъ ти, сину, швидко поїдешъ? Нехай же я хочъ наговорюся съ тобою, хочъ надівлюся на тебе...“

А синъ наговорився, тільки не зъ матірью, а зъ Мариною. Прибігла наче ненарокомъ; на голові нова хустка, на шні добре намисто. Писарь не од-

ступає одъ Марини, а вона якъ въ вічі ёму не вскочить — дивитця на ёго. Розчервонилось лице, розгорілись очи! Передъ нею, неначе зъ того світа вернувся, сидівъ її милий Василь, та ще ставъ и кращій и молодшій; лице біліше, губи червоніші, поглядъ веселіший, ажъ дитячий трохи, усміхъ милий, ажъ по душі гладить, а вся постать якась панська місьна, ніжніша й проворніша. Якъ стане, якъ навернетця та въ бікъ візметця, то такъ, якъ намалёваний! А якъ сяде кінець стола та обіпретця рукою — якъ та картина, якъ на папері! А перейде хату — що той козакъ щирій, хорошій; вийде зъ хати, стане на порозі — неначе жде підъ себе коня бистрого, вороного!.. И чує Марина, що вона оживає, молодіє, одходить, неначе рута — м'ята припечена палвнмъ сонцемъ на свіжій росі вечірній, неначе осінній цвітъ прибитий морозомъ раннімъ на сонці тепленькому. Зновъ заворушилось її любяче серце. Синъ її милого Василя своїмъ поглядомъ обливъ її душу, неначе цілющою та живущою водою. Дві ночі не спала вона після того! Дві ночі просиділа вона надъ ставкомъ підъ зеленими вербами, при ясному місяцеві, підъ ясними зорями. Веселіше за-для неї закувала зозуля, веселіше заблищали зорі на небі, ясне сонечко, веселіше зеленіли вишні та черешні. Півъ року снились їй ті чорні брови, те панське личко, та хистка, якъ намалёвана постать сина Василевого.

Не вдержала Ганна сина! Мабуть такъ вже судилося їй випроваджати дорогихъ людей зъ дому та поливати свій двіръ гіркими слізами... И жаль їй було сина и якось чудно було, якъ почала вона передумувати, що вінъ говоривъ зъ нею, який вінъ бувъ. И здалось їй, що синъ ставъ не такимъ, якъ колись бувъ, не такимъ якъ ёго батько; то не бувъ її дорогий Івась!! Але все те швидко забулось, зомовило въ матернімъ серці, зостався одинъ смутокъ, одинъ жаль за дорогимъ синомъ Іваномъ... И зновъ зосталась Ганна, якъ и була, — зъ горемъ та нуждою, зъ слізами та безъустанною працею! Якъ великого празника було жде вона звістки одъ свого сина. Пінше було синъ, що ёму не дуже добре, допомагаєтця за дохідъ зъ наслідства... візьме матіръ жаль вона й пошле останні гроші.

Довго не було ніякої звістки одъ сина. Жде мати не дождетця, журитця та сподіваєтця.

Коли одного дня приносять Ганні письмо одъ сина. Не йде, біжить Ганна до священника, щобъ прочитавъ їй письмо. Батюшка голосно читає, а Ганна слухає; не розбирає, бо писано було не то по український, а більше по московський, звичайно, якъ пишуть письма москалі.

Синъ плескавъ въ письмі те само, що звичайно пишуть до дому москалі. Вінъ пославъ ни-

жайшій поклонъ и Грицьку Микитовичу и тітьці троюродній Прісці Панасовні и Каленикові Кіндратовичу, а потімъ просивъ у матері благословенія на в'їки нерушимаго. По писаному було видко, що писаръ недалеко забіжить по тимъ проложенимъ путямъ, котрими чванився передъ матірью. Иванъ, якъ писаръ учений та ще й до того налагодився въ пани, прикинувъ въ писульці отъ що: „Здеса, въ Туль я познакомилса зъ одною болно богатой й прекрасной барышней. Хоча ана зъ мищанського роду, да это ничаво! Я валачуса за ней и она пайдётъ за меня замужъ, бо я значитця знаю всѣ ахвицерскія актикулы и благородное обхождение понимаю. Тольки миѣ надоть убиратца и копуватъ ей подарки, а денегъ нѣтъ у меня. Любѣзная матушка! Продай же нашу хату и другое имѣніе разное и пошлешъ миѣ деньги, бо я магу выгодно женнца значитъ“...

Ганна переслухала все и якъ батюшка переставъ читати запитала ёго:

„Що жъ то вінъ батюшка пише? Чи живъ вінъ, чи здоровъ? Чи ставъ вінъ вже паномъ, чи й досі бідує? Боже жъ мій! въ мене нема и шага. Позичте батюшка, будьте ласкаві, карбованця на одробітокъ. Здужатиму, — одпряду.“

Поклонилась Ганна, плачучи, трохи не до колінь.

— „Вінъ, бабо, не объ тімъ пише, промовивъ батюшка; не объ карбованцеві тутъ мова. Вінъ пише, щобъ ти продала хату та послала ёму гроші, бо вінъ хоче женитись на якійсь панні та нема ёму за віщо одягтись и купувати їй гостиньці.“

Такого дива Ганна не зрозуміла зъ разу и въ друге спитала батюшку, почувла въ друге та й своїмъ ухамъ не вірить.

„То це синъ хоче, щобъ я продала хату?“

— „Еге, бабо,“ одмазує батюшка.

„А може воно тамъ не такъ написано?“ питає Ганна.

Прочитавъ батюшка въ друге. Баба дослухалася и вгадала, що такъ воно й єсть.

„Боже жъ мій милостивий, заголосила Ганна! А де жъ я, батюшка дінуса якъ продамъ хату? Въ старці піду, чи пропадатиму понідъ тинами на вулицяхъ?“

— „Де хочешъ, бабо, каже батюшка; ти вже тамъ знаєшъ.“

Стоить Ганна, опали руки. Слѣзи ринули зъ очей.

— „Иди вже, бабо, собі до дому, каже священникъ.“

Баба стоить, та мовчить, неначе й не чує. Одібрало їй и уха и очи....

„То синъ хоче, щобъ я хату продала, а сама въ старці пішла,“ промовила вона переходя.

— „Еге, бабо! Тільки я тобі раму хату не продавати. Нехай твій синъ женитця за свої гроші, а не за материну шауру, коли вже такъ припало ёму женитись на баришні.“

„Боже жь мій милий, заголосила Ганна. Чи я жь ёго не любила, не жалувала? Одъ свого рота одривала шматокъ хліба та годувала ёго, за останній шагъ купувала ёму гостинця. Ночі не досипала, прjala ёму на сорочку; не будила ёго рано, давала ёму волю. Останні гроші слала ёму на чужину. А тільки слізъ виливала за нимъ! А тільки серце въ мене переболіло, якъ пішовъ вінъ на чужину! Одинъ Богъ тільки відає объ тімъ.... Боже мій милий, чи побачу жь я ёго ще хочъ разъ! Коли бь міні, батюшка, побачити ёго хочъ передъ смертю! Чи не пише вінъ, батюшка, чи швидко вінъ прибуде до дому?“

„Ні, бабо, не пише цёго, тільки пише, щобъ ти продала хату.“

„Продала... та й не доказала. Те слово зновъ вразило її якъ ножемъ...“

Ганна вже була й забула объ тімъ, що синъ її виганяє зъ хати, вже боліла її душа за своїмъ синомъ Івасемъ! Серце матері, — то дороге золоте насіння! Ціни ёму не скласти! Нема въ світі лавокъ, де продають мамокъ, співають въ пісні. Серця материного не можна ні закупити; ані задарити! Одно воно до віку любити не перестане.

„Чи далеко тая Тула? питала Ганна. Якъ би змогла, поплинула бь до ёго, щобъ подивитись на ёго! Тільки въ мене й роду, що бувъ синъ. А я одна вікъ свій звикувала въ своїй хаті.“

Вийшла й матушка, простенька собі, середніх літ, роспитала Ганну й сама заплакала. Повибігали й попняята та й ті посиривлялися, побачивши якъ побивається баба.

Не дурно складалася поговорка: мати порве пазуху, ховаючи для дітей, а діти порвуть пазуху, ховаючи одъ матері.“

Жалуетця Ганна Марині на свого сина.

„То матері ёго сторчъ—та въ борщъ!“ каже Марина „коли вінъ таке пише. Не продавай хати, отъ що!“ А сама зітхнула важко, важко, сама не знаючи й чого....

Зосталась Ганна въ хаті, не пішла въ старці. Та щожъ зъ тні хати, коли тамъ господарює лихо та недоля! Стара хата некрита; стоить похилилась на бікъ, неначе одъ великого жалю. Двір заріс густою, зеленою травою, не топче ёго хазяйська худоба та птиця. Стає оселя пусткою; на виводі не кувє сива зозуля, гукають сичі въ ночі... Тільки садочокъ розрісся на волі! Три груші вигнались повище хати, вкрили небогу, якъ мати чужа сироту, широкимъ густимъ гіллямъ. По

за хатою засіявся густий вишникъ. Передъ вікнами розкоренився широкий кущъ буяку. Ганна любила сидіти на порозі та поглядати на широкий шляхъ. Їй здавалось, що тимъ шляхомъ колись прийде синъ до неї. Бо тимъ самимъ шляхомъ колись прийшовъ до господи ёго батько, прийшла дорогâ доля Ганнина. Той шляхъ бувъ дорогий за для неї, неначе на ёму вона изгубила и знайшла своє щастя.... и зновъ колись знайде!

VIII.

Не прийшло до Ганни щастя тимъ великимъ, битимъ шляхомъ, тільки вигляділа свої очі, виглядаючи ёго. Не багато й роківъ минуло, а Ганна вже й постаріла. Бо въ роскоші цвіте чоловікъ якъ квітка, а въ нужді в'яне та сохне.

Почалась холода. А на Ганні кожухъ — латка на латці. Вітеръ дме черезъ ёго, якъ черезъ решето. На голові не хустка, а шматокъ безцвітної ганчірки. Черезъ старі шкарбани лізе грязь. Бліда якъ смерть, худа, зъ запалими очима, бродить Ганна по смітникахъ та збирає гній на топливо. Бодай ворогъ не дїждавъ грітись такимъ тепломъ!

Сидить Ганна день и ніч на дивці, поодкручувала собі пучки, заробляючи черствий шматокъ хліба, облитий слізми. И не разъ и не два траплялось, що въ хаті не було ні дрібка соли, ні сухого сухаря.

„Ой горе мое тяжкее, жалуетця було Ганна Марині. Прийшла на мене старість та слабість. На силу ноги мене носять, ледві володаю руками. Робити не здужаю. Оттакъ якъ бачишъ! Въ хаті й голодъ и холодъ. Висупили мене слези, въ грудяхъ мене давить, голова морочитця, въ очахъ мині жовто, куди не гляну. Якъ бачишъ остання на мині сорочка та й та драна. Коли бь уже Господь змилувався надо мною, прийнявъ мене до себе. Чи повіришъ? Такъ мині жити тяжко, такъ мині важко, що якъ би розступилась сира земля, пішла бь въ землю живео“...

Марина не покидає Ганни, помагає въ роботі, годує часомъ своїмъ хлібомъ, одягає своєю одежею, розважає, якъ мога.

— „Возьми, Ганно, було каже Марина, не даю тобі якъ старцеві. Повернетця синъ, заробите — оддасте“.

А Ганні й зосталося тільки забрати торби та йти въ старці, простягати руку, просити хліба.

Пішла бь я и въ старці, каже було Ганна, та соромъ руку простягати. Бо я не каліка. А люде скажуть: була колись молодою и не заробила нічого на старість и не придбала. Будуть люде хлібъ давати й дорікати разомъ, що я мо-

скована, недбала, зъ москалями гуляла, до обіда спала. А чи я жъ не робила, а чи я жъ не горювала?

Ще й зима не минула, а снігъ роспавъ, на дворі грязюка та холодъ. Немає вь Ганни дрібка соли, немає й хліба. Треба йти на ярмарокъ, а чоботи зовсімъ розлізлись. Йде Ганна боса; ноги розчервонілись, потерпи одъ холоду, одеревъяніли. Сміютьця люде вь Ганни та докладають:

„Навіщо, баба такъ зарані вбралась вь червоні чоботи? Ще й до середохрестя далеко, а до Великодня й не видає!“

Пришла Ганна зъ ярмарку, злягла й не встає. Марина коло неї и день и нічъ...

Ой горе людськеє, горе тяжкеє! Якъ важко дивитись на тебе зъ боку, а якъ же то тяжко, якъ же то важко терпіти тебе людямъ!...

О півночі смутно блищавъ каганецъ на столі, на перекинутімъ горняті, вь Ганниній хаті. То притухавъ гніть, и на ёму на силу тліла неначе сняя огнева горошина, то зновъ піднімавъ разомъ полумъя огневимъ язикомъ. Блисне каганецъ и кінець стола винирне смутна задумшлива постать Маринина оперта рукою на стіль, неначе загляне вь хату зъ надвору вь темне вікно. Зновъ блисне полумъя, зновъ виступить неначе зъ застїни, вь темнихъ одчаниннихъ вь сїні дверяхъ, її широкє чоло сь чорними бровами, зъявитця тоненький нісь, очи закриті довгими, густими віями. Потухає огонь, смутна постать Маринина зновъ увіходить помаленьку вь темногу, зникають очи, зникають щоки; одно біле чоло на силу мріє та рука зъ засуцанимъ рукавомъ, десь неначе далеко, неначе все те потопає на дно вь воді, криєтця и мріє підъ водою. А вь вутку, на полу, якъ блисне каганецъ, виходить, неначе сь темної ночі, друга постать страшна, страшенна! Спаливъ вогонь її лице, моївъ її щоки, її очи. Лице счорніло, неначе земляю припало, на губахъ посїла смага, очи запали десь глибоко, одинъ нісь загострився дуже не хорошо, не добро віщуючи... Лежить Ганна на старій драптині, прикрита старою драною рядниною, не стогне и на силу дише. Коло неї на лаві черепьяний духоль зъ водою — зъ одними ліками бідному чоловікові!...

Марина ждала її смерти, бо на столі на поготові лежало дві воскові свічки.

Не веселу думку думала Марина, дивлячись на тні свічки. Не миготїли передъ нею сміхи та жарти, брови та ясні очи. Згадала вона свою минавшість и ненарокомъ кинула думкою и на свою прийдість. И стала передъ думкою Марининою жизнь неуквѣчанимъ, усмішливимъ, втішнимъ бо-

комъ, якъ колїсь вона ставала передъ нею; обернулась жизнь до неї другимъ темнимъ, неприбранимъ, буденнимъ бокомъ. И вь голові Марининій зароїлись розвмъ чорні та невеселі думки, — про лихо, про горе про нужду та слабість!...

А хто жъ мене догляне, думала Марина, боброний Боже якої недуги, або бідности! Хто жъ постелить мині драпу, оттаку постіль, обмочить водою мої смажні уста, нагодує хлібомъ? Хто жъ наготує на смерть мою свічку, покличе на сповідь священника?

Не макомъ заквічана, не барвінкомъ повита, не весела, танцюриста, вь червонімъ намїсті стала передъ нею доля, а нобита холодомъ та голодомъ, укрита латками, зъ убергими тербами на плечахъ, вь драпїй свитниці, зъ плакучими очима, — стала передъ нею її доля!...

Хилитця Маринина голова ще нижче, нижче опадають на очи довгі чорні вії, вириваючи щоки, ховаютьця чорні очи ще глибше. По білому чолі такъ и ходять хвилею, такъ и смують невеселї думки, одна одну зганяючи, одна другу доганяючи. А по руці тихо скотилася горошиною на стіль слѣза, покинувши за собою вь слідъ мокру смужку.

Несуть Ганну вь домовині зъ старихъ дощокъ, вь чужїй сорочці, що принесли добрі сусїди, вь хустці, що виїняла Марина зъ своєї скрині. А за домовиною Марина плаче та побиваєтця йдучи, мовъ рідну матіръ ховає. Оплакувала вона и свою подругу й разомъ саму себе, свою прийдїшню долю. А зъ Мариною йдуть дві-три сусїди зъ дїтьми. Бо вмре багатирь, зберетця увесь миръ, а вмре харпакъ, тільки піпъ та дякъ. А за Ганною навить піпъ не йшовъ; бо поховати Богъ-мало за що! Тільки дякъ Ничиїпъ виспівувавъ вольної та невольної, та святий Боже!... А на дворі блищить ясне, весінне, веселе сонечко, віє тихий, теплий вітерець, пахне весною, молододою, свіжою травою. Надъ порушеною рілею мигає невеличке марєво, весело щєбече жайворонокъ, лісь зазеленїв подекуди, погукують плугатирі, поганяючи воли вь плузі.

Поховали Ганну саме коло її свєдружи Хомїхи. Швидко заросла могила травою та чебрецемъ. Забули про старихъ бабъ, про їхъ горе швидко, — навить близькі сусїди. На могилкахъ пасутця вівці зъ ягнятами та часомъ вибридують малі пастушки, граючи на сопїлкахъ. Кругомъ кладовища — то зеленіє жито, ажъ очи бере вь себе, то шумїть золотимъ колосомъ пшениця. А вь літку, вь живна тамъ чути пісню безталанного женця, що заробляє шестїй сніпъ, поливаючи потомъ та слїзми чужу ниву. И спокійніше й лучче безта-

женимъ підъ землею лежать и землею держать, німъ було жити й горювати на землі...

Зъ того часу не збираютьца вечерниці въ Марининій хаті. Замовкли тамъ веселі співи дівочі, жарти парубочі, невигавають тамъ троїсті музички, не цвітуть макомъ та чорнобрицями чорняві хлопці, не сяють зорями мелоді дівчата. Въ хмарні осінні та зимові дні стоять діди по куткахъ, дріве літь на печі, сумують стіни и плачуть віана, а зъ ранку до вечера хурчить Маринине веретено. И неразъ було, якъ гуде холодний вітеръ, порощать крупами, замітає дорогу снігомъ и дзвінъ сумно гуде понадъ селомъ, по долині, въ вечері въ суботу, Марина йде до церкви однимъ одна по цвинтарі, неначе тінъ якогось мерця.

Въ церкві тільки піпъ та дякъ. Тихо світять свічки передъ новимъ, хорошимъ иконостасомъ. Маденька лампадка освічує якъ живе, хероше, чудове лице святої Варвари, зъ довгими косами, зъ квіткою червоною на голові. А зъ верху на не високімъ иконостасі підъ золотимъ хрестомъ стоять навколішки два янголики, якъ два маленькі кучеряві хлончики, поскладавши ручки. Одинъ неначе задумався, похиливши кучеряву головку, а другий неначе усміхається, дивлячись въ гору. Передъ хрестомъ блищить лампадка, а їхъ крильця, їхъ кучері, їхъ личка на темноті неначе живісінькі.

Марина стоїть въ темному бабинці, молитця, бже помолни та придивляється до святої Варвари, до святихъ янголятъ. И сама вона не счується й не зозоглядитця, якъ перескочить її думка зъ молитви, на якісь чудові кучері, на явесь личко хероше... На Варварі квітки червоні, а коси ажъ по плечахъ. А Марина й не думаючи, згадає свою дівочу красу, свою довгу косу. И полетять її думи десь далеко, забуде вона, що стоїть въ церкві, згадає вона ті ночі ясні, весняні, ті вишні та верби,... якъ її серце цвіло калиною, и якъ вона побачила въ перве Василя и якъ говорила зъ ёго синомъ Ивановъ, молодимъ, чорнявимъ. Чує Марина, якъ черезъ сонъ, святі пісні, а на думку її наворачуютьца ті чудові пісні, котрими вона виливала, виспівувала свою любовъ, своє кохання и своє безталання. Встають передъ її очима веселі вечерниці, ті співи жарту, троїсті музички. Брязне паламаръ ключамн, а Марина тоді опам'ятається, тоді прокидається и згадає, що її неначе снівся якийсь чудовий сонъ...

Господи милосердний! думає було Марина; це жъ мене мабуть нечистий скушає, наводить на мене грішні думки.

И одхрещувалась и одмодлювалась и одплівувалась Марина одъ нечистого...

А тимъ часомъ марніє Маринине личко, дивляють чорні брови. Перестали молоді хлопці маргати на Марину. Приходить часъ та пора; серце застигає й засипає, якось холодніє. Не такъ часто згадає вона про веселі літа молоді, про очи ясні, брови чорні. Сидить Марина за гребінемъ, закручує хлібъ пучками та веретеномъ; а думки більше й частіше наворачуютьца про Ганнине життя нещасливе, про ту пустку-хатину, де теперъ зарієць двіръ високимъ чорнобілемъ та кропивою, де широколистий лопухъ повироставъ на призьбі и заглядає листомъ та реп'яхами въ повибивані вікна, де въ печі и на печі хазяйнують галки та ластівки щебетливі. Тільки було якъ заспіває пісню часомъ про кохання козака молодого, дівчини чорнобрової, десь глибоко въ утихомиреному серці засяє тепло й привітно одно личко, одні милі очи, то личко Василеве, то очи сина ёго Ивася.

Одного разу зайшла до Марини одна москowska не дуже й далека сусіда, що прийшла зъ Київа до своїхъ родичівъ въ гості.

„Я не знаю, якъ ви тутъ живете на селахъ, почала лепетати прихожа москowska. Щобъ я такъ нудилася світомъ надъ оцимъ гребінемъ що божого дня, щобъ я собі крутила пучки! Нехай мене Богъ боронить! Ти жъ, Марино, не панцанна, ти москowska, вольна. Знялася бъ зъ місця и полетіла, якъ та птиця, куди тільки думка понесе! У насъ, въ городі, служби, тільки душа забажає! Виберай хазяїнівъ, якихъ хочъ! Сердита хазяйка — кидаю, невгодна — тікаю; трапитця дурна — обдурюю. Вийдешъ на базаръ, а тамъ хазяєкъ більшъ якъ наймичокъ. Робота въ городі не робота, а гулянка. Спимо, поки сонце не підійде високо; не знаємо ні того поля, ні того полоття, ні тихъ жнивъ. Прийде ранокъ — чай, прийде вечеръ — те жъ чай! Скрізь весело, модно. А москалів! А панівъ та паничівъ, якихъ душа забажає! Въ городі ми пануємо, а не служимо, празникуємо а не працюємо! Та все наші, та все москowska, та все веселі!... Кидай Маринко оце село та мандруймо въ Київ! Я тобі скрізь дороги покажу, по всіхъ усюдахъ, а якъ хочешъ то й сама знайдешъ.“

Заворушилось серце въ Марини, забажала її душа щастя, волі, веселості. Схотілось їй втекти одъ нудьги, смутку, одъ голодної и холодної смерти, одъ Ганниної недолі. И виглянула ще разъ до неї доля, макомъ увічана, барвінкомъ повита, весела, танцюриста, въ червонімъ намисті...

— Піду, каже Марина, втечу одъ лиха! Не зъ біса й я хитра! Не дамся я тому лиху!..“

Пустила Марина людей въ прийми въ свою хату, що мала, спродала и помандрувала въ Київ.

Ввійшла вона туди, и зъ того часу, якъ потонула въ глибокому, водняному, Дніпровому нутрі...

Минуло стількошь роківъ. Чимало втекло води въ Дніпрі...

Въ Києві, на Подолі о півночі въ шинку голосить та вже не своїмъ голосомъ катеринка. Москалівъ повенъ шинокъ. А середь їхъ якъ вітеръ літає Марина, танцює - витанцёвує. Одежа на ій драна, коси вилізли зъ підъ хустки и тиліпались пасмами, хустка злізла на потилицю. Лице її счорніло, губи посиніли. Одні чорні, великі очи блискотіли якось чудно, неначе въ ночі у вовчиці.

Москалі підхваляють и присвистують та заливають її горілкою. Марина п'є якъ воду — горілку.

ІХ.

Звалилась Марина на лавку якъ мертва и похилила голову на стіль... Въ одчиняне вікно повіявъ зъ Дніпра тихий, теплий якъ літепло вітрець, глянувъ на Марину ясний, повний місяць, глянули ясні зорі. Дивуетця місяць, не пізнають зорі тієї Марини, що ходила колись по вишневому садочку, зъ довгою, чорною косою, въ квіткахъ та стрічкахъ, що говорила зъ ними любі речі про свою косу, про свою красу, згадувала про свого милого.

Похиливъ міцний сонъ її голову на стіль, на побиті пляшки, на розлиту смердючу горілку, а теплий вітрець обливає її чорне спалене лице, цідує запечені, сині губи, такъ само, якъ колись обвивавъ її свіже рум'яне лице, її повні, червоні якъ півонії губи. И снитця Марині сонъ, неначе вона йде ніби на базаръ съ корзиною на руці, зъ гори попідъ Царськимъ садомъ, на Хрещатикъ. Сонечко високо піднялося на синьому небі, будинки блищать стінами й вікнами. На церкві, на стіни ажъ глянути не можна. Світло й блискуче! Пече її сонце вогнемъ, піть заливає очи, лице, а вітрець изъ за Дніпра тихо обвиває її гаряче лице... Уже південь, а на вулицяхъ тихо; ніхто не йде й не іде; тихо й сумно, якъ у глуху північъ; тихо й сумно, неначе всі люде вимерли въ місті. А сонце пече, приймає її ажъ въ груди, приймає її всю, наскрізь, якъ часомъ буває літомъ въ гарячі жнива, саме середь дня... Коли дивитця Марина въ низъ, по вулиці на Хрещатикъ, ажъ тамъ не мостова лежить, не каменемъ вулиці вимощені, а росте по вулицяхъ пшениця висока, густа-прегуста та зерниста, ажъ колось повгнинався. Йде Марина нижче, скрізь пшениці на вулицяхъ, пішли на низъ возвозомъ, ажъ на Поділь, въ гору до пам'ятника Владимірового, залили колосомъ весь Хрещатикъ, всі пляци, всі вулиці попідъ горами нязъ Старому Києву, къ Липкамъ. Та густа жъ, висока та чиста, якъ золота

пшениця; стоїть тихо й колосомъ не колише! Часъ пшеницю жати, думає Марина, а женцівъ не видно; нігде, нігде! ні живої душі! Стоїть пшениця якъ сирота... Підводить Марина очи на Старий Київъ. Сияє Софія и Михайлівське золотими верхами на синьому небі. А межъ ними и за ними все церкви та церкви, та все хороші, високі зъ золотими верхами та хрестами, а дзвіниці високі, превисокі, ажъ підпирають синє небо золотими головами. И стоять ті церкви якъ Софіі все въ озимніи, въ густихъ, спілихъ житахъ та пшеницяхъ, а къ Варварі стоять вони въ ярніи, въ зеленихъ просахъ та вівсахъ, въ білихъ якъ молоко блискучихъ, якъ срібло, гречкахъ, саме въ цвіту, и въ тихъ гречкахъ, якъ въ прозорій воді одбиваютьця золоті верхи, білі церкви... Йде Марина не тротуаромъ, попідъ будинками, а бороною; трава зелена, пахуча материнка, а білий деревій и всякі зілля плутаютьця попідъ ногами.

Чи поле, чи городъ, блиснула думка въ Марині!

Обернулась до високихъ будинківъ, глянула на ті великі, чудові стекла въ вікнахъ... А въ вікнахъ, якъ въ дзеркалахъ, така жъ пшениця густа й спіла, той же день ясний, пекучий, літній день. А черезъ вікна манячать поначіплювані всякі квітки й матерні, всякий дорогий убіръ, золото й срібло блискуче. А за ними зновъ видно пшениці та пшениці, а стрічки матерні и квітки червоні и зелені и сині й білі були неначе розіслані, розкидані по густому колосові, лежали на ёму й не гнули ёго, неначе межъ колосомъ зацвіли якісь чудові квітки, сокирки та васильки. И здаєтця Марині, що ій треба ту пшеницю жати. А сонце все пече та пече духота душить, сохне въ горлі, въ роті, въ грудяхъ... Коли бъ водниці напитись, поки до роботи стати, думає Марина.

Шукає вона очима тихъ ярівъ зеленихъ, де буває криничовина, де густа осока покриває долинку, а на долині блищить водниця. Зводить очи въ гору на старий Київъ, ажъ тамъ тільки одні золоті верхи та хрести висять на синьому небі, плавають тихо, неначе зграя золотоперихъ райськихъ птиць тоне й виринає проти сонця въ синьому небі. А високі будинки одійшли далеко, стоять за ставкомъ рядками, неначе підплили водою. Придивляєтця Марина, ажъ то їхъ момотянський ставочокъ, а коло ёго левада зелена, хороша, левада її, таки батьківська. Надъ ставочкомъ верби та густі лози. По зеленій леваді побігла до ставка тоненька стежечка, котру вона протоптала ще дівочими ногами, якъ ходила до ставочка по воду. Обертаєтця й озираетця Марина, а попідъ горою

скрізь помітніські жатки біленькі, повеличкі; з вишневими та черешневими садочками; а там і другий ставочок, а надъ нимъ на горбину біла церквця помітніська. А золоті верхи та хрести ще вище піднімаютьця підъ небо, тонуть, на силу мріють, якъ журавлі рідочками.

И здастьця їй, що вона стоїть середъ левади молододою й хорошою дівчиною. Вітрець віє все въ лице и тихо мав їй довгою розплетеною косою, стрічками та квітками, а вона держить не корзину, а відра на плечахъ. Треба їй ніби бігти по воду до ставка... Коли гляне, за веленнями вербами, на траві білетьця три шматки полотна. Ганна стереже полотно; убрала тамъ, якъ вона вичалася зъ Василемъ, сидить підъ калиною й не ворухнетця, немовъ дерев'яна, руки силала на колімахъ очи спустила, голову трохи нахилила, неначе задумалась.

Марино, дочко! Марино, голубко! ходи доноу до мене, щось маю казати!... Чує Марина, кличе їй мати... Обернулась вона, дивитця — їхъ хата, вона стоїть въ вишняхъ, а двіръ у черешняхъ, за ворітьми кривця та верби. Въ садочку зелено: цвітуть тамъ гвоздики та нагідки, по дворі ходять кури, а проти сонця на присьбі грітьця котикъ. Мати вийшла зъ хати и стала на порозі. Вона молодая молодиця висока й чорняза. Знать була вона коло печі, коло роботи; рукави позасукувані, себе обв'язала чорнимъ рушникомъ, лице напеклося коло печі...

Ходи доноу до мене, кличе зновъ їй мати и махає рукою. Обернулась Марина й простяглася їй. Глянула въ темні одиначені сінейні двері, звітіль блиснули, якъ дві зорі, двоє яснихъ искряннихъ очей. Марині запекло коло серця... Наближаютьця очі зъ темнихъ сіний, а надъ ними сховалося біле чоло, а на чолі впилися, якъ дві чорні п'явки, дві брови, зачервонили губи, свіжі якъ ягода, зачорніли кучері... Василь вийшовъ зъ сіний, хороший, ясний якъ сонце, въ білій якъ снігъ свиті, въ веленімъ поясі, безъ шапки. Заблищало єго лице на ясному сонці, залисніли чорні кучері... Запекло Марині коло самого серця якимсь и горячимъ и добримъ, пекучимъ и солодкимъ огнемъ. На силу стоїть вона, на силу держить відра на плечахъ. А Василь иде до неї, підъ зеленимъ гіллямъ черешень, вступає підъ верби. Зъ очей єго, неначе впавъ вогонь на саме серце Маринине, неначе блискавка потрапила їй въ серце. Пішовъ вогонь по всьому тілу, розлився по всімъ жиламъ. Пускає вона відра и падає на траву...

— Ой Боже мій, рятуйте мене, хто въ Бога вірує, закричала Марина, прокинувшись. Ой пече мене коло серця! Рятуй мене, Василю! Ой матинько, голубочко, Ганно, Василю! Ой горю я въ

вогні, тушїть мене! Смерть моя їде! Синься мнї такий в тїкий сонъ. Марина покотилась по землі й простяглася. Жартують москалі, що Марина й сонна поминала якотось Василя, а шинярь, щобъ збутись клопоту, виволїв Марину за ноги та й кинувъ підъ дверми на вулиці...

Зійшло й піднялось високо сонце на небі, якъ комашня заворушилось на вулицяхъ люде; біжать на базаръ міщанн сь копичками, по мостовій деркотять звозчики. А підъ шинкомъ лежить, нічого не чує, Марина. Якъ би рідна мати встала зъ домовини и та не пізнала бь тієї Марини, веселої, жартобливої, швидкої якъ вітерць, голосної якъ дзвоникъ, що цвіла на всі Момоти. Лежить Марина, якъ калина стьгана при дорозі, якъ степова квітка скопшена, — на пенучому сонці. Спить вона зичнимъ сномъ, не бачить, якъ світить сонце на небі; не чує міського гомїну, шуму. Скинула Марину, якъ падалъ на візокъ и ніхто не знає, де й мовила, мі одна слезамо окропила й не оплакала їй.

Ишли горожане, — жартували, йшли жиди — плювали, йшли москалі — сміялися. Янась панї пролетіла на двохъ коняхъ, якъ на двохъ зміюкахъ, вгніздилась сама одна на цілий візъ въ якому білому тонкому якъ пухъ платті, неначе въ хмарахъ. Одвернула вона й закрила своє лице.

И хто знає, чи гидливість, чи жаль одвернувъ їй лице на бікъ, чи може та панї — московка, згадада и про себе дещо, и про свою долю и про свою прийдість.

Проїшла чутка и въ Момоти, що Марина вмерла. Перехрестились й прочитали за покой душі „отче нашъ“ навіть вороги Маринині. Не втекла, кажуть, таки одъ свого лиха и не загуляла й не заспівала й не затанцювала єго!

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ єго початку до ворогування зъ Ляхами.

Глава друга.

Роздивлюючись по актахъ, сучаснихъ першому периоду козацтва, вбачаємо, що козаци вше за приводомъ Вишневецького, пробували закоренитись на Низу за Порогами. Не загіздившись тамъ на довгі роки, опинились би вони у всій волі въ королівськихъ старостъ. Се одно, а друге те, що тільки сямъ єдинимъ робомъ можна було руському людові вдержатись на стародавніхъ своїхъ займищахъ, — не попустити рідного Дніпра у татарські и турецькі руки. Зъ судніє справи черкаськихъ міщанъ и королівського старости Пеньяна довідуємось, що займища на дніпровому Низу смякувались осядцтв — зъ єдного боку український рядъ королівський,

зі з' другого — вольна здобування; ніщо сказати, старости — собі, а козаків — міщанам — собі. Можна до розумуватись, що козаків, вольні мандрівники по низових пустинях, затягала до свого товариства ґрунтовнішъ українських і въ купі зъ ними вёлодіян на Дніпрі риболовцями і звіряними укладами, чи то — відганяли геть Орду, а старости звали такі займища королівськими добрими і на вольнихъ здобуванихъ наидали проміто. Опаратись проти старости въ городі було шкода: тамъ козаків і козакуваті міщане були въ рукахъ у старости зо всімъ своїмъ надбаннямъ. Човни, риболовне і звіроловне апаряде та й зброя, що безъ ноі не вдержавсь би ніхто на Низу, — на все те староста наложивъ би руку, за підмогою своїхъ службачивихъ, що цупко держались ёго боку черезъ свої привилеі. Треба та й треба було козацтву заборонитись на такому місті за Порогами, щобъ не доступився туди королівський рядъ узґряниний, щобъ ковати на зиму тамъ козацьке добро, та щобъ і самому козацтву було кудись сховатись відъ старости, — дальшъ Порога Звонецького.

Вольнимъ здобишникамъ козакамъ байдуже було про мирові ряди короля съ турецькимъ султаномъ. Жакували вони азійське купецтво, що тягло вълками зъ Криму мимо Черкась, на Путивль або на Київъ. Вже для сёго одного треба їмъ було забезпечити себе притулкомъ такимъ, щобъ не досягла туди ні королівська, ні султанська рука. Дознавши зъ Вишневецькимъ, що не вдержатись їмъ на Хортиці, спорудили козаків собі пристановище въ другому місті — ажъ геть нижче Порогівъ, тамъ, де Дніпро пішовъ рукавами і розливсь по лугахъ заточинами, — коло устя річки Чортомліка. Ся річка сходитця своїми вітками зъ другою, — що має ще більшъ вітокъ, — зъ Базавлукомъ, і разомъ зъ нею загороджує приступъ до Дніпровихъ островівъ відъ степового пубожжя. На одному зъ тихъ островівъ, якъ разъ навпроти того місця, де теперъ село Кануловка (ниниче Никополя), втаборились козаків кошомъ, засіклись деревомъ. Все те вуупі звали вони Січъ. Съ правого боку Дніпра обороняли се місце степові річки зъ своїми вітками де козаків мали собі рибне і звіряну здобичъ, а зъ лівого — можна було добратись до січового острова тільки суднами. Оце жъ сухопутишю військові не було доступу до Січи. Коли бъ же прийшли сюди зъ моря турецькі галери-каторги, то козаків, завівши по комишахъ і кущахъ на островахъ, не дали бъ Туркамъ ходу стрільбою съ того захисту. Мишеніръ Бопланъ, Французъ, огледівши Дніпро до самоі Хортиці року 1638, прописавъ у відомій книзі своїй, що разъ галери вґмалась буян за ко-

зацькими човнами — чайвами зъ моря та й заблудились у рукавахъ проміжъ островами; тоді козаків ґрімнули на нихъ зъ за комишівъ і де-котрі зарезъ потопили; Турки двинули втёмомъ и съ того часу не важжились наблизатись до Січи.

Що жъ до городівъ, то й городівъ королівській сміі трудно було доступитись до січового острова за дванадцятьма Порогами.¹⁾ Черезъ нихъ уміли провести судно тільки низові козаків, якъ і нашого часу тільки доцмани, потомки Нинавцівъ, людь привилеєваний, проводить судна черезъ пороги.

Загачують пороги камінними пластами корито дніпрове відъ берега до берега. Вода рине кризъ загати і реве пінява на видахъ. У кожному порозі пять, шість і до дванадцяти — якъ би сказати — сходівъ; сходами тими падає вода нижче та нижче, ажъ поки зновъ вйде плащиною до другого порога. Тимъ робомъ одинъ порігъ нзъ своїми спадинами займає вздовжъ Дніпра зъ версту, а коли і більшъ, усі жъ пороги розкинуто простягомъ на шістьдесяти верстахъ. Весною сховаюця вони підъ водою, опрічъ одного Ненаситецького, а проте вона рине бурлячй, і до сплаву треба й тоді мужного духу запорозького.

Ото жъ підъ такими затулами зъ усіхъ боківъ козаків втаборились кошомъ передъ вічю татарськихъ кочовищъ. Тільки жъ до сёго сміливого діла мало було затули місцевої і рукотворні: треба було держатись більшъ усёго великою силою духа, тією-то силою, що козаків у своїхъ думкахъ звали козацькимъ лицарствомъ. Підвалною запорозького брацтва служило чернече аскетство. Заказано було привозити на Січъ жіночий рідъ: ні жінки, ні сестри, ні дочки не можна було Запорозцеві держати біля себе, а хто бъ на те поваживсь, покерано бъ того смертю. Здавалось, буцімъ зрікався козакъ на низу батька й матери, не то-що. Січъ — мати, а Великий Лугъ — батько: така пішла зъ дніпрового Низу приказка; бо заволоки зъ далекоі України знаходили проміжъ січовимъ товариствомъ певниший притулокъ, ніжъ дитина въ рідноі матери, а ті уходи лівобічъ Дніпра міжъ старою (хортицькою) і новою (чортомлицькою) Січю, ті водянні гаі, що звались Великимъ Лугомъ, зодгади і харчували сіромахъ краще ніжъ рідний батько. У пісняхъ козацтва городского, що то складувало найбільшъ само жіноцтво, сумуючи про своїхъ любихъ, виспівувалось, якъ мати сина ви-

¹⁾ За нашихъ часівъ налічують Порогівъ тільки девять; ми жъ значимо по Ерихові Лассоті, що бувъ на Порогахъ року 1594 і прописавъ де-що великої ваги про Дніпровий Низъ тогочасній. (Tagebuch des Erich Lassota von Steblau — Halle, 1866.)

раше на військи, як батько ёго благословив, як сестри ёго пощаджують. У піснях козацтва стенового або шовшового заборонено висміювати тількі про шапа та про шаблю: дорожче вони Запорожцві матері, батька, сестри, и брата.

Коди (даже) треба поважати,
Такъ я знаю за що,
Та й не маму, та й не тата,
Ні сестру, ні брата.
Ой у мене в коняка,
Завязтий коняка, —
Ой який вікъ волоцюга,
Який робідшака!
Ой того жъ то я коняку
Поважати буду,
За ёго не влявъ би срібла
Хочъ повную груду.
А ще на моєму боці
Є шабелька гарна;
Слтай її, слтай її,
Чимъ вона не данна?
Ой дашочко жъ наша
Панмочко шабелько!
Зъ бусурманомъ зустрічалась
Та й не двійчи цілувалась.

Запорожці закликали до себе людей зъ України не на здобичъ, а на козацькі пригоди, — такъ само, якъ ченці зъохочували до монастиря не роскошами, а волосяною сорочкою, тяжкимъ постомъ и півночними молитвами. Самі Ляхи XVI століття оповідають, що якъ задумавъ було козацтво воювати Орду або Турка, то, ходючи по селахъ кличе-покликі такими словами: „Хто хоче за християнську віру на колу сидіти, хто за святий хрестъ радъ, щобъ ёго четвертовано, колесовано, хто готовъ прийняти всякі муки и не боїця смерти, — приставай у козацтво. Не треба смерти боятись: відъ неї не встережесся. Оттаке наше життя козацьке!“¹⁾

Запорожці приймали всіхъ у своє військо братство. Байдуже імъ було про великий рідъ, про велике панство братчика. Самі отамани запорожські, зложивши зъ себе отаманування, зновъ були тими жъ братчиками, що й перше. У малихъ річахъ судились козаци перевагою голосівъ по куреняхъ; у річахъ великихъ, радувала військова рада. Беручи до розваги яку військовою справу, робили Запорожці два кола: у одно коло сходилась старшина, а въ друге, — військова чернь. Чорна рада, розваживши проміжъ себе діло, видала зъ окрикомъ у гору шапку, а старшина вже тоді мусила зміркувати, якъ найвраще де діло оречити, и вибрала депутатівъ, ко-

¹⁾ Biblioteka starożytnych Pisarzy Polskich, zebrał Wojcicki, III, 224.

стері, бь усно рідъ добре збачувати и посередъ своєї ради директи.¹⁾ Війська побутували на Запорожжі не випадкомъ нікому: хто смотівъ — прибувавъ туди, а задумавъ до дому вернутись — не вмишало нікого звязе товариства. Якъ бь хто ні зробивъ злоду въ городяхъ, Запорожці того не доконили; парали судомъ тільки за правдивості на Низу проти своєю товариства. Хто бь укаравъ у товариства хочъ динське плучо — смерть ширвали за дражу; а хто вбьє товарише, того ширвали живцемъ изъ убитимъ. Плянство аважалось у Запорожцівъ за рідъ авичайну; а кто же въ плечодахъ напишало дозала парало смертю. Військового порядку дзирали Сичовики добре, шідкредались бо до шихъ доревы дна гадивы. Отто жъ дарма, що була вода прибувати на Низъ и вертатись на Вирейну всякому лю впродобі; дарма, що всі були тамъ рівні міжъ себе братчики: військова чуйність инава вславилась ба й міжъ вичарствомъ долашецькимъ, що докладамо у зуприччя. Опевідує аваний Покрещенний, якъ бувало руська мляхта, ба й оми родикихъ, панівъ червонорусскихъ, подольскихъ и вельскихъ, шіджджали до Запорожцівъ по димарську науку.²⁾

Була се рідъ востолита, що зросла сама собою, опираюмсь татарському хизацтву. Зъ одного боку шидко було, авиділа вона постала: значила те християнське віра, авичало втрасювання. Зъ другого боку, мусила вона вдеватись у хизацтво и розбицтво татарськимъ авичаємъ. Безъ сього жъ бо не аводіла бь держатись у тій пустині. Якъ Татарна, вкупі сь Турками, разъ-по-разъ набивала у дністрову и дніпрову Русь, такъ запорожське вичарство нападало на татарські улуси и турецькі землі. Якъ Орда татарська брала гостинці відъ авидного короля и московського царя за те, щобъ не шідкдала въ їхъ земляхъ, такъ и козацька орда зневолювала обохъ сихъ государівъ, ба й самихъ Татаръ відкупляти відъ всі роковими дарами.³⁾

Спершу козаци, якъ ми бачили зъ реяціи Претвича, мали собі одну роботу — чатувати по

¹⁾ Tagebuch des Erich Lassota, 211.

²⁾ Paprocki, Ogród królewski (лестъ 58) відъ 1594 року: „wiele chudych pachołków poczciwych dla ćwiczenia w rycerskich sprawach tam jeździ, u s paniet Ruskich, Poldolskich, Polskich, między je niemalo zajędzia, bo między niemi dobrze się wyćwiczyć może w porządek i w czujność rycerską.“

³⁾ Paprocki, Ogród królewski (лестъ 53): „A chociaż na grunclech tatarskich mieszkają, Tatarowie ich zwyciężyć nie mogą i owszem jeszcze aby od nich pokoy mieli, dary im wielkie dawają. Z Moskwy także od wielkiego kniazia Moskiewskiego upominki na każdy rok mają, a gdyby im nie dano, szkody im w ziemi wielkie czynią.“

степакъ за Татарами и сповіщати до узгрянничнихъ сторожъ, що буде нападъ. Стрінуть бувало и побьють Орду королівські воєводи и старости, — тоді козакъ вганяють за недобитками, а здобитъ була їмъ нагородою. Осівшись за Порогами, козакъ підстерегали Татаръ на дніпровіхъ переправахъ, щобъ не пробрались на руській бікъ. Тільки жъ не щоразу здолили вони опертись Татарві, та й любили таки напасти на Орду тоді вже, якъ вона, завагошівши бранцями и всякимъ награбленимъ добромъ, верталась у свої улуси.

Польскій рядъ не піддѣржавъ ні Дашковича, що мірнувавъ про потужну сторожу на Дніпрі, ні князя Вишневецького, якъ утаборивъ ся вінъ бувъ на Хортиці. Дядько літописця Більського, якъ Оришевський, довго гетьманувавъ надъ козаками за короля Степана Батура, и такожъ допевнявъ оборони Дніпра відъ Орди замкамъ. Наслухавшись ёго запорозькихъ річей, небіжъ такъ прописавъ у своїй хроніці: „Якъ-би побудувати на дніпровіхъ островахъ замки, — не лазили бъ до насъ оті ваші Татаре, відняли бъ ми въ Орди увесь Дніпро, аби захотіли. Та що жъ, коли намъ любіще оборонятись відъ цієї підъ Самборомъ!“¹⁾

Рядъ Сигизмунда Августа не знавъ, що ёму чинити съ козаками. Потрібні були вони ёму до війни, що влязалась у неї Річъ Посполита відъ вімочи, дакъ не охочі їь були до тихъ сторонъ козакъ. На полудні унизу Дніпра и Дністра, бажавъ король вертати миръ, а підъ часъ примиря, козакамъ нічого було більшъ робити, хиба чуманувати та, и стючись на Татарахъ, за їхъ козакуванню, жанувати степовихъ чабанівъ. И въ тому и въ другому заробіткові важко налягали на козацтво узгрянничні воєводи, старости и инші королівські уряди, бо козацтво перебивало їмъ порядкувати по своїй угоді. Мали вони въ себе своїхъ козаківъ, що то горнулись до нихъ такъ, якъ привилейні служебники, а тихъ вольнихъ нетягъ, що приходили на Україну зімувати зъ Низу, не любили уряди. Зъ другого жъ боку — низове козацтво було по Україні незвичайно, не платило часомъ довгу, а якъ життє сѣго козацтва було гультайське, то ні по чому було притягати ёго до суду, своеволя ёго не мала впину. Щобъ хочъ трохи підгорнути вольнихъ козаківъ підъ свій рядъ, король Жигимонтъ Августъ, року 1572, звелівъ коронному гетьманові, Юрію Язовецькому, зятягти которихъ луччихъ на королівську службу. Затягцямъ снмъ давано зъ королівського скарбу жодъ; визволено їхъ съ підъ верху и присуду українськихъ урядівъ; дано право надъ ними самому тільки коронному

гетьманові; а щобъ розбірати козаківъ, що прихедять зъ Низу у королівські города и замки, якъ задержуця вони зъ осадниками, настановлено старшимъ и суддею надъ усіми Низовими козаками білоцерківського индяхтича Яна Бадовського. Що бъ воєводи, старости и инші українські уряди не перебивали ёму чинити волю короля и коронного гетьмана, визволено ёго зъ нідъ юрисдикціи українського ряду; хиба счинилось би криваве діло або яке насилування, а два домъ ёго у Білій Церкві, зъ городами, грунтами и всіми господарськими обставами, виіяято зъ замкового и міщанського присуду білоцерківського, запільговано зъ оплатъ и відбушківъ, а надто — дозволено Бадовському и ёго жоні держати въ своїхъ домахъ вільний шинкъ, медъ, пиво, горілку, не платючи за те капціни и иншихъ поборівъ.¹⁾

Зоставляла Річъ Посполита Дніпровий Низъ безъ оборони козакамъ та Орді и тимъ самимъ зрелась руського займища по за узгрянничними замками. Ляцькі писателі кінця XVI. століття прямцемъ казали, що Низовці живуть на татарській землі.²⁾ Королеві Жигимонтові Августові и ёго раднімъ панамъ здавалось, що до віку можна пробувати мирно съ турецькимъ султаномъ, бо той похвалявъ вішати на гакахъ татарськихъ мураъ, скоро вони пошкодять королівські землі, а за те допевнявъ, щобъ козаківъ удержувано відъ розбишництва.³⁾ Давати кримському ханові данину и насилати Орду на Московщину, здавалось їмъ догіднішимъ діломъ, нїмъ воювати зъ азіятами. Гординські напади невеликими купами на узгрянничні воєводства вважали вони лихомъ не минучимъ, — що треба оборонятись відъ тихъ узгрянничному рядові, якъ відъ розбишництва. Такъ само и турецький рядъ споглядавъ на козаківъ, що разъ-по-разъ шарпали Орду або Турецчину. Міжъ ріками Дніпромъ и Богомъ турецькі чабани пасли свої отари на ляцькій землі, а вірутники султанські и королівські дуванились спільнєю зъ нихъ десятиною.⁴⁾

Розумно зъ сѣго, що за короля Жигимонта Августа держалось таке примиря у Речи Посполитої съ Турчиномъ, — дарма що козаківъ розвелось геть більшъ, нїжъ за Жигимонта Старого; дарма що руйнували вони Очаківъ и инші твержі, які будовано на давніхъ займищахъ великого князтва Литовського; дарма що руське и ляцьке лицарство грасувало по Волощині, бьючи за неї съ Турками. Отъ те по руськихъ земляхъ, що вити-

¹⁾ Акты Южн. Росс. II, N. 149.

²⁾ Paprocki, Ogród królewski, 58.

³⁾ Kronika Polska Bielaskiego, 637.

⁴⁾ Тамъ же.

¹⁾ Kronika Polska Bielaskiego, 718, 719.

в'їлись у дикі поля навпроти бусурманського миру набіралося доволі завзятого люду. Не мав би вінъ що робити, коли бъ не воюватись. Молодіжъ поскодившись на уаграничче або за Пороги, досадувала на короля, що переказувавъ не гнївити султана вдираючись у татарські мочовища: всі бо ті землі звавъ султанъ своїми. Того вона вганяла й за хижакми, аби загнатись у бусурманські займища. Помагали їй у походахъ узгрянншні пани, що більшъ важили на військову здобичъ, аніжъ на господарство. Ще жъ и надто: були такі пани на узгряннчї, у Галичинї й на Подоллю, що силкувались притягти Волощину до Речи Посполитої.

Була тоді Волощина ще вольнимъ князствомъ, тільки що султанъ, притиснувши єго разівъ ізодва, примусивъ князівъ чи то господарівъ волоськихъ давати собі данину. Підъ одного господаря разъ-пó-разъ підкопувався другий, бунтуючи Волохівъ и поступаючись більшою данниною султанові. Такихъ бунтовниківъ султанъ підкріплювавъ своїмъ військомъ, а тимъ робомъ — що новий наставлявъ господаръ, то все прибильшувалась данина султанові. Опрічъ того, забірали Турки найпотужніщі місця у Волощині, осаджували навкруги турецькихъ замківъ бусурманський народъ, та й самихъ господарівъ підступомъ та грізбою пробували робити потурнаками. Зъ другого жъ боку, узгрянншні пани Речи Посполитої втручались у волоські справи черезъ те, що волоські господарі здавня годдували ляцькимъ королемъ. Помагали руські пани то сему, то тому господареві або всїдїти на престолі, або скинути зъ нєго султанського попихача, якъ до чоловіка и якъ до того, відъ которого Рїчъ Посполита сподївалась більшъ користі.

Волохи були віри грецької, якъ наша Русь, правили службу церковну по славянськї, письмо въ нихъ було наше руське, хочъ те огульня мова була своя, румунська, а про-те скрізь по Волощині говорено такъ якъ на уздїпрї або на днїстрианщині. Багацько Русі, підъ лихолїтте татарське, підъ заверюхи міжъ Литвою й Польщею, або й черезъ пригоди узгрянншні у XV и XVI столїтті виходило втєкомъ у Волощину. И навпаки: заможні Волохи, ухляючись відъ здрїства або деспотства Турчина чи й самихъ господарівъ, купували добра въ Брацлавщині, на Подолї, на Покуті и піддавались королеві ляцькому. Покумались и породились, потоваришили и заторгували Волохи зъ Руссю такъ, що узгрянншнімъ панамъ здавалась Волощина такимъ же воїводствомъ, якъ Руське або Брацлавське. Що до ковалівъ, то багацько було

родовитихъ Водохівъ міжъ ними. Ба й за Порогами доволі знаходилося людей, що повтїкали зъ Сороки, Ясъ и іншихъ городівъ волоськихъ черезъ пригоди бїдолащнєго сєго краю. Волоські бояре служили такожъ и въ узгрянншнєму війську, що звадось Подільське, а складувалось мало не зъ самої Русі. И навпаки: багацько козаківъ — дворянъ и козаківъ — міщанъ служили въ волоського господаря Богдана, яко гвардія.

Самъ Богданъ бувъ прихильний до Речи Посполитої, шукавъ купити собі добра на Русі, щобъ було де жити, якъ задерецця зъ султаномъ, а міжъ панамн руськими було єго доволі Родичівъ. Сестру Богданову державъ Касперъ Паневський, синъ жидачівського старости; другу сестру єго сватавъ значний узгрянншннй панъ Христофоръ Зборовський, а за нимъ самимъ була дочка львівського херунжого Яна Тарла. Одружили зъ нею Богдана українські воїводи — руський Янъ Язловецький и подільський Миколай Язловецький, бо якъ вмєравъ Янъ Тарло, король Жигимонтъ Августъ зробивъ їхъ опекунами Тарлівни. Въ тихъ запознанняхъ Богдана зъ руськими панамн була думка — визволити Волощину зъ підъ невірнєго Турна. Підпірали сю думку днїстрові приятели Богданові на те, щобъ заслонитись Волощиною відъ султана, наче щитомъ або стїною.

Отъ же, поки Богданъ готовивсь до війни, та жъ сама думка обняла голову иншого воїна, що заломивъ єго одвагою и дотепністю. Якнїся Ивоня Русинъ, збагатившись торгомъ, пробувавъ тими часами въ Царїграді. Пани волоські самє тоді рємствували, що господаръ держить коло сєбе купу Ляхівъ (ляхами вважали тоді всїхъ заволоцькїзъ королївства Ляцького), а вони мусять на ту купу вистачати великі стації. Підлєстївшнсь до нихъ, Ивоня вгонобивъ гостинцями султанськихъ підрушниківъ, щобъ єму дано господарство волоське. Вже зъ давня допевнявсь вінъ у султана сєї ласки та не доскочивъ. Тепєръ ухопивсь за останнїй способъ — зробився потурнакомъ. Дозволивъ тоді єму султанъ затиати до сєбе Турківъ, Греківъ, Сербівъ и сь тимъ військомъ опанувати волоське господарство. Допомогли єму прихильні бояре. Довїдавшнсь про єго потуги, мусивъ Богданъ вигребтись изъ Волощини зо всїмъ нащадкомъ. Тільки й вбезпечивъ собі Богданъ Хотинську твержу; звїдтіля кинувсь до подільськихъ приятелівъ по підмогу. Донєсено було сю мовицу до короля. Король одвїтувавъ, що не хоче ламати раднїої зъ султаномъ, не давъ Богданові підмоги, а прохавъ султана че-

резь свого посланця, щобъ зновъ посадивъ ёго на
 столець господарський. Не вволивъ королівської
 волі султанъ, давъ короговъ господарьну Івоні
 потурнакові. Пересилки жъ ті були тільки заслон-
 кою. Королівський рядъ у сѣму ділі попустивъ по-
 тускь українському панству. Коли Турки побвють
 чанське війсьво, на панахъ те й оношйтця; коли
 жъ візьмутъ гору пани, годі Річчя Посполита при-
 тутить до короля Волощину, яко свое надбанне.
 Ляцька політика во разъ такниъ робомъ ходила.
 На Вкраїні, а й надто на подільській, багачью було
 годі людей, що жадали йти въ Козани — хто за
 дяя одобили, хто за дяя лицарської слави, а хто въ
 великою думкою — не попустити Турчинові Во-
 лоської землі. Міжъ сими-то великодушними
 були тамі люде якъ подільський воівода Миколай
 Мелецький, руський воіводичъ Миколай Сінявський,
 скальський староста Станиславъ Лянцкоронський и
 хмельницький староста Михайло Язловецький. До-
 тниъ пристало багачью вишнихъ українськахъ панівъ
 въ панцерними ротами и козацькими сотнами, що
 служили на панському кошті. У Сінявського була
 команда въ самоі безбородой молодіжи; рвалась
 молодіжъ до військовоі слави — найкращого добра,
 якого хто жадавъ тоді на Вкраїні. Скунилась усѣго
 дві тисячі коней; сила не велика що до турецької,
 та ляцька Русь тими часами рідко коли виступала
 проти азіятивъ громадище. Такъ само, якъ и чеські
 Таборити, наші Русини стояли на тому, щобъ не-
 великою купою добре узброенихъ и навиклихъ до
 бою людей громити невпорядковані ворожі потуги.

(Дальше буде.)

В. І. Р. А.

Що чоловікъ зъ утіховъ зъ горемъ,
 Всімъ своїмъ серцемъ — що вінъ є?
 Одинъ керманичъ середъ моря,
 Що гадка - буря нимъ го бѣе!...
 Щасливий, якъ човенъ - надію
 Му не розібѣ на скалі:
 Тоді фантазия завіє
 Ёго хотъ може по фалі
 На тихий берегъ обманъ - краю,
 У той садочокъ у вишникъ,
 Де хрестъ у хрестикъ виростає,
 И въ той домочокъ - годинникъ
 Новий кедровий підъ побоемъ
 На білу постіль - зільничокъ!...
 Тамъ ся сердешне упокоїтъ,
 Люба ушнє му вінокъ,
 А музи - сестри позолотять
 И на посагъ го заведуть,

А та релігія якъ жаги
 Ноблагословить, и покуть
 Нообкладає хлібомъ - сімлю,
 И въ храмъ вінчати поведе,
 И будуть грати му весілля
 Ціліський вінъ, ціле життя.

Да надія тая наша
 Слабий човенъ, брате, —
 Хто, хто ёго переведе
 По фаліхъ горлатихъ
 А щоби вінъ не розбився
 На першому брусі;
 А ци мало такихъ брусівъ
 У морі тімъ злющімъ,
 Тадокъ нашихъ обуренихъ
 Невіровъ погановъ?...
 Нема числа пане брате!...
 Лишь одинъ керманичъ
 Годенъ тебе перевести
 Ерізъ ві въ лукоморе
 Батьківського того краю!...
 О лишь одна зоря
 Переведе тя щасливо
 Ерізъ скали и бруси
 Сѣго світа - океану,
 И ту твою душу
 Заполошену, убиту.
 Миромъ прилагоїтъ!...
 Она зветця, брате, віра,
 Она тя до Бога
 Вітця твого допровадить,
 И якоромъ стане
 Середъ світа широкого
 Життя - океану.

Ю. Федьковичъ.

— 300 —

СЛІДИ ПОГАНСЬКОІ ПРОСВІТИ НА РУСІ
 ведля народніхъ пісень, повірокъ, сказокъ и
 историчніхъ записокъ написавъ
 Богений Згаревский.

(Конецъ.)

ПОЧАТОКЪ СВІТА И ЛЮДЕЙ.

Де суть Боги, живі, могуті истоти, заявля-
 ющі себе великими творами, тамъ и мисль про по-
 чатокъ світа и всіхъ вещей чоловікові насуваетця.
 Деякі поміжъ поганськими народами, докараслав-
 нитисъ високого щєбля въ просвіті та й розвоє, са-
 мимъ чистимъ розумомъ, изъ понятій виводили по-
 чатокъ світа и всєі тварі. Таке мудреванне зоветця
 филозофією. Наші поганє подібного мудревання не
 розвили, а мислили въ самихъ живнихъ образахъ.
 Въ образі яка небудь мисль ділаєтця тіломъ, а тіло

що найбільше присвідчає змислового чоловіка. Такий образ про початок світа, заховався в одній коляді. Зь нащада світа, коли не було ні неба, ні землі, було синє море; посередь моря стояв зелений явір, а на тім яворі три голуби раду радил, як світ сновати.¹⁾ Голуби святі птахів Лади, Живи, знаменували любовь. Зелений явір, то плоть чистого, святого, затвореного огню, котерий являвся в самій своїй чистоті, за тертамь дерева; вода сама животворяща свята вещь, рідичка всімь вещей. Ті три голуби добувають піску та й золотого каменя из моря; из піску станеться чорна земля, из золотого каменя — синє небо, світле сонце, ясень місяць, ясна зірниця та й дрібні зізодчки. Свята вещь Перуна, камень, то кості цілого світа, ведля простого зображіння у нашихь погань. Камень був найважнїше у нихь ролі; на великанських каміннях почивали гори, назвоющий камінь держав у руці Перунь, містєць небесний. Каменіють у сказкахь люде, та й опять відживають; таскають иноді біси величезні камені; де вода, тамь и камінь, то жь и не диво, що простий розумь у нашихь погань висновав світ из каменя. — Віроятно зображали собі наші погане печинь світа в виді яйця. Яйце було святимь знаменемь пранстнування всего мира. Кидати шкаралупу из вещь у воду. топить яйці, той обрядь стягаеться из тимь простимь зображіннямь, про початокь світа.

За любовю сновався в очахь нашого поганьна цілий світ. Мисль та пре животворящу силу любви находитья у самихь свічнихь поганьськихь шредівь, як у Греківь. У любви сполучалися оба пола, мужий и женський, любовь творила ненависть и злість, нищила, любовь мирила людей, любовь сновала и світ.

Огонь — царь, водниця — цариця. Огонь и вода строїли — та й нищили; вода гасила огонь, огонь заміняв воду в пару. Вь огні завялялася творча сила любви, бо любовь жаромь палить. Віроятно, ведля тихь простихь, но повнихь мислей образівь, божини Ладь-Живь, Лада-Жива, почиталися снователями світа. Назва Дідь (родичь) знаменує Лада-Жива, богомь-снователємь, рідичемь всеї тварі. За миромь наставь ладь, ялося життє, вь мирі Ладь-Живь уплотився. Такому Ладу-Живу, строїтелеві світа, отдавали честь наші погане релігійними танцями. Українці починають на весні танці вь колесі, журавля, хороводу; вь загалі танці у Славьянь посвящені були Ладу та й Ладі; зь відсілля плєсканье вь руки, приспівуючи: Ой

¹⁾ Я. О. Головацького Хрестоматта стр. 343.

Дідь-Ладь!¹⁾ По нині танець у нашого народа стаєодить головне завяліне весілля вь часі жєнитьби; всі обряди вь честь Лада, Живи забувалися танцями. Вь такимь танці устроїв Ладь світ; вь такимь танці йдуть своїми одвічними путями, земля, сонце, місяць и зізоди.

При такихь обрядовихь танцяхь поминали такожь и богиню Дану. Дана жь моя Дана! споканкують по нині при кінці співанки у весельнімь танці. Така Дана була образомь мирової творящої води, вічно свіжої, вічно красної. Зьображали собі її вь постаті прекрасної, вічно молодої дівниці. На имья сеї богині прізвади Дністерь, Дніпро, Донь, Дунай.

Якимь діломь станули на світі люде, про те не находимо слідівь явнихь у нашихь погань. Дєвкі байки указують, що, ведля їх зьображєнний, перші люде взялися відь жизєнного прадєрева у верєю. Одинь розбищача, розказують, поубивав на смерть своїхь рідичей, своїхь братівь и сестєрь. Довбню, которою побивь їх, підливавь носачи вь роті на колішкахь воду зь криниці. Изь теї довбні вирєсло дерево, зацвилє та й породило прекрасні яблєка. Ті яблєка, то були душі убитихь; скоро опрєстивь Господь розказаного убійця, залєтїли ті душі голубами до неба.

Яблєка амаєнувало Золоту Бабу, дерево — Живу або Жива, голуби — любовь. Золота Баба, (Богиня) була рідичкою всіхь дітєй. Цікава одна повірка пре богиню, повєляє річь дєчимь.²⁾ Коди дитина на світє народитися має, то вь хаті вікна зачиняють та й заслєняють. Якь вікна не затворєні, приходить Богиня, бере новорожену, а на томістє вьладе свою паскуду, дуже пажирну дитину. Така дитина зовєтєя відмінною. Вь одної жінки у Горєднїцахь, уродилася дитина и якось дуже не сумирна була. Жінка щось змїркувала та й каже: стрібую, чи це власна моя дитина. Я її якь найліпше, а воно рипить, та їсть, якь зь горячки. Вьада паця, та й пєся, обєє однакі, счистила, зробила по чєтире ковбасокь та й засунула вь печь. Подивилася, чи все добре поцєлося, лицила дитину вь волєсці, а сама у сінєхь скрилєся та й дивитья скрізь дірєчку. Виляєнтє дитина изь колєски та й просто до печи; відиннула затулу, витягла пєся и мовить: нехай мама їсть цюцю, а я буду їсти куцю. Такь и азїла паця до крихти. Де шє у горшїкахь придєбада, все ковїдала, а до порєжнєхь горшїківь поцєду насивала. Попрєтала вь печи, затївала затулою та й гулькь у колєску. Мати вь сінєхь такь задубіла...

¹⁾ Я. О. Головацький Очерк. басн. стр. 30.

²⁾ Записки П. Відїнського.

Ціла сеса повірка, стягається на Золоту Бабу поганську нашу родичку всіх дітей, вірогідно и перших людей. По нині говорять народъ нашъ, що баба діти изъ води носить.

Прибавивши идъ тому, що при весілляхъ дєревце жизни въ короваю и яблока суть святі, обрядові знамена, здогадуватися можна: по вірі нашихъ поганъ, Дідъ, Ладо, Живъ и Дана, Лада, Жива (Золота Баба) були родичами першихъ людей.

Перші люде зростомъ були дуже великі. Въ давнімъ світі були, кажуть, такі люде, що одинъ другому, зъ одного села на друге, сокиру подававъ. Скінчитця сей світъ, то настануть малі, буде їх дванацять въ одній печи молотити. Гадка та про колишній великий світъ, а про будущий малий, належить вірогідно до часівъ поганськихъ. Не чужі були й нашимъ поганамъ зъображенія, про колишній великанський світъ, якъ воно теперъ ученими на розличнихъ передпотоповихъ кошняхъ справджаять. Заключенне на будущність, виплило изъ самого увірення про минуше.

Стільки слідівъ о мисляхъ нашого народа про початокъ світа и людей. Невидимо у нихъ ніякихъ глибокихъ замотанихъ гаданий, а прості, здорові мислі, зняті изъ самої природи. Видимо въ нихъ розвите поняттє о силахъ, за которими оживляють мертві вєща. Такъ вєщи и сили зъображені у миротворнихъ божихъ истотахъ були передъ нащадомъ світа. На таяй двійні, сновався світъ ведла нашихъ поганъ. Належить такожъ прибавити, що ті три голуби, вірогідно знаменують поганську нашу миротворчю Тройцю, докладніше зъображену въ Триглаві. Говорити словами физики, то вогонь, вода и земля сотворили чоловіка; словами поганської віри: Дідъ, Ладо, Живъ, Дана, Лада, Жива и Золота Баба.

КОРОТКА ІСТОРІЯ КОЗАЧЧИНИ.

(Конецъ.)

Алексій Михайловичъ завоювавши Вильно, внісъ въ свій титуль слово — Литовський. Поляки вговорювали царя, що вінъ може статися царемъ цілої Польщи, що буде вибраний. Поляками після Казимира. Вмішалась въ діло и Австрія и замотала наконєць Москву въ війну зъ Шведськимъ королемъ Каролемъ Густавомъ. Сили російські стали роздроблюватися и ослабівати. Пішли невдачі, одна за другою: Западноруський народъ чимъ разъ більше холоднівъ якъ Россиянамъ; почались непопорозуміння, сварки и інші негодни. Московський бояринъ Ординъ-Нащокинъ ясно понимавъ ті негодни и взивавъ своїхъ земляківъ поступати осто-

рожно въ Западній Русі, обходитися людяно зъ народомъ и позиськувати єго любовъ. Но той голодъ перешумівъ якъ въ пустині. Російські бояре, чиновники того часу, йшли мовъ на перекиръ и знеохочували народъ своїмъ користолобьємъ, и безмірнимъ деспотизмомъ.

Р. 1656 заключивъ царъ зъ Польщею миръ. Незадовго, бо въ р. 1657, умеръ Хмельницький; тлівша искра заповѣщала нову сильну пожогу.

Въ Малій Русі антипатні козацтва якъ Великоруссамъ повели, після смерті Хмельницького, до безконечнихъ и дуже гіркихъ наслідківъ. Въ ній теперъ бистро стало розкриватися все, що виробила исторія. Підіймались въ козацтві одна за другою историчні партії и кожда наводила, по мірі своїхъ силъ, велике лихо на край и народъ. Передо-всімъ виступила на сцену партія, перейнята шляхетськими принципами Польского татари. Двигателємъ її бувъ Виговський, генералъ-полковникъ при Хмельницькимъ, а по єго смерті вступивъ нового гетьмана, молодого сина Хмельницького — Юрия, а наконєць добившийся самъ гетьманства. Виговський зайнявъ двулучне становисько. Вінъ заедно увірявъ Московське правління въ своїй вірності и въ той же часъ зносився зъ Польскимъ правліннямъ. Плянъ Виговського — відорватися відъ Россії и піддатися Польщі, мавъ більше виглядівъ на западній стороні Дніпра, якъ на східній. Боявся тому гетьманъ, щобъ при першимъ движенію єго въ сторону Польщи, східна сторона Дніпра не повстала проти нєго и не вивада неприхильниківъ на западній стороні, котора, хочъ и противна Россії, но однако опасувалася розділу Русі на дві половини. Єдинство Малої Русі, за котору стільки вже крови пролято, було дороге для кожного Українця, до которой би партії вінъ и не належавъ.

Изъ всіхъ тихъ негодъ Виговський думавъ вийти слідуючимъ способомъ: Вінъ заедно нагадувавъ козакамъ давні права и указувавъ на нарушенне тихъ нравъ и Української самостайності черезъ Москву. Річъ була хитро обдуманая и подійшувала на козаківъ, которі, обороняючи свої права відъ Польщи, не хотіли, що бъ їмъ Москва теперъ (ті права) відбирала. Козацька старшина, особливо на западній стороні Дніпра, ворушилась чимъ разъ більше проти Москви и царськихъ бояръ, розміщенихъ по Українськихъ містахъ. Но на східній стороні Дніпра найшовся противникъ Виговського въ особі Полтавського полковника Пушкаря. Пушкаръ донісъ плянъ Виговського въ Москву и збиравъ військo противъ нєго. Виговський вступивъ въ борбу, удаючи, що непокірного полковника укарати хоче. Вінъ навіть взивавъ Мос-

новське правління протиъ Пушкаря — не має на думку; Росія відважалась помагати.

Виговський зачав ділати на власну руку. Вінъ війшовъ въ пересправу зъ Перекопськимъ ханомъ и за ёго помочю розбивъ и полубивъ Пушкаря. Наконецъ въ Вересню 1658 р. зібравъ Виговський козацьку раду въ Гадячі и заключивъ трактатъ зъ Польщею.

Пункти Гадяцького трактату були слідуючі:

1. Привертаєся вічний миръ міжъ Польщею, Литвою и Запорозькимъ військомъ.

2. Віра православна має оставатися при своїхъ правахъ и привилегіяхъ по всіхъ місцяхъ королевства Польского и великого княжества Литовського, доки досягає руський языкъ.

3. Не терпіти ніякимъ побитомъ вої вірн (унін), котера виділює незводу міжъ римськимъ и старогрецькимъ народомъ.

4. Римська віра може свобідно исповідуватися въ воеводствахъ Київськимъ, Чернигівськимъ и Брацлавськимъ; но лица тої віри не можуть мати власті надъ духовними лицами православної віри.

5. Митрополитъ Київський зъ чотирма епископами: Луцькимъ, Львівськимъ, Перемишлькимъ и Холмськимъ и п'ятимъ зъ Литов. княжества — Мстиславськимъ будуть засідати въ Сенаті.

6. Въ воеводстві Київськимъ уряди будуть роздавані тільки людямъ православної віри, а въ Чернигівськимъ и Брацлавськимъ на переміну — православнимъ и латинянамъ.

7. Въ містахъ королевства и великого княжества Литовського, де суть тільки руські церкви, тамъ міщане православної віри хіснують рівними правами зъ латинянами.

8. Въ Києві основується академія зъ правами рівними академії Краківській, но въ ній не має бути професорівъ ні Ариянської, ні Кальвінської, ні Лютерацької секти. Всі другі школи мають бути перенесені зъ Києва.

9. Гимнази, коллегіи, школи и друкарні можна завести, де окажеся потреба.

10. Амнестія даєся всімъ, котрі вертаютьца підъ власть Польщи.

11. Війська Запорозького буде 30.000. Наемного підъ властю гетьмана може бути 10.000.

12. Удержанце для козаківъ буде побиратися зъ воеводства Київського, Чернигівського и Брацлавського. Козаки підлягають власнимъ судамъ, свободно правлять своїми землями. Въ їхъ діла не може втиркатися чиновникъ правительства.

13. Гетьманъ може представляти гіднимъ для надання шляхетства, однако не більше сто людей, зъ цілку.

14. Німі війська — Польські, Литовські або чужоземні не можуть вступати въ воеводства Київське, Чернигівське и Брацлавське колиби того конечність вимагала, — вони мають підлягати власті гетьмана.

15. Гетьманъ войскъ Руськихъ до смерті буде въ тімъ званню и званню першого сенатора въ воеводствахъ Київськимъ, Чернигівськимъ и Брацлавськимъ. По смерті гетьмана вибираютьца правами воеводства Київського и Чернигівського чотирі кандидати, зъ которихъ одному наділає король той чинъ.

16. Монетниця устроюєся въ Києві або въ другімъ відповіднімъ місці и монета вибиваєся зъ портретомъ короля.

17. Всі три народи — Польський, Литовський и Запорозький сполучаютьца спільно проти всякого ворога.

18. Всі будуть старатися о свободну плавбу на Чорнімъ морі.

19. Якъ царъ Московський не схоче звернути руськихъ краївъ, тоді всі війська Польські, Литовські и Запорозькі будуть спільно воювати підъ начальствомъ гетьмана.

20. Конфисковані маєтки и суми войска Запорозького вертаютьца. Заслуги войска Запорозького винагорожуютьца рівно, якъ заслуги Польского и Литовського войска.

21. Відъ нині гетьманъ и війско Запорозьке відказуютьца відъ постороннихъ протекцій и на вічні часи злучаютьца зъ Польщею.

22. Не приймати ніякихъ посольствъ відъ другихъ государствъ.

23. Основуєся для Руськихъ земель окремій трибуналь судебний.

24. Народъ Руський може мати, по образці Польщи, канцлерівъ, маршалківъ и підскарбихъ зъ сенаторськимъ достоїнствомъ.

25. Всі діла зглядомъ наїздівъ, розбоївъ и грабежівъ, підчасъ війни, застановляютьца.

26. Коли бъ бувъ заключений миръ зъ Московськимъ царемъ, то теперішня установа має свою повну силу.

27. Теперішня установа затверджуєся присягою.

28. Теперішня установа буде внесена въ конституцію.

29. Заразъ після Польского сойму король скличе на містний соймъ воеводства Київське, Чернигівське и Брацлавське. (Ту розумієся соймъ, на которімъ мала бути объявлена ціла та установа.)

Виговський піддержавъ силу того трактату Польськимъ и Кримськимъ військомъ, а зъ которимъ на полону побивъ Росіянъ підъ Кімотовомъ и

забивався навіть вигнати їх з цілої Русі-України. Но вінъ перечекався в своїх надіях на сталість нового союзу з Польщею. Народъ, як скоро узнавъ правдиву суть Гадицького договору, заворушився проти Виговського. Вінъ мусівъ відказатися від гетьманства и спасати життя своє бігствомъ.

Народъ Український бажавъ супокою. Однак на чолі його ставали люде неспосібні перейнятися правдивими його інтересами. Гетьманство сталося предметомъ особистихъ інтересівъ и интригъ, вь которі втягнуто и слабодушного сина Хмельницького, Юрія, клоняючого то на сторону Московську, то на сторону Поляківъ и Турківъ. Зновъ постигли нещастя Україну, котрі продовжались аж до р. 1663. Вь той часъ ставъ гетьманомъ Брюховецький, чоловікъ до Россії прихильний, но обернувши гетьманство на хосенъ особистихъ своїхъ вигодъ и інтересівъ.

Міжъ тимъ Московські порядки входили все більше вь Україну на місце її окремихъ правъ. Мало помаду вь Україні розміщувались Россійські війська, воеводи и нижчі чиновники. Самъ народъ, змучений безнастанними борбами про свою самостайність, бажавъ нового ладу. Однак и теперъ надії заведи. Россияне и вь Україні и вь Білій Русі позваляли собі много злоупотреблень, чимъ похісновались люде партії Виговського. Брюховецький, мимо прихильности до Россії, не зарадивъ много. Вінъ ще більше ограбувавъ Україну и тільки довершивъ нещасте своїми злоупотребленнями. Підъ такими взаєминами заключила Россия р. 1667 вь Андрусові миръ зь Польщею (на тридцять літъ), по котрому границею міжъ обома державами назначено Дніперъ. На западній стороні його тільки Київъ оставався за Россією, и то не на довго. Україна такимъ робомъ роздерлась на дві часті, проти чого завсїгда ворушився народъ. Андрусівський миръ подвоївъ неохоту проти Россії, Малоруський народъ приходивъ до переконання, що Россия а Польща все одно, ще для одної и другої приносять вь жертву найдорожчі його інтереси, стоявши такъ много крови.

Черезъ Андрусівський миръ були однаково парализовані обі партії козацькі, такъ вь Россії якъ и Польщі. Ихъ очайдушнімъ положеннемъ покористувалась нова исторична партія вь козацтві — партія Татарсько-Турецька. Вона теперъ мала зможність оставити на стороні народні и релігійні інтереси краю и підняти зь повною свободою идею о самостайності України. Турція и Кримъ давали надію обеспечати сю самостайність більше, якъ Россия и Польща. То була посїдняя проба вь не-

щасливій теорії о самостайності Малої Русі. Представителемъ Турецько-Татарської партії бувъ військовий есаулъ Петро Дорошенко. Дорошенко покористувався враждою Татаръ и Турківъ проти Поляківъ и піднявъ первихъ проти Польщі, обіцяючи Турції підданство Малої Русі. Вь р. 1672 султанъ Магометь IV. зь численнимъ військомъ вступивъ вь Малу Русь, побиваючи Польські війська и перебуваючись чимъ разъ дальше до границъ Польщі. Новий король Польський Михайло Вишневецький підписавъ договоръ Буджановський, ведля которого полуднева часть западньої Малороссії аж до Білої Церкви перейшла підъ Турцію и Польща гарачъ Турції сплатувати мусіла. Польща була стремно унижена. Соймъ не признавъ того униження. Розчалась нова битва підъ начальствомъ Яна Собієвого, котра закінчилась р. 1676 Журавенськимъ договоромъ, ведля которого освободилась Польща відъ плачення гарачу, однак Турківъ зь Малороссії прогнати не могла.

Дорошенко, бачилось, достигъ своєї цілі. Турки признавали повну независість України. Однак утврджаячись вь ній, начали вони поволи нарушати запоручені права — обертаючи церкви вь мечети, доптаючи ногами православну церковь, забираючи цілими сотнями и тисячами вь магометанство. Народъ начавъ зновъ ворушитися и проти Турківъ и проти Дорошенка. Настала потреба помиритися зь Россією и просити Московське правління о нову помічъ противъ Турківъ.

Такимъ способомъ звязалась нова війна Россії зь Турцією. Щобъ Русинівъ позиськати за собою, оголосила Турция Юрія Хмельницького, бувшого у неї вь спійманню, княземъ Малої Русі. Війна продовжалась до р. 1681. Бакчисарайськимъ договоромъ назначена ріка Дніпръ границею міжъ Россією а Турцією. Такимъ способомъ ціла Мала Русь розділена була на три часті: Московську, Польську, Турецьку, якъ би для представлення трохъ историчнихъ партій — Руської, Польської и Турецької. Той розділъ Малої Русі тривавъ аж до початку XVIII. століття, аж до борби Петра I. зь Каролемъ XII.

Часъ Петра I. бувъ часомъ страшного напруження силъ Россії задля державнихъ цілей. Жадні, ні Малоруські, ні Великоруські, права не находили пошановку. Бувъ то для всіхъ прикрий и тисосний часъ, и многі начали зітхати за стариною. Зітхнули обі ній и вь Малороссії, а особливо люде Польської и Турецької партій.

Польська козацька партія не могла сама собою нічого підприємати. Петро бувъ вь союзі зь Польськимъ королемъ Августомъ II. и зо старою Поль-

оюю партією. Протів Петра и протів Августа отбала нова партія, вдуха за Каролемъ XII. и за поставленимъ черезъ него королемъ Станиславомъ Лещинскимъ. Но та партія була слаба и въ ній не могли найти козачи-опери. Надії козаків оперелась на Турецьку партію, особливо въ той часъ, коли Кароль XII. зъ Турцією протів Петра заключивъ союзъ. Обі козацькі партії, Польска и Турецька злучились разомъ а їхъ гетьманомъ станувъ Мазепа, обманювавший, подібно Виговському своєю вірністю царя Московського. Передъ самою Полтавською битвою (1709 р.) вінъ злучився зъ Шведами. Перемога Петра повела никъ цілковитій погубі козащини. Мало помалу власть гетьмана ограничувалась, уступала Московській управі, Московськимъ людямъ, котрихъ Петро напровадивъ въ Малоросію, ділаючи їхъ чинювниками и поміщаними. Въ 1722 р. основана була Малоросійська колегія. Гетьманська власть при тій колегії упадала и не мала вже давнього значення. При Катерині II. (1764 р.) вона зовсімъ знесена. Въ міру, якъ упадала гетьманська власть, упадало и козацтво. Всі три партії: Московська, Польска и Турецька зійшли поволн изъ оцени. Усі намагання, що бь осуштити самостійність Малої Русі показались даремними. Ні Россия, ні Польща, ні Турція не бажали на своїхъ межахъ видіти чисто-воинну державу.

ДУМКА.

Природа убралась у шати зелені,
Стонались світами студени сніги,
Співали журавля у дупі мисенько,
Шуміла долина, раділи ліси,
И я по добрі блідий сиротина:
Потішити душу сирітську мою,
Забути страданне, забути недолю,
Ту відьму кошава, странную и злу,
Новою зъ катчини тигрився слабою
Ногою въ садочокъ, а матірь рукувъ
Гарачу родювку тримала й шептала:
„Коли-жъ те, коли зновъ ти будешъ здоровъ?“
— „Мині лишъ номоже солодий співъ птвичокъ,
Сердешная ненько“, а зъ тиха сказавъ,
Головку склонивъ на нечочки груди
И на тайни лугові, святі наслухавъ.
Чи співъ чародійний, чи динна весняна,
Чи Вожото світа й природи краса,
Чи матерні груди те чудо зробили? —
За тиждень хвороба пропала уся,
А ненька радіє и тиниться мною
И молиться Богу, на прощу иде

И де лишъ обернеться, новъ свѣта горещи:
„Здоровъ вінъ вже, Боже!“ все шепче, гуде.
А я все въ городці підъ липою сижу,
На співъ наслухаю, думаю що дини,
И то мині часто на думку впадало;
„Якъ, Боже, уміє співати сама
Та птвичка маленька? Ахъ, Боже мій милий!
Щось тиню у серці, и я би співавъ!“
И такъ я новою думки мої й пісні
Рядами суминни писати зачавъ.
Не горе! недоли! хвороба вернулася,
Во въ болять ті думи родились на світъ,
Умерла и ненька зъ великого жалю,
У темній могилі зо двайдять вже літъ
Дримає тихенько, на сина забула,
А синъ такъ изнидівъ, що й глянути стракъ;
Кощь радъ би нещасній головую склонити,
Но серце боляче все дзюбомъ той птахъ
Кривавить що динни, що-то Прометей
Такъ тяжко карає вінъ й загинуть не давъ.
Криваве серденько за нічъ виростає
И зновъ мене пне щось, щобъ зъ тиха писавъ.
Въ ночі я віршую, а рано зновъ дзюбомъ
Вірель той кривавить серденько мое
И серце утихло бь у грудяхъ зболітихъ
Та думати тільки ще тѣхка и бѣ...
Думки жалібненькі и пісні рідненькі
Ті писані слѣзи, гарачі, дрібні
Изъ муки гіркої підъ небо уносять,
Де зъ пісню летать пташата млі,
Співайте, літайте, ви півні крижакі,
Відъ васъ не одну я пісеньку учувъ;
А якъ щебетливі зачете нишкомъ:
— „Співать сідоглавий изъ Боговъ уснувъ“,
То й тамъ заспівайте; й про нашу Русь-неньку
Мині щебетунки все вісти несіть
И доленьки-волі ви, други, за мене
Відъ Бога у вечеръ и рано просіть,
Во неньку нещасну теперъ облітає
Изъ факлею «урья незгоди лиха. —
Ахъ Боже мій правий! зновъ серце зболіло
Відъ дзюба гризьного, недоленко ала!

Данило Млаха.

МАРКОМАНИ. *)

Историчний дослід Василя Подолянського.

О Маркоманахъ кажуть, що вони за часів Юлія Цезаря сиділи на правім березі ріки Рену у Гельвенці т. е. у нинішній Швейцарні и Тиролю; але

*) По волі автора лишасмо єго правенськ. Ред.

теє не схоже з правдою, бо у тогдішніх часах сиділи у Гельвеції народи галійські котрих Юлій Цезар воював, а Маркомани сиділи тогди над середушим бігом ріки Одри, и відси помагали Аріовістові супротив Юліові Цезареві. По послабленю Боів посунулись з над Одри в югови до залишених Боями країв и обсіди нижішню Мораву и западні Угри аж по ріку Драву вадовж Тиси и Дунаю негет до Альп стирійських, а з ними враз пересіджували и Квади. Під проводом свого князя Маробуда р. 12 перед Христом заняли останнє пристановище Боів у Чехах без великого опору. Маробуд, у Римі згодований, хотівши свій народ образовати, наспроваджав римських купців и ремесників, а Маркоманів и Квадів перемішав із Боями загадавши їх лагідним способом у один народ перетовкати. Сам осів у начальнім місті Боів и презвав го Маробудум (але Бог знає де?), а двір свій тай військо своє, 70.000 піхоти и 4.000 кінноти, устроїв на роб римський. Р. 17 по Христі зайшла велика борба між Маробудом а Арміном князем Херусків, котрий, также у Римі згодований, р. 9 по Хр. Варона ваджая римського погнобив, и Маркомани стали приголомшені, а р. 19 побив їх знова Катвальд цар Готів и присів їх краї; одже Маробуд стратив своє царство, алежбо р. 21 и Катвальд стратив своє. Оба тепер удалися до Риму просячи оласкавое приняте. Катвальдові позволив цісар Тиберий осісти у Форум-Юліум а Маробудові у Равенні, де по 17 роках вмер. Від тепер взяли над Маркоманами верх їх спільники Квади під начальством царя Ваннія, Римлянами ім назначеного. Р. 51 поділилися царством Ванний и Сід, синове Ванніові (може Ванди) и сестри Ваннія, за помочю Лігіів народа мешкаючого над горішною Одрою у горішнім Шлеску (може Ляхи). По р. 70 царювали вже чужі князі, але усе яко піддані римські. По р. 165 за царя Балломара воювали Маркомани, в спільстві з десятима народами, Римлянів, а 174 р. побідив їх Марк Аврелій и цаверт ім тяжкі варунки.

Аж до половини третєго столітя безустанку давалися Маркомани вознаки Римлянам, а завсе у тих самих краях, меже Дравою, Тисою, Карпатами и Шлеском сидячи. По нападі Гунів 375 р. на Европу чути було о Маркоманах ище около р. 430, коли гунський цар Руй по при енших народах завоював и Маркоманів и Квадів за теє, що помагали Римлянам, и знову р. 450, коли під розказом Атилі (або Гецля) враз з ним ходили до нинішної Франції, де він на полях катальонських (Chalon sur Saône) побіджений був. Від того часу, коли Маркомани свою самостійність політичну втратили, затратилося у историі и имя Маркоманів.

З тих Маркоманів, німецькі писателі ма силу роблять Німців виводячи їх имя знімецьма: die Mannen an den deutschen Marken, т. е. люде при границях німецьких, так, якжебито не мидо у царстві німецькім але навіть и при границях, него доконечно людий німецьких потреба було, або, яже би то и днесь навіть там самі Німці були; и нікто не вдрить там Словянів, а у Франції самі Французи и не в там Бретаньців, а у Гишпанії самі Гишпани и не в там Басків, а в Англії самі Англичани и не в там Валонів! Зроблено Маркоманів Німцями може про звук наче німецький имени народа або повдинокого царя. Так и пр. Фрімгелъ була царевна їх, котра р. 396 писала до св. Амброзия, просячи го аби її прийав до віри християнської и тот її прислав катехизм нароком для неї уложений. Найбільше кичуться на римських историків, бо тіі почислили їх між Германів; алежбо римські историки споминають о двоєким роді Германів: одних бесіда була лацна до вигвари для Римлянів, а в других така, що изик Римлянина ніяким робом не міг висказати; одже Германами звано у Римі и Німців и Ненімців, а задля того не мож сміло повісти, що и Маркомани Німцями були. Німецькі писателі давнійші знайшовши між Германами певні народи з певністю німецькі, не звідуючися о дальше узнали и Маркоманів за Німців, а пізнійші яже мали давнійшим перечити? А словянські хотьби и здогадовалися инакше, не сміють инакше сказати. Дятого чей и п. Палацкий не перечив, бо як бувби сказав що Маркомани не були Німцями, лише еншим народом и пр. словянським, то всі були би гукнули на него „докажи“ — хоть самі свого не доказали. А прецінь видить, що з більшою певністю мож повісти, же Маркомани нікто не був енний, як тоті самі Словяни, що пізнійше у тих самих країнах підимивнем Моравянів на яв вступили.

История знає що по Гунах осіли, а властво тільки пересунулись, Гепіди и Лєнгобарди через тіі краї, де були Маркомани, — що Гепіди и Лонгобардів около р. 560 Авары, появившися з Азії у Европі 558 р. відси прогнали, и ті краї опанували; одже знає история за маплив тих рієних народів, але де Маркомани ділися, коли и відси Моравяни тутки прийшли, о тім история не пише; однаковож пише, що Аварів уже місцеві Словяни яко ребелянти під проводом свого воєводи Самона від р. 623 до 627 проганяли, а небаваки пізнійше відись, як з під землі, виділо там мено Моравянів. И земля та моравська мусіла бути менамелька, коли по днесь у роті люду простого нинішної Моравні марграфство теє зовеса „однаїцатою столицею“, запевно хотарю моравського старев ічного.

За часів Самона, писателі аж н. пр. Фредегар, не зовуть народа ёму підданого ніще Моравянами ані уже Мардоманами, ніще Вінідами; адже уже признають що то Словяни були, бо Німці звичайно звали Словянів поближших собі то Вінідами, то Вендами, тр часом Антами.

Само той був першим з меже більших нам знаних вождяів словянських. Походження его як каже п. Палацкий не було відтам де царёвав; там він був самопрійда, але він виїшов від Велетів и був родом Словяниц-Велета. Велети був народ славянський а мешкав у днесній Нідерляндії. И не треба тому чудоватися, бо ніще Юлій Цезар у Нідерляндії нинішній воёвав якоесь словянське надморське місто - републіку, котре звалося Бзерак и було тяжко богате и морський гандель вело. Тес місто він розбив и зрабовав, сенат и старшину зрубав, а 70.000 люда на ярмарках римських розпродав. Там пізнійше знайшлися Словяни-Велети; тих Велетів р. 622 побідили царёве Франків Хлотар и Дагоберт. Само здався що був вождяем Велетів у тій борбі, а коли вздрів утрачену надію ратунку для своєї батьківщини, утік из лицарством своїм и перейшов до Чехів, котрим также Франкове досквіряли, зацепив у Чехах свою ненависть на Франкам, став ім за вождя и з відси воёвав Франків.

У нинішній Угорщині в тодішних часах голвну свою оселю мали Авари, народ азійський а дикий и хижий, котрий ледво що р. 558 до Євроци всунувся, а за кілька років вже був паном цілої Угорщини и більщини Європи. Звіди потрясовав він цілою Європою, а яко лунавмі верг мерзячку між Гепідів и Лангобардів, аби вони мрвадичились з собою побилися и послабіли, а пак впав и на тих и на цоних, та й 563 р. вже прогнав обоіх, и таким робом увольнив Словян тих, що іх Фредегар Вінідами зове, від дотеперішних панів, а сам заяв іх місце; але яко дичинь розбишацька досквіряв ніще гірше тим бідницям Словянам. Тло людности в Угорщині було словянське, розмаїтих поколіннь, по котрої головах всілякі напасники и утискачі пересёувалися; так за очередов Готи, Гепіди, и Лангобарди, а тепер Авари. Авари напастували и Німців и Чехів, а уже Само воєводив тогди Чехам, адже ударив на Аварів тай розрухав Словянів підданих аварських. Тії зворохобилися станувши під розкази Самона тай стерли Аварів так, що вже іх сила на віки помиллася и перестала Славяном вадити. Однаквож аж Кароль В. цар Франків а пак цісар римський з окрешом антеревив Аварів околє р. 800 и тогди гнеть появилєся там ния Моравянів. Сама прогнавши Аварів зпомеже тих Словянів, що іх Фредегар Вінідами зове, стався залож-

телєм першого величавнішого у історії нашоного царства словянського, котре розтагалєся від Тиси по Альпи стирійські, а від Дравы аж по Карпати и ріку Спреву и Габелю. Але царство тес появилєся в світі тілько яко ефемеріда, бо тревало ино до смерти Самона 35 літ, т. е. від р. 627 до 662. Словяни з вдячности поставили Самона р. 627 за царя собі, и царював ім щасливо и мудро, воёвав моторно и зо всіх воєн вертав побідителєм. Мав 12 жінок, 22 синів, 15 донєк. По великій битві під Вогитисбург, котра 3 дни тревала, де Дагоберта царя Франків заголомшив, а де му Валуох князь славянський, бачу з Веобрима, помагав, піддався му в опіку Дерван князь словянський з над Лаби котрий доти Франкам підлягав, и так повеличив му ёго царство. Повдні Словяни з над Одри и Висли що му не хотіли піддатися, уступилися до Паннонії бізантійської де ім цісар Гераклий, як каже Константин Порфірогеніт, оселі подавав. По смерти Самона царство ёго розпалося з окрешом, и ан сліду по ёму не зістало; аж знову за 150 літ на тім самім місци уродилися в історії Моравяни и царство моравське, в котрих чей без гріха годить ся може и питомих Маркоманів знайти.

Зъ народніх усть.

І. Коляди.

а) (Записала у Саджавці, селі Станіславськ. околу, Тек. Н.)

Ой газдо, газдо, вижди ти до насъ
Тай порадь же насъ, якъ ми маємо
А въ світі жити — Бога хвалити.
Посади Бога по конецъ стола,
Свету Пречисту тай коло него,
А всі Светі тай на окола;
Витай же Бога зеленимъ виномъ,
Свету Пречисту солодкимъ медомъ,
А всі Светі кудревцемъ-пивцемъ,
Насъ колєдничківъ добровъ горівковъ!
А за симъ словомъ — бувай намъ здоровъ!
Не самъ собою, а й зъ паневъ матковъ,
А й зъ паневъ матковъ, зо всєвъ челядковъ.

б) (Изъ збірника Бвгенія Желехівського.)^{*)}

1.

Тамъ у ві Львові, въ винногородци
Видівъ я! Видівъ я, брате, ту паняночку въ віночку!

^{*)} Сі коляди (1 и 2) записані у Кудобичняхъ селі під Зборовомъ, Волочівського околу. У 1. повтарєтця за кождимъ віршемъ: „Видівъ я! Видівъ я, брате, ту паняночку въ віночку.“ — А у 2. „Ясна! Ясна зоронько, Марсю серденько, говори зъ нами озъ тихенька“. Конецъ еднакий въ обохъ.

Тамъ Настуненька по саду ходила,
 Но саду ходила — садъ обмітала,
 Садъ обмітала въ виноградгородці.
 Виноградъ садила — кунки нагортала,
 Бунки нагортала — на столигъ ставляла,
 На столигъ ставляла — гостей забавляла.

А за тимъ словомъ бувай же ми здоровъ,
 Бувай же ми здоровъ гречная панно!
 Здоровля въ той димъ на челядоньку,
 Щастенько на двіръ на худобоньку.
 — Рости велика — до черевика —
 До вінця — до хорошого молодця — до чоловіка.

ж.

Вийшла Марися рано по воду —
 Ясна! Ясна зоронько, Мариску серденько,
 Говори зъ нами зъ тихенька.
 Вийшла до неї матінка єі:
 Подай Мариску білую ручку!
 — Ой я Вамъ не дамъ, бо вамъ ся не здамъ.
 Плила Марися краємъ Дунаємъ,
 Вийшовъ до неї братінго єі:
 Подай Мариску білую ручку!
 — Ой я ти не дамъ, бо ти ся не здамъ.
 Вийшовъ до неї миленький єі:
 Подай Мариску білую ручку!
 — Ой на ти обі, возьми ня собі.

II. Щедрівка.¹⁾

(Изъ збірника Мелетона Бучинського).

Ой зъ за гори місяць сходить —
 Дуже рано й а въ дзвінъ дзвонъ.
 Ягъ заграли, задзвонили
 По всіхъ церквахъ въ монастирі —
 Щедрий вечеръ! Добрий вечеръ,
 Добримъ людемъ на Свєтъ вечеръ.
 Ой встанъ газдо, підоймисє,
 До стаєнки подивисє! — Щ. в. и д.
 Кобили тисє вжєребилисє:
 Самі коники злотокопиті. — Щ. в. и д.
 Ой встанъ газдо, підоймисє
 До обори подивисє! — Щ. в. и д.
 Корови тисє положилисє:
 Самі бичечки-злоторіжечкі. — Щ. в. и д.
 Ой встанъ газдо підоймисє,
 До кошері подивисє! — Щ. в. и д.
 Овечки тисє покотилисє:
 Самі ягниці-злоторосиці. — Щ. в. и д.
 Ой сидить газда по бомаць стола,

¹⁾ Записана у Гривівцяхъ, селі Станиславського околу

На нимъ шепочка зъ самого злета. — Щ. в. и д.
 А намъ хлопчєнамъ по шєтєжкові
 По шєтєжкові, по періжкові! — Щ. в. и д.

Охрімъ на ярмарці.

(Драматичній образокъ въ шість діянь).

(Конецъ.)

Ява четверта.

Охрімъ, Оксана, Татарчиха.

Охрімъ. Оттакє! Гай, гай, москалю що ти робишь, Хлїбъ-сїль мою ївъ, та ще й жінку мою на вулиці цілюєшь! та хочъ би въ хаті або въ коморі, щобъ люде не бачили. А ти чого стара дивилась? Шварбукъ проклятий, чомъ ти єму ляпаса не дала въ зуби? Га?

Татарчиха. (Дивлячись за відходячимъ Ташарєкомъ.) Та цуръ тобі, відвяжись, хїба я тому винна?

Охрімъ. А хто жъ, якъ не ти? Ци може я виненъ.... га?

Татарчиха. Відчипись відъ мене. (до Оксани) Ходїмо лишень Оксано въ хату, я щось маю тобі сказати. (відходяшь.)

Ява пята.

Соловєвъ, Жєвага, Охрімъ.

Соловєвъ. Что тутъ за споръ хозяинъ?

Охрімъ. Та тутъ, добредїю, твій товаришь, та мою жінку цілювавъ.

Жєвага. Эге! мосналі, бачу, коли не товчуть, такъ мелють, а даромъ не сидять.

Соловєвъ. Ну такъ что жъ, что поцалувалъ? Экъ велика бѣда! Відъ губы у неє оттого не соррота?

Охрімъ. Та воно звїєна, що не зітрутця, та все жъ, знаєшь, москаль....

Соловєвъ. Ну, что знаєшь? Ну давай и тебя поцалую. (відходить до Охріма)

Охрімъ. (відаскуєсь) Та цуръ тобі, не знаєшь що вдумавъ.

Соловєвъ. Ну, ну, хохоль, цалуй мене, говорю тебѣ.

Охрімъ. (сміється) Що се за чудний москаль, врагъ би бо не взявъ!

Соловєвъ. Ну, цалуй, говорю, а те такъ и выстрѣлю, да прямо въ око. (армируется)

Охрімъ. Поцілюю, поцілюю, аниъ тїлькє рушницю, будь ласнавъ, цуръ їй!

Соловєвъ. Ну, нїтъ, постой. Руки не шєвєшь и не трєчєтєся сь мїста. А ну доскажи-ка, что было послѣ того, какъ ты наѣлся кутєнъ?

Охрімъ. Та годі бо, москалю. Що буде? жиєть боливъ, ажъ я тепєрь оттуть коле. (аказує ии

мабуть прийдеця кликати ворожку, щобъ саманищи заварила.

Солов'євъ. Нїтъ, не то хохоль, врешь! Ужъ не утечешъ отъ мене. Все раскажи, а то вотъ такъ, право и тарахну, — да слышишь ты, прямо въ око.

Охрімъ. А якъ ти вже нимі обридъ зъ тою кутею, оттутенька ажъ сидить. *(показує на горло.)*

Солов'євъ. Ну, ну, говори. *(примірюєсь)* Дер- жись хохоль!

Охрімъ. *(зъ страху)* Ой лишенько! Потрівай, москалю, всю правду скажу. Я якъ відісь миску у хату, подякувавъ москалямъ та й вернуєсь и лягъ нідъ возомъ. Ажъ ось—якьса баба, мабуть перелупка, підійшла до воза та й питає: а що тутъ на возі? А я кажу, хіба повлазило! отъ вона підняда рядно, та й каже: „та тутъ же нема нічого, — за що ти ладесся?“ А я тоді и вскочивъ, мовъ опеченний, якъ немає? Коли скорійшъ до воза, а въ возі справді нічогосінько, мовъ Татаре були. Я такъ объ поли и вдаривъ. Що тутъ робити? пропаща моя голова. Кинувся сюди-туди, заразъ догадавъсь, що се москоська мабуть штука. Закинувъ батігъ за плечі та й потіпає по вулиці та й питаю зустрічного-поперечно-го: чи не бачивъ хто-небудь москаля зъ веприкомъ або зъ прядивомъ? Ажъ ось, бачу, несе щось на плечіхъ москаль, що дававъ куті. Я й загукавъ на него: лови ёго, держи! А віць сівъ на дорозі та й ставъ чобіть сидать. Та й каже: Чего тебѣ хахолъ нада? А я кажу: та въ мене и сало и прядиво укра- дено.... *(по землі до Солов'єва)* Та му бо, кинь руш- ницю, москалю,

Солов'євъ. Нічого, говори, говори все.

Охрімъ. Оце пень москоська! — А вінъ и каже: та хто жъ у тебе вкравъ? А я взявъ та й кажу: не знаю.... Та й питаю ёго, вінъ чи не знає? А вінъ й каже: нїтъ братаць не знаю, можетъ- быть, какая каналья на вемъ и сѣдить. А я й кажу: а може и сидить. А вінъ каже: Побѣги вотъ въ сю уллицу. Я взявъ та й побігъ, та вже тоді спи- знавъ, що той же самісецький москаль на моёму жъ салі и сидівъ. Кинувся назадъ, такъ ёго и слідъ собака замелн фостами.

Жевага. Ёге! уже сказано: що коли москаль каже право, то бреше право.

Солов'євъ. Чего жъ ти три дни сидѣлъ въ городѣ и не ѣхалъ домой?

Охрімъ. Та ну бо кинь рушницю, може най- детця пропанка.

Солов'євъ. Ахъ ты ворона безмозглая! Ну, теперь слушай команды. Скорымъ шагомъ маршъ! маршъ!

Охрімъ. Та годі тобі муштровать. *(хочияк ма- шуруєши.)*

Солов'євъ. Ну, ну, маршъ! лѣвой, правою, лѣвой, правой, стой, равняйсь. Ну, жохлацкая га- лова, цалуї меня.

Охрімъ. Та ну же бо, добредію, годі глау- вати надо-мною.

Солов'євъ. Ну, ну, цалуї, да смотри, крѣпко.

Охрімъ. *(надієраєсь)* А, не вкусить може?

Солов'євъ. Ну тамъ посмотришь, ёто не твоє дѣло. — Ну, ну цалуї!

Охрімъ. Ой лишечко, щось бісівъ москаль хоче зробити. *(хочє цілувати Солов'єва, не той вскрикує, страшисть Охріма, котрий во страху падає, Дідь сей гдєсь бѣжи тарабанъ.)*

Солов'євъ. *(смієсь)* Ха, ха, ха! Ну чортъ съ тобой, побігу на ратний дворъ. *(вибігає.)*

Охрімъ. *(відіймаєтьця)* Ой лишенько! отъ те- перъ мабуть безъ ворожки не обійдемось! Ой ли- шенько! *(обернувшись за Солов'євомъ)* Щобъ тобі по вікъ добра не було, бісовому москалю, анахтемському! Щобъ тебе лихо побіло, кацапню прокляту! Щобъ тебе взяла трясця на двадцать лихоманодъ!

Жевага. *(регогуєсь)* А що, ци не справді вку- сивъ тебе?

Охрімъ. Та ні, вінъ не вкусивъ, а переля- кавъ, врагъ би вбивъ ёго батька на тімъ світі; крикнувъ, мовъ нзъ моздіря стрільнувъ! А побіла бъ тебе лиха година! хочъ би вінъ тричи галуш- кою подавився. *(Музика грає походний маршъ. Всі глядять на право, на переходящий батальонъ.)*

Ява шеста.

(Охрімъ, Жевага. Входить Чурило, Оксана и Татарчица.)

Охрімъ. Бачъ! скількі москалівъ! и де вони взялись?

Жевага. А справді, видимо невидимо! А му- зика якъ грає, хочъ гопака танцюю! А що Чурило, ти такъ не заграєшь якъ москалі?

Чурило. Куди жъ! яке диво! ще може й лучше зъумію. А нехай хочъ одинъ москаль за- грає, держучи скрипку за спиною. Чорта зъ два. Е! А на цимбали не одинъ не втне!

Татарчица. Пішли мої голубчики! *(хрестить їх рукою)*. Нехай вамъ Богъ помагає на все добре. Нема тільки межъ вами мого Гриця! *(плаче)*

Оксана. Та годі, ньенько, ти очи виплачешъ. Що жъ, мабуть такъ Богу угодно, щобъ ми ёго уже не бачили більшъ. Ходімо лишень, проведемо москалівъ за село. *(виходять за ними Чурило)*

Ява сема.

Охрімъ, Жевага.

(Чути далеко кієню)

Жевага. Оттакої! Далєбі, що можна тан- цювати, такъ за ногу дергає *(танцює)*

Охрімъ. А мнї байдуже! якъ би таки ду- дочки, обо що вище заграли..

Жевага. А що Охріме? Якъ ти думаєшъ чи наша возьме?

Охрімъ. Ще й питає! Коли Туркові горячого сала залила за шкуру, а то щобъ бунту не смирили...

Жевага. Та й я такъ кажу. Зададуть же імъ прочуханці. Уже не будуть більшъ зъ гоноромъ своїмъ носитись. А знаєшъ Охріме, що міні на думку прийшло?

Охрімъ. А що?

Жевага. Піду и я на війну. Крий Боже, якъ хочетця.

Охрімъ. А що? справді ходімо!

Жевага. Та тобі куди? У тебе жінка, а я удовець, дітей катъ-ма, міні можно.

Охрімъ. Такъ що жъ, що жінка? Но врага міні вона! Що я зъ нею буду робити; жінку подину, а далєбі, що я піду на війну, такъ би макогономъ и улущивъ по лобі, котрий би врагъ поткнувся!

Жевага. Ого!

Охрімъ. Хочъ землі знімъ, а піду; міні бъ тільки на коня!

Жевага. Та постривай лишень, Охріме, може Богъ дасть, и насъ козаківъ покличуть. И старіи молоді тільки объ тімъ и толкують, що може покличуть, якъ було за француза, щобъ постояти за нашого царя, або и душу за него положити. А коли бъ Богъ давъ! Все, що в, продамо, купимо коней, пістолі за поясъ, шаблі въ руки; тоді тільки держись враже, ажъ земля загуде. Та що й казати! Тільки гукни, такъ заразъ народъ обізветця и на царський зовъ збігнетця. Та й пани наші не відъ того, допоможуть усімъ, дадуть и коней и зброю, а деякий и грошей. Та коли що, то въ місяць, або два, зберетця полківъ мабуть зъ вісімъ! Отъ якъ! О Господи, коли бъ же воно такъ було! Крий Боже, якъ хочетця постоять за нашу правду, та за нашу віру православну!

Охрімъ. Та все Кіндрате, нзо мною не знаю що робити? Що я буду дома боки вилежувати? Неначе я баба яка, чи що? Та я ще зъ глузду не зсунувся. Далєбі, покину жінку, и я сяду на жоня, коли такъ? Дивись, Кіндрате, що се на селі робитця? Дивись якъ народъ заворушивсь. А гомінь який? Мовъ греблю піврало!...

Жевага. Ой справді, що воно таке? Дивись: онъ, одні обнимаютця, другі таяцюють, що воно таке?

(Чути різні голоси и крики радосніи за сценою: Гей, грегосіи, бабаки! годі, годі боки вилежувати, збирайтеся, продирайте очи)—музика; Чурило и другий музикантъ являюшця на сцену, за ними бєгъ гисла народу, старихъ и молодихъ; дєлкі танцюють, той гопака, той козака, той шумки, що кому на умъ впаде).

Жевага. Чого се? чого се? Та кажіть бє чого ви танцюєте, показилися, чи що? Отъ бідє, не добересья, толку (обертаюшця до старосащан гисли, діда) Здоровъ Терешко, що въ новій сорочці? Ти зъ якої радосіи танцюєшъ? — Всі кричать, нічого не розберешъ!...

У сь. (танцюючи) Та якъ же не танцювати? Самі ноги несать. Прийшовъ царський указъ, щобъ козаки наші збиралнсь мерщій врага бити...

Жевага. Чи справді такъ?

У сь. Присяй Богу, и я кидаю свою бабу, и самъ піду воювати, щобъ стати за нашого царя, и за нашу віру православну!

Охрімъ. (аруєшця) Та воно... и самъ не знаю; та ятъ же жъ воно живну покидати?! Нехай удовці и парубки бьютця — а я вже не до того. Треба доглядати газдівства та худоби.

У сь. Ахъ ти сякий-такий дурню. Чи хочешъ, щобъ тебе на куски розірвали?... Ану панове...

Охрімъ. Почкай, Терешко, не склякуй нафоду, бо зо страху розпадуєтця. Я, баєтъ, не відъ того... (танцює відъ незогу).

Чурило. Та хйба жъ я вироковъ чи що? Обохъ своїхъ синівъ візьму зъ собою, щобъ тихъ бунтовниківъ побити...

Хоръ.

Гей козаче на врага!
Шаблі въ руки и пістолі!
Гей козаче на коня!
Погуляємъ въ чистімъ полі.
Ой гопъ, того дива,
Наварили жъ теперъ пива,
Будемъ, браття, вратівъ бити,
Будемъ, браття, пиво пити.
Ой ходімо до панівъ,
Нехай дають намъ конівъ,
Поїдемо воювати,
Собі слави добувати.
Ой гопъ, того дива,
Буде добра царська сила,
Козаченьки зъ москалями
Напотишутця врагамъ.

Охрімъ.

Ой гопъ, коли жъ такъ,
Хйба жъ и я не козакъ?
Піду лишень я до шинку,
Та тамъ випью четвертинку,
Ой тоді я погадаю,
Якъ ворогівъ бити маю.
Ой гопъ, коли жъ такъ
Та хйба жъ я не козакъ!

Хоръ.

Гей козаче на врага!
Шаблі въ руки и пістолі!
Гей козаче на коня!
Погуляємъ въ чистімъ полі.

(Музика грас, народъ танцює и розходитця.)
Кінець третьї дії.)

ВІСТІ.

— 1-ий випускъ II. тому поезій Шевченка вийшовъ на тихъ дняхъ у Львові.

— 3-ий випускъ поезій Федьковича вийшовъ уже, въ Коломні.

Головні помічники при редакції: Е. Згарський М., Коссакъ. Арт В. Лугаковський, Ом. Паршицький, Арт К. Сушкевичъ

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улиця). Адміністрація підъ Ч. 352 3/4.

ВІТРЕННИЦЯ.

Оповідання.

I.

Шкода ві краснихъ, сивихъ очей, шкода темнихъ брівокъ, шкода ладної уроди, коли вона така вітрениця, що въ неї розумъ такий нестаточний, а серце, ніби на улети билина, на всі боки колишеться та перехилияється. А й собі, ні другому вона не придбає щастя — буде не одинъ черезъ неї нещасливий, а вона тимъ не приобріє собі долі.

Панна Анастася, одиначка въ свої матери, ні багатой ні бідної вдови по урядникови, цвіла и процвітала, якъ у лузі калина, а рожа въ зільнику дівочімъ — а слава голосна ві краси й уроди стягала докіль неї купочку молодцівъ усякихъ. Гарнажъ бо й тота панна Анастася! Невеличка, кругленька, якъ клубочокъ підкїтківалася вона ніби, а не йшла, та співала цілий день Божий, якъ жайворонокъ, непосидюща була, якъ шмиглявка, а цікава до всякого веселого діла. Отъ яке то въ неї личко: кругле, румяне яблуко одно й друге ніби плавали по молоці, зористі сиві очі, здавалося, завсе сховатися хочуть підъ темними густими бровами, носикъ ніби утесаний, пинчався на сторожі пупінки рожевої, котора тільки ховала по за собою дрібонькі и рівні, якъ снігъ білотою ажъ ссяючі, зуби. У станочку не претонка, якъ тоті дуже панські панни, ходомъ жива, якъ білиця, мала на диво ладні, малі руки и дрібні ноги. Та вже-жъ и не за чого иншого вона така вказувалася гарна, и не за що небудь хлопці всякі ві ажъ обожали; а прозивали, то вже певно зъ досади, вітреницею.

Отъ-що то тоті хлопці за напасливе сотворінне; всіхъ дівчині любити годі, а за одного або й другого инші ворогують.

Але-жъ панні Анастасі якось, бачъ зъ боязни передъ другими, прийшло до голови найлучше —

всіхъ манити, и кождому давати добре, ласкаве слово, — учити хлопцівъ розуму. Поволи стали всякі молодці въ неї у ласкахъ на рівні. Чи приїжджати, питає одинъ, каже добре; чи до вподобы его буванне, займає другий словомъ панну, а чому-жъ би й нітъ, одвічає вона; чи годиться ему що доброго думати на будуще, заходить третій, и сему єсть добре слово; ба й четвертий и пятый надіється. А що? було дражняться по міжъ собою панничі-молодці, чия буде Анастася? И моя и моя; кождий признається. — Ага, моя... рікъ одинъ багатий та досадливий поповичъ, — моя, твоя та ще чия, я знаю. Ану — чия — питають. Чия? вінъ сміючися замітує — чия, вітрова; та се панове, вітрениця, вона зъ вітромъ ніби погнається, та й доля ві зъ вітромъ піде. Хлопці сміються, а вінъ усе: Вітрова — вітрениця.

Отгуди то прийшло и се ім'я для панни Анастасі, котора вчувши за нѣго, тільки топнула ногою и втїла коротко: Добре, нехай я буду вітреницею; то й їхъ вітрами я держати и віяти буду.

II.

Панна Анастася зъ матерею, котора колись такожъ изъ села до міста віддалася, жили дуже сумирно и приємно на селі. Хата їхъ стояла на убоці відъ села, підъ лісомъ, була невеличка, але ладна и привітлива, якъ чоловікъ гостеливий.

Гарний дворокъ, каже кождий проїзжий, якъ скринька на ляльки або квітте. А въ хаті єсть и ляля, єсть и квіття. По міжъ двома вікнами ціла стіна заложена красними квітами, полицка верхъ полицки все дрібніші, все красші цвіти, а гарно рядомъ стоять місячні рожі, наче вінець зільника штучного. У середині городця шатро зіп'яте зъ повоївъ, підъ шатромъ столикъ круглий, докола лавочки плетені зъ глойни, робота принадна и цікава.

Панна Анастася у прозрачній загорті сидить и відписує кїльця гаптарського взорця — дуже важна робота у панни кождої. Отъ — ціла видиться,

проперла у тихъ кілцяхъ, а оловець сирота певно ажъ упрівъ, такъ приязно панна Анастася потискає до паперу... Що таїй панні ходить у думці? воно би прецінь вартъ діла, хочби й трудного, довідатися, які то комахи літають и фурчать у дівочій голові. Го, го, го, які цікаві тоті мудрагелі, що ті книжки пишуть... вони янъ утнуть яну исторію, то розказують до волоска одного, що тота або ся особа думала собі рано, передъ сніданнемъ, ба ще передъ полуденкомъ, по вечері, що снилося, куди гадки и думки до голови прийшли, куди вилетіли, коротко сказавши, їхъ особи то такі цілі логічні, розумні — діти такі розважливі, наче старі люде... А прецінь у жадного такого писателя годі такої особи подибати, якъ панна Анастася, и такої гарної и такої розумної, и такої пустої, и такої безжурної, якъ вона теперъ при писанню гаптарського взорця. И вона собі думає думку та отъ яку:

„Той лісничий камеральний нашъ, який вінъ дурний, страхъ,“ а ёму бачиться, що въ ёго голові, Богъ знає, які розуми. Вінъ усє знає, усє бачивъ, усє читавъ — ёму здається, що вінъ найкрасший, що за нимъ усі дівчата пропадають..... а то дурний, та-же я ёго и бачити не потребую“. Підперла головку на долонь и задумалася щось потайно: за лісничимъ стояла друга особа, ёго помічникъ, Петрусь. „То вже скорше до людей подібний той ёго Петрусь — кучерявий, чорні вочи, брови високі, рожеві уста, а який той гарний, сходячий усъ чорненький. Справді той панъ Петрусь дуже ладний и такъ гречний, привітливий и услужний — дарма, що вінъ побережниківъ синь, по ёму хлопського роду и не значно. Вінъ би страхъ мене любивъ, вінъ би любивъ мене—любивъ мене любовю огенною.... То мусить бути приємно и мило, якъ такий гарний молодець такъ страшенно любить... Я мушу разъ спробувати, але тільки такъ, троха, бо я прецінь любити не буду по правді нікотрого — я покажу тимъ нуднимъ и безголовимъ паничамъ, що любовъ мужчини єсть нічимъ для мене, покажу, що мене любити можна ажъ до божевілля...“

Дивна така думка, а справді вона не инша була, якъ указало діло — панна Анастася задумала положити ціпя на серце молодого Петруся.

III.

Петрусь — що се за птаха, побачити треба, аби й собі осудити, чи вміє хочъ вибрати жертви Анастася.

Петрусь — то хлопець саме въ найкрасшому віку, де розвивається и жизнь и душа чоловіка — вісімнадцятий рікъ минає мужчині, то зачинається

життя. Петрусь бувъ на девятнадцатому году, похожий на первий разъ цвітучий дубъ розживний, справді, якъ Анастася добре бачила, дуже уродливий — чорнобровий, кучерявий, чорноокий и вусикъ, янъ шовкъ лискучий а ніби вуголь чорний; бувъ такий, зза которого неразъ и пісні складають, що вінъ дівчатамъ розумъ розводить.

Отець Петруся, хлопъ богатий, разомъ зъ охоти до полювання и побережничивъ у лісахъ царськихъ. Старий побережникъ, Игнатъ, скорше самаравъ на пана якого, якъ на слугу лісового, Не мавъ більше дітей, якъ ось того Петруся, то-жъ дававъ на ёго хованне и науку все, що лише потрібно було, потайкомъ говорячи собі, що ёго Петрусь буде паномъ лісничимъ, а прилюдно уступаючи жінці, котора рада була би изъ своего Петруся зробити не то що попъ, але владику. Вирісь молодий одинакъ побережницький та по батьковій голові повівся — побувши зо два роки на техніці, пішовъ на науку та пробу до лісництва, а що найлучше ёму бачилося, въ своїй стороні бути, лишився такъ у селі рідному.

Петрусь бувъ и богатий и головатий молодець, а до того, якъ на укірь паничамъ, на цілу околицю пишно гарний и уродливий. Петрусь вівся въ службі дуже справно, люблений бувъ усюди, де не показався — ёму мали такий чого завидувати околичні панички та зі злости докоряли, що вінъ синь побережницький; але побережничукъ бувъ розумнійший, якъ другимъ бачилося. Шанувавъ вінъ и любивъ своїхъ родичей, а коли хто притикне ними ёму, то тільки усміхнеться вінъ: „Не по батькови заслуга, добродію, ай по ділахъ своїхъ.“

Ну, ведеться далі все само, якъ ёму вестися приходить, але въ Петруся нова еще замриває охота — побачивъ вінъ панну Анастасю. Приходило би теперъ роздумати объ тому, якъ то молодикови завмерло наче серце изъ першого погляду на тоту вітренну Анастасю, годилося би зганути и про те, якъ ёму ночей зъ кілька неспалося або снилося всяке, найшлося би й те, що привиджувалася краса за кождимъ дубомъ то ялицею въ лісі — та годі того солодкого, воно тільки разівъ у життю пригодноється и бачити и читати.

Въ серці молодця на самімъ споді жаріла любовъ, про котору ёму не приходило на думку зложенимъ словомъ, а якась туга лише несказанна мучила молоду, не опитну душу. Ёму щось неставало, хотя всєго, що душа бажає, було по волі, ёму щось тісно ставало на широкому світі, а ніхто ёму не стававъ у дорозі.

„Журиться чогось нашъ Петрусь“, каже мати було до Игнатя; „роспитай, чи ёму чого не хибує, або що...?“

„Отъ кава“, верне Ігнатъ; „ніби хтось знає, що въ молодій голові ходить — отъ може й журитися, якъ смершно зложити той екзаменъ.“

То мати думає, може й такъ воно єсть.

Замічає щось и панъ лісничий; а вже вінъ бувъ чоловікъ по правді розважний й розумний, а тільки ідний та палкий, якъ оса у діті.

„А що тамъ, пане Петре?“ питає було — „чого то ви такі якісь закурені? Ви дурно розби- ваєтеся, екзаменъ піде, а про друге шкода журитися.“

„Якє друге?“ здивується Петрусь.

„А тота дурна Анастася?“

„Ей ніть....“ и запалініа.

„Ніть? — я-жъ васъ перестерігаю, шкода васъ для неї — то вітренниця; за нею ніхто щастя не знає.“

Притихало серце Петруся, коли дівчини не бачить якийсь часъ, а розгорювало на мово, коли на вочи ёму прийде гарне румане личко и зористі сині зріниці підъ темними бровами.

IV.

Але-жъ дівоча пижа та гордостъ! бодай би й не снилася вона! —

Несупокійна була Анастася въ неділю, надіялася гостей прошенихъ самою нею, надіялася и дожидала нетерпеливо Петруся молодого. Въ ранці ледве що пригнобила матірѣ своєю, запросити на гербату пана лісничого и пана Петра; треба зъ ними добре жити, треба и дровъ и пані, говорила матери, а мати втішалася розумомъ такимъ доньки и потахла.

Вже година четверта, а їхъ еще не має, думає собі дівчина; то певно той поганий лісничий здержує такъ довго. А то уперта и горда голюва, чекай, чекай на моєму воно буде.

Пята ударила, песюкъ курляндський наголосився за городцемъ, Анастася вибігла передъ дворокъ; иде панъ лісничий, иде й Петрусь. Який-же вінъ несказанно гарний!..

Задивилася и забулася ажъ панна. Капелюхъ синий зъ зеленою стяжкою, зъ перомъ глухановимъ, мундиръ стрілецький ізъ зеленимъ коміромъ и золотимъ листемъ докола такої жолуди, и рукавички білі и лякеровані чобітки — цілий панчикъ, якъ малювання. Личко обляне смаглою и легонькимъ румянцемъ, усикъ сіється, якъ оксамитна поволічка, а кучері ажъ дражнять очи, а такъ блистять тоті карі вочи...

„А ладно,“ замовляє гостей мати — „то не- ласкаві панове до насъ и заглянути.“

„Я біюся, правду сказавши“ жартує лісничий, „я нежонатий, а у васъ, добродійко, донька така —

щазо старому такому, якъ я, клопоту на здорову голову. Прошу, а якъ би я, на примірѣ, розлю- бився?“

„То би то зробили, що й другі мужичини на таку пригоду роблять —“ зашебетала панна.

„Ага — добре, якби я такий, якъ озде той панчикъ — ви би тоді може мене скотіли; а може й тоді тільки тамъ про забаву — бо то панянки...“

Анастася зарумяніла и обороняла себе:

„Панни не вибирають, бо не можуть — якби можна...“

„Тоби цілий світъ ви дурили“, закинувъ ідо- лісничий.

„Просимо у хату“ перебила мати.

Вже більше не зацінавъ панъ лісничий панну; але натомість вона приняла на себе, бавити Петруся, коли лісничий зъ матерю обговорювали дещо про господарство и всякі інші звичайні річи.

Горячо робилося молодцеви, коли сіла близше него панна Анастася.

„Мало якось ви буваєте де,“ зачала вона роз- мову — „а вірте мені, що для товариства велику кривду робите — принаймі мені дуже миле ваше товариство.“

Запалала вогонь дівча вітрення, Петрусєви ду- шно робилося.

„Моя панно Анастасе, годі мені налазити тамъ, де люде мене не дуже радо бачать“ на силу рікъ молодець.

„Не радо? объ тому ви сами судити не можете. Я сама можу вамъ сказати просто, що ви обмиляєтеся.“

И зачали обое бесіду щирю — панна підво- дила наче слова молодцеви, а вінъ и не знавъ, що зъ нимъ діється.

„Мамо, я мушу пану Петрови похвалитися моімъ зільникомъ.“

„Добре — хвалися, коли єсть чимъ.“

Пішли обое въ городецъ, де не гляділо на панну вже воко лісничого, въ которому якийсь дивний пролискувавъ огонь, малюючий и злостъ и жаръ, чудний а палючий.

„Розумієте ви мову квітівъ?“ питає дівчина.

„Ніть, не вчився я того.“

„То я васъ буду вчити, коли буде вамъ мило, такого мати учителя.“

„Добре — мені мило буде вчитися.“

„Заразъ починаю. Отъ бачите, рожа. Біла значить: даю тобі серце невинне, унивающе зъ туги. Червона каже: я ти люблю любовю горячою, огенною, любовю, котора мене зжегає. Озде цвітъ кактуса: за тобою въ світъ я піду. И такъ кождий цвітъ значить для любящихся, слова. Ви певно вже тую першу лекцію вмієте?“

„Умію.“

„Добре, то повторіть, але заразъ чергою. Біла рожа?“

„Даю тобі серце невинне, унівающе зъ туги.“

„Червона рожа?“

„Я та люблю любовю горячою, огенною.“

„Кактусъ?“

„За тобою въ світъ я піду.“

„Добре — ви дуже скоро памятаєте. Скажіть-же мені теперъ, що би ви робили, якъ би справді кого въ світі мали, котрій особі вамъ прийшлоби такъ сказати.“

Петрусь стоявъ, наче въ огни; але надумався скоро. Однимъ махомъ руки урвавъ білу рожу и подавъ Анастасі: „Оттакъ, панно Анастасє.“

Молодець стоявъ наче вбитий, ожидаючи одвіта, котрий видко не жартомъ хотівъ одібрати.

„То дасте мені серце невинне?...“ питала поволи и поважно панна Анастася, зъ жаромъ приглядаючися молодцю.

„Даю“ коротко одказавъ Петрусь.

„Въ замінь даю я отсю —“ урвала червону рожу, подала й утекла до хати; а хлопець — вже й спутаний...

V

На-жъ тобі меду — — — вже й всть исторія о любови; вже й любяться...

Ого! пропавъ Петрусь; а може й Анастася?

Петрусь змінився и перекинувся у зовсімъ иншого чоловіка; зъ веселого молодця зробився задуманий, наче хорий чоловікъ. Нічого ёму и на гадці не було, якъ тільки та червона рожа, а за рожею, рожеве румяне сміюче и манюче личко Анастасі.

Йде до ліса, то куди небудь зачне прямувати, все ёму дорога одна, по при білій дворокъ де панна Анастася..... Побачить дівчину, якъ вона полива квіти, то й полегшає ёму на душі; а не увидить ві, цілий день вінъ, ніби підшошений цвітъ, вяне и тоскує. Досі й учився и маппи робивъ, а теперъ де, куди тому й робота береться! Цілий день тільки до ліса ходить, а все завертає щось его въ ту темну дубину, за котрою біліється и мріє дворокъ.

И Анастася чогось думає та визирає, мабуть имилася й ві голови думка дивна: про чорні кучері, про чорні вочи, та горні брови. „Справді можъ его и полюбити,“ сама собі приказує сидячи въ городці, то знова проклятуща легка природа ві тота, замішається въ діло та підшптує: „Отъ хиба, жартувала зъ тількихъ хлопцівъ, а теперъ той молодикъ и розумови перебива...“ То знова перехованється думка щира: „Та вінъ за мною такъ

пропадає, шкода би молодого, невинного серця роздирати...“

Такъ вьється думка по думці и перендітається всяке по головці дівочій, а въ конецъ плоха та легка душа ві підмагається и нагання сердешне чуття... сама не знає вітренниця, якъ вьзъ собою почати. У конецъ и розтолкувала собі вже: „Отъ такъ, любити его лишъ буду, та нехай подрочуся зъ нимъ, нехай знає, що рожа и гарна и пахуча, а таїй коле.“

Сидить она передъ хатою, въ зільнику, матери немає дома, пішла въ поле по господарському ділі. Глинище передъ себе на дорогу Анастася, иде Петрусь, зъ ручницею на плечи.

Встала и витає молодця, білою, дрібною ручкою:

„Добрий день, добрий день — пропіу, я вамъ дещо связати маю“

На воздухахъ наче, прилітає молодець, вже й загибъ у свихъ очахъ дівчини.

„Ви не добрі, пане Петрусю?“ каже вона.

„Чому?“ питає паничъ налякавшись.

„А ви не поступите ніколи до насъ; а я би васъ рада що години бачити.“

„Панно Анастасє, не смієъ я, хоча серце моє...“

„То у васъ лише серце? — и въ мене серце може еще... та що-жъ я кажу такого?“ И зачала видерати ручку, котору державъ щасливий Петрусь. И видерала и лишала ві.

„Петрусю —“ каже вона тихше до нєго, а лице ві кровю облялося.

Петрусь німий.

„Петрусю — Петрусю — ти такий гарний, та на мою пагубу...“

Схидила головку до нєго, живий духъ любови находить на душу молодця — не здержався. На півъ зажмуривъ Петрусь очи палючі й прихляючи горяче лице до ві, поцілювавъ въ ротикъ, пупінку рожеву, завмираючи зъ роскоші...

„Анастасю, ангеле! умераю — умру за тобою.“

„Петрусю мій, Петрусю — серденько невинне, охъ доле!“ Анастася розлюбила и забула докиль себе світъ цілий ачейже — — —

„Якъ же любка не любити, коли подобочка;

А у любка, такі очка, якъ у соколочка.“

Дівчина сільска переходячи співала сю пісеньку любовну такъ розголосо и тужливо; мабуть побачила черезъ листє повоя зеленого, якъ цілювалися молодята.

„А хто співає?“, ніби себе запитала и фуркнула тільки, якъ птиця легкокрила, панна до хати.

„Сиві очка, чорні брови, на що вамъ розмови?

На васъ лише би дивити, за вами ходитъ...“

Знова заспівала дівчина підходячи далше своєю дорогою — та й не було більше розмови, Анастася не показалася.

VII.

Адже-ж чи не пішовъ розумъ Анастасі за любячимъ серцемъ... дарма, серце молоде завсе сяльнійше, якъ молодий розумъ.

Анастася обстала наразъ не тою, на думці єї дивно стояло прописано: „Петрусь, та все той Петрусь.“

И Петрусь повеселінавъ, розплаілося небо по надъ нѣму, а на тому небі коротко стояло великими, превеликими, величезними буквами розписано: „Анастася любить мене.“

Та ба, коли се небо ми собі малюємо або ставимо на розгадахъ, не знати відки стрілить десь по за межею, або стрибне, якъ сполошений горобець, хто єго зна відки, якийсь чортикъ — бодай малий а лукавий.

Зміркувавъ добре лісничий, куди пішло зъ Петромъ и Анастасею, та стало єму якось такъ пудно, горячо, німно а завидно; бачите старшина чортівська, що й славу и хосенъ всякий собі горне. До разу розумний лісничий уділавъ изъ себе дивовижу: Анастася єму й на снахъ яла ставати.

Розумний, казали, а на жіночому волосі висівъ той єго розумъ.

Незнати, чи хто розказавъ єму, чи яка сновиди се єму вказала — панъ лісничий бачивъ такъ довідно, що Петрусь изъ Анастасею любяться, якъ би при всѣму любовному слові бувъ вінъ и пристойний. Незнати, чи любивъ и самъ дівчину, чи такій завидний бувъ уже зъ роду свого, але не по нутру пішли єму любощі молодихъ людей, не супокоемъ приглядатися далшому, постановивъ вінъ.

Иде вінъ разъ самъ до білого двірка — навідати вдову одиноку. Входить у хату такий привітливий, такий гречний, такий веселий, що ажъ чудно. Розпитує вдову, якъ їй ведеться, дораджує якъ батько рідний, а до дівчини приміляється, наче помолоднівъ десь изъ ненацька, ажъ чудно, та й смішно Анастасі. Жартує, якъ и не бувало, та видиться, що вінъ наразъ и перекинувся увъ иншого чоловіка.

„Якже“, питає панну, коли мати вийшла каву злагодити; „коли-жъ мене на весіллє запрошувати будете ласкави?“

„На чие?“ питає й собі-жъ дівчина.

„Та вже-жъ не на мов...“ притявъ лісничий.

„А на чие-жъ?“

„А на ваше — певно. Коли-жъ, скоро?“

И усміхнулася и спадініла Анастася.

„Я про мов весілля не гадаю“, викрочувалася панна: „але вамъ прецінь уже разъ часъ, перестати старимъ паничемъ бути“.

Уколело бачъ лісничого се послідне слово, бо покругтивъ усъ и затисъ губи незначно.

„Або справді я старий вже?“ питавъ цікаво.

„Та такъ дуже ніть; але суть женихи молодші. И для васъ ще не процвіло...“ при тімъ бачилося чужому, що Анастася глузує, а лісничому, що вона може й правду каже.

„Не процвіло ще? — Славити Бога, то ще хоча надія.“ А далі подумавши:

„Прошу-жъ васъ панно Анастасє, коли ви такъ усє знаєте, скажіть-же мені ласкаво, чи пішла би ще яка за мене молода и гарна дівчина?“

„Чому — и такі суть.“

„Суть? а ви би пішли?“ — єму жаріли вочи.

„Я?“ запиталася Анастася; „и я би пішла, якъ би тільки ви мені подобалися.“

„Отже я не подобався вамъ?“

„А ніть“, сміялася панна, але дрожала чогось.

„А хто-жъ вамъ на віку зъ мужчиною подобався?“ знова питавъ упертний.

„Хто?“ спалініла дівчина и відтяла:

„Ніхто!“

„Озде ви и помилилися моя ладна панно и неправду повіли, и добре тимъ зробили, бо я самъ знаю, хто вамъ подобався, кого ви любите.“

„Кого-жъ?“

„Петруся.“

„Не вірте, я не найшла ще мужчини, котрого можъ би любити;“ гордо вергла словами красавиця.

„Я вірю одно, бо мені Петрусь се самъ сказавъ, вірю й друге, бо Петрусь вще не мужчина, а хлопець.“

Потрафивъ дівчину въ саму болячу гордость и плохость. Відкинула головою до гори, скоро схопилася зъ крісла и досадно кинула наче жаромъ:

„Коли вамъ такъ се въ очи влізло, то я вамъ раджу, Петруся того собі сховати; я єго не потребу.“

Лісничий розсміявся голосно, якъ то сміється той, що потягъ добру вигравающу карту и тільки затеръ долоні.

„Ото видите, моя панно, що ви любити й не потрафите, якъ бачу... вже милого й отдаєте мені.“

Въ тій хвилі жалувала вже панна Анастася, що полюбила Петруся и заприсягалася передъ собою, не сказати єму більше й милого слова.

VIII.

Дурний розумъ у гордої дівки, якъ говорять люде, и любить вона, що ажъ пропадає; а сказати

се аби узнавъ світъ, то наче Богъ знав, яке тяжке переступленне.

„Де-жъ мій розумъ бувъ тоді?“ питала сама себе въ вечері Анастася; що я ёму такі горячі слова сказала. А теперъ усі зъ околиці лише приплеснуть руками зъ утіхи и скажуть: О, горда панна — якъ изловилася... шалів за хлопцемъ побережницькимъ... О ніть, не потішається лиховиді люде тимъ изъ мене...“ А їй такъ б'ється серце и такъ грудъ ажъ розсаджується. „Ніть, не скажу ёму я більше, що ёго люблю — нехай изъ мене не глузують.“

А Петрусь сидить собі въ городі підъ линою, та думає обь ній тільки, такъ любязно! Вечеръ тихий розложився на землю, ссяють на небі високому зорі, якъ очі ангелівъ, по ясеняхъ високихъ и корчикахъ темнихъ розщипаються голосочкомъ изъ любови соловеі, иванові-мушки світять и перепадають зъ травниці на травницю. „Господи“ ведеться така думка Петрусёви, „якъ гарно и ладно въ тому світі, а мені-жъ уже найгарнійше. Краща надъ усю красу природи, надъ те небо голубе, надъ ті сині зорі, краща краса ві, яснійше личко ві и світлійші вочи ві.“

Вставъ, забравъ ручницю и пішовъ—бодай заглянути по підъ вікнами, може побачить свою красю, свою Анастасю. „А може“ думає собі, „хочъ разъ...“ та й поскоривъ ходу.

Підійшовъ по підъ дворокъ, на лавці сидить Анастася. — Який-же вінъ щасливий! Нічъ закривала, якъ дрожавъ молодець и румянець ёму то підходивъ то ховався по смуглявому личку; нічъ закривала, якъ поблідала Анастася, якъ задрожала и наче перелякалася свого милого. Оба серця товчуться, що мало не вилетять на волю; а въ него думка любязна, щира, сердешна, а въ неї думка дивна и чудна, завзята.

„То ви пане Петре?“ питала вона, „я васъ изляклася — по ночі...“

— „Не гнівайся моя зоре“ шепче молодець; „я не мігъ удержатися въ хаті, мусівъ побачити тебе, бо мені якось такъ тужно стало...“

„Я гніватися не маю за що; але не сподівалася, що ви по ночі схочете ходити, якъ сновида— и перепудилася.“ Слова Анастасі були терпкі.

— „Анастасю моя, я провинивъ, та дарма, серце дужче надъ усё, якъ щиро любить.“

„У васъ серце, въ мене розумъ...“ дивно сміючися казала панна; „не все серце старшувати мусить.“

— „А можна-жъ ёму повеліти?“

„Якъ и хто — я можу.“

Петрусёви здавалося, що коли нахилився до дівчини, вона відсудалася відъ него.

— „Ви можете?“ по неволі замічавъ Петрусь, та й ёму лядно ставало.

„Можу —“ розреготалася панна; „я вже зъ нимъ такъ и зробила.“

— „Що зробила?“

„Повеліла ёму мовчати — бо розумъ навчивъ мене, що дурницю вчинила я!“ Анастася бавилася кінцями стяжки якоїсь.

Студені слова дивної дівчини падали якъ лідъ у душу молодого коханка.

„Яку-жъ дурницю?“

„Яку? еще й питаєте... Я сказала вамъ, що я васъ люблю, що се и те — а то, бачите, тільки жартъ бувъ изъ сторони мові.“

— „Анастасю!... жартъ?“ безъ духа наче питавъ Петрусь.

„А жартъ — жартъ...“ Вона знать не могла й сама додержати вінца, бо дрожаща встала и забралася у хату. Петрусь заступивъ їй дорогу:

— „Анастасю, моя доле — нащо ти мене мучишъ? Скажи, що отсі слова жартъ и що ти мене любишъ — скажи зоре ясна, я безъ тебе жити не можу...“

„Дайте супокій такимъ дурницямъ... ідіть до вашого лісничого, и скажіть ёму, що теперъ учуйте: я васъ дурила, я васъ не люблю;“ та й побігла до хати.

Петрусь замертвівъ на сі слова и стоявъ німий, не знавъ, що изъ нимъ діється; Анастася сиділа на своїмъ ліжку, дрожала изъ жалёмъ у серці а гордимъ усміхомъ на ладнімъ личку...

VIII.

„Нема дурного хлопця—“ говорить самъ до себе лісничий; „вернеться, вона ёго відпустить скоро. Дурна и не добра дівка, думає, що я за нею пропадаю; отъ шкода доброго хлопця, завернула ёму голову, але чей воно и розстанеться.“

А Петрусь блукає ніби окаанний — „не любить — дурила,“ и розсміявся.

Уже північъ доходить, Анастася думає, не розбереться и не лягає спати. Жаль їй стало молодика, що такъ безсердно вона ёго нині ужалила терпкимъ словомъ; „та ніть не скаже, що я ёго люблю...“

„Анастасю, Анастасю,“ кличе мати зъ першої кімнати; „мені видиться, що хтось у альтані сидить. Подивися доню, що воно.“ Анастася підступила до вікна, бачить, щось сидить такій справді. Лично їй — чи не Петрусь се?

Напрасно блиснуло огнемъ, гукъ розлягся, якъ вистріла, наче зъ підъ землі кликнуъ голосъ: „Анастасю!...“

Обі жінщини завмерли зо страху, мати вискочила зъ ліжка, служниця вибігла зъ кухні.

„Що се?“ питаються Анастасі, а вона вистовпнула вочи и дріжить, и слова промовити не може. „Що тобі? що се?“ знова питає мати.“

Німо вказала палцемъ до зільника, до алтани, „Петрусь — йой Петрусь, мамо, страшно...“

Вибігли всі три до городця и страшно сказати, що побачили: коло лавки въ алтані бивъ собою Петрусь, держачи ручницю за цівку въ руці правій, ліва была по грудехъ, зъ котерихъ садилася кровъ. Жінщини не могли й слова промовити.

Ще разъ піддвигся Петрусь тяжко зъ усієї останнєї сили, ще разъ промовивъ уривками: „Ана-ста-сю—“ й ударивъ собою назадъ объ землю.

Анастасю занесли до хати на півъ живу лише. Люде зъ села и лісничий забрали Петруся.

* * *

Тихо ссяють зорі на високому небі, иванові-жушки перелітають и падають у травницю, якъ білі искри присвічуючи, соловеї ладнають и розцїбають любовні піснї по ясеняхъ и темнихъ порчахъ.

Анастася лежить на ліжку, блукаючи вочами, скаленими наче, по стїнахъ и стелі; біля неї плаче тихо мати за одиначкою. Часомъ вирветься стонъ а за нимъ слово тяжке: „Мамо, мамо, де Петрусь?“

И Петрусь лежить у батьківській хаті — старий Игнатъ сумно розмовляє зъ людьми, мати ломить руки и ридає.

Лісничий передъ хатою Игната сидить люльку курячи, розговорює дещо, та тільки махне рукою: „Шкода хлопця... проклятуца вітренниця...“

Федоръ Зарезинъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Походъ у Волощину року 1572 списавъ лянцький геральдикъ Папроцький, що кохавсь у лицарськихъ подвигахъ и всячину записувавъ, про що чувъ, або своїми очима бачивъ; та не дійшло до насъ ёго писання, а тільки по тій основі оповідавъ лишинми словами Янъ Ласицький, славний заступникъ віри кальвинської, що тоді ширилась проміжъ Ляхами. Присвятивъ Ласицький своє латинське оповіданє самимъ гетьманамъ того походу, Мелецькому и Сінявському, а черезъ се одно не подбба ймити віри хвалебнимъ ёго повісткамъ про подвиги одного й другого. Хиба виберемо тільки характеричні примовки, щобъ зрозуміти, якимъ робомъ тоді воєвано.

Переправившись за Дністро, Богданъ, съ поради всєго війська, оддавъ зверхність Мелецькому,

а той обравъ помішникомъ и товаришемъ Сінявського. Заразъ почало військо жаувати селянъ, збіравши стації. Мелецький поставивъ середъ табору шибеницю на танихъ грабителівъ, потімъ перелїсавъ військо, и 700 недотепъ вернувъ до дому, а самъ рушивъ до річки Прута съ тринадцятьма сотнями. Спершу добре відпирало військо Ивоні купцї, а відперши, прямувало до Ясѣ; ажъ ось—коло Степановецькихъ могилъ довідався Мелецький, що Ивоня йде на ёго зъ великими потугами. Шкода було походу; прийшлося вертатись. Вертанє се було одно съ танихъ, що величаюцца ними гетьмані мовъ побідою. Великого треба було розуму Мелецькому, щобъ ухилитись відъ бою зъ нерівними ёму силами. Ивоня перъ за нимъ відъ становища до другого. Виманювано завзятихъ на грець. Злотопанцерні Турки по одинцю зближались до козацького табору и гукали на знанихъ лицарюгъ, докоряючи їмъ страхопутствомъ. Сі рвались „бороняти свою славу“; протї волі Мелецького, завїпавъ грець у чистому полі. Піддержувано своїхъ зъ обохъ таборівъ; набіралась у полі чимала купа лицарства; за малімъ усе військо не зривалось иноді до бою, — тутъ бї й була ёму погибель. Та Мелецький вивівъ удєржати. Воювали тоді списами, закривались щитами. Були въ Мелецького гармати, а замість рушницъ стрелялись тільки луками. Просто знаряжені були наші до бою, бо насміялись изъ одного турецького лицаря, що накинувъ на лати леопардову шкуру, а шликъ убравъ у струсеві пірря. Навпослі вже повелось у шляхецькому військові нишатись на війні одежею. Відпирючи нападъ за нападомъ, прямувавъ Мелецький до Хотина. Тутъ перегороджено ёму до рогу до переправи на рідний берігъ. Прийшлося нашимъ круто. Тоді коронний гетьманъ Язловецький загрозивъ Турчинові двинутї въ Волощину съ королівськимъ військомъ (а було ёго тільки 800 коней) на виручку своїхъ приятелівъ; а що вони ввогнались у чужу землю, помагаючи Богданові, то се, мовлявъ, зроблено потай короля и коронного гетьмана, та й не відомо було, що султанъ давъ Ивоні господарське знамєно. Все таки Волохи шкодили Мелецькому на переправі. Води въ Дністрі на той часъ прибуло; перетонуло въ нашихъ багацько коней. Дуже круто приходилось військові. Навпослі оповідувано що Мелецький спасъ ёго тільки молитвами: усю нічъ було молицця.

Бачивши Богданъ, що шкода доневнятись господарства, забравъ добро своє и переїхавъ на впокій у Московщину.¹⁾ Хотинська твержа тимъ

¹⁾ Gorecki, Opisanie Wojny Iwona, 8.

часомъ зоставалась у рукахъ у шляхтича Добросоловського, що державъ тамъ Богданову залогу. Новий господаръ Ивоня почавъ торгуватись ізъ українськими панами: оддайте мені твержу безъ бою, а я присягну королеві. Такъ и сталося.¹⁾ Тоді пани почали товаришити зъ Ивонею тимъ же робомъ, що й зъ Богданомъ. Бувъ Ивоня Русинъ, бо й звали ёго наші Ивановъ, а не Ивонею.²⁾ Потурнацтво своє відкинувъ геть, скоро донъясъ, чого ёму було треба, за підмогою Турківъ; пороспукавъ бусурманськихъ затязцівъ відъ себе, замість того закликавъ підъ своє знамено християнъ и твердивъ городи свої по узгрянничяхъ. Розумно стало султанові, що Ивоня задумавъ господарювати стародавнімъ звичаємъ у Волощині. Бувъ Ивоня чоловікъ пишноі вроди лицарської, літами ще молодий, серцемъ завзятий. Любо горнулись до ёго козакуваті дюде, шукаючи слави и здобичи; а жорстокими карами надъ своїми супротивниками усю Волощину змусивъ чинити ёго волю.

Тимъ часомъ Петро, господаръ Закарпатнеі Волощини, (просто Волощиною звалась тоді сама Молдаванщина) випрохавъ у султана господарське знамено своєму братові, обіцявши, що платитиме ёму данину 120 тисячъ червінцівъ — удвое проти Ивоні. Саме жъ тоді Жигимонтъ Августъ умеръ; Ляхи визвали королювати въ себе Генриха-Валуя зъ Франціі, що навпослі королювавъ у Франціі, підъ назвою Генриха Трейтёго. Якъ у Кракові короновано Генриха, до Ивоні прибувъ султанський чаушъ по двойний гарачъ. Тимъ самимъ робомъ, що й Богданъ, Ивоня шукавъ підмоги въ короля, прохавъ щобъ хочъ дозволено ёму кликнути на охотника уві Львові, Каменці и по иншихъ руськихъ городахъ. Тимъ же самимъ робомъ що й покойний король, Генрихъ Французъ одвітувавъ, що не хоче ламати рідної съ Турчиномъ.

За похідъ у Волощину року 1572-го коронний гетьманъ здавався на самовільну шляхту українську. Теперъ треба було заслонитись неслухнінимъ козацтвомъ. Обідва походи незабаромъ були обвіщені Европі черезъ латинське оповідання, (року

¹⁾ Оповідання Ласицького, звідкіл взяли ми свій утокъ, зветца: *De Ingressu Polonorum in Valachia*, напечатане року 1578 у Франкфурті при оповіданні Горецького: *Descriptio Belli Ivoniae Voivodae Valachiae*. Розумно въ обохъ сихъ творівъ, що за люде були самі писателі, якъ вони споглядали на лицарство узгрянськихъ павівъ руськихъ, якъ вони ширили въ Европі славу земляківъ своїхъ, що важились наъ малимъ військомъ ставити на великого ворога хрестиянського Турчина; що жъ до факта самого, то шкода булобъ вашоі праці оповідувати ёго такъ, якъ на той часъ було треба.

²⁾ Fredro. *Dzieje Narodu Polskiego*. 34, 35.

1578, у Франкфурті).¹⁾ Ото жъ про нову справу волоську знадобилося тамъ прописати: що не здобувшись на підмогу въ короля Генриха, обернувся Ивоня до невеличкоі купи ляцького комініника, а роздобувъ мовлявъ та купі хлїбъ на дніпровому Низу. Здобившиками, каже, треба її вважати, бо вона не пробува въ одному місці, уганя за ворогами манівцями, байраками, пустинями. „Ко закн“, якъ звуть у Польщі сяхъ здобившиківъ (прописано въ латинському оповіданні), занедбавши волю короля Генриха, що не пускавъ їхъ у Волощину, заразъ налінули за покликкомъ господаря“, и т. д. Присвячене було се оповідання ляцькому магнатові Ондрїві Гурці и ёго коштомъ напечатане. То, виявляючи Европі, що Турчина можна загнудати невеликою силою, не можна було инше вславити передъ нею Ляхівъ, якъ прикривши козацтвомъ, що, каже, королівський рядъ навіть не зна де ті козаки й пробувають. Тимъ чисомъ па чолі походу ставить оповідатель славне имъя Сверчовського. Ще року 1512 Сверчовський, предокъ Ивана, за приводомъ князя Острозького воювавъ Татаръ коло Вишнівця, надъ Горинню, а ту потребу розголешено въ хроникахъ яко велике діло лицарське²⁾ „Сверчовський“, пише Горецький про Ивана, „мужъ добре свідомий у військовихъ речахъ, а до того чоловікъ великоі сили“, мавъ у себе дві сотні комініника. Стількі жъ привівъ якийсь Барсанъ. До тихъ пристало дві сотні Брацлавлянъ.³⁾ Не скажемъ, якъ треба розуміти се слово: чи то була руська шляхта зъ Брацлавщини, чи, може, міщане зъ города Брацлава; міщане бо брацлавські — налякнені при сій нагоді — такъ само, якъ и Корсунці, довго не піддавались юрисдициі королівського старости, не казавъ би спражні козаки.⁴⁾ Остатокъ війська набравъ — бачимо добре — зъ української шляхти, що ходила въ козаки за-для слави и здобичи.⁵⁾ Козаківъ-шляхти було въ по-

¹⁾ Див. приписку 1.

²⁾ Decius, *Contenta de Vetustatibus Polonorum*, 83. Bielski, *Kronika Polska*, 521.

³⁾ У товмаченому по польські оповіданню Горецького (*Dziejopisowie krajowi*) сказано, що дзі останні сотні привівъ Брацлавський, тільки жъ се помила товмача; въ першописі бо латинському стоить: „*Braclaviensium quoque erant ducenti*.“

⁴⁾ *Volumina Legum*, II, f. 1618.

⁵⁾ Слава и здобичъ були тоді одно й те жъ саме. Горецький прописавъ такъ про козацтво: „*qui de more, gloriae ac praedae, tam sibi quam heris suis acquirendae causa*“ etc. Напроцький оповідує, що якъ пернувъ одинъ шляхтичъ съ походу до батька въ великою здобиччю, то батько забувъ свою досаду, що сина ёго охрищено підступомъ у латинську віру и згодовано въ дячка католика, — привітавъ ёго надъ сподіванне дуже ласкаво. (*Herby Russe gstwa Polskiego*, wyd. 1584, str. 543.)

ході Сверчовського багацько, та Горецький споминяв тільки про чотирохъ, а не отаманахъ. Та буди: Карловський (герба Яструбъ, додає Більський, держачись Горецького) зъ двома сотнями знаківъ, Стущенський — такожъ зъ двома сотнями, Янчи — зъ сотнею и Соколовський — зъ сотнею; всього 12 сотень. Міжъ тими, що навперді попадались Турку въ неволю, спом'януто ще осьъ дні шляхтиці: Задорський, Заліський, Конницький, Ресковський, Либшовський, Чижовський, Суцницький, Богуцький.¹⁾ Все то певно були значні паната, бо родичі повикуповали їхъ зъ неволі „великимъ грішми“.

Походъ Сверчовського прозвано по хронікахъ Войною Ивоні. Война ся скінчилась нещасливо, а проте вславились проміжъ сучаснимъ товариствомъ, бо красномовно оповідавъ її Горецький. Печатаючи его оповідання у Франкфурті, познанський лікаръ и философъ Линденеръ додавъ латинські вірши, а въ тихъ віршахъ порівнявъ Горецького зъ Титомъ Ливіємъ.²⁾ Славний учений мужъ тогочасний, Писторій, перепечатавъ оповідання Горецького у своєму зборі историківъ польськихъ. Працею Горецького користувався Більський, писавши свою Хроніку, а черезъ пів-сотні роківъ — хвалебний Фредро, въ своїй Исторії Польского Народу. Сей разівъ зо два натякнувъ, що не доймъ віри великимъ побідамъ невеличкого війська надъ страшною силою неприятеля, а про-те дрібно попропонувавъ усе, що певно повидумувавъ Горецький.

Исторична наука въ XVI. и XVII. столітті тільки що починала ще брати гору надъ літописаннямъ. Тимъ не багацько можна дорожитись про особу Сверчовського и про козацькі підвиги въ Волощині у ту Ивоніну війну. Знаємо тільки, що козаки здобули, пожагували и до половини спалили Білгородъ на Дністрі, бо жалкувався на се Ахматъ-чаушъ, султанський посель, на сеймі 1575 року.³⁾ Та ще знаємо, що поруйновали вони якісь замки. Нарекавъ на се великий влизіръ ляцькому послові въ Царіграді.⁴⁾ Вбачаємо однакже, що Сверчовський або Свірговський (якъ его инше

¹⁾ Сі прізвиздѣя попечатані не такъ то добре по латинські, дакъ мусили ми поправити дивлячись у хроніку Більського; а що Більський не помілявся вбачаємо съ того, що Напродський повписувавъ усі ті прізвиздѣя у свою книгу, написану задля слави руськихъ панівъ, підъ назвою: *Ranosa to jest Wyslowienie Panow u Paniat Ziemi Ruskich u Podolskich.*

²⁾ *Tam bene quis Romam, doctas quis nosset Athenas, Livius aeternum ni fabricasset opus? Non multi legerent Valachum, vel gesta Polonum, Nobile Gorecii si laluisset opus.*

³⁾ *Orzelski Dzieje Polski, II, 38.*

⁴⁾ Тамъ же, 101.

звано) великого стоявъ у сучаснихъ историківъ. Незнамі українські поети, що складували народні пісні, такъ гаряче обертались до его серцемъ своїмъ, що й досі не зникла его пам'ять обополи Дніпра. Літописці оповідають, що понавсь козацький гетьманъ у неволю Туркамъ и буцімъ дикуплено его разомъ зъ другими полонянами; а въ пісняхъ голосиця, що Турки одрубали ему голову и носили на бунчазі трублячи въ труби. Сумувала про его смерть уся Вкраїна, и той сумъ висловивсь такъ у народній пісні:

А лязъ нязу хмара старала,
Що вороніаъ ключа налітала,
По Вкраїні тумани клада,
А Україна сумувала,
Ой вона жъ тоді сумувала —
Свого гетьмана оплакала.
Тоді буйні вітри завивали, —
Де жъ ви нашого гетьмана сподівали?
Тоді вкочети налітали, —
Де жъ ви нашого гетьмана жалкували?
Тоді орли загомоніли, —
Де жъ ви нашого гетьмана схороніли?

Що жъ до господаря Ивоні, то вславився вінъ у сучасниківъ такъ, якъ и Сверчовський. Оповідаючи про походъ Богдана, Ласицький споминав, що Мелецький не дававъ ему мішатись до гетьманування надъ військомъ; а Горецький широко прописує про військові розпорядки Ивоніні. Щобъ заступити собою товариство оддавсь вінъ, каже, Туркамъ у неволю, та зъ горда говоривъ проти Капудъ-паши; розлютувавшись, убивъ его Турчинъ неоружного. Яничари настромили Ивоніну голову на спить, а тулубъ розірвали прив'язавши міжъ двохъ верблюдівъ. Такъ оповідає Горецький и додає, буцімъ би то Турки намазували свої шаблі Ивоніною кров'ю и давали її лизати конямъ, просячи Бога, щобъ давъ Турецькому військові завязаттє козацьке.

Тимъ часомъ, якъ лицарювали и гинули козаки въ Волощині, новий ляцький король Генрихъ Французъ, довідавшись, що въ дома его престоль порожній, утікъ изъ Кракова въ Парижъ. Все тоді заюртувалося и въ польській землі и въ руській. Шляхта клопоталась на звичайнихъ сеймикахъ своїхъ, усяка партія допевнялась тамъ свого, а коронне військо грасувало по королівщинамъ и вгонобляло себе за недоплату жолду, жакувало ті добра.¹⁾ Користуючись такимъ безголов'ємъ, Татарва налізула въ Русь. Ще не довідався про їхъ загоми коронний гетьманъ Юрій Язловецький, а вони погнали вже въ неволю три тисячі бранцівъ. Нанадъ сей бувъ тільки пробою. По весні другого

¹⁾ *Orzelski, Dzieje Polski, II, 176.*

реку, якъ Річъ Посполита ще юртувалася, не мавши короля надъ собою, Татарва задумала похідъ усіма своїми силами. Що ханъ лагодитця до походу, про се въ Речі Посполитій знали. На обірадьний сеймъ у городі Стенжиці, звітня 1575 року, не прибувъ ні одинъ великий панъ зъ Русі. Ждали Татаръ и готовились до оборони. Не забаромъ прийшла звістка, що Орда переправляецця черезъ Дніпро. Коронний гетьманъ пославъ до дніпровихъ Козаківъ: чи велика гординська сила? Одвітували Козаки, що наступає ханъ потужно: зъ низовихъ бо степівъ монабігало въ Україну звіря, поналітало птаства, що військо пополохало въ пустиняхъ.¹⁾ Отъ же орди зъявилось на узгріниччі дніпровому тільки 15 тисячъ да й то, довідавшись, що проти неї идуть потуги воювдъ кивського, подольского, сендомирського, повтікала на татарський бівъ. Не догадуючись про ханський підступъ, руські потуги вертались по домівкахъ. Татары тимъ часомъ змовились изъ волоськихъ господаремъ, щобъ їхъ пропущено черезъ Волощину у ляцькі землі, та й ввірвались несподівано изъ за Дністра у Поділле. Було се вже въ місяці вересні. Стала орда кошемъ коло Тернополя, а зъ відтіля розпустила загоны до самого Львова; не-тімъ налетіла вихромъ на Волинь и де пройшла, всюда пожарами свою дорогу зазначіла. На великій обшнрі сорока миль удовжъ и двадцати вширъ zostались цілими самі замка та панські двори, що мали про таке лихо гармати. Тимъ и страшенна була гординська сила, що ростекалась по краю малимъ часомъ. Обминаючи всякі твержи, хапалась Орда набрати полонянъ та незаймати стадини. Всю свою здобичъ скупили Татары коло Тернополя, а зъвідтіля двинула до Каменця и перебралась черезъ Дністро, а Дністро того року такъ пересохъ, що й овечки йшли бродомъ, не то-що. Сучасний літописецъ Оржельский оповідує, що поведено въ неволю до 35 тисячъ бранцівъ; коней погнади Татаре до 40 тисячъ, товару — до півъ милиона, отари — безъ ліку. Міжъ полонянами багацько було шляхти. Захопила якась Орда и жінку врязя Богдана Рожинського, гетьмана Низовихъ козаківъ, а рідну матіръ ёго вбили. И досі співають на Україні:

Ой Богдане, Богдане, запоровський гетьмане!
 Ой чого жъ ти ходишъ въ чорнімъ оксамиті?²⁾
 Гей були въ мене гости, гости Татарове,
 Одну вічну вочували,
 Стару немьку зарубали,
 А миленьку собі ввали....

¹⁾ Bielski, Kronika Polska, 721.

²⁾ Оржельский оповідує, що послі татарського нападу 1575 року послаи въ руськихъ земель прибули на сеймъ въ жалібній одежи.

Дальше пісня оповідує, якъ гетьманъ гнавъ за Татарами, якъ наститъ у чистому полі, та й не однявъ жінки; тільки жъ наврядъ чи бувъ тоді князь Рожинський на Україні. Пийте Більський, що вінъ віддячивъ Орді такий же подарокъ на татарські улуси, де козаки не милували ні жінокъ, ні дитвори, а потімъ дубуваочи татарську твержу на Дніпрі, Асланъ-Городокъ погнавъ на підкопі.¹⁾

(Дальше буде.)

ДО ДАНИЛА МЛАКИ.

И ті зорі такъ сияють
 Якъ давно сияли,
 И ті гори гедубіють
 Якъ колись бувало,
 И ті люде не змінялись —
 Однакі и досі,
 Лишь я батьку не однакий, —
 Боже добрий, Боже,
 Лишь я оденъ не однакий —
 Чахну та марнію!...
 Літа свої въ Италіі
 На швару посіявъ,
 Волю свою зъ торністромъ
 Давъ до магазину,
 А самъ вернувъ въ Буковину
 Тесать домовину.
 Отъ що батьку и осталося
 Мені на сімъ світі!...
 А я гадавъ въ своїй хаті
 Ще помолодіти,
 Не довелось, не судилося,
 Що жъ робити мушу!
 Треба оддять бідну душу,
 Позичану душу,
 А самому пошувати
 Підъ землею долі.
 Да це мабїть такъ и ліпше,
 Хотъ и серце болить,
 Да ні про світъ, ні про люде,
 Ні свою оселю,
 А про мою Буковину
 Щасливу, веселу
 Що гадавъ ій звелічати,
 Славою опіти,
 И до людей привернути
 Добрі сі діти.
 Не довелось, батьку-орде,
 Не моя це доля;
 Не я сі вінецъ вшию,

¹⁾ Bielski, Kronika Polska 722.

Така брѣда вода,
 А ти батьку ёго впиєшь,
 Серденько віщує.
 Нові часи, нову силу
 Душа моя чує,
 Якъ згадаю що лишаму
 Да не сиротою,
 Буковино, ненько моя —
 Раю мій жокою!
 Не сиротовъ останешъ ти
 Въ широкому світі,
 Бо є въ тебе гарні сини,
 Дужі, добрі діти,
 Що гардо ся постарають
 Про гарну ти долю,
 И люде ся не насміють
 За господню волю,
 Не насміють, не осудять,
 Пальцемъ не покажуть! —
 Наша слава, права слава
 Во вікъ не поляже! —

Отъ що батьку, орле сизий,
 Думаю, гадаю,
 Да на тебе якъ на Бога
 Пою, уповаю,
 Світи, батьку, світи світло —
 Бо я вже не вспію,
 Світи правду, світи віру,
 Любовъ и надію
 По тій нашій Буковині —
 Най люде мобачуть!
 Намъ не треба німецькихъ днівъ,
 Ні шумівъ козачихъ,
 Світла, світла, батьку треба, —
 Отъ за що я гнущу!
 Засвіти го, розішли го
 По всій Буковині,
 Най якъ сонце запалає —
 Народъ нашъ освітитъ,
 А я тебе благословлю,
 Батьку, зъ цего світа,
 И зъ того му благословить,
 И вимолю сили
 Твоїй душі чистій, добрій,
 Що бъ краю добила
 И сповнила України
 Великі завіти!
 Амінъ, амінъ, душе моя —
 Во віки и віки.

Ю. Федьковичъ.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ ¹⁾

(Наимсавъ К. Г.)

Въ житію щоденнимъ видимо, що люде, такъ просвѣщеніи, якъ менше або цѣлкомъ непросвѣщеніи дивлячи ся на свѣтъ, и на те, що ихъ окружає, творить собѣ способъ видѣнья, ведля кѣтрого о всѣмъ судять, такъ о тѣмъ, що розумѣють, икъ и о тѣмъ, що нерозумѣють, добре або зле, позитивно або негативно, — одвѣтно до засоббвъ, на які ся здобути можуть. Бо природа духа чловѣчого єсть така, що собѣ изъ всѣго сираву здати желєє, котрой отповѣдає стремлѣнье каждого мыслящего чловѣка, все мати вытолкованымъ. Коли заданье философиі єсть те саме, то можна заключати, що всѣ люде, якои будъ мысли суть здобними, находятъ ся на початку той стежки, коло котрой стоить дорого-сказъ съ надписомъ „туда дорога до найвысшой правды.“ Для того суть философиичній слѣдженя въ природѣ людской, бо зародъ ихъ єсть въ кождѣмъ чловѣцѣ, кождый чловѣкъ оказує стремлѣнье до правдивого пбзнанья рѣчей. Що однако изъ тыхъ зародовъ такъ мало вырабляє ся правдивыхъ глубшихъ слѣдителейъ, то походитъ зъ-отси, що та стежка до найвысшой правды провадитъ пдѣ дуже стрѣмку и высокую гору, для подорожныхъ утижливую, а въ дальшихъ выжняхъ навѣтъ съ небеспеченствами получену. Такъ якъ походъ на гору Монте-Блианкъ до важныхъ и не щоденно повтаряющихся рѣчей належить, такъ и спинанье ся на вершинны горы правды не всѣмъ єсть возможно. Такъ якъ при-

¹⁾ О початку того слова читавмо въ Цицеронѣ (Tusc. cul. divinit. V. 3) слѣдующу повѣстку: Пифагорасъ прїишовъ одного разу до мѣста Фліусъ, де єъ княземъ Леонимъ о романтихъ предметахъ довщій часъ розмовлявъ. Князь подивлявъ розумъ и вымону мудрца, и запитавъ ся его, въ котрой штуцѣ бѣвъ наиббольшу вручябсть посѣдає? „Въ жадной штуцѣ, одвѣтивъ“ той, я єсьмъ философъ.“ „Щоже то суть за люде тѣ философы, запытавъ зновъ Князь, и якъ ся розрѣшяють бѣвъ ишнихъ людей?“ „Житье чловѣче, сказаъ Пифагорасъ, подобне єсть до великого ярмарку або игрищя олимпійскихъ. Суть тамъ купующій и продающій, гонящій за зыскомъ и заробкомъ, суть и такі, котрой за славою и достоинствами убѣгають ся; але суть и такі, котрой нильно уважають, що ся коло нихъ дѣє. Такъ само єсть и житье чловѣче! Найббавша часть убѣгає ся за мѣсткомъ и славою, воє єсть въ руку и бѣгу; иже мале число єсть такихъ, котрой въ тѣмъ шумѣ и замѣшательствѣ глѣбше заставяляють ся, котрой смотратъ и зглубляють природу и пбзнанье правды надъ все люблять; то суть философы.“ Цицеро же самъ додає: „et ut illic liberalissimum esset, spectare nihil sibi acquirentem, sic in vita longe omnibus studijs contemplationem geram cognitionemque praestare.“ Початково: уживано словъ σοφός и σοφία; коли однако занимающій ся выслѣдженьемъ ostatnichъ причинъ рѣчей; безконечность своєи задачи съ натуральномъ ограничениемъ своєо ума порѣшали, дали собѣ скромнѣйшу назву φιλόσοφος а для вѣдомости философия.

поході на високу гору з початку многи товаришати, а опісля чимъ разъ бльше лишаются, а наконецъ цлькомъ ся назадъ вертають и въ щоденныхъ занятяхъ гублять ся, такъ и при поході духовомъ треба мати многи запаси, если хто хоче дійти до верху, зъ-отки ся отмирає чудесный видъ на кранну мысли. Хто хоче ся пускати въ тую дорогу, мусить мати кромъ немалой сили такожъ желанье высшихъ рьчей, мусить ся узбронти въ гартъ души и витревалбсть, мусить приготовацьмъ бути на всякй пригоди и офьры, мусить впередь очистити свого духа одъ всьего того, що лежачи яко баластъ тяжкй, на долину его тягне, и до высшого полету нездбнымъ творить. Хто того немає, нехай збстане на долини, и буде щасливый; не одному бо стало ся вже якъ тому Икару; зробивши собъ изъ шумныхъ але пустыхъ фразъ и субьективныхъ гадохъ крыла, хотъли высше лътати надъ все земске, но мьсто дькрити ельдорадо правдивого, врасного и доброго, впали въ мертве море неконсеквенцій и нерозсуду.

Але може менъ на те хто связати: на що менъ философи? чижъ не маємо вьдомостей, котри о всьмъ, що ино мысль чоловіка зайняти може, найдостаточнйше насъ поучають? чижъ не поучають насъ науки природни о богатствахъ природы, котри въ ви трьхъ царствахъ являють ся? чи не поучають насъ о незмримыхъ дорогахъ свьтбви и о правахъ, пьсля котрыхъ все въ животнбмъ и меживотнбмъ свьтб порядкує ся? чи не показують намъ науки правничй, якимъ порядкамъ и установленьямъ общество людске повиновати ся мусить, абы бути способнымъ къ свободному розвитку? чи не поучає насъ религія, що чоловікъ дьлати, а що оставити має? чи не каже му, що єсть его призначеньемъ ту, и яка его судьба тамъ буде, де око чоловіче не сягає? — Правда, що ти вьдомости поучають насъ о поодинокихъ предметахъ, однако, хотий ихъ винаходы суть найсвьтльйшими, они остатнон цьли не достигаютъ, бо здобувши для себе якуюсь часть, въ нйй осьдають, и бльше о ничь не журять ся. Однако право едности, котре черезъ цьлу вселенну иде, и всюда обовязує, не може бути чужимъ идеальной краннй мысли. Такъ якъ въ житью тьлеснбмъ цьлыи обьгъ крови концентрує ся въ серци, и зь-бтатамъ зновъ розходить ся въ подинчи части тьла, такъ и разумъ, изъ природы своєи все въ єднбсть скупляючий, домагає ся конечно науки центральной, въ котрой бы са нервы поединчихъ наукъ збьгали, зь-отки бы ся зновъ на всь темий и суперечностями мьтжейи околнцъ знаья свьтло розходило. Тою наукою єсть философи.

(Дальше буде.)

Децо о новбй читанцъ руськбй.

„Вже отъ давна давалася чути въ нашихъ гимназияхъ такъ ученикамъ, якъ и учителямъ велика потреба учебника, котрый служивъ бы за руководство въ тыхъ класахъ высшой гимназии, въ котрыхъ по розпоряженю в. министерства выяснати ся мають творы писателъвъ новьйшого периода нашої словесности.“ — Тыми словами зачинає въ „Словъ“ п. О. Л. свонувати надъ новою читанкою руською: тыми словами зачу и я, божъ выражена въ нихъ правда свята — нешперта. Въ моєи стороны хочу додати до нихъ ще пару поясняючихъ слбвъ, чому чули потребу такого учебника ученики? чому учитель? Се придасться намъ пбнйше.

Най не вгадує вже за приписи министерскй, пьсля котрыхъ въ першихъ трьхъ класахъ высшой гимназии учитися має молодьжъ руськаго языка старословенского и староруського! Бувъ бы то голосъ войнующого на пустынн, коли бымъ и десятима горлама голосить, коли бымъ и неанати якъ основни причини подававъ. дьло науку сью можъ бы сь далеко ббльшою корыстью обмежити на одну класу, такъ якъ се водиться при науцъ польского языка! Тожъ слбвъ шкода на теб. Спбмну тбльки о приписъ, що въ 8. класъ мають ученики познакомитися сь плодами нашої словесности новьйшого периода. И якъ жежъ познакомлялися они доси сь ними: Осъ тымъ, що дальше читали „Почученія Мономаха“ „Древнии грамоты“ и инши подобни рьчи въ Хрестоматіи Головацького, котрыхъ въ першихъ трьхъ класахъ высшой гимназии не вытвердили ще на изусть.

Въ дома, особливо по гимназияхъ по за Львовомъ, сь малыми выимками рьдко мали способнбсть читати що въ власнон охоты, и тымъ то водилося, що замьсть приучитися дечого, забували и те, що умьли въ малку въ хаты по руськи. Мало того, що забували; у нихъ по скбнченью гимназии звичайно и слухъ пропавъ вже и не розберуть, що добре по руськи, що але. Въ головныхъ школахъ учили ся въ руськихъ буцьмъ то учебникбвъ, котри въ будущихъ столтьяхъ добре будуть могли ухадити у языкословбвъ яко памятники лконсь нынй намъ не вьдомон словесности. Въ высшой гимназии, коли надыбади на учительвъ ученихъ, такожъ не о много лучша дбсталася имъ доля. А въ высшой гимназии! тутъ вже черезъ 4 роки кормиясь Хрестоматією Головацького, та розберай, чи она поживна на стбльки, щобы можъ всю 4 роки жити, чи тбльки задурює душу.

И колижъ чули що по руськи? Чижъ дивинци. що ббльша часть зъ нихъ всяку ишту бесьду лучше знає, чимъ свою рбдню? дивнежъ, що вже и слухъ собъ загладили, що напиши имъ що небудь кирлицею або гражданкою, те вже и руське у нихъ! Така то доля нашої молодежи!

А учитель-жъ що?

Учитель, ти що хотъли ревао тримати приписавъ выданныхъ тымчасово, заки появиться яка читанка для 8. класы, розбивалися по всьмъ усюдамъ. дабы тбльки могли роздобути що о словоладъ старословенскбмъ, амьжъ тымъ отказували отъ серца на Минкосяча, чому начого не написавъ ще про него. Не будьмо вже цькавий, що тамъ оттакъ у школъ зъ учена правилами. — Деяки смьтльйши приносили у класу якого тамъ чи Котляревского, чи Шевченка — и выкладали, що зьумьли; але тин — духъ свьтлый при насъ — то украинбфил! не вгадуємо ббльше про нихъ.

(Дальше буде.)

Головни помичники при редакциі: *Б. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лушковський, Ом. Шаршцький, Дръ К. Сушкевичъ*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Мизита*

Зъ друкарні Ставропигийскої.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352½.

Сонъ — якъ билуця.

Оповідання Дениса зъ-надъ Серета.

Бодай би ся святивъ и ніколи не минавъ золотий вікъ молодості. — Було то року 18., коли Дмитро Б., укінченій богословъ, вибравъ ся бувъ до Львова, въ дуже важній орудці... Іхавъ вінъ сюда, бачите, виробити відъ власті для себе призвілъ женитьби, бо бувъ сирота та й не повнолітній, а при тімъ навъ вінъ закупити весільні даруночки для панни Мелані, нареченої своєї богданки... Кілько то разівъ не зітхнувъ вінъ тяженько въ дорозі за панною Меланею;... ёго ціле серце, цілу душу, ціле естество виповнявъ чудесний образъ милої Мелані! Вінъ її бачивъ живіську передъ собою, куда бъ не повернувся; вона ёму у снахъ привлялася, вона ёму собою світъ закривала; — зъ нею розмовлявъ вінъ душею, хочъ и не говоривъ ні словечка у своїй задумі. Такий то бувъ закоханий нашъ Дмитро, по саміські уши, гей то кажуть... А однакожъ лихий чортяка часомъ и тавимъ строїть свої збитки и всілякі витвари!

Дмитро, прибувши до Львова, виходивъ для себе призвілъ женитьби, накупивъ для сердешної Мелані що-красчі прибори, нїтъ-вісти-що; а вільними вечерами писувавъ сонети та й елегїї „о синїхъ очахъ,“ „о розлуці двохъ сердець,“ „о тузі за милою“ и пр. — Уладившись зовсімъ замовивъ будку, котра мала вивезти ёго зі Львова у тоті сторони, що Меланя своїмъ образомъ очаровувала, у того воздушне море, котримъ вона дихала!...

Було то въ місяці Марці, саме въ пору, коли зима зъ весною бореса: ранкомъ и вечеромъ приморозки, въ полудне болота; вітеръ то нагонює, то прогонює хмари; сонце то прозрить ясенько и загрїє миленько, то зновъ закрисея за тумани сиваві; місцями тількі білютца сніги, місцями прокидуєся зъ землі травниця... Дмитро уладившись, сівъ на софці у своїй кімнаті и віддався зовсімъ

золотимъ думкамъ про свою Меланю, дожидаючи нетерпеливо виїздової хвилі....

Мало ся надъ вечорові.

Застукавъ хтось до дверей. По хвилі входить у кімнату Осипъ С., школьний товаришъ и добрий приятель нашого Дмитра.

„А Дмитроньку!“ — закричавъ Осипъ, зближаючись дъ нѣму зъ отвертими раменами — „чи годитця бути у Львові, а про мене и не зганути! Чую, що женисся... певно гарна, якъ тота біла лелея, озарена рожевимъ світломъ западнѣго сонця, чи якъ то тамъ віщувавъ ти вноді про ню у твоїхъ поетичнихъ лицезрінняхъ!“...

Дмитро запаланивъ и не знавъ, що на се відповісти. — Осипъ и не допрошувавъ одвіту, шатаючись безъ настанку то сюда то туду по кімнаті и залягаючи Дмитра новими питаннями. Віттакъ дізнавшись, що Дмитро на відїздімъ, сказавъ: „Жидокъ твій, бачу, не скоро по тебе приїде, бо така вже жидівська вдача зъ їхнєю іздою... а тутъ виджу и холодно, и світла Бігъ має, и якоесь скучно, — отъ ходімо покріпитись до гостинниці... Тобі и такъ годитця де-що попоїсти, бо на шляху бобрецькімъ чоловікъ такой намретця голоду... а тамъ при вечері и при світлі и при чароці винца якоесь намъ гладше піде розмовонька и часъ скоро минетця.“

Дмитро не дуже радівъ при розмові зъ Осипомъ. Не до вечери и чарки вінъ нині настроєний; ёго мислі и гадки звернулись у инше місце. Однако радъ-нерадъ зібрався, накинувъ на себе плащъ, та й пішовъ съ товаришомъ, давши по дорозі візникові знати, що бъ ёго покликавъ зъ-підъ „грушки“, скоро уладитця до виїзду.

Осипъ и Дмитро були що до темпераменту, засадъ и стану зовсімъ собі нерівні: перший живий якъ живе срібло, другий супокійний, тихий и чувствєнный; перший люблячий світовий гомінь и живучий въ політиці, послідній відданий увесь при-

роді и сільському, ідилічному життю, о котрим маячивъ въ снахъ и на яві; перший багатий, міщанський синъ, послідній сирота-поповичъ.... Въ тимъ тільки оба сходились, що оба мали добру голову, добре серце, и що мимо частихъ спорівъ взаімно дуже любились.

Підъ „групкою“ застали Осинъ и Дмитро чимало гостей. Всі столи були густо пообсідані, бо ожидаю заповщеної тутъ музикальної продукції. Осинъ и Дмитро пробрались черезъ першу и другу кімнату до просторонниці світлиці, де узрїли кількохъ товаришівъ, сидячихъ купкою при столі; тоті втиснулись и зробили їмъ місця около себе. — Почалась говірлива бесіда; товариші втали сердечно Дмитра, проговорюючи то се то те, якъ воно звичайно міжъ молодцями ведеться.

Поволи и Дмитро повеселїшавъ, розігрівся, покликуючи одну-другу на стїль бутельку, що-бъ сердечнїхъ товаришівъ, якъ годитця, почестувати. Чарка зъ виномъ кружляла густо поміжъ товаришами; вигадувано що-разъ то нове здоровля, а все сердечнїше. Молоді душі ставали чимъ разъ раднїші, серця веселїші, розмови живїші, лица рум'яніші, очи яскравїші....

Міжъ тимъ увїшли музики, три мужчини а одна дївчина — гожа якъ весна, лице якъ калина, очи якъ теренъ, а такі жаркі, горячі... искри тільки зъ нихъ сиплють; а коли яка впаде въ око молодця, то такой продреса ажъ до самого серденька и запече въ нїмъ огнємъ пекучимъ, що ажъ живїщїй цвїтъ виступить на личеньку.... Того чуття дїзнавъ такожъ и нашъ Дмитро, зустрїнувшись не хочачи зъ жаркимъ окомъ красної бандуристки. Щось єго заболїло, щось го запоморочило, щось непонятного почало кружляти въ єго голєві и серци, и любо му, и душно му, — вінъ самъ не знає, що зъ нимъ дїється.... Ні на хвилєчку не зведе ока зъ гарнїї бандуристки; такъ єго туди тягло, гейби магичнєю якою силою....

Небавкомъ музиканти почали грати. Грали гладко и складно, а чаруючі тони вливали въ душу якусь солодїсть усипляючу. Віттакъ почала Марія (такъ звали бандуристку) співати. Що за голосъ сребрянний, що за звуки милї, чистї, любї... а що за душа въ тимъ співі... и яке глибоке, ревіє, боляче чуттє... відгомїнь нещасної души, страждущого серця!

„Бїдне дївча“ — промовивъ Дмитро, зітхнувши глибоко — „чи-жъ не шкода тої красної рожи, сь тимъ голосомъ незвичайнимъ и сь тою незвичайною душею; чи-жъ не шкода її міжъ тими товаришами-волоцюгами, морально зведенями?! Вона віддана на напастъ світовихъ покусь, и якъ той

човенъ безъ корманца на морі прагнє къ своїй загубї; борше-пїанище нещасний конець не минє її!... При єїхъ словахъ Дмитра око мимохїть стрїтилось зъ окомъ Марїї... а вона, чи прочула чи проникнула духомъ єго бесїду, поглянула слїзавимъ окомъ на нєго такъ мило, такъ жалїсно, такъ вдячно, що Дмитро въ самїй глїбинї души стрепенувся....

Марія співала много: чимъ разъ смїліше чимъ разъ сильнїше розвивала штуку умітної музики, чимъ разъ повнїше об'являла красоту своєї музикальної души, ревнїсть и жалкїсть зболїлого серця... Дмитро не мїгъ азъ жадою утолитись, не разъ, не два лєдві придушивъ слєзу, тиснувшись зъ єго ока, зітханнє видираючєся зъ єго груднїї.... О, чому не станула єму теперъ передъ душею, яко ангель-хранитель, єго Меланї!... Дмитро въ Марїї цілимъ серцемъ утопився....

Марія перестала співати; музикамъ подано вечеру. Міжъ тимъ мовъ за данимъ знакомъ вїйшла Марія до сїний... Дмитро, безъ пам'ятї о собі, вставъ и вїйшовъ тавомъ до сїний. Було темно и тихо... Дмитро почувъ м'язгу и горячу руку Марїї на своїй рунї, и вона тихонько промовила: „хто-будь ви, пане, ратуйте мене! Ви понимаете нещасну мою долю, я се вичитала у ангель-скїмъ вашїмъ оку, ви конечно будете мїї спаситель!...“ Дмитро, не нагадуючись довго, закинувъ свїй широкий плащъ на трєпечущу Марїю, обвїнувъ її голову въ рїсату пелерину, а саму, узявши за руку, повївъ до своєї кімнати. ..

Було десь коло опівночи. Въ кімнатї Дмитра темно: огонь у печї давно прогасъ, свїчки не стало... кімнату лишъ освїчувавъ неяснимъ світломъ блїдий мїсяць, що то любить придивнтись не одній цікавій нїчній сценї и наслухувати неодну щасну розмовоньку... Дмитро и Марія посїдали поручъ себе, и, запитана про свою долю, розповїдала Марія свої минувшостї.

„Батьчина моя“ — казала Марія — „недалека Моравія. Не тямлю, якъ мене відъумерли родичї; тото тільки тямлю, що мною опїкувалася старенька баба, беззуба, погана и гидка дуже. Вона часто морила мене голодомъ та й холодомъ, а за що нїбудь лаяла, а часомъ и била... Не одну я слезоньку проплакала у неї,.... зъ гїркою печаллю лягала я спати, зъ гїршою еще пробужувалася изъ сну, бо мене зъ новою дїнною ждало и нове лихо!... Такъ скїнчила я рїкъ восьмий, ажъ одного разу прийшовъ оцей старий скрипкарь, що намъ провондирить, и вимантивъ мене відъ старої... Мїні не було жалко покидати стару опїкунку; я пішла безъ

спору и без вали, куда м'я окришець повіє... У нього було міні аз разу добре, обмалм мене, зачосали, убрали чистенько, и я стала як панямочка, така гожа и пишна... Потімъ взяли мене вчити співу та й музики. Співаламъ, граламъ охотно, и мій панъ чимъ разъ то радніше споглядавъ на мене, чимъ разъ то ставався приятнішимъ... Віттакъ я выросла, а ляз скінчився рікъ 16-тий... тутъ склонила Марія на груди полову, вітхнула тяженью и замовкла... Місяць прoderся скрізь хмари и освітивъ її прекрасне лице, по котрімъ скотилася ясна якъ перла слеза. Марія почала ридати...

Жаль зробилося Дмитрові бідної Марні; вінъ взявъ її рученьку та й притиснувъ до своїхъ грудий;... Марні голова склонила Дмитрові на шию; вінъ пригорнувъ її ближче надъ собі,.... їхъ віддохъ змішався, а уста зіткнулись зъ собою въ довгімъ, солодкімъ, поцілунокъ...

Дивний ставъ нашъ Дмитро. Єще передъ годиною снівъ вінъ тільки о любій Мелані и милімъ подружжю... а теперъ усе змінилось. У Марні и лязко гарніще, и око яскравіще, и серце вірніще, и голосокъ милищій... Безъ Марні нема щастя для нашого Дмитра!

Минає одинъ день, минає другий. Марія и Дмитро ладятця на весільне свято.

Третєго дня скригнули двері кімнатні; въ кімнату увійшовъ старий скрипкаръ... Лютимъ окомъ глядівъ вінъ на любовну пару, а віттакъ ляз дикій звірь кинувся поміжъ обов.

„Га, проклята ящерице“ — гримнувъ яросливо старий — „чи се дяка за мої довголітні старунки и щирю любовъ надъ тобі?... пропадай негіднице лихая!“ „Ні міні, ні тобі“ додавъ звернувшись до Дмитра — и почалась страшлива борба... Уймивши Марію за волосся, обвинувъ праву руку въ довгу її косу, виволікъ нещасну на землю, и явъ місити руками и ногами... Дмитро схаменувся; зъ усієї сили ударює на скрипкаря... душить долонь, давить за горло, щоби видерти нещасну жертву зъ рукъ каміносердного яроша... Одинъ одного кидає обь землю, одинъ одного душить, кусає, давить за горло;.. борба ведеть на життя, на смерть. Дмитро слабніє и упадає... Въ тій хвилі всуває ёму Марія ніжъ у руку... Дмитро пхнувъ нимъ мимохитъ передъ себе — и скрипкаръ неживий повалився на підлогу, купаючися въ струяхъ бухаючої зъ серця крови... Марія видала крикъ проникаючий и умліла; — Дмитро станувъ остовпільний надъ трупомъ;... ёму сказало сумління страшливимъ голосомъ: ти убийця!

Тутъ дався чути топіть и гаморъ надходящихъ людей;.. мистникъ казавъ Дмитрові рату-

ватися бігомъ... Вибігъ вінъ аз кімнати, кинувся до стайні, — на щасте знайшлись двері на вулицю, зинувъ на засує примичені... Сюда-то вибігъ вінъ на волю и ставъ утікати вулицями по-за місто, ажъ доми не зупинився въ лісі на опінічъ відъ Львова... Утомився; густий піть точився каплями по лиці,.... дрозць перейняла ёго тіло,.... вінъ сівъ припочити. Пораня зори прогнала нічні мракы, и почало на світъ благословитися... Дмитрові стануда ёго збродна живо передъ очима... теперъ и Меланя найшла на гадку — а биль гіркий, неописаний стриснувъ за серце. „О я проклятий!“ — заголосивъ Дмитро аз болячої груди. — „Охъ яка вража судьба завела мене до тої гостинниці, и позбавила на віки золотого раю и души супекою!... Прощай Меланю на віки!... Твій женихъ теперъ скиталець, бездомний бурлака на широкому світі... на ёго чолі напатнована збродна, а у ёго серці звучить невсипущий голосъ: убийця...“ Дмитро аз болю повалився на траву; ёго душу и серце роздирали несказані муки и терпіння....

Въ тімъ хтось сіпнувъ Дмитра за рукавъ; Дмитро протеръ очи.... лучи запаленої ліхтарні блиснули ёму у лице, — передъ нимъ стоявъ бородатий жидъ, ёго наймлений фирманъ... Дмитро сидівъ на софці въ своїй кімнаті, на котрій усівъ бувъ передъ вечеромъ... Вінъ спізнавъ, що ціла подія, почавши відъ Осипа, лишь у сні ёму приєдналась....

Хто олише радість нашого Дмитра?... Перехристовившись выголосивъ бідняка аз повної, радісної, груди: Слава жъ Тобі Господи!.. Вінъ неначе на ново зродився и оживъ.

Въ будці прийшлося ёму сидіти побіч якоїсь молодой жещинни, зъ гладкімъ лицемъ, зъ жаркими очима... Дмитро, згадавши на свій сонний привидъ, відвернувся зовсімъ відъ неї, и не говоривъ ні слова підчасъ цілої дороги. Занурившись въ собі, вінъ все лишь гадавъ о своїй ангельській Мелані....

—♦♦♦♦♦—

ПЕРВІЙ ПЕРІОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Яка була причина великого татарського нападуд 1575 року, — різно про се говорено по Україні. Одні вмили короля Генриха, що буцімъ би то вінъ нацькувавъ Орду на Польшу, щоби не попустила Ляхамъ обрати иншого короля; инші плескали, що самі Ляхи закликали хана на здобичъ, аби пани скоріщъ обірали короля, бо імъ любо було

буяти у безкоролевстві;¹⁾ отъ же літописець Більський звертавъ усю вину сѣго резору на походъ Сверчовського въ Волощину. Почали зъ того часу пани ремствувати на козацтво, и певно жъ то зъявилась тоді вже думка, якъ би ёго зовсімъ збагнітувати. Перше було чути про козаківъ тільки саму хвалу. Протестантъ Еразмъ Гличеръ, у своїй книзі про згодування дітей, що напечатавъ у Кракові року 1558,²⁾ прописавъ таке: „Школи або колєгні схомі на жовнірство або козацтво, що нимъ піклуюцца шановні и мистецькі люде, которі ворогівъ Татаръ, дикихъ варварівъ, побивають и гаяють, якъ бувало перше и теперъ є, за приводомъ Претвича, князя Вишневецького, Прокопа (Сінявського) и иншихъ, праведно чистихъ и славнихъ Геркулесахъ, що въ тихъ позаведено такі школи козацтва, якъ у насъ Ляхівъ або въ Италянъ, або въ Німцівъ школи наукові. И справді жъ бо: якъ школи потрібні до науки, такъ козаки до оборони. Тоді тільки, або тільки доти Польща процвітатиме, доки добрихъ козаківъ матиме. Хто хоче бути добримъ воїномъ, нехай иде въ козаки, а хто бажає вчинитись добримъ латинникомъ, нехай иде въ колєгню або въ школу.“

Після татарського нападу 1575 року, замість похвалъ, почалсь нарікання на козацтво, що вони накликають на Польщу війну зъ її пригодами, ба ще й нарощно пропускають черезъ дніпрові переправи Орду, щобъ навпослі житись готовою здобиччю. Шляхтичамъ, що виставляли свої заслуги въ запорозькому військові, покриваючи свої давні провинності, рядові мужі одвітували такъ, якъ Замойський Янъ: „Не на Низу шукають славної смерти, не тамъ вертають утеряне право. Розумно всякому чоловікові сь толкомъ, що туди йдуть не ради отечини, а за-для здобичі“. Одинъ же сенаторъ ляцький, бискупъ Верещинський, року 1583 висловивсь про козацтво осьъ якъ: „Що отець-мати зібрали по шагу та придбали тяжкою працею за десяти роківъ, те необачний синокъ пропустить черезъ пельку за одинъ рікъ, а потімъ, якъ уже ні звідкіль узяти, а голодомъ помірати боїцца, — чуєшь, опинивсь на Низу, дере турецькихъ чабанівъ, або въ Сленжинському бору витрушує въ подорожніхъ кошики“.³⁾

Ще року 1568 король Жигимонтъ Августъ писавъ до Низовцівъ универсалъ, закликаючи їхъ до

¹⁾ Fredro, Dz. Nar. Polsk., 88.

²⁾ *Księzki o wychowaniu dzyéci barzo dobre, potrzebne y potrzebne, z których rodzicy ku wychowaniu dzyęc; swych nauką dołożną wyszerpnąć mogą, teraz nowo uczynione y z pilności wyrobione.*

³⁾ *Gościńiec pewny niepomiernym Moczygębom a o mierzym Wydmikufłom Świata tego.*

українськихъ замківъ, „що ви зъ нихъ“, каже, „збіхали на Низъ безъ відома старостъ українськихъ“, та своїми нападами на улуси и кочовища підданихъ турецького султана и черекопського хана ламають мирову рядну зъ ними. Черезъ те жъ то, мовлявъ, Орда набігá на Україну и на глибші повіти польські. Покиньте жъ, каже, свої низові пристановища, вертайтесь у городи и замки узгорянничні та вдовольняйтесь тимъ жолдомъ, що вамъ за службу визначено.¹⁾

Байдуже було козакамъ и про королівські заклони и про панське ремствування. Воювали вони Турківъ и Татаръ за-для слави и здобичи, а що сь того воювання скібіцца Речі Посполитій польській — ніхто про се не дбавъ.

Кримські Татаре брали тоді гостинці и відъ короля польского и відъ царя московського, щобъ не воювати їхъ земель, а спустошити землі ворожі. Коли ходивъ ханъ у походъ, плачено ёму більшъ, а не ходивъ — меншъ грошей. Посолъ зъ королівської даниної иде було въ Черкасци вистачá ханові гроші на поході ёго мимо Черкась. Самъ султанъ турецький розумівъ хана наймитомъ королівськимъ. Року 1569 писавъ вінъ до Жигимонта Августа: „Хочъ и вимагá ханъ відъ васъ надбавки жолду, та ви давайте ёму стількі, скількі давали зъ давна, а вінъ мусить ити всюди, куди ёму звелитъ“.²⁾ Однакова була постать у царя московського; то й сей тимъ же робомъ наймавъ Татарина, щобъ шкодивъ королеві. У сеймовій інструкції королівському послові року 1578 читавмо: „Московський тиранъ, що ми ёго вважаємо варваромъ и дурнемъ, всюда намъ заподівá лихо. Свого и нашого сусіда Татарина, що голодного вовка, приманивъ до себе гостинцями, два рази наустивъ спустошити наші землі, обрушивъ на насъ тяжку війну турецьку, а Низовцівъ підучивъ напасти на Волощину“.³⁾

Попереймавши багацько де-чого відъ Орди, взяли собі и політику гординську: служити тому государеві, хто бувъ до нихъ щедріший.

Якъ вони товаришили изъ московськими людьми, про се вже ми знаємо. Сь козаками донськими пробували вони въ купі разъ-пóразъ. Инколи вигребались вони гуртомъ изъ Низу на Дінъ и роздобували собі воєнний хлібъ поспіль зъ Донами по Озівському и Чорному морю; инколи жъ Дони прибували тисячами за Пороги и въ купі зъ Дніпровиками вживали мирної и військової праці.⁴⁾ Бра-

¹⁾ Арх. Югов. Росс. III, 4.

²⁾ Kronika Polska, Bielskiego, 627.

³⁾ Рукописі библиотеки Красинськихъ, збору Свидвицького, fol. A. I, 4, л. 40.

⁴⁾ Соловьевъ, О первобытномъ козачествѣ.

таючись ізъ людьми московськими, дніпрове козацтво ще чужіше ставало лицьому рядові, а лицьаній рядъ и собі готовъ бувъ зректись козацтва. Найбільшъ почали въ Польщі споглядати на козаківъ зъ чужа за короля Степана Батури. Король Степанъ, споряджаючи по весні року 1578 посла свого Бронівського до Криму, написавъ ёму въ інструкції: „Коли козаки нападуть на татарські улуси, то се певно буде не зъ нашого відому. Не то що не хочемо ми їхъ запомагати, та раді бъ усіхъ вигубити, тільки що въ насъ у тихъ місцяхъ нема такої сили військової. Щобъ вигубити козаківъ, раявъ намъ ханський посель: перва річъ — заказати українськимъ старостамъ, щобъ не давали имъ селітри, пороху, олива и живности; друга річъ — не дозволяти козанамъ пробувати по українськихъ селахъ, городахъ и замкахъ, а трейтя — позатягати старшихъ козаківъ на королівську службу. Попробуємо, чи можна їхъ приманити до себе; тільки наврядъ, чи не перейде частина сихъ розбишакъ до московського царя.¹⁾“

Після сего заразъ пише король Степанъ два универсали: одинъ до українськихъ старость, а другий до самихъ Низовцівъ, якъ тоді звано Запорозцівъ.

У першому изъ сихъ великої историчної ваги документівъ дорекъ вінъ узграничнимъ старостамъ, що вони дбали про одно зъ низовими козаками, давали имъ у себе притулокъ, запомагали їхъ людьми и споряджали до походу въ Турещину. „Не вперве вже“, писавъ король, „усовіщую и панівъ старость не ховати въ себе Низовцівъ и не запомагати їхъ порохомъ, оливомъ и харчами, та вони мене не слухали и черезъ те наволокли страшенний нападъ гординський на узграничні землі. Недавнімъ часомъ ханський посель просто така вказувавъ, що козацві гетьмані Шахъ и Аркевський зімували — одинъ у Немирові, а другий у Києві, а при тому обьявивъ, що ніякими гостинцями не вдержимо Татаръ відъ нападу, коли козаки не перестануть у ёго землі втручатись. Тимъ-то (сказано далі въ универсалі) повеліли ми князеві Константину Константиновичу Острозькому, кнївському воєводі, щобъ вінъ вповняючи свою радну зъ перекопськимъ царемъ, двинувъ на Дніпро и прогнавъ зьвідтіля розбишакъ Низовцівъ, а хто зъ нихъ попадеця ёму въ руки, каравъ би смертю. Усімъ же українськимъ старостамъ повеліваємо допомагати князеві Острозькому и такожъ ловити и карати смертю Запорозцівъ, якъ порозбігаюця вони зъ Низу.²⁾“

У другому универсалі — до самихъ Низовцівъ, король Степанъ, звеличавши їхъ запорозькими мо-

лодцями, дивувавсь, що вони вже въ третє нападомъ своїмъ на Волощину ламають ёго радну зъ султаномъ, и закликавъ їхъ до себе на службу проти московського царя, де мовлявъ, „коженъ здохне собі слави більшъ, ніжъ у Волощині“. Потімъ страхавъ їхъ, що за неслухняность позбавить усякого шани, жизни и худоби, та запевнявъ, що Петро Волошинъ, которого вони лагодились вести въ Волощину на господарство, не снить господари Олександри, а самозванець.¹⁾

Нема въ исторії звістки, що вчинивъ князь Острозький; тільки жъ, довідавшись зъ сего универсалу, що вінъ мавъ съ ханомъ радну проти козацтва, вбачаємо причину, чого козаки зважившись уперше зняти руки на панську силу року 1593, воювавши доти самихъ тільки невірнихъ, перше всього почали тиндрувати добра кнївського воєводи.

(Дальше буде.)

¹⁾ Тамъ же, л. 103.

РОСТИ ДОНЮ!

Рости доню, мое серце,
Рости ми здорова,
Якъ въ тїмъ гаю, темнімъ гаю
Ягідъ калинова.

Рости доню якъ тополю
Гнучка и висока;
Ти у мене моя доля
Одна, одинока.

Рости доню якъ та рибка
Въ зеленого броду,
Вихожаю, виплекаю
Тобі красну вроду.

Рости доню якъ у полі
Та перепелиця,
Щоби зъ тебе була гарна
Краля-відданиця.

Що неділі и що свята
Русу косу змию,
Якъ снігъ білу сорочечку
Шовкомъ ти ушню.

Якъ снігъ білу сорочечку
Цвітущу снідницю,
Закосичу головоньку
Въ золоту китицю.

Рости доню, не журися —
Одъ року до року
Стерегти тя пташко буду
Якъ зріниці въ оку.

П. Головацький.

¹⁾ Рукоп. библ. Красанськ., зъ Свиданськ. fol. A. 1, 4, л. 54.

²⁾ Тамъ же, л. 52.

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицькій.)

Зъ давнихъ часівъ поганьства доховалися у Русинівъ три важніці народні празники: Коляди, Гагілки, Купало. Празникъ Колядъ обходяться тоді, коли сонце на небі стоїть найнижче, коли ніч найбільша а день найменший — єсть то, по поганському віруванню Славьянъ, днємъ рідва Сонця и сходиться теперъ зъ днємъ рідва Христового. Гагілки обходяться въ ту пору, коли день зрівнявся зъ ночью, коли світло надъ тьмою зачинає перемагати — єсть то часъ воскресення Сонця и сходиться теперъ зъ днємъ воскресення Христового. Празникъ Купала обходяться тоді, коли сонце на небі возноситься, коли день найбільший а ніч найменша — єсть то часъ вознесення Сонця и впадає теперъ після вознесення Христового на св. Ивана Хрестителя.

Суть ті народні свята впливомъ тої давної релігії, котра наказувала сонце, світло и огонь обожати и котра зъ верховини Иранъ, въ Азії, розійшлася поміжъ народи Азії и Европи. Иранъ (въ нашихъ народнихъ споминкахъ вірай або рай) бувъ, після новішихъ розвідокъ историчнихъ, первіснимъ и найдавнішимъ сідлськомъ роду людського и зъ-відтамъ розійшлися розмаїті народи по землі. Стоїть отже труда заглянути ближче у давну релігію Иранцівъ розяснити за її помочію нашу поганську старину. Таке сліженне може насъ завести до занимаючихъ и важнихъ результатівъ, такъ на полі исторії, якъ и на полі митології давнихъ Славьянъ.

Для ліпшого перегляду розділю мою розправу на чотири частей. Перша зъ нихъ обійме поглядъ загальний на давну релігію, о скільки для розяснення дальшихъ уступівъ буде конечно потрібнимъ; друга часть обійме розправу о Колядахъ; третя о Гагілкахъ; четверта о празнику Купала.

Релігія Иранцівъ знана намъ изъ Зендавести, списаної около осьмого віку передъ Хр. Основа тої релігії була слідующая:

Иранці служили духамъ світла и темноти. Найвищимъ міжъ добримъ духами або духами світла, бувъ Агура (зъ додаткомъ мазда); найвищимъ міжъ злими духами або духами темноти, званими дева, бувъ Ангра (зъ додаткомъ маїнію сь). Перший бувъ богомъ неба, другий пекля, и оба — а властиво обі сили, світла и темноти — стояли зо собою въ вічній, безнастанній борбі.¹⁾

¹⁾ Анграмаїніюса представляли собі Иранці въ постаті мня, відъ котрого розвелося усе лихо и вся погань на

Майже на рівні зъ Агурою почитали Иранці бога Сонця (званого „Мітгра“) зовучи єго въ молитвахъ: „могучимъ королємъ, паномъ краївъ и народівъ, побідоноснимъ богомъ, богомъ гараду и урожаївъ“ — подібно якъ у Славьянъ Святovidъ, або Корсъ. Виступало сонце такъ же підъ именемъ Коросъ або Кгоръ.

Місяць бувъ у Иранцівъ божиномъ коханківъ и предстоївъ породови.

Зорі величалися святими и несотвореними світилами.

Такъ же почитали Иранці огонь (по иранськи athra; ватра?) задля того, що огонь своїмъ світломъ розганявъ злихъ духівъ ночи. На почитанню огню почивавъ весь культъ Иранцівъ. Якъ огонь небесний (яко промінне сонічне и яко лискавица и перунъ) сходить до людей на землю, такъ зновъ палено огні на землі, щобъ ті заносили людські дари и молитви до Бога — огонь и єго поломінь служили посередниками міжъ богомъ а людьми. Черезъ всю нічъ мусивъ на ватрі тліти огонь и засилатися твердимъ деревомъ и всілякими пахощами. Не можъ було загасити огонь дуттемъ, або въ нєго плути и ляти воду. Огонь бувъ „чистимъ синомъ Агури“ и мавъ свої святині и олтарі.

Обожали ще Иранці воду и землю. Особливо гори (по иранськи „гара“) були святими, позаякъ були ближчі небу и на нихъ найперше являлося світло сонця.“

Изъ сего видно, що світлопоклонство було головною ознакою давної релігії. Давніці відъ Зендавести пісні старондійські показують намъ подібне віруванне. Повторюєся воно по всій землі, у всіхъ поганськихъ народівъ, и нема причини не признати єго однимъ изъ найдавнішихъ. Гєловні рїжніці въ поганськихъ релігіяхъ відносяться тільки до форми а не до самої истоти рїчи.

Порівнуванне митології якого народу зъ митологією Иранцівъ могло би завести до важнихъ заключений. Ми би тимъ способомъ узнали, які поняття релігійні той або другий народъ винісизъ Ирану и въ котрій часъ відбулася єго мандрівка у теперішні займища. Розумієся, що тутъ треба би добре знати кождоразовий станъ иранської релігії, що для браку жерель лишъ зъ великимъ трудомъ дасться означити. Постараю ся въ тій мірі деякі уваги списати.

землі. До нєго належали: темнота, хвороба, смерть, зимно, грїхъ, брехня, миши, щури, лщериці, гадде, вуши, блохи и всілякі омели. До Агурамазди належали: світло, життє, теплота, землль, горючі камені, правда; такожъ пожиточні звірята и птиці: корова, вїлъ, кїнь, собака, когутъ, орель и т. д. Якъ побачимо дальше, доховалися сі вірування до нині ще у Русинівъ незмінно-

Ми знаємо релігію іранську із Зендавести зь осьмого віку. О давніщій релігії Іранців до-відуємось із старондійських пісень зь 15. и 13. віку передь Хр., котрі вправді зложені вже по пере-ході Індійців зь північні сторони Індії, однакo задля давности своєї показують найліпше первісну основу іранської релігії. В старондійських пі-снях виступає найвищий бог під іменемь Індра, богь сонця під іменемь Суря а дева суть ду-хами добрими. В Зендавесті споминався Індра яко злий духъ и дева суть такожь духами злими. Очевидно, що старондійське вірування, яко да-вніще, єсть также и правильніше. Саме слово *div* означувало: „світлий“ або „ясний“ и єсть для того властивимъ названнемъ для духівъ добрихъ. Такъ само латинське *deus* и гречеське *θεός* (и *Διός* відь *Zeús*) означувало духівъ добрихъ, подібно якъ у Індійцівъ. У Слав'янъ видне сходство зь пізні-щою релігією Іранцівъ. У нихъ були диви ду-хами злими и яко такі споминаються у давнихъ пам'ятникахъ нашої письменности. (Въ „Слові о полку Игоревімъ“ споминався два рази про Дива: „Дивъ вержеся на землю“ и „Дивъ кличеть верху древа“ — въ обохъ місцяхъ віщує Дивъ велике лихо. Такъ якъ Дажбогъ-Сонце було дідомъ Ру-синівъ и божествомъ руської землі, такъ само бувъ Дивъ божествомъ и хранителємъ землі половець-кої; на кликъ Дива почалися Половці зо всіхъ сторони згромажувати. Півець Слова о Полку Иго-ревімъ зове Половцівъ дітьми бісовими; оче-видно, що підь бісомъ розуміє вінъ Дива, вер-ховного бога половецької землі. До нині ще ви-раження: дивъ, диво, дивоглядъ, дивний беруться въ пониманню злого, недоброго, подібно якъ у Іранцівъ. — Изъ того можна би зділати заключення слідующе: Греки и Римляни задержали у своїй митології що до понимання добрихъ и злихъ духівъ правильні и давніщі вірування, схожі зо старондійськими; Слав'яне заховали пізніщі по-няття, схожі зь іранськими зь 8. віку передь Хр., Здаєся, що перехідъ Греківъ и Римлянъ до Ев-ропи відбувся передь 15. вікомъ, перехідъ Слав'янъ далеко пізніше, ажъ по повстанню Зендавести, около осьмого віку передь Хр. Байки перські про Кируса, котрі якъ увидимо, находяться также у Русинівъ, кажуть намъ догадуватися, що Слав'яне появились въ Европі не скорше, якъ въ 6. віці передь Хр.

Хотий въ релігії Іранцівъ після горі сказа-ного, дві головні епохи розрізняти належить, то однакo въ бесіді сліди давніщого вірування ціл-комъ затертися не могли. И дійсно бачимо въ бесіді Слав'янъ, що попри вираженняхъ: диво, ди-воглядъ, дивний находиться одно старше слово

дивити у своїмъ первіснимъ значінню, стоячимъ въ зв'язи із старондійськимъ слівомъ *div*, т. є. світлий або ясний. Такимъ способомъ доказає и живуча бесіда, що первісне значінне слова див не було те саме, що у Зендавесті.

Якъ сонце єсть головнимъ жереломъ світла, такъ и народи поганські, поклонники світла, обо-жали найбільше Сонце. Вже горі замічено, що Сонце у народівъ азійськихъ виступало підь іме-нами: Коросъ, Кгоръ. Суря; у Єгиптянъ ви-ступало Сонце підь назвою „Озирисъ“, (Суря), так-же „Горусъ“. Піні тихъ слівъ: кор, сур, гор суть лише нарічевими відінами одного спільного кореня ор, ар, або ур, котрий первісно (въ ста-рондійській бесіді) означувавъ бути яснимъ або горячимъ и приходить въ многихъ словахъ латинськихъ, гречеськихъ, слав'янськихъ и т. д. Обачимо пізніше, що и назви народні, якъ Араби, Армене, Аря або Аіря (назва давна Іранцівъ) належать до того жъ кореня и служать на озна-чення „світлопоклонниківъ“.

Піні кор, сур, гор, стрічаються ще и те-перъ въ многихъ и такихъ словахъ, що стоять въ зв'язи зь Сонцемъ. Постараюся слова тоті, ужн-вані у Русинівъ, зібрати и пояснити.

1. Поганські Русини обожали сонце підь іме-немъ Корса або Хорса. Споминавонімъ Несторъ, споминає и півець Слова о Полку Игоревімъ, зовучи єго великимъ — означенне, якъ ми єго вже подибували у релігії Іранцівъ. Руський Хорсъ відповідає цілкомъ арийському Коросъ и єгипет-ському Горусъ.

2. Після Новгородської літописи підь р. 1143 називався въ давній Русі пість передь Колядами або Різдомъ „постомъ Корочунськимъ“. Пізніше увидимо, що назва корочунський стоїть въ без-посередній зв'язи зь колядами, яко святі родя-чогося сонця.

3. На цілій Русі велику почесть має коро-вай, особливо жъ при весільнихъ обрядахъ. Да-вніще приносили короваї богамъ въ жертву. Було то щось на образъ нинішнього артосу. Въ Слові Христолюбця читаємо: „И тако покладають імъ (богамъ) требы и короваи імъ ломять... моле-нов то брашно дають и ядять“. При весілляхъ ма-ють короваї ще більше значення. Знатокъ въ тій річі, Новосільский, пише такъ: „Коровай єсть то тісто пшеничне, велике, зь виображеннями голуб-цівъ. Пекучи єго співаються пісні обрядові, а до середини вкладався монета и чотири яєць. — Саме печенне короваю відбувався до нині ще въ спо-сібъ величний. Коли тісто виймаєся зь діжи и ви-роблюєся на столі коровай, приліпляють до діжи

п'ять свічокъ, до купи зліпленихъ, а одну запа- лену вставляють въ середину діжи; по виробленню короваю втивають тамтихъ п'ять свічокъ до од- ної великої въ короваю и запалені сажають вразъ зъ короваємъ до печи; опісля гасять тоту свічку, котра у діжі горіла. — При розкраюванні короваю співають пісні, у котрихъ згадуються рай, зорі и місяць:

Васвіти, Боже, изъ раю.
Нашому короваю:
Що бъ було виднеселько
Краяти дрібнесенько.

Въ великій Россії при розрізуванні короваю співають такъ:

Святі, святі місяць
Нашему караваю;
Праблянь, праблянь сонце
Нашему караваю.
Ви добрие люди, пасматріте
Ви нашево караваю атведайте,
Ви, князь и княгиней, пакушайте.

А отсе пісня галицька, описуючи коровай, яки яку гору митологичну:

Подошва ёму зельна,
Обручі ёму срібніи,
А на вершочку жовтий цвітъ:
Славний нашъ коровай на весь світъ.

(Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

Старовина українська позоставалась по давніхъ книжкахъ и рукописахъ. Компонували їхъ люде того заводу, що поставъ на Україні середъ боротьби за свою землю то зъ Ордою, то зъ Турчиномъ, або Ляхомъ, то зъ иншими напасниками. Якъ же „до- боролась Україна до самого краю“ — всі ті пи- сання занедбано.

Сталась така річъ не черезъ те, що не було людей письменнихъ и тямущихъ на Вкраїні, а тимъ, що письменство занідало очима поза узгря- ниччя рідного краю.

Київська Академія вистачала перше ученихъ попівъ у городи й села українські. — ученихъ архимандритівъ и архiereївъ у монастирі українські, — ученихъ зверхниківъ на рядові стольці и лавиці вкраїнські; якъ же спізналась царська Русь изъ гетьманською, почала вона що найученишихъ людей до себе закликати. Не забаромъ царь Петро, на- бравшись смаку до науки то відъ нашихъ таки людей то відъ захожихъ у Московщину чужозем- цівъ, задумавъ перестроїти царство своє на чужо- земній ладъ. Робилось діло се въ ёго такъ, що, мовлявъ, шити-білити — завтра великдень, а про-те було таки й добро у тому поспіху. Міжъ иншимъ, спомина історія, якъ наші письменні люде занесли світло у Московську темряву.

Не кажу, щобъ не було тамъ своїхъ разум-

нихъ людей, да ще й ученихъ, а тільки, що було їхъ ёмалъ на таке широченне царство, а й на́дто, що й тоді міжъ думними боярими руськими сиділи такі запеклі Москалюги, якъ отъ Катковъ, або Аксаковъ Иванъ. Такъ якъ сі лякають рядъ и товариство се- паратизмомъ, такъ старосвіцькі патріоти московські лянали царя, боярство и торговихъ людей врессю. Учитиє латинської або німецької мови можна було тоді хиба по́тай миру, якожъ и роблено. Да й самихъ ченцівъ київськихъ, що, за царя Олексія, набива- лись Москві зъ наукою, уважали еретиками черезъ те, що вони мають у себе грецькі и латинські книжки. — Тимъ то не густо було въ Московщині своїхъ ученихъ людей. Мусивъ царь Петро закла- нати їхъ зъ України.

Ото жъ ринули вони до ёго перебудовувати Московщину на взіръ Європи, а черезъ те поме- шало дома освіту. Найрозуміщі наші люде, за Пе- тра и иншихъ царівъ и цариць, допевнялись чести и достатку то по столицяхъ, то по царськихъ пол- кахъ. Наука въ Київській Академії мало кого осві- чувала про вжитокъ рідному краю; а по семна- рияхъ не такъ то добре учено де-чого путя́щого: жорстока схоластика побивала учіння въ зеленочку.

Стояла Україна „великою руїною“; не прий- малось на пожарицахъ те книжне слово, що по- стало ще за Литви міжъ письменними людьми та анадобилось и Московському цареві до ёго переро- блювання царства; не ширилось воно про міжъ се- льянами: мали селяне въ устахъ кращу мову, — ту мову, що нею козака Байду славлено, по Ива- нові Свірговському голошено, Сомка Мушкета се- редъ людськихъ вистокъ та кривавихъ чубівъ малё- вано. Звичаї сільского люду, весілля, родини, хри- стини, похорони, всё ёго житте хатне й полёвё, тією мовою гарною виспівано; та байдуже було, першимъ ченцямъ київськимъ про те надбанне сло- весне рідного плім'я: вони болгарщиною почали християнського Бога хвалити, щобъ відрізнити хвалу церковну відъ тіні, що розлягалась по житахъ, га- яхъ, річкахъ, озерахъ давнімъ незримимъ богамъ слав'янськимъ. Аскетамъ київськимъ все те здава- лось грішнимъ, а черезъ те й мови материної зрека- лись; відъ нихъ же пішло письменство, а ви́кохан- нись міжъ самими властями, (бо імъ, а не наро- дові служило), сталось такимъ, якимъ ёго знахо- димо въ Литовському Статуті, у полемичнихъ книж- кахъ, проти латинства й унії, у Могилінськихъ учебникахъ академічнихъ и въ судовихъ роспра- вахъ тогочаснихъ. Учено такою мовою по семна- рияхъ українськихъ за царя Петра й далі, ажъ поки наші жъ таки академісти, вкупі зъ москво- ськими людьми, звели її на Ломоносовщину и Дер- жавинщину.

Не приймала душа народня тієї мови, якої українська дитина в колісці не наслухалась. Хочъ и глаголали ченці по монастирахъ, а попи по церквахъ до сільского люду про Божу правду, та шкєдѣ було праці; не змогли вони, черезъ саму вже мову своєю, серцемъ до серця промовляти. Ще жъ до того чернецтво за царя Петра приписано було наказомъ, щобъ не держали письменського знаряддя по келіяхъ. Зъ сєго розумно, чи багацько про що воно шўпило, та й мирські попи чи густо де про що до громади глаголали? Тайні канцелярні, слово й діло царське жажали всякого шїроко речи передъ людьми розводити и на папері писати.

Тимъ часомъ новий освѣтъ сивавъ ширше та ширше у новій столиці. Працевали тамъ добре, севаторуючи, наші земляки вкупі зъ московськими панями и всякими розумними головами. Почали вони перестроювати все царство за Петра, а перестроїли до непознання за Катерини. Байдуже було їмъ про козачину, що доживала свого віку на Запорожжі. Зруйнувала царица Січъ за їхъ прислугою. Хочъ може й боліло въ кого серце, та, ради спільнєго добра миру руського, коли не зъ опасу, за таївъ тугу, — потиху собі чайку*) виспівувавъ середъ земляківъ сумовитихъ.

Ажъ ось, хочъ не хутко, а таки дождалась Україна користи зъ тихъ великихъ мєртвєвъ, що волею й неволею приносила Московській Русі. Наші Завадовські, Безбородьки, Кочубеї, дбаючи, про всю Имперію, зглянулись и на рідний край: позаводили въ малихъ городахъ менші, а въ великихъ старші училища. Тоді заможні наші люде годі вже своїхъ дітей по семинарияхъ учити, приспособлюючи до канцелярні, або до військєвої служби.

Заразъ побільшало учнівъ на Україні и виясвився їмъ и Божий миръ краще, ніжъ міжъ бурсацтвомъ. Почали ті училища появляти людеї, що вже споглядали на світове життє не по-чернєчи. Мало дбали вони про те, чого ніхто не бачивъ, а дезирались живої правди у тому, що на землі у всіхъ въ очу дієця.

Оці жъ то вже новєго віку письменники почали старі книжки и рукописі розгортувати, почали довідуватись: „хто ми, чиї сини, якихъ батьківъ,“ а далі звернули увагу, що сільська темнєта, не чувши зъ роду про печатанє й писанє за лицарськихъ часівъ, багацько де-чого пам'ятає про ті часи, наче воно діялось учора. Ще й нѣдто: чого не догадались тоді позаписувати, — вона въ пісняхъ, у переказахъ, у звичаяхъ своїхъ попереховувала. Не густо, правда, було такихъ людеї на

*) Взнана пісня:

Ой біда, біда чайці небові,
Що вивєла дітєк при битій дорозі.

Україні, а все жъ вони виявили корінь народности, що вже геть була загребєна, знєхтувана, чернєчною та бурсацїною заглушена. (Дальше буде.)

ДУМКА.

Плине ручай лозиною,
Лози похилились:
Вянуть літа у недолі
Слєзи закрутились.
Чому хилитця лозина,
Ручай личко мє?
Чому слєзи закрутились?
Чому серце нє?...
Буйні вітри розгулялись,
Лози нагинають:
Люде лихі, злидні тяжкі
Слєзи розливають.
У ручаю фиді мутні
Невидні стали,
Личко лози невеселе
Въ собі заховали;
Заховали сумне личко,
Сонечко благали,
Щобъ втишило буйні вітри,
Щоби засяло.
Ой не вишло ясне сонце,
Буйні не втипились —
Тяжєко долі виждати!...
Слєзи закрутились.
Заховаю слєзи, горе
У груди глибоко,
Щобъ ся ними не втішало
Лихє людське око.
Мое горе заховаю,
Доки соньце вийде
Доки долі неблагаю,
Доки воля зійде...
Зійди, зійди місяченьку,
Зійди зоре зъ-по-за гаю,
Най погляну роздумаю.
Може долю я спізнаю.
Темна нічка землю верила,
Чорний гай темніє,
А надъ гаємъ густа мрака
Хмаровъ бованіє..
И стелитця долинами, —
Небо заступає, —
А зъ-за гаю блідий місяць
Тихо випливає.
Гейби заспалий ще троха
Очи протирає
И тоне у синій мраці..
Зірєка ні одніська
Не котитця синимъ полемъ,
И душа саміська
Моя стала у тій пуці
Поради прохати...
Зъ кимъ я бідний поговорю
Въ кого розпитаю:
Про щасливу мою долю;
Де живє, блукає

Де и зъ кимъ вна бѣжеть,
 Чи ю відшукаю
 Чи до скопу душа въ горю
 Пропадати мае?...
 Ні зъ кимъ мені говорити
 Ні въ кимъ подумати
 Охъ! якъ тяжко безъ надії
 Долі виждати! —

С. Л.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Безъ философіи лежалибы поединчі науки обоятно коло себе, не маючи ничъ вѣдѣнаго съ собою, не оддѣляючи на себе взаимно. Чоловѣкъ не мавъ бы навѣтъ, при великомъ объемѣ знанья, свѣдомости того знанья, не бувъ бы въ станѣ, изъ подробнаго до загальнаго прійти, и на оборотъ — а власне підставою познанья чоловѣчого есть понятѣ общаго и поодинокаго въ при- и пособовости въ рѣзнихъ под- и надпорядкованьяхъ. Такъ якъ подорожній, прибувши до великаго мѣста, не зъоріентуе ся добре, хочбы якъ довго по улицахъ ходивъ, доки не выйде на яку високу въ серединѣ мѣста стоящу вежу, и зъодтамъ всѣго въ цѣлости не обійме, — такъ и подорожній въ краинѣ мыслей мусить ся взнести до становиска той вѣдомости, котра есть осередкомъ цѣлого организма вѣдомостей або тою высшою едностію, въ котрой идеи поединчихъ вѣдомостей лежать. Дятого удѣляе философія всѣмъ вѣдомостямъ черезъ свое центральне становище общу и особенну звязъ понятій, и приводитъ имъ къ свѣдомости ихъ высшу задачу. Она дае иншимъ вѣдомостямъ головну идею, систематичну форму и правдиве значѣнне, а поглядъ чоловѣка керуе на надзмыслове, незмѣнне, ессенціональне въ рѣчахъ.¹⁾

Покажу тое спеціально на декотрыхъ вѣдомостяхъ и почну одъ филологіи. Сама лингвистика буде заниматися механичнымъ толкованьемъ словъ, положеній и періодъ, и правилами словоскладу; сперва философія надае науцѣ языкѣмъ глубшу основу и высшій керунокъ. Выслѣдователь старае ся познати початокъ и духа мовы, онъ уважае плоды духовній яко выплывъ цѣлого життя, повстающаго въ насъ черезъ дѣланья теоретичній и практичній и выробленого черезъ мысленне и життє, подъ котрыхъ впливомъ народъ стае ся тымъ, чимъ есть. Въ литературѣ познае онъ книгу животну духа, а въ языкѣ воплощають ся наибольшій таемницѣ души и сердца людскаго, то онъ въ литературѣ познае грѣсть народа, его правду и естество. Такъ якъ мудрецъ старожитный сказавъ до незнакомаго мо-

¹⁾ Plato polit. lib. VII.

лодца: „говори, абимъ познавъ, хто еси,“ такъ и филологія изъ становиска филозофичнаго зашытуе ся кождоу просвѣщеннаго народа: „познаи мѣстную литературу, щобымъ познавъ властивый станъ просвѣщенья, характеръ и успособленне народа.“ Заходить ту той самъ стосунокъ, якъ межъ выслѣдовачемъ природы и природою.¹⁾ Природа есть то стародавній авторъ, котрый въ гіероглифахъ писавъ, котрого картини суть колосальні; земля есть книжка, зложена изъ уламковъ и рапсодій рѣзнихъ часѣвъ; кожда бесѣда, кожда поема, есть цѣлѣсть, въ котрой духъ автора властивымъ способомъ ся выявляе. Тутъ треба обще въ поодинокімъ довести, а поодинокѣ зъ общаго вытолковати — що ино черезъ филозофичне образование есть можливимъ.

Исторія мае не ино подати факта, не ино поучити о тыхъ важныхъ и правдивыхъ событіяхъ, котры на внутренній и внѣшній станъ чоловѣчества мали впливъ, але историкъ мусить исторію въ едности и цѣлости поняти, и зъ идеи тижже, початокъ, середину и конецъ ея вытолковати. Такъ якъ выслѣдовачъ природы, при помочи философіи, въ книгѣ природы сотворителя и его безконечну премудрѣсть находитъ, такъ и историкъ учитъ философія въ грамотахъ исторіи познавати вѣчнаго духа, котрый исторію провадитъ, и въ проваженю чоловѣчества свою мудрѣсть, доброту и справедливѣсть покаже. Такъ якъ выслѣдовачъ природы познае, що нема слѣпон силы природы, такъ и историкъ познае за помочи философіи, що исторію не рядять припадокъ, фатализмъ. ино цѣле развитѣ чоловѣчества иде недля певной идеи одвѣчнои, а поодинокій появы того розвою суть частями одного ланцуха, въ котромъ кожде событие до слѣдующаго мае ся якъ причина до слѣдствія, и такъ дальше въ безконечность. Онъ познае, що въ кождой державѣ суть общій, по части физичній, по части моральній причины, котры державу утримують, підносять або нищать; всѣ события суть тымъ причинамъ подчиненій, а если припадокъ одной битвы, причина особенна, державу зничила, то була обща причина, котра паденне той державы черезъ одну битву спровадила, — словомъ, що рухъ головній всѣ меншія события за собою потягае.²⁾ Исторія покаже му ся яко трогательный драматъ (высшаго роду) въ котромъ тое жь саме тема представляе ся, головній особы (герои) ино тамъ и ино тогда зъявляють ся, де суть до того варуки; остаточна судьба богатырѣвъ, подъ одинакими обставинами остававшихъ, та жь сама. Кто такъ слѣдитъ за таемничою нит-

¹⁾ Schelling, Methode des akadem. Studiums S. 77.

²⁾ Montesquien-grandeur et decadence des Romains XVIII.

кою подій, той може зъ востергомъ викликути:
*quanta potestas, quanta dignitas, quanta majestas, quan-
 tum denique numen sit historiae.*¹⁾ (Далше буде.)

¹⁾ С. Plinius (minor) epist. IX.

— 3008 —

Зазуля - Кукавка. 1)

(Написавъ Иванъ Верхратський.)

Одною изъ птицъ найбільше знанихъ и най-
 більше уваги гіднихъ єсть безперечно наша зазуля-
 кукавка (*Cuculus canorus* Lin. — *Singender Kuckkuck*).
 Правда, не має вь неї ні примітної величости, ні
 праси величній. Буває бо завбільшки, якъ туркавка,
 верхомъ попільсто-сива, підъ черевомъ біла, тем-
 нійшими пружками писана; ноги вь неї жовті,
 дзѣбъ вь горі чорний, підъ сподомъ голубо-зеле-
 явий, а хвістъ зложенний зъ десяти перъ и біло-
 плямистий. Але мимо своєї не пишної постати за-
 нймає вона насъ тимъ більше своїмъ способомъ
 життя.

Дикий, полохливий и непосидючий се птахъ.
 Вже вчасно зъ весни озиваєсь кукавкамъ. Однак-
 но самчикъ може ковати; самочка лише тихо
 сирекоче. Ковуючи обвішає вінъ крила, напручає
 хвістъ и надуває шию. При першій тоні своєї
 „куку“ спускає голову на діль, а при вторій²⁾
 підносить ю вь гору, мовъ поклоняючись за-ново
 зеленіючимъ лугамъ та гаємъ и всей оживаючій
 природі. Се кукаванне дало зазулі вь многихъ яз-
 кахъ и назву такъ по латині зветься вона *Cuculus*;
 по італіянськи: *Cuculo*; по німецьки: *Kuckkuck*; у
 Росіянь: Кукушка; у Ляхівъ: *Kukułka*; у Чехівъ:
Kukaska; у Сербівъ: Кукавица; у Угрівъ: *Kakuk*
 а у насъ придають зазулі иноді єпитетъ „Кукавка“.
 Вправді є воно одностайне, але таки має вь собі
 щось меланхолічного, щось милого и поважного
 такъ, що годі учувши єго не прислуховатись зъ
 вдовідлемъ. Вона-жъ бо віщує намъ весну, верта-
 юче життя природі.... воно то є чувствительнимъ
 озивомъ самчика до любіи самочки, радіснимъ спі-
 вомъ найкрасшій пори життя зазулі... „Де ти? Де
 ти?“ кличе самчикъ журливо на свою любку, а
 вона мовъ би соромилась, по тихо одвічає своєму

¹⁾ Уривокъ зъ тої статті бувъ надрукований вь 11.
 томі „Русалки“. Теперъ по волі автора заміндаємо єго
 статтю вь цілости. — Ред.

²⁾ Звичайно зложенний „співъ“ нашої зазулі изъ двохъ
 силлябъ; однакжъ екскурвуючи по гаємъ Львівськихъ луч-
 лося мнѣ разівъ зъ кілька учути трєсложное кукаванне за-
 зулі, такъ якби „ку-ку-ку“. Же тоді виголошувавъ зазуль
 одну силлябу, звичайно послідню, слабше, якъ прочі дві.

избраному „Тутъ! Тутъ!“... При всімъ тимъ є од-
 нако зазуль мужомъ дуже ревнивимъ и зліснимъ; и
 горе тому самчикови, котрий посмівъ прилетіти
 вь округъ, де вінъ зъ своєю самочкою поселивъсь,
 и цікаве „куку“ заспівати. Правий самчикъ заїд-
 ливо летить до чужого, підкрадаючогося, люто ки-
 даєсь на него, бѣе єго дзѣбомъ и крилами и не
 вгамуєсь борше, ажъ поки противникъ не усту-
 пить геть изъ єго округа¹⁾

Маючи крила сильні и хвістъ дивний може
 зазуля дуже легко и швидко літати. Ходити однакъ
 не може спосібно, бо вь неї ноги короткі, а лише
 скакати уміє. Її отчиною є окрімъ Європи, такожъ
 и сіверна Азия. Пробуває вь лісахъ, зеленыхъ
 (листныхъ) и вь чорнихъ (борахъ), а неразъ заго-
 стює и вь сади селъ и містъ. Звичайно ховаєтьс-
 я у кущахъ або межі густимъ гіллямъ деревъ и такъ
 вь укриттю кукає. Здаєтьс-я, мовъ би всеї видобу-
 вала сили, щоби далеко єї співъ гомонівъ; якже
 ино замітить, що хто приближаєсь, або її підгля-
 дає, то сей часъ и зриваєсь и литить чимъ ско-
 рійшъ, щоби опять скритись у саму гушавину.
 Тому то помічати зазулю тяжко, и зовсімъ спра-
 ведливо можъ почисляти її до найполохливішихъ
 нашихъ птицъ. Близько до неї підойти рідко коли
 вдаєтьс-я и за для того не одинъ може, що чувъ
 кукаванне зазулі, знаючи ю по голосі, таки не знає,
 яка вь неї подоба.

Якъ висше спомнено живуть зазулі парами;
 вь окрузі півмилевимъ більше не буває, якъ лише
 одинъ самчикъ изъ самочкою. Вони кружають без-
 устанно, увиваючись невсипущо за комахами. Най-
 ліпші вь нихъ ласощі волохачі (волохаті усінниці)
 Ихъ то пожирають зазулі дуже лакомо и стаються
 тому птицями пожиточними. Черезъ часте спожи-
 ванне волохачівъ вбиваютьс-я вь жолудокъ зазулі
 крихкі и гачковаті волохи тихже, такъ, що и справді
 вінъ иноді подаєє на кожухъ, а те було спершу
 поводомъ до байки, якобы жолудокъ тої птиці бувъ
 косматимъ зъ природи.

(Далше буде.)

¹⁾ Якій то вінъ ревнивий можъ и самому легкимъ ви-
 віряти способомъ. Якъ почуєть зазулю коваючу, кукукнімъ
 и ми їй, та тільки, щобъ вдатю. Тоді зазуль нашъ гнівно
 ме кукати, звиваючи мнямого суперника на бій. Чимъ ча-
 стійше мемо кукати, тимъ частійше буде и зазуля озива-
 тись, и тимъ більшу ватугу и гнівъ помітимо вь єї голосі.
 Вдачно удаючи кованне, можъ до того довести, що тога
 такъ полохлива птиця прилетить вь засліпленій люти на
 те саме дерево, підъ котримъ стоємъ, тай довго буде гні-
 ватись не спостерегши обману. Звісно у ревнивого часто
 очи не врячні...

Зъ народніхъ усть.

ГАГІЛКИ.¹⁾

(Изъ збірника Богемія Желехівського.)

А я Леськова жона
На городеньку була,
Кликала сірмажини²⁾
Чужої чуженини:
Сідаймо на човночокъ
Поїдемо на ставочокъ —
На круті береженьки,
На сузі кропивоньки.
Тамъ дитя коханое
Кашою напханое,
Кашою молодшою —
Ситою ситношною.

Шпагъ неборагъ цівки суче.
Підъ зелененькимъ дубкомъ
Били жонгери дубкомъ.
Тамъ я ся забавила,
Сукеньки-мъ заставила.
Боюся до дому йти:
Буде мя мій мужъ бити:
Щіткою-гребінкою,
Веретеномъ-кужілкою.
Добру свекроху маю,
Не дасть мя бити знаю —
А ще ліпшого вітця:
Що неділеньки танця.

¹⁾ Ся гагілка записана у Кудобинцяхъ селі підъ Зборовомъ, Волоківського околу.

²⁾ Сірмачина є то народови неврозумілий „докладъ“ до гагілки.

Децо о новій читанцѣ руської.

(Дальше.)

Ще инші, котрі ось якъ у Львовѣ вже блишій всеучилища, преподавали літературу руську нового періода наче на всеучилища. Кобы то судьба зволна кождому Русинови у Львові ходити до 8. класы, бувъ бы и я щось зачувъ въ тыхъ преподаваній, а такъ тільки Слово о полку переводивъ съ коментаремъ Гушалевича на польске передъ матурою!

Всѣ тін учитель, якъ собѣ тамъ и радали въ бѣдѣ, въ разѣ иншпекціи чомусь не дуже були ёй радї; опсля ажъ добнавъ ся я, що то тому, бо тлжко було заслужити собѣ на похвалу, а нічо легшого, якъ на догану; десь все показалося, що або не вдоволяють приписамъ, або навѣть впрестъ противлять ся имъ. Тай дивоватижъ ся, що завяжешъ кому очи, а бнѣ лѣве по калюжахъ?

Але! не минути жъ и тыхъ ученыхъ, що то безъ боя вознесли ся надъ всяке право, и такъ вже розумно правили про Ломоносова, Пушкина, що молодѣжъ ихъ увѣрившия

ихъ науками о тѣмъ, же бесѣда польска блишна великоруської, чимъ руська, не умѣючи по великоруски якъ разъ стали собѣ базѣкати по польски.

Ото жъ не треба було читанки, коли молодѣжъ замѣсть научатися руською мовою чимъ разъ лѣпше, забувала ён; коли кождий въ учениковъ руськихъ знавъ сказати котъ то-щѣ про Цицерона, Демостена, Цезаря, Ксенофонта про Шалера, Гетого, а навѣть про паню Піхлеръ або Готшедъ, а о Котларевськимъ, чи жѣ теперъ, чи живъ въ 17. вѣку, о Марку Вовчку, чи то справдѣ хлопъ, чи може невѣста, и чи историкъ, чи поетъ, чи що, объ сѣмъ Вѣгъ зна. Чимъ не треба було читанки, коли по бѣльшой часті учитель спрешували ся ѳъ русчини, а коли ёнъ учити мусѣли, то учили бѣльше або на рукомаць, або отъ! якъ за напасть, абы ся збути.

Славажъ тому Воже Тобѣ! тай ѳттакъ ц. к. комисіи для сочиненя школьныхъ книжокъ слава, що за ёнъ трудомъ появилася що недавно „Руская читанка для высшой гимназіи. Составлена А. Тороньскимъ, пересмотрена и исправлена ц. к. комиссією для сочиненя рускихъ школьныхъ книжокъ. Томъ III. часть первая.“

Може за много разбалакавъ ся я про недолю рѣднѣго нашего слова у школахъ; але выбачайте, любі! Кому жъ не гѣрко вгадувати про се, коли тільки щиро желас добра своему народови, а знае якъ мерзено водило ся и водиться безъ провини такі учитель, а ще менше учениковъ по школахъ нашихъ? То лише мала часть всѣго, щобымъ Вамъ змогъ сказати въ тѣмъ дѣлѣ, та и сѣго за много мабутъ на сѣмъ мѣсци. Але щобъ оцѣнити по заслузѣ нову читанку треба було въ перѣдъ пѣвнати доконьче недостатокъ, який терпѣлисьмо безъ вен. И читанка жъ бо то Вамъ, читанка! Не скажу, щобы лѣпшою вже и подумати собѣ не можъ, однако... Але по що перехвалювати? Ходѣтъ за мною, пересмотримо цѣлу, то й самі побачите. (Дальше буде.)

БИБЛИОГРАФІЯ.

Польска: „Budowa języka polskiego objaśniona wykładem historyczno-porównawczym w zakresie indoeuropejskim i kręgu Sławiańszczyzny“ przez H. Socheckiego, Praga 1868.

НА ЦІЛИ ЛІТЕРАТУРНІ.

зложили високоповажні и чесні панове: М. Д... 15 р. Искрицький 1 р., Овншкевичъ 1 р., Бородайкевичъ 50 кр., Авдикевичъ 50 кр., Мартинецъ 30 кр., Петро Білінський 40 кр., Луць Січинський 40 кр., Березовський 40 кр., Драчинський 30 кр., Т. Яворовський 5 кр., — разомъ 19 р. 85 кр. а. в. — Дочисливши до сѣго попередни въ ч. 2. „Правди“. виказаву складку въ кількості 534 р. 10 кр. а. в. вносятся загальна теперъ 553 р. 95 кр. а. в.

Тернопіль 20-го Цвітня 1868.

Ом. Паршицький.

Зъ ч. 13-мъ розпочали ми 2-ге чверть-рочче „Правди.“ Тихъ ш. пренумерантівъ чвертьрочнихъ, котрі наше письмо и дальше пренумеровати гадають, просимо о надсиланне пренумерати. Ново приступаючі пренумеранти можуть ще дістати всі числа „Правди“ почавши відъ 1-го.

Редакция.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косаць, Дрѣ В. Лукавський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропитийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народняго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 352¼

Не дасть душі пропасти — треба вкрасти.

Оповідання зъ бурсацького життя.*)

На дворі вже почало сутеніти. Сонце заховалось геть тамъ десь далеко и тільки черезъ будинки кидало ще свої червоні паруси на баню манастирської церкви. Чорна галічъ, наче яка хмара, верталась изъ наші на нічъ по своїхъ кублахъ, врякала радіючи, що вертається до дому, бо вона вже зъ давнихъ давень звикла плодитись у баняхъ на церквахъ. На дворі тепло, весело, зелено — сказано весна. По юлиці, що йде біля манастиря, ишло скільки бурсаківъ босихъ, обідранихъ, у довгополичъ пестрядинихъ одяжинахъ, схожихъ на жидівські халупи. Хто їхъ зна звідки вони повертались у свою бурсу, въ манастирі. Декілько бурсачківъ, трохи краще одягненихъ, виглядали на вулицю, стоячи за ворітьми, або сидючи на стовпчикахъ біля воріть.

У будинку, де жили бурсаки, на ліжку въ хаті, лежавъ оденъ зъ старшихъ. Підклавши руку підъ голову, вінъ плювавъ на стелю, щобъ попасти въ яку небудь муху. А мухъ тамъ була така сила, що стеля здавалась зовсімъ риба.

— Отъ трясаця ёго батьку, промовивъ вінъ устаючи, нічого й потягти. Здається останній тютюнъ висипавъ у люльку. Не бісового сина, хочъ би де знайти яку лесіківку зъ цигарки, недобуроцький небудь.

Почавъ обіпукувати усі куточки, заглянувъ у коминь, на грубу, підъ ліжку.

— А то жъ якъ на лихо, промовивъ знову, хочъ би тобі який небудь, невеличкий. А бісова баба не дасть на боргъ, уже не піддуришъ. Хочъ би шагъ бувъ, то бъ кушивъ, а то й шага нема, и нігде взяти.

*) Оповідання це зъ Новгорода-Сіверського. Дії не теперні, а доходять до 1850 р.

Вінъ почавъ ходити по хаті, широко и швидко ступаючи и закинувши назадь руки. Призивце ёго було Троцький, а товариші звали Дзюбанимъ, бо віспа таки гарненько походила по ёго пиці, якъ то кажуть, наче курка подзюбала. Якъ такъ то й ми ёго зватимемъ Дзюбанимъ. Дзюбаній цей бувъ парубокъ годъ двадцяти зъ хвостикомъ, здоровий, товстий. Товариші поважали ёго, що бувъ дужий, сановитий, а друга малеча, маленькі бурсачки, тікали відъ ёго, наче відъ гаспида якого. У класъ вінъ заглядавъ въ ради-годи, у книжку не заглядавъ ніколи и ніколи не знавъ ні єдиного урока. Книжокъ страхъ якъ не любивъ — у самого не було ні одной, а бувало и таке: яке небудь бурсаченій заберець у бурянь, чи въ кутокъ де небудь та й буркотить собі надъ книжкою, доучує той урокъ. Підходить Дзюбаній: — а йди сюди, до мене! — Йде той, ажъ дрижить увесь. — А покажи сюди книжку. — Той показує. Тоді Дзюбаній бере книжку и рве її на шматки „Коли вчитель завтра спитає, чомъ урока не знаєшъ, то скажи, що я книжку пошматувавъ, чувшъ? дивись, такъ и скажи. Звичайно Дзюбаному за це нічого не було, а учня добренько висічуть и примусять купити другу книжку.

Сумний и невеселий ходивъ Дзюбаній по хаті потімъ ставъ середъ и весело поглянувъ у вікно на двіръ. Вікно було одчинене.

— „Хведірко! Хведірко — о! гукнувъ.

Ніхто не обізвавсь.

— Ичъ, чортъ би мучивъ твого батька, утікъ кудись. Піду шукати.

Дзюбаній вийшовъ шукати Хведірка. Тільки що вінъ вийшовъ зъ хати, якъ на дворі побачивъ малого.

— Гей ти! гукнувъ на ёго Дзюбаній, бігай шукати Хведірка, та швидко, не барись!

Невзабарі Хведірко увійшовъ у хату.

— Слухай, Хведірко, почавъ ласкаво Дзюбаній, чи не можна якъ небудь роздобути хочъ троха тютюну? Будь ласкавъ, Хведірко.

— Де жь ёго! не знаю.

— Та годі, де тамъ тобі не знати.

— Та же жь.

— То вкрасти треба.

— Та де жь ёго й украдешь!

— Годі лишень тобі чортъ віть що торозити. Ось піди лишень до Денисхи, то певне буде тютюнь. Тобі не вперше въ неї красти.

— Бісового батька теперъ у неї вкрадець. Вона вже такъ знає мене, якъ облупленого; такъ я їй увісь у зуби, ща й по ночі вгада, даромъ, що сліпа.

— Погано, Тетяно, подумавъ Дзюбаний и знову почавъ ходити по хаті. Недовго такъ ходивъ, зновъ надумавсь.

— А що якъ би покоштувати навіть турецького, отъ би добре діло було! подумавъ вінъ. Хведірко, а що, якъ би турецького гиннути? промовивъ.

— Про це вже й нічого казати, коли грошей чортъ ма. Хочъ би шагъ бувъ.

— Ото й лихо, що чортъ ма!

— Ну, то й нічого більшъ и казати.

— Ні, якъ небудь та треба роздобути, бо не можно жь не курити, я згину зъ нудьги. Знаешъ що, бігай до Качана, чи не позичить вінъ скільки, бо въ ёго певно в гроші.

— Та ні не дасть.

— Чомъ?

— Подумає, що я собі, та й не дасть.

— То я й самъ піду.

Дзюбаний вийшовъ зъ хати, а за нимъ Хведірко.

— Ти жь, Хведірко, нікуди не йди, бо я швидко повернусь! гукнувъ Дзюбаний уже за ворітьми.

Поки не було Дзюбаного, Хведірко бігавъ собі по двору и шпурявъ камінцями у горобцівъ, чи не попаде въ якого. Качанъ не далеко живъ одъ Дзюбаного, такъ що той не забаривсь перескочити черезъ вулицю.

Иванъ Ивановичъ Качанъ бувъ, то жь якъ Дзюбаний, четвертокласникъ, та й ще лічивсь міжъ першимъ десяткомъ четвертокласнихъ учнівъ. Черезъ це Дзюбаний и спіткавъ ёго у буряні, на горі. Качанъ, держачи въ рукахъ невеличку книжечку, учивъ собі слова зъ *Cornelii Nepotis*. Дивно, що тільки Качана й узивано Иваномъ Ивановичемъ. Кожному було самостайне прізвисьце: або отъ Дзюбаний, або Білка, або Чапля, або Носатий и таке инше; товарищі нікого не взивали по менню, навіть рідко на спражне прізвисьце, а Качана то всі взивали не инакше, якъ Иванъ Ивановичъ. Казали, наче це було черезъ те такъ, що инспекторъ схилився до Качана більшъ якъ до другихъ, що буцімъ-

то Качанъ навіть бувъ потайнимъ у инспектора. Врешті товарищі разъ трохи були не висікли Качана за потайництво, та не висікли и все таин звали Иваномъ Ивановичемъ.

— *Auxilium* — помощь, *transfere*, *transtuli*, *translatum* — переносу, *necessitas* — необходимость, голосно и швиденько вимовлявъ Иванъ Ивановичъ, щобъ запам'ятувати мудрі латинські слова.

— Иванъ Ивановичъ! гукнувъ Дзюбаний.

Той озирнувсь: Що?

— Будь ласкавъ, братіку, позичъ міні кілька шагівъ. Оце я й прийшовъ до тебе.

— Иди къ бісу, не перебивай.

— Иванъ Ивановичъ, братіку, серденько, позичъ будь ласкавъ.

— Та що тобі такъ приспичило, наче вмерти захотілось.

— Потягти нічого: тютюну чортъ ма и купувати ні за що. Позичъ, братіку.

— Скільки тобі?

— Та хочъ шагівъ два.

— Добре вже, позичу. Та щобъ безпремінно віддавъ. А коли віддаси?

— Та може черезъ тиждень. Ось невзабарі приїде тамъ батько до Кромова и якъ дасть ёму на гаду, то я тобі й віддамъ.

— Дивись лишень. То тобі тільки два шаги?

— Давай хочъ и більшъ.

— А ось чого не хочеш? спитавъ Качанъ, показуючи дулю. Потімъ засунувъ руку у кишеню и витягъ звідти гаманецъ, зроблений зъ старої халяви. У гаманці шагами та двошаговиками було може зъ півъ карбованця. У Дзюбаного ажъ очі затанцювали, якъ побачивъ стільки грошей, заразъ ёму й скочило на думку, якъ би то викрасти ці гроші. Качанъ вийнявъ два шаги и віддавъ Дзюбаному.

— Ось! е! кричавъ радісно Дзюбаний, увійшовши въ хату. Теперъ треба якъ небудь роздобути шматокъ дзеркала.

— Та цего въ мене не шукати.

— То починаймо робити.

Хведірко віддавъ Дзюбаному шматокъ того дзеркала, щобъ изскребити полуду, а самъ пішовъ у варисту хату узять трохи попідю. Звернувшись Хведірко почавъ перемішувати полуду зъ попідомъ, а потімъ натирати тмъ шага. Невзабарі мідляний шагъ бувъ білий, чистий, наче півкарбованецъ.

— Справа! гукнувъ Хведірко.

— Ну й добре. То йди жь теперъ на базаръ купувати турецького.

— Е, ще рано, нехай трохи згодомъ.

— Та ні, добре й теперъ, саме така пора добряча.

— Хай собі й такъ. Адже до базару не близько, а я тимъ часомъ не швидко итиму и пови дойду, то якъ-разъ буде саме въ пору.

Хведірко вийшовъ зъ хати, накинувши на себе якусь одежину — свиту не свиту, жупанъ не жупанъ — хто ёго зна. Изъ споду, по обохъ полахъ цієї одежини, замість кишенівъ, пришито було по цілій хустині и отъ у ці кишені Хведірко складавъ усе, що ёму траплялось украсти де небудь. Жде Дзюбаній поки звернетця Хведірко, ходить по хаті широкою ногою и густо плював на долівку: ажъ слюна зъ роту тече, якъ здумав, що потягне того турецького. Пройшовши скільки разъ по хаті, вінъ заглядавъ у вікно и лаявъ Хведірка, що той не швидко повертавця.

— Де ёго чорти мордують! хиба чи не зловили? Турбувавсь вінъ про Хведірка. Та ні, думавъ потімъ який тамъ бісь ёго вловить, — хиба ёму вперше красти! Уже бувавъ у бувальцяхъ. Хочъ ніколи траплялось покоштувати й палиці по плечахъ, та все якъ небудь удере, щобъ не зловили. Та жъ вінъ бувавъ и не въ такому ділі, а це — чортъ віть що ёму.

Дзюбаній знову ходивъ по хаті и знову поглядавъ у вікно.

— Здоровъ! гукнувъ ёму зъ заду Макаренко, товаришъ таки ёго.

— Здоровъ! одказавъ Дзюбаній.

— Що ти робишь?

— Якъ бачишь. Потягти нема чого — отъ хило. Чи нема, братіку, въ тебе, хочъ на цигарку¹⁾ тютюну або коренцівъ? Далєбі ось уже годинъ зо три якъ не куривъ, ажъ за живіть хапá — такъ хочетця. Дай, братіку, коли въ тебе є, а я віддамъ якъ у мене буде.

— Добре, добре:

Макаренко засунувъ у кишеню руку и витягъ зъ відти трохи коренцівъ; скрутивъ цигарку и давъ Дзюбаному.

Смакуючи, и трохи ще не зразу, витягъ Дзюбаній більшу частину тієї цигарки; димъ, наче зъ труби йшовъ зъ ёго носу и зъ роту. Одъ такого курення ажъ очи ёму почервоніли и заблищали слезою.

Ухъ, матері ёго чортъ, отъ добре потягъ изъ голоду, ажъ у голові закрутило. Міцний у тебе, брате, тютюнъ, добрий.

А я до тебе ось що: ходімъ сєгодні нанічъ у Бальчикъ.²⁾ Погуляємо тамъ, наловимо раківъ и

¹⁾ Цигарка ця робилась такъ якъ ніколи москалі роблять. Скрутивши невеличкий шматокъ паперу простого у трубочку, зъ одного кінця тоненьку, а зъ другого широку, треба у широкий кінець насипати тютюну, чи коренцівъ. Отъ вамъ и цигарка.

²⁾ Шинокъ верстовъ за 4 одъ міста, надъ річкою Десною.

риби, та таки добре й тее, казавъ Макаренко, показуючи, наче що нєвє.

— То й добре, ходімо. А ще хто?

— Та ось я, та ти, та Бульба, та Носатий, ще забіжу до Тимонича.

И радіє Дзюбаній, що таке ёму трапилось, радіє, що погуляє трохи, випєвє.

— Добре, добре. А гроші жъ є въ кого? питає вінъ.

— Про це не турбуйся: мов діло. Сєгодні я підтибривъ у Родича зъ скрині ажъ зъ півъ карбованця. И не чортівъ синъ який вінъ, де вінъ узавъ и стілько грошей! Я бачъ давно вже підглядавъ ёго, духомъ почувъ, що въ ёго є гроші, та й кажу якось: „купи галди,“ а вінъ куди тобі! Богомъ божитця и всіма святими, що въ ёго й шага нема. Ну, думка, нежди жъ гиродъ! Отъ сєгодні, якъ пішли всі въ класъ, я й zostавсь у номері, одікнувъ гвїздомъ замокъ, шукавъ — шукавъ — нема. Бувъ зовсімъ уже хотівъ зновъ замкнути, та ланъ-якось за сорочку — и налавъ. А вінъ, бачъ, хитрий зъ біса, зашивъ їхъ у сорочку, та ажъ у саму середину. Я взявъ гроші, а скриню знову замкнувъ, наче такъ якъ разъ вона й була. Бачъ, який я молодець, добре?

— Охъ, ти мов серденько, сказавъ Дзюбаній стукнувши Макаренка таки добренько по спині.

— Та йди къ бісу, не бийся! — Досі ще вінъ певне не схаменувань, а поки схопитця, то тоді вже й грошей чортъ матиме. Може й поремствує на мене, та не скаже, а якъ що тільки натікне, то й пику вражому синові полатаю. Отъ тобі й кінець у воду. А сєгодні випємо за ёго здоровья.

— Такъ, такъ, казавъ Дзюбаній. Иди, я тебе за це поцілую. И обнявъ Макаренка. Той одпихнувъ Дзюбаного.

— Иди жъ теперъ до Тимонича, а то нерано буде, темно стане, а до Бальчика не близько.

— Хиба дороги не знаємо! и помацьки знайдемо, не заблудимо, одказавъ Макаренко и вийшовъ зъ хати.

— А распросучий синъ той Хведірко, якъ вінъ довго бавитця.

Тутъ саме увійшовъ и Хведірко.

— А що, є турецький?

— Чортъ ма. Добре, що втіяъ, трохи не запали.

— Та брешешъ, давай лишень.

— Чого брехати! — нема то й нема.

— А ну лишъ я тебе пошукаю.

Дзюбаній почавъ шукати и не знайшовъ нічого.

‘скаж — сказано нема. Брехати мнї нічого’

— Та годі дурити, казавъ ласкаво Дзюбаній, дай, будь ласкавъ, бо вй же Богу пропадаю зовсімъ. Дай, Хведірко серце.

— Та вже жъ нате, одказавъ той ухилиючись, и витягъ изъ штанівъ, та не зъ кишені пачку турецького тютюну Кріона гадеського.

— Ичъ, а ще й дурить мене задумавъ. А який?

— Та чортъ ёго зна. Ніколи було розглядати, який тамъ вінъ.

— Другий! скрикнувъ радісно Дзюбаній. Заразъ розірвавъ пачку и почавъ крутити цигарку. А мажи, якъ ти укравъ?

— Якъ укравъ! — хіба першина, — укравъ та й годі. Діло звичайне. Прийшовъ у лавку та й ставъ недалеко відъ того, де лежить тютюнь. А шага того въ руці держу, щобъ бачивъ вражий синъ, що въ мене в гроші. А ке, лишень, кажу, отте! и показавъ на мило, що лежало тамъ високо зверху. Крамарь ставъ на прилавокъ, щобъ дістати те мило, и обернувся до мене задомъ, а я тимъ часомъ и хіпъ за тютюнь. Показує вінъ міні те мило, побачивъ я. Та яке жъ кажу, погане, а скільки воно коштує?

— Двугривенного, каже. — Е, кажу, дорого не вартъ воно й половини проти цёго. Коли хочъ, то гривеника ще дамъ. Крамарь розсердився, а я й бувъ якъ слідъ. Отъ и все.

Усе це Хведірко розказувавъ радіючи, наче вінъ зробивъ що путяще, добро яке. А чорні очі такъ и бігають навкруги, самъ смієтця, крутитця, вертитця.

— Шкода, що другої не роздобувъ, казавъ Дзюбаній.

— Якъ медъ, то й ополоникомъ! Буде й одніві, а другимъ разомъ можна й другу. Та й не можна жъ зъ разу двохъ ухопити, бо якъ би часомъ яка виновзулась зъ руки, то тоді що? — Якъ би можъ на дві, то не впустивъ рака.

— А тобі було зайти у другу лавку.

— Та буде й одніві, годі вже.

— Давай же шага назадъ.

— Ось якъ! узевши тютюнь, то ще й шага віддай.

— А то жъ явъ!

— Ні вже, про це дзузки.

— Та на віщо жъ вінъ тобі здався!

— А вамъ на що?

— Я поверну знову Качану, а то й другий разъ часомъ и не дасть. Я жъ у ёго позичивъ то й треба віддати.

— Коли позичали, то віддасте й другимъ разомъ. А міні то жъ треба самому.

Хведірко повернувся ити съ хати.

— Куди ти? Шага віддай!

— Добре. Хведірка вийшовъ зъ хати. Дзюбаній хотівъ бувъ погнатись за нимъ и одняти шага, та подумавъ и не погнався. Скрутивъ цигарку, напхавъ її тютюномъ, викресавъ вогню и, злягши на ліжку, почавъ курити.

— А добрий, бісь ёго батьку, цей турецький! промовивъ вінъ, випускаючи димъ зъ рота.

Семенъ Войшокъ.

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами. (Дальше.)

У хроніці Більського прописано, що якъ задунавъ король Степанъ вигубити дніпровихъ козаківъ, вони повтікали у Московщину до Донівъ; що тоді сила козацька здалась королеві ще страшнішою, и що вінъ певно черезъ те переставъ за ними вганяти.¹⁾

Того жъ 1578 року ляцький рядъ підпомігъ свої потуги вибранцями. На сеймі постановлено²⁾: изъ городівъ, містечокъ и сілъ вибрати у королівську піхоту одного чоловіка на всякі 20 ланівъ чи то — зъ 20-ти тяглихъ посполитихъ. Вибірали самого сміливого, заможного и дотепного до войни, хто самъ на те обізвеця. Вибранецъ мусивъ що-чверть року вийти на певне місце зъ своєю рушницею, шаблею, сокирою, порохомъ и кулями, одягнений у таку барву, яку скажуть, а підъ війну давано вибранцямъ жолдъ на рівні зъ иншою піхотою. Уся ёго семъя не платила звичайного чиншу и ланового, не знала підводъ и иншихъ одбутківъ.³⁾

Сими вибранцями сподівався ляцький рядъ удержати по Вкраїнахъ охочихъ до козакування відъ мандрівокъ на Низъ, а до того ще звелівъ

¹⁾ Kronika Polska, 719.

²⁾ Volumina Legum, II, f. 972.

³⁾ Устава 1578 р. про вибранцівъ пропечатана въ Volumina Legum коротко, а розведена ширшою мовою тільки въ универсалі короля Степана. Знайшли ми сей универсалъ міжъ рукописями въ бібліотеці Красинськихъ (fol. A. I. 4, л. 104). Пясецький (Chronica Gestorum in Europa singularium р. 44) пише, що ще Сигизмундъ Августъ „permiserat delectum fieri ex colonis villarum Juris Regii, ut nimirum vigesimus quique colonus pedes militaret“. Тільки жъ Volumina Legum, вторюючи сю уставу року 1590, звуть її степаневською уставою. Тутъ уже не зъ 20 ланівъ, а зъ 20 кмієсі визначено вибранця, „ktory-to tak obranym wolnym aby był od wszelkich czynszow, płacey, robot y służb staroscie abo dzierzawcy swemu oddawania, a inszych dziewietnaście to wszystko na jego mieysce zastępowali.“ Въ сеймовіні устані 1595 року зновъ — не люде, а земля: „ze dwudziestu włok ieden, a dziewietnaście za tego iednego wszystkie onera odprawować mają.“

король Степанъ списувати въ реєстръ козаківъ, що мали свої двори по українськихъ королівськихъ добрахъ и згодились послухати у нсѣму панамъ старостамъ и державцямъ. Поділено тимъ робомъ козацтво на реєстровихъ чи городовихъ и на запорозькихъ чи низовихъ. Щобъ запорозька Січъ не була єдинимъ містомъ збору козацького и складу військового добра, оддавъ король козакамъ про таку річъ містечко Трахтомировъ, на Дніпрі, зъ давнімъ монастиремъ на козацький шпиталь и съ приписаними до єго землями.¹⁾

Не знайдено ще на письмі роспорядку Степанового проміжъ козаками, що то по исторіяхъ прописують. Видно тільки, що не здолівши їхъ порозганяти та повнигублювати, позатягавъ заможнішихъ на службу до себе підъ короگوی чернаського старости, и ото задобривъ їхъ Трахтомировомъ. Травня 17, року 1579, писавъ король Степанъ до сихъ затаяцівъ, наказуючи їмъ помагати волошинові Лакусті: „Коли вже ви пішли до насъ у службу, то мусите служити намъ и Речі Посполитій вірно и у всему слухати нашого чернаського старости, що підъ єго зверхністю стоїтє.²⁾“ Въ тогочаснихъ актахъ зоставсь прослідокъ що король Степанъ заготовлявъ про козаківъ сукно.³⁾ Україська сучасна дума згадує про срібну булаву и бунчукъ, що приславъ король Степанъ козацькому гетьманові Богдану Рожинському, закликаючи їхъ на службу и разомъ грозячи.⁴⁾ Більский, прописуючи, якъ пробувавъ король Степанъ уві Львові, споминає, що вінъ смиривши трохи козаківъ тимъ, що стявъ Підкові голову, „поставивъ надъ ними гетьманомъ Оришевського, нашого, мовлявъ, Предвича“ (бо й самъ літописецъ бувъ шляхтичъ гербу Правдичъ). Все воно въ купі будімъ би й схоже на те, що пишуть по літописяхъ про Степанову регуляцію козацького війська⁵⁾ и про настановленне козацького гетьмана⁶⁾; тільки жъ помилився бъ той хто би думавъ, що король Степанъ уста-

вивъ міжъ козаками полки и весь рядъ, якъ розводять про те наші літописці. Чи великого стоїло порядкуванне Степанове въ козацтва, видно съ того, якъ вінъ одвітувавъ татарськимъ посламъ року 1579: „Се люде своєвольні; покарати їхъ за шкоду трудно. Що здолію, те зроблю.“¹⁾“

До Степана Батури гетьманомъ козацькимъ звався коженъ, хто збіравъ козаківъ для нападу на Татаръ або державъ їхъ у військовій службі, яко староста. Тимъ-то по давніхъ актахъ разомъ начитуємо двохъ, чотирохъ и більшъ гетьманівъ. Затягали українські старости оружнихъ людей до себе то ськими, то такими умовами и обіцянками. Оружні люде, живлячись підъ старостинимъ приводомъ здобиччю, черезъ те саме козаками, а свого старосту величали гетьманомъ. За давніхъ часівъ, отъ хочъ би въ XV-му столітті, не чувати було по городахъ про козаківъ, щобъ вони мали яку особну юрисдикцію. Козакъ бувъ той, хто роздобувавъ собі хлібъ далеко відъ домівки, чи бувъ то волоцюга, чи бувъ то чоловікъ торговий, чи розбишакъ. Вернувшись изъ заробітківъ, тягъ вінъ у одинъ гужъ зъ иншими посполитими людьми, и бувъ у тому жъ самому присуді, що й инші посполиті. Якъ же почали козаки кўпитись на Низу за порогами безъ догляду и волі старости, тоді міщане почали зватись по узгряниніхъ городахъ королівськихъ або послушними, або непослушними.²⁾ Послушні одбували військовий одбутокъ за приводомъ старости, а непослушні знали тільки свого гетьмана, такого жъ, якъ самі козака, що настановляли вольними голосами, радуючи за Порогами. Ті слухали замкового присуду, а сі правувались проміжъ себе: де було два козаки, тамъ вони судили трейтєго. На сєму праві стояло козацтво відъ самого свого початку; на се право обперсь и Хмельницький, договорюючись изъ московськимъ царемъ.

Оце жъ початокъ козацтву дали українські городи, що мусили воїнствувати, обороняючись відъ Орди. Городи українські населялись заволодами зъ далекихъ містъ, куди за лихоліття татарського повтікали люде съ по-надъ Росі, съ по-надъ Сули, съ по-надъ Буга и иншихъ степовихъ рївъ. Все

1) Piasecki, Chronica Gestorum etc. 46.

2) Рукоп. библ. Красинськ., збору Свидзинськ, fol. A. I, 4, л. 297.

3) Арх. Югоз. Росс. III. 14.

4) За порожек. Старина, изд. Срезневск., I.

5) Самий правдивий в'ялячкихъ літописцівъ, Писецький, бувъ хлопцемъ за короля Степана; отъ же прописавъ не багачько й візъ про регуляцію: „Nec minus providit confinium illorum securitati Rex Stephanus, militia Sociorum melioribus legibussociata: ista enim eo usque in incerto consiliorum fluctuans, et nullis legibus, nulla disciplina militari cohaerens magis litrociniis, vel alicuis tumultariae manus speciem praeferebat. Chronica Gestorum etc. 45.)“

6) Гетьманомъ звався тоді той, хто отаманувавъ у поході. Такъ отъ Більский, пишучи про шляхтичівъ, що були

въ поході Сверховського зъ своїми ротами, зве єго гетьманомъ (Kronika Polska, 712). Настановлявъ король гетьманомъ хіба тимъ, що дававъ єму короگوی та булаву; тільки жъ и про се не знайдено ще нігде споминки опрічъ народнєї думи, а въ думі може воно й описля присцивано.

1) Kronika Polska, Bielskiego. 760.

2) Див. люстрації городівъ: Білої Церкви, Богуслава, Канива и иншихъ у збірнику Баласького и Лявльського: Starożytna Polska.

то була Русь давня Дніпрова и Дністрова, а між нею бували й Лахи-заволоки. Християнська віра у XV. и XVI. столітті не одного ляцького пана дивнула на узгряничче обороняти християнство відь невірнихъ. Отъ и квівський бискупъ Верещинський оповідує, що перебіралась инші зъ глибокої Польщи сюди лицарювати. Инші жъ, каже, прибували на Вкраїну, щобъ відомщати Орді за своїхъ родичівъ, що займала вона въ неволю. Инші зновъ покидали ляцьку землю черезъ те, що повелись тамъ ледачі звичаї відь німоти. Сюди жъ, мовлявъ, плелись и багатирі, проциндривши свої достатки, а їхъ слідомъ и ті, що породившись у панськихъ домахъ, зреклись и шляхецтва за-для насушеного хліба та мусили йти въ найми до міщанъ и селянъ на чорну роботу, а ні — роздобувати хлібъ кражею та розбишацтвомъ. Були бо тоді, пише Верещинський, у ляцькій землі рядомъ зъ багатствомъ такі злидні, що багацько гербованої шляхти ходило по-підъ віконню, а часомъ мерли й зъ голоду.¹⁾ Все жъ ото таке тяглося на Вкраїну и певно, що не мало допомогло зрости козацтву, бо въ козацтві святе діло війни зъ невірними йшло поручъ зъ розбишацтвомъ; були козаки деріями не для самихъ невірнихъ, дерли вони підчасъ походу и своїхъ людей.

Купилась до козацтва и такъ звана сваволя, що постало її доволі по всіхъ країнахъ Речи Посполитої, найбільше жъ на Волині. Була то вбога шляхта, що служила въ багатой, а потімъ утікала відь своїхъ панівъ — або зъ досади на панську пиху, або мстючись за обиду, або боючись кари за яку провинність. Вбачаємо по судовихъ актахъ и домовихъ листахъ зъ кінця XVI. и початку XVII. століття (тоді жъ то саме заселялась Дніпрова й Дністрова Україна на взіръ глибокої Польщи), що троха чи не всі великі пани по українськихъ воєводствахъ воювали одинъ одного. Найчастішъ задирались міжъ себе пани на границяхъ одного воєводства зъ другимъ: вбачаємо се зъ тихъ комісій, що разъ-по-разъ посилались відь сейму розгряничувати воєводства Руське, Белзьське, Брацлавське, Волинське, Київське.²⁾

Слово граничитись значило тоді те жъ саме, що й воювати. Безъ війни, бою ні одні великі добра не ввобрались покінешно у свої гринці у землі Київській, на Волині, на Поділлі, у Галичині; а до війни треба було панамъ такихъ людей, щобъ ишли битись залюбки. Зъ такої жъ то потреби виникли въ українськихъ воєводствахъ многолюдні купи такъ званихъ панськихъ слугъ зъ неосілої

шляхти. Не що инше були сі купи, якъ домова орда; перекочували вони зъ одного панського двору въ другий. Которі зъ такихъ шляхтичівъ служили у великихъ дворськихъ урядахъ: були маршалками панського двору, порядкували панськими віньми и вловами, отаманували надъ панськимъ козацтвомъ и рейтарствомъ; которі жъ знали іздити тільки въ панському почті, вистоювали въ панськихъ сіняхъ и прихожихъ панського приказу, або часами съ панськими листами. Бувъ се народъ псований. Дойшло до насъ багацько писаного про їхъ ошуканства и хижацтво. Навпаки жъ и панъ мавъ собі велике право надъ слугою-шляхтичемъ; не рідко було того, що й канчуками учить себе слухати, тільки й не просто, якъ посполитого, а підославши кидимокъ задля шляхецького гонору; а инший, то каравъ своїхъ слугъ-шляхту й смертю, мовъ король.¹⁾ Хочъ же въ українського панства меншъ було пихи проти слугъ, ніжъ у щирого ляцького, а прецінь зневоляла шляхтича служити багатшому своєму братові тільки сама злиденність, пам'ятавъ небо-ракъ усяку лайку й бійку, що витерпівъ служивши, и не кидавъ першого случаю зрабувати свого пана и втікати въ козацьке товариство, тамъ бо не мірялись родомъ и не дошукувались давнього побуту. Королівський секретаръ при Степані Батурі, Гейденштейнъ, оповідує, що після московської війни не мала частина коронного війська, не мавши служби пішла въ козаки и впотужнила силу козацьку.²⁾ Відома річъ, що ляцькому жовнірові рідко коли доплачувано жолдъ; жовніръ угоноблявъ себе жакуваннемъ по королівськихъ, панськихъ и духовнихъ добрахъ, а польський радъ оглашавъ ёго за се банитою. Такі-то люде переходили съ підъ королівської корогви підъ бунчукъ запорозького гетьмана. Трудне було їмъ воротте міжъ панське товариство; вдавались вони на віки въ козацтво и вносили въ козацький побутъ усе, що змогло тамъ закоренитись. Оце жъ тільки черезъ се й ворогували на початку козаки ляцькому рядові чи все одно — панству. Ворогування до панівъ, яко ляхівъ, або нашійниківъ у стародавнього козацтва не було; бо не постади ще ті причини, які навпослі поділили козаківъ и шляхту на два табори. Козаки, якъ ми бачимо, роздобували собі хлібъ у купі зъ королівськими старостами — першъ явно, а потімъ — потай королівського раду. За Порогами знаходило собі притулокъ не одно поспільство, що шукало собі тільки насушеного хліба; ходили туди й люде значні, маючи передъ-очъ християнську політику. Байдуже тамъ було, якої хто віри, все одно —

¹⁾ Wereszyński, Polska Niżna albo Osada Polska, 43.

²⁾ Volumina Legum, II, f. 1505—7.

¹⁾ Pamiętn. Albrechta Stan. Radziwiłła, II, 170.

²⁾ Dzieje Polski, II, 361.

якого хто й стану або коліна. Важили въ козаків найбільшъ, хто въ собі носивъ великого духа, хто вмівъ усяку нужду веселити сердцемъ приймати, усякий трудъ залюбки на себе брати.

(Дальше буде.)

У ТЮРМИ.

(П. К.)

На далекій Україні
Нині руські люде
Заспівали: „Христось воскрес!“
Изъ цілої груди,
И тішатця, що діждали
Великую днину;
Лишъ я бідний тутъ у тюрмі
Ні жию, ні гину.
Радъ би я ще більші муки
Оттуть протерпіти,
Щоби знавъ я, що разъ ширі
України діти
Загримъять воскресну пісню
Неньці своїй рідній:
„Тішся наша Україно,
Ми вольні й свободні!“
По та днина ще далека;
Ой ще не одному
Сивоусу Запорозцю
Й хлопцю молодому
Крізь решітку вітеръ зимний
Буде провівати, —
Відай, Боже, той великий
Празникъ не діждати.
И я тутки „Христось воскресъ“
Нипшечкомъ співаю
И зріницю кривавими
Слізми умиваю.

Данило Млака.

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Коли дружокъ приносить коровай зъ комори до хати, то увійшовши, придержуєся на порозі и каже: „Благословіть Господаря (коровай) внести до хати.“ — Староста и підстароста відповідають: „Нехай Богъ благословіть: разъ, другий разъ и всі три рази.“ Тоді дружокъ зъ великою урочистістю ставить коровай, зъ вікомъ відъ діжи, на столі...“

Для ліпшого вироуміння цілого обряду наведу ще належачі сюда пісні галицькі, котрі Новосільському не були знані:

Світи, місяцю, въ раю,
Нашому короваю!
Аби бувъ коровай красний,
А якъ сонічко ясний.

Ой раю жъ ти мій раю,
Пшеничний короваю!
Въ семи кириць водля;
Въ семи стогівъ пшениця.

Ступи, Боже, до насъ!
Теперь у насъ гараздъ;
Та й ти, Божая мати,
Ходи намъ помагати
Коровай убирати.
По столу коровай грає,
А все въ печь зазирає
На щасливое місце:
Десь би мнѣ тутъ сісти.

Преси Бога, Марсенко,
Що бъ Богъ давъ,
Що бъ ти ся коровай вдавъ:
Якъ день білий,
Якъ Богъ милій,
Якъ яснов соненько,
Що світять въ вікошенько.

Де жъ ти бувавъ нашъ гостю короваю?
Що жъ ти видавъ нашъ гостю короваю?
Ой бувавъ же я та въ чистісінькімъ полю,
Ой видавъ же я місяць надъ зорю.

У насъ уживають ще вираженне „коровай бгати“. Бгати єсть вираженне спокрєвнене зо словомъ „богъ“. Сама назва коровай указує на пень кор—сонце; вираженне Господарь, означає може, самого Господа; свічки при печенню короваю, застромлюванне „божого деревця“, голуці (о нихъ буде при колядахъ бесіда), приспівуванне раю, сонця, місяця, зірокъ надають короваю значінне митологичне.¹⁾

4. Слово куръ (когутъ) має такожъ пень кор. У Иранцівъ бувъ когутъ святимъ птахомъ. Зендавеста повідає: „Птиця пародаръ, котру але говорячі люде каркатає (курка?) зовуть, підносить свій голосъ, збуджена святимъ Сраошею, при кожій святій зорі. Вона кличе: ста-

¹⁾ Горішні пісні при короваю суть для митології дуже важні. Въ пісні „засвіти Боже изъ раю нашому короваю“ розумієся підъ Богомъ не що инше якъ Сонце. Споминка о воді „зъ сімохъ кириць и уживанне сімъ свічокъ при печенню короваю представляють, здаєся, той тавматичний царь-огонь и сю царяцю-водицю, о котрихъ споминяють наші гіряне, яко о творцяхъ світа. И Иранці мали царя огнівъ, до которого що третій день треба було зъ кожой хати приносити огонь. По поняттю Иранцівъ огонь повстаючий зъ більше огнівъ бувъ ліпший и до сонічного огню подібніший. Вадля тої причияи пекли и Русини коровай зъ пшениці „зъ семи стогівъ“, гадаючи, що таке тісто ліпше и богамъ миліше.

вайте, о люде, величайте найліпшу чистість, проганяйте девівъ (злихъ духівъ)⁴. А у молитвахъ молилися; „Я величаю побідоносну птицю, що въ формі карката съ стереже місця, де люде сплять“ (Дункеръ, II, 368). Подібне віруванне живе доси въ устахъ руського народу. Повідають, що когуть носідає ангельске перо и що за ёго помочню чує ангельскі співи въ небі. Ёго голосъ розганяє злихъ духівъ ночи (Rulikowski, Opis powiatu Wasylkowskiego 173.) Тутъ видно, що поганський ангель, Сраоша, заміненій ангеломъ Християнськимъ.¹⁾

5. Иранці и инші поганські народи обходили свої празники забавами и танцями. Празники забави и танці були богамъ посвящені. Для насъ особливо важні танці, відбуваючіся колесомъ, за взоромъ круглої подоби сонця. Такими танцями суть грецький *χορός* (хорсъ?) и руський хоро-відъ або коровідъ, котрий відбувають підчасъ весілля мужчини, идучи въ около передъ сидячою молодю. Те саме означає коломийка, котра, якъ слухно замітивъ Pauli (II, 165), не може походити відъ міста Коломиї, уже по тій причині, що підъ назвою каламайки вона истнує у Словаківъ а підъ именемъ коло у Сербівъ. Коло або руський танецъ (Вѣнокъ, I, 178) приходить также у Русинівъ; саме имѣя показує, що відбувався колесомъ, очевидно въ честь Сонця або Хорса.²⁾ Ту належить также такъ-званий „кривий танецъ“, о котрімъ споминає одна гагілка, що „ѣму кінця найти не можна“. (Pauli, I, 23.)

6. Дальше подибуємо пень кор въ слові корова. У Индійцівъ и Иранцівъ почиталася корова святою. Найстарші пісні индійські переповнені похвалами корови. Після Зендавести величалися святими: „святий найперше сотворений туръ (бугай) и добре сотворена корова“. Може бути, що який вони діломъ своїмъ намъ завітували, — збі-

¹⁾ Після Зендавести обожалися ще орелъ и дві, намъ незнаві, птиці: Ашо (зъ придаткомъ ауста) и Синамру. Що у Русинівъ орли обожалися и уважалися віщими, на те єсть много доказівъ въ пісняхъ народнихъ. Ашо и Синамру мали належати до родини курей и орлівъ. Може бути, що наші вираження а-ушъ або уша стягаються до иранської птиці Ашо. О Синамру знаємо, що вона у Иранцівъ віщала будучність и унесла одного разу на своїхъ крилахъ одного богатиря черезъ далекі краї надъ море. У нашихъ байкахъ споминався одна птиця въ золотими перама, звана Сянусъ, а пробуваюча надъ Велевнимъ моремъ (Игн. зъ Никл. 65 и 96). Може бути, що Сянусъ відповідає иранському Синамру. — Въ Слові о Полку Игоревімъ єсть много повірокъ про добрі и лхкі птиці.

²⁾ Грецький *χορός* бувъ танецъ святичній и відбувався также въ честь богівъ. Гезихий повідає, що *χορός* те саме означає, що *κόχλος* (колесо); бувъ то отже танецъ круговий. Слову *χορός* відповідає німецьке Kreis.

слово бугай лучиться зъ вираженнємъ богъ; примірівъ доста въ славянській митології, що турівъ обожали. Ще до нині обходять подекуда на весні свято туриці (на Мазурахъ, у Словаківъ, въ Угорщині); у насъ въ часі колядъ ходять подекуда „зъ туромъ“ (Pauli I, 16) або „зъ бикомъ“ (Игн. Галька). Здався, що слово туръ (*ταῦρος*. S-tier) повстало подібно якъ кор, гор, суръ, пѣр (Пер-унъ), зъ одного право-рєня ор або ур, якъ вже горі замічено.

7. Здався, що сюда належать вираження: куръ (висипка), короста, солуди (sol) або пархи (пѣр). Мині пригадуєся ту одно місце у Геродота, де вінъ повідає, що Перзи вірують, яко би той, що єсть прокажений, проти Сонця согрівивъ. У насъ, и теперъ ще, зовуть висипку огникомъ.

— 8008 — (Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

(Дальше.)

Року 1819, тоді саме, якъ народився на світъ Кулішъ, напечатано вперве записані відъ неписьменнихъ людей думи українські. Зробивъ сю прислугу мирові князь Цертелєвъ, Харківецъ, — нехай буде свята ёго памѣть. Року 1827, тоді, якъ умівъ Кулішъ уже читати й писати, Максимовичъ Михайло, изъ Золотоноши Полтавської, появилъ первий свій збірничокъ пісень народнихъ. Велике було й се діло, бо сей збірничокъ розогрівъ свого часу серце Костомарова, якъ вінъ самъ оповідає, и звернувъ ёго на стежку народолюбства. Далі велико прислужився народності українській Срезневський, такожъ Харківецъ, якъ и князь Цертелєвъ, своєю Запорозькою Стариною, бо виявляє нею дороги скарби щирої поезії народної. Таку жъ прислугу вчинивъ сѣму святому ділові Полтавецъ Лукашевичъ, появивши Малороссійскія и Червонорусскія думи и пѣсни.

Симъ чотиромъ мужамъ виненъ усний народовікъ низенько вклонитися и памѣть їхъ окривати шаную, що вони положили наріжне камінь підъ новий будинокъ на руйновищі. Підвижшують и ширять сей будинокъ историки та розумні громадські люде, скрашають ёго довшнєю красою поети, святять пастирі душъ християнськихъ, а отте нетесане камінне, що заложили первни трудовики народні въ глибнину по чотирохъ рогахъ, держить и держатиме преславну будову нехитно. Спасенна праця їхъ и слава їхъ не вмере, не поляже.

Поки жъ иде велика робота, годицца намъ допомагати будовничимъ, ходючи тимъ же робомъ,

раючи розгублене и позатаюване добро наше народне, — вишукуючи ёго вясняючи и передь очирозумнимъ ставлючи. История словесности української виявить свого часу порядно, що хто зробивъ гараздъ, підіймаючи вгору духа народнёго, и якъ сей духъ роспростеръ зомлілі крила. Зъ насъ буде доволі пам'ятати якими манівцями вивела насъ доля народна на той шляхъ, що звернули ми зъ ёго за приводомъ нашого старосвіцького письменства. Гетьвінъ заглухъ, а про-те розпознаємó ще старі прикмети, — не зоб'ємось.

Одна съ тихъ прикметъ надвереджена більшъ відъ иншихъ, а инде й зовсімъ позагладжувана. Се — наше кобзарство народне. Той, що спорудивъ Записки о Южной Руси, ледві вже захопивъ ёго при останнімъ тху. На правому боці Дніпра не спіткавъ Кулішъ кобзаря ані одного: самі лірники голосили ёму пісні гайдамацького періоду; про Хмельницину згадували мало. Отто пани Ляхи такъ добре погосподарювали, якъ ёддано їмъ після Андрусівщини наповну козацькою кров'ю землю! Дума исторична мусила втікати зъ їхъ сіл у Гетьманщину, на лівий бікъ Дніпра, и отто познаходжено її де-неде надруйновану, новими словами поцсовану.

Великої докладавъ Кулішъ праці, допевняючись, чи не затаїлась яка на запорозькихъ зёмляхъ, або въ Херсонщині; — ні, всюди глухо! Тільки малєвані Запорозці промовляли до ёго зъ полотна:

Струни мої золоті,
Заграйте міні стіха,
Ачей Козакъ, нетяжиче,
Позабуде лиха;

а бандура нігде не обізвалась. Тимъ-то вінъ такъ упадавъ коло тихъ древніхъ людей, що попрописувано житте їхъ у Запискахъ о Южной Руси. Що вінъ про дружбу зъ ними оповідує, то сі слова були щирою правдою. И розважавъ їхъ, и запомагавъ, и въ щирому слові їхъ дуже кохався, ба и зъ далекихъ зёмель озивавсь до нихъ, або черезъ людей переказувавъ, щобъ ёго сліпуючихъ приятелівъ шановано и відъ напасти боронено. Знаний намъ зъ Записокъ о Южной Руси жаль ёго про смерть Архипа Никоненка.¹⁾ Ще більшъ вінъ сумовавъ, якъ умеръ другий такий кобзарь, що співавъ старосвіцькі думи. Теперъ зоставця ёму на втіху одинъ тільки кобзарь, Остапъ Вересай. Другого такого не знає вінъ по всій Україні, — дай Господи, щобъ де знайдено!

Остапъ Вересай зостався съ того заводу старцівъ, которі звуть співакъ звичайнихъ пісень „малими старцями.“²⁾ Що більше старовина забува-

вця, то все меншъ та меншъ чути по Україні кобзарськихъ співівъ про тихъ Андигерівъ, про тихъ Коновченківъ, про те лицарство козацьке, що колисъ „поземъ и моремъ слави собі у всёму світу здобуло“. А забувавця старовина черезъ те, що здавна вже на самому простолюдїі полагає.

(Конецъ буде.)

Дещо о новій читанцѣ руській.*)

(Дальше й конецъ.)

Почавши одъ Котляревського мѣстити вона въ собѣ писателѣвъ руськихъ до найновѣйшихъ часо́въ; и такъ слѣдує по Котляревськомъ Артемовській-Гулакъ, Квѣтка, Падура, Гребѣнка, Максимовичъ, М. Шашкевичъ, Шевченко, Кухаренко, Костомаровъ, Головацькій, Устьяновичъ, Метлинський, Духновичъ, Павловичъ, Данкевичъ, Могильницькій, Гушалевиць, Кулѣшъ, Стороженко, Дѣдицькій, Попель, Марко Вовчокъ, Глѣбовъ и Кониській. — Подыбуємо тутъ и Наталку Полтавку, и Марусю, и Перебендю, и Цевольника, и приказки Гребѣнки та Глѣбова, и чи одно ще добре та й красне. Передъ выписами въ кожного писателя довѣдуємося де нещó о ёго життю и писаньяхъ. Такъ, то буде вже и читати що, учитель буде мавъ на чѣмъ опертися, буде мавъ больше способности сказати ученикамъ щось поучающего и займающего, чимъ при словоскладѣ старословенськомъ, а ученикъ познавши багацтво и красу рѣднёго свого слова, набере и духа больше и охоты до працѣ на рѣднёй нивѣ. Сказавъ бымъ ще больше що похвального о тѣй читанцѣ, але я не такѣвській, щобы любивъ дуже хвалѣбу, ще до того пересаджену, бо вона намъ тяжко не разъ пошкодила. Отже жъ то и заповѣвъ я на передъ вже, що хоть читанка добра, та все не така, щобы собѣ годѣ вже и подумати лѣпшою; а заповѣвъ на тоє, щобы розглянувшись по нѣй добре высказати и се, съ чимъ негоджуєся, що пѣсля мови гадки повинно бы бути инакше.

И такъ помѣчаємо, що нигде у цѣлѣй читанцѣ не стрѣчавось съ Федьковичемъ. Мы пригадаємъ собѣ въ сей часъ, що п. О. Л., вѣдай чи не свѣдомый съ цѣлымъ издавництвомъ сеи читанки, сказавъ щось обѣ сѣмъ у „Словѣ“. „Правда“ каже — „що може не найде хто тутъ деякого твору того або сѣго писателя, котре ёму лѣпше надасться, або котре вѣрѣйше представило бы сочинителя; но коли розважимо, що читанка мавъ бути учебникомъ, и що изъ творѣвъ навѣтъ и голосяйшого поета тяжко що выбрати, щобы безъ всякой соблави далось читати и пояснити, то звинимо со всѣмъ такъ составителя якъ и тихъ, котрі се дѣло пересмотрювали, коли не помѣстили въ читанцѣ того, або сѣго твору якого писателя, або коли иншого и со всѣмъ поминули.“ Такимъ дѣломъ п. О. Л. думає, що въ Федьковича творѣвъ не можѣ було выбрати нищо, щобы безъ великой соблави далось читати въ школѣ? П. О. Л. дуже ласкавый, коли такъ скоро звиняє рохибы; мы же впередъ переглянемо все, що маємъ друкованого въ Федьковича поезій подѣ рукою и хочемъ переконатися, чи справдѣ годѣ вже выбрати въ нихъ що для школы? Коли переконаємся, отъ тодѣ звинимо. Але видко, що п. Гороньскій, составитель читанки, дуже плохо, або дуже въ

¹⁾ Томъ I.

²⁾ Записки о Южной Руси, I, 13.

*) Щобъ закінчити річъ про читанку въ тѣхъ числівидсуваемо „Мисли изъ ендосоєи“ и Зазулю-кумаву“ до наступающего числа.
Ред.

высока споглядавъ на творы Федьковича, того Федьковича, котрый, якъ каже справедливо одинъ польскій критикъ сего читанки п. S.¹⁾ „у нашой словесности друге мѣсце по Шевченку займае, котрый одинъ ровняе ему вдачаю, а хотя духъ ёго въ иншомъ кружить свѣтъ, чимъ Тараса, то такъ есть однако могучій, однако великій. О поетѣ томъ, котрый есть и встане славою словесности руськой, нѣщо не знае в. Тороньскій!“ Коли бы бувъ п. Т. хотѣвъ глянути по друкованыхъ тодѣ вже поезіяхъ Федьковича, бувъ бы си мѣгъ певно пересвѣдчати, що поезія якъ: Пречиста дѣво радуєся Маріє! Спѣваца добра-ночь на скниъ Тараса Шевченка. Писанки, повѣрье народне, до Керманча, Порука, Киртчалъ, та й иншіе ще заслугують, чтобы были помѣщеніи, и безъ найменшой соблазни дадутся читати, хотѣбы навѣтъ у дѣвочѣй школъ. Такъ само судилося и Вагилевичови и Данилови Млацѣ и Згарьскому и ще не одному пойти у непамять, хоть далеко бѣльше знае о нихъ Русь, чимъ о Павловичу, и певно далеко бѣльше знайшло бы ся було межи ихъ творами гѣдного до помѣщеня у читанцѣ. Комисія жъ здається не мала и коли займатися дослѣдзованьёмъ недостатковъ, а бѣльше тѣлько пересмотрвала се, що подавъ п. Т. Такожъ впаде кождому въ очи и се, що Кулѣшъ такъ слабо заступлений у читанцѣ. Кулѣшъ, скажу словами S., историкъ, поетъ, повѣстеписатель, чоловікъ, котрый великій заслуги положивъ коло розбудженя житя народнаго на Украинѣ, заступлений у читанцѣ переводами двохъ балладъ Мицькевича и урывкомъ зъ ёго роману: Чорна рада! — Чи и ту руководився п. Т. взглядами педагогичними? Чи може кромѣ переводовъ не написавъ Кулѣшъ нѣщо гѣдного? Кѣлько жъ то ту у Галичинѣ надруковано вже поезій Кулѣша! И тяжко жъ було въ нихъ выбрать що до читанки? А Марко Вовчокъ, писателька, якъ каже п. S., надъ котрой повѣсти народній не знаемо нѣщо краснѣйшого — якъ же жъ заступлена? Всѣго на всѣго урывкомъ на двѣ картинѣ въ меншой свои повѣсти: Три долѣ! П. Тороньскій не читавъ хибѣ всѣхъ ёи повѣстей, та вынявъ кавалокъ зъ томъ, яку наопавъ. Повѣсти сего переводять вже и у иншіе бесѣды, якъ въ великоруську, сербську, французьку, молодежь же наша якъ судити може зъ того выимку короткого о становици Марка Вовчка въ нашой словесности?

Такожъ и що до выбору прочихъ у читанцѣ помѣщенныхъ творѣвъ не згоджуюся съ п. О. Л., чтобы бувъ такъ удачнымъ, якъ то ёму видѣться. Протвино стаю по сторонѣ п. S. и наведу тутъ уступы зъ ёго дотычныхъ увагъ. „Побѣчь выимку зъ „Наталки Полтавки“ Котляревского каже п. S., „помѣстивъ п. Т. вѣршъ до кн. Куракина, дробницю, котра въ зломѣ свѣтлѣ ставляе Нестора новѣйшихъ писателѣвъ украиньскихъ; а не давъ жадного выимку въ Енеиды, котрой красною трагестію придбавъ собѣ славу.“

„Артемевскій-Гулакъ составилъ досконалый въ своимъ родѣ творѣ п. в. Павъ та собака. П. Т. нѣщо не споминае о томъ творѣ ані о иншихъ оригинальныхъ (кромѣ вгадки въ житѣписи, що Арт. написавъ се — пр. ав.), але помѣщае въ читанцѣ переводъ баллады Гетого“

Справедливо гнѣвается дальше п. S. на п. Тороньского, що помѣстивъ выимокъ зъ драмы Квѣтки подъ над-

1) Колижъ собѣ удоживъ вже наснову до сихъ увагъ надъ читанкою, въ томъ появилася въ Gaz. паг. критика сего п. S., въ котрой подыбую ингой мысли обяты вже моею насновою. Но, чтобы мене не осуждувано, буцѣмъ я чужій подхопивъ мысли то слова п. S., съ котрыми згоджуюся хоть по части, наводжу тутъ въ переводъ.

(Пр. авт.)

писею: Шельменко-денщикъ. Рѣчь сю написавъ Квѣтка по великоруьки а перевѣтъ ёи кепско п. Клямковичъ. П. Тор. буцѣмъ не знае нѣщо о переводѣ, подае ёи яко оригиналъ Квѣтки, додаючи тѣльки, що водае ёи послѣ выданя Клямковича, не вгадуючи нѣщо за переводѣ.

Дальше повѣдае п. S., що Шевченко, сей геніяльный поетъ Украины, котрого творы заслугують, щобъ ихъ майже въ цѣлости подаю у читанцѣ, заступлений токожъ, скѣльки можна було, плохо. Нема тамъ творѣвъ ёго патриотичныхъ, нема тамъ навѣтъ Катерины, поемы котра не має въ жадной словесности нѣщо собѣ ровного.

Тутъ выбачить п. S., що зверну ёго увагу на те, надъ чѣмъ вѣдай не застановився лѣпше. Се правда, що Шевченко вартъ, чтобы всѣ майже ёго творы були въ читанцѣ; вапротивъ того нѣкто не мѣгъ бы меньше сказать, чимъ мы але якои жъ бы тодѣ и читанки треба було? Такои, на яку насъ теперъ не стати ще. Колись, якъ будемо мали для кождоу класы особну читанку, тодѣ и се може статися, що молодежь читатиме цѣлого майже Шевченка.

Що до Шевченка, то уважаю, що ёи заступлений у читанцѣ самъ про себе досесть добре, одно хибѣ тѣльки, що на свою величъ и славу може не доконче сорозмѣрно съ иншими меньше славными або со всѣмъ невзначными писателями; а о томъ поговоримо понавѣще

Слухаймо, що дальше каже п. S.: „Якимъ правомъ, якимъ чоломъ посмѣвъ п. Т. помѣстити у читанцѣ руськѣй для молодежи руськомъ творѣ Костомарова подъ надписомъ: Кремуція Кордъ, написаный въ языцѣ великоруськомъ? Такъ то далеко пошла вѣра въ безкарность вытворей, що п. Т. мѣгъ думати, коли творѣ великоруськѣй переначить такъ, що и пбанати годѣ, въ якомъ языцѣ е написаный, то и непостережено зможе ввести ёго до школъ руськихъ? Чи п. Т. подумавъ надъ тымъ, що писатель, коли бы ёму попалася до рукъ читанка, до суду може запѣввати того, хто посмѣвъ безаправно на глумъ выставити ёго творѣ, переначивши до непбананя бесѣду?... Колибысьмо нѣщо бѣльше не мали закннути читанцѣ, то се одно повелѣвало бы намъ осудити и читанку и составителя ёи!“

Годѣ не притакнути тымъ хоть терпкимъ словамъ. Треба було або со всѣмъ залишити Кремуцію Корда, або помѣстити ёго въ добромъ переводѣ, але не баламутити самымъ тѣлько пододананьёмъ дашковъ надъ о и е всю молодежь, що въ такой огидной бесѣдѣ писавъ Костомаровъ!!)

На томъ мѣсци посмѣю съитати ще п. Т. яко жъ и комисію, чи читали Кремуцію Корда цѣлого, и чи уважно? чи читали розговоръ Тиверія съ Селиномъ стор. 226—227 у читанцѣ? коли бы такъ, то дуже несправедливо каже п. О. Л. въ увагахъ надъ новою читанкою: „комисія выбирала творы въ естетичномъ и литературномъ взглядѣ що и найкращій и найважнѣйшій.“ Коли же нѣ, то дуже влѣ, що дозволяи чечатати, чога навѣтъ не читали.

Дальше спорѣкае п. S., що Стороженко, повѣстеписатель, заступлений въ читанцѣ выимкомъ зъ ёго драмы „Гаркуша;“ о прочѣмъ же позабуто! Але за те — каже бѣтъ якъ ровельможилася у читанцѣ п. Т. смаровила писателѣвъ галицькихъ, котры, щобъ разомъ ихъ влѣти, не заслугують, якъ хибѣ на плоху вгадку! П. Дѣдицькій н. пр. займае у читанцѣ мѣсце ътъ ст. 429—464, бѣльше, чимъ самъ Шевченко! П. Дѣдицькій же коло того поета в тымъ, чимъ иуля по при величи!“ А дальше: „А чувъ хто про поетѣвъ,

1) Въ прочѣмъ, чи не лучше бѣ було помѣстити заместъ Кремуцію услякъ частини Переяславской ночи? (Пр. авт.)

якъ Попель, Данкевичъ (про сѣго чули — пр. ав.), якъ Павловичъ и Духновичъ? Въ свои стороны додамъ ще, чи не годилося такимъ самымъ побытомъ помѣстити у читанцѣ творы вѣхъ 53 писателѣвъ составляющихъ Альбумъ на рѣкъ 1860? Скажу навѣтъ смѣло, що няходяться межъ ними декотрѣ заслугучѣй далеко скорше, коли вже робитися выбѣръ, чтобы помѣщено ихъ у читанцѣ, чимъ Павловичъ, або Попель. А цѣлько то начислялыбысьмо людей въ словесности украинськой, котрыхъ покрьнджено дуже тымъ помѣщенемъ такъ плохихъ поетѣвъ у читанцѣ! Василь Гоголь, Михайло Петренко, Бодяньскій, Стефанъ Александровъ, Михайло Макарьевскій, Довгоносенько, Тополя, Боровиковскій, Шпигонскій, Щоголець, Кузьменко, Иродчукъ, Ганза Барвѣнокъ, Номисъ, Мордовцевъ, Гетьманецъ и многіи инші, чи не заслужуютъ скорѣйше на споминку чимъ Павловичъ? Але навѣтъ и тыхъ галицькихъ писателѣвъ, котрыхъ творы помѣщено у читанцѣ, хотъ звѣсно по большій части незначне займають ставовище у нашій словесности, представлено въ читанцѣ декуда такъ, що отслонюється часто темѣйша въ ихъ загально не свѣтлыхъ сторѣвъ. Не буду запускатися тутъ въ немилу и тяжку оцѣнку поодинокихъ ихъ творѣвъ; спомну толькы о Пѣдгѣривахъ Гушалевица, котрѣй представлялися неравъ на нашій оцѣнѣ, такъ що вже мавъ способнѣсть оцѣнити сю мелодраму свѣтъ нашъ образованый. И якъ же жъ випавъ судъ загальний? Звѣсно, що не добре! Признавано загально премію, котра тодѣ була выписана не сочинителеви мелодрамы, але сочинителеви музыки до неи.

А навѣтъ комисія, котра присуджовала премію, узнала за справедливѣ, коли добре тямлю, роздѣлити премію поміжъ обохъ сочинителѣвъ, и мелодрамы и музыки.

Коли бы мелодрама ся дѣйсно сама безъ музыки была заслуговала на премію, яка жъ была бы тодѣ справедлива причина премію дѣлити?

Сказавъ я выше, що передъ выписами нятъ каждого писателя помѣщено житєписъ ёго. Однакы читаючи всѣ тѣ житєписи добачити мусямо и тутъ декотрѣ недостаткы и похибы. И такъ декуда суть звѣстки про поодинокихъ писателѣвъ такъ короткѣ и плохѣ, що однако було лишити саме толькы имя писателя на чолѣ ёго творѣвъ. До такихъ належить звѣстка про Алекс. Павловича и Глѣбова. Ђ и инші писателѣ у читанцѣ, о котрыхъ не много больше звѣщася; такъ о Гребѣницѣ, Максимовичу, Стороженку, Кониськомѣ, дуже мало можъ довѣдатися въ читанки.

Декуда подаються навѣтъ ошибочнѣ звѣстки. И такъ кажеться, що многіи поезіи Кониського находяться у Метѣ (1865), де не подыблемо ни однои; Марка Вовчка оповѣданій мало выйти дотеперь 2 томы, а то тодѣ вже, коли читанка составлялася, було ихъ 3 томы, и т. д. — А и прочимъ де-що повнѣйшимъ житєписемъ хибувъ то ся, то та важна и цѣкава рѣчь; всѣмъ же безъ выимки недостае хотьбы найкоротшой оцѣнки творѣвъ писателя.

Лишавться поговорити ще въ слѣдуючѣмъ о декотрыхъ граматичныхъ видахъ и о правописи сѣи читанки.

Въ школьныхъ книжкахъ жадається всюда однаково уживаныхъ видѣвъ граматичныхъ и одностайной правописи. Вымога ся цѣлкомъ справедлива, бо инакше ученикъ не научитья ни бесѣды, ни правописи. Ђдки жъ походитъ, що такъ рѣдко поміжъ нашимъ учениками найдеться який, чтобы знавъ добре яку небудъ уживану у насъ правопись, якъ не ѡтси, що кожда руська книжка написана нишою правописею, а навѣтъ кожда про себе рѣдко коли писана правописею всюда собѣ ровною? Закине хто, що у насъ ще неусталеніи всѣ виды граматичнѣ, а правопись то вже

со всѣмъ ни. Правда. Але ученики такы учатья якось граматыки руськой, а та граматыка учить ихъ, котрѣ виды грам. уживаються у насъ рѣжно, и въ чѣмъ та рѣжниця заходить; учить ихъ такожь и правописи хотъ толькы однои, але всюда собѣ консеквентнои. Пѣсля тои граматикы повиннѣ бы составлялися и учебники сѣбѣ. А коли бы се справдѣ не можна, то треба бы подати хотъ въ читанкахъ коротку звѣстку о рѣжныхъ у насъ уживаныхъ видахъ грам. и правописяхъ, и ни бы тодѣ хотъ выписы каждого поодинокого писателя самѣ про себе були въ томъ взглядѣ примѣромъ консеквенциі, якъ на пр. у читанцѣ II. для низшой гимназиі.

Понуку до высказавья сихъ гадокъ подала ми ни крайня неконсеквенциі що до уживанья грам. видѣвъ и правописи въ читанцѣ.

Такъ читамо варазь на заголовнѣмъ листѣ „Читанка для высшой гимназиі.“ Сей видъ 2. падежа е со всѣмъ ошибочный, нашій бесѣдѣ невластивый. Не уживае ёго ни народъ, о чѣмъ свѣдчать ёго пѣсни, въ котрыхъ не подыбуемъ ёго хибя въ случаяхъ, коли wymagaе сѣго ритмъ або римъ — отже толькы выимково; ни навѣтъ въ старыхъ памятникыхъ нашой словесности немае жадной подставы, бо лѣтописи, якъ Ипатіевська, Волянська уживають часто навѣтъ ѣ на кѣнцы тыхъ видѣвъ; ни на послѣдѣ въ граматичѣ, не кажу уже школьной, але жадной не найдемо подставы до уживанья 2. падежа ирриложниковъ род. жен. на ой.

Мѣгъ бымы сѣ слова оперти на множествѣ цытатѣвъ, коли бы сѣго дѣйсно треба було. Але на що? у читанцѣ самѣй подыбуемо варазь на 9. сторѣнѣ въ 17. рядку въ горы „бутъ голоднои смерти“, ст. 11. р. 9. въ г. „до якои вещи“ и такъ и по иншихъ мѣсцяхъ, хоты находяться такожь и виды, якъ на заголовнѣмъ листѣ. Читанка же II. для низшой гимназиі надписана „для низшой г.“ И де жъ ту консеквенциі яка? чи може то licentia poetica варазь на заголовнѣмъ листѣ читанки заповѣдаюча на перѣдѣ, що буде ихъ въ серединѣ больше?

Вѣдомо то рѣчь, що весь народъ руській е съ выимкою кѣлькохъ округѣвъ въ Галичинѣ уживае правильного вида въ 3. лицѣ ед. и множ. теп. вр. на шь и. пр. ходять, ходять, нажутъ; такъ само и 2. лице мн. повел. сп. кѣнчитъя такожь на шь и. пр. ходѣтъ, кажѣтъ.

Всѣ украинскѣ писателѣ уживають толькы сихъ видѣвъ, галицькѣ же твердыхъ на шь. О томъ споминае и заведена въ школахъ граматыка Дра Осадцы. Выпадало отже съ тои вже причины, чтобы не переимчивала чужихъ творѣвъ литературныхъ, задержати сей видъ у всѣхъ выписяхъ въ украинскыхъ писателѣвъ, тымъ больше, що видъ сѣй е дуже важною цѣхою бесѣды руськой имено же украинськой, а заравомъ и вѣдомый вже въ граматыки ученикамъ. Мимо того находимо у читанцѣ инакше: шь попереимѣновано на шь. Але въ якѣ жъ неконсеквенциі ввела сеся, видѣтъся може на око, дробниця? Поминувши, що тѣ самѣ выписы въ читанцѣ II. для низшой гимн., де задержано помянутѣй виды, выглядяють инакше, а въ читанцѣ для высшой гимн. яновъ инакше, находимо и въ сѣй самѣй читанцѣ декуда такожь и справедливѣ виды, котрымъ удалося передъ окомъ коректора якось укрьти. Ђдѣ стр. 3—11. читамо: полюбишь, положить, шьсмишь, вередуюшь, скажѣшь, посылавань, живеть, ирїдуть. — Знае кождѣй, що Украинцѣ уживають неопр. видъ замѣсть на ши такожь на шь и. пр. полюбиши або полюбияш. Отже жъ часто може рѣпочитися 3. лице ед. съ неопр. видѣмъ и. пр. (3. л.) — ѡдпочитъ (неопр. в.). Шо и въ такихъ случаяхъ не пощаджемо

того шъ въ 3. лицъ. Тому читаемо красній римы въ читанцѣ якъ ст. 18. 3. звороть зъ ваду: *побожишься* — *ложишься*, а ст. 167. *гонишь* — *отпочишь*.

Вольно сытати, що вадило составителени, чи комисіи, чи коректорови, бо вже не знаю, до кого съ тымъ вопросомъ повернутись, се шъ? Чи варта було за для одной буквы лѣвати въ такой неконсеквенціи?

Кажеться оттакъ въ руськомъ 3. падежъ бдѣ *она, ёи*, а 4. п. такъ само, або въ Галичинѣ декуда ю. Въ читанцѣ не находимо ст. 23. р. 3. зъ долу и ст. 27. р. 14. зъ г. 2. падежъ *ей*, а ст. 25. р. 5. зъ г. замѣсть 4. падежа, *ёю*, (такъ ёю звали) одже б. пад.

Украинцѣ говорятъ и пишутъ: *уся, усе, усѣ, вона, воно, вони*, хто, *чимацькій, панскій, хозъ*; въ читанцѣ же читаемо всюду: *всѣ, все, всѣ, она, оно, они*, кто, *чумацькій, панскій*, хочъ мимо того, що такими перемѣнами значно збогиджуся цѣла бесѣда дотычного писателя. Видко, що сей панъ, котрый именно занимався уладженьемъ правопису въ читанцѣ, не хотѣвъ розоржикнути, що то е сама правопись, а що виды грам. або загално виды словъ. Перемѣнити „*усѣ*“ на „*усѣ*“, то можна, але „*усѣ*“ на „*всѣ*“ — то называется вже безаравно перемѣнити слово. Той перемѣнѣ утѣкло однако одно „*поно*“ ст. 22. р. 9. зъ долу, *вдѣться*, щобы служить за доказъ дальней консквенціи.

Тутъ помину вже цѣлковиты перемѣны проодинокихъ словъ (якъ ст. 161. р. 18. зъ г. *Добре и се зам. Добре вси*) ба навѣть непотребне залиненьє цѣлыхъ мѣсцъ (якъ ст. 182. де въ кавцѣ „Ворона и гня“ опущенъ цѣлы 4 ридцѣ найгарячѣйшій зъ *кѣнця*), а перейду до самой правописи.

Скрѣзь въ читанцѣ читаемъ „*идти*“. Хто хоче переконатися о ошибочности такого писанья, иль гляне до статьи „*Етимологія и фонетика*“ въ б. ч. торбочно „*Правды*“. Въ мѣстхъ стороны додамъ только, чому не пишеться вже консквенчно: *дѣйти, зѣйти, прѣйти* и т. д., але всюду „*дѣйти, зѣйти*“ и т. д.?

Пишеться такожъ всюду въ читанцѣ: *сердце, сребръный, солнце, солнѣчко, солнѣчно, замѣсть: сердце, сребрный, сонце, сонѣчко, сонѣчно*. Чи се встѣ такъ славлена мягкость руського слова? Чи не задеревлявшы бы *вылетъ*, коли бы прѣйшлю навѣть Русини воправлялися въ четверть годины въ выговорѣ только одного слова: *солнѣчко* або *солнѣчко*?

Чи ту такъ много залежить на томъ л, що не можъ ёго выкинути, хотъ нѣгде въ руськомъ мѣрѣ не вымавлъся.

Колы бы такъ, то чи не лѣпше було бы задержати ще давнѣйшій способъ писанья у томъ словѣ и замѣсть солнѣчко писати *сьлнѣчко*?

Наибольшу замѣшанину наробили однако у правописи дашки и кронки, котры то мали погодити *этимологию* съ *дѣйствительнымъ* выговоромъ. Находимо скрѣзь у читанцѣ: *ёи, ей, ёго, ёму, сего, але* въ томъ самомъ выписѣ читаемо *ви, ей, его, ёму, сего, сегодня* и т. и. Вяжнымъ було бы наодити дотычній мѣсца, бо каждый, хто сюче заглянуты только у читанку, побачить за першимъ поглядомъ доситѣ примѣровъ сси неконсквенціи.

Поговорю наконецъ о одной точкѣ въ правописи, о котрой вправдѣ писано уже досыть, а ще больше говорено, але таки ниикъ ёи не рѣшено. Разумѣю тутъ уживанье въ 3. лицъ муж. р. ед. *минушого* *вр. лъ*, де говорится *ет*.

Вѣдомо каждому, що пѣсля выводовъ *этимологическихъ* належало бы ся писати: *казалъ, читалъ, волкъ, долгий* и т. д. а пѣсля выговору цѣлой Руси: *казаетъ, читаетъ, воетъ, довгий* и т. д. Я думаю, що коли *всѣ* майже народы *увагливляють* вже въ письмѣ по при *правилахъ* *этимологии* и *принятой* *загално* выговоръ, коли и мы навѣть въ *наитвердой* *этимологической* правописи *приняли* *также* *много* *правиль* *фонетическихъ*, *то* не *согрѣшили* *бысьмо* *ни* *дрѣбочку* *противъ* *умѣстности*, *колы* *бысьмо* *рѣшилися* *писати* *пѣсля* *выговору*: *казаетъ, читаетъ* и т. д. Тутъ *позволю* *собѣ* *всѣхъ* *ученыхъ* *этимологическихъ* *заявитися*, *чи* *застановилися* *колы* *надѣ* *тымъ*, *кѣлько* *то* *стоитъ* *труда* *привычайти* *хлопя*, *що* *начинае* *учитися*, *а* *ледо* *добре* *выговоруе* *слова*, *щобы* *де* *треба* *выголошувати* *л* *якъ* *е?*

Ёму покажу учитель *напередъ* у *книжцѣ* *буквы* *л*, *оттакъ* *особно* *намалѣвану* *на* *картцѣ*, *дальше* *писе* *ёму* *крейдою* *на* *таблицѣ* *и* *каже*, *щобы* *собѣ* *рысонало* *само* *на*

своей *таблицѣ*, *а* *все* *вбивае* *ёму* *при* *томъ* *въ* *голову*: *то* *л!* *Хлопя* *научитися* *читати*, *а* *ту* *повѣдають* *ёму*: *сидѣлъ* *читатиметь* *якъ* *сидѣаеъ*, *воетъ* *якъ* *воетъ!* *Зле!* *не* *иде* *до* *головы*, *равъ* *л*, *равъ* *е*, *баламута!* *И* *хлопецъ* *не* *бдывкине* *часомъ* *до* *смерти*. *Не* *все* *жѣ* *бо* *то* *ще* *и* *скажутъ* *у* *школѣ*, *що* *такъ* *а* *такъ*; *бо* *знають* *напередѣ*, *якъ* *тяжко* *пѣйде*, *або* *самй* *часомъ* *не* *знають*, *якъ* *властиво* *читати* *треба*. *Отже* *кто* *не* *застановиься* *надѣ* *тымъ*, *кто* *не* *инь*, *яка* *бѣда* *у* *школѣ* *съ* *тымъ* *мизернымъ* *л*, *то* *жѣ* *и* *кажу* *ёму*; *що* *легки* *собѣ* *выговоришь*, *груды* *всушишь*, *але* *хлопца* *не* *бдведешъ* *бдѣ* *злон* *привички*, *бо* *ёму* *не* *понятно* *чому* *се*, *що* *мы* *такъ* *долго* *называли* *л*, *якъ* *равъ* *мавься* *читати* *десъ* *тамъ* *не* *знати* *де*, *якъ* *е*.

Часомъ *говоритиме* *на* *память*: *„сидѣваъ“*, *а* *зъ* *книжки* *читатиме* *„сидѣвалъ“*, *а* *часомъ* *таки* *все* *вже* *„сидѣвалъ“* *тай* *годѣ*.

„*Такъ* *и* *мае* *быти*“ *подумае* *собѣ* *и* *исумѣхъеться* *кто!* *До* *тыхъ* *я* *и* *не* *голошуся* *отсими* *словами*, *иль* *собѣ* *елкають* *здоровой*, *колы* *ишь* *такъ* *красне!*

Отже *жѣ* *застановѣться* *добре* *надѣ* *тымъ* *панове*, *котрымъ* *бѣдано* *составленьє* *учебниковъ*, *и* *робѣть*, *що* *хочете*, *иль* *только* *молодѣжь* *не* *ломають* *собѣ* *языка*, *иль* *только* *не* *спорѣкнутъ* *колысь* *на* *насъ*, *щосѣте* *родню* *бесѣду* *илюгаво* *перекручовали* *не* *самй*, *а* *въ* *устахъ* *мисѣвъдомыхъ* *дѣтей!*

Каждый *ученикъ* *може* *и* *повиненъ* *навѣть* *довѣдѣти* *ся* *у* *школѣ*, *въ* *своимъ* *часѣ*, *во* *какой*, *а* *какой* *е* *выводѣ* *того* *слова*, *але* *не* *повиненъ* *привыкати* *до* *злого* *выговору*. *Тодѣ* *прѣйде* *и* *для* *исго* *часѣ*, *колы* *буде* *могъ* *писати*, *якъ* *уважаити* *буде*, *але* *выговоръ* *не* *е* *задержитъ* *доброй*.

Для *того* *думаю*, *що* *у* *всѣхъ* *учебникахъ* *належало* *бы* *писати* *пѣсля* *выговору*: *писаеъ, читаеъ, воетъ* и т. д. а *то* *тымъ* *больше*, *що* *и* *заведена* *въ* *школахъ* *граматыка* *Дра* *Осадцы* *такон* *учитъ* *правописи*; *инакше* *бо* *не* *удастся* *при* *найстаринѣйшомъ* *обставанью* *за* *справедливымъ* *выголошуваньемъ* *писаного* *привычайти* *молодѣжь* *до* *добраго* *выговору*.

Скрѣзь въ читанцѣ *однако* *не* *находимо* *нишихъ* *видѣвъ* *якъ*: *писалъ, читалъ, желтый* и т. д. *навѣть* *и* *въ* *выписяхъ* *въ* *украинскихъ* *писателѣвъ*, *хотъ* *ишь* *тоу* *правописею* *покривджено* *несказанно*. *Варазомъ* *же* *и* *въ* *той* *точкѣ* *незагоджуся* *сея* *читанка* *съ* *II* *читанкою* *для* *нишон* *гимназиі*.

Симъ *законьчаю* *свои* *уваги* *надѣ* *новю* *читанкою*.

Глянувши *ще* *равъ* *на* *цѣлу* *читанку* *тяжко* *не* *привзати* *ёи* *по* *при* *всѣхъ* *тыхъ* *хубахъ* *и* *недостаткахъ* *великом* *цѣнности* *особливо* *въ* *сей* *хвалѣ*, *колы* *ишь* *маємо* *нїщо*, *зъ* *чого* *бы* *молодѣжь* *наша* *могла* *хотѣ* *то* *що* *доуѣдатися* *е* *богачѣвъ* *роднѣго* *нашого* *слова*.

Понуку *до* *выказанья* *похибъ*, *якы* *по* *моей* *гадцѣ* *въ* *ней* *подыбуются*, *не* *була* *охота* *дорѣкати* *може* *только* *чи* *то* *составителени* *ёи*, *чи* *комисиі*, *але* *цира* *воля*, *щобы* *книжка* *сея* *и* *нишь* *цѣнна*, *колысь*, *якъ* *дождеться* *нового* *накладу*, *чого* *незадолго* *надѣлятисъ* *можно*, *могла* *статисъ* *ще* *цѣннѣйшою*.)

А. В.

1) *Хотѣ* *подали* *ми* *у* *„Правдѣ“* *сю* *рѣчь* *про* *читанку*, *однако* *жѣ* *не* *згаждаюся* *въ* *многихъ* *точкахъ* *зъ* *ш. рецензентомъ*. *Зъ* *кѣлькохъ* *дописей* *надѣславныхъ* *нашь* *про* *сю* *читанку*, *котры* *мїжъ* *собою* *и* *также* *зъ* *нашимъ* *поглядомъ* *згаждаюця*, *подамо* *въ* *найблизшихъ* *числахъ* *дописи*, *котра* *ясно* *выскаже* *погляда* *на* *читанку* *и* *подае* *спеціальный* *її* *розбїръ*. Ред.

ПЕРЕПИСКА.

Преп. О. С *зъ* *З.* — *Вашъ* *перекладъ* *псалмиѣвъ* *ми* *дѣстали*. *Якъ* *можно* *буде*, *надрукуемо* *одинъ* *уступъ* *незадолго* *въ* *„Правдѣ“*.

Высокопоажному М..... на *Украинѣ*. *Ваше* *письмо* *задѣля* *политическо* *нашму* *надрукувати* *не* *можемо*. *Не* *теряйте* *надїі*. *Нинѣшній* *станъ* *въ* *нашей* *державѣ* *переходвий*. *Колы* *поступно* *задѣля* *здобутї* *наукою*, *найдутъ* *місцѣ* *за* *кредиторомъ*, *освободитца* *и* *наше* *слово* *відъ* *пригнїтаючихъ* *оковъ*. *За* *прибѣжїі* *материалы* *напередѣ* *благодарю*.

Головні помічники при редакціі: *Є. Збарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Луцкавський, Ом. Шаршувскій, Дрѣ К. Сушкевичъ*.

Відповідае за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ *друкарні* *Ставропигийской*.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352½.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання Г. Згарського.

I.

Нігде не поросло на стільки бзнии, якъ у Негівцяхъ. Сказано, що не такъ по дуплавимъ вербамъ, якъ у бзнии любить роскошувати, нехай не приказується, несамовитий.. Зъ відвіля розплодилось стільки несамовитихъ у нашихъ Негівцяхъ, поодухайте добрі люде.

Було, що живъ у Негівцяхъ панотець Юрий. Посвящений у Холмі, належавъ вінъ до старосвітськихъ попівъ, що то їхъ Холмцаками да Луцаками звали.. По сусіднімъ селамъ, всюдейка попували семінарщани, не такої просвіти, не такихъ звичаївъ та й не такої бесіди. Наче той патріарха самотівъ поміжъ ними нашъ сивоголовий отець Юрий. До вісімдесять роківъ переплило по надъ ёго поважною, високою головою; ні горбився, ні ходивъ о палиці, а бувъ у собі зажилий, свіжий, сказати — молодий вікъ прозиравъ скрізь старі сиві очи. Изъ ёго довгихъ білихъ лицъ, зъ довгимъ носомъ, супокій душі заявлявся, а дві густі зрослені брови, знаменували въ нёмъ чоловіка старої, кріпкої волі. Було, якъ стане въ святихъ ризахъ на службу богу та й обернетця до народа. якій такій людині святий привидівся. Тільки голосъ, мовляли старі люде, не той, що бувъ давніше; — бо жъ не мало святихъ, великоднихъ постівъ перепостивъ. Старий було ні каплею молока не занесетця, а все таки постивъ на твердо, зъ оліємъ. Хочъ не промагавъ на старість голосъ, такъ не було въ сусідстві, ні одного празника, на которімъ не правивъ би самої великої служби. Сусіди, семінарщани любили та й поважали старого, за-длі ёго доброго серця.

Діялося те на первихъ дняхъ місяця липня. Озямина по царинамъ туй-туй пристигала; полискувалася одъ скварнихъ лучей припікаючого сонця. А вже жъ нічия пшениця не підбралася такъ гарно

въ колосъ, не поросла такъ густо, якъ на попівськимъ ґрунті. Проходивъ хто по-при попівську пшеницю, такъ ажъ ласо учинилося; — жменею таки пересадивъ би на своє поле.

Високо звелося сонце на полудне; така спека вже одъ двохъ неділь, що земля, неначе той хоррий у горячці.

— Недай Боже граду та й пошесті на отсю пшеницю! — яка вамъ благодать на сій ниві! — заговоривъ якийсь бойко до свого товариша, пособуючого на волівъ побічь воза.

— Адь! адь! любоньку, така вамъ роскошна, якъ ті луги на нашихъ поверховьяхъ, придавъ то-варишъ.

Позацокувалися бойки надъ пшеницею, бо зъ роду не видали въ своїй верховині такого збіжжя.

На возі лежала звязана якась уже не молода, білою веретою покрита невіста. То ревіла, то стогнала, якъ би хто пікъ залізомъ, або коловъ ріжнями. Мачно позирались бойки по-задъ себе, а вже таки підъ самимъ селомъ опинилися, якъ поминули попову пшеницю. Попові лани припирали такъ ажъ идъ самій греблі. Вїхали до села за ворота, поспитали куди до попа дорога та й стали изъ возомъ таки підъ самою церквою.

Росмъ обступила їхъ дітвора зъ бабами. Лякаючись зирналися по собі, бо знали, що за діло на возі. Не було такого тижня, щоби не приїхавъ хто изъ дали-далека до Неговець, до старого попа, освятити воду.

Отець Юрий прославився було на ціле Підгір'є своїмъ священствомъ води; то жъ и ті бойки не перші та й не послідні гості. Було, що вїйшло де у кого въ пословицю: „не дурій, бо веду до Неговець.“

Коли се підъ церквою учинилося таке соньмище, отець Юрий сидівъ въ альпірику та й читавъ изъ своёго прастарого требника молитви одъ граду.

Не було такого требника у ніякого з семи-нарщників, як у панотця Юрія; що зброя у во-як, то йому требник. Изъ того требника святивъ вінъ воду, на твердо и на м'ягко: ніхто с'єго требника не доткнувся своїми сиверними руками. Отець Юрій завсїгди замикавъ ёго у тайнімъ сховку. наче яке сокровище. Спитавъ хто де коли зъ семи нарщників про той требникъ, при добрімъ меду, або вині, чей мало наслухався объ нимъ. Мовлявъ: „старший требникъ одъ мене; немає зъ тихъ ні одного на світі, що хрестили та й святили на нимъ воду!...“ Кождої днини, рано, въ полудне и въ вечеръ отець Юрій читавъ молитви изъ своёго требника. Читаючи, завсїгди надыгавъ реверенду; то жъ сідівъ у реверенді, а що такъ дуже припікало, читавъ молитви одъ граду.

Скрипили двері; увійшовъ, хто, — газдиня старого, стара Бараниха. Трийцять літъ минуло, за-якъ повдовівъ, а лишився тільки зъ однимъ синомъ, що вже таки не молодий бувъ, да шпакватий.

— „Бгомость, каже, якісь бойки правлять освятити воду.“

Старий мовчавъ, стара стояла.

— Аминь! аминь! аминь! — за хвилию змовивъ панотець тричі вдарившись у груди; зачинивъ требникъ та й спитавъ: чи самі, чи кого привезли?

— Онъ ціле соньмище підъ церковью; якусь звязану бабу притаскали на возі.

— Нехай, повідає, котрий ввійде изъ нихъ.

Стара подроботіла; за хвилию станувъ гойда-даючиись пелехатий бойко въ невеличкій світлиці та й ззираєтця по стінахъ. Отець Юрій крихту засупився; бо нагодилось де-кому освятити воду, завсїгди вміявъ те за велике діло...

— Слава Ісусу! сказавъ сміливо бойко.

— Слава на віки! одрікъ панотець та й ставъ поважно въ алькирі на порозі.

Узрівши панотця, бойко мало що не перехрестився; така бачите почесть ёго переймила. Не було ні людини, якъ ціла верховина, щоби не звістний бувъ кому по славі своїй старенький піпъ изъ Неговець.

— А що се скажешъ, чоловіче?

— Голубе, панотченьку! се ми лиху привезли пригоду, торочить бойко, припавши ндъ колінамъ старого.

— Що за лиху пригоду?

— Ну такъ дайте ласку, панотченьку голубе, привезли бабу; — звольте освятити воду.

— А въ бабі що за пригода?

— Відає Господь, чи не ступила на яке погане місце, або заклявъ хто; реве да стогне на

всі застави; нехай не приказуєтця, лихий нею в-редує.

— Не мавъ кого чіпатись та баби?

— А ви жъ гадали панотченьку, да такъ и прискипався.

— Не молилась баба, не ходила до церкви, то жъ лихий усалашився: кара Божа! кара Божа!

— Відає Господь, панотченьку, яка вона со-трайна, такий то її падонько...

— А баба жъ молода, — стара, — да чия?

— А вже жъ не молода, панотченьку, а крайно баба, коли моя мати.

— Дивуйся молодому; се нашибъ лихий твою маму; ти може изневаживъ, давъ догану, доскуливъ мамі, що — га?! —

— Розступися земле свята, да такъ щасливо діжду вечера, якъ я коли поклавъ на ню свій па-лець. Отъ падонько та й годі.

— А якъ освятити воду, на м'ягко—на твердо?

— Да такъ панотченьку просимо ласки: на тверде лихо и тверду воду.

По сему бойко у карманъ та й два золоті кладе на столику. Знавъ вінъ, що твердо, а м'ягко; послідня стояла тільки золотого; но за-для певного skutku мало хто правивъ м'ягкої... Сякі такі переказували: правте за два золотихъ на твердо..

— Нехай хто скочить по дяка, а ви підждіть підъ церковью, звелівъ моторошно нашъ старий та й за требникомъ. Старий було готовиця до кожного священня води молитвами про себе. Иноді не освятивъ нікому воду, поки себе не забезпечивъ твердимъ постомъ. Стоявъ передъ образомъ святого Николая чудотворця, що висівъ надъ ёго постелею, да молився довго и ревно. Лице и чоло потомъ оросилися.

Въ хатині було парно, якъ у печі, коли на хлібъ роспаляють. Якъ нашъ панотець, такъ и хатина ёго, старосвітська, невеличка, тільки зъ одною малою світлицею да зъ алькирикомъ. Не було въ ній підлоги, ні білої стелі, а білі стіни, нязькі повали, тверде, гладжене оземле, якъ по всіхъ опра-тнихъ хатахъ сельскихъ. Въ світлиці не много було спратнівъ, якъ у старого вдівця: дубовий стілъ писані стілці, що изъ нихъ барва позлазила, шафа та й кілька образівъ заветшалнихъ по стінахъ. Въ алькирику стояло дві постелі, невеличкий столичокъ изъ тайними сховками и зелена скриня, великими зачинена колодками. Коли старий ревно зачитався у требнику, мухи цілими роями доскуляли. На обійстю, поблизь хатини, вртеї соломою, да по-хилої, була обора, стайні віньські; то жъ скрізь, малі, на півъ одчинені вікна, наче до пасіки ті пчолы, гуртомъ бивили мухи. „Гайда!“ иноді ста-

рий махнув червоною хусткою; а зачитався, лізді він до улава.

Зали одитали дяка, минула спора година. Їгали за ним там аж до ліса, де копичив сіно; прийшов заспаний, знать, впапхався, скоро учув, що буде піп святити воду. Все йому капнув якийсь шельюг... Як прийшов по ключ Безручкий, (там презвали по сему, що не мав лівої руки) старий омовившись, визирав уже скрізь вікно.

— Велика там, дяче, спека? поспитає старий на поздоровини.

— Бгомость! така вам спрага, що аж дерева влянуть, а сіно треся таки на табаку.

— А баба жива на возі?

— Бачу жива, коли реве да спомітуєтця мало посторонки не пірве и воза не переверне.

— Иди, зладь в церкві!

Одійшов перконосий дяк, Безручкий, а старому Юрию, якось так не весело...

— В саме полудне, на таку спеку, проганяти, дух святый зо мною, біса изь баби старої, повідаю те не чиста справа... Мовляв небощик Почаївський архимандрит: не свети сину ніколи зь полудня воду, хоч як би хто правив, кажу, не свети, бо себе обезвічиш. Свята його пам'ять, да святе його слово, но тепер ще не сполудня, а крайню дванайцята доходять, торочив Юрий сам изь собі, поаираючи на свій старий годинник, що притакував йому изь стіни, опорошеним голосом. Годинник той купив, заяк посвятили на попа у Холмі, хоч деревляний, а ще небув у ніякого майстра... Юрий справляв ведля сонця; прийшмося, так пустив: „нехай иде, як хоче“... Звичайно, як всі старі, иноді показував він химерно. „Господи, буди мнї грішному“... промовив наш Юрий в порозі та й пішов до церкви, хоч крикий на душі, таки чогось маркотний...

Ціла громада цікавих людей, що заступила віз бойків докола та й мовчки все зиралася, скоро зазірла панотця у порога церкви, так не наче розігнав би хто ломакою, або позмітав изь місця. Утікали, аж курилося. Одколи святив отец Юрий воду, не було християнина, щоби поважився придивлятися сему ділу. Виліз чорт изь одного, да так влізе и вь другого, а на що кому чорта вь гості?! Отъ и причина, чому так скоро умегали...

Бойки випрягли воли, підвели вь противну сторону відь воза и припняли до плота, щоби, як стане піп святити воду, вони стояли йому вь плечах. Вь ніщо бо дикий так перейти не любить, як изь чоловіка вь скотину... А вже жь пржежене

ніш чорта, так не по-за себе, а передь себе, мудрували бойки, та самі стояли по тім баці и добре вимудрували.

Підомдали крикту, и се явився отец Юрий вь фелоні изь вропиломъ та й требникомъ у рукахъ, Безручкий держав хрестъ и воду.

— Одокрийте бабу!

Бойки такъ и аняли варету.

— Як бабі на им'я? —

— Варвара!

Заговоривши те идъ бойкамъ, отец Юрий за добрихъ п'ять стіпъ опинився передь воза, а бойки поставали, зивавши крисані, йому у плечахъ.

Як узрів Безручкий бабу, аж вь задъ подався; святый хрестъ здвигъ таки передь себе... Ніщо й казати: бо жь то страхъ бувъ подивитися! Простоволоса, чорна якъ земля, очи вь стовпъ вибалушені, перебривлені губи та й зуби вискалені. Траслася заедно, як на морозі, а хвилями спомітувало нею. Тільки, що не ревіла да не стогнала, заяк отец Юрий станувъ передь возомъ.

— Адъ, якъ чортъ завіттивъ попа, пошептали бойки, ні зойкне.

Безручкий поставив у судничю воду на стідци, а старий почав довгою тихою молитвою святити. Освятивши воду, яв сотону виклинати молитвою, що ю тричи одчитав изь требника, поступившись крикту идъ возові. Коли став у вторий разъ одчитовати молитовъ, не спомітувало уже бабою... За третимъ разомъ, такъ перестала и дрожати.

Зачаївся чортъ, да не дригне, пошептали бойки. Сміливимъ бойкамъ якось такъ бачите и не дивно попові за плечима...

Аж се приспіла хвиля, якої зь роду не бачили, та на яку до смерти тмили...

Одчитавши тричі молитовъ, отец Юрий подав требникъ Безручкому, а вравши святый хрестъ вь ліву, а вропило вь праву руку, омочивъ його священою водою та й голосно такъ промовив:

— Ами Христось, Синъ Божий, изгна біса изь чоловіка вь стадо свинное, азъ силою всемогущой всесвятійшей Тройци, изганяю тя, во имя Отца и Сина и Духа святого, аминь.“ Теє рекъ, окропивъ тричі бабу священою водою.

Як не стрясе бабою, ажъ посторонки потріскали та й візъ поломився... Тільки що рекнула, побіліла, затворила очи и лежить безъ пам'яті. Вь сей хвилі поганый вітеръ якъ не завів одъ воза, да не стане нурбедити и колотити вь гору порохомъ, що ажъ бойки зь великої луги попричинили... Вихоръ куривъ, а Юрий кропивъ на всі сторони... Тарахъ... занули, якъ вь мигъ перелемили

вербу надъ потокомъ та й посунулося по садамъ, що ажъ листе посипалося... Мете, гие, курить страшно такъ, що и самъ отець Юрий побілівъ, не наче хуста. Хочъ яка замить, та судна година, стоявъ на місці та й доконувавъ діла.

Приступивъ таки до воза.

— Да буде Господь Богъ во Тройці всесвятой єдиносущой изъ тобою во віки, віковъ! Варваро, схаменися! рішнво зголосивъ Юрий надъ бабою, а баба такъ и розтворила очи.

Прискочили бойки, підратовали бабу. Отець Юрий подавъ напитися священої води, звели бабу изъ воза, поцілувала вона хрестъ святий та й панотця въ руки, въ воліна. Ледви стямилися бойки на все те, що виділи; ні слова не промовили, да такъ дякуючи, ажъ идъ земли припадали. Отець Юрий, за нимъ дякъ, баба въ бойками, всі до церкви.

А на дворі все дужше та дужше замагастця лиха пошесть. Геть — геть — на вкруги закопотіло дубровами да лісами. Хто на дворі, хто въ лісі, хто въ поли, що духа пилує доскочити хати... Бабамъ хустки, чоловікамъ крисані позривало изъ голови; стежною не стежною, а таки на вправці, збіжамі да городами села допадають. И худоба затревожена реве, біжить гуртомъ, одно передъ друге изъ пасовиска; розхрістані пастухи позасапувалися, а поскакують за худобою. Страшний гаморъ цілимъ селомъ розлягався; реве худоба, ржуть коні, квичать безроги, а гуси розгегавшися на потоці, злопотіли крилами по воді та й сюди-туди порозліталися наче дикі, кожда на своє обійсте. Вихоръ вие, да скулить такъ страшно, якъ би хто въ селі обвісився. Ту, тамъ покликують: „хапайте шматте изъ плота, затыгніть візъ до шопи!.. Дітвора и баби, що поралися дома, якъ у Бога за дверми, зазирали скрізь вікна на те лихо, що на дворі такъ розбушувалося. Ажъ ось изъ по-за лісівъ великими валами несуться тучні хмари. На разі сивожовті, по нихъ наче смола чорні хмари; посоловіло на дворі та й потемніло. Лиснуло разъ, у друге, у третє и затихло... ні воробець чичиривнувъ, все що живе поховалося...

Отець Юрий, що найбільше мавъ ходу, якъ десять сяжнівъ надъ хаті, вже стоявъ у вікні изъ требинкомъ, а бойки, таки на сухо ухопилися до корчми.

Розгуркотілося; то лускає, то лискає; хрестомъ святимъ знаменуютця по хатамъ люде. Якъ не процідатця, наче изъ коновозъ, ажъ по всімъ ровамъ зануміли потоки. Повихапувалися баби изъ сінний и ну жъ давай метати ожогн, лопати, да віники, на охрестъ перідъ хатою. Варовалися бачите одъ граду, бо таки побренькувавъ уже по вікнамъ.

Де кому, ажъ морозъ пішовъ по тілі на отсю гаду, якъ не дай Боже градъ побъє тільке красне збіжме.

Нікому такъ важко не вчинилося на серці, якъ старому панотцю Юрию; наче би видівъ, який тамъ градъ посипався, на єго красну пшеницю. Чи не урекли бойки, якъ іхали зъ бабою, своїми ноганими очима. А вже жъ бойки, не бойки, а одплатився чортъ старому за прогонъ изъ баби.

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА одъ єго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Жадоба здобичи була однакова у всіхъ козаківъ; однакове жъ було въ нихъ и завзяте проти невірнихъ. Якъ підпали Татарє підъ султанську руку, напади їхъ на Україну сь того часу вчастилися. Привело до сєго Татарву, якъ уже сказано, разъ — те, що турецька роскішъ підохотила торгувати невольникомъ, а въ друге — те, що Турки, осівши по Дунаві и підъ Очаковомъ, запомагали Татаръ людьми и кіньми до нападу. Отъ же ще була одна причина. Султанъ звавъ татарські улуси оттоманською землею и погрожувавъ Ляхамъ войною за нападъ на сі улуси.¹⁾ Жигимонтъ Августъ не знайшовъ иншого способу до впину Татарви, якъ посилати ханові що-року по 50 тисячъ червінцівъ. Степанъ Батура прибавлявъ до сихъ грошей ще 20 тисячъ таларівъ и направлявъ Орду на Московське царство. Ні про що же козаки не дбали. Знали вони тількі свої шкоди; бачили вони тількі, якъ Орда займа въ неволю їхъ земляківъ; звідусюди доходила до нихъ чутка про ті муки, що приймали християне відъ невірнихъ. Тимъ-то не вдовольнялися вони давнімъ змаганнемъ на Татаръ коло переправъ и нападомъ на улуси, воювали вони разъ-по-разъ низові городи турецькі и ходили въ Волощину, бо й Волохи, черезъ те, що слухали Турківъ, здавалися імъ такими жъ ворогами; руйнувати й пліндрувати Волощину було въ нихъ святе діло, аби хто піднявъ до походу.

Року 1577 знайшовсь такий ватажокъ у нихъ міжъ товариствомъ. Пробувавъ за Порогами братъ покійного волоського господаря Івоні. Козарлюга зъ єго бувъ добрий; велику мавъ у рукахъ силу, що ламавъ кінські підкови. Черезъ те козаки, по своєму звичаю, дали єму призвище — Підкова. Чи зъ давня вінъ козакувавъ, чи ні, не знаємо; тількі почали Козаки єму кучити, що не годицца єму попускати въ чужі руки братнєго добра; а въ Волощині такожъ були люде, що не любили панування господаря Петра, которого султанъ посадивъ

¹⁾ Biblioteka Warszawska 1852, IV, 11 (artykuł Gołębiowskiego: „Hetman Żółkiewski.”)

на місце Івоні. Сі люде звали до себе козацьку силу, прочувши про добру славу Івоніного брата між Низовцями. Більшій, якъ уже ми знаємо, свідомий бувъ про козацькі справи черезъ свого дядька, що гетьманувавъ надъ Низовцями. Оповідує вінъ у своїй хроніці такъ про Підкову.

Почувши Підкова, що закликають ёго Волохи на господарство, дякувавъ їмъ за таку шану, тільки що ёму нічимъ було піднятись у Волощину. Тоді вони прислали ёму два письма за печатями значнихъ бояр: одне було написано до князя Костянтина Острозького, а друге — до барського старости. Благали бояре помогти Підкові тільки до Дністра, а тамъ вони ёго зустрінуть певного дня зъ військомъ. Прибувъ Підкова нижкомъ зъ сими листами у Баръ и подавъ старості. Староста потай усіхъ сказавъ ёму, що радъ би душою помогти козацькому походові, та боїцца короля, бо король сурово наказувавъ не ламати примирѣя зъ султаномъ. Ба ще равъ староста Підкові зъїхати куди небудь зъ Бару, щобъ не дочулись про ёго въ Волощині та не стинилась тамъ тривога. Підкова послухавъ ради и зъїхавъ кудясъ у малолюдне місце. Тимъ часомъ вернувся зъ дикого поля въ Баръ Станиславъ Коницький, що мавъ землю на тій Україні. Дознавшись про Підкову, побачився зъ нимъ, привітавъ ёго новимъ щастемъ и подавъ себе до услуги. Коницький знався добре зъ Низовцями, водився на Низъ и роскидавъ міжъ товариствомъ які мавъ за свою службу гроші. Допомігъ ёму въ сему ділі и Волошинъ Чапа, що одружився и живъ у Брацлавщині. Зібрали вони ядвохъ 330 що-найзавзятшихъ Запорозцівъ, а гетьманувавъ надъ ними трома сотнями Шахъ. Вкупі съ Підковою двинули вони въ Волощину, та довідались, що господаръ Петро тягне назустрічъ зъ великими потугами и багатьма гарматами, занежали походъ свій до кращого случаю, набрали тільки живности и вернулись на Україну.

Волоський господаръ Петро жалкувавсь королеві на козацький впадъ у султанську землю и погромувавъ Ахамъ турецькою войною заламанне примирѣя, коли не покарà козаківъ. Король дуже стривоживсь и заразъ написавъ до коронного гетьмана и до значнихъ руськихъ панівъ, щобъ старались піймати Підкову и іншихъ бунтовниківъ. Гетьманъ пославъ три роти за приводомъ свого слуги-дворянина, Боболецького. Рушивъ Боболецький у Немирівъ, прочувши, що тамъ пробуває Підкова; а Підкова, довідавшись про ёго приходъ заздалегідь, виїхавъ зъ города съ півсотнею пішихъ козаківъ зъ рушницями. Прибувши до якогось броду, зъїхавъ у воду по черево коневі и поставивъ передъ себе піхоту. Прискочить Боболецький до броду, ажъ Підкова наготовивсь ёго зустріти въ такому

місті, де на ёго напасти трудно. Вернувся у Немирівъ. Вернувся и Підкова. Боболецький ставъ у замку, Підкова — въ місті. Приступивъ Боболецький до воєводського намісника: видай Підкову: „не бороню ёго тобі, візьми, коли зділєшъ.“ Съ тимъ и повівсь Боболецький.

Тоді коронний гетьманъ жалкувавсь королеві на намісника брацлавського воєводи Збаразького Яна. Король пославъ до воєводи: видай! Ажъ не прибувъ ще королівський комірникъ съ приказомъ, якъ на підмогу Підкові зновъ прийшовъ гетьманъ Шахъ, уже съ шестима сотнями козаківъ, а на Низу зоставивъ чотири сотні. Підкова зустрівъ ёго на Пробиному шляху. Шахъ привітавъ Підкову, яке волоського господаря и звелівъ бити въ талимбаси. Козаки провели Підкову до города Сорочки. За Сорочою енерпну поспільство взнало ёго за господаря. Янъ же зближился козаки до Ясць, господаръ Петро вивівъ проти нихъ не мале військо, та Шахъ съ Підковою те військо роспудили. Петро мусивъ утікати до свого брата, господаря закарпатної Волощини¹⁾, и вже звідтіля жалкувавсь турецькому султанові на підданнихъ ляцького короля, просячи запомогти.

Тимъ часомъ Шахъ оставивъ Підкову на господарстві. Козаки виїхали въ Яси передъ св. Одріємъ року 1577. Знайшовши тамъ багацько полону, Підкова попускавъ на волю за викупъ. Потімъ почавъ раздавати виці уряди Шахові, Чапі, Коницькому и иншимъ, а до султана пославъ за господарською корогвою. Султанъ бо державъ підъ своєю одежою Волощину, и дававъ корогвѣ усякому новому господареві на ознаку своєї ласки. Хто не одержавъ корогви господарської, той би мусивъ воювати зъ султаномъ за своє господарювання. На войну треба було великої сили, а ласку султанську здобували господарі обіцянкою рокової данини зъ сакимъ чи такимъ наддаткомъ. Отъ съ такою жъ то обіцянкою пославъ до султана и Підкова, та посла ёго на дорозі перехоплено. Тимъ часомъ на підмогу Петрові двинувъ до Ясць братъ короля Степана, семиградський господаръ Христофоръ Батура. Бачивши Підкова, що не змігъ ёму на господарстві, узявъ зъ Ясць 14 гарматъ, забравъ що було дорожче и, обмисливши себе живністю, потягъ на Запорозжжє. Дойшовши до Сорочки, держали козаки раду. Прямувати на Запорозжжє отесами було діло важке за великими снігами, а миме Немирєва — опасувались коронного гетьмана и брацлавського воєводи, що звелівъ їмъ король піймати Підкову.

¹⁾ Молдавія и Волощина вкупі звались тоді Волощиною; акъ же хотіли розрізнити сі землі, то перву звали просто Волощиною, а другу — закарпатною Волощиною.

Отъ же коронний гетьманъ не забігавъ Підкові шляху; сподівався мати ёго въ рукахъ, не проливаючи крові. Якъ прийшли козакъ въ Немирівъ, закликавъ воєвода Янъ Збараський гетьмана Шаха и вількохъ козаківъ до господи и вмовлявъ їхъ усякъ не псувати примирѣя зъ Турчиномъ, а Підкові раявъ їхати до короля, що король, знавши ёго лицарство, вислухає ласкаво про волоську ёго справу. Воєвода самъ визивавъ провести ёго до коронного гетьмана, а гетьманъ проведе до короля. Переказано се Підкові. Той згодивсь їхати и подарувавъ брацлавському воєводі 12 гарматъ, а 2 гармати подарувавъ гетьманові. Коронний гетьманъ одіславъ ёго до короля на сеймъ, та король не пустивъ на очі Підкови, а посадивъ ёго на ланцюгъ уві Львові и державъ за сторожею. Тимъ часомъ султанъ приславъ на сеймъ чауша, допевняючись, щобъ ёму видано Підкову. Король Підкови не видавъ, а самъ звелівъ одрубати ёго голову. Козакъ тимъ часомъ не вгамувались. Тимъ же робомъ, що й Підкову, водили вони въ Волощину брата ёго Олександра и ще разъ прогнали були зъ господарства султанського попихача Петра; та не довго їмъ стало: султанъ пославъ у Волощину своє військо, не встояли проти турецької сили козакъ, багацько горопахъ приведено въ Царіградъ, захопили Турки й самого Олександра; султанъ звелівъ ёго на міль посадити за господарювання зъ козацької, а не зъ ёго¹⁾ ласки.²⁾ *(Дальше буде.)*

¹⁾ Kronika Polska, Bielskiego, 758. Albertrandi, Panowanie Henryka Walezyusza i Stefana Batorego, I, 189.

²⁾ Въ кінцѣ 2-ої глави перериваємо „Первий Періодъ Козацтва“ на кілька чиселъ, щобъ зробити місце статтямъ котрі давно вже для Правди прислані, але задля браку місця досі не могли бути поміщені. *Ред.*

ПРОЩІ

(За Гайнемъ.)

Лежить козакъ молоденький
Да на хоружаня,
Боло ёго стара мати:
Сину мій коханий,
Теперь літечко на дворі —
Идутъ люде въ Книвъ,
Иди и ти помолитьця
Пречистій Марі,
Вона тебе вихворює —
Серденько загоїть! —

Нічо мамо, нічо сязя,
Ріднесенька моя,

Ходімъ въ Книвъ помолитьця
За мою Оксану!...
Доле моя, доле моя...
Мамо моя, мамо!..

У Києві у святому
Молебень ведетця,
У Києві у святому
Тамъ благодать ллетця!
Хто на ноги не здужає,
А подужать хоче,
Несе ніжки восковні —
Хто руки, хто очи,
А мій Іванъ несе серце
Изъ ярого воску. —

„О Пречиста великая.
Ти матінко Божа
У сусіда було дівча —
Укрили коверцемъ!
О Пречиста ти київська —
Загой мов серце!...“

Горить свічка на ліхтарі —
Горить-догоряє,
Лежить Іванъ на постелі —
У перше дримає —
Білу ручку на сердечку —
Така ёго доля! —
А тимъ часомъ у кімнаті
Поволи, поволи
Тихі двері одчинились —
Та й зновъ зачинились —
Ввійшла въ хату Божа мати —
За невь два ангели,
Та й поклала білу ручку
На сердечко Івану! —
Серце стало... а та ненька
Не знала ажъ рано.

Ю. Федьковичъ.

— 888 —

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

8. Пень гор або кор прагадує намъ німецьке Негг, Германе або Германе, гречеське *Κύριος* або *Κοίρανος*, слав'янське Киръ (панъ) и нинішне король.¹⁾

Відомо. яку почесть повсюди мали королі. Особливо жъ Египтяне и народи иранські обожали сихъ намісниківъ божихъ. Право индійське наказувало:

¹⁾ Многі виводять назву король відъ німецького цісаря Карл-а, котрий около року 800 владівъ надъ деякими Слав'янами. Якъ побачимо, немає ся догадка великої вартости.

„ніколи не обіжати короля, хенби и дитиною бувъ, бо велике божество¹⁾ мешкає у тій ипстаси людській.“ (Дункеръ II, 100).

Слово *король* бралося въ иншімъ ще зміслі.

У Іранцівъ бувъ звичай звати людей по имени огню, світла або сонця;²⁾ назва перського короля Кирушъ (Кирусъ) пригадує цілкомъ слав'янського Корса. Дивнимъ способомъ байки перські про Кируса відбуваються нині ще у Русинівъ. Перзи повідали, що Кируса въ молодости живила одна сука; що вінъ пасъ стада вітця и проживавъ на випасахъ підъ голимъ небомъ, wrazъ зъ пастухами; що вінъ, підрісши, пастухами обраний бувъ за короля. — Кирусъ пізніше бувъ въ великій любові у Перзівъ. Разъ прийшовъ до него одинъ ловець, присланий відъ Гарпага, зъ зайцемъ въ сітці и зъ приказомъ, щоби ёго Кирусъ розпоровъ. Въ середині зайця бувъ листъ а въ німъ завозання до війни зъ Астиягомъ. Кирусъ скликає Перзівъ и справляє імъ величну гістьбу. Відъ Астияга мавъ походити рідъ сможівъ (зминівъ).

Въ руській байці про Сучича (т. е. сина суки) мовиться такъ: „Бувъ король, а той немавъ синівъ. Що не радиться, усе не помагає. Ноконєць справляє великі обіди для убогихъ, гадаючи, що хочъ тимъ способомъ умолишь Бога. Одного разу приходить баба до короля и радить, щоби зробити сітну шовкову и зловити нею рибу у морі; коли зварену рибу з'їсть королева, то породить ёму сина, нехай тільки не розпорює риби. Король зробивъ, якъ баба приказала, зловивъ рибу, и давъ кухарці зварити приказуючи, щоби риби не розпорювала. Но цікава кухарка розпорюла рибу: потрухи повикдала для суки, сама покушала юшан, а ажъ наконєць зенесла рибу королевій. Великій стався відъ того дивъ: сука породила сина, кухарка сина и королева сина. Ростуть хлопці якъ браття у куні. Підрісши виїхали у чисте

1) Королі або князі носили дуже часто епитетъ „Сонце.“ У староруськихъ казкахъ названий Володимиръ красивимъ сонцемъ („Владимиръ свѣтъ Святославъевичъ“ — Гол. Христ. 322, 324). Подібні вираження находимо и въ Словні о Полю Игоревімъ. Відъ того пішли и нинішні назви: світлий, пресвітлий, найсвітліший, найясоніший — яко титули високихъ людей, князівъ, королівъ и т. д. Очевидно, що ці назви позичені відъ Сонця и Світла.

2) На те здаються указувати назви гречеськіи *Κοῦρη* або *Κοῦρη* (донька) и *Κοῦρος* або *Κοῦρος* (синъ). Іранці вірвали, що люде суть „відъ огню дані,“ „відъ огню сотворені.“ Може бути, що и латвійське „риг“ указує на *pūr* а слав'янське синъ и німецьке *vohn* на *vonne* и *vol*. Си мало первісно означати родити, а власне поняття роження єсть алучене зъ усіма божествами світла, а особливо зъ Сонцемъ (Дажбогомъ).

поле щоби вправитись у їзді и стрілянню зъ лука. Наконєць каже Сучичъ: „виберімъ зъ поміжъ себе одного старшимъ, нехай другі ёго слухають.“ Вибрано Сучича старшимъ. По многихъ війнахъ зъ змиями оженився Сучичъ и станувъ на конєць королемъ. (Байца про Сучича надрукована у Новосільського „Lud Ukraiński“).

У одній галицькій байці, що стягається до того самого предмету, названий Сучичъ Коршбуримъ (Кирушъ?) а отецъ ёго королювавъ надъ червонимъ моремъ, въ Азії. (Байка про Коршбурого Попелюха надрукована въ казкахъ Ігнатія зъ Никловичъ.)

Въ байці перській про Кируса, а въ байці руській про Сучича або Коршбурого єсть очевидно одинъ предметъ, хочъ въ дещо відмінній формі розказаний: заяць и сіть — риба и сітка; Кирусъ, що ссе суку — Коршбурій або Сучичъ; обіди у Кируса — обіди у короля; забава зъ пастухами на полі и обранне Кируса королемъ — забави на полі и обранне Сучича старшимъ; Кирусъ и війни ёго зъ Астиягомъ, відъ котрого походили змиї — Коршбурій або Сучичъ и війни зо змиями; Кирусъ король — Коршбурій або Сучичъ король.

Здався, що байки про Кируса и Сучича повстали черезъ змішання зъ митологичними прибавками. Самі назви: Кирусъ, Коршбурій король (коръ-сонце) могли подати повідъ до подібнихъ прибавокъ.¹⁾

По моїй гадці належить байкамъ о змияхъ надати більше значіння. Змій, начальникъ тьми (у Індійцівъ представляли найвищого бога тьми підъ видомъ змиа), борєся зъ королевичемъ, представляючимъ світло або сонце — ажъ наконєць королевичъ змиа перемагає. Єсть то представлення

1) Замітити належить, що сука почиталась у Іранцівъ святою. Кари за побитте або убитте собаки (по іранськи *спак*) були страшні и неумолимі. Зендавеста означає кару на два рази десятьтисяча бунівъ.

Подібну байку якъ о Кирусі и о Коршбурімъ, мали также Римляне о своїмъ Ромулі, зъ тою ріжницею, що Ромул живила вовчиця, а тамтихъ сука. Грецькі писателі споминають, що Кирусъ ціле життя величався, що ёго сука кормила. Воно, видно, було своєго часу великою честю. Може бути, що вираження нинішнє: сукинь синъ бралося давніше у протявнімъ значінню. Одна Гагілка, вже тимъ самимъ старожитна, оспівує той самъ предметъ:

Бігла сученка ровомъ,
За нею хлопці робімъ,
Мисляли що те мати,
Зачали суку ссати.

(Рукописний абіриникъ гагілокъ Дка В. Луцаковського підъ ч. 7.)

перського дуалізму, тої вічної борби в природі між світлом а тьмою, котра борба закінчиться має наконечною побідою світла. Для того в байках наших, як о Коршбурімъ, виступають часто коні зъ віздами, місяцемъ або сонцемъ, цілі зъ золота або діаменту, віщуючі будучність — майже цілкомъ такъ, якъ воно представляє в митології Іранцівъ о коні Сонця, а у славянській митології о коні Святовида-Хорса.

Для доповнення цілого образу наведу в короткості деякі вірування Русинівъ у змії. Порівняння зъ подібними повірками у іншихъ народівъ поведе насъ до ліпшого зроуміння цілої загадки.

Змії живуть по часті в воді, по часті на суші. В байці о Кирилі розповідає залюблений змії одній королівні: „Коли Кирило вийде на Дніперъ мочити шкіри, то несе не одну, а дванадцять разомъ. Коли добре насякнуть водою, то я бувало возьму и учіплюся до нихъ, зярошна трібуючи, чи витягне старуганъ? А ёму й байдуже; якъ потягне, мало и мене не витягне на берігъ.“ Зъ води виходить змії на скалу або високу гору, де у норі промешкує, а, вийшовши зъ неї, пожирає жертву, яку котра околиця або місто щоденно ёму в людяхъ приносять. Окрімъ того мають ще змії свої замки и палати, в котрихъ переховують пірвані панни, королівни, принцзани и т. д. Сі замки бувають завдяті и у нихъ все здеревіле або скаменіле. Рицарі неразъ у нихъ подибували своїхъ братівъ або сестеръ. Неразъ и ціле місто буває закляте. В одній байці споминаєся городъ, а у німъ дерева зъ заклятихъ людей. Такі дерева по тімъ спізнати, що зъ нихъ, коли рубати, плине не сокъ але кровъ. — Змії мають ще крила. В байці за Сучича повідає одна змія: „Я якъ розпущу крила відъ неба до землі, а розтворю пащу, то усіхъ прожру.“ Буває такъже, що змії деякі перемешкують в воздухахъ и пожирають звізди, або скачуть на місяць и сонце (затміння місяця або сонця). Повірка та повсюда знана. Маркиянъ Шанькевичъ згадає о ній у своїхъ віршахъ:

Туга якъ гадъ ся до серця вселила.
Звідає мисли якъ змія зірочки,
Груди сушила, здоровля знурила,
Хлібъ му не милий, не терпить сорочки.

Змії суть потворні и бридкі. Їхъ одіння „шкарадне гей змара.“ мають три червоні зуби, огненний язикъ, а поломінъ бухає зъ губи, очей и ушей. Разъ летівъ триголовий змії воздухами черезъ українські степи: гукъ, шумъ и грімъ розлягався навкруги, півъ неба освітілося відъ того змія, зъ трохъ пащъ отворенихъ посипалися іскри снопами.

Інші змії бувають зъ шістьма, девятьма, а навіть двадцятьма головами (байка о королівчю у Баронча, 114). Іскри відъ нихъ неразъ такъ страшно сипляться, що ажъ небо відъ огню запалюєся.

Тигаръ зміїєвъ такъ великий, що підъ ними неразъ земля завалюєся и дудить (байка о Волчку и Кирилі). Одна змія своїмъ тигаромъ цілу гору завалила (Игн. зъ Нвн. XXIV). — Спрагота у зміїєвъ буває велика. Вони неразъ випивають озера, ріки и т. д. Ріка Стугна випита змівъ до самого дна (байка о Сучичи). — Змії бувають женаті, мають синівъ и доньки. Усі вони уміють перекидуватися: в дерево, ліжко, кирпичю (байка о Сучичу и Коршбурімъ). — Змії їздять на коняхъ и мають при собі хортівъ. О одній змії споминаєся, що вона їздить в залізній ступі и підпираєся залізнимъ ступоромъ. — Одна змія, запряжена до плуга, вюрала високу скибу, котру прозвали змиєвимъ валомъ (байка о Сучичу). Валъ той знаходиться на Україні коло Канева. Якъ змії убитий або спалений, то зъ ёго трупа вилягаються камарі, мухи и всяка нечистота и погань (байка о Кирилі). Коли змія здохне, то зъ неї вилягаються гадини, ящериці и повстають зарази, погублиці пошести и т. д. (байка о Сучичу).

Всі ті байки суть зачерпнуті зъ давньої релігії. Самъ народъ ближче обозначує їхъ родину, повідаючи про одного королівчю, що вінъ бувъ „ізъ міста Керелейса а вода Гавганъ“ (байка про Волчка). Гавганъ, якъ вже деляде замічено, єсть ріка Гангесъ в Індії. О Коршбурімъ повідає казка, що вінъ бувъ синомъ можлиого короля надъ червонимъ моремъ. Такимъ опособомъ відносяться й казки до Азії.

Байки про зміїєвъ повтаряються, зъ невеличкими відмінами, у всіхъ народівъ Азії, Європи, Африки и Америки, що доказує, що вони становили колись важну часть поганської релігії. Наведу на сімъ місци одну повірку зъ виправи аргонавтівъ до Кольхисъ: „Язонъ (Ясний?) впрягає за номочию Медеї (принцзани) одного змія, що стерігъ золоте руно, до плуга и объорює нимъ поле. Наконецъ жениться зъ Медею.“ Воно пригадує намъ український валъ змиєвий и байку про Кирила, в котрій принцзана переказує королеви за спосібъ, якимъ можна би убити змія. Майже всі руські казки кінчаться наконецъ тимъ, що королівчю жениться зъ висвобоженою принцзаною.

Переходячи повірки про зміїєвъ, якъ вони у насъ доховалися, приходимо до слідуєчихъ заключений:

1. Якъ Ангромаїніює у Іранцівъ, такъ змії у насъ суть существами злими и до нихъ вляжює усе лихо и вся погань на землі: зараза, погубниця

смерть; щури, миши, гадки, мухи, комарі и т. д.

2. Якъ деви у Иранцівъ промешкують въ темнихъ дірахъ и норахъ землі и воюють безпачинно зъ світломъ, такъ и зміи мають свої мешкання въ глибокихъ норахъ гіръ и воюють зъ світломъ, поїдаючи зорі и скачучи на сонце.

У тихъ отже байкахъ зложеної головний мить стародавньої релігії: представлення борби міжъ світломъ а тьмою, — подібно якъ у християнськихъ легендахъ про битви зъ зміями (св. Михайла, св. Романа, св. Юрія) представлена борба християнства зъ поганствомъ. Въ поганськихъ и християнськихъ легендахъ погиває наконєць зміи, а та погивель представляє наконєчну побіду світла надъ тьмою, християнства надъ поганствомъ. И Иранці вірували, що по довгихъ борбахъ міжъ Агурою и Ангрою звитяжить на конєць Агура и буде вічний та святий рай на землі.

Назви королевиць, Коршбурн, Кирило показують спільний пень кор, стоячий въ зв'язи зъ світломъ и сонцемъ.¹⁾

(Дальше буде.)

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

(Дальше.)

Якъ ото почалась робота навкруги царствуючихъ, та поринули наші значніші люде до московського гурту, — на Вікраїні тоді розумъ геть понижчавъ. Попи, дяконі, дяки не виносили зъ семінарій такого світла, щобъ їмъ присвічувало до зрозуміння рідного краю и єго минулости; а пани учачись по гимназияхъ, по университетахъ, хапались тільки за ті науки, що зъ чужихъ земель на руську землю пересаджувано. Позирали вони звисока на сільську темноту, вважаючи її за якусь прєсторікувату дичу. Панськихъ дітей загодовувано зъ-малку по чужоземнєму, а дрібнота п'ялась туди жъ за панєнями. Черезъ те исторія далекихъ земель здавалась у насъ діломъ великої ваги; и не диво: тамъ здавна вже розумні люде піклувались нею; у насъ тимъ часомъ споминки про рідну старовину уважано за ні за що, бо рідко хто переховавъ де-які лігониші, що покомпоновано ще за Гетьманщини; а що наша исторія записана поручъ изъ лядькою и московською по старихъ кнїгахъ и архивахъ — про се не догадувались довго.

¹⁾ Сама назва „Агура“ здаєсь відповідати німецькому Негг и славянському король. — Иранське Мітра, явково взявши, відповідає нашому світло. И дійсно бувъ Мітра у Иранцівъ початково найвищимъ богомъ світла; ажъ пізніше зайнявъ місце по Агурі, яке богъ сонця.

За цариці Катерини появлено рукописну Историю Руссовъ, що ніби її написавъ покійникъ архієпископъ Коніський, та мало хто знавъ сю химерну книгу, а сама вона мало чого визначила праведно проміжъ видумками. Да й таки геть опісля, вже за царя Миколая, ухопились наші за Историю Руссовъ и поти зъ нею носились, поки перестали їй віри вяти.¹⁾

Ото жъ людамъ письменнимъ ні про що було розмовляти зъ неписьменнимъ, бо письменні мало-що знали про Хмельницького зъ єго козацтвомъ, а неписьменнимъ байдуже було про якогось тамъ Кромвеля зъ єго нуританами чи про чужі революції, про чужу славу, про чужі пригоди. Що вже й казати про ті вікі далекі якъ ще Греки та Римляне світомъ орудували!

У повітовихъ училищахъ, гимназияхъ и университетахъ ўчено всєго, опрічъ рідної мови, рідної словесности, рідної етнографії, рідної исторії. Тимъ то всяка людина, пройшовши черезъ ті школи, забувала й те, що мати або нянька колись казала або слівала, а зъ книжної тієї премудрости не живились прості люде й крихтою.

Довго, довго такъ поводилось, поки-то отгі народолобці въ насъ постали, що, навчившись вивознихъ зъ за гриниці наукъ по университетахъ, додумались и до народнєго кореня. Съ того тільки часу интелігенція українська приникла до свого рідного ґрунту и почала кохатись у ріднихъ скарбахъ словеснихъ, а не въ однихъ чужоземнихъ. Писана словесність обперлась на устню; учена муза почала обійматись изъ неписьменною, люде високої науки — зливатись духомъ съ простими селянами. Яке се велике и спасенне діло не для України самої, а для всєго руського миру, не добачають администратори тільки черезъ ту луду, що закрива їмъ очі черезъ криву науку московську. Настанє часъ, що въ нихъ спаде зъ очей ся луда. Складуть вони тоді ціну етнографичнимъ працямъ, що теперъ ще такъ мало появлено, та й що такъ трудно їхъ на себе підняти. Буде тоді каяттє, та вороття не буде, бо зникне вже на вікі багацько такого, чого ні за гроші купити, ні зъ землі відобути. Тимъ же то мусимо, поки нашого тху, старатись, щобъ яке зернятко народнєго добра черезъ наше недбалство не втерлось.

Хто читавъ Записки о Южной Руси, той знає, якъ ходивъ Кулішъ изъ села въ село, довідуєчись у простолюдиць про їхъ старовину свя-

¹⁾ Не зневажаємо сими словами Историю Руссовъ. Вона своє діло зробила, тільки не такє, якъ довго думали. Свого часу перетрусимо її и багацько де-чого нею висвітимо.

тую. Теперъ не дали бѣ йому по селахъ вѣнчатись хочъ би й хотівъ, бо напустили московські газетники туману въ администрацію и що-дня лякають рядъ російський українщиною. Въ исторіі народнёго освѣту станецца газетна ся ябеда дивомъ для потомства и покаже, чи на високій високості стоявъ нашого часу у Россіі политичній розумъ! Та нехай газетники роблять своє діло, ми своє робитимемъ. Де більше правди, та сторона й переважить. *Magna est veritas et praevalabit.*

Поведемо жъ річъ про великого кобзаря середъ старечої малечи, — про того Остапа Вересая, що Кулішъ нимъ теперъ мовъ любимъ родичемъ втішавцця. Споминіа вінъ про ёго и въ Запискахъ о Южной Руси.¹⁾

Остапъ Вересай родивсь у селі Калюженцяхъ, Полтавської губернії, Прилудького повіту. Осліпъ дитиною. Учивсь пісень и бандурнёго грання у старого кобзаря, щобъ співами оддичити мирові за хлѣбъ, що подав невидющому. Поки бувъ молодший, живъ своимъ господарствомъ, не знаючи великої нѣжди. Якъ же вмерла жінка, а до дочки принявъ зятя, — зять почавъ ёго зненажати. Не стерпівъ Остапъ наруги, покинувъ рідну хату и пішовъ зъ бандурою по селахъ и ярмаркахъ. Довго такъ вѣстався, ажъ поки прибулдивсь у село Сокиренці. Паномъ сѣго села бувъ тоді значий на Україні багатирь Галаганъ Григорій Павловичъ. Простеръ вінъ руку свою надъ старцемъ, и ласкавимъ словомъ витавъ ёго що-разу; принадивъ ходити и въ панськвій двіръ изъ кобзою. Остапъ, знайшовши затулу въ розумного пана, осівся у Сокиренцяхъ доживати віку. Якась удова вбога прийняла ёго до себе. Тамъ вінъ живе й досі.

Великого стоїть сей кобзарь тимъ, що серце въ ёго праве и чисте. Люде прості навчаюцця правди відъ нѣго. А до того пам'ятіа не мало пісень старосвіцькихъ и співа такимъ голосомъ, що всю душу проймав. Якъ завитавъ на Україну Жемчужниковъ Левъ (художникъ), дуже вподобавъ ёго Остапъ, а вінъ Остапа, дарма, що по нашому почавъ учитись тільки тутъ, на Україні. Гостюючи въ пана Галагана, Жемчужниковъ принадивъ до себе кобзаря такъ, що той цілий день у ёго сидить бувало. Художникъ собі працює коло мольберта, а кобзарь співа, або свої думки голосно думає. Потоварищивъ просвіщенний чоловікъ изъ темнимъ; любо собі вдвохъ розмовляли. Опісля напечатавъ Жемчужниковъ про Остапа въ Основі гарну споминку. Ми її тутъ подамо галицькій громаді, нехай знає, які старці бували та й досі є на Україні.

¹⁾ Томъ II, 83 et passim.

„Якъ прибувъ я (оповідає художникъ) до Галагана, дано мині простору, чисту хату. У ранці розбудило мене щось шаркотучій коло дверей. Сѣмій Остапъ полапки шукавъ клямки. Увійшовъ зъ бандурою підъ полою, сівъ коло мого ліжка. За нимъ увійшла молодниця, що въ неї вінъ живе, стала коло дверей, и підперши щоку долонею, залюбки слухала нашої розмови.

„Не довго ми розмовляли. Не забаромъ узявсь до старосвіцькихъ думъ и пісень усякихъ. Нема того слова въ світі, щобъ оповідати голосъ Остапівъ. Співаючи, вінъ зупиняецца, задумуецца, перебірає мовчки струни, зітхне — зновъ співає. Дума въ ёго виходить справді думою. Подаючи тутъ ёго співання, визначимо въ печаті точками, де вінъ, по своѣму звичаю зупинявся:

Ой у неділю та барво рано — пораненько,

Ой то не въ усі двови двовили,

Якъ у крайньому домі отець и мати гомоніли.

У чужу сторону сина випровожали:

„Ой иди жъ ти, сину, міжъ люде,

Бо тамъ тобі лучче буде!

— Якъ то мені, мати, не хотілося

У чужій стороні пробувати:

Будуть мене прошенемъ увивати. —

Да то сестра старша коня веде;

Сестра середульша абрую месє;

Найменша сестра брата випровожав,

Словами промовлав,

Гірко слѣвами ридав . . . .

„Братіку мій милий,

Якъ голубонько сивий!

Відкиля тебе, братіку, въ гості виглядати?

Чи въ буйного вбю,

Чи въ чистого поля,

Чи въ славного Запорожжя?..

— Ой не виглядай мене, сестро,

Ні въ буйного вбю,

А ні въ чистого поля,

Ні въ славного Запорожжя . . . .

Возьми, сестро, жовтого піску,

Посій на білому каменю,

Уставай равенько,

Да поливай пісокъ частенько

Ранніми, вечірніми зорями —

Усе своїми дрібними слѣвами . . . .

То якъ будуть, сестро, о Пётрі ріки замерзати,

А объ Родві калина улуві білимъ цвітомъ процвітати,

Объ Василлі ягоди зржати,

Жовтий пісокъ на камені схожати,

Сивимъ цвітомъ процвітати,

Хрещатимъ барвінкомъ каменъ устілати:

Дакъ тоді я буду, сестро, до васъ у гості перебувати. —

„Тутъ Остапъ зупинивсь и каже: „Се, батче, вінъ гарну казку казавъ, а вона ёму й одказала:

„Якова я, братіку, у світі стала,

Що я сѣго одъ старіхъ людей не чувала,

Щобъ о Пётрі ріки замерзали,

А объ Родві — калина у лузі процвітала,

А объ Василлі, — ягоди вростали,

И щобъ жовтий пісокъ
На камені схожавъ,
Сянімъ цвітомъ процвітавъ,
Хрещатимъ барвінкомъ камень устілавъ
Щобъ-то тоді братъ до сестри у гості прибувавъ.“

„Тутъ надовго замовкъ Остапъ и понури-
вшись дзвонивъ у струни.

— А и ще жъ бо ти, сестро, сего й не догадавсь?
Уже о Петрі, сестро, рікамъ не замерзати,
Калині у лузі обь Родзві не процвітати,
А обь Василя ягодъ не зростати,
И жовтому піску на камені не схожати,
Хрещатимъ барвінкомъ камень не устілати . . . .
Да такъ-то мені, сестро, у вашому домі гостемъ не
бувати . . .

„Зновъ після сего довго, довго гравъ Остапъ
мовчки. Коли бъ у думі не говоривсь те жъ саме
вдруге и втретє — не такъ би вона мене вдоволь-
шила. Міні самому хотілось прѣ те неміжувати, що
міні проспівано; ніби передъ моїми очима все воно
стояло... Хотілось надивитись, мовъ на малюванне.
А струни тимъ часомъ розмовляли зъ серцемъ, до-
повняли словесъ... глибоко въ душу входило коб-
зарське сумовите граннє. Остапъ співавъ далі:

„Ой то добре, братіку, знати у себе мати,
И учужій сторві, у дорогихъ кармазняхъ походити.
То будуть тебе добрі люди знати,
Будуть у тебе куми й побратими...“

А якъ пришьбе тебе, братіку, на чужій стороні
Злая година,
Лихая хуртовина,
Тоді одречеця одъ тебе усика названа родина.

„Тутъ Остапъ зайгравъ швиденько, съ прїти-
скомъ и ледві не рвавъ струнъ...“

И куми й побратими,
И товаришъ вірненький...“

„Зновъ Остапъ співавъ стиха, далі все голос-
ніше, ажъ у посліді почавъ ирвати струни, наче
хапаючи тебе за серце и заспівавъ на закінчанне:

Якъ то трудно рибі на суходолі,
Звіру, птаці, безъ поля и безъ діброви,
Да такъ то трудно на чужій стороні пробувати —
Безъ роду и безъ сердешної родини.

Якъ-то трудно изъ сирі землі білий камень иняти,
То такъ-то тяжко-важко у чужій стороні
Безъ роду, безъ сердешної родиньки помірати...“

„Замовкъ Остапъ и довго перебіравъ струни.
Може згадавъ тутъ своє життє бідолашне, — зга-
давъ, якъ ёго вигнавъ зять изъ ёго жъ хати, и
якъ ёму доведеця вмрати „безъ сердешної роди-
ньки.“ Душа боліла ёго слухавши: сумно, сумно
решетали струни. Ажъ ось тихимъ молитвєннымъ
гласомъ заспівавъ кобзаръ звичайну приспіву:

Услши, Господи, у просьбахъ и у молитвахъ;
Люду царському!
И народу християнському
И усімъ головамъ слушающимъ —
На многі літа,
До конца віка,
На многі літа,
До конца віка....

„Молодиця, що все стояла коло вікна, перей-
шла зновъ до дверей и плакала. Довгенько всі мов-
чали; чути було тільки хлипанне. Остапъ зновъ
заспівавъ, ніби хотівъ доповнити свою тугу:

Ой горе, горе на сімъ світі жити!
Боронь, Боже, смерти буде Богъ судити. 2.
Якъ чоловікъ здоровъ, усякъ ёго кохав,
А при лихій годині, ёго й рідъ курав. 2.
Що при добрій годині — куми й побратими.
А при лихій годині — немавъ й родини. 2.
А мати старая зъ жалю умирала...
Діти жъ мої, діти, я васъ годувала! 2.
А якъ то трудно а камень жувати,
А ще жъ бо трудніше дітей годувати. 2.
А діти на тев ні мало не дбають,
А ще гірше матіръ словами вбивають. 2.
Коли бъ то ми мали у небі пробувати,
Було бъ же намъ отця й матку да й не огорчати. 2.
Коли бъ же могли ми у небі проживати,
Було бъ же намъ отця й матки да й не зневажати. 2.
Кого жъ то Богъ любить, того й награждав,
А за отця й матку Синъ Божий карав.... 2.
Ой Ісусе мій, Ісусе крижованій!
Утішай и помилуй народъ православній!
Ой Ісусе мій, Ісусе Назарянській!
Утішай и помилуй увесь міръ християнській.

„Подзвонивши трохи въ бандурні струни, Остапъ
зупинивсь, положивъ недвижимо руки, зітхнувъ и
каже: „Честь Богу и хвала! Ся пісня до ліри сла-
вна. Боронь, Боже, яка гарна!“

„ — Остапе, давно вже, підъ Полтавою, дідъ
співавъ міні на сей гласъ пісню про смерть. Вона
починаецця такъ:

Ой уже смерть до воріть приходить
Ой не хочецця вмрати міні...
Діточки мої просіте її...“

Чувъ ти сю пісню?

„ — Ні, не знаю... не чувъ.

„ — Шкода! а гарна пісня. Дідъ міні співавъ,
співавъ, та й заплакавъ.

„Остапъ засміявся.

„ — Що жъ в інъ заплакавъ, а не заплакали
люде?

„ — Чи давно ти осліпъ, Остапе?

„ — Міні було годъ чотирі. Коли бъ я осліпъ

1) У старосвіщину співано, та й теперъ явде співають:
Люду Гетьманському,
Народу Християнському.

більшимъ, тоді бъ я знавъ, що таке сонце та огонь, та й яке воно — красне або жовте; а то я нічого не знаю. Се, батче, міні розказують отець та мати, що такъ було: (літъ десять якъ умеръ отець, а мати п'ятнадцять — я їх и поховавъ у Калюженцяхъ)... Обучавсь у Лохвицькому уїзді, у старика, гратъ и співать, да й вінъ вже вмеръ. У мене є дочка, — тамъ же у Калюженцяхъ. Я до неї зятя-приймака прийнявъ, та вінъ ставъ мене зневажати, худими словами узивати, та навпослідокъ и сказавъ дочці, щобъ вона не давала міні й їсти, и що коли вона буде йти до батька, то вінъ їй голову одрубає. Такъ я жалувавсь Дмитрію Івановичу, да..... Богъ імъ суддя! покинувъ їхъ, да й пішовъ блудить, та сюди й зайшовъ жити. Дай, Господи, щастя панамъ, що милують..., якъ би я бувъ роботящий то зять би мене поважавъ....

„ — Що жъ ти ніколи не бачишь ні зятя, ні дочки?

„ — Ні.

„ И зайгравъ:

Котилися вони зъ гори,
На долині стали,
Любилися, кохалися
Да вже й перестали....

Далі переставъ и грати и сидівъ, силавши руки.

(Конецъ буде.)

ГАГІЛКЕ И.¹⁾

(Изъ збірника О. Партицького.)

И.

Ой Дивъ, Дивъ та й Ладю!
Повідай, панно, правду.
— Ой Дивъ, Дивъ та й Ладю!
— Що жъ вамъ маю вповідати.
Ой Дивъ, Дивъ та й Ладю!
Якъ хлопи скачуть?
— Ой Дивъ, Дивъ та й Ладю!
— Ой отакъ, отакъ хлопи скачуть:
— То въ гору, то въ долину,
— То въ терне, то въ кропиву.

Подібно співають на запитання: „Якъ баби скачуть?“

На запитання: „Якъ паничі (або панни) скачуть?“ відповідає дівчина, що показує скоки;

Ой Дивъ, Дивъ та й Ладю!
Ой отакъ, отакъ паничі скачуть:
То въ гору, то долину,
То въ ружу то въ калину.

¹⁾ Обі гагілки записані въ селі Тейсарівъ Стрийського околу.

И.

Розвивай ся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли дівки гасити,
Цебромъ воду носити.
Кілько въ цебру водиці,
Тільки въ дівкахъ правдиці;
Кілько въ цебру дірочокъ,
Тільки въ дівкахъ брехночокъ.

Розвивайся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли хлопи гасити,
Капелюхомъ воду носити.
Кілько въ капелюсі водиці,
Тільки въ хлопахъ правдиці;
Кілько въ капелюсі дірочокъ,
Тільки въ хлопахъ брехночокъ.

Розвивайся смереко,
Горить явіръ далеко!
Пішли баби гасити,
Чипцёмъ воду носити.
Кілько въ чипци водиці,
Тільки въ бабахъ правдиці;
Кілько въ чипци дірочокъ,
Тільки въ бабахъ брехночокъ.

В І С Т І.

— **Пантелеймонъ О. Кулішъ**, до недавна директоръ справъ духовнихъ въ „учредительномъ комитетѣ“ въ Варшаві, віддалений зъ своєї служби, по тій одній причині, що не хотівъ публично виступати противъ української справи. Подаючи сей фактъ до відомости нашихъ читателівъ, не можемо замовчати про огидний поступокъ одного Варшавського чиновника, котрий надавав до редакції „Правди“ (и відавъ и „Слова“) заславъ дотичну дописъ, тої гріяти, що „вісті про усуненє п. Куліша зо служби суть неправдиві. Видно водятця и найніділішої брехні, щобъ тільки прослідованне рущини въ Россиі передъ лицемъ Слав'янства замаскувати. Чи такі поступки приспориють симпатіи для Россиі, — покаже будучина.

— Дня 4. (16.) Мая відбулися торжественні закладання угольного каменя підъ Чеський народній театр въ Празі. Подробніщі вісті подамо въ найближшій числі.

ПЕРЕПИСКА.

Ва. п. 3. Оповідання зъ бурсацького життя замістили ми въ 16. Ч. тільки тому, щобъ дати виображення о стані виховання молодіжи въ Россиі, кільканийцять літъ тому назадъ, котре й нині не о багато поліпшилося. Въ оповіданню тимъ не похваляється ні крадіжъ, ні безчесні пороки. Авторъ відступився тутъ позадъ свого писання. Вінъ тільки въ однімъ місци давъ свій судъ про діла нимъ описані, а ян певно на сі многоважні слова не звернули своєї уваги. Ось вони на стор. 184.; „Усе це Хведірко розказувавъ, наче вінъ зробивъ що путяше, добро яке.“ — Указуємо на оповідання того роду напечатані въ *Русалці* п. з. „Школа“ (вспоминки зъ давнього.) Се культурні огляди въ формі оповідання, тому й вони мають свою стійкість.

Поправка. Въ Ч. 16. на стор. 188. належить остатній рядокъ зъ 1-ої переділки підъ остатній рядокъ 2-ої переділки.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косаць, Дръ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сухожезь.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

Зъ друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22. и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Админотрация підъ Ч. 352/.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання Б. Згарського.

III.

— Не знаю, справді не знаю до чого росте світъ теперішній; за старихъ часівъ женилися люде, жили по закону, а теперечка ледащіють тільки на готовому хлібу, правивъ отець Юрий синові своєму Мартинові.

— Тату, чи разъ гадавъ я оженитися, та явсь досі не склалось.

— Не склалось, такъ не склалось, а вже жъ, повідаю, ніяка тебе сама не засватає, а побери ти сватівъ да обрчися.

— Наколи бъ хотіла котра піти за мене, бо жъ то я на тридцятімъ році кавалеръ; либонь чи не п'ятдесятка доходитьъ.

— Суженої, кажуть, конёмъ не об'їдешъ, коби тільки охота; держить, повідаю, Господь Богъ и для тебе жінку.

— Ну, коли уже такъ повиділося вамъ, татуню, везіть да сватайте, нехай вамъ буде така невістка, яку самі собі уподобаєте.

— Щастъ Боже, синочку, одинока, повідаю, вси у мене дітина, наколи бъ запрягъ Безручкий коні, поїдемо на сватьбу; держись, повідаю, жваво.

— Свята ваша воля, татуню, тільки що теперішні панни цураютьца старосвітчини.

— Пусте тобі, сину, вь голові; статний чоловікъ вси та й гараздъ мавшъ у віщо убраться.

— Я мисливъ, татуню, що теперішні панни люблять гнучкихъ молодцівъ, що то на однімъ пальці обкрутитися знають, а я бачите вже й потяжкий до скочківъ.

— Не журися, повідаю, тільки держися жваво; я тебе висватаю зъ такою, що не зважатиме на скочки.

На те вихиливъ старий голову та закликавъ скрізь двері стару газдиню свою, Феську.

Війшла Феська, стоїть, ззираєтця на старого.

— Фесько, говорить Юрий, нині повезу паннича на сватьбу, пильнуй, щоби прийшовъ Безручкий да скоро заложивъ коні.

Феська напудилася да тільки побіліла. Не свазала ні словечка на те, пішла до пекарні да нишкомъ щось такого поворкувала підъ носомъ.

Нимпоки прийшовъ Безручкий да запрягъ коні. Юрий изъ синомъ почали вь найгарніщу одіжъ убиратися. Порозтвирали, які не були скрини; бушують, ажъ піть дзюрчить імъ изъ чола да ажъ позасанувалися. Старий зрадівъ, неначе дітина. Самотівъ доселі, тяжко було дїждатися невістки. Старі раді би дїждатися внуківъ, закимъ Господь Богъ покличе вь тамтой світъ. Немає більшої втіхи для нихъ, якъ коли попеститця зъ ними внука; и смерть імъ солодша, коли видять, що живють вь постаті внуки. Иноді бувало и слеза сплине вь старімъ оку Юрия, наколи повидить щасливихъ дідівъ вь врузі гуляющихъ внуківъ.

Синъ Мартинъ, одинаць у віття Юрия, бувъ вь собі мужъ що можъ замилый. Личенька, якъ той місячикъ на повні, а живіть завбільший такий, що ледви добрий хлопъ обнявъ би. Не значна постать ёго зъ поза черева тому, бо невеличкого бувъ зросту; товстий, на короткихъ ногахъ, свазано бочка. Старий отець, то жъ не молодий и синъ: лисий да шпакватий, на плечахъ уже п'ятдесятка. Спарубочивъ молодий свій вікъ вь акцизниківъ, або якъ зовуть їхъ у левізорівъ, розжився на вітцевськимъ хлібу, запарубочився такъ. ицо и голова посідила и жінку Господь має.

Не кайся рано встати, а за молоду оженитися, говорить пословиця; саму живу її правду, вичитати можъ було на Мартині. Не пора ёму було заходитися коло панночокъ, лисому да изъ такимъ животомъ. Добрий бувъ, що можъ сердешній, але жъ до любви невдачний. За молодихъ літъ, коли стоявъ на пограниччю вь Бродахъ, залюбився бувъ у якійсь дівчині, обіцявъ женитися. Вона покрилася, а вінъ

такі зівставъ кавалеромъ. Нагадавъ коли старому, про свою бродську коханку, неначе гранню поєнпавъ на него: тільки счорвонівся. „Нехай, повідаю, женися коли хочъ ізъ твоєю коханкою, я не дамъ шельога, ні знати, ні видіти її не хочу.“ згукастця бувало да тільки, що дверми подускує. Теплий бувъ старий въ гроши, а Мартинъ тільки дрожавъ на отсю гадку, щоби не заховавъ свої сороківці та дукачики у деякій сутечі. Сдухавъ старого мимоволі, незгірше малої дитини.

Відай чи не теперъ ажъ приспіла Мартинови дѣба оженилися, бо старий на правду загадавъ ёго везти на сватѣбу. Діялося те въ саму неділю, на тиждень перідъ першою Пречистою; уже сполудни. Пубиралися оба такъ, що хочъ весілле справляти. Отець Юрій надыгъ свої нові штани, довгу темносиню капоту и пасові, нові чоботи; поважний чемидий стрій ёго, нагадувавъ старосвітську моду. Тільки що не навикъ бувъ до обойчика; любивъ зав'язувати шию чорною шовковою хусткою. Щоби якось до нового світа знаподобитися, взявъ обойчикъ; тримавъ проте голову горі, неначе о десять літъ молодший.

Буцімъ справді ізъ жаждою влюбитися, перебрався товстий Мартинъ въ самі нові сукні. Подискувалися на шімъ чорний сурдуть, чорні цѣтани, да шовкова чорна камизелька. Пригладивъ свою лисину, відврутивъ уса та тільки спозира по собі своїми великими півними очима.

Не встигли повбиратися, потраскувавъ уже Безручний бичемъ, заіхавши бричкою да обійсті передъ хату.

— Татуню, каже Мартинъ, ідучи на сватѣбу належитця на добру отуху випити хочъ по ставачику вина, розгріє воно серце да веселіще поїдемо.

— Ну такъ, повідаю, нехай буде твоя правда.

И поквалився старий чимъ борзій до зеленої шафки. Добувъ пляшку вина; випили таки цілу. Давно вже, якъ старий Юрій не бувъ такий веселий. За малу хвилину посідали оба на бричку; щоби їмъ дорогою не наскутилося, позапалали сигара та поїхали.

Щирими очима, не лукавимъ серцёмъ, проводили одвіжаючихъ слуги. Тільки одній старій Фесці, неначе запекло щось коло серця. „Бгомость, говорить вона иноді панотцеві, нехай васъ Господонько збереже одъ лихої невістки.“ Не такъ лихої невістки боялася вона, якъ боялася утратити своє значінне. Газдувала поти всемъ добромъ на попівстві, поки не було невістки. Мило їй було розводити тількимъ хозяйствомъ, неначе яка добродійка, то жъ їй не мило проводила скрізь вікно, бурими очима своїхъ панівъ ідучихъ на сватѣбу.

Сказано, урече кого стара баба въ дорозі, ніщо іхати...

На старій сноконвічній бричці, двома сивими кіньми іхали вони на сватѣбу. Не знавъ, чи не була отся бричка зѣ тоді, коли вівъ нею Юрій до своёго дому небіжку жінку а Мартинову матірѣ. Колеса одъ глибокої старости розлазилися, а дишель бабамався сюди-туди неначе звиса у стінному зегарку, що въ право, то въ ліво. Уже по самому складу спізнати зъ якихъ часівъ бричка; не одну зиму перезимувала у воівни на бантахъ. Стара бричка, не молоді й коні: старимъ на старість, що старе, то й миле. Злегонька, якъ на старихъ подабає, торопали сиві коники гладкою сухою греблею, що не згірше курилися за ними, якъ за молодими. Поганявъ їхъ дякъ Безручий; які коні, такий и погоничъ, про славу стремівъ батігъ у козлі, не пора було старимъ брикати, коли зуби на вівсі промолоти. Сліпі не сліпі, хочъ не довидли, безъ поводу ишли знакомимъ гостинцёмъ.

Виділось, що самъ Богъ сприявъ тій ізді, бо погода на дворі дуже гарна; ажъ пахло по полямъ відъ збіжжя, коли виїхали за село.

Не питавъ Мартинъ у батька куди та до кого поїдуть; крайно здався на волю ёго, бо старий не любивъ ніколи зъ нічимъ виявлятися на передъ. Сідали мовчки, тільки сигара курилися обомъ ізъ губи, а вітеръ потягавъ на вільнімъ полі хотя не дуже, а таки значно такъ, що лагодивъ спряготу гарячої літної динни. И що жъ було говорити їмъ, коли по стакачичку вина повеселіло въ серці та й голові обомъ старимъ, такъ и на край світа іхали би. Молодіють иноді и старі, заякъ у старімъ тілі здвигнетця молода гадка. Отець Юрій на ніщо не мисливъ въ світі, якъ тільки за синову; росло ёго серце надією дідатися повидіти сина свого, одиноку дитину, звичаного ізъ честною да мающою женщиною. Обчислявъ напередъ, якъ багате возьме віно; теплий бувъ самъ въ гроши, то жъ и синъ Мартинъ крайцара не розмянувъ, а призибувавъ грішъ за молоду такъ, що до трохъ тисячий мавъ готового. Загадавъ собі старий: чи не повелось би закупити невеличке сільце, або який дворець ізъ кілька сотъ межами поля. Такъ не було майже за довгий часъ щасливіщої хвилі для старого Юрія, якъ отся ізда ізъ синомъ на сватѣбу.

Сновалися гадки по голові старого батька, то жъ не менше и въ голові сина, Мартина, шумно да всіяно. Якось такъ дивно ёму на серці та й въ розумі, неначе тому жаківі, що ізъ швільнихъ порохівъ перше входить поміжъ люде. За молодихъ літъ, коли сама пора була, мало заходивъ вінъ ізъ паннами; не умівъ ніколи приподобитися ні лов-

кими здвигами тіла, ні живою ласою бесідою. Заговорив що своїм грубим зніжним голосом, неначе задудив би. Простий собі да щирий чоловіча, належав по свиткам до нового, не по душі там ще до старого світа. Смазано гречкосій та й годі. Ідучи укладав собі на все в голові, якъ зайвитися має передъ избраною. Радий бувъ тому, що ачейше разъ закінчить своє кавалерство; не млопотавсь чимало, куди и якъ починати, аби принедобатися.

Коли саме оба наші подорожні загадалися на бряцці що можъ горячо, прилучився отъ що за надокъ; тільки послушайте. За одну хвилю, ціла брячка станула в полонини. Не уже жъ котрий то зъ нихъ обохъ необачний пустивъ искру изъ сигара в солому на брячку; солома була суха якъ перець; а вітеръ подувавъ доволі. И не стимилися, позаякъ напрясно в огні побачилися. Ледво живі повискакували та й подушили огонь на собі, що мнвсь їх гарнихъ свитокъ. Середъ поля опинилися, якось такъ, що ні каплі води, ні живої люднини. Хоч не малий бувъ страхъ, не затративъ Юрій своєї сивої голови; старий, а сухий швидко доскочивъ землі, якъ товстий Мартинъ. Зачимъ висаланився, попівся таки добре; осмаливъ уса да крихту волося на голові.

— Хапай за коні! гукнувъ Юрій на Безручко, котрий не встигъ поскочити изъ кізла, стоявъ неначе вртий.

Добре! що повідтинали коні. Горить! стара брячка, тільки залізе одлітає. Не було на коні и пожалувати старенької, що діждалася такої несподіваної кінчини в дорозі на сватьбу....

— Агі на тебе, Мартинъ! лихо наваріло тебе, повідаю, курити отсі бісові сигара, розгумався Юрій.

Мартинъ тільки посапує да ззираєтця, чи не тліє де що по нѣму.

— Ти знавъ, що я зъ роду не куривъ тихъ влятихъ скрутлівъ, за моїхъ часівъ не бувало такого.

Мартинъ скаменуєся.

— Татуню! бо жъ я разъ куривъ у дорозі сигара? а хто жъ надівся бъ такого!?

— Нехай, повідаю, бісь їхъ курить, гнівно одказавъ Юрій. Рада вь раду, лишили Безручко на місці, щоби не закравъ хто залізо. Самі посідали на коней, и нужъ торопаютця домівъ верхомъ, неначе які високородні лицарі. Приїхали наші погорільці на подвір'є, счудовалися всі слуги, тільки стара Феська порадила, якъ би до неї заїхали свати...

— Отъ и вези ту старого кавалера на сватьбу; не висватаєшъ, а попалишся: ѣму тільки, повідаю, за печею коло вогню сідати.

Такъ заговоривъ старий Юрій, ступаючи на порігъ до хати. Не повізъ би бувъ у другий разъ своѣго ласого сина вь сватьбу, хочъ до якої княгині....

III.

Настала весінь; по поляхъ глухе та й пусто, а на гумні вь оборохъ повно. Немає для Русина більшого добра, якъ на празнику. Істи й пити найдеться дома, але жъ поміжъ людьми вь добрій, щирій товаришні, то не такъ поживаєтця. И страва вкисніца, закиъ слово гідне и весела поговорка. Зародить Господь Богъ збіжжє такъ одъ першої Пречистої, ажъ поза Різдво, всюдийка по селахъ празники. Не на дебрахъ люде проживають, а живуть у громадахъ; помігъ Богъ дощо зібрати щасливо изъ поля, мило й почестуватися даромъ божимъ изъ добрими сусідами. Чоловікъ и робить охотніще, якъ спожне мило, а добрі люде не вороги, жита зъ ними треба.

Прийшлося, на другої Пречистої бувъ у Негівцяхъ празникъ. Неначе серце по сповіді вь чоловіка зъ чистимъ сумніннємъ, неговецькі хижини вь празничній непорочності своєї пишались одежею.

Коли якъ у кого, то у вітця Юрія празникъ велике діло й свято. Ніколи старий не одживъ такъ радо цілою душею; любивъ поїхати межі люде, то жъ и любивъ приймати всіхъ добрихъ людей у себе. Наїхало гостей чимало.

Душа цілого празнику вь пекарні була стара Феська Бараниха, панотцева газдиня. Уже одъ літ десяти служила вірно Юрію. Не молода по віку, а крайно баба, недалеко шістьдесятки. Очи світили у неї ще досить живимъ світломъ. Швендалася вона якъ на веретені. Ту, тамъ, ходить, нишає, торонить да лаєтця на служниці. Деякий изъ фірманівъ ввійшовъ до хати, поцілювавъ стару вь руку, якъ би не тотя вчинилася. Тільки погляділася рукою по кораляхъ — та по великій крамовій хустці. Якось такъ за серце поскочило, ялася по підъ боки, та й на — тому фірманові стаканчикъ горівки. Штудерні фірмане, котрий ласий, підлизувався старій, а поза плечи: „пекъ! вона гадає, що справді, сама імость....“

Добро було за старою хозяйкою фірманамъ та не добро біднимъ пастухамъ, що поставуючи по підъ хату, неначе жебраки які, голодні, просушували зуби до сонця. Не могли діждатися якої сербани, ні хліба кусокъ на полудне. Що котрий унадїтця до хати, стара Феська тільки злаялася:

— Ось таки для васъ заставляємо празникъ; а вошь лежухи изъ хати, не пора теперъ істи домашнімъ.

Стара пастухівъ не любила, бо ходила за ху-
добою, мовляла, те не робота...

— Стара, немаче ушриця, моркотили пастухи, сама поповівши, насъ голоднихъ за порігъ проганяе.

Пішли наші голодні пастухи на змовиня. У старихъ не найдешъ тільки стіпності, на яку таку пакість, якъ у голоднихъ хлоцівъ. Одинъ изъ нихъ, що наймудріший, все таки заходивъ коло пекарні.

Въ церкві дінчилося набоженство процесією. Ударили въ дзвони, всі баби повихапувалися зъ пекарні на подвір'я.

— Голодному, не на процесію дивитися, а въ горнець заглянути, спогадавъ цікавий пастухъ та й гудькь въ пекарню. За малу хвилю висунувся зъ легонька поза плечі кухаркамъ, и дэвай, пішли пастухи на толоку.

Вернувши до печи, кухарки и не спостереглися.

— Добре, каже Феська, що вже ті пастухи зъ очей уступилися; чигали, немаче вані на дощъ да не дїждалися. Пробігаютьца до вечера, лише спам'ятають празникъ.

За той часъ велися въ невеличкихъ панотцевихъ світлицяхъ веселі поговорки, поміжъ гостями. Не повелося Юрию завести сина у свати, нагодилося за трудомъ добрихъ людей такъ, що привезли изъ собою яку-то шляхоцьку панночку: нехай би, говорили, познайомилися таки дома на празнику.

— Дідусю! шепнувъ котрий то старому наухо; нехай Мартинъ увиваєтца. Панночка, хочъ не молода, а тенла, була би изъ нихъ пара.

Старий мало не розщибавтца. Панночка ма́ла на якихъ трицять шість роківъ, кликала її Вероника, а що за подоба, тільки змалювавъ, одсвіжилабися...

Въ алькирику, наклавъ Юрий синові, що можъ въ голову.

Горнетця сердешний Мартинъ до любої Вероники, хочъ на перше око не припада ёму ніякъ до вподоби. Біда тільки, що не звинний. Лишень що хотівъ заговорити яке солодке слово, на нещасте, закрутило щось въ носі, якъ не чихне, ажъ вікна задзвеніли.

Вероника ажъ стряслася ціла. Юрий ажъ покраснівъ одъ гніву. Приступивъ нишкомъ идъ синові, шепче:

— Мартине! не чихай такъ, Бога ради, бо вичихавшъ панну Веронику геть изъ хати.

— Агі, одшепнувъ Мартинъ, якъ не чихнути, коли закрутило.

Ніхто на стількі, якъ старі панни мають дражливі нерви. Відколи жила Вероника, не чула подібного чихання. Заклопотавсь тимъ своїмъ чиханіємъ чимало нашъ Мартинъ; тільки спозира млебнимъ окомъ, немаче прохавъ: престіть панно Веронико!

Дивно якось учинилося тій панні Вероніці! замолоду крутилася по салонахъ; не припавъ її до серця ось такий добросердешний михающий нарафяннинъ.

Ще разъ нашъ Мартинъ трібувавъ, що заговорити, якъ не закашляе, крайно такъ, якъ би загуділо изъ якого великого кадова.

— Мій синъ крихту простудився, заговоруде, нетерпеливо Юрий.

— Видно, що добрий господарь, одказала зимно Вероника наполошена одъ такого кашлю.

— Да такъ поравтца, скільки може, а вже жд ніхто такъ, якъ моя стара Бараниха; душею то вона въ моїмъ хозяйстві.

— Богдай такъ, отче сусідо! закинувъ хто то зъ гостей; добро газдувати старимъ бабамъ за вдівцями.

— Ні, повідаю, якъ міні Богъ милий, за її очима ні стебло одно не пропаде зъ моєї хати, голосить Юрий.

— На коли бъ ви сами за нею дивилися, на те сусідъ.

— Побачите, не наймавъ я ніякої кухарки; сама вона, повідаю, дасть обладь, хочъ на який празникъ. Зъ роду не бачивъ такої праведної жінки поміжъ простотою.

Старий було захваляе що можъ свою Бараниху.

Не спускався на стільки на рідного сина, якъ на її; мовлявъ добрий, бо старий розумъ. Дарма ёму иноді Мартинъ торочить: „татуню, лишіть міні газдувати, бо розрадуть васъ до рубця, за старою лукавою Феською.“ Тільки злавтца: „нехай, каже будешъ газдувати, якъ мене Богъ покличе!“

Хваливъ старий Феську и отъ що за такою хвальбою показалося.

Кругомъ стола позасідали гості, сназано въ празникъ. Барашкують собі по росолі сусідъ изъ сусідомъ. Засапаний Мартинъ поравтца коло нихъ тільки чоло втирае зъ поту. Вбігае на кінець изъ великимъ реготомъ.

— Отъ вамъ и славна кухарка наша стара Феська! росілъ зварила, а м'ясо десь изъ горника пропало! — Немаче ті джмелі, що вилітають зъ дула, загули на таке розвеселені гості.

— Се якась пакість, повідаю на мою стару Феську, буркнувъ Юрий та й въ пекарню.

Въ пекарні розвелась сама судна година. Скоро що, по росолі за м'ясомъ, розступися земле свята, нема м'яса.

— А вже жъ, святі незіли, а потягнувъ хто такий, торочить Феська.

Мало не трісне одъ гніву и стида, яка про ню піде поголоска за таямнй празникъ. Будуть

мали на тиждень сміху та й поговорки: бабська натура, попоївши загаворяться....

Ледво що зацитькавъ Юрий такий лементъ, не таке щось нагодилося mezi гостями.

— Паничу! садьте крихту коло панночки; нехай тамъ порастця хто хоче; ваше діло стидъ, аби само сіділо, подавъ одинъ зъ цікавихъ сватівъ Мартинові на ухо.

А Мартинъ справді послухавъ доброї ради. Одсунувся хто-то та й приставивъ справді Мартинові такого стільця, що до віку затамивъ... Гадка була щира, но діло не туди повернулося. Послушний Мартинъ, не нагадуєчись, сівъ собі ще можъ безпечно. Лише стріскотіло; ладаючи горіниць, зляканий Мартинъ хватається за свою сусідку, та й попадали обов. Потягнули за собою и два тарелці зъ потравкою; саме добре, на ясну шовкову сукню панни Вероники. Тільки сиривнула прошибаюцимъ голосомъ, неначе летіла въ пронасть. Омліла зі страху, побіліла, ні зворужнетця. Мартинъ схопився, на крихту підрагували.

— Нехай би хто, повідаю, подивився на таке! не пора тобі, Мартине, засідати побічь панночки, зголосивъ маркотний Юрий.

Скорше якъ гадали роззіхалися всі гості зъ празнику, а ніхто не мотамивъ на стільни, якъ панна Вероника.

И празникъ минувся, а Мартинъ забоживсь такъ, й негадає про ніяку панночку.

(Конецъ буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

9. Пень гор або кор приходить ще въ словахъ якъ гора, курганъ, Карпати. Гори, особливо великі, почиталися у Иранцівъ святими, бо були ближчі небу и на нихъ найперше появлялися и найдовше почивали лучі сонця. Гори святі спомінаються и у Славянъ: Ансі Гори, Триглавъ (въ Альпахъ Країнськихъ), Собота у одній галицькій піснi (надрукованій въ Христоматіi Головацького) и т. д. Після Новосільського суть високі могили (кургани), якъ на пр. на Україні, не чимъ иншимъ, якъ висницями въ честь Сонця, олтарями первісної релігії, пробувалиськомъ самихъ богівъ. Якъ Карпати указують на пень кор, такъ въ вираженнїхъ: пирамида, Ширенеї добачаємо пень *кър*, довшавший зъ первісного кореня ар або ур (Ураль).

10. Пень сур сїдній у назвахъ народнихъ Сирийці, Сармати, Сурби. *Surbī* або *Sorabī* була перша, запам'ятана въ Куромі, назва Слав'янъ¹⁾ и означувала поклонниківъ світла и сонця. Тимъ способомъ назва Слав'янъ мала би релігійний початокъ и означала, *mutatis mutandis*, те що назва Християне. Замітити належить, що назва Хорсъ - Сонце, відбиваєся навіть у слові Христость.

Дальше вичислюваннє слівъ; въ которыхъ пень кор або гор приходить, уважаю злишнімъ. Уже назъ горішого пересвідчитися можна, що сонце не тільки підъ назвою Корса обожалося, але тамже до повстання многихъ слівъ причинилося, котрі зо сонцемъ стоять у зв'язи.

Але не тільки самъ пень кор або гор, але и дальша їхъ обміна на коль и голь, творить много слівъ, притрадующихъ намъ сонце. Наведу такнхъ слівъ хочъ кілька.

Якъ кургани у Слав'янъ, такъ соішпае у Римлянъ були ставлені въ честь Сонця. У Греківъ подібний обрядъ находимо и вони ставили свої *холовоі* въ честь Геркулеса або Сонця. На висні Родусъ въ честь Сонця поставлено одинъ *холовоі* на сімдесят локоть високий (Lucianus, histor. conser. 23). Такі *холовоі* бували зъ дерева або зъ якого металю. Німецьке *sänle* єсть, після Новосільського, спокревлене вираженнє зо словомъ *sol*.

Якъ *хорос* у Греківъ, такъ коровідъ и коло (а навіть коломийка) у Русинівъ суть танцями круговими и відбувалися въ честь богівъ, а особливо Сонця.

До пня коль належить безперечно назва старої Кольхиди, де було головне сідлисько Сонічного культу, также назва Кельтівъ и Галлівъ. До пня голь належала бъ назва „Геллеми“ и *ήλιος* т. є. сонце. Такимъ способомъ и ті назви народні означали бъ первісно поклонниківъ сонця або світла — що насъ до заключення веде, що усї

¹⁾ Пень сур (у Индійцівъ, якъ сказано, виступало сонце підъ именемъ Сура) перейшовъ черезъ органичну и цілкомъ правильну переміну букви *p* на *l* (многої языкослови первісного *l* не признають). Тимъ способомъ повстало латинське *sol*, старослав'янське сол-ице, німецьке *solne* (*sol-ne?*). Подібно переходила назва *Surbī* черезъ назви *Sorabī*, *Zeriwanī* (у бамарського географа) — на *Zlawenin* (словникъ Вацерада). Слово *вїне* (у Неостора) и винішнє Слав'яннє або Слов'яннє. Сварки инішнихъ ученихъ въ выводі назви Слав'яннє, будь відъ *слава*, будь відъ *слова* и т. д., не мають великої вартости. Пень властивий єсть сур, а въ него такъ одна якъ друга назва повстати могла; самоголосна *a* або *o* нічого не становить, бо самоголосні суть лише случайними звуками *a* черезъ *o* підлягають всілякимъ змінамъ въ бесїдѣ

назви народів давніших даються до одного спільного кореня віднести и мають свій початокъ у первісній релігії.¹⁾

До пня коль вляжеса таке назва колядъ. Коляди було святомъ въ честь Корса; зъ той причини звався давніше пість передъ Різдомъ „постомъ коречунськимъ“. У Индійцівъ була богиня Календа, донька Сонця, а властиво саме „відрожуючесь Сонце“. У Перзівъ підъ той часъ відбувався сімдневий празникъ въ честь Сонця (Ганушъ, 193). Римляне зъ той самъ часъ (VIII. Calendis Januarii) відбували свої коляди (Calendae) въ пам'ятку „родячогося Сонця“. Египтяни обходили, таке въ той самъ часъ, празникъ „родячогося Озариса“ (т. е. Сонця). Християне обходять тогди свято „родячогося Христа“. Нема причини усумніватися, що и Русини свої Коляди обходили въ честь „родячогося Хорса“. Сама назва колядъ указує на пень коль або кор, означуючий Сонце.²⁾

Такимъ способомъ, по довгихъ блуканняхъ переходимо до властивого нашого предмету: „о поганськихъ празникахъ“. Пічемо відъ колядъ.

(Дальше буде.)

¹⁾ Назви народні, відносячіся до якої ріки або лншої случайної причини, подібно и повнці назви народівъ, на увагу не заслугоють.

²⁾ Місто Коляда пишуть многі Ко-Ляда и виводять те слово відъ богині Ляда, котра означувала богиню женитьби, гараду и всілякого щастя. Но зъ-відкіжъ взяло би ея тоді приставке Ко въ слові Коляда? Врешті, у насъ на Русь не була знана богиня Ляда, але Лада и богъ Ладо або Ладомъ. — Інші (міжъ ними и Коляръ) відносять назву Колядъ до слова коло, означуючого кругъ або танець. Однакжъ и той вивідъ не єсть до правди подібний. Въ девъ колядъ танці у насъ цілкомъ не відбуваються. — Раулі (въ збірці пісень польськихъ, 3) повідає, не звати на якій відставі, що Коляда було божествомъ, зганимъ на Русь, и мало після літописей (?) святиню въ Києві. Подібно и Карамзинъ zove Коляду мужеськимъ божествомъ утіхи, супокою и т. д.

МОЄ БАЖАННЄ.

Одинъ срібла, другий злота,
А третій бажає
Чести й слави, а четвертий
Що? — И самъ не знає...
А я, брате, лишъ бажавъ би
И просивъ у Бога,
Щобъ дістати води тої,
Про котру небога
Моя ненька повідала,
Що въ ній така сила,
Що и ненька-покійниця

Відъ неї бь віджила.
Тої води хочъ три-гранлі
Хтівъ би сиротина,
Розведа би їхъ слізками
Руськая дівчина.
А я зъ нею руськимъ світомъ
День и нічъ ходивъ би:
„Пийте, люде, живуцїої
Води!“ все просивъ би.
А якъ мертві руські серця
Стали бь відживати,
То бігме я зъ королями
Не хтівся бь міняти,
Бо щасливого не було бь
Відъ мене и въ рай,
Лишъ три гранлі живуцїої
Води я бажаю.

Данило Млака.

ОСТАПЪ ВЕРЕСАЙ

СОКИРЕНСЬКИЙ КОБЗАРЬ.

(Написавъ Микола Воловідъ.)

(Конецъ.)

„ — Остапе, чи було бь лучче, коли бь ти бувъ видющій? Міні здаеця, що такъ лучче. Теперъ ти вільний, а тоді зароблявъ би гроші панамъ, або ходивъ би що-дня на панцину.

„ — Вамъ здаеця, що наша жисть лучча?.... ні.... наша жисть, темнихъ людей, погана; дорожше очей нема въ світі нічого.... куди пройти треба, то найми, — проси, щобъ провели куди треба. У хаті холодно: — другі, що бачать, вони підуть у гай, нарубають та й топлять, а міні не можна такъ: тягайся по світу въ метелицю, въ морозъ, зароби гроші, та найми наймита, щобъ дровъ нарубавъ да привізъ та затопивъ пічъ, якъ у пана; а тамъ знову роби, щобъ топить.

„ — А де твій поводирь, Остапе?

„ — Та вінъ теперъ упився та лежить якъ мертвий.

„ — Якъ!.... вінъ ще маленький?

„ — Воно не дуже мале. Се не той вже поводирь, що ви знаєте: той утікъ; вінъ лінивий, нічого не хоче робить, ні гратъ, ні співать; звісне діло, — я ёго ударивъ, для ёго жь пользи, а вінъ и втікъ до батька та до матері; вони ёго балують. Гарна мазана паланиця, а не дитина.

„Щобъ ствердити своє слово, щобъ я більшъ ёму віри понявъ, Остапъ сказавъ:

„ — Усе такъ було, якъ кажу. Коля я брешу, то бачте — я не бачу, то коли бь ще й онімивъ! Отъ що!...

„— Треба тобі навчати другого хлопця...

„— А як же! Треба їх навчати. Усе жь вони шматномъ хліба розживуця. Я, слава Богу, хочь погано, та граю на бандурці, а якъ не вмівъ би, то пропавъ; хоть візьми та вь воду и лівь. Воно добре, що дають научати зь молодства. Отъ я — ще почую разівъ зо два, те вже й заспіваю. Пісня хороша, якъ гласъ хорошии. Пови я бувъ молодшимъ, те бувъ у мене гласъ — такъ, такъ! А теперъ не те — літа проходять, не такъ співаю, зубівъ нема.“

„Молодиця, стоячи коло дверей, почала хвалити Остапа, якъ вінъ чесно, безъ пороку, живе; а далі каже: „Отъ у мене вь хаті двоє синівъ сліпихъ, да якъ вінъ стане молиция у вечері за людей, що ёму дають милостиню, — то якъ почне молиция та поминати, такъ мої діти плачуть и я плачу... А люде ремствують!“

„Остапъ сидівъ, геть загадавнись; мовчки гравъ пісню за пісню. Похмурий видъ ёго—думавъ. Ажъ ось — вінъ заспівавъ стиха. Що дальшъ, усе більшъ увіходивъ у пісню, закипало серце ёго вь очу у мене и на прочудо заспівавъ міні мою влюблену пісню, що тільки відъ ёго й чувъ я: Нема вь світі правди. Поставлю й тутъ усюди точки, де Остапъ зупинився.

Нема вь світі правди, правди не віськати!
Уже теперъ правду стали зненажати.
Уже теперъ правда вь панівъ у темниці,
А щира неправда сь панамъ вь світиці. 2.
Уже теперъ правда вь панівъ у порога,
А щира неправда сидить конець стола.
Уже теперъ правда вь панівъ підъ ногами,
А щира неправда сидить няз панамъ.
Уже теперъ правду ногами топтають!
А щирю неправду медомъ нашовають.
Уже теперъ правда у панівъ у-долі!
А щира неправда вь своїй добрій волі!¹⁾
Уже теперъ правда вь світі нимирає,
А щира неправда весь світъ пожирає!...
Уже теперъ правда у світі померла!...
А щира неправда увесь світъ померла!... 2.

Нема вь світі правди, правди не віськати!...
Тільки вь світі правди — отець, рідна мати. 2.
Були колись дітки, та стали сирітки,
Що не мають собі помічі ні відки.
Плачуть вони, плачуть, не можуть вробути,
До віку не можуть матери забути.

Ой орлице-мати!.. де жь намъ тебе вьзяти?...
Тебе ні купити, а ні заслужити,
Ввесь світъ исходити — правди не вьшукати!..

Бо вже конець віку мабуть приближився...
Хочъ рідного брата теперъ стережися. 2.

¹⁾ „У неї гроші є, такъ її й воля“, сказавъ тутъ Остапъ.

Низъ нимъ вь суді стати, правди не віськати,
Тільки срібломъ златомъ панівъ насичати... 2.

Хто на світі могъ би ще правду сполжити,
То дасть ёму Господь зь неба благодати.
Во самъ Господь — правда, смиряє несправду,
Сокрушитьъ гордицю, вознесе ослитню,
Одъ нині до віку, одъ нині до віку!

„Останъ и самъ любить ёго пісню. Скінчивши, казавъ: Якъ у ярмарку станешъ її співати, то пани й одійдуть..вони її не люблять!.. Теперъ більшъ брехною живуть!.. Бачте мене побили титарь та кучеръ...да панамъ набрехали и мене жь зробили винуватимъ... Буде Богъ судити... Объ сій правді, якъ ходишъ по селу та заспіваєшъ, то много людей плачуть. Теперъ такъ стало, що братъ брата ненавидять... Усе хоче, щобъ ёму було, а тому не було... „Ти, каже, молотишъ, — ти, каже, бачишъ... Охъ, Боже мій, Боже мій!..“

„Тутъ Остапъ засміявся и задзвонивъ у кобзу. Скінчивъ и зітхнувъ тяжко: охъ! Далі зновъ узявъ за кобзу и почавъ співати псалму:

Пресвятая Діво-мати, помозице наша!
Помогай намъ, нещасливимъ, когда милость твоя. 2.
Ти бо вси первородна; бо Ти перва й зачата;
Передъ ангела до неба Ти одъ пола вьзята,
И вь Бога создана грішнимъ помагати,
Во Ти можешъ Христа й Бога за миръ убагати.
Ублагай, Царице, у престолахъ Ёго,
Создателя неба й землі у Сина Твоёго.
Аллауя, аллауя, слава тобі Боже;
Не забудь насъ, Владичице Маріє Госпоже!
— Не забуду, воігда буду ще й до Сина моляти:
А тільки ви перестаньте Господа гнвати.
Не забуду, воігда буду ще й Сина багати,
А тільки жь ви перестаньте гріхівъ доставати.
Буде имя Господне вся преблагословенна.
И во віки віковъ, аминь, вся превозношенна.

Такі псалми складували свого часу дяки або попи благочестиві. Пахне відъ нихъ клязурою чернечою; квітокъ поезіи тутъ не зуздришъ, бо й сама мова народня упосліджуєця тутъ передъ захожою до насъ черезъ монастирі болгарциною; а чужеземнимъ словомъ ні вь якому краї не промовіи серце, — тільки самий розумъ. Вь сихъ псалмахъ переказуєця казане, а не те, що самъ народъ зачавъ у серці и зродивъ словомъ своїмъ безсмертнимъ. О то жь повага давнёго попівства (а воно колись вище стояло на Вкраїні, ніжъ нашого часу) и благочестие, дяківъ, що сі псалми народові співали,¹⁾ прихилили народъ до слухання їхъ по ярмаркахъ. Старці наші понереймали сі божественні пісні, якъ вони їхъ величають, такожъ и відъ бурсацтва, що колись харчовалось милостинею відъ миру, ходючи сь такимъ піснями купую зь двору до двору по заможнихъ

¹⁾ Що за дяки бували на Вкраїні недавнёго ще часу — подамо про се звістку другимъ разомъ.

людяхъ. Святощі, про які тутъ споминавця надають псалмамаъ, въ очу народу, якусь принаду, а про-те не переймаъ вінъ їхъ, бо самъ геть краще у пісняхъ висловлювця.

„Скінчивши псалму, пише Жемчужникавъ, Остапъ співавъ пісню за пісню, ніби думавъ піснями; стиха рокотала бандура, стиха лився голосъ, наче забувъ кобзарь, про мене; про самого себе думавъ, гадавъ, сумувавъ. Ажъ ось — видъ ёго прояснився, усміхнувся Остапъ, переставъ грати, зітхнувъ.

„Я почавъ ёму читати Кулішеву поему Україна. Зрадівъ Остапъ, довідавшись, що спорудникъ Запорозької Січи звався такожъ Остапомъ. Дуже подобались ёму козацькі походи, вподобавъ и те, що йшли вояватись по своїй волі. Якъ скінчивъ я читання, Остапъ зітхнувъ и сказавъ: Добре було!“

„Далі прочитавъ я ёму про смерть козана-кобзаря, де, мовъ на картині намалёвано, якъ помиравъ кобзарь у степену, після бою, якъ прощавсь ізъ бандурою. Остапъ заплакавъ, полапки знайшовъ свою бандуру: „коли бъ“, каже, „не розбилась!... кого иноді розвеселишь, кого засмутишь.“ Хочъ жінка: пішла — нема! а бандуру візьмешъ підъ полу; куди ні пійдешь — бандура дасть гроші. Якъ же її не жалко?... кому ти достанешся?“¹⁾

„И зновъ загрвавъ мою тоді влюблену пісню:

Скажи, скажи, серце правду —
Нехай же я буду знати
Чи азъ великою мнѣ радістю
Та до тебе врибувати...

„И йгравъ далі безъ приспіву...

„— Можна ще жалібніше заспівати, каже, зупинившись. И, прочудо, проспівавши мині сю жъ пісню, зъ разу зайгравъ веселого козака, а далі: „Добри вечеръ, дівчино, чи ти спишь, чи ти спишь? Ой дай мнѣ палияницю, або книжку або книжку.“

Ой дівчино, дівчино, відчини відчини:
Сама собі кривдоньки не вчини, не вчини.
— Не буду я, козаченьку, одчиняти, одчиняти.
Бо ти будешъ, серденько, почувати, почувати. 2.
Ой не буду, дівчино, не буду, не буду:
Заспівують шивники, — я й піду, я й піду...
Ой звидшовъ лєсень мисльць и зоря, и зоря:
Бувай, бувай, дівчино, здоропа, здорова!...
„Остапъ тільки игравъ Не співавъ більшъ.

Отганий Остапъ нашъ! Нехай про ёго знають и въ Галичині. А щобъ зрозуміли ёго тамъ ще краще, подамо тутъ ёго листи до приятеля на чужини. Читавши сі листи, нехай ніхто не думає, що їхъ писавъ для Остапа хтось вищій обвітомъ відъ ёго, и що тимъ вони такі розумні, тимъ у нихъ тава-

¹⁾ Теперъ вже зна Остапъ, кому доставецця ёго бандура: завітунавъ її після себе Кулішеві, своєму лубому приятелєві.

мовня краса. Який у Остапа розумъ — знає се Левъ Жемчужникавъ, знає Кулішъ и инші. Зъ нимъ розмовляти можна цілий день залюбки, бо вінъ природний философъ. А ще до мовної краси, то писарська рука її хіба вбавила, якъ и самъ Остапъ у одному листі наріка. Не дурно плачуть усі въ хаті, якъ зачне Остапъ споминати своїхъ добродієвъ у старечихъ молитвахъ: препицинимъ словомъ умудряєть Господь сліпого кобзаря. Хто се пише, тому не разъ и не два доводилось чувати ровні Остапові речі. Тільки черезъ упадокъ народнёго духу въ нашихъ загодіванихъ німещиною письменниківъ, не злежимо цини сёму старцеві. Колись нашъ край буде такими людьми передъ иншими вихвалатъсь, бо вони дають познати більшъ, міжъ люде учені, чого стоїть українське плімъя въ Славъянищині...

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Чисто эмпиричный выслѣдовачъ природы спостерѣгає тѣла роспространеній въ довгобсть, широкбсть и грубобсть, онъ розрѣжняє нервѣсныи силы и ихъ рухъ, нервѣсныи материи и ихъ полученъя, однако на тѣй дорожѣ може найдалше прійти ино до атомовъ всен тѣлесности; познанъе правдивои едностии, зъ котрои все въ бытѣе приходить, бракуе ему цѣлкомъ. За номочію философии приходить выслѣдовачъ природы до познанъя, що матерія не есть причиною, але наслѣдкомъ житъя, що житъе спочиває на иден, и тую черезъ певну форму бытъя осуществляє, вытискаючи на чужой материи свою власну печать, словомъ, що житъе спочиває на основѣ духовной.

Право вже въ своихъ засновахъ спочиває на философии, о сколько те жъ, абы вѣдомостеку бути, взаимне жерело всего права вышукати, и зъ того природне и историчне право выводити мусить. Те жерело всѣго права есть идея абсолютной справедливости, котра такъ въ дѣлѣ ума, якъ и въ дѣлѣ исторіи оказуєся. Для того право натури и право историчне, грунтовно поняті, супротивлятися не можуть, понеже суть идеальнымъ и реальнымъ откровеніємъ одной вѣчной идеи права. Изъ того становиска показуєся, що право має высшій и достойнѣйшій початокъ, якъ боязнь и пожитокъ, що походитъ изъ глубини людского духа, изъ свѣдомости о достоинствѣ умной природы чловѣка, що для того справедливо сказавъ о справедливости славный философъ¹⁾ „що ани ранна ани вечерна зорка не

¹⁾ Aristoteles polit. III.

есть такъ чудесно красна, якъ вона.“ Объективнымъ органомъ права есть держава; на пытанья: що есть держава въ собѣ? якъ повстала? а на что идея майвысша цѣль? неможъ ани изъ исторіи ани изъ досвѣдченья, ино изъ загальнихъ правилъ ума т. е. изъ философіи. одновѣсти. Тутъ поучаемся межи инными, що „начальникамъ дана есть власть свыше“: въ певной мензмѣнливой цѣли, а то въ той, чтобы одвѣчний порядокъ справедливости Божий для добра човѣчества въ порядку социальномъ осуществити, — черезъ що держава перестаетъ бути машиною, котрой колеса суть граждане, вона стаеся органомъ, живучимъ существомъ, котрого початокъ надъ часовѣсть выходитъ и провидѣнный характеръ достае.

Зостае ще поговорити о одношенью философіи до религіи. Широко есть розпросторонена гадка якобы философія амтирелигійной и безбожной цѣли мала. Неосновность того покажеся вже изъ номинальной дефиниціи предмету. Въ словѣ философія, любомудріе, лежатъ понятья мудрости и любви, въ загальномъ понятью яко любовь до мудрости. Философъ означае приятеля мудрости, або такого, котрый зъ любовью за посѣданьемъ правды гонить. Мудрость замыкае въ собѣ познанье правды и застосованье познаной правды въ моральномъ житью, абы не было супротивности межи его знаньемъ и характеромъ, межи его засадами и дѣланьями. О одношенью доброго до правдивого такъ говоритъ Плато:¹⁾ „такъ инъ сонце не ино причиною есть того, що мы рѣчи видимо, але такожъ, що вони повстають и растутъ, такъ такожъ добро мае такую силу, що для души не ино причиною есть вѣдомости, але правду и естество всему удѣлае, що есть предметомъ вѣдомости“, а на инномъ мѣсци даже:²⁾ „сензуалистовъ треба бы найперше дѣшными зробиити, а потѣмъ поучити.“ Философія и религія якъ бы два вспѣльно повстающій потоки зъ одного и того самого жерела черпають свое содержанье; философія изъ натурального откровенья Божого въ умѣ и природѣ, религія изъ наднатурального. Умъ и вѣра въ обохъ вѣдомостяхъ взаимно ироникаются и доповняются, ино що въ философіи есть умъ перше, а вѣра друге, а на оборотъ въ религіи. Философія и религія мають тѣи жъ саміи принципія, отже и тѣи жъ саміи цѣли: моральне усовершенье и уцѣшлявенье човѣка. Богъ есть початокъ и конецъ всѣхъ рѣчей; все, що есть, въ Бозѣ есть и черезъ Бога, пицуть обѣ, яко свою паролю. Човѣкъ мае разумъ и сердце, мае мысль и чувство; обоє суть даромъ

¹⁾ Plato polit. VII. 518.

²⁾ Plato trilog. soph.

Божимъ, и обома повиненъ Бога побиавати и хвалити. Для того каждый выслѣдовачъ повиненъ узнатися въ своей людскости черезъ конкретне уцѣшлявенье своего и свѣта, и станути на подставѣ загальной, на подставѣ здравого розсудку и правды реальною; на той подставѣ зойдеса и зробиитъ союзъ съ човѣчествомъ, побратаеся зъ нимъ сердцемъ и пересвѣдченьемъ; на той подставѣ просвѣтитъ его жива философія народа, и та таемниче предаеся — святыхъ рѣчей, котре безъ поваги спекуляциі и науки, рыбацкою сѣтею цѣлый свѣтъ зловило. Тутъ есть початокъ; човѣкъ повиненъ черезъ хвѣлю датися нести всѣмъ силамъ внутреннего чувства и пересвѣдченья, чтобы отримати перше свѣдоцтво существованья Бога, моральной свободы и бессмертности души, понеже тѣи три трансцендентальніи идеи суть принципіями конститутивными с. е. постулатами практичного ума,¹⁾ — а ажъ потѣмъ отворити книги мудрости. Заразъ на першій сторонѣ читае онъ тамъ пытанья: хто я есмь? на що я есмь? до чего то все змѣряе? що то есть добре и правдиве? и якъ его розрѣжнати одъ противного? Подъ взглядомъ моральнымъ дае намъ Християнство розвязанье тыхъ загадокъ на становиску практичномъ, але чи жъ изъ того становиска практичного нема вже выходу до становиска теоретичного? чи жъ свѣтло отаровенья мае все для човѣка зостати темностью непонятною для розуму, помимо що човѣкъ все, що ему представляеся, разумомъ бере. Поки не буде конечный мѣсть черезъ ту велику пропасть, яка есть межи вѣрою и разумомъ, а котру науки, мѣсто заповинти, ще гѣрше выкопали, вырѣсши не зъ вѣры але зъ разуму, заманюючи човѣка чудесными результатами, и допреважючи его яко бы до почутья всемогущости его (розуму) — коротко сказавши, доки разумъ и вѣра яко противніи силы човѣкомъ владати будутъ, доти онъ супокою не буде мати. Можна вправдѣ силомѣць уиняти разумъ въ оковы и замкнути его якъ Титанѣвъ до Етны. Але той великанъ до очайдушности допроважений досытъ близко стоить коло пороховицъ намѣтностей човѣчыхъ, може тую черезъ численныхъ своихъ приятелѣвъ подпалити, и порядокъ безъ него запроважений въ повѣтрѣ высадити. При такихъ обставинахъ вѣра ничего не есть певна, бо еи панованье все есть zagrożене. Противно, коли ограниченный разумъ човѣка оголоситъ себе за найвысшу инстанцію, и одкине одъ себе неомыльную буссолю вѣры, тогда спроваждае рѣдъ людскій зъ битого гостинци, який намъ Християнство уторовало, на крутій бездорожьи, идучій по надъ самій

¹⁾ Kant's Kritik der reinen Vernunft.

препастя, де за кождимъ крикомъ можна достати заворотъ головы. Можна замкнутися въ вѣрѣ, але тяжко охоронитися всен коліани зъ розумомъ; все то буде станъ облоги, бо наоколо стоять варты розумованья, съ котрыми здыблешся, якъ нинь два вроки зробишь. Задачею философіи есть знести ту борбу межи вѣрою и розумомъ, а то вспинаючися на таке становишко зъ которого розумъ чоловіка показався бѣ яко ограниченный розумъ, а вѣра, яко посланиця найвысшого розуму, промавляюща до ограниченого розуму, словомъ, есть то резмова найвысшого розуму съ нембчнымъ розумомъ чоловіка. Та згода межи вѣрою и розумомъ спочивае на неперушимыхъ подставахъ, бо право любви, котре намъ религін християнска объявила, не тѣлько на поли практичнѣмъ всѣ сварбы дочеснїи и вѣчнїи на насъ аливае, але и на становиоку теоритичнѣмъ всѣ суперечности усувае, всѣ сомнѣнья розвѣзуе. На поли милости сходяться философія и религін, и подають собѣ руки. Любовь, альфа и омега християнства, есть въ философіи абсолютною правдою, вона не есть тѣлько справою сердца, але такожъ найважнѣйшою справою спекуляціи. Въ любви увидѣвъ Богъ абсолютну цѣль сотворенья, въ любви видѣвъ Богъ абсолютну правду, и тую хоче мати осуществлену. Въ любви есть ключъ до найвысшихъ тайнъ;¹⁾ вынесѣтъ любовь изъ свѣта духового, а замѣнимо его въ хаосъ, одберомъ ему все значенье. Такъ чоловікъ, якъ и нарѣдъ, опромѣненный авреолою любви, въ цѣломъ своѣмъ життю, въ чинахъ и словахъ, въ исторіи и литературѣ, покаже выше стремлѣнье, не впаде нивколы въ грубый матеріалізмъ, и въ неизмѣримѣмъ процесѣ развитья чововѣчества достойно выповнить задачу, котру ему провидѣнье Боже назначило.

(Дальше буде.)

Зазуля - Кукавка.

(Написавъ Иванъ Верхратскій.)

(Дальше.)

Зазулі не остаються у насъ черезъ цілий рікъ, но відлітають въ Вересню зимувавати у теплішї країи пр. до Африки (летать въ вирїи). Впередъ думано, що зазуля застигае на зиму и ажъ зъ весною зновъ відвоюдається (зъ відти то и проклїнь: застивбисъ якъ зазуля), — но тов оказалось неправдивимъ. Въ першихъ дняхъ Цвітня вертають опятъ до насъ и озиваються своимъ кованнемъ. У насъ на Русї ще не завсегда о тїмъ часї тепло, часомъ и дерева щѣ не виброшують листтемъ, а зазуля инодї

¹⁾ Józef Gołuchowski, dumania nad najwyższemi zagadnieniami człowieka II. 360.

куе „на голе дерево,“ що селяне берутъ за віцбу голодного літа, кажучи „коли закуе вона до Юри (7 Цвітня) на голе дерево, то буде голодне літо, а якъ на листъ, то буде поліття!“ Тамъ місяцівъ зо два ураняєсь зазуля по вищихъ лісахъ, дувахъ, (меншихъ лісахъ, зъ частими прогалинами и стрелицями, куда худобу загаяють пасты), гуцавицахъ и садахъ играєсь изъ своєю самоцїєю баблячися зъ нею мовъ у хованку, та озиваючися „кууу! кууу!“ Зъ нинцемъ же Червця що разъ рідше ковае, а післа Петра (29. Червця) такъ зовсімъ перестав кувати саме тоді, коли ячмінъ ствѣ пристигати; тому то и нажуть нашї селяне, що вона вдавилась ячміннимъ колосемъ (на Україні кажуть, що вдавилась мандрикою)¹⁾. Але справді не тому перестав вона ковати. Зазуля, якъ говорено, живиться комахами, та хробачками а не зерномъ. Се жъ „куку“ то уся пісня любви, що вспиє самчикъ своїи любці заспівати. Справді коротенька и поединча вона: „куку! та й кууу!“ але зазулі-самочці певно вона найрозумильша и найпотїшнїша. Переминувъ часъ красний, переминае и луканна. а самчикъ вже журливо не питае: „Де ти? Де ти?“ та й самочка не одвітуе „Тутъ! Тутъ!“ Однакъ жъ ще не опускають насъ зазулі, но бавлять ажъ до Вересня, провадячи відъ теперъ житте вольне, хотяй тихе та одиноке. (Селяне кажуть, що післа Петра гонять зазулю всі птиці, и клюють дзѣбомъ, тому то утікае вона передъ ними, и криеться, якъ зможе, міжъ густимъ гіллемъ).

Найбільше уваги гіднимъ изъ життя зазулі есть те, що вона сама не вѣе собї гнізда, и не висїдае своїхъ яецъ, но несе їхъ у гнізда вищихъ меншихъ птиць, що кормлять комахами своїи писклята на пр. армілокъ (заблиць), косїазъ, снїгурївъ, жайворонкївъ, бѣрегулѣкъ и ин. Справді подїя не аби яка и ледве чи случавсь у якихъ вищихъ птиць (винявши одного Черединка — *Cassicus pecoris* — жиючого въ Южнїи Америці). Самочка, що має нестисъ, літае відъ куца до куца и бистримъ взоромъ глядїть, де яка комахоїдна птичка сидить на яйцахъ. Побачивши таку птичку на гнізді, зачаюеться тихо въ поблиакости и їде, поки мала птичка не відлетить за жиромъ. Тодї то й шугне зазуля до гнізда, зносить тамъ свою покладу и одлітае геть. Инодї знесши її першъ у траву бере потїмъ въ дзѣбъ и заносить відтакъ у чуже гніздо. Зазуляче яйце в синяво-зеленяво або синяво-біле, бурокраплисте и на птицю такої величини, якъ зазуля, дуже мале. Дрібна птичка повернувши назадъ на своє гніздо, не викидае чужого яйця, котре прамїтне, бо и більше відъ прочихъ, и від-

¹⁾ Мандрики-ширїжки изъ муки, сира и яецъ, що пекутъ передъ Петромъ.

лише барвою, не висідає ёго зь самою більшою старанністю, а навіть часто винидає свої власні яйця, щобъ чуже тимъ лучше висідити. Въ случаю же, коли рівно широко такъ зазуляче яйце, якъ и власні висідуя, вилагаються такъ добре молода зазуля якъ и писклята дрібноі птички. Але молода зазуля поводитьсь завжди дуже галапасно, вибирає кормъ правдивимъ дітямъ своєї годовниці, а не маючи вскорі місця для себе въ малімъ гніздочку, не довго терпить своїхъ ровесниківъ; вправді не пролигає їхъ, бо сёго и не успіла бъ вчинити, маючи дзёбокъ мягкий и ніжний, але випихає и витискає їхъ кінцями криль такъ, що біди писклята зь гнізда викочуються и погибають. Тамъ само діється и зь яйцями, коли зазулятко бортне вилупиться, якъ родимі молодята птички. Справді дивне и не відгадане провідінне Боже. Зазулятко само собою брідке, галапасне, непосидюще, безъ перестанку верещаче и ненаситне, безъ птимижъ ріднихъ родичей, а мимо того хотъ сиротою безвстидне таки, бо кривдиче дітей своїхъ годовниківъ, таке має відъ прибранихъ родичей пожалованне! Зь очевидною шкодою и погубою власнихъ дітей годує птичка мати непосидюще зазулятко, и мовъ радуєсь, що воно такъ здорово росте. Дарма, що воно галасливе, що разъ въ разъ рознімає дзёбокъ, та кричить їсти, вона увиваєсь, на скільки снаги, що-бъ ино ёму пельку запхати. А навіть тоді, коли зазуля вже підліткомъ стане, и зь гнізда вилетівши на віти сяде, та озиваєсь голодна, и тоді не забуває старанна птичка свого годованця, но скликує неразъ ще й подружокъ, щобъ їй допомогли нагодовати її дитину-приймака, що удаєсь на диво.

(Дальше буде.)

— 8008 —

ГАРІЛКИ.¹⁾

(Изъ збірника Дра В. Лукаковського.)

І.

Вже весна воскресла —
 Що же сь намъ принесла?
 Принесла жь бо я вамъ
 Паненьскую красу.
 Паненьская краса
 Якъ весняна роса:
 На Дунаю ся прала,
 Въ меді виринала,
 На шнурахъ вішала,
 На сонци сушила,
 Въ магли маглювала,
 Въ паперъ завивала,

Китайковъ звязала,
 До скрині сховала.

ІІ.

Вже весна воскресла —
 Що же сь намъ принесла?
 Принесла вамъ росу
 Парубоцку красу.
 Парубоцка краса,
 Якъ осінна роса:
 Въ калабузі ся прала,
 На столі виринала,
 На кучі вішала,
 На вітрі сушила,
 На приспі качала,
 Въ вонучку завязала,
 Підъ лаву сховала.

ВІСТІ.

— Закладник угольного каменя підъ чеський народній театр. День 16. Мая вістане по віки вічні въ пам'яті усёго народу чеського и другихъ Слав'янъ. Такого свята, яке було въ тимъ дню, Чехи ще не бачили. Той день творить епоку такъ въ культурнімъ, якъ и въ політичнімъ життю чеського народу.

На сю урочисть агромадилися зо всіхъ сторінъ незлічимі товпя людей. Приїхало такожъ багато гостей зь цілої Слав'янищини; и зь нашої Галицької Русі прибуло на сю урочисть трёхъ, а именно: Впр. дек. С. Качала и пп. В. Дідицький, редакторъ „Слова“ и Б. Павлевичъ Поміжъ усіми гостями слав'янськими зпершувъ найбільшу увагу на себе сербський драматургъ Дръ Суботичъ своїмъ богатимъ, прекраснимъ народнімъ стробмъ. — На сімъ дню приспіло такожъ багато привітаннихъ писемъ и около 400 телеграмівъ, такъ відъ поединнихъ людей, якъ и відъ всілякихъ товариствъ слав'янськиихъ, а міжъ ними и телеграми відъ Русянівъ: зь Відня (відъ товариства „Січ“), зі Львова (відъ Руської Бесіди, Інституту Ставропигийського, руського сіменица и української громади), зь Перемишля, а по одному зь Дрогобича, Березань, Станиславова, Коломи, Тернополя Черновець и Кракова.

Вже коло 5-ої годниї рано місце коло инвалидовъ переповнялося народомъ. Незабаромъ почали всілякі товариства займати вначені їмъ місця. О 9-ій годниї почався похідъ и приспієть о 10-ій годниї на гарно пристроєне місце театральної будови. Надъ камінями, що попривожено зо всіхъ пам'ятнихъ для Чехівъ місць, устроєно четверугольничъ, а на місці театральноїмъ виставлено гарні трибуни, на котрі теперъ повистунали всілякі товариства співацькі. До четверугольничка ввійшли гості запрошені на сю урочисть и репрезентації Пражські. По підписанню акту фундаційного вложено ёго зь нижшими письмами и всілякими моветами до металёвої пушки, и по замкненню замуровано. Опісля заспівавъ хоръ співацькиихъ товариствъ (більшъ якъ 2000 членівъ) гимнъ, а по укінченню виступивъ Дръ Сладковський на мовицю и виголосивъ гарну бесіду, указуючи гарячими и захватуючими словами на великий моментъ для чеського народу. Бесіда ёго трівала 1½ годниї и була переривана неустаючими покликани: Слава! По укінченню бесіди виступили Палацький, Ригеръ, Пражакъ, Клявди и и. и.

¹⁾ Обі гарілки записані въ Тернопільськимъ околі.

ударяючи молотом о камінь, виголошували відповідні промови. Урочисть закінчилася бесідою Урбанка, по чім збор співавъ чеські народні пісні. По тім відбувся бенкет, а ввечерь дане було представлення в новоміській театрі. В неділю даний був бенкет в салі Софії в Праві, на котрім почесне місце займавъ Палацький. Між безчисленими бесідниками промовлявъ також Вир. О. Качала в имени Галицьких Русинів.

Так збулося велике діло, котре послужить Чехам до ширення народної просвіти и волі, а Слав'янщини в славу!

В Загребі дало хорватське товариство співацке „Коло“ для звеличання пам'ятного дня закладив концерт 15-го Мая, а Львівські Чехи спорудили при уділі Русинів, а особливо руської академічної молодіжи, товариську забаву на „Вульці.“ Співаки руські и чеські співали на череміну руські и чеські народні пісні.

— Сербський переклад творів Шевченка. В 12-тім числі сербської літературної часописи „Віла“, котра виходить під редакцією одного з перших сербських учених, Стояна Новаковича, у Білограді, заміщений переклад Заповіту и Неофітиъ Шевченка. Оба переклади виконані в великим талантом, за що перекладачам щире спасибіг до дальшої праці на тій ниві. При тім заміщають так перекладач Заповіту п. Николичъ, як и редактор п. Новаковичъ примітки. Наведемо сі примітки в дословнім перекладі, нехай знають люде, як думають наші браття Сербі про Шевченка, як вони ёго цінують. Примітка п. Николича звучить так: *„Имя Тараса Шевченка, Украинського кобзаря, знакомо всему Славянству окрім насъ Сербів, котрі гаско скорше німецьке або французьке письменство пізнаємо, якъ когдешнебудь славянське. Тарасъ Шевченко, проникнувши глибину народних пісень, взнісся до такої висоти своєю поезією, що її без жадного переднього слова за-для красоти можъ би покласти з народними піснями, и нема Русина, щобъ знавъ гиташин, а не знавъ Шевченка, нема Русина, щобъ любивъ свою вітчину, а не любивъ и Шевченка. Тужлива ёго кобза шакъ само мила Русинамъ, якъ намъ Негоша и Бранка.¹⁾ Усі шеріинія усі мѹки безшаланого згнобленого народу руського шакъ тужливо и природно виголошені у ёго пісняхъ, нехай бѹ іхъ цілий народъ виспівавъ, а Шевченко лише поскуплявъ. Сказали бѹ ми більше про него и загально про станъ руського письменства, але ше перъ хотім бѹ ми сказати децо про отсю пісню. Якъ селшували недавно тому Русини у Львові семі поминки Шевченкові и спорудили на се декламацийний вестеръ, присіли окрімъ многихъ телеграфичнихъ привітанъ и писемъ відъ оддаленихъ Русинівъ, дві композиції Заповіту Шевченка и шо відъ двохъ Русинівъ, котрі не то що дуже віддалені відъ себе землями, але и зъ собою не знающа, а глянь! обі мелодії однакові, тільки, що одинъ повіривъ дежкі вірші шенорові, а другий узавъ всі готире голоси, але ария впротімъ однака. Справді гудна східнісѹ густства! И просіавано Заповішъ зъ обома малими ріжницями підъ одушевляющими покликани публіки: „Спаси Вігъ!“*

Жаль великий, що у насъ шакъ мало угащя славянськихъ язиківъ, а не згіршъ було бѹ, щобъ наші поети покинули Гешого, Гейного и и., и що бѹ намъ просівали децо зъ и-

¹⁾ Найславніши Сербські поети.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дрѹ В. Лугавський, Ом. Паршицький, Дрѹ К. Сущевський.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита**

в друкарні Ставропигийської.

нихъ славянськихъ поетівъ и въ Шевченка, дрѹ когшого ми, може буши, за-для нашої несаідомости, слабій поглядъ подаемъ.“

П. Новаковичъ прописавъ оттакі слова про Шевченка: *„Подаюги въ нашихъ писемі отсей перший перекладъ на сербському язичі — щобъ луге пояснити те, про що говорить и. перекладачъ, подаемо отштутъ провою перекладену черну половину Шевченкової поеми Неофітии. Неофітии — се Християне першого віку, а въ прослідованню, яке вони шеріли, найшовъ поетъ подібнісѹ до прослідованнѹ, яке шерішъ ёго згноблений народъ. В загалі надає Шевченковій поезії головну красу шаштенденційність, шя глибока любовъ згнобленого своого народу, и вінъ всѹ, можна сказати, одинъ зъ першихъ поетівъ у свіші, котрий на шихъ старунахъ шакимъ робѹмъ загравъ. Але й сили Шевченкової поезії не можна пізнати, доки добре не пізнашѹ звичаївъ, положеннѹ и життя ёго народу, котрий бувъ ёму знакомий більше якъ кому другому, бо вишшовши зъ поміжъ крепацькихъ мужиківъ, самъ на собі найліпше пізнавъ муки народні. Треба сказати, що Шевченка шяжко перекладати для публіки, когра слабо знає ті образи, які шовформили ёго поезію, або когра на шихъ погледахъ ишними огима.“*

Въ обохъ тихъ приміткахъ пробивається гаряча любовъ и прихильність братівъ Сербівъ для руського народу и ёго літературѹ.

Сербі одні в поміжъ усіхъ Слав'янъ найліпше порозуміли, якимъ путемъ належить прямувати Слав'янамъ до взаімного самопізнаннѹ, до скріпленнѹ и розвитку славянськихъ племенъ. Сербі одні порозуміли, що нічого не поможє бавитися пустими мріями о „об'єднаномъ языку“, о „об'єднанію Слав'янъ.“ Вони порозуміли, що добро Слав'янства лежить в тімъ, якъ племена славянські будуть себе взаімно пізнавати и вспряти, а не в тімъ, якъ одно племѹ буде друге заізнавати, сильніше нашкоду слабшого замагатися и ёго гнобити. Вони якъ би чули Тарасовий завітъ:

*Обнімѹте жѹ, браті моі,
Найменьшого брата, —
Негай мати усміхнешѹ
Запалкана мати;“*

вони одні не відшуралесъ насъ Русинівъ у нашихъ горю и бѹталанню, за що імъ відъ нашого народу по сто разъ велике спасибі!

БИБЛІОГРАФІЯ.

Поезії Тараса Шевченка. На сихъ дняхъ вийшовъ 2-й випускъ II-го тому поезій Шевченка и обіймає міжъ иншими творами кілька більшихъ поемъ якъ: Княжна, Марина, Сотникъ, котрі досі у насъ були зовсімъ неінані. Третій випускъ вже печатається и вийде в половині Лицѹ. Четвертий випускъ, при котрімъ буде долучена биографія автора, закінчить виданнѹ. Такъ вже невадого будемо могли мати всі твори незабутнього нашого кобзаря в рукахъ. — Оба випуски т. в. I и II, II-го тому можна дістати по 40 кр. а. в. в книгарні ставропигийській. в редакції „Правди“ и „Голосу нар.“ (в Коломи) и в самого видавця. Також можна ще дістати и I-ий томъ. Сподіємся, що наша публіка тимъ радніше привітає и розкупить се 5-те виданнѹ творівъ Тарасовихъ, бо в виданню сѹмъ находятѹ творі, якихъ ми в Галичині досі ще не бачили, а в 3-імъ и 4-імъ випуску напечатані будуть твори, котрі ще нігде не були друкомъ оголошені.

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 16 на стор. 190. належить читати в примітці деякі замість усякі.

Въ Ч. 17. в вїсті про П. А. Кудіша, пропущено в 16-імъ рядку по словахъ: „Видно водятѹ“ отті слова: ще нікчемники по світу, котрі не сором'ятѹ.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352 1/2.

ОТЕЦЬ ЮРИЙ.

Оповідання Б. Згарського.

IV.

Нема гіршої біди для попа, якъ зайги собі въ напастъ нзъ якимъ небудь дідичомъ. Підбехтає мандатора, заколотить въ громаді; має за собою и циркуль и суди и правду и право. Пани панівъ судять, а ворона вороні не виклює ока.

Бувъ на тоді панъ у Негівцяхъ, звався графъ Конарський, молодий справді, за те що можъ новостий. На якихъ дванайцять окружнихъ селъ належало до ёго ключа; то жъ було зачимъ ёму шалити, коли приступало....

Мало коли пересидівъ вінъ яку часинку на своїхъ добрахъ, а зъявився на коли, то хіба тільки на памість всьму диханню по селамъ. Присічетця такъ хочъ би й до свитого; сказано нагулста натура, у всімъ ишовъ лишень за своєю прихюю.

Отець Юрій поховавъ двохъ зъ того самого роду, а сей бувъ уже третій дідичъ. Зъ отцёмъ и зъ дідомъ теперішнѣго живъ у згоді, бо вони були чесні пани, не дали нікому ні злого слова. Зякъ наставъ молодий панъ Конарський, бувало й каже: „Не мині старому, хилити сивої голови, ось передъ такимъ очайдушою, розмарнує, повідаю, ціле добро, неначе вітеръ полову; шкода такого роду.“ Зачувъ наколи, що молодий панъ приїхавъ до Неговець: „Нехай, каже, іде, не іде, для такихъ панівъ, немає въ мене почесті.“

Немає чоловіка безъ ворога. То жъ и Юрия не любили деякі двірські сіпаки за те, що не стерпить иноді їхъ пустої сваволі, а всякому лукавому ділу, заступавъ дорогу. Де не буває панъ дома, тамъ у дворі розводитця всіляко. Одъ гуменного ажъ до самого пана комисаря, кожний радий панувати й хіснувати за панськимъ добромъ. Де-хто прийде до Юрия о пораду зъ громадянъ, а Юрій сказавъ, не сказавъ, зробивъ, не зробивъ що, пе-

рекрутили въ двое, въ трое, позабали не знати що и напастъ готова. Завзявся котрий то зъ двораківъ, поставити кладку старому попові, якъ тільки панъ приде.

Минула восінь, минула й зима, не показувався панъ Конарський въ своїхъ добрахъ, а пинбався десь тамъ по Паризі. Перепостивъ Юрій якось довгу зиму и одъ злощастного празнику, забувъ про внуківъ... За те нагодило пана Конарського лихо на весну.

— Ясний пане графе! сказавъ котрий-то зъ маснозникнихъ двораківъ; коби ви знали, що старий нашъ піпъ про-дасъ говорить?!

— Ну, та що такого? графъ питає.

— Не чесно про таке й нагадувати.

— Я кажу, твоя річъ говорити, одгукнувся графъ.

— Говорить піпъ, даруйте, велика ласка ваша, що нарозумивъ би васъ тоді, на коли бъ освятить вамъ воду.

Покраснівъ на те графъ неначе въ гарячці, да кулакомъ о стіль потоває.

— Непорадна зъ нимъ година, правивъ зашники дальше. Нарубавъ ось нзъ панського ліса пруття та й гарну пасіку уплівъ підъ копанецькимъ лісомъ.

— А се жъ за якою оповісткою? гнівно графъ попытує.

— Та вже жъ за своєю власною прихюю.

— Нажену я старому чорта, що не побачить Петрової динни. Сей часъ розібрати пасіку!...

Панський лизунъ що можъ скоро поквалпився зъ тимъ приказомъ поміжъ службу.

Небавкомъ и самъ панъ графъ допавъ осідланого коня; на чолі бутнихъ двораківъ гайда руйнувати попову пасіку.

Було то зъ кінцёмъ місяця Цвітня. По садамъ, по гаємъ, по лісамъ, порозцвіталися дерева, на стільки запаху й красоти въ божому світі, що тільки веселись да любуйся чоловіче. Прибравъ

Господь Богъ свату землицю такъ гарно, тільки величайте та й кохайте її люде.

— Буде сей рікъ, повідаю, добрий на муху, заговоривъ нашъ Юрій до своєго Мартина.

— На коли бъ ви міні свою пасіку спустили, татуню, а би подаривъ вамъ одъ кожного рою по пнєві.

— Ні, сину, каже Юрій, за твоєю рукою не підуть рої. Стара отсе присвіда спонож хрватця у людей пчоли; иноді не ведуть хочъ якъ коло нихъ побивається хто такий. Мій батько, повідаю, царство небесне ёму, кохався, що можъ, у пчолахъ, а ніколи не розвівъ доброї пасіки. Сказано, муха не любила ёго очей, а все бувало займе її облестний лий пасічникъ. Знахаръ тільки стінний на доброго пасічника.

Нашъ Юрій кохався дуже въ пчолахъ и не пустивъ нікому пасіки; доздравъ її старий дідъ Андрій, которому за роями и літа уплили, а въ пасіці цілий вікъ минувся. Заякъ розпочалися рої, пересидить Юрій цілий день въ пасіці. Любивъ спорипитися старимъ медомъ, то жъ любивъ и пасіку.

— Тату, каже Мартинъ, теперішні пани зъ мивжовъ розводять пасіку та й більший хосенъ мають.

— Дурні вони, повідаю, зъ книжками; старий мій Андрій, не те, що книжка, цілий вікъ проживъ у пасіці, за нічимъ не дивився, якъ тільки за мухою. Дяка ніхто не перекаричить, а німця не перепише.

На отсю поговорку Юрія зъ Мариномъ підъ хатою вбігає заспанний старий пасічникъ Андрій.

— О вовку помовка, а вовкъ и тутъ! Що таке Андрію? питає панотець.

Посапує старий Андрій, а такий зляканий, що язика найти не може. За яку добру хвилю, не наче одъ плачу каже:

— Єгомость, про-про-пропала ваша пасіка!

— Обожеволівъ вси Андрію? запаливъ, — чи що? — га!

На те Юрій схопившись на ноги.

— Ні, панотченьку, тільки слухайте: Підбігъ до мене який-то хлопець изъ двора та й каже: Андрію, дивайте свої пчоли де хочете, приказавъ панъ графъ розібрати вашу пасіку. двораківъ лишъ отъ що не видно. Я й погадавъ: дурний хлопець, дурна ёго бесіда: Дивлюсь, за якийсь часъ, ажъ и справді натягає ціла юрба двораківъ просто на пасіку, передомъ нихъ самъ панъ графъ на коні. Чувъ тільки, якъ грєзнилися: піпъ, старий піпъ! попова пасіка зъ панського пруття! не буде на той рікъ пивъ меду! И не ждавъ зачимъ прийдуть, а бігъ ще змагавъ, аби дати знати.

Юрій побілівъ, не наче мерлець, а Мартинъ роззявивъ губи та й очей зъ пасічника не спускає.

— Не за для графа, повідаю, поставивъ я нову пасіку; хлопці! приведіть міні коня и самі за мною!

— Татуню, нехай васъ Господь Богъ криве одъ напасті графа! не вамъ старенькому зъ нимъ діло, лебедить Мартинъ, заступивши дорогу.

Старий похраснівъ, тільки очі засвітилися.

— Передайся коли хочъ дурному графові; я на старість не дамъ себе зневажати, злаявся Юрій.

А Мартинові задрожало ціле серце въ грудяхъ. Лише що хотівъ розповісти батькові про свій дивний сонъ, який мавъ сеї ночі. Видівъ, буцімъ старий заповся въ адусь глибоку яму, що ажъ прокинувся відъ страху на постелі. Ніхто зъ письменнихъ не віривъ снамъ на стільки, якъ Мартинъ. Мовлявъ, не одне таки до крихти ёму висидлося: якъ разъ нагадавъ собі про такий самий сонъ передъ смертю матери. Заякъ графъ прихавъ, чувъ не одне відъ людей, якъ шукає собі пені да ключки на старого.

Сказано, що на яву бредеться, те и во сні верається; таке й Мартинові. Вже жъ не ажъ, а якесь велике нещастє причувавъ Мартинъ, бо не зважавъ на лаянне старого, все своє торочить.

— Не ідъте, батеньку, до ліса, прошу, бо міні ажъ серце відъ жаху замирає.

— Ти плеканецъ, чи що таке? старий, а дурний! сварить Юрій.

И не зважає на жалі сина. Незабаромъ вишшовъ въ білімъ своїмъ кресаку и стоїть зъ нагайкою въ руці.

— Біда, кажу, Андрію, нагодила васъ зъ такою оповісткою, дорівавъ Мартинъ пасічникові.

— На коли бъ знавъ про таке, паничу, заводить пасічникъ.

— Хлопці! якъ не дасте забрати дідичові мої пасіки, кожному по золотому, гукнувъ панотець и тільки нагайкою спотріскує. Сказано, старий чоловікъ, то завятий: не любивъ Юрій попускати свого

— Добре, кажуть, не дамо, заякъ здужаємо; тільки понасували кресані для більшої охоти на уха.

Уже старий досідавъ коня. Ще разъ принавъ Мартинъ:

— Не ідъте, татуню, покривдить васъ старенького лихий графъ; яке діло, таке ёго сумління!

— Ні, каже, не попущу, хочъ би й вмерти прийшлося, спнявъ коня та й гайда до ліса.

Парубки полетіли изъ сокирами.

Бувъ на тоді Понеділокъ, саме напастний день. До полудня ще далеко.

Завимъ настигъ Юрій свою пасіку ратувати, двораки зъ паномъ графомъ уже розбушувалися. Ишовъ хто по дорозі, старий панотець завізавъ за собою; прибиравлося їх на якихъ двайцять хлопцівъ.

Коли присіли на місце, повіділи якъ изъ пасіки лишилися тільки самі стовпи та й коло нихъ увивалися двораки изъ сокирами. Ажъ волося рвавъ старий Юрій одъ гніву побачивши оттаке діло.

— Хлопці, гукнувъ, не дайте розбишакамъ добра мого.

— А вонъ изъ ними! спокликує графъ и спнявъ коня свого дубомъ.

— Про що занапастивъ мене, пане графе; чите годитця? Юрій зазиває.

— Не тобі йому оправдатися, старий попе; втікай за скоро, коли не хочъ розсипатися.

— Богъ судити тебе буде за мою кривду.

На таку перепалку панотцева юрба минулася на двораківъ, а двораки на нихъ.

— Ти наважився мене графа ганьбити? скрикнувъ молодий дідичъ и натеръ конёмъ на старого.

Поскочивъ въ задъ кінъ Юрія; не встигъ старовина вдержатися на кони, а впавъ коміть головою на землю.

Перепудився панъ графъ на таке; неначе не той самий скочивъ изъ коня, — давай ратувати старого. Не за лихимъ серцемъ, а за панською примхою, доскуливъ кому, такъ за хвилю наявся свого учинку. Деяотрі, що вже на добре посмикалися були за чуби, попустили руки. Затихъ той галасъ; такий страхъ позатикавъ всімъ губи, неначе Богъ заявивъ чудо. Розканий панъ графъ припавъ на вколішки идъ панотцеві; упавъ на якийсь пень, потовкь собі цілий лівий бікъ одъ серця и лежавъ крайно безъ духа. Сподвигнувъ графъ старенького, злаявся на слуги, да піславъ верхомъ до двора по коні, по бричку.

И хто жъ не розкався бъ такимъ падкомъ! Самъ вікъ спонукує яку таку праведну людину, шанувати старість. А се, за ёго пакостю, мало що на смерть не забився старий, на вісімдесятімъ року панотець, священна особа. Гріхъ, кажуть, покласти руку на священника: заворушилось сумління на таке въ пана графа. Вітрянний та не певний, який вінъ и бувъ, ае затративъ на пустоті зовсімъ людського серця.

Саме тоді, коли старенького панотця спокладали на бричку, настигъ й Мартинъ. Дарма спотішавъ панъ графъ, не стндався, хочъ старий, заводити.

Дивне диво розводитця иноді поміжъ панами. Марнують цілі свої добра на нісенітницю, а задля

пустого знуцаютьця до крайності. Ще жъ коли бъ се була й правда, що поставивъ Юрій собі пасіку зъ панського пруття. Нічне ухо не любить стільки слухати плітокъ да підлихъ небилиць, якъ панське: бідному ніхто не підлижетця, а за панами тисячі лукавихъ очей ззираютьця.

V.

Не багато потреба до смерти кожному чоловікові, а найменше старому. Старість не радість, загостить смерть, коби нагодилася яка така причина. Тиждень уже, якъ не здвигаецця Юрій зъ постелі.

Упавши зъ коня, потовкся справді тяжко, но ще більше переточила корінь жиані ёго згривота.

Стільки перевикувавъ, а такої ганьби да кривди не дізнавъ ніколи. Така несправедна вражда пана графа роздерла старе, тепле ёго серце глибоко, бо й вінъ бувъ шляхоцького роду, писався губаричъ. Не стільки про здоровля, якъ про честь дбають старі люде. Хочъ якъ наглядавъ панъ графъ коло старого, щоби подобрити лихо, зазивавъ лікарівъ навіть зо Львова; не подобрило, бо серце не скоро та не легко дасть загоїтися. Приспіла нашому панотцеві послідня, крайна година.

Уже старенького панотця висповідали та й заприцачали. Мартинъ ні ридає, ні заводить, а здався на волю Божу, спогадавъ: „не далека й мині туди дорога!“

У нікого не було таъ великого жалю про наставающу смерть, якъ у старі Феськи. Відна старовина день и нічъ побивалася, очей не спустила изъ панотця, а рада би продовжити віку, хочъ на рікъ, хочъ на півъ року. Гірко її зупадало спращатися зъ такимъ добромъ, зъ такимъ хозяйствомъ, тулатися до смерти въ комірнімъ. Паничъ Мартинъ позабиравъ ключі які не були: не розказує вона ні слугамъ, ні пораетця сама коло хати, почорніла, подалася такъ, не стямитця, куди поступитця.

Недалеко вже вечера. Въ невеличкімъ алькирику, де лежавъ умираючий Юрій на постелі, горіла воскова свічка на століку передъ Спасителемъ. Біде світло відъ свічки, заледви прояснювало темноту комірчини, въ которій стало душно. Въ ногахъ коло постелі, стоявъ синъ Мартинъ, стара Феська и трохъ поважнихъ прихожанъ, неговецькихъ господарівъ. Прийшли вони сердешні попрощатися на віки изъ своїмъ душпастирёмъ.

Ледви що здвигся на крихту панотець; такий марний, тільки беріть да спокладайте въ домовину. Піднявъ сиву, немічну голову свою на подушкахъ, заговоривъ тихимъ голосомъ:

*

— Мартине, пора мині въ тамтой світѣ; не дждавсь по тобі внуки, лишаю тебе одинокого.

И слѣза покотилася на пожовкле сухе лице зъ пригасающаго ока.

— Татуню! Господь Богъ милосердний, чей васъ підратує; за вами й мині недалеко дорога...

— Ні, синочку, я вмираю, а тебе нехай благословить Господь здоровлѣмъ и всѣмъ добромъ.

Мартинъ приклякъ, уцюлювавъ руки й ноги, наколи отець зробивъ хрестъ ёму надъ головою.

Приступили й прихожане віддати послѣдне цілованне.

— Дякуємо за науку, мовлять, за весь трудъ коло насъ, коло діточокъ нашихъ.

— Пам'ятайте о мині и Бога прохайте за мою душу. А ти, Мартине, не забувай про Феську; вона була дбала и вірна; напруживъ злишку силъ своїхъ и висказавши се одвернувся, неначе запавъ у сонъ и отдавъ Богу духа. Тихо й горестно вчинилося въ алькирку; напохилившись шептали присущні молитву; ажъ за добру хвилю, що найревніший плачъ, роздався старої Феськи. Такъ померъ послѣдній Холмщакъ въ цілімъ околі.

* * *

Поховали Юрія славно, величаво. Не лише Негівщане проводили тіло пам'ятного душпастиря свого въ святу землю, а назбиралося тьма народа зъ всіхъ селъ сусіднихъ. Зверхъ п'ятьдесять лѣтъ попувавъ вінъ и бувъ знакомии кожному, одъ маленької дітнини, до найстаршого чоловіка. Не було такої людини, що не зазнавъ би хто ласки божої, підклавши голову підъ евангеліє, коли Юрій читавъ службу. Хто найбільше заводивъ и жалувавъ, то неговецькі; не було поміжъ ними ні одного, котрого не охрестивъ би, або не звінчавъ; старі дітьми ёго затамили, а молодимъ повиділося, будьто би старому їхъ панотцеві не вмирати ніколи.

Тиждень минавъ одъ похорону. Саме въ той день, коли вмеръ Юрій, стояли ночью вартівники на сторожі коло церкви. Нічъ була місячна, ясна, така погідна, що жаль очей прижмурити. Десь такъ коло опівночи заблїсло світло зо всіхъ віконъ одъ церкви. Вартівники, що загадалися були про старого небіщика-попа, подубіли таки зъ страху підъ церквою. Скоро день рознеслися слухи по всѣмъ селі: о півночи, — правивъ небіщикъ-піпъ въ церві службу божу, а мерцівъ найшла повна церковь. Начімъ світъ—влялися вартівники про те, що виділи та й чули.

Деякимъ показувавсь Юрій підъ лісомъ, на місці, де стояла ёго пасіка, въ саме полудне. Довго ходили про него поговорки въ народі; ще нині нагадують, а чи кому являється, не знаю. Говорили

тільки про графа Комарського, якъ одъ сеї хвилі крайно збожеволівъ, розпутавъ все майно та й молодимъ ще померъ марно въ Варшаві.

Не чувати на теперъ, аби хто їхавъ до Неговець святити воду; тільки бзнии тамъ що можъ багато: росте вона, якъ росла давніше...

— * —

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Колядн. — Поганські народи обходили свої свята танцями и піснями. Слав'яне, яко світлопоклонники, розкладали такожъ огні. Посвідчає о тімъ одно місце у Екгарда (Monum. Jutreboc., 59): In quolibet colle simulacrum quoddam idoli, peculiari nomine insignitum colendumque expositum erat, quod Slavi diebus festis venerabantur et etiam saltando colebant. — Erat enim species religionis inter gentes per ignes flammamque saltare. — Vidi enim in aliquibus civitatibus accendi rogos et trans eos saltare aliquos, non solum pueros sed etiam viros, infantes autem per flammam ferri a matribus: videbatur autem esse quaedam expiatio et purgatio.

Обрядъ розкладання огнівъ и скакання черезъ него доховався у насъ при празнику Куцала. Під часъ гагілокъ палять у насъ огонь черезъ всю нічъ въ велику суботу. Въ часі колядъ огнівъ не розкладають, а тільки горить світло черезъ нічъ въ хаті. Однакo въ пісняхъ стародавніхъ споминяються ще колядні огні:

Уродилася Коляда
На кавуні Рождества
За рікою, за бистрою,
А въ тихъ місяцяхъ огні горять
Огні горять великкі,
Вколо огнівъ лавки стоять
Лавки стоять дубовні.
На тихъ лавкахъ гарні хлопці,
Гарні хлопці и дівчата
Поють пісні колядочки!
Въ середині старець сидить,
Остриє свій булатний ніжъ,
Коло котла ковель стоїть:
Хотять козла зарізати и т. д.

Ся коляда для насъ дуже важна. Вона показує намъ, що празникъ колядъ бувъ празникомъ родячогося Сонця; що тоді палилися великі огні, около котрихъ молодці и дівчата співали пісні колядні (въ честь Сонця); що тоді приношено козла въ жертву Коляді.

О козлахъ жертвоннихъ приспівують часто наші гагілки. У насъ підъ часъ колядъ доховався ще звичай, що хлопці ходять „зъ козою“

(Галька, II, 15; Основа, 1861, грудень, 68); звичайно перебирають одного хлопця за козу, а другого за Діда. Вираження Дідъ пршепівуєся ще досі вразъ зъ козломъ. Знана єсть повсюда гагілка:

Ой Дідъ, Дідъ та й Ладю!

Та повідай кізле правду.. (Гол. Басн., 92)

Єсть також одна забава при гагілкахъ, звана „Дідомъ“ (Галька, I, 115). Здаєся, що Дідомъ именовали Русини Сомце (Корса, Дажьбога). Після Слова о Полку Игоревімъ звався Русини „внуками Дажьбога“. У насъ зовуть ще солону, котру на святій вечеръ розстелюють по землі, Дідухомъ; а снігъ пшеничний (або житний), котрій ставлять въ куті образової стіни въ хаті, Дідомъ. Назви Дідухъ и Дідъ пояснюються тимъ, що Сонце, яко Дажьбогъ,¹⁾ було богомъ урожаївъ и плодівъ земнихъ. — Обрядъ палення Дідуха (на другий день колядъ) пригадує намъ таємничі огні колядні. Народъ привъязує до того огню велику силу, уживаючи при німъ всілякихъ заговорівъ (Раці, I) и обгріваючися огнемъ, що би боляками не обкидало (Галька, II, 14). Належить собі пригадати, що боляки, після вірування Іранцівъ, обкидали того, хто согрішивъ противъ Сонця. О болякахъ споминає також одна гагілка (Шейковскій, бытъ Подолінъ, I, 16).²⁾

Позаякъ празникъ родячогося Сонця стоить въ зв'язи зъ сотвореннямъ світа; такъ нічо дивного, що Слав'яне у своїхъ пісняхъ коляднихъ оспівували сотворення неба и землі. И. Вагнлевичъ записавъ одну таку коляду космогоничну. Въ ній кажеся, що передъ сотвореннямъ світа було одно синє море, а середъ моря зелений явір'я, и на німъ три голуби, котрі раду радили, якъ світъ „снвати“. И сотворили голуби землю, посіявши „дрібний пісокъ зъ дна моря“; — а небо, сонце, місяць, зорі и звізди посіявши „золотий камінь зъ дна моря“. (Гол. Христ., 343).

О яворахъ споминають дуже часто наші коляди и гагілки. (ар. Правда, ч. 17; Основа, 1861, грудень, 55; Шейковскій, бытъ Под., I, 15; Галька I, 103; Раці, I, 23). Німці до нині ще уживають въ часі Різдва свій „Weihnachtsbaum“, окращений всілякими овощами, Індійці вірували, що зелений явір'я на золотімъ вершочку гори Меги бувъ деревомъ життя. Такимъ способомъ наші колядніи

¹⁾ Дажь означає въ старослав'янськимъ язичі те, що ниніше дай. Дажьбогъ єсть тільки, що Дайбогъ. Наші Коляди мають звичайно пршепівъ: ой Дай-Воже!

²⁾ У подібній гагілці, поміщеній въ Правді (ч. 17), перемінене слово болдчюкъ на брехючюкъ. Подібна и вірш „повідай кізле правду“ перемінюють звичайно „повідай пани правду“. Въ того видно, якъ народъ, не повинаючи вже первісного значіння, перемінює въ обрядовихъ пісняхъ повдінні слова и мисля.

явір'я и німецький Weihnachtsbaum означують не що инше, якъ „дерево життя“. (Зъ індійського істѣ повстало въ нашій коляді мор'є).

О голубахъ згадують наші коляди яко о творцяхъ світа. И ту виясненне можливе. — Пічну відъ страви колядної, званої голубцями. Якъ короваи були тістомъ жертвнимъ для Корса, такъ и голубці пригадують намъ тихъ таємничихъ голубівъ, творцівъ світа. Суть сліди, що голубці приношено богамъ въ жертву. Въ великий Четверъ, въ часі отже гагілокъ, несуть ще и нині голубці (вразъ зъ книшами) до церкви, а опісля до священника. Не потребує пригадувати, що жертви поганські, несені въ храмъ, доставалися наконєць такожъ священникамъ. Іранські Athrawa (в атрові-служителі ватри т. е. огню), індійські Брамано (наші Рахмане), слав'янські жреци покріплялися людськими дарами місто богівъ.

Язиково взявши подібуюмо въ слові голубъ той самъ пень, що въ слові коляда — єсть нимъ голь або моль (зрив. латинське columba). Зъ того видно, що вираження голубъ не треба брати въ значінню птиць, але ладково въ значінню Бога-Сонця.¹⁾ И дійсно въ одній коляді творить світъ зъ „піску“ не голубъ, але самъ „Господь“:

Піруєвъ самъ Господь на дно въ море,
Діставъ Господь жовтого піску,
Та посіявъ по всьму світу.
Сотворивъ самъ Господь небо и землю,
Небо зъ звіздами, землю зъ квітами.

(Новосільскій, I, II, I, 104.)

Єсть ще одна легенда українська, стягаючися до того же предмету. Пісокъ зъ моря добуває не Господь, але „Сатаніалъ“. — Всі ті повір'я доказують намъ, що вв часівъ поганства вірено повсюда, що світъ и земля повстали черезъ посіянне морського піску и жовтого каменя. Єсть то тільки попсована традиція о золотихъ піскахъ и каменяхъ гори Меги, на котрій розтаввся зелений явір'я.²⁾

¹⁾ Въ іншихъ варіантахъ тої коляди співають о паввахъ („півучиньвахъ“), місто голубахъ. — Піви суть улюбленимъ предметомъ колядъ. Очевидно, що такі коляди суть стародавні и не могли повстати на тій землі, де Русини теперъ мешкають.

²⁾ Зелений явір'я, яко дерево життя, приходить такожъ при весільнихъ обрядахъ. Зовсея тоді божимъ деревцемъ або райскимъ деревенкомъ. Прибираючи єго на явір'я німецького Weihnachtsbaum, співають такъ:

Райское деревенко

Передъ райскъ столу,

Тѣ жъ райскъ жиламъ,

Та сщасливо зидано. (Дн. Русалка, 34)

Назва явір'я єсть тільки випадковою. Новосільскій толкує слово ява и явір'я, за помощю санскриту черезъ „житте“.

Сіяння піску и камена при сотворенню світа
пригадає нашъ народний авіярай, посівати зерномъ
на новий рікъ. При такімъ посіванню, бажають,
мише зимової пори, гараду и добрихъ урожаївъ.
Свято колядъ, яке свято родячогося и родячого
Сондя, єсть для такого бажання цілкомъ відповідне.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Не тільки новий рікъ, але также и щедрий вечеръ
(свято Йорданське) впадає въ часъ поганськихъ колядъ.
На Поділля числять часъ колядъ відъ першого святого
вечера ажъ до 22. л. Січня; треває отже цілий місяць.
Иранці обходили празникъ родячогося Мітгри также черезъ
довший часъ, обсилаючи дарунки и коляди, якъ и ми дося
ще творимо. (Wiener J. В. der Litt III, 152).

ФЛОЯРА.

Горить вогонь передъ нечи,
Горить догорає —
Сидить батько кінець стола
Та важко думає...
Сидить мати у кімнаті
Та молитца Богу,
Серце чує-причуває
Велику тривогу
Та не знає уповісти —
Нехай и не знає!
Сестри сидять у каганця,
Шиття дошивають
И братъ сидить на ослоні —
У флюару тужить
У флюару Иванову,
Що въ цісари служить;
На разъ и слава! — Окъ, вишньому,
Иване, Иване,
Чогось твоя замовила
Голосна Флюара,
Де ти въ світі пробувала?
Яка твоя доля?...
Повтерався — взявъ флюару,
Та затокъ за сводокъ,
А самъ вийшовъ нишкомъ зъ хати —
Пішовъ въ стайню спати,
Щобъ съ коникомъ розмовляти
Про рідного брата.

А въ гарячій Італії
Въ зеленому гаю
Лежить жовнярь застрілений —
Смерти дожидає,
Самий, самий, якъ близна!
Тільки місяць світить;
Надъ нимъ пишпа черемшина
Розпустила віти,

А вінь лежить та думає;
Нагадає своїхъ,
Прощаєтца зъ батькомъ, зъ неневъ,
Зъ братикомъ, сестрою,
Ще й зъ дівчиновъ Катериновъ —
Тимъ щиримъ коханнямъ,
И съ товъ зброю золотою —
И съ коникомъ въ стайни,
Що го носивъ на гуляння —
Якъ зъ названимъ другомъ!
Ажъ тутъ тихо, тихесенько
У велику тугу
Деє флюара обізвалася,
Та й зновъ занімала...
Жовнярь склонивъ голівоньку —
А зорі зоміли.

Зійшлись побратимки въ неділю —
Щобъ побратима розважати,
Що не робили — не зъуміли!
А муте браття ще заграє
Въ Иванову славному флюару! —
Що вони не діяли — а даромъ, —
Якъ и німа такъ и німа!
А панъ въ Італії дрима
Підъ кучерявовъ черемшиновъ. —
Що ёму смитца, що дума?
Чи про коня, чи про дівчину? —

Ю. Феджовичъ.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

I.

Сокиринці, Студня 25-го, 1865 року.

Спасибі тобі, дорогий мій Батьку, що ти мене
не забувъ при старості моїй и при каліству отимъ
письмомъ, що я получилъ одъ тебе и тимъ карбо-
внцемъ, що здався мні більшимъ одъ великої
сочні.

Легко мні стало на душі, якъ прийшовъ той
писарь, що вже два годи, якъ не бувъ у мене въ
хаті и сповістивъ, що мні прийшло письмо відъ
тебе любого приятеля. Лежавъ я самъ медль у
болівні, та що и съ нечи не злавивъ, — якъ же
почувъ про тебе, то неначе руками зъ мене знято
їі, мовъ сто бабъ пошептало... такъ мене розва-
жило письмо твое, а ще більше въ пригоді стаєть
той карбованецъ, що ти, мій Батьку, приславъ
мні. Взявъ я въ руки те письмо, мовъ би самъ хо-
тивъ ёго читати, да зъ недуги и не змігъ, и не знаю
уже, що я хотівъ зъ нимъ робить одъ радости, —
и ціловавъ ёго и слізьми обливавъ и Богу дяку-

завъ и тобі, мій дорогий приятелю, що ти мене не забувъ нещасного камики, нехай тебе не забуде Богъ и не сімь світі и ма тїмь.

Треба, да й дуже треба було міні сего карбованця! Мавъ я въ себе два їхъ, що давъ міні панъ Галаганъ — спасибі ёму, за те що кобзою гостей потїнавъ, якъ були въ ёго веднікі зазови; да, мабутъ, дось Богъ шепнувъ тобі, добрий Батьку, що треба міні ще третєго. Отъ я, дяковавши Богу и добримъ людемъ, подучивши одъ тебе сей гостинець, и заплативъ оброкъ; а далі вже бачивши свою немогету, сумовавъ, сумовавъ да й одказавси одъ землі, оддавъ її на мрть хрещений. Бо вже — що мавъ яму светинку, (було въ мене їхъ четвірко), все те позбувавъ да все на оброкъ влавъ и теперъ остався безъ ні одной скотини и безъ десятинку, тїлькі сама кобза, да й на тїй щось мало заробітку вбачаю.

Тяжко жити при старості и при каліству безпомощному, да що жъ будешъ робить? Нічого, якъ ти кажешъ, Батьку, на долю свою нарікати, а якъ Богъ пославъ, такъ треба и горювати.

Добре бъ, Батьку, мій голубе сивий, якъ би ти пожалівъ душі старечой да подавъ міні ище грошей карбованцівъ хоть съ чотыри. Мавъ одежинку хоть прѣпаненьку да, ножи здоровъ бувъ, да и въ тїй міні було тепло, а теперъ не сила моя неодїжному по холоду ходити, а прийде святий пість, да треба говіти; треба бъ да й дуже треба хоть порваний кожушокъ собі соорудити.

Награждавъ ти мене, мій лебедю білопїрїй, и грошима и добримъ словомъ и приятельствомъ; за те тобі дякую и встаючи и лагаючи и въ пісні и въ молитві и въ гульні и въ роботі. Не оставъ же мене нещасного и въ сїй великій нужді. Пошле тобі Богъ за те здоровья, щобъ здужавъ старихъ ворогівъ нашихъ підъ законъ натинати, и щастя — щобъ послугувати цареві да и до насъ благополучно вернувся. Оттоді то, Батьку милий, якъ що живъ я буду да дожду тїй години, подякую тобі въ вічі и рѣскажу усе въ смакъ.

А поки що, листи твої будуть звеселять душу старечу, що такъ часто я їхъ перечитую (хоть и не своїми очима) да тебе згадую, а підъ часъ одъ жалю й заплачу да съ тїмъ и спати ляжу.

Бувай же здоровъ, мій дорогий приятелю. Нехай тебе милує Господь да пресвятая Богородиця, а молицца їмъ за тебе буде по смерть твоїй вірний слуга

Осшавъ Вересай.

Оттакъ-то Батьку!

НЕОФІТИ*)

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Бягений Згарський.

Передне слівце.

По суду німецькихъ ученихъ естетиківъ, не має бути цією поезіи політика. Кажуть вони, що тїмъ робомъ плазїтця високий духъ її, ділаєтця вона тїльки наймичкою верухливихъ, добовихъ прїмуванїй. Поезія має зъобразити намъ ідеї правди и демократности не лишень на якусь певну добу, а на цілу будущину, т. е. на віки. Тїльки таке доема ставєтця справдешнимъ загальнимъ добромъ цілого чоловічества и зъ ряду въ родъ переходєтця, за рївно свїжа, нова, прекрасна, въ серцахъ далєвихъ поклісїй, якъ у смєчасовихъ своїхъ. Ідеї політичні промїлєвуютця та й розяснюєтця тїлькі за кровавими борбами, дроблять людей на партїи и, що можє, ворохоблять. Не вражда, а самий безпристрастний божий миръ, високе придїлєцє поезїї. Було чєй мало політичнихъ поєтївъ, що въ своємъ часі довіршувалися великої слави; мїні вірши їхъ мають тїльки историчну стїйность: сами вони пішли въ непамять.

Повисочі гадки не виключають однакѣ сего, що люде въ політичїмъ розвоє, самихъ високихъ и глубокихъ ідеї черпати мають да мають, маъ побані. Нею загрїватися мають у всїхъ честнихъ, славутихъ горожанькиныхъ ділахъ; вона проповідати має їмъ що найвєсчї добра — правду и волю. Изъ неї одушевлятися має народъ справдешнимъ, гаричємъ патріотизмомъ: вона просвітить ёму ясною зєркою на темнїмъ путі такъ домашнїй, якъ и громадської живїці. Тїмъ-то прославляє вона всїхъ героївъ народнїй исторїї, такъ хочъ не въ службї лицемірнїй політиці, заховує поезія найвєсчє політичє добро — всї патріотичнї чесноти, уважуючи високу цїль політиці, на самихъ доконалихъ примїрахъ. За-для того здєтця поєти віщамї, що неначє божий духъ говоривъ би їхъ устами, відають вони про судьбу свого народу.

Поезія — то зеркало народнєго духа. Чимъ небудь одушевляєтця народъ, пламеними буквами пишєтця въ поезїї: вїяже вона чоловіка зъ Богомъ, свїтомъ, и родимого землею. Повсюдєнка прибирає вона приличку народню, розвиваєтця въ купі зъ народомъ, которий її плакає. О скїльки вірно, справдешно розвиває намъ природу чоловіка, о скїльки ділаєтця загальною и на чужий языкъ

*) Гл. Поезія Тараса Шевченка вип. 1: Т. I. У Львові 1866 Кобзарь Т. Г. Шевченка над. Кожанчикова, Петербургъ. 1867. въ многими обривками въ тєматі Неофіти.

дастця перевести. По крайній мірі, якъ правда, такъ и натура чоловіка однака; послідня заявляється всіляко, ведля розмаїтихъ містцевихъ обстановокъ. За-для того правитця про духа и характеръ поезіи, якъ до народу и часу, которому приналежить. Живий народъ доти, доки жива у него поезія.

Нашъ дев'ятнадцятий вікъ, то вікъ самої гарячої пристрастної політики. Идеї права и справедливості, пробиваютьця що разъ більше до гурту. Побиваютьця люде за волею и долею. Не дивъ про те, що и поезія набирає політичній прилички, а зъ підъ враждающихъ таборівъ, зачинають поети своїхъ приверженцівъ до хоробрости и витривалости. Де-куди перейшла поезія зо всімъ въ службу політики, не чувати нічого якъ тільки про ворогівъ, недолю, слези, інаблю, кровъ, огонь, месть и подібні речі. Не медомъ, а жовчею напуваютьця многі віршописи, бо находять великий одгомоль въ умахъ да серцахъ розиреного люду. Изъ исторіи добувають вони самі придатніщі образи на спокріпленне идей своїхъ живими доказами. Немає навіть поміжъ славутищими именами такого, котрий не заявивъ би хочъ невеличкимъ віршомъ своєї політичній віри. Особенно въ посліднихъ десятикахъ лїтъ нашихъ, коли идея народності зділалася могутчою двигнею въ Европі, поезія, бїльше, якъ давнїше, пишетьця політичною барвою. На своїхъ поетівъ, зсилаютьця теперъ-то народовці, неначе на евангелїе, написавши на прапорі своїхъ славутищї имена їхъ. Поезія найбільше плевав и розвиває народність, а коли політика стаєтця народною, такъ уже жъ и поети служать політиці. Зъ відсєлі буде намъ понятно, зъ якого становиска на теперішніхъ поетівъ намъ задивлятихъ зупадає. Будуще покоління наше читатиме їхъ твори мене иншими очима; для насъ вони тимъ цїнніщі, чимъ бїльше въ нихъ патріотизму.

Тими короткими мислями загадавъ я напередовити мою розвідку про Неофіти, Т. Шевченка.

(Дальше буде.)

ДУМКА.

Зайшло вже сонце за горою,
 На море синє вже надїгъ туманъ,
 Лети жъ, лети, корабль, за мною,
 Шумуй, шумуй, сердитий океанъ!
 Я бачу берегъ того краю,
 Де вічно літо, де красна весна,
 Туди, въ той край я поспішаю —
 И здумавъ те, чого уже нема!
 На очі слези навернулисьъ,

Душа кипить и завірає,
 Знаєме щастє зновъ літає,
 Буцимъ стара любовъ вернулась!
 Згадало серце, якъ любило,
 Якъ знало віру, слези та обманъ!...
 Шуми жъ, шуми, моє вітрило,
 Бушуй, сердите море-океанъ!
 Лети, корабль, по волі хвилі,
 И де захочешъ приставай,
 Та тільки въ край мої' ріднини
 Ніколи ти не завертай!
 Туманъ тамъ вічний надъ землею,
 Тамъ вперше щиро я любивъ,
 Тамъ музи гралися зо мною,
 Тамъ я літа свої згубивъ!
 Тамъ мене радість одурила,
 На тугу серце осудила,
 Черезъ її покинувъ я
 И рідну хату и поля!
 Покинувъ я дівчатъ отихъ порочнихъ,
 Що ні-за-що їмъ віддавъ усе:
 Спокій и волю я душу непорочну,
 И славу й гроші и всєго себе...
 И васъ забудь невїрні, молоді
 Дівчаточка хорошиі такі,
 Забудь и васъ... а все жъ на серці ракъ
 Ніщо глибокихъ вразъ не залічило...
 Шуми жъ, шуми, моє вітрило,
 Хвилюй, сердите море-океанъ!

Н. К.

Зазуля - Кукавка.

(Написавъ Иванъ Верхратський.)

(Дальше в концѣ.)

Для чого вона такъ печеться о зазулі, а власні потята замедбує, доселі одвітно не пояснено. Що же тїкаєсь зазудячого способу нести яйця у чужі гнізда, то толковали и сю подію рівно. Найбільше имовірною здається бути сему причина, котру п. пасторъ Бремъ подає.

И такъ ведля сего вірного помічателя несєся зазуля, якъ и всяка птиця, на простоволі мало що не черезъ два місяці, але зносить що вісімъ днівъ, лише одно яйце. Тому - то, виводить вінъ, и не змогла бъ зазуля сама їхъ висїдовати, понєже перні яйця вже зогнили бъ, нимъ би останнє було знесене. Але природа, ся мати для всіхъ своїхъ створівъ рівно старанна, надїлила зазулю тією чудною побудкою (инстинктомъ) свої покладки по чужимъ гніздамъ розносити.

О несенню зазулі и повсєденню молоді, коли вилупиться изъ яйця, дещо розкажу ширше, а

вменно наведу помічання, які самому зробити було неможливо, і те, що Дрґ Бннеръ написавъ о тїмъ предметі.

На екскурсі 24. Цвѣтня (6. Мая) 1866 р. побачивъ я передъ Кривчицькимъ лісомъ пару жайворонківъ гніздо собі вьючихъ. Не оподалікъ сиділа на землі зазуля придивляючись уважно сквапному їхъ побранню. Що дивна, не полохались сі гарні птички наглядиваннемъ зазулі — а, якъ звісно, птичці кубло вьючі суть дуже журливими и обачними, и дуже бережуться, що бъ їхъ гніздо не відкрити.

Хотячи ближше придивитись, посунувся я кілька кроківъ на передъ, але тїмъ сполохавъ зазулю. — Трудно, якъ можъ було помітити, зірвалася вона, а улетівши ледви на 30 кроківъ сіла опъять, причомкнувши до землі. На сей разъ було для мене досить; я догадався, чого зазуля нагледує жайворонківъ — а хотъ мене и тишило тую цікавую сцену природи, що її такъ краснорічиво описували, власними бачити очима, таки не затримувався я довше на тїмъ місци: того дня вбрався я головно на екскурсію ентомологічну, то жъ и пішовъ не зупиняючись дальше до ліса збирати комахи. Дня 2. (14.) Мая прийшовъ я опъять на те місце и найшовъ въ гніздочку трое яецъ жайворонячихъ и одно зазуляче. Дня 12. (24.) Мая хотівъ я зновъ подивитись у гніздо, та дальші ділати помічання; нд не найшовъ вже ёго. Якъсь непростена рука видрала гніздо и зробила мойй утісі конець.

Перепинений оттакъ до кінця довести мой спостереження, приведу тутъ въ тїмъ згляді помічання Дра Бннера, котрому добродієви світъ завдячує такожъ и відкриттє вакцинаціи (щїплення віспи). Отъ-що пише сей многозаслужений мужъ:

„Дня 18. (руського 6.) Червця 1787 р. обозривъ я гніздо Покропивника (*Accentor modularis*) и найшовъ въ нїмъ одну зазульку и трое яецъ Покропивника. На другий день обозривъ я ёго впъять; зъ яецъ вже булн виклюнулись молоді, але всёго було въ гнізді лише зазулька та й одно мале покропивнича. Мое гніздо було заразъ зъ краю гушавника, а такъ мігъ я докладно підмічати, що въ нїмъ дієся. Зъумлений бачивъ я, якъ молода зазулька, котра такожъ недавно що изъ шкаралющи вилупилася, и те покропивнича, що осталося, викинула зъ гнізда. Варто було видіти, якъ виперала вона свого товариша. Вона старалася покропивнича на хребетъ закинути, пхаючи ёго крилами и помагаючи собі при тїмъ и туловищємъ. Але, щобъ малого покропивника на своїмъ хребті лучше помістити, внесла вона свої плечі дъ горі и полізла потїмъ задомъ до краю гнізда. Тутъ спочила

вона трошки, а відтакъ пхонула свого ривала такъ сильно, що вінъ випавъ изъ гнізда.

Потому позістала ще зъ кілька хвиль въ тій поставі, обмацювала кінцями криль навколо, мовъ би хотіла звирати, чи їй штука її удалася и назадъ полізла въ середину гнізда. Часто помічавъ я, якъ молода зазуля кінцями криль яйце або гніздюха обмацювала, впередъ нїмъ взяла її випихати. Здається, що кінці криль тоді у неї дуже почутні, а такъ вона, хотъ и сіна у те время, по крайній мірі за те винагорожена.

Пізнійше положивъ я яйце у гніздо, а зазуля витиснула я викинула ёго подібнимъ способомъ, що й перше.

Відъ того часу я часто и въ неоднімъ гнізді разъ по разу подібні ділавъ попити, а молода зазулька, завсїгди поводитася однаково. Иноді, коли драгалася на край гнізда, не успіла удержати свій тягаръ, та опускала ёго; но те їй не мішало; спочивши трохи, починала впъять свою роботу, и не спіснула борше, ажъ поки не досягла свого.

Ціла подоба молоді зазулі одвічає зовсімъ до діла, яке сповняє. Хребетъ въ неї инакший, якъ у прочихъ птичъ, що виклюнуться, широчезний, а въ середині зъ дільцемъ, мовъ би вижолоблений.

Сей долець здається природою призначений до того, що бъ яйця або потята зазуля на хребті могла лучше удержати, а відтакъ и спрятнійше викинути. По дванадцяти дняхъ виповниєся сей долець зовсімъ, а відтакъ дістає зазулячий хребетъ такий видъ, який є загаломъ и у иншихъ гніздюхівъ.

Иноді случается, що зазуля зносить дві покладці въ одно гніздо, (Поданне Плиния по тому не справджується,) а тоді для одного зазулятка погибель не минуча. Такъ виклюнулись въ однімъ гнізді дві зазулі и одинъ Покропивничокъ, такожъ зістало ще одно яйце Покропивника не висїжене. Кілька годинъ по вилязі почалася затята борба межн зазулями о посіданне гнізда. Цілісенський день боролись безъуспішно, та ще й на другий трівала борба до полудня. Ажъ по полудню дужша и більша зазуля виперла изъ гнізда другу, а відтакъ упоралася и зъ кропивничкомъ та зъ яйцемъ невисїденимъ. Дивлячись на борцівъ, здавалось на переміну, що сей або той возьме верхъ. Одинъ другого випихавъ не разъ на край гнізда, та впъять упадавъ підъ тягаремъ; ажъ наконецъ сильнійший зъ великою натугою поборовъ суперника. Відтакъ виговдала стара побідителя.“ (*Philosophical Transactions for 1788, II.*)

Въ хаті дермати зазулю дуже не вдається. Старі суть за надто полохливі, за звичай не хочуть їсти и вскорі здохають. Молодихъ гніздюхівъ

легше годувати, хоча трудніше їх призначити, що бь самі їли. Клітка для них має бути простора; однако жь ліпше дати їмь свобідно літати по кімнаті. Загаломь не стоїть труда много теряти часу и заходу коло ховання зазулі, бо вона ніколи не уласкавиться, но противно завжди задержує свою загонисту, неспокойну и дну природу. Въ неволі має навіть голось теряти, и не коває. Такь розказує Бремь, що зазуля, котру вінь ховавъ у великій деревлянній клітці, ніколи не кукнула, но видавала голось храпливий, мовь яка хижка птиця, и полохала тимь своїмь хоркавліннямь не помалу меншихь співочахь птичокь, котрі були въ осібнихь кліткахь, но въ тій самій кімнаті, що й зазуля. Впрочімь сиділа вона завжди сумно и понуро. П. de Schauroth ховавъ такожь зазулі, въ цілі пізнати їхь норони. Въписьмі до Бехстейна, славного орнитолога, каже вінь: „Зазуля немає майже жаднихь приміть, для котрихь би її стояло держати яко pokojового пташка. Доросла зазуля надто дика и істочита; а и загаломь є вона неприступна и бішенно-зісна; впрочімь звичайно сидить похнюпившись. Я вже ховавъ їхь доволі. Останню, що годовавъ, выдравъ я изь гнізда Жовтогрудки (Жовтобрюха — *Emberiza citrinella*), котра дуже тимь непокоїлась. Моя зазулька, була ще сліпа, напала однакъ на мене дуже нагально, якь її взявъ у руки. Віттакь, справді не знаю, якь пояснити глупу терпеливістьь вихователівь зазулі; ледво що днівь маъ шість тримавъ я її у себе, а вже несито пожирала кормь, що їй подававъ. Я годовавъ її мясомь птичимь. Такь требао дуже довго, поки сама навчилася їсти изь своєго коритка зь ідломь. При тимь була вона въ своїхь скокахь и въ цілімь своїмь поведенню такь нагальна и загониста, що начяння вивертала. Хвість рісь їй дуже поволі; зовсімь ласкавою ніколи не була; завжди шулькала и скакала до мого лица и до рукь, а навіть до всєго, що до неї приближилось, такожь и до иншихь птиць. Першого универсального корму¹⁾ їла дуже лакомо, відь чого много гноїла, и часто обезхарювалась; такожь пожирала вона власні екскремента. Зь своїми короткими лазними ногами є дуже неспосібна; ходити не може зовсімь, а лише скаче; но за те тимь способійше літає“.

¹⁾ Кормомь, такь званімь першимь универсальнимь, можь майже всі птиці годувати. А робитьсь вінь такь: береть чиретну, добре випечену булку, кидася у свіжу воду, що бь добре вимокла, потімь витиснувши воду, поливаєсь булку молокомь, и замішує потімь до того ще більшу або меншу кількість (найбільше зо дві третинь) чистого гнєсу ячмінного або пшеничного.

Хотий зазуля яко pokojовий птахь не много має приміть знатнихь, то однако є вона у всіхь Славянъ птицею улюбленою, поетичнею. Іменно виступає вона въ пісняхь народнихь, особливо въ руськихь яко символъ сиріцтва и вдовицтва. Такь вже въ Слові о Полку Игоря вложені въ уста Ярославни, розпуючоюся за Игоромь, любімь своїмь мужомь, попавшимся въ неволю Половчанамь, дуже поетично и зовсімь въ народнімь зміслі слова „Молечю зєзницею (т. є. зазулею) по Дунаю“. Такожь розказується про перекидання жінокь въ зазулю. У Сербівь сестра перекидаєсь зазулею тяжко затуживши по мертвому браті. У Ляхівь княжна, котру віддавали насильно, за міжь, перемінилась въ зазулю. У Русинівь є повірьє, що зазуля и дятель були перше людьми, а послі Богь такь давъ, що поробились птицями. Декуда кажуть такожь, що вона не має пари. Була вона колись жілкою та усмертила свого чоловіка; за те и покаравъ її Господь. До страшного суду буде вона літати зазулею та блукатись самісеньна безь подружжя по широкому світу.

На Україні є цікава сказка о тимь, якь близнятка перекинулись въ соловія и зазулю. Одна дівка, хороша якь квітка полюбилась зь ужомь, такь вінь и повівъ її у свої склянні будинки. Що то не убивалась за нею стара мати — сказано зтерляла однимь — одну свою дитину та зістала сама якь персть. Тимь часомь собі заживають ужь изь дівкою на славу, а вь'рікь нажили и близнятокь: хлопець та дівчинка найшлись — та такі хороші — у матірь, бачь, вдалися. — Отъ, коли вже вони въ людей породились, такь їхь у людей и перехристимо, каже вона до змня; відтакь сіла въ золоту карету, поклала дітокь на колінка та й до попа въ село. Але не докотилась карета до царини, а вже матері и сказано. Туть стара за косу та й такь и прямо до дочки, а вона бачучи видющу смерть, якь залєбедить до дітокь, а дальшє и каже: Поляняйте жь, дітки, пташками по світу, ти сину соловейкомь, а ти доню зазулею“. Випурхнувъ соловейко въ праве, а зазуля въ лівє віконце зь карети. А карета й коні и все щєзло, мовь би нічого и не було. Не стало й пані; тільки підь шляхомь уродилась глуха кропива. (Гл. Записки о Южн. Рус. Кулиша, II, 33, 36.)

Вь одній Галицькій пісні виражено, якь дочка нещасливо заміжь видана, зазулею прилітає до матери.

Жорстока мати віддавала доньку за міжь у чужину та ще й приказовала, що бь черезъ 7 літь (число сімь и у насъ значуще, феріальне) у неї не бувала. Але

Донька не втерпіла и въ ривъ прилетіла
Перекинулась въ сиву завуленьку
Та й сіла-впала у вишневішъ садку
И жалібно закувала.

Учула мати значущий голосъ зазулі, вийшла
изъ хати, и пізнає въ жалібно коваючій зазулі, ри-
даючу свою дочку. Пом'ягчило серце въ матери;
плачучи просить вона дочку до хати и розпитує
її про гіркую за нелюбомъ долю.

У Русинів є зазуля й ворожкою. Дівчата пи-
тають її, за вільки літь лучиться їмъ сужений,
якъ довго призначено їмъ жити на світі и пр.,
а зазуля коває и дає одвіть. Вірять такожъ, що
хто вперше на весну почув кування зазулі, и має
тоді при собі гроши, той и весь рікъ буде мати
грошиства доволі; въ протнвнїмъ же случаю, на
оборотъ.

Повіръє, що зазуля переображаєся въ орла,
яструба або иншу яку хижу птицю, єсть далеко
розпросторене межи простолюдинами. И у насъ
въ горахъ говорять, що „зъ зазулі вийде на орела;
впередъ зазулею поживе, постаріє, та вже и ор-
ломъ.“ Инні кажуть, що вона живе сімъ літь ку-
кавкою, а потому стаєся яструбомъ; або що на
весну живе зазулею, а якъ стане ячмінъ сипатись,
то вона зробитьсѧ кобцемъ (купцемъ *Falco subbetes*).
Поводомъ до отсіхъ басень є те, що зазуля по-
даєє трохи, именно що-до барви, на не одну хи-
жую птицю. Однакж не єсть вона жадною мі-
рою хижимъ птахомъ, якъ се пізнати изъ устро-
єння її нігъ и дзєба.

Кромі Зазулі-Кукавки загально въ Европі
званої показуєся въ западній Европі часомъ такожъ
и Зазуля-Струсівка (*Cuculus glandarius — der Strauss-
kuckuck*), котрої правдивою отчиною є сїверна
Африка. Вона відзначаєся именно тимъ, що її го-
лова украшена хорощимъ чубомъ. Впрочімъ пода-
єє на Кукавку, лишєнь дзєбъ и ноги має дужші,
якъ у звичайної.

Однолітки самочки и молоді самчики Кукавки
суть рудо убарвлені; їх то описувано перше,
яко осібний рідъ підъ именемъ *Cuculus rufus* або
hepaticus.

Якъ сказано, виводитьсѧ въ Европі лишєнь
одинъ рідъ Зазулі, именно Кукавка; случайно за-
літує такожъ и Струсівка. Въ теплихъ краяхъ же
живе ще много иншихъ родівъ Зазулі. Всі вони
похожі на нашу Зазулю, але звичайно трохи відъ
неї менші.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Межи всѣлякими предметами, на котрій чоло-
вѣкъ око свое духовне вже одъ давна звернувь,
ничо не єсть въ станѣ его увагу такъ сильно, такъ
постоянно зв'язати, якъ роздумованье надъ своею
власною природою. Чоловѣкъ єсть чоловѣка най-
властивѣйшимъ и найнатуральнѣйшимъ студіумъ.
Всѣ прочіи займленья щоденного житья, вѣдомости
и штуки, всѣ галузи людского пѣзнанья и вправы,
одъ найвысшого ажъ до найнизшого, можуть и му-
сѧть, яко выплывы природы людской, на тую при-
роду, яко на вспѣльный корѣнь, односитисѧ, и
приходять ажъ тимъ способомъ до властивого зна-
чѣнья, до практичного узнанья и вычерпанья своего
содержанья; для того власне студіумъ надъ чоло-
вѣкомъ єсть найобширнѣйшимъ и найрозманитшимъ
позаякъ богацтво и невычерпанѣсть предмету по-
тягає за собою конечно многостороннѣсть рассу-
джованья.

Выше сказано, що черезъ цѣле универсумъ
идє право єдности; чоловѣкъ стоить на серединѣ
межи двома свѣтами, бнѣ творить зв'язъ межи ду-
хомъ и матерією, бо скѣлько черезъ свою душу
зъ сферами надмысловыми єсть полученый, о
тѣлько черезъ свое тѣло зъ землею єсть зв'язаный.
Межи всѣми сотворѣньями земными єсть чоловѣкъ
найдоскональшій; власнїи преимущества тѣла од-
повѣдають тѣй внутрєннѣй силѣ, котру Сотво-
ритель въ него вложивъ, сотворивши его „на образъ
и подобіє свое.“ А если кому здаєся, що деякі звѣрята
що-до тѣлесной організації чоловѣка перевысшають,
то найрозважить, що всѣ тіи преимущества суть звѣ-
рячого рода; тѣлеснїи преимущества чоловѣка од-
повѣдають чудеснымъ способомъ его высшѣй духо-
внѣй натурѣ.

Не противлячисѧ праву єдности, черезъ цѣлу
природу идє стремлѣньє до индивидуализации;
кождый членъ має щось щоденно въ собѣ, що его
одъ каждого иншого, навѣть найподобнѣйшого, од-
рѣжняє. Ще зъ большою певностію, кѣжъ Лейбницъ,
котрый сказавъ, що въ всѣхъ лѣсахъ нема 2 лист-
ковъ цѣлкомъ собѣ подѣбныхъ, можемо утверждати,
що межи всѣми людьми, котрій жили, жиють и
жити будуть, нема и не будє двоухъ цѣлкомъ по-
дѣбныхъ; бо если вже въ звѣрятахъ зъ доскональ-
шою організациєю те ясно видно, то тимъ больше
будє то въ чоловѣцѣ, котрый єсть вѣнцемъ сотво-
рѣнья, котрый кромѣ досконалой організації тѣла
одставѣ божественный органъ духа, черезъ що
стремлѣньє до индивидуализации одставє высше зна-
чѣньє и безконечну модуляцію. Организмъ чоловѣка,
мимо своей двоякой природы, єсть нероздѣльною

єдністю; хотай дѣланья душевній рѣзнятєся одъ дѣланій физичныхъ, то межи ними єсть зв'язь и заходить ѓдношенє взаємної зависимости: ми видимо, що все, що лише впливає на организмъ физичний (слабости, климатъ, поживлєнє, способъ житья) має впливъ на дѣланья психичній, а на оборотъ, по певныхъ дѣланьяхъ психичныхъ (духовна праця, намѣтности, згрызота) наступають певні зміни въ тѣлѣ. Въ всѣхъ змыслово-психичныхъ дѣланьяхъ єсть чоловікъ зависимый одъ всюдѣланья систему первого мозкового.¹⁾

Индивидуальній рѣзницѣ організації тѣла, и зъ тыми жъ полученый индивидуальный станъ систему нервового, о скѣлько воно на функціи душевній впливає, называєся температурою.
(Дальше буде.)

¹⁾ Если розкраємо тѣло людєке, знайдемо подъ скѣрою, довга мєше-большє товкї бѣлаї волокиа, котрї въ рѣзнихъ керунахъ въ простыхъ лєміяхъ перетягаются. Они всѣ концентруются въ мозку.

Мозокъ вынятый изъ чашки, має форму округлу. Глубока борозда дѣлить его на мозокъ властивый и мозокъ малый, котрї суть зъ собою полученї мѣсткомъ. Такъ мозокъ великій якъ и малый передѣленї бороздою на двѣ пѣкуль, зъ котрыхъ кожда єсть зложена зъ трохъ крыль и показує на поверхни многї борозды, ѓповѣднї выпуклостямъ чашки. Найнижшою частію другого мозку єсть мозокъ продовжений, котрый сполучає малый мозокъ зъ мозкомъ хребтовымъ. Такъ зъ властивого мозку якъ и зъ хребтового выдѣляются тѣ нервы, о котрыхъ горѣ замѣчено. Нервѣвъ мозковыхъ єсть 12 паръ, котрї зъ долѣшнїи плащани мозку черезъ отворы выступаютъ и до органѣвъ змысловыхъ заходятъ. Нервѣвъ хребтовыхъ єсть 32 паръ. Першїй ступєнь знанья „спостерѣганье“ повстає тогды, коли нервы суть зъ станѣ прїймити перемѣны виѣшнїи и ѓднести ихъ до органу осередного т. є. до мозку, черезъ що мы отримуємо знанье о якомъ предметѣ.

ГАГІЛЕИ.

(Изъ збірника Дра В. Лукаковського.)¹⁾

I.

А де жъ ти ідєшь, Романе?
— На торгъ до міста мій пане.
Що ти вєзєшь, Романе?
Самі паняночки, мій пане.
Та по чому жъ то, Романе?
— По сто золотихъ, мій пане.
Та чого жъ такъ дорого, мій Романе?
— Добрий товаръ, мій пане.
Де жъ ти ідєшь, Романе?
— На торгъ до міста, мій пане.

¹⁾ Тоті три гагілки записані въ селахъ Должанка и Біла Тернопільського околу.

Що жъ ти вєзєшь, Романе?
Самі парубочки, мій пане.
Та по чому жъ то, Романе?
— Та по сто за крайцарь, мій пане.
Та чого жъ то такъ тано, Романе?
— Бо нездалий товаръ, мій пане.

II.

Ой кривого танцю танцю,
Та нема ѣму кінцю кінцю —
А я молоденька
Все зъ тихенька
Наварила каші, каші,
А въ тій каші три припрасі.
Єдна припраша гусяча ніжка,
Хто жъ її буде їсти? Панянки, панянки.
Друга припраша — куряча ніжка;
Хто жъ її буде їсти? жїноньки, жїноньки.
Трєта припраша — хабьяча ніжка;
Хто жъ її буде їсти? Парубки, парубки.

III.

Воротаю, воротароньку!
Вітвори намъ воротонька
До білого городонька.
Ой що жъ то намъ за пань іде,
Ой що жъ то ми за даръ вєзе?
Золотє зернятонько,
И красное дятятонько.

ПРО ПАНЬЩИНУ.

(Изъ збірника Онуфрія Даниловича.)¹⁾

Ой ти сива зазуленько,
Не кукай намъ такъ ранєнько!
Чомъ тоди ти не кувала,
Ягъ паньщина дякувала?
Тєперъ гагівка намъ мила.
Бо паньщина ся вступила!

Тєперъ пішли ти въ кутї,
Що носили на насъ прутї,
Тєперъ гагівка и т. д.

Тєперъ нема на насъ пана,
Нї жадного атамана,
Тєперъ гагівка и т. д.

Що кожущєки забирали,
За горівку заставляли,
Тєперъ гагівка и т. д.

А цїсаръ нашъ щобъ панувавъ,
Що паньщину намъ дарувавъ —
Ой тєперъ ми вільні люде,
Що ми схочємъ то намъ буде.

¹⁾ Ся гагілка записана въ селі Плавуча Березанського околу.

Головні помічники при редакції: Є. Згарський, М. Косаць, Др В. Лукаковський, Ом. Партицький, Др К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно ар. 2; чвертьрічно ар. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, кам'яця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 352 1/2.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

„Не родися красний, а щасний,“ каже приповідка, и справедливо. Урода, талант а, дотепъ, спритъ и инші похожі прикмети много можуть, однако більше відъ нихъ премагає сліпе щастє. А въ конець — чимъ же суть всі помъннуті свойства, якъ не даромъ химерного щастя?

Суть люде, що мимо доброї волі, щирої охоти и талантівъ, ціле життє побиваються на дурно, щоби хочъ разъ коротенький присміхъ щастя позискати, рекъ бись головою хочуть стіну перебити. Все не помагає: и голова ростріскаєся, а щастє на нихъ и не зирнеся. Иншимъ зновъ непонятно, несподівано, самохіть все йде якъ зъ води, а богиня щастя опікуєся своїмъ любимцемъ, куди не повернеся. Що то правда, послушайте.

Разъ зунала мнѣ далека дорога. Щоби скорше на місце, наймивъ я візъ поштовий, котрий о п'ятій годині вечеромъ мавъ відходити. Въ означенімъ часі явився я на означенімъ місці и на зазивъ кондуктора всунувся до жовто маліваної величезної буди. Дверці стукнули, поштиліонъ зъ батога тріснувъ, а буда покотилася гуркаючи по нерівнімъ ростинці міста, котре на довній часи тужливимъ окомъ спрацавъ я.

Коло мене сидівъ якийсь войсковий; якого чина не знавъ я, бо на відзнакахъ войсковихъ не багато розумівся, по золотімъ комнярі однако и по множестві ордерівъ видно було, що мій товаришъ подорожи належавъ до людей високого стану.

Зъ такої товаришині не бувъ я радий, бо до визнацивъ Марса уже зъ роду чую якусь неохоту. Очидиумно звернувъ я мій позірвъ въ віконце. Треба буде, думаю собі, прочислити въ мысли, скільки кушокъ каміння иде на милю на сімъ гостинці. И розпочавъ тую неконче забавну роботу.

Мій товаришъ глядівъ на мене.

„Позвольте, каже по хвилі, що заявлю себе: Петро С . . . ., штабовий найвищий лікаръ, цісарський коморникъ и тайний совітникъ“ — и подавъ мнѣ руку.

Зъ ушанованимъ стиснувъ я руку и заявивъ мое ім'я. Но въ душі ще душнійше мнѣ зробилося, бо и що жъ ту зъ лікаремъ штабовимъ говорити, коли про штуку Ескуляпа мало що більше розумівъ я, якъ те, коли дався перцева м'ятка. Зъ життє и занятій цісарськихъ коморниківъ и не чувавъ я нічого...

„Здався мнѣ, що вже въ життю ми бачилися, що ми собі знакоми, сказавъ, присміхуючись, мій загадочний товаришъ.

Несподіване запитавъ мене ще дужче заклопотало. Бачъ, подумавъ я, до чого воно ще не заведе. Може ми собі и кривняки до лиха.

— Ні, не нагадую собі, щоби я мавъ честь знати, відповівъ я.

„Якъ-то? Забулисьте домашнього учителя внуківъ пана Павла? Не пам'ятаєте нашого вивороту на човні, коли хотілисьмо нашій пані спразнувати ім'янини скусними огнями? О, до смерти затямлю, якъ замість комедії огневої дізнали ми на собі трагедію у воді...

Зднвувавсь я на таку бесіду, впливъ очи въ лікаря, и недовір'є, чи то не яке лихо затагнуло на себе звідистий мундуръ, опанувало мене зовсімъ на хвилю.

Мій товаришъ зъ сміхомъ витягнувъ зъ пуллеса карту оцовістну и вложивъ мнѣ въ руку. Дивлю, читаю — стоить мое ім'я и прозвище списане школярською ще рукою.

„Видите, сказавъ лікаръ, що правду кажу. Тую карту дали ви мнѣ літъ п'ятнацять тому.

— Правда, сказавъ я смілище. Однако все ще бувъ я готовий святимъ хрестомъ відогнати мару відъ себе, або и вискочити зъ буди, хочъ би на зломанне карку. Я не довірювавъ.

Тамъ до лиха промовивъ лікаръ, бачучи що не довіряю — чи такъ змінився я.

— По лицю и по бесіді пізнаю васъ трохи. Но сѣго не можу поняти, якимъ робомъ дісталися ви въ той золочений мундуръ? Домашній учитель, а цісарський коморникъ — то за велика зміна у п'ятнадцяти рокахъ...

„Бувалося на возі и підъ возомъ, а теперъ зновъ на возі. Коли жъ не чути сьогішнього вострого життя, то жъ послухайте.

И ставъ розказувати:

Я уродився на Поділлію, въ селі С°. Вітця и матір'я не запам'ятавъ, бо відъумерли ще малого, на четвертому року. Зъ оповідання чужихъ людей знаю лише тільки, що були селянами и належали до людей, котримъ злослива якась судьба все и всюдѣ творить різні пакости и збитки.

Вразъ зъ батківською відъумерциною забравъ мене сусідъ до себе. Добрий бувъ чоловікъ, но туманъ и зовсімъ підданий своїй сварливій жінці, котора мене — Богъ знає чому? — вже зъ самого малку не терпіла.

Опівкунъ любивъ мене вправді, но за те часто лаяла его жінка, и неразъ въ різнихъ кутахъ плакали ми оба въ гіркій кулакъ.

Коли підрісъ я, висилала мене прибрана матір'я насти гуси. Судний день бувавъ мині; коли бувало я копаючи ямку въ землі не зважавъ, що ворона, якъ чортъ грішну душу, уфатила гуся. Неначе зъ решета, псієла на мене стілько свару, стілько ганьби, що хочъ каменій на місці! Така лайка звичайно кінчалась враждою жінки зъ чоловікомъ, що осмілився стати въ моїй обороні. Злорічивъ я въ душі моїй охоті до копання ямокъ, а ще більше клявъ я хижній вороні, що мене стілько біди набавила, и рішився спіймати яку небудь зъ її роду, щоби на ній моя прибрана мати власноручно помстилася. Дійсно спіймавъ я ворону, спутавъ за ноги и впустивъ міжъ гусята, щоби на місці своїй провини погибла, а самъ почвалувавъ духцємъ до хозяйки. Но горе! замість похвали діставъ я твердого кулака. Ворона потішаючись въ своїй неволі, душила гусята одно за другимъ. Въ крайній злости вигнала мене господиня зъ хати и казала, щоби я її ніколи на очи не явився.

Занепааний підійшовъ и кілька кроківъ и ставъ підъ стіною великої, наїздної коршми, стоячої при гостинці. Думаючи не про будучину, а про настоящу гірку годину, зъ неприсохлими ще слезами въ очахъ, ставъ я вуглємъ на стіні малювати.

Смішно мусівъ я виглядати у моїй маларській позиції, бо якийсь значний панъ бувший на попасі въ коршмі, и приглядуючися моїй роботі, запитавъ зо сміхомъ: — Що ти, пустію, задумавъ зъ вуглємъ?

Ворону малюю — и розказавъ моя нещастя.

— Ідъ зо мною, каже панъ, дамъ тебе въ школу, научишся маларства.

Проставъ я охотно. Панъ той бувъ властитель кїлькохъ селъ, вдовецъ, и мавъ одну дочку молодшу відъ мене, котору була підъ надзоромъ тітки.

За старункомъ моєго добродія укінчивъ я шкільні доредні школи. До маларства охота відійшла. И записався на медицину. Мавъ я такше спосібність просвітитися въ розмаїтихъ іншихъ галузяхъ науки, учився мѣнківъ, музики, рисунківъ и танцю. Новий опівкунъ любивъ мене сердешно, якъ власного сина, а навіть, хто знає, чи немавъ заміру оженити мене зъ своєю красною Марусею. Подававъ я гарно, бувъ веселий мовний, порою дотепний, то жъ и люблений въ товаристві, до которого входили самі знатні люде.

Маруся любила мене неначе брата — не лихо прибагло заколотити мині. Тітка, женьщина сподовілої краси, бажаючи ще приподобатися, була злісна и нагулста — тільки для мене дуже ласкава, а навіть часто повтаряла зъ безстыдною щирістю, що я приємний, але небезпечний хлопець. Я удававъ, ніби слівъ тихъ не розумію, и зъ прикладною поворомъ відповідавъ словами почести, неначе панімаці. Тітку те гнівало иноді, иноді осміляло більше кишкомъ стиснути за руку. Посміхомъ, залюбнимъ поворомъ давала вона мині пізнати свою милість. Бувало, коли вийдемо на прохідъ, тітка Марусю висилає на передъ, а мене просить, що бъ я її взявъ попідъ боки. Въ хитрощахъ годивъ я її волю, но радо бувъ би залізъ де въ яку яругу, щоби тамъ покинути ненавистну тітку.

За кождимъ днемъ ділалась тітка цікавішою и тимъ більше мині мерзилась. Разъ, приїхавши на вакації, умовився я зъ Марусею, що підемо на прохідъ; хотівъ я децо зъ моєго міського життя розповісти. Тітка довідалася о нашій умовці, заставила Марусю до якоїсь роботи, а сама поспішила на умовлене місце. Прихожу, а ту замість красної Марусі, усміхався до мене, неначе те восінне сонце, зморщене лице старої тітки. Стрепенувъ я и въ найбільшій очайдушности відвернувъ відъ неї и відійшовъ у противну сторону.

Відъ того часу мов положення змінилось. Тітка, що перше приміхалась до мене и при кождій спосібности величала, теперъ напрясно сколедніла, прокинулась гордою и гнівною и зачала мене гонити, а незабаромъ найшла спосібність дати мині поміркувати проможність своєго гніву.

Мій добродій померъ нагло — опіка надъ Марусею и зарядъ її майна зістався тітці. Я бувъ тоді

на науці в околиці. В кінцях місяця визирав я грошею відь моєго добродія. Но якъ студоувався я, коли, замість листу зь грішми, діставъ я листъ лисаний, а сиріше мазаний, рукою загніваної тітки. Писала шанбна тітка, що я можу самъ живитись, щобъ я не мавъ надії увидіти відь неї більше ніяк шельюгъ; а навіть, що на мнї тлячть обов'язокъ сплачувати всі дотеперішні видатки; накінцець, щобъ я більше у нихъ на селі не появлявся.

Читавъ я и перчитувавъ листъ на усі бокі, но все одна и та сама дурна писанина.

Відна жь моя голубонько — погадавъ я, заклопотаний листомъ старої тітки. Жаль мнї було сердешно моєго добродія; більше жаль, що немавъ ніколи видіти мої Марусі. Що до тітки, то бувъ би я те старе порохно розсипавъ на дрібний порохъ, коли бь тільки на очі повидівъ... Но тоді було віддаватися довго розмаїтнмъ чувствамъ серця. Треба було гадати о заплаті довгівъ и о поживленню. Про дальню науку не було на теперъ и бесіди.

Зібравъ я свої річи и віддавъ їхъ жидові за мизерний грішъ, вистаючий заледви на покритте довгівъ. Зь всього зісталися мнї лишъ портретъ моєго добродія и Марусі, и літний, легенький петакъ.

Я лишився круглий сирота. Мнї живо пригадувалася оповідання моєго першого опікуна о молодімъ моїмъ сирітці. Но не тративъ надії. Я мавъ добрихъ и багато приятелівъ. Бувало, що четверга сходилося кількохъ до мене и при забаві сходивъ нашь вечіръ любо и весело. Бувъ тоді власне четверъ. Біжу отже до першого моєго товариша и розповідаю про лиху пригоду, дросячи о видождиченне кількохъ левівъ на житте и обіцяючи віддати якъ тільки найду хліба.

Приятель пожалівъ надъ моєю судьбою, но не помігъ. „Мнї, власне, каже, виплативъ усі гроші, Богъ свідокъ, що немає у мене и шельюга при душі.“

Пішовъ я до другого. „Братіку, скринькувъ приятель, я вже и стуживъ за тобою, що такъ довго не приходишь. Усядь, будь ласкавъ, а я хочъ пивомъ угощу. закінъ підемо на вечерку.“ И вибігъ чимъ швидче, покликуючи на слугу. При повороті усівъ при мнї и я розповівъ єму о моїй судьбі. „Позичъ мнї, кажу, хочъ дещо гроша, щобъ не загнувъ зь голоду. Ти знаєшь, що у мене ні вітця, ні матери — що я відь нікуда гроша не получу. Якъ скоро роздобуду яку лекцію, зь великимъ поклономъ віддамъ тобі позичку.“ Приятель відскочивъ, мовъ спарений, зі стільця, зглянувъ гордо на мене и смаявъ холодно: „Жалю надъ твоєю бідою, но помогти я не вь силі. Богъ мнї свідокъ, що не має у мене и шельюга при душі.“

Третій, четвертий — всі жаліли, але ніхго не помігъ. Приятелі, и приязнь цезла. Всі, що мене перше любили и славили, віддуралися мене. Ніхто не мавъ пожертвувати хочъ кілька шельюгівъ для мене, а угледівши на улиці, утікали якъ відь заповітреного.

Скопбався я на хвилию, розпука зачала находити мою душу, — но вь тій хвилі вернувъ добрий духъ и розположенне, а навіть найшла мене охота до жартівъ.

Ще ніхто зь голоду не згинувъ, погадавъ я, и свистаючи ишовъ, хочъ вечіръ зближався, безъ ціли зь одной улиці на другу та й зайшовъ, не знавъ якъ, ажъ на передмістє. Вь дальшімъ моїмъ поході стримавъ мене звукъ різької музики и відгомонъ веселого танця. Ставъ я передъ маленькимъ домкомъ, оточенимъ краснимъ городцемъ; всюда видко було ладь и порядокъ, а навіть заможність. На подвірю стояло много людей, вь середні крутилося кілька паръ круглого танця; на лиці всіхъ сияла радість, підъохочувана приятнимъ зивомъ господаря до м'яси и чарка.

Не зв'язаний нічимъ, мавъ я часу доволі. Підхожу до тої веселой нупки щасливітвъ, щобъ пізнати ближче ладь и спосібъ забавъ передміськихъ. Станувъ я и дивлюся...

„Гей! ти тамъ зь черншвъ вусиковъ на нічу, будешъ дурно стояти? гунувъ недалеко мене стоячий господаръ. Ходи но ту до мене, випий за здоровля мої дочки и її молодого чоловіка, переуси, що Богъ давъ, та я гайда вь талець — у мене не можъ поставивати.“

Заклопотавъ я такимъ приказомъ. Стидаючись хотівъ гулькнути гостямъ поза плечі.

Господаръ споміркувавъ те и скоро забігъ дорогу.

— Даруйте, кажу, може нечесно, що зайшовъ непрошений у чужу хату, на саме весілля...

„Коли моя дочка иде замужъ, а Богъ тебе ту заславъ, то нема нечести и видно, щось потрібний; ходи за мною.“

И потягъ мене за руку.

— Даруйте, повідаю, я не тутешній и зовсімъ чужий вь вашій хаті. Не можу...

„Хочъ ти не тутешній, такъ зъ підъ землі не взявся. Ти мусишь зь нами попоїсти та попити и забавитися, а по весіллю — тоді вже, якъ Богъ дастъ.“

И зновъ сіпнувъ мене рукою и проти волі зятягнувъ вь громаду.

Шумно и весело відбувалося весілле. Ту, тамъ, боками сидять старі господарі, розправляючи поважно при спорихъ чаркахъ мідної горілки. Музики такъ різько грали колідмийки, що жижки дрижали.

„Ну жъ, паничу! бодай на здоров'є!“ частув радий господарь. „Ти, бачу, притомлений ходомъ, покрийсь и далі у танецъ.“

Міжъ тимъ все дужче гуляло коломиїку. Мовъ на воздухахъ увивався дружбъ, зъ вишиваною хусткою у боку, виспівуючи шуточні пісоньки. И други хлопці и инші дівчата не дають себе наганяти. Ажъ хата ходить відъ гуку и грому весільної молодечи. Объ мої уши живо відбивалися співані, то хлопцями то дівчатами пісні:

Пане брате товаришу
Баталія буде:
Або твоя або моя
Біляниця буде.

Мене мати годувала,
Въ павірь завивала;
Ва богача вистроїла,
А за драба дала.

Котра дівка на переді
Стоїть гарно вбрана —
Не беріть і хлопці въ танецъ,
Най чекає паня.

Всіхъ очи звернулись при посліднімъ слові на мене и я мимохитъ довершивъ спочного танця зъ чорнобровою дівчиною на переді.

Коли перестали грати, уздрівъ я господаря зновъ коло себе. Вінъ стерігъ мене, щобъ свавільні гості не обідали сурдутового натрутня.

(Дальше буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Въ одній стародавній коляді згадується гора зъ золотимъ стільцемъ, на котрімъ сидить „можний панонько“. Дальше оповідується про „кня зъ підъ короля“, у котрого золота грива, шовковий хвостикъ, срібні копита; копита крешуть камінь, а зъ него мурують церковъ зъ двома вікнами: въ одно сходить Сонце, въ друге заходить Місяць (Дн. Русалка, 39; Pauli, I, 9).

Вже горі замічено, що слово „король“ у давнімъ язичі владено часто м'істо слова „Корса“. Кінь зъ підъ короля, бувъ би то кінь Корса. Въ иранській и старославянській митології згадуються подібні коні Сонця, якъ описує наша коляда. — Кінські копита, що крешуть камінь, пригадують намъ сліди кінських копитъ, які указують ще теперъ на скалахъ. Учені догадуються, що то доховані традиції о слідахъ коня Святovidового. — Гора зъ золотимъ стільцемъ, на котрімъ сидить „можний панонько“, стягався, може, на гору Мегу, жилище верховного Бога. Дуже много на-

шихъ колядъ згадує о горахъ: високихъ, зеленихъ, родячихъ вино и т. д. Видно, що яловити верховина иранська не забулася и доси въ устахъ руського народу. Райські птиці, котрі виступають такъ часто въ нашихъ колядахъ суть такожъ те що инше, якъ птиці иранські. — Споминки о Сяцію (и Місцію) находимо у много колядахъ. Одна коляда (Дн. Русалка, 38) зове навіть Сонце = „Богомъ“. Споминки о курахъ (на пр. куроньки піли и т. д.) стягаються такожъ до Сонця, зъ причини, що куръ бувъ святимъ птахомъ Сонця. Додати належить, що наші коляди згадують дуже часто про „рано“; зъ того видно, зъ якою нетерпеливостію ожидано тої хвилі, коли родячеси Сонце мало на небі повитися.

Въ рукописнімъ зборнику пісень Л. Андикевича находиться одна давня коляда, котру на тімъ місці поміщаю:

Гей черезъ небо черезъ широке —
Гей замітайте широке подвір'є!
Гей вносіте тисовні столи!
Гей застеляйте лянні обруси!
Гей замітайте великі покої!

Посадили Бога на самъ кінець стола,
А Божу матінку ажъ коло пристілку.
Кадили Бога миромъ и кадиломъ,
А Божу матінку пшеничненькимъ хлібомъ¹⁾.

Коляда ся не-викінчена, однако зъ її грести видно, що стягався до важної и урочистої хвилі. Описані ту великі приготування до празнику, відбуваючогося більше на небі якъ на землі. На празнику находиться самъ Богъ и Божа Мати, посажені кінець стола и коло пристілку. Божу Матеръ гостять пшеничнимъ хлібомъ.

Подібно и Иранці запрошували въ часъ празнику своїхъ Богівъ до обіду, віруючи, що Боги, поживившись, ростуть, кріпнуть и ліпше помагують чоловікови. У насъ и нині ще лишають страву, зъ припертими ложками, черезъ всю нічъ на столі. Особливо же куття (коливо) лишається черезъ нічъ, неприкрита, для духівъ.²⁾

¹⁾ Ся коляда записана въ Старімъ Скалаті на Поділлію. За кождимъ віршомъ повтаряється: „Славень — будь дохва-лений нашъ милий Боже надъ нами“.

²⁾ Куття, то головна страва присвячена Коляді. Самъ пень слова коливо єсть той самий, що въ слові коляда: зъ відти и вороження, які ще до нині водяться при тій stravі. Въ многихъ сторонахъ розпочинають св. вечеръ кутею.

Крімъ вороження при кутті водяться на св. вечеръ ще й инші вороження. Старі люди спозираються на стіну въ хаті, гадаючи що той, котрого тінь на стіні видно, до року умре. Вороження те мало давніше своєю мисль: підъ тінею виображали собі Иранці дівівъ (злийхъ духівъ), котрі заодно цюодять чоловікови и суть причиною ёго смерти,

Въ декотрихъ колядахъ споминаються „вінки“ павлині або барвінкові (Дн. Русалка, 36; Pauli, I, 3; Галька, I, 23). Якъ у іншихъ народівъ, такъ и у насъ становили вінки важну часть поганськихъ обрядівъ церковнихъ. Всюда тамъ, де Сонце яко головне божество виступав, споминаються и вінки: при колядахъ, гагілкахъ (Галька, I, 100; Лучаковський, 21, 35), Купальнихъ святахъ (Народний празникъ Купала, 21, 23) и при весілляхъ. И нині ще уживаються повсюда вінки при весільнімъ обряді. Круглою своєю подобою пригадують вони Сонце (Зривн. вираження: *xor-óvη*, *cor-opa*, *Kr-one*, *Kr-anz* и т. д. Всюда пень кор указуючий на Сонце).¹⁾

Давними колядами можно би назвати и ті, въ котрихъ згадуються колядні свічки; такихъ свічокъ єсть звичайно три (Правда, ч. 2, 9; Основа, 1861, Грудень 57, 62; Галька, II, 29). Паленне свічокъ, рівно якъ и розкладанне огню, єсть конечнимъ знаменомъ світлопоклонської религії. Звичай сей доховуєся ще до нині у всіхъ народівъ. Палять Християне свічки у церкві, при умерлімъ и т. д. Палять жиди при умерлімъ, въ часі сабану и т. д. Нині и не догадуємось, що то старосвітський поганський звичай, перенятий новою церквою.

Въ одній коляді (Правда, ч. 9) згадуєся, що дівчина, идучи рано по воду, стрічаєся зъ однимъ „поповиченькомъ“, а той задає загадки дівчині, и якъ вона відганула, має бути єго жінкою. Пригадує то намъ слово Нестора о поганськихъ Русинахъ: „кладяземъ и озерамъ жертву приношаху“ и „умываху дѣвци у водѣ“. Замітити належить, що въ нашихъ народнихъ пісняхъ відбувають любовні сцени звичайно коло води. Найчастіще споминають коляди про Дунай; єсть то відгомонъ тихъ давнихъ часівъ, коли наші предки мешкали ще надъ Дунаємъ.

Къ іншихъ колядахъ споминаються розмаїті війни и воєнні виправи (Правда, ч. 2, 9; Pauli, I, 18; Основа, 1861, Грудень, 56, 57; Дн. Русалка, 40). Здаєся, що ті коляди описували колісь війни

Ворожать такожъ и дівчата. Вийшовши на двіръ наслушують вони, зъ котрої сторони забрешуть собаки. Кажуть, що зъ тої сторони „будуть старости“, (Свидницькій, Великдень у Подоліахъ; Галька II, 12). Ми вже впередъ бачили, що собаки почиталися у Іранцівъ святими — могли отже віщувати будучину. Много Гагілокъ споминає о собакахъ. Народъ, не понимаючи нині значіння тихъ пісень, поперемилювавъ їхъ на новий ладъ, зъ чого повстали пісні не конче гарні.

¹⁾ Особливо важні суть купальні и весільні вінки. Шлетуть їхъ зъ ріжнихъ цвітівъ и травъ, найчастіще зъ барвінку, рути, васильківъ и гвоздиківъ. Купальні вінки бувають великі. Навить дерево, котре Купала представляє, єсть убране многими вінками.

зо зміями, тимъ більше, що въ виправахъ тихъ попри коняхъ згадуються часомъ и хорти (Въ байкахъ нашихъ про зміи згадуються такожъ „коні зъ хортами“).

До того жъ розряду належить зачислити и ті коляди, въ котрихъ описуються виправи підъ Царгородъ задля служби у грецькихъ імператорівъ:

При Дунаєику при береженьку
Стоїть світлонька мурованая.
А въ тій світлоньці стоять столове,
По за столоне сидятъ панове,
Радоеньку радятъ, судонько судятъ:
Зложімея братти по золотому,
Купімъ си браття волотий човникъ,
Волотий човникъ, срібноє весло.
Пустімея браття краємъ Дунаємъ,
Краємъ Дунаємъ підъ Царгородъ.
Ой тамъ ми чувімъ славного пана,
Ми єму будемъ вірно служити.
А вінъ намъ буде добре платити.¹⁾

Ті походи сягають ще часівъ великосербськихъ нашої Руси. Особливо же въ семімъ віці по Хр. виходило множество народу зъ нашихъ сторони до Греції, наймаючися тамъ въ службу царівъ и получаючи відъ нихъ нові сіддиська. Нинішні Сербн задунайські переселилися, завозвані царемъ Геракліємъ, зъ нашихъ сторони у теперішні свої місця (Гл. мою розправу: „Русь Червона въ часахъ предъісторичнихъ“, Галичанинъ, 1862, III. и IV, 208—226). (Дальше буде.)

¹⁾ Записані въ селі Тейсарівъ, Стрийського околу Подіба коляда поміщена въ додатку до Христоматіі Я. Головацького. На Волиню списавъ Н. Костомаровъ подібну пісню (Малоруський літературний зборникъ, 1859, ст. 192.)

ЗГАДКА СТАРИНИ.

Понімили по Вєраїні
Бандури, торбани,
Де лишъ глянешъ сумно, тихо,
Що ажъ серце вьане.
Ані кобзи голосної,
Думи не чувати, —
Плаче батько, плачуть діти,
Плаче й стара мати.
Січъ, козацтво, отамани,
Мовъ у море впали,
Сила й воля правда й слава
Въ безвісти пропали.
Січъ преславна, де козацтво
Буйне вікувало
И лицарське, горде військо
Въ похідъ виступало

Повалилась у руїни, —
 Зросла бурянами.
 Київъ славний, златовратий
 Зъ баштами й церквами
 Зажурився, засмутився,
 Бо въ нїмъ тихо стало,
 Мовъ у гробі; не гарцюють
 Бїньми, якъ бувало,
 Мармуровимъ битимъ шляхомъ
 Птахи зъ Запорожжя;
 Чорнобрива дівчинонька,
 Білолиця, гожа,
 Не співає рідні думи,
 Тихесенько плаче,
 Бо вже годі їй сказати:
 „Любку мій, козаче,
 Увивайся на кривавімъ
 Бою, якъ змий лютий, —
 Лишь такъ будешъ мойму серцю
 По-вікъ забутий!“
 Сині степи, очерети,
 Байраки, діброви,
 Слобідоньки попустіли,
 Та лишь хйба сови
 Тяжко-важко стогнуть, плачуть,
 Жуди разъ літали
 Соколами Запорозці
 Й громомъ розгрїмляли
 Орду, Татаръ-супостатівъ,
 Рятували волю.
 Радо й головъ за ню елали
 По широкімъ полю.
 И Дніпро вже фиденьками
 Не гримить такъ грімко,
 Водоспади не падуть такъ
 Изъ скаль шумно, стрімко, —
 И вінъ, батько, зажурився,
 Що вже байдаками
 Не укрись сивоусий,
 И вразъ зъ козаками
 Не йме більше вже гриміти:
 „Гурра! Цариграде,
 Дрижіть баші Серайські
 И ти Амураде!“
 Всє знімїло, всє пропало.
 Тїльєн ся лишили
 Чорнимъ шляхомъ по Вкраїні
 Кургани, могили, —
 Нїмі свідки бувальщини
 Батьківської слави.
 И їхъ хоче люта доля,
 Щастє те лугаве,
 Зарівняти мовъ би плугомъ,

Згадки щобъ не стало.
 Й що лишь око руське бачить
 Зъ світа щобъ пропало.
 И могили пощезають,
 Заростуть травомъ,
 Лишь лишиться жаль и смутокъ
 И око зъ слєзою.

Данило Млака.

Н Е О Ф І Т И

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Бвгеній Згарський.

(Дальше.)

І.

ОСНОВНА ІДЕЯ.

Въ Неофітахъ написавъ Шевченко політичну поему, підъ историчною покривкою. Єсть-то особенний родъ поезїи, придалої їдъ сміливому висказанню самихъ жаркихъ політичнихъ мислей, самої терпкої правди въ очи тихъ могучихъ людей, що її зацїтькують своєю потугою. Подібної покривки засягали изъ исторїи новїші поети неразъ изъ меньшимъ, або більшимъ щастємъ. Неофітамъ въ тїмъ роді присудити можна саме передне місце.

Що звало кобзаря нашого на мисли про Неофітівъ, подав намъ вінъ самъ здогадку въ посвященню М. С. Щепкину и въ пролозі. Приписуючи сесю поему другові своєму М. С. Щепкину, славному акторові московського зрілища, передає їі дуці єго, прохаючи, щоби „благодарно“ прийнявъ „скорбную думу, убогую, сирую.“ Коротенький сей зазивъ, кїньчає ось якими пам'ятними словами:

Съ тобою

Перепахвє вона Лєту (моя дума)

И огнємъ-слєзою

Упадє колїсь на зємлю

И прїчтою станє

Роспінателємъ народнімъ,

Грядущимъ тиранамъ. (в. 10—15.)

Поетъ нашъ рокуючи безсмертє своїй музі, схлїбляє другові Щепкину: изъ нимъ перепахвє вона Лєту. Увірєннє те поясняє надїєю, що єго дума прийметца въ серцяхъ и душі людей, на „прїчту розпінателємъ народнімъ, грядущимъ тиранамъ.“ Такими словами висказує доволї ясно, кого мавъ на гадуї, віршуючи свої Неофіти. Нанїмкнувши про розпінателївъ народніхъ, грядущихъ їі тиранївъ, справляє стямливого читателя на дійстну цїль своєї поеми. Отъ и ключъ до идеї, затвореної въ Неофітахъ!

Дальший просвітокъ тої идеї, читаємо при
кінці пролога въ молитві, до Пречистої Богородниці .

Рядію,

Молю, рідаячи: пошля, —
Подай душі убогій силу,
Щобъ ѓгненно заговорила,
Щобъ слово пламенемъ вялобсь,
Щобъ людямъ серце розтопляло
И на Украйну повеслобсь,
Те слово — Боже кадило —
Кадило пестяни... Амінь. (в. 14—21.)

Земля та, по которій надієтця поетъ безсмертъя
для своєї думи, то Україна. Задля неї прохав у
Пречистої вдихновення; то жъ и нагада про роз-
піннательв народнїхъ, грядущихъ тиранївъ, стя-
гастця до України. Пламенимъ словомъ бажав по-
етъ розкрити вітчизні своїй правду, бо якъ гово-
рить въ самій поемі, тільки правді одній людямъ
поклонятися подобав:

Молітєсь правді на землі, —
А більше на землі лікому
Не поклонітєсь. Все брехя!.. (Уст. VII. в. 23-26)

Про яку жъ то правду наміряв звіщати коб-
зарь Україні? Ото въ „римській идольській землі
за императора Нерона, коли Россиї¹⁾ й на світі не
було, творилось те беззаконне, що христовими но-
вовірцями начиняли тюрми, ватували їхъ, та й
тратили, але віри їхъ не загирили. Въ якій звязі
стоїть сесея правда зъ Україною, говорить поетъ
въ початку прологу. Ту висказавъ обстановки, підъ
якими душу ёго наплили мисли за Неофітївъ. Ро-
дидись вони въ тюрмі, въ неволі.

Хто читавъ дневникъ Тараса, увидаєтця, скілько
протерпівъ вінъ у Новопетровській кріпості.²⁾ Не
многими, но грістними словами, начеркнувъ тамъ
свою нужду, свої муки. Неволя та, тяжкою гере-
стю здавила велнку душу ёго та й серце. Сідівъ
у купі изъ злодіями, хочъ ёго учинки якъ и серце—
були праведні, чисті. За те, що поклонявся тій са-
мій правді, котеру бажав розголосити на всю Укра-
їну, засадила ёго неначе злодій. Чимъ більшу мо-
ральну муку перенієсь, тимъ яснїща становилась у
душі ёго сесея правда.

Понятно, що довге десятилітнє моральнє тер-
піннє досудилигъ до живого чоловікові великого серця
и духа. Въ такімъ тенпінню спокріпити и сподвиг-
нути може тільки одна віра: Таку потїху найшовъ
и нашъ поетъ, а плодомъ її — Неофіти. Христа
Бога на хресті розпінали за святу правду, за бра-
толюбъя. Апостолївъ и першихъ исповідникївъ тої
правди, того братолюбъя — Неофітївъ, гонили, ка-
тували римські императори. Віра їхъ, їхъ наука не

¹⁾ Уст. I. (в. 22—30.)

²⁾ Основа, 1861, Май, ст. 8. Юнь. ст. 6.

погибла, на вічну осуду и соромъ розпінателямъ
побідоносно розширилася. Замучили Христа жиди,
фарисеї, гонили Неофітївъ идольські императори,
то теперъ мучать Християнъ Християне за те
саме: за братолюбъя.

То жъ и звязъ сеї великої правди изъ Укра-
їною. Идеї свободи, рівноуправління, братолюбъя,
що лише завилися межи свічними людьми на Україні,
а вже жъ їхъ гонять, утисвають. Кобзарь нашъ
кріпко увіреннї, що ті идеї не погибнуть, зазивав
земляківъ до спізнання тої правди, за котеру вінъ
самъ страдав. Образъ терплящихъ за віру мучени-
ківъ, християнськихъ нововірцівъ, нехай буде імъ
великимъ святимъ приміромъ.

Ні жовчею, ні местю не дише зболіле серце
нашого віщого. Не зазивав чинъ земляківъ своїхъ
до кровавої пімсти на розпінателяхъ, а до непоко-
лебимой віри въ правду. Самимъ розпінателямъ,
тиранамъ ворожить, що „прилетять зо всёго світу
святї мученики, діти святої волі; кругъ одра
смертного цостануть и простать їхъ.“ (Уст. V.
в. 21—25.)

Молітєсь братія молітєсь
За ката лютого! Ёго
Въ своїхъ молитвахъ помьяните, (XI. в. 34—36.)

голосить поетъ устами Неофіти; не погине
зъ вами ваша правда.

Нехай люте на землі,
Нехай проробківъ побивав,
Нехай усіхъ насъ росинив...
Ужє вчуата зачалїсь,
И віростуть новї колїсь
Не мєстники вчуата тїи
Христіві воїни святїи. (Уст. XI. в. 6—12.)

У тихъ то словахъ, доволі ясно малюєтця
велике честнє серце нашого поета. Не подужали
страсти позбавити ёго людяннхъ чувствъ, любви
ближнёго. На повсненнє сего достаточнє буде ука-
зати на одно місце въ дневнику. Страшно ще отъ
що! говорить тамъ Шевченко. Всё то несповіднє
горе пройшло, якъ будь-то не доминувписъ мене.
Малїщого слїду не лишило по собі. Досвідъ, гово-
рять, єсть найлучший нашъ учитель. Но гіркий
досвідъ пройшовъ мимо мене невидимкою. Минї
видитця, що я зовсімъ той же, який бувъ десять
літъ тому назадъ. Ні одна черточка въ моїмъ вну-
трішнімъ образі не змінилась.¹⁾

Коли характеръ поетївъ судити можна по їхъ
творамъ, те розвинені мисли въ Неофітахъ, гово-
рять прилюдно въ великий хосенъ кобзаря-мучени-
ка. Узгляднімъ до того пору, въ которій писавъ
своїхъ Неофітївъ, то річъ наша зділаєтця понят-
ніщю. Межи 5., а 8. Груднємъ 1857 року, напи-

¹⁾ Основа, Юнь. в. 1861, ст. 6.

савъ їхъ, то жъ у саму пору, коли мавъ бути випущений на волю. Послідовати жала для него переважна, довго нимъ виждана хвиля, одвисання найбільшого добра въ світі — свободи. Не дивъ проте, що въ отсю перехідну пору, живіще якъ коли-то, поставали чорні образи довголітнєї неволі въ душі кобзаря нашого. Въ подібній порі властива серцямъ людей ненависть, жажда мести, незасни-тила Тарасового духа. Рабські тільки дупі — па-лають местию и ненавистю, проти своїхъ гнобителівъ. Здоровий, непрокажений духомъ ще не ступивъ кобзарь нашъ на волю, а вже жъ по такъ великихъ мукахъ вострепенулася велика душа ёго.

На висказанне своїхъ високихъ въ терпкімъ горю нажилихъ мислей, поетъ нашъ не мігъ обду-мати придатніщої події зъ исторіи, надъ гонення першихъ Християнъ Неофітівъ, за часівъ Нерона. Въ цілій исторіи людського роду, немає порівни-щого явління. Въ крайній идольській мерзоті своїй погружений Римъ боретця зъ вірою християнською, що спасти має запропашений людь одъ морової пагуби. Настав Неронъ, у которого лицу скопичилася ціла грязь розпусти, необычайності, сказано гілтайський нетворъ у цілій доконалості. За ёго бісноватого правління, 61 року н. Хр. наставъ звісний великий пожаръ въ Римі. Після сєго пожару, наступило проважене гоненне Християнъ, на кото-рихъ лютий безумний Неронъ склавъ провину. Римський историкъ Тацитъ страшеними словами описує отсі гонення. Мучили Християнъ зъ великою наругою; убирали їхъ въ звірячу кожу, тро-вили псами, або на хресті розпинали. Де-якихъ об-ливали смолою и запалали вечеромъ неначе свіщу. Изъ такихъ-то мукъ та гоненій заводивъ Неронъ певний родъ празняківъ для поганського Риму. Укази на гонення Християнъ обновивъ двіста літъ пізніше, імператоръ Децій, (249 — 251.), наслід-никъ Пеліпа.

Не було те цілею кобзаря нашого, вірнимъ историчнимъ оповіданнємъ, зобразити намъ ті жостокі гонення. Задля того, мішаючи нарочно од-но гоненне зъ другимъ, говорить на вступі своєї поеми:

Либонъ за Деція-царя,
Чи за Нерона-сподаря,
Скалатъ запевне не вдумію,
Нехайъ за Нерона.... (Уст I. в. 26—29.)

Дальше, напоминаючи въ дневнику своїмъ про Неофіти називає їхъ самъ піби историчною поемою. И дійсно, скриваючи політичну ціль підъ образомъ Неофітівъ, багачько тимъ робомъ піднісь стійність тої поеми. Хотий нескоро пропадуть роз-пинателі народні и грядущі Тирани, завсїгди Нео-фіти для самої великої вещи своєї и глибокихъ

мислей позістануть у нашій літературі дорогоцін-ною поемою. Не одна зболіла душа, не одно збо-ліле серце въ далекімъ нашімъ поколінню найде у нихъ пільгу та й спокріпнтця вічною великою правдою. (Дальше буде.)

ДУМКА.

И зновъ нудьга, мовъ рясою ченця,
Уерила серденько, повнісеньке отрути.
Мовчи, бездольнєє; недовго намъ тутъ бути, —
Дотягнемо якъ небудь до кінця!

Пора спочить: уже прийшла зіма,
Непрохана лягла, скувала все морозомъ....
Середъ могиль ми зупинились возомъ,
Бо й світла въ каганці нема!

Чого бажать? розбилися гадки,
И бурею поламане все тілля;
Відгадані всі загадки, прислів'я
И потолочені найкращі квітки.

Була весна, — надія розцвіла,
И рідний братъ пізнавъ рідного брата,
И працею заворушилася хата
На користь рідного села!

Була доба! — минулися святки
И хуртовиною розкидана отара:
Такъ надъ садкомъ, бува, біжить півнішня хмара,
И смалить цвітъ, и розеида листки.

Гетьманець.

— 808 —

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОСОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

Назва „темпераментъ“ выйшла одъ Гипо-крата, который утверждалъ, що физична и пси-хична особенність чоловіка повстає черезъ мѣ-шанину (*κρῖσις* temperatura) чотирохъ головнихъ соківъ чоловічого тѣла, котрі суть: *χολή* (жовта жовчъ), *αἷμα sanguis* (кровъ), *μέλαινα χολή* (чорна жовчъ) и *φλέγμα* (слизь), ведля котрыхъ и пое-дичий темперамента названо. Коли пізнано значѣ-ньє систему нервового для дѣланій душевнихъ; повстало нише понятіє о темпераментахъ, однако имена ті самі позостали. Мѣсто мѣшанины тыхъ соківъ, уважаєся темпераментъ яко мѣшанина двохъ рѣзнихъ власностей нервівъ, т. е. ихъ вражливости на певні впливы и оддѣлюванье противъ тымъ же. Може проте знайтися а) велика вражливость зъ великою силою оддѣлюванья — холеричный (горячировный) темпераментъ; б) велика вра-

живность зъ переходящюю силою бдѣливаья — сангвиничный (легкокровный) темпераментъ; в) мала вражливность зъ великою силою бдѣливаья — меланхолический (тяжкокровный) темпераментъ; г) мала вражливность зъ малою силою бдѣливаья — флегматический (холоднокровный) темпераментъ.

До а). Головнымъ чертомъ холерика есть преобладающа на видъ звернена дѣлательность. Будова тѣла есть сильна, бддыхъ скорый, чоло широко и выпукле, грудь широка, рысы твари повны выразу, око огнисте, хдъ и рухъ живый, голось сильный, бесѣда скоро и жива. Духовнй дарованья великй, сила спостерѣганья обширна, фантазія буйна, змыслъ бдльше на практичне, непосредно въ житье вникающе, скерованный; чувство горяче, афекта бурливый, намѣтности жаркй; для того часто поривчдсть, бдвага, горбдсть, жажда чести и славы, ненависть и особиста злбсть, котра однако гидится ложею и скрытостію, очерненыемъ и скупостію, для того часто отвертдсть, великодушнбсть; похоти суть тревалы, однако не зъ такою вытревалостію, абы все его стремлѣнье було на одинъ пунктъ скероване; дѣланье есть скоре, сильно, усердне, непрорывне. Для того той темпераментъ яко и меланхолический называются „темпераментами чинности“¹⁾.

До б). Сангвиника знаменуе преважна пассивнбсть. Корпусъ смуклый; лице червоне; рухливне, веселе око; голось живый, бесѣда скоро, рухи борзй и неодностайнй; цѣлый легкй и звинный. Память велика, выобразенья скоро по собѣ наступаютъ, фантазія рухлива, увага непевна, хаче все знати, не зробивши глубокого выслѣдованья; досыть дотепу и остроумности, але мало глубокого мышленья; способный къ всему крайному, але бдльше поверховно и вишнво; легко врзушится, але безъ глубокого впливу и довшои тревалости; трибъ до змысловости сильный. При великбй рухливности находимо ту легкомышленность, розсѣянбсть, несталбсть, мало самостайности, часто любезнбсть, спочутье, товарискбсть. Для того той темпераментъ яко и флегматический называются „темпераментами чувства“²⁾.

До в). Меланхолика характеризуетъ переражающа въ себе звернена чиннбсть. Въ соматичнбмъ взглядѣ слаба конституція, узкй груди, довга шия, глубоко лежачй очи безъ огню, поглядъ сподбный, слабый, въ себе зверненный; беззвучный, слабый голось; повдльна и монотонна бесѣда; рысы твари правильнй; цѣлый зимный, терпячй,

въ себе зверненный, на свѣтѣ рвндоушный, здаеся, що дивится на высшій свѣтъ духовный; ничо шорсткого и остроого, бдльше притягае якъ бдвертае бдъ себе. Въ духовнбмъ взглядѣ велика сила змыслбвъ; многе вниканье въ самого себе; вѣрна память; сильна, для высшихъ рѣчей приступна фантазія, супокійне роумованье, глубоке мышленье, котре въ непотрѣбнй выпанья губится, при чѣмъ забувае важнѣйше; замилванье для спекулятивныхъ вѣдомостей; не безъ односторонности и предрозсудкбвъ; глубокбсть и тревалбсть чувствъ, але бдльше страдательности якъ дѣлательности; религійнбсть и моральнбсть; смутокъ, трусливбсть, недовѣрчивбсть, терпеливбсть, бдданьеса на судьбу, посвященье въ приязни, котрой зломанье перемѣняеся въ ненависть; дѣланье поединче, але певне и сильне.

До г). Флегматический темпераментъ объявляеся въ рвнвоазѣ между дѣлательностію и страдательностію, де про то анй самодѣятельность анй склоннбсть приниманья враженій не перемагае. Въ соматичнбмъ взглядѣ показуеся черезъ тѣло бдльшого объема, коротку шню, низьке чоло, очи безъ огню; великй уши, малй груди; физиогномія безъ выразу; голось слабый; лѣннство въ духовнбмъ и физичнбмъ взглядѣ; бдраза до всего, щобы несупокбй справити мѣгло; для того часто сервизмъ; рвндоушнне противъ увеселеньямъ и болѣзнямъ; мнимый бракъ намѣтностей; бракъ приязни и любви; месть и жестокбсть, получена зъ подступомъ; любовь до порядку, приставанье на малбмъ, вытревалбсть; въ практичнбмъ житье регулярнбсть.

Захованьеса каждого темпераменту въ певнбмъ припадку покаже намъ слѣдующій примѣръ: иде 4 людей разомъ, и видятъ, що хтось дитину немилосердно бѣе; холерикъ заразъ скочитъ, и не иню дитину оборонитъ, але ще тамтого буде бити; сангвиникъ такожъ бджене напастника, але ино посваритъ на него остро и пуститъ его; меланхоликъ не буде ничо робити, але вѣчне о томъ буде думати, буде собѣ выкидати. що днѣ цѣлкомъ пассивно заховавея; флегматикъ наконецъ перейде коло того, якъ би ничо не видѣвъ.

Однако чистй примѣрники темпераментбвъ, такъ якъ я ихъ тутъ схарактеризовавъ, рѣдко находятся; то суть тдлько 4 головнй стороны ходу житья, изъ котрыхъ выходять найрвннѣйшнй степеневанья. Въ остатныхъ часахъ подѣлено темперамента на 16 розрядбвъ,¹⁾ и яко основу до того подѣлу взято: 1) сильну або слабу самоохотнбсть до дѣланья (Spontaneität) (индивидуальность, котра тоту власнбсть въ выснбмъ степени посѣдае, не чекае зближаньеса мотнвбвъ, але дѣлае „зъ власнои охоты“; о противнбмъ чоловцѣ нажемо: „бнѣ не мае жадного житья“) 2) скору або повольну вражливбсть (Receptivität); 3) бдльшу або меншу глубокбсть влѣянья (Impressionabilität); 4) тревале або переминающе бддѣливаье (Reagibilität.)

На той подставѣ уложено слѣдующу таблицю, въ котрой многіи степеневанья темпераментбвъ находятся. (Дальше буде.)

¹⁾ Kant-Anthropologie X. 320.

²⁾ Kant-Anthropologie X. 321.

¹⁾ Beiträge zu Charakterologie von Dr. Julius Bahnsen. 18. 7.

ТАБЛИЦА ТЕМПЕРАМЕНТОВЪ.

Рядъ	Самохот- дѣланыя	враж- дѣсть	глубокость внѣшнѣ	бѣднѣ- ннѣ	поу- ченнѣ	темпераментъ	Н Р И М Ъ Р Ы :
1	сильна	скора	велика	тревале	I	холеричный	героичной натуры, великой люде чину: Ганибалъ, Наполеонъ.
2	сильна	скора	мала	тревале	I-III	холерично- флегматичный	здоровый, пыльный, статоичный, але веселый молодець, сильный- постоянный мужчина, часомъ за много вымушенный. Въ практич- номъ житью найдювадѣйный люде.
3	сильна	скора	велика	переминяюче	I-II	холерично- сангвиничный	легко бурный характеръ: Ирландчикъ, Италиянецъ, Александръ великий, Игорь Святославичъ.
4	слаба	скора	мала	тревале	I-IV	холерично меланхоличный	легко дражливый запальчивель; способный до сильного одору. но не за своею ницятиюю: Сербы, Болгаре.
5	сильна	скора	мала	переминяюче	II	сангвиничный	легкожоний; чодовѣкъ дня; жива дѣвчина; Гаскончикъ въ анек- дотахъ; Французъ.
6	слаба	скора	мала	переминяюче	II-I	сангвинично- холеричный	оариетий безъ вытравности; екзальтована дѣвчина.
7	сильна	повольна	мала	переминяюче	II-III	сангвинично- флегматичный	безроумна горячка: Полякъ
8	слаба	повольна	мала	переминяюче	II-IV	сангвинично- меланхоличный	утиый, глупаковатый чодовѣкъ; поев-идиотъ; мурийъ.
9	сильна	повольна	мала	тревале	III	флегматичный	зимновровный, розважный, все тверезый, енергичный; Сурстатор; Англиччикъ; филологъ.
10	слаба	повольна	мала	тревале	III-IV	флегматично- меланхоличный	лзыный, упорный, выгдливый робѣтникъ: Голяндчикъ.
11	сильна	повольна	велика	тревале	III-I	флегматично- холеричный	въ ватнскомъ дѣлаючий чодовѣкъ: Немець; такожъ неумодный фанатикъ: Испанчикъ.
12	сильна	повольна	велика	переминяюче	III-II	флегматично- сангвиничный	хвильевый, упертый, квасный, нетерпелный чодовѣкъ: Беотчикъ.
13	слаба	скора	велика	тревале	IV	меланхолич- ный	чувствительный, слабый чодовѣкъ; но такожъ честна, але въ собъ легка душа, якъ Гетого Тассо або Вергеръ: Монголы
14	слаба	скора	велика	переминяюче	IV-I	меланхолично- холеричный	скоро усыплюючий ситузямъ, сентиментальна (въ зломъ змыслъ) маячица.
15	слаба	повольна	велика	тревале	IV-III	меланхолично- флегматичный	отверга и честна душа; лзыный терпеливо подлаючий, але мимо того не зломанный чодовѣкъ; особливо въ старшомъ въдъ неумодимо гнѣваючийся (туркотлывый); тяжко взрушена, але тимъ сильнѣйше выдержуюша жена: Русинъ.
16	слаба	повольна	велика	переминяюче	IV-II	меланхолично- сангвиничный	поверховно безчувственный и апатичный маячица, котрый въ чувствъ своер безысмыслности завязатимъ робитъ.

ПРИЧИНА ТВОРЕННЯ СЯ ПАРФЧЕЙ.

Написавъ Іванъ Бранікъ

ц. к. професоръ гимназіальний въ Чернівцяхъ.

Цідь тақимъ заголовкомъ повидася невеличка розправа язикова въ друкарні Білоусівъ въ Колодні. Много обіцюючий заголовокъ звернувъ на себе мою увагу и задля важности предмету подаю короткій її розбіръ.

Передовсімъ належить намъ звернути увагу на те, що розправа п. Браніка єсть майже першою у насъ, котра входить у глубші сліження язикові. Всі дотеперішні наші праці язикові, задля неприхильнихъ домашнихъ обстановокъ, ограничались на вузке поле нашого тільки язика. Нині, коли замотанина домашня чимъ разъ більше розсновуєся, пора и намъ станути вище и внести въ науку свої досліди духові.

Авторъ розпочинає свою розправу поглядомъ на исторію людської бесіди. Насампередъ, повідає, бувъ одинъ язикъ; той рознався на два язики: на аріо-грецько-италіо-кельтицькій и на слав'яно-німецько (!), литовській. По многихъ вікахъ, ступнево, розпадаються горішні два язики на свої дальші часті и т. д. Тақимъ способомъ потворилися нинішні язики и їхъ нарічія.

Жаль великий, що авторъ, нищучи о первіснихъ нарічяяхъ, перейшовъ той предметъ такъ поверховно и голословно. Повстанше нарічий слав'янськихъ зъ одного старослав'янського язика могло було подати авторови широкє поле до займаючихъ и важнихъ розправъ язикомъ розвою людськихъ бесідъ. Не можъ було также забути на відношенне бесіди до духа людського. Якъ духъ чоловіка жив, творить, поступає, розвивався, такъ мусила и бесіда людська розвиватися и підпадати перемінамъ. Бічні впливи, якъ климатъ, межинародні стосунки, відаємість, морди той розній бесіди тільки приспішити.

Дальше зануєнаєся авторъ въ відгаданне первісної бесіди людської и застанєвляєся надъ словами ночь и братъ. Авторъ каже, що руське нічъ, зовєся въ литовськїмъ *naktis*, въ готицкїмъ *nahts*, въ латинськїмъ *nox*, въ грецькїмъ *νύξ*, въ старослав'янськїмъ *nosati*, въ німецькїмъ *nacht*. Наконецъ питаєся авторъ, котрий зъ „напровадженихъ видівъ“ буде первісний? — и відповідає, що „очевидно той, котрий відзначаєся и найбільшою повнотою и найсильнішими буквами.“ Тақимъ первіснимъ словомъ єсть литовське *naktis*, бо въ нїмъ находяться „найсильніші букви“ а и к.

Цілий той вивідъ єсть недорічний и хибний. П. Бранікъ, нищучи о исторіі людської бесіди, не зигає, видно, дїлъ занословївъ новїцїяхъ. Нїчъ нїхъ

бувъ би довідаєся, що литовське слово *naktis* не єсть словомъ первіснимъ, але вже третїї формациі. Відомо бо кождому знислову, що

а) до першої або первісної формациі належать тільки самі корені слівъ, и то односкладні. Денкі бесіди и пр. хинська стоять на тїмъ першїмъ ступні язикового розвою до нїні, и віддають поняття въ самихъ лише кореняхъ односкладнихъ;

б) до другої формациі належать также самі корені, але сполучені зо собою, такъ, що одно слово зъ більше коренівъ повстає. Тоді одинъ корінь виражає головне поняття, а другі служать тільки для вираження потрібного (для того поняття) відношення. Деякі бесіди, якъ татарська (а по часті и малярська) стоять до теперъ ще на сімъ другімъ ступні язикового розвою;

в) до третїї (историчної) формациі належать усі бесіди индо-європейські: санскритська, грецька, латинська, слав'янська, литовська и т. д. Вони даються відмінати черезъ падежі и особи.

Виходить зъ того, що не слова, котрі відзначаються „найбільшою повнотою“, але на оборотъ самі корені були „словами первобитними.“ Въ слові *naktis* єсть тақимъ коренемъ *nak*.

Значіння кореня *nak* дається легко дослідити, цідь тільки звернемо увагу на ті слова, въ котрихъ той корінь приходить. Таі слова суть: нос-єо (читай *нок-єо*; Римляне читали кожде е якъ *k*), *nox* м, *nek-s.* *nos-r*, *nox* м, *nox-s.* *νέχος, νεχρός, νύξ* м. *νύξ-с*; *ничк-нути*, *нічъ* м. *ноч-ть* (ночь); *nichtig.* *Nacht*. Се негативне значіння кореня *nak* ставєся до всего, що єсть зло, шкодливе, темне, мертве и т. д. Тақя поняття виплило цілкомъ природно зъ основи давньої, світлопоклонської религії. Якъ вже деінде замічено, обожали первісні народи світло и боялися темноти и мачи якъ негативної сили (зликъ духівъ), котра заєдно шкодить чоловікови и ставєся наконецъ причиною єго смерти. (*nox, νέχος, νεχρός*).¹⁾

Въ виводі проф. Браніка находиться ще много иншихъ хибъ. Вінъ говорить о „сильнихъ буквахъ“, не знаючи, що сильними єуть звуки, а не букви. Буква єсть тільки мертвий писаний знакъ, и яко знакъ не може бути ні сильною ні слабою.

¹⁾ Слово *νέχтар* має такожъ корінь *nak*. *Νέχтар* бувъ то солодкий напитокъ богівъ. Знаємо зъ иранської и староримдійської митології, що боги поживалиєся солодкимъ (медовимъ) напиткомъ, щобъ ліпше воювати претивъ зликъ духівъ тьми и ночи (Джигертъ, II, 28). — Старі Греки виводили се слово відъ *νε* и *χταρ*-яє *убъ*. Тақий вивідъ не видаєся бути правдивимъ. — До пня *nak* можъ ще віднести грецьке *νύχ* (*нухъ*)

Порівнювання зь німецькимъ *nacht* або зь руськимъ *нічъ* не доведе до нічого. Нязкословъ, слідачий за первісними видами бесіди, не може надъ теперішнімъ станомъ бесідъ застановлятися, але мусить студіювати давні язики, котрі, будучи ближчими своєю кореня, найліпше його покажуть. Замітити також належить, що авторъ у своїхъ дослідяхъ лишивъ на боку, мовъ не потрібну дурничку, язикъ санскритський. Думаю, що санскритське *naktis* було би його скорше завело до винайдення первісного слова, якъ не певне мотання посередъ новішихъ бесідъ, которі на сотки числити даються, и зь поміжъ которихъ жадень чоловікъ виходу найти не въ силі.

П. Бранікъ пише у своїй розправі дальше такъ: малоруське *нічъ* виробилося зь первобитного (?) *naktis* такъ, же а ослабилося на о, і випало (?) и зробилося *nokts*, наконець видало (!) *k*, южноруський бо язикъ не терпить нагромаження суголоснихъ, а *ts* перейшло на ч (такъ якъ въ польскімъ *noc* на *e*) и такъ повстало *ночь*...⁴

Изъ тої бесіди видно, що авторъ розвою руського и польского язика и физиологні бесіди добре не розуміє. Не зь „первобитного“ *naktis*, але, посередно, зо старославянського *ношть* утворилося пізніше *ночь* через перемену м'ягкого шт на *ш*, а дальше на *ч*, о чімъ авторъ зь пам'ятників староруської писемности на кожій ступі переконатися може. Суголосна *k* не випала (коренні суголосні не такъ легко викидуються), але *k* передъ окінченнямъ *ти* або *ть* переходило въ старославянськимъ язичі завсїгда на *ш*. Врешті у насъ и нині говорять *печи* и *пекти*, *речи* и *ректи*—очевидний доказъ, що *k* ще пам'ятається и найдється у звуці *ч*. — Те ніколи не переходить на *ч* але тільки на *ц*; а польске *e* у слові *noc* не повстало зь *ts*, якъ авторъ хоче, але зь старославянського шт т. е. *kŭŭ*, якъ о тімъ доволі найти можна у кожій добрій граматичі польского язика (зривн. *Małeckŭ, gramatyka większa, §§. 44, 45, 95, 825*).

Ом. Партицький.

(Кінець буде.)

ГАРІЛКИ.*

(Изъ збірника Олекси М. Танчаковського.)

I.

Ой поїду я ажъ до Люблина,
Ажъ до Люблина дівку любити,

* Записані въ селі Вербовецъ въ Чортківській околі. Дівчата стають въ купку, одна въ середині. За кождимъ віршомъ повтаряють: „По холодочку въ літі, по студененькій росі.“

Дівку любити, теста шукати.
Ой поїду я ажъ до Люблина,
Ажъ до Люблина дівку любити,
Дівку любити, швагра шукати.

(И такъ ще „тешу“, „свістю“ и „милу шукати“; по тому співають дальше, а стояча у середині показує на котру небудь при дальшімъ світі.)

О-тото буде а мій тестенько,
О-тото буде а мій швагронько,
О-тото буде моя тещенька,
О-тото буде моя свістенька,
О-тото буде моя миленька.

А ти тестеньку пива навари,
А ти тещенько хліба напечи,
А ти швагреньку коника сідлай,
А ти свістеньку хусточку виший,
А ти миленька ходи за мною.
Миленьку взявши тобі щось єнше,
Пиво випивши тобі щось єнше,
Хлібець иззівши тобі щось єнше,
Коня зъїздивши тобі щось єнше,
Хустку сховавши тобі щось єнше.

(При словахъ „тобі щось єнше“ середина заодно вкривляюся.)

А ти тестенку та й не гнівайся,
Я вчора випився нині здумівся—
А ти тещеньку та й не гнівайся,
Я вчора випився нині здумівся,
А ти швагреньку та й не гнівайся,
Я вчора випився нині здумівся—
А ти свістеньку та й не гнівайся,
Я вчора випився, нині здумівся.

II.

(Дівчата стають въ купку, а одна въ самій середині за Даньчику.)

Ой ти Даньчику Переданьчику,
Ой поплинь, поплинь по Дунайчику,
Розчеши косу росу,

(Ту середня пригладжує воюса рукою.)

Пригладь си чорні брівці.

(Ту зновъ пригладжує брови.)

Возьмися за гадвішки

(Береса за бокр.)

Шукай си товаришки,

Вибирай собі другу

Зь калинового дугу.

(Середня вибирає другу въ поміжъ куди до середини, а сама иде до гурту и такъ співають, поки їмъ не скучить ся або хлопці не розвітють.)

ВІСТІ.

Зь радостю звіщаємо, що удалося намъ дістати продовження гарної статті „Жинянь Куліша,“ котру въ найближшихъ числахъ „Правди“ подамо ж. читателямъ.

ПЕРЕПИСКА.

Ви. О. Гр—чъ аъ надъ Двістра: Спасибі за прислану допись про Читанку. Въ слідуючій числі її напечатать.

Головні помічники при редакції: Г. Старський, М. Косакъ. Дрѣ В. Лугаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зь друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 352 1/2.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

(Дальше.)

Въ тїмъ надбігла дівчинка, може десятилітна и защебетала сквалливимъ голосомъ: „Адіть, татуню.... отсе той панъ — —“ И засоромилась.

Учувши те, я злякався, чи не скоче день нинішній яву нову принести наість. Тимъ більше мене здивувало, коли господаръ за словами дівчинки обіймивъ мене и стискавъ, наче бѣ ребра хотївъ подомити: „А мій добродію!.. Любеньку мій!.. Самъ Богъ тебе до насъ насидав!..“ говоривъ радісно, потискуючи мене до зелїзнихъ своїхъ грудей.

„Се мусить бути помилка — одрікъ я, вириваючись зъ медведячихъ обнятий. Господаръ вхопивъ поблизьку свічку, и прикладаючи мнї до очей, якъ би хотївъ осмалити вуса, спспитавъ дівчини: „А що, Гапуню, чи той, чи помилений?“

„Той самъ, татуню — саміський той,“ и зъ радіщъ приплеснула у долонї.

Радість старого не мала кінця. Прибігла газдиня, а дальше и другї весільні гості. Всї мене обступили и приглядалися цікаво. Всї повтаряли, що я „той“, лишъ я одинъ не мігъ відгадати: який?

„У насъ — заговоривъ господаръ — нема облуди. Ми більше селюки, якъ міщане — живемо, якъ Богъ наказує. Коли хочешъ почесити нашъ дімъ, не відказуй просьбі. Спочинь по танцю, поїрїпся, а потїмъ.... Хвалити Бога — дівчатъ не брагне!“

Мене посадили на цюкуті. И господаръ и господиня и молодї заходилимъ напитками и їдою. Що разъ прикушу страви, вже й медівки малляли; що другий разъ прикушу, підставляють пива. Голодний живїть приймавъ всю здобичъ охотно. Навставъ гуморъ и око загорїлось.

„Но — теперъ, брате, пора у танецъ! сказавъ господаръ, махнувши рукою на дружбу. Маешъ гарні дівчата, вибирай по сподобї.“

Не треба було у друге казати. Я вставъ відъ стола, музики заграли, и я якъ вігеръ пустився крученого. И музики перестали, а я ще зъ чорнобровою вимахую танця. Відай у медівці такої сили живої набравъ я...

Мене всї весільні полюбили. И танецъ гарний, и духъ веселий, и дотепъ несобірший. Не доходивъ я вже причини моєго угощеня, и тихъ таємничихъ бесїдъ дівчини Гапунї, и тихъ великанськихъ обійманій зелїзного господаря. Я забувъ о прикрїмъ стану, а віддався увесь весільній забаві. Щирість и отвертість тихъ простихъ людей винагородила мнї удану прихильність моїхъ попереднихъ товарищівъ. И теперъ, що радуєся, коли спогадаю на весільну мою пригоду.

Забава тревала до білого дня. Гости яли розходитися и я забрався спращати мого господаря, щоби зачати дальшу вандрїваку.

„А куди забрався?“ питає господаръ.

— „А вже жъ куди! одвічую — до дому.“

„А оподалеко твій дімъ?“

— „Бігъ єго має! — Люде поцурались мною и не впускають у хату. Всї теперъ чужї — якъ у тїй пісні сирїтській:

Нема роду при мнї,
Нема роду, родини,
Нї вірної дружини!“

Господаръ гледївъ мнї пильно въ очи. Дівчинї Гапунї закрутились слїзи. Господинї не було; випроважувала весільнихъ гостей.

„Богъ зъ тобою! відрікъ господаръ. — На руськїмъ свїті не загинешъ. Доки нашихъ людей стане, не загинуть наші діти.“

— „Та вже жъ! повідаю, — Богъ батько, а руська земля велика.“

Господаръ притакнувъ головою.

„Лїшимъ журбу на завтра. Теперъ пора переспатися. Въ шонї настелено соломи и сїна; естъ куди розложитися. Тїлько прикрїйся добре, щоби комарї не турбували...“

Я спрашавъ господара. Гапуня повила у шопу. Дорогою я довідався, що господаръ належавъ до торговихъ людей. Маць и дімокъ въ місті; самъ бувъ круп'яремъ.

Не зле спалось на сіні. Довге хожење, та-нець, напитокъ — такъ змучили тіло, що шовъ мертвий уснувъ я довгимъ сномъ. Ажъ підъ вечеръ, смеркомъ, пробудивъ мене відъ спання лачний сонъ.

Протерши очи, я зновъ побачивъ моєго господаря, старого круп'яра.

„А гараздъ спалось?“

— „Гараздъ — Богу дякувати!“

„А приснилось що доброго?“

— „Не найліпше. Снилось, що я увесь горівъ въ огні.“

„Хвалити Бога — не злий сонъ. Огонь — то золото. Будешъ колись заможнимъ паномъ!... А теперъ, сину, збирайся до вечері.“

Я зібрався. — Приходимо до хати. Все на столі позаставлявано: и їда и напитокъ. Домові повитали щиро, уклінно.

Ми почали вечеряти.

„Чи пізнаєшъ ти мою Гапуню?“ питає господаръ.

— „Лице знакове, може и видівъ — не пам'ятаю; діти скоро змінюються.“

Господаръ уцілувавъ мене въ голову. „Передъ рокомъ зберігъ ти її життя...“

— „Ні, кажу, се помилка. Я виратувавъ одну потапающу, да та безматерна була. У васъ, бачу, єсть жена...“

„Передъ рокомъ я бувъ вдовецъ, а теперъ ради дітей сподружився зъ вдовою. — А се моя доня потапала...“

Здивлений я глядівъ на господаря. Вго очи зайшли вдячною слізою.

„Нехай тебе Богъ милує на кожній ступі. Ти спасъ мою доньку відъ смерти, заходивъ ліками, а наконецъ засиливъ ще дарункомъ въ дорогу. Ти не знаєшъ, що стоїть дитина батькови...“

И задумався.

Старий не мігъ найти слівъ подяки: „Хочъ чужий ти, а ліпший не відъ одної батькової дитини. Спасибігъ Богу, що мині давъ побачити твоє лице. И устаючи и лягаючи тебе не забуду.“

И обнявъ мене якъ рідного сина: „Ще більша радість для мене, що Богъ тебе справивъ на весілля. Я відъ роду не бувъ такъ веселий...“

Довго ми говорили зо собою. Усе мусивъ я розказувати зъ кінця: и исторію за Гапуню и про життя мое. Господаръ мою долею цілий перенявся. Бєсїда перетягнулася въ нічъ — и я зновъ переночувавъ на сіні.

Мене не хотіли и на третій день пустити. Старий господаръ заявивъ готовість відвозити мене

ще-донь до школи, нехай тільки доучатся хліба лікарського. А коли я уперся при своїмъ, обіймивъ мене сердечно, втиснувъ кілька левівъ у руки и переблагословивъ тричі руськимъ хрестомъ у дорогу. Господини втиснула въ долоню червоного, а мала Гапуня подала запитокъ зъ їдою.

„Ви школярі — бідні люде. Бери, сину, для себе въ дорогу и не забудь, якъ будешъ коли въ потрібѣ, зайти до насъ. Мене Богъ наградивъ добромъ и щастємъ; поможу якъ рідній дитині. Не забувай на мене, старого круп'яра!“

Вийшовши на улицю, я учувъ сердечний жаль за тою родиною. Сі прості, щирі люде зробили на мене незатерте вражінне. Мині тільки зновъ нагадалися облудні давні товариші...

А якъ колись зъ нами хайкеїлъ поживали,
Въ той часъ кумами, побратами звали;
А якъ пристигла нещасна година —
Названа и крива відреклась родина!..

Изъ тайями гаданими пустився я въ дальшу дорогу.

Недовго сумувавъ я. Вже таке серце у мині, ще борзо перегорить, коли насаде туга.

— Земля предсінъ велика. думаю собі, має п'ять частей и тисячи островівъ — мому вандрувати свободію відъ нівнічного до полудневого бігуна, а, въ припадку зимна, пійти на прохідъ по-здовжъ земельного рівника. Часу у мене доволі. Всюда суть люде — якъ не свічні, то дикі, а предсінъ и тихъ дикихъ заболить часомъ не одно въ тілі... Чому жъ я, європейський медичинеръ, не маю нести помічъ лікарську дикимъ браттямъ?

Чоловіколюб'є розпирало мое серце. Хто знає — погадавъ я — чи зъ вдячності за несену помічъ які Папуане або инша дичъ не обере мене своїмъ царемъ? А тоді ажъ ставъ би їхъ по європейськи просвічувати! Конституція — соймъ — податки — войско — все те звернуло би на мене глибоку увагу. Не забудь би я сировадити зъ Європи культурнихъ артикулівъ, якъ тютюнь, горівка, дорогі матерії и всілякі модні прибори. Запруну-мерувавъ би зъ кожного царства по одній, урядовій газеті. Позаключувавъ мирні трактати, зъ усіма державами на світі...!

Не одна така гадка повставала у мині. Сказано, молодий — поезії багато, а я вже зъ роду мавъ нахиль до поезії. Ще и нині тямлю, які то штудерні вірші писувавъ я неразъ по ночамъ.

Коли я такъ поетично маячивъ о будущій державі и перенісся думкою у далекі краї Африканські — не спостерігся я, коли зъ навислихъ чорнихъ хмаръ дощъ почавъ крапати. Петавкъ, и такъ легомький да вітромъ підшитий, перемокъ скоро и принудивъ шукати покрову. Я схоронився

до недалекої хатини, стоячої при дорозі. Була-то бритварня передміського цирульника.

Німц-шони досць перейшовъ, мавъ я досить часу поговорити зъ цирульникомъ. Наші здібности стояли майже на рівні, — хіба що у нього було більше практикн, у мене більше теорії. Під-часъ бесіди оглядавъ я цирульничі прибори и випитувавсь старанно про деякі річи. Цируликъ зъ великимъ шанованнемъ розповідавъ про все. Навіть деякі таємничі цирульничі уділивъ знані за давнимъ зарученнямъ, що не виказав нікому.

Ремесло цирульниче дуже мнї вподобалося. Я загадавъ зустрітися по селахъ лікаремъ-цирульникомъ, а големнемъ чеснихъ борідъ, пусканнемъ крови и розділаннемъ нешкодливихъ ліківъ нести помічъ терпѣливимъ людямъ. Идучи відъ села до села, мігъ я зглядати далекі краї и пізнавати всілякихъ людей.

Молодому не довго нагадуватися. Я купивъ кілька бритовъ и прибори до голення, два пускала, кілька порошківъ шумѣячихъ, м'язки, ромъану, люкрецні и кілька пластиривъ. Все те спактувавъ до торби, та й — ноги на плечі и повандрувавъ въ світъ.

Дари круп'яра були досить значні, для того й мігъ я, безъ великої журн, освобідно якійсь часъ віддатися поетичнимъ нагляданнямъ природи. Моя свобода, спокійне сумління — дозволяли бути вдоволеннямъ зъ даної судьби. Нападу, розболъ не дуже боявся, бо вже верхня подоба не конче добрий обіцувала заробокъ.

По кількохъцять-днівній подорожі зайшовъ я въ незнаму, не красну сторону. Зъ горбка, покритого буйною, вонящою травою и цвітами, простирався далеко чудесний небоскланъ, замкнений лісами; срібна смуга води зъ химерними струями наповняла жьттемъ цілу околицю, а надъ її берегами світились, увінчені садовиною, білі хати великого якогось села. Змучений усівъ я підъ корчомъ діщини и зъ привабливою приглядався врасній країні. Солодість наповняла мою душу; уганяючі за мушками ластівки, играючі зъ цвітками мотилі — все воно належало до мене, надъ всімъ панувавъ я своїмъ взоромъ и слухомъ. Я бувъ щасливий и веселий, що Богъ такъ красний світъ и мене сотворивъ на нєму. Я почувся царемъ природи, вакимъ мавъ прийати корону зъ краю дикихъ Папуанівъ...

Зъ задумки мові вирвавъ мене хропавий голосъ нечемного якогось давбура, що зайшовши за ліщини загукавъ мнї надъ головою:

„А, ти волокито-пройдисвіте!... Якимъ правомъ витовкаєшъ громадську траву?.. Ровъ збідси, бо . . . гляди! —“ И піднісь грубу па-

лицю, якъ би мавъ заміръ мене, сподвижника до коруни, нею почесити.

То певно перше насилення моїхъ будущихъ підданяхъ! погадавъ я, и зміривъ стоячого передо мною мужика відъ голови до нігъ.

— „Годі тобі, чоловіче, знущатися надо мною. Усядь ліпше коло мене, огляди чудесну красу природи, тую синь небесну, тоті свавільні води, поетичні, задумані гори, обмаєні буйною травою и вонящими цвітами... Розкажи мнї про сі сторони, якъ ту живють наші люде и чимъ займаються. Скажи, якої ти віри...“

„А, ти який-такий сину! Ще будешъ зо мною жартя строїти? А тобі що за рація до мові віри? Я присяжний, питаю тебе, що ти за одинъ? чи маєшъ які папери? чи маєшъ чимъ заплатити за шкєду, щось, легаре, ту траву витовивъ?..“

Моя поетична успособлієнє все дуже переходило въ презу. Радъ не радъ мусивъ я стягнути до торби за моїми паперами, котрі лишъ зъ пильнихъ свідєцтвъ складалися. Витягаючи, спостерігъ я, що природъ мій до голення завитий бувъ въ театральну оповістку, на котрій були великі и малі букви, а въ середині царський орєль. Оповістка, на мое щастє, заповідала птуку: „Петро, лікаръ дєжвий.“ Добре, погадавъ я, провидівъ, стереже мене — и подавъ скоро, яко карту пропустну, гукаючій надо мною власти.

Власть взяла папіръ и зъ поважною думкою, обертаючи на усі боки, приглядалася, нюхала, мацала пальцями и ніби читала, спозираючи заведно на мое лице. Орєль двуголовий найбільше о правдивості моїхъ паперивъ здавався переконувати. Передъ орломъ зробивъ присяжний, неначе передъ фігурою, трикратний св. хрєстъ и знявъ напєлокъ зъ великимъ пошанованнемъ зъ надголеної голови.

Та, пасъ вправді маємъ, но я мупу єго машому вїттові показати, чи може де у чімъ не підроблений. Вїтъ на тїмъ ліпше розумівсь, бо вінъ письменний, а я тільки денкі букви відгадати умію. Ходи за мною до уряду...“ Вповівши зложивъ оповістку и потягнувъ мене зъ собою. Я цновъ попередъ, власть за мною.

Вїшовши въ село ми навернули просто до коршми, яко до саді вїттівського трибуналу. Въ коршмі снідавъ вїтъ, енертєй на нулокъ и одинъ десятиникъ. Побічъ вїтта и десятиника стояли дві високі аршинові палаци. Паперивъ канцелярийнихъ не було жїзнихъ; видно було, що справи громадські розсужувались устно и скоро.

Присяжний поздоровивъ сидячихъ и розпочавъ бесіду. „Приводжу Вамъ, пане вїтє, якогось бурлака-волоку, що витовкавъ громадську траву

під лісомъ... Пашпортъ вправді має, но мусите переглянути, чи не підроблений."

Війть розперся на столі и зміривъ цілого очима. Ажъ легкий морозъ перейшовъ по тілі, коли побачивъ такі серйозні твари и коло кожного великанську палицю.

"Якъ зовесся?" питає війть.

— „Петро.“

„Що за Петро?" сирикнувъ сердито.

— „Лікаръ домовий.“

„А кілька літь?"

— „Двадцять и два.“

Протоколъ тривавъ довго и займавъ найдивніщі питання, на которі годі було розумно відповісти. По закінченню тихъ вступнихъ бесідъ, розвинувъ війть мою, ніби, пропустку и зачавъ въ голосъ поводи читати: Пе-т-р-о, лі-ка-р-ь до-мо-вий. Дальше не йшло за через дрібні букви, тому обертавъ на всі боки, и до сонця, и въ тіни, и приглядався уважно вірловн. Въ кінці сказавъ: Паперя въ порядку и не підроблені — но що буде зъ громадською шкодою?...

Духъ вступивъ въ мене по сѣму щасливому розгляді паперівъ, и добрий гуморъ вернувъ навадь въ мене.

„Дуринця, кажу; шкода заплатиться, якъ власть прикаже“ — и казавъ подати три кубки доброго меду.

Вся старшина повеселіла и погречніла. За другою шклянкою просили мене сідати, а вже за третьою війть и каже, що не мусивъ я наробити въ траві великої шкоди, ба навіть гнівався на присяжного, що нечемно зо мною обійшовся, наконець відплачуючи чемністю за чемність, запросивъ до себе на вечеру и на міцлігъ.

Йшло власне під неділю и я не відказавъ просьбі війта. Щобъ однакъ наша приязнь тимъ більше усилилась, заявивъ я мою готовість обривати чесну війтівську бороду.

Була то перша тріба и удалася, кромі малыхъ покалечений війтівської швири, котрі однако самъ властитель бороди спихавъ на остроту бритви, зверкъ моєго сподівання, и сталася причиною моєї циркульніцько-ліварської слави поміжъ селянами.

Мусивъ я лишитися яко домовий лікаръ на харчу у війта, а незадовго люде, навіть зъ окреснихъ селъ, приходили до мене такъ часто о пораду, що голенне берідъ лишивъ війтівському синові, а самъ займався самимъ тільки роздаваннемъ ліківъ.

П'ять чи шість родівъ моїхъ ліківъ виставало на всі слабости нашихъ селянъ, и були за всігди skutочні. А якъ котрий зъ моїхъ хорихъ коли

змеръ, то вже и війть стававъ въ моїй обороні; ввірючи, що то вже Господь Богъ судивъ тамому умирати. Всі, а найбільше війть, котрий ділився зо мною славою и доходами, були зъ мене задоволені, и я стався мало що не перша особа въ селі.

Не можу казати, щоби мнї на новій посадї эле велося. При щоденнімъ зайняттю, чистімъ сумлінню и добрімъ дуці, чувся я досить щасливимъ, а порівнюючи мое теперішнє життє зъ давнімъ мійсьнямъ и зъ попередними забавами и розривками, поривавъ мене не разъ пусгий сміхъ надъ тимъ обманомъ и лукавствомъ світовимъ. Въ крузі простихъ, но щирихъ людей знайшовъ я мое правдиве задоволенне. (Конецъ буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Гагілки. — Назва того свята розмаїта. Говорять: гагівки, гагілки, ягілки, гагулки, галагівки, галагілки. Звичайно боронять назву „гаівки“, виводячи її відъ слова „гай“. Коли такъ, то дивуватися належить, чому народъ не задовольнявся тою властивою и такъ понятною назвою „гаівка“, але поперекручувавъ її на стілько дивачинхъ, для него самого темнихъ и неяснихъ назвъ. Конечно, назва „гаівка“ не єсть ані правильною ані властивою.

Загляньмо до етимології. Слова: гагілка, ягілка, гагулка, галагілка мають самоголоспу і або у замість коренного о. Звісно бо, що въ однихъ сторонахъ нашої Руси переходить стиснене о на і, въ другихъ сторонахъ (и пр. въ угорській Руси и подекуда на Волиню) на у. Знаємо таже, що въ руськімъ язичі кожде і, що стоїть по г, н, х, повстало зъ о. Такимъ способомъ були би правильні назви для нашого весенного свята: гаголки, яголки, галаголки.

Въ многихъ сторонахъ (и пр. въ Золочівськімъ и Стрийськімъ околі) називають всі пісні, що не суть церковними, гольками. Очевидно, що и слово гольки єсть того самого кореня, що гаголки або яголки (початкове г або й єсть тільки придиховнимъ звукомъ, якъ після околнці). Ми дістаємо знаний намъ пень голь, стягаючийся до Сонця. Дивнимъ способомъ зовуть въ Индії, ще и нині, весенне свято: голі або гуді (Новосільский, I. 128) Такимъ робомъ доховали Русини стару назву того свята до нинішнього дня.¹⁾

¹⁾ Иранці (и пр. Перси) и Индійці обходять свої весенні свята, подібно якъ и ми. Насампередъ повсюда доховався обрядъ про великодне яйце Индійці вірли, що

Празникъ гагілокъ бувъ то пам'яткою воскресення Сонця або Весни. Якъ въ инші свята, такъ и ту палею огні въ честь Сонця.

Нині палять огні въ великодну Суботу. Давніше огні довший часъ падалися; одна гагілка споминає о огняхъ въ Білу т. е. Цвітну неділю (Петрушевичъ, дневникъ, 102).

Бувъ звичай, що въ місяці Марці вишихали боввана, представляючого смерть або зиму, и вивожено зі села, щобъ затопити въ ріці. За поворотомъ въ село ввозили літо або весну. У Чехівъ доховалася до того обряду одна весенна пісня:

Іжъ несемъ смерть ве вся,
Нове лето до весп;
Вітай лето лібевне!
Обіліче зелене!

Обрядъ вивоження смерті або зими обачимо въ описі празника купального. Тутъ тільки замітити належить, що часъ мартовий бувъ до того обряду відповідний. Саме нмѣя Марецъ або Маротъ пригадає своїмъ звукомъ смерть (відъ мерти) и римського Марса, котрий бувъ также божиномъ знищення (смерті) и війни.

Звичай ввоження літа або весни доховався, хочъ въ зопсутій формі, до нині. Постараюся важний той поганський забитокъ въ цілости пояснити.

Наші гагілки, яко празникъ въ пам'ятку воскресаючого весенного Сонця, приспівують дуже часто про воскресенне Весни. Звісна єсть на цілій Русі гагілка: Ой вже Весна воскресла, що жесь намъ принесла? и т. д. Въ иншихъ гагілкахъ споминаєся про звичай „кликати Весну“:

Благослови мати,
Ой мати Лада, мати
Весну заклякати. (Голов. Басн., 92).

Звичай кликання Весни пригадає мині другий звичай въ декотрихъ сторонахъ (коло Самбора) „кликати Вородая“ (Петрушевичъ, дневникъ, 104). Здаєся, що въ слові Вородай пень в ор. (лат. ver, грец. ἦρ або εἶαρ, русь. яръ) означає весну.

Скрізь по Малій Русі задержалися ще споминки про Вородая. Въ сяноцькимъ околі одна забава великодна зовєся Воротай. Вона відбуваєся въ той спосібъ, що хлопці стають одинъ другому на барки и такъ творять піраміду (Pauli, p. r., I, 12).

світъ повставъ въ яйця; Перш ще до нині въ часі весенного свята обділюються крашанками и писанками (Wiener J. B. der Litt. III, 153): у насъ становлять свячені яйця и писанки, а навіть скаралуці въ свяченихъ яйцяхъ одинъ въ важнішихъ обрядахъ великоднихъ (зривн. мою розправу о Рахманахъ въ І-німъ рочнику Правди). — У насъ обділюються въ великодній Понеділокъ водою; Перш и Индійці обливаються тимъ самимъ способомъ до нині (Ганушъ, 197). Въ Индії весенне свято підъ навою Vasantī (Весна) и Голі требає 40 день; у насъ веснянки и гагілки тривають также довго, бо розпочинаються вже въ місяці Лютімъ, а тягнуться, въ перервахъ, ажъ до Рахманського Великодня.

На Поділлі народъ, не понимаючи значіння слова „Вородай“, перемінивъ єго на „Володаръ“.

Забава відбуваєся въ той спосібъ, що двє дівчатъ бере на руку малого хлопчика и обношує окодо церкви, приспівуючи пісні, у котрихъ згадуєся „золоте дитятко“, котре „золотимъ ножикомъ крає срібне яблучко“ (Шейковскій, Б. П., I, 27).

Въ подібній гагілці у Pauli (I, 18) говориться, що „княжині служоньки везуть золоте зернятко, маленьке дитятко.“ — Видно зі всього, що звичай „ввоження весни“ бувъ въ давній Русі знаний.¹⁾

Для пояснення наведеного обряду мусимо віднести до нашої поганської старини. Тамъ ми довідуємся, для чого „мати Лада помагає закликати Весну“, для чого та весна представляєся яко „дитятенко, що крає срібне яблучко“, наконецъ для чого въ гагілці Вородай (Володаръ, Воротаръ) обношують хлопчика або творять піраміду, стаючи одинъ другому на барки?

Въ нашихъ пісняхъ, особливо въ гагілкахъ, приспівуєся дуже часто про Ладу и Діда. Дідомъ, якъ ми бачили въ розбірці колядъ, було Сонце, котрого внуками Русини себе звали. У деякихъ пісняхъ зовєся Сонце, ще и нині, вітчемъ людей:

Види, види Сонце,
Заглянь въ наше вікноце:
Твої дітя влечуть,
Пити, їсти просять.

(Временникъ, 1867, 90).

Ладу зовє наша гагілка матеръю. Судячи по вираженню Дідъ, заключити належить, що Лада була первісною бабкою людей. И дійсно довідуємось изъ слав'янської митології, що Лада звалася также Золотою Бабкою. (Ганушъ, 356; Гол., 25). Часто зовєся Лада — Золотою Панею або, саме тільки, Золотою. У насъ доховалися до нині споминки про Бабку,²⁾ якъ вона зъ риві діти носить, якъ въ горосі діти страшить и т. д. Навіть на самі свята великодні печемо бабу въ пам'ятку тої богині.³⁾

¹⁾ Въ иншихъ сторонахъ перемінивъ народъ слово Вородай на Воротаръ и повстала гагілка новими додатками зопсована. Однако заодно згадуєся ще про те таємниче „красное дитятенко, золотое зернятенко“ (Галька, I, 127; Правда ч. 19). — На Україні єсть одна подібна пісня:

Ой вилинь, вилинь гоголю (може Голю?)
Вивеси літо въ собою,
Вивеси літо літчко
И веленеє житечко (Новосільскій, I, 122).

²⁾ До вираження баба відносять многі назву гори Babiagóra въ Татрахъ. Після народного віровання згромажуються на ній різні чарівниці и духи. Здаєся, що вираження „бабське літо“ и „баба“ (котра дитину відбирає) также сюди належать.

³⁾ Баби великодні мають подібне відношення до богині Баби, якъ Коровай до Корса, а коливо до Коляди. Були-то хліби и страви жертвовні.

Лада була и родичкою людей и богинею любови. Її представляли собі нагою, ідучою вь золотімъ возі и окруженою трѣма дівчатами (Ганушъ, 346). На своїмъ лоні держала дитину (Naruszewicz, II, 139). Інші повідають, що держала хлопчика зь яблучкомъ на голові (Голов., 24).

Вь забаві Вородай представляв отже шрамида (зъ хлопцівъ) богиню Ладу и хлопчика на її голові. Приспівка „про золоте дитятко“, що враз „срібне яблучко“, стигаєся также на сѣго хлопчика зь яблучкомъ. Ввоженне Весни до села пригадає зновъ той золотий візъ, вь ніймъ возили тоту богиню.¹⁾

¹⁾ Многі писателі, такъ давніщі якъ и теперішні, споминають ще о мужеськімъ божестві Ладо або Ладокъ. нечрого величають на „хрестинахъ и на весілляхъ“. Гадаю, що приспівъ „Ладо!“ не єсть і., але б., падежъ (відъ Лада). На хрестинахъ найприродніше було споминати родичку людей, т. є. Ладу або Бабу.

До М. Д.

И я Гуцуль и ти Гуцуль,
Оба носимъ сердакъ гуций,
Оба вь лісі родилися,
У Черемши хрестилися,
Зь ведмедями жмурка гралися,
Бресаєть волевъ обтикали.
Обтикали ми го волевъ,
Та не знали, котровъ доля
Нась вирядить дорогою,
Чи лихою, чи доброю.

А вь насъ доля добра була,
За насъ обохъ не забула,
Та хотіла насъ панями
Постановити — та пъяна
Нась — що мала у покоі
Посадити — а вна свої
Баранчики підъ ножиці
Ще й німецькі небожниця
И всадила! — Оттаке-то
Наробила доля тота;
А хто виненъ? —

Ю. Федьковичъ.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

III.

Сохраненці Цейшля 2-го дил.
року Божого 1866.

Дождавши твого дуже шановного листа, Дობродітелю мій ширій, я и самъ схаменувся, що

треба бь прийять собі хлопця таного, щобъ и вь помочі сліпцеві ставъ и пісні, які я знаю, перенавъ одъ мене и після тіві години, якъ ти кажешть „для всіхъ одина“ віщувавъ про славу нашихъ предківъ — козаківъ, щобъ вона те вмірала и про всю предковічнину. Дакъ біда теперъ на світі настала... Хоть люде и кажутъ, що дальше — робниця вь світі все лучче, а міні темному здавця навпаки, що гірше. Було колись, що самі охочі приставали до такої щербатої долі, якъ моя. Де-якихъ заставляла, може, и неволя, а інші и на волі; да все таки можна було сліпому хочъ зь видючимъ по світу походити. А теперъ, хочъ и трапиця який сліпцевъ, до не багато вінъ вь помочі стане, не багато поводитъ сліпця таного якъ и самъ, бо обидва вь яму мусять упасти. А якъ лучниця и видюще яке ледащо, до насъ того тана жь користь. Да й де жь таки видно, щобъ сліпий зь ледачого зробивъ добре? Вінъ скоріше и добре пєнсує, — а ледащо, звісно якъ ледащо: всі фехунки сліпого поверне вь ні-на-що. Отъ у мене єсть зять, хоть не зовсімъ и рідний (бачте, жінчиної дочки, міні не рідної, чоловікъ, а міні вже зять у третіхъ) такий же темний чоловікъ, якъ би и я. Появсь и ліри и деякихъ пісень, нице й молодий; тількі бь шанувецця да вчиця того, чимъ можна нице, покіль що, темнимъ людянь мусокъ хліба добувать.... Дакъ що жь?... Замість дяки за мою науку, пєсує мою старість, нівечить мене якъ що непотрібне, не новамас, не слуха. Де бь треба піддержать старого за руку, щобъ сліпуючи не впавъ, вінъ хватá за чуба, да й таке ще робить, що цуръ ёму й казать....

Отъ я собі посумую да й згадаю твої слова, Батьку мій коханий, що кажешть: „навчай усякого пісень, не вважаючи, яка тобі зь того буде користь.

Не бажавъ би я зь свого родича ніякої користи, да й не слідъ сліпому бажать користи и одъ усіхъ людей; бо кажутъ: кого Богъ чимъ накаже, до, може, чимъ и помилує; що після гіркої чаші, може, коли випьецця й солодка; дакъ жаль того, що своя рідне (хоть и кать зна якъ) не хоче не тілько слухать того, що на добро ёго навчавсь, да нице нехтує останню мою дряхлость...

Провівъ я житте свое старече уже скілько годівъ, да й ніколи нічого не жадавъ, а що траплялось, ради Христа, те й приймавъ, одъ сердца дякуючи Богу и добримъ людянь. Такъ мабутъ и теперъ, добродію мій, придеця не бажать того, щобъ хто перенавъ мої пісні, мої думи и все те, що я знаю, а ждатель, якъ лучниця який охочий чоловікъ, до не зарню того вь землю, що Богъ міні подавъ на піддержанне мові нищети, передамъ ёго другому, для ёго жь користи, и людского спо-

мишку. А якъ же ні, де нехай буде Вожа воля: може Ёму такъ угодно буде, щобъ на світі зовсімъ не було сліпцівъ, а про старі давности будуть оповідать уже письменні люде зъ письма давнѣго — предавіцького. Бо щось теперъ подѣнькують, ако би на світі буде такъ: щобъ старці, такі якъ я, по селахъ не ходили и по чужихъ людяхъ собі хліба не просили, а щобъ въ свої громади просили собі хліба й поради... Яка жъ тамъ буде сліпцямъ порада, якъ тая громада буде подавать шматокъ хліба не ради Христа небесного, а неволею годувать нищихъ? — Гіркий той хлібъ здавця и сліпому и видющому каліці, бо вінъ буде посодений не сіллю, а людськими нареканнями и клятвбами. Хоть и кажешъ ти, Батьку мій добрий, що въ писанні сказано: „духа не угашайте“ — дакъ великої й силн треба, щобъ оце все стерпіть и не огрішицца хоть словомъ.

Богъ — одна надежда, той буде держати, буде й годувати!...

Отаке мое життє, Добродітелю мій щирій, Жалібнику мій премилій! Отаке мое підъ старість горюваннє, мій орле сизокрилий! А ще такі я не хочу на свою долю нарікати; бо воли Богъ не давъ міні того, що людямъ (очей), дакъ Вінъ, якъ правдивий Отець, давъ другимъ серце жалобне, щобъ ті люде и мене и другихъ старцівъ не цурались и не минали своєю милостинєю. Отъ и тобі, добрий мій приятелю, Богъ пославъ розумъ добрий, що ти не знавши, дознавъ, яке-то життє старече и навчаешъ мене не угашать духа и не нарікати на свою долю; давъ тобі и серце добре и жалобне, що ти оглядавсь на мое убожество и каліцтво, подавешъ милостинню тому, що не здоливъ собі нічимъ заробити... Нехай же той правдивий Господь оглянеця на тебе, мій рідний по Христу Брате, якъ на того, що милує нищихъ. Нехай вінъ подасть голосъ свій на страшному суді тобі, якъ тому, що добро робить Ёго меншій братні, старцямъ, калікамъ-довічнімъ, за те, що ти, шанувавши Бога, оглянувсь и на мене въ нужді своєю милостинєю, котору я взявши, якъ за дверми у Бога, прошу Ёго молитвою и въ день и въ ночі, щобъ помъжавъ тебе и твого родича у царстві небесному.

А тебе, мій приятелю щирій, покорнійше прошу, якъ що маєшъ коли прибути до своєї господи у хуторъ, чи на довго, чи на трошки, оповісти мене листомъ своїмъ задалегідъ, щобъ я змігъ туди прибути и, покиль ще живу, почуть хоть разъ твій дорогий голосъ, твое слово правдиве до людей нищихъ, щиро подякувать у вічі за всі твої ласки и милостиню; бо (мислю собі) гріхъ міні буде, якъ прийдеця вмерти, не подякувавши

за живота добрихъ людей за таке шануваннє, а черезъ листи хоть и дякую, да все, міні здавця, не такъ воно зробицца, якъ би самъ своїми устами и серцемъ.

Покиль же діжду тії години, до нехай Богъ беронить твое здоров'я, а я буду Ёму объ тімъ моляцца, якъ щирій повірникъ твій

Осшавъ Вересай.

НЕОФІТИ

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Евгеній Згарський.

(Дальше.)

III.

ПОДІЯ.

Подія поеми Неофіти проста. За Нерона Императора, була въ Римі дівчина, котору мати віддала за мужа; тота сповила сина, именемъ Алкидъ. Вирісъ Алкидъ въ гарного пареня на тоді, коли въ саме зоря християнської віри стала світити. Святий апостоль Петро зайшовъ було до Риму (Уст. II. и III.) проповідати нову віру; пішли за нимъ многі изъ поганъ, пішовъ и Алкидъ. Незабаромъ стрімголовъ на хресті повісили Петра (Уст. V.), да всіхъ наверненихъ Неофітівъ засадили въ тюрму, въ Сиракузахъ. Межи невольниками сидівъ закований Алкидъ. Дарма виглядавъ ёго мати (Уст. VI.); пішла попрохати ласки у Нерона за одинакомъ своїмъ синомъ (Уст. IX.) Неронъ велівъ звести невольниківъ изъ Сиракузъ до Риму: виділа мати, якъ везли скованого сина її на Тибру (Уст. XI.). Въ Римі вивели Неофітівъ въ Колизей та й пустили на нихъ леонардівъ (Уст. XIII.). Роздерли їхъ ті пажери дикі, такі въ очахъ зрительівъ. Безъ духа упала болюща мати Алкидова підъ самою брамою Нерона. Коли вивезли невольники тілеса мучениківъ, щоби нагодувати ними рибу у Тибру, дивилася на ті похорони мати и въ первий разъ помолилася розп'ятому. Тимъ и кінчаецця ціла подія. На такій то простій видуманій події, загадавъ кобзарь розвинути цілий багатий образъ, лютоуючої ложи, сліпоти, въ борбі зъ вічною, неперочною правдою.

Що найперше за тою подією насуває думку въ розгляднімъ читателю, то ім'я Алкидъ. Въ громаді Неофітівъ-мучениківъ той Алкидъ саме постатніще лице. Вінъ зазнає товариствъ своїхъ до молитви за ката лютого, у путахъ співає „новий псаломъ Господеві серцемъ нелукавимъ“ (Уст. X. XI. в. 3—5; 33—35). За нимъ побиваетця бідна

мати въ крайній горесті своїй. Алкидъ и болюща мати ёго — дві чельні постаті въ цілімъ оповіданню; на нихъ починається, на нихъ кінчається поема. Здогадуватися можна, що именемъ тимъ Алкидъ, тільки якъ Геркулъ, поетъ назнаменувавъ саму живу, здоровезну, молоду, незруйновану силу. Тільки на такій могла прийнятися Христова Божа правда та й наука. Молодий той одинокий синъ поганської матери, въ самімъ розцвіті віку, хотяй бере участь въ розпустнихъ оргияхъ у купі зъ другими молодими товаришами, не погибъ у норевій грязі; теплого серця имається апостолське слово. Тимъ то віра Христова ширилася поміжъ рибалками; людьми простими, у котрихъ серце не стануло ще гнилимъ ракомъ. Тільки молоді, неспожилі серця придалі на велику правду. Самимъ живимъ образомъ такої незапропащеної сили, всть Алкидъ. Такъ то и въ теплихъ серцяхъ молодихъ людей, находитъ нині живіший одгомінъ, нова політична віра. Щоби перенести тяжкі муки, гонення за-для правди, конечно велика, здоровезна сила душі незасніченої: образъ такої сили — Алкидъ.

Побіть Алкида списавъ намъ поетъ ясними якъ світъ барвами, живою сердешною правдою постать болющої матери. Въ Алкиді тратить вона свою одиноку надію. И справді, не має більшої болізни для журливої матери, якъ видіти свою кровъ, свою дітину заковану на мукахъ. Блага, простодушна здається вона, уповаючи на ласку „розпинателя“ Нерона. Приплила вона изъ Сиравузъ прохати въ слёзахъ ласки у „истукана“ та не сама одна: изъ тисячами матерей зъ далекихъ сторонъ... (Уст. VII. в. 10—16). Радувалася въ добродушню своїмъ, трохи не співала, величаючи Нерона, коли звелівъ той деспотъ приставити въ Римъ сиутанихъ Неофітівъ (Уст. X. в. 7—20). Такъ уже жъ пуста її радість на більше горе: сина Алкида роздерли въ коллизі леопарди. Не устоялася нещасна у мукахъ:

И о муръ.

О муръ старюю головою

Ударилась, и трупомъ пала

Підъ саму браму.... (Уст. XIII. в. 9—13).

Ті несповіджені болі, не споконали старої, недобитої матери; оживила її живуца сила ночи. Встала, походила коло замкнутої брами та й нишкомъ щось спощептала, мабутъ кляла вesarові-людоїдові...

Виділа, якъ повергли тіло мученика до Тибра: тоді то вона за погибшого въ первий разъ Христу помолилася. Розглянувшись по образу тої матери, напливає намъ здогадка, чи не мавъ кобзарь нашъ на думці, зобразити въ постаті тої то матери, болющу мати Україну? За гоненнями и муками

тамъ численнихъ синівъ, погнбає, мертвіє порою мати Україна; тільки въ новій вірі своїхъ мучениківъ опъять проживає и покланяється правді. Подібна звъязъ мислей виливнає зъ головної цілі поеми. Идъ сѣму помсненню спонукують насъ такожъ и ті вірши:

А ти, прескорбная, не знаєшь,

Де вінъ конає, пропадає!...

Идешъ шукать ёго въ Сибіръ,

Чи тєв... въ Сибірю... (Уст. V. в. 7—8.)

Не безъ думки ся споминка про Сибіръ, нагадуюча тамущому читателєві, на яку мати зсилаютьця всі ті речі. Тимъ то скрізь образъ сеї Алкидової матери говорить кобзарь нашъ: не пропадають жертви за правдою: за ними скріпляється, оживає новою вірою мати Україна.

(Дальше буде.)

ДЕ ВОРОГЪ?

Не то ворогъ, що руйнує
Городи та села,
Що йде сміло у закрами,
Якъ душа весела.
Не то ворогъ, що міжъ людомъ
Испрама сміється,
А то ворогъ, що міжъ людомъ
Гадюкою вьється,
Що гадюкою підлізе,
Ухопить за груди,
Страхне добре за печінки,
Животить не будешъ.
Ото ворогъ, якъ той дядько,
Що въ ягнячій шкурі,
Підкрадетця до отари,
Дере зъ овець шкури.
Такий ворогъ незобачний
Вештається всюди.
Такий ворогъ живе зъ людомъ
И не бачать люди.

Могий.

ПРИЧИНА ТВОРЕНІЯ СЯ ПАРЪЧЕЙ.

Написавъ Иванъ Браникъ

ц. к. професоръ гимназійный въ Чернівцяхъ.

(Конецъ.)

Ще потішніший вивідъ, якъ при слові нічъ, зробивъ професоръ Браникъ при слові братъ. Вінъ позгромажувавъ всілякі види того слова въ старондийськимъ, латинськимъ, готицькимъ, литовськимъ, староперзькимъ, старословенськимъ, старогірнонімецькимъ явиці, и після недорічної своєї теорії, що

первісні види були найповнішими, послыдавъ же-
хонично усі букви, що тільки де найповъ, въ одна-
кличесне слово bhratars. Щобъ не повтаряти
сказаного при слові и чъ, замічу п. Бранікови отъ що:

I. Порівнюючи латинське frater зъ староперзькимъ
bratis, не можна аподиктично заключати, що въ ла-
тинськимъ по г випало в, а въ староперзькимъ пе-
редъ в випало г. II. Бранікъ на иншому місці
самъ замітивъ, що въ декотрихъ грецькихъ нари-
чняхъ кладено ρ замість ζ. Відай знає также авторъ,
що въ латинськимъ язичі наконечне г переходило
часто на s: mos (mor-is), flos (flor-is) — и що така
обміна въ найдавніщій латині ще дальше сягала, пи-
сано бо colos m. color, amos m. amor и т. д. Здався
про те, що и староперзьке bratis повстало зъ да-
вніщого bratir. Впрочімъ пригадую, що хочъ би
слово bhratars коли и уживалося, воно не було би
первісною, але вже третію формацією язика.

II. Заключенне п. Браніка, що „українське“
бгатчикъ задержало первісне г, єсть также хибне.
Слово бгатчикъ въ Кулішевій Чорній Раді
не уживався повсюда, а лишъ наводиться въ устахъ
такого чоловіка, що г вимовити не може. Гадаю,
що хіба въ організмі орудий мовнихъ не
може становити предметъ загальнихъ увагъ язич-
ковихъ.

Авторъ переходить опісля до пояснення, якимъ
способомъ повстали наричя грецькі и руські. По-
яснення тоті наводить після грецькихъ граматикъ
и після розправи язикової Якова Головацького.

Авторъ повідає, що наші гірняки любуються
въ скороченихъ видахъ (и. пр. ходъ, беръ, возъ;
водовъ, душевъ; сваті, добрі) и въ широкихъ са-
моголоснихъ а и я, также въ твердшихъ суголо-
снихъ (отець, виджу, ходить). Все то впливає зъ
природи нашихъ гірняківъ: вони суть прудкі
(мовлять про те коротше) и суть кріпшої при-
роди (мовлять отже твердіше). Українці, каже ав-
торъ, уживають м'якшихъ формъ (отець, вижу,
ходить) и повні види (ходи; душею; сваті), при-
тімъ мають также широкі самоголосні а и я, од-
вітно широкому степовому простору. Въ Галичині,
підъ впливомъ вузкихъ лугівъ надністриянськихъ,
виговорюють вузкі самоголосні е и в: тежко, жель,
чесь и т. д.

Весь той вивідъ єсть хибний. Напередъ замі-
чаю, що види гірські ходъ, беръ, не суть чужі
долашъ. Авторъ може знає, що на усій просторони
Малої Русі виговорюють дуже часто скорочені види
(въ способі розказуючимъ): станъ, глянъ, сунъ и т. д.
Коли въ горахъ скорочені види въ трохъ або чо-
тирохъ словахъ більше уживаються, то тому не
суть гори причиною, але духъ язика, котрий въ

способі розказуючимъ до скороченихъ формъ намагає.
Врешті самъ авторъ признає повноголосність русь-
кого язика, а тую не знаю, якъ би погодити можна
зъ „прудкостію“ нашихъ гірняківъ? — Замічаю
также, що въ Польщі, и въ горахъ и на до-
лахъ, уживаються тільки скорочені види: stań,
rób, nieś, chodź и т. д.

Подібно и форми, якъ водовъ, душевъ не
суть власністю однихъ тільки гіръ. Ихъ чути и
коло Львова, и коло Тернополя, и коло Бродівъ;
вони знаходяться также въ давнихъ пам'ятникахъ
нашої літератури. Самъ авторъ признає, що ско-
рочені види водой, душей знаходяться въ Россиі
и на Україні; Чехи мовлять всюда: wodou, duszeu;
въ польскимъ язичі также тільки скорочені форми
уживаються: woda, dusza; зъ сербськихъ граматикъ
наконечъ довідуємось, що скорочені види ужива-
ються также въ Сербіі. Здався, що форма водовъ
єсть забиткомъ передъ-Рурикової хорватчини и
великосербщини, и що закінченне овъ по-
встало зъ давного а (ом) черезъ переміну губної м
на губну в (зривн. цвинтаръ и цвинтаръ, рівний
и рішний и т. д.)

Єсть ще неправдою, яко би гірняки мали за-
милованне до а и я. Дивує мене тільки, що авторъ,
живучи въ Чернівцяхъ, отже въ гористій гуцуль-
щині, мігъ притакнути такій бесіді. Їму чей звісно,
що въ найбільшихъ горахъ гуцульськихъ, доло-
самої Черногори, звука широгого я (и а по-
шип'ячихъ) цілкомъ нема. Тамъ говорять місто я
всюда в: взикъ, вьъ, чесь. Подібну переміну звука
я на е подибуємо также въ чеськимъ и сербськимъ
язичі, зъ чого вносити можна, що то также ста-
рохорватська и великосербська власність язика.
Взявши на увагу, що наше я дуже часто зъ ста-
рослав'янського ф повстає, мусимо припустити,
що говорено давніше е и є місто-первобитного ф.

Хибно повідає авторъ, що въ гірськихъ сто-
ронахъ уживаються (при приложникахъ) скорочені
види: сваті, добрі, а на долахъ повні види:
сватіні, добріні. Нехай авторъ читає народні
книжки и пісні, такъ наші якъ и українські, а
переконався, що скорочені види суть повсюда пра-
вилкомъ, а повні тільки виняткові. Подібно въ чесь-
кій, сербській и польській бесіді уживаються
майже тільки скорочені види.

Наконечъ м'ягкі звуки українські не поди-
ненъ бувъ авторъ мончкомъ черейти. Їму буде
звісно, що форми: отець, ходить, ходять суть
єдино правильними, и уживалися не тільки въ
старослав'янській, але также и въ староруській
письменности. Форми: галицькій, руській
побачить авторъ, нехай тільки розважно перевердне

стороруську хрестоматію Головацького, вже в XI. XII. в цілісних віках. Впрочім не вмерла і в горах м'ягкі звуки; говорять: місяць, заць, пшениця, вляць і т. д. Тверді галицькі форми повстали безперечно через вплив польського язика: отець (ojciec), конець (koniec) і т. д.

Дуже мистично виводить ще автор творення наріччій через „розмаїту склопність мовної вигоди“. Він пише: „Колись було съ видомъ naktis всімъ вигодно, но пбзійше тая вигодність лишилась при Литовцахъ, а для ниньихъ сталася непридатна. Такъ було н. пр. для Нѣмцівъ замѣнене ів невыгодне и К невыгодне; первое выкинули, а другое замѣнили въ легше сн и такъ зробилося Nachт. Съ видомъ нощъ на пр. було колись Русину вигодно, но тая выгода сталася пбзійше невыгодною, тай замѣнили ю (кого? выгоду?) на мѣчь, коли въ польскомъ съ видомъ пос що до о ще и до сегодня вигодно. Коли касательно первобытної самоглазної а добре Нѣмцямъ и до нынѣшного дня, перемѣнили ю Русини, Поляки и нинѣшні Славяне, въ якомъ тамъ часѣ, на вусше да легше о“.

Гадаю, що цілий той вивідъ недорічний на увагу не заслуговує. —

Наконець ударяє професоръ Бранікъ противъ фонетики. Він не хоче знати, що спір о етимологію и фонетику давно вже наукою закінчений на користь фонетики. Він не хоче чути о ділахъ такихъ низкословівъ, якъ Миклосичъ, Шляйхеръ, Грімъ, Шульцъ и т. д., котрі етимологію називали пустою, шкодливою забавкою формалістів и недодаренихъ філологівъ. Він не хоче знати, що правописи: латинська, грецька, старославянська, староруська були также фонетичними и опертими єдино на вимову жароду.

Не хотючи повтаряти того, що в минушімъ рознику „Правди“ говорено о правописи спеціально, перегляну въ короткості правописи пана Браніка.

Він пише: впрочімъ (18), въ прочімъ (19), впрочомъ (37); колишнього (19); нощъ (30); въ своимъ (19); которымъ (9), подобніи (32); согласнихъ (10); любви (23); нарѣчей; жителъ (15), праотци (38); Нѣмцівъ; на нимъ и т. д.

П. Бранікъ стосує весь засібъ своєї пів-етимологічної відомости тільки до самоголоснихъ о, ъ, ы. Пригадую, що самоголосні для етимології великої вартости не мають, бо корені слівъ криються у суголоснихъ, и ті, а не самоголосні, якъ найстаранніше виражати треба би. Тимъ часомъ п. Бранікъ що-до суголоснихъ єсть „настолиций“ фонетикъ. Він пише: чоловіче (ч зъ к), (пещачийся? може пестячийся; ч зъ т); Боже

(ж зъ г), вику (ж зъ д) и т. д. Хто жъ изъ такої „етимологічної“ правописи пізнасть запершимъ поглядомъ, що ж повстало зъ г, або зъ д, або зъ з (множий)? що ч повстало зъ ж, або зъ т, або зъ ц (хлопче)? що ш повстало зъ х (душа), або зъ с (кушати)? Сподіюся, що до такої етимологічної правописи самъ авторъ більше не призначиться.

Ом. Паршицька.

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Руську Читанку“ А. Тороньского.)

Долетіла чутка и у наші села про „Руську Читанку.“ Уже й у часописахъ стали про ню говорити, кожний по своєму. Виписавъ її у „Слові“, дописователь п. О. А. шумну панегирику, заговоривъ про се и п. А. Б. у вашій щирій „Правді“, ба навіть и Gazet-i Nar. обізався якийсь паномъ, п. S. про сю читанку. Вронець дійшла до насъ и сама жъ таки читанка, та переглянувши її, зміркували ми, що багато сказали розбірачі правди, але жъ не одного такого не добачили въ сій читанці, про що годі промовчати, не згадавши й словомъ. Се власне визвало мене обізватися, зъ підъ нашої сільської стріхи та проговорити кілька слівъ въ тій справі. Простіть, що сільский чоловікъ беретця до такого важного діла, про котре тільки привилейні, фахові учені мають право говорити. Вибачте, коли може у дечому мій розбіръ буде неповний; не мавъ я тутъ и такихъ помічнихъ діл, якими ви у нашихъ городахъ по бібліотекахъ можете користуватися. На сторожі літературного розвитку стоїть наше слово, кожний тамущий чоловікъ повиненъ криві погляди справляти, недостатки доповняти.

Спорудити читанку руську для висшої гимназії — се трудъ не абій лий. Передовсімъ мусить спорудникъ, чи тамъ составитель при укладі читанки мати передъ очима цілий розвій нашої літератури, мусить зважати на те, якими дорогами вона йшла, чимъ зупинився, чимъ прискорився розвій її — коротко сказавши, спорудникъ мусить добре знати історію літератури и зробити такий вибіръ творівъ, щобъ кождий зъ того вибору вбачавъ, якимъ торомъ йшла, якъ розвивалася література.

Вибіръ рабити належить зъ писателівъ взорцевихъ, щобъ ученики въ читанці мали взорці доброї поезії и прози; однако жъ не можна поминати и писателівъ поменшихъ, бо часомъ и гарстка писателівъ невеликої слави становитця важнимъ факторомъ въ розвою літератури.

Огляньмося жъ теперъ, якимъ торомъ йшла, якъ розвивалася наша література, а опісля вже

розмірнуємо, чи справді здорово поглядав спорудити читання на нашу літературу, чи добре знав її історію.

Початок свій взяла нова наша література на Віраїні під кінець XVIII. віку. Сумний видъ представляє намъ въ тихъ часахъ Замість поезії йшла по Віраїні схоластичні віршовання, що складували бурсани та ченці, ажъ поки не появились Котляревський зъ „Енеїдою“, що зложивъ її „паньомъ та полупаньомъ на регіть.“ Реготались пани надъ нашою народністю, та трохи не занепали її по-вівъ. Сей регіть бувъ великою опасністю и остатньою пробюю истнування нашої народності. Однакжъ по привелику опасність, якою „Енеїда“ загрожала нашій народності, мала вона важні наслідки для нашого письменства. Котляревський, подививши за „Енеїдою“ и „Наталку-Полтавку“ и „Москаля-Чарівника“, показавъ, що й українськимъ словомъ можна де-що написати. За нимъ появились цілий рядъ наслідувачівъ, котрі й до нині не пероводитця. Та й се лихо було не безъ добра. Були міжъ ними наслідувачами и такі, що заявили яко справдешні таланти зъ здоровимъ поглядомъ и смакомъ, тільки, що світъ нічого або мало що про нихъ знавъ.

Отъ хочъ би й Иродчукъ, котрого оповідання сміхотворне „Сіра кобила“ напечатавъ Кулішъ въ „Хаті.“ Маємо такожъ зъ того часу гарну комедію Василя Гоголя п. з. „Простакъ“. Далекю перейшовъ вінъ Котляревського и що до форми и що до річи; „Москаль-Чарівникъ“ Котляревського не може въ нічѣмъ на рівні стати зъ „Простакомъ“. Около 20 лѣтъ після виступлення Котляревського появились Артемовський-Гулакъ зъ поемою „Панъ та собака.“ Вінъ показавъ сею поемою, що „задача українського письменства далеко серйозніша.“ Але потімъ ставъ въ творчестві слабніти, поки зовсімъ не змовкъ. И вінъ стався жертвою часу, однакжъ заслужився дуже около розвою нашого язика. Довго ще читали вірши Артемовського, ажъ тутъ появились Квітка зъ своїми дорогочінними повістями, въ котрихъ відкривъ вінъ намъ чисте й непорочне серце нашого народу. Вінъ показавъ намъ, що „всть у насъ що розказати по своєму, всть надъ чимъ заплакати.“ Ще не наслушалися ми досить Квітиннихъ повістей, якъ завівъ Шевченко на всю Україну голосну пісню. Вінъ перший розказавъ намъ

Чья правда, чья кривда
И чьи жи діти.

„Шевченко, воадвигши зъ упадку голосну мову українську, назнаменувавъ широкі гваниці нашому духу народнѣму.“ Що „Квітка зробивъ для прози“, то зробивъ „Шевченко для стиха українського“. „У двохъ вони заправили нашу словесність віковичною сидюю, и назнаменували її правий и далекий путь.“

За Шевченкомъ пішла ціла громада писателівъ и зложила своїми творами вічний протестъ проти московськихъ игнорантівъ; писателі сі показали, що нашъ народъ жив и жити хоче, вони заявили передъ світомъ, що

Наша дѣла, наша пісня
Не вмере, не загине.

Не найшовся однакжъ міжъ ними такий, котрий би дальше провадивъ Тарасове діло. Найвище піднявся зъ Тарасовихъ ровесниківъ Кулішъ, але все такъ иде вінъ за Тарасомъ.

Въ останніхъ літахъ появився чоловікъ, що зробивъ намъ великі надії. У него справдешній голосъ Тарасовий, у него та жъ сила, той полетъ, те горяче чувство, що й въ Тараса. По ёго дотеперішнихъ творахъ належитця намъ багато відъ него сподівати. Се — Кониський.

Подібно якъ на Україні въ XVIII. в. постали схоластичні віршування, такъ и въ Галичині зъ початкомъ XIX-го в. стали появлятися семинарські віршування въ такімъ дусі и въ такімъ язичі. Згадаю тутъ тільки про одну тану семинарську поему, про котру нині зовсімъ вже позабуто. Заголовокъ її ось який: „Возарѣніе страшилища во Пестѣ и Будѣ наступающаго мѣсяцемъ мартомъ 1838 года во время разлитія Дуная Свмеономъ Феофаномъ. Аписинецкимъ Галиціяниномъ теперъ кес. корол. сожителища Вѣденського питомцемъ въ Мало-Рускимъ языку изображенное. Въ Вѣднѣ, со изволеніемъ кес. корол. цензуры печатано въ лянѣтѣ-скарнѣ 00. Мехитаристовъ 1838.“

Для приміру наведу ту хочъ початокъ:

Тутъ прохаживающій удивляю
На что всюдъ челки суть возставленны?
Но теперъ бурю си вспоминаю
Где бубалъ одѣвши оскорбленны.
Буря та! злодѣстїя причина,
Кая, осьмъ лѣтъ ужъ, когда бѣсѣла
Но всть осторожности новина,
И расположение правила.

Про поезію въ такихъ віршуванняхъ нема що й згадувати, бо тамъ и мисли здорової иноді не має.

Недовго віршували сі віршомазни, якъ и въ нашій Галичині стали появлятися справдешні таланти поетичні підъ той самъ часъ, якъ на Україні почавъ розказувати свої сердешні повісти Квітка, а Шевченко голосити свої пісні безсмертні. Міжъ дрібними зірками засвітивъ, неначе ясний місяць, нашъ незабутній Маркіянъ на темнімъ галицькімъ небі. Послухавши руської народнѣ пісні, вінъ перший виголосивъ поетичні твори народнімъ складомъ и ладомъ. Голосомъ своіе пісні скликавъ вінъ цілу громаду ширихъ товаришівъ до праці на родимій ниві словесній. Устияновичъ, Головацький, Вагилевичъ — се люде, що за перцимъ покликомъ стали підъ Маркіянівъ штандаръ. Опісля жъ появилсь цілий рядъ людей на нашій словесній ниві, и міжъ иншими вбачаємо Могильницького и Скоморівського. Студія руського народу и краю, студія цілої Славѣянщини се була задача, яку вони собі поставили. Збирали вони пісні народні, виучували народні звичаї и обичаї, історію свого народу и другихъ Славѣянъ. „Русалка дѣстровая“ се перший плодъ їхъ трудівъ, перший плодъ народнѣ руської літератури въ Галичині. Та не виходивъ спершу предметъ їхъ студий по-за гваниці австрійської держави. Не знали вони ще, що й въ сусідній державі — въ Росії — проживають їхъ рідні браття — Українці.

Що разъ більшала громада працюючихъ на рідній ниві словесній, ажъ тутъ долетівъ до нихъ

голосъ рідної пісні зъ далекої України. Попались молодимъ працевникамъ и Квітчині новісти дорогоцінні и геніальні пісні Шевченкові и думи историчні козацькі. Зъ рукъ до рукъ ходили сі гостинці українські, кріпили духа молодихъ робітниківъ та притягали що разъ новихъ людей до спільної праці. Своїми голосними піснями заглушили вони галицькихъ віршомазівъ до якогось часу.

Але не довго втішались щирі товариші своїмъ праведнимъ ватажкомъ. Шість літь проводивъ їхъ Маркіянъ тернистою, неуторованою дорогою, а потімъ вже не стало сердешного друга, не стало вішого проводира, не стало Маркіяна, бо вже 1843. р. видерла ёго люта доля съ посередъ вірної дружини. Лишилися ёго товариші, мовъ сироти безъ батька. Не чули вони вже того голосного голосу, що проводивъ їхъ піснямъ, не виділи міжъ собою того, що у цілімъ хорі ладъ вівъ. Розбрелись осиротілі товариші по всімъ усюдамъ, бо не було міжъ ними сердешного Маркіяна, що всіхъ їхъ лучивъ горячою любовою.

Появилися ще 2 часті „Вѣнка“ въ Відни, въ котрімъ були помічені твори Маркіянової дружини, а потімъ вже мало-помало стали вони замовкати, одні скорше, другі пізніше. Спинився теперъ и впливъ, який мала досі українська литература на нашу галицьку, перервалася зв'язъ зъ рідними братами.

Теперъ підняли зновъ голови такі віршомазі, що голосили передъ Маркіяномъ свої безобразні стихотворства. Головнимъ моторомъ тої стихотворчої школи бувъ Денисъ Зубрицький. Вінъ-то розширявъ міжъ молодими людьми свої „убѣдження“. За ёго понукуючою появилася часопись „Лада“ видавана такъ званнимъ книжнимъ русскимъ язикомъ, а по її упадку „Семейная бібліотека“, котра такожъ не нашла відгомону на нашій Русі. Року 1852. почавъ Зубрицький видавати „Исторію древняго галичско-володимирскаго князства“, котру закінчивъ 1855 року. Ту исторію написавъ Зубрицький язикомъ московськимъ и виявивъ у ній свою исповідь и засадъ, яку вінъ проповідувавъ у своїй школі, а за помочию школи старався ширити по цілій Галичині. Отъ слова ёго власні:

„Есть мрачнѣе изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣтъ доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе, всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое артіе прислушивавшіеся только простонародному и разговору своихъ слугъ и работниковъ, и желавшіе теперь, чтобы мы писали свою Исторію на областномъ нарѣчій Галичской черни. Странное требованіе! — Исторіи пишутся для образованнаго и образующагося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и Псалтыри. Гдѣ же то пишутся исторіи на нарѣчій простаго земледѣльца? Кто же и когда писалъ исторію Эригерцогства Австрійскаго на ятомъ нарѣчій, каковымъ болтають простые тамошніе сельскіе жители и даже сословіе мелкихъ мѣщанъ. Нѣтъ ея и не будетъ, хотя впрочемъ для забавы, увеселенія и шутки издается нѣкогда „Hanns Jörgel“ и пр. подобныя бездѣлицы“. (Ист. др. гал. вол. кн. ч. II. стр. 47. примѣч. 13.)

Се исповідь Зубрицького и ёго школи. Ёго задачею було впровадити московський книжний язикъ въ нашій літературі. Деякі зъ ёго школи вспіли скоро виучитись московської мови, інші жъ не виучивши її належите стали писати мішцанною церковно-русько-московською зъ примішкою цѣлщини, а до того зовсімъ німецькимъ складомъ. Інші жъ зновъ вбачаючи, що московською мовою написані твори не знаходять відгомону въ руськихъ серцяхъ, умисно послуговувалися такимъ жаргономъ, щобъ мало-помало впровадити неостережимо московський язикъ. Навіть останки Маркіянової дружини далися позискати для тихъ новихъ гадокъ и стали писати такимъ карикатурнимъ язикомъ; але тутъ вже опустивъ їхъ талантъ, який тільки при виголошенні пісні на рідній мові відзивався и надававъ творі сили, а духові полету.

Сю искусну літературу зватимемъ по її проводирові — Зубрициною.

Появився теперъ „Конюшій“, „Отець Ігнатій“ и н. такі твори, зъ котрихъ, мовъ шило зъ мішка, виглядає проведена тамъ цілѣ. Твори ті по грести и мірі вірша віддалені такъ само відъ творівъ народніхъ музи, якъ и відъ одъ Ломоносовськихъ. Сентиментальність доведена до крайности, розговорюванне пусте и безбарвне — отъ признаки тої літератури. Язикъ и складъ зділавъ її відрубною такъ відъ московської, якъ и відъ руської и польської літератури. Література ся єсть раною прайдивою народнѣ літератури, сукомъ въ здоровімъ дереві. Правду говоривъ Артемовський-Гулакъ до такихъ літеративъ:

„Пишіть и крамарівъ, наперниківъ годуйте!“ А Кулішъ сказавъ про такихъ, що: „всі вони псувають марне папір“.

Клекотали собі на здоровля наші віршомазі, ижъ тутъ роздався голосъ гуцульської пісні изъ зеленої Буковини. Се бувъ голосъ щиро-народнѣ пісні, котрий що разъ стававъ голоснішимъ, що разъ перемагавъ клекіть нашихъ віршомазівъ. Голосъ сей — то голосъ Федьковича. За нимъ виступивъ и Млака. За їхъ окликомъ обізвалася ціла громада народніхъ писателівъ. Федьковичъ и Млака заглушили Зубрицину и уторували въ Галичині дорогу розвоєві народнѣ літературі.

Українська література перевиснула нашу галицьку въ многихъ взглядахъ; українська література видала вже годі Квітку и Шевченка, якъ у насъ въ поезіи заледво кількохъ ліпшихъ талантівъ появилося. Потімъ и ті замовкли, лишивши по собі не багато творівъ; ажъ відъ виступлення Федьковича и Млаки датуєся истнуванне народнѣ руської літератури въ Галичині.

Розгляньмося жъ теперъ по Читанці и розміркуймо, чи зважавъ спорудникъ її на розвій нашої літератури при виборі творівъ и при укладанню читанки.

(Дальше буде).

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 20. на стр. 239. въ примѣці читати належить *уѣ*, *хтѣю* и *икѣю* и. *уе*, *хтѣу* и *мхѣю*.

Головні помічники при редакціі: *В. Зварський*, *М. Косакъ*, *Др. В. Лукаховський*, *Ом. Паршицький*, *Др. К. Сушкевичъ*.

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменя „Народнаго Дому,“ (Кравівська уліця). Администрація підъ Ч. 352 1/4.

ЛЮБИМЕЦЬ ЩАСТЯ.

Оповідання В. Лучаковського.

(Конець.)

Незабаромъ дійшла слава мой лікарська до двора села сусідного. Судьба хотіла, що дочка дідича напрасно заслабла. До міста було далеко, и заверуха не дозволяла виїхати за лікаремъ — тожъ конечностию зневолені прислали по мене. Щастя чи нещастя хотіло, що удалося мині повернути дорогіціне здоровля панні Анастасії. Всі мині були безконечно вдячні, а дідичъ-панъ Павель надавъ мині станути за учителя надъ ёго внуками. Згода наступила скоро, а за кілька день опустивъ я війтівську хату, переносачися до двора на нову баналарську посаду.

Панъ Павель, якъ вамъ відомо, вже не молодий чоловікъ, бувъ уцтвивий, добрий, но трошечки зарозумілий на свій маєтокъ, а може більше ще, хотяй безъ причини, на свій розумъ. Єдиною журбою ёго було, видати послідню дочку Анастасію, не першого цвіту дівчину, за-мужъ. Семья ёго складалася, кромі него — зъ ёго жени, знаючої добре квасити вогирки и кануету... дочки панні Анастасії, цілої въ прибагахъ до світа... и двоохъ внуківъ відъ старшої дочки, зістаючихъ на виковання у дідуня, котрихъ власне обзучення обивавъ я.

На разу йшло по біді. Хлопці були вправді розпустні и розпещені, но я гадавъ їхъ до ладу зъ часомъ привести. Наука йшла неспоро, до чого причинялися самі дідуньо, такъ норовомъ своїмъ якъ я своїми при науці увагами, которі були неконче мудрі. Однакко мавъ я занятте, мавъ вишклевення и пошановокъ, то ажъ и доброго духа. И тоді-то, въ часі мого побиту у пана Павла, виділисьмося кілька день, а при відвізді далисте: мині ось тую карту, на пам'ятку нашого низнання и заявленої признани.

Вже по півъ року ставалося положення мое у пана Павла чимъ разъ більше невигіднимъ;

хлопці замість поступати въ наукахъ здавалися тунаніти и ділалися більше розпустні; науки, лекції бували все коротші, а натомість розмова зъ панною Анастасією забиравала щоразъ більше часу. Крутився я неравъ якъ поселений, щоби вирватисися зъ її товариства. Підъ ріжними позорами скорочувавъ я сердешну нашу розмову; часто не дочувавъ я її попитокъ, вининявъ відповіди, не розумівъ примикаючої бесіди, не умівъ пізнатися на жартахъ и зацінкахъ зъ її сторони; бувъ холодливий, зимно-грецький, тупого поняття... Все дармо! Все ходила, якъ тінъ, за мною! А коли я вимавлявся бракомъ часу до товарищення при проході, панъ Павель, приходячи дочці въ помічъ, дарувавъ мині и внукамъ годину декції. Въ товаристві бувъ я мало коли добре розположений и неравъ розпука переймала, коли по бесідахъ пана Павла бачивъ, що вінъ радъ би бувъ мене своїмъ зятємъ наввати.

Будучи самъ-на-самъ, пробувавъ я мислюти при мойй Марусі, родинами вдивався въ її портретъ, любивъ її щиро, а въ надії, ще колись її побачити, наповнялося серце миллю тоскою и тугою. По такихъ думкахъ панна Анастасія була для мене ще мерзеницею...

Постановивъ я жити ощадно, щоби зібрати грошъ потрібний на укінчення наукъ. Міжъ тимъ написавъ листъ до Марусі, а хотяй знавъ, що язвотітка, відобравши ёго, не дозволить відписати — то надіявся прецінь, що може-може листъ мій уйшовши уваги тітки, дійде до мей миллої. Такъ воно и сталося; небавкомъ відобравъ я листъ відъ Марусі, повний жалю и туги, зъ заповненнемъ незмінного привязання и пам'яті, и зъ просьбою, щоби я старався до неї повернути. Бувъ я розрадований, щасливий, наче въ небі; веселіще стало на серці, положення мое тецерішнє зробилося не такъ прикримъ, мрії и сні, малювали будучину мою золотими барвами.

Коли так надъ листомъ думаю, входить до моєго покою панъ Павелъ зъ поважною міною. Жидь-лихваръ не бувъ дини въ хині безгрішній такъ прикримъ, якъ мій господаръ въ моїй задумі. Поклепавъ мене по рамені і казавъ коло себе сісти.

— „Знаєте що — сказавъ панъ Павелъ, взявши мою руку въ свої — і маю мастокъ, чи бідні, — півъ села не легко нині посісти; на що вамъ далше учитися, на що клопоту і лямку, на що по світі, волочитися... Отъ, зістаньте у мене і поділяйте зо мною мою щасливу долю...“

Моя серце чимъ разъ більше ужахалося, причуваючи до чого воно доходить. Но я бувъ пригтовлений до всякої відповіді.

„Відъ щирого серця вдячний я за вашу любовъ і прихильність до мене. Но теперъ, на півъ дороги, годі зупинитися. Я молодий і вже мушу довершити мої науки.“

— „Еть, що то ваші науки!... Я бачу, що і такъ досить напрацювалися... пора випочати і на будуще пам'ятати. У мене Настася несогірша дитина — добра, уцтва, працьвита, зъ серцемъ і головою... любить васъ щиро; беріть въ ім'я Боже, обіймайте зарядъ села і мою майню — а ми старі будемо мали супокійний кутякъ при васъ, доки Богъ життя призначивъ.“ — Те сказавши, дивився мні пильно, і ніби виждаючи одвіту, въ очи.

Тяжко зупадало мні одвічати. Пана Павла любивъ я щиро, якъ доброго батька, і жаль було відказати. Однак, поглянувши на листъ відъ Марусі, що державъ въ руці, набравъ я духа і відваги. „Дуже я щасливий, що здужавъ зискати вашу любовъ і приязнь, і серце прихильне панни Анастасії, однак, вашої волі сповнити не можу...“

— „Чому?“ — смитавъ здивований, і видно менадіючийся такої відповіді, панъ Павелъ.

„Бо я вже... женатий.“

— „Жонатий?!“ скрикнувъ панъ Павелъ і піднісся зъ крісла.

Тимъ часомъ поза дверми розлягся стонъ панни Анастасії і розпадаючийся крикъ пані Павлової, ратуєчої зомлілу дечку... Обі пані стояли підъ дверми і слухали нашої розмови, а учувши мою відповідь панна Анастасія зомліла.

Мовъ опарені, панъ Павелъ і я, вибігавмо до дверей. Наколи хотівъ я ратувати, згукалася проразливо на мене: „Геть, зраднику!...“

Відъ сеї придарки мій побуть дома панства Павлівъ бувъ дуже проблематичний. Панъ Павелъ ходивъ думний, доглядавъ науки зъ хлопцями дуже остро і робивъ свої уваги, ще дурніщі, ніжъ передъ тимъ. Не було години, щобъ не закинувъ дечого моїй науці. — Пані Павлова забувала часто давати цукру до кави, а при обіді хмівалася мні самі

насіники до м'яса. Анастасія зновъ киїла гнівомъ і споглядала на мене перешиваючимъ взоромъ, старалася при кожній спосібности мене висміяти. Наконечъ хлопці, сею підмовлені, подвоїли свою упертість і дошучали за кожнимъ крокомъ.

Хотівъ я покинути дімъ той, но панъ Павелъ випередивъ мене освідтаючи, що я до науки ёго внуківъ незадалий, що не маю самъ много відомости ні лямки, відъ чого на мні опшувася, а відтягаючи зъ моєї платні належитість за збиту шибу і поломанне крісла, а такожъ за окопченне димомъ стінъ і повали, такъ, що немого для мене лишилося, додавъ що я можу денде шукати дальшого щастя.

Сейчасъ опшувавъ я дімъ, мучаючися зъ паномъ Павломъ. Пані узнали мене за негідного, щоби подати працьвиту руку.

„Слава жъ тобі Господи, що позбувся тяжкого клопоту!“ — Я ставъ зъ девольника свобіднимъ чоловікомъ. Віддихаючи цілою грудню, здавалося мні, що тяжкі окови спали зъ душі моєї — цілий світъ божий здавався бути принадішимъ і красчимъ, якъ передъ тимъ. Хочъ засібъ грошевий бувъ невеличкий, однак, наміривъ я пуститися до столиці. Практики лікарської не мігъ я зачинати на ново, разъ що мні те обмерзло, а потімъ, що панъ Павелъ въ своїй мести, готовъ бувъ мене переслідувати. А ити въ світъ, въ далекі краї, вже відбаглося. Відцурався я і давніхніхъ гадохъ і не бажавъ вже більше Папуанської коруни...

Стративши повнихъ три дтѣ на дроводці по світі, постановивъ я теперъ кінчити науки. Часу того де амарнувавъ я; набувъ досвіду, знавмости людей, набувъ гарту душі, научився приставати на тимъ, що судьба, досить ласкава і сприяюща, давала.

Повертаючи до столиці нимрою, янъ вишшовъ; дорогою, думавъ я надъ способомъ додержання моїхъ наукъ. Въ дорозі зайшовъ я до місточка, щоби відпочити. И яке жъ то було мое здивованне, коли зъ гостінниці, читаючи часописъ, спостерігъ я „въ часті урядовій“ воважне мене до обіймаення омідщини по моїмъ опінуні. Щасте хотіло, що власне судъ того місточка бувъ ванваючимъ. Сейчасъ любіть я до уряду, і анвазавшися папарами, яко правесний наслідникъ моєго св. н. опінуна, відобравъ я депретъ власности, красшого кавалца землі і порядочного господарства. Послатьши тузану сіюминку моєму помершому опіну-мови, котрий не маюмъ жаднихъ наслідниківъ, записавъ мні свій і по родичахъ моїхъ забравши мастокъ, не мавъ я нічого пильнішого, ніжъ спродати якъ бнъ зъ неба спадцину.

Узвешені тільк способом армії були достаточні до ведення вигідного і безжурного життя пікарського.

Небажано вернувшись до столиці і записався на курс медичний. Давні приятелі цуралися зразу мною, не пересвідчившись, що я їх помочи дальше не потребую. злетівся як гайворон до мене, виталися сердечно, стискали, цілували — но все було за пізно! Я невірив нікому, бо відізнав нещирість и хитрість. Одна тільки переписка листова з моєю Марусею продовжалася, и те безь відома асидної тітки.

Маруси и тітка приїхали разь на кілька неділь до столиці. Дізнавшись о тімъ, вишукывавъ я всілякі способи, щобъ зъ нею повидітися. Ми прирели собі вічну сталість и заміняли зо собою перстени. До сього від'їзду стерігъ я більше гостиниці якъ медичної салі. Тітка и не догадувалася, що Маруса могла коли розмовляти зо мною. О віміні перстенивъ ще менше могла знати.

Но кільнамісячнихъ трудяхъ діставъ я канцелярськый и сейчасъ загадавъ представитица тітці, и просити о руку її братаиці. Нагодилася до того спосібна пора, бо власне отримавъ листъ відъ милої, звивацій менє до помочи занедажаний тітці. Летівъ я вітромъ, не такъ задля слабости тітки, якъ більше щоби узритися зъ Марусею, повитати давно невидіну сторону, натішитися видомъ дому, въ котрїмъ переживъ щасливо вікъ дитинчий, помолитися на морилі моєго добродіа, котрий вирвавъ мене зъ нужденного життя, а може и виратувавъ відъ жебрацької смерти.

Тітка повитала мене сміхомъ западаючого за хмару сонця и дивувалася моєму приїздови.

— „Чи не читали моєго листу, писаного по смерти Марусиного вітця?“

„Читавъ — кажу. Но не обь тімъ діло...“

— „А, невію що не обь тімъ діло! Ви, здавєся ни похоронъ приїхали?“

„Мехай Богъ мене понарак, коли такъ думаю...“

— „А може приїхали, проші сиротинські збрати?“

„Ні, моя ікні. Грошей не потребую. Квалити Бога! укічивъ я науки и жебрати не буду. Менєдина думка помочти у ваній слабости, а потімъ зъ охотою від'їду.“

Тітка моєю бесідою чимъ разъ дужче роздобралася и віддалася наконєць моєму ліченню. Хотівъ я, щобъ тітка піддужала, но не хотівъ, що бы те піддужанє скоро наступило. Цілію моєго приїзду не була тітка, але моя Маруса и зъ нею бажавъ я якъ найдовше розмовляти и мої свободні хвилі упрямити.

Тітка, надъ волне оподіванне, оздоровіла скоро. Найвильнищою її роботою було, віддалити мене якъ найскорше зъ дому.

— „Дуже я вамъ вдячна за привертєння здоровля — однако видите самі, що ваше перебуванє тутна теперъ злишиє. Ви лікаръ, потребуєте зайняття — а у насъ тільки часу тратите на дармо... Маєте тутъ, вравъ зъ моєю подлюю, заплату за виші труди — можете дімъ нашъ опустити...“

Не помогли ніякі толки и выкрутки. Стара вигнала зъ дому и я мусивъ спирацати мою Марусю и вертати противъ волі до столиці.

Практика — дикувати моєму щастю — велася мні якъ найліпше. Я мавъ утриманє більше якъ достаточне, слава моя, яко доброго лікаря, набирала щодєнь більше розголосу. Перті домн надали мнї посади домового лікаря, — въ кінци зіставъ я надвернимъ лікаремъ намієнника.

Часто посіщавъ я моего почитного крупіра, котрий оцало не дуривъ зъ радєсти, видєти мое щасне поведєнє. И дієсно бувъ би я щасливий, коби не гадка на мою Марусю — гадка, що всі мої мрії и надії розібьются о занятість старої тітки.

Одного разу діставъ я листъ відъ милої; доносить, що тітка хоче її віддати за сусідного наичинца, и що вже виробила до того позволенє суду.. Мила заручає заравді, що мене незмінно любить, однако тітка уживає всіхъ способівъ, щоби її за нелюба присилувати. Мнї, таска, дужа злість и гнівъ опакували мене на переміну. И хотівъ звтїти одної хвилі, щоби оборонити въ якій небудь спосібъ мою Марусю відъ загуби. То гадавъ я зєбити въ подинку моєго соперника; то зновъ хотівъ її вирасти, жалуюча, що привівъ тітку до одоровля; то хотівъ подавати о наєменованне до суду; то зновъ летїти до намієнника або конєстора о помічь. Тисячні мисли сновалися по моїй голові — одинъ спосібъ здавєся буги ліпшимъ відъ другого, но разомъ всі не здалися до нічого.

Бувъ я пересвідчений о сталости моєй милої но знавъ и злість и завьятте старої тітки, котра довідавшись о моїхъ листахъ и о любві до Марусі, наркомъ буде старатися, щоби що скорше видати братаику за кого ниного. Постановивъ я воіхати и будьщо-небудь виюгти на Марусі, щобъ не давала присяги другому. Коли вже до від'їзду все було прилажене и я лише вичинувавъ відходу поитогого воза, дістаю відъ одного знаюмого, изъ сторону моєй милої, коротний листъ въ тихъ словахъ: „Твоя Маруса — віддалася.. Нема вже для тебе ніякої ради...“

Мовъ би громомъ поразила мене ся страшна звістка. Єдина и послїдєя надія моя щєла мовъ

мара; и днями и ночами оплакував я мою скорбну и лиху долю. Я почувъ потребу нової перемінї въ життї. Ні жизнь столична, ні шумъ и гаморъ міського життя, не радували зболілого серця.

Тимъ-часомъ настала послѣдня війна. До всіхъ лікарей прийшло завізаннє, щоби вступали въ службу державну. Урадований такою приключкою, загадавъ и я яко лікаръ дістатися до войска. Мое бажаннє за посередництвомъ самого намісника, сповнилось скоро. Мене въ сей часъ прийнято.

Передъ виїздомъ зъ столиці вступивъ я до круп'яра попрощатися. Просивъ єго, щоби на мої листи відписувавъ якъ найскорше и щоби, при нагоді, донісъ Марусі, що зо мною сталося. А зновъ на почті казавъ я всі листи до мене, зъ-відки небудь прийшли би, віддавати круп'яреви. Опісля опустивъ я місто, жалуючи тільки родини круп'яра, котора середъ ревнихъ слезъ одарила мене на дорогу своїмъ благословенствомъ.

Не буду описувавъ мої заняття и пригоди воєнні. Будучи самъ одинъ, безъ родини и дружини, не щадивъ я себе, а де мігъ, нісъ мою помічъ и ратувавъ раненихъ. Неразъ, и середъ найгустішого граду куль и клубу димівъ, вишукувавъ я смертельно раненихъ и подававъ лікарську помічъ.... Нині, бачите, навішано на мої груди много звідъ и хрестівъ, и именовано мене „царськимъ коморникомъ и тайнимъ совітникомъ.“ Мавъ я вступъ до двора и почесть у достойниківъ войсковихъ и мирськихъ. Видно, не дармо віщувавъ міні старий круп'яръ, що ще колись буду у золоті снати...

По укінченню війни, об'їзжавъ я довший часъ больниці, въ котрихъ були поміщені ранені. Підъ той часъ, и при свободній хвилі, написавъ я листъ до моєго круп'яра и просивъ, щоби подавъ міні яку звістку о собі и о Марусі. Я хотівъ хочъ довідатися, якъ живє сердечна мила зъ своїмъ мужемъ..

Небавкомъ, бо може за тиждень, приходять до мене ціла пака листівъ — відъ круп'яра и відъ Марусі. Круп'яръ пише міні, що заразъ по виїзді моїмъ зъ столиці, писавъ до Марусі, оповідаючи про мій виїздъ зъ полкомъ на війну. На те діставъ листъ відъ неї, въ котрімъ доносила, що на передовні умовленого слюбу умерла, напрясно стара тітка, а молодий паничикъ, облизавши макогона, лишився у дурняхъ... Круп'яръ хотівъ писати до мене, но не знавъ, куди я обертаюся. — Изъ листівъ Марусі до круп'яра довідався я, що вона що тиждень звідувалася про мене, будь черезъ посланця, будь листовно и що мене нелюдською силою любила...

Відживъ я на тую вість. Світъ стався міні милицій, люде приятніщі, становисько мое набрало нового повабу, серце розливалось зъ радости и я

щиро и горячо дякувавъ Багу, що мене допроводивъ до давно бажаної ціли. Заразъ того самого дня написавъ я до Марусі и відобравъ за кілька день відповідь, що вона, зівтавши повнолітною, визирає моего повороту до її села.

Взявши кільканедіlnу відпустку іду, теперъ власне, до моєї зилої, котора нині має мене викидати въ столиці Васъ прошу, будьте міні и надаліше приятелемъ и пам'ятайте на мене — а теперъ зъ души-серця прошу: будьте при доповненню моєго щастя: которе osiąгну я завтрішнього дня черезъ звінчання зъ Марусею...

Генералъ лікаръ скінчивъ своє оповіданнє въ самъ часъ, коли виїзжалисмо до столиці. — Почтиліонъ затрубивъ и затримавъ коні передъ першою гостинницею. Лікаръ вискочивъ чимъ скорше зъ воза и попрощався сердечно зо мною, побігъ чимъ скорше до гостинниці.

Зівтавши самъ одинъ, и задумався надъ оповіданнемъ лікаря. Сирота, пастухъ гусятъ — цируликъ на селі — учитель домашній — лікаръ войсковий — въ конецъ одинъ зъ найвищихъ достойниківъ державнихъ... Дійсно, добра то приповідка: не родися красний, но щасний!

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНІВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Далше.)

Щоби порозуміти властиве значіннє нашого весенного свята, мусимо увагу звернути на гагілку Зельманъ (также Жельманъ), котра у насъ становить одну зъ найважнішихъ забавъ великоднихъ.

До-теперъ гадано звичайно, що назва Зельманъ відноситься до одного зъ давнихъ жидівъ-арендарівъ, котрі за часівъ Польщи забирали церкви въ аренду и поневірили визнавцівъ нашої віри. Самъ народъ дав нашій гагілці подібний початокъ, якъ о тімъ пересвідчитися можна изъ народного предання, записаного на російськимъ Поділлію священникомъ М. А. Орловськимъ: „Во время униі церкви не принявшіяся, были отдаваемы жидамъ въ аренду: жиды имѣли право печь просфоры и пасхальные хлѣбы. На испеченномъ хлѣбѣ жидъ ставилъ углемъ или мѣломъ свой знакъ. На святый праздникъ, предъ благословленіемъ хлѣба, жидъ долженъ былъ осмотрѣть имѣ-ли онъ приготовленъ, и тогда уже священникъ благословлялъ его. Но жидъ, Зельманъ жидъ гдѣ-то далеко; поэтому въ одномъ селѣ хлѣбъ оставался не благословеннымъ до его при-

гада. Было уже поздне, а жиди нѣтъ, какъ нѣтъ! Наконецъ прихожане увидѣли, что Зельманъ ѣдетъ, и съ радости начали плясать около церкви, прикрикивая: „Зельманъ иде! Зельманъ иде!“ (Шейк., II, 73 и 74).

На первый поглядъ видався та гипотеза правдивою. Хто однако вгляне ближче въ основу и мысль самої гагілки, пізнасть недорічність подібного віровання. Гагілка Зельманъ есть-то невинна любовна забава, представляюча виданне дівчини за-мужъ. Саме слово Зельманъ не стагаєся до певної якої особи, але повторяєся яко приспівъ майже за кождимъ словомъ, подібно якъ у іншихъ пісняхъ приспівуютьсѣ митологичні лица: Дажьбогъ, (Дайбогъ), Дідь, Лада. Купало и т. д. При забаві виступають самі тільки дівчата (и, звичайно, одна замужна невіста) безъ нарубка и безъ перебирання за жиди.¹⁾ Наконецъ гагілка тотя знама не тільки въ Галичині (и на Поділлю), але приходить частю на Мазурахъ (Waslaw z Oleska, p. L. G., 49) а навіть въ Моравні, де очевидно костели не могли переходити въ руки польскихъ жидівъ.

Заходить ще питання, для чого тотя гагілку, майже одну зъ поміжъ усіхъ пісень, співають зъ польска або зъ примісинами польскихъ слівъ, и для чого приходить вона тільки въ тихъ сторонахъ, де бувъ впливъ Польщи більший, т. е. въ галицькій Русі и на Поділлю, а не въ горахъ або на Україні? Кождий, свідомий річи, признасть, що гагілка Зельманъ занесена до насъ зъ Польщи, и принялась підъ часъ прослідования релігійного позаякъ народъ въ Зельмані побачивъ имъя ненавистнихъ арендарівъ церковнихъ.

Гадаю, що видавці моравськихъ пісень найліпше повняли Зельмана яко митологичне лице, бо у збірникахъ пісень за кождимъ „Zalma“ кладуть знакъ звательний („!¹⁴) Жаль тільки, що видавці тоті не застановилися ближче надъ тимъ загадковимъ словомъ.

Беручи вираженне Зельманъ въ значінню митологичного лица—инакше и брати не можна—дістаємо слідующий текстъ (після Гальки, I, 131):

Стоячий ключъ:

Ponagabóg, Żelman!
Ponagabóg, Jego brat!
Ponagabóg, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

Bodaj zdrów, Żelman!
Bodaj zdrów, Jego brat!
Bodaj zdrów, Żelmanowa rodzina!

¹⁾ При забавахъ пивничнихъ буває звичай, що, хочаби уредставити певне лице або яку звірау, відповідно перебираться. Дієся такъ въ Молдавію на Різдво, а въ циганами, конемъ и медведьмъ на Великденъ.

Woco, woco, Żelman!
Woco, woco, Jego brat!
Woco, woco, Żelmanowa rodzina!

Стоячий ключъ:

Wo panienkie, Żelman!
Wo panienkie, Jego brat!
Wo panienkie, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

Na jakij grunt, Żelman!
Na jakij grunt, Jego brat!
Na jakij grunt, Żelmanowa rodzina!

Стоячий ключъ:

Na chłopskij grunt, Żelman!
Na chłopskij grunt, Jego brat!
Na chłopskij grunt, Żelmanowa rodzina!

Сидячий ключъ:

A mi panini nie damo,
Na chłopskij grunt nie damo.

Ціла та сцена повторяєся зъ початку, зъ тою ріжницею, що вже теперъ то на шляхоцькій, то на попівській, то на дідівській грунті панну святають, и все сидячі їхъ відправляють, ажъ наконецъ на королевській грунті дають, співаючи:

Теперъ панну ми даємо,
На крільовській грунті даємо!) и т. д.

(Панна, о котрій згадує гагілка, буває звичайно поселка діттила, котра лежить на квілинахъ одної замужної невісти.)

Зъ основи самої гагілки заключити можна, що Зельманъ бувъ якимсь божиномъ, котрого звали дівчата, хочаби вийти за-мужъ. Припущення те даєся оправдати за помочию нравської (и индийської) релігії.

Индійці и Иранці мали божество, цілкомъ — навіть язниво — ехідне зъ нашимъ Зельманомъ. Звалося воно Сома або Гаома, після Страбона Оманъ (Дункеръ, II, 353). У Индийцівъ бувъ Сома найсильнішимъ богомъ и витцемъ усіхъ богівъ (зривн. Jego brat и Żelmanowa rodzina). О Иранській Омани або Насіи находимо въ Зендавесті слідуочу змінку (Дункеръ, II, 350, 351): „Обожайте Омана! Оманъ давъ дівчатамъ, котрі довгий часъ

¹⁾ Въ іншихъ варіянтахъ стоячий ключъ розпочинає забаву, співаючи: „Іде, Іде Зельманъ“. Такий заспівъ не має жадної звязи зъ дальшимъ текстомъ и не приходить ні въ моравскихъ, ні въ польскихъ варіянтахъ. — Місто chłopskij, szlachockij, popiowski, (diakowski), królewskij grunt співають подекуда: вієславий, гречавий, ячмінний, житний, пшеничний грунтъ. — На кінці гагілки додають ще подекуда: „oj damy, oj damy za rana Żelmana.“ Слова за rana Żelmana суть піснїцямъ додаткомъ и не мають зміслу. Наведений текстъ переколує насъ, що слово Żelman не відноситься до певної особи. Зъ тої причини хибно толкують демотрі (ажъ Свидицький) слово жельманъ черезъ жельманъ (?), т. е. женихъ.

лишились беззамужні, справедливихъ и трудолюбивихъ мужівъ... Оманъ (Гаома) дає неплоднимъ жінкамъ красні діти и чисте потомство... Оманъ верховникъ домівъ, селъ, містъ, краївъ... тебе прошу о зичливість для мого тіла, о богато поживління... Тебе прошу о красу и здоровля, о гараздъ и рістъ и щобъ мое житте якъ найдовше тревало". Думаю, що те вірованне доховалося, мимо многихъ примішокъ, досить вірно въ націй гагілці: Приспівуванне Омана, яко божика дівчатъ и жінокъ, всть цілкомъ природне при любовнихъ забавахъ и пісняхъ. Зельманові гагілки суть отже тільки доповненнемъ тихъ гагілокъ, въ которыхъ споминався Лада, богиця весіл и родичка людяй. Лада и Оманъ (Зельманъ) то два годовні божества, виступаючі въ дівочихъ забавахъ и пісняхъ великоднихъ.

Культъ бога-Омана заведений бувъ Зорфастромъ, около VII. віку передъ Хр. Давніше знана буда тільки рослина Оманъ (Сома, Гаома), въ котрої въ кожій околиці и навіть въ кожій хаті роблено жертвничий напйтокъ для богівъ и духівъ. Напйтокъ зъ Омана бувъ солодкий и мавъ силу хмільну; ёго звано святимъ, вінъ дававъ силу и здоровля, оживлявъ и утщасливлявъ. Рослина була подібна до нашого винограду и ще за Страбона, часівъ бувъ у кожного Перза городець, въ котрімъ плямано ту рослину (Sitzungsber. der kais. Akad. der Wissenschaften. Math. Naturh. Cl., 1857. Mai, 402, 403, 404, 405; Дункеръ, II, 27, 28, 29). Ще и нині докочується въ Перзівъ зичтай, що народженій дитині втискають до устъ Гаому (Дункеръ, II, 353, 353). Здаєсь, що циміміні, маїні, вираженя о дитині: га му, га ма-ти, дяли свій початокъ въ Азії. Слово, латинське homo (huma-us) всть безперечно того же корня.

Одна наша гагілка, агадує отімъ віллю Омана; тільки, що народъ не поминяючи, нервісмено зичтай, виголоднює „Романъ-зілле“ и „Оманъ-зілле.“ Шейдавський підъ надписомъ Романъ-зілла списавъ слідуячу гагілку:

Коло млина кремена,
Тамъ дівчина ходила,
Романъ-зілла конала,
Сама жъ ёго не ввала,
Понесла отъ го до радя,
До дівочіхъ громадъ,
А дівочий піаналъ,
И въ речовани ввлялъ,
То се зілла сидило,
Що по церкві ходило,
(Исуса Христа водило)

4) Народъ не поминяючи, що ці, несвідмі слова означати мають, перемінює їхъ часто такъ:

Конецъ тої гагілки пригадує старосвітській зичтай: Иранцівъ, уживати Оманъ-зілла, приживати вака и богослуженякъ. Вони вірували, що боги и люде, навившиє напйтку зъ того вілла, вичають міць и силу.

Тавимъ способомъ бачимо у маїнахъ гагілкахъ Зельманъ и Романъ-зілла відомомъ давняй религиі. Оманъ-зілла знане буде въ Азійчине передъ трома тисячами літъ и становимомъ найголовніщій предметъ религийного обряду. Богъ-Оманъ повставъ въ Азії пізніще и въ той спосібъ, що зъ рослини, котра болівъ живила, утворено бога-вілця и живителя иншихъ богівъ.

Деховані меміжъ Славянами сліди про Омана, яко Бога, потвержають мою попередю гипотезу, що Славяне появились въ Европі не сморше, а въ по осмімъ віці передъ Хрестомъ. У Греківъ, Римлянъ и Німцівъ про Омана, яко Бога, слідівъ не находимо. (Дальше буде.)

ДО ПОДРУГИ.

Не рушъ, о подруго, не рушъ моєй врази,
Бо хочъ твоя рука гиндітца й молода,
А все жъ цоворужде и муки ті, и слези,
Відъ котрихъ ти сама бь одскочила бліда!

Не заглядай въ мою отруїную душу,
Не воружи пережитихъ хвилинь:
На що те памьятать, що я забути мушу,
Що полягло давно підъ попіломъ руйнь.

Не вже тави юрбі холодній и врадливій,
Я звіривъ би нудьгу и жалъ мій голосній,
Не вже на регіть їхъ на регіть їхъ кривдивій,
Я неказавъ би вразъ моїхъ отрутихъ гній?

Тамъ є багато слізъ — и не моїхъ едичиць,
Багато слізъ чужихъ, гіркихъ и тяжкихъ думъ.
Багато крови є... р! ці, моя дитино,
Не видамъ сварбу я мого людамъ на думъ!

Ти, доню, и сама ще молода душею,
И повна гадохъ ти, и радіснихъ надій;

А то вілла барвінокъ, барвінокъ,
Та павіночкакъ на вілці, на вілці (Pauli, I, 20).
Подібе зъ рослини „Романъ“ повставъ въ деякихъ вариантахъ парубокъ Романъ (Луцкевичский, 24). Часто випускають слово вілла, а задержують саме тільки слово Романъ (Правда, 19).
Місте Романъ-зілла, предвівучомъ деякі гагілки: ой вілла де-радіде, вілла-радне и т. д. (Луцкевичский, стр. 26-28).

На що тобі знаменить сь нудною,
 Не винувати (свіжий) труновий мій?
 Въ твоїх очах теперь коханне тихе сие, —
 Тобі не пережить сардецьких, тяжких мукъ:
 Онъ гілочка, дивись, — зелена, а висихає,
 Бо бурю переламало сукъ.

Гетьманець.

Н. Е. О. Ф. І. Т. И.

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Богданъ Згарський.

(Дальше.)

III.

ОБРОБЛЕННЯ.

Просту повисчу подію, розвивъ Шевченко у п'ятьнайцятѣхъ уступакъ — розділкахъ. Въ загальї кожна розділка багата такъ въ поетичні образи, якъ и глибокі мисли, а ціле оповідання оживлене діяльніємъ. Неначе зъ п'ятьнайцять малихъ образцїв зложений великий образъ цілої поеми. Норову погибель, мерзасть старого поганського Риму описує намъ до разу, глядними красками. Розпустний, гнилий Римъ у першімъ віку імператорства, мерзеннимъ, лютуючимъ старцемъ являється въ очахъ нашого кобзаря (Уст. XII. в. 1—9). Конечно було висказати простороще, доконало, хто були ті распинателі Христової правди? За для того розвідки про неронський Римъ и царя Юпитера становлять самъ головніи образъ у поемі. Саме на тоді, коли старий идольський Римъ потерявъ стидъ и всю честь, імператори учинили себе богами. Живе зіставління важнішихъ приметъ римського імператорства въ лицю Нерона, робить сей образъ повнимъ. Тимъ понятніша ділається ціла мизерія лютующего деспотизму въ очахъ читателя, тимъ святіша, чистіша гонима, угнетаема правда.

„Непевне свято видумали патрикїи аристократи въ Римі, говорить поетъ. На всі лади яли вихвалати кесаря, та й самимъ таки Юпитеромъ богомъ прїзвали. Зъ бронзи дали вилувати кесаря-бога и молились ему (Уст. VII — VIII). Милувавъ їхъ той кесарь, надїляючи землями кожного по заслугамъ. Декому підложницю свою давъ у сунруги у декого сестру взявъ у свій гаремъ.

Преторїяне помолились —

Преторїянкѣ давъ указъ,
 Щобъ все, що сечуть, те їй робила.

А ми прийдуємъ насъ; (Уст. VIII. в. 10—13).

Кадь се поклонюється Юпитору, Неронезі сестриці, здавнута фіскалі полсань матерей за сивими

Неофітами, що кривотці, поганбють на муштрахъ у далоннихъ британськихъ, тажськихъ леґіонахъ. Тимъ-то такому богові-деспоті зъ крайнимъ терпкимъ омерзіннямъ дорікає поетъ словами:

О, Нероне,
 Нероне лютій! Божий судъ
 Правдїний, наглай, середъ шляху
 Тебѣ оєудить — (Уст. V. в. 17—20.)

а на конецъ:

Тя собака, людодїдъ.
 Десибть скаженїя!... (Уст. V. в. 27—28.)

Кого розуміє підъ Нерономъ, доволі напімнути про галські, британські леґіони, да про муштри... Добре тільки рабськимъ патрикїямъ аристократамъ за такимъ Нерономъ, лихо народові.

И ви пасебі-греческі!

И ви молилися, — та вась

Нїхто не милує! не вміють

Вась и помилувать гарядъ... (Уст. VIII. в. 14—17).

Такий бувъ Неронъ гонитель христїянськихъ Неофітівъ; такі суть распинателі народні — градоуці тиранї.

Якимъ ладомъ розвивалися ті образи, ті мисли въ поемі, поучає насъ прологъ. Въ прологі розкривъ намъ кобзарь обставинки, за якими насунулася йому на думку гадка про Неофітівъ. Сидить въ неволі, не бачить Божого світа, тільки хрестъ на кладовищі. Златомалєваний хрестъ, святе знамя віри ділається надїбною сповідкою до розвою цілої думи: неначе самий видъ хреста виснувавъ у душі Тараса поему. Величезний примірѣ мукъ и страданїй, подає христїянинові — Спасителю. Молитвою втихомиривъ поетъ нашъ своє горе, неначе нагородовану дітину: втішається душа, єго, и світъ у тюрмі ширшає. Такъ и питається, за що замучили Христа Бога?

Не говорить

Щі самъ сивий Верхотворецъ

Нї єго святї!

Помощники, поборники

Кастратї шїмїд... (Прологъ в. 6—10)

Терпкі отсі слова не годяться однако жъ вміняти за хулу, або наругу. Яка така тепла христїянська душа чудується, зачимъ протерпівъ Христосъ за правду, за своє братолобье стїжку муку? Зсидѣв Богъ, великі муки на праведнихъ, їхъ пагубою пишаються душові. Чому се таке у Бога, не скаже ні Богъ, ні святї... Чи не такими ось злочинцями и теперъ тюрми начиняють, далі питається? Ті, що замучили Христа, були якъ мовниці, фараони, когани безъ Бога, ставано — дравоци. Віроятно підъ словомъ: Фараони, розуміє въ загальї гонителївъ, фараони, те біблійні гнѣбителі Израелїтивъ, те якъ фараомама зоре и розумителївъ Христїяновихъ. Тому замученому Христові, за правду, за братолобье молилися, ставано чна

храмахъ ёго хреста златоковані, а творимо на братгахъ нашихъ те саме беззаконне, якъ та мота погань.

Не знаю
Для чого справді ми читавъ,
Святую заповідь ёго!
Честную кровь ёго пьемъ,
Мовъ у шивкарки меду чарку....

(Прологъ в. 32—36; стр. 37.)

Куди-то не повели поета думки про Христові муки. Въ крайнімъ страстнімъ гніві, підносять поетъ суперечність нашого християнського имени зъ нашими учинками. Хто пізнавъ велику зболілу душу кобзаря, той не подивується подібнимъ злоріччямъ. Мазъ тихъ-то віршиць говорить десятилітня неволя у Новопетровській кріпості.

Катя,
Собіаки бевъ очей, скажіні
Ви я не бачите, — до землі
Вьзетє поклони, за хресті
Ховаетесь одъ сатані
И прѣсите зъ тїха
Супостатамъ-християнамъ
Тв чумй, то ліха.
То всяного беззловья
А все по закону...
А бодай вастъ, та цуръ же вамъ
Новимъ фараонамъ
И кесарямъ людодамъ!... (Прол. в. 2—15. стр. 38.)

На тїмъ кінчається перша розділка прологу. Запалавши тяжкимъ гнівомъ проти новимъ Фараонамъ-людодамъ, поетъ приступає до дійсної речі. Мислями переноситця у Римъ, за часівъ Нерона, коли-то християнська віра, що разъ більше ширилася. Слїдує молитва. Терпївъ Спаситель на хресті муки, неменьше терпіла підъ хрестомъ болюща ёго мати. До неї звертає поетъ молебний свій голосъ. Божественний образъ болющої Христової матери, сплотивъ у душі поета думку про матеръ Алкидову: всть вона неначе копъя Пречистої Матери:

И расскажу я людямъ горе,
Якъ таи мати ріки-море
Слѣзи кровави млія,
Такъ якъ и ти, — и приняла
Въ живую дѹшу свѣтъ незримий
Твоёго рѣспятаго Сїна!...

Не себе радї молитця, прохавъ помочи у Пречистої; не самому собі, на злегшення страждущої душі намірявъ писати поему, а пише її въ гадці про Україну. Такъ що нібудь промислявъ кобзарь нашъ, сеє стягавця на Україну; її радъ би пробудити, снюдвингнути словомъ истини, її ради перенїсъ тяжку неволю.

Въ самімъ оповіданню, въ другій розділці, словословить кобзарь нашъ коротко, ядрено, Христа и ёго науку. Зійшла говорити зори надъ Вишесомомъ, „зори всесвітня“ и принесла радїсть, миръ

на землю людямъ (в. 22 — 25). Неначе гадина въ болоті заворушилась, вси мерзена Юдея: раслиди Сина Божого на тїй Голготі межі злодіями.

И спали,
Умившиє кривью, каті,
Твоєю кровью!... а Ти
Воставъ изъ грѣба.

Рознесли слово Христове святі апостоли, по всій невольничій землі. Про всё те розкажу поетъ такъ живо, неначе би воно въ одну добу здїялося. Живе те зіставленне великихъ подїй зъ першого віку християнства, наводить самі багаті, пориваючі образи у фантазию читателя. Немавъ для идеї передїлокъ ні по времени, ні по місці: одна вона такъ у Христовихъ мукахъ, якъ и въ мукахъ Неофітївъ. Для живішого просвітку її, конечно подїбне зіставленне.

По сѣму вводить кобзарь читателя въ идольський Римъ. На самихъ живихъ постатяхъ, малює розпусту, запропашеного римського народа. Наочує намъ тую моральну грязь, постатю поганської римської віри, козлоногого Фавна: доразький се образъ звїрячого спониження чоловіка въ розпусті. До такого ось Риму входить апостоль Петро. Вдачно зіставляє поетъ козлоногого Фавна зъ апостоломъ Петромъ. Такимъ зіставленємъ, розкриває речъ въ цілій повноті передъ душею читателя. За Фавномъ змислова розв'язлисть, гільтайство, за Петромъ праведность, чистота, чеснота, братолюбъ. Поклонці Фавна идуть за апостоломъ, ведуть ёго въ свої терни на їхъ чолі Алкидъ. Таки підъ очима святого апостола здїяється мерзена оргия передъ Кипридою. Неначе сівець спомітувавъ би здореве зерно въ болото, миромъ заговоривъ апостоль Петро до юрби безстыдної. Дорогимъ елеємъ зъ устъ ёго потекло слово: втихла оргия. Поникли всі передъ апостоломъ, пішли за нимъ, пішовъ и Алкидъ. Сама лишилася по нимъ ридати ёго мати (Уст. II. III. IV.)

Незабаромъ коміть головою на хресті повісили апостола Петра. Почалися гонення. Затасмали въ Сиракузи Неофітївъ. Шукає бідна мати сина свого Алкида, караетця гіркими слѣзами. Поплила вона въ Сиракузи, щоби хочъ у кайданахъ побачити ёго: ажъ вишло тамъ невольника. Не припустили: визирати мусїла, поки що не виженуть бульваръ замїтати (Уст. VI.). Въ ту саму пору въ Римі свято, велике свято; народъ изъ всіхъ сторїнъ такъ ажъ товпитця. Изъ соборомъ иде самъ кесарь, передъ нимъ изъ бронзи литую статую ёго самого несуть. Препадає въ тяжкій горесті за слѣзани нещасна матеръ, и питається лїнотою своєю деспотъ, гонитель, росиянитель її одинокї дїтини. Отъ и на чїмъ стоїть слава, та величє деспотївъ!

За їх radoщами текуть ріки кровавих слезъ по-
кридженихъ матерей, сестеръ, да братей.

Сказано, азъ бронзи литий кесарь-юпитеръ, по-
милує всіхъ. На третій день, коли пустилн, збід-
кана прийшла Алкидова мати прохати ласки въ
милосердного истукана. Милосердний той истуканъ,
звелівъ вестн изъ Сиракузъ до Риму Неофітівъ.
Утішилась простодушна мати, помолилась покло-
нилась кумирові, да за що — не знала...

Та не дуже
Радій-лишъ, небого:
Ще не знаєшъ ти нового
Лукіаваго бѣга! — (Уст. IX. в. 33—35).

Пшла на зустрічъ своєму синові; трехи не
співала не милості кесаря въ радости. Якъ мало
шоді бідна, пригноблена людина потребує на свою
потіху! Нещасна! гірко обманулася; не ласкою
прихилився її той новий Юпитеръ, бо въ серці
деспотівъ, ні ласки, ні помиловання. Добросердешні
люде до послідній хвилі ядуютця ласки у тира-
нівъ; тямъ тільки вбільшають свог горе... своєю
вужду...

Що за горестний образъ для насъ! ту бі-
дна боліюща мати, тішнця надією, що побачить
своего сина; а ту везуть сина її на байдаку въ
вайданахъ. Терпка се ироміи на цусту надію!
Лучше нічого не надіятися по деспотахъ, анъ пу-
стими ірїями разити серце. Везуть Алкида, не
вляне, ве проклинає вінъ своєї долі, а псаломъ
співає:

Окують царей веситихъ
Въ адляшіхъ пута,
И їхъ славнихъ оковами
Ручними окрутять. (Уст. X. в. 17—20).

Перемоглося серце у матери, не чулася, не-
наче темна скала на березі стоїла. Тільки що
розпочалося її горе. Наставъ неронський празникъ
у Римі.

Неначе подеръ би за саме коріння, розкриває
намъ поетъ цілу огиду, на такімъ неронськимъ
празнику. П'яний Неронъ постригъ себе въ Зевеси
и завдавъ Зевесу юбилей. Анкують за нимъ п'яні
поплечники єго.

Що за пронасть межн нероновимъ Римомъ, а
Римомъ колишніхъ Сципіонівъ!? Старий, драхлавий
Римъ, пропиває за Нерономъ тринчу, по славу-
тихъ Сципіонахъ!... Стільке велике багатство исто-
ричнихъ образівъ не творитця, на отсю нагадку
въ душі читателя! Лютує, роскошує император-
ський Римъ у всіхъ гаремахъ: замертвівъ давний
великий духъ, пропала давня слава (Уст. XII.).

Третєго днї вивели сиракузькихъ Назарівъ
у коллизей, на пожертвє звірямъ. Страпний образъ
той різниці: лидийськимъ золотимъ піскомъ споси-
пана, а кров'ю замішена. Роздерли пажирні звірн

святихъ мучениківъ. Не бачила смерті своего сина
стара мати:

И небога
Кругомъ зирнула, и о муръ,
О муръ старію головою
Ударилась и труномъ пала
Підъ саму браму... (Уст. XIII. в. 8—12.)

И по празнику. Крївавою кінчастця подією,
но поетъ нашъ не уриває нею дальшого оповідання.
Зъ великимъ искусствомъ иде вінъ за правилами
описової поезії. На залагодженє зраженого серця
читателівъ, розкриває кобзарь, чарівний образъ по-
тішительки матери природи. До неї звертаєтця бо
ніхто не влегнитъ такъ, якъ вона велику страсть
та й горе:

Тїхо, тїхо віє
Изъ-за Тїбру, изъ Альбана
Вітеръ по-надъ Римомъ,
А надъ чорнимъ Колявєємъ
Нїби изъ-за диму
Пливє місяць круглолиций
И миръ перводавний,
Одпочівъ на лоні нощи; (Уст. XIV. в. 22—29.)

Здивглася стара недобита, матеръ, живущу
силу, сила нощи оживила. Бачила вона, якъ
незабаромъ одчинилася брама и на возахъ, на ко-
лісницяхъ, звезли тілеса зъ різниці. Встала мати,
взялася за биту голову руками та й чорною ма-
рою на Тибръ просунулася. Поскидали сирокі.
Скути трупи у воду та й назадъ изъ возами по-
вертали. Дивилася мати, якъ стелились, розстеля-
лися широкі круги надъ її синові; заплакала, за-
ридала тяжко та й помолилась въ першій разъ
Росп'ятому:

И спасъ
Тебе расп'ятій Синъ Марїи
И ти слова єго живїи
Въ живу ю душу привїяла,
И на торжища и въ чертоги
Живого истинного Бѣга,
Ти слово правди понесла. (Уст. XV. в. 15—22.)

Таке закінченнє цілого оповідання робить на
читателю саме приятніше впечатліннє. Та страж-
душца мати Алкидова, ставтця еропною поеми. По
скількимъ горю и сердешнихъ мукахъ приймає въ
живу душу живу правду, звіщає побїду. На нїй
указує кобзарь, куди повертаєтця жорстоке гѣ-
неннє, що наконецно успіють роспитателі народий...
Якъ живою лишилася Христова мати, після рѣ-
шнїття Сина Божого, такъ и жива мати Алкидова.
Скільки мукъ не перенесе чоловікъ за правдою:
побідить вона лютихъ ворогівъ. Такъ изъ покрї-
пленною душею читателя, пращаютця ті Неофіти,
лишаючи по собі прехороший образъ прескорбної
матери, озареної лучами святої правди зъ побїдо-
носнимъ вінкомъ на голві.

(Конецъ буде)

П І С Н Я.

Схилилася березонька
 Зъ гори на долину.
 Не питайся мене, друже,
 Чому вьгну, гину...
 Якъ березі на скалонці
 Такъ мині, мій брате,
 Отъ такъ, щобъ ані не жити,
 Ані умирати.
 Не питайся мене, друже,
 Легше самотою
 Жаль зносити за товъ долевъ
 Що наче водою,
 Мовъ листочокъ, мовъ зів'язлий
 Далеко поплила...
 За щось мене гірка доле
 Такъ тяжко побила?
 Схилилася березонька
 Вь ріку заглядає, —
 Не журися жалібнице —
 Й мов серце має
 Біль подібаний та до твого
 Зносимъ го обоє
 Нишкомъ, щобъ не здогадатись
 Якъ рветця на двоє.

Морозенко.

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Горюньского.)

(Дальше.)

Переглянувши цілу читанку, видимо, що передъ творами кожного писателя заміщена єго біографія. Та про всі ті біографії загально сказати можна, що вони дуже недостаточні. Вичитуємо тамъ тільки сухі, а часомъ навіть мильні, біо- і бібліографічні дані. При писателяхъ невеликої стійности досить тільки сухихъ датъ, однакжъ бодай при знакомитишихъ повинні бути вісті подробиці. Спорудникъ читанки може й не зважати зовсімъ на давно и справедливо висказану засаду, що хто не знає добре біографію автора, не буде розуміти и не буде мігъ оцінити єго творівъ. Такожъ при біографіяхъ и бібліографічнихъ вістяхъ повинні бѣ бути хочъ коротка оцінка творівъ писателя, та означення єго становиска. На конецъ вибрѣ зъ творівъ писателя не повиненъ бути односторонній.

Зъ вибранихъ творівъ має читатель пізнати цілого писателя, який вінъ єсть, має зобачати цілий єго образъ, а не половину.

Таку односторонністьъ въ виборі подибуємо заразъ при першій писателю, Котляревськимъ. Въ читанці видимо ми Котляревського представле-

ного яко драматичного писателя. Не знаємо ми однакжъ стійности єго яко епіка, не маючи ні жалюнькі частини Енеїди. Частини зъ Енеїди повинні бѣ бути заміщені зъ тамъ більше, що Енеїда єсть майже однимъ кимъ творомъ гумористично-описової поезіи. Виріяді дасться тамъ багато закіннути, але все таки на кождімъ місці пробивається великий талантъ автора, такъ що до живого представлення річі, якъ и що до плавности и легкости віршу, и зарадженъ велике знання нашого язика и нашихъ народнихъ звичаївъ. Окрімъ частинъ зъ „Наташки-Полтавки“ заміщена ще „Ода до кн. Куракина“, котора зовсімъ не заслужувала на уміщення въ читанці. Вирадї пробивається у ній кризь нікчемну лєсть и даче правда, але творъ сєй не видержує и слабї критики, не дасть намъ виображення о таланті Котляревського. На місци сєї Оди зовсімъ розумно було бѣ умістити деякі частини зъ Енеїди.

По Котляревськимъ заміщений наслідникъ єго въ сміхотворній поезіи, Артемъ овсяний-Гулакъ. Та поки про него дещо скажемо, звернемо увагу на що нинѣ великої ваги. Поміжъ Котляревськимъ а Гулакомъ подибуємо въ исторіи литературы української знаомиту личність, се єсть Василь Гоголь. Се ровесникъ Котляревського. Виступає вінъ въ литературі яко писатель драматичній. Тамъ нѣ Котляревський написавъ „Наташку“ и „Москаля-Чарівника“ для театру Ришнина, такъ Василь Гоголь писавъ комедіи въ українській мові для театру домового Трощинського. Однїю жъ зъ тихъ комедій заховались тільки частини, котрі Кулішъ напечатавъ въ Запискахъ о жизни Гоголя, а тільки одна дійшла до насъ въ цілости и напечатана въ українській журналі „Основа“ въ II-ій книжці зъ 1862 р. підъ заголовкомъ: „Простакъ, или женщина перехитренная солдатомъ“. Якъ вже було сказано стоить „Простакъ“ въ кождімъ взгляді висче відъ „Москаля-Чарівника“. У Гоголя видимо уміренність парикатури, натуральність и правдоподобність перепроваджену до самого кінця. Комизмъ Гоголя не такий якъ у Котляревського. У Гоголя комизмъ не лежить въ поєдинчихъ словахъ, а въ положеннї представленихъ річей. Читати єго — не можна втриматися відъ сміху, але по перечитаннї відзвєтця якесь невеселе чувство. Такимъ комизмомъ наводивъ славний єго синъ Николай своїхъ читателівъ на сумовиті розмисли. Навіть що до язика перовисивъ дуже Гоголь Котляревського.

Може бути що „Простакъ“ написаний ще передъ „Наташкою“ и „Москалемъ-Чарівникомъ“, однакжъ питання се до нині ще не рішене. Але менше о те; досить того, що Василь Гоголь за-для одного „Простака“ займає неплідне місце въ нашій литературі, а навіть сказати можна, що „Про-

стакъ“ належить до найліпшихъ комедій українських. Не можемо тому пійняти, якимъ способомъ мігъ п. Т. „Простака“ зовсімъ пропустити и ані словомъ про Гоголя не спінути. Гді сего припустити, щобъ п. Т. читавши „Простака“ відложивъ ёго на сторону и не узнавъ ёго спосібнимъ до уміщення въ читанці; одно тільки можливе, що п. Т. не знавъ нічого про „Простака.“ А хіба жъ можна було братися до укладу руської читанки, не знаючи добре історію руської літератури? Чому жъ ч. комісія не звернула свої уваги на таку хибу? Чи й комісія не чула нічого про „Простака“?

По Котляревськимъ наступає въ читанці Артемовський-Гулакъ. Перший разъ виступивъ вінъ на літературній ниві зъ комічною поемою „Панъ та Собака.“ Сею поемою далеко випередивъ Гулакъ автора перелицьованої Енеїди. Віршъ у него гладший, дянкъ чистіший и сильніший якъ у Котляревського. Комізмъ у него вищий; впливає вінъ зъ положення річей; а не зъ слівъ и виражений, якъ у Котляревського. Вінъ піднісся на ступень благородного старика. Ёго оповідання такъ логично заложене и перепроваджене, такъ викінчене, що не можна тамъ ані більше додати, ані що небудь пропустити.

Однако жъ Гулакъ зачасно появился. Тодішнє общество не уміло ёго оцінити. Сила почала ёго опускати; творчество ёго слабнуло, и вінъ не написавъ вже нічого рівного першій поемі, хочъ языкъ все у ёго зівстає гладкий, чистий и різнообразний. Вінъ появилъ ще кілька слабшихъ творівъ оригінальнихъ, два переклади, два перелицьовання, а опісля вже замоукъ. Але ёго заслуги въ нашій літературі великі. Вінъ багато причинився до розвою рідного нашого слова и ёго писання до нинішнього дня цінні и стоять пильнихъ студій. Цвітть небагато зъ ціннішихъ писателівъ може поведичатися такою гладкістю вірша, такою силою и чистотою языка, яку вбачаємо въ творахъ Артемовського-Гулака.

Що жъ подибуємо ми зъ творівъ Гулака въ читанці? Спорудникъ читанки гадавъ, що досить помістити перекладъ Рибалки зъ Гетого, а тимъ поповнивъ зновъ свій блудъ звичайний — односторонність въ виборі творівъ. Не помістити найліпшого твору писателя, а тільки маленький перекладъ, се справді блудъ великий. Зъ Артемовського-Гулака цювинні бь бути заміщені майже всі ліпші твори, а передовсімъ Панъ та Собака, инакше виражається такому писателєві велику кривду, а молодіжъ не буде мати о нёмъ здорового поняття.

На третімъ місці въ читанці — Григорій Квітка (Освоєнченко). Тутъ подибуємо ми ге-

ніяльні образи „нашої душі сумної,“ частини зъ величнєї повісти „Маруся,“ першу дію зъ драмату „Щира любовъ“ и чудесно-красний образъ Трохима — „Перекотиполе.“ За те належитця спорудникові велике спасибі! Але де жъ ті незрівнані твори Квітчині, въ котрихъ „смієтця вінъ зъ душі,“ надъ котрими „смієтця й читатель зъ нимъ.“

Хочъ одну частину зъ ёго сміхотворнихъ творівъ, тихъ творівъ, що якъ прочтавшъ їхъ, то у тебе „серце нє, вбачаючи, якъ убога й смиренна правда одауповуетця одъ смілої нахаби, щобъ вбачила нахаба, що правда пробовкнула за себе слово“... Про сміхотворні писання Квітки можна то жъ само сказати, що Кулішъ сказавъ про Приказки Гребінки: „Коли смієтця вінъ, то прислухайтесь — тутъ же крізь сміхъ почуєте якийсь сумъ.“ Якъ сказано вже, сміхъ сей, то сміхъ якимъ Николай Гоголь „займавъ душу зъ глибока и наводивъ на сумовиті розмисли. Зъ такихъ творівъ виходить глибокі моральні науки, що глибше вкорінятця въ серцю молодця, якъ схоластичні моральні законоучителівъ.

Що жъ помістивъ спорудникъ читанки зъ сміхотворнихъ утворівъ Квітки? Шельменко-денщикъ се одинъ творъ, що удостоївся уміщення въ читанці. Не мігъ спорудникъ зъ поміжъ такихъ творівъ ані одного вибрати, та змістивъ Шельменка въ латинь перекладі. Коли жъ вже не хотівъ жадного иншого твору того роду умістити окрімъ Шельменка, то повиненъ бувъ постаратися о перекладі добрий, класичний, котрий не бувъ би въ неславу авторові твору.

Въ читанкахъ такихъ цимецькихъ або польськихъ подибуємо такожъ переклади, и то зовсімъ заслугоє на похвалу, але переклади ті класичні. Такъ и. пр. частини зъ діла польского писателя Моджевського De emendanda republica поміщені въ перекладі Кириляна Базиліка, найзнакомішого тодішнього стиліста польского. Въ німецькихъ читанкахъ подибуємо класичні переклади Шлегля (зъ Шекспировихъ драматичнихъ творівъ), Фосса зъ Гомера и н. Але перекладъ Климовича не можна зовсімъ назвати класичнимъ. Климовичъ займає вправді не посліднє місце міжъ галицькими поетами, але въ перекладахъ прозаїчнихъ не заявивъ особливого таланту. Найліпше порівнати переклади Гоголевихъ Вечерівъ на Хуторі Мордовцева зъ перекладами Климовича. Впрочімъ и поспіхъ багато причинився до того, що переклади ёго заміщені въ „Руській Читанці“ такъ лихо випали. Такими засадами повиненъ бувъ руководитися и спорудникъ читанки: або добрий перекладъ Шельменка, або вибіръ зъ оригінальнихъ творівъ сміхотворнихъ Квітки.

По Квітці наступає Падура, та при німъ намъ нічого затримуватися.

По Падурі уміщені Приказки Гребінки. Сі приказки справді „найкраще діло зо всього, що донанечатувавъ Гребінка.“

По Гребінці наступає патрiярха українськихъ писателівъ Михайло Максимовичъ. Нема що казати, що спорудникъ читанки дуже прислужився уміщеннямъ перекладу Слова о Полку Игоревѣ, котрий до нині мало бувъ звісний, якъ и багато иншихъ українськихъ творівъ, а зъ оригиналу староруського не кожний все мігъ розуміти. Сей перекладъ тимъ цінніший. бо Максимовичъ яко знавець явинівъ славянськихъ мигъ докладно перекласти дорогі цінні пам'ятники староруської музи. Тимъ однако жъ заступлена въ читанці тільки одна сторона Максимовича, яко перекладача. Кожний однако жъ знає, що Максимовичъ писавъ не злі оригінальні поезії, про що навіть при біографічній авторства нема згадки. А можна було бодай одну оригінальну поезію замінити, щобъ ученики знали, що вінъ и такі писавъ.

По Максимовичу наступає Маркіянъ Шашкевичъ. Тутъ насампередъ примітити мусимо, що біографія Маркіяна така якъ въ читанці зовсімъ не вистарчає. Маркіянъ займає одно зъ найпершихъ місць міжъ галицькими писателями, то жъ стояло бъ подати подробиці відомости біографічні. Впрочімъ, хто не порозумівъ становища літературного Шашкевича (а до того причинявся багато добра біографія), той не буде мігъ витолковати собі багато появи в нашої літературній ниві. Тутъ повиненъ бувъ спорудникъ читанки похиснуватися матеріалами біографічними Шашкевича, котрі замінчені въ Альбумі на р. 1860, де не тільки нові подробиости зъ життя Маркіяна оповідають, але й деякі милні точки, зъ біографічними замінчені въ I частині Віника, котрихъ спорудникъ читанки придержується, справляють. — Що до вибору творівъ, — то се кождому впаде въ очи, що за мало Маркіяновихъ творівъ уміщено въ читанці. Писатель такої ваги, одинъ зъ найбільшихъ талантівъ у галицько-руській літературі, заступлений тільки 7-ма кавалочками оригінальними и 4-ма перекладами. Спорудникъ читанки добре мусівъ знати, що досі напечатані твори Шашкевича — то ще не всі його писання. Писавъ вінъ такожъ красно прозою. Одна казка напечатана въ Диестровій Русалці. Перекладавъ такожъ Євангеліє, котре якъ я зъ достовірнихъ жерелъ чувъ, має бути въ одного зъ львівськихъ Крилошанівъ. Такожъ написавъ вінъ обширну роз-

праву о „Богдані Хмельницькій“, котра мала бути въ львівській университетській бібліотеці, однако жъ пошукування ч. сина Маркіянова въ тимъ вигляді були даремні. На кінець перевівъ прозою Слово о Полку Игоря и додавъ до сего свої уваги. и та праця ще до нині має бути въ одного зъ близькихъ другівъ Маркіяна. А кілько то ще праць може зовсімъ загинуло, або загарбано, що ми про нихъ навіть и не чули. Отже зъ плодівъ такъ плодovitого писателя замінчено тільки висче вичислені кавалочки. Чи жъ не можна було вибрати ще зъ творівъ печатанихъ въ Русалці и въ Вінику дещо відповідного до читанки? Тутъ спорудникъ читанки поступивъ собі не такъ, якъ належало.

(Дальше буде).

ВІСТІ.

Коли у насъ Русинівъ питання правописне вже рішене на користь фонетики, почався теперъ міжъ Поляками жаркий спіръ правописний. Міжъ иншими домагастця польска літературна часопись „Nowiny“ въ ч. 30., щобъ и въ польскімъ писемі впровадити правописне фонетичне, такъ якъ то вже зробили Сербі и Русини.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Сими днями опустило печатню дільце п. в. „Своє хата, читанка селському народову на хоселі, списавъ Мілковскій чоловікъ. Въ Львові, 1868, въ печатні Інститута Ставропигійського. Накладця К. Селецькій“. Читанка ся написана народнимъ складомъ и обіймає окрімъ оповіданий прозаичнихъ такожъ поезію. Сподіємося, що вона найде привіт підъ нашими селськими стріхами тимъ більше, що ціна її дуже низька, бо тільки 25 кр. а. в. Дістати можна у Львові въ Ставропигійській книгарні и у Мляковського, а въ Перемишлі въ книгарні Братівъ Блазівъ.

ПЕРЕПИСКА.

Вп. П. Гетьманцеві: Спасибі за гостинникъ. И Вамъ и передайнікові щира відъ насъ дяка. „Нересилайте ще більше того Вашого добра“ — се наша просьба, такий повиненъ бути нашъ короткий и допевний судъ на Вашу такъ неповинну, хоча не уграну ще кобзу. Та більше може домагастесь, то й скажемо: добрий голосъ у Вашій пісні „Ізновъ нудьга мовъ рясою ченця“ — не поганий и въ тихъ „Не рушь, о подруго, не рушь мові врази,“ „Ой не грай мні сумнихъ, не грай“; та коли бъ нашої бравнї ради послухала, то — не убиватись би Вамъ у тану вилучну суб'єктивність (вбачте за се латинство), а ставатись більшъ об'єктивнішъ! Бо чимъ то наша поезія... чимъ така солодка наша пісня, — якъ не тимъ, що такъ тісно споріднилися у насъ поетъ, його кобза, його край, його народъ?! „Ізъ глибокої“ мовлявъ той „зачерпнули ми крилиці.“ А те, мовъ чуємо, якъ Ви ніколи навернете въ Байрошцину, або знову вакнете во Гайнівський. — Не въ несламу всякй будуть сі імена міжъ нами — а такі у насъ свої пісня. своі думка! Шкода, що не обмежнъ хто ще досі критичнїмъ перомъ поетично українську ниву — побічъ сіхъ густихъ на скіті плитацій. Ізъ тимъ, що сказали, чи не усе вже сказали?! Вдороні оставайте и нашу Правду не забувайте.

Вп. п. У. П. въ В. Спасибі, що на насъ не забуваєте. Присилайте ласкаво дальше нашу розправу.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косяк, Др В. Лукавський, Ом. Шаршійський, Др К. Сушковий.*

Відповідає за редакцію: **Іванъ Микита**

Въ друкарні Ставропигійській.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносять: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,* (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352¹/₄.

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панась Круть.

Оповідання Івана Печуя.

I.

Тамъ далеко на Україні, де долинами тихо плине Рось, тамъ міжъ горами, міжъ дубовими та липовими лісами стоить велике містечко Гориславъ.

Висока гора тихо скотилася косогоромъ и обірвалася надъ самою Россю високими, рівними якъ стіни кам'яними скелями та провалами. По одинъ бікъ гори глибока долина, по другий бікъ — глибоке провалля розійшлося рукавами далеко на всі боки, повиставляло напроти сонця свої жовті, глинясті, рівні якъ стіни боки. Понадъ самісінькою Россю, попідъ глинястими стінами, поміжъ купами каміня вилася дорога, а по дорозі скрізь невеличкі місточки на глибокихъ та вузкихъ долинахъ, де глибоко на дні міжъ високою кронивою та бурянами, попідъ вербами, тихо лилася зъ каміня на камінь вода, а по тій воді слідкомъ дійдешъ до криниці, зъ чистою водою, до зеленихъ вербъ десь въ самому далекому узирі долини. А на ту криницю зъ попідъ гори дивитця дві—три хатини, зъ хорошими зеленими садочками, зъ білими стінами, зъ веселими віконцями.

На самому косогорі розляглося містечко. Тулятьця одна до одної невеличкі жидівські хатки, зъ вікнами и дверима обведеними червоною краскою, обнизали вони кругомъ низкою глибоку долину. Декотрі попримощувались на крутихъ бокахъ долини, попідпиравшись високими стовпами. Глянешъ на їхъ и здаецця тобі, що вони стоять або на дубахъ або на химернихъ ногахъ. Декотрі позлазили въ низъ, поховались міжъ купами каміння, попритудювались до провалінъ.

А въ містечку самому хатна на хатці! Немає тамъ людськихъ вулицъ навіть! Зъ хатами помі-

шані якісь хлівці, якісь загороди зъ хворосту и зъ дерева, недостроєні, зъ одною або зъ двома стінами, а часомъ тільки зъ одною покрівлею на чотирёхъ стовпахъ. Кругомъ хатъ скрізь смітникъ, скрізь грязь, кумки, солома. Міжъ хатами никають голодні кози, смичуть стріхи корови. Попідъ дверима качаютьця купами замурані, обстрёпані, закудлані, трохи не голі, пузаті жидинята, въ лапсирдикахъ на грудяхъ, въ ярмулкахъ на головахъ.

На базарі стоять рядками малесенькі крамниці наче скриньки понизані низками. Въ кожній крамниці одчиняна ляда и оперта на стовпець. А зъ тихъ одчинянихъ віконъ виглядають голови старихъ жидівокъ и жидівъ зъ страшеними, худими, жовтими облщчями, зъ запалими очима, зъ синіми губами. На їхъ старе засалене драгтя. Ихъ смутні очі наче оплякують той товаръ, що лежить на лядахъ передъ ними, ті шматочки сірки, цвяхи на сковорідкахъ, шевську смолу на тарілкахъ. А тамъ далі худий, довгий жидъ куняє надъ шапlickами зъ смолою та дёгтемъ, надъ шматками крейди, надъ чарками, пляшками та горшками.

Рядочки лавокъ схожі були на рядочки тихъ будочокъ, що ставляють на жидівськихъ кладовищахъ, надъ гробками. Глянешъ на ті лавки на тихъ крамарівъ и здаецця тобі, що то поодчинялись жи вські гробки, зъ котрихъ виглядають на на світо живі покойники. И увяляецця тобі те поле... бачивъ пророкъ Ізекіиль, де кості зійшлися зъ костями, сустави посчіплювались зъ суставами, всі кості мертві повъязувались сухими жилами, одягнулись въ суху шкуру; та не ожили ще ті тіла мертві; ждали тільки въ себе живого духа, теплої, живої крові...

Въ осини и весною, якъ розпочнетця негода, все містечко зъ хатами и крамницями неначе плававъ въ грязі, рідкій, ажъ прозорій и одбиваетця неначе въ воді. Старі жиди и жидівки бродять, якъ ті чаплі по ставку, по коліна въ грязі, жидинята хлюпоцатця, якъ поросятка, а сидухи зъ бубли-

ками, зъ варевомъ, сидять на горбикахъ, на купкахъ соломи, якъ ті зелені жаби на маленькихъ болотянихъ острівцяхъ.

И нігде ні садочка, ні квітонь! Нема на чому зупинити ока, нема на чому одпочити душі! Бай-дуже дітямъ Израїля про зелені сади, про пахучі, гарні квітки! Тимъ торгашамъ хочъ и въ болоті полоскатись, аби звідтіл достягати золото. Нечепурні Рахилі та Хайки замітають своїми нещастими чорними спідницями смітники. И якъ би не Мойсеєва субота, такъ и не чистилися бъ здаеця ніколи воми; такъ би й потіли живцемъ въ мечистоті. Тільки де неде стоїть довгошия вишня, безлиста акація попідъ крацями хатками. На земляній покрівлі хатокъ та крамниць повиростали купці зеленої трави та берізки, стирчало зелене бадилля дикої лободи та часомъ вибігала на верхъ, на покрівлю прудка коза, щипала травицю або стояла піднявши въ гору мордочку зъ борідкою.

Рідко траплявся такий іщасливий рікъ, щобъ не було пожежі въ Гориславі. Часомъ оце середь ночі, десь въ одному закутку містечка схопитця полум'я и покотить одъ кінця до кінця, піднімаючи червоні язики до самого неба, розкидаючи огневий світъ, червоний якъ кровъ, по скелямъ, по церквамъ, по лісамъ та горахъ. Все те одкидалося, одбивалося въ тихій воді, що червоніла не свазати поміж кровью. Здаеця, що саме некло не таке страшне якъ тоді бувавъ страшний Гориславъ. А въ дні, въ полум'ї бігають якъ несамовиті бородаті жиди, розстріпані жидівки, тягнуть пернини, несуть подушки. Попідъ хмарами літають сполохані голуби, а димъ то білий, то чорний, смоляний, застилає хмарами ясне небо. И рятувати нікому; горить поки само собі схоче... А другого року починає зъ другого боку пожежа, злиже, якъ корова язикомъ, півъ сотні хатокъ та крамниць. Зъ того попілу де не візьмутця маленькі хатки, ще менші якъ скриньочки, крамниці вкриті очеретомъ та землею; потімъ помаленьку підростають, вириваютьця дринню, або подекуда й бляхою, а тамъ дивись, — зновъ падають въ полум'ї и зновъ сходять, якъ гриби після дощу. Невгамовані, живучі діти Израїля! И въ воді не тонуть и въ вогні не горять.

Гляньмо жъ зъ міста внизъ на Рось и на Заросся. Якъ же тамъ хороше, якъ чудово! Тамъ Рось тихо плине міжъ двома високими кам'яними стінами, котрі ще трохи подокуди ажъ понатинались, заглядаючи въ воду, дивлячись на свій ясний одкидъ въ тихій прозорій воді, на синімъ перекиннутому небі, одкидъ та сірий, то червоний, то світло-ясно-зелений, одъ зеленого якъ оксамитъ м'ягкого, гладенького моху, котримъ були вкриті кам'яні

стіни, неначе дорогими килимами. Попідъ скелями обидва береги оперезались рядами густихъ, зеленихъ лозъ, густого, високого очерету. А тамъ низче розступились скелі, розпалися на роздолі, стали високими будинками, то полягли довгими рядами, купами, запинили річку острівцями. Розлилася Рось рукавами й рукавцями поміж острівцями, зеленими, свіжими, розсипалась по камінні, передиваючи білу кляку зъ каміня на камінь, то вигнаючи воду, якъ шию лебедину, то розбиваючи її білими краплями, кипучими й ревучими, въ білій легкій якъ пухъ піні. А тамъ далі зновъ зійшлися скелі до берегівъ, зновъ піднялися надъ водою гори.. А за горами розістлася широкимъ подоломъ зелена лука. Рось вирвалася зъ шеволі, якъ гадючка тричі зверетенилася колінцями по зеленій траві, лиснячи світлою водою, синімъ небомъ, білими хмарками въ своєму доні. Сховалає вона за скелею, за лісомъ та горою, за сахарнею, що обперлася бокомъ объ свелю, піднавши въ гору високий задимлений стовпъ, мовъ та чапля довгу шию въ осоці.

Въ низу, одъ гатки до гатки ходить по Росі важкий поромъ, на товстій кодолі, греблі зъ тарасу помережили річку наче чорними шнурками або стежками. Трохи не сорокъ водяннихъ млинівъ, попритулювавшись до високого каміння, поховавшись попідъ зеленими вербами, крутять и день и ніч чорними колесами. На гребляхъ, на пороні снують люде якъ коماشя. А понижче млинівъ, въ водяннихъ шумахъ зграями купаютьця підъ шабасъ жиди, якъ те гайвороння! Тонконогі, худі українські жидки лаять по мілководді, якъ ті буслі. Руки їмъ довгі, тонкі якъ цівки, ребра полічити можна! Здаеця ціле жидівське кладовище встало, щобъ пополоскати залежані кістки въ воді.

А тамъ по надъ Россю, на роздолі, попідъ горами й по долинахъ розсинались, якъ та череда, невеличкі білонькі міщанські хатки въ вишневихъ садахъ въ яблуняхъ та кучерявихъ грушахъ. Горіди скрізь пообсажувані нязъ Росі високими вербами, а на ровахъ росла рядами густими якъ р'юно зелена дереза. Міжъ сірими скелями стояла стара церква зъ трема верхами, сіра, порісла сизимъ та зеленимъ мохомъ, якъ самі скелі; а друга нова й хороша мурована стояла надъ самою водою, на висонімъ шпилі, зъ високою давницею; стояла вона якъ та свічка въ підсвічникуві, горіла проти сонця блискучимъ хрестомъ. Такъ хороше, такъ чудово кругомъ и въ низу и на горахъ, де зелені ліса те виглядали зъ долинъ кучерявими верхами, те виклидали й виступали сміливо на самі гори. Ажъ одпочивають очи по зеленому лузі, по блискучій воді, по хаткахъ та садочкахъ! А тихе деління росівої

води по камінні, шумъ въ підъ млиновихъ полісь, ветрі мигаютъ своїми лепатами якъ тими крилами, пускаючи зъ себе довгими разками краплі прозорої води, а тихий, благодатний, літний вечір, изъ заходу сонця, наводить на думку тихі думи, втихомиряє серце, въ потрому и самъ не чувєся, якъ приміченіє ласку й любовъ до всѣго, до всѣго, що тільки в наваруги тебе, що тільки зъ усіхъ усюдівъ позирає на тебе...

Завернеми випадкомъ въ жидівську, або міщанську хатину, та глянь на життя людське, — и де та веселість динетця. Весело й хєроше тамъ на світі божому, та погано житя тамъ людянь.

Въ маленькій жидівській хатині, черегороженій томкою грубою зъ дверми, живе по трь, по чотири семѣ. И Господь їхъ знає, де вони тамъ гніздатця! Кишать жидинята, якъ комашия, обідрані, въ чорнихъ сорочинятахъ та нагрудникахъ, бліді, золотушні, зъ червоними, слабкими очима. Жиди сидять, кравцюють руками шивцями та сухими якъ мість. А самі бліді, та худі, тільки очи блищать! Старей, бородатий жидъ, нахнувши біле богемілля якъ рядно, киває до вікна головою. Замагає наливничка, одна цибулька, або головка кашниці, ото єго харчъ на весь день! Жидівка гудує кашнею малу дитину, а зругамъ неї язлєтєро жидівленять пантрують її въ вічи, а пѣтєро качаєтця по землі. Тісно притулює вона до себе слабу дитину и цілує єго щоки та слабі очи. И тамъ підъ гряззю та при бідности, при горі бѣтєця въ грудяхъ людське серце, и тамъ криєтця любовъ до семѣ, до людини....

(Дальше буде).

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Дальше.)

Збірачі пісень народнихъ старалися поділити гагілки на одвітні групи. Максимовичъ поділивъ їхъ по формі, на дві часті: кругові де дівчата уставляються въ кругъ або колесо, и відбувають такъ свої танці; 2) ключеві, де дівчата уставляються въ одинъ або въ два ключі. Шейковський зробивъ зъ кожної гагілки осібну групу, надавши кожній одвітну назву. Наконєць Галька діливъ гагілки, по формі, на „гагілки въ тіснїщїмъ змислї“, де дівчата, позабиравшись за руки, вививаються шнуркомъ въ найрозмаїтші завороти, и на „гагілки въ обширнїщїмъ змислї“, маючи, каждая для себе, відмінні движенія тіла. Постараюся поділити гагілки, після їхъ внутрішнїї грядсти.

У насъ, якъ після околиці, стягають часто по дві и по три гагілокъ въ одну довшу. Такъ и. пр.

у Гальки підъ ч. 10, єсть списана гагілка, котру деінде на чотире часті розділяють: 1) Ой вїтєся огірочки; 2) Иванчику Білоданчику 3) Воротарю Воротнику; 4) Ходить жукъ по жучині. Гагілка, наведена Шейковськимъ підъ ч. 6, розпадаєся деінде на дві часті: 1) А вербовая дєщєчна;¹⁾ 2) Навару я каші. Після Шейковського грають дівчата такъ Дощєчку якъ и Воротаря подібно: завсїгди по рукахъ ходять, або на рукахъ обшопуєся дівчинка або малий хлопєць. Ми дістаємо отже зъ горішнихъ гагілокъ одну первісну, стягаючуся до знаного намъ митологичнїго лица Вородай т. є. Весна. Тимъ способомъ відбувалися всі горішні гагілки въ пам'ятку воспрєсаячої Весни и суть властиво Веснянками. Самъ предметъ єсть ту Весні відповідний: дівчина, представляюча Весну, показує якъ сіють жакъ, просо, петрушку, пастернакъ; якъ вѣються огірки, горохъ; або представляє зяця, воробця, перепїлку, голуба, шлячка, сокола и т. д.

Після того належало би наші гагілки розділити на дві головні групи:

1. Гагілки весенні, або Веснянки, стягаючїся до Вородая²⁾,

2. Гагілки любовні, або просто Гагілки, стягаючїся до Лади и Зельмана (Омана).³⁾

¹⁾ Грядєть тої гагілки єсть та сама, що въ гагілці: Ой Дивъ, Дивъ та й Ладо, поміщеної въ 17. числї Правдї.

²⁾ Про Вородая говорєно въ 20-імъ числї Шравдї. Забувъ я тільки додати, що въ иншихъ сторонахъ пирамиду зовуть не Вородаемъ, але вєжою (Лозинський) або двїницею (Галька). Звичайно став чотире паробківъ, на нихъ — на плячакъ — три, на тихъ трѣхъ два, а наконєць одинъ. Що бъ двїниця не впала, беруть довгий патикъ, за котрий держаться середні и верхві. Двїниця мєраазъ обходить ціле село, представляюча, по митологичному віруванню, поворотъ Весни и літа. — Здаєся, що я сама назва Великденъ перєята въ часівъ поганьєства. Свято гагілокъ впадало въ ту пору, коли день чимъ разъ бїльшимъ ділаєся. Въ польскїмъ слові Wielkanocс аділана перемїна підъ впливомъ християнської церкви.

³⁾ До любовнихъ гагілокъ належать: Зельманъ, Галъ Кострубонько и т. д. Максимовичъ, а за нимъ Петрушевичъ, догадуються, що гагілка Кострубонько представляє похоронъ Весни. Однакю до такого обряду, була бѣ догїднїца та пара року, немѣ обходиться правникъ Купала. Врештї мєже бути, що забава Кострубонько перенєсєна въ купального правника въ свято гагілокъ, подібно якъ обрядъ вивожєннє и топлєннє Зими перенєсєно въ свята гагілокъ на Купала. Самє слово Кострубъ здаєся стягати на митологичнє лице. Максимовичъ порїннує вираженнє Кострубъ въ великоруськимъ Костромом, котри бувъ Богомъ Весак.

Той поділ задержується ще по нині в народі, хочь, розуміється, не такъ вже правильно, якъ те давніше бути мусило

Крімь давнихъ гагілокъ єсть ще много новіщихъ. У многихъ дається часъ повстання означити, н. пр. вь гагілці про паньщину (Правда, ч. 19), а также вь тихъ гагілкахъ, вь котрихъ відбиваються сумні часи рурикової (скандинавської) неволі (Галька, I, 112; Шейковський, I, 31; Pauli, I, 20; Лучаковський, 16, 18, 25, 44). Новіщими можна би назвати и ті гагілки, вь котрихъ дівчата хлопцямъ, а хлопці дівчатамъ дотинають. До даного обряду не тяжко пісню зложити. Однакь припустити не можна, яко би обряди творилися вь новіщихъ часахъ; вони подібно якъ и танці народні, винесені зь Азії. У Зендавесті находився навіть одинъ уступъ, розправляючий „о святкованню великихъ празниківъ“ (Дункеръ, II, 306); жаль тільки, що весь той уступъ не доховався до нашихъ часівъ.

Празникъ Купала. — Найважнішимъ святомъ вь честь Сонця, бувъ празникъ купальний. Їго обходили майже всі народи на землі, а то вь той часъ, коли сонце на небі возносилося, около 20 Червця. Бувъ-то празникъ вознесення Сонця, а при тімъ святомъ огненного и водного хресту. Подібно, якъ Славяне, обходили червцевий празникъ Иранці и Индійці. „Вь Червці обходили старі Перзи подвійний празникъ водного и огненного хресту, котрий на цілімъ Западі ще и нині святочно відбувався, безъ найменшої догадки о їго старожитнімъ початку“ (Wiener J. B. der Litt. 1818, III, 154; Ганушъ, 191). О подібнімъ обряді згадує и Теодоретъ зь пятаго віку по Хр: Vidi... accendi roges et trans eos saltare aliquos, non solum pueros sed etiam viros, infantes autem per flammam ferri a matribus: videbatur autem esse quaedam expiatio et purgatio (Ekhard, Monumenta Jutreboc. 59; Ганушъ 203). О огняхъ червцевихъ згадується и вь библиї; були то огні чистительні (Новосільский, L. U. I, 110). Навіть Овидъ говорить о собі, що вінъ три рази перескакувавъ огомъ и бувъ кроплений водою. (Fastes, VIII; Гол., Басн., 99).

О купальнімъ празнику згадують также давніші наші писателі. Такъ Густинська літопись зь XVI. віку пише о німъ: „Сему Купалу, бѣсу, еще и донинѣ по нѣкоихъ странахъ безумніи памѣять совершають, наченше Юнія 23. дня, вь навечеріе Рождества Іоанна Предтечи, даже до жатвы и далѣй, сицевымъ образомъ: съ вечера собираются простая чада, обоего полу, и соплетаютъ себѣ вѣнцы изъ ядомого зелія и препоясавшеса быліємъ, возгнѣтають огонь, индѣже поставляютъ зеленую вѣтвь и емше ся за руцѣ около обрацаются окрестъ оного огня, поюще своя пѣсни, преплетаютъ Ку-

паломъ; потомъ чрезъ оный огонь прескакують, оному бѣсу жертву себе приносяще.“ Вь Стоглаві, зборнику церковнихъ законівъ зь р. 1551 мовить-ся, що „противъ праздника Рождества Іоанна Предтечи противъ ночи и вь весь день до ночи мужи и жоны и дѣти вь домѣхъ и по улицѣ, и ходя по водамъ, глумы творять со всякими играми и всякими скоморошествами и пѣсни сатанинскими, ночью вь роцѣ омываются водою и пожаръ запаливъ, перескакаю по древному и нѣкоему обычаю.“ (Гол. Басн., 98).

У насъ обходять празникъ купальний такимъ способомъ. Напередъ плетуть зь ріжнихъ травъ и цвітівъ купальні вѣнки и идуть вь лїсь або городъ, щобъ зрубати яке дерево, маюче представляти такъ-звану Марену. Опісля идуть на певне місце, назначене для празнику, несучи зо собою Марену и солом'яного боввана, представляючого божка Купала. Марену, обложену вѣнками втикають вь землю, а Купала, прибравши вь дівочі убори—стажки, мониста, перстені—ставлять коло Марени. Потомъ, запаливши дерева и соломи—огнѣмъ, видобутимъ черезъ терте двохъ сухихъ деревъ—скачуть або танцюють около Марени и Купала, приспівуючи до того обрядні пісні. Наконецъ перескакують черезъ огонь, співаючи пісню:

Ходили дівочки коло Мареночки,
Коло мого Вудола Купала!
Грати-ме сонечко на Івана.
Накупався Іванъ, та вь воду упавъ—
Купала підъ Івана!

Колі всі перескачуть, кидають изъ себе вѣнки вь воду, а потомъ и оба боввани, Марену и Купала. Рано и вечеромъ купаються вь воді, котра тоді має мати уздоровляющую силу.

Топленне Марени пригадує поганський звичай топлення смерти. Обрядъ той бувъ знаний вь Польщі, вь Чехахъ, вь Італії, Іспанії, вь Індії (Новосільский, I, 123 и 124). Вь Індії, ще и нині, вь найбільшій урочисти и зь найбільшою честію вивозять на ріку богиню Калі и тамъ її топлять, насміваючись зь неї и проклинаючи. И у насъ топлять Марену, середъ насмішокъ и криківъ (Нар. праз. Купала, передрукований Білоусомъ зь зборника Весни, 39).

Приспівки про Івана повстали вь купальнихъ пісняхъ відъ того, що празникъ Купала впадає теперъ вь свято Івзана Хрестителя.

Вираженне: Грати-ме сонечко на Івана, стягався може до тої повірки, що вь часі Купала „сонце скаче.“ Єсть то поганський забитокъ, повставший зь вірування, що змій скаче на Сонце. Таке вірування мало давніше свою мисль; зь празникомъ Купала починає день маліти, а нічъ (тьма, представлена яко змій) більшати. (Конецъ буде.)

С О Н Ї

Здрімаюсь ми на бенкеті
 Вь вельможнихъ палатахъ
 И приснився сонъ пречудний
 О народнихъ латахъ,
 Що ними ся покриває
 Нарідъ нашъ бідненький
 Відь Карпатівъ до Порогівъ —
 Нарідъ нашъ рідненький.
 И здавалось, що ті лати
 Ясно пурпурові,
 А зни вмяті були вь морі
 Гіркихъ слізъ и крові...
 И збудившись я погляну —
 Всі ще бенкетують
 И народновъ працевъ, кровьбъвъ
 Всі ще газардують.
 Va banc! кричу зь всеї сили
 Вь моїмъ тяжкімъ болю,
 Ставлю проти слізъ и крові
 Правду й святу волю!
 Va banc! va banc! нани кричать,
 Поблідли небоги,
 Ожидають вразъ зі мною
 Кінчяни тривоги...
 На тімъ боці кровъ и слізи,
 На сімъ честь и воля,
 Почекаймо руські браття
 Уеміхнетьця доля.

Науць Шраць.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужині.

III.

*Сокрениці Вересня 20-го дня,
 року Божого 1866.*

Прости мене, мій дорогий Приятелю, за те, що такъ довго не посилаю тобі свої звістки; що ти и цареві служишъ, а все скоріше я діждусь одъ тебе листа, ніжъ ти одъ мене. Самъ знаю, добродію, що не гарно, не звичайно, да що жъ робить? Якъ би змігъ я своїми руками те зробити, що думкою на серці, то вже давно бъ — давно одписавъ тобі не одинъ одвѣтъ, а то самъ знавшъ, який проханий свѣтъ важний здаеця. Спасибі и за те моему писареві, що хоть тенерь, уважаючи на мою просьбу, зобрався зложить отсей одвѣтъ тобі, мій превеликий добродію...

Оце жъ, пославши сей листъ до тебе, я крено буду ждати звістки зь далекої сторони, бо давно вже серце мліє за тебе, мій щирній Приятелю, що якъ тамъ проживавшъ вь чужімъ неспокійнімъ

краю. Найгіршъ я засумовавъ и запечаловавъ одъ того часу, якъ приснився мнѣ сонъ (здаеця 3-го вересня), буцімъ бачивъ тебе недужого вельми и вь слѣвахъ... ажъ самъ крізь сонъ, вставши я навспражки заплакавъ гірко: думавъ, чи не случилось зъ тобою якого нещастя, болѣсти або тамъ якої пригоди... и багацько дечого собі грішний передумавъ, а далі схаменувшись, помолвився щиро Господу Богу, и молитва мене направила на явилі думки: що сонъ — маря, часто дурить чоловіка, а добрихъ и богобоязливихъ людей Господь самъ кранить на те, щобъ вони ище більше добро вь світі творили. Отъ же, хоть я и такъ подумавъ, а все таки серце мліє, не довіряє хилому розсудкові, разъ-у-разъ шепче ёму: „може вѣно такъ, а може вѣно и не такъ.“

Прошу тебе, милий мій Добродію, пришли мнѣ хоть маленьку звісточку, якъ тебе тамъ Богъ хранить, якъ вь трудахъ тобі помагає, якъ ти самъ проживавешъ нвъ дорогою своєю парою: чи пославъ Вамъ Богъ яку одраду, чи и досі у двохъ живете чи скорє я старостю діждусь тіві години, що почую своїми ушима твій дорогий голосъ у твоєму рідному хуторі, що після того хоть трохи спокійніше дожить свого старечого віку... И всяке слово твоє, яке ти ні напишешъ, здаеця міні краще всего вь світі. Та міні тебе, Батьку, не вчити, що и якъ писать: ти и самъ, рідний, добре знавшъ, чимъ утішити старця вь ёго старечімъ житті. На те тебе Господь умудрає, щобъ ти розумними словами підкреплявъ насъ, калікъ невидющихъ, а намъ заповідавъ молиция за добро творящихъ, да не тільки за їхъ, але и за всіхъ злихъ.

Отака твоя звісточка, Добродію, допоможе міні пережити останні свої старечі дні безъ грѣха, хвалити Бога за те, що вінъ посилав утішення сліпцямъ-калікамъ черезъ добродѣтельнихъ людей. Гірко бо становиция вь світі нашому брату-старцю, и що дальше, до все здаеця дівця гірше. Уже сільскі наші уряди навспражки не ведать, ходить старцямъ по чужихъ селахъ за милостинею, а сидя вь своєму зъ одній нудьги зийешъ, а къ тому жъ и недостатки жують голову... Ну, да сі бъ злидні старцеві на три дні; дакъ то біда, що Господь очамъ не давъ світу, а люде и ногамъ не дають волі, да ище и вь окладъ бгають, дарма, що сліпець нічемний... Ище жъ такому, що хоть и темний чоловікъ, да вбереция якъ-нибудь междъ люде, да тому заграє на кобзу (якъ вь мебета), тому присвіває, а зъ другимъ такъ добре слово скаже, — такий, до саякъ, до такъ проведе день и пропитання собі достане. А тому жъ бідоласі нещасному, що якъ кажуть: ні грачъ, ні помагачъ, ні бачить, ні

вміє, ні здужа, ні сміє... Такому певно и життї не мило и такий що ранку не день Божий стрічає, а нужду свою превелику; и якъ ёго ніхто не научить, щобъ и въ такій гіркій долі не нарікавъ на Господа, такий чоловікъ пропаций на вікъ! Хвалю Господа свого, що навернувъ на мене добрихъ людей, що и въ нужді допомагають, и въ тузі розважають, и въ темноті навчають... Хотівъ би и я поділиця зъ своїмъ братомъ такою Божою ласкою, якъ самъ маю, щобъ и пісні и думи, які знаю и гранню кобзарському навчити и такъ яке слово промовити; дакъ самъ случай не найде сліпого, а сліпий не найде случая, а самі охотники, мабуть, не бажають такого уміння.

Отакъ, Батьку мій коханий, я теперъ поживаю; тягаюсь помалу въ своїмъ селі зъ кобзою, хоть и мало зъ того маю користи, да підъ часъ хоть світомъ не нужу и не нарікаю на свою гірку долю; и за те слава тобі Господи! Спасибі и тобі мій рідний, що мене старого и темного сему навчаєшъ, а ще більше за те, що и милостивею не забуваєшъ и добримъ словомъ наділяєшъ. Нехай тебе зъ твоєю любовою парю Господь милостивий наділить добромъ и талантомъ, щастямъ и здоров'ямъ и всімъ, чого треба. Не забувай, коханий мій Приятелю, того, хто за тебе и встаючи и лягаючи молить щедрого Бога. Се твій покірний и правдивий приятель

Остапъ Вересай.

НЕОФІТИ

Тараса Шевченка

критично пояснивъ и оцінивъ

Євгеній Згарський.

(Конець.)

IV.

ЗАКЛЮЧЕННЯ.

Зіставивши повисчі розвідки про Неофітівъ, припало би намъ на конецъ висказати який судъ приналежить Неофітамъ? На двохъ тільки місцяхъ, споминає самъ Шевченко про Неофітівъ. Въ п'ятімъ листі до Кухаренка пише: „Скомпонувавъ ще я тутъ зъ нудьги одну штуку, поему — Неофіти, ніби то изъ римської исторії. Але вона ще не вироблена — тимъ и не посилаю. Якъ викончу, то пришлю“.¹⁾

Въ третімъ листі до Щепкина, нагадує: „чи приславъ Кулішъ тобі мої Неофіти?“²⁾

¹⁾ Вр. Основа.

²⁾ Тамъ же.

Листъ до Кухаренка, немає означеного часу въ своїй написі. Здогадуватися тільки можна, що писаний вінъ не скорше якъ 10-го або заразъ після 10-го Лютого 1858 року. „Письмо твоє, пише поетъ, одъ 7-го Августа того (1857) року, изъ Екатеринодара, получивъ я 10-го февраля сего (1858) року, ажъ у Нижньому Новгороді.“⁴⁾

Письмо до Щепкина, де нагадує про Неофітівъ, писане скорше, бо 3-го февраля 1858 року. По коротенькій отсій нагадці звідуємося, що Шевченко заславъ Кулішеві, якъ мовить у письмі до Кухаренка, таки невироблені свої Неофіти. И дійсно являютьця вони кожному ввіжливому читателеві, неначе сміливий, геніяльний, живописний начеркъ, на котрому невикінчені деякі постаті. Марою тільки просуваєця апостоль Петро; якъ скоро що на хрестъ повісило ёго, засадивъ поетъ въ Сиракузахъ у тюрму Неофітівъ, не заявивши по нихъ ніякого діла, да неспрацавши Алькида ні зъ рідною матерею, ні зъ Римомъ. Який-то поквартъ видно у цілімъ оповіданню; квапився кобзарь підъ впечатліннями Новопетровської неволі, доки ще въ душі та й серцю живі сліди її не затерлися за впливомъ такъ довго вижиданої, въ половинні получені свободи. То понятно, що розположенне творця нашого, коли десятилітні пута зъ душі ёго спадати почали, було доволі живе. Ще не зняли зовсімъ кайдани зъ него, а вже почувъ у собі вільного духа. Зъ глибини страждущої душі, сміливимъ полетомъ списавъ її страсть у Неофітахъ. Признати однако жъ належить, що попри тую невиробленість, самимъ надібнішимъ одличьємъ тої поеми єсть її словесна ядренність и велике багатство коротко висказанихъ глибокихъ мислей, згортаючихъ на стільки розмаїтихъ живихъ образівъ у тіснихъ окладаинахъ.

Не було те заміромъ поета подати намъ вірне зображенне историчнихъ гоненій Неофітівъ, зачимъ не держався подій историчнихъ и, хочъ місцями уноситця свобідною фантазією, посилає матеръ-поганку, на поклінъ Юпитеру ажъ въ Атени; то прецінь въ цілості розкриває намъ саму живу, вірну правду, якої мало хто дочитаєця въ подібнімъ живімъ виді зъ исторії. Ціле оповіданне написано віршомъ плавнимъ, язикомъ гладкимъ. Тільки на однімъ місці не коньче гарно висловляєця, роздумуючи надъ нуждою дітей адамовихъ, коли мовить:

Гриве́мься, мовъ соба́ки,

За масла́къ смерда́чий

Та тебе́ ще зневажа́ємъ

Іра́отче...

(Уст. XIV. в. 35—38.)

Не поетична сесь нагадка про маслакъ смердячий, видаєця намъ неначе охляпка на великімъ

краснімъ образі цілої поеми. На тімъ кінчаємо розвідку нашу про Неофітівъ надіючись, що дехто изъ дотепніщихъ читателівъ спонукаючи, зъ глублихъ норъ творівъ безсмертного Тараса нашого, чистіщихъ да гарніщихъ струй добути для нашого молодого покоління.

— ❦ —
НІЧЬ - У - НІЧЬ. *)

Кому миле синє море,
Кому милий місяць, зорі;
Мині мила моя річка,
Мині мила темна нічка.

Я що-ночи йду до річки,
Беру човенъ невеличкий,
Молодь весла підіймаю,
На той берігъ поспішаю.

Вода пінить, човенъ плине,
Допливає середини,
Страшні вилі, страшні кручи...
Допоможи, Всемогучий!

Вода пінить, човенъ крає —
Черезъ хвилі пробігає;
Ще разъ руки підіймаю,
До беріга допливаю;

И на берігъ живо скачу,
И здалека дівча бачу
И потику йду на гору
До милої мої двору.

Близько двору коло плоту
Поглядаю на ворота:
У воротахъ якъ калина,
Моя любая дівчина.

Сонце! живо жь опускайся!
Живо, нічко, підіймайся!
Живо, мила, йди до хати!
Годі мене виглядати!

См. Руданський.

*) Заміщаємо сей перекладъ найславнішого сербського поета Бранка Радичевича, щобъ познакомити нашихъ читателівъ зъ красою сербської поезиї. Надіємось, що ш. читателі приймуть и пригосудлять до щирихъ сердець своїхъ сей перекладъ, якъ би й поезию нашого великого Тараса. Належало бъ тутъ де-що більше сказати про славного Бранка, але въ короткімъ часі подамо въ Правді оглядъ сербської літератури, въ котрімъ буде мова и про Бранка Радичевича.

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Тороньского.)

(Дальше.)

По Шашкевичу наступає въ читанці Тарасъ Шевченко. Се найбільший нашъ поетъ. Справедливо називають ёго „незабутнімъ кобзаремъ.“ Але кому звідки инде „нашого незабутнього кобзаря щирая слава,“ не була звісна, той певно зъ читаннямъ сього великого генія не пізнає. Тамъ вінъ собі смирний поетъ, зъ котрого творівъ заледво 16 аусничківъ далось умістити въ читанці. Биографія ёго зовсімъ не вистарчає. А треба знати, що Шевченко може одинъ писатель, котрого творівъ зъ немногими (випісками) безъ докладної биографіи не можна добре розуміти. Та не досить на тімъ, що биографія недостаточна, але декуда зустрічаємо хибні дати, хибні пояснення фактівъ, що въ биографіи такъ великого чоловіка не повинно бути, тимъ більше, що багаті матеріали биографічні були вже напечатані въ „Основі“ (II. rocznikъ, котрого, здається спорудникъ читанки не переглядавъ), автобиографія була напечатана 1860 р. въ Библиотекѣ для народнаго Чтенія, а навіть ві Львові вийшла досить добра биографія зъ оцінкою (не всюди справедливою) творівъ Шевченка п. з. „Taras Szewczenko, jego życie i pisma, napisal G. br. Bataglia, Lwów, 1865.“ Тихъ матеріалівъ повиненъ бувъ спорудникъ читанки ужити до написання биографіи, щобъ подати певні вісти зъ життя великого кобзаря.

Про молодість Тараса ми дуже мало довідуємось зъ читанки. А дуже важно для насъ знати ёго молодість, бо вже тоді засновувалися ідеї до деякихъ творівъ и. пр. до поеми „Гайдамаки“, якъ-то самъ Тарасъ оповідавъ Сошенкові, своєму приятелю. Въ молодости вбачаємо въ Шевченку охоту до деякихъ зайнятий, що такожъ єсть великої ваги для пояснення ёго характеру и оцінки творівъ. Коли вже Тарасъ бувъ козачкомъ у свого пана, читаємо въ биографіи, заміщеній въ читанці, що вінъ (Шевченко) въ передпокою „читавъ старинні пѣсни.“ Не знаю віділя авторъ биографіи видобувъ таку відомість, бо ві всіхъ досі напечатанихъ матеріалахъ до биографіи Шевченка того годі подібати. Отъ що самъ Тарасъ въ автобиографіи каже: „По врожденной мнѣ продерзости характера, я нарушалъ барскій наказъ напѣвая (а не читая) чутъ слышнымъ голосомъ гайдамацкія унылыя пѣсни...“ Отже або авторъ биографіи Шевченка не порозумівъ тихъ слівъ, або не привязуючи до такої биографічної відомости великої ваги, відъ кого може учувъ її, а не старався дослідити чи справді такъ було чи ні.

Знати також треба, що Шевченко з пастуха не просто ставъ козачкомъ. Тутъ треба було прочитати „Новыи матеріялы для біографіи Г. Шевченка“ (Основа, V. 1862 р.).

Дальше довідуємося въ перший разъ зъ біографіи заміщеної въ читанці, що Шевченко „на путешествіяхъ зъ паномъ своимъ познавалъ людей и вучалъ пѣсни народныя,“ коли міжъ тимъ самъ Шевченко о тимъ нічого не згадує, а такъ пише въ автобіографіи о своїхъ „путешествіяхъ“ зъ паномъ: „Странствуя съ своимъ баринномъ съ одного постоялаго двора на другой я пользовался всякимъ удобнымъ случаемъ украсть со стѣны лубочную картинку и составилъ себѣ такимъ образомъ драгоценную коллекцію. — Впрочемъ не жажда стяжанія управляла мною, но непреодолимое желаніе срисовать съ нихъ какъ только возможно вѣрныя копіи.“ Не тоді-то учивсь Тарасъ пісень народніхъ, а знавъ їхъ зъ малку незлічиму тьму.

Такожъ замічаємо, що Шевченка викуплено зъ кріпацтва 1838 р. 22 цвѣтя, а не 1837, якъ читаємо въ читанці. Помилки такі не прощаютьця. Серінь, котрий епоху творить въ життю Шевченка.

Ще будучи кріпостнимъ, Шевченко бувъ въ любовнихъ взаєминахъ зъ одною Полькою, однакже ажъ въ читанці про се нема згадки, бо здається, спорудникъ уважавъ дивнимъ о тимъ ясьсь спімяти. Що такі любовні взаємини у писателівъ часто дуже великої ваги суть, того ніхто не заперечить, хто хочъ троха ознакомлений зъ якою небудь літературою. Звісно, що любовні взаємини польского поета Мицькевича, надали ёго творамъ, оснований на переказахъ народніхъ, тої чудної краси, барви и уроку, якої въ ёго першихъ творахъ, въ котрихъ ще тхне класицизмомъ, не находимо. Відъ коли Мицькевичъ оженився, не появивъ вінъ ні одного поетичного твору. Любовні взаємини славного польского поета Антонія Мальчевського вплинули такожъ на розвій сили ёго поетичної. Перші початки ёго були дуже слабѣ, а не довго потімъ появляє вінъ поему „Марія“ — утвірѣ, котрий по вікъ zapewнивъ ёму славу и поставивъ ёго въ ряду, первостепеннихъ польскихъ поетівъ. Причиною була нещасна любовъ, а наслідками тої любови були ті делегливости, те моральне встрашенне, що такъ сильно вплинуло на настрій ёго бандури. На Шевченка мали любовні взаємини такожъ дуже великий впливъ. Коли Шевченко бувъ доходячимъ ученикомъ малара Лямпи, а бувъ ще тоді кріпакомъ, запізнався вінъ зъ красною швачкою, Полькою, и полюбивъ її. Любовъ та мала великий впливъ на Шевченка. Любовъ та облагодарила ёго душу, вивиснила Шевченка въ власнихъ ёго очахъ и вплинула сильно на розвій

ёго характеру. „Я въ перший разъ тоді прийшовъ на гадку, оповідавъ вінъ Сошенкови, чому и намъ нещаснимъ кріпакамъ не бути такими людьми, якъ и инні вольні кляси?“

Можна жъ такі річи зовсімъ пропускати й словомъ не згадавши? Се справді велика недбалість, або зъ невідомости впливаюче легковаженне річей великої ваги.

Дальше читаємо въ читанці, що Шевченко „яко слободный путешествовалъ по Украинѣ, придивился еще разъ своему народу, прислухался его пѣснямъ и розпочалъ складати свои пѣсни.“

И ся відомость біографа далека відъ правди. Тутъ біографъ не порозумівъ, здається, слівъ автобіографіи (якъ її читавъ): „Украинская строгая муза долго чуждалась моего вкуса, извращеннаго жизнию въ школѣ, въ помѣщичьей передней, на постоялыхъ дворахъ и въ городскихъ квартирахъ; но когда дыханіе свободы возвратило моимъ чувствамъ чистоту первыхъ лѣтъ дѣтства, проведенныхъ подъ убогою, сельскою стрѣхою, она, спасибо ей, обняла и приласкала меня на чужой странѣ.“ Біографъ може думавъ, що якъ Шевченко „еще разъ придивился своему народу, прислухался его пѣснямъ“ ажъ тоді „обняла и приласкала его муза“ и вінъ ажъ тоді почавъ складати свої пісні. Ні! Шевченко ясно каже: „на чужой странѣ,“ бо вже заразъ по визволенню, якъ то знаємъ зъ оповідання ёго приятеля Сошенка, ставъ писати поезіи. „Изъ первыхъ слабыхъ моихъ опытовъ написанныхъ въ Лѣтнемъ Саду, печатана только одна баллада „Причинна,“ пише Шевченко въ автобіографіи. Відомість та, що Шевченко, ажъ по подорожи на Україну ставъ писати свої пісні, противитця зовсімъ бібліографичній даті, котра каже, що Шевченко видавъ 1840 р. свого Кобзаря. Звісно бо, що Шевченко ажъ по визволенню зъ кріпацтва їздивъ на Україну міжъ р. 1844—47. Шкода, що біографъ не вислідивъ того року, въ котрімъ Шевченко подорожувавъ по Україні, а певно не подавъ би бувъ такихъ мильнихъ и противорічнихъ відомостей о періоді авторства Шевченка.

Згадує біографъ въ читанці, що по визволенню зъ кріпацтва Шевченка „принято до академіи наукъ,“ а не подає року (1844), въ котрімъ Шевченко отримавъ степенъ академика. Єсть-то такожъ важна подія въ життю Шевченка, и вінъ яко академикъ їде на Україну. Споминаючи про подорожъ Шевченка на Україну, біографъ не каже нічого; де перебувавъ Шевченко, зъ кимъ живъ, въ якихъ взаєминахъ, а всё то въ життю Шевченка дуже важне, бо инакше не будемо знати зъ якого powodu ту або сю поему написавъ, чому присвячує її тому або сѣму. Всё то повістане для насъ загадкою, якъ

не будемо знати зъ якими людьми живъ Шевченко, хто причинявся до ёго образования.

Про нещасну подію, котра творить новий періодъ въ життю Шевченка, читаємо такъ въ читанці: „Въ роцѣ 1857 взято то (Шевченка) до крѣпости Новопетровска въ Оренбургской губерніи, где полначи службу воина, переживль 10 лѣтъ.“

Зъ тихъ кількохъ слівъ не знаємо ми ані причини ёго увязнення, ані причини визволення; не знаємо зъ того, чи Шевченко и въ тюрмі писавъ що, чи ні; чи було ёму дозволено що читати; зъ якої причини твори ёго написані підъ конецъ неволі, або по визволенню не мають вже тої сили, яку вбачаємо въ ёго творахъ написанихъ до 1847 року, або въ першихъ літахъ неволі. Ёсть-то поява дуже важна. Зъ читанки прочитавши тихъ кілька слівъ висше наведенихъ, кождий гадавъ би, що Шевченко відбувавъ черезъ 10 лѣтъ звичайну військову службу, коли тимчасомъ у Шевченка „зжмалося сердце и костиѣла грудь“, нагадавши собі свою минувицість. Вінъ про те и не любивъ згадувати, такъ дуже далося то ёму въ знаки. Въ концець не будемо могли собі витолкувати, зъ відкїля на пр. підъ поезією „На Рїздво“ написано „Косъ-Аралъ на Аральскому морѣ“, и и., коли зъ читанки тільки довідуємося, що Шевченка „взято до крѣпости Новопетровска“.

Зъ напечатанихъ матеріялівъ до біографіи Шевченка довідуємося, що ёго взяли насампередъ до Оренбурга, потїмъ заслано ёго въ Орскъ, на Сибїрь, а опїсля бравъ вінъ удїль въ якихся виправахъ військовихъ на Аральскому морі. Ажъ въ р. 1850 заслано ёго черезъ Уральскъ до Новопетровська. По визволенню Шевченка зъ неволі, відкрився передъ ёго очима инний свїтъ. Вінъ ажъ на волі пізнавъ який тягаръ двигавъ черезъ 10 лѣтъ. Року 1859 їздивъ Тарасъ на Україну и повзявъ гадку переселитися тамъ на постійне мешканне. Опїсля загадавъ вінъ оженитися, але всё зїстало тільки бажаннемъ, котре зъ причини скорої смерти поета не сповнилося. О всімъ тїмъ нічого не згадується въ читанці. Чи жъ порозумївъ би хто ті думки, въ котрихъ Тарасъ, мовъ би вже видївъ зреалізований свїй плянъ, не знаючи всіхъ тихъ обставинъ? Чи порозумївъ би хто и ті думки, у котрихъ Тарасъ нарікає, що не удалося ёму виповнити свого бажання?...

При кінци біографіи вичисляютьца наважніці твори Шевченка, а нема згадки про драматъ „На зарѣ С то до ля“, котрий вправді зовсімъ не викінчений, однако жъ високо ставить Тараса, бо й тамъ пробивається незрівняний ёго талантъ.

Такъ кождий признає, що біографія въ читанці ажъ надто коротенька, а до того ще обїмає

тільки мильнихъ відомостей, що зъ відтамъ ученихъ не тільки нічого не навчитця, але ще набереться кривихъ понятій.

Перегляньмо жъ теперъ, що-то спорудникъ читанки вибравъ зъ творівъ великого генія нашого.

Кождий, що прочитає тихъ кільканайцять творівъ Тарасовихъ, заміченихъ въ читанці, далекий ще буде відъ того, щобъ пізнавъ, який-то бувъ Тарасъ, що вінъ для насъ зробивъ, чого вінъ стоїть яко поетъ. Пять думокъ суб'єктивнихъ, до Котляревського и до Квітки, Перебендя, Причинна и Невольникъ, Підкова, Гамалія и Чернець, Пісня и Псалми Давидові — отъ и все що вибравъ спорудникъ читанки зъ творівъ Шевченка. Правда, не було суджено Тарасові написати стільки, якъ написавъ Шиллеръ, Гете, Мицькевичъ або инші. Зъ ёго творівъ вийшовъ невеликий томъ, та всё тамъ саме зерно: дорогоцінні перли, всё то приміромъ щиро-народнїї поезіи, предметъ нескінченихъ студий не тільки для кождого Русина, а для всёго Слав'янства. Про ёго книжку, мовлявъ, можна въ десятеро бїльшъ написати. Правда и те, що Тарасъ лишивъ дещо невикінченого, дещо вийшло не такъ сильне зъ підъ руки тяжкою неволею утомленого кобзаря. Але и тамъ пробивається великий геній Тараса, и то має вічну вартість. И зъ того всёго спорудникъ читанки не умївъ, чи не хотївъ бїльше вибрати, якъ 16 кусничківъ! Чому не подавъ вінъ тихъ чудеснихъ думокъ об'єктивнихъ, заміченихъ въ Кобзарі зъ 1861 р., та ще й иншихъ, въ котрихъ Шевченко такъ високо взнісся якъ би й въ своїхъ бїльшихъ творахъ? Знакомитий український критикъ, Кулішъ, каже, що „Шевченко, въ своей элегии: На що мині чорні брови, такой же великій дїятель, какъ и въ своей поэмѣ: „Катерина“. Чому не замічені ті вірші переповнені святої правди, якъ „Мині тринайцятий минавъ“ и т. и., въ котрихъ зъ великою правдою списана, сказати можна, автобіографія Тараса? Чому не замічені хочъ деякі думки написані въ неволі, де такъ гарно відбивається непорочна душа поета? Чи не стояло подати въ читанці цілої Наймички? Отъ що прописавъ Кулішъ про Наймичку: „Наивное и трогательное положено авторомъ въ основу поэмы и въ этомъ отношеніи я не знаю ничего совершеннїе ни въ одной Европейской литературѣ. Что касается до языка, то призываю въ свидѣтели людей изучавшихъ народныя Украинскія пѣсни: здѣсь онъ блещетъ всею свѣжестью и горитъ всіми красками, какія только мы встрѣчаемъ въ нашихъ лучшихъ пѣсняхъ, изображающихъ семейный бытъ, материнскія чувства, и умилительное благочестіе народа.“ (Записки и Южн. Руси, II, 148.) А треба знати, що писавъ се Кулішъ

про Наймицьку не знаючи, хто її авторомъ, отже судъ сей зовсімъ безсторонній. Нашчатавъ Кудішъ Наймицьку вперше у Запискахъ, випи-савши її зъ одного женського альбума, якихъ до-снить подибати можна на Україні. — Чи не стояло подати у читанці хочъ якої частини зъ поеми „Гайдамаки“? Чи годилося поминути Предсмертні думи, де такі глибокі гадки пробиваються? Чи не стояло бъ їхъ подати хочъ задля того, щобъ показати читателямъ, якъ Шевченко озна-комлений бувъ зъ старимъ класичнимъ світомъ, дарма, що бувъ самоукъ? Чому не заміщена поема „Неофіти“ (зъ немногими виїтками), зъ котрої ми вбачаємо, якъ здорово поглядавъ авторъ на долю дрихлого Риму за часівъ зникчезлихъ імператорівъ? Въ конецъ, чи годилося навіть и не сїм-нути про Назаря Стодолью, въ котрімъ Шев-ченко заявивъ такъ великий талантъ драматичній?

Зъ всього того видно, якъ рівнодушно спогля-давъ спорудникъ читання на твори Шевченка. Але чи жъ можна припустити, щобъ хто мігъ зъ рів-нодушністю читати твори сього великого чоловіка?

Се справді або велика невіжа, або злоба, — ниніше годі собі вятолкувати такий поступокъ спорудника читанки.

Про Кухаренка, котрий заміщений по Шев-ченку, примітимо се, що належало бъ въ биографіі щось більше сказати о взаєминахъ ёго до Шевченка, а мігъ се спорудникъ читанки зъ їхъ переписки, про котру загадує, пояснити. Такожъ скажемо ще й то, що въ Основі не було ориги-нальнихъ повістей Кухаренка, а тільки такі що вінъ записавъ зъ народнихъ устъ.

Николай Костомаровъ, одинъ зъ най-більшихъ авторитетівъ въ цілій Росії, найчинні-ший чоловікъ въ розширенню народної просвіти, одинъ изъ звісного троязвідця, що світило ясно на цілу Україну, знакомитий яко историкъ, критикъ, поетъ и пильний збирачъ народнихъ пісень. Зъ життя ёго подає спорудникъ читанки тільки коро-тенькі відомости, зъ котрихъ ми дуже мало дові-дуємося про такъ велику діяльність Костомарова. Шкода, що спорудникъ не хіснувався досить до-кладною биографією Костомарова, заміщеною въ Чеськімъ Научнімъ Словнику. Подрібніші життєписні відомости були бъ тимъ більше потре-бні, що не одно пояснилося бъ такимъ способомъ зъ життя Шевченка и Кудіша, котрі зъ Костома-ровомъ такъ тісною дружбою були сполучені. Що до Кремущия Корда належить то само замітити, що замітили ми про Шельменка-денъ щика, Треба було дати або въ добрімъ переводі класичнимъ, або вибрати що зъ ёго творівъ драматичнихъ написа-нихъ нашою мовою.

За Костомаровомъ наступає Якізъ Голо-вацький. Се одианъ зъ дружини Маркіяна Шаш-кевича и, въ своїмъ часі, чоловікъ великихъ за-слугъ на нашій живі літературній. Не послідне місце належить ёму яко поетові, багато заслу-жився околѣ етнографіі, а найбільше яко язико-словъ розправою о южноруськімъ язичі и Граматикою языка руського, котра нині вже вправді перевищена відъ иншихъ граматикъ русь-кихъ, але все позістане багатимъ и достовірнимъ матеріаломъ для кожного граматикаря. Заявився неменше яко равній патріотъ. Однакѣ жъ недовго по смерті Маркіяна піддурено ёго и відтягнуто одного зъ равнішихъ діятелівъ зъ рідної живі лі-тературної руської.

Стояло жъ отже подати подрібнішу биографію. Матеріалівъ до того мігъ спорудникъ чи-тання прибирати досить, а навіть въ Чеськімъ Научнімъ Словнику находитця досить обширна биографія. Такожъ належалося зъ ёго творівъ по-етичнихъ більше подати, а до того ще яку ча-стину зъ прози и пр. зъ розправи о южнор-язичі.

Николай Устияновичъ, неперечно най-більший лирикъ по Маркіяні. Писавъ вінъ свої твори въ язичі чисто-народнімъ, однакѣ жъ описавъ збився зъ пантелику, справъ писаги видужанимъ язикомъ и тому-то ми вже не вбачаємо въ такихъ творахъ того полету поетичного, той сили, того чуття, яке пробивається зъ ёго давніщихъ творахъ. Теперъ вінъ зовсімъ притихъ розстроївши мило-звучну свою бандуру. Въ останніхъ часахъ камувавъ вінъ на поле историчної поезії, але тамъ видимо вже признаки ёго упадку.

Належало такъ обійтися зъ ёго творами при виборі. Поезій зъ першого перюду ёго творчества можна було більше подати та ліпні вибрати, якъ Іоанъ Евангелистъ, зъ перюду упадку до-снить було помістити чи то „Похідъ Руси на Цар-городъ“, чи „Смерть кн. Романа“, чи „Ужась на Руси“.

По Устияновичу належалося бъ въ читанці місце Иванові Вагилевичеві, котрий такожъ нале-жавъ до дружини Маркіяна Шашкевича. Спершу збіравъ вінъ пісні народні и писавъ поезії и тутъ положивъ не малі заслуги. Студіювання народнихъ пісень и думъ завело ёго на поле исторії и мито-логії, и на тімъ полю працювавъ неутомимо черезъ цілий свій вікъ и лишивъ багато ученихъ розправъ. И такъ у Часописі Чеського Музея нашчатавъ вінъ велику розправу о Гуцулахъ и Бойкахъ (по чеськи), о Похоронахъ у Славьянъ въ Варшавській бібліотеці (по польски), о Шолудивімъ Буняку, зъ народнихъ пере-

казивъ въ Часописі Оссолинськихъ. Окрімъ того написавъ ще деякі розвідки исторично-критичні і язикові і Граматику языка руського (по польски). По смерті найдено міжъ рукописами автора цінний матеріялъ до руського словаря.

Не можемо собі ніякимъ способомъ витолкувати, чому пропустивъ спорудникъ читанки того чоловіка глибокихъ наукъ і широкої слави і такихъ заслугъ около нашої літератури? Хиба може тому, що бувъ протестантомъ, або може тому, що писавъ до польськихъ і чеськихъ часописей? — Прийде часъ, що і ёго заслуги яко працівника на ниві літературній оцінить справедливий суддя. Ми жъ тільки скажемо, що конче належало бъ помістити въ читанці хочъ сі твори поетичні, що находяться въ Дн. Русалці і ёго тамъ же напечатану розвідку о пісняхъ народнихъ.

Пропущено такожъ въ читанці зовсімъ К Скоморівського. Се такожъ одинъ зъ робітниківъ на ниві літературній, котрий виступавъ недовго по смерті Маркіяна въ Вінку зъ гарною лиричною поезією: „Птиці-посли.“ Такожъ перевівъ зъ московського і видавъ сумоглядъ „Брмакъ“ підъ псевдонимомъ Долина не нко. Писавъ вінъ такожъ гарні дидактичні поезії, переводивъ Діанья св. Апостолівъ, збиравъ пісні народні, веретно сказавши, належавъ до найчиннішихъ літеративъ, однако жъ не оголошувавъ своїхъ праць печатно. Годилося жъ тому хочъ сю одну поезію зъ Вінки надрукувати, дати коротку біографію і згадати тамъ, що вінъ ще більше писавъ, однако жъ не печатавъ.

По Устияновичу заміщений въ читанці Амброзій Метлинський (Могила). Тутъ замітимо, що належало бъ і зъ ёго переводівъ хочъ одинъ подати, щобъ можна пізнати якъ високо стоїть сей непослідній лирикъ въ переводахъ. Згадає спорудникъ читанки въ біографіі про сі переводи, отже припустити можна, що мусівъ їхъ бачити і читати, — а не вибравъ нічого до читанки. Такожъ згадується тамъ, що Метлинський видавъ „Южно-русскій літературній сборникъ“ і що вінъ въ тій збірнику „помістивъ поетичні твори Миканіла Петренка, Стефана Александрова Миканіла Макаровського“.... Шведъ, що спорудникъ читанки обмежився лишъ на згадку про тихъ трохъ писателівъ українськихъ, а не подавъ дещо зъ їхъ творівъ въ читанці, тимъ більше, що мавъ въ тій збірнику навіть біографію тихъ писателівъ.

Петренко виступавъ яко лирикъ 1843 р. зъ поезіями въ альманаху „Молодикъ“.

Александровъ виступавъ о рікъ борше т. е. 1842 р. зъ поемою „Водкулака“. Поема ся для насъ

дуже займаюча, бо належить до роду описової поезії, зъ котрої ми такъ мало маємо примірівъ.

Макаровський написавъ підъ кінець життя 1844 р. (умеръ 1846 р.) дві епічні поеми „Гарасько і „Наталя“. Метлинський пише, що „зъ Макаровськимъ проявилося незвичайне епічне дарованне въ народнихъ творахъ тому, що вінъ глибоко знавъ языкъ і бить народній и, здається, коли бъ бувъ ранше до того забрався, то мігъ би статись творцемъ значнішихъ народнихъ епопей.“

Отъ такихъ-то писателівъ поминають п. Т. не подавши ні частини зъ їхъ творівъ въ читанці.

На тій місці належало бъ подати дещо зъ поетичнихъ творівъ українськихъ до нині живучихъ наслідувачівъ Котляровського, братівъ Карпенківъ. Григорій і Степанъ Карпенко написали багато поезій, повістей і драматичнихъ творівъ; ще й досі, міжъ громадою народнихъ писателівъ українськихъ, вони поглядають на нашъ народъ, ёго історію і літературу крізь темні окуляри XVIII-го віку.

Духновичъ і Павловичъ — се писателі котрі самі про себе не заслугоють на уміщення въ читанці. Однакжъ изъ вгляду на те, щобъ подати ученикамъ якийсь взорець письменности угорськихъ Русинівъ, їхъ уміщення въ читанці конечно, бо угорсько-руська література не може повеличатися писателями заслужуючими на узнання. Тамъ завівся въ письменстві языкъ искусний, языкъ якимъ ніколи ніхто не говоривъ і не писавъ, языкъ, котрий годі назвати московськимъ. Може бъ поети тамтешні заспівали голосніцу народню пісню, якъ би появился тамъ такий, котрий указавъ би, що такъ, а такъ співати треба. Може такъ колись і буде, якъ появилця тамъ такий чоловік, якъ на Україні Шевченко, а въ Галичині Шашкевичъ Маркіянъ. Але поки що, вони співають свої пісні нескладно, безъ проводира, безъ ладу. Мовъ вітеръ мимо дерева гудять їхъ пісні, та ніхто їхъ не слушає.

Лука Данкевичъ досить середній талантъ виступавъ на ниві літературній підъ іменемъ Лука зъ Ракова. Ще найліпше зъ ёго творівъ удавалися ёму байки, однако жъ і въ тій не внісся вінъ високо такъ якъ н. пр. на Україні Глібовъ і Руданський въ байкахъ, а Гребінка въ приказкахъ. Языкъ у Данкевича досить чистий. Примітити однако жъ належить, що можна було до читанки щось ліпшого зъ ёго творівъ вибрати, якъ „Кто достойнѣйшій?“

Антінъ Могильницький — се одинъ зъ першихъ талантливихъ поетичнихъ въ Галичині. Відзначається легкимъ і невимушенимъ зображеннямъ предмету і незвичайнимъ талантомъ въ описанню

природнихъ появівъ, місцевостей и поединчихъ лиць. Въ нїмъ проявляється великий талантъ епічний. Насампередъ однако жъ писавъ вінъ поезію лиричні. Въ тихъ поезіяхъ помічаємо впливъ народнихъ пісень на настрої його ліри и велика шкода що п. Т. не замістивъ въ читанці більше поезій його лиричнихъ. Въ епічнихъ творахъ, якъ „Скитъ Манявскій,“ не той вже духъ віє, якъ въ пісняхъ лиричнихъ. Тутъ поетъ придержувався взорцівъ класичнихъ постороннихъ, не маючи приступу до жерела чисто-народної епічної поезії. Невичерпане жерело того роду поезії подає намъ Україна въ своїхъ думахъ історичнихъ, коли міжъ тимъ въ Галичині того роду поезій дуже мало находимо. Отже й Могильницький не найшовъ тутъ для свого епічного таланту правдивихъ взорцівъ и здорової поживи, а тримався взорцівъ постороннихъ (особливо видно впливъ взорцівъ польськихъ), такъ що до розміру вірша, якъ ритмівъ и образівъ. Не видимо тамъ ритму, тільки римованне віршівъ, и тому оповіданне тяжке и одноголосне. При всімъ тимъ однако жъ відзначається Могильницький чистотою язика. Спорудникъ читанки бувъ би отже добре зробивъ, якъ би изъ Скиту Манявського подавъ бувъ тільки Вступъ и Образъ стародавнього Галича (неперечно найліпші частини зъ поеми), а окрімъ того ще яку частину сатиричної поеми, щобъ и о тімъ мали ученики поняття, якъ високо стоїть Могильницький въ сатири, а то тимъ більше, що ми поемъ сатиричнихъ руськихъ въ Галичині майже зовсімъ не маємо.

Иванъ Гушалевичъ виступає въ літературі насампередъ яко поетъ лиричний. Пізніше писавъ такожъ байки и думи історичні. Лиричні його поезії досить мірні и навіть найліпші зъ нихъ не могли бъ зрівнатися навіть зъ слабшими поезіями Маркіянової дружини. Ще менше удавалися йому байки и думи історичні. Въ байкахъ його, такъ само, якъ въ байкахъ Данкевича, не видно того живого представлення, тої ядренности и сили, яку подибуємо н. пр. въ байкахъ Глібова и Руданського, и въ приказкахъ Гребінки. Думи історичні Гушалевича не видержали бъ и легкої критики. Не бравъ собі авторъ взорцівъ зъ нашихъ питомихъ думъ, котрі виробилися на инший ладъ, якъ історична поезія западовцівъ. Гушалевичъ неперечно мавъ передъ очима класичні взорці описової поезії западовцівъ, однако жъ и відъ того ще йому далеко, щобъ хочъ на той ладъ що-небудь стійного повити.

Появленне театру руського, и розписанне конкурсу на добрі драматичні твори спонукало Гу-

шалевича и въ тій галузі поезії спрібуватися. Якъ звістно результати прібъ драматичнихъ ввійшли якъ найсумніші. Написавъ Гушалевичъ вправді ажъ 3 такъ звані мелодрами, и то кожда зъ нихъ въ 3-хъ діяхъ, однако жъ жадна зъ нихъ критики не видержить. Підгірянамъ, що вже найліпше изъ всіхъ удались, критика закинула бракъ оригінальності, дуже слабе умотивованне характерівъ и великі неконсеквенції, впливаючі зъ браку знання основнихъ правилъ драматургії и психології. Про тамті дві вже нема що й згадувати. Зъ кожного взгляду отже Гушалевичъ дуже мірний талантъ поетичний и досить послідне займає становище въ літературі. Зъ його творівъ належало бъ отже вибрати зо дві поезії лиричні, що найліпші, одну байку и одну думу для приміру, а такі твори якъ його мелодрами лишити бібліографії.

Якъ же жъ поступивъ собі спорудникъ читанки?

Насампередъ умістивъ вінъ одну думу історичну, а потімъ 6 поезій лиричнихъ, а міжъ тими „Стихъ голошений 1848 р. въ семінарії.“ Стихъ сей обіймає вправді більше якъ 4 картокъ дрібненького друку, однако жъ не заслуговує жадною мірою на уміщення въ читанці. Що найбільше впадає въ очи по перечитанню сего стиха, то великий неладъ мислей. Не впливає тамъ одна мисль зъ другої логично, але поетъ шибався самовольно по всімъ усюдамъ безъ жадної побудки. Не знаходимо тамъ такожъ ані троха поетичности, нема ані ритму, ані єдности въ мірі вірша. Вірши тамъ по волі поета то коротші то довші, словомъ сказавши, єсть-то римована проза, въ котрій не находимо найменшого порядку, найменшої звязи мислей. Шкода було такожъ заповняти місце такимъ лихимъ утворомъ драматичнимъ, якъ Підгіряне, въ котрихъ впроваджені не справдешні Підгірські типи, а такі типи, що можна въ кожній закутині нашої Русі побачити.

(Конецъ буде.)

ПЕРЕПИСКА.

Всі, що переписують зъ Вп. п. Ю. Федьковичомъ, звольте листи до нього рекомендувати.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зъ 1-мъ (13-мъ л.) Лищемъ зачинається 2-ге піврочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на друге піврочче, просимо о скорі надсиланне передплати, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ задглогости остаютьця, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Редакция.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косаць, Др. В. Лукавський, Ом. Паршицький, Др. К. Сушкевич*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні *Ставропигійської*

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 352 1/4

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Квана Нечуя.

III.

Одного разу надъ Гориславомъ стояла тиха чудова, місячна, літна нічъ. Високо, трохи не середъ неба висівъ місяць ясний, блискучий, повний, повний, наче надувъ щоби зъ усієї сили. Синє небо ажъ блищало, а ясний місяць ажъ одлипъ одъ неба, висівъ якъ блискучий пухиръ, надъ самісінькимъ містомъ заглядаючи въ Рось. На дворі світло, хочъ голки вибірай. Високо піднялася надъ плісковатою покрівлею лавочокъ та хатокъ нова жидівська школа и блищала всіми вікнами, наче въ середині паладо полум'я. На другій горі темніли рядками гроби на жидівському кладовищі. Усе місто зъ плісковатими дахами нагадувало ті картинки, де бувають намалёвані східні міста зъ своїми руїнами, зъ гробовими пам'ятками. А високі верби на горі зъ круглими, кучерявими верхами, наводили ману ще більше, нагадували про східні палми...

Кажуть, що въ глуху північъ буває така година, коли засипає все на світі. Мабуть тоді така годнна йшла надъ Гориславомъ. Місто заснуло, скелі стояли нерушимі надъ водою, наче думу тяжку думали, заснувъ лісь по горі, сумували зелені верби. Десь гавкнула собака зъ просоня та й замовкла, десь свиснувъ пізний соловейко та й задрімавъ. Зглянешъ на все те здалеки, згори, и здаєця тобі, що бачишъ якесь зачароване царство, де все послуло й стало кам'яне, и гори й ліса й вода, навіть самий місяць зъ своїмъ тихимъ проміннямъ скамінівъ и захоловъ. Такъ було тихо, ажъ якось мертво, наче все те бачишъ, якъ намалёване якимись чудовими красками, на якійсь дуже чудовій картині; мовъ те дивне малёванне ожило на полотні, вирросло ажъ до великості справдеш-

нихъ гіръ та лісівъ въ твоїй уяві, — або й передъ твоїми очима.

И чудно яюсь середъ такого спокою! И примічаєшь, що ти тутъ наче зайвий; наче кругомъ тебе все вимерло, все що жило, а ти zostався одинъ. И не думки, не мисли йдуть на душу, а якийсь смутокъ, пострахъ, бо чувєшь, якъ въ тій великій пустій, темній хаті, якъ стукає въ грудяхъ серце, якъ дзвенить въ ушахъ кровъ. Знехотя озирався навируги, чи не літають кругомъ тебе якісь инші постаті, чи не виглядають за куцївъ чнісь очі, чи не хлюпаютьця въ воді, чи не гоїдаютьця на зеленїхъ вербахъ зеленою русалки.

Тамъ надъ Россю єсть одна висока скеля, ажъ трохи похилилась надъ водою та надъ лози. Зъ боківъ обсіли, обліпли коло неї густі верби. Въ скелі, въ низу проти місяця чорніла чорна тїнь, неначе двері въ середину скелі.

Въ таку півночну добу звідтілъ зъ підъ тієї скелі виступили дві постаті людські, білі якъ мервці въ білихъ покривалахъ. Вони несли щось довге та чорне побравшись руками за кінці. Въ одного чоловіка біла борода висіла до пояса, а лиса якъ коліно голова блищала при місяцеві, наче скляна. Друга людина була середніхъ літъ зъ чорнимъ волосомъ, чорнимъ вусомъ... Білі сорочки на їхъ при місяцеві здавались ще біліші, люде ті проти місяця були наче ажъ прозорчисті мовъ білимъ туманомъ повиті, неначе на березі блукали якісь тїні не сєгосвітні. А то були живісінькі люде! Одинъ бувъ старий рибалка Панасъ Круть, а другий Панько. Вони виносили свої човни, що були поховані въ тій кам'яній печері одъ негоди. По-клавши човни при березі, вони почали стягати сітку, котрою були укриті лози якъ павутиннямъ. Тихо шелестіли зелені вершочки літъ, росхляючись, сітка, якъ намітка моталась жмутами въ рукахъ, білі поплавці зъ березової кори білили разками по лозахъ, по зеленій траві падали на землю

въ рукъ. Отъ вже сітка складена въ човни. Обидва рибалки попріпадали на вколідшки на хибкихъ човникахъ, оперлися неслами въ білий побережній пісокъ... Зашипивъ пісокъ підъ човнами, и два човни, якъ два селезні, тихо полинули по воді, покидаючи за собою легенький слідъ, що розсходився якъ промінь по тихій воді. Весла лягали на воду рубомъ, сітки влялись на самісіньку воду. Жадна крапля не лягнула, не сплоскала водяної ятиці.

А тимъ часомъ, роблячи діло, рибалки тихо загомонили проміжъ себе. Старий Круть забубонівъ товстимъ голосомъ. Іхъ розмову підслухали зелені верби, нерушимі скелі, ясний місяць та соловейки.

— Діду Панасе! питавъ Панько.

Дідъ мовчить, неначе не до ёго говоритця.

— Діду Панасе! питає Панько вдруге.

Помовчавъ зновъ дідъ, а далі одказавъ знехотя:

— „Та чого!“

— Кілько пакъ роківъ, якъ ви, діду, бовтаєтесь отутъ за рибою?

— „А тобі на віщо!“ Одказавъ дідъ трохи сердито.

Дідові не дуже хотілось балакати, а Панькові приспіла охота доконечне шитати ёго.

— Та такъ, каже Панько.

— „Чи давно я отутъ бовтаюсь“, почавъ дідъ наче самъ до себе та й задумався. „Моя покойна Одарка, царство їй небесне, померла передъ Петрівчанимъ пущеннямъ. А тому вже мабутъ буде двацять роківъ ще й три. Таки жъ зъ того часу я покинувъ усе и почавъ рибу ловити“.

— Двацять роківъ, ще й три, промовивъ Панько прицмокуючи. А підъ котрою жъ то вербою ви діду закопали гроші?

— „Що?“

— Гроші, одказавъ Панько.

— „Які?“ питавъ дідъ, наче трохи зди вувавшись

— А ті, що ви заробили на рибі, одказавъ Панько.

— „Гм! законавъ я гроші, тільки не підъ вербою, а въ шинкарки въ скрині“...

— Оттакъ! А на віщо жъ ви дали гроші шинварці до схованки?

— „За горілку“, одказавъ дідъ твердо.

— А на віщо жъ ви пьєте?

— „А бісь ёго зна! Мабуть тимъ, що хочу! Панько зъ тиха осміхнувся.

— Чимъ же ви, діду, промишляли, поки ще була жива ваша покойниця? Питавъ Панько.

— „Еге-ге! За що я не брався, до чого я не кидався?! Я бачишь, почавъ дідъ, таки тутешній, Гориславський міщанинъ, зъ батька зъ діда, зъ прадіда. Чи бачишь ондечки на горі, надъ провал-

лямъ, коло каміня стоїть хатина, коло неї жменя города. Старий ривъ зарісь густою дерезою. Отамъ я звікувавъ свій довгий вікъ, оттакъ вона стояла при батькові.“

Дідъ згадавъ про літа давні, минувші й розбалакався. „Тільки й зазнаю я того щастя якъ бувъ я малимъ хлопцемъ. Що було набігаєся, нагуляєся зъ хлопцями по тихъ горахъ, по тихъ долинахъ, въ гмижи, въ хрещика, що було накупавєся въ Россі, налазісья по димъ скелямъ високимъ, де птиці вьють гнізда! А приближнївъ було до дому, чи ззіси шматокъ хліба, чи й ні, — де впадешъ, тамъ заразъ и заснешъ; чи въ хаті, чи й підъ хатою на присьбі. А зійде сонечно, — зновъ несуть тебе ноги на снєзі, зновъ кудавєся въ Росі, печєся на піску, або ганьєшь за вівцями, поки мати не покличе обідати. И де бралася та сила въ тихъ ногахъ! Теперъ мене на круту гору вже ледви ноги виносять! Та й давня жъ то річъ! Якъ згадаю то такъ наче все мині снилось, а не жилося; адабтця наче то не я бувъ, а хтось другий бігавъ отамъ по горахъ. Матіръ вже давно забувъ, навить яка була й на видъ. На силу мріє мині, якъ въ тумані, якась висока молодиця въ жовтімъ очінку, безъ хустки на голові. Сидить було на присьбі, та все сорочки латає.“

„Взявъ мене батько одъ череди и почавъ вчити кравцювати. Вінъ бачъ бувъ кравцемъ и кушніромъ. Все було шинъ кожухи та свитки, та бѣе вовну на струні; все було деркотить струна въ сіняхъ одъ ранку до вечора. Робимо, працюємо було зъ батькомъ, а прибиль недуже було позначаєтця. Все було въ насъ недостача; — ходимо въ латаній одежі та харчуємось по злиденській. А прийдетця класти чиншъ, було батько грошей позичає.“

„Оженивъ мене батько, а самъ вмеръ, покинувъ мині отой грунтъ, три овечихъ шкур, та два незапроданихъ кожухи.“

— То ви, діду Панасе, вмієте й кравцювати? казавъ Панько. Пошийте жъ мині кожушину, якъ прийде зима?

„Кравцювати.... одказавъ дідъ наче зъ глузуваннямъ. Чи кравцювати жъ тільки? Чому я не вчився, за віщо я не брався на своєму віку! Я й кравцювавъ, и кушнірувавъ, бувъ шевцемъ, стрільцемъ; а далі кинувся до цимбалъ ставъ музикою. А теперъ, якъ бачишь, я рибалка. Брався я за все, та не було мині щастя — долі ні въ чому. Оттакъ якъ бачишь! Якъ теперъ не маю нічого, такъ и тоді не було нічого. Наче вчепилася до мене недоля, та й годі! И день и нічъ думаю, а все не вгадаю, чого я такий нещасливий! Чи мині Богъ уже не давъ талану, чи на мене змалку наслано, чи мене такий пінь хрестивъ, чи якъ співають въ

місії: Я в тієї народився, а у полі охрестився, ти таїні куми брали, цаста — долю одібрала.... А може мині Господь не давъ розуму, якъ отъ другихъ людямъ може я дурний, не вмійий.*

Дідь Панасъ замовивъ и задумався и Панько задумався.

„Але жъ ні! Промовивъ дідъ разомъ, якъ прокинувшись. Я не дурний и розуму мині не позичати у людей. Чи повіришь на що було тільки гляну, вже й умію, вже й самъ зроблю, та ще й якъ зроблю! И батько покойникъ було дивуютьця, що я такъ швидко вивчився шити кожухи, и швець Лемішка показавъ мині тільки разъ, якъ чоботи шити, и давъ наніш дивувався, що я такъ швидко вчуся, мовъ зъ вогню рву, мовъ зъ жару хапаю. А мадимъ хлопцямъ якъ бувъ, то пороблю було кіскою колеса млинові и п'ятірні, точнісінько, якъ у млині. И на цимбалахъ ніхто не вчивъ мене грати. А вже де було почую пісню, або козака до танцівъ, заразъ було перейму, и самъ оце якъ почну міркувати, та й складу до ладу, та й заграю, ажъ у самого княжкн трусятьця до танцівъ. Ні! Господь не обидивъ мене розумомъ. Я мабуть нещасливий. Мабуть така вже моя доля...“

— Але жъ ви, діду, таки щось заробили?

„Постривай бо, не сунься попередъ батька вь пекло! Заробляли...“

Панько замовкь.

„Заробляти — я зароблявъ по троху, та не мігъ, якъ то кажуть, на ноги сп'яється. Ніякъ було не зберу тахъ грошенить, щобъ разомъ закупити товару, разомъ присісти, разомъ продати, разомъ и гроші забрати! Перепадав було тамъ, цідитця було сякъ-такъ копійчина за копійчиною, канас було по троху! А більшъ того було, що оце візьме, та й морветця зовсімь... А тутъ було приїде строкъ платити панові чиншъ, за оту дерезу... Давай, хочъ зъ коліна вилупи! Пличу бачъ за те, що моя землянка притулилась до панського глинища. Треба жъ и прожити й прохарчитись, треба жъ и одигтись. Думавъ я та гадавъ, якъ би тутъ у світі хочъ не забагатіти, — куди вже намъ до того, — та хоча зоп'ястись на ноги. Ото разъ якось пішовъ я до Берка, таки до цего проклятого, ще й теперъ держить заросанський шинкъ та млини. Теперъ вінъ бачъ трохи скапцанівъ. А тоді... було ходить — похочавъ вь блискучому довгому каптані, позакладавши назадъ руки, а на голові шапка боброва, ажъ волосъ виляскуєтця, на ногахъ білі панчохи. Ходять було, тільки колише довгими чорними пейсами. Прихожу я, Берка не має дома, тільки Берчиха сидить, прибралася, якъ та пані, та плентає панчоху вь рукахъ. — Здорова була, Рухле, кажу їй. А вона якъ визвиртця на мене!

— Яка я тобі Рухле, обвиня ти, мужикъ, тадюка! яка я тобі — ти? и зъ тобою обвиню пасла, ця сцо!“

„— А що жъ ты таке вь сякого-такого?“ питаю її.

— Хибазъ не бацись! Я пані не музицку...

„— Еге-ге! кажу. Таняхъ панівъ на базарі по сімъ за цибулю! А де Берко? Я прийшовъ позичати грошей...“

Якъ натякнувъ я за гроші, заразъ моїй Берчисі якъ ротъ заціпило. Вже й не сердитця! Зв'чайно жидові грішши заразъ ротъ залатавиць. Побобий на всі боби й заплачти и пропадає якъ на собаці.“

„А тутъ Берко рипъ вь хату. Я до єго, говорю єму, що такъ и такъ, будь ласкай, зарадь! Позичъ грошей.“

— Добре, каже Берко. А де жъ твоя застава?

„— Онъ на горі стоїть“, кажу.

— Я твої дерези вь заставу не хоцу, одказує вінъ мині.

„— Яка тамъ гаспідська дереза! кажу єму. Бери хату та ті кожухи, що напшию.“

„Згодився мій Берко. Закупивъ я товару, нашивъ кожухівъ та шапокъ. Найнавъ я конячину та потягся ажъ на Довгопільський ярмарокъ, ажъ на степи, коли чувавъ... А ярмарокъ тамъ стававъ обь Другій Пречистій. Що тамъ за сильний ярмарокъ стає у тому Довгопіль! Куди нашому Гериславському! И вь слідъ не вступити!...“

„Іду я, ще до світа, ліскомъ по долині, а ярмарокъ вже чути. Не то реве, не то стогне, але гуде, гуде, наче сто роївъ вишню разомъ, сто млинівъ мелю, або земля стогне, — отъ-отъ тристиметця! Коли виїжджаю зъ ліса, ажъ тамъ попідъ лісомъ міжъ кущами на дорозі, на стежкахъ позасідало жидівъ, якъ того звіря хижого!... Чи несе молодиця на продажъ або птицю, або овоцї, чи везе хто возомъ, де не візьметця жидова вза кущівъ, вза ровівъ, такъ жъ вирнюють якъ таталичъ. Рвуть зъ рукъ, смикують, ростягують клунки, непоторгувавпшясь несуть вь хати та ще й ляють людей... Бий їхъ сила божа! Нападуть часомъ на молодицю або на чоловіка, мовъ чорти на грішну душу. А все то бачъ, щобъ недопустивши до ярмарку, дешевше кунити й обдурити. Ціну дають якъ на сміхъ. И не зъ одного воза поростаскували клунки...“

„Сердешний чоловікъ, звісно одинъ, не похопитця й оглядітись. А жидињята тому й раді, стромляють руки міжъ полудрабки та витягають, що налапають. По злодійський бачъ роблять, а справи не знайдешъ!...“

„Отъ віжджаю я вь ярмарокъ трохи неначе на азгір'я. Ярмарокъ саме заклкотівъ якъ окріпъ

въ казані, розсипався такъ трохи на нияъ якъ мосту. Якъ глянувъ я на той ярмарокъ зъ гори, то ажъ стовпомъ ставъ! Господи! що жъ то за сильний бувъ ярмарокъ! И вродився й охрестився я мабуть вмиру, то такого не бачитиму: Куди нашимъ Гориславськимъ! Хиба склади до купи зъ двайцять! Куди не кинь окомъ на всі боки, скрізь люде, та й ще люде, такъ и ходять хвилею, або якъ той густий лісь, що нимъ гойдав сильний вітеръ. Мабуть більше якъ десять ризъ, не сказавъ би, засіяно самісінькими людськими головами. Чорні, сині шапки, жіночі хустки такъ и ворухатця, якъ ота комашня, коли розгрибешъ її гніздо. Проміжъ людськихъ головъ стирчать рогаті волчі голови, а на конному — кінські голови чорніють наче понизані разками. Тіснота, якъ у церкві на Великдень и протопнитись не можна. А довгополі жидки такъ и літають, такъ и снують поміжъ людьми, якъ ті джмилі. Якого тамъ товару не було! Господи милостивий! Що тамъ було скоту, коней, кавунівъ, динь, капустівъ, не сказати возами, але горами. А тамъ вози добрі кінські й чумацькі, обіддя міцне, чудове, колеса, ложки. Ганчарі заставили горшками таке місце, якъ нашъ Гориславський базаръ, чумаки стояли цілими валками. Середъ базару під шатрами торгували жиди та коробейники, стрічками, циюмъ, мотирбасомъ, и всякими матеріями, а дівчата та молодиці обліпили їхъ якъ пчолы свою матку. Що тамъ було бубликівъ, паланиць, печеного й вареного!... А коло містка засіли ажъ въ три ряди старці, старчихи, та кобзарі. Всі грають и співають. Та й хороше жъ співали, краще якъ дяки въ церкві, та все пісень такихъ хорошихъ, жалібнихъ, а кругомъ їхъ слухають люде, попідиравши голови руками. А далі на возахъ стояли діди піднявши шапки на палицяхъ, та викидали: сюди, — мовъ шевці й кравці, шаповали й коновали, крамарі, ганчарі, чумаки й козаки, — щось маємъ сказати... Той оповіщає ціну за роботу у якогось нана, той розказує, що пропало троє коней перістихъ. А народъ товпитця, снує, дивитця, гомонить, розказує, про що величали, які ціни... Якъ вертався зъ ярмарку, то й тоді гуло въ ушахъ до самісінького вечора.“

„Нирнувъ и я зъ конячиною та зъ візкомъ въ ту гущавину. Розіславъ я свої причандали въ ряду, повтикавъ кілки, розвісивъ кожухи, шапки. Коли оглянувъ, коло мене зъ одного боку жидъ, зъ другого боку жидъ зъ кожухами та смушевими шапками. Надала мині лиха година стати міжъ ними! Висять мої кожухи, минають люде мій товаръ; а въ гаспидовихъ жидківъ, оце дивлюсь, спорожняетця рядокъ за рядкомъ. И бий ёго сила божа, зъ тими жидами! Сухі довгі та тонкі, якъ хорти,

швидкі, в'юнкі, завиваютьца келе покущівъ, якъ ті в'юни. Оце стою та дивлюсь, а жидъ витягає зъ тлуму за воясь мужика. Підгляжує, якъ той крюкъ и заразъ вгадає, кому чого треба. Мужикъ звичайно впугаєтця въ одежъ якъ на ярмарокъ, та ще й понакладає й сёго й того и за пауху и въ кешені и въ відлогу, въ одній руці мазниця, а въ другій батігъ. Лав жида: та одчепись невіро, піди собі підъ три чорти, або й далі! А все таки йде за жидомъ. А мій жидъ такъ и вертитця, такъ и виляє хвостомъ, крутитця якъ навісне веретено. Якъ той хортъ зіпнетця на вішалку, вхопить зубами шапку, наинне на чоловіка, накинє кожухъ на плечі. А самъ то зъ боку, то зъ заду, то зъ переду, то прискакує, то одскакує, обсмикає, обтигує! Повертає чоловіка та приказує, бий ёго сила божа, де въ ёго ті слова берутця! Лепече та цокоче, хвалить товаръ, нема мовъ кращого й на світі. Десь вихопить дзеркальце, плюне, обітре рукавомъ.“

— А бачись, якъ хоросе! На тебе всі люде дивлятця. Отъ козакъ! Дивись, якъ дівчину за тебе моргає! Дивись!

„А чоловікъ, або парубокъ, думає може й справді. Повертаєтця мовъ піпъ у ризахъ, та питає въ жінки: подивись бо, Мотре, чи й справді гарно? Бреше мабуть пся-віра! А жидокъ вже й чоломаєтця по руці та гне таку ціну, ажъ сумно слухати. Заразъ таки візьме та й спустить половину, аби бачъ забалакався покупецъ. А я стою та стою. Прийде хто, скажу свою ціну, якъ слідъ, щобъ Бога не гнівити, не правлю по жидівський якъ за батька. Вгодно, бери, а не вгодно, якъ хочъ! Ніхто не силує. Минають мене люде. А обдурювати якось ніяково, та ще й гріхъ, якось и язикъ не повертаєтця. До того бачъ треба призвичаїтись; заразъ не потрапишъ... Воно бачъ якъ би пана, то врагъ ёго бери! Воно бъ и байдуже. А те бачъ свого чоловіка обманювати якось ніяково, якось не приходитця...“

„Оповідні ярмарокъ почавъ рідшати, почали люде розходитись, поярмаркувавши. Поїхавъ и я; спродавъ чимало, але чимало и до дому привізъ. Думка така була — продати въ себе на ярмарку на Дмитра.“

„Заплативъ я Беркові гроші, а зъ процентомъ одпрохався; думавъ бачъ набіжить покупецъ поки до Дмитра. Покупецъ не набігъ, строкъ прийшовъ, забравъ Берко мої шапки, бодай ёго за печінки взяло. Процентъ бачъ бувъ жидівський. А тутъ кличуть мене на Ікономію, кажуть платити чиншъ. Кажу грошей немає, падаю въ ноги, божусь, заприсягаюсь; батечку й голубчнку! кажу, буду землю їсти, немає, подождіть!... Не йме віри вражий

пань! Давай, хочь зь коліна вилупи, хочь зь землі викопай, хочь украдь, каже. Не діждешь того, думаю, и грошей не дамъ. А вінъ пославъ десятниківъ на закуцію, забрали мої кожухи!... И в мене, якъ не було нічого, такъ не восталось нічого“...

Дідъ Панась замовивъ и Панько задумався.

Закинули рибалки сітку, одплили вгору и почали бовтами полохати рибу. Пішли одяски міжъ скелями, міжъ горами, по лісахъ, по долиняхъ. Голосна луна розляглася середъ тихої ночі одбиваючись по тільки разъ одъ гори до гори, одъ скелі до скелі, наче ціле військo разъ-у-разъ стріляло зь рушниць. Дзвинніня стихало далеко десь вь лісі, а тамъ зновъ одликалося дрібно та часто наче тріщало по всьому лісі сухе гілля, ламаючись, падаючи зь дерева. Обізвався вь лісі пугачъ, застогнавъ сумно та страшно такимъ голосомъ, якимъ кричать люде вь лиху годину передъ наглою смертю. наче хтось тонувъ, наче когось різали. Заплакала сова на скеляхъ, якъ дитина вь сповитку. Замиготіли кажанки, неначе хто перекидавъ грудками. Пішла хвиля далеко по гладенькому верху.

Проміння місяця ламалося вь хвилі, блищало, миготіло, рябіло, наче хтось сипнувъ зь мішка на воду блискучими искрами. Десь далеко, вь глухому кінці, вь місті, обізвався одияъ півень, а за нимъ другий, третій... Рибалки перехрестились.

„Другі півні співають, глуха північъ,“ каже дідъ Панась.

— Глуха північъ, одказавъ Панько, и зновъ перехрестивсь и шептавъ про себе: Да воспреснетъ Богъ.

Хапаючись рибалки почали витягати сітку вь човни. Риба блищала проти місяця білою якъ срібло лускою, тріпалась, побивалась вь сітці, якъ муха вь павутині. Чимала щука вилась якъ підкова вь рукахъ у діда и гоїдала човникъ хибкий якъ трісочка. Дідъ Панась потягъ її по голові довбешкою. Риба зітхнула жабрами й простяглася. И зновъ все замерло, все замовкло. Зновъ рибалки, врадучись по-підъ скелями, по-підъ лозами, разомъ закидали сітку зь двохъ боківъ. Зновъ тихо забулонівъ дідъ Панась, розпочавши розмову...

„Оттакъ бився, бився зь нуждою, кинувъ кожухи, почавъ чоботи шити, капала по троху копійчина. А якъ померла моя жінка Одарка, залишивъ я й чоботи. Нехай ёму снить вражий, думаю! Роби, роби, одпочинку тобі немає, а на тебе все таки наполягає нужда. Покійний рибалка Кендюхъ, ти ёго не пам'ятаешь, наравъь мині купити човень, та ловити рибу. Оттакъ якъ бачишъ, брѣхаюсь оттутъ двацять роківъ ще й три. Не заважають мині тута ані жиди ані ляхи. Годує мене й зодягає мене Росъ, спасибі їй, якъ та рідна мати. А

якъ померла моя покойниця, тутъ було тільки й розважу себе, якъ попливу по воді часомъ було оттакої ясної, тихої ночі, якъ теперичка.“

(Дальше буде.)

О НАРОДНИХЪ ПРАЗНИКАХЪ У РУСИНИВЪ.

(Написавъ Ом. Партицький.)

(Конецъ.)

Здався, що сама назва „Купало“ есть або зопсута, або новіща. Многі виводять її відъ слівъ: купіль, купа, або зь санскритського и иншихъ язиківъ, де вона значить тілько що „білий, ярий, світлячий, кип'ячий.“ И. М. Снегиревъ порівнює нашого Купала зь индийськимъ Копаломъ, котрий бувъ празникомъ и днемъ очищення.

У иншихъ Слав'янъ зовуть той празникъ Собіткою, здався відъ гори Собота вь Шлезіи. И у насъ, вь гірськихъ сторонахъ, згадується часто вь пісняхъ Гора-Собота, або Громова Собота. Вь Ясельскимъ и Сяноцькимъ околі зовуть также и огні купальні собітками; здався, що та назва занесена зь Польщі.

На особливу увагу заслуговує нашъ звичай, запалати дерева вь часі Купала огнемъ, видобутимъ черезъ терте двохъ сухихъ деревъ. Звичай той бувъ знаний и у иншихъ Слав'янъ. Такъ вь „Гербарі польскимъ“ зь р. 1596 говориться, що „Święta diablicy święca, czyniąc Sobótki, paląc ognie, krzesząc ognia deskami, aby była prawa świętość diabelska; tamże spiewają diabelskie piesni plugawe, tańcując a diabeł téż skacze, raduje się że mu Chrześciance, czynią modłę a chwałę, a o miłego Boga nie dbają, albowiem w dzień Ś. Jana wieśniaków przy chwale miłego Boga żadnego nie będzie, a około Sobótki będą czynić rozmaite złości.“ Огонь, видобутий зь дерева черезъ терте, зовуть подекуда на Руси царъ-огнемъ. Язиково взявши бувби царъ-огонь те саме, що коръ-огонь або сонічний огонь: и дійсно зовся у Болгарівъ ще и теперъ огонь, повставший черезъ терте двохъ деревъ, огнѣмъ божимъ (Петрушевичъ. дневникъ, 128). Вь Польщі зовся купальний огонь, черезъ котрий перескакують также Кресъ, котра назва вже своїмъ звукомъ пригадує слав'янського Корса. Додати належить, що після вірування Индийцівъ родиться Agni (Богъ-Огонь) черезъ терте двохъ деревъ (Дункеръ, II, 25). Видно зь того, що обрядъ видобування купальнихъ огнівъ зь дерева, не есть припадковий, але сягає ще тихъ часівъ, коли Слав'яне мешкали вь Азії.

Кінчу мою розправу о Купалі словами И. М. Снегирева, вь описанню купального празника:

Вь нічъ Купала — якъ то все таємничо и живо! Відьми збираються на Лисій Горі, десь то

надъ Дунаємъ, то надъ Дніпромъ; злі духи стережуть неосторожнихъ; Русалки качаються на деревахъ, заманюють перехожихъ и заскоботавши, волочать до себе, въ свої підводні терени и замки зъ коралівъ, мушель и перель; надъ болотами запалюються и возносяться огники; на траві и на деревахъ блистять Иванові мушки; навкруги пахучий воздухъ и воня цвітівъ, которими тільки на той часъ убирає природа зъ цілою розкошною поля и ліси. Тільки въ сю нічъ розцвітає, по вірованню народу, папороть¹⁾, и якъ много треба смілости и відваги, щоби ёго зірвати! Ради того чоловікъ, готовий на все — навіть на борбу зъ нечистою силою, бере страсну свічку²⁾, збережену нимъ відъ великого Четверга и донесену домівъ зъ огнемъ: зъ нею вінъ приходить на місце, де росте папороть, означає нею около себе кружокъ, підстелює підъ траву полотенець, которимъ священникъ отеръ запилений престілъ и засвітивши страсну свічку, зъ острахомъ вижидає таємничого часу. Отъ, трава запалестіла, потряслася, засвітивъ на ній кровавий або золотий огонь и упавъ на полотенець. Теперъ-то належить поспішно схопити и завернути ёго, щоби не відняли злі духи! Щасливъ, кому удасться посісти цвітокъ и неоглядаючись, уйти зъ зачарованого місця въ той часъ, коли и зъ заду и навкругъ него чути крики, зойки, грімъ, трясення землі и видно страшні постаті, якихъ не можна людськимъ язикомъ ні описати, ні роз-

1) Вичай, о півночі збирати зілля и цвіти, бувъ званий и у Иранцівъ. Пліній повідає, що зілля „никтогретусъ“ виколюють Иранці въ часі зрівняння дня зъ ночью, и вірують, що таке зілля єсть цілюще и світиться ночью (Дункеръ, II, 308). И у насъ купальні зілля и цвіти мають мати силу цілющу и чудесну,

2) Страсна свічка, котору уживають при шуканню папороти, зовсея также гримницею. Її запалюють при службахъ божихъ въ великий пістъ, а также въ празникъ Йорданський при водосвященню. Вірують, що підчасъ громовиці треба запалити гримницю: вона обезпечує хату відъ ударення грому. Вдаєся, що сама назва тої свічки пішла відъ того, що вона охорошує відъ грому. — Гримниці уживаються ще при умершихъ и при віччанню. Щоби лехше було конати, дають въ руку тому, хто конав, засвічену гримницю. Также, коли хто въ хаті небезпечно хорій, запалюють тоту свічку передъ иконою. Наконецъ уживають сю свічку при весільнихъ обрядахъ, коли благословляють молодихъ (Шейковський, II, 21 и 22).

У Польківъ суть также сліди подібного обряду. На „N. Rappé gromniczna“ запалюють тільки свічки, кілько єсть душъ въ хаті: чия свічка напередъ згасне, той перше умре (Шейковський, II, 50). У Сербівъ єсть также свято „Марні Гримниці“. Въ Білій Русі задержалися про гримницю подібні повірки якъ у насъ; походять вони безверечно зъ часівъ поганськихъ и суть впливомъ світлопоклонської религії.

казати. Хто переможе всі ті страхи и принесє цвітокъ домівъ, той візрує ёго въ долоню и стаєся власникомъ всеї нечистої сили: по своїй волі силує себе любити, відмикає замки и двері, видить всі скарби: богатий и щасливий!

Намъ належить спішити зо збираннемъ всегò ще відноситься до празнику купального: огні купальні все більше рідіють; многі глядять на шкідливі останки поганської віри... Однакò мимо всіхъ перепонъ, які той празникъ дізнає, відбуваєся вінъ на полудні слав'янського світу ще й нині велично, и вижидають ёго цілі мільони людей, щоби посередъ співівъ и забавъ, забути хочъ на часинку всю тяготу літнихъ робітъ и трудівъ...

Примітка. — Въ описі нашихъ празниківъ старався я, о скілько можна, уникати порівняній зъ обрядами и митологією європейськихъ народівъ, якъ Греківъ, Римлянъ, Німцівъ и т. д. Гадаю, що такъ, якъ язиково Слав'яне ближче стоять до старондійської або иранської бесіди, аніжъ до бесіди давнішихъ народівъ Європи: що такъ само и у поганській религії Слав'янъ повинна бути ближча східність зъ давнюю Азією аніжъ Європою. Особливо жъ Слав'яне, яко одинъ зъ новішихъ народівъ Європи, запам'ятали досить вірно перевороти религійні въ Азії и березуть для того у своїхъ обрядахъ много такого, що не находитья у иншихъ народівъ європейськихъ. Коли однакò розправа моя у деякихъ вислідахъ покажєся хибною, то причиною сего буде самъ предметъ, котрий, переховуючися устно и традиційно въ народі, відбувъ посередъ много віківъ велику перемену. Конечно, на руїнахъ не такъ легко відгадати первісну будову, якъ на живихъ пам'ятникахъ, уцілівшихъ зъ давнього часу. Може бути, що зъ часомъ відкриються нові жерела для вяснення нашої поганської старини, а тоді й образъ минувшости розвинєся ясніше передъ нашими очима.

Поправка. У 22. числі Правди на стор. 257 въ другій переділіці зъ долу, надруковано: Омани або Насті и. Омани або Гаомі.

ЗІРОНЬКА МОЯ.

Що леліє-шелеліє —
Море друже море!
Утонула сеі ночи
Въ нему ясна зоря, —
Та не знаю лишъ чия,
Чи чужого чи моя,

А чи тої царівочки
Що берегомъ ходить,

Молодого царевича
 За рученьку водить? —
 Нехай буде чия буде —
 Ніхто їй вже не добуде!...

А Пречиста зь неділеньковъ
 купатися йшли,
 Убитую да зіроньку
 надъ моремъ найшли,
 Та й стали вни надъ зіроньковъ
 три думці думать,
 Та й стали вни да й зіроньку
 сестрицевъ взивать.
 А я вбитій тій зіроньці
 ще й казку вповіємъ:
 Ходивъ Христось оливною —
 три думці вінъ вівъ,
 А якъ здумавъ першу думку —
 то рай ся втворивъ,
 А якъ здумавъ другу думку —
 старий ся збудивъ,
 А якъ здумавъ третю думку —
 До Бога пішовъ...
 Де плакали Исусъ зь мамковъ
 васильчикъ зійшовъ.

А решту уповіємъ потому. —
 Да поки се, да те, да оне,
 А мої зіроньки нема!...
 Я ждавъ їй зь вечера та ждавъ,
 А вна не то що — й не моргнула!...
 Чи вна заспала, чи забула? —

Ю. Федьковича.

ЖИЗНЬ КУЛІША.*)

(Дальше.)

Въ университеті Кулішъ спознався зь особою, що великий впливъ мала на ёго: то бувъ професоръ „русской словесности“, той самий Максимовичъ Михайло. Принодобавсь ёму Кулішъ тимъ збірникомъ пісень, що записавъ відъ матері. Максимовичъ ставъ давати ёму переписувати свій збірникъ пісень; якъ же Кулішъ скомпонувавъ дві легенди про воронізькихъ козаківъ, вінъ їхъ напечатавъ у своєму альманасі Кієвлянинъ. Вечорами завлакавъ ёго до себе на почитанку. Читали вкупі народні пісні українські и роскладували по розрядамъ. Потімъ стали читати Вальтеръ-Скота — и оце була найбільша користь Кулішеві зь того спознання; професоръ звертавъ ёго увагу на закони искусства, а той ловивъ жадібно усяке ёго

слово. Уся Вкраїна скаже Максимовичеві спасибі за те, що вгоноблявъ молодий розумъ своєю розмовою, — не такъ якъ инші професори, що держались проти молодого Куліша на олімпійській високості.

Тимъ часомъ живъ Кулішъ у великій нужді. Довідавшись про се, рекомендувавъ ёго Максимовичъ инспекторові училищъ Київського учебного округа, Юзефовичеві Михайлові. Зглянувся сей добродій на дотепного юношу и пославъ ёго учителемъ на Волинь у Луцьке дворянське училище. Тамъ Кулішъ пробувавъ сімъ місяцівъ. Потімъ переведено ёго у Київъ у такé жъ училище. Тутъ Юзефовичъ піклувався коло ёго на-вдивовижу: вистачавъ ёму усякі книжки и рукописі, оборонявъ ёго відъ усякої напасти и, вже сказати, пригрівъ ёму душу по людськи. Року 1842, помігъ ёму напечатати романъ Михайло Чарнишенко, а р. 1844 и 1845 — давъ ёму спромогу обїхати и обїйти Київську губернію. Тутъ то зачерпнуті були матеріяли до Записокъ о Южной Руси.

Тоді жъ спознавъ Кулішъ изъ польськимъ писателемъ Грабовськимъ Михайломъ. Живъ той у Чигиринщині, въ селі Олександровці, де принявъ ёго у себе въ домі за милого гостя. Споминавъ Кулішъ про се гостювання яко про найщасливіше своє время. Пізнавъ у Грабовському справдешиёго писателя, писателя зь талантомъ. Народні легенди, традиції про гайдамакъ и всяке инше добро, що назбиравъ Кулішъ у Київщині, всімъ тимъ любивъ Грабовський яко артистъ и піднімавъ у гору духъ молодому писателеві. Тутъ же передъ Кулішемъ відкрилися польскі матеріяли до исторіи України. Якихъ ёму треба було вножокъ — вистачавъ Грабовський у Київъ; а потімъ познакомивъ ёго зь славнимъ бібліоманомъ Свідзінськимъ. Сей для ёго такожъ не жалувавъ нічого, и таку мавъ прихильність до ёго, що якъ заїхавъ Кулішъ до ёго у Ходорковъ, та не заставъ случаемъ господара дома, такъ ёму подано ключъ відъ бібліотеки и ввесь дімъ до ёго услугъ представлено. Издючи навкруги Ходоркова, Кулішъ, за підмогою ходорковського елѳнома розривавъ старосвіцькі могилы. Тоді написавъ вінъ веселий и щасливий, свою идиллю „Орися“ у тому жъ таки Ходоркові. А у Грабовського въ домі, поїхавши до ёго другимъ літомъ, скомпонувавъ Кулішъ поему: Украина. Грабовський, яко артистъ стоявъ вище свого товариства польского и ёго політичнёго погляду. Слухавъ вінъ літніми ночами читання Кулішевого, — и такъ ёму де-що подобалось, що було припинить ёго: „Постривайте: побіжу жінці скажу, який се гарний образъ!“ Де які вїйми зь України списавъ вінъ

* Гл. ЧЧ. 2, 3 и 4 „Правда.“

и пославъ бувъ Крашевському у ёго Athenaeum, да той не зважнись нанечатать, щобъ, мовлявъ „не пагазіцъ ся naszej publiczności“! Скажемо тутъ, що Кулішъ якъ у цюемі, такъ и всюди инде виявлявъ свій щирій поглядъ на старовину людську. Ні Грабовського ані Свідзінського не вражала щирість Кулішева зъ ёго помилками и часомъ, сліпимъ завязатемъ. Толеранці у Ляхівъ українськихъ тоді було більшъ, ніжъ послі. Розказувавъ Кулішъ, що братъ знаного митрополита Головинського, поважний панъ, бачившись зъ нимъ у Свідзінського промовивъ до ёго такі слова: „Україна ваша; на Україні ви аборигени, а ми пришельці.“ Грабовський до самої смерті своєї кореспондувавъ съ Кулішемъ и бувъ зъ нимъ у приятельстві; а тимъ часомъ відома річъ, що Поляки мають Куліша за найбільшого свого ворога, тільки жъ, які Поляки? — божевільні! Розумна часть Поляківъ шанувала и повинна ёго шанувати, слідомъ Грабовського. Щобъ знали які въ нихъ були свободомисленні на обідві сторони погляди, напечатасмо тутъ одинъ зъ багатѣхъ листівъ Грабовського до Куліша, зъ автографа:

Odebrałem z rąk Józefowicza cztery tomy Pańskich powieści, z których wszystkie mi nieznajome już odczytałem, i zostając jeszcze pod ich wrażeniem, siadam te kilka słów pisać do Pana.

Muszę naprzód Panu powiedzieć, że od dawna nie piszę żadnych listów literackich i od dawna krytyką się nie trudnię; porzuciłem to, bo literatura Polska, którą kiedyś zajmowałem się z wielką troskliwością, stała się obecnie niewypowiedzianie głupią i płaską. — „Od kiedy to? i dla czego?“ zapewne Pan zapytasz. — Od tego czasu jak została tendencyjną. Jeżeli Pan czytujesz polskie książki i dzienniki, to zapewne wiesz, co to jest tendencyja? Tym się ciągle chwala i cieszą. To znaczy, że terazniejsze polskie pisarki, w każdym swoim piśmie, kładą sobie przedewszystkiem cele niby polityczne niby patriotyczne, demokratyczne etc. Pański первенствующій polski poeta, którego cytujesz (w Majorze) czterowiersz, należy widocznie do tej kategorii partaczów. Widzisz więc Pan, że według mojego zdania (którego słuszność łatwo by mi było dowieść) upadek literatury polskiej przypisują głównie tendencyjności.

Pan nie wątpisz, że ja Pana kochałem zawsze jako człowieka; miałem Pana za jednego z najzdolniejszych i najrozumniejszych ludzi, jakich spotkałem w mem życiu; ale wyznaję Panu, że jako o pisarzu nie miałem wielkiego wyobrażenia, a traciłem resztę nadziei widząc jak się co raz wyraźniej tendencyjnością zaprzętasz. Dwa ostatnie tomy pańskiego zbioru wyprowadziły mnie z błędu. Poznałem w Panu prawdziwego pisarza, prawdziwą naturę poetycką, artystę pełnego siły i rozumu i korzę się przed nim z uszanowaniem. Odbyleś Pan w moich oczach

prawdziwą transfiguracją, a ponieważ nie wątpisz o mojej przyjaźni, pojdziesz, że sprawiło mi to serdeczną, najżywszą radość. Trudna prawie uwierzyć, że ta sama ręka co pisała Czernyszienka, Odnoroga, nawet Czarną Radę, zdolna była napisać drobne powiastki dwóch ostatnich tomów. Nazwałem je drobnemi, ale jakże one przewyższają tamte misterstwem, rzeczywistością, że powiem, wieczną wartością! W powieściach swoich historycznych Pan silisz się poetyzować swoje przedmioty; udaje Ci się to w pewnej mierze, ale znać trud i fatywę tego poetyzowania, i bądź co bądź zrobiłeś tyle coś kunsztownego; w Czarnej Radzie ważność przedmiotu daje utworowi znaczenie, ale co do artystycznej strony, ta bardzo jest słaba; figury tam wprowadzone są drewniane, nie mówią, nie ruszają się, nie żyją, za wszystkie autor mówi, autor je dźwiga i posuwa.¹⁾

Jakże inaczej w powieściach dwóch drugich tomów? tam pełno, tam prawie wszędzie zbytek poezyi, ale poezyi wynikającej z samej prawdy i rzeczywistości; osoby tam wprowadzone odrazu dają się poznać jak osoby żyjące, i żyć będą na zawsze pełnością i prawdą bytu, którym nadziela tyła swoje kreacje geniusz. Feklusza jest arcydzieło — scena łapania raków, jest dobrze nazwaną sielanką — dwie drugie powiastki, w dobrym tylko czemś tamtej pierwszej ustępują. Potomki Hajdamaków, powieść w swoim rodzaju tak doskonała, jak Feklusza. — Kolor poetycki, którego w niej dużo nic nie szkodzi prawdzie, a charakter ludu i głęboko zbadany i wierny, widzisz więc Pan, że ja nietylko niemam żadnego wstrętu do tego obrazu, ale czuję do niego najżywszą sympatię, to też mam prawo powiedzieć, że nota dodana na wstępie do tej powieści, zupełnie jest nic warta. — Nagadałeś w niej pełno nieprawd. Nie Polacy wymyślili słowo hajdamaka — hajdamaki byli też istotnie rozbójnicy i rabusie; grabili oni tak dobrze swoich jak i Lachów; sam wprowadzasz ograbienie Kulika, a wiesz dobrze że grabili bez skrupułu nawet Cerkwie. Kiedy w buntach politycznych i w prawdziwej wojnie domowej, uzbrojeni włóczęgi brali żywy udział i przewodnictwo (Pan wiesz że tak było), — dosyć naturalnie Polacy nazywali te tłumy tłumami hajdamackimi; przez co się znowu ani zwykła rola ani nazwisko hajdamaków, nie zmieniały i nie uszlachetniały. Jeszcze większy jest fałsz, że Polacy na swoją obronę wabili zadnieprawą ludność bezпримѣрної свободой, swobody były określone, nawet kółkami na kresach wyrażone; po przeję-

¹⁾ Чорну раду ми розуміємо не такъ, якъ Грабовський, тутъ живні люде виведені такими, якими вчинила їхъ история, а не такими, якими, може здавалось аристократові, — Грабовському козацтво и посільство; вінъ менавъ одъ Куліша вбагнувъ и старовину записану, и ту, що задержалась въ народі въ давнішихъ-давнѣхъ.

ściu lat swobody, lud musiał koniecznie nieść jakieś powinności. Jakie? to wiadomo, a trzy dni w tygodniu pańszczyzny z duszy zaprowadził dopiero rząd w wozwra-
szczonych prowincjach. Wszystko więc, co Pan mówisz w tym wstępie, jest mylnie i niepotrzebnie powiedziane. Pan nie jesteś i podobno nie będziesz historykiem, ale jesteś poetą! jest się czem pocieszyć!

Major, jest także z wielu względów powiastka przesliczna; figura majora doskonała; obrazy natury (w których zwyczajnie celujesz) należą do najdoskonalszych, które kiedy stworzyłeś. Wiele tam, prawie wszystko, dobre; jeżeli czem szwankuje ta powiastka, to jedynie zaprawą tendencyjności. Jako przypadek, że Małorossianin wyższego stanu ożenił się z kozaczką, nie złego; ale erygować to w systemat — śmieszne i nie warte pisarza takiego znaczenia jak Pan. Zostaw to Pan Syrokomli! Muszę Panu powiedzieć, wolałbym się sam ożenić z kozaczką, jak z barysznią waszej Małorossyjskiej szlachty — rozumiem że więcej poetyczności, a nawet piękności moralnej jest w dziewczęciu z ludu, jak w niezgrabnym i podłym typie pół-cywilizacji; ale zawsze będzie fałszem i przesadą głosić, że trzeba się cofać wszystkim klasom na poziom obyczaju i ukształcenia prostego ludu. W tym systemacie nie ma ani gruntu ani rozumu, więc i w obrazach tego nie będzie prawdy. Co się tyczy związków małżeńskich pomimo różnic towarzyskiego położenia i wychowania, trzeba koniecznie zważyć, że taki związek w świecie społecznym nie jest tylko związaniem samca i samiczki, ale związkiem dwóch rodzin, więc bez naturalnych zgodności nie obejdzie się. Wyłączny przypadek naruszenia tej harmonii nic nie wadzi; może nawet być godziwym, — ale ogólnym nie będzie nigdy i być nie powinien, więc przeobrażać to w doktrynę jest płaskością i dzieciństwem. — Wybrany więc przez Pana szczegół, jako doskonale i bardzo rozumnie motywowany nie powinien być dać do tych uwag powodu, gdyby mi nie zostawało życzyć, żeby się ta tendencyjność tu i owdzie nie zdradzała, a ona się zdradza. — Co do wartości artystycznej tej powiastki, oddaję jej najchętniej zasłużone pochwały. Tradycje np. zaporozkie, któremi chciałeś ubarwić ród swojej heroiny, doskonale są włożone w usta matki, sądzą, że są czerpane z ustnego podania i bardzo są piękne. Ja te arystokratyczne powiastki waszego gminu bardzo lubię; sądzą że one to cechują i odróżniają ukraiński dem os, (lud) od wszelkiego innego; wasi poeci mają w tem dużo wątku, chciałbym więc tylko, żeby go nie psuli wykrzywianiem i niewłaściwym użyciem. — Przepraszam za te wszystkie uwagi, ale nie postłyszysz ich równie szczerych i równie otwartych od nikogo. — Mnie to głównie uderzyło, że w historycznej powieści nie dalek właściwej próby swoich sił i zdolności. — Przeszłości historycznej nie zdolny jesteś pojąć dość beznamietnio, więc i wystawiasz ją blade. — Poetyzujesz ją przymysowo, a akcji i dramatu dla tych figur przeszłości,

nie zdolny jesteś stworzyć. Ale umysł twój postrzegawczy, tak głęboko pościga to wszystko na coś mógł żywemi oczami patrzeć, że odtwarzasz z największą wiernością i w najpoetyczniejszym przymacie. Jeżeli więc mnie wierzysz, to twój zawód! Feklusza warta najlepszych powieści Dikensa; Potomki Zaporozców najbarwniejszych obrazków Irwinga Waschingtona; jako badacz i malarz charakterów, jesteś, może głębszy i poważniejszy od obydwu. —

Teraz moje interesa szczególne!

Wziąłeś Pan u mnie twój portret. -- Jeżeli mnie nie każesz zrobić kopii, to przynajmniej przyslij zaraz fotografię. Chcę mieć obraz i przyjaciela i pisarza.

Zmiłuj się, napisz iż się na mnie za moje zdania nie żalisz. —

Przyjaciel i sługa

Kijów 12. Stycznia 1861 r

M. Grabowski.

Та вже жъ и годі про Поляківъ. Обернемось до Українцівъ руськихъ. На той часъ, якъ пробувавъ Кулішъ учителемъ у Києві шукавъ спознання зъ нимъ молоденький студентъ університецький, Білозерський Василь. Спознались вони и зробились великими приятелями. До пізнєй ночної години розмовляють було про свою Україну, та й заночує не разъ у Куліша Білозерський, або у Білозерського Кулішъ. На рїздвяні святки зазвавъ приятель Куліша въ гостину до свого роду у Борзенищину. По душі прийшлась ёму родина Білозерського. Знайповъ тамъ приятелівъ багацько, а міжъ ними и свою дружину, ще тоді молодесеньку панночку. Съ того часу наставъ для Куліша новий періодъ життя морального. Кипїяча ёго вдача незримо складалась у свою стать підъ любимъ ёму впливомъ. Слїдомъ за тимъ йшло спїзнання зъ Шевченкомъ и Костомаровимъ. Перша зустрічъ Куліша зъ Шевченкомъ була характерна. Ввиходить хтось до Куліша у полотняному пальті. „Здорові були!... А вгадайте — хто?“ — „Хто жъ, якъ не Шевченко?“ (А ніколи не бачивъ ёго и намалёваного). — „Вінъ и є!... Чи нема въ васъ чарки горїлки?“ и т. д. Тутъ уже й пішло справдешне січове балакання, а далі й спїви. (Шевченко мавъ голосъ пречудовий, а Кулішъ знає незліченну силу пісень). Почали потїмъ їздити навкруги Києва, рисовати, рибу за Дніпромъ варити. Тїльки Кулішъ не зовсімъ уподобавъ Шевченка за ёго цинизмъ; зносивъ ёго норови ради ёго таланту. А Шевченкові зновъ не здалась до смаку та аристократичність Кулішева, що про неї ми вже натякнули. Кохавсь Кулішъ у чистоті и коло своєї особи вродливої и навкруги себе, кохавсь у порядковї якъ до річей такъ и до часу; а ухо въ ёго дївоче: гнилого слова ніхто не чувавъ відъ ёго. Можна ска-

зати, що се зійшовся низовий курінний, січовий, ізъ городовимъ козакомъ-кармазинникомъ. А були, справді, вони представителі двохъ половинокъ козащини. Шевченко репрезентувавъ собою правобережню козащину, що після Андрусівського договору, восталась безъ старшини и опинилась підъ лядською кормійгою, що втікала на Січъ, а зъ Січи верталась въ панські добра гайдамаками, що, останніми часами, вигубила вісімнадцять тисячъ жидови и шляхти однимъ нападомъ въ Умані и до посліду дня жадала одного — розтоптати панство панськими жъ закаблукми. Кулішъ походить зъ того козацтва, що радувало зъ царськими боярами, спорудило цареві Петру „Малоросійську колегію“, помагало цариці Катерині писати „Наказъ“ и завести на Україні училища замість старихъ бурсъ. Одинъ учивсь исторіи просто відъ гайдамацькихъ ватажківъ, читавъ її зъ ураженого сердца козацького, що рвалося и томилось у підданстві въ козацького ворога Ляха; другий дорозумувавсь української бувальщини відъ такого коліна, що зъ предку-віку не знало панщини, що стояло колісь на узгрянниччі поручі ізъ лицарями Ланцкоронськими, Претвичами, Вишневецькими, обороняючи Полуденну Русь, Литву и Польщу, а потімъ волею пішло обороняти Московщину. Глибина чуття своєї народності була въ обохъ їхъ, однакова, тільки въ Шевченка кровъ буяла безъ упину; Кулішъ уже й тоді шукавъ, рівноваги сердца и розуму, рівноваги хобчу и м'ушу. Енергія холодна, мовчазна, а проте неборима, ні щасттемъ, ні лихомъ була и в идеаломъ ёго. Найбільшъ вінъ показавъ її проти Ляхівъ, що, приязнючись зъ Грабовськими и Свідзінськими, року 1843. написавъ поему Україна, а року 1861. поему Великі Проводи. Взнавши исторію літератури и освіти польскої, якъ, може, ніхто инший зъ руськихъ писателівъ, не схибивъ и на волосину відъ своєї меті — визволити Русь ізъ-підъ лядської нахаби. Чи диво жъ, що руська молодіжъ узяла ёго собі за взірць, працюючи до самостійности личної и громадської?

(Дальше буде).

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Тороньского.)

(Дальше.)

По Гушалевику уміщений въ Читанці Кулішъ.

Помимо того, що Кулішъ одно зъ першихъ місць займає въ нашій літературі, и що такъ своїми писаннями, якъ и неутомимою діяльністю прислужився дуже багато околѣ розвою нашого язика и літератури, спорудникъ читанки довольнявся загальними споминками про ёго писання.

Біографичнихъ датъ тамъ жаднихъ не знаходимо, а навіть не довідаємось зъ читанки коли и де родився. А мігъ би бувъ п. Т. подати якісь подрібніщі вѣсти зъ життя и діяльности Куліша, якъ би заглянувъ до Чеського Научного Словника, де досить обширна біографія находитца. Однакжъ и въ тихъ загальнихъ споминкахъ про писання Куліша находимо багато недостатківъ. Належало бъ конче згадати, що 1840 р. написавъ Кулішъ гарну идиллю „Орися“ 1843 р. римовану хроніку „Україна“ и историчний романъ „Чарнишенько“ 1860 меншу и більшу „Граматку“, 1862 идиллю „Дівоче серце“ напечатану въ „Вечерницяхъ“, 1864 историчну розвідку „Руїна“ и ист. романъ „Брати“ (Мета лит. — пол. 1864 и 1865.). Згадуючи про думи, думки и поеми Куліша повиненъ бувъ спорудникъ спізнати, що всё то вийшло 1862 п. з. „Досвітки“. И про се згадати бъ треба, що Кулішъ видавъ „українські проповіді“ Гречулевича, міжъ котрими багато ёго власної роботи, що Кулішъ написавъ по московськи 4 томі повістей, виданихъ 1860. и такожъ „Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Дмитрѣ Самозванцѣ“. Розгліяймо жъ, що вибравъ спорудникъ до читанки зъ творівъ одного зъ найплодовитішихъ писателівъ нашихъ?

„Чумацькі діти“ и „Русалка“ переводи зъ Мицькевича и 4 глави зъ Чорної Радн; отъ и все.

Чому жъ не замістивъ п. Т. хочъ кілька поезій оригінальнихъ н. пр. Заспівъ, Народня Сява. За Дунаю, и багато иншихъ? Чому не помістивъ якої статі критичної Куліша н. пр. „Григорій Квітка и ёго повісті“ або „Слово до громади“ зъ Хати? Чому не замістивъ якої частини зъ ёго дїлъ историчнихъ? Чи всё то уважавъ п. Т. непотрібнимъ? — На кожний спосібъ коли тільки творівъ Гушалевица уміщено въ Читанці, то зъ Куліша належало бъ вибрати въ десятеро тільки, коли не більше.

Олекса Стороженко знаменитий повістеписатель, писавъ найбільше гумористичні оповідання. Найзнакоміше оповідання єсть „Споминки столітнього Запорозьця Коржа“. Такожъ написавъ вінъ драматъ въ 3 діяхъ п. з. Гаркуша, котрий до найліпшихъ нашихъ творівъ драматичнихъ почислити можна.

Спорудникъ читанки не зважавъ на те, що властиве поле Стороженка — то оповідання, и не подавъ ані одного оповідання, тільки 5, 6, 7 и 8 яву зъ другої дії драмату „Гаркуша“. Поступокъ такий дуже нерозумний и неосновний.

Богданъ Дідицький виступає въ літературі яко стихотворецъ, и яко такий написавъ вінъ найбільше. Особливо писавъ вінъ багато стихівъ на всілякі урочисті и можна сказати, що

найбільше репрезентує ту галузь в нашій поезії. Однак ж його поезії можна назвати тільки іску-снимъ римотворствомъ, бо не подибуємо тамъ ані тугтя властивого нашій народній поезії, ані при-родної легкості вь представленню предмету. Плине у його поезія зь голови, а не зь серця. По-вістей оригінальнихъ не писавъ, а тільки перероб-ивъ одну часть ангельської повісти, котра аційшла п. з. „Отець Ігнатій“ и перевівъ зь чеського по-вість п. з. „Змій Нотайскій“.

Критичні и наукові праці суть меншої вартос-ти. Загално сказавши займає Дідницькій досить послідне місце вь нашій літературі.

Інакшій судъ можна бь мати о Дідницьімъ, поглянувши на ту маєу поезій заміщенихъ вь чи-танці. Можна бь за першимъ поглядомъ гадати, що то одинъ зь першостепеннихъ поетівъ нашої Русі, однак ж прочитавши всє тамъ заміщене, видимо, що то мозольний трудъ рифмача. Досить було бь отже вибрати 3 або 4 поезій, и при тімъ дати хочъ що троха вь його прозаичнихъ письмъ на пр-Передне слово до поезій Федьковича.

Маркиль Попель не може жаднимъ спо-собомъ почислитися до ряду поетівъ. Про такихъ поетівъ досить знати бібліографамъ. Ёго стихо-творства не можуть навіть змїятися зь стихами Дідницького. Ёго стихотворства не мали ніякого впливу на нашу літературу, також не може вінъ повеличатися заслугами около розвою нашого рід-ного слова и літератури, отже такимъ писарамъ привалежне місце вь бібліографіи, а не у читанці.

Зь творами Марка Вовчка поступивъ собі при виборі спорудникъ читанки дуже нерозумно. Зь трохъ томівъ вибравъ п. Т. найбільше опові-данне „Три доли“ и зь того оповідання, котре обій-має 70 картокъ дрібногo друку, отже малий томъ становити може, подавъ вінъ 2 картокъ. Розумніше бувъ би п. Т. зробивъ, якъ би надрукувавъ ціле оповідання „Два сини“, або зь 1-го тому „Сестра“. Марко Вовчокъ займає вь нашій літературі дуже знакомите місце и відзначався вь своїхъ оповідан-няхъ оригінальнимъ складомъ. Чи жь можна буде зь тихъ двохъ карточокъ, що заміщені вь читанці, пізнати талантъ и становиско Марка Вовчка вь нашій літературі и чи можна буде розсмакувати оглубитися вь той чудесно-красній складъ? Ще разъ скажемо, що такий поступокъ дуже нерозу-мний и єсть свідощвомъ великого убожества ду-хового спорудника Читанки.

Леонидъ Глібовъ писавъ найбільше байки и єсть майже одинокимъ представителемъ вь тій галузи поезії. Відзначався вінъ живимъ и ядрен-нимъ представленнямъ річей. Не менше однак жь відзначився вінъ, яко поетъ лиричний, и дуже зле

зробивъ спорудникъ читанки, що не помістивъ ні одної лиричної поезії, помимо того, що згадавъ и про лиричні твори Глібова. Надеяло бь такожъ и зь баєкъ подати більше, бо Глібовъ майже одинъ писавъ байки, а ще до того такъ гарно, якъ жа-денъ ишій писатель.

Кониській, якъ вже висше сказалисьмо займає міжъ поетами руськими нині неперечно найперше місце, и по дотеперішнихъ його творахъ належитця намъ багато по німъ сподівати. Вінъ одинъ може посунути Тарасове діло напередъ. Вь згадці про Кониського пише п. Т., що поезії його находятця такожъ и вь Меті (1865): єсть то по-хибка, бо у Меті нема ані одної поезії Кониського але окрімъ вичисленихъ вь згадці временниківъ, находятця поезії його ще и вь Вечерницяхъ (1863), про що п. Т. не споминає. Такожъ не згадає п. Т. нічого про оповідання „Пропачі люде“, котре за-міщена вь „Галичанині“ (II. вип.).

Зь творівъ сего великого поета вибравъ п. Т. тільки 6 поезій, а не подає ні одної частини зь його оповіданий. Ніхто того не заперечить, що тутъ не поступивъ собі п. Т. при виборі творівъ Ко-ниського до читанки такъ, якъ би належало.

Замічаємо такожъ, що спорудникъ читанки поминувъ деякихъ писателівъ (галицькихъ и укра-їнськихъ), котрі борше виступають на літератур-ній ниві, якъ на пр. Глібовъ або Кониській. Ви-числимо зь нихъ хочъ кількохъ та про кожного скажемо два-три слова.

Згарський, Климовичъ и Заревичъ вже вь молодихъ дїтахъ перейнялися гадкою. Два перші виступали переважно вь поезії, а особливо Климовичъ завивъ непослїдній талантъ поетичній, тільки що вінъ зь причини неприхильнихъ об-ставинъ не мігъ дальше образуватися и розвивати свого таланту. — Згарський відзначився більше вь прозі, а особливо вь научній прозі, такъ що може жаденъ зь галицькихъ писателівъ не дорівняє йому вь тімъ взгладі. — Заревичъ виступивъ пізніше на поли літературнімъ, якъ його товариші, и завивъ великий талантъ до повістей, тільки що майже у всїхъ його повістяхъ примічаємо бракъ пильного викінчення.

Зь їхъ творівъ належало бь конечно вибрати дещо до Читанки.

Не буду вже розводитися про Федьковича. Неперечно займає вінъ перше місце вь галицько-руській літературі, яко поетъ и повістеписатель.

Та про него досить вже говорено, а я тільки коротко скажу, що дуже нерозумно уложена ся Читанка, коли навіть Федьковича зовсімъ тамъ не бачимо.

Годі жь було поминути и Шашаевича (сине), наслідника милозвучної бандури Маркіянової, и Данила Млаку, котрий на своїй непозиченій тримбіті багате гарного вигравъ.

Вбачасмо тако жь и се, що зь прозаичнихъ творівъ галицькихъ писателівъ окрімъ повістей Устияновича „Местъ Верховинця“ и коротенької розправи Головацького о пісняхъ сербськихъ нічого не уміщено.

Міжъ прозаиками зайняли бь такожъ місце Згарський, Заровичъ, Федьковичъ, а окрімъ тихъ належало бь замінити дещо зь писаний Дениса зь-надъ Серета (Ильницького) и Шараневича. Перший писавъ повісти непослідної вартости, и разомъ зь Шараневичомъ видававъ историчні монографіи: Стародавні Галицькі городи.

Не одно бь може далося закинути тимъ працямъ историчнимъ, та все вони мають свою вартість и спонукали другихъ заглиблятися у нашій предковиччині.

И зь українськихъ молодшихъ писателівъ поминувъ спорудникъ читанки багато, зь котрихъ годилось би хочъ Мордовцева, Щоголева, Кузьменка Номиса и Ганну Барвінокъ помістити.

Мордовцевъ написавъ дуже гарний епосъ „Козаки и Море“ на вірзъ нашихъ народніхъ думъ и кілька ціннихъ повістей; Щоголевъ заявивъ въ кількохъ невеличкихъ віршахъ заміченихъ въ „Хаті“ великий талантъ поетичний; Кузьменка вірші замічені въ „Хаті“ не такъ сподобаютця, якъ вірші Щоголева, та пізніше заспівавъ вінъ далеко голоснішу пісню; Номисъ заслужився дуже багато около рідної етнографіи статями етнографичними и дорогоціннимъ збірникомъ приповідокъ народніхъ и написавъ то жь цінне оповідання у „Хаті“: „Дідъ Мина и Баба Миниха“; на конецъ Ганна Барвінокъ заслужилась багато списуваннемъ оповіданий народніхъ „безъ добавки фантазіи.“

Такихъ писателівъ не годилось зовсімъ поминати при укладанню читанки.

Дуже погрішивъ спорудникъ читанки, що не умістивъ нічого зь устної литератури нашої (т. е. зь пісень, баєкъ, приповідокъ, переказівъ народніхъ и т. п.) Та жь власне ся часть нашої литератури есть вірнимъ образомъ нашого народу, та часть нашої литератури есть невичерпаною криницею, правдивимъ взорцемъ, предметомъ студий для нашихъ писателівъ. Правда, що далеко ще до того, щобъ доси вже всі материяли сеї живої литератури були зібрані, сказано бо, що то невичерпана криниця, се справді жива литература, однако жь зь того що досі зібрано и напечатано (а було бь

сёго вже силъна спорихъ томівъ) мігъ спорудникъ читанки вибрати дещо.

Сей поступокъ спорудника читанки зь устною литературою годі собі витолкувати. Чи може вінъ гадавъ, що се не належить до пам'ятниківъ литературнихъ? Та жь вінъ знав певно, що Слово о Полку Игоревъ така була колись дума якъ би й думи историчні, що виспівали кобзарі за часівъ козаччини?!

Въ конецъ замічавмо, що въ укладі писателівъ видимо великий неладъ и бракъ певного и основного систему. Звісна се річъ, що при укладі писателівъ повинні зважатися не на рікъ, въ котрімъ писатель родивси, а на рікъ, въ котрімъ вінъ виступавъ зь якимъ утворомъ на ниві литературній. Для приміру приточу тутъ польськихъ писателівъ, братівъ Зіморовичівъ. Молодший зь нихъ Симеонъ, виступивъ яко поетъ 1625 р. и въ кілька місяцівъ потімъ умеръ и належить до пернуду Зигмунтовського, котрий тревавъ відъ року 1500—1650. Братъ Симеона, Осипъ Вареломей, котрий бувъ старший відъ него о 7 літъ, виступавъ на ниві литературній р. 1663 и належить до пернуду макароничного або такъ званого езуїцького (1650—1750.)

Зь того буде кожному ясно, що въ такихъ річахъ повинно зважатися не на рікъ уродження, а на рікъ, въ котрімъ хто ико авторъ виступавъ.

Не можемо однако жь и того примітити въ читанці, щобъ її спорудникъ держався при укладі писателівъ року уродження. Загально сказати можна, що видно тамъ великий неладъ въ систематизованню. И такъ Кухаренко, котрий виступавъ въ литератури р. 1836, заміщений по Шевченку, котрий о 4 роки пізніше відъ него виступавъ. Костомаровъ, котрий виступавъ р. 1839, заміщений по Шевченку и Кухаренку. Головацький (виступавъ р. 1837.) заміщений по Шевченку, Кухаренку и Костомарові, Устияновичъ (виступавъ 1835 р.) а заміщений по Головацькімъ. Метлинський (вист. р. 1839) заміщений по Устияновичу. Гушалевиць (вист. р. 1845) заміщений по всіхъ тихъ вичисленихъ писателяхъ. По тимъ наступає Кулішъ, котрий 4 роки борше відъ Гушалевиць (1840 р.) виступавъ, а по Кулішу заміщений Стороженко, котрий о 20 літъ пізніше відъ него (1860 р.) виступавъ. По Стороженку наступає Діянцький, котрий 19 літъ напередъ появляецця на ниві литературній. Не знаю, чи вже може бути більший неладъ, якъ тутъ наробивъ спорудникъ у читанці.

(Конецъ буде.)

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зь 1-мъ (13-мъ л.) Лищемъ зачинаецця 2-ге піврочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на друге піврочче, просимо о скоре надсиланне передплати, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зь передплатою въ залежности остаютця, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Редакция.

Го ловні помічники при редакції: *Б. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Луѓаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зь друкарні Ставропигийської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменица „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411½

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Івана Нечуя.

III.

— Чомъ же ви, діду, не оженились вдруге? питавъ Панько.

„Чомъ? Багато розказувати, та нічого слухати. Адже жъ ти маєшъ жінку?“

— Маю. Такъ що жъ?

Дідъ думавъ и згадувавъ.

„Багато бачивъ я на світі молодий и дівчатъ. Було на весні, оттутъ на Росі, перевезу їх на одну сотню. Теперъ я старий ставъ, то й чудно якось згадувати про те. А тоді було все придивляюсь, чи не набачу де такої, якъ була моя покойниця, чи не вгляжу де такихъ очей, чи не почую де такого голосу тонкого, хорошого, якъ у мові Одарки. Отже жъ не набачивъ... и до сего часу, хочъ теперъ я й старий и теперъ мині байдуже про те.“

— Здаецця, вона була зъ себе така невеличка, малд, казавъ Панько.

„Куди тамъ тобі памъятати! Якъ ми бралися тебе й на світі не було; а якъ вона вмерла, ти мабутъ на припічку кашу ївъ.“

Дідъ розговорився, згадуючи про свої літа давні, про своє давнє щастя...

„Чи бачишъ, яка теперъ тиха та ясна нічъ; оттака була моя Одарка. Тяха якъ мала дитина, смирна якъ те ягня. Ніколи не чувъ я відъ неї недоброго слова, ніколи вона навіть не сердилась.... Де треба було розсердитись, вона тільки осміхнеться, або саривитьця, наче вона зъобіжена чимъ. А отє синє небо не таке хороше, якъ були въ неї тихі сині очі. Чи чувъ ти, якъ хороше міжъ вербами співавъ соловейко? Оттакий голосъ бувъ въ неї чудовий, тонкий та рівний якъ шовкова нитка. Сидить було

вона кінець стола, шие сорочку, та все співає, та такихъ же тобі пісень смутнихъ та жалібнихъ. Було сижу я коло роботи, нужуся, гнуся, та звезду очима, гляну на її лице мале, дрібне, та добре якъ у малої дитини. И неразъ часомъ було, трапитця яка пригода, якъ було зажурился та засумую, подивлюсь було на її лице и стане мині легше, якось наче ажъ одпочину. А якъ прислухаюся до її пісні, то й чорні думки було одилнвуть десь далеко. Забуду було на годину про свою нужду, стане мині ажъ веселіше, навіть якось до діла берусь охотніше. А вона все було сидить начлившись надъ роботою, спутивши очі, виводить голосъ, якъ лляну тонку нитку, меначе вимиває нимъ, якъ тихою водою, що плине зъ яриниці. И теперъ, хочъ давно те діялось, я памъятаю... Все було співає тії пісні, що якъ кажуть:

„Ой умру я мій миленький, умру!
Збуду мині кедрову труну.
Надінь мині лляну сорочку,
Та поховай въ вишневімъ садочку.
Насипь мині високу могилу,
Та посади червону калину.
Будешъ милий по саду ходити,
Одно дитя за ручку водити,
А малес на рукахъ носити...“

А я їй одспівую, жартуючи бачъ:

Ой де жъ тобі кедрини узяти!
Будешъ мила въ дубовій лежати!
Ой де жъ тобі вишниви набрати
Будешъ мила въ бузині лежати.

А вона мині зновъ каже, проти мене ніби:

„Ой умру я, умру,
Та буду дивитись
А чи буде мій миленький
За мною журитись?
А вінъ зажурился,
Въ жуванъ нарядився,
Сідля коя вороного.
Та іде женитця.
Ой постій же милий,
Ще жъ я не имираю,

Тільки в тебе мій миленький
Правди вивірю!

А я було аж серця, що вона бачь співає,
наче проти мене, хочь сонечне жартуючи.

„Отже жь неначе знала, що вире, наче душа
її чула, що недовгий вікъ давь її Богъ. А може
нужда вкоротила їй віку. Не застала вона в мене
роскоші. Все було каже: Якъ то ми в світі бу-
демо жити и чимъ будемо жити. Все було журитця;
Та ще й на біду собі вдалась панянкою. И того
було не ість и того не хоче. Все хотілось їй ла-
сенького та добренького. А в мене Бігъ має було
часомъ и хліба. Жаль міні було її; якъ дитині
купую було їй, жартуючи, гостинця. А тутъ у
всѣму недостає; и того немає и того треба.“

„Дивлюсь та примічаю, почала моя Одарка
взянути, мизерніти. Танє якъ та свѣчка! Питаю,
що тобі, що в тебе болить? Не добре міні, каже,
погано міні. Та й похилить вона голову низенько.
А в мене серце обилетця кровью. Чую я щось
не добре.“

На весні захворіла, якъ Зеленимъ Святнамъ
уже й знадилась. Передъ Петрівчанимъ нушеннямъ
бувъ такий же чудовий, теплий вечеръ! Сонечко
уже стояло на вечерньому пруві. На дворі тихо та
тепло, якъ вь вусі. Десь за Россю на болоті кри-
кали жаби, дрібно наче хто горохомъ сипавъ, а вь
лузі туркотала горлиця. И теперъ якъ егдаю; то
такъ якъ бачу все те, якъ тоді було; що тоді ді-
лялось.“

„Сінешні й хатні двері були відчинені. Лежала
вона и тихесенько стогнала. И ліки вже не пома-
гали! Поглянула вона черезъ двері на двіръ, а тамъ
видко було їй и Рось и луки далеко, далеко, и
лісь, и Пречистянську церкву на горі, и скелі.“

— „Якъ хорошо на дворі, каже вона міні
такъ тихо, на силу я почувъ. Такъ міні обридло
лежачи! Виведи мене, Панасе, на присьбу, нехай я
гляну хочъ на світъ божий.“

„Важко міні стало, бо я чувъ, що людина
передъ смертю бажав подивитись скрізь, оглянути,
де вона ходила, де вона була. Взявъ я її на руки,
якъ малу дитину, винісь, посадивъ коло себе на
присьбі, укрити кожухомъ. Вечірне сонечко бли-
снуло на неї червонимъ проміннямъ. Гладувъ я їй
въ лице, и въ душі міні похолело. Коло мене си-
діла тільки тінъ моєї Одарки. Тільки очі стали ще
синіші, більші, яснші, та такі тихі, нерушимі, якъ
скло, ажъ міні страшно стало. Здалось міні, що
вона дивитця на мене вже зъ того світа.“

— „Якъ хорошо на дворі, на силу промовила
вона.“

„А на дворі було хорошо. Якъ теперъ бачу
той вечеръ. Сонце наче лежало на Кучеренковихъ

вербахъ, заховавшись трохи вь зелене гілля. За
Россю череда йшла зъ гори вь містечко. На Пре-
чистянській церкві горіли хрести червонимъ жа-
ромъ. А жаби тихенько крикали, а горлиця жалібно
туркотала...“

— „Якъ хорошо на світі, зновъ промовила
вона. Ой світє мій красний, який ти хороший!
Охъ свіге мій, якъ вь тобі зелено та весело! А я
вь тобі світє; ще не жилася.“

„Дивлюсь, вона стала наче бодриша, але слѣза
покотилася їй зъ очей. Здавило мене, неначе хтò
вхопивъ вь жменю мое серце и здаривъ зъ усієї
сили. Коли чую, — схиляється її голова на мое
плече, та така важка, якъ камінь. Закрила очі и
Богу душу оддала, навіть не дихнула! Зовъяла си-
дячи, якъ та квітка на сонці. Царство їй небесне!...
Вбирали її, ховали її, а я навіть слѣзи не пустивъ,
ажъ люде дивувались. Хожу тільки та дивлюсь. А
вь грудяхъ міні важко; запеклося мое серце.“

„Зъ того часу ставъ міні світъ не милий.
Такъ міні тяжко, такъ міні було важко, наче ота
скеля лягла на мої груди.“

Дідъ Панасъ показавъ на скелю рукою.

„Зранку було то сюди, то туди, за роботою,
то неначе було й байдуже. А прийде було вечеръ, —
зновъ давить мене вь грудяхъ, тяжко міні, наче
хтò розриває мою душу. Сяду було упоравшись на
присьбі, дивлюсь на Заросся. Сонце сідав за вер-
бами, люде вертаютьця зъ поля, череда біжить зъ
гори. Дівчата співають, йдучи зъ поля. Міжъ вер-
бами курятця комини зъ димомъ — жінки вечеряти
варять. А міні зъ гори все видко: якъ заганяють
молодиці скотъ, доять корови, якъ вони пораятця
коло печей, якъ палає полумья вь печахъ, якъ по-
сідають люде понідъ хатами зъ дітками вечеряти.
Щасливі, думаю, люде на світі хочъ и вбогі сіро-
махи, якъ и я, та вь мене тільки Богъ одібравъ
останне щастя. И стане міні якось и завидно лю-
дянь, а жаль мене бере, а коло серця такъ и окребе,
такъ и дрипає, не сказати тамъ кихтями дере, або
гадюка ссе. Сижу я на присьбі — а сонъ мене не
бере. Вь людськихъ хатахъ все було позатихає,
все посне. Місяць зійде и покотитця веть-геть вь
гору. А я все сижу та сижу. И не було вь мене
жодної думки вь голові. Вась отерпну було. наче
одъ смутку, здеревнію. Ввійду вь хату, а тамъ
сумно, сумно, якъ вь домовині! Тільки місяць бли-
щить черезъ вікна по столі, по стінахъ... Чую було
розкажуть, що мервці ходять. Отъ и теперъ го-
моють, що Трубехівна ходить до своїхъ сиріть-
дітей. А тоді говорили, що одна молодиця бачила
свого мертвого чоловіка, якъ сама вь степу нито
жала та голосила; наче бъ то вишювъ зъ жита.“

Силу було в мінець стола та й жду, чи не прийде було покойниця, чи не з'являти або в дверях, або в снігах, чи не згадав хоч раз про мене на тім світі. Силу було, одчинивши хату й сідла, та йду наче якого гостя дорогого, — и не боюсь ні трішечки! Чи мій же було боятись такої такої та смирної? Отже ж не прийшла. А чи я ж не тужив за нею, мовчки, хоч не плакав сльозми? Отже ж не притужив! Неправда всім тому!

„Тагнє було мене наче за поля на двір, на той шлях кудою понесли її на кладовище. Вийду на шлях, а самі ноги несуть мене на ту гору, де кладовище. Вийду було аж на поле. На дворі видно, як у день, видно мій все кладовище на гору всі хрести малі й великі, навіть гробки. Гляну було в той куток, где її поховали. Нема нічого! Самі хрести стоять та мріють при місяцеві. Житі та шпешні стоять як у день, в зелоній мрині раб паслася незагнана корова, на окопі як лісу сиділо два зайці, одинь проти одного, як два хлопчати, насторожили високі вуха, а третій мотався по окопі з ліса. Махнув и рукою та й вернувся до дому.“

„Як було плаваю самь одинь човномь під оцими скелями в таку як теперь ясну ніч, то неразь було заглядаю за каміння, за лози, під густі верби, чи не вигляне її лице зза зеленого листу, чи не жде вона мене під отими скелями, де бачи ніхто не ходить. Була в мене жінка, була в мене любка, як то кажуть, та поинула десь далеко, як сиза голубка.“

„Теперь я старий став, про все мні байдує, як старому дереву в лісі. Згадаю й розкажу про своє горе, як про чуже. А все таки найде година, як почну думати та думати, то й жадко стане, що не поживь я в світі щасливо, що не доживь я в старости в двох — в парі. Бо звичайне, хоч баба, а все таки жінка, все таки рідня. Тільки було, як приснитця часом, то я цає аж веселіший стану. Отже ж було й снитця не гурть-то. Тільки раз якось приснилась, та такь чудно, такь чудно, що я й досі не забудь, й досі не забуду. И досі я не розумію, чи то воно мні снилось, чи може воно й справді було. И досі не пригадаю, чи спавь я тоді, чи не спавь? Але здається не спавь, бо такь неначе бачивь стелю надь собою, навіть свелочь и дошки на стелі.“

„Чую я її голось... Співає вона пісню, ту саму, котру вона найчастіше співала, як була жива; та такь же співає тихо, та такь же жалобне! В душі мні, стало дегно, наче авь одь одоровь вертається після болячки важкої. Служаю я не наслухаюсь. Голось той рівний та тонкий, та м'ягкий,

як шовнь, та як жале лютин в мене з усіх боків в груди, в душу, а сердце мліє, розмліває. Хочу встати та глянути, бо знаю, що вона сидить кінець стола, коло віконця. Звідтіл наче й голось йде. Та не можна встати! Такь тобї наче ввесь розмлівь, рестопаюся не сказати авь вісімь, чи одь того великого жалю, чи одь щастя, чи одь радості й надії... И боюся такь, щоб не перестала співати, нехай наслухаюсь думатю. А вона, оце, перебиває частину та й тягне тямь голосомь довго та рівно, наче нитку виводить, та все тихіше та тихіше, и затихає голось, тремтить, неначе її приймає якийсь великий жаль. Схопився я, озвращуюсь по хаті. А на дворі вже почалося на світі благословитись. На стіні червонівь ранній ранокь. Кватирка вь вікні була одчинена, а проти вікна на дереві сидівь соловейно, та такь же співувавь хороме та голосно. Одчинивь я сімешні двері, дивлюсь на его, а вінь сидить на деревині, співає, співає, аж бадина під нимь гойдається. Зацобета вь вить рави, вдруге, втрета, а далі знався, та й хто его знає, де вінь и дівся! Наче потонувь вь небі на східь сонця. Чи соловейно жь то прилітавь до моєї хати? — Саміли живу й живу, та на мойй дереві тільки цвірюють гурбці та колотять довгохвости сорочки. Чи не думка то її прилітала до мене, співала мні пісню, щобь подати собі звістку, щобь розважати мене. Во кажуть и мертвому жалю, як живи побиваюця.“

„И довго було, та й теперь лавити, де не почую соловейка, заразь нагадаю и ту ніч, и ту чудову пісню, и того соловейка и свою покойну Одарку.“

А туть и справді десь далеко між вербами вь зелонихь кущахь заспівавь соловейко, рабь — та й замовь, вдруге — трохи хрипко, втрета — рестотився и розливал голосно та дрібно. Ще мінцине й весіше стало дідове згадування про ту чудну ніч, про той сонь, про соловейка, про покойницю. И Памькова думка стала як жива, наче бачавь вимь очима все те, що розказувавь ему дідь Намась.

(Конець буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ БОЗАЦТВА

одь его початку до ворування зь Ляхами.

(Дальше.)

Глава III.

Українські паня зивля дбати про те, як би повернутувались Волощикою, або й залучити зовсімь до Речи Посполитої. Політика їх рідко сходилась изь політкою королівською. Між наці-

рами господаря Ивоні знайдено листи й таких людей, як воєвода сірадаський Лаский и воєвода кнївський, князь Острозький. Обнадужували вони ёго своєю допомогою и підбуряти на Турчина. Незабаромъ після смерти Ивоні дві сотні руського охочекомонника рушилися у Волощину и вихопили на сей бїкъ Дністра тестя Ивоніного, жінку ёго и сімь жінокъ нишихъ волоськихъ панівъ, а разомъ зъ тимъ забрали й казну господарську, що була наготовлена на гарачъ султанові.¹⁾ Заразъ після сёго скоївсь похідъ Підкови. Хочъ одрубано ёму голову, а про-те не перестали ходити въ Волощину ні запорозькі козаки, ні наші українські. Которі пани ходили за Дністро безъ великого замислу, за ддя козакування; а которі знай думали про господарську короговъ волоську. Все то були люде одваги великої. На случай королівського гніву за похідъ, дрібне панство не відъ того було, щобъ майнути за Пороги та, занедбавши свої герби, на віки покозачитись; а великі пани вповали на могутихъ приятелівъ, бо ті звикли, мовлявъ, „сямо відводити право“.

Опрічъ же своволі українського панства, велико тутъ виявлялась и самостійність ёго въ королівстві, що звалось Річчю Посполитою. Річчя посполита була господарствомъ тільки за-ддя виду; справді жъ се була федерація земель, повітівъ и панськихъ волостей, дуже мало централізована, що кожний великий панъ мався собі мовъ самостійний король. Якъ не стало Жигимонта Августа, розбуялись пани на волі такъ, що збираючись на сейми послі втеківъ Генриха Француза, міркували вже зовсімъ короля не обірати, а правити всімъ краємъ черезъ намісниківъ.²⁾

Коли жъ такъ усякий магнатъ у Речі Посполитій уганявъ за своїми вигодами, занедбавши користь громадську, той надто було сёго по українськихъ воєводствахъ: тамъ пани дихали иншимъ духомъ. Щира Польща захлилась відъ Орди й Турка за руські землі; байдуже їй було воювати. Піклувались ляцькі пани тільки про своє господарство, а міцного муру думали доп'ястись політкою. Мигнувъ вже їхъ вікъ героїчний. Тимъ часомъ руські України, маючи передъ сёбе три великі пустині міжъ ріками Дніпромъ и Дністромъ,³⁾ жили ще молодіцями громадського побуту. Не було тутъ жадного доходу безъ військової справи, або, якъ

змовивъ поетъ сучасний, „шабля давала більшъ барнша, ніжъ господарство.“ Мало дбали тутъ про все, що є на світі по за лицарствомъ, а міцного миру допевнялись тільки войною.¹⁾ Що року дальшъ та дальшъ посовувались руські люде у три великі пустині и, здобуваючи лицарської слави, наъ зневагою озирались на ляцьке панство, що прекладало свій упокій надъ узग्रинишню безустанню війну. Змовити инше — руські узग्रиничча: Галичина, Подоль, Волинь и вся Україна, мало того що були затулою Ляхамъ відъ азиятівъ, — вистачали вони люде, що не допускали заснути въ ляцькому товаристві геройському духові и по всёму світу розливали славу Речі Посполитої. Самі Ляхи исповідували сю правду устами свого геральдика. Року 1575 знаний Бартошъ Папроцький напечатавъ у своїй Панонші таку до ляцькихъ панівъ орацію:

„Не думайте,“ мовлявъ, „що похлібую Русі? Недавно ще я живу міжъ нею и не зъ нею згодувався; тільки жъ я заразъ зрозумівъ їхъ славі діла, що слава їхъ не вмере въ потомстві. Чи разъ же то на коженъ рікъ уганяють сі поважні люде за Татарами, не боячись пригоди військової? Мовъ ті сміливі леві, обороняють вони все християнство; мало не кожного зъ тихъ можна назвати Гекторомъ. Нема відъ васъ імъ жадної підмоги, а вамъ відъ нихъ упокій, наче годованимъ воламъ. Тимъ часомъ ви себе прекладаєте надъ Русь и випрошуете собі въ руськихъ земляхъ маєтку. Ви бъ ще самі уділили Русі відъ свого достатку, за те, що зъ її ласки живете въ такому впокої. Покажіть лишень ви достойні пам'яті діла, які разъ-поразъ являють сі можна сказати святі люде. Хто нашого часу переваживъ у чому небудь Русина? Пошліте ёго посломъ, — вінъ справицца краще, ніжъ ви ёму наказати зумієте. Шукай міжъ Русинами й гетьмана и доброго воїна. Не люблять вони якъ у раді про примиръє радують. И найкращого коня и найкращого їздеця знайдешъ на Русі. Ба й вашъ Матуніъ иншою тутъ зробицца людиною. Не буя по улицямъ, не задиравця зъ иншими

¹⁾ Папроцький на кінці своєї книжки *Radosza etc.* такъ обертаєцца до лицарства корони польської:

... iednoż ty pokoie
Widzę was rozebrały na gziemiosła swoje,
Bo wam miley o wolech na staniu rokować,
A starać się o pokój sobie wiekuiusty
S Tatory s Turki szablą ia radzę nic listy.

Те жъ саме висловивъ и сучасний поетъ Янъ Кохановський:
Niemasz dziś w Polsce iedno kupce a rataje.
To największe misterstwo, kto do Brzegu z woly,
A do Gdańska wie drogę z żytem a popioły.
Na Podolu go niepatrz, bo między Tatory
Szabla więcej popłaca, niż leśne towary.

¹⁾ Orzelski, *Dzieje Polski*, II, 38.

²⁾ Fredro, *Dz. Nar. Polsk.*, 88.

³⁾ Такъ позначено полудієво-сходній край Речі Посполитої у рядні съ Турками року 1575 (Fredro, *Dz. Nar. Polsk.*, 133). Певно жъ то одна пустиня була — дікі поля за Білою Церивою, друга — Дніпровий Нязъ, а третя міжиріччя за Брацлавомъ.

Зъ Матуша тутъ виходить воиць, а панський вапль синюкъ робищя на Русі ротмістромъ або хоробримъ лицаремъ. А ви жъ то самі чимъ заслужили въ сѣму краі маєтківъ? Чи бачили ви вихвачену проти себе шаблюку — не середъ улиці, а въ потрібі? Вислухайте жъ відъ мене правду: Не личить розумному допевнятися чужого, не годицца багатому гордувати вбогимъ. У Подолянь не розберешъ, хто панъ, а хто слуга; нема въ їхъ ні за гропъ пихи. Не ходять вони въ дорогій одежі, викриваюця вни славою, що дорога за вашого убрання. Слава сѣго народу розлилась по всему світу и во віки при ѣму зостанетца, хочъ би Польща и згинула. Що робивъ Геркулесь, якъ побивавъ гндеръ, не милуючи и земнихъ богівъ, те на Русі зъуміє зробитя коженъ. Самсонъ розідравъ челоусти леву: такі подвиги нашого часу Русини за звичай. Страшений Турчинъ роззявивъ на насъ пельву, отъ же хоробра Русь не разъ туди засовувала руку. Ринувси бъ вінъ зъ великимъ військомъ у Польщу, та зупиниъ ёго руська сила. Кидаюцца Русини въ безодню воіни занедбавши опаса, и якъ що зробить спасенне — всімъ вамъ прибуде слави. Вдовольняйтесь же славою, що вои вамъ придбувають, хочъ и немає васъ міжъ ними у походѣхъ; не поривайте очей на руські дббра, коли що рабу, якъ доведетца воювати, ви сидіте десь по гайхъ.¹⁾

¹⁾ Рідко вже де можна знайти по бібліотекатъ Панношу Папроцького; тимъ годицца подати мирові ёго власні речі зъ неі:

Do Polakow!

A nie chceycie rozumieć by im pochlebował,
Nie dawnomci w tym kraju, nie z nimim się chował;
Alem zaraz zrozumiał sprawy ich pocziwe,
Ktore godne na wieki, aby były żywe.
Wiedz, że nie raz do roku tych cnych ludzi ręce
Uganiając poganų iż bywają w męce.
Bronią wszystkich krześcian iako mężni lwowie,
Owa mało nie wszystko tam z nich Hektorowie,
Od was żadney pomocy do tego nie mają,
Tak was iak karmne woły w pokoju chowają.
A wy nad nie czyniąc się faszczę godziyszemi,
Upraszacie w tych panstwach imiona godzemi.
Kędybyście im mieli snadź udzielić swego,
Używając tak wezasu pokoju wielkiego.
Okażcież wy swe sprawy tu godne pamięci,
Jakie ci zawsze czynią ludzie prawie święci.
Ja nie mogąc zatrzeć ich widzę na oko,
Ukażę wam ich sprawy chociaż nie szyrokó.
Ktoby mi chciał nagaśić, nie może prawdziwie,
Chyba im tego zayrzac mowić zazdrościwie.
A któż okrom Rusaka co lepszego sprawił,
Bo żeby się dzicich lat thakowy wyiawił.
Posłicie go w poselstwie, dobrze ie odprowi,
Ledwie mu tak rozstrzął iak on lepszy sprawi.
Tam pytay o Hetmanie o dobrym Rycerzu,
Nie rad kiedy wotuią w Radzie o przymierzu.

Опрічь панівъ ордниківъ, що робивсь воіномъ коженъ, аби яка стала тривога, на Подолі стояла ще узграниця сторожа. Кувилась до неі сама молодіжъ, що то ще не обтягчалась жінкою та дітьми, або жъ нежонаті козаки и двопці, що занехаяли женитись. Сто рожа ся була не що вище якъ домашні козаки-дворяне. До козаківъ полєвихъ чи запорозькихъ були вои те жъ саме, що біле поіівство до чернецтва. У ті часи стояти на узграниці було тяжко череъ татарські напади, и вийти въ поля чи на Низъ ще було важче, бо опрічь такихъ же нападівъ, треба було приймати велику нужду, покинувши далеко на Україні родичівъ и приятелівъ. По подольского пана Богдана князя Ролінського (або Рожанського), гетьмана

Tam konia u pacholka dostaniesz dobrego,
Już tam wasz Matusz nawykł rozsądku lepszego.
Nie metodaj po ulicy, nie baw się zwadą,
Z Matusza dobry iunak, a z syna waszego
Zaraz Rotmistrz abo więc zacny Rycerz z niego.
A wy coście znacznego proszę was zrobili,
Ktorzyście na imiona w Rusi się zdobyli?
Przeciw sobie widziałeś kiedy miecz dobyty;
Nie na bruku, w potrzebie iakiey znakomitey?
Ba, rzeczesz żeś widział, by iadao przystoynie
Nie godzić się hacznemu być na takiey wojnie.
W iakiey mało gardła nie dał ty moy panie,
Aleć powiem kruciuchno o tym swoje zdanie,
Nie przystoi mądrému wydzierać cudzego,
Ani iedla bogatszy, nie wzgardzaj chudego.
To przyrzysz w Podolan gdy przydziesz do niego,
Nie poznasz, gdzie pan siedzi abo sluga iego.
Nie masz y za szeląg pychy u żadnego.
Więc na waszem błogosławi, szczęści Bóg każdego.
Chociaż we pstrych saianiech oni tho nie chodzą,
Ale w sławie snadź droższey niż we złocie brodzą.
Ta o tym enym narodzycie wszędy zacnie słynie
Y będzie wiekom wiecznie chociaż Polska zginie.

Herkules co nam prawią iżę Hydry biwał,
Jakże y bogow ziemskich mamuley nie omiwał.
Unie tho dziś łoda chłop u nas sprawić w Rusi:
O arotzszego niżli smok Turczyny się kusi.
Samson słynie że tho był rozdarł gębę lwowi,
Y dzisich lat to nie dziw czynić Rusakowi.
Rozdziewił możny Turczyn na nas swą paszczekę,
Nie raz zacni Rusacy tkają mu w nią rękę.
On z woyskiem niezliczonym na Polskę się puszcza,
Ale ma można siła Ruska nie dopuszcza.
Wszystko tam Koklesowie oni mężni Rzymacy,
Abo Kuroiuszowie oni zacni wszystcy.
Wskoszy tam nie raz każdy w takowe przepaści.
Biyąc siekac podany prawie do upaści.
A gdy oni co sprawią barzo potrzebnego.
Wszystkim nam spolna sława zawsze rośnie z tego.
Mieycież na sławie dosyć którą oni robią,
Chociaż was w tych potrzebach nie miewają z sobą,
A nie mieycie już z nimi w dobrach interesie.
Gdyż na ten czas gdy się bić, gdzieś bywacie w lesie.

низового козацтва, Папроцький пише мовъ про пущинника. „Знехтував“, каже, „вінъ багатства и влюбивъ славу оборони границь. Покинувши дочасні блага земні, терплючі гододъ и нужду, стоїть вінъ, якъ сміливий левъ, и жада тількі кривавої розмови зъ невірними.“¹⁾

И низове козацтво и узгрянини сторожа пъялись до одного: не пускати Орди на Вкраїни и вганяти за хижаками, що займали скотину и хачали людей у неволю. На Вкраїні се була велика заслуга передъ громадою. Коли бъ не узгрянини сторожа, що години мусили бъ Українці сподіватись нападу, шкода була бъ якої хотя праці. Ще король Жигимонтъ Августъ виділивъ четвертину королівського доходу на узгрянини сторожу. Степанъ Батура найнявъ на сі гроші дві тисячі коліївъ и порозставлявъ їхъ, підъ назвою військo подольське, по тихъ місцяхъ, де найдогодніцъ було обороняти Україну відъ кримської и білогородської орди. „Сі воїни“, пише перемишельский бискупъ Пасецький на початку XVII століття,²⁾ „становлять собою головну силу польского комінника. Молодіжъ наша, способлячись до військового діла, проходячи искусь на узгрянинччі, ніби въ лицарській школі. Тутъ воно безъ перестанку бьвца зъ Ордою. Звідсіля виходять що найхоробріці люди и свідомі ветерани про всі великі случаи воїнські.“³⁾ Которий молодикъ не спробувавъ стоянки узгряниниці, того вважали на Русі несвідомимъ демонстраремъ, и не було ёму ходу въ громаді. Служачи на границі, спознавались міжъ себе пани, а навпослі користувались изъ того спознання у политичнихъ справахъ. Тамъ же набирались вони того духа самостійности особової, що нимъ личилась найкраща частина товариства ляцького. Дознавала шляхта, служачи на узгрянинччі, всякої пригоди, пробувала вона що-разъ у великому бпасі, а черезъ те зростала въ неї въ душі одвага, що навпослі не мала собі міри. Тутъ вигодовувався той духъ, що направлявъ Річъ Посполиту на велике діло — підгорнути Москву підъ себе, щобъ злучити московську силу зъ польскою и побороти спільнего християнського ворога Турчина. Тутъ же взяло

¹⁾ Raposza etc.

Ten wzgardziwszy bogactwa, sławę umiłowal,
Broniąc mężnie tych granic umysł swoy zgotował...
Opusciwszy doczesne te zyeamskie roskoszy,
Od ktorych go y nędza y głod nie odpłoszy,
Stoi iako mężny lew wznosszy rękę prawą,
Pragnąc aby s poganu miał biesiadę krwawą.

²⁾ Пасецький довів свою хроніку до 1648 року, а що цитовані слова писавъ на початку XVII століття, видно сь того, що вказує на дії 1614—1616 р, яко на недавні.

³⁾ Chronica Gestorum, etc. 52.

свій початокъ и завзяте лицарство запорозьке, що не вважало на королівську політику, здобуваючи собі бесурменьъ пожитку а въ християнського миру — слави. Значні пани вертались изъ української військової школи у свої добра, у свої панські громади и здобували коло королівського двору або високого уряду, або військового сану, або королівщини; а дрібна шляхта, привикши на Вкраїні до широкої волі, до простого звичаю, до вбогого побуту, навпослі нехтувала дворською службою; тамъ бо нічимъ було сіромасі показатись передъ громадою, а скоро бъ зневаживъ якого пана, — не збувся бъ лиха відъ ёго шляхетнихъ слугъ. Тимъ-то дрібні пани залюбки зоставались на узгрянинччі, обороняючи українські осади, живьони тамъ козацькимъ звичаємъ такъ само, якъ и низове лицарство — за Порогами. Козаки-узгряниници и козаки-низовці разъ-по-разъ обертались проміжъ себе и не разъ ходили вкупі походомъ у Туреццину. Не разъ надъ Запорозцями отаманувавъ руський панъ, — давий, що мавъ добра на Подолі, або въ Галичині, якъ отъ Богданъ Рожинський. Було въ сєго чимъ держати свою роту до оборони узгрянинччі¹⁾, а мавши коло боку хоробру роту, тимъ самимъ звертавъ на себе увагу козацького товариства и, зъ ёго волі, гетьманувавъ надъ Запорозцями. Вславденихъ людей міжъ низовцями знано въ узгрянинчній громаді панській и навпакъ — хоробрі лицарі зъ українського панства ширили свою славу проміжъ козацтвомъ запорозькимъ.

¹⁾ Папроцький, перебіраючи руськи хъ панівъ у своїй князі Рапозза, прописавъ такъ: „Bogdan kniaz Rożanski Hetman Nizowych Kozakow z swoią rotą.“

ДРАГОМАНКА.

(Баллада.)

І.

Ой у князя Николіча
У славнімъ Грохові
Стоїть хата на помості,
Одвірки кедрові.
Ой у князя у світлиці
Не сонечко сяє,
То хороша Драгоманка
Косу росплітає,
То хороша дочъ старого
Кросна розіклала,
И до слюбу золотую
Хустку вишивала;
То хороша Драгоманка
Хустку вишивала

Для Секуля Угорщика
И собі співала:
„Рівнополле відъ Грохова
Туманъ устеляє,
Драгоманка на серденьку
Ажъ три тузі має:
Одна туга, що миленький
Секуль не приходить,
Друга туга, що турецькі
Потуги надходять,
Третя туга, що віщує
Люте, тяжке горе, —
Якъ ті щити за велике, —
Глибоке, мовъ море...“
И дві слёзи, мовъ дві перли
Долівъ покотились,
Рум'янее, рожеве,
Личко изросили.

II.

Рівнополле відъ Грохова
Мовъ та галичъ криє
Потугами лютий паша,
А тимчасомъ шиє,
Вишиває Драгоманка,
Сердешна не знає,
Що вже серцемъ вищоване
Горе ся зближає...
„Славний пашо трибунчучний,
Ходімо у гості,
Тамъ де хата кедровая
Стоить на помості.
Тамъ хороша Драгоманка
Мовъ сонечко сяє,
Для Секуля Угорщика
Хустку вишиває...
Тамъ у князя Николіча
Драгоманка мила,
Мовъ у семімъ небі роза
Чудно ся росцвила...“

III.

Ой у князя Николіча
У славнімъ Грохові
Много гостей-Бісурменівъ
Мовъ листа въ діброві;
Усі свати бородаті
Чужі и незнані.
Ой волівъ ти, бідний князю,
Не знать тихъ поганихъ...
Меже ними лютий паша
Въ золоті сле,
У світлиці Драгоманка
Мліє, умліває...
— „Чи ждавъ князю, старость нині?“

„Ні мині не снилось...“
— „А де твоя гарна краля,
Драгоманка мила?“
„У світлиці, мовъ горлиця
Яструбівъ злягалась...“
— „Скажи князю, щобъ для паша
Рушникъ гаптувала;
Ме въ Скутарі панувати,
Злоті парчі ткати,
Біле тіло въ адаманки,
Шовки убирати.“
„Моя доня уже слово
Секулєві дала,
Зъ нимъ перстені золоті
Вже переміяла.“
— „Ой у паша, Николічу,
Безъ ліки перстенівъ,
Въ нихъ каміння, діаманти
Смарагди зелені;
Най до завтра рушникъ буде
Та на поготові —
Якъ ні -- то ще зъ поконвіку
Вісідля въ Грохові
Таківського та не було.
Бувай же здоровий!“...
До Табору повертали
На Грохівське поле.

IV.

Хорошая Драгоманка
Плаче умліває,
Слєзовъ росить чорну косу
Й іі росплітає, —
Невесела іі матіръ
По світлиці ходить:
„На що, Боже, давъ донечці
Хорошу уроду,
Нащо карі очи, нащо
Рум'яне личенько,
Нащо косу чорну, довгу...
У грудяхъ серденько
Луснуть хоче зъ великого,
Пекельного болю...
Ой нещасна моя цвітко
Зъ Грохівського поля,
Якъ би була я нещасна
Твою долю знала,
То давно би була косу
Чорну відрубала...
Що жъ діждала я на старість,
Боже милий, Боже!“...
— „Дорогая моя ёло,
Плачь тутъ не поможе,
Такъ суджено відай въ зоряхъ“

Та нашої дитини...“
 „Хто потішить насъ, мій милий
 При лихій годині?“...
 — „Богъ потішить, моя Єле,
 Молімся до Бога;
 Тата уже твоя доля,
 Доненько, небого,
 Щобъ ти зъ Туркомъ, изъ поганьцемъ
 Красний вікъ прожила...“
 „— Ахъ батеньку, голубоньку,
 Ахъ матінко Єло,
 Лучче мене зарубайте,
 Лучче киньте въ воду,
 Коли долі не судивъ Богъ,
 Нащо давъ уроду? —
 Щобъ душу занастити
 Гріхівъ ся набрати?...
 Чомуъ мене не втопила
 Дитиною, мати?“
 — „Будь ти жертвовъ за миръ краю!“...
 И полились слези
 Николча, Єлі й доні,
 Мовъ роса зъ берези.

V.

Рівнополле відъ Грохова
 Соньце освічає,
 Тамъ турецький паша й Секуль
 Въ золоті сяють;
 Оба ждуть відъ Драгоманки
 Зачути разъ слово:
 Чи во віки бути схоче
 Дівцевъ-небоговъ...
 Видно, якъ дівочі груди
 Муки розпинають,
 Видно, якъ блакітні очи
 Зъ жалю ажъ згасають...
 Дать милому своє слово —
 То погибель люта,
 А зъ невіромъ вікъ прожити —
 То гірка отрута...
 Що робити? — Часъ зближавсь,
 Треба вибирати,
 Чи зъ Турчиномъ пропадати, —
 Чи загинуть зъ милимъ...
 „Кажі діво, Драгоманко,
 Кому даєшъ руку,
 Зъ кимъ до смерти жити хочешъ
 Въ любові безъ розлуки?“...
 — „Зъ тобовъ, пашо“... Драгоманка
 Зъ тиха проказала
 И мовъ травка підкошена
 До землі упала.
 „То хочъ перстень мині, пашо,

Най лишицца взяти,“
 Сказавъ Секуль, „щобъ и я нігъ
 Собі притадати,
 Що й мене разъ Драгоманка
 Хороша любила...“
 Махнувъ шаблевъ, а відъ тіла
 Рука відлетіла.
 „Мині перстень, тобі решту,
 Вражий Бісурмане!“...
 Й не за довго по вікъ згасло
 Око у дівчини.

VI.

Рівнополлемъ відъ Грохова
 Коні заіржали,
 Шаблі круті забрамали,
 Ажъ огню кресали.
 То гарцюють Секуль й паша
 Танецъ та завзятий.
 „Загубивъ ти мою милу
 Вороже завзятий —
 На заплату!“ махнувъ шаблевъ
 Секуль — и на двое
 Розлунався вражий Турокъ.
 „Пашо, отъ се твоє!“...
 Повалились зъ Бісурмена
 Ажъ дві половині.
 Пішовъ Секуль въ Угорщину
 Й плакавъ по дівчині,
 По хорошій Драгоманці.
 Турки повтікали —
 Ще ніколи такъ завзяту
 Борбу не видали.

*

Рівнополле відъ Грохова
 Въ тумані дрімає,
 Тамъ могила невеличка
 Горі ся здіймає.
 А въ могилі Драгоманка
 Красна спочиває,
 И що ночи по Грохівськимъ
 Полі прохжає;
 Довгу косу росплітає
 Жалібненько плаче,
 Й зновъ щезає, якъ ранню
 Зіроньку побачить.

Мирогенко.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Съ Костомаровимъ спізнався Кулішъ, того
 жъ року у Юзєфовича. Розмова йшла про Україну
 и гетьманщину. Вдарило Костомарова, що Кулішъ

на пам'ять проказавъ аргументъ свій изъ літописі. Вінъ разомъ зъ нимъ вийшовъ відъ Юзефовича — слашоме тавъ — учепивсь ёму въ полу. Съ того часу почали вони вкупі про Віраїну дбати и лихо-ліття їхъ не розлучило. Юзефовичъ, правлячи за попечителя науковимъ округомъ, пославъ Костомарова учителемъ у гимназію въ Рівне, на Волинь, а року 1845 перевівъ ёго въ Київъ, а Кулішени давъ ёго місце въ Рівному. Се було не мале діло зъ руки Юзефовича; бо Кулішъ, не скінчивши курса університетського, не мавъ права до того; тільки зъ уваги на велику дотепність Куліша можна було міністрові такий перескікъ черезъ правило зробити, — и Юзефовичъ допевнивсь привилегіи для Куліша зъ великою енергією.

Тимъ-часомъ напечатавъ Кулішъ частину свого историчнѣго романа: „Чорна Рада“ у часописі Современникъ, що, після Пушкіна, видававъ Плетнѣвъ. Знйлась у ёго кореспонденція зъ Плетнѣвимъ. Той, правлячи науковимъ округомъ якиїся часъ при своєму ректорстві університетському, визвавъ Куліша у столицю и давъ ёму разомъ дві служби: учителя въ гимназії и преподавателя рускаго языка студентамъ-иностранцямъ увъ университеті. Полюбивъ Плетнѣвъ Куліша мовъ сина; мало не що-дня бачились. — Була въ Плетнѣва дочка — мелоденька дівчина, тихої, любязної вдачі. Съ півтора року проживъ тоді Кулішъ у столиці. Дівчина на ёго очахъ доросла повного дівоцтва. Якъ зъ братомъ, вона зъ нимъ дружила и — хто відає? — може, була бъ ниша ёго доля, коли бъ не одно слово, яке вона пробовкнула. Знайшовши семью по своїй уподобі, по своїмъ звичаямъ, думавъ часомъ Кулішъ, що тутъ ёму й вікъ вікувати. И въ отця душа ёму любя, и дочка до ёго простимъ дівочимъ серцемъ лицявця и весело ёму й тепло міжъ їми.

Такъ уже думку бувъ наладивъ, щобъ не шукати щастя на Віраїні; та разъ, розговорившись про наші думи народні, про лишне українське слово, до панночки и каже: „Вотъ и вы со временемъ выучитесь по украински.“ А вона ёму: Никогда!“ Мовъ у серце ножемъ се слово ёму вколело, и съ того часу переставъ дивитись на неї явъ на суджену.

И не знала небога, що въ ту хвилину сталося, бо рідко коли виявля Кулішъ що ёго вразить. — Вже якъ бувъ Кулішъ женатимъ, пішла вона за такого пана, що не жадавъ и не вмівъ шанувати її души святої.

Звернувъ Кулішъ свої думки про семью, свій идеаль, на сестру Білозерського, и зімою на початку року 1847, приїхавши на Віраїну, одружився зъ нею. И вона ёго мовчки гаряче любила;

всімъ женихамъ, якъ то кажуть, гарбуза давала: мовъ ёго сподівалась, мовъ серце їй про любого козака віщувало.

Тутъ уже можна сказати: „Який иншовъ, таку й стрівъ.“ Обоє старосвіцького роду козацького, обоє зросли на пісняхъ українськихъ; обоє вдачі идеальні и енергійні неборимой. Тутъ би-то найбільшого щастя сподіватись, — та лиха доля перейшла їмъ дорогу зъ порожніми відрами... Щобъ вияснити, якъ воно сталося, мусимо назадъ вернутись.

Живши въ столиці, помагавъ Кулішъ Плетнѣву видавати Современникъ; для ёго приятельки Ишимовой, написавъ у дїтський журналецъ її („Звіздочка“) Повість объ Украинскомъ народѣ; а тимъ-часомъ докінчивъ свою, Чорну Раду. Плетнѣвъ за пустоту вважавъ писанне понашому, та й ні одной людини не мавъ коло себе Кулішъ щобъ думала нише; а проте, примувавъ своєю дорогою и пильно дбавъ про українську будущину. Ще бувши у Київі, звівъ вінъ до-дупи скількохъ приятелівъ; въ сій то невеличкій громаді зародилась перва думка — видавання книжокъ, потрібнихъ до самопознання українського, и споруди простолюднихъ шкілъ по панськихъ добрахъ. Думка була нахилити до сѣго де-якихъ панівъ-гуманістівъ и тимъ положити основу народній освіті на Віраїні. Частенько писавъ Кулішъ изъ столиці до Білозерського, то до Костомарова, то до іншихъ, піддержуючи їхъ духа. А вони не такі були козаки, щобъ їхъ треба було зъ боку підпирати. Вони осадили межі себе й Шевченка, здержуючи ёго завзяте бурлацтво. Разъ-по-разъ вони сходились и вели широкі розмови про всю Слав'янщину. Оттоді жъ то Шевченко понаписувавъ високі свої твори: „До мертвихъ и живихъ“, „Шарікові“ и інші. Що вони проміжъ собою науковимъ способомъ говорили, то вінъ вивідавъ поетичними образами, и зъ одного сѣго розумно — якимъ високимъ духомъ київська громада українська дихала. Обиля вона своєю думкою увесь миръ Слав'янський и глибоко зрозуміла, що духъ українського люду більшъ, ніжъ який инший, здоле той миръ увъ одно живе тіло студити. Віра Христова и история Слав'янъ була їмъ світомъ и тепломъ до великого подвигу. Святе Письмо всі вони добре знали и зъ великою шанюю почитували. И стали вони твердо на таїї думці, що не на дипломацию треба Слав'янамъ уповати; що до сѣго діла треба новихъ людей и сили нової, а тією силою повинна бути чистота серця, праведна освіта, свобода простого люду и християнська саможертва. Щобъ же всѣму мирові було розумно, що тутъ Україна не поставлена альфою и омегою, признає

вони своїми патронами всеслав'янських збоствів Кирила и Меодія и назвали свою громаду Кирило-Меодієвимъ брацтвомъ. Найкращимъ параграфомъ уставу сього брацтва було приречено — тільки тихъ приймати до себе, хто бувъ знаємий зъ попереднього життя и праведної освіти. Другимъ зновъ параграфомъ застережено —, щобъ у сему ділі ніколи тамъ робомъ не ходжено якъ у азутінь, що для своєї мети байдуже імъ було про способи. Найкращимъ способомъ ширити свою проповідь уважали вони устне й печатне слово й добру науку дівчата, якъ матірокъ и сестеръ тихъ діялїв, що мали волисъ вирости середь ступанілого люду и холодного, лїйного панства. Тимъ-то вони постановили піклуватись, щобъ на Україні постало якъ найбільшъ письменного й тямущого жіноцтва. Не въ централізоване государство замірили вони скупити всі слав'янські народи, а въ вільній союзъ підъ протекторатомъ російського Імператора. А якъ імперія ёго доти не згідна була бъ притулити до себе слав'янської федерації, доки не очистилась би зъ ганьби кріпацтва, то установлено було — помалу-малу підготовляти и панівъ и урядъ до зрозуміння сєї спасенної громадської потреби за поміччю науки и науки, а простий людь — до нової кращої долі — за поміччю шкіль; респектати жъ се діло повинні були пани-гуманісти у своїхъ селахъ. — Оце-жъ то те саме, що вславило царя Олександра II. во всімъ по всьому світові, підняли були на себе люде убогі и незнаемі ще за ёго панотця, царя Миколоя. Споглянемо жъ якъ зрозумівъ Миколой Первий того благого духа, що ввазіть сихъ людей такъ високо.

Опасувались вони писати до свого приятеля Куліша про брацтво; давали тільки ёму знати, що вони поспіши розмовляють громадно про всякі поважні речі. А вінъ імъ на се відписувавъ: „Хвалитесь мнї словами, — та не мати-ме стли вайне слово, поки ви не заходитеся коло діла. Дїломъ вашимъ нехай би була цира праця надъ освітою самихъ-себе и іншихъ. Занедбайте політику. Самъ-собою настане часъ, що відъ наперѣ слова упадуть отини брихонські.“ Розуміючи, що Кулішъ туди жъ муніцемъ простує, куди вони широкій шляхъ прокладують и що діло їхъ, якъ урядъ не зрозумівъ ёго, станецця для нихъ небезпечнимъ — змовидись вони не показувати Кулішу уставу и до брацтва ёго не заїзвати. Такъ же само и Шевченка держали вони оддалікъ що до брацтва.

Тимъ часомъ Кулішъ добре працюючи надъ своєю освітою въ Петербурзі, звернувъ на себе увагу не одного Плетнёва. Незадовго передъ нимъ умеръ слав'янисть Прейсъ, вѣдуюктъ Русської Академіи. Академія, послухавшись Плетнёва, на-

важилась прислати, своїмъ коштомъ, Куліша за границу, щобъ вернувшись, освітъ торожно місце Прейса въ Академіи и порожню катедру. Слав'янськихъ литературъ въ университеті. Оце жъ и поїхавъ Кулішъ віною за границу. — черезъ Україну. Іхати ёму можна бъ було просто до Львова, Праги и въ Німеччину, та бажавъ вінъ побачитись изъ манотцемъ своїмъ, що лежавъ у недугі (мати ёго вмерла ще тоді, якъ вінъ бідувавъ у Кнівї); а до-того, була думка заручитись изъ сестрою Білозерського, щобъ собі забезпечити мило подружжя. Такъ и сталося. Тільки, освѣтувались пригоди, Кулішъ изъ Білозерськимъ, іхати наупі до Чехівъ, та и данночю, повинчавши, вѣсти зъ собою, щобъ вона світу побачила, поки ще доведецця жити въ столиці. Черезъ Київъ и Волинь прадували вони у Варшаву, а за ними вже дїха доди хижимъ, яструбомъ гналась. Не чуючи біди, вони, дорогою, упиваючись непечатаними творами Шевченковимъ, задумали виізати ёго за границу, ако художникомъ, щобъ ёго талантъ ище ширше роспустивъ тамъ-квіла. Молода Кулішиха, така жъ якъ и самъ вінъ, ентузіастка, віддавала на ёго жертву, для матері-України усе своє віно (три тисячі карбованцівъ). Написали до Тараса, щобъ вінъ собі вистраравъ паспортъ академічний, а грошима вони вже ёго обмисляли.

Веселі и щасливі прибули всі трое въ Варшаву. На той часъ верховодивъ тамъ землякъ їхъ Стороженко (сенаторъ). Кулішъ унадивсь до ёго ходити, бо вінъ мавъ ёго якимись великої ваги документами, що ніби въ ёго на Україні заховані. Намісникомъ тоді бувъ князь Паскевичъ, такожъ подтавець. Стороженко ёму приподобавсь, міжъ инцимъ, и споминками про Україну, бо любивъ Паскевичъ рідний край, — та любивъ по панськи, — нічого для ёго не робивъ и не жертвувавъ. Одного дня, Стороженко, розговорившись изъ Паскевичемъ про козачину и каже: „Отъ ваша свѣтлость, коли хочете, у мене теперъ в українецъ! — такъ уже чистої крові козакъ.“ — „Хто жъ се такий?“ — „Оттакий и такий Кулішъ.“ — „Е! такъ ти приведи ёго до мене,“ каже Паскевичъ; а тутъ-само подають ёму пакетъ изъ столиці. Роспечатавъ — глянувъ: „Гарний,“ каже, „твій козакъ чистої крові! Ось ёго вѣлять підъ арештъ узяти.“

Арештовано Куліша, а потімъ и Білозерського. Повезли їхъ жандарі до столиці. Кулішъ и досѣ дякує Паскевичові, що така зглянувсь на ёго и звелівъ вѣсти ёго не на перекладному возі, а въ скарбовій колясї. Допитувались у Куліша въ Фрейтѣму Отдѣленні Царської Канцелярії чї правда тому, що вінъ заміривъ бути гетьманомъ українськимъ? Одитувавъ імъ зъ усмішкою: „Синтайте-

перше, чи багачко в мене грошей при душі, чи родичі маю добра, чи родичі д, або приймать великимим панамъ? Роблено видиси изъ ёго листівъ, перетвердувано по своєму и казано ёму одвітувати по тмъ выписамъ; постерігши підступний поглядъ на ёго речи, Кулішъ закінивъ, праведнимъ гнівомъ и, забувши де вінъ, розходивсь такъ, якъ ёго прадідъ, гарачий Кулішъ, у часіці. — Треба жъ тутъ и те спомънути, що — якъ у первий разъ почавъ ёму енерадъ Дубельтъ казати, яка жде ёго доля (щобъ залакати), — передъ очима Куліша пройшла ёго жінка, кохана и її мати, котру дуже любивъ и поважавъ; у голові ёго закрутилось, вінъ захитавсь и впавъ би, коли бъ не підбігъ и не посадивъ ёго Писаревъ Київський, що тутъ же вертівсь, кболо Дубельта, у фраку изъ звіздох. — Після того Дубельтъ почавъ на допросахъ до Куліша лаятись; и листи свої жінки ёму показувати, и царськимъ милосерддемъ заспокоювати, и всачину ёму по-приятельски оповідати, аби що-небудь випитати; та Кулішеві ні въ чому було признаватись опрічъ того, що вінъ свій край любивъ якъ свою душу и радъ би бувъ для ёго добра хочъ би въ тачку каторжника запрягтись, — не те-що. Молоде серце вбачало тоді въ Дубельтовихъ річахъ не лукавство, а щирый поглядъ на неповинну жертву нерозумної політики, и дякувало ёму щирістю.

„Царь думав, що ми вороги ёму,“ казавъ Кулішъ; „а ми були бъ ёму найвірнішимъ слугами, аби вінъ скотивъ, щобъ ми помагали ёму працювати на добро руському мирві.“ — Отъ же шкода сліпому про живопісь, а глухому про музику правити. Узали вони таку думку, що Кулішъ — прехитра авица: все робитця по ёго думці, а вінъ собі гетьманує надъ усіма безпечно наче й не вінъ; причепитись до ёго було ні-за-що. Отъ же таки знайшли ёго виноватимъ: якъ вінъ смівъ написати у своєї Повісті объ Українськимъ народі, що сёму народові не подоба у крѣпачтві бути и що вінъ туманіє відъ сёго. И за те діло, котре сталося славою Олександра II, отецъ ёго осудивъ Куліша посадити на два місяці въ крѣпость, а потімъ заслати далеко відъ столиці!

Шуткуючи, знісь би Кулішъ сю кару, бо духъ ёго разъ-у-разъ давъ ёму що-небудь нове до веселої праці, та важка ся кара здалась ёму ради жінки и її матері. Дякувавъ Богові, що рідна ёго мати лежала вже въ домовині. Сидючи въ крѣпості, написавъ вінъ собі на втіху, поему, и вславивъ у тій поемі свою жінку кохану и її матіръ чесну. Сю поему потімъ сплівивъ, бо не вважавъ її ажъ-геть художнею, щобъ її для сторонніхъ людей ховати. А якъ опинивсь у Тулі, працювавъ тамъ надъ ино-

земщици азиками, и написавъ Повість о Борисѣ Годуновѣ и Дмитрію Самодьянцѣ; историчний романъ Адексѣй Однородъ и романъ зъ українського побиту: Искатели счастья. Сей останній романъ такожъ сплівивъ, напечатавши зъ ёго тількі частину підъ назвою: Потомки Гайдамака.

Тутъ треба бъ зъ подямою згадати професора московського університету Ос. М. Водяньского. Вінъ доставчавъ Кулішу въ Тулу книжки зъ своєї бібліотеки и обсилавъ ёго своїмъ славнимъ виданнемъ: Чтеніями Общества Историа и Древностей. Кулішъ вельми хвалить сёго ученого мужа за ёго сильний характеръ. Такі мовляю люди, тихимъ робомъ своїмъ и щоденною науковою працею вславляють рідну Україну краще, ніжъ великомовні патріоти, що тільки нашихъ супротивниківъ дратують.

Важке було життє Куліша и ёго подружжя у Тулі. Губернаторъ Крузенштернъ споглянувъ на ёго по енеральски. Ивні люди въ Тулі дивились, дурні, на ёго такъ, ніби жили не за Миколая, а за царя Бориса. Ні зъ кимъ вінъ не звався, тільки зъ своїмъ хазніномъ, ковалемъ, роскольникомъ. Той поважавъ ёго за ёго живе слово и залюбки ходивъ до ёго на чай. На третій вже рікъ прихавъ у Тулу жандарський капитанъ Гусевъ и заразъ пришовъ до Куліша. Кулішъ тоді саме вернувся изъ Рогожного владовища, котре любивъ за те, що на ёму сила квітокъ росло. Ходили туди вони въ двоохъ изъ жінкою и голубили тамъ дітей сторожевихъ, а потімъ наривали полевихъ квітокъ и обережками несли до дому. Зъ тихъ квітокъ плели вони гирлянди и всю свою світлицю їми завішували. Оце жъ вони собі втішаюцца чимъ мога (бо дітей Господь імъ не давъ), ажъ иде жандаръ. Вони думали, що зновъ якась напасть, — коли жъ жандаръ той заговоривъ до нихъ по людськи. Наказано ёму було відъ родича, щобъ притьмомъ спознався съ Кулішемъ и ёму сподобавсь. Питає: „чимъ же міні, добродію, вамъ сподобатись?“

— „Не чимъ иншимъ, одказавъ ёму Кулішъ, якъ правдою. Чиніте судъ по правді, безневинного обороняйте, хижакові злої волі вкорочуйте: то й буду вамъ приятелемъ, — и синій вашъ мундиръ буде у мене въ очу найкращий.“ И що жъ! Справді поробились приятелями, и багачко сталося добра въ Тульщині черезъ того Гусева. Жінка въ Гусева була — свята душа: и тіломъ и серцемъ сказати що прекрасна! Була й мати въ Гусева — німкени родомъ, розумна и благородна пані. И такъ семья та люба полюбила Кулішівъ, що, купивши собі домъ у Тулі, притьмомъ хотіла за-

для нихъ особиний будинокъ у дворі построїти, та Куліші те відхилили. Ажъ ось, и тутъ склалось горе: вмерла жінка Гусева зъ якогось задавненого недугу. Тоді Куліші перейшла жити вь їхъ домъ, и пані Кулішева дітокъ своєї другині покійної, якъ ріднихъ дозираєла. Незабаромъ після сѣго на місце Крузенштерна, прихавъ губернаторомъ Козодавць— чоловікъ якъ чоловікъ. Той самъ прийшовъ до Куліша, зазивавъ єго до себе на обідъ, а далі зъумівъ єго, ото й визволити, якъ про се уже росказано.— Тяжкою адалась Кулішеві тульсна неволя, — дуже тяжкою черезъ те, що й жінку єго кохану на початку віку молодого захопила. Объявивъ єму свободу, прийшовши до єго, полковникъ жандарський Шварць (чоловікъ добрий). Якъ почувъ про се Куліши, то подякувавъ єму за добру звістку, и заразъ пішовъ до жінки, — та й не зможе ій нічого сказати. Вона злякалась, глянувши на єго. „Що таке, що таке склалось?“ Вінъ узявъ піро и написавъ: „Волю намъ вернули!“

(Дальше буде).

ДОПИСЬ. (Зъ надъ Дністра.)

(Ще де-що про „Рускую Читанку“ А. Торонського.)

(Конецъ.)

Такий самъ неладъ видимо вь запроваджованню правописи одностайної вь читанці А. Торонського. Переглянувши сю читанку вбачаємо, що спорудникъ її хотівъ впровадити правописъ етимологичну, однако жъ видимо, що вінъ підъ покриваломъ етимологичної правописі поважився перекручувати форми граматичні після своєї вподеби. И такъ форма малоруська бувъ перекручена всюда на **БЫТЬ**, м'ягке закінченне вь дієсловахъ ть перекручено на неправильне **ТЬ**, та багато ще такого нишого. Однако жъ и при перекручуванню не заховався спорудникъ читанки консеквентно. Приведемо тутъ хочъ кілька слівъ: Спорудникъ читанки пише: чоловікъ (3 и 22 стр.), чоловікъ (73 стр.), лежить (3 стр.), полюбить (3 стр.), ручается (4 стр.), робится (4 стр.), колетъ (33 стр.), буде (37 стр.), быває (253 стр.), буває (253 стр.), днзъ (215 стр.), онъ (216 стр.), мнѣнія (236 стр.), мнѣнье (236 стр.), Кульшь (21 стр.), Кульшь (128 стр.), Кулишь (382 стр.), и т. д.

Спорудникъ читанки повиненъ бувъ звернути свою увагу на такі читанки німецькі и польські. Тамъ подибуємо правописъ одностайну, однако жъ форми язика не нарушені. Вь творахъ на пр. литературы польскої зъ XVI. віка впроваджена вправді нинішня правописъ польска, але форми то-

говічні зістали ненарушені. То жъ само видимо ии и вь німецькихъ читанкахъ и такожъ спорудникъ читанки руської повиненъ бувъ заховати правописъ одностайну и консеквентну (а того не зробивъ) и форми лишити ненарушено, якъ їхъ писатель ужинавъ. Звістно бо, що нашъ язикъ розпадаєся на три наріччя и кожне наріччє видало писателівъ, отже естъ то засада дуже нерозумна щобъ перекручувати признаки одного, або другого наріччя на одинъ ладъ та ще до того на ладъ киний, ненародній.

И такъ розглянувшися у тій читанці видимо, що вона не може жадною мірою відповісти правдивому заданню учебника, спосібного подати ученикамъ ясний образъ нашої литературн дотичного периоду; видимо, що спорудникъ не постарався о докладні биографіи авторівъ, що вінъ не зробивъ належитого вибору зъ творівъ 25-хъ писателівъ заміщенихъ вь читанці, що вінъ багато писателівъ безъ жадної причини поминує, а наконецъ, що вінъ не старався навіть перепровадити консеквентно правописи вь творахъ заміщенихъ у читанці. Справедливо отже можна сказати, що зъ сеї читанки учення не тільки що нічого майже не научитця, але до того ще набереться кривихъ поглядівъ на нашу литературу, котрі може и не буде мати спосібности спростувати. Годі намъ отже читанку п. Торонського похвалити, бо „несовершенство труда“, якъ пише знаомитий московський критикъ, Бѣлінський, „извинительно; но нѣтъ оправданій для лѣности и равнодушія къ благороднымъ, важнымъ и интересамъ и вопросамъ, — равнодушія, происшедшаго или отъ невѣжества, или отъ корыстнаго расчета, или отъ того и другаго вѣстѣ“.

Олександръ Гр-го Б-ський.

ПОПРАВКИ.

Вь 23 Ч. на стор. 273 вь 1-ій переділіці надруковано 1857 зам. 1847. — Вь 24 Ч. на стор. 287, 2-га переділілка, вь 22 рядку вь долини, при слові „гадкою“ пропущено „народнєю“. На стор. 288, вь 1-ій переділіці надруковано „повістей“ зам. „повісти“.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ.

Зъ 1-мъ (13-мъ л.) Липцемъ починаєтця 2-ге півроччє нашого письма. Запрошуючи до передплати на друге півроччє, просимо о скорє надсиланне передплати, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою вь залежлости остаютьця, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Администрация „Правди“ перенеслася підъ Ч. 411³/₄, и туда належить адресувати гроші передплатні.

Головні помічники при редакціи: Б. Згарський, М. Кисакъ, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита

Зъ друкарні Ставропигийскої

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно ар. 2; чвертьрічно ар. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼.

Гориславська нічъ

або

Рибалка Панасъ Круть.

Оповідання Івана Нечуя.

IV.

На низенькому плискватому острівці, що зарісъ подекуди густими лозами, кругомъ обрісъ високимъ очеретомъ, обізався другий соловейко, а за нимъ піднявся десь зъ вербъ, зъ кущівъ, зъ ліса, зъ лугівъ, — щебетання, свистіння, галасъ. Заспівали наче поптичому ліса, верби, лози, очереть, гори й долини. Навить десь въ траві на луці цвірінькали якись пташечки. Въ містечку обізався півень, за нимъ другий; закричали, перекликаючись, півні по всімъ ярамъ, по всімъ долинамъ, де були людські хатки.

— „Швидко буде на світъ благословитись“, промовивъ дідъ Панасъ.

— „Еге“, одказавъ Панько.

Місяць скотився надъ Кучеренкові верби. За ліса, надъ сахарнею, тихо вийшла зірниця, мигаючи срібнимъ світомъ, наче веселими очима. Кінець ліса, на темному небі тропки прояснилось. Надъ широкими сіножатами, надъ зеленими ярами повставъ легесенький туманъ. Далекий лісъ на яру наче хто прикривъ тонкою білою наміткою. Божа роса почала стлатись по землі. Заплакали зелені верби та лози дрібною росою, трава забіліла підъ росою, наче обсіпана пиломъ. Зъ теплої якъ окріпъ Росівой води встала тонесенька пара, якъ зъ гарячого окропу и тихо полягла въ одинъ бікъ похиливши вершечки. На дворі почало свіжити. Ясний місяць зблідъ, засоромившись зірниці та червоного ранку. Змагаютця міжъ собою день и нічъ. Якъ глянути на західъ сонця, тамъ стояла місячна нічъ, а глянути на східъ сонця, тамъ починався ясний день. По одинъ бікъ Росі проти місяця на скеляхъ, на вербахъ світивъ місяць, по другий бікъ Росі града зірниця, обливавъ червонуватимъ світомъ

веселий ранокъ. Хрести на Пречистянській церкві вже горіли червонимъ, раннімъ жаромъ, а по білихъ стінахъ світивъ місяць жовтимъ проміннямъ. Навить одна половина діда Панаса була въ ночі, а друга зачервоніла ранкомъ по білій сорочці, білій бороді. Зачервоніли білі гуси, що одпочивали на маленькому зеленому острівці.

Потягли рибалки сітку. Затріпалася, заблищала риба червонуватою лускою. Дідъ Панасъ виплутувавъ рибу, клавъ собі въ човенъ; налапавъ дві жаби и швиргонувъ їхъ зъ пересердя геть на воду. Жаби росчепірили ноги якъ крила, полетівши по повітрі вперве на своєму віку, поблискуючи білими животами проти зорі.

— „Чи не закинути ще разъ? Сонце не сплоха зійде“, казавъ дідъ Панасъ.

— „То й закинью“, одмовивъ Панько.

Закинули рибалки неводъ втретє.

— „Бідувавъ я рікъ, бідувавъ я другий, а далі дивлюсь, що непереливки, кинувъ я якъ нечистому своє ремество. Спродавъ я свій гармидеръ. Старий рибалка Кендюхъ наравъ міні купити човенъ та ловити рибу. А я ще до того справивъ собі добру ручницю. Якъ оце було стане лідъ на воді то я за рушницю, та въ лісъ; брожу, хожу поки ноги знесуть“.

„Ще бачъ зъ молоду, якъ я парубкувавъ, давня то річъ! дуже я любивъ співати пісень. Було оце тільки почне вечеріти, заразъ вихожу на гору, сяду на скелі надъ Россю, та й співаю ажъ поки не захрипну, ажъ луна було розлягається річкою попідъ лісомъ. Співаю, ажъ самъ себе слухаю! А то часомъ накличу піснею дівчатъ та хлопцівъ, та заведемо вулицю.“

„Вже якъ ставъ рибалкою, поки бачъ не посививъ, то й тутъ було вигукую, плаваючи по Росі. Нагукавъ я оцимъ скелямъ та вербамъ! Будуть вони пам'ятати Рибалку Панаса!“

„Справивъ я собі ще й цимбали. Попригадувавъ я свої пісні парубочі й сумні й веселі, й

швидко й дрібні й довгі. Сижу було на призьбі та мидикую, прибираючи струну якъ струні, голосъ до голосу. А якъ було прийде свято або неділя, йду було туди, де збираютьця хлопці та дівчата. Випью чарку, випью другу, та якъ вдарю по струнахъ, то було вже недуже й приціляюсь, — сами руки бігають, наче хто другий водить ними. Стане мині й весело й хороше, заграють й заспівають мої думки, ажъ у самого жаяжя трясутьця до танівъ, а передо мною, якъ ті качечки на ставочку впливають дівчата рядочками, б'ють козакн тропака, ажъ земля гуде! И забудешъ було, що ти сіромаха и вбогий и голый и босий; ей Богу йому, було забуду й про покойницю. Сиплятьця п'ятаки въ шапку мою, а шинкарка знай частує та частує! При молодихъ бачъ и самъ трохи помолодшавешъ.“

— „Щось мині, діду Панасе, не втямки, щобъ я бачивъ у васъ рушницю“, промовивъ Панько.

— „Не бачивъ..., бо немає теперички. Була бачъ мині на віку причта... Одному попові я розказавъ про неї на духу. А теперъ я швидко вмру, поси-вівъ я дуже; розкажу й тобі, щобъ не все забирати и на той світъ. Въ глуху північъ ябъ и не розказувавъ та вже треті півні співали и на світъ почало благословитись. Не ловилася бачъ мині риба, та й дичини було не гуртъ-то потраплю піймати. Річъ така бачъ, що не вмівъ, не привчився, якъ поміркувавъ я послі. Отъ пішовъ я разъ до знахура, старого діда, що бувъ таки стрільцемъ. Вінъ живъ на долині підъ самісенькимъ лісомъ. Розказую ёму про те, а вінъ мині й каже: въ неділю або въ велике свято яке, зачни ти плести неводъ підъ цервою, якъ почнуть дяки співати „Иже херувими“, а якъ стануть люде причащатись, скуй гачокъ на удку. Оттоді все само такъ и полізе тобі въ руки. А якъ будешъ говіти, то задержъ въ роті причастя, зав'яжи въ платочокъ, візьми рушницю, знайди въ лісь въ саму гущавину, причепи на дубові, одлічи трийцять ступінівъ на західъ сонця, та й стрілай, не дуже розглядаючи. Бо тобі з'явитця або Христосъ на хресті расп'ятий, або твій батько, або мати, або те, що тобі наймилище въ світі. А якъ побоїсся брати причастя, то візьми який небудь образъ.“

„Въ першу таки неділю забравъ я свої струменти въ вешеню та й пішовъ въ Покрівську церкву, що стоїть на камінні. Дивлюсь, зъ одного боку двері зачиняні, людей немає значе самъ нечистий знавъ про те, взявъ та й порогонявъ. Чую, почали Херувимъ, — зачавъ я сітку, а опісля скувавъ на каміні два гачки. А черезъ тиждень почавъ

я говіти та ззівъ причастя, бачъ не зоглядівся. Та й боязно якось стало. Взавъ я новий невеличкий образъ св. Варвари та й побрівъ зъ рушницею въ грабове надъ вечори. По дорозі ще зайшовъ въ шинкь, випивъ для смілости зъ півъ кварта горілки.“

„А на дворі було світло и тихо. Знайшовъ я въ лісі дуба гіллястого, зеленого, старого. Стоїть вінъ такъ трохи на ярку, въ самісінкімъ узирі, а коло ёго кущі зеленої ліщини“.

„Одмірявъ я трийцять ступінівъ, а въ мене серце стукотить, ноги дрижать, руки тримтять, наче борони Боже въ пропасниці“.

„Повернувся я назадъ ще й рукъ не ззівъ гараздъ. Дивлюсь, а підъ дубомъ, міжъ двома кущами ліски, підъ широкимъ, зеленимъ гіллямъ стоїть моя покойна Одарка... бліда, якъ була передъ смертю. Сонце на заході світило на неї, а сині великі очи дивились на мене пильно й страшно... З'явилася такъ, якъ сиділа въ той вечіръ зо мною поручъ на призьбі, коли до неї смерть прийшла“...

„Голова моя заморочилася, зеленій лісь заврутився въ очахъ, щось загуло, зашуміло въ ушахъ, и самъ я непам'ятавъ, що діялося зо мною.“

„Очунююсь я, ажъ коло мене кругомъ маленькі пастушки стоять та дивлятьця порозд'являвши роти. Сіра собака нюхала мою голову, по долині паслись воли. Вставъ я якъ зъ просоння. Та й заснувъ же я гарно та міцно, кажу хлопцямъ. Оце жъ я, хлопці, заблудивъ. Покажіть мині дорогу зъ ліса. Забувъ бачъ навіть дорогу. — И не знаю, чи то я гріхъ зробивъ, чи то мара одна з'явилася мині, чи то Богъ покаравъ мене, чи півкварта горілки зашкодила мині. Зъ тогочасу не беру я рушниці въ руки. Нехай вона згине“...

На голові въ Панька волося настовбурчилось, якъ щетина.

Зачервонілося надъ лісомъ небо, неначе кровью облилося, зачервонілася ниже ліса въ Росі вода. Міжъ небомъ и водою ставъ зорною попругою лісь та гора. Місяць скотився низенько, побілівъ. Густа роса посіла на всякій рослині. Прив'яле ажъ поскиляне бадилля одъ пекучого сонця піднімалось якъ зъ просоння підъ свіжою рососою, потягалось, ажъ шелестіло, випрямляючи притомляне листя. Висока трава ажъ понахилила верхи підъ важною рососою. Листъ на дереві міцнішавъ, бадёрився, набираючись цілющою води небесної. Всякі квітки розклучували свої пуп'яночки, розгортували листочки то червоні, то жовті, то сині, та свіжі, хороші, якъ личко маленького дитяти. Розлилися пахощі понадъ зеленою травою, понадъ тихою водою. А птахи

безъ перестану, безъ снину, виспівували, здавтія, тільки сили було въ їхъ.

— „Годі! Кидаймо!“ промовивъ дідъ Панасъ. „Хвалити Бога, риби доволі.“

Пристали рибалки до берега, витягають човни на берегъ, розкидають мокрі сітки по лозахъ. Запахло по бѣрезі свіжиною, баговиннямъ, муломъ та риб'ячою сирістю.

— „Що жъ то за вози стоять ондечки підъ скелями?“ каже Панько. „Отъ гляньте діду! Мабуть хтось їхавъ до млинівъ та не потрапивъ. Але якъ же воно влізло ажъ подъ оці скелі?“

— „Де ти въ недовірка бачишь ті вози?“ спитавъ дідъ. „Та то куці верболозу! Протри лишъ банька! Ти спати хочешъ.“

Дідъ засміявся.

— „Отъ я такъ ніколи не вгляжу возівъ тамъ, де куці стирчать“, казавъ дідъ.

Тягне дідъ човна стежкою, міжъ густими лозами, та й ставъ.

— „Паньку! Ходи сюди, будь ласкавъ! Звени отого вола. Лігъ саме на стежці. Може й справді хто заплутався тутъ міжъ вуцями та нучою.“

Дідъ Панасъ, не дожидаючись Панька, штурхнувъ весломъ підъ бікъ того вола. Весло задзвеніло объ камінь.

— „Ви й справді, діду, не бачите возівъ, та тільки воли бачите, де каміння лежить“, промовивъ Панько регочучись.

— „Е, врагъ ёго матері! старий вже я ставъ“, промовивъ дідъ. „Чи підешь до дому Паньку? Бо я мабуть ляжу отутъ підъ вербою, та одпочину трохи, поки сонце зійде.“

Впавъ дідъ на траву, підклавши два кулаки въ голови та й заснувъ, прикрившись свитиною.

Въ місточку почався шумъ, гаміръ. Забрехали собаки, заревли корови та телята, озиваючись до коровъ. Ціла отара овець та кізъ, ягнятъ, козенятъ мекала та бекала, вимаваючи ме та бе виразно, ажъ полюдський. Співали півні, кричали гуси, анімаючись до води. Почувся людський говоръ, крикъ. Все те галасування, то піднімалося разомъ, то затихло, а звідтіл одрізнявся голосний крикъ корови, або півня.

Викотилось за ліса красне та лишне сонце. Пішли люде въ поле на роботу. Підвівся дідъ Панасъ зъ верболозу, вмивався на бѣрезі, стирався рукавомъ и тихо бубонивъ святу молитву, хрестачивъ въ риди-годи. Швидко потімъ жидівка чистила підъ шинкомъ рибу, а жидъ одміривавъ дідові півварте горілини.

Двадцять три роки ловивъ дідъ Панасъ рибу. За те жъ ёму й смерть мабуть на роду була написана одъ води.

Весною була дуже велика вода въ Росі, що й люде на силу таку воду запам'ятають. Позаливала вода луги, сінокоси, позносила млини, навіть позаливала хати, що стояли низько надъ водою. А міжъ скелями та по камінні ревла Рось, крутилася якъ на лотонахъ вода.

Не вважаючи на теъ дідъ Панасъ вихиливши зъ півъ кварта горілки, поїхавъ ловити рибу. Чи вінъ не встерігся, чи тимъ, що зайве випивъ, чи й хто ёго знав! Вхопила вода човенъ зъ необережнимъ дідомъ та й поперла въ шумъ, на саму блистру, де було багацько каміння. Летівъ човенъ зъ дідомъ, якъ стріла, тільки борода дідова манячила! Кинула хвиля човнемъ, якъ тріскою зъ високого каміння, що черезъ ёго лилася якъ навіжена бистра вода. Сховався рибалка дідъ Панасъ підъ водою зъ човномъ и на сей день! Одлячила тамъ своєму ворогові риба!

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування въ Ляхами.

(Дальше.)

Спроміжъ руської шляхти XVI століття видавсь найбуїніщъ у Львівському повіті Зборовський Самійло, пануючи въ Злочові. Бувъ Самійло найменший зъ шестохъ синівъ Краківського Каптеляна, що вславились були на обранню до королювання въ Польщі Генриха Француза, а потімъ Степама Батури. Літонисці сучасники звать ёго віг апімосис. Викохавсь у війську императора Максимилиана Другого. Гостюючи разъ на дворі въ короля Генриха зъ братами, заївся Самійло съ каштеляномъ Ваповськимъ, що невважено ёго великого роду, та и вбивъ Ваповського трохи не передъ очима королівськими. Право Речи-Посполитої карало за такий учинокъ смертю, тільки жъ могуті рідичі, заступили Самійла. Объявлено ёго банитю. Тоді вінъ сидивъ до себе що найкраще узгрянине лицарство и пішовъ зъ нимъ служити семиградському князеві Степану Баторню, а якъ обрано Степана королювати въ Польщі, вернувся изъ нимъ до дому. Все жъ таки пригнігала Самійла Зборовського баніція. Не мавъ права до жадного уряду та й у панській громаді зъявлявся тільки, зосмілений великимъ родомъ и широкимъ проміжъ панамидуками приятельствомъ. Таке житте було Самійлу Зборовському не пбнутру. Мірявавъ собі, щобъ то ёму таке вчинити, якъ би ёму вславитись чимъ

небудь на всю Польщу та вернути своє право. Степанъ Батура затаївсь тоді у велику війну зъ Московськимъ царемъ Иваномъ Страшнимъ и геть уже врубавсь бувъ у ёго царство відъ заходу сонця. Задумавъ Зборовський впасти въ Московщину съ південно-східнього боку.

Подали ёму таку думку Запорозці. Прочули, що вінъ собі живе безъ діла, и знавши ёго славнимъ лицарюгою, закликали черезъ посланцівъ до себе на Низъ: вчинимо тебе низовимъ гетьманомъ. Подавъ Зборовський у Січъ гостинця та й почавъ споряджатись до походу.

Воля була въ Речі-Посполитій що кому хотя зъ собою робити. Съ такимъ діломъ пани не тайлись, а й надто пани руські, яко Українці. Розійшлась усюди слава про Зборовського похідъ у дикі поля, а дикими полями звалась тоді вся сторона за узгряничніми замками. На дикихъ поляхъ руська сила разъ-пóразъ боролась изъ бусурманською: зъ обохъ боківъ допевнялись панування надъ великими пустинями поміжъ Дніпромъ, Богомъ, Дністромъ— ажъ до самого моря. Оце жъ прибігли гоиці відъ хана Кримського одні, а відъ господаря молдавського другі. Ханъ обіцявъ Зборовському господарське знамено відъ султана, чи то бъ то панування надъ Молдавиною, коли вдержить Низовцівъ відъ нападу на Кримъ, а молдавський господаръ поступавсь ёму п'ятьма сотнями коней, аби не зачипавъ ёго земель. Тимъ часомъ одинъ зъ українськихъ старостъ — не відомо хто — писавъ до ёго, що вишле на Дніпро до Пселового устя свою потугу: пійдемо вкупі підъ узгряничне московське місто Путивль.

Звістку про Зборовського похідъ за Пороги подавъ нашъ шляхтичъ Папроцький, приятель дому Зборовськихъ, що то роспитувавъ про се діло въ бувальцівъ.¹⁾ Оповідання ёго напечатано въ Кракові того жъ таки року, після походу. Повибіраємо зъ відтіля найвидатніщі очертти.

По весні 1583 року прибувъ Зборовський до Дніпра, маючи коло свого боку 70 шляхтичівъ слугъ и купу гайдуківъ. Підъ Канівомъ сіли на байдаки; коні пішли берегомъ. Тимъ часомъ Січъ знала вже, що Зборовський спавъ на Дніпро. Вислали Низовці свої послы назустрічъ съ привітаннямъ: запрошували до себе на гетьманство. Дякувавъ Зборовський за велику честь и подавъ нові гостинці запорозькимъ братчикамъ.

Черкаський староста²⁾ затагавъ Запорозцівъ

¹⁾ Pamiętniki o Samuelu Zborowskim zebrane przez L. S. Poznań 1848.

²⁾ Папроцький пише: узгряничний староста, та ми знаємо въ універсалу короля Степана, що Черкаському старості давъ король зверхність надъ козаки-в'язцями.

до себе, раючи покинути Зборовського, та козаки тяжко вподобали завязаного пана, не дали себе нахилити до королівської служби.

Двинувъ Зборовський спідъ Канева мимо Черкась на Пселове уств. Туди бъ то мала прийти й потуга узгряничнёго старости, щобъ укупі йти въ Московщину, та не встоявъ староста на слові. Зоставлено похідъ підъ Путивль до иншого часу. Потягъ Зборовський далі и спочивъ у Самарському усті.

Пише Бопланъ, що річка Самара вельми була рибня, а по самарськихъ лугахъ и узберіжжяхъ була нечисленна сила бджолі, звіря и будівнёго дерева. Козаки прозвали Самару Святою річкою, и навпослі велько змагались изъ панствомъ за неі.

Заставъ Зборовський на Самарі дві сотні такъ званихъ річнихъ чи воднихъ козаківъ. Мали вони надъ собою отамана; звичайне діло їхъ було рибальство та лови. Шкури зоставляли собі, а ідоме посилали за Пороги козакамъ-воєвникамъ.

Відъ снхъ річнихъ або воднихъ козаківъ попливъ Зборовський далі, до Порогівъ.

Переправа черезъ Пороги була — діло страшённое; тільки козаки вміли спускатись човнами по водоспадахъ. Зборовці не безъ ваганья зосмілились плисти далі. Ажъ ось, пропустивши їхъ до середущого Порога, вийпли проти нихъ изъ захисту козацькі човни боєвимъ ходомъ. Була жъ бо въ Запорозцівъ óпаска, чи не послано се Зборовського по козацькі голови. Не йнялось імъ віри, щобъ значний панъ, зъ роду не дознавши нужди, самохіть пійшовъ низову нужду приймати. „Чи такому паняті витерпіти її козацькимъ робомъ? Та й на що вінъ привівъ купу гайдуківъ изъ собою? Не пўстимо ёго на Низъ, вибъємо шляхту зъ її челяддю до ноги!⁴ Оттакъ наважилось козацтво. Коли жъ Зборовський не злякавшись почавъ імъ розумну річъ прекладати. „Прийшовъ я до васъ товаришувати; ваші жъ послы мене закликали. Буду міжъ вами пробувати братчикомъ; буду зъ вами ділитись добромъ и лихомъ рівно.“ Втихомирились Низовці, чуючи слово лицарське, а вбачаючи, що гребці въ Зборовського були все люде нові, дали ёму 80 козаківъ до спуску зъ дальшихъ Порогівъ. Отъ же не все товариство Зборовського зважилось плисти далі; де-котрі звідсіля до дому вернулись. Мабуть, не тимъ здалось наблизька Запорожжя, якимъ вбачали ёго здалеку.

А Зборовський пройшовъ щасливо всі пороги и приставъ до славного острова Хортиці. Про Хортицю йшла тоді всюди ще свіжа слава, бó тамъ була перва Січъ Запорозька. Минуло ще тільки 20 роківъ після того, якъ замучено козака Байду въ Царіграді; то провідники Зборовського певно

заспівали йому не одну таку пісню, яку ми й досі співаємо.

Буть же козак таборуєть, а въ степу татарська чата до нихъ крадеця. Оповідує й Боплаивъ, якъ до ёго сирадалась Татарва за ёго побуту на Порогахъ. Що-дня такі чати грали навкрути ставовиць козацькихъ, ли не можна, пожити якою здобичю. Смиъ разомъ постерегли Татаре, що козаки добре взброєні, то й зникли въ стєну, щобъ за ними козацькі чатовники самі не вгнались.

Переночувавши на Хортиці, двинувъ Зборовський далі на Низъ. Незабаромъ опала ёго сарана, джрида ввєсь дніпровий берегъ; до трохъ сотъ коней черезъ ту сарану згнуло, багацько й людей попухло.

Ажъ ось плывуть уже назустрічъ січові послі. Старший посєль обернувъ до Зборовського ввічливимъ словомъ: поздоровлявъ, що таку далеку дорігу безъ великої пригоди одбуто, радувався усимъ товариствомъ, що вбачав за Порогами славного лицаря, а за козаків ручивсь, що слухатимуть ёго, не жалючи крові своєї. Вітавъ ёго та нимъ же словомъ и Зборовський, та й поплили вкупі до Січі.

Запорозька Січъ була тоді на усті річки Чортомлики. Зъ великимъ гукомъ висипалось козацтво назустрічъ Зборовському; заразъ окрикнуло ёго гетьманомъ. Грімали зъ самопалівъ, грали зъ бандури, співали.

Незагтра вранці війшлає рада. Було въ раді широкє слово козацьке. Спершу хаалєно великий гурідъ Зборовського а. овічєно такъ: „се въ насъ чієслідующе діло батьку гетьманє: ми надъ усладу славу прекладаємо козацькі звичаї: щобъ дорога шідь ноги дєптати та ніякої смерті не лякатись. Валццко намъ говорєно проміжъ усіма народами що твої слави вчинки, пане Зборовський, та наші браття козаки вбачали й самі твою славу. Добре овєсть шідємо, якъ тобі Богъ помагав на всякого пвєрєгал. Огамануй же нами, а ми — твої голови до загину.“ Уздавъ Зборовський гетьманський знакъ у рука и дєрєнавъ до козаківъ, що „пріхавъ не ганувати надъ такимъ хоробримъ народомъ, а по-дєлати зъ нимъ добро и лихо. Молодший я проміжъ вами, рєчє упослїдуючись; наставляйте мене ва-шимъ розумимъ, дєки я звичаї козацькі знаю.“

Та й добре вчинивъ Зборовський, що вполсїдєняє, бо козаки проміжъ увічливимъ словомъ гували на раді й такі рєчі, що ляцькі пани, не вдєчнї протї Запорозцівъ: не вміють козацької за-судури аравити.

Після ради заразъ питано Зборовського: у який же походъ поведєшь насъ, батьку гетьманє? Показавъ Зборовський козакамъ листъ хана крим-

ського, що обіцявъ ёму випрохати въ султана господарську корогєвъ молдавську. Не амагались изъ нимъ братчики: допомогли ёму и въ посольстві до хана. Визначивъ Зборовський до розмови зъ ханськими послами урочище Карайтабекъ, де бували въ Татаръ торги съ козаками. Видно то не хотївъ зъ ними прилюдно розмовляти.

Ханъ Магметъ Гирей виславъ блискучє посєльство: даровано гетьманові 12 коней съ пишною зброєю и три парчеві жупани. Одинъ заразъ на ёго надїто и сказано ёму найласкавіше слово, ханське що татарськимъ звичаємъ и не було вже більшо; ласки въ хана, бо велївъ посламъ звєличати Зборовського своїмъ синомъ. Обіцявъ ёму зновъ господарську корогєвъ, аби тількі дождавъ одповіді султанської на Дніпрі та вдєинивъ козацтво відъ нападу на татарські улуси.

Не такъ рупило Зборовському господарство, якъ рупивъ ёму походъ у Московщину на допомогу королєві. Прохавъ у хана війська. Одвітувавъ ханъ черезъ послі, що й для самого короля не поступивсь би тимъ, чимъ готовъ для ёго поступитись, та коли изъ саме того часу звєливъ ёму султанъ рушати походомъ у Персію.

Бачивъ Зборовський, що тепєрь уже шкода було думати про заслугу въ королі. Знамїривсь за-служитись у султана. Піднявъ ити самъ у Персію съ ханомъ. Нехай тїдьєн вищє мусталика, щобъ великою клятвєю передъ козаками поклявся, що не вагублять ёго Татарє въ поході, ні отрутою, ні якимъ иншимъ просягомъ. Черезъ тиждєнь змовились изновъ, зїхатись на иншому місці.

Отъ же Зборовський самъ не знавъ, у ві що гравъ съ козаками. Запорозці звикли воювати невїрнихъ. Була въ тому уся їхъ слава, уся заслуга передъ християнськими землями. Коли думавъ козакъ часомъ про свої грїхи, то не инако сподївавсь їхъ спокувати, якъ одважнимъ бєвємъ зъ невїрними. Не одинъ же то зъ нихъ побувавъ у турецькій неволі. Тамъ на галєрахъ-каторгахъ ковано невольника до опачинь; по голому тілу затинали ёго крївавою тавєлгою, принушуючи до безустаннєї праці. Хто не дознавъ на собі муки, то добре знавъ її на товаришахъ-бїдолахєхъ. У Січъ разъ-пєразъ вергались изъ Турєщини християнє-невольники. Приносили вони свїжї повїстї про те лихо, що терпить християнський народъ у бусурманськихъ земляхъ. Та й до нашого часу приходили думи про неволю турецьку, про темницї, про каторги, про знущанє безбожнихъ бусурменъ надъ християнами. Серце й тепєрь повертаєця відъ тихъ спєминокъ. Якъ же то важно дихали козаки въ Січі, слухаючи кїсьє оповїданє про Турєщину, або кобзарську думу про тяжку неволю на галєрахъ.

Отъ же Самійло Зборовський, міркувавъ собі про козацтво, що воно тільки жъ й дбає про здобичь. До чого хотя, повернешъ ёго приманою. Всі ляцькі дуки-господарники такъ думали; всі жъ вони и помилялись. Козацька боротьба зъ мусульманщиною дарма що йшла нерівно, иноді марно, а про те ширшала та ширшала. Ні що не здолало сеї боротьби зупинити; не вважали козаки, що часомъ погибало військо їхъ на морі зъ човнами и всімъ нащадкомъ; зновъ підіймались на таке саме діло, зновъ ишли пліндрувати бусурманські узбережжя або спускати на пожаръ турецькі каторги. Чи все жъ воно чинилось тільки самою жаждою здобичи? Ні, той поїдує на турецьку силу, на хижихъ азіятівъ, зародивсь у козацькому серці разомъ зъ народнєю правдою, зъ народнімъ правомъ, зъ великою жаждою волі народнєї. Не спромігся Зборовський на таку гадку, лицарюючи по панські. Передъ очима въ ёго були на Низу гольтяпаки-банити, або така шляхта, що проциндрила батьківщину, або жъ заволоки зъ чужихъ земель, що всяка здобичь, була їмъ рівна, и все те перемішане зъ українськимъ простолюдуемъ. Одні занедбали свої герби въ козацтві, а другі й зъ роду були негербовані. То якъ же було Зборовському, лицареві міжъ ляцькимъ и німецькимъ лицарствомъ, якъ же було ёму инше на козацтво споглядати? Здобичники! Чи то въ Волощині, чи то въ Московщині, чи то въ Персії, чи на користь королеві, чи цареві, чи султанові воювати — здобичь всюда їмъ однака! Оце жъ побачимо, якъ вінъ помнлився.

Запорозьке військо стояло тоді кошемъ поузъ Чортомливъ, у трохъ тисячахъ братчиківъ. Якъ натякнувъ ёму гетьманъ про персидський похід, частина тільки згодилась; рада навкруги загукала: „Та се жъ невірні собаки — Татарва! Зъ-роду вони свого слова не додержували! И тебе зведуть батьку гетьмане, и намъ буде погибель!“

У ночі случась проміжъ козацтвомъ велика буча. Не знавъ Зборовський, що чинити. Трохи не наложивъ головою. Підпірали ёго ті, що справді їмъ було однаково, де и за що здобичь узяти. Ними хотівъ залякати иншихъ. Пославъ свого поручника по козацькихъ купахъ: ударю на васъ першъ ніжъ на иншого ворога, якъ не вгамуетесь. Шкода! Кошові ватажки добре пам'ятали про що треба козакові дбати. Зійшлась рада; окрикнули гетьмана зрадникомъ; виречена ёму смертна кара запорозькимъ звичаємъ: за пауху піску та въ воду. Треба було смиритись. Увійшовъ Зборовський у судне коло безъ шаблі, безъ рушниці, безъ гайдуківъ за плечима. Проглаголавъ тихо-поважне слово. Козаки вгамувались. А все таки цілий тиждень не вга-

вали викрики проміжъ військомъ: одинъ зъ однимъ змагався про похід у купі съ ханомъ. Вже виявивсь міжъ козаками чоловікъ, що мала ёго більша часть собі за голову. Закликавъ сёго нового зверхника Зборовський у свій курінь и благавъ такими словами: „Нікого я до походу въ Персію не приволою. Кому охота — иди зо мною; а хто не хоче — зоставайся. Тільки прошу тихъ, що аостануця: не нападайте, поки вернусь, на Татаръ. Розсердите сийъ короля и Річъ-Посполиту, та й моя голова не була бъ ціла въ хана.“

Тимъ часомъ прибувъ одъ хана мусталикъ. На ознаку шани до Зборовського, знярядивъ ханъ свого мусталика геть пишно: провожала ёго тисяча комішника, гарцювало сотень съ п'ять чи й більше мурзъ, ишло в'юківъ багацько на коняхъ, на верблюдахъ, а за ними — пішого люду купа. Стали кошемъ середъ степу, де було визначено. Мусталикъ виславъ до Зборовського три сотні мурзъ, закликаючи, якъ боржій до походу.

А въ козаківъ, мовъ у казані кипіло. Одні лагодились, другі не хотіли въ Персію. Мусталикъ сповістивъ Зборовського, що ханъ уже не дбає про козацьке військо, аби ёго „сний“ бувъ коло ёго боку; прохавъ поспішити. Зборовський бажавъ собі три дні вгайки, щобъ нахилити військо до присяги — не пліндрувати Татарщини. Не згодивсь мусталикъ и півдня вгаяти, бо ханъ стоявъ середъ степу у сто тисячахъ комішника, не мавши про людей харчі, а про коні паші. Додає тутъ Папроцький, що Зборовському дуже хотілось дознатись, які тамъ воєвники ті азіяти, які тамъ військові обертаси. Прохавъ загаятись хочъ тільки до півночі.

Прихильні козаки плачучи благали Зборовського не іхати; пророкували ёму смерть у поході. Байдуже ёму було про ті слёзи и благання. Вже починало вечоріти; мурзи знай кучили, ажъ звелівъ коня кульбачити. Заразъ осідлано ёму огненного румака; та Зборовський тоді бувъ дуже томлений черезъ великій клопіть; забажавъ собі коня тихого. Кинулись ёму мурзи такого коня добирати, а вінъ уже похажавъ середъ козаківъ у всімъ наряді, якъ до походу: сагайдакъ черезъ плече, шабля при поясі и вся зброя на ёму. Тоді кухаръ ёго Михайло съ плачемъ: „Пане мій милшій, пане мій любий! се жъ я тебе до віку не побачу. Є въ мене шука гарна наготовлена; попоїжъ на дорожу!“ Пішовъ Зборовський тієї шуки їсти, а тимъ чиномъ приведено ёму коня другого. „Заприсягніть же“, каже до мурзъ, „що голова моя буде ціла.“ Не наше діло присягати: є мусталикъ про те відъ хана.“ Тоді козаки, зъ великого жалю, якъ ух-

п'ять свого гетьмана на руки! да боржій до човнівъ. Сівши въ човни давай стріляти. Мурзи розскочились від жаху, а козаки вдарили веслами и привезли Зборовського до Січи. Що-жъ тамъ були за радости (пише Папроцький), то не можна й розказати! Грімали зъ самопалівъ, співали пісень, у кобзи грали, колесомъ качались и всячини доказували.

(Дальше буде.)

МОІ ДУМИ.

Роспустивъ я моі думи
По світу блукати —
А не найдуть правди й волі
Назадъ ся вертати.

Пішли літа за літами —
Всі ся повернули,
Просять въ мене притулочку
Мене обгорнули:

„Ой пусти насъ милий батьку
Зновъ до твої хати,
Будемъ Бога небесного
Про тебе благати;

Бо на світі дивно стало
Воленька щезає,
А про думи сердешні
Вже ніхто не дбає,

Бо на світі дивно стало,
Правда зледащіла,
А народня пісня-дума
Повікъ заніміла.“

Пустивъ же я моїхъ дітокъ
До бідної хати,
Притуливъ їхъ до серденька,
Якъ дитину мати.

И тішуся зновъ изъ ними
Не пущу ніколи,
Хиба діжду хочъ на старість
И правди и волі.

4-го Червця 1868 р.

Науць Шрамъ.

Топір'я-гора.

ВОЛИНЬСЬКА ДУМА.

Переспівъ Демиса Федоренка.

Слово одъ Редакції.

Козаки-українці у першому періоді життя свого лицарського не ворогували зъ Ляхами. Ще

бо тоді Ляхи не повтягували у свою віру українського панства руського, що сталося навпослі гонителями козацтва зарівно зъ ляцькимъ панствомъ. Ба хто й зъ самихъ Ляхівъ поосягавъ руські пущині, козакуючи вкупі зъ нашими проти Орди, — и той не вважавъ себе чужимъ проміжъ українською Руссю. Не про латинство дбали на Русі перші ляцькі заволоки, сідаючи на Татарських Шляхахъ замочками чи хуторами поручъ изъ тавими жъ, якъ самі, воїнами-Русинами: дбали про оборону народу християнського відъ азіятівъ. Козацька слава була тоді однаково любя й дорога кожному хороброму серцеви, якъ на Україні-Русі, такъ и далеко відъ неї — въ Польці. Чували бо тамъ про дивотворню оборону гриниць и вихваляли козацьке завяття руського панства и поспільства. За землю жъ ні съ кимъ було змагатись, бо спершю всяке міряло собі займище шаблею. И лицарь-панъ и лицарь-простолодець осягавъ у пущиняхъ стілько, скілько змігъ оборонити одъ гординського нападу. Пани обороняли свої займища за підмогою дрібногo козацтва; козаки-біляккі, куплячись навкруги кармазинного пана, разомъ зъ ёго добрами заступали проти Горди и свої оселі, пастовники, сіножати, ниви. Згода була всюди, бо рівняла узгрянисніхъ людей одна велика біда — татарські наїзди.

Якъ же, замість війни, почало панство, зъ сеймової наради, одбувати азіятівъ подарунками, тоді стало негербованому козацтву тісно проміжъ гербованимъ рицарствомъ. Закоренились козаки оддалікъ, на Дніпровому Низу, за Порогами, навіду ючись тільки підъ зимні холоди до домівокъ. Тимъ часомъ постало скрізь по руськихъ узгрянисняхъ право польске (jus polonicum), що не знали ёго въ насъ перше, судячись по отаросвіцькі правомъ руськимъ, громадськимъ. Почали наші пани на вольнихъ займищахъ лядувати; почали винагати податківъ та відбутківъ у козацькихъ сімей, а шукаючи въ королі ласки и уряду, перевертались, ради пригоди, у латинство, накладали зъ бискупами та прелатами, переймали ляцьку мову, ляцькі звичаї, и ставали чужими рідному народові руському. Оттоді вже козакамъ годі було навиругі панівъ-лицарівъ купитись; почали воювати за при водомъ свого низового отамання; менше та менше вкупі съ панами хлібъ іли и військову нужду визнавали, а частіщъ почали на їхъ кривди ремствувати. Лицарювата жъ молодіжъ панська давай тоді шукати собі слави та чести въ коронному військові або по чужихъ земляхъ, погорджу ючи звичаями козацькими, запорозькими, що перше подали були гарну чутку про себе широко, ажъ по за Вислою. Стала жъ черезъ те й козацька слава дорогою

тільки про між людьми рівними, проміж негербованою Руссю. Пани влюбили славу иншу, що ширилась тільки між сеймовими товаришами. а козацтво занедбували.

Тимъ робомъ частина Руського люду, найбагатша, найписменіща, почала тягти до Ляхів, яко ляцькі викоханці; а людность негербована, дрібно́та и простота, тягла до козацького товариства, и славу козацьку вважала своєю руською славою. Перше між українською Руссю не вважали и Ляха-заволоку чуженицею, вбачали вь ёму того жь лицаря, того жь козака, аби схотів укупи зь нашими козакувати; а послі вже и щирого Русина, якъ перевернеця було вь латинство, зивали Ляхомъ, не прекладаючи надъ ксєнза, що навчивъ ёго лядувати. Зиваючи своїхъ перевертнівъ ляхами, або найгіршъ — недоляшками, Руський народъ протестувавъ тимъ самимъ передъ козацтвомъ, яко рідною силою, свою обиду відъ людей, що продавались королеві за уряди та королівщини. Король бо, зь намови римськихъ нунційв, не дававъ ні чести, ні поживи тому, хто державсь руської віри.¹⁾ Не тільки шляхта руська, та й міщане по руськихъ городахъ тоді тільки урядували або вь лавицяхъ по ратушахъ сиділи, коли приймали латинство. Оце жь, хто зостававсь Русиномъ, той не мавъ звідкіля достатку свого прибільшати; а хто стару віру кидавъ, той самимъ ренсгатствомъ своїмъ убивавсь у почесті та вь великі достатки. Боліло серце вь Руського народу, що чужоземня сила забірала вь ёго сь-посередъ громади найкращу шляхту, найзаможніще міщанство до иншого гурту, підъ инше право, підъ иншу мову, підъ инші звичаї, а вь тихъ людей, що не ламали предківської віри и звичаю, однімада и честь и вжитокъ. Тимъ-то напський нунцій Торресъ, доносячи Римові, року 1622, що дівця вь Речі Посполитій, проинсавъ таку реляцію:

„Не можна того й словомъ змовити, якъ прости Русини ненавидять латинцівъ. Та їхъ ненависть отъ до того сягає, що, вздрівши ксєнза-латинця, плюють на землю зь досади и огиди.“²⁾

Оттакі-то були обставини ворогування козацького зь Ляхами, що почалось підъ саме время навертання руського панства и міщанства вь латинство. Коли й перше ремствували козаки на попівъ, сидючи на Низу за Порогами³⁾, то й надто

¹⁾ Читай Relacye Nuncyuzów Apostolskich, напечатані вь Парижі року 1664, т. II, стр. 76. 81. 104. 140. 159.

²⁾ Читай тамъ же, стр. 155.

³⁾ Знаємо зь оповідання Папроцького про побутокъ Зборовського Самійла міжъ Запорозцями.

важко дихали вони проти панівъ - перевертнівъ. Коли й перше слава козацька розливалась по ввій Україні проміжъ Руссю, то й надто засияла вона тоді, якъ побстали нові Ляхи зь руського ренсгатства. Навпаки сєму, руське панство, ставши латинськимъ, ляцькимъ, та вбившись у почесті та вь великі достатки, зневажило руське козакуванне, не прекладало ёго надъ розбишцтво, „Ляхомъ вирубало“ по бенкетахъ та по сеймикахъ, а славнихъ отаманівъ козацькихъ узивано герштами. Перевернулись речи такъ: що кого Руський народъ виспівувавъ у пісняхъ та вь кобзарськихъ думкахъ, яко чесне воїнство, тихъ наші лядовники вкупі зь Ляхами проклинали и вь своїхъ панськихъ гурткахъ и вь своїхъ писанняхъ; а хто міжъ тією Руссю, що накладала зь Ляхами, бувъ у нихъ славень и хвалень, яко смиритель бунтівъ українськихъ, тихъ ми вважали зя лютихъ ворогівъ рідної матери України, и замість великої слави, народні думи наші надавали такимъ героямъ „розумъ жіноцький.“ Слава одного народу була неславою вь другого, а замість єднання сили проти спільного ворога, якъ було на початку козащини, почали одинъ одного руйнувати. Ото жь боролась Русь-Україна за свою волю підъ козацькимъ прапоромъ, та й доборолась, мовляв, до самого краю.“ Допанувалася жь и Польща надъ Руссю до злиднівъ.

Якъ уже зникло и пропало все вь обохъ народівъ, опрічъ кривавихъ споминокъ; якъ зосталось Польщи, мовляли наші селяне, „тільки зь рукавъ“, — схаменулись тоді де-які сь тихъ Ляхівъ, що понаплоджувались одъ ренсгатівъ народу Руського (найбільшъ поети). Бачять, що негарздъ робили їхъ руські пращури, накладаючи зь деспотами панами та ксєнзами проти рідної братті, — и бажали бь воротті, та нема ёго! Воно-то й в, коли хочете, та ба!... Є воротте до рідного люду, обідраного, стуманілого, покаліченого, запроданого жидові люду руського, да тямкої воно вимага жеркви: треба було бь нашимъ прихильникамъ всю ту велику славу, що нею пишались предки-перевертні, знєхтувати, яко неславу; треба бь військові подвиги проти „бунтовливого хлопства українського“ огласити розбишцтвомъ. — ізуїцьку ляцьку просвіту назвати бузовірствомъ, а предківське надбанне — ледачою крадіжкою. Усю ляцьку пиху треба було бь разомъ (а чи можна жь то?) позбути, и ввійти вь убогу руську громаду простимъ громадяниномъ, остатнімъ зь остатніхъ, не-прощенимъ волоцюгою по нечестивихъ закуткахъ.

Не доказавъ такого дива ніхто сь тихъ, що почували вь собі позивъ поетичного надлювання старовини української, а черезъ те не обізнавсь

и руське серце на їх кобзарюваннє. Ні той Мальчевський, що гравірують ёго козакомъ зъ бандурою, ні Гоцинський, що співавъ про славу Канівецькину, ні Богданъ Залеский, прославитель нашихъ степівъ та Запорозцівъ, не порушили нашого серця тимъ двигомъ солодкимъ и сумнимъ, якого дознає воно, приймаючи до бандурнєго старечого рокотання про давню козачину, або до Тарасовихъ пісень про гірку долю рідного краю. Видумали Лахи-поети якусь иншу Віраїну, не ту, що до неї ми, якъ до вбогої матери, горнемося. Ляцька то Україна а не руська. Не мати вона намъ, а хиба мачуха. Обертає бо ляцько-українська муза до насъ панське обличчє зъ недбалостю, а тимъ часомъ пестить спанілихъ та поксєнженихъ дітєвъ, пестить у нашому кублі гордовниківъ нашихъ, прославляючи неправє їхъ пануваннє надъ нами.

Хто хоче промовляти до нашого серця, виспівуючи наші стени та могили, нехай той вивчиця поетичнєї мови не въ тихъ, що коренились проміжъ насъ нахабою, а въ того народу, що, бідуючи у своїхъ убогихъ домівкахъ та по Дикихъ Поляхъ, гартувавъ своє серце до боротьби зъ нашийниками. Вивчиця жъ у народу мови тільки той, що не знатимє собі иншої слави, иншої долі, опрїчъ народнєї. Нехай співцєві нашихъ степівъ та могилъ однаково зъ народомъ буде сумно й весело; нехай у ёго буде одна честь и одинъ соромъ зъ народомъ; тоді збїдає вінъ собі понуре серце українське.

Все жъ намъ, Українцямъ, не честь була бъ, не подоба — погєрджувати пробами бандурнихъ струнъ, що часомъ появляє польська муза хочъ би й черезъ Малчевського, черезъ Гоцинського, черезъ Богдана Залеского. До того бо похопу нудить їхъ не що инше, якъ руська їхъ дума, зачарована въ ляцькому тілі, заклєта въ предківські часи, запечатана печатями ворожого намъ духа до якогось далекого часу. Мовъ зъ летаргичнимъ сномъ, бореця вона зъ лядуваннємъ, що до кожного повстачнєго їхъ помислу чїпляеця нечистимъ мєрокомъ. Мовъ у тій пєвїрці народнїй про вовкулаку, истота людська, перекинута лихими чарами у нелюдську, силкуеця до людей прихилитись, та й не знаходить собі у нихъ почуття; такъ и тутъ: злядований духъ української поезїї мїряеця визвати зъ нашого серця братнїй одвликъ своєму сумові чи восторгові, а серце наше того духу жахавця.

Справді, почитуючи ляцькі поеми про нашу матір-Україну, хочъ и багацько знаходимъ тамъ анти-народнєго духу підъ уподобами поезїї, та инколи повїне въ нихъ и щирою правдою українською. Не до-останку жъ бо переродилась руська

душа въ тихъ людяхъ, що вихохались посередъ ворожої намъ громади. Предки їхъ, катуючи козаківъ, кричали съ княземъ Бременомъ: „мучте їхъ такъ, щобъ дошкулити!“ Предки їхъ, государники, славословили деспотичню панську силу, фанатизовану по римські, и звивали козацтво безголовою звїрюкою; а їхъ, отверєженихъ зъ государнєго чаду ляцького, тягне щось до козацькихъ могилъ, до могилъ, осмїянихъ свого часу такими мудрагелями, якъ знаний ксєнзъ Окольський, и прислухаюця вони, чи не стогне съ-підъ степової трави безименне рїцарство, що, мовлявъ, спить на звалихъ вінкахъ своєї старої слави. Що жъ се їмъ сталось?... Се вони вертаюця манівцями до сплїндрованої домівки съ того полонї, куди їхъ заповнено їзичкимъ підступомъ. Вертаюця, та заслїплені довгнмъ лядуваннємъ очі не втраплять манівцемъ покозацькі. Стуманївши відъ лукавої просвіти, гукають вони, чи не обїзвучя до нихъ забуті родичі на козацькій Україні. Темно, мовлявъ, глухо, пусто на тій Україні; а воно ні! Є світъ поміжъ занєдбанними гробовищами крївавої волі народнєї, тільки не у кожного распалась на бчяхъ лїда, щобъ озїркатись. И не все заглухло, не всюди забезлюдїло по нашихъ предківськихъ займищахъ, да треба иншого серця до розмови съ потомками ляцькихъ недобитківъ.

Не зневажмо жъ того даремного силкування. Нехай чиста козацька душа зглянеця на бїдолашню залєдєвану руську душу, що кличе її нїби крїзь тяжкий сонъ до згоди. Розгорнувши поеми и думи українські, що появила нашого часу ляцька муза, вїшукаймо въ нихъ по зернятку наше рідне добро, позатоплюване въ лядчину. И въ Мальчевського и въ иншихъ праправнуківъ руського співучого рїцарства дочеємось не разъ голосу нашої рідної бандури, доглєдимось не однїєї праведної вподоби української. Спївали вони своїхъ пісень про нашу Україну середъ громади, що позирє на козацьку историю гордуючи, а неситимъ пануваннємъ надъ козаками пишавчись; тимъ повдихали вони въ себе панського, анти-руського духа. Колибъ же довелось їмъ промовляти про давню славу до потомківъ тихъ людей, що лягали купами, витираючи зъ України драпїжне панство, — иншимъ би духомъ дихали їхъ спїви. Нехай же збагне хто добримъ розумомъ, якъ видобути поетичню правду зъ того попсованого лядчиною кобзарського спїву, що нимъ смакує тільки нешановливє до нашого народу серце; нехай перелєє ляцьку мову на таку, щобъ до вподоби була розумові и серцеві народнєму. Не перєкладу зъ однїєї мови на другу бажаємо, а перєспїву съ чужого по нашому. Де въ тому чужому постережешъ лєбу нашої руської

душі українській мотиву, що надъестественнимъ робомъ якимся перебула ізуїцькі школи, нашепти римської політики, гордовливе панське господарування на Вкраїні, и озвалась до насъ изъ поетичної глибини душевної, мовъ струна до струни у двохъ бандурахъ, озвалась тимъ самимъ ладомъ, що й кобзарська дума козача, — додай, дотепний, свого почуття народної правди української и виволь ту мотиву изъ хвалшовитого ляцького розумовання: оце буде переспівъ поеми або думи ляцької понашому. Діло важкє и заблудливе. Зібъацца не гараздъ удотєплений співєць изъ свого прямування, и — дивись — повіне по єго співу не той вітеръ, що мовлявъ „изъ Низу Дніпра вєповіває“. Та дарма! не зашкодить вінъ смакові народнєму, бо не прийме наша душа того, що їй чуже и завадливе. Ще жъ до того — на сторожі правди поетичної української стоїть здорова критика рідна, що въ свого тільки народу, у потомківъ козацького рицарства праведного, питаєцца дороги літературної. Маємо думи и пісні народні: спасєнна то скарбовня слова, помислу почуття українського, щиро-руського. Взори заховані тамъ поезії до віку вічнєго правитимуть нашого духа, куди бъ єго ні похилєно; до віку вічнєго отвертєватимуть нашу музу, якими бъ чарами її ні чаровано. Се наша поетична біблія; се — предживський завітъ прямування народнєго середъ чужоземнєго натовпу на Вкраїні и на всій Русі українській. Мавши її въ себє що-дня передъ очима и духа нашого нею ситячи, переможемо польщину, що квапицца вселитись у нашу громаду, яко душа въ тіло.

Тимъ же то, освятивши помисли свої предківськимъ словомъ, осїявши серце світомъ правди поетичної, що рине до невичерпу сь того джерела віковичнєго, не бїймєся брїсти черезъ тємряву чужоземної думки, що стрїчає кожного українця на самому порозї житїи и щє-дня лудать єго лудами, манять оманами. Виростє наша словєсностъ руська українська середъ чужоземної луди, омани, зневаги, якъ вирїсє праведний духъ козацький середъ тїсноти та неволї, и що забрано сусїдями зъ нашого духовного надбанья, все поверне вона собї чистимъ, оживотворєнимъ на віки. Нєма жъ бо правди, то нєма й сили у тихъ посягахъ на наше слово, що квапляцца заглушити єго сусїде, виспїваючи нашу старовину своєю мовою. Дбають вони не про насъ: збогачають бо нашихъ духомъ свого ляцького. Люблять вони не насъ: вихваляють бо нанї степи та могили, яко своє надбанье. Духъ нашъ тимъ и вирїсє у гору, що опираєсь ворожєму духовї; степи нашї тимъ и вславились, що ми їхъ засїяли хрївавимъ зерномъ народної водї. Отъ же не тихъ

славлять ляхи-українолюбци, що билєсь не доймаючи чужоземцєві віри, а тихъ, що пїдавали єму заморочєну браттєю. Про народнє наше завзяттє зъ оборонї волї вмовчють правнєуки хижихъ пращєрївъ, або жъ узивають єго бунтомъ безголовимъ и гайдамацтвомъ темнимъ. Оце жъ їхъ поетична правда у милованні старовини української! Не пїдїйма така правда народнєго духа, а заступа останнїй свїтъ нашїй темнотї. Тільки жъ ніхтє зъ нашихъ щирїхъ та праведнихъ не прислухавєцца до чужого співу. Мовъ би вітромъ мимо дерева гудє ляцькє співанье по Вкраїні. Хтє бъ уподобавъ чужоземнєю поезїю, яко своєю народню правду, той би вжє бувъ чужєниця мїжъ земляками. Нєхай би сталась намъ духовнимъ життємъ ляцька словєсностъ, ляцька поезия, ляцька правда, — постали бъ тоді на Вкраїні самї Ляхи замїсть насъ, Русї. Отє жъ посягъ на наше слово, на нашу поезїю, на нашу народню правду у сусїднїй словєсности прямує не до чого иншого. Де постане ляцька жизнь, тамъ насъ постигне смерть. Жити бо й процїтати на руській землї зможе Ляхъ тільки тамъ, де ми станємось перєгнємь для єго корєня. История тє свїдчить. Найбогатша, найдужча, найрозумнїща була та полєвина Рєчи-Посполитої польської, де Ляхвє пожєрларупцину; да й тепєрь має вона найбільшу силу тамъ, де, занєпадаючи, нївєчачись, пропадаючи для своєї будучини, ми ситимь . . . . . громаду перєроблєнимъ помацькї своїмъ розумомъ, обєрнєнимъ на ляцький ужитокъ своїмъ достаткомъ.

Отъ же бажали бъ ляцькї Богдани, щобъ ми взнали їхъ співи за свої рїднї, и багацько цєнаписували вони про нашъ край хвадєбного, — тільки всї якъ одинъ минали славою ті часи, бєі, пригоди и тихъ людей, которїхъ оспївали, якъ свїтомъ сонця осїяли, нашї пісні и думи народнї. Не про що и дбають, якъ про те, щобъ ми зрєклись руської української правди, а ляцьку кривду звєличали правдою. Шкодє заходу! Живий живе гадає, а вони єго намовляють умерти. Думай по нашєму, Русине — все одно, що: вмри, Русине, а ми житимємъ. Ой, ой, панове! нї!.. У насъ тавимъ робомъ зъ роду-віку не ходжено. Ми не говоримо: „умри, Ляше, а ми житимємъ“; ми тільки просимо: „посунься, Ляше, бо намъ у нашїй домївцї часомъ нїде бував сїсти“. Нєхай усяка нація живе и цвїтє своїми силами. Радїти намъ усякому життєю й цвїту безъ нашєї шкоди, аби кожнє жєло й брало силу зъ свого, не сь чужого ґрунту. Звємо Ляхївъ своїми ворогами, бо не були бъ вони й Ляхи на руському ґрунтї, коли бъ не ворогували нашїй долї народнїй; а протє, нєма въ насъ до нихъ нишого ворогування, опрїчъ: „Ляше, Ляше,

взьми своє, верни наше!“ живи собі, як знаєшъ, та й намъ не перебивай жити по нашій уподобі.

Тимъ же то безъ погорди и зневаги позираемо на сусідню словесну ниву: нехай засіваецця густо, аби не нашою папнею. Коли помичено въ насъ нашого врожаю, або узято нишкомъ, або нахабою зъ нашихъ рукъ викручено, — нехай Господь спорить и ошуанцямъ и злодіякамъ и самимъ харцинякамъ на все добре, безъ нашого гріха. Наша нива родюча, — аби намъ не перебивано ратействувати. Хто жъ її засіва намъ бодяками на нависть, — ми бодяки викоренимо. А що ляцькі поети підигруюцца підъ нашу поезію народню, то не для насъ їхъ кобзарюваннє! Маємо голосніщу, вимовніщу, серцеві нашому любіщу кобзу, ніжъ та позичена въ нашихъ предківъ за Порогами та перестроена на инший ладъ. Ще й надто: візьмемо її въ руки, яко предківщину, почепимо золоті струни та й наладино їхъ по своєму, не по панські, — по вкраїнські, не по ляцькі, — по щироруські, не по чужоземські.

Оце жъ одинъ такий обібрався. Прочитавши волинську думу пана Олизаровського, переспівавъ її съ польскої мови по нашому. Чи таке жъ було въ ёго міркуваннє, якъ оце въ насъ, чи може й више, не знаємо; самого бо кобзаря въ вічі не бачили й не роспитували. Прирівнявши жъ співъ до співу, прекладаємо руський надъ ляцький. Козацьке бо слово промовить виразніше про нашу бувальщину, ніжъ яке бъ ні було инше. Нехай будуть суддями ті щирі та праведні, що чують предківську кровъ у забутихъ, позорюванихъ, на бурті порозкопуванихъ козацькихъ могилахъ. Нехай скажуть, чи справді се по нашому ляцьку думу переспівано.

Про естетичну вагу сєго твору вмовчимо. Може й не все въ ёму гараздъ. За взіръ ёго наші не візьмуть, мавши передъ очима инші взори поезії української. Дє-що въ ёму не доспівано; инде міру перєбрано, а инде й самому ладу вшкоджено. За все, про все не часъ намъ рахувати. А що знайдеця тутъ пишна краса слова и живе малюваннє давнєї України волинської, се добре знаємо, та й зъ новімъ гостинцемъ усю вкраїнську Русь поздорюваємо.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Поїхавъ Кулішъ до Петербурха, и почавъ собі хлібъ заробляти працею по журналахъ: переводивъ и робивъ усамі компіляції зъ книжокъ німецькихъ, аглицькихъ, французькихъ и польськихъ.

(Одна зъ такихъ компіляцій вийшла навпослі особною книжкою підъ назвою: *Исторія Испанской литературы*, по Тикнору.) А було ёму заказано піромъ хлібъ заробляти. Тимчасомъ, бувши у Тулі три роки и три місяці, проживъ вінъ усе віше своєї жінки, бо тамъ давано ёму, стараннями одного протектора, тільки 300 карбованцівъ за редакторство „Губернскихъ Вѣдомостей“, — та й то не хутко. И, отъ мусивъ вінъ писати по журналахъ incognito, а потімъ помістивъ у Современнику де-що зъ своїхъ творівъ, підписавшись: „Николай М“, съ такимъ заміромъ, що коли бъ тайна поліція присіпалась, то приятель ёго и землякъ — душа високоблагородна — Николай Мак...ъ назвавсь би передъ нею авторомъ тихъ творівъ. Отъ підъ такимъ то гонительствомъ гартувалась, уже и такъ загартована душа сєго козарлюги, сєго лицаря-невміраки.

За стараннямъ того жъ протектора (вмовчимо ёго чесне ім'я, бо такъ треба), дано Кулішеві службу — редактора статистичного одділення у міністерстві государственныхъ имуществъ. Служивъ вінъ тамъ зъ одинъ рікъ, и представлено ёго Цареві до вищого чину. Царь Николай зъ науки докладчика (nomina sunt odiosa), написавъ своєю рукою: Не производитъ (у чинъ). А чинъ багачко тоді значивъ, та й теперъ чимало. Иде Кулішъ до свого директора: „Заступітесь за мене. Ви жъ бачите, що служба моя добра“. — „Не маю“, каже, „я права домагатись вамъ чину. „Третье Одділенне“ вамъ нашкодило, то нехай воно й заступниця за васъ“. Пішовъ вінъ у Третье Одділенне, и тамъ ёму відказують: „Нехай вашъ директоръ про васъ напише, що служба ваша добра, — тоді ми до царя представимо.“ Зновъ Кулішъ до директора. „Ні“, каже той, „міні не можна сєго писати, коли царь написавъ: не производитъ“. Бачивши тоді Кулішъ, яка въ їхъ правда, покинувъ службу, поїхавъ на Вкраїну. Казано ёму опісля, що той ёго добродій питавсь у царського докладчика: „На що бо ви чоловікові шкоду зробили?“ — „Ні“, каже, „не знавъ, що вінъ вашъ protégé!...“

На Вкраїні загосподарювавъ Кулішъ середъ степівъ Полтавщини, міжъ городами Лубнями, Хороломъ и Пирятиномъ. Давъ ёму одинъ приятель, безъ плати, сто-двадцять десятинъ пахоті, сіножаті, гаю, — роби що хочешъ. Написавъ Кулішъ до Плетнєва; той позичивъ ёму пятьсотъ карбованцівъ на господарство; родичъ одинъ позичивъ нище чотириста. На леваді не було нічого; треба було будоватись якъ на пожарниці. „Баїщина“ авецця те місце, жили колись тамъ козаки Баї, старосвіцькі люде запорозького коdda. Літувавъ Кулішъ изъ своєю господинею у Баїщині, а зі-

мував у теци в Черніговщині, під Бораною, у хutorі Мотроновиці. Знов у-друге літував у Баївщині и хутір свій упорядкував добре. Писавши спомини про Гоголя — перш в журналі Отечественныхъ Запискахъ а потім у Современнику („Опытъ біографіи Гоголя“) спознавсь він з Аксаковими Гоголевимъ родомъ. Аксаковъ Сергій Тимофійовичъ (отець Івана Сергійовича Аксакова — москвофила) — святого, юного серця дідусь, писав до Куліша частенько и надсилав нові матеріали про Гоголя. Мати Гоголева також до ёго писала. Листувавсь із нимъ ще Плетнёвъ и інші. Готовивъ Куліш у Баївщині книгу свою у двохъ томахъ: Записки о жизни Гоголя спорудивъ тамъ же первий томъ Записокъ о Южной Руси и докінчавъ повість Феклуша.

На другу зіму переїхавъ у Київъ. Тамъ приголубили ёго земляки. Покійний Тарновський Василь Василёвичъ приобіцявъ ёму кредитъ на всі ёго видання, які будуть; а ще, напередъ того, позичивъ ёму Аксаковъ Сергій Тимофійовичъ вісімсотъ карбованцівъ, самъ визвавшись, на напечатанне Записокъ о жизни Гоголя; сю книгу печатали тоді приятелі ёго в столиці. Съ Києва переїхавъ Кулішъ ище разъ у столицю и напечатавъ Записки о Южной Руси, потімъ Проповѣди на малоросійскомъ языкѣ, поперероблювавши їхъ съ первого видання Гречулевича, а другу половину наново написавши; потімъ напечатавъ переводъ Чорної Ради зъ Епиглономъ у журналі „Русская Бесѣда“, а оригіналъ слідомъ за тимъ особно. Все, що не в журналахъ, було друковане коштомъ Василя Василёвича Тарновського, — нехай вічна буде ёму пам'ять!

Року 1857 прохала Куліша Гоголева мати, щобъ видавъ Сочиненія и Письма її славного сина. За сю працю поступила ёму десятій процентъ чистої прибелі, якъ її пощитано, три тисячі карбованцівъ, тільки щобъ якъ найхутчішъ скінчити. Принявсь Кулішъ за діло и зробивъ ёго у три місяці: рукописі до-ладу позводивъ, коментарі поробивъ, листи всі розібравъ и впорядкувавъ. Хто спогляне на шість здоровеннихъ томівъ и зміркує, що одинъ чоловікъ у такий короткий часъ видавъ білшъ двохсотъ аркушівъ великого в 8-о той зрозумів, зъ якої міцної сталі викованні нашъ худорлявий козакъ.

Свій заробітокъ заразъ обернувъ Кулішъ на печатню, знайшовши такого чоловіка, щобъ тимъ діломъ орудувавъ. Се була одна ізъ идеальнихъ помилокъ ёго, се в ёму бувъ духъ Уляни Терен-

тєвни. Чоловікъ той, правда, добре працювавъ коло печатні и піднявъ її в гору та разомъ зъ тимъ и самъ вирісъ; почали ёго инші до себе переманювати; забувъ вінъ зъ якої безодні Кулішъ вирятувавъ ёго, якъ вінъ ёго создавъ изъ нічого. Совість того чоловіка (хвалити Бога, що не землякъ!) була така, що, одного разу, вінъ каже Кулішеві: „Я вже вамъ непотрібенъ; діло йтиме й безъ мене, а мнї дають у двохъ білшъ плати“. Почувши таке, Кулішъ не докоривъ ёго ані півсловомъ... (Се в ёго глибока черта народнєй української вдачі. Знаходивъ Кулішъ міжъ неписьменними людьми такихъ мудрецівъ — и високо їхъ ставивъ — що було кажуть: „Не треба тихъ ледащиць карати: їхъ уже гріхомъ Богъ покаравъ.“ А відъ самого Куліша ми не разъ такі слова чували: „Коли мене хто зрадивъ або покинувъ, то се ёму найбільша кара.“) Печатня по-малу-малу дійшла до упаду. Нагромадилось на її довгу стількі, що колибъ закрити її, то мусивъ би Кулішъ себе банкрутомъ огласити. Оттуть би ёго нехай хто побачивъ, якъ вінъ своє плече лицарське підложивъ підъ похилену будівлю. Переводивъ вінъ Історію Англіи Маколея, аби видавець печатавъ ёго переводъ у ёго жъ печатні и оплачувавъ житло и матеріалъ; а що Кулішъ бравъ за свою роботу, те роздававъ робітникамъ... Мусивъ вінъ продати свою печатню такъ, що замість трохъ тисячъ готовихъ грошей, котрі положивъ на се діло, вернулось ёму тільки дві-тисячи-сто карбованцівъ, да й тихъ и досі не оддано. Им'я ёго зосталось на печатні по умові, и дуже вінъ про се жалкує, бо перепродано печатню у лихі руки.

(Дальше буде).

БИБЛІОГРАФІЯ.

Вгадка за 6 л. п. Григорія Яхимовича Митрополита галицкои Руси. Выголосивъ при номинальнѣмъ богослуженью в Тернополи р. 1865 Стефанъ Качала парохъ Шельпакъ. Львівъ. В типографіи Института Ставропигійского, 1868. — Цѣна 6. кр.: а. в.

НА ЦІЛІ ЛІТЕРАТУРНІ.

Зложили вп. и чесні панове: Павло Петрушевничъ (зъ Поділля) 3 р., Петро Головацький 3 р. 50 кр., М. Д . . . . 5 р., Боровецъ 2 р., Купрій Стражинський 50 кр., — разомъ 14 р. а. в. Дочисливши до сєго в 15 Ч. Правди викавану складку в скількості 553 р. 95 кр. а. в., вносить загальна сума 567 р. 95 кр. а. в.

Тернопіль 10 Цвітня, 1868.

Ом. Партицький.

Головні помічники при редакції: *Б. Згарський, М. Косакъ, Др В. Лукавський, Ом. Партицький, Др К. Сумський.*

Відповідає за редакцію: **Іванъ Микита**

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходять 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносять: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнёго Дому,“ (Краківська улиця). Администрація підъ Ч. 411³/₄.

ТУРЕЦЬКІ БРАНЦІ.

Оповідання Морозенка.

Польска политика прямувала усе до того, щобъ Польщу, Литву и Русь въ одну католицько-шляхоцько-польску державу зілляти. За католичили и спольцили пани и єзуїти майже цілу Литву. То жъ саме задумали и зъ Руссю, да тільки розбилась їхъ сила о твердість характеру руського народа, неначе корабель о скалу кам'яну. Сильною та и єдиною майже збройною обороною Русі-України було козацтво. Воно то неразъ уступалось за права та волю народу, воно то було и „приблїзцемъ“ утисненихъ Русинівъ-Українцівъ. Спізнали се польські пани добре, — тому и не бажали нічого більше, якъ тільки знівечити козацтво, бо безъ козацтва — думали — загине сила народна и цілий народъ руський. Щастє переходило у тій довговіковій борбі міжъ козацтвомъ а панствомъ то на одну, то на другу сторону. Не оденъ разъ приходилось козакамъ підлягти силі війська панського, — а найбільшъ се діялось изъ недбалства гетьманівъ або изъ ледацтва козацькихъ бандъ. Яка доля судилась гетьманамъ: Наливайкові, Гудзанові, Остриїнинові и иншимъ — се відомо. Западала козацька сила по такихъ злиденихъ війнахъ чимъ разъ більше — а після смерті Остриїнина здавалось, що придавили пани-Ляхи її на віки вічні. Козаківъ обернено у посполитихъ людей, повідбїрано їмъ усі привилєї, що спромагали їмъ до піднесення своєї сили. Комисарівъ та иншихъ посіпакъ надъ ними настановлено, щобъ зборонити їмъ по чорному морю човнами плавати; — відїнято козакамъ и право обирати собі гетьмана. Отто жъ ставъ теперъ козакъ після такихъ роспоряджень посполитимъ чоловікомъ; бувъ післанцемъ, послугачомъ та рибалкою, робітникомъ по панськихъ ланахъ. Задавивши оттакъ козаківъ після смерті Остриїнина задумали пани-Ляхи знівечити до основи всяке відособненне народу руського відъ ляхького, — знівечити єго

народність. А коли віра православна найбільшъ значала руську народність проти ляхької, то и перший ударъ павъ на віру православну — на „благочестиве.“ Силкувались вже изъ давна єзуїти надъ скатоличеннямъ народу руського — а теперъ, коли козацтво підупало, думали зовсімъ запровадити по усімъ усюдамъ унію, яко посередокъ межи православною а католицькою вірою. Тому и не зважано вже теперъ на ті обіцянки, на ті угоди, які починивъ король Владиславъ изъ Київськимъ Метрополитою Петромъ Могилою. Почали наново зневажати віру православну — та ширити унію. Не мало причинився до розъярення руського народу немирлюбивий Метрополитъ униїцький Рудський, а по нїмъ Сіслова; — роздували вони ту злиденну искру, що вибухла полонїннямъ незабаромъ підъ гетьманомъ Богданомъ Хмельницькимъ, тоді ще військовимъ писаремъ.

Коли оттакъ народъ руський чимъ разъ більше ненавистю проти Ляхівъ-панівъ занаявся, коли найсильніща оборона Русі и Польщі проти Татаръ — козаки — уставала та ниїла, розпочали Татаре наново свої хижацькі напади на плодovitу но безталанну Україну. Заганялись вони теперъ сміливо у глибину України, грабили та палили села та хуторі, заганяли скотъ у свої кошари, а людей брали у ясиръ. Не одна тиснчка людей українськихъ стогнала тоді у неволі турецькій, проливала гіркі слєзи за рідною Україною, — а не було козаківъ, щобъ визволили біднихъ християнъ изъ лютої неволі. У такий то часъ впадає и наше оповіданне.

У козацькому хуторі, що стоявъ надъ річкою Судою, жила козачка, вдова Горпина зъ двома діточками-сиротами. Її чоловікъ, покійний Опанасъ, сотникувавъ підъ гетьманомъ Павлюкомъ. Полягла єго голова коло Боровниці, а Горпина осталась вдовою зъ своїми сирітками. Берегла їхъ мовъ два ока, годувала якъ могла. Івга, вже дівчина на під-

лету, помагала въ дѣ-чѣмъ своѣй неньці, — а Петро гулявъ ще за товаромъ по поляхъ. Тільки й утѣхи було старій вдові, якъ приголубить своѣхъ дѣточокъ.

Мабуть Ивга марень-зіллямъ вмивалася, або у росі до східъ сонця купалася, що такою красною та пишною стала. Очи сині якъ те небо, волосъ золотився на головонці, брови наче намалѣвані, личко гладке та рум'яне, хочъ води напитця, а станъ гнучкий, мовъ у тополі. Хорошою вдалася Ивга мовъ гетьманша, а красною якъ калина въ лузі. Хто не зглянетця, дивуєсь, втішавсь дівочою уродою. Не оденъ пророкувавъ її щасливу долю, не оденъ уже впередъ її сватавъ за гетьмана. Но людська доля у божихъ рукахъ, а чоловікові її відгадати годі!

Зачувъ татарський ханъ у Криму, що на Україні Ляхъ съ козакомъ посварився, що пани козакамъ воді не дають, та за плугомъ ходити заста-вляють, що нікому вже боронити переходу на Україну, — то вже и позберавъ невірнихъ зъ Бужаку, Ногаю и Очакова. Позлітались невірні якъ хижі орли до Бакшисараю, а звідси мовъ саранчі чорна хмара пустилися на нашу Україну. Куди поганці йшли, тамъ вже и трава не росла, скрізь пліндували, налили та мордували, то забрали у полонъ біднихъ Християнъ. Недаромъ співають у пісні про ті пожежі Татарські:

Що ся въ полі забіліло,
Ой чи гуси, чи лебеді?
Теперь гуси не літають
А лебеді не плавають;
То Татаре полонъ женуть:
Оденъ полонъ зъ жіночками,
Другий полонъ зъ дівочками,
Третий полонъ зъ дѣточками...

Відъ ріки Самари ажъ по Сулу плачъ, кровъ,
курава и згарища...

Загостила люта орда и на хутіръ вбогої вдови Горпини; не пожалували невірні и бідної удови. Якъ ні молила, якъ ні благала вдова Горпина лютихъ Бисурманъ, усе не помогло, усе дарма. Хутіръ обернувся у понілъ, тільки ще пообсмалювані стіни позістали, — скрізь палав огонь, скрізь зойкъ и плачъ. Ой то не орлиця за свої орленята бѣтця, то стара Горпина на лютого Бисурмана руки здіймає, свої діги заступає. Не встояла стара сила проти ворога; повалилася Горпина відъ турецької шабляки... Нещасні жъ дѣточки безъ матери.

Сердешну Ивгу взяли
По при коню на реміно,
Ой кінъ біжить дорогою,
Ивга наша терниною;
Назадъ себе заглядає,
Кровця сліди заливає,
Чорний воронъ залітає,
Тоту кровцю йспиває...

а сироту Петра по при возі на мотузі.

Назберали поганці здобичі и бранцівъ чимале, напилися християнської крові доволі, и вже назадъ до Криму вертають, а за ними вороння та хижі орди літають. Хто зъ безталаннихъ бранцівъ нездужавъ далі йти, тому устроить лютий Татаринъ винджаль у серце, відріжуть изъ рукъ ремінь и лишать нещасного середъ степу на поживу орламъ та сіроманцямъ.

Жене лютий Татаръ, мовъ юрму овецъ, біднихъ Християнъ, невидить, нечує ні слізъ ні плачу християнського. Плачуть бранці, ридає Ивга, бо й ноги вже зболіли, и реміння у руки вѣлося, — роздалась сумна пісня:

Косо моя жовтенькая,
Вже не мати рідненькая
Буде тебе заплітати,
Квіти въ тебе затикати...
Лютий Татаръ тя рощеше
Нагайкою ремінною,
Ахъ Боже мій милостивий
Змилуй ся Ти наді мною...

Вернули вже Татаре до Криму и зачали здобичъ паювати та бранцями ділитися. Припалося тому двомъ, тому тромъ, а ханові сорокъ людей українськихъ. Ой буде старий козаць сідоголовий вражому Татаринові стадо пасти, а ненька, зазуля старенька, татарчатка колисати, а нещасна, чорнобрива Українка, у гарему татарському слѣзи проливати, въ горю свій вікъ коротати.

Припалося хороша Ивга самому старому ханові. Замкнули сердешну у гаремъ, на плачъ та на тугу за своєю рідною Україною, за ненькою, за братомъ Петрусемъ.

Принався нещасливий сирота Петрусь простому буджацькому Татарові. Недали ёму вороги лукаві хочъ у купі зъ сестричкою слѣзи проливати, у неволі тяжке горе переносити. Пігнули сироту Петра у буджацькі степи на вічну розлуку зъ сестрицею.

Не довго пробувала цвітка бакшисарайська (такъ назвали евнухи Ивгу за-длѣ її чудної уроди) у гаремі кримського хана. Незнавъ ханъ кримський свому султанові більший подарунокъ принести, якъ Ивгу хоропу, вродливу у Царіградъ післати. Цілу дорогу плакала, ридала Ивга; — не втішали її ні шовки, ні адаманки, ні перли, ні рубіни, ні смарагди, що блищали на білій, лебедій шні. Чимъ більше віддалявъ корабль відъ Криму, чимъ більшъ зближавсь Царіградові, тимъ більша туга западала на серце, тимъ більше ридала Ивга, — мабуть серце віщувало, що на віки вже покинула вона рідну Україну. Далі стала, внесла очі голубі у синєе небо та й рекла: „Боже! най дѣтця воли Твоя святая!“ и замовкла и вже більше не ридала, лишъ сумно — сумно гляділа навкруги себе. Неразъ то чула Ивга

відъ свого батька Опанаса де-що про синє море, якъ гуляли козакъ сміливо по тому морю, якъ неразъ потапали и на дні моря на віки упокоювались,— но ніколи її и на думку не прийшло, що бѣ вона колись сама плила хвилями того козачого моря, що бѣ вона побачила той Босфоръ та Царіградъ. Не радо зближалась Ивга до Царгороду, не по своїй волі плила вона у далеку чужину; — рада бѣ вона теперъ спочити на дні синєго моря, но годі! раби турецькі, якъ ті собаки, вірно стережуть її.

Приплили до Царіграду; посадили сирітку Ивгу у богаті ноші, шовкомъ вибивані, а золотомъ вишивані, та понесли раби ажъ у серай Султана Ибраима. Запровадили її у світлицю, — а тамъ ясно, ясно блищать и стіни и стеля, мовъ лучі сонця небесного; скрізь чудні пахощі, всюда дивани та коверці золотомъ та срібломъ перешивані. Вступила Ивга у світлицю, а ту витають її красні дівниці, пишнорослі одаліски, а вона незнає що зъ нею дітця, вона то все на яві видить, а її здається що се тільки сонъ, маря.

Знає чоловікъ де уродився, але де вікъ свій прожне и де загине, то лишъ оденъ Богъ знає. Такъ и нашъ Петро; недовго баривсь вінъ въ Крими,— продавъ ёго кримський Татаринъ за роба одному царгородському Туркові. Такъ и Петро нашъ дістався до Царіграду, не знаючи нічого де ёго сестра обертається. Привикъ помало Петро до свого лиха, — привикъ до рабства якъ пташка до клітки...

Щиро й вірно служивъ вінъ своему панові Мехмету; то жъ и полюбивъ ёго Мехметъ наче рідного сина, и повіривъ ёму навіть цілий свій склепъ набитий чужоземними овочами. Полюбивъ Мехметъ свого Юсуфа (такъ прозвали нашого Петра по турецькій) полюбил и товариші ёго, и всі хто ино спізнавсь изъ малимъ Юсуфомъ. То жъ и відбувавъ Юсуфъ щасливо свій товаръ, и ще більше полюбивъ ёго Мехметъ. А бувъ нашъ Юсуфъ дивноі пам'яті и великихъ здібностей. Ёго оповіданнями та розказами втішались старі и молоді, у купецькихъ річахъ справитця якъ найлучше. Що разъ зачувъ Юсуфъ, то не забуде; де разъ бувъ, тамъ не заблудить. Де не пішло ёго Мехметъ, чи на передмісті Скутарі, Тофану, або Галату що купити, або коло пристани запаси свіжихъ овочівъ відобрати, — то нашъ Юсуфъ такъ справитця, що и самъ Мехметъ лучше не втне. Чи разъ то минавъ вінъ султанський серай, чи разъ бачивъ вінъ и самого Ибраима, якъ на вороному коню изъ брами Бабигу-Манюмъ виїжджавъ, — а ніколи не прийшло ёму и на гадку, що у тихъ яснихъ, світловеличарихъ палатахъ ёго рідна сестра Ивга пробуває, за рідною землею, за братікомъ Петрусемъ тужить, пече.

Хочъ добре пташні у клітці: и їсти и пити недостатокъ — та волі немає. Нудить пташнина за світомъ у тісній клітчині, побивається за волею, за ріднимъ, вольнимъ гніздомъ.— Такъ и нашъ Юсуфъ, хочъ ёму и у Татарина добре и гараздъ, всього недостаткомъ, що лишъ серце збагне — а таки неразъ вінъ головоньку понурить, неразъ тихенько сумну пісню рідну заспіває, неразъ свою рідну зелену Україну, свою небіжку неньку Горпину спогадає, неразъ тяженько зариде; а спом'яне свою сестру Ивгу, що десь Богъ зна де загинувъ, то серце ёму відъ роспуки кривця, — и бажавъ би вінъ дістатись на свою рідну Україну, щобъ помстити ворогові за матіръ, та за сестру рідну. Тяжко сиротині, якъ спогадає що прийдецца ёму одиноко на далекій чужині загинати.

Хто не знає ті красні — чудні ночі у Стамбулі? Море дримає, хіба лишъ човникъ коло берега сюди туди тихесенько мовъ по леду сунетця, або часомъ відъ Дарданелівъ вітрець тихенький, мовъ женихъ зъ моремъ, полоскоче... Срібний місяць розсіявъ бліде світло по тисячнихъ золотихъ баняхъ, куполахъ, вежахъ и турецькихъ півмісяцяхъ. Усі мошеї, минарети, мюскы блищать — ні не блищать, а наче палають въ огні. — Тамъ надъ моремъ мріє у тумані бізантійський замокъ зъ сіма вежами, де разъ славний Скалозубъ почивавъ; — по ципресовихъ — рожевихъ городахъ що мовъ гайки по Скутарі и навкруги сераю наче коверці розстелилися, заводять соловії, буль-буль турецькі, чудесно и чародійно.

На передмісті Скутарі, не дуже далеко відъ гарему Падишаги, сидівъ купецъ Мехметъ, — тамъ мавъ и нашъ Юсуфъ маленьку світлицю. Нічна була тиха и ясна. Юсуфъ не може заснути, думає, гадає — вітворивъ віконце и дивитця на світъ божий та на ёго красу; — нічка красна и мила, але ще миліша тамъ на далекій Україні, де Дніпро грає, бушує — де стени мріють и попеліють. Тамъ далеко за моремъ, тамъ ёго мила Україна, де вінъ изъ своїми товаришами ластівки грався та на пісні и думи козацькі пильно наслухавъ. „Тутъ не зачувешъ такої солодної мови, ні такого співу—мобі мині крильця, полетівбимъ швидше відъ вітру до тебе мій рідний краю, мій незабутній раю, тамъ де стени широкополі и ріки глибокі,—де зазуля на жалині кує, а у діброві соловейко миліще якъ тутъ співає, де орли сизовирні по-підъ небеса вьютця. Тутъ не чути голосу старого бандуристи, не чути й слова про славу козацьку. Відай тебе вже рідний краю не побачу, відай прийдецца мині далеко на чужині погинати; не занесе и буйний вітеръ вісточки обь мині до тебе моя рідна Україно!... Непосадить

мині ні рідна матусенька, ні сестричка мила у годинах червону калину, не прилітатимуть пташки-щобетушки та не приносять вістей із ріднини, — нерозів'язці на моїм гробі хрищатий барвінок, ні рута зелена... О Боже! гірко прийде умірати на чужині!..“ — Такі мислі снувалися у душі молодого Юсуфа. — Вконець заспівав пісню:

До роспуки мні тяжко
Та на чужім краю,
Тут хоч сонце ясно світить,
Я го не видаю, —
Тут хоч співа соловейко,
Я ёго не чую, —
Тут в роскошах сиротина
Плачу и горюю.
Коби можа в ріднім краю
Прожити годину,
Зараз дав бим молодого
Житя половину.
А там зараз бим загинув.
Мило умірати
У тім краю, де родила
Мене рідна мати..

Закінчив співати и умився гіркими слезами.
(Конець буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Саме на той часъ козацькі чатовники привели скількось невольників, що повтікали зъ Криму. Діялося се вь жнивѣ, а вь жнивѣ найбільшъ народу сь татарської неволі втікало. Донесли вони гетьманові, ніби ще вь Криму чули відъ мурзѣ, що ёму готовилась у хана неволя, а товариство ёго ханъ постромявъ би на коляки передъ ворітьми перекупськими. Забунтовала кровъ у Зборовського. Вже хотівъ самъ ити на розірванне купъ татарськихъ, та ханъ угамувавъ ёго, приславши подарунки, щобъ роздавъ проміжъ козаками. Тутъ вінъ ще разъ поманивъ Зборовського корогвою господарською, аби сиділи козаки тихо.

Що жъ теперъ було почати зъ козаками? Довго думавъ Зборовський, та й надумавъ гуляти зъ ними по низовихъ річкахъ. Чи такъ, чи сякъ, а слави и прихильности мусивъ якось у козаківъ добути. Тоді саме Зборовськихъ рідъ борвся зъ короннимъ гетьманомъ и канцлеромъ Замоїськимъ за перевагу вь короля. Великої науки и високого розуму бувъ Янъ Замоїський; ближче всіхъ держв ёго коло свого боку Степанъ Батура, дарма що пани Зборовські допомагали ёму осягти царство. Заколупило їх се за серце; наважлись короля зъ світу зігнати. Сю думку більшъ другнхъ голубивъ середущий братъ Криштофъ. Самійло жъ думавъ доп'ястись переваги надъ Замої-

ськимъ великою прислугою королеві у Речі-Посполитій, а коли ні, то хочъ братаннемъ сь козаками. Нехай козаки про случай будуть прихильні до Зборовськихъ: колись козацька прихильность стане їмъ у пригоді. Оце жъ, пробуваючи за Порогами, пославъ Самійло посланці до брата Криштофа. Міжъ иншимъ одписувавъ ёму братъ, що вь ёго великі таємниці. Шкода, мовлявъ, що не догадавсь тобі шифрованої азбуки приручити; теперъ на папері не можна всього висловити. Зневажавъ тільки короля вь листахъ своїхъ, що не здїме й досі зъ Самійла баниці, а Зборовськимъ не дав переваги; узивавъ ёго идоломъ Вааломъ, що не такому бь маціпурі королемъ зватись, та погрожувавъ, що багачько вже панівъ змовлявця на ёго за свою зневагу. Сь Туркомъ прохавъ не заїдатись, щобъ не почала шляхта ремствувати на Зборовськихъ за турецьку войну, тії бо войни жахаюця. Тимъ часомъ благавъ боржій вертатись до дому, нахлившись козацтво до Зборовськихъ роду. А козакамъ писавъ тимъ часомъ, що братъ Самійло зїхавъ до дому ради воювання турецької сили, бо тільки симъ и сподївавсь козакамъ приподобитись. „Ви, мовлявъ, чесне лицарство, ви вславились не вь одній Польщі; знають васъ и вь чужихъ земляхъ; здобули ви собі великої слави у імператорівъ и великихъ королівъ. Маю вь Бозі надію, що незабаромъ явите своє лицарське завзяття у якому небудь великому ділі, для спільної користи роду Зборовськихъ и вашої козацької“.

Ото жъ, слухаючи братній поради, не надивсь панъ Самійло ні на віщо, опрічъ звичайного гуляння сь козаками по низовихъ річкахъ. Тимъ часомъ видно зъ ёго порядківъ, що привертавъ усе кзичче та ближче до рідного краю. Коні переболіли за Порогами такъ, що нічимъ було гараздъ уганяти й за татарськими хижакими. Пославъ Зборовський до молдавського господаря, допевняючись обіцанки, а самъ прикочовувавъ сь козаками понадъ водою спокволя до Пробитого шляху надъ річкою Богомъ, бо туди мусивъ господаръ 500 коней вислати. Ажъ ось козаки-невольники, втікши зъ орди подали звістку, що Татаре зъ своїми будками на колесахъ зближаюця до Дніпра. Загорілось козацьке серце до здобичи. Не здолівъ Зборовський впинити своє військо гетьманськимъ словомъ, мусивъ пороздавати старшимъ усе добро своє, аби не ламали примир'я. Марно втрачався, бо ханъ лудивъ ёму тільки очи молдавською корогвою.

Козаки на Низу харчувались рибою та звіриною; доволі було по Дніпру и по ёго вітахъ уловівъ, та на сіль було трудно. По сіль козаки ходили на морське узбережжє, де знай плавали ту-

рецькі судна. Виправивши Зборовський човни по сіль у Лиманъ, мусивъ самъ оберетати їх боєвими козацькими човнами. Проміжъ морськими островами, між Дніпромъ и Лиманомъ угнались були Турки за соляними здобичниками ажъ геть у протоки. Козаки лагодились уже до бою, та не заманили Турка у тісний кутъ; и Туркові не вдалось козаківъ у тісноті застукати. Обійшлась козакамъ сіль безъ бою.

Уплило вже доволі часу, а зъ Молдавщини не було звістки. Надумались козаки ити всімъ військомъ у Молдавську землю; виправили комінника свого навпростець до Богу, а самі спорудили човни, спустились у Лиманъ, а Лиманомъ прямували до устя тієї жъ річки. У сему жъ то мабуть поході лучилась їмъ та пригода, що кобзарі співають, споминаючи на морі Зборовського. Тількі замість морської бурі застигли козаківъ турецькі галери. Сподівались козаки пройти човнами поузъ береги, де галери боялись песківъ підводнихъ, ажъ Турки съ Татарами обгорнули їх малими суднами; мусили вони залагти по ямахъ на суходолі, одбиваючи нападъ на остатні човни свої зъ харчами. И того не доказали; покінчивши човни, потягли степомъ навпростець до річки Бога та й натерпілись голоду доволі; поки добились до товариства, що пасло коні понадъ Богомъ виглядаючи човнівъ съ козаками. Довелось тутъ самою кониною харчуватись, бо рибуловний припасъ доставсь изъ човнами Туркамъ да Татарамъ.

Довго піджидавъ Зборовський на Пробитому шлясі одповіді господарської; даремне було жданне. И ханъ и господарь одинаково злувалили. Тимъ часомъ голодъ и нужда пригнітали козаківъ що дня все гірше. Довелось прямувати Зборовському ні при чому въ Брацлавщину, та роспустивши своє козацтво на Вкраїні, до домівки у Злочовъ вертатись. Дознались не малої біди козаки у сему поході, що де-котрі одъ безвіддя та безхлібья по степену падали. Дойшло до того, що гризали кістки, роги и ратиці, знаходячи въ дикому полі, а де валявся жолудъ попідъ дубомъ, то живились нимъ наче лагоминкою. „Такої-то дознавъ нужди Зборовський Самійло, здобуваючи лицарської слави!“ мовлявъ Папроцький на закінчанне своєї повісти; „не страшна була йому и смерть, аби лицарства доказати.“

Отъ же лицарство козацьке не оборонило його відъ лихой долі, ні коронного гетьмана; обохъ наважився згубити. Поблякавши до себе шляхецьке юнацтво, думавъ ударити на Замойського середъ Кракова, а короля иншимъ робомъ зогнати зъ світу. Знавъ Замойський про його замірь и чигавъ на його зъ своїми шдручниками. Несподівано поймавсь йому

въ руки Зборовський, а въ корони були вже перекуплені листи Зборовськихъ про задуману зраду. Осуджено Самійла короткимъ судомъ задвірнимъ и въ тому жъ Кракові, де вінъ сподівався верховодити, одято йому голову. (Дальше буде.)

Топіръ-гора.*)

ВОЛИНЬСЬКА ДУМА

Переспівъ Дениса Федоренка.

I.

Вже журавельки весну авістали,
И жайворонки підъ небомъ грають;
Жаби въ болоті засирекотіли,
Та й соловейки гаї витають.
Дівча въ діброві лука сонъ-зілля;
Кувъ зузультка, вікъ їй віщує...
Чи то жъ короткай, та й безъ весілля?...
Бліснули слези, серце сумує...

II.

Ходить по селахъ,
Дідъ изъ торбами,
Будить святими
Души лісцями.
Всюди селяне
Старцеві ради,
Всюди вінъ первий
Середъ громади.
Навкруги його
Купляцца люде:
„Заспівай, старче,
Що було й буде?“
— „Ой мрі дітки!“
Старець імъ каже:
„Тяжка година,
Та й лихо враже!
Бувъ я тамъ, дітки, де Ингуль-річка,
Злившись изъ Богомъ, рине у море;
Земля Татарська тамъ невеличка,
Да тяжке людамъ відъ неї горе.
Бувъ на шляхахъ я, що Динимъ Подемъ
Звідти прямують на Україну;
Зуздривъ зъ могили підъ небомъ голимъ
Поганъ Татарську, хижу друшину.
День и нічъ бігъ я,
Зъ силъ вибивався...
Гляну, ажъ чорний
Заміть піднявся!
Вороний й галочъ
Підъ небомъ враче,
И щось незриме
Въ оздухахъ плаче.
Хто бувъ у Січі, прикметі знає:
Коза зъ улусівъ ханъ вилітає

*) Гора ця — на Волиню, у Ровенському повіті. На горі — кам'яний хрестъ, а підъ горою — село Переділле. Людський переказъ про Топіръ-гору, здатовано въ сій думі. Діалось у XVI столітті.

До насъ по здобичъ, — ёго, мовъ хмарь,
Птаство голодне пошержеа.

Горе жъ вамъ, дітки!
Рине проклатий,
Не дасть вамъ весну
Празникувати.
Молітесь, дітки,
Святому Богу
Та й тикай кожне
Въ свою дорогу!

Моляцца люде,
А за горою
Галочъ день вкрила
Наче полою.
Клійне-поблійне
Старець до миру:
„Гей, спасай душу,
Та й Богу віру!
Крийтеса, люде,
Хто вуди встигне,
Поки безбожна
Ноганъ наливє!“

III.

Въ темному лузі
Сояце смієцца;
Проміжъ травю
Струточонъ вьєцца;
Надъ нимъ плануча
Верба неначе,
Схиливши віття,
Сердешна й плаче.
Вітеръ стихетька
Віття хитає,
Козакъ въ дівчини
Правди й питає:
„Чи вірно любишъ
Мене, дівчино?“
— „Люблю, якъ мати
Рідну дитину.“
Проговорила
Та й счервоніла,
Шитимъ рукавцемъ
Личко закрила.

Такъ голубятка
Собі воркують,
Ажъ раптомъ галась
Страшенний чують.
Глянуть, ажъ хатя
Въ селі палають,
Димъ по-підъ сні
Хмари бурхають.
Небо надъ ними
Все почорніло,
А сонце кровью
Зачервоніло.

Изъ села люде, забравши дітки,
Гурмомъ безладнимъ въ щуцу тікають;
Несуть икони, хрести, пожитки;
Корогви зъ вітромъ фуркочуть-грають.
Ледве до щуци
Бідахи встигли,
„Гала!“ Татаре

Въ село набігли.
Виють, бурдочуть,
Мовъ буря злюща,
Мовъ середъ моря
Хвиля ревуща.
Бліснули стріхи,
Димъ підлітає,
Чорнимъ кожухомъ
Небо вкриває.
Зникли....

Зосталось
Лишь пожарище.
Вітеръ по чорнихъ
Буртшцяхъ свище;
Міжъ попелами
Печи біліють,
А по руїнахъ
Собаки виють.

IV.

Ой ти Вкраїнський народе милий!
Чомъ съ-поконъ-віку въ горі зниваєшъ?
Чомъ одъ коліски ажъ до могили
Тільки турботу та нужду знаєшъ?

Де твоя доля,
Люде сердешний,
Що въ своїй хаті
Не бувъ безпешний?

Живъ-пробувавъ ти, мовъ та стеблинка,
Що й перегнала бъ иншу травцю,
Давъ мусять гинуть у косовицю;
Рієть ти, мовъ дикий брѣстомъ-дубинка,

Що швидко вгору
Паростъ пускає,
Та злюща пакость
Кору здирає;
Мусить вінъ сокомъ
Силь намагати,
Голий корою
Исть покривати.
Глянешъ на тебе —
Серце вмірає.
Чи Богъ проклаттемъ
Тебе каравъ?
Чи світъ на тебе
Розлютувався,
Занапастити
Притьмомъ завзявся?

Весно, красюща
Землю квітками,
Гарна, якъ дітка
Міжъ дівоньками!
Въ цілому році
Добо найкраща
Для земель иншихъ,
Для насъ — пропаца!
Чимъ ти витаєшъ
Руський ниви?
Що намъ приносишъ,
Пишна богине?
На пожарищахъ —
Чорні руїни,
А на руїнахъ —
Плачъ-побивання...

То жь твоє любе
 Намъ привітання!...
 Геть відь насъ, весно,
 Геть, не вертайся!
 Въ пущахъ та нетрахъ
 Квітомъ вишайся,
 Туди заманою
 Погань огидну,
 Нехай забуде
 Русь-Україну.

У.

Гей ти, Данило,
 Славний козаче!¹⁾
 Чуєшъ, якъ сумно
 Воронне ираче?
 Здавна ти знаєшъ
 Шляхи Татарські,
 Славець ти, хвалоць
 Въ думахъ кобзарськихъ.
 Волосомъ сивимъ,
 Батьку, вкривайся,
 А въ полі битись
 Не зарікайся.
 Гей стрепенися жь,
 Туре нашъ ярий!
 Кличуть у „танець“
 Тебе Татаре,
 Кличуть у танець,
 Та й скалять зуби...
 Заткни невірамъ
 Земдею губи;
 Свисни Щербатимъ²⁾
 Ханові въ сліпи,
 Щобъ ажъ поганий
 Зуби заціпивъ.
 На хтівъ у Крими
 Тихо сидіти,
 Та й забавлявъ несь
 Нашу кровъ пити.

VI.

Крикне ханъ зично
 Хижимъ Татарамъ:
 „Де ступлю, хай кровъ
 Скрізь тече даромъ!“
 Потімъ гира намъ³⁾
 Давъ знакъ бровами,
 Щобъ звеселили
 Їго піснями.
 Гучно триструнні
 Свіглять чунгури;
 Въ ладъ хита лобомъ
 Ханище мурій;
 Кровью наліті
 Вирячивъ очі,
 Якъ звірь, що звісти
 Скотину хоче.

1) Провітавъ тоді на Русі, підъ Кремлянцемъ, сла-
 вний лицаръ Данило Малинський, що погнававъ на Та-
 тарву.

2) Звався такъ знавідметь у Днісла.

3) Гира — музика татарська.

Слухавши пісень,
 Такъ розходився,
 Наче людської
 Крові напився.
 Випустивъ стрілу,
 Закричавъ: аманъ!¹⁾
 Шликі й каптани
 Роздавъ міжъ гирань.
 Шувати дівчатъ
 Виславъ погоні,
 Казавъ спочити
 И попасти коні.

VII.

На Топіръ-горі
 Щось дивне сталося...
 „Господо, рятуй!“
 Крикомъ звалось;
 Бо й тамъ Татарва
 Вже опинилась,
 За кимсь угмалась,
 Та й зупинилась.

А тамъ у лузі
 Зновъ при вербині
 Чомъ галасує
 Погань съ пустині?
 „Дживръ, дживръ!“²⁾ белькочуть
 По-надъ водою,
 Летять, що сили...
 Бо тамъ съ косою
 За свою любовъ
 Козакъ сердешний
 Навпроти Горди
 Вийшовъ безпешний.
 Одинъ зъ арканомъ
 Бувъ припустився,
 Та крикнувъ: Гада!
 Съ коня схилився.
 Бо козакъ њго
 Черкнувъ косою, —
 Беркицьнувъ мурій
 Сторчъ головою.
 Другий шаблею
 Лишь замахнувся,
 Та не встигъ рубнуть,
 Не схаменувся,
 А козакъ њго
 Якъ-разъ улучивъ,
 Ростявъ косою
 На дві унучі.
 Тоді Гординці
 Стріли пустили,
 Їму три жала
 Въ серце встрожили.

VIII.

Чи се на небі
 Загрімотіло?
 Чи на степені щось
 Закопотіло?

1) Добре! браво!

2) Невірний. — Такъ мусявмамо зуть Християнъ.

Чи зь батівнею
Втіка премлятий?

Ханъ у наметі
Лігъ полосатімъ,
Мовъ після жиру
Вовкъ, спочивати.
Кругомъ намети
Мурзівъ біліли.
Підъ гору Топірѣ,
Підъ гай засіли
Татаре; Аллу
Вже прославляють
Та й сире м'ясо
Кінське лигають.

Копоть, що опершу
Далекимъ здарся,
Разъ-у-разъ ближче
Все ростинався;
Вибігъ зь намету
Ханъ съ переляну,
Вибігли й мурзи,
Кричать: Алла-гу!
Миттю поганці
Сідають коні,
Риштують в'язки
До оборони.

Чути вже й голосъ...
Якъ грімъ лунає.
Холодъ гординську
Лаву проймає.
Мріють у полі
Шапки козацькі.
Веде юнацтво
Въ „танець татарський“
Сокіль Данило —
Ажъ глянуть мило!
Кінь підъ нимъ сивий
Басує-рвєцця;
Мечъ у правиці —
Щербатимъ звєцця;
Сяє сталєва
Шапка-мисюрка;
Блискає панцирѣ,
Вієцця бурка;
Борода має
Біла, кучмата;
Крикне у полі —
Наче гармата.
Передомъ скочить
Жіваво до танця,
Затопивъ шаблю
Въ крові поганця.
Збився мургурій
Ханъ съ пантелику,
Не зумівъ справить
Своїхъ до шку,
Сунувъ упередъ,
Мовъ зь мішка шиломъ,
Зчепивъ на шабляхъ
Зь старимъ Даниломъ.
Ажъ ось Данило
Щербатимъ свиснувъ,
Здобувъ ханъ рани

Та й съ поля приснувъ.
Зь московський місяць
Буде лизатись,
Не хутко зможе
На Русь вагнатись.

ІХ.

Зь нетрівъ та зь лісу вийшли селяне,
На пожарище дивляця сумне,
Ажъ не ймуть віри, ажъ серце в'яне,
Такъ зруйновали їхъ село глумно.

Плачемъ голосять,
Тяжко й здихають;
На щє споглянуть,
То й зарідають.
Зболіли груди,
Захрипнувъ голосъ,
Голови звисли,
Якъ в'ялий колосъ.

Дві старі вдови зайшлись слєзами,
Людей питають: „Хто вірить въ Бога!
Чи нема мого сина міжъ вами?“

Друга старенька пита небога:

„Чи не бачивъ хто

Мої часомъ?“

Та й заголосять

Обідві разомъ.

Шкода питання!

Вже й вечоріє;

Сонце за гору

Голову кривъ;

Промінемъ хмару

Позолотило,

А надъ хмарою

Небо темніло.

„Диво! ой диво жь!“

Люде гувнули,

На Топірѣ-гору

Гурмомъ сипнули;

Бо на Топірі

Хрестъ почавъ мріти.

Перші зувдріли

Маленькі діти.

Роспростеръ руни

Вінь каміній;

На хресті снюють

Слова святі.

Що було миру

Ниць повалилось;

Обідві й неньки

Їму вклоуцались.

Одна молилась,

Поклони біла,

А друга кричмо

Заголосила.

До хреста лине,

Щось їму шепче,

Шепче, цілує...

Ніби їй легше...

Та й підъ либъ очі

Позапускала,

Правцемъ безъ духу

Підъ хрестъ упала.

„Ой не вельо жъ вамъ“,
Каже піпъ, „діти,
Бідну небогу
Та й тверезити.
Спитайте лучче,
Яка то сила
Хрестъ передъ нами
Постановила?
То рука Божа
Зробила чудо,
Поки світъ сонця —
Пам'ятка буде.“

X.

На Топірі спать
Повклалися;
Що въ кого було —
Повкривалися.
Місяць надъ миромъ
Стиха сїяє,
А соловейко
Въ лузі співає.
Усі замовкли
Съ тяжкого горя;
Тільки старенькі
Молитви творять;
Тільки завилить
Тамъ немовлятко,
То зітхне зъ жалю
Крізь сонъ дівчатко.
Въ кінець ущухло.

Злиплися віки
Сномъ благодатнімъ
Ніби на віки.
Не спала одна
Тільки людина —
Мати старенька
Зниклого сина;
Квилить по тиху,
Мовъ голубиця;
Зъ очей горюща
Крапле водниця.
Нічонька-мати
Землю покрила,
Все пригасила,
Все потаїла.

Въ бадухахъ всякі
Духи блукають:
Ті дбають щастє,
Ті смерть зсилають.
Все по їх волі
На світъ приходить,
Та й по їх волі
Изъ світу сходить;
Потайні коси
При собі носять,
Людське дихання
На устахъ косять.

Люде вартіві
Нагле поснули;
Зъ неба дві зірки
Внизъ полинули;
Въ темному лузі

Зірка зникає,
Друга на гору
Тихо злітає.
Хрестъ на Топірі
Заворушився;
Камінь, мовъ тіло
Біле, світвся
Намалювалися
Карні очі;
Забованіли
Коси дівочі;
Уста рожеві
Любо всміхались,
Руки обняти
Роспростирались.
Ажъ ось прилінувъ
Янголь крилатий,
Подавъ дівчині
Изъ себе шати.
Въ янгольськихъ шатахъ
Дівчина гожа,
Мовъ просто съ церкви
Святая Божа,
Съ каменя вийшла
Собі тихенько,
Поміжъ сплющїми
Майнє легенько.
По-надъ землею
Знившись летїла —
Де верба въ лузі
Много вкрила,
А зъ високості
Глянула въ воду:
„Чи пізна милий
Мою уроду?“
Та й усміхнулась,
Мовъ квітка сєя,
Якъ поцілунокъ
Ранокъ вітає,
А підъ рукою
Серце заграло,
И очко щастємъ
Ажъ запалало.

XI.

В І Н Ъ.

„Ой не дали жъ намъ
Щастя дожити!“

В О Н А.

„Зведить Господь рай
Нашъ відчинити.
Давъ намъ дознати
Щастя такого,
Що не боїцца
Нїчого злого.
Трома стрїлами
Тебе пробіли,
Та й на сїмъ світі
Насъ розлучили.
Дай — поцілую,
Кожну стрїлину,
Рутою рани

Твої обвину.
Чого жь сумувашь?"

В І Н Ї.

„Не сумувати
Не зможу: чувъ я,
Якъ моя й мати
Билась у землю
Та голосила.
І втішати
Не моя й сила.“

В О Н А.

„Та й я не знаю,
Де моя мати:
Богъ не дозволивъ
Про неї дбати...
За мною гнались
Хижі невіри.
На Топірь-гору,
Що люті звірі
Отъ-отъ близенько...
Тільки съ півъ-гоні...
Вже й досягають...
Вже їхъ долоні
Коси мові
Отъ досягали.
Крикнути тільки
Уста здолали:
„Господе, рятуй!“
Та якъ простерла
Руки хрестомъ, я
Такъ и замерла.
Такимъ то чудомъ
Спасъ Богъ одъ гауму!
Теперь я маю
Єдину думу:
Кожної ночі,
Саме въ півночи,
Буду літати
Тебе втати,
Ранонькі любі
Та й цілувати...“

XII.

Ой тамъ за гаємъ
Небо зъ землею
Зійшлося, ніби
Своє зъ своєю.
Тихо блукають
Хмари стадами;
Русалки мріють
Міжъ яворами.

На світъ зайнявшись,
День уже динше;
Вітерець трави
Й листя колише.
Вовки та лиси,
Що жирували
Татарськимъ трупомъ,
Геть повтікали,
По пущахъ, нетрахъ,
По логовищахъ,
Зъ мертвого поля —

Съ побоевнища.
Ось вийшло сонце!
Багаттемъ сясъ,
Проміня любе
На світъ зливає:
Давно сховалась
У хрестъ дівчина;
Козака вкрила
Въ лузі вербина.

Надъ пожарищемъ
Ластівки вьюцца;
У лузі бжілкі
Медомъ пасуцца,
Любо гостюють
Поміжъ квітками;
Бусель поважно
Дибле плавами;
Чайкі кигичуть,
А бугай бугу
До нихъ озвецца
Съ темного лугу.
По ставу грають
Золоті хвилі,
А соловейко
У саду квилить;
Цірвав качка;
Гуска гегече;
Крильцями въ полі
Жайвіръ трепече.
На пожарищі
Скрізь обгорілі,
Мовъ чорна варта,
Шули стрімили.
Крили все поле
Татарські трупи;
По нимъ шугають
Ворони й круки,
Шарпають тіло,
Очі довбають,
„Похоронъ темний“
Орді справляють.
А надъ горою
Топіромъ сясъ:
Кам'яні руки
Хрестъ простягав

— ❦ —

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Дальше.)

Поки жь до такої біди дійшло, обїхавъ Кулішъ изъ своєю жінкою мало не всю Европу, дивуючись цивілізації щасливихъ народівъ и сумуючи, що не дають лукаві люде рідну Україну такъ цивілізувати. Вернувшись, написавъ вінъ, у Мотронівці, повість Майоръ и напечатавъ у журналі „Русскій Вѣстникъ.“ Катковъ тоді ще не одичавъ розумомъ. — Думка про народню освіту була найлюбіщою думкою Кулішевою. Видавъ вінъ въ 1857-му року Грама́тку у п'яти тисячахъ примірникахъ, и, щобъ її не куповано дуже въ сто-

лицяхъ, миставивъ ціну півкарбованца, а на Вкраїні знедівъ продавати дешевше, ніжъ стоїла ёму самому; до того, багачько тихъ Граматокъ пороздаровувавъ усюди. Отъ же знайшлися письменні та довгоухі люде, що печатно докоряли Кулішеві за називу зъ Граматки и іншихъ книжокъ! Мовчавъ Кулішъ, бо думавъ, що такихъ людей самий гріхъ їхъ карає. Трохи згодомъ видавъ вінъ меншу Граматку у восьми тисячахъ примірникахъ, и розпродавъ її за безцінь, або пороздаровувавъ. Коли жъ хто думає, що Кулішъ зароблявъ гроші для самихъ грошей, то нехай у тихъ спитає, кому вінъ дававъ гроші безъ вороття, яко научню підшогу, по сотні и по три сотні карбованцівъ: свого часу такі люде обізвуща. А скількі відъ ёго йшло збогому простолюду, найпаче жъ сліпимъ кобзарямъ и лірникамъ, то про се тільки найблизчі приятели ёго знають!...

Найлюбіща ёму людина зъ простолюддя була и в хрещенниця ёго Оленка Вовківна, воронізька возачка, що хрестивъ вінъ її бувши ще у дяка въ школі. Мати Кулішева дуже любила и стару Вовчиху, моторну, говірку бабу, и її Оленку: въ очу у Куліша, на сій Оленці, що вже давно замужемъ и обсадила себе дітьми-козачятами, сияє одсвітъ матернёго серця. Якъ колись Уляна Терентівна, такъ теперъ вона бере відъ ёго запомогу.

Вернімося зновъ до літератури. Року 1860 видавъ Кулішъ альманахъ Хату. Хотівъ бувъ видавати підъ сею назвою, журналъ, та ёму не дозволено. Тоді взявъ за се діло Білозерський Василь и 1861 року почавъ видавати Основу. Того жъ року поїхавъ Кулішъ изъ Костомаровимъ купатись у морі; жили вони вкупі зъ місяць у Нищі и въ Монако, були въ Генуї, потімъ розїхались: Костомаровъ вернувся у Петербурхъ, а Кулішъ довго ще вештавъ одинъ по Італії, — проїхавъ у Відень, зъ Відня залізницею до Дунаю, Дунаємъ завертавъ у Турещину, съ Турещини опинивъ у матері Гоголя, въ Полтавщині, проживъ тамъ зъ місяць и въ-осени вернувся у столицю. Бувъ се понурій періодъ ёго життя; сумувавъ тяжко; а чого — хіба бъ у цілій книжці можна розяснити. Надъ Lago Maggiore щось наче шепнуло ёму стихъ:

„Ходжу берегами — та й не находжуся“...

Зъ сего стиха виснувалася дума про Україну, а та дума повела за собою рій думъ, и такъ за малий часъ, уродилися Досвіткн. — Тоді саме вінъ читавъ Данта и ёго біографію. Ще зъ Генуї писавъ Кулішъ до любого свого приятеля и земляка Глібова Леонида, шкодуючи, що самъ не має вдачі до стиха, и раючи ёму переказати по-патному деякі сонети Дантові; а днівъ черезъ п'ять

уже не давали ёму покою, мовъ бжолн коло вуха свої власні стихи.

Роспушу я свої думи
Та й не позбіраю;
Ростеклися сумуючи
По рідному краю...

Дума являлась за думою. Разъ щось сумно співало ёму думу про бідолашнёго Солдоницю (де гинули козаци 1596 р.), зновъ — про Кумейли (1637). Тоді жъ манило ёго на Дунай, и ще не бачивши Дунаю написавъ вінъ початокъ Дунайської Думи. Поему Великі Проводи розпочавъ Кулішъ на пароході, плывучи Дунаємъ, и томила вона ёго дотн, поки не засівъ у Гоголихи, въ Василівці, всюди ёго трівожено, або жара знемогала. Тамъ походяючи якъ у себе дома, попідъ розлогими липами та дубами понадъ водою, зложивъ вінъ и Великі Проводи и другу поему — Настусю, и багачько де-чого ліричнёго (Великі Проводи дуже попсовані цензурою.) Въ поезії Куліша народня историчня струна дзвінить такою правдою якъ ні у кого зъ нашихъ поетівъ; разомъ зъ тимъ чувця велика, недовідома сила рідного нашого слова, и глибокий душевний сумъ, хоча заспівъ икъ Досвіткамъ одзивающа якоюсь вірою и надією:

„У досвіта вставъ я... темно ще на дворі;
Де-не-де по хатахъ, ясне світло сяє, —
Сяє ясне світло якъ на небі зорі...
Дивуюсь — радію, — у серця питаю:
— Скажи, віще серце, чи скоро світъ буде? —
— Ой скоро світъ буде.
Прокинуцца люде,
У всяке віконце,
Засияє сонце...“

„Ой ударю жъ зразу у струни живій:
Прокиньтесь — вставайте старі й малі!...
Віщуванимъ новимъ серце мовъ б'євця —
Черезъ край изъ серця рідне слово левця!...“

Спогадаймо тутъ про одно діло Кулішеве, що треба бъ було десь попереду згадати, — та що въ ёго житті все важить, тимъ байдуже міні було за планъ сего писання. — Якъ умеръ Шевченко, то зайшла річъ про пам'ятникъ, який би годилось надъ нимъ поставити; Кулішъ сказавъ: „Шкода того кошту и заходу. Шевченкові треба спорудити пам'ятникъ нерукотворний. Нехай збірающа громада земляківъ въ им'я Тарасове, щобъ взнали добре одинъ одного, а съ того — побачите, яка буде користь.“ Такъ и сталось. Почала щонеділі громада збиратись и творити малу складовину грошеву на школу и інші добрі речі о имени Тарасовімъ. Те жъ почалось у Москві; те жъ и по іншихъ городахъ. Незабаромъ огласивъ Кулішъ таку думку: що въ насъ на Вкраїні ремество по селахъ підупало; которі жъ ремесники навчающа по городахъ, ті набірающа поганихъ звичаївъ и

псують сільський людь мовь заразою. Черезъ те мовивъ далі и землю пашугъ не такъ то добре, и весь побить простолюдний стоить у насъ низько; не всюди въ хаті коло дверей залізу клямку побачишь, и столярної роботи по селахъ дуже мало. Тимъ-то, казавъ, годилось би намъ спорудити хліборобно-ремесну безплатню школу, щобъ хлопцятъ навчати добре землю оброблювати, садовину порати, коло бджоли ходити, а разомъ съ тимъ плуги добрі робити и всяку хатню потрібність вистачати якъ найкраще. Обернемо свою складовину на таку школу, и нехай ся школа буде зватись „Тарасовою.“ Отто буде ёму найкращий пам'ятникъ, душі ёго найлюбіщий.“

Послухала громада Куліша, та що по тому? Такої школи спорудити не дозволено, ба, й поданого у Министерство Внутреннихъ Дѣлъ проекту не вернено. „Дарма“, каже Кулішъ — и гарячий, и холодний разомъ. „Нехай тільки буде въ насъ думка про се, — то й то вже не мале діло. Збирайте гроші по троху. Хочъ би за свого життя ми й не допевнились пам'ятника Шевченкові, — інші після насъ допевняця.“

Петербурську українську громаду склали не самі Куліші, та й не Кулішівці. Усякихъ люцівъ нашлось туди доволі. Вбачивши те, занедбавъ бувъ Кулішъ громаду, та близькі приятелі благали ёго не відвертатись; „а то“, мовляли „на тебе дивившись и інші відвернуця“. Мусивъ Кулішъ навідуватись де-коли въ громаду, та нелюба вона була ёму. Мовчазний, сидівъ вінъ кінець стола; чужа стала ёму та хата....

Київську громаду ще меншъ вінъ уподобавъ. Постерігъ вінъ тамъ у пісняхъ, у річахъ и звичаяхъ якесь бурлацтво. Було въ тій громаді людей доволі розумнихъ, та чогось вони передъ громадською чѣрню нахилились. Постерігъ Кулішъ, що громада ся довго не встоить, и пішовъ геть відъ неї; яко жъ и сталося.... Поліція тутъ поліцією, а громадяне громадянами.

Про московську українську громаду, про полтавську и харківську порано ще говорити. — Буде того що праведна думка усюди заявлена, и початокъ народнѣму self-help зроблено. Зерно посаджене въ народню душу; ніяка сила ёго и не дошукавца, — и воно колись пустить корінь незримо и виявить могуту красу на сонці. Нехайже буде слава всімъ громадянамъ — и малимъ и великимъ! Якъ ходитимуть колись сини їхъ у громаду, тоді вони свою давню вину розумною радою заглядять.

Здавна, ще зъ київського учительства знамо Куліша яко чоловіка грошовитого, бо не показувавъ нікому нужди своєї, — не любивъ одєжи недбалої, зашмарованої, подраної, або-що — и часомъ дававъ тамъ рубляку, де інші відбувались копійкою. Розказувавъ намъ Чуйкевичъ Петро — якъ вінъ, идучи разъ по Києву, стрівъ старця-дідуся сивого. Розмовляючи съ Чуйкевичемъ про поточню річъ, вийнявъ Кулішъ зъ кишені срібного карбованця и подавъ дідусяві мовъ денежку. (А жалування бравъ тоді мало, — рублівъ до трохъ сотъ на рікъ). И не було се хвастаннямъ, бо ніхто не відходивъ відъ ёго безъ грошей, коли трапилась кому нужда. Хочъ позичить у кого, а дасть. И не самімъ землякамъ роздававъ гроші. Нехай обізуця ті, що знали ёго въ Тулі. Разъ, на поштової станції, міжъ городами Орломъ и Сівськомъ, сказано ёму що якийсь Финляндець, идучи до київського гарнизону, застрявъ середъ дороги, бо витративъ до копійки. Пішовъ до ёго Кулішъ, розговоривъ, — питає: „Скільки вамъ треба грошей, щобъ доїхати до Києва?“ — „Тридцять-пять карбованцівъ.“ — Вийнявъ и давъ. — „А се мій адресъ. Якъ матимете, — вишлете изъ Києва.“ Не спитавъ якъ и зовуть, — и ніколи не одержавъ грошей!...

Велике трудолюбъ, великі праці и розгардіяшъ, високі думки и хлопцячу пустоту, жадобу грошей и недбалу щедрість у ёго можно було вважати не въ одинъ той самий тиждень, а въ одинъ той самий день. Тільки одного, въ ёму не було: на всій Україні и де-інде ніхто не бачивъ Куліша підпилімъ. Коли й випивавъ вінъ зъ приятелями замолоду, — якъ то мовляють, — не проливаючи, — и тоді річъ ёго була твереза и ходя тверда. Ще й надто. Розказувавъ той же Чуйкевичъ, що коли хочешъ Куліша послухати, якъ вінъ глибоко у поважні речі входить и порадою доброю тебе піддержує, то нехай лишню чарку вип'є. По тверезу зривалось іноді въ Куліша таке слово, що кого-небудь вразило и самъ вінъ, прохоловши, жалкувавъ за свою нерозвагу; а на підпитку видавця вінъ міжъ усіма одинъ непитущимъ. Що ми вище сказали про аристократичність артисто-козацьку у Кулішевії удачі, те ще разъ тутъ згадаємо. Коли траплявця ёму пити, то питиме або що добре, або зовсімъ не питиме, опрїчъ звичайної чарки горілки, яку що дня вживав. Коли задумає меблі купити, то — або дорогі купить, або сидітиме на простій лаві. Бібліотеку має таку велику и гарну, наче який панъ на всю губу. — Багацько черезъ ёго руки перейшло грошей. Три рази на віку довелось ёму бути у великихъ догахъ, и три рази оплатився працею голови своєї. Ні разу жъ при томъ не підписавъ векселя, и давано ёму на три тисячі карбованцівъ безъ якої-небудь росписки.

(Конецъ буде.)

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропігійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменя „Народнаго Дому,“ (Краківська уліця). Адміністрація підъ Ч. 411³/₄.

ТУРЕЦЬКІ БРАНЦІ.

Оповідання Морозенка.

(Конець.)

Тої ночі и султанка Тгаранъ, найраща перла Сераю Падшаха, не могла й ока зажмурити, и її та ясна нічка, той чудний співъ соловійвъ якийсь сумъ, явусь тугу у серцю пробудили. И вона вітворила віконьце та дивилась на Божий світъ, на зорі небесні, на дрімаючий Стамбуль... її за вузко було у тихъ широнихъ, золотихъ кімнатахъ, її душили ті чудні восточні пахощі... И її душа тудя гадками-думками літала, де Дніпро синій, де Київъ золоторотий, де ріка Сула, у котрій малою купалася и по надъ крутий берегъ співаночки щебетала, — де могили, кургани, степи безираї зеленіють шовковими травами. Довго, довго гляділа вона візь віконьце, вітала душею на Україні, пригадала собі неньку покійну Горпину и безталанного брата Петра... а тутъ и чує и собі не вірить, що хтось то у скутарі українсьву пісню співа... Серце зраділо и око засіяло, неначе бъ вона справді на Україні зъ дівчатами-подругами пісні на вечорницяхъ проводила. — Вже пісня утихла, лишъ соловейко на ципресі заводить. Наслухала ще довго Султанка, а потімъ заплакала мовъ мала дитина. Хто співавъ цю пісню? Іі такъ мило, серденько її такъ тѣшка у грудяхъ, радо бъ вискочити, бо їму тамъ за тісно, радо бъ щось промовити, та мови не знає:

Віще серце, віще серце
Всѣ передомъ знає,
Воно всѣ би намъ сказало,
Та мови не має....

Цілу нічку и очи не примикалися у Султанки, годі було забути про рідну пісню українську. Хто її співавъ? — може явний невольникъ трибунчучного Паша? — може хто зъ України? Нині скажу ёго відшукати, нині може вчую що про мій рідний, незабутий край. Може нещасний невольникъ немає правди у свого пана, може бідує у чорній

неволі? Треба ёго відшукати, визволити изъ лютої неволі, поліпшити щербату долю!

У такихъ гадкахъ привітало Султанку сонечко виринаюче изъ синѣго Мариморя. Помодилася потай миру, щобъ и евнухи не чули, до Пречистої Діви и до межигородського Спаса, перехрестилася и плеснула у долоні. Отворилися двері, а чорний рабъ ставъ передъ нею: „Най прийде заразъ Кизляръ-Ага!“ Етиопъ уклонився и вийшовъ. Незабаромъ вийшовъ у кімнату сивобородатий начальникъ евнухівъ, уклонився низько та проговоривъ: „Що зволишь розказати дорога перло серайська?“

— „Повище Сераю, недалеко скутарі співавъ хтось нині у ночі українську пісню. Того співака рада бъ я видіти; вишукай ёго и приведи сюди!“ промовила Султанка.

Кизляръ-Ага уклонився и вийшовъ. Слуги й яничари розбіглися по цілімъ місті и самъ Кизляръ-Ага пішовъ шукати українського співака. По дорозі поступивъ до склепу Мехмета и зобачивъ тамъ нашого Юсуфа.

„Ти Мослимъ?“ спитавъ ёго Ага.

— „Ні!“ відповівъ Юсуфъ.

„А звідки жъ ти родомъ?“

— „Зъ України.“

„Якъ ти сюда прийшовъ?“

— „Татаре мене у полонъ взяли, та Мехметові сюда продали.“

„Де ти бувъ сеї ночі?“

— „Дома.“

„А що робивъ?“

— „То що й другі люде роблять — спав!“

„Але ти й співавъ сеї ночі; тебе сторожа Серайська чула; а ти не знаєшь, що ночами співати невільно?“

Юсуфъ лишъ зачервонівся, мовъ калина у лузі и проговоривъ крізь плачъ:

— „Я гадавъ, що тутъ такъ вільно співати, якъ и у насъ.“

„Ходи жь зо мною!“

— „Якъ же жь я можу склепъ Мехмета дв-шати?“

„Зберайся та ходи; я жарту не знаю!“ гримнувъ Ага.

— „Добродію мій любий, паноньку мій мило-сердний, лишть мене тутъ, я більше вже не спі-ватиму.“

„Ходи!“ ще разъ гримнувъ Ага.

Видівъ Юсуфъ, що біда, зібрався, замкнувъ склепъ и ступавъ боязькою ступою за Кизляръ-Агою; трясся, мовъ листъ вленивий відъ вітру, неначе бь ёго вже засудили на смерть.

Идуть вони вузкими й широкими дорогами; Араби, Болгари, Черногорці и всілякі люде кляня-ютця передъ Агою и зглядаютця на блідого Ю-суфа, мовъ би самихъ себе питали: що то за оденъ? що вінъ провинивъ? А Юсуфові ажъ лице пале-ніе — радъ би вінъ и підъ землю попасти.

Вступили у першу Серайську браму и тамъ щезли.

Сидить Султанка Тгаранъ на дивані, голо-воньку на білі груди понурила — задумалася. — Отворилися двері и вийшовъ Кизляръ-Ага.

„А що, знайшовъ?“ запитала скоро Султанка. Ага махнувъ лишъ головою. „Приведижъ ёго сюда!“

Привівъ Юсуфа до кімнати. Лишъ глянула Султанка на лице малого хлопчика, заразъ спізнала свого брата Петра и серденько її сильніше стало битися у грудяхъ. Вона махнула рукою и Кизляръ-Ага вийшовъ зъ кімнати.

„Звідки ти хлопчику?“ спитала тихо Султанка, а Юсуфъ ледво промовивъ крізь слези: „Зъ Укра-їни.“

„Якъ же жь ти називаєшся?“

— „Теперь Юсуфъ а дома Петромъ звали.“

„Якъ називалася твоя ньька и мавъ ти брата и сестру?“

— „Мою нььку убили Татари; Горпиною зва-лася. — Брата не мавъ я, лишъ сестру Ивгу. Обохъ насъ взяли Татари у полонъ; — сестра у Кримського Хана, а мене сюда продали.“

„И мене сюда продали, братіку мій незабу-тий! Я твоя сестра!“ промовила Ивга, слези рясні поллялися по її лицу.

— „Се ти сестро моя, Ивго любя!“ крикнувъ радістно Петро и обое обнялися и щирі слези бли-снули и по личку скотилися, наче дорогоцінні перли.

„Мині серце казало“, прощобетала Ивга, „що се ти сю пісню співавъ и я відгадала: се мій братъ Петро, моя єдина потіха на далекий чужині!“ и зновъ приголубилися и поцілувалися наче ті сизі го-голубъяга. „Коли така вже наша доля, коли вже намъ такъ суджено, нашъ вікъ далеко відъ рідної, неза-бутої України прожити, то хочъ у двохъ згада-

ємо нашу нььку Україну, наші степи й луки, гори и бори, то серцю легше стане и легше у двохъ горе и тугу забувати. Вже не одалиски спі-ватимуть мині пісень, та ще чужинецькихъ, а ти заведешъ рідної української, то й легше поплачетця.“

Оттакъ говорила Ивга и зновъ обое обнялися и сердешно заплакали.

Дійшло и до Султана, що ёго дорога перла знайшла свого брата. Ся вість и ёго утішила. Вже въ Ивги личко повеселішало, вже легше її неволю терпіти, вже легше й груди віддихають, неначе бь тяжкий камінь изъ серця упавъ. Прикликавъ до себе Султанъ Юсуфа, убравъ ёго у соболі и порфири, поставивъ ёго Агою и приймивъ до свого Серая,

Не довго трівало щастя Ивги и Петра. Що ино заблисло імъ сонце, що ино розступилась трохи туга та сумъ великий, а вже зновъ избли-жилася темна хмара, що затьмила імъ ясне сонце—щасливу їхъ долю.

У Царгороді підійнявся бунтъ проти Султана Ибраїма. Улеми скинули Султана Ибраїма изъ оте-манського престоло. Попався Ибраїмъ у темну тем-ницю, щобъ тамъ своє життя досултановати; ту жь погибъ вінъ відъ руки Канитъ-баші на приказъ Муфті. Гірка жь доля припалася нашимъ бранцямъ. У Серая Падішаха єсть оденъ відділь, Ескі-Серай зветця, — тамъ замикають по смерті турецького Султана всі ёго жінки и одалиски, щобъ по нимъ увесь вінъ свій тужили и сумували. У Ескі-Серая, у темнихъ лёхахъ, що и світа Божого не видати, тамъ плачуть султан-ські жінки и одалиски, тамъ и наша Ивга тамъ и Петро, якъ два світла у темр'яві світять. Ой тем-ніе-гасне світло відъ темноти, — ой гаснуть відъ злидедного горя, відъ великої туги, відъ неволі лютої наші світла Ивга и Петро. Не мине динька, не мине година, щобъ не проливали бідні сироти гіркихъ слізъ. Далась імъ ажъ теперъ люта не-воля у знаки.

Чимало часу переминуло, якъ Петро и Ивга у темниці сиділи. Усе гіршало імъ, усе більша туга-роспука засідала у серцю. Ивга ридала, бла-гала милосердного Бога, щобъ спасъ її та братіка молодого изъ турецької неволі, щобъ пославъ імъ утіху, відряду на далекій чужині. Долетівъ мабуть ридаючий голосокъ Ивги до милосердного Бога, вознеслись мабуть сумні, тужливі вздихання Петра у сине небо, — що Господь не забувъ сиріть и въ далекій, ворожій чужині.

Надзорцею Ескі-серая бувъ старий якийсь, сивобородатий Татаринъ. Ёго поморщене лице, ёго чорні повислі брови та понурі очи явно говорили, що сей старецъ не мало горя у своїмъ життю за-знавъ. Приглянувшись ёму ближше можна було до-бачити, що се и не Турокъ и не Татаринъ, — а

по високих чолі, по довгих неначе бь заперозь-нихъ вусахъ, сказати бь, якийсь давний, горемъ прибитий січовникъ. Ніхто не чувавъ у Царгороді про ёго родину, ніхто и не знавсь изъ мимъ такъ по щиро-приятельські, щобъ заглянути у ёго таємничі речі. Затаївсь Татаринъ Исмаиль (такъ ёго звали) у собі самому, нікому не виявлявсь. — Оттожъ не разъ бачивъ вінъ слёзи Ивги, неразъ чувъ вінъ ридання Ивги и Петра, їхъ марікання на люту недолю. А то бувъ на виду якийсь зимний, острый, здавалось не знавъ ні пощади ні милосердя — а теперъ, бачучи горя та недолю братерську, неначе бь пом'якшавъ, змилосердився надъ ними. Неразъ приступить до нихъ, привітає щиримъ словомъ, потішить, розвеселить.

Одного разу приступивъ вінъ до нихъ дуже сумний на виду, та питає: „Не сказали бь ви мині звідки ви родомъ та чи по волі ви тутъ, чи ні?“ — Тоді то стали Ивга и Петро свое життя бідолашне ёму розповідати; приходилось не разъ до слізъ не то вже Ивзі та Петрові, — а и старий Исмаиль проковтавъ не одну слёзу. Слухавъ вінъ сирітського оповідання, неразъ тяженко чогось вздыхавъ, наче бь яке давне горе у ёго серцю розбуджувалось. Скінчила Ивга оповіданне, похилила Ивга и Петро сумно головки.... сидівъ и Исмаиль, зажурившись ніби задумавшись.... а далі наче бь зо сну пробудився, піднісъ голову и сказавъ: „Знаю я те горе и я колись бідувавъ, загинувъ по темницяхъ. Мавъ и я сестру любу, красну, мовъ те сонце ясну; загинула вона, а я, якъ видите, оттуть дїстався. Знаю я що значить неволя, чого стоїть сестра братові. Діточки любі! жалко мині, що ви такъ вь неволі погибаєте. Ласки шукати вамъ у теперішнёго Султана нема що. Воля ваша вь вашихъ рукахъ. Визволитесь самі — будете вольними; а ні, — то ні. Хочете я вамъ допоможу, бо жалъ мині васъ. Послухаєте мові ради, а може вамъ буде благо. — И я оттуть не по волі, не вольний я, а рабъ оттого Султана, що засівъ на отоманському престолі. Я хочъ старий, — а и старій пташині бажаєтця волі. Вашъ край, якъ чувавъ я, сливе гостинністю; у васъ не оденъ чужинець найшовъ приютъ сердешний. Може и я проживу щасливо на волі мій вікъ у вашому краю, — може збереже мій попіль ваша земля. Коли ваша воля, то я потурбуюсь, васъ и мене визволити.“ — Скінчивъ и пильно глядівъ на невольниківъ; слёза тремтіла у очахъ.... Петро и Ивга кинулись до нёго мовъ до рідного батька, припали ёму до нігъ, зъ радісними слёзами вь очахъ дякували ёму:

— „О якъ же жь намъ тобі віддячити, добродію нашъ,“ прощобетала Ивга, „якъ висказати намъ

нашу любовъ до тебе, нашъ утішитель у лютому горю, нашъ спасителя изъ гіркої неволі. По віки тебе не забудемо, а у нашъ край просимо, шанувати та плекатимемъ якъ рідного батька. Не будемъ більшого щастя, ні більшої радості, якъ побачимо тебе у нашій хаті.“

„Не порã дякувати, — часъ минає“, каже Татаринъ, „ви будьте приготовані, а я піду ще про дє-що розвідатись. Завтра коло опівночи виберемось звідси.“ Сказавъ и вийшовъ.

Уже на світъ благословитця. Повнолиций місяць поблідъ, на сході небо забіліло. Відъ моря віє холодний вітеръ — темний туманъ покривъ побережжя, а по долинахъ простяглась сива мрака. Всюда тихо: нічні птахи втихли, поховались передъ дневнимъ світломъ; — гамору людського ще не чути, — солодкий сонъ заколисавъ ще всіхъ — а сонце ясне не виринало изъ синнёго моря. — Тихо и надъ морськимъ берегомъ. Ажъ ту рознісся стукітъ віньськихъ копитъ, а изза гори виявилось три іздці. Оденъ іздець — старий Татаринъ, зъ вінджа-ломъ та пістолями за поясомъ, — їхавъ впередъ пробираючись скрізь дебри та густі корчі. Вслідъ за нимъ їхало двохъ молодихъ Турківъ. Іздці намъ знакомі. Исмаиль, Ивга и Петро виїздили изза гори. И радість и боязнь малювалася на їхъ лицю; коні були помучені, а іздці усе їхъ нага-няли, щобъ віддаитись імъ відъ неприязного Царгорода.

„Скоро намъ треба пробератись вь оцей гай“, казавъ Исмаиль показуючи на ліс, що недалеко у мраці бовванівъ, „тамъ віддихнемо троха, та зновъ потягнемъ до моря, де насъ ожидають чайки.“ Похиливши голову їхавъ Исмаиль. Ліс ставъ ближше вияснитись изъ тумана. Незабаромъ стали наші іздці, передъ лісомъ. Високі дерева та густі корчі не давали приступу. На силу перебрались молодята за старимъ Татаринимъ поміжъ лісовою гуцавиною. Патиччя тріщало, а посохле листя шелестіло підъ копитами — а дичина розскакувалася передъ ними. Ліс стававъ усе густішимъ та темнішимъ. У глинні ліса стали, коні коло деревъ поприв'язували, а самі посідали, щобъ трохи підкріпитись.

— „А не жалко тобі, сивобородатий Исмаиле, кидати своєї сторони?“ спитавъ Петро.

„А хіба жь ви знаєте, котра моя сторона?“

— „Та вже жь не инша якъ Турещина,“ сказавъ Петро.

„Здаєтця ми вже стали щірини приятелями, а ви й досі ще не знаєте, хто я и звідки я. А треба бь вже вамъ разъ знати, що не вражий Турокъ міжъ вами, а хто инший. Ось послушайте: Я ро-

домъ изъ зеленої України, такий же Українець, якъ би й ти Петре. Моя родина була у селі Золотарівці, де я родивсь, виріс і старітись почавъ. Татарва, що пожакувала вашъ хутір, не пожалувала и нашого села. Страшно казати, яке горе насъ постигло. Ціле село сіло попідомъ, що й знаку не остало, а людей та худобу пігнали Татаре зъ собою у Кримъ. Бідувавъ я у Криму, тяжко терпівъ неволю. Изъ Криму діставсь я и кільканайцять нашихъ земляківъ у руки Муфті, що оттеперъ султанує въ Царгороді. Неразъ ми їздили по чорному морю, неразъ завертали до Синопу, Трапезонту, ба и до Кафи їздили. Визволитись намъ було годі, а на поміч зъ Запорожжя не було надії, бо тамъ присіла козаківъ Ляхва. То жъ ставъ я вірно служити нашому панові; не разъ прислуживсь я ёму въ тяжкій біді, не разъ ставъ въ пригоді. Пізнавъ мій панъ мою вірність, ставъ зо мною лагідніше обходитись, а въ конецъ, коли зіставъ Султаномъ-Царемъ, поставивъ мене надзорцею въязниці. Не захтілось би мині вже було тоді и волі, бо, правду сказати, не эле діялось мині; але якъ побачивъ я моїхъ побратимівъ та васъ, якъ ви бідуєте, горокуєте, якъ ви загиваєте у тяжкій неволі, то мене якийсь неспокій — ніби сумъ напавъ. Усе мене щось наче бъ напониало, васъ и моїхъ побратимівъ визволити. Такъ кинувъ я мое надзорство и ставъ способу шукати, якъ би васъ визволити. Хвалити Бога, ми теперъ вже вільні, — дасть Богъ може щасливо зайдемъ у нашу незабуту Україну. Десь тамъ плаче моя мати та батько у сирій землі, що нема їхъ сивка, щобъ заплакавъ надъ їхъ могилою, а сестриця нещасна десь у ночі по полю блудить, до третихъ півнівъ вижидає, чи не надїде братчикъ, її кістокъ, що Татаре порозсіпували, у могилу зложити и могилу барвінкомъ та рутою уквітчати, а каліною червоною засадити.

Покапали слёзи на ёго сиву бороду. И Петро и Ивга згадали своє давне горе, та гірко ридали разомъ изъ козакомъ-старцемъ Степаномъ....

Ще троха посиділи, побалакали, а далі каже Степанъ: „Часъ вже намъ побератись въ далеку дорогу. Недалеко коло берега чекають на насъ козаки-молодці, мої побритими.“

— „Господи Боже!“ — каже Петро — „Ти великий, милосердиемъ твоїмъ, приведи насъ у нашъ рідний край безъ злої напасти, та безъ нещастя.“ Посідали и посчезали міжъ деревьямъ.

У Царгороді лютує Султанъ. Ёму донесли що ёго вірний слуга Исмаиль, та дванайцять невольниківъ и Тгаранъ и Юсуфъ повтікали. Султанъ розівливсь, лютує, кричить, розсилавъ погоню на всі сторони, щобъ або живцемъ привели втікачівъ, або на місци порубали невірнихъ невольниківъ.

Тисячъ яничаръ розскотилось на всі сторони въ погоню.

У сторону, куда поїхали бранці-невольники турецькі, погналось сто яничаръ збройнихъ.

Степанъ, Петро и Ивга вже були генъ въ дорогі. Лісь заховавсь за горами, тільки вершокъ ще червонівсь відъ сонця, що скупавшись у синёму морю виринуло на голубе небо.

— „Чогось мое серце здригаєтця, якесь лихо віщує“, каже Петро засумувавшись. „Відай не побачу я моєї України більше.“

„Кинь лихомъ объ землю, та смійся зъ віщування твого серця“, гукає старий Степанъ. „Веселому легко й лихо перебути“.

— „Дай Боже розминутись намъ съ лихомъ“ — одвітує зновъ Петро, „а на мое серце чогось сумъ западає.“

Саме тоді якъ кінчивъ Петро, задудніла за ними оддалікъ земля підъ яничарськими табунами. То не орли сизокрилі білопірихъ лебедівъ долітали, то не вовки сіроманці стадо овець роспуджали — то Турки, Бісурмане, лихі яничари біднихъ невольниківъ доганяли, несподівано постигали, страху великого завдавали.

„Охъ лихо“, крикне Степанъ назадъ оглянувшись, „на лихо віщувавъ ти намъ Петре. Гей за мною“. И погнались що тху до моря. „Гей братці, товариші!“ кричить Степанъ, „умилосердітця, виступайте изъ заливу морського, та на поміч прибувайте“. Скоро то товариші-побратими зачувають, заразъ на поміч прибувають, за мечі, за пістолі хватають, до бою стають. Такъ ставъ п'ятнайцять немічнихъ невольниківъ — турецькихъ бранцівъ до бою нерівного, завязаного. Жене старий Степанъ зъ Петромъ впередъ, рубають яничаръ, а за ними виступають товариші, готові полягчи борше, а ніжъ попастись у неволю Турецьку. Ой не встоїть сила невольниківъ-бранцівъ проти перемоги яничаръ. Вже старому Степанові голову стято, а Петра молодого три Турки обскочили, рани глибокі ёму завдають, у серце ціляють, изъ коника вороного звалляють. Вже изъ товаришівъ Степана тільки трохъ воює, на Турківъ-яничаръ наступає, перемогу відъ себе відбиває. А де жъ Ивга? И вона була въ бою завязатімъ и вона витягнула шаблю, щобъ до бою стати. Коли жъ бачить изъ невольниківъ тільки трохъ, та ще пораненихъ відбивавсь, а її братикъ Петро у крові купаєсь, звертає вона до берегу морського, та изъ конемъ въ море видаєтця, щобъ лучше потонути въ морю, якъ пережити люту годину. Пігнались за нею яничаре та вже не дігнали, тільки бачили, якъ вона у хвильхъ потапала, на дно моря спускалася. Вже и трохъ останніхъ бран-

ців немає на конях, а на землі кров'ю заливаютьця — вже нема бою, нечуть и хряску щабель. Тільки яничарів сіддесятъ няз сотні осталось, та сумують, думають надъ трупами. Вхопили голову Степана на спису, та погнались до Царгорода, щобъ показати Султанові вражу голову.

Подягла козацька голова Петра у далекій чужині, а Ивга купась во віки у хвиляхъ чорного моря. Нема кому поплакати надъ бідними бранцями, и воронъ не заграче надъ кістями невольничими, нема веньки рідної, щобъ поплакала надъ сердешною Ивгою, нещасною султанською бранкою. Тільки вітеръ загравъ сумно, загудівъ, заплакавъ надъ трупами, а море зашнілось, погналось зъ шумомъ до Царгорода, ніби сварило на Турківъ, та віщувало, що принесе колись ще чубатихъ Запорожцівъ, помстити невинну смерть безталаннихъ сиріть...

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.
(Дальше.)

Теперь звернемо увагу на оповіданне Папроцького, що по верхамъ тільки тутъ прописане. Малює Папроцький широкими розмахами той славний Низъ, де угніздилась козацька воля. Розумно зъ ёго оповідання, чомъ Запорожжє zostавалось дикими полями, нічюю пустинею. Було жъ бо воно глухимъ безлюддемъ; пустошила ёго сарана; далеко було звідтіля до християнськихъ городівъ, що й чоловікъ и кінь гинувъ у переходахъ. Знано тамъ тільки закутки, де рибою та звіремъ поживитись; знано добрі пастовняки місцями; а то відъ урочища до врочища простягалось безвідде зъ горілими травами; самі тільки терній та байраки значіли безкрає степове море. Зайти за Пороги одважувавсь тільки такий, що мавъ снагу до всякої нужди. Щобъ змогло стояти військо у низовій пустині кошемъ, треба було держати про ёго на річнихъ уходахъ купу рибалокъ и звіроловцівъ, — воднихъ козаківъ, мовлявъ Папроцький. Ба й самої соли не такъ то легко було роздобути: Турки боронили солні озера по надъ Лиманомъ, щобъ козаки не коренились коло Порогівъ. Тимъ-то бувъ у козаківъ звичай вьлалити рибу, натерши поперемъ замість соли.¹⁾ Можна жъ дорозумітись, яка була на низовому лицарстві одежа, коли гараздъ

не мали чимъ себе поживити. Отъ же Запорожці ще й похвалялись нуждою своєю великою. Розуміли вони свою козацьку нужду не инако, якъ силу, що нею тільки й переважити азмятія у низовихъ пустиняхъ. Про Татаръ Більский пише, що вони могуті бистриною та снагою до всякої нужди.¹⁾ Не одоліли жъ би Татаръ козаки, коли бъ тимъ же самимъ, що и вони, не вчинились могуті. Тимъ-то, затаївшись ото середъ Порогівъ, хотіли були вдарити на шляхетне військо Зборовського. „Се якісь нещоні паненята“, мірнували собі Низовці. „Не дознавши нужди, не зделіють вони нашого життя козацького витерпіти.“ Тоді тільки вгамувались, якъ обіцявъ Зборовський усяку нужду вкупі съ козаками приймати.

Козакъ-сіромаха — се въ насъ приказна давня; а сіромахою провано вовка, що звичайно волочицца голодний. Козакъ и вбожество, козакъ и нужда — здавня сі слова проміжъ себе рідні. Знаємо думу про козака-Голоту, що тільки й роздобуде одежину, якъ убьє Татарюгу бородатого, а на розумъ небагатого. Згадаймо жъ, якъ народня муза оспівала протопласта козацького, Ганжу Андибера: „На козаку бідному нетягі чоботи сапьянці, видні пъяти й палці: де ступить, босої ноги слідъ пише.“²⁾ Ще й остатніми часами Запорожця малёвано на картині съ такимъ підписомъ:

„Козакъ, душа правдивая,
Серочки не має;
Коли не пьє, такъ воши бьє,
А все не гуляє.“

Оршанський староста Хвилонъ Кимига згадує про черкаськихъ козаківъ, котрі служили 1574 року московському цареві, що були вони великі гольтянаки, а про-те, наже, добре лущили Татаръ, и брали відъ царя більші гроші, ніжъ яке инше військо.³⁾ Прочитаймо жъ, якъ черезъ сотню зъ надаткомъ роківъ після Кимиги, московський піпъ Лукьяновъ описавъ у своєму подорожникові Палівшину:

„Валъ (у Хвастові) земляной, по виду не крѣпокъ добре, да сидѣльцами крѣпокъ, а люди въ немъ — чѣ звѣри. По земляному валу ворота частые, а во всякихъ воротахъ копаны ямы да солома постлана въ ямы; тамъ Палѣвшина лежить, человекъ по двадцати, по тридцати; голы чѣ бубны, безъ рубахъ, нагіе, страшны зѣло. А когда ми приѣхали и стали на площади, а того дня у нихъ случилось много свадебъ, такъ насъ обступили, какъ есть оноло медвѣдя; всѣ козаки Палѣ-

¹⁾ Ojezyste Spominki, wyd. prz. Ambr. Grabowsk.— Piasecki, Chronica Gestorum, etc, 53. — Боллавъ, Описание Украины.

¹⁾ Kronika Polska, 633.

²⁾ Записки о Южной Руси, I, 200.

³⁾ Акты Зап. Рос. III, 173.

овшина и свадьбы покинули; а все голудьба без-порточная; а на иномъ и клока рубахи нѣтъ; страшны зѣло, черны что арапы и лихи что собаки: изъ рукъ рвутъ. Они на насъ стоя дивятся, а мы имъ и втрое, что такихъ уродовъ мы отроду не видали; у насъ на Москвѣ и въ Петровскомъ кружалѣ (шинкѣ) не скоро сыщешь такова хочъ одного.¹⁾“

Удержуючи козаківъ відъ нападу на Татарські улуси, Зборовський, якъ ми вбачали, мусивъ задовольнати їхъ своїмъ добромъ. Те жъ саме чинивъ и король Степанъ. Пославъ козакамъ черезъ городъ Луцькъ сукно, дававъ їмъ жолдъ за походи въ Московщину. Тільки жъ бо мало було въ ёго грошей, щобъ зодягти и прохарчити всіхъ низовихъ сіромахъ, що звикли живитись „турецькимъ да татарськимъ добромъ.“ Та й корисніща була боєва здобичъ на Низу, ані жъ усякий инший здобутокъ. Тимъ и постали українські осади, що добре заробляли сміливі люде въ походахъ. Шкода було тихъ универсалівъ, що повелівавъ король Степанъ уписувати въ гродські книги, виставляти на велелюднихъ становищахъ, по торгахъ, коло церквѣвъ и ратушъ, або розсилати по панськихъ домахъ. Универсали грізно наказували кожному шляхтичови-землянину хапати бездомівню шляхту, міщанъ и иншихъ простолюдцівъ та саджати по в'язницяхъ, якъ дознаюцца про кого, що ходивъ на здобичъ козацькимъ звичаємъ²⁾; а узгрянинні старости й дідичі земель руськихъ, подольськихъ, волинськихъ, київськихъ по давнѣму робили козакамъ усякі, мовлявъ, *adminicula* до походу. Тимъ самимъ робомъ що Турки, торгуючи въ Очакові, Білгороді, Тягині (Бендери), давали вбогій Татарві своїхъ коней до нападу на українські осади, узгрянинні пани спромогали козаківъ зброєю и всімъ припасомъ до походу въ турецькі землі, а де-які, то й самі зъ ними козакували. Не подоба жъ було королеві позагнузувати козацтво, воюючи всіма потугами зъ царемъ московськимъ. Не помогли ёму й дві голови, що знявъ зъ козацькихъ гетьманівъ, — Підковину року 1578, а Зборовського Самійлову року 1584. Роздратувавъ тільки завзятихъ, досягаючи довгимъ королівськимъ мечемъ при случаі. Відъ Підківщини до Зборовщини козацтво не переставало ходити за Дністро по здобичъ; якъ же пославъ король, на другий рікъ по страті Зборовського свого дворянина Глибоцького на Низъ, щобъ налякавъ їхъ королівськимъ великимъ пересердемі, посадили вони Глибоцького глибоко въ Дніпрі.³⁾

¹⁾ Путешествіе въ Святую Землю Священника Лукьянова (Русскій Архивъ, годъ первый, стр. 154.)

²⁾ Архивъ Югова. Росс. III, 12.

³⁾ Heidenstein, Dzieje Polski, II, 362.

Надъ послушными королеві козаками гетьманувавъ тоді князь Михайло Рожинський, синъ покойного Богдана. Вінъ „у купі зъ иншими козаками, товаришами своїми запорозькими“ піймавъ одинадцять сіромахъ, що вчинили такий бѣшкетъ королеві. Розбишакъ прислано зъ Низу въ кайданахъ до намісника воєводи київського князя Матуша зъ Збаража Вороницького, щобъ державъ їхъ на замку за сторожею, до королівського суду. Отъ же князь Вороницький більшъ опасувавсь козацтва, ніжъ короля самого. Пославъ вінъ в'язнівъ изъ замку до ратуши, нехай магдебурці стережуть Запорозцівъ. Війтъ изъ своїми райцями злякався такъ же само: „що якъ намъ сихъ нетягъ устерегти відъ козацтва, коли ми й самі въ домахъ своїхъ відъ ёго не вбезпечені?“ А Вороницький їмъ відкавуе: „Коли не хочете королівськихъ злочинцівъ у ратушню темницю прийняти, такъ звелю їхъ передъ ратушею на ваші голови покинути.“ Прохали міщане магдебурці, щобъ хочъ у гродській київській кнззі справу сю записати. Не дозволивъ и того воєводський намісникъ. Мусили записати ажъ у Житомирі.¹⁾ Не дійшли ми кінця сеі справи. Певно повтікали Низовці зъ Киіва, бо не дурно міщане прописали въ гродській кнззі, що въ їхъ темниця ратушня роблена зъ дерева, та й у домахъ своїхъ вони що-дня опасуюцца нападу козацького, „яко на Україні.“ Король Степанъ умеръ черезъ годъ після того, а дослі Степана козаки розгулялись геть широко по Україні.

Про турецьку справу мізкували въ Польщі не однаково. Спершу, скоро турецька сила осягала чорноморські береги и дунайський низъ, у всіхъ була думка лицарська — побороти ту силу. Якъ же вбито короля Владислава Третёго підъ Варною, та виперто разівъ скілько панську силу зъ Волощини, та почали Татаре за турецькимъ приводомъ набігати на Посполиту Річъ до самого Сандомира и Опатова, — загнуздилась тоді у прибочнихъ королівськихъ панівъ така думка, що треба Польщі каятись на Угорщині, по котрій неразъ пройшовъ Турчинъ пітоптомъ, и що мусульманської сили християнамъ не побороти. Такъ думали въ Речі-Посполитій всі великі пани, що осягали нові землі по Україні та закладали господарські осади на взіръ широко-ляцькихъ. Тимъ часомъ узгрянинні дрібнота шукала въ походахъ любої здобичи и единої для себе слави лицарської. Високі уряди и королівщини роздававъ король панамъ великого коліна; дрібноті не було иншого простору до зросту середъ рівнихъ, якъ на боєвому узгрянинччі. Лицарський духъ українського панства, підгарячала

¹⁾ Арх. Югов. Росс. III, 15.

ще й християнська жадоба воювати невірних, нею бо дихала тоді Європа, а й надто, що Татарва разь-по-разь будила у всякому серці охоту, помститись надь бусурманствомъ. Тимъ робомъ Україна галицько-руська, подольська, волинська, нівська сталась ніби військовою школою для всеї Речи-Посполитої; бо й справді всі юнаки, готуючись до військового побуту, зо всього лянцького и литовського краю сюди збирались. Ото жъ то саме тоді, якъ одна половина, ведучись дворською політкою, бажала господарського впокою у своїхъ широкихъ добрахъ, друга половина шляхецького народу тільки й дбала, що про військові речі и разь-пд-разь дражнила у Волощині Турківъ. Не було въ султана гіршої за се помсти, якъ насилати Орду на землі Речи-Посполитої; отъ же й пліндрувала Орда села и хуторі ажъ по за Київъ и по за Вислу. Далі зарозивъ двинути всіма своїми потугами и ростонтати Польщу, такъ якъ Угорщину. Утихомиривсь тільки тимъ, що Ляхи прийняли собі за короля давника султанського семиградського князя, Степана Батуру. Султанъ почавъ съ того часу звати Польщу своїмъ займищемъ и, писавши до німецького імператора, не титулювавъ уже її королівствомъ.¹⁾ Сю пиху замишлявъ король Степанъ збити султанові слушного часу. Не про те вінъ дбавъ зупиняючи узграніппне завзяте, щобъ догодити бусурманству: силкувавсь вінъ повднати свої потуги зъ московськими, нахиливши Москаля підъ свою волю, та вже тоді гранути на християнського ворога.²⁾ Несподівана смерть не дала йому свого заміру доназати.

(Дальше буде.)

¹⁾ Hammer, Hist. de l' Emp. Ottom. II, 211.

²⁾ Albertrandi, Dzieje Polski, II, 229.

В Е Ч І Р Н Я.

Нічъ насунулась, на небі
Зоря засвітила.
Людські слези и турботи
Сономъ оповида.
Люди сплять; усюди тиша,
Тиша та темрява...
Тільки въ церкві нашій вбогій
Ще иде одправа.
Заверну лишень туди я,
На святу вечірню,
Та розважу свою душу,
Душу незагійну.
Въ церкві сумно; ледві сяють
Промінемъ тлумливимъ
Де-не-де свічки воскові;
Голосомъ журливимъ

Дякъ прочитує молитви;
Слухають їхъ мовчяи,
Владючи хрести на груди,
Два діди въ куточку;
Передь образомъ Святої
Матері-Цариці
Тихо плаче на вколішкахъ
Одна молодиця...
И въ очахъ такая віра
И таке благання,
Мовъ остатня та молитва, —
Першеє бажання!
Чи ти молился такъ палео
За свою дружину?
Чи вже матірѣ, — то прохашь
За рідного сина,
За сокола вродливого,
Прохану дитину?
Далеко вінъ, не вернетця; —
Марно на чужину
Гадками ти літатимешь...
Або може діти
Відъ холоду та голоду
Плачуть неповиті;
Малесенькі, дрібнесенькі —
Нема запомоги,
Й за їхъ дрібними слезами
Ти благаешь Бога?
Або може?... хто загляне
Въ те чужее горе? —
И німе воно й глибоке,
Якъ те синє море.
По щогахъ тільки, по блідихъ,
Въ тебе лютця слези,
Та відъ туги гнетця станъ твій,
Мовъ одъ вітру лози!

Гетьманець.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.*)

I. Українці.

Відродженне славянськихъ племенъ породжувало не разъ національні питання; те жъ саме стрічаємо и въ Українцівъ. Спірѣ ведетця тутъ о ступень відрубности и самостійности народности, язика и літератури української. Іменно жъ появились ті спірні пункти въ останнихъ літахъ, коли

*) Подаємо шан. громаді „Оглядъ руської літератури“ въ діла „Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ“, написаного Великоруссомъ Пипиномъ. Нехай читають ш. громадяне, якъ задивляютьця здоровомислячі чужосторонні люде на нашъ народъ и його літературу, якъ и учений Великорусъ не ставить уже питання „быть ли малорусскому литературному вопросу?“, а признає самостійність и відрубність нашого народу и нашої літератури. — Ред.

въ українській літературі розпочався живий рух: вони рішалися всіляко; одні виводили неперечну повиноправність її, — другі її заперечували. Наконєць придано літературному спорові політичну ціху и обставини усторонили ёго, не дождаючи доводів, які захотіла бь навести altera pars.

Найбільше шшло о те, щобъ означити, до якого ступеня народність українська або южноруська становить оддільну особність одъ цілости руської, якъ давні її історичні права и о скільки вона може домагатися віддільної літератури. Спирь обь українській народности розпочався на полі чистої філології и історії, опісля ставъ вінъ питаннемъ літературнимъ, перейшовъ дальше въ питання внутрішньої політики и теперъ замовкь. Годі намъ ще про него говорити, бо се подія дуже близької сегочасности; ми тільки загально укажемо ріжні гадки, висказані обома сторонами.

Українська народність, думають самі Українці, така жь самобитна и давна, якъ и великоруська; вона то єсть те зерно, зь котрого прозябла руська історія старого київського періоду. Южноруський языкъ єсть споконвічний языкъ южного, руського племені, — то языкъ Нестора и давнихъ южнихъ и западнихъ літописцівъ, якъ Слово о Полку Игоря и н. Другі жь утверджують, що українська народність и языкъ — появи нові, що языкъ той виділився зь руської цілости не раньше, якъ въ XIII-XIV віці, підчасъ переходної епохи въ історії цілого руського языка, що вінъ загально єсть тільки місцевимъ и пізнимъ наріччємъ. Погодинъ висказавъ свій поглядъ різче якъ другі; після ёго гадки жителі южної Русі въ старовину були Великоруси, котримъ приналежить и характеръ староруської історії и давний київський епосъ про князя Володимира — незвiстний у нинішнихъ Українцівъ; походження української народности и появъ нового (ніби-то) языка, вінъ обьяснивъ наконєць тимъ, що нинішні Українці, потомки закарапатськихъ Русинівъ, котрі прийшли за Карпатъ и зайняли землі, опустошені татарськимъ нападомъ. Що до языка, то другі люде такихъ же поглядівъ утверждали, що руські пам'ятники до XIII-XIV віка не представляють ніякихъ признакь споконвічного и самобитного українського наріччя; що ті признаки появляються тільки зь часомъ спіжненого періоду, и що українське наріччє такимъ побитомъ въ порівнанню въ пізнішу пору повстало зь причини звичайного виділення языка зь ёго роду.¹⁾

¹⁾ Всю полемику о тихъ предметахъ, котру вели Максимовичъ, Погодинъ, Срезневський, Лавровський и н. гл. въ Історії русск. языка Срезневського, въ Бесѣдѣ, Журналі М. Нар. Просв. и Основі, а опісля въ Моск. Вѣдомостяхъ.

Чимъ же рішити те протизоріччє? О якимъ до сёго часу ще мало висліжено, щобъ можна цісля пам'ятниківъ маконєчно рішити, якъ далеко сягає давність українського наріччя, тимъ більше, що число давнихъ пам'ятниківъ зь київської епохи дуже ограничене, та й въ сихъ впливъ церковного языка спінявъ повний виявъ народної річи. При тимъ всімъ суттє осібною языка и народности дуже природно можна принустити вже для трої ріжнихъ племенъ, на котру указує давна літопись (Полше, Деревляне, Уличі, Тиверці, Сіверяне), и котра легка могла представляти ріжницю місцевихъ наріччів. Зь другої сторони, сегочасна ріжниця южного руського відъ сіверного, далеко перевищує об'ємомъ віданки всіхъ другихъ місцевихъ наріччів руського языка, творить зь малоруського языка таку жь віддільну єдиницю, якъ другі знатні наріччя слав'янського языка (що й потверджують авторитети слав'янської філології), ото жь можна заключати є давнімъ відділенню тої галузи зь первісного загального руського кореня. Наконєць и другі історичні заснови доказують самобитність южноруського народу въ місцяхъ, котрі вінъ теперъ заселяє. Суть-то — въ передъ, географічні назви містцевостей, котрі зь давнього періоду не змінилися, щобъ конєчно сталося, коли бь жителі були заходцями XIII-XIV віку. Суть-то — дальше, народні южноруські перекази, котрі помимо утрати епосу про Володимира, помимо нагрождення нового народно-поетичного матеріалу, що заслоняє старину (въ XV-XVII віці), зберігають всі споминки про Царгородъ, про старий Київъ, про історичнихъ Татаръ, навіть про митичні події, розказані въ давній літописі (перекази про Кирила Кожемяку, про білгородську осаду и н.) и се зновъ заставляє припускати, що нинішні Южноруси, той же самъ народъ, котрому ті перекази въ давнину приналежать. Дальше, то — Слово о Полку Игоря, котре, після вислідокъ ученихъ, має не мереччі признаки южноруського характеру вже въ XII-мъ віці и н.¹⁾

Зь тимъ протизоріччємъ двохъ ріжнихъ наглядівъ на минушість малоруського наріччя въ тісній зв'язі стоїть и друге протизоріччє о правахъ віддільної малоруської літератури въ сегочасности. Одна сторона, котра уважала самий виявъ України місцевимъ провинціоналізмомъ, находила, що суттє малоруської літератури не тільки безхосенне, але и шкодливе яко „сепаратизмъ“ и яко безплідне усилюванне, скусно дати місцевому наріччю осібну літературу, до якої народъ не має ніякої конєчної потреби. Друга, що опералась на відрубности ма-

¹⁾ Гл. Ст. Котляревського, въ Основі, 1862, жєтєни.

жоруської народности, боронила літературу, за-
вляючись зь загальної народнєї точки и на основі
практичної конечности, тому, що відрубна народ-
ність має право розвивати свої відрїжняючі при-
знаки и що книжний великоруський язык не зро-
зумілий великій масі южноруського народу. Оче-
видно повторяється тутъ той же самий розвій на-
роднєго засновку (принципу) и та жь реакція
проти нєго, які можемо нерідко завважати вь сєго-
часнімъ пòдвигу славянських народностей. Де
инде питання те може бути рїшене досить просто
и прямуванне дрібних народностей до віддільних
літературь представляють крайнє увеличенне на-
роднєго засновку, — тутъ се питання більше зло-
жене и злосліві зойки газетярівь-крикунівь обь
українофильстві, зóвсімь не можуть представляти
здорового розсуду. Діло обзначилось би наклонно-
стями самого народу, а досі не змогли ще надь
ними розважити назь справедливою точністю.

Костомарівь признає зóвсімь давність нарїччя
и народности Южної Русі симь способомь:

„Звертаючись до руської истории, можна про-
слідити, якъ недоказане літописцемь вь єго наро-
дописнімъ очерку о Южній Русі, само собою ви-
сказалось вь протягу обставинь, сеї историчної
долі южноруського народу. Коли початковий наро-
дописець, вичисляючи своїхъ Полянъ, Деревлянъ,
Уличівь, Волинянъ, Хорватівь, не давъ імь всімь
одної назви віддільної відь другихъ Славянъ русь-
кого материка, то дала єго імь вскорі история. Та
назва — Русь, назва спершу варяжської горсти,
що поселилась середь одної зь галузей южнорусь-
кого народу и поголотила її вскорі. Вже вь XI.
віці та назва розширилась на Волинь и на нинішну
Галичину, тоді, коли ще не переходило ні на пів-
нічний всхідь, ні до Кривичівь, ні до Новгородцівь...
Вь XII. віці, вь землі Ростовсько-Суздальській підь
Руссю розуміли загаломь югозападь нинішної Росії
вь збірнімъ змислі. Та назва сталась народописною
назвою южноруського народу; дрібні підрозділи,
вичислені літописцемь вь єго вступі, щезали або
відійшли на третій плань, вь тїнь... Назва Русі
перейшла за нинішнимь южноруськимь народомь и
до чужостронцівь. Ударь, який наніс вь вторичній
нападивь литовського племені долі славянських
народівь цілої западної части руського материка,
скупивь їхъ вь одно политичне тіло и надавъ імь
нове прїзвисько — Литва; те прїзвисько сталось
власністю білоруського краю и білоруської народ-
ности, а южноруська осталась при своїй давній,
привичній назві Русі.“

„Вь XV-мь віці було на материкун нинішної
Росії чотири рїжні відділи всхідно-славянського

світа: Новгородь, Московщина, Литва и Русь; вь
XVI и XVII-мь, коли Новгородь бувь знищений, —
Московщина, Литва и Русь. На всході імья Русі
приймалось якò приналежність до одної спільної
славянської семї, розгалуженої и роздробленої на
части; на югозападі було то імья галузи сеї се-
мї. Суздалець, Москвичь, Смоленинь — були Русь-
кими по тихъ признакахъ, котрі служили органами
їхъ сполучення разомь: по походженню, по вірі,
по книжному языку и сполученого зь нимь обра-
зовання; Київлянинь, Волинець, Червонорусь —
були Руськими по своїй місцевости, по особен-
ностямь свого народнєго, громадського и домашнєго
биту, по звичаямь и обычаямь; кождий бувь Руськимь
вь тихъ відношенняхъ, вь якихъ всхідний Славянинь
бувь не-Руськимь, но Тверитяниномь, Суздаль-
цемь, Москвичемь. Зїллянне земель було діло спільне,
тому й давна назва, уживана вь старовину для
ознаки цілої федерації, сталась народнєю и для
всхідної Русі, якъ тільки спільні засновки поголо-
тили розвій поодинокихъ: зь именемь Русі для
нихъ зь давнєнь-давна сполучалось спільне, зрівню-
юче, скупляюче. Коли зь рїжнихъ земель утвори-
лось московське государство, легко назвалось воно
руськимь, и народь, що складавь те государство,
усвоївь собі знакому перше назву и перенісь її
зь признакь загальнихъ на більше місцеві и частні
признаки. Імья Руського сталось и для сївера и
для всходу тимь же, чимь воно зь давнихъ лїтъ
оставалось, якò власність тільки югозападного на-
роду. Тоді то й оставсь сей югозападь якъ би безь
назви; єго місцева, частна імья, що уживалось
другимь народомь тільки якò загальне, сталось для
последнєго тимь, чимь було впередь для першого.
Южноруському народові неначе бь видерто єго
прїзвисько. Роля мусїла перемінитись оборотнимь
ходомь. Якъ вь старовину північно-всхідна Русь
називалась Руссю тільки вь загальнімъ значенню,
а вь частнімъ мала власні назви, такъ теперь
южноруський народь мігь назватися Руськимь вь
загальнімъ змислі, але вь частнімъ, свовнароднімъ,
мусївь собі найти иншу назву. На западі, вь Чер-
воній Русі, оперався вінь о чужі народности, то й
затримавь тутъ давню назву вь частнімъ значенню,
и такъ Галицький Червонорусь оставсь Руськимь,
Русиномь, бо вінь спотикався зь Поляками, Нім-
цями, Уграми; вь єго частній народности надь
усе ярко висказувались черти, котрі були призна-
ками спільної руської народности.... Де жь та сама
народність спїткалася зь північною и всхідно-
руською, тамъ назва Руського вь відношенню до
частности не мала змислу, бо не приходило Южно-
русові охороняти ті загальні признаки свого суття,
котрі не рїжнили, а сполучали єго зь народомь,

що присвоював собі ім'я руське. Тутъ конечно було замінити назву Руського такою, котра відзначала бь признаки ріжницї відь всхідної Русі, а не признаки спільности зь нею. Чимало появлялось такнхъ народнихъ назвъ, и, правду сказати, ні одної такої не було, котра бь зовсімъ відповіла сѣму вимаганню, може бути для того, що спізнанне своєнародности не зовсімъ вироблялось. Въ XVII. віці являлись назви: Україна, Малороссія, Гетьманщина, — мимохіть стались ті назви теперъ архаизмами, бо ні одна, ні друга, ні третя не обіймала сферу усѣго народу, а означала тільки місцеві и часові появи єго исторіи. Видумана опісля назва Южно-русівъ оставця до якогось часу книжною, коли не на все останетця такою.*)

(Дальше буде).

*) Историческія Монографіи, I. стр. 229 — 233.

НАЙДЕНИЙ СКАРБЪ.

(За Гетемъ.)

Бувъ чоловікъ собі убогий;
Хатина отъ неначе хлівъ,
Ні то конини, ні безроги,
Ні коровини, ні волівъ.
Біда єму такъ витріщилась,
Зубатая зь всѣго двора;
Хороба жінки учепилась,
Плаче голодна дівтора.
Аж гульбъ у хату чарівниця,
И каже: „—ти убогий такъ,
Що въ тебе въ печи не варитця,
Ніщо сирого за кудакъ.
Чи зь Богомъ ти, чи зь сотоною?
Я би нараїла тобі.
Якъ зь Богомъ есь, то изъ бідюю,
Не ласкавъ Богъ твоїй судьбі.
Ось на тобі кістку мерця
И сего зілля потросину,
И підожди до місяця,
О півночи въ Петрову днину,
Иди підъ лісъ ажъ тамъ геть-геть!
Зійдешъ въ koniecъ на очереть.
Огонь синявий загорить;
И поміркуй, на тому місці
Сокровище въ землі лежить.
Тоді на тій ось мертвій кістці
Ножемъ священнимъ хрестъ зроби,
Около себе на вкружокъ
Посипай зь зілля порошокъ,
А не мине и чверть доби,
То викопашъ зь землі гроші,
— И будешъ въ щастю живъ въ роскоші!“

Сказала відьма чарівниця
Перевернулася въ kota,
И чмигъ! — за нею ажъ куритця...
Крихиточку видно хвоста!...

Прийшло Петра. За сходомъ сонця
Зірнувъ бідняка до віконця,
Напорядився, вперезався,
Рискаль, мотыку взявъ до рукъ
И нужъ въ дорогу розмахався,
Поза село шульгукъ — шульгукъ!..

Иде, ишовъ, нема ні духа,
Лунались зорі въ небесахъ,
Порою заблищала муха,
Неначе світло по хапкахъ...
Уже опівнічъ; — ставъ на містці,
Спорудивъ хрестъ на мертвій кістці,
Посипавъ зь зілля порошокъ.
Якъ разъ забликло — засвітило,
Бідняці серденько застигло,
Неначе клиновий листокъ
Трясетця й поступить не здуха.
У світлі тїмъ повидівъ мужа,
Зь лицємъ якъ ангель; держить въ руці
Яку то чарочку напою.

— „О чоловіче, Богъ зь тобою!
Песходятця тобі кінці!..
Нехай твою пустую муку,
А спам'ятай ось ту науку:
Не рий ту за сокрівичами,
Нема їхъ ні, працєю роби!
Ні головою, ні руками
По цілихъ тижняхъ нещади!
Настане свято да неділля,
Гуляй, празнуй, справляй весілля!..“

Сказавъ, подавъ напитись чарку.
Напивсь біднякъ и полешпало,
Въ очу зорою засіяло...
Сповидівъ тільки ясну хмарку,
Що затопилась въ небесахъ!...

С. Згарський.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужинну.

IV.

Щирій мій прияшело!

Прости и не здивуй, що я такъ довго не подававъ до тебе свого голосу. Трохи черезъ те, що, думаю, може я частими листами да просьбами и докучу твоїй дорогій голові, бо въ ій и безъ мене діла багацько рвнця, а тріхи-таки и те, що хоть я и нищий, а ме посмію разъ-уразъ очі драть писарямъ, а ще найбільше те, що не знаю, якъ була

пошлю листъ, да не влучу у те місто, де тебе Богъ повертає, де й буде блуцать моя річъ нескладна по всьму світу, що може хто й посмієця.

А оце надумався такъ, що одвага ускюди папує. Може и я, якъ пошлю письмо на имя звисного всімъ чоловіка, до воно ёго найде, дѣбъ вінъ ні бувъ, аби у руській землі. Тільки вже прошу тебе, мій батьку рідний, не здивуй, що хотъ воно и нескладно зложено, дакъ одъ щирого и покїрного мого серця тобі шлеця.

Я радъ би и серцемъ и душею що инше написати тобі — що въ мене инколи на думі бував, дакъ не можна всьго того зложитъ и на великімъ папері, що за оденъ часъ перевернеця на серці, — да й де такого писара на світі взяти, щобъ написавъ такъ, якъ серце говорить, якъ воно одиноке почне розмовлять про тихъ людей, що обливають ёго добримъ словомъ, мовъ срібломъ, що извеселяють ёго въ одиночестві добримъ привитаннямъ, якъ воно дякує імъ по всякій часъ за ласки и милосердя; да тільки не подасть воно голосу, а мовчки собі молять Господа милосердного за всіхъ добрихъ людей, щобъ Богъ пославъ імъ щастя и здоровья и вікъ довгий и розумъ добрий. Да мало чого воно не передума?... тільки всьго того розказати я не вмю, и щобъ зложитъ на листі, самъ недотепний, да ще къ тому и сліпий, а писарь, звісно — якъ те дерево: пише те, що ёму скажешъ. Отъ я вже й мовчу и тільки прошу Бога, коли бъ скорій прийшла та година, що я живий хотъ не побачу, дакъ почую твій дорогий голосъ у рідному твоєму хуторі. Тоді бъ у смакъ набалакавшись, готовъ хотъ и вмерти.

А поки те буде, до нехай хотъ сей листокъ донесе до тебе, кривний мій приятелю, мовъ щоденне сердечне бажання: щобъ тебе Господь наградивъ щастямъ и таланомъ, здоровьямъ и довгимъ вікомъ за всі твої подаяння, а що найбільше за послідні — п'ять рублевихъ бумажокъ. Десь, мабуть, ангель Божий шепнувъ тобі на ухо, що я бідний збірився тоді саме женить свого сина, да сумовавъ, да гірко вбивавсь, дѣ міні чого взяти! Уже и въ позички залізъ, и просивши здавця всімъ докучивъ, а все таки не поправивъ свої гіркої долі, не заквивъ свого великого убожества,... коли ось! у саму ту суботу, якъ пора прийшла зачинать весілля, мовъ зъ неба прийшла звістка, що Богъ пославъ міні милостиню. — Ажъ не стягнувсь, якъ ухопивъ я тії гарні бумажки. Дяковавъ я Богу и добримъ людямъ и тобі, мій батьку рідний, що черезъ їхъ тільки моя дитина справила весілля, хотъ не такъ, якъ у людей, дакъ близько, якъ коло людей. А міні, старому, тоді було вже

не до весілля: мене обняли тоді и слѣзи и радість; бачъ слѣзи того, що я дрібний чоловікъ и не маю чимъ подякувати добрихъ людей за щедрую милостиню, тільки молитвою да слѣзами, — а радість того, що якъ я цілий місяць передъ тимъ весіллямъ турбовався про те, щобъ розгорить собі що небудь на привитання добрихъ людей, да не змігъ зробити, а тутъ Богъ пославъ таку дорогу підмогу, кому жъ воно не радісно здавця? Спасибі тобі мій дорогий приятелю!...

Теперь уже минуло тому трохи не півъ року, а я все неочуняю одъ тихъ позичокъ, що передъ весіллямъ напозичався. — Може бъ, якъ би бувъ молодший да проворніший, до й заробивъ би де небудь або й випросивъ, а то — одно те, що старий становлюсь и немощий, а друге те, що страшно вже по чужихъ селахъ ходить, щобъ и не бито; дакъ прошу тебе, мій дорогий приятелю, и твого кривного товариша, передайте міні хотъ съ п'ять такихъ бумажокъ, якъ ото передали, виручить изъ неволі мене бідного. Воно, бачте, не яка й неволя, а тільки не гарно, що въ довгахъ живу якъ у тенѣтахъ. Заплатить вамъ за те Господь милосердний на тїмъ світі у царстві небесному, а поки що, до буде посылать до Ёго усердні моли-тви —

Твій покорний приятель

Остаивъ Вересай.

Року 1867.

Місяця цвітня 9-го днѣ.

Село Сокиренці.

ЖИЗНЬ КУЛІША.

(Конецъ.)

Хочъ безъ порядку ми оповідуємо, та зо всьго, що оце сказано, буде розумно — якъ-то людямъ здавалось Кулішеве житте. Грошовитий собі чоловікъ — не знає нужди. А тимъ-часомъ дознававъ Кулішъ изъ своєю великодушнёю жінкою нужди та ще й великої. Жінка ні въ чому ёго не впинює, — и чого вінъ бажає, тимъ вона рада зъ душею своєю поступитись. Ій — аби ёго бачити та чути. Року 1862 виїхавъ Кулішъ на Україну, забезпечивши себе переводомъ исторіи Маколея у видавці. Мавъ іще й інший заробітокъ передъ собою. Було чимъ жити. Думка въ ёго була спершу коло етнографіі заходитись и все те изъ народу повичерпувати, що зачернувъ частиною у Записки о Южній Руси. Прописали вже ми, що ніхто проти ёго не справиця у сѣму ділі, бо має вінъ ключъ до скарбівъ души народнїї, що замкнена передъ іншими. Отъ же будши „дійствительнымъ членомъ императороваго Русскаго Географическаго Обще-

ства", по виділу етнографії, подававъ просьбу, щобъ ёму дано листъ на оборону відъ полиці, якъ буде їздити по Україні. Не просивъ грошей на етнографичну працю, а тільки листа просивъ, щобъ полицейська темнота не задержувала ёго міжъ простимъ людомъ вештатись. Отъ же въ Петербурзі злякались — и не дано ёму такого листу!! Тоді вінъ засівъ у себе дома міжъ своїми книжками, а тимъ часомъ распочавъ будувати хутіръ Піддубень коло Мотронівки. Коли жъ пише до ёго видавець переводу Маколев, що печатня ёго и видавцтво геть підъупали, — що самъ мусить засісти за таку роботу. А тутъ, зъ другого боку, одинъ ледачий журналістъ зрікся зъ свого ёму довгу.... Оттоді жъ то притисла Куліша нужда велика. Повість про се бідування самъ вінъ колись напише, бо одинъ має до того право. Ми жъ скажемо тільки, що будівання Піддубня було тяжкимъ героїчнимъ подвигомъ Куліша и ёго благословенної жінки. Удержуємось відъ широкого оповідання. Доволі буде сказати, що, оплачуючи тесель и столярівъ, Кулішъ годувався найпростішою мужичою стравою, що самъ вінъ топивъ собі печи, а жінка ёго не одинъ разъ своїми руками страву готувала. И тими жъ самими руками, що дрова носили, тоді жъ, зімою, писавъ Кулішъ исторію боротьби Козаківъ изъ Ляхами за Павлюка и Остриниці. — що потімъ напечатано въ журналахъ Библиотека для Чтенія и Отечественныя Записки. Діялась роківъ зо два, передъ очима въ людей, трагедія надивовижу, и ніхто того ясно не бачивъ....

Подивімося жъ теперъ чи дуже ся нужда погнула духъ Куліша, и чи вона змусила ёго до служби въ Польщі. Знавши Милютинна (Миколая Олексієвича) ще съ того часу, якъ пробувався у Петербурзі переводами¹⁾, написавъ вінъ до ёго, що готовъ би взятись за учебну службу. Якъ сповіщено ёго, щобъ рушавъ у дорогу, вінъ прибувъ у Петербургъ, въ осени 1864 р. Тамъ одержавъ вінъ листъ изъ Варшави, що не старшимъ директоромъ шкіль думають ёго назначить, а молодшимъ. Поїхавъ Кулішъ до Милютинна подякувати, и сказавъ, що не поїде на должность молодшого директора, бо не такі знані, якъ вінъ, люде мають вже вищі должности. Ніякъ не нахиливъ ёго Милютинъ до

¹⁾ Братъ Миколай Милютинна, Владимиръ, покійникъ, бувъ тоді секретаремъ „Географическаго Общества“ и видавъ „Географическій Вѣстникъ.“ Кулішъ перевівъ для ёго багачко де-чого въ аглицького, и въ німецького перевівъ описанне експедиціи профессора Гофмана на Уралъ.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косакъ.*

Відповідає за редакцію: *Іванъ Микита.*

згоди; а не хотівши втеряти такого чоловіка, не-совітувавъ поїхати у Варшаву на якийсь часъ. „Ідте“, каже, „може, якъ васъ побачать та знають, то все буде гараздъ.“ Яко жъ и сталось. — Отъ же видимо, що и на сей разъ Кулішъ зъявляецца передъ нами такимъ, якъ співають у пісні:

„И вчора Кулішъ, и сѣгодні Кулішъ...“

Ніщо ёго не переробило и не переробить. Який бувъ у гимназії передъ учителемъ алгебри, такимъ прихавъ и въ Варшаву.

Про варшавське житте Куліша порано ще оповідувати. Скажемо одно, що не того сподівався князь Черкаський що знайшовъ, зазиваючи Куліша до себе директоромъ духовнихъ справъ; — не такого жъ директорства допевнявся и Кулішъ відъ Черкаського. Не прослуживъ вінъ изъ нимъ и півроку, якъ уже Кулішъ писавъ до Черкаського: що помиливсь Черкаський у ёму, що не знайшовъ у ёго такої дотепности, якої сподівався; що вінъ, Кулішъ, директорувати більшъ не хоче, а шукатиме собі иншого місця, де заслуговувавъ би свій хлібъ не сумнячись у роботі.... Отъ же, якъ заговоривъ до ёго Черкаський тими словами, що звѣ Кулішъ по своєму „поезію холодного розуму“, зновъ піднявся вінъ на тяжку роботу, відпочинши. Поїхавъ Кулішъ на відпочинокъ за границю, а Черкаський тимъ-часомъ покинувсь. И хочъ сі дві людини, такъ на себе не похожі, а не разъ згадувавъ Кулішъ Черкаського и жалкувавъ за нимъ дуже, бо чарували ёго въ сѣму чоловікові великі здібности, велике трудолюбъ, сила волі и та поезія холодного розуму, що самъ би жадавъ мати той холодний розумъ и може бъ віддавъ за те значню частину свого серця.

На тимъ скінчимо наше оповідання — до иншого часу. —

Писано року Божого 1867-го,
місяця серпня, 20-го дня.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Сербська: „Гласник Српског Ученог Друштва. Свеска XXIII. 1868. У Београду у државној штампарији.“ Міжъ иншими цінними статями, поміщена тамъ дуже важна статя підъ заголовкомъ: „Философија у Срба“ п. Милана Куюлджича, въ котрої одну частину подамо незабаромъ въ перекладі ш. читателямъ.

ПОПРАВКИ.

Въ Ч. 26. въ статі „Топіръ-гора“ въ „Слові одъ редакції“ читати треба на стор. 307, въ 2-гій переділіці вимагати зам. вишагати. — На стор. 308, въ 2. передтяжкої зам. тямкої. — На ст. 309, въ 1. перед. душа зам. дума. — На ст. 310, въ 1. перед. отвержуватимуть зам. отвертуватимуть.

Дръ В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата виносить: річно вр. 4; шірично вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улиця). Администрация підъ Ч. 411^{1/2}.

ТОВКАЧЪ.

(ОПОВІДАННЄ АУЕРБАХА.)

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Багацько Німці попереималивъ Слав'янського народу ще тоді, якъ відъ хижацького життя свого ввалясь до хліборобства. Теоретъ далеко випередили вони Слав'янъ въ сільському господарстві; села німецькі стоять високо проти слав'янськихъ. Отъ же дарма: на дні культури сільської німецької знаходимо багацько свого рідного, давнього, забутого. Коли оповідувати намъ які чужомовні повісті по своєму, то Ауербахові твори будуть найбільші до народнаго нашого побуту, до громадського нашого розуму, до сільського нашого смаку.

Щобъ гладше читалось, мусли ми де які німецькі назви заступити українськими. Дія жъ дієцця въ Шварцвальді, що частина ёго тягне до Виртемберга, — а друга до Бадена.

Стоїшь ти й досі въ мене передъ очима, добра душе Товкачу, у твоїй веселій поставі, съ твоєю стриженою головою, що тільки ззаду пущено патля. Обертавшъ до мене широкий видъ зъ вірлатими, голубими очима не затулявши рота, якъ се въ тебе було за звичай. Тоді якъ ти міні на глухій улиці, де теперъ стоять нові дворі, вирізавъ зъ липи карлюку, щобъ зробити люльку, — не думали ми тоді, що колись я пронесу де-що про тебе по світу, якъ роскине насъ доля різно по далєнихъ, далєнихъ сторонахъ. Пам'ятаю ще добре всю твою одєжу. Якъ же й забути, коли всього була на тобі, сорочка та червоні підтяжки та зъ темної вибоїли убринна, що не болалося жодного осмарування. Про неділю — инша річъ: тоді надівавъ ти свій шмачокъ*), синій жупанъ зъ величезними гудзиками, красну яв жаръ желетку, короткі жовті галамці, білі панчохи и скрипучі черевники, якъ у всіхъ добрихъ людей; ще було й свіжу фьялочку

заткнешъ собі за ухо. Тільки жъ тобі було якось ніяково у пишному наряді; зоставлю тебе у щоденній твоїй одєжі.

Не ремствуй же теперъ на мене, любий Товкачю, одийди зновъ геть. Не мушу я тобі про життя твоє въ вічи оповідати. Не торбайся жъ бо: негарного про тебе не розголошу нічого, дарма, що за-очи.

У Товкача було зовсімъ инше ймення. Звався вінъ Борисенка Сави хлопець, а хрещене ёго ім'я було Олексій. Догоджуючи ёму, зватимемо ёго справдешнімъ ім'ямъ. Любо ёму такъ зватись, бо опрїчъ ёго матері Марусі, та насъ кількохъ хлопцятъ, мало хто було зве ёго такъ; всяке давало собі право казати на ёго Товкачъ. Черезъ се державсь Олексій нашого хлопцячого гурту, дарма що бувъ уже парубічка годівъ сімнадцяти. У захистному місці гряецця було зъ нами, потай старшихъ, або бігав середъ насъ у поле, и вже тоді не боїмось було нападу дїтвора зъ глиняної ями: сільські бо хлопцята рідко коли не бувають поділені на дві супротивні купи; де ні стрїнуцця по дорогахъ и стежкахъ — заразъ и до бійки.

Ровесники нашого Олексія починали вже одзначуватись у селі. Купились вони що-вечера и тягли юлицею, мовъ справні парубки, співаючи и курючи люльки; або стояли коло Орла (гостовниця такъ звалась), шуткуючи та передражняючи дївчатъ, котора итїме. Найважнішою жъ ознакою дорослого парубка була люлька. Оце жъ вони и стоять було съ своїми люльками въ зубахъ; срібна оправа, срібні ланцюшки а люлька холодна безъ вогню. Частенько жъ бувало, инший наважицця вхопити гарячий вугіль у пекарні въ Хлібникової наймицки, та вже й пихавъ зъ веселимъ лицемъ, хочъ ёму послі й занудить відъ люльки.

И нашъ Олексій почавъ уже курити, тільки жъ потай миру. Разъ у неділю ввечері аусміявсь виставити вінець чубука зъ вишені, та й присусидивсь до ровесниківъ. Ажъ тутъ одинъ и вихопивъ

*) Червона шапка съ мушевою околицею и золоченою китицею.

реготує у ёго зъ кашені люлька: Олексій винувс одимати; люлька пішла посерегъ реготу зъ рукъ у руки; той сердивсь, хлопці реготали ще гірше; далі не знати було, вѣ кого доповістись люльки; до кого ні присиваєця, ніхто її немавъ у себе. Вінъ тоді схопить шапку съ того, хто первий ухопивъ люльку, та й побігъ зъ нею у хату Якова ковала. Мусивъ безшапковий принести Олексієві люльку, що була схована вѣ хворості.

Хата ковала Якова Буромеля була Олексієві дригудкомъ. Знай вінъ ядидъ тутъ, аби вишновъ зъ дому, а зъ дому йшовъ скоро було впоравця. Жінка Якова ковала доводилась ёму титкою. Опрічъ ёго матери та опрічъ насъ вількохъ мадолітківъ, звала ёго справдешнімъ имѣмъ, Олексіємъ, ще й титка Палашка и старша її дочка Марьянка. Устане було Олексій рано и скоро нагодувавъ та напоївъ свої дві корови та бичка, заразъ и йде до ковалевої хати; студне, — Марьянка ёму відчинить; скаже вінъ їй „добридень“ и просто — черезъ стайню вѣ хлівъ. Скотина ёго знала; кожне озвеця було до ёго приязно и поверне голову; вінъ же тимъ часу не гає, а бере вѣ хліві кормъ та и задожить обомъ водамъ и обомъ коровамъ. Найбільшъ любить Олексій тільку корову. Вигодувавъ її вінъ зъ телятка, и якъ прийде було до неї даючи їсти, то часто було вона ёму й руки повилзає, хочъ и не вмивайсь у ранці. Якъ одчинить було прітмъ двері вѣ стайні та зачне скрізь вичепурювати, то вставляючи товарину котру по правій, а котру по лівій руці, то ласкаві слова до неї говорить. Ні вѣ кого на всёму селі не було кодо хати тавого впорядкованого на чотири роги вноіца, якъ у ковала Якова; а се перва краса господарської хати. Потімъ було повідивав Олексій и повицищав воли и корови, хочъ виглянься. Кинеця до колодязя, що передъ хатою, и напонує повне корито води. Поприпускає скотъ и поки вони цмүлять воду, підложить їмъ свіжу підстилку. Прийде було Марьянка зъ стайню керівъ дойти, а вѣ стайні вже якъ у вночку. Частенько, якъ було корова замотузицца, чи то зачне рватись дойти, стане Олексій коло неї, и положить на спинну руку, то Марьянці й гараздъ: корова якъ укопана. Тільки жъ вінъ знаходивъ собі що й більшъ робити. И якъ инді Марьянка було скаже: „Який ти моторний хлопець, Олексію“, то вінъ на неї не дивицца, а зачне такъ метлою ширябати, наче все каміне хоче повишрябувати зъ долівки. Потімъ наріже січви на увесь дець и якъ скінчить надвірню роботу, наносить у куховарню води, наскіпає підпаду, тоді вже йде до світлиці. Марьянка принесе було миску зъ юшкою, поставить на столі, зложить руки, кожне зробить те жъ саме, и прочитає молитву. Якъ охристяця

помовившись, тоді „Боже благослови“, та й сидють за стіль. Всі їди зъ одніи миски, и Олексій часто насправъ повну ложку съ того місця, де брала Марьянка. Тихо и поважно, мовъ при святому ділі, сиділи за столемъ; рідко-рідко промовивъ хто одбо слово. Навъ пойдять и помоляцца зновъ, чимчикує Олексій до дому.

Такъ пробувавъ собі Олексій до девятнадцятого сього року, и навъ подарує було ёму Марьянка къ новому году сорочку (що було й конопель сама на шеї втра, сама й вицраде, сама й вбіжить), то щасливий вінъ тоді зовсімъ чоловікъ бувавъ. Жалкувавъ тількі, що не можна ходити по юлиці виставивши рукава; цевчо не зякавъ би ёго ніякий холодъ, тілько (що люде зъ ёго кепкували бѣ, а Олексій завсюди тяжко приймавъ людське глузування).

Найбільшъ ёму допекавъ димъ наймитъ голувинъ, що відъ жнивъ прийшовъ у село. Бувъ то вродливий, високий парубіка съ сміливимъ видомъ; рижий вусъ додававъ ще більшъ виразности тому видові. Юрко (такъ звали наймита) служивъ у шиниці и мало не ще дня носивъ свою садацьку шапку. Якъ було иде селомъ у неділю, то випростуєця сміливо та хвацько, ноги витягує мовъ струни, шпорами брязкає, садацька шапочка на голові, рейтузи обшиті шкурою, а самъ увесь наче промовля: „Я знаю, що всіхъ дівчатъ ваблю до себе“. Або якъ веде свої коні на водопійло до Якового колодязя, тоді небораку Олексієві ажъ серце рвеця: Марьянка що-разу такъ до віконця й кинеця. Радніший бувъ би вінъ, щобъ люде не знали ні молока, ні масла вѣ світі: тоді бѣ и вінъ ходивъ кодо коней.

Якъ ні мало ще мавъ Олексій досвіду, а виявидись передъ нимъ уже три товариські стади. Нижче всіхъ стояли селяне корівники, що мусили заробляти зъ сього скоту хлібъ молокомъ да телятами, потімъ ишли селяне — воловики, що скотину їхъ можна було вигодувати на заріахъ, вище жъ усіхъ стояли селяне-комонники, що скотина вѣ нихъ не давала ні молока, ні мѣса, та вони найроскішніцъ їдять, а часто й на світі їмъ краще дівця.

Остатніми святами на новий годъ випаєть Юркові гарний случай, яке сямьянцовой-комонникові: після ранніи служби возивъ годовину дочку и її „підругу“ Марьянку у саяхъ на прогулянку до Юхимовки. Хочъ же й тяжко затрептіло відъ сего серце вѣ грудяхъ у Олексія, а послухавсь відъ Юрка и помігъ ёму випробовати спершу коней у саяхъ. Проіхали вони вкупі селомъ и байдуже було Олексієві, якимъ вінъ не чумазнимъ здававсь поручъ нзъ хисткимъ високимъ садацомъ. Посідали

дівчата не оми, Олексій провів ще трохи вони, поки вони звернули на дорозу, пробігъ шапочки коло вогонь та й пустивъ теді заводъ. Якъ же пішли обго Юрко, лисиню батогомъ и давонюи бразкілкомъ, палинувъ сь двома дівчатами на пдигонюи полонини шарафні, провезавъ ёго Олексій догго ще очима, та й петавъ сумний до дому. Ёму здавалось, ніби везе коло вимерло, бо Марьянка шведо було шувати до самого вецера.

Вже зъ початку зими дознавъ Олексій не разъ турботы. У хату до ёго матери часто збірались дівчата на досвіткы. Вибірають вони для своїхъ вецірнікъ и опрядокъ звичайно молоду подругу або ввічливу вдову; старші господарі негто перебивали сь їмъ нешкодоливі іхъ играшки. Отежъ скодились дівчата частенько до Марусі, а парубки приходили, якъ звичайно, не пропнені. Першъ Олексіеві було байдунес; коли ёго ніхто не займе, сидить вінъ собі въ кутку — и не робить нічого. Теперъ що-разу думає самъ собі: „Олексію! вже жъ тобі сповнився девятинадцятый; теперъ треба тобі таножъ на дєредь виставитись“. А далі думає: „Кодибъ тількі нечестий элизавъ того Юрка!“ Запривавъ ёму Юрко світъ Божий; дарма, що бувъ наймитъ (хочъ воно, правда, не дуже тутъ розбірали, хто наймитъ, а хто — отецький синъ), а незабаромъ почавъ верховодити всіма парубками въ селі; всі вони танцювали підъ ёго лудку. И що-то вже вмівъ їмъ до смаку заграти! Чи заспівати, чи присвистнути, або историю скавати, то всіхъ відмачівъ навчивъ би. Переймали відъ ёго парубки и дівчата нові пісні, а найбільшъ уславивъ тією мовлявъ „Зірочкою“. Якъ заспівавъ у перше:

Ой звійда, звійда ти віронько вецірня,
Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірня.

Скочивъ Олексій изъ свого місця, неначе вразу вирісць, скрутивъ кулаки, сціпивъ зуби одъ таємної радости, ажъ заскреготавъ. Здалось ёму, ніби вінъ Марьянку своїми очима до себе тягне, ніби тількі теперъ добре її вгледівъ, бо справді була вона така, якъ у пісні співалось.

Дівчата сідали аружка; передъ усякою стояла кужілка зъ визолоченимъ шумихою вершкоомъ; прядиво привязували червоною стяжкою. Помочували митку зъ рота и прядли на веретено, що весело крутилось до самого долу. Любо було Олексієві, якъ вінъ поставивъ було передъ дівчатами на столі чого-небудь „промочити уста“, — миску яблуць або вишень, и вже було присуне миску що разу близенько до Марьянки, щобъ смілішъ було її простягнути руку.

На початку зими званивъ Олексій зробити первий ступінь, ако дорослий парубіка. Марьянці купили гарну кужілку, облошениу цінію. Якъ прий-

шла вона зъ нею вперше на попрядці та сіла прядсти, виступивъ Олексій, схопивъ вершокъ и, піднявши въ гору, проговоривъ старосвіцьке слово:

Дівчинонько, мое любе серце,
Извий міні въ куделі кубелце.
Годі козакові по світу слонятись,
Пора до теплого кубелечка братись.
Дівчинонько рибко, не погордуй мною,
Я тобі кужілку золотомъ пристрою,
Золотомъ пристрою, а арібломъ певню,
Кога відро люблю, до віку не кляну.

Не сподівавсь ніхто, щобъ Олексій такъ твердо проговоривъ старосвіцьке слово, хочъ и тремтіло трохи въ ёго голосі. Марьянка спершу потупила очі зъ сорому и обави, щобъ Олексій не занявъ посередь речі; теперъ же споглянула на ёго веселенька, ажъ очиці блищали. По давнєму звичаю, випустила вона на землю веретено и виртель¹⁾ на долівку; вінъ підхопивъ, а вона мусила обіцяти за веретено нагодувати ёго воржами, а за виртель на святкахъ — товчениками. Оддавъ їй Олексій тоді апаратъ до пряді, а Марьянка на виртучку ёго поцілувала. Цмокнувъ Олексій такъ смашно, що чути було по всій хаті, и всі парубки ёму завидували, а вінъ сівъ собі зновъ у кутокъ и тількі потиравъ руки, любо ёму здалось на світі жити.

Не довго жъ такъ пожилося: Юрко псувавъ ёму всі радости.

Одного вецера просивъ Юрко Марьянку — а вона була перша співачка въ церкві — заспівати про „голосненьку пищаль“. Завела вона пісню безъ доргої одмовки, а Юрко підтягавъ їй такимъ повиний голосомъ, що всі, хто бувъ почавъ підсвічувати, одинъ за днимъ помовкли и слухали, якъ вони гарно вдвохъ співають. Марьянка, бачивши, що товаришки покинули її саму співати, спершу на смилу вела голосъ и штовхала хто ближче, щобъ підтягали; якъ же ніхто їй не помігъ, сміливо сама співала, мовъ не змогла зупинитись. Здавалось їй, що Юрківъ голосъ підіймавъ її въ гору, наче міцною рукою. Вони опівали:

Ой на небі дві віроньки сле,
Ажъ лєневський місяць примеркає,
Полюбивъ я дівчану якъ душу,
Теперъ зъ нею розлучитись мушу.
Ой устану рано та ранесенько,
Візьму въ руку пищаль голосненьку.
Стрелю-гримву на все село грізно —
Родійдітєсь, вороженьки, різно;
Стрелю-гримву людямъ на обаву,
А похавій дівчині на славу.
Ой піду битими шляхами,
Востанесоя проміжъ ворогамъ.

¹⁾ Каблукъ зъ твердого дерева або зъ каменю на веретені, щобъ було важче и черезъ те краще крутилось.

Ой покрийсь крутою горою —
 Не вбивайся дівчино за мною.
 Ой не буду, серденько, вбиватись,
 Тільки буду слізми умиватись.
 Ой не буду, серденько, журитись,
 Тільки буду одь вітру хилитись.

Якь напярла кожда по чотирі чи по п'ять почівків, одсунуто тоді стіль у кутонь и на тому просторі, ступнів у три чи більш, що такимь робомь очищено, почала одна пара за 'днією танцювати, а ті, сидячи, імь підигрували. Якь танцював Юрко зь Мар'янкою, підигрував вінь самь собі козачка и крутивсь мовь те веретено. Справді не багацько ёму було треба, щобь зь веретеномь зрівнятись, бо казавь: „то вь мене правдивий танцюристий, що на тарільці викрутаса потанцює.“ Якь скінчивь зь Мар'янкою, то покрутивь її ще разь такь, що ажь юпчина вь гору майнула. Рвонулась тоді мовь утікаючи відь ёго Мар'янка, прискочила до Олексія, що сидівь у вутку насупившись, схопила ёго за руку:

„Ходи, Олексію, потанцюймо сь тобою!“

„Геть відь мене; ти знаєш, що я не вмю танцювати. Тобі аби насміятись.“

„Тов...“, каже Мар'янка, вона хотіла сказати: „Товкачь“, та вдержалась, бо вь ёго на лиці великий жаль виступивь, трохи не плакавь бідолаха; вона тоді любенько: „Ні, далєбі ні, не буду насміхатись. Ходімо, коли не вмєш танцювати, дакь треба вчитись; а я сь тобою радніца, ніжь сь кимь иншимь.“

Почала вона зь нимь кружка, тільки жь Олексій ворочавь такь ногами, мовь у деревянихь череликахь, що зь реготу всі ажь не змогли імь підспівувати до танцю.

„Я вчитиму тебе на самоті, Олексію“, сказала Мар'янка, щобь ёго втішити.

Туть дівчата позасвічували свої лихтарники и пішли до дому. Олексій піднявсь нище їхь провєжати: ні за що вь світі не зоставивь би вінь Мар'янини зь дівчатами, коли туть бувь и Юрко.

Нічь була тиха, на снігу одлига. Далеко розлягались по селу вигадки та жарти дівчать сь парубками. Тільки Мар'янка мовчала, и видно було, що відь Юрка по за дівчатами ховалась.

Якь провели парубки всіхь дівчать до домівок, каже тоді Юрко Олексієві: „Товкачу, сю нічь тобі треба зоставатись у Мар'янки“.

„Шибеникь!“ одказавь Олексій и побігь відь ёго. Парубки вслідь реготались.

Юрко ще співавь, идучи самь юлицями до дому, що вь кожного, опрічь недужихь та соннихь, ажь духь радувавсь.

Ранкомь другого дня, якь доіла Мар'янка корови, каже їй Олексій: „Я бь сёго Юрка нагоду-

вавь струтою; и тобі треба ёго прогнати вь бієх, коли ти чесна людина“.

Мар'янка сказала, що таки й такь, и туть же радила Олексієві, щобь вінь и собі старавсь бути такимь жєвнимь парубкомь, якь Юрко. Зодумавсь тоді нашь Олексій, дамь усміхнувся самь собі, скинувь стару метлу зь держална, настроивь гарненько нову и промовивь такь: „Ось настой лишень, витрецишть ти очи и на мене, побачимо!“

Мар'янка вимагала щобь вінь зостававсь изь Юркомь „у приятстві“; довго вінь онинявсь та мусивь що разь такь робити, якь вона хотіла.

Тимь-то то жь оце помагавь Юркові коло саней, тимь напустивь ёму снігь у вічи води, якь дививсь вінь у слідь за дівчатами.

У вечері, такечки „міжь світломь“ гнавь Олексій свої корови до водопійла. Коло Якового колодїзя зібралась купка парубать, а міжь ними Юрко и ёго давній приятель, Жидокь, такь званий Герцелівь Кубель, що служивь разомь зь нимь у одному полку. Мар'янка визрала вь віконце. Олексій ишовь випроставшись такь якь Юрко, мовь проковтнувь палицю, а руки державь у низь, наче ломаче.

„Товкачу“, каже Кубель, „а щє я зароблю вь тебе за те, щобь Мар'янка пішла за тебе?“

„Кулака вь пику!“ одказавь Олексій, та й погнавь корови до дому.

Мар'янка зачинила кватирку, а парубки реготали на всю вулицю; регіть Юрка було чути міжь усіма.

Олексій утерь собі піть изь чола, такь важко було ёму виявити свою досаду. Довго ще вінь сидівь на кориті у своїй стайні и тоді ёго замірь дойшовь уже пори.

Олексієві пішовь двадцятий, стоявь вінь на черзі у некрути. Того дня, якь ёму випадало йти у округовий городь Горбь, прийшовь вінь у святошній одєжі ще разь у хату до Мар'янки и спитавь, чи не треба їй чого вь городі. Якь вийшовь сь хати, провєла ёго за перігь Мар'янка, у сіняхь одвернулась трохи, витягла смій папірець изь за пазухи, виняла зь ёго одинь крейцарь и оддала Олексієві. „Візьми“, каже „се щасливий крейцарь. Бачь на ёму три хрестини? Якь сипались у ночі зь неба зорі, разомь зь ними впала срібна талірка; зь тієі талірки нароблено крейцарівь, и хто матиме вь гаманці хочь одинь, тому всюди щаститиме. Візьмижь то будешь зновь на волі.“

Олексій узявь крейцара. Тільки жь идучи черезь мість на ріцці Некварі, сягнувь у кешеню, заплющавь очі та й швиргонувь крейцара вь річку. „Не хочу я бути на волі, хочу бути салдатомь.“

Настрижай лишнь Юрну! такъ вінъ промовивъ самъ собі; нуляки йому звертались; сміливо вдававъ себе въ груди.

У гостовниці Янгола ждавъ голова своїхъ землянівъ, и якъ зобрались усі до купи, нішовъ зъ ними до управи. Голова вдався собі разомъ тупиця и гордяня. Колисъ вінъ бувъ унтеромъ и забравъ у голову, що вінъ дуже великій птахъ. Усі селяне, старі и молоді, були въ ёго ніби некрути. Дорогою каже Олексієві: „Товбачу, тобі певне випаде найстарший випадъ; отже хочъ би й перший номеръ витягъ еси, — не бійся: ти не годитимешся въ салдаты.“

„Хто знає?“ одказавъ Олексій: „зъ мене може вийде такий-же унтеръ; якъ и съ кого иншого. Я вмію такъ-же добре читати, писати и лічбувати, якъ и хто инший, а зъ старихъ унтерівъ не можеть се втروطавъ.“

Голова подививсь на ёго скрива.

Якъ прийшовъ Олексій до колеса, була ёго ступа и вистава ажъ надто смілива. Багацько випадівъ підверталось ёму підъ руку, якъ простягъ до колеса, заплющивъ очі, мовъ би нехотівъ и бачити, що бере, и витягъ номеръ. Тремтіла рука якъ оддавъ: боявсь, що високий номеръ буде. Ажъ ось чує — кричить: „Номеръ 17;“ тоді вінъ такъ зрадівъ, що мусили ёго ажъ упиняти відъ гукання.

Покупили собі парубки по пучку робленихъ квітокъ зъ червоними стѣжками и, випивши доброго напитку, пішли до домівокъ. Нашъ Олексій гукавъ и виспівувавъ найголосніше.

Підъ горою на стежці піджидали матірки й дівчата, якъ вертатимуця наші затяці. Була тутъ и Марьянка. Олексій упившись більшъ радіщами, ніжъ тимъ напиткомъ, нішовъ трохи похитуючись міжъ парубками. Ще ніколи вінъ такъ не товаришивъ зъ ними. Теперъ вони були всі рівні. Якъ побачила мати Н. 17 на шапці въ свого Олексія, заплакала небога въ голосъ; а Марьянка спитала Олексія потай людей: „А дежъ у тебе мій крейцаръ?“

„Згубивъ“, каже Олексій. Хочъ же вінъ и не добре памъятавъ, що говорить, а ся брехня тяжко вразила ёму серце.

Потягли парубки селомъ співаючи, а матірки та сестри виходили на зустрічъ и втирали очі фартухами.

Ще зосталось шість неділей до визитації, а тоді вже ділу кінець. Узяла Олексієва мати, Маруся, ковтягу масла и повний кошчикъ яецъ и пішла до докторши. Масло розмазувалось добре, дарма, що середъ зими; обіцяно Марусі, що сина її зоставлять на волі: „бо Олексій“, каже, всевіда лі-

каръ, „и безъ того не годився бъ: не добре бачить оддалених, да таки вінъ собі й зовсімъ невдахъ.“

Олексію жъ байдуже було про всі рѣсказы, зовсімъ переміннвся хлопець: усе розмахувавъ руками та прясніувавъ якъ иде було селомъ.

(Конецъ буде).

— 34 —

ПЕРВІЙ ПЕРІОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Після Степана, зъ одного боку розбулялось лицарське завзяте по Україні, бо знай вѣптались тутъ Запорозці, а зъ другого — стало ремствувати ще гіршъ на узгряншниківъ те панство, що складало собою рядъ ляцький. Люде старого боёвого віку все ще торѣчили молодшимъ те, що казано въ Польці за Претвича та Вишневецького-Байди: „дѣти нашої сили, дѣки въ насъ процвітатиме козацтво“; а люде віку нового, що ширили по Україні польске право, що заселяли українські пустині на взіръ щирої Лядчини и набірались у Европі просвіти вкупі зъ великою роскошою, — ті вважали козацтво злимъ потворомъ и добірали способу на віки ёго збагнітувати. Тимъ часомъ козакъ, приймаючи до себе хоробрихъ заволокъ изъ чужихъ зѣмель, розливали, мовлявъ, славу свою по всій Україні. Спершу воювали вони Туреччину зъ сухопуття, а то вже почали верстати здобичню дорогу до Турка Чорнимъ моремъ. Поробивши зъ липи човни-чайки, обтягували їхъ воловими шкурами, комцшевыми снопами навкругі, обшивали и по сорокъ душъ сідали въ човенъ до опачинъ. Комишъ не дававъ суднамъ козацькимъ потопати, велові шкури — розбивались. Чи парусомъ по вітру, чи на самцхъ веслахъ, козацькі чайки, мовъ справедлині морські пташки, літали по Чорному морю; причалювали козакъ зъ-нѣтельки до Онатольского берега, або шугали ажъ до Синопу и Трапезонту; часомъ опанувували середъ моря турецькі галери и визволяли зъ тяжкої неволі бранцівъ християнъ. Якъ же понабірають будъ въ Туреччині здобичи, то зъявляця по узгряншнихъ ярмаркахъ изъ своїмъ вкрамомъ на вдивовижу людамъ. Тутъ же то вже оповідували вони широко про морське гостюванне своє, заохочуючи иншихъ до козакування; тутъ вони виспівували підъ бандуру думи, що де-які ажъ до нашого часу доходили, якъ отъ про Марусю Богуславку, про невольницький плачъ, про Кишку Самійла, про Озівськихъ братівъ.

Оце жъ козацька слава розливаецця собі по Україні, а тимъ часомъ, черезъ козацьке завзяте,

наступає неминуча війна турецька на Річч-Посполиту. Не готові були пани на таке велике діло. Що позаводив був король Степань урядового війська, то мусили по домовках пороспускати, жалуючи кошту, а значня ёго частина, не маючи жовнірського заробітку, обернулась у козацтво. Надвірних ротъ и хоругвъ було въ панівъ омаль; на посполите жъ рушення не хутко спромоглась панська громада. А страхъ бувъ геть великий скрізь, якъ пішла поголоска про турецьку війну. Вже погрожувавъ разъ Турчинъ, що зруйнує Польщу¹⁾, и не здавалась ёго грозьба жартомъ. Теперъ же мірковано, що наважнись того доказати. Спраді року 1583 підступили підъ узгряничче такі турецькі потуги, що коронний гетьманъ Янь Замойський на силу віджахнувъ їхъ, показавшись изъ християнськимъ військомъ коло Каменця и пустивши поголоску про посполите рушення; тимъ часомъ самъ опасувавсь, чи встоять до зими найзначніщі узгряниччі городи Каменецъ и Львівъ²⁾.

Тимъ же то бо, зібравшись року 1590 сеймувати, не знали радні пани и земські послы, чи козаківъ жорстокимъ правомъ звівечити, чи їхъ на королівську службу позатягати. Довго думавши, випустили такий сеймовий універсаль, що можна було нимъ и пригністи козацтво и на Турка склікати. Знавъ панський рядъ, що пропустивъ уже пору до загнудання козацької волі³⁾ а все-таки насторошивъ проти неї сеймове право. Така була думка, що якъ стане примирьє съ Турчиномъ, то щобъ зупинити козацтво відъ новихъ зачіпокъ. По сеймовому праву 1590 року, замість козацького гетьмана, наказано поставити за Порогами старшимъ надъ козаками шляхтича зъ такихъ, що мають на Вікраїні маєтки. Сотниками такожъ повинні бути въ козаківъ не аби-які люде, а шляхтичі зъ українськихъ дідичівъ. Приймавши таку старшину зъ руки въ коронного гетьмана, заприсягне козацтво, що безъ ёго дозволу не воюватиме турецькихъ и татарськихъ земель ні зъ моря, ні зъ сухопуття, не жакуватиме купецтва и иншихъ людей по чорноморському шляхові, що йде на Київъ у Литву, а на Путивль у Московщину, неприймає до себе нікого, якъ не звелить старший, а старшому коронний гетьманъ. Левстръ козацький держатиме въ себе гетьманъ. По містечкахъ заказано було продавати козацтву харчі, порохъ, и всякий військовий припасъ; ба й увійти

въ містечко не вільно було козакові якъ не може білету відъ старшого або відъ сотника. А щобъ козаки не заводились по самихъ городахъ, містечкахъ, селахъ, то всімъ старостамъ и державцямъ, усімъ панамъ, князямъ, шляхті наказано понастановлювати въ себе по маєтностяхъ присяжнихъ урядниківъ — бурмистрівъ, вїтївъ, отаманівъ. Ті урядники головою своєю накладатимуть, якъ потаять кого, що зважнись бъ вїйти за Пороги або въ Дикі Поля по здобичъ, а й надто — за чужу границю. „Хто жъ би принієз изъ иншихъ сторони здобичъ“, рече універсаль, „того піймати и карити смертю, а здобичи ні въ кого щобъ ніхто не важнись купувати“.

Щобъ же вчиняти відъ такого походу самихъ старость и панівъ українськихъ, на тому жъ таки сеймі настановлено двоохъ дозорцівъ, такожъ изъ дідичнїї шляхти української, щобъ вони разъ у разъ пробували на узгряниччі и подавали звістку коронному гетьманові про буянне низовнихъ запорозькихъ козаківъ, а тимъ часомъ ловили бъ и карали такихъ, що, козакуючи нишкомъ, жили або ховались би по городахъ, містечкахъ, селахъ; хто жъ изъ панівъ або старость потуратиме козацтву, тихъ позивали бъ у трибуналъ. Визначено дозорцямъ по триста золотихъ на годъ съ того жъ самого грошового збору, зъ якого плачено й лейстровимъ низовцямъ.

Убравши такъ у шори козацтво, тойже універсаль самъ їхъ и роспрягав, бо наказує коронному гетьманові закликати низового и донського козака про сподівану турецьку війну стількі, скількі буде треба⁴⁾.

Зъ сєго премудрого документа розумно, що королівський рядъ викоплювавъ козацтво, мовъ кропиву, спроміжъ городянъ и селянъ українськихъ; дозволявъ козакамъ сидіти оддалікъ, „на Низу за Порогами“; не пускавъ ні зъ городівъ до козаківъ нікого, ні въ городи зъ Низу; а підъ нужду закликавъ їхъ у королівську службу, мовъ чужихъ людей, мовъ тихъ далекихъ донівъ. Хотівъ королівський рядъ розлучити людей одного кодла, що зъ давня звикли себе запомагати, — українці низовцівъ господарськимъ прибуткомъ, низовці українцівъ здобиччю; хотівъ зъ разу понівечити узгряничні торги, не вважаючи, що ними то й держались нові осадн українські. Поставъ заказъ продавати й харчі, не то що, низовнимъ гостямъ по торгахъ українськихъ, а тимъ часомъ низовці такъ добре за всячину платили, стількі роздобували своїмъ козакуваннямъ та й такими вже громадами на Низу кўпились, що самі Українці разъ у разъ вертали купецьку дорогу а

1) Bibl. Warsz. 1853, I, 222 — 226.

2) Staroż. Histor. I, 400.

3) У сеймовій устави 1590 року прописано: *acz po czasie, ale jednak za barzo potrzebną rzecz byđzъ rozumiemy aby wđzy się kiedy to opatrzyło, iakoby takowa licencya tam się nie działa.* (Volumina Legum, II, f. 1329.)

4) Volumina Legum, II, f. 1329 — 1331.

Пероги, винніючи тамъ за своє господарське добре воли, воли, візки або здобуваючи чисті гроші.¹⁾ Поставъ наказъ, щобъ козакъ не пробували въ геродахъ и селахъ, а тутъ вони мали свої двори, семі и всякі інші притулки. Погрожено смертю, хто піде на вловъ у Дикі Поля, не то що, а не Варані сирієз ходжено на здобити у пустині, якъ на щоденні заробітки. Уставлено держати козаківъ по всі роки на Низу, а козакъ дубовали по лугахъ дніпровихъ тільки за тепла літомъ. На закінчанне жъ сеймового универсалу, королівський рядъ, не доймаючи віри старостамъ и панамъ українськимъ, такъ само якъ и козацтву, надъ усіма разомъ настановивъ двохъ дозорцівъ изъ української жъ таки шляхти. Визначивъ їмъ по триста золотихъ нагороди и сподівався, що за сю нагороду двоє якихъ би тамъ ні було панівъ зважачца ворогувати зо всімъ Низомъ козацькимъ и зо всімъ панствомъ узгряншинимъ, а того наче й не було на Україні, що намісникъ воєводи кївського, за жорстокого короля Степана, не зваживсь зачинити у замкову темницю одинадцятьохъ розбишакъ запорозькихъ, дарма що, опрїчъ драбівъ, мавъ у себе підъ рукою въ Кїві ремесниківъ и багацько іншихъ людей замкового присуду!

Розумно зъ першого погляду, що универсаломъ 1590 року тільки роздражнено козаківъ, а не загуздано. Скрїзь по Україні все зоставалось по давнєму, наче не про неї була й писана грозюща сеймова устава. Козакъ глузували зъ панської ради нового короля Жигимонта Третєго такъ само, якъ и зъ наказівъ Степана Батури. Тимъ часомъ рядъ, гамуючи султанське пересерде, запевнивъ турецького посла, що не попустить козацтву пліндрувати Турецчину, и заразъ після сейму добравъ ще одного способу розлучити узгряншиниківъ зъ низовцями. У місяці червні того жъ таки року появлено въ Кракові королівський универсалъ, щобъ затягти тисячу добрихъ воєківъ підъ короговъ снитинського старости Миколи зъ Бучача Язловецького и поручика его Яна Озишевського. Вибере бъ то Язловецький на врочищі Кременчуці або де инде въ степу догідне місце и збудує замокъ. Дерево спустять єму Дніпромъ пани старости изъ королівськихъ добрь. Ті жъ королівські добра вистачатимуть би то по мірці муки відъ усякого „послушного“ що-року про замковихъ людей.²⁾

Въ сєму универсалі не спомнато ні про коронного гетьмана, ні про дозорцівъ, ніби король самъ схаменувся, що шкода такого кодо козацтва

¹⁾ Папроцький у книзі: O grod królewski на листі 58: „Wielki dostatek miewaia czasem w swem woysku, bo ze wszystkich stron do nich siodlacy wiozą, a oni im płacą czum chtë — kołmi, woły a inemi dobytki, też pieniędzmi.

²⁾ Арх. Югов. Росс. III, 28.

заходу. Отъ же й сей новий спосібъ зоставсь марнимъ писаннемъ: кременчуцького замку не будовано.

Здавалось би, ні щб не вплинуть по руськихъ земляхъ Речи-Посполитої того лицарського духу, що за старого Жигимонта и за єго сина бувъ по українськихъ староствахъ и покликівъ усю Польщу до боротьтї зъ азиятами. Здавалось би, козакування, на перекирь сидючому панству ляцькому, тимъ зупекійнянимъ господарямъ зависляськимъ, — обійме всю руську землю, відъ Сана до верховинъ Сули, переважить днірську політику панську, не лякаючись Турчина, и потягне на дніпрові гірла до Чорного моря вельможнихъ лицарівъ у купі зъ людьми не гербованими. Отъ же не туди нахилилась ляцьва щербата долн, щобъ свіжу силу свого плєбса обернути на велику боротьбу зъ ворогомъ хреста сватого. Дознали пани розкóшівъ, купованихъ пóтомъ підданства у цивилізованнихъ народівъ; шопереймали разомъ зъ розкóшами и просвітою науку витягування користи зъ землі тяжкимъ наляганнемъ на робітника; розгосподарювались вони шїроке и придавили не то селянъ и городявъ, та й дрібну шляхту тимъ великимъ правомъ, що викрутили зъ рукъ короля и замість княжого (jus ducale) прозвали єго польськимъ правомъ (jus polonicum).

Справді жъ бо Польща въ Речи-Посполитій була тільки тамъ, де панувало польске право, а польске право панувало тамъ, де шляхтичі-дуки королювали надъ підданими тимъ самимъ робомъ, що й справдешній король у своїхъ городахъ и іншихъ королівщинахъ. Де жъ польского права або не було ще, або жъ стояло воно на самому папері тільки, то була Україна, земля вольна, усякому рівна, нікому до осягнення не заказана.

Спомнато вже въ переднєму слові, якъ ширилась Польща зъ своїмъ польськимъ правомъ по тихъ земляхъ, де панувало право громадське. Теперъ додамо, що сама Україна спершу починалась заразъ коло Висли. Якъ поступили козакъ у давні поварязькі сєлицца та почали перепиняти хижу Орду своїми заляганнями середъ безлюдного степу, — посунулась Україна за Львівъ, за Галичъ, за Баръ, за Винницю, за Браславъ, за Білу Церкву, Кївъ, Канівъ и по самі Черкаси. То сама вона віджахувала бусурменську силу, то, жахаючись неї, подавалась назадъ. Дикі Поля лежали передъ нею и разомъ зъ нею — або посовувались идъ Чорному морю, або займали ще разъ глухими пустинями виполонену землю, покн зновъ сміливі люде витинуцця внередъ изъ своїми осадами, а козакъ позаягають геть далеко на тихъ страшнихъ шляхахъ татарськихъ.

Симъ же то робомъ постала Україна ажъ до Черкасъ, и вже почато думати про Нову Польщу

у пустиняхъ посульськихъ, пороськихъ ба й за самими Черемогами. Давня Вкраїна, чи те земля вольна, де панувало право громадське, стала вже Польщею, бо осягло її польське право, и королювали тамъ пани-дуки. Все Галичину, Волинь и саму Брацлавщину перестали звати Вкраїною; а ще недавно, ще король Стенанъ писавъ универсали до панівъ „україни руської, волинської, брацлавської, київської.“ Се жъ була ознака, що польське право осягло вже землі, де зъ покѣнъ-вину панувало право громадське. А що дальше розпростирали пани свою юрисдикцію, то й полїтика королівського двору сягала все дальше, та дальше. Зачіпати Турецьку здавалось панамъ-господарямъ страшно, бо навпаки турецька сила татарськими загонами пустошила панські села та ще й усій Речі-Посполитій погромувала війною. На танихъ узгрянишниківъ, що приставали зъ козацтво або й самі ходили на здобичь, ремствувала вся зупокійна шляхта, и на повітковихъ сеймикахъ придумувала, якъ би вдержати своє браттє відъ козакування, а самихъ козаківъ уєюди по городахъ и селахъ узяти въ панські руки. Німецька цивілізація розпростершись вроміжъ заможнимъ панствомъ, похилила єго все більше та більше до росвітівъ и до пресвіти; цуралось воно того злиденного козацького побуту, що дознавъ на Низу Зборовський, и такъ якъ перше лицарюгяпани переаілі до свого аскетичного гурту все сміливе сь по за Висли, такъ навислі дуни-срібляники заманювали шляхту зъ голоднихъ низовихъ пустинь и зъ кривавого узгряниччя у свої певні всякого добра затишні осадн.

Оттакимъ-те коханцямъ домового зупокою и чужоземній пресвіти прийшло по душі те право, що надавъ українській шляхті сеймъ 1590 року. Въ кого тільки була сила та воля, той примешовувавъ козацьке займище до свого панського, а сємью козацьку звавъ своїми підданими. Мусили козаки оплачувати чиншемъ свої вольні пастовники дідишні, а сємью визволяти відъ панщини податками; колижъ не хотіли — треба було рушати зъ панських сіл и шукати собі нового займища передъ очима въ Татарина. Помалу-малу тіснїчало козацтву тамъ, де спершу не було иншого права опрїчъ громадського, де ніхто не пишавсь гербами або привілеями, де поважали людей не за великий рідъ, а за лицарство, и де ніхто не поривавъ очей на чуже займище. Оце жъ козани, поставши лицарями на вируги такого лицарства, якъ Авцкоропський, Претвичъ, Вишневецький, переставали брататись изъ їхъ умумами, не приймали до себе за гетьмана такихъ значнихъ панівъ, якъ отъ бувъ князь Рожинський або Зборовський; погоржені, відонхнуті, zagrożені, почали вони гордувати ніженними

панцями, держатись окремо відъ королівських урядівъ, мовъ особний, вольний народъ, и зъ свого Низу погромувати панамъ такъ, якъ вони — зъ України. Ся велика перемена востала не зъразу; розпочали Ляхи, чи все одно пани, овоє пагубне діло не після 1590 року; привівъ їхъ до того давній перядонъ лицького панування и господарювання. Розумно се буде зъ исторією залюднення України після Татарщини. Оце жъ млії и вроді-днію ажъ до тихъ часівъ, якъ розпочалось у козаківъ криваве ворогування зъ Ляками.

(Дальше буде.)

М О Я Д У М А.

Вийду я на гору, на Бесидь високий,
Погляну далеко на край нашъ широкий,
Спїмну нашу славу, славу незабуту
И воленьку нашу, волю неокуту.

Заспїваю смутну думу,
Котру найду въ серці мому,
Що мати мене навчила,
Журбу нею прогонила.

Рознеслися дивно мої думи,
Мовъ у лісі бурні шуми,
Одбилися відъ скалівъ високихъ,
Згубились въ нєртахъ глибокихъ.

А не разъ то слава наша черезъ верхъ гуляла,
А воленька наша черезъ верхъ буяла,
Та тому-то славу спатоньки поклали,
А народню волю тяжко окували.

И здаєтця мої думи чари розв'язали,
П'яну славу розбудили, волю розкували;
Серце мое звеселїло, ясно стало уму,
А відъ того, щомъ заспївавъ чарівничу думу.
Снуютця передъ очима чарівни мари,
Мовъ у ясно-злотімъ світлі играють комари.
И здаєтця старий Дніпро золотомъ сияє,
А завзятихъ громадонька берегомъ гуляє.
И здаєтця святий Київъ столицею стався,
Де Слав'янський миръ изъ всюди вольно собирався,
Щобъ по правді Бога-Творця щиро вихвалити,
А у славнихъ дітей руськихъ волі пошукати,
Братерської волі, правди, що рівнимъ считає
Кожде плем'я, людей усіхъ до купи згортає
Въ одно море великеє свобіднихъ народівъ,
Въ одно поле широкее справедливихъ плодівъ.

Виспївавъ я думу, мари ся росплили,
Розв'язати чари — не стало вже сили;

Не дивлячись більше, очи не видають.

Бо імь туманъ-слідя світа заслоняють.

4-го Листопада 1868 р.

Наука Шрафт.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

I. Українці.

(Дальше.)

Годі намъ запускатися въ подробности историчної долі южноруського нарiччя и ёго литературнихъ пам'ятниківъ, бо мало ще досі їхъ зглублено и вивідки не зібрані въ ясний, систематичний порядокъ. Дві сторони противустоятъ собі зъ ріжнородними основними гадками, задля чого и давніші пам'ятники руської письменности предметомъ суперечки міжъ оборонцями двохъ нарiччій остаютця: одні уважають не тільки Слово о Полку Игоря, но и літопись Нестора и инші твори руської старини за пам'ятники руські, тої форми старинного руського язика, которій не можна приписувати специфично признаки малоруські — другі уважають їхъ за пам'ятники зовсімъ южні зъ южноруськимъ язикомъ и народностю. Вконецъ и историки польської литератури вважаючи живієвськихъ Полянъ за Поляківъ (Вишневецький и инші.) забажали собі їхъ присвоїти — но тутъ нема ніякихъ критичнихъ підставъ. Ми вже висше згодились, що южне населення старинної Русі мало свої національні відзнаки, тому можемо и спiмнені пам'ятники назвати южноруськими, коли вони по походженню своему принадлежать Київу, Волиню и инші; но до сего додаємъ, що задля историчної зв'язи обохъ головнихъ частей Русі въ тодішні часи не дастця, після нашої гадки, провести різна черта міжъ литературними подіями півночі а юга въ періоді X—XIII-го століття. Якъ старинний епосъ и именню въ тихъ чертахъ, які придає ёму київська обставина¹⁾, — повніще зберігся на півночі, де бувъ знаний яко спiльний руський переказъ; такъ и литературні події южної Русі, по походженню южноруські, однаково належали и півночі, де відъ тихъ подій — літописі Нестора, духовнихъ писателівъ, навіть Слова о Полку Игоря велася ступнево вже своя, великоруська або північна традиція. Північъ усе знала Нестора, Теодозія, Іларіона и загаломъ всі пам'ятники старо-

¹⁾ Робимо сю замітку, маючи на оці тихъ, которі думають, що южний епосъ тому звiсний на півночі, що вінъ єсть доисторичний, вспiльний цілому племеню и давнишій якъ князь Володимиръ. То може бути правдиве що до загальнихъ епічнихъ засновъ, но тимъ не менше форма епосу київська. Іншими словами, перехідъ митологічної гряди до историчної відбувся ще въ київськимъ періоді.

славянської литератури, що появлялась спершу въ южній Русі и потомъ забулсь на юзі або цілкомъ задля новихъ книжнихъ впливівъ, або поминались зовсімъ не такъ, якъ на півночі. Слово о Полку Игоря наслідувавъ авторъ „Вадонцини“ — оповідання вже чисто московського. Провести въ тимъ згляді виключну границю естетична неможливи.

Та поява т. є. що на юзі власні національні и литературні перекази цілими въ непам'яті и перейшли на північъ (або докладніше, зберіглись близько-спокровненною півночю) довели поясненця историчною судьбою южноруського племені. Не при всіхъ народнихъ особенностяхъ, які спонукали старинного літописця відрiжкати и на юзі и на півночі стiльки віддiльнихъ племенъ, по при всій давности и певній физичній естевенности національнихъ відзнакъ юга відъ півночі, що спонукує новихъ етнографівъ припускати тутъ биівно „дві народности“, — було міжъ ними дуже багато спiльного не тільки задля спiльного спокровнення и східности, которі въ старовину далеко близьше, якъ теперъ, сполучали ріжні славянські племена, но и задля тісної политичної и релігійної зв'язи, котора тоді зъ руської землі одну зв'язну политичну федерацію творила (або удiльний системъ — все одно) и лучила її въ одинъ релігійний, византійський порядокъ. Въ періоді до-татарськимъ те спокровнення и та вишна зв'язъ бедай вистарчала на стiльки, щобъ ріжні племена могли з'єднатися въ одній спiльній письменности и въ спiльнихъ народнихъ переказахъ.

Навпослі воно становитця инакше, и зміна въ судьбі народности лучитця изъ зміною въ политичнимъ положенню и громадськихъ взаєминахъ южної Русі. Первістний политичний и громадський устрій южної Русі представивъ спiльні народні черти цілого руського племені. Хочъ и не мавъ прихідъ Варягъ впливу на саму народність т. є. язикъ, народні передання, обичаї и ин., то биівно мавъ вінъ впливъ соціальний віддiливши дружину яко привилеюваний станъ: потомки князівъ и дружина дали початокъ боярству, скупленню власности и чимъ разъ більшому стисненню самого народа. То були черти, спiльні въ до-татарськимъ періоді півночі и юга. Нападъ Татаръ перериває сей спiльно-руський розвій: Монголи не зміняли вправді громадського устрою, но спустошена и обезлюднена сторона ослабла и скоро поддалась литовському завоюванню. Въ складі литовського княжества боярська аристокрація ще більше віддiлилась відъ народної маси, но руська народність (южної и білої Русі) не втерала свого значення; напротивъ вдержалась вона, якъ звiсно, въ па-

чатку не тільки в людів, но в висшій верстві и через її передавалася литовській аристокрації, а навіть княжому роду. Руська народність запанувала в литовському князстві не тільки задля більшої численности, но и задля морального впливу. Опісля жь розпочинається польський вплив и вконець виходить наконечне сполучення з Польщею. Одну часть южноруського народу покорила Польща при кінці XIV-го віка; друга, прилежна литовському князству, хочь и остала руською в масі, но вже почала дізнавати впливу польських пороків и образования, а то для того що вже в XV-ім століттю князі литовські були королями польськими и роздаваннєм аристократичних привілеїв привязували руське дворянство до польських порядків. В поршних часах, ба навіть и по формальнім прилученню не перестав руське дворянство стояти за справу народности и религії. Но мало, немало овладіло дійство польского устрою, виміреного для вигідь аристокрації, майже зовсім руською шляхтою, бо и вона забажала собі хіснуватися тими вигодами. То жь віддалилась висша верства ще більше відь народа, а безправья и угніть народа побільшався усе більше та більше. Польська образованість, морави, обичаї, религії, а вконець язик стали переходити и до руського дворянства; католицтво стало в них находити ревних прозелитів. Зміна язика и религії розділила зовсім народь и шляхецтво на два протиположені а вконець и неприятельські табори. Сей вплив польской народности вже дуже ясно виявлявся в XVII-ім століттю и в віддалених краях южноруської землі, коли замічає о німь Бопланъ, в своїм описанню України: конечно зачався вінъ далеко борше и продовжавсь навислі дуже довго, до самого XIX-го століття... Народна маса була осуждена на безділля и мовчанье: вона позбавлена була правъ, в народно громадських а потімъ и религійних и вконець заявила свій протестъ тими повстаннями, що починаютья при кінці XVI-го століття и в XVII-ім при Хмельницькімъ, окінчуютья полученнємъ зь Россією. Задніпровська Україна оставалась ще польскою и відношення продовжалися ті жь самі: в другій половині XVIII-го віку такъ навана „Колівищина“ напіннула старі козацькі війни и показала, що в угнітений масі не перестало жити почуття прежньої народної независимости. Тільки знесення кріпацтва розвязало той узолъ, що такъ не удачно звязував народні и громадські взаємини южної Русі до Польщі... Не такъ натягнені, не все таки стіснені були відношення малоруської народности и в тій части, котора злучилася зь Москвою. Безпосередно зь прилученнємъ почався москов-

ський вплив, котрий підчинив Малорусь своїмъ порядкамъ; моравамъ, образованню и инім. Відь часу Петра почали вводиться німецькі порядки; в XVIII-ім століттю владано кріпостне право и на вольне поселення України. Висші верстви приймають московське образиння и московський язикъ, що по прежньому переминало широке розвитте в народнімъ змислі.

Такими не вигідними умовами обставлено було положення народа. Відь часу, коли нападъ Татаръ перервавъ ёго прежню историю, окружали ёго обставини, що найменше могли допомагати ёго правдному и діяльному розвиттю в народнімъ змислі. Висша верства, найбільше в змозі образоватися, скоро втратила свою народність; зь другої сторони и школа, якъ увидимо дальше була устроена на чужинецький, схоластичний ладъ; то жь давала вона тільки условну образованість та зновъ забувала о народніх потребахъ и народнімъ азичі. Отто жь не мала властива южно-руська народність свого литературного вияву до того часу, коли на Україні озвалося загальне відродженне славянства в XIX-ім століттю.

Ми вже говорили о характері стариннихъ пам'ятниківъ, принадлежнихъ спільно такъ північному якъ и южному племеню. Слїди сего нарїччя теперъ южно-руськимъ названого конечно не могли в нихъ такъ ясно виявитися, якъ би можна надїятися по теперішній формі тогожъ нарїччя. Де крізь старославянський текстъ церковнихъ книгъ пробивалось місцеве нарїччя, або в азичі літописей и т. п. пам'ятниківъ южної письменности, тамъ по більшій части бувають ті слїди обоюдні; тимъ не менше видить Шафарикъ слїди южно-руськихъ формъ вже в знанихъ збірникахъ 1073 и 1076 року, в евангелію 1143 р. и ин. Пізніще сі признаки мають вже неперечно южно-руський характеръ; такъ Луцьке Евангеліе XIV-го віка (Рум. Муз. Н. 112), рукопись Борема Сирина 1370 р., акти того жь старого часу и багато більше пізнихъ рукописей, міжъ иншимъ списанихъ южно-руськими писцями изъ старославянськихъ оригіналівъ. Лихоліття XIII, XIV-го и XV-го віку не дало южній Русі змоги придбати собі самостійну литературу; вона ограничалась церковною грядю, а народне нарїччя осталося по за литературнимъ полемъ. Зь XV-нимъ століттямъ перейшла діяльність руського племена в границяхъ литовського князства на западъ и книжнимъ язикомъ сталося нарїччя западно-руське (польско-руське, білоруське) — дивний язикъ, що лучивъ вь собі загальну руську основу зь відтінками старо-славянського, польского, южного и властиво білоруського.

Довго займало западно-руське наріччє пануючу роль. Язє складано творило руськоє племє най-більшу частє населеннє литовського князєства; не вихаючи на язвєць зє Польщею, оставався його язвєць довго язвєць висшої верствє и книжо-литовського двора; во жє нїгдє статися нїгдє мєтїльнє язвєкомъ церковної книги, во язвєкомъ офіціальнїмъ. На тїмъ азвїцї була писана ціла маса офіціальнїхъ документівъ и грамотъ (вид. І. Григоровича, Оболенського, Арх. Комиссїи и т. д.) и цілий закондавчїхъ пам'ятниківъ, якъ Статутъ Назимира Ягайлона, Статутъ Литовський и т. д. Громадські и релїгїйнї взаємини руського народа вє литовськїмъ князєствї дали тому наріччю значний литературний розвїй; католицька пропаганда, проводжена навпослї найбільшъ єзуїтами, пробудила вє руській народности почуттє самосхороненнї; сопротивленнє руської народности виявилось цілою релїгїйною литературою. До опозиції належали навїть люде висшої аристокрації, якъ знаменитий язвєць Константинъ Острожський, а навїть люде чисто-московські, якъ князь Курбський; оружжямъ її бувъ старослав'янський язвєць библии и церковнїхъ книгъ, а по части вже вироблений тоді книжний великоруський стиль. Но більша частє тої литератури говорила тїмъ западно-руськїмъ наріччємъ, которе виразило тоді вє собі мїшанину елементівъ, які жили вє литовській Русї а найбільшъ вплив польський. Трудами звісного доктора Францишка Скорини дістало западне наріччє свій перевідъ библии; опісля являється много иншихъ книгъ, переводівъ отцівъ церкви, полемичнїхъ творівъ; старослав'янськїмъ книжкамъ, на пр. богослужєбнїмъ, друкованимъ вє западно-руськїхъ друкарняхъ, додавано білоруськї передслів'я, доповненнє и об'ясненнє. Школи, основанї оборонцями православнїя, прийняли той самъ латїнсько-схолястичний характеръ, якимъ відзначалися школи католицькї: для того и дивилось на нихъ опісля московське православ'є такъ недовірливо, на пр. вє ділі Кирила Транквилліона, Лаврентія Зизанія и ин.; сєму допомагала ще и унія, вєбуджуючи підозріннє вє Москві. Опісля основано школи и на юзі, вє тїмъ самїмъ видї нєзъ тою самою богословською и научною грядєтю. Не будемо ми розказувати широко о долї сєї югозападної образованности. За для впливу, який западні руськї ученї и київська академія мали на Москву и на російське образованнє вє другїй половинї XVII-го и вє початку XVIII-го віку, має вона своє місце и вє исторїі російської литератури. Ми думаємъ, що имена Константина Острожського, Курбського, Петра Могилы, Голєтовського, Барановича, Инокентія Гизєля, Епифанія Славинецького, Симєона Подольського и др. більше-

менше звїстї. Цїла та литература творить особну групу, котора, распочалась вє западній Русї, стала вє зв'язї зъ Москвою и зъ київською академією утвердилась и на мало-руській землі. То була борба за православнє оружжє схолястичної учености перенятої у єго протївнїкївъ. Сь того часу пустила схолястика сильнє корїннє вє київській академії, опісля вє московській, а через ню вє цїлій системї руського духовного образованнє, вийшовшого зъ Київа. Разомъ зъ схолястичною теологією росїпочалась тутка и схолястична литература, перейнята зъ латїнізованої литератури польськихъ шкіль. Така була наприкрї драма, що выросла зъ мистерий, и ціла реторична поезія ограничена сплетеннємъ духовнїхъ и торжєственнїхъ силлябичнїхъ віршівъ. Таке віршуваннє конєчно віддалилось відъ поезїи и відъ народности. Не разъ попадалися вє об'ємъ сєго віршуваннє предмети, дуже близькї народній віжї — якъ на пр. вє „Плачу Росїйськїмъ“, — но віразъ бувъ дуже мертвий и книжний. Семинарицька схолястика не знала навїть патріотичнє чувствє поетично виравити.¹⁾

Язє складано, мала властивє Южна Русь багато своїхъ заступниківъ вє тїй книжній діяльности, но народній язвєць остався на сторонї; єго заглушили вє книжкахъ церковнї, западнї, польскї и латїнськї елементи.

Литература мала такожъ и мало самобутної грядєти. Разомъ зъ формами чужого схолястичного образованнє переймала вона и литературнї сюжєти. Самостїйне ограничалось залєдво тїльки на одні літописи, которї схоронили пам'ятъ о подїяхъ української борби зъ Польщею. Все жє що вийшло изъ школи, носило на собі черти богословської схолястики, зайнятої зъ латїнськїхъ образцівъ, або було наслідованнє польської литератури. Юго-западною дорогою вплинула польска литература вє XVII-імъ столїттю и на російську, котора перейняла відъ неї першї прикладнї європейськїхъ литературнїхъ формъ. Вє другїй половинї XVII-го столїття появляється ціла маса подібнїхъ творівъ, — силлябичнїхъ віршівъ, мистерий и иншихъ драматичнїхъ п'єсъ, романівъ, повістей, та смїхотворнїхъ оповідань. Заступникн юго-западної учености діють вє концє особисто вє Москві, якъ Епифанїй Славинецький, Симєонъ Полоцький и т. д. и юго-западна Русь осягає литературну зв'язъ зъ великоруською Москвою. Впливъ Київської академії продовжається вє тїмъ самїмъ змислї и вє XVIII-мъ столїттю, но теперъ уступає вже тїмъ новимъ чертамъ образованности, які повляються зъ рефор-

¹⁾ Гляди на пр. сєй „Плачъ“ вє Основї 1861, май, стр. 47—48.

ною. Народне южно-нарічне зновъ піддалося російській язикъ запановує мало помаго зуповно въ книжкахъ.

(Дальше буде.)

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЬ.

Мотря Кочубейвна, драма въ 5. годинахъ, мовою мірною, зложення Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Послѣдній Кошовий Запорожський, малоросійская опера въ 4-хъ дѣйствіяхъ. Д. Старницького. Полтава, 1865 р.

Обидві помічені нами драми мають ґрунтъ историчний, взятий изъ часівъ козаччини. Ґрунтъ драми п. Онука взятий зъ часу гетьманства Мазепи, а діло драми п. Старницького дівця за панування императора Миколая I., въ тихъ часахъ, якъ Запорожці повертались зъ Туреччини въ підданство Руське. Минувша давня история України може бути невичерпанимъ жереломъ не для одной драматичної української поезії. Перший прикладъ тому показавъ нашъ незабутній Тарасъ Шевченко, написавши свого Назара Стодолю, козацького сотника. Минувша велика слава старого княжого Київа повинна натхнути поетичнимъ духомъ не одного прийдішнього поета України. Въ старому Київі цвило широке историчне життя. Тамъ була поблизу просвічена Греція, впливаюча своєю цивилізацією на тодішній Київъ. До Київа плавали грецькі купці зъ чудовими виробами грецької землі. Византия переглядалась перекликалась зъ Київомъ, своїмъ дитямъ, своїмъ синомъ, котрий бувъ украшений на видъ Византії, мавъ її собі за прикладъ до передражнявання. Роскішъ византийська не була невідома и въ Київі, проходячи шляхомъ крамарства и торговлі. Грецькі колонні чорноморські були не за горами. Наші архієрен, навіть священники були зъ Греківъ наші князі дуже часто ріднились зъ грецькими императорами, женили своїхъ синівъ на царівнахъ грецькихъ. Київъ бачивъ не разъ и не два послівъ грецької землі и бувъ въ стосункахъ дуже близькихъ зъ Греками. Владимиръ Мономахъ коронувався въ Софійському соборі золотою короною, котру привізъ ёму зъ Греції Ефеський митрополитъ зъ посольствомъ. Князі наші знали грецьку мову, читали грецькі книги и перекладали на старослов'янську мову. При такихъ дуже близькихъ стосункахъ историчне життя старого Київа може воскреснути у всякихъ поетичнихъ творахъ разомъ зъ тодішними стосунками до Византії, зъ її дворомъ, царями и царицями, дворовими интригами, її восточною роскішю, зъ тодішнімъ життямъ, яке воно було. Зъ великимъ розуміннямъ тогочасної исторії, якъ грецької такъ и київської, наша

давня епоха може бути ширшимъ историчнимъ полемъ для поезії, а найбільше для поезії драматичної. Правда, що тодішнє розумове життя и вся литература византийська и київська була духовна. Всі розумові интереси вертілись коло читання: о ділахъ віри, о сивелахъ існотіданнн, о ересахъ. Але не все таке життя обертає релігійна; въ тогочаснихъ людєй булн и свої світові, хатні и інші интереси...

Периодъ української козаччини може бути полемъ для поезії ще ширшимъ, ще багатшимъ, ще більше зрозумілимъ для сѣгочаснихъ людєй. Не дурно такъ багато українськихъ писателівъ обертали увагу на козаччину и брали звідтіл ґрунтъ для своїхъ драматичнихъ творівъ. Козаччина — то цвітъ українського историчного життя, то самий показний периодъ нашої исторії, то часъ української слави, завзяття и лицарства. Породивши богатий, поетичний козацький епосъ, сама козаччина має въ собі незвичайну поетичність, тхне духомъ волі, одваги, духомъ вольного степу, вольного моря, вольного повітря, мужнєї боротьби своєї віри, землі, своєї батьківщини — України. Самий духъ вольного братства, рівности, правдиво демократичний духъ не гнучий шні ні передъ кимъ и ні передъ чимъ; саме їхъ життя веселе, гуляче, безпешне, якъ життя піднебесного істства, якъ гульня веселихъ дітей, все те огорнуло козаччину якимсь поетичнимъ блискомъ, якимсь промінами слави, волі й добра, якимсь незвичайнимъ ореоломъ, котрий навить притягувавъ до себе ёго ворогівъ, Поляківъ, мавивъ їхъ степовою поезією вольнихъ дітей України. Великі мирові поети Гоголь, Пушкінъ, Байронъ брали материяль для свого творчества зъ козацького життя. Не одинъ польський поетъ натхнувся поетичнимъ духомъ нашої козаччини. Козаччина й буде родючимъ полемъ для квіту поетичного, а найбільше має въ собі зачатківъ для драми и трагедії. Сама козаччина єсть обява страшної боротьби, єсть сама боротьба за оборону України відъ сусідь, єсть тяжкий процесъ за историчне життя України міжъ дужими сусідами, протягавшими на неї безталанну свої жадобні, задросні руки. Не одна путна душа того часу прилягаючи серцемъ и розумомъ до тодішнього стану своєї батьківщини переболіла й перемучилась. Не одна страшна психична боротьба палала й згасла тоді въ кращихъ, въ щирішихъ душахъ українськихъ, дбавшихъ не объ одній своїй собовій користі. Поетові українському треба тільки поблувати по тому минушому пожарищі и своїмъ поетичнимъ природникомъ постерегти психичні тайни минувшихъ нашихъ историчнихъ працєвниківъ.

(Дальше буде.)

Головні помічники при редакції: *В. Згарський, М. Коссаць, Др В. Лукаковський, Ом. Царшицький, Др К. Сушкевичь.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно ар. 4; піврічно ар. 2; чвертьрічно ар. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, наметици „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/4

ТОВКАЧЪ.

(ОПОВІДАННЄ АУЕРБАХА.)

(Конецъ.)

Наставъ и день виїзтаці. Парубки не такъ уже гучно пішли теперъ у городъ.

Якъ позвали Олексія передъ панн, та змелли роздѣлитись, вінъ сміливо каже: „Не турбуйтеся, нічого въ мене зопсованого не знайдете; а не вдаха вамъ, зъ мене буде салдаты.“ Ставъ підъ аршинт, виїшла міра повна; занисано ёго годящимъ. Лікаръ забувъ и про короткоглядъ и про масло та яйця, бачивши сміливість Олексієву. Якъ же виїшовъ съ приёму та встала зі сходовъ ёго мати плачуща, вінъ каже: „Мамо, не може такъ чинити. Чого плакати? Ще до году я буду въ васъ у гостяхъ, а нашъ Кирилко вже вирісь до полевої роботи.“

Кожному вже тоді сталось певнимъ ёго салдатово; почали парубки гуляти та співати, мовъ того було въ нихъ перше мало.

Якъ вернувся Олексій до дому, подала ёму Марьянка розмаринову квітку зъ червонимъ бантомъ и пришпалила до шапки. Олексій же витягъ свою люльку, куривъ по всьому селу и пирувавъ зъ товариствомъ до пізнѣи ночи.

Ще третій важкий день зостався: то бувъ день, якъ новобранці виходитимуть до Штутгарта. Олексій прийшовъ рано до Яковової хати; Марьянка була въ стайні; теперъ уже мусила вона сама всюди поратись. Олексій каже: „Марьянко, дай мені руку.“ Подала, а вінъ зновъ каже: „обіцай, що не пійдешъ заміжъ, поки вернусь.“

„А вжежъ не пійду,“ одказала, а вінъ їй каже: „Ну, теперъ я готовъ; тільки ще ось що: поцілуй мене.“

Марьянка ёго поцілівала. Корови й воли поглянули дивуючись, мовъ знали, що передъ ними дієвця.

Олексій погладивъ кожну корову и вола по спині и попрощавсь ізъ ними. Стиха вони собі ревнули.

Юрко запрягъ свої коні въ візъ, щобъ новобранцівъ провезти годинъ вілько. Оце жъ вони й рушили співаючи селомъ. Хлібниківъ Кіндратъ, що й гравъ у кларнетъ, сидівъ на передку и підигрувавъ підъ їхъ співи. Іхали ходою. Звідусюди товпились приятелі и подавали руки, а хто й чарку.

Марьянка дивилась у віконце и ще разъ любенько попрощалась. Зближались уже до царини, тутъ ще разъ заспівали:

„Чомъ ти мене, мой мати, рано не збудила
Ой якъ тал компанія зъ села виходила“...

Якъ же покрились за селомъ, заціпило тоді Олексієві. Позиравъ кругомъ кризь слѣзи. Оттутъ підъ гайкомъ, що звецца Відьмина Гірка, білила Марьянка те полотно, що пошила ёму сорочку. Ёму здавалось, ніби кожна нитка пече ёго тіло, такъ стало моторошно. Сумно прощавсь вінъ зъ всіми стежками и нивами. Оттамъ, на урочищі Стріляні Мури, простяглась передъ нимъ найкраща ёго нива. Стількі разъ вінъ оравъ її, що знавъ усякий камінець. Тамъ далі ще сѣго літа вінъ жавъ зъ Марьянною ячмінь, а тамъ за Курячимъ Слідомъ вінъ засіявъ клеверомъ поле та не побачить, якъ воно зеленітиме. Озирався довго навкруги себе Олексій, а якъ спустились у балку, понуривъ голову мовчки. Переїзжаючи черезъ мість дививсь у воду. Хто знає, чи кинувъ би теперъ такъ сміливо того врейцара!

У городі зновъ заспівали парубки присвистуючи; Олексієві жъ одягло відъ серця вже ажъ тоді, якъ виїхали по той бікъ річки на Малярський Шпиль. Передъ нимъ роскинулись милі ёго Нурківці, що мовъ би почули, коли бъ вінъ подавъ голосъ. Лежало село мовъ на долоі на узгірзі, дарма що вїхали вже дороги зъ годину. Роспізнавъ Олексій помазану жовтою глиною хату Коваля Юра зъ її зеленими віконницями, а черезъ

дві латі живе ёго Мар'янка. Махнувъ у ту сторону шапкою и затягнувъ ще разъ:

Чомъ ти мене, моє мати, рано не збудила...

Юрко візь новобранцівъ ажъ до Геренберга. Звідтіля мусили йти пішки. На прощання спитавъ Юрко Олексія:

„Нічого не перекажешъ Мар'янці?“ Шибнула тому кровъ у голову. Найгірший бувъ ёму поселъ зъ Юрка, а проте мусивъ повернути язика прощаючись и самъ не постерігъ, якъ пробовкнувъ: „Нічого тобі зъ нею жартувати, не любить вона тебе, якъ смерть.“

Юрко засміявся и поїхавъ.

Дорогою трапився новобранцямъ пам'ятний случай: У Бовтуновому гаю примусили вони селянина, щобъ візь їхъ дві години гавмъ. Олексій хробривавъ тутъ найгірше. Чувавъ не разъ відъ Юрка, якъ салдати розправляюця зъ мужиками, то й ёму того жъ треба було доказувати. Тільки жъ найперший, вінъ сягнувъ и до шкур'яного гамана, щобъ заплатити чоловікові за послугу.

Коло брами въ Тюбингені вийшовъ імъ на зустрічъ старший. Піснямъ и посвистамъ теперъ бувъ кінець. Тихенько якъ овечата йшли новобранці до ротніє казарми. Олексій сказавъ своїмъ землякамъ, що вінъ, яко охотникъ, хоче служити въ кінниці, бо ёму все думалось ити по слідамъ Юрковимъ; якъ же почувъ, що тоді ёму треба до дому вернутись, бо кінниця зачне свою вчонне тільки въ осени, вінъ собі подумавъ: „Ні, не може такъ. Мені треба вернутись друпнимъ чоловікомъ, а то мене Товкачемъ зватимуть. Постривайте лишень: дамъ я вамъ товкача!“

Записали ёго у п'ятий піхотний полкъ. Ніхто несподівався по ёму, що зъ ёго буде росторопний и письменний салдатюга. На біду й тутъ ёму трапилось горе: дано ёму до снання вкупі цигана¹⁾. Циганъ сей страхъ не любивъ води, а ротмістръ звелівъ Олексію що-ранку водити ёго до криниці и добре вмивати. Спершу було се жартомъ Олексієві, а що дальшъ, то все більшъ ёму остала морока зъ невмивакою-циганомъ. Радійший бувъ би полоскати хвости шестёмъ воламъ, ніжъ ту циганську пиву вмивати.

У роті зъ Олексіємъ бувъ явнийся недопечений маляръ. Вимаивъ вінъ у Олексія багацько материннихъ грошей и почавъ малевати ёго парсуму у всій мундерні, зъ оружиною на плечі, зъ шаблею при боку, та ще й прапаръ надъ головою. Ото жъ и все, що можна було пізнати, бо саме

¹⁾ Салдати сплять по двох на одній койці.

лице було лице та й годі. Тільки що бувъ підписъ: *Олексій Шуря салдацьк ибшого піхотного полку.*

Олексій давъ оправити портретъ у рамки за шило и пославъ при нагоді до матері. У листі при сёму гостинцеві прописавъ такъ:

„Марусю! почепліть портретъ у світлиці, покажіть ёго й Мар'янці; надъ столомъ повісьте, тільки не близько до клітки зъ горлицею. И коли схоче Мар'янка мати мій портретъ, давъ подаруйте. Мій товаришъ, що змалювавъ мене, казавъ, щобъ ви мні прислали горщикъ масла а жінці моє старшого локтівъ зо два полотна. Я такожъ навчивсь у товаришівъ танцювати. Оце въ неділю пійду вперше до танця міжъ товариство. Не кривись, Мар'янко, я тільки попробую. Нехай и Мар'янка напише до мене листъ. Чи ще Яковъ не продавъ своїхъ биківъ? чи тільки корова ще не отелилась? У салдатахъ тимъ не гараздъ, що нема настоячої роботи: утомисся, якъ той песь, а не зробивъ нічого.“

Масло зъявилось, и вже теперъ обернулось на користь Олексієві; цигана приставлено до нього товариша. У купі зъ масломъ прийшовъ и листъ, що написавъ Марусі учитель изъ школи. Стояло тамъ такъ:

„Напшъ Махтей приславъ зъ Америки п'ятьдесять гульденівъ. Пише, що колибъ ти бувъ не салдатъ да прибувъ до ёго, то вінъ би тобі подарувавъ тридцять моргівъ поля. Справляйся въ службі гараздъ, щобъ тебе не піддурено, бо чоловіка підвести не трудно. Мар'янка щось не такъ то стала до мене ласкава, — хто її зна, чого. Якъ побачила портретъ, то каже, що се не ти.“ При сёму слові всміхнувся Олексій, бо подумавъ собі: „А вжежъ такъ! Теперъ и другий чоловік. Хіба и тобі не казавъ Мар'янка?“

Упливавъ місяць за місяцемъ. Олексій знавъ, що отъ у сю неділю у Нурківцяхъ буде храмъ. Вистаравъ ёму старший на чотирі дні отпускъ. Дозволено пійти до дому у повній мундерні при шаблі и въ кивері.

О щасливий! що жъ то були тобі за радощі, якъ ти въ суботу рано клавъ билетъ у киверъ та прощавсь изъ своїмъ старшимъ!

Хочъ якъ зрадивъ Олексій идучи до дому, а зупинивсь погуторити зъ однимъ вартовимъ коло казарми, а зъ другимъ у Тюбинської брами. Усімъ треба було сказати, що йде до дому; нехай и вона радуюця, та нехай и сумують, що ні за що, ні на що мусять годинъ зо дві міряти ступнями землю коло вартової будки, а вінъ тимъ часомъ буде вже геть ближче та ближче до рідного села.

Тільки в Бовтунах дав собі одпочинок и випив конівку пива. Та не зміг сидіти довше, рушив далі.

Въ Онопрівці зустрів Кубели, що колись такъ ёго піддразнювавъ. Подали по приятельськѣ руки. Довідавсь Олексій багачько дечого про своє село, тільки нічого про Мар'янку, и боязько було чогось розпитувати про неї.

У Бондарівці змусивъ такъ себе відпочити, бо ще доскочивъ би собі завійни въ серці, колибъ такъ пробігъ далі. Проставсь на лаві и почавъ передумувати, якъ-то всі на ёго дивитимуща въ Нурівцяхъ. Далі ставъ проти дзеркала, надівъ киверъ трохи на ліве ухо, поправивъ кучери съ правого боку и кивнувъ самъ собі головою: гарний!

Бувъ уже вечіръ, якъ ставъ вінъ зновъ на Мадярському Шинлі навпроти любого ёму села. Вже не гудавъ изъ радощівъ, стоявъ нерухомо и зробивъ своїй родині воєнне привітання, приложивши руку до кивера.

Все спокволя та спокволя йшовъ Олексій. Притьмомъ треба було ёму въ ночі прийти до дому, щобъ у ранці вже всіхъ здивувати. Хата ёго була съ краю села, у світлиці горіло ще світло. Стукнувъ у віконце та й каже: „Чи тутъ Олексій?“

„Ой Боже жъ мій! чого се до мене жандармъ?“ скрикнула мати.

„Ні, се я мамо“, каже тоді Олексій и, скинувши кивера, щобъ увійти въ низенькі двері, подавъ матері руку.

Скоро поздоровкались, заразъ почала стара жалкувати, що нічого, синові попоісти. Кинулась у кухню и вбила ёму зо двоє яєць на сковорідку. Олексій стоявъ зъ нею коло печи и про все розказувавъ. Спитавъ, про Мар'янку, и чомъ ёго портретъ все ще тутъ висить. Мати одвітувала: „Мій синочку, мій голубчику, вининь Мар'янку зъ голоди, не стоїть вона тебе!“

„Мамо! не говоріть мені такого. Я то знаю, що знаю!“ сказавъ Олексій, и на ёго лиці, що червоніло проти багаття, намалювалася гірка досада. Мати замовкла и, вернувшись у світлицю, дивилася радіючи серцемъ, який зъ її Олексія живий парубіма ставъ. Усякий шматочокъ, що вінъ кавтавъ, здавався їй найсолодшимъ у її порожньому роті. Узявши въ руки кивера, сумувала, що такий важений.

У ранці схонивсь Олексій рано, вичистивъ свого кивера, повнисмівавъ ручку въ шаблюці и кудики на мундирі краще, ніжъ на службі. Скоро бовкнули въ дзвони до церкви, стоявъ вінъ випроставшись, зовсімъ готовий. Ударено въ друге у дзвони — вже вінъ иде селомъ.

Дорогою чує, якъ два хлопчики розмовляють:

„Чи се не Товкачъ?“ каже одинъ.

„Ні, се не віць“.

„Та нібо, віць!“ каже зновъ першій.

Олексій подививсь на хлопчатъ скрива, и вони побігли геть изъ своїми молитовничками.

Всі, хто йшовъ до церкви, витали Олексія приязно. Проїшовъ вінъ поузъ Мар'янчину хату, ніхто не визирнувъ. Спустився підъ гару, часто озирючись, и якъ задзвонено въ третє — увійшовъ у церкву. Знявъ свої перчатки пошиті зъ білої шкури; покропивъ себе свяченою водою. Дивився скрізь по церкві, — ніде нема Мар'янки. Ставъ коло дверей, — не йде вона, зъ людьми. Почалась одирава, — не чути, Мар'янчиного голосу; а вінъ би познавъ ёго міжъ тисячею. Щожъ ёму теперъ по тому дивуванню, що всі зъ ёго очей не зводять? Вона на ёго не дивитця, а вінъ для неї жъ то й стоїть отгуть рівненько якъ стріла, мовъ тобі зъ міді вилитий. Якъ же після проповіді огласивъ піпъ Мар'янку Буромелівну та Юрка Мальця новою парою, тоді вже не стоявъ Олексій мовъ вилитий; затремтіли тоді въ ёго коліна, и застукали зуби. Перший вийшовъ съ церкви. Сторчача летівъ до дому, швиргонувъ шаблю на долівку, пішовъ — зривсь у сіно и заривавъ яв дичина. Разъ по разъ здиамала ёго думна повіститись, та не змігъ устати за плачемъ и жалемъ. Увесь бувъ мовъ поламаний. Потімъ зновъ думавъ про свою матіръ, потімъ зновъ плакавъ и захлипався.

Ажъ ось прийшла съ церкви мати и найшла ёго въ сіні. Вона ёго втішала, вона зъ нимъ плакала. Теперъ тільки вінъ дознався, що Юрко обдуривъ Мар'янку, и що теперъ якъ найскоріше треба їмъ повінчатись. Зновъ заривавъ Олексій, а далі повела ёго мати въ хату мовъ ягнятко. Якъ глянувъ на свій портретъ — здохимивъ ёго зъ стіни и хропнувъ объ землю. Довго сидівъ потімъ Олексій за столомъ, затуливши видъ обома руками, далі вставъ, засвиставъ веселу пісню и попрохавъ їсти. Не пішовъ ёму въ душу харчъ; одягсь и двинувъ на село.

Пізня служба вже скінчилася; зъ Орла гули музники. Потупивши очи, мовъ ёму треба було самого себе соромитись, пройшовъ вінъ поузъ Яковівъ двір; якъ же минувъ плетинь, згорда випроставсь и поглянувъ прямо. Одавши голові свій билетъ, пішовъ до танку. Позиравъ усюди, чи не заглядить Мар'янки, а не булобъ ёму гіршої муки, якъ її бачити.

Юрко жъ бувъ тамъ. Вінъ зустрівъ Олексія и подавъ руку: „Здоровъ, товаришу!“ Олексій зиркнувъ на ёго, мовъ хотівъ своїмъ поглядомъ отру-

іти; одвернувся не давши ні руки, ні відповіді, и вже тоді подумавъ, що добре було бъ такъ одвітувати: „Що за товаришъ? Тобі товаришъ чортъ, а більшъ ніхто!“ та спізнився уже зъ відповіддю.

За стола повставали до Олексія парубки й дівчата; мусивъ вінъ пити зъ кожного кухля, та гіркий здавався ёму напитокъ, мовъ та жовчъ. Сівъ вінъ и собі за столомъ, казавъ подати „найкращого“, хочъ же ёму и не пилось, хиливъ кухликъ за кухликомъ. Мотря, дочка ёго брата у другихъ, Махтея Нагірного, стояла не далеко коло ёго; вінъ її пошановавъ виномъ. Дівчина випила и зосталась коло ёго стоячи, бо ніхто не обертавъ до неї; не було въ неї пари, то й не танцювала ще ні разу; коженъ мало не разъ поразъ танцювавъ изъ своєю дівчиною, або зъ її подругою. Олексій спитавъ:

„Мотронко, чи не пішлабъ ти зо мною у та-нець?“

„Ходімъ, потанцюймо“.

Взяла вона Олексія за руку, вінъ уставъ, знявъ свої перчатки, ще разъ озирнувся на вкругъ, ніби шукавъ чого очима, и почавъ танцювати, да такъ же жваво, що всі здивовались.

Ради ввічливости посадивъ Олексій послі танци Мотрю коло себе; навъязавъ же сімъ собі нахабу; вона вже цілий вечеръ коло ёго сиділа. Не дуже вінъ її й займавъ розмовою; иноді тільки носуне до неї кухоль, щобъ пила. Грізний поглядъ Олексія знай висівъ надъ Юркомъ, що не далеко сидівъ одъ ёго. Якъ спитали въ Юрка, де жъ Марьянка, вінъ сказавъ: „у подолі“ та й засміявся. Олексій такъ міцно стисъ у зубахъ люльку, що кришеникъ чубука зоставъ ёму у роті; виплюнувъ, сказавши: пху! Юрко тоді зиркъ, бо думавъ, що се на ёго. Бачивши жъ, що Олексій сидить собі тихо, здвигнувъ тільки плечима зъ погордою, та й почавъ співати жартовливихъ пісень. Всі вони були въ ёго на одну стать и мало чимъ різнились одъ сіві:

„Ой я мідь, горілку пивъ,
Другі чоботи купивъ,
А той дурень бесталанний
Здобувъ одні, та й ті драгі.“

Недалеко було до півночи, якъ Олексій узявъ зновъ свою шаблю відъ стіни и хотівъ ити до дому. Саме тоді Юрко співавъ съ товаришами сміковинну пісню; співаючи, стукали вони въ ладъ кулаками по столу:

„Ой часъ, пора, зъ шинку йти,
Якъ нічого прощати.
Въ чужу свиту одігся,
Та на гроші не змігся;
Въ чужий чобіть обувся,
Та й сорому здобувся.“

Олексій вернувся до столу вкуші зъ де-якими приятелями; казавъ подати собі ще дві пляшки вина. Почали вони иншихъ пісень співати, тимъ часомъ якъ Юрко співавъ своїхъ изъ своїми. Гукне тоді Юрко піднявшись: „Затули пику, Товкачу!“ А сей ухопивъ пляшку та просто ёму въ зуби; далі потягся черезъ стіль да за горло. Стіль повалився, шкло забряжчало на долівці, музики вмовкли. На хвилину все мовъ замерло. Здавалось, що вороги хочуть одинъ одного задушити. Ажъ тутъ изновъ піднявся гукъ; инші свистали, ті кричали, ті тупотали. Приятелі одступили геть и тільки, по старосвіцькому звичаю, придержали трохи супротивника свого приятеля, даючи ёму міцніщъ ухопитись; Мотря жъ такъ поцупила Юрка за волоси, що въ руці зосталось ціле пасмо. Повитягували імъ съ проміжъ нігъ стільці, и те-перъ вороги мали собі волю якъ хотя одинъ другого тузити. Тільки жъ Олексій и Юрко такъ стялись, наче одинъ другого хотіли проглиннути. Ажъ ось послі довгої тактики, піднявъ Олексій свого ворога вгору та й брязнувъ объ землю такъ, що думали, чи не зломивъ ёму спина; потімъ насівъ на ёго коліними, и здавалось, хотівъ ёго роздавити. Колижъ тутъ убіжить сілський старшина; той зробивъ кінець бійці. Музикамъ вже годі на сьгодні грати; обидва бойці мусили йти на нічъ у холо-дну до ратуши.

Съ подряпаннимъ и попідснюванимъ видомъ, блідий и змарнілий, покинувъ Олексій другого дня село. Одпуску ёго ще тільки завтра бувъ би кінець, та що ёму теперъ дома? Любо ёму було вернутись до салдацького життя, найрадішій бувъ бо вінъ ити на війну. Голова прописавъ ёму въ білеті ёго бійку; Олексіви готовилась жорстока кара. Не озиравъ вінъ більше навкруги себе, все йшовъ та йшовъ, самъ себе не памятаючи; бажавъ тільки не вертатись ніколи. Якъ побачивъ вінъ у Горбі стовбъ зъ показчикомъ дороги на Фрейденштатъ, звідкіля іздили въ Страсбургъ, зупинивсь на хвилину и зняла ёго думка тітати до Француза. Коли жъ тутъ принадкомъ привитала ёго Мотря: „Що се, Олексію? вже вертавсь до Штутгарда?“

„Еге“, одказавъ Олексій и верставъ далі до-рогу. Мотря зъявилась мовъ дорожний показчикъ зъ самого неба. Приязно вінъ озирнувся на неї.

Дорогою все ёму співалась у голові пісня, що колись Юрко співавъ. Якъ разъ вона припадала теперъ до Марьянки. Самъ не постерігъ, якъ почавъ собі потіху співати:

„Ой не довго очамъ грати.
Брівовкамъ моргати:
Посходила крутоверха
Рута коло хати.“

І вилася краса
І русою косою,
Поплила краса дівоча
Мовъ листъ за водою."

Вернувшись у Штутгардъ, не розмовлявъ уже Олексій зъ варторамъ у Тюбинської брами и коло казарми. Боявъ и очей звести на товариша, сказавно — провинивъ. Вісімъ день висидівъ неборакъ у „третьому градусі“ въ темній темниці за своє бу-лино. Часто ёго такъ розбирало, що наміривсь роз-брати собі голову объ стіну, потімъ зновъ лежавъ день и нічъ у полусні.

Якъ випущено ёго зъ темниці и записано на шість неділя до „карнихъ“, що ні на годину не одлучатись изъ казарми, и що хвилини мусили бути готові на шокдикъ, — проклинавъ самъ себе Олексій, що понесло ёго въ садати и на шість годъ привязало до рідного краю. Ёму хотілось би далеко, далеко заминутись.

Ажъ ось одного дня прийшла до ёго мати зъ листомъ одъ Махтея зъ Америки. Приславъ Мах-тей чотариста гульденівъ, щобъ купивъ собі Олек-сій поле, коли жъ хоче до ёго — щобъ відкупивсь тими грішми отъ служби.

Олексій, Махтей Нагірний зъ своєю жінкою и восьма дітьми, а зъ ними й Мотря, помандрували того жъ літа въ Америку.

Якъ бувъ Олексій на морі, частенько миги-лавъ собі знану воюди місячку; теперъ тільки вінъ зрозумівъ її добре:

„Нилве еудво однимъ одно,
Не може расплатись;
Нійшовъ мийнй въ чужу землю
Казавъ не журитись.
Не журалась би я, серце,
Въ шітки наряджалась, —
Лиха доля въ мій віночокъ
Мовъ гадина вкралась.“

Озиваясь Олексій до матері частенько, спові-щаючи про своє життя въ Америці.

Въ останньому свому листі писавъ до матери такъ:
„ . . . Часто бува міні тяжко на серці, що всёго ту у мене доволі, та одинъ я мушу тимъ користуватись. Я бъ хотівъ усі Нурківці забрати до себе: старого Дуба, сліпого Кіндрата, Шавкала зъ Камяної Ями, Зукала, Шентунбашу; нехай би всі були коло мене ситі до-нехочу. Що міні зо всёго того, коли я тутъ одинъ однимъ на світі? Подивились би ви теперъ, якъ маєцца собі Тов-качъ, що въ ёго четверо коней у стайні, а деся-теро стригунівъ у полі! Коли Марьянці не добре дієцца, сповістіть мене, я що небудь їй перешлю, нехай тільки незнає, відъ кого, бо тяжко міні було бъ на серці. Махтей Нагірний живе відъ мене на годину ходи. Мотря — гарна господини, та вона не Марьянка. Коли бъ їй доля щастила! Чи є въ

неї діти? На перевозі бузъ зъ нами такожъ учений землякъ, докторъ Штаберъ изъ Ульма. Вінъ міні показавъ на земному шару, що коли въ Америці день, то въ Нурківцахъ нічъ и навпаки. Я бувъ и забувъ про се, а теперъ якъ пораяюсь у полі, то й думаю? що вони роблять теперъ у Нурківцахъ? Отъ и стукає міні въ голову: Дій ёго матері! та вони жъ теперъ сплять, а Шавкалівъ Іваня, ноч-ний сторожъ, вигукує своє: „Боже васъ оборони.“ У медію міні бува найгірше, що въ Нурківцахъ теперъ неділя въ ночі. Нетреба объ сёму бути, треба бъ такъ, щобъ у всіхъ бувъ одинъ день. Въ останню неділю танцювали ми въ Махтея На-гірного, тоді бувъ храмъ у Нурківцахъ. Незабуду я сёго хочъ би й сто літъ проживъ на світі. Объ води бъ міні тільки годину одну побути въ Нур-ківцахъ! Показавъ би я голові, що таке єсть воля-ний чоловікъ изъ Америки.“

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Глава IV.

Татарське диколітте сталоє дагубою не всімъ городянамъ и селянамъ, що правили муръ варяги Русь. Кого придалено тоді дома, а котарі доховались у нестрі, бодотъ, або позабідали у чужі землі. Загустивсь тоді стѣпивившись руський людъ понадъ Приплеттю, Німецомъ, Вищою та й по всіхъ вітахъ тихъ рівъ, мовъ би андиряючи дуччоі собі години. Якъ же минуло диколітте та відхлудилн Татаре геть, а шотимъ закуєдмались по своїхъ ко-човицахъ и усобицами сами себе драбили, — до-чала тоді звідсі ринути сила русьца на старі ро-родица и селмица. Правнуки тихъ самихъ Русь-чівъ, що повтікали колнсь відъ страшного Батя, попідіймали зъ руїни варягоруські городи и села скривъ по землі Київській, до Волкию, Поділля та й по Галичині. Литва або Ляхи мало або й зовсімъ їмъ не допомагали. Оказує се мода русьца: нею бо говорено, нею й писано по мовнихъ осадахъ, що повстали після Татарщини. Польщичини довго тамъ було нечувати.

Ба й самі передовики того поступу хрести-янської сили проти мусульманщини, відъ захі-днихъ рівъ надъ подніпроничині якъ отъ: князь Олельковичъ, Дашковичъ, Претамъ, князі Прои-ський, Вишневоцький, Каредький, Острозький, Ро-манський, були люде руські.¹⁾ Відиряючи гор-

¹⁾ Ляхи плещуть, що Претвичъ — шляхецъ, а вінъ у своїй реляції каже: „i my też słudzy W. K. M., których się za łaską Bożą wrodziło w księstwie Litewakim.“

дниську силу, звалились вони литовськими або польськими воєводами чи старостами, а робили своє діло за підмогою люду руського и перебували шляхь культурі руській. Литва и Польща стояли ще тоді нарізно, а сі узгрянніши лицарюги воювали вкупі, яко голови одного народу, що частину єго підгорнула під себе одна государність, а другу частину — друга. Не зъ наказу такъ вони чинили: сама Русь почувалась на своїй силі, сама вона робила своє діло, безъ заправи польского и литовського ряду.

Сторпившись и пропритаювавшись геть по узбережжямь далекихъ рікъ, стародавня варязька Русь почала зновъ випростуватись и розпростератись, якъ знемоглась на силахъ Татарва. Ото жъ могуті дяде, займаючи старі й нові займища, козакували проти Орди скрізь по Україні, ба й не озирались на королівський рядъ, мусили бо, хочъ би й не хотіли, козакувати. Рову 1545 волинські пани такъ відказали королівськимъ ревизорамъ: „Тутъ на Волиню про насъ усе одио, чи сталось примирьє вь короля съ ханомъ, чи ні: ми рідко коли злізавмо съ коня; разъ у разъ треба бігти вь поле то на одио то на друге місце.¹⁾“

Вояки тогочасні не вдовольнялись дідизною або королівщиною. Вь кого було більшъ одваги, той ширивъ свої займища що року по узбіччяхъ пустинняхъ. Що дальшъ посовувалась Україна надъ входу сонця відъ повислянщини, то все попередъ неї йшли нові та нові займища лицарюватого руського панства. Ратайське господарство спершу не такъ те імъ рупило, та й не було до єго способу у малолюдному краєві, де разъ-по-разъ грасували гординці. Богатимъ звався той, у кого паслось доволі коней, рогатини, овецьокъ. Давне слово добутккъ, що нимъ визначалась така худоба, сягає певно у ті часи, якъ Татарва до насъ, а ми у татарські кочовища ходили нападомъ, щобъ добутти сєго єдиного скарбу. Тимъ же те й за землю воювались у ті давна, яко за пастовники. Не такъ то хутко поставало ратайство після займу новихъ та новихъ пустинь передъ-віччю вь хижі Орди. Осаджувались у тихъ пустинняхъ першъ усєго пасіками, що инші ажъ геть вихоплювались попередъ займищъ; убезпеченихъ городками. Претвичъ, оповідуючи у своїй реляції про гонитву за Татарвою, споминає, що горда вибирала людей по пасікахъ, а знаний королівський посель Бронєвський вь своїй *Descriptio Tartariae* прописавъ пасіку якогось простого Русина, що вола стояла найдальшъ у стенахъ, куди ще наші осади не доходили по річ-

кахъ Богу и Саврані.¹⁾ Ба ще й підъ кінець XVI століття, у такій Україні, якъ Немирівщина, не було ратайського господарства. Панъ Збараський віднявъ землі вь пана Песочняського, и оце той жалувецця гродському суду брацлавському, що позагачувано нові стави на тихъ земляхъ, покошено сіно, понаходжено зъ добуткомъ и пасіками, а про ратайство а ні же.²⁾

Тимъ часомъ у середині Речи Посполитої, за Вислою, обернулось усе не такъ, якъ було спершу. Якъ злучилась Литва съ Польцею, не треба вже було зъ литовського краю Ляхамъ оборонятись, або самимъ у Литовщину військомъ находжувати. Литву жъ у давніхъ „стихахъ“ московськихъ прозвано хороброю; то мусили добре напнятись проти неї Ляхи, по неволі мусили лицарювати. Теперъ же не то хоробра Литва до зброї Ляхівъ не неволила, та ще допомогла імъ и крижаківъ пруськихъ побороти. Убезпечилась Польща зовсімъ тими сторонами и не було вь ней ворогівъ до самого Балтику. Скоро жъ ляцькимъ городамъ и селамъ зробився до того моря простий приступъ, за разъ увесь край щиро-польський зворушивсь новими силами. У Повислянщині жъ не всі тягли рівно. Люде малі, міщане и селяне відбували одбутки, оплачували податки, мита и инші рядові потрібни; а великі пани повимагали або повипрошували собі вь короля привилєї, щобъ не тягти нарівні зъ усіма государнєго тягла, и були їхъ добра вольні відъ усякихъ оплатокъ або відбутківъ. Черезъ те почали такі добра збогачати дідичівъ грошима такъ, що й зъ віку не чували. Не за довгий часъ поробили собі пани великі скарби, малі господарства панські розрослись на всі сторони, а мавши достатки рівні королівськимъ, братались пани съ чужоземними дуками и переймали чужоземню високу просвіту, замість предківського простолюднєго розуму.

Нагадаємо жъ тутъ кому треба, що городи постали вь Польці не зъ панськихъ осадъ: німецькі ремесники мозолявими руками працювали коло початку городівъ безъ панської помочи, и були вь нихъ звичаї простолюдні, не аристократичні. Оце жъ пани, живучи по своїхъ добрахъ окреме городянъ, не ходили міщанськимъ робомъ у здобуванню скарбівъ. Гордували вони ремєствомъ, фабриками, крамарствомъ; була імъ честь и подоба тільки зъ самої землі багатитись. Чи переважували вони городянъ багатствомъ, чи просвітою, що здобували по

¹⁾ Диви випрашене лучче першого видання сєї книги у збірнику: *Scriptores Rerum Hungaricarum*, що напечатавъ Швантнеръ року 1746, стр. 814.

²⁾ Архивъ Песочняськихъ у варшавській книготеці Краєвськихъ.

¹⁾ Київські Пам'ятники. IV. Н. 2. стр. 61.

далеких-земляхъ, чи своїми привилеями, — то все те обертали на одне: ажъ би, та якъ прибільшати собі користь зъ своїхъ маєтківъ. Маєтки що року ширшали, багатшали, кращали. Не змогли драцювнті міщани йти съ панами-дуками наввипередки; зостались позаду. Незабаромъ ушкодили пани усімъ городськимъ роздобуткамъ.

Ратайське господарство переважило по надъ Вислою усяке инше, а ёго підпирали по павськихъ добрахъ ще й инші заробітки, якихъ не мали собі міщане. У гданську и въ инші пристані приходило часомъ до п'яти тисячъ кораблівъ по хлібъ, по будовниче дерево на морські судна, по лёнъ, коноплі, попелі и дігті, по вовну, шкуру, воскъ и мідъ — зъ усієї Европи: зъ Франції, Нидерляндівъ, Британії, Ирландії, Шведчини, Норвежчини, Данії, Німеччини. Вони десятками тисячъ, а коні нечисленними табунами що-року вертали торгіву до рогу у Німеччину, у Чехию, у Моравию. Одного збіжжя вивожено зъ Польщи за границю що-року на девять мільйонівъ таларівъ. Усе жъ то воно дбалось по великихъ панськихъ господарствахъ, бо малі шляхецькі добра почали ще въ XVI столітті занепадати и ширити собою дідизну дуківъ-срібляниківъ. А щобъ надбати всякого добра на такі мільйони, багацько треба було працевитихъ рукъ. Де було їхъ узяти? Вольні селяне не стали бъ стілько ратайствувати або по галяхъ працювати, скілько бажали великі пани, що зъ ратайства найбільшъ багатились, а нищими роздобутками підпомагались. Оце жъ ляцькі пани, сеймуючи, почали все більшъ та більшъ селянина въ ёго волі тіснити, а шляхті права надъ нимъ прибільшувати. Першъ учиншувались кметі передъ панами, а то вже до панщини їхъ зневолено, и що дальшъ, то все чиншівиківъ меншало; ажъ ось такъ стало тісно посполитимъ ратаямъ по всій Польщі, що вже у половині XVI століття схаменулись були розумні голови и почали у своїхъ печатанихъ писанняхъ про рокувати, яка біда складеця колись изъ сеї тісноти! Одно те, що пани-дуки де хотіли, купували землю въ панівъ середніхъ и дрібнихъ, а друге те, що великі добра що дальшъ розпадались на малі господарства черезъ діленницю проміжъ братами, шевало гарну долю ляцьку, що настала була після боротьби зъ Литвою та зъ Крижаками. Зъ дрібнихъ потомківъ, що постали замість багатихъ предківъ, наплодилась нова шляхта, такъ звана загонова. Не стало въ неї достатківъ, не здоліла жъ вона й науки собі панської здобувати, а будши темною панською громадою, не змогла на сеймахъ остерегтись відъ магняцькихъ забігівъ, що ними всяку нараду вміли великі пани обертати на свою користь,

на користь своїхъ родичівъ и тихъ панівъ, що у всімъ їхъ „приватамъ“ догоджали.

Тимъ робомъ проміжъ самою шляхтою почало зодіятись велике и мале панство; велике звалось пан а ми, а мале просто шлях то ю; велике сталося аристокрацтвомъ, а мале — демосомъ. Чимъ перше були кметі передъ шляхтою, тимъ стала теперъ шляхта передъ панами. У шляхти була вже тільки сама воля, а силу загарбали у свої руни пани.

Що жъ зосталось кметямъ, котрі спершу були такі вольні люде, якъ теперъ шляхта? Зосталось або мовчки шляхті коритись, або зъ Польщи втікати. Ще бо дъ кінцеві XVI століття почали селяне втрачувати, по закону, волю куди хотя зъ своїмъ кодломъ и добромъ вигребтись. Чи добре, чи не гараздъ жити на панському ґрунті, мусивъ уже селянинъ у всій панській волі пробувати. Далі висеймували собі пани таке право, щобъ у живна всі кметі зоставались по домівкахъ, а не ходили по заробіткахъ за границю; а потімъ бачивши пани, що міщане багацько сільськихъ рукъ до свого міського господарства наймають, постановили сеймомъ, щобъ не ходили селяне на заробітки и въ свої города, безъ панського дозволу. Вийшло зъ сего те, що селяне що дальшъ біднішали, а хто втрапивъ, утікавъ на Україну, туди, де пани ласкою навкруги себе людеї купили. Займаючи по Українськихъ пустиняхъ займища користувались пани зъ тихъ утєківъ. Скликали вони до себе робітника, обіцяючи пільгу, чи все одно волю, а що вгнався би за кимъ перший дідичъ, то вони підіймались, яко люде могутці, оборонати втікачівъ відъ усякого уряду.

Оттакъ же то звесь ляцький порядокъ, та славна панська культура, що нею пишавця Ляхи передъ нашою простолюдною, почала строїтись по волі, думці и идеалові невеликої купи панівъ-дуківъ, що підпирала себе дрібними панами, а сільську громаду не прекладала надъ безсловеснихъ; почалось знане въ польській исторії можновладство панське.¹⁾

(Далше буде.)

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОИ ЛИТЕРАТУРИ.

I. України.

(Далше.)

Така була въ загальнихъ чертахъ исторія южно-руського нарїччя. Съ початку мало воно одну спільну литературу зъ північнимъ нарїччємъ; опісля, віддільно відъ сего, дізнало чужі напливи и

¹⁾ Покладання сего образу економічного побуту старої Польщи узнявъ я зъ монографіи Суровецького (O Upadku Przemysłu i Miast w Polsce, Warszawa, 1880) и Станьського (Poszukiwania do Historji Rolnictwa krajowego, Warszawa, 1858).

передало їх при кінці XVII-го и сь початку XVIII-го століття послідньому; наконєць піддалось єму вь новімь историчнімь періоді російського панування и реформи. Загаломь сказавши, оставався народній язик по за літературнимь полемь, де вінь тільки частно и випадково виявлявся. Однак жь не переставав вінь розвиватися вь устахь народа и наконєць, коли появилась гадка о єго праві на уділ вь літературі, була вже тоді ріжниця між нимь а книжнимь російськимь язномь такь велика, що літературне єдинство показалося неможливимь. Для него потреба було вже осібної літератури.... Розміри відзнакь южного племені від північного и єго літературної форми спонукували наконєць до гадки, що ріжниця и незалежність сихь двохь наріччій споконвічна. Та ріжниця дастця вяснити зь загальнихь условій исторії язиків: ріжниця, хочь и не обширна, півночи и юга була неперечно вже вь кнївськимь періоді; такимь чиномь мало южне племь через кілька віківь свою віддільну свовобразу жизнь; дізнавало зовсімь осібнихь историчнихь, культурнихь и естественнихь впливівь — и ті враження, які оставалися від тихь впливівь на народнімь язці, доволі обьясняють розвій єго первісно-близькихь формь на теперішні форми видалені від великоруського.

Реформа Петра дійствовала и на южній Русі зовсімь такь, якь вона загаломь визначилася вь літературі, школьнімь образованню, громадськимь устрою и нормахь. Звістно якимь способомь тратила Малорусь підь симь російськимь впливомь віддільні черти свого суття, якихь вона ще не трохи мала вь часі прилучення: упадокь гетьманської управи и введення кріпосного права навіть між вольнимь козацтвомь зруйнували вь пробіту XVIII-го віку дуже сильно її самостійність. Від сєго часу представлялося Малорусі одно тільки: все більше и більше перемінюватися на російську провінцію, переймати російські норми, язик, образование и російську літературу. Від XVIII-го віку дала вона вже сій літературі багато писателівь, а язикь її власний стався місцевимь жаргономь; правда, остався вінь цілимь не тільки вь людоді, но и вь середнімь и дрібнімь дворянстві, але очевидно не предстоєла єму вже літературна будучина. Для образованої верстви вітворилося теперь вже ширше поле до ділання на російськимь язці: Богдановичь, Капнисть, Гнідичь, Наріжний, — Малоруси по походженню, не вносять нічо малоруського вь свою діяльність. Гоголь заховавь малоруські симпатії, но задля широти своїхь поетичнихь замислівь мігь бути тільки російськимь писателемь; малоруське наріччє не давало єму відповідного поля.

Оттавь тратило малоруське наріччє наконєць всяку будучину. — Но вь добі нового славянського відродження відвирнаєся и єму будучина.

Коли и впередь малоруська народність не утворила собі власної народної літератури, то вь XVIII-мь віці, при сильнімь російськимь впливомь, було се ще трудніше. XVIII-й вікь бувь для него часомь ступенного упадку. Зь початку ажь до кінця єго зможуть историки малоруської літератури ледво два-три имена виказати, но и ті не дуже важні. Такимь бувь на початку XVIII-го віку Климентій Зиновій вь не цілкомь доучений и не зовсімь монастирсько строгий, єремонахь часівь Мазепи. Рукопись єго силлябичнихь віршівь відкривь не дуже давно Шишацький-Иличь. Єсть то не малий збірникь віршувань вь такімь самімь смаку, який панувавь вь XVII-мь віці.

Климентій зачинає философичними розвідками о правді, о слабостяхь, о божімь довготерпінню, о именахь божихь, о смерті, но опісля запускаетця вь зьображенне и обличенне дійсного життя, говорить о стані ріжнихь громадськихь верствь, о всілякихь ремісникахь, козакахь и мужикахь, монастиряхь и церквахь, о писанню и письменихь людяхь, наконєць навіть „о женахь рождаючихь діти вь скорий чась по прияттю шлюбномь и по бранці вь кілька дний минувшихь, а не вь рікь,“ и „о дівицяхь, діти рождаючихь“ и т. д. Такь представляють віршування Климентія що до гристи займаючий материяль обь українськимь життю того часу. Очевидно бувь вінь видалець-бувалець, но не дуже зь висока вінь поглядає, єго нормотвенні поняття не зовсімь тверді, и вінь не разь противорічитьь собі вь своїхь похвалахь и осудахь. То проповідує вінь строгі правила морали, то оправдує зовсімь непохвальні и циничні річи; не загаломь єсть то поклонникь висшого пануючого стану, и осуджуючи блуди иншихь станівь не важитця вінь проти него вимірити своєї сатири. Вь поетичнімь згляді віршування Климентія зовсімь до нічого; се — простий механічний збірць сухихь школьинхь описівь зь власнимь моральнимь сентенціями. Український язикь єго зіпсований силлябичнимь вірцомь и примішкою польского та церковно-славянського¹⁾. До сєго часу знайдено тільки одну рукопись сихь віршувань, то жь видно, що не зайнявь Климентій ними своїхь родимцівь.

Якь ні лишені віршування Климентія поезії, а все таки виражають вони досить наглядно внутрішній стань України вь першімь часі по прилученню, и положенне народа и народности, ко-

¹⁾ Обширні уривки зь єго книжки наведєні вь статтяхь Куліша, Русск. Бєсїда 1859, и Основа 1861, Январь.

торі вибавившись відъ прежнёго ворога не вибавились однак відъ угніту и утиску. Народъ вислобонивъ родину, но остався въ рабстві у висшого стану, що забувавъ о народі, а думавъ тільки о власнімъ хісні; чимъ разъ більше уступала народність змагаючомуся впливові Москви и Петербурга. Україна тратила наконецно місцеву автономію и въ управі и въ громадськімъ життю, а великоруські обичаї, языкъ, образование и литература зміняли мало по мало українську старину, съ початку въ висшихъ верствахъ, а за ними и въ иншихъ станахъ. Визначні черти українського характеру, обичаївъ, языка, поезіи хоронилися незмінно тільки міжъ властивимъ людомъ с. в. міжъ вищою верствою, но ся верства не мала голосу въ громадськімъ и офіціальнімъ життю, и разомъ зъ нимъ оставався український елементъ конечно но заду. Простий людъ презираний за часівъ польського панування стоявъ и теперъ ще на тій же самій ступени громадського права. Климентий, учений грамотникъ, находивъ, що чоловікові „письменному“ мати діло съ простимъ, все одно, що тверезому зъ п'янимъ :

„Во въ простого мужика простий есть обичай,
а въ письменного особний, политичний звичай.“

„Сей политичний звичай“, каже Кулішъ, „розвиваючись після засадъ мазепської аристокрації, мусівъ природно дійти до цілковитого відчуження відъ усёго, що вьяже любовно одинъ станъ зъ другимъ.“ Висша верства відділилась відъ люду и гляділа на него якъ на щось чужого и низшого, хочъ и сама въ той же часъ недалеко відъ него поступила въ моровственнімъ розвиттю. Народна самовіжа крайне упала въ одній верстві, и цілковито відділа въ другій.

То жъ и розумно, чому въ тій верстві мігъ займати таке важне місце а навіть одержати историчне значінне такий старинний чоловікъ, якъ Сковорода. Ёго діяльність и твори показують въ нимъ на стілько признаков семинарського схоластика и юродивого проповідника, що багато до сеї пори въ нимъ нічого не бачать крімъ сёго юродства и схоластики; — зъ другої жъ сторони приписують ёму українські патриоти зуповне достоїнство мудрця и народнёго діятеля, котрий має незаперечне місце въ исторіі громадського розвитку.

Сковорода, Григорій Савинъ, род. въ кивськімъ намістництві въ 1722. р., † 1794. Отець ёго бувъ простимъ козакомъ. Сковорода учився въ кивській академіі, попавъ ту міжъ малоруськихъ співаківъ, що тоді до придворної капелі въ Петербургъ відправлялися.

Опісля вернувся на родину, и зъ цікавості відправився на подорожъ по Европі. Ту мандрувавъ вінъ (пішкомъ) по Польці, Германні и Италні. Вернувшись до дому живъ вінъ якъ подорожникъ; по більшій часті перебувавъ то у приятелівъ, то у знакомихъ и відказувався відъ всякихъ офіціальнихъ місць, которі обмежали ёго норони.

А привикъ вінъ до простого, нічимъ не звязаного, життя и любви, до природи. Въ академіі и на подорожахъ придбавъ собі Сковорода відомостей, які видавалися для ёго співчасниківъ обширними, а по більшій часті на знанню языківъ и турманній мистичній теософіі и моралі залежали. Сковорода не зважавъ на ніяку поверховність, живъ дуже убого и мало по мало ставъ философъ-бродягою и позиськавъ собі велику популярність на цілій Україні. Вконецъ ставъ вінъ и писателемъ. Ёго твори, підъ ріжними бомбастичними заголовками, складалися почасти зъ мистичнихъ моралокъ, писанихъ по більшій часті схоластично-прибранимъ и часто уродливимъ наикомъ. Ёго байки, „симфоніі“, „аналогі“, ходили по рукахъ другівъ и знакомихъ, ёго віршування и пісні розійшлися навіть поміжъ народомъ черезъ сліпцівъ и бандуристівъ. Наконецъ стало ёго ім'я голосне по всій Україні: для однихъ бувъ се глибокий философъ и мудрець, для другихъ просто чудацьк и навіть юродивий; на ділі бувъ се сухой и самолюбний мистикъ, педантъ въ своїмъ роді, що прийнявъ наставничий тонъ зъ окружаючими, съ котрими змігъ. На массу робивъ вражінне своїмъ добровольно наложенимъ аскетизмомъ, — зовсімъ чужимъ офіціальному аскетизму, — и своєю моровственною проповідю. Безсторонно сказавши, — ёго значінне далеко менше, якъ ёму українські патриоти надають. Сі ставляють ёго въ ряду своїхъ товариськихъ діятелівъ, разомъ зъ Каразномъ, Котляревськимъ и Квіткою. Вони означають ёго значінне такимъ способомъ: Сковорода творить перехідъ відъ мира давнёї козаччини, передъ ёго очима знищеної однимъ замахомъ піра Катерини II-ї, до мира государственного, до мира науки, литературы и искусствъ. Синъ (приходського священника) приходива, видає схоластичну академію для подорожі за границею. Голодранецъ и бідняка. кидавъ вінъ навпослі въ Переяславі, Харкові и въ Москві надобности професорства для вольного и бродяжного життя независлого мислця. Съ того взгляду достоннъ вінъ співчасникъ Січі и хаосу нового товариства, співчасникъ Гаркуши и давнихъ непорядківъ на Україні, зуповного признання.¹⁾

¹⁾ Основа 1862, сентябрь, стр. 70.

Ему приписують и чисто демократичні черти — звеличання народа такъ, якъ воно теперъ пропо- відується; но тяжко сказати, щобъ се було въ него зуповно перепроваджено; народня сила для него ще не зовсімъ ясно, а бодай дуже не ясно указана. Его пропаганда була найбільшъ мистично-религійна и норовственна и заходила навіть поза обрубъ мож- ливий для українського життя: вінъ беретця за философичні питання, обвиняє по своему матери- альності и т. п.

Его твори не були властиво українські, но по части були они визвані українською дійсністю, по части найшло въ нихъ місцеве наречіє місце. То жъ можна Сквороду вчислити міжъ україн- ськихъ писателівъ. Майже всі твори Сквороди на- печатані: „Библиотека духовная“ Спб. 1798, 3. ч. вид. М. Антоновськимъ безъ имени автора; „На- чальная дверь къ христіанському добронравію“ въ Сионськѣмъ Вістнику 1806; „Убогий Жайворонокъ“ притча, М. 1837; „Басни Харковскія“, М. 1837; „Брань архистратига Михаила зъ Сатаною“ М. 1839; „Сочиненія въ стихахъ, Г. С. Сквороди“, Спб. 1860 и др. Остається крімъ того багато іншихъ нена- друкованихъ творівъ, съ такими жъ бомбастичними заголовками, мистичною моралкою и уродливимъ язикомъ.¹⁾

Такимъ чиномъ въ внішнімъ, та й въ внутрі- шнімъ характері писань Сквороди, оказується дуже мало українсько-народнєго, хочъ живъ вінъ непе- рестанно міжъ народомъ. Популярнимъ стався вінъ внішнєю манерою, що притягала товпу своєю ори- гинальністю и чудувала її аскетичною моралею, и слідомъ крайній недостатокъ лишого матеріялу для задоволення норовственнихъ потребъ. Нема ще въ німъ елементівъ пізнішого розвитку „народности“.

(Дальше буде.)

¹⁾ Основа 1862, августъ, стр. 1—39; сентябрь стр. 39—96; тако жъ 1861, юль.

ОДНИХЪ ВИУЧУЮТЬ ПИСАРИТЬ.

Однихъ виучують писарить,
А другі пнута ажь въ попи,
А я лишъ співанки на швару
Хотівъ посіяти — да й те
Мені не повелось небого!...
Да що робити? бити зъ Богомъ
Ніхто не будеса!... мабїть
Така вже доля, або — світъ.

Ю. Федьковичъ.

— 800 —

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЪ.

Мотря Кочубеївна. драма въ 5. годинахъ, новою міркою, вложенія Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Послїдній Кошовий Запорожський, малоросійская опера въ 4-хъ дїйствїяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.
(Дальше.)

Якъ ми згадали попередю, не одинъ поетъ укра- їнський брався заглянути въ ту манячу козацьку ми- нувшість. Ми маємо вже не одну хорошу драму зъ козацького життя, але ні одна зъ їхъ не сягає до правдивої ціли историчної драми, якъ отъ и помі- чені нами.

Чимъ повинна бути исторична драма? Исто- чня драма не повинна бути намалєваннємъ тільки правдивого историчного минушого життя; не по- винна бути тільки копією минушого и дбати тільки объ историчній правді осібъ и подій. Для того єсть у насъ наука исторїи, исторична критика, архео- логия и другі науки, въ котрихъ ми бачимо и навчаємось минуше життя. Театральна сцена не мусить бути тільки игрищемъ, де актори будуть въ особахъ и въ костюмахъ представляти які небудь историчні школярські учебники та вчені историчні росправи. Ми це все знаємо зъ науки. Драматичні особи историчної драми не повинні бути тільки такими, якими вони обмалєвуютця въ ученихъ историчнихъ системахъ. Минуше життя не инте- ресує насъ само по собі въ поетичнихъ творахъ, а найбільше на театральній сцені. То мертве пе- ребута й пережита річъ. Нехай надъ нею земля перомъ! Уже давно згасло й стліло те серце, котре жило тимъ життямъ, вже давно стліло те серце, котре збурювалося тимъ горемъ и тими втїхами.

Класична школа штучности тимъ немає те- перъ жадної ваги, що вона стоїть за мертву хоча й чудову минувшість. Те жъ саме треба сказати и объ чистій штучности, котре теперъ такъ же втратило силу, бо не має ніякого прикладу до сє- гочасности. Що намъ зъ тієї давнини, зъ тихъ чу- довнихъ образівъ зъ життя Греківъ и Римлянъ, коли ихъ життя було инче, давно послуло мертвимъ сномъ? Що намъ зъ Єгипецькихъ мумий, сухихъ запорохнявилыхъ, хочъ и повбиранихъ въ багаті вбори, обнизані дорогимъ каміннямъ? Життя їхъ було непохоже на наше и воскресити его въ штуч- нихъ творахъ, все рівно, що витягати мертві мумії зъ єгипецькихъ підземнихъ катакомбъ. Нехай надъ ними земля перомъ! У насъ теперъ доводі свого горя, свої недолі! У насъ теперъ своє ща- сти, свої втїхи, своє и безталанне! Життя наше инше и поетична штучність повинна бути инча. Не вся исторична минувшість має право виступати на театральну сцену, ставати ґрунтомъ драматич- ної штучности.

Але бувають в ступанні історичного руху часи дуже між собою схожі, и такъ багато схожі, що здавця яка небудь народність тільки перебуває в друге пережите вже однимъ народомъ. Воно й правда, якъ згадаємо, що не всі народи разомъ розпочали цивілізацію, не всі народности йдуть поручъ по дорозі просвіти. Цивілізація розпочалася на сході, перейшла в класичний миръ, а звідтіл в Европу західню, а потім в східню. Не дивно, коли одинъ народъ, ступаючи по слідамъ другого, приймаючи відъ него підстави цивілізації, перебуває самъ перебуває вже ёго вчителемъ. Є в розвитку народностей дуже схожі часи. Окрімъ того випадають часами схожі історичні події, історичні обстави, середъ котрихъ працюють дійники, схожі історичні ідеї, котрими хвилювця громадське думання. Та схожість має велику вагу для драматурга. Виставляючи в драмі яку небудь історичну особу, або історичну подію попереднихъ часівъ, поетъ тільки одягне сучасні ідеї в одежу минувшости. И тоді передъ очами слухачівъ в театрі пройде не одна минувшість мертва й давна, а сёгочасне життя сёгочасної громади, сёгочасні ідеї в образахъ и лицахъ, и часомъ повніше илучче, бо в тихъ особахъ обмалювця не тільки ідея, але навіть її результати, її послідъ, її впливъ. Тимъ-то в драмі має законне місце тільки така минувшість, котра має який небудь прикладъ до сёгочасности, обмалёвує в формахъ минувшого сёгочасне життя, показує сёгочасну ідею, розвиває її послід, її кінці, її впливъ, її виворотний бікъ, її недійшлість або її дійшлість. А те можна ще лучче зробити в історичній драмі, ні жъ в якій инчій. Зъ минувшимъ життямъ поетъ має право поводитись вольніше ні жъ зъ сёгочаснимъ. В образахъ минувшого можна легше и зручніше розвести яку небудь ідею, показати її початокъ, її підстави и разомъ її маючий бути послідъ, впливъ на людей. Тільки в такій драмі історичній люде будуть читати про своє життя, про свої інтереси сёгочасности, будуть плакати не чужими грецькими, римськими, чи тамъ якими пустими слізмами, а своїми власними, будуть сміятись не зъ давної давнини, а самі зъ себе, зъ власного морального каліцтва. Такі історичні драми Шиллера, німецького поета. В давне життя вкладав вінъ зачаткові ідеї свого віку, розводивъ їхъ в минувшому життю. В своєму Вильгельмові Теллі, Донъ-Карлосі, Жанні д' Аркъ, вінъ розвивъ ідеї протесту противъ деспотизму й натиску сямьяного, государного, громадського, — ті ідеї, котрі вже зачиналися в тодішній громаді и виспїли в голові й серці великого поета. Тільки такі історичні

драми можуть зворушити чуття в душі сёгочаснихъ чвчачівъ. А одинъ викликъ на сцені минувшого, ні на що не цілячого життя зостанецця безъ живого впливу на слухачівъ, не потревожить ні розуму, ні серця, зостанецця такимъ мертвимъ, минувшимъ, якимъ воно й справді. Отъ якъ Островського „Мининъ“, „Василісса Мелентьевна“ и драма графа Толстого. Рідко хто видержавъ, щобъ прочитати до вінця таку мертвау штуку, якъ „Мининъ“! Все такъ підробляне, сухе, тхне архивними папірами, неймовірно скучне. П. Толстой в своїхъ драмахъ „Смерть Ивана Грозного“ и „Феодоръ Іоанновичъ“ одстоує своїхъ героївъ тільки своїмъ талановитимъ перомъ, своєю легкою плавдою мовою. Але не можна імъ прорікати довгого бування на сцені, бо ті драми не мають ніякої сёгочасної ідеї, або дуже слабо нагадують про деяку недостачу нашого часу, тільки обьявляють минуше життя старого московського царства, якъ отъ робниця в шолярськихъ історичнихъ книжкахъ.

В крузі такъ званої „чистої штучности“, де поезія цуравця всякихъ сёгочаснихъ інтересівъ и має діло тільки зъ психичними силами людської душі, якъ великими такъ и нікчемними, історичній драма може тільки справуватись в однімъ разі, тоді, якъ вона буде воскрешати великі історичні характери, значні або своєю високою душею, своїмъ серцемъ, або своєю нікчемністю. В кожнімъ разі в драмі повинна розвиватись яка небудь психична сила героя. Такі історичні драми англійські Шекспіра. В ёго драмахъ розвиваецця одна психична сила історичної особи, або добра, висока або недобра, злодійна; любовъ батьківська и невдячність дитяча (в королі Лірі), лютість жєнщини и честолюбність людська, слабість волі (в Макбеті, Гамлеті и др.) Не можна сказати запевне, щобъ и такі твори чистої штучности немали ніякого прикладу до сёгочасности. Людська провопийність, переступи, людська славолюбність и підлість здавця ніколи не стануть дуже даленимъ минувшимъ, а людське добро й дійшлість розуму й серця не швидко стане певнимъ сёгочаснимъ. Велика боротьба психичного миру, змагання добра й зла, проливання крови ще довго буде мати інтересъ своєї сёгочасности. Історична драма матиме інтересъ, якъ викличе зъ давнього минувшого які небудь історичні особи зъ великими або дуже нікчемними характерами, зъ слабими або дужими психичними силами, видержуючими страшне змагання, сильну психичну боротьбу. Така історична драма не матиме сёгочасного інтересу в поодинокости, але буде сёгочасна в загалі, якъ отъ сёгочасні и до сёго часу великі драми Шекспіра, викликаючи думку філософичну о

недійшлости людської натури, о тому поганстві, яке загорнено в глибині психичного мира не освічено й досі цивілізацією й просвітою. Така драма не буде мертвими кістками минушого, бо наведе не одну душу, порушить не одно серце. Така драма буде с'єгочасна в загалі, в загальній вселюдській своїй ідеї.

Тепер гляньмо на помічені історичні драми. Чи мають вони який приклад до с'єгочасности, якого треба ждати від історичної драми? Чи можуть вони мати інтерес с'єгочасний для українського життя, або хоч для вселюдського?

Грунт драми п. Онука ось який: Молодий сотник, Незбієнко, з часів Мазепи, повертається з кнївської школи до дому. Там стрічає він Мотрю, дочку Кочубея, з котрою він кохався ще змалку, з котрою батьки зговорили його ще малими дітьми. Гетьман Мазепа, тоді вже на старості літ, закохався в Мотрі Кочубеївні, своїй хресниці і хотів на ній женитись. Щоб не було жадного перепину на дорозі до цілі, Мазепа вислав Незбієнка в Росію в похід за-для добуття слави й чина. А тим часом циганка втащує до Мотрі, приворожує її серце до Мазепи і потім приносить звістку о смерті Незбієнка. Мотря не дуже сумує, бо прехороший гетьман своїми поцілунками запалює в неї не кохання, а честолюбність. Вона зараз забуває про Незбієнка, марить о гетьманстві, об'їм'є тим як вона буде поруч сидіти з царем Петром, частувати його вареною, одагнєця в золоті контуші, надіє на голову кораблик. Потім з марами о гетьманстві з'являється і кохання. Мотря забуває Незбієнка і кохає Мазепу, кидає батька й матір. Після карі Кочубея Мотря блукає по Україні, з'являється в Київі на великій шляху, де Запорожець гуляє і купається в шаплиці з дегтем. Там вона споминає минушу славу Києва, а потім вертається до дому, в Батурин, і жде смерті, прохаючи отця Константина, христиншого її, поховати її і молитись за її гріхи.

(Дальше буде.)

В І С Т І.

(Надослане.)

Дорогі Родимці!

Надрукована у рідній Прагді „Живий Куліша“ великої для нас ваги, не то письменської, та і громадської! У науку, велику науку, мабуше воно нам списано! І нам б'є що одним?.. Та нам треба на шеєр про цілий світ

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косиць, Др В. Лукавський, Ом. Партицький, Др К. Сушкевич.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

забуши, — а як того домагаєшся, то шаки ні відь кого, як відь самих себе!...

Ож я журку: ги не стояло б'є шку лицарську живи пустити у оєбній книжечці старому и малому на поживе гишаннє, пригимвши до неї хоть літографію того, мовлять, неміраки! Таки багу що треба!

Та німь що де-хто наміркуєця, то я вже кладу на сю пошрібну ріг'є лєва: наше пане редакторе, переховайте!

Не пожалуй же нішто за мною кинути на се діло своєї копійчини, та й не загаєшись. Такь, кажу, щоб из складки надрукувалася книжечка, а дохід, щоб б'єже невогнєний, цілий, гисний, на народню ріг'є. А яку би шо иншу, як не стипендію Тараса?! На неї шаки давно, давно иора!

Будеволі.

Щиримь серцемь радіємо сему патріотичному голосові дорогого нашого земляка. Твердо надіємось, що притакне йому всяке щире руське серце, — се бо зазив'є виповнити двійну повинність нашу. Перша и найбільша повинність — увіковічити пам'ять незабутнього Батька Тараса у семі великій, у нашому народові; — а станеться се утвореннямь стипендії имени „Тараса“. Ся повинність починає найбільш на нас Галичаных, що не звеличали ще досі майже нічимь пам'ять нашого Батька.

А друга повинність — се и братия и громадська, се повинність — об'явити всякому, як видобуваєця и боретця духъ величній, — показати живий приклад широго патріоти, лицаря-немірака на захохоту и науку всякому, „старому и малому,“ як нам в гіркій годині заходиться коло народнього діла. А щоб всяке мало передь собою и поличче с'єго великого и заслуженого чоловіка, — то треба й долучити його літографію.

Цехай оттак ширшає слава Тараса славою Куліша, а слава лицаря-проводиря хай просія меннямь Тарасовимь.

Заявляючи вашу готовість до прискорення с'єго діла, завзиваємо Д. Родимців, ширих синів рідної пеньки, до щедрої складки на видрукування сеї книжечки, а синь и до засновання коренного фонду стипендії Тараса. Гроші просимо прислати на наші руки. Складки оголошуватимемь у нашімь писемі.

Ще разь завзиваємо Д. Родимців словами широго нашого земляка Будеволі: „Не пожалуй же нішто кинути на се діло своєї копійчини, та й не загаєшись!“

Редакция.

Дня 3-го Августа с. р. упокоївся в Кракові польский литератъ *Амарозий Грабовський* в 86-імь році життя свого. Того жь важніці діла: *Kraków i jego okolice; Groby królów polskich w Krakowie i inne pomniki historyczne; Starożytności historyczne polskie, czyli pisma i pamiętniki do dziejów polskich; Władysława IV. króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego pisma urzędowe, które do znakomitych z kraju mężów z królewskiej kancelaryi wychodziły; Skarbowniczka naszej archeologii.*

ПЕРЕПИСКА.

Ш. П. Ол. Б-ський в *Ш.* Сердешне спасибі за надосланий гостинячкь. — Просимо, коли ласка, намь дещо в Вашого цінного збірника посай надослати. — *Ред.*

Зъ друкарні Ставропопільської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річне зр. 4; піврічне зр. 2; чвертьрічне зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411³/₄

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

Словце відъ Редакціі.

Идучи дорогою правдивої славянської взаємности, уважаємо собі за найпершу повинність нашу, познакомляти свічну верству нашого народу зъ литературними творами другихъ племенъ Славянськихъ, бо тні твори суть виразомъ їхъ життя й бити народнаго. Радо подаємо тому перевідъ сербської повісті, бажаючи познакомити ш. нашихъ читателівъ зъ життямъ сербського народу, дуже схожимъ зъ життямъ нашего руського. Повість „Гайдукова мати“ повяла зъ тихъ часівъ, коли Сербський народъ вимагавъ на волю зъ підъ Турецької влади, після Караджорджевого повстання. Въ тихъ часахъ шло багато Сербівъ у Гайдуки, що боролись за хрестъ честний и за волю свого народу зъ невірнимъ бусурменомъ. Гайдукъ значить властиво по нашому розбишакъ (Strassenräuber; latro). У Сербівъ же, якъ каже Вукъ Ст. Караджичъ, — теє ім'я Гайдукъ менше знаважає и більше зближаєтца лицаретву. Сербський народъ гадає й оспівує, що у нихъ повстали гайдуки задля турецького насилля и несправедливости. Однакжъ ишовъ де-хто у гайдуки и безъ насилля, щобъ тільки вратись въ хороше вбранне й зброю по своїй волі, а де-хто, щобъ відометити за свої обиди, — якъ у насъ зъ козаки або й опришки. Але й те шпра правда, що чимъ більше слабшала й людянішала Турецька влада, тимъ меншало й гайдуківъ у краю, а чимъ гіршала й несправедливішала, тимъ и гайдуківъ більшало. Тому жъ то міжъ гайдуками бували часто й чесні люде, а зъ початкомъ турецької влади бували тамъ и самі перші нами й то високого роду. Правда жъ бо, що багато людей не йшло въ гайдуки, щобъ рабувати, але жъ якъ чоловікъ (особливо простий) вже разъ відобьтца відъ людського товариства та увільнитца відъ всякої влади, почне одиць по-при другімъ и рабувати; такъ и гайдуки рабували и свій народъ, котрий їхъ за дая супротивности Туркамъ и любить, и олаквує. Але й ині гайдукові великий соромъ и посміхъ, якъ хто скаже, що вінъ лупежникъ и розбишакъ — всі вони уважаютца за лицарівъ (юваківъ). Въ старовину гайдуки найрадніще вижидали того часу, коли Турки збрати-муть податки й нападали на нихъ, або чыгали на торговельниківъ и иншихъ подорожнихъ, а часомъ нападали и на чю хату, влаючи, що въ него знайдетьца грішъ, хороше вбрання й оружжя. Правні гайдуки ніколи

не вбивавъ чоловіка, що ёму нічого не виненъ, хіба хто підмовить ёго. Літомъ жили гайдуки по лісахъ, а приходили до своїхъ приятелівъ живитись; зиму жъ зимували у своїхъ приятелівъ, переходуючи днями по ярівкахъ, а ночами виспівуючи свої пісні при гусляхъ. Де-хто зъ нихъ, перебравшись, помагавъ своєму приятелю при господарстві якъ слуга. Весною збирались зновъ, а якъ котрий зъ нихъ не являся, пошукувало ёго товариство, якъ же жъ показалося, що ёго товаришъ або зрадиль або убивъ, постановляли собі відометити за те, хотъ би й по п'ятдесяті рокахъ. Гайдуки мали свій звичай и обичай, постили и молились Богові, якъ и другі люде. Вовсімъ нішого що значили гайдуки польськихъ навізъ; — а оці сербські гайдуки схожі зъ нашими Опришками. — Инше зновъ значенне надають Гайдукамъ Боснячки и Герцоговинці. Гайдуками зовуть вони Черногорцівъ и їхъ ускоківъ, що звідтамъ виходили нападаючи й розбишаючи найбільшъ Турківъ, та опісля навадь вертали до дому. Такъ зовутца й ті лицарі въ сербськихъ пісняхъ що найпершъ, особливо въ XVI. и XVII. віці, зъ венецького побережжя виходили бушуючи по турецькій країні. Сі гайдуки зовсімъ такі, якъ наші козаки-гайдамаки, що боролись зъ ворогами за волю й віру свого народу; и о такихъ то гайдукахъ говорять и ся повість п. В. Джорджевича.

I.

Була неділя. Отець Петро відслуживъ вечірню и Звиздановчане виходили зъ церкви. По долимахъ и дібровахъ біля тамошніго села ще гомоніли лупаючі дзвони, а изъ цвинтаря роздалася милозвучна сопілка, и за недовгий часочокъ гуляло велике коло¹⁾ на цвинтарі.

Не було це давно; але тоді бувъ Боривой о багато молодший, о богато тивіщий якъ теперъ; а вже й тоді одинъ вінъ съ-поміжъ парубоцтває ишовъ у коло, а поспівивъ підъ ліпи до стола, що звичайно поставлявся, якъ церква святкує, й де після служби відъ недавна збиралося чимало селянъ вже старшихъ літами. Розкажу жъ вамъ незабаромъ, чому то це товариство більше притягувало молодого Боривоя, чимъ найкрасче коло дівчатъ.

¹⁾ Коло, сербський народній талець. —

Въ холоді підъ липами, біля ковали Милча, сидівъ одинъ чорнявий чоловікъ, ростомъ невеличкий зъ опаленимъ лицемъ, густими бровами та вусами. По-при лице було на німъ ще й ёго святочне вбранне займаюче, що міжъ сільськими сорочками дуже впадало въ очи, и по німъ пізнавъ би всякий вислуженого воляка. На мундирі було правдиве якесь сукно, а по хорошій гуні, було можъ пізнати, особливо що капраль Тривунъ — такъ ёго звали селяне — дуже любивъ и вважавъ на чистоту. Салдатуючи, вивчився Тривунъ у Білгороді багато хорошихъ річей, за що ёго въ селі дуже поважали, а найбільшъ, що вивчився читати, та, вернувши до дому якъ вислужився, принісъ багацько книжокъ, и що неділі прочитувавъ імъ дещо. Оце притагувало Боривою.

Капраль Тривунъ власне тоді уладився бувъ читати, якъ оце й Боривою підъ липи. Скинувъ шпакку, сказавъ помагайбі и вони ёго поздоровили, а Тривунъ завбачавъ, що парубокъ щось сумний та й запитавъ ёго.

— Що тобі, Боривою, чи не хворий? —

— Та де тобі хворий, а оттакъ чогось мені чудно стало. Бувъ побожився, що не піду більше сюди, и не послухаю більше твоїхъ пісень, та дарма... але — не питайся, а читай що-небудь, прошу тебе! —

Тривунъ ставъ ёго зміряти, пробовтнувъ крізь нісъ одне чимале „рмъ“, кивнувъ головою, та й зновъ ставъ на ёго глядіти; ажъ тутъ загуло зъ усіхъ сторінъ: „Читай, читай, Тривуне!“ и вінъ ставъ перевертати по цій книжці народніхъ пісень, що теперъ бувъ принісъ. Злучайно була то ця книжка, де оспівувалось бурливе життя Стояна Янковича а другихъ котарських¹⁾ витязівъ, Маята ватажка и іншихъ незлічимихъ гайдуківъ, що за народъ и чесний хрестъ жили й погибали.

Та й красно жъ читавъ капраль Тривунъ! Ёго приятний та сильний голосъ бувъ то величавий неначе старшина той, про котрого читавъ, на своєму динному коневі, що обирискувавъ білою піною шовкове та савтове вбранне, те ніжний, якъ огородні рожі, що цвіли по удбинськихъ дворахъ, а вельможні пани виночували їхъ якъ птичакъ по кліткахъ, щоби й жарке сонце їхъ не припало, то зновъ прималюючий, якъ щасливий усмішокъ на гладкому лицю дівочому. Послухайте ёго самі. Якъ оспівує звичайну річъ, то гомонать ёго голосъ якъ потіаъ, що румушиною журмотать вічно одну и ту саму пісню, а якъ оспівує страшну пісню, то тримить та реве жъ риптійкъ той, що у горахъ

по незлічимихъ скеляхъ журчить, якъ ті громи, що у крутоврихъ вузинахъ гірськихъ по сто разъ луають....

Читатель ставъ та поглядавъ до-кола себе. Ёго слухачі занялись оцімъ захватомъ, що лишъ отакъ просто та сердечно виголошені слова можуть улати въ чисті безпорочні серця.

Після короткої розмови, розпочавъ Тривунъ нову пісню читати, пісню, въ котрій ясно сияла світлість цього лицаря, що теперъ вже лишъ у пісняхъ жив. Всімъ загорілись лица якимись чуднимъ огнемъ, лишъ Боривою неначе не грівъ той жаръ. Все понурніше та сумніше споглядавъ вінъ на читателя, що прочитувавъ про лицарське вбранство та зброю, наче бъ то вінъ провипивъ, що минулися ті лицарські часи. И мимохіть згадавъ отцівське вбранне, що — старий Оджакевичъ каптаномъ бувъ підъ Караджорджемъ — здобувъ відъ Турківъ. Старий волякъ читавъ и дальше такимъ же сильнимъ голосомъ, а Боривою здавалось, що слухавъ ёго все зъ більшої и більшої далекости, а опісля не чувъ и зовсімъ за-для гадохъ, що мегучо обгорнули ёго и цілномъ безпостережно перейшли зъ батьківської зброї на него самого и ёго життя.... За-що жъ вінъ осуджений, такий молоденький та живенький, такий хоробрый та в'дважний, щоби цілий свій вікъ провести біля запаски неначе, щоби цілу свою мужу силу потерати ораючи й копаючи та й безславному помірати, вінъ — синъ капитана Оджакевича!... Чому жъ то судилось всьому родові до ёго батька та й ёму показати своє лицарство, заступитись за невольникъ и безгаланихъ та на побовищі чесно полягти — а тільки ёму лишено жити й умірати якъ тому червакові, що въ поросі повзаеця.

По хвилі здрігнувъ парубокъ, неначе зъ якогю глубокого сну. Хто знав, які замки въ повітру побудувавъ вінъ за той часъ — и одно тинке зітхнення зруйнує їхъ всіхъ! Изъ сеї мрії пірвали ёго гуслі, нашъ єдиний приятель колишніхъ тяженькихъ днівъ; капраль Тривунъ давно вже бувъ готовъ зъ тою пісню, що Боривою звела на ті гади, и строївъ гуслі, щоби волю своїхъ слухачівъ зволити, та розказати імъ дещо про неволю й горе, що відъ Турка терплять. Боривою живо присунувся до співака, та не хочачи більше гадати на те, що ёго такъ якось струсило, махнувъ рукою по-при чоло, неначе вгладжувавъ ті зморщини, що виорались на пишному ёго чолі.

Тривунъ уладився до співу. Тихо потягъ смикомъ по струнахъ, а очи ёго неустанно дивились у далекі гірські ланцюги.... Міркувавъ, якъ починати; бо жъ треба мені сказати, що вінъ не бувъ справжний гусляръ, складавъ самъ пісні и

¹⁾ Котара, околиця приморська въ Дальмаці, міжъ ріками Верманя и Кирна.

про него розказувано про цілій околиці, та й старці, що чули співівъ Пидипа Вишніча, казали, що тільки вінъ умівъ такъ само співати. Часто починавъ таку пісню, що ще дитиною вивчивъ відъ отця, або що пізнійше по базарахъ відъ гусларівъ чувавъ, и мало помало й забувавъ на її, та співавъ те, що въ оцю хвилию въ ёго грудяхъ зворушилось.

Почавъ же жъ вінъ свою пісню легенькимъ: „ой,“ що впрвалося ёму зъ грудей неначе яке тяжке вздыхання.

Не оспівувавъ Тривунъ яку нову пригоду. Ёго земляки багацько разівъ чули про ті недюдські муки, которими Турки и до нині убивають нашу братню, багацько разівъ зацеміло у грудяхъ їхъ серце; а Тривунъ такими огненними словами розказувавъ, такъ криво нисавъ цей старосвіцький образъ, що у ёго слухачівъ намість горя и вздыхання розгорілася жадова пімсти, стали кулаки стискатись, стали зуби скреготати. А якъ же жъ було бурливому Боривову слухаючи тую пісню? Ёго очи сьняли, рум'яниці на устахъ поблідли, хороні та рівні черти ёго лица стали страшними, а на цілімъ тілі дрижавъ вінъ, неначе лихорадка ёго трясла... Нараяъ схопилася ёго рука за поясъ та намість пистоля або кинжала витягнувъ мережану сопілку и, забувши, що вона ёму такъ мила якъ сестра, ставъ грізно гримати обь якийсь камінь, котрий недалечко лежавъ, що ажъ потріскала на тисячу трісочокъ.

Пісня лилась дальше, тиранство змагалось, а зъ нимъ и Тривунъ розбуявся гадками и слухачамъ здалось неначе вони своїми очима бачать, якъ кавази¹⁾ видирають немовлять зъ материнёго лона, щобъ молодую шкіру на каншъ²⁾ січи; неначе своїми ухами чують пискъ и зойкъ мученичий, що змішувався зъ ідовитимъ чортівськимъ сміхомъ бішенихъ та п'янихъ панівъ, котримъ се жартомъ здається.

Боривой скочивъ.

— „Тривуне!“ — ставъ ёго швидко молити притомленимъ голосемъ — „не співай дальше, въ имья Боже!“ —

Але чуття сильно обгорнули ёго и не чувъ вінъ просьби, тільки співавъ дальше. На парубкові видно було, якъ вінъ цілою силою намагавсь утишитися, такъ дарма. Стілько разівъ хотівъ втіпати зъ цвинтаря, щобъ не слухати більше тої пісні, бо всяке слово ёго було каплею олію въ огні, що й такъ сильно горівъ у німъ, а тутъ и не рушився зъ місця, неначе прикований сидівъ.

¹⁾ Кавазами зовутця хлопці служалці, — служба турецькихъ панівъ.

²⁾ Каншъ, советця реміня.

На разъ — чудно змінився Боривой на лиці. Ставъ спокійнійше віддыхати, пишно випримувався якъ той, що загадавъ щось великого та почувъ въ собі силу достигнути своєї мети, зложивъ навхрестъ сильні свої руки на грудяхъ та й наслухавъ сумирно до кінця. Якъ скінчилася пісня, хоррошо подякувавъ Тривуну, сказавъ всімъ „прощайте“ и пійшовъ зъ цвинтаря.

Ніхто зъ тихъ, що були підъ липами не спостерігъ, що Боривой голосемъ змінився, нікому зъ нихъ не пало въ очи, що ёго рука судорожно була стяглася.

Міжъ тимъ якъ се діялось підъ липами жваво играло коло на другімъ кінці цвинтаря. Въ колі була й Стайка, але вона все ставала такъ, щобъ було можна лучче дивитись підъ липи та видіти, чи схоче вже разъ скінчитись тая пісня, що Боривой изъ кола вивабила. Якъ же відлучився вінъ за якийсь часъ відъ свого товариства, весело пустилася вона изъ кола, та підбігла легенько, якъ та пава, ёму на зустрічъ, підносячи вінокъ цвітівъ, що ёму принесла та ледво відъ парубоцтва обронила.

Дуже добре бачивъ її Боривой, але ёго лице не сьяло теперъ такъ радісно, якъ звичайно, а було якъ зъ заліза уляне. Перейшовъ вінъ мимо своєї Стайки и, не поздоровивши її, вийшовъ просто ворітьми.

Здивувалася дівчина такимъ несподіванимъ поступкомъ, та довго дивилася за нимъ и бачила, що вінъ намість до дому поспішивъ въ полонину. Якъ вже зовсімъ зникъ зъ очей, прийшла Стайка до себе. Щіпала сумна дівчина листокъ по листочку пахучого васильку зъ віночка, що въ руці тримала, а її хороша головка вклонилася пошалу на грудя.

— Що жъ я ёму учинила, що такъ на мене розсердився? — запитала опісля своїхъ цвітівъ; але вони не знають, що то щастя, а що горе; вони й теперъ пахли такъ само, якъ и передъ часомъ коли їхъ цілували її медовні уста и коли їмъ розказувала якъ вона буде нині въ колі гуляти та якъ буде їхъ Боривові подавати.

Дві великі слёзи задріжали на її довгихъ повіяхъ и пали на повні свіжі лиця.

III.

У той часъ, якъ се на цвинтарі сподіялось, сиділи дві старі приятельки на лавці коло хати Боривой и розмовляли. Одна була ёго мати, стара капітанова Нера, а друга сестра панъ-отця Петра, що ще ззамолоду такъ сестерськи подружилася зъ ёго матірью, що не инакше її кликавъ, якъ „тіткою Госпавою“, та й Стайка звала ёго матіръ тіт-

кою. Хаті їх були досить оподаєні одна від другої, а все жь вони щодня, скоро лишь вільний чась мали, приходили одна до другої въ гостину, щобь побачитись та порадитись про свої домашні орудки и побалакати. Якъ же жь приїде свято або неділя, якъ отъ нині, то вже після полудня и не розставались. Діти звичайно йшли у коло, отець Петро пообкладався своїми книжками, а вони обі самі лишались та й такъ въ свобідний чась могли набалакатися.

Але теперъ може бути не о найлюбіщій розмовляти, бо лица обохъ старухъ були щось не звичайно понурі. Злучайно, будучи въ кімнаті зглянула Госпава на вбраньство и зброю покійного капітана Оджакевича, та й розпочалась розмова про него, бо тільки жь и знала вона, що тутъ була якась добничъ дівчини; а стара капітанова дала своєму журливому сердцю волю, щобь виляти на доно приятельки всі гіркі и любі згадки, що літами у ній спочивали.

— Ти знаєшъ, моя приятелько, що я не пам'ятала свої неньки и не знаю що-то любовь материна. Якъ вже бувъ мені п'ятий рікъ, казали мені, що приведе мій батько неньку, и я раділа якъ змерзла сонцю, бо не знала я що то мати, а що мачуха. Батько привівъ свою молоду чуженицю а зъ нею ще одну дівчину моїхъ літъ, котру мала моя мачуха за першимъ мужемъ, бо й вона була вдовицею. Ти й сама гараздъ знаєшъ, щобь тобі й не казати, якъ то въ хаті йшло, кому треба було найбільшъ зносити. Якъ би всі ті слізи скупились, що я ними швірку хліба поливала, котру видала мені якъ тій служалці, наповнили бь оце глибоке озеро. Разъ якъ вже шіснайцятий мені бувъ, сиділа я край кирниці, де мене були за водою вислали, та плакала дивуючись, відкіля въ мене слізи ще узялися. Тоді їхавъ шляхомъ, що по-узъ кирниці веде, якийсь комонникъ, та поздоровивъ и просивъ мене, вітворити ёму ворота від потеси¹⁾, щобь не злазити съ коня. Я встала й не дивлячись на него, вітворила ворота; але вінъ не поганявъ коня въ ворота, а злізъ, прийшовъ до мене, зъйнявъ мене за руку та запитався, чого плачу. Підвела я очи и побачила хорошого сильного парубка въ хорошімъ вбранстві, у зброї, все въ самімъ сріблі. Такъ любо поглядавъ на мене, слова ёго такъ розгрівали мое холодне серце, що не могла я й нічого промовити, тільки закрила лице рукавомъ, та стала ридати, лишь що теперъ після слізъ, далеко легше стало мені. Жаль зробилось незнаёмому подорожному, та відвівъ мене відъ

¹⁾ Потеса значать кілька нивъ або й левадь, що громада або кілька людей собі загородять.

кирниці, сівъ коло мене та доти потішавъ мене, докіль я не втихомирилась, та опісля не розважала ёму всего. Якъ почувъ, що мачуха зо мною робила, розгорівсь якъ живий огонь, и сей чась поспішивъ би бувъ до нашої хати, коли бь була ёго не вспинила. Тоді вінъ мені розказувавъ, якъ вінъ безъ роду остався, який вінъ богатий та хата ёго пуста й тому шйшовъ вінъ по світу собі любої шукати, а навпісля, що нігде більше не найде вінъ щастя, якъ що ёго теперъ зустріло, та зновъ зъйнявъ мене за руку, поглянувъ глибоко у очи й запитавъ мене: „хочешъ же пійти за мене красна Неро? Я нікого не маю, будешъ ти мені батькомъ и матірью и люблю и сестрою, а любитиму тебе якъ свою душу.“ На це прошептала я ёму, якъ тільки можна було, що почувла я відъ ёго перші благі слова, що ёго слова перші були омелою моїмъ тяжкимъ ранамъ, котрі мені завдавали відъ коли я зазнала, и що хочу за те бути ёму слугою, якъ схоче й на цілий вікъ. Ще того дня шйшовъ мій наречений до нашої хати и просивъ батька о мене. Съ початку хотівъ вінъ мене віддати, але якъ зачула тее мачуха, и не згадує: „не віддастця ота дівчиско перше мої Рузі докіль жию“, каже вона батькові, и вінъ відмовивъ Милядинові. Теперъ же посипала мачуха все своє благословеньство на мене, и муки мої були нечувані. Съ того часу не було куди мені ударитись, якъ тільки поперестати на намагання Милядина, зъ нимъ утікати. Разъ коло опівночи, якъ въ цілімъ селі ні одної не було не сплячої душі, окрімъ мене, почувла я умовлений кликъ изза хати. Це бувъ Милядинъ изъ двома своїми вірними товаришами, всі на коняхъ та узбрєні відъ голови до нігъ. Що й но піднявъ мене Милядинъ до себе на коня, спостерегли ми світло въ хаті. Спостережено насъ, та тому жь то гнали ми, що лишь коні вирвати могли, и щасливо втіла я, ажъ тутъ зъ отцівської хати намість благословеньства кілька вистрілівъ зъ рушниць загриміло за нами... Раненько приспіли ми до Милядинові хати; звінчались, и я була майже щаслива. Одно що мое щастє затрувало, було, що неустанно свистали мені въ ухахъ отті вистріли, котрі рідний батько за мною пославъ... Може бути, що то була моя мачуха, бо въ тімъ страху я нічого не бачила, а Милядинъ не дававъ и проговорити: „Я добре спізнавъ недолюдка и не хочу більше про него й слова чути. Ти не ёго дочка, вінъ не годець мати таку дочку, якъ ти“, и зъ того часу не згадувалось у нашій хаті и им'я мого батька. Минувъ рікъ, якъ ми побралися, и поблагословивъ насъ Богъ синомъ, и якъ було погляну, що нашъ малий Боривой здоровий и росте, то погадаю собі: милосердний Богъ простивъ мені, що відъ батька утікла, та

віддалась безъ ёго благословенства. Але моя щастя не довго тривало. Разъ у раці дїйшли мене чорні вісті. Мій батько лежавъ на смертельній постелі и немавъ нікого свого, щобъ ёго въ тяжкій недужі доглянувъ, бо мачуха була зъ горя розпилася та зъ пьянства й умерла, а хороша Руза и не гляділа на безталанного недужного, котрий все своє майно роздавъ, щобъ лишъ її що найлучше одружити. Живо билось мое серце у грудяхъ а тутъ не сміла я й згадувати Милядинові; а якъ прийшла до мене покійна баба Саада зъ нашого села, та примесла міні поздоровленнє відъ батька, та щобъ поспішати якъ тільки можна, чи не застала бъ ёго ще живого, и принести свою дигану, бо хоче и мене и свого внучка благословити; тоді пала я Милядинові у ноги та плачучи розказала що и якъ, щобъ змилувався та пустивъ мене затулити очі безталанному батькові. Чоло ёго нахмарилось, піднявъ мене и проговоривъ тихо але такъ остро, неначе бъ ёму всяке словечко ножемъ було: „Ти не мавшъ батька люба моя, вінъ умеръ вже більше року. Отъ цимъ вистріломъ убився“, и винявъ изъ торби одинъ вистрілъ та показавъ мені. Я сирота не знала, що вінъ ходивъ у наше село та вишукавъ батьківський вистрілъ, що тамтої скараної ночі по-при мою голову прошумівъ и вдаривъ въ одинъ великий дубъ передъ нами. Сестро, не дай Боже и моему найбільшому ворогові зазнати стілько горя, що втоді мене розривало. Щобъ батьківського опрощення и благословенства осягти, була бъ я мусіла здонатити ту святу присягу, що на евангелію зложила моему воймові, слухати ёго до гробу. Пищала я якъ гадина въ дуплі, а й слова не сміла сказати, й ногою съ хати не рушила. Мій батько умеръ проклинаючи и мене и мою дитину... Го...о...о! — и стара капітанова здригнулась, неначе їй кровъ по жилахъ бушувала та склонилась на груди своїй приятельки.

Госпава на силу втихомірнула своє серце, щобъ и собі не розплакатися, и мало помало утішила свою приятельку такъ, що могла вона дальше провадити своє оповіданнє.

— Швидко постигъ батьківський проклінъ — потрясла стара своєю хорошею сідою головою, — бо й три місяці не минуло, якъ у Шумадні¹⁾ всі знатні люде й юнаки пійшли въ гайдуки та розіслали по всіхъ сторонахъ приказъ, щобъ всяке зброїлося, хто тільки здужає зброю носити. Въ нашімъ околі Милядинъ перший пійшовъ въ полонину, а за нимъ всі разомъ рушились, прогоня-

¹⁾ Шумадія — часть Сербіи міжъ Колубарою а Моравою, обіймає околі: Білгородський, Смедеревський, Крогевський, Рудницький и Ягодницький.

ючи воіхъ Турківъ изъ базарівъ; гонили їхъ доти, декиль ні одного въ цілімъ околі не остало. Тебе жъ оттакъ лишили въ лишню вольною братію, а война пачалась велика, и Милядинъ мусівъ ходити зъ своїми людьми то на Дрину, то на Мораву, то зновъ до Білгороду, та зновъ після того до Ужичі, а я якъ бачила ёго на рікъ два дні дома, то бувъ се для мене щасливий рікъ. Але й тее щастя відобравъ міні батьківський проклінъ. Разъ, якъ я пожадливо сподівалась мого война, принесли міні ёго — криваве вбраннє и зброю... Теперъ лишилась я сама на світі, безъ нікогисенько, безъ нічогисенько бо довга война забрала за собою все що ми мали, а а мого Боривоя виростала за предичею та поденьчиною.

Довго тужили старі приятельки. Навпісля заговорила Госпава.

— Тяжкі дні, Неро моя, прогули надъ твоєю головою. Люто наказала тебе справедливість божа за твої гріхи, але проклінъ сповнився и тобі оце являється сонце изза густихъ хмаръ. Твої останні дні будуть такі щасливі, що й забудешъ на тее, що проминуло, и солодко та мирно уснешъ!

— Дай Боже, — тяжко вздихнула старуха — але мене не перестав мучити чорне причуття, що ще не довершився страшний проклінъ. Сестро — и плачучи прихилилась безталанна до своїй приятельки и шепчучи казала — вінъ и мого одинака проклявъ...

— Свиннула ти зъ него той проклінъ своїмъ горемъ та мұками. Поглянь тільки сюди!

Нера поглянула за рукою приятельки, и на її лицю и сліду не стало того горя, а засяло самимъ щасттемъ та радістю. Вона побачила Стайку що просто до нихъ вшла.

— Охъ справді — швидко промовила Нера и стиснула руку своїй приятельки — ся дівчина мое сонце, що освітить мої минувші дні, що вилічать всі мої рани, котрі я въ світі дізнала, то мій ляголокъ, на ёго врилахъ усну я солодко!

(Дальше буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами

(Дальше.)

Всі жъ оці яви громадського побуту лицького переходили одна за однією й по земляхъ руськихъ, що облямували віру Полщу зъ полудня-сходу. Що дальше відпирали Татаръ лицарюваті люде Речя-Посполитої, то більше робилось простору тій просвіті, що переймали нани у чужихъ народівъ, тій культурі, що підпирала можновладство, и тому польскою праву, що передъ нимъ зникало право громадське, руське. Відъ Карпатъ поузь Сякъ

и Вислу ажъ до Ріки Нарева, разъ-по-разъ прибували нові повіти и воєводства. Недавно постало воєводство Руське въ Галичині, а р. 1462 вже треба було урядити воєводство Белзське у східньому кутку Червоної Русі. Підъ той же часъ загустилась людність руська у Люблянщині такъ, що року 1471 довелось учинити нове воєводство Люблінське. Ще трохи згодомъ постало у давній ятвязькій землі, де роскубдилась наша Русь, воєводство Підляське. Рок у 1563 нагромадилось „лицарського люду“ у Галичині стільки, що мусивъ рядъ огласити другий сеймикъ у Галичі про шляхту Руського воєводства, а черезъ чотири годи такий же натовпъ вольного лицарства у полуденній Волині спорудивъ собі воєводство Брацлавське.

Лякались люде по Українахъ татарського нападу, а черезъ те купились хуторі й села спершу навкруги такихъ городівъ, щобъ найти оборону або притулокъ. Черезъ те жъ то за селялись попереду околиці навкруги Бара, Брацлава, Винниці, Києва, а вже потімъ стали тягти люде у чорноземню травяну країну, — що розлягалась пустинями за Каневомъ, за Білою Церквою, що відъ устя Сули, відъ Дніпра простяглась препнишними степами, гаями, байраками дві ріки Бога и далеко поза Богомъ.

За варязького панування обороняли наші сю країну відъ Половцівъ; теперъ же довелось обороняти відъ такихъ же хижаківъ — Татаръ. Наділа жъ вона до себе людей зъ убеспеченихъ країнъ найбільшъ тимъ, що захищало її низове козацтво. Воно бо літомъ виходило на свої роздобутки у низові пустині дніпрові, а зімувати вертались у „християнські городи;“ ото жъ зімуючи не давали козаки Татарамъ ускочити въ українські околиці, а дубуючи по лугахъ та по дикихъ поляхъ, сами полохали татарські улуси. Сюди тягли усякі люде шукати нового щастя. Значні пани випрощували собі въ королі українські староства; дрібна шляхта допевнялась уряду меншого; рада була вчинитись не „городовими старостами“, а хочъ би „дозорцями“, що правили королівськими добрами, не мавши суду надъ селянами; посполита жъ людність надилась на пільгу, чи то волю українську, що можна було довго не одбувати ніякихъ одбутківъ, не давати жаднихъ податківъ. Плодюча земля винадгороджувала щедро кожного за працю. Слава про дніпрову, посульську, пороську, побозьку, савранську и дністрову Україну йшла така, якъ про ту землю обітовану, що, мовлявъ, текла медомъ та молокомъ. Тогочасні письменники підъ часъ панських сеймівъ печатали росправи, міркуючи, якъ обернути ті плодючі пустині у найбільшу користь Речі Посполитій. Раiali інші спорудити лівобічъ Дніпра

шмолу лицарську, що про неї ще за Дашковича Остапа розмавляли пани на сеймі у Петрові, а за взіръ узяти лицарство крижаківъ німецькихъ. Другі міркували, що було бъ гараздъ поділити всю порожню землю по Вираїні проміжъ убогою шляхтою, и пророкували, що тимъ робомъ постане тутъ нова Річъ Посполита, бо порожні, мовлявъ землі на Вираїні більшъ, ніжъ уся Велика и Мала Польща вкупі.¹⁾ „Дивна жъ бо річъ“ мовляли сеймуючи пани „що Лузитане и Нидерландяне поосягали антиподівъ и Новій Світъ, а ми й досі не здоліємо залюднити такого близького и плодючого краю; ми знаємо сей край менше, ніжъ знають Нидерландяне Индию.“²⁾

Справді не самі господарники ляцкі, та й московські думні дяки тоді не знали, де стикаюцца міжъ себе границі польськихъ и московськихъ займищъ. Ляхи признавались, що українські пустині ще не прилучені до Речі Посполитої певними границями, а черезъ те ніхто не має до нихъ и права³⁾, а московський царъ Хведоръ року 1592 ширявъ свою путивльську границу ажъ на посулле и ремствувавъ на князя Вишневецького, що вінъ ніби на московській землі збудувавъ Лубні, що спалили колись Татары.⁴⁾

Якъ почали сеймові пани міркувати про залюднення українськихъ „пустинь“, — ніхто не вмівъ сказати, якъ далеко вони сягають, ба и въ самихъ наданняхъ земель дукамъ-панамъ писалось навмані. Рок у 1590 князю Олександрові Вишневецькому, черкаському старості надано „пустинню ріки Сули за Черкасами.“ Рок у 1591 князю Миколаєві Рожинському надано „пустинню урочища надъ ріками Сквирою, Раставицею, Упавою, Ольшанною и Каменицею.“ Рок у 1609 Валентієві Олександрові Калиновському надано певну пустинню Умань и во всіхъ її урочищахъ.“

Іка була думка въ королівського ряду, що роздававъ не мірявши магнатамъ землі, розумно намъ зъ сеймової устави 1590 року. Тамъ устами короля проречено такъ: „Стани Речі Посполитої звернули увагу на те, що ні сама Річъ Посполита, ні приватні люде не мають жадної користі зъ величенихъ нашихъ земель, що пустуючи простягаюцца на країнському узгрянниччі за Білою Церквою.

¹⁾ Polska Niżna albo Osada polska, przez ks. Piotra Grabowskiego, (1596 r.). — Publika, przez ks. Józefa Wereszczyńskiego. (1594 r.)

²⁾ O nowych Osadach i Słobodach ukraiennych Zdanie u Rozsądek, — хто скомпонувавъ сю тогочасну книжечку, не можна дошукатись. Думають що Опалинський, та шкода такъ думати.

³⁾ Тамъ же.

⁴⁾ Карамзинъ, Ист. Го с. Росс. X. прим. 291.

Щобъ не пустували ті землі, и була зъ нихъ яка користь, ми, по наданому намъ відъ усіхъ станівъ праву, роздаватимемо ті пустині, по своїй уподобі у віковичню дідину людямъ шляхецького роду за їхъ заслуги передъ нами и Річчю Посполитою.¹⁾

Такъ огласивъ на весь панський світъ король; а тимъ часомъ пустині українські були не безлюдні, дарма, що сеймові пани не вміли їхъ розгріняти у своїхъ наданняхъ. Домацявось правди сіві въ самихъ Volumina Legum. Про „пустиню Ріки Сули“ прописано тамъ, що король Степанъ давъ спершу Михайлові Грибуновичові Байбузі привилей на сю пустиню и на землі, які тягли до неї, що й прописані въ тому привилеї, а Байбуза зрекавця бъ то свого права на користь черкаського старости Олександра Вишневецького. Вдарило насъ тутъ отъ що: Байбуза бувъ не шляхтичъ, бо коли бувъ би нимъ, то и ёго бъ такъ звеличали въ сеймовому акті, якъ усіхъ до одного панівъ, які сномінаюця де небудь у тихъ Волюминахъ, — названо бъ ёго *szlachcym*, а не просто Байбузою та й годі. Зъ сёго розумно, ща король Степанъ роздавъ привилей на землю и людямъ негербованимъ, а негербованимъ дідичемъ такъ названихъ „пустинь за Білою Церквою“ здолаъ бути хіба тільки козакъ. Ото жъ пороздавані панамъ пустині були козацкі займища. Тимъ же то про нихъ и написано, що нема зъ нихъ користи ні Речи Посполитій, ні людямъ приватнимъ. Польске право дозволяло володіти землею тільки шляхтичові; хоча бъ же *de facto* и осягъ землю не-шляхтичъ, то *de jure* вона була нічию, *res nullius*, пустиня. Мовчять писані права ляцькі про те, якъ пани забирали козацкі займища; козаки такожъ незоставили на папері сліду панської нахаби; та вже ажъ у другій чверті XVII століття воно одригнулось. Воюючи тоді съ панами, козаки дорекали імъ, що шляхта колись не мала права „и ногою ступити дальше Білої Церкви“. Самі жъ такі пани й подали намъ у своєму листуванню звістку про се дивне імъ дореканне¹⁾.

Міжъ сеймовими уставами 1590 року уставу про осягання и залюднення пустинь названо такъ: „Порядокъ що до України и Низовцівъ“. Не про залюднення пустинь дбали сеймові пани, пишучи сю уставу, а про те, щобъ козаківъ изъ їхъ громадськимъ правомъ підгорнути підъ право шляхецьке, польске. Добре всі знають и річъ певна,

що Трахтомировський монастиръ (такъ звалися усі землі, що тягли до ёго) бувъ козака маєтність¹⁾ Тимъ часомъ у королівській прокламації, у тому „Порядкові що до України и Низовцівъ“, за словами: „роздавитимемо ті пустині людямъ шляхецького роду,“ слідомъ идуть слова: „а именно: Трахтомировський монастиръ надъ Дніпромъ, Баршполь зъ селищемъ Иванковськимъ, городище Володерецьке, селище въ Зволосі, що звеця Велика Слобода, а до ёго надъ рікою Россю Рокитну такожъ Горошинъ и Сліпородъ надъ річкою Неушцею коло московської грониці.“ Оттакі пустині надавано панамъ! Тимъ вони були пустині, що не осягло їхъ польске право, що не було зъ нихъ користи панамъ и панській Речи Посполитій, що були вони въ очу шляхти — *res nullius*.

(Далше буде.)

СТРІЛЕЦЬ.

(За Шиллеромъ.)

Збираєтця козаченько
 Да на полювання,
 А та ёго рідна ненька
 Благас-ридає:
 „Не йди, сину, въ чорні гори —
 Сиди, сину, дома,
 Въ чорнихъ горахъ та царця,
 Що смерече ломить....
 Лучше иди въ полонину
 Білі вівці пасти,
 Тамъ, сину мій, гра тримбіта —
 Тамъ доля, тамъ щастя!“
 — Не хочу я того щастя,
 Не хочу тримбіти,
 А у гори, въ чорні гори.
 Я тамъ собі піду
 Погуляти зъ яснимъ хресомъ
 За полоховъ ланевъ!
 Отъ де щастє, моє щастє —
 Пустіть мене мамо!
 Тай полетівъ козаченько
 Въ гори-кремениці!
 Летить скелевъ, летить шпилевъ,
 А передъ нимъ птицевъ
 Та полоха серна-ланиа —
 Боже ти мій, Боже —
 Уже впала на коліна,
 Вже далі не може,

¹⁾ Та жъ гроница займищъ козацкихъ визначилась 1646 року: король Владиславъ шукавъ тоді козацкої прихильности и надавъ імъ привилей, що за Білою Церквою коронне військо на лежахъ не лежатиме. (*Szajnochca, Dwa Lata Dziejów naszym, 148.*)

¹⁾ Ніде ми не знаходимо писаного надання козакамъ земель, що тягли до монастиря и вкуці въ нимъ звалися Трахтомировськимъ монастиремъ; отъ же въ сеймовій уставі 1601 року (*Volumina Legum, II, f. 1525*) виречено: „вернемо ёго козакамъ.“

Втомилася безталанна,
На смерть утомилась,
А вінъ на те й не питає,
Що вона такъ мило
До ёго, знай, подивилась —
Мірить-приміряє,
Ажъ тимъ часомъ та царниця
Зъ скелі виступає
Та й нещасну обгортає
Святою рукою! —
О, ти стрільче, самовільче —
Ти сину розбою,
Чи не воля въ твоїмъ долі
Крови тобі пити.
Що ти мусишъ ажъ до мене
За нею гонитись,
Ажъ до мене въ мої гори
Нести лиха, кари?
За що бьете-вбиваєте
Ви мою отару? —

Ю. Федьковичъ.

— ❦ ❦ ❦ —

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Дальше.)

Ті що строво придержуютьця народнёго за-
сновку, не признають елементівъ пізнищого розвою
„народности“ и въ тимъ писателю, зъ котримъ вла-
стиво розпочинається нова малоруська литература,
въ Котляревськимъ. Іванъ Петровичъ Котлярев-
ський (род. 1769, † 29 окт. 1838.) походивъ зъ дво-
рянської но бідної, української родини. Учився Кот-
ляревський въ полтавській семінарії, де вже яко
рифмачъ прославився; опісля бувъ домашнімъ учи-
телемъ, служивъ въ горожанській и воєнній службі
и ставъ вконецъ надорцею полтавського дому ви-
ховання дітей біднихъ дворянъ. Завчасу займався
вінъ народнимъ язикомъ, звичаями и обичаями и
дійсно придбавъ собі знанне українського біту,
котримъ хіснувавси въ своїхъ писанняхъ. Свої лі-
тературні труди розпочавъ вінъ знаменитою Ене-
идою (Енеида, на малоросійській язикъ перели-
цованая, 3 ч. Спб. 1798; потомъ 1808; 1809, 4 ч.;
Харківъ 1842, 6 ч.); не менше звістними суть ёго
пъвси: Наталка-Полтавка и Москаль Чарі-
вникъ. Твори Котляревського були въ своїмъ часі
дуже популярні, що й досі заховалося: се бувъ пер-
ший писатель, що заговоривъ щиро-українськимъ
язикомъ; въ ёго поемі було стільки веселого гу-
мору, що її и навпослі довго людъ зъ охотою чи-
тавъ — її вірші забувалися и перемінювалися въ
пословиці. Безперечно має Котляревський исто-

ричне значенне задля враження, яке вінъ въ своїмъ
часі зробивъ; но малоруські критики дуже росхо-
дяться въ своїхъ поглядахъ на змісль ёго діяльно-
сти. Одні числять одъ ёго початокъ самобутної ма-
лоруської літератури въ народнімъ душі, першу
пробу народнёго відродження; більші ревнителі на-
роднёго засновку находять въ ёго творахъ тільки,
органъ насмішливого погляду на простонародде и
на усе, въ що воно простодушно вірує и чимъ при-
держується при своїй здоровій моральности... Въ
ёго перелицёваній Енеиді зібрано все, що тільки
могли найти пани карикатурного, смішного, некрас-
ного въ художнихъ образочкахъ простолюдина...
Вже сама гадна написати пародию мовою свого на-
рода показує бракъ поважання сего язика... Зага-
ломъ бувъ сей вікъ посліднёю пробою малоруської
народности, котра мало помалу підупала до безса-
мовіжного стану; но нічо не виставило її на таку
небезпечну пробу, якъ пародия Котляревського. „
Загаломъ „Котляревський бувъ вірний духові часу
(т. е. духові часу, що зневажавъ народъ и відділивъ
відъ ёго висші стани), и въ тимъ залежить такъ
ёго літературна заслуга, якъ и шкода, яку вінъ
нанісъ українській словесности.“ Ся обвиня конечно
ослабляється передъ всімъ тимъ, що въ добродуш-
ного Котляревського певно не було такихъ зліс-
нихъ цілей: ёго пародия не була певно одною
підданчою угодливістю смакові панському, — вона
була відголосомъ розпочавшоїся опозиції старому
клясицизму и наслідкомъ власного гумористичного
настрою. Въ своїхъ драматичнихъ пьесахъ Котля-
ревський удачно приберає черти народніхъ звичаївъ,
и хочъ впадає, після характеру часу, въ пересадну
сентиментальність, то все-таки можна зъ нихъ до-
бачити, що для него народня жисть не була однимъ
поводомъ до насмішки. Наконєць замічуємо въ тимъ
гумористично забавляючимъ відношенню Котлярев-
ського до народнёго и черту більше загальну, ко-
тру подибуємо въ ріжнімъ ступені и въ другихъ
писателівъ, що зверталися до малоруського наро-
дного біту. Въ творахъ Основьяненка ми зновъ
находимо властиво ті самі мотиви: ту жъ сенти-
ментальність и шуточне відношенне до народнёї
верстви. Ту жъ саму сентиментальність и наклінъ
до насмішківъ подибуємо въ малоруськихъ повістяхъ
Гоголя. Намъ здається, що Котляревський на собі
спільну вину несе, хочъ може бути въ більшімъ
ступені; такий поглядъ на народню жисть означа-
ється не особистою примхою, а загальнимъ підчи-
ненимъ характеромъ народности, котра завсідни була
змушена підчинити ся чужимъ цивилізуючимъ зви-
чаямъ и пануванню. У самого Котляревського про-
падає жартібливий характеръ, коли вінъ въ тій

же самій Енеїді о минутих часах гетьманщини, — о часі народної самостійности споминає¹⁾.

Прикладь Котляревського не остався безь наслідків. Появлялися наслідования „Енеїди“, ходили по рукахь любителей и прнучували громаду до литературних пробь на малоруськімъ язичі. Року 1816 основано журналъ „Українскій Вѣстникъ“ (застан. р. 1821), котрий займався місцевими малоруськими справами, а разомъ и малоруською литературою. Ту розпочавъ свою діяльність Ш. Ш. Артемовський-Гулакъ. Ёго твори — се перша значна поява малоруської літератури після „Енеїди“. Артемовський-Гулакъ надруковавъ въ Украинскіймъ Вѣстнику гумористичну пьесу „Панъ та собака“; ту розповідає вінъ о нещастю собаки, котра въ нагороду за свою сердешність одні тільки миі та переслідуванне дізнає. Зновъ появляється ту тонъ шутки, но шутка клониться вже въ поважну сторону, и разомъ зъ тимъ сама форма и язичъ показують далеко більше сили и свіжости, якъ було у Котляревського. За „Паномъ и собакою“ слідували другі пьеси „Солопій та Хивря, або горохъ при дозрі“, перевідъ баллиди Мицькевича „Твардовський“, переводи зъ Горацого, Гітого и инше. (вид. въ „Славянин-і“ 1827 и въ „Утр. Звѣзд-і“ 1834); но всі ті твори багато уступають ёго першому твореві. Талантъ Артемовського-Гулака не бувъ на стільки сильний, щобъ устояти въ сімъ свіжімъ прямуванню, яке вінъ зъ початку обіцявъ; вінъ піддається пануючому смакові и въ ёго єсть ще манера Котляревського, те литературне юродство, яке називають ёго самі малоруські критики, але ми загаломъ майже у всіхъ малоруськихъ писателівъ, крімъ Шевченка, завбачаємо, якъ тільки вони до зображення народнёго бити беруться. Въ самімъ погляді на річи поступила літературна самовірка навпослі о багато напередъ, и Артемовський-Гулакъ має въ очахъ малоруськихъ критиківъ звістне значенне тільки що до язика, котрий у ёго значно сильний и вироблений.²⁾

Першимъ письменникомъ, котрий більше непосредно віднісся до народнёго життя и оснувавъ свою літературну діяльність на елементахъ народнёго обичаю и поезіи, малоруські критики одногласно уважають Квітку (Основьяненка). Тільки зъ Квіткою починають вони властивий перюдъ малоруської літератури, бо її писателі піймають свою задачу звіснимъ самовіжнимъ способомъ и шукають въ народі не однихъ предметівъ, жартівъ

и балагурства, но и громадських и битовихъ ідеалівъ. Таке серіезне відношенне до народности не було конечно діломъ Квітки, — котрий и не бувъ досить глибокимъ до подібного поняття, — но въ ёго поетичнихъ погледахъ показалася малоруська жисть въ перший разъ позитивнимъ хочъ и дуже чувствоннимъ и по части манернимъ ідеаломъ. Ся заглуга — бути першимъ на певнімъ літературнімъ пути — до сёго часу здається увеличує въ очахъ рідницівъ ёго значенне, котрого загаломъ не признавали въ німъ ёго великоруські читці.

Г. Ф. Квітка, въ своїмъ часі більше знаний підъ псевдонимомъ Основьяненка, зъ харківськихъ дідичівъ, род. 18 листопада 1778, † 8 серпня 1843. Квітка не отримавъ ніякого правильного образования, учився, якъ учились тоді майже всі панські діти провинції т. є. досить поверховно; въ дванайцятomu році хотівъ вінъ вступити въ монастиръ, но ёго затримали. Навпослі віддають ёго въ військову службу, звідси переходить вінъ въ горожанську службу, потімъ зновъ въ воєнну; ні въ тій ні въ сій нічого здається не зробивъ и вступає въ 23-му році въ коєць въ монастиръ послушникомъ.

Ту перебувъ близько чотири роки. Не сподобалось ёму чернече життя; осівъ вінъ дома и мало по мало війшовъ въ товариське життя Харкова, де по заложенню университету літературний рухъ розпочався. Ту знайшовъ собі Квітка діло; вінъ клопотався о дворянськимъ клубі, театрі, институті для дівчатъ, и бувъ ніби членомъ институтського совіту, та уїзднимъ предводителемъ и т. п. Рівночасно зъ симъ товариськимъ життямъ розпочалась и ёго літературна діяльність: бравъ вінъ участь въ літературнихъ вечерахъ и въ видаванню „Українского Вѣстника“. Та перша діяльність була зовсімъ скроїна після манери тодішнихъ журналівъ, напр. „Вѣстника Европ-и“ и незлічнихъ альманахівъ; се була невинна сатира и похвальний дотепъ. Опісля розпочинається зъ 30-мъ рокомъ цілий рядъ ёго українськихъ повістей, що и найголовніща заслуга літературна Основьяненка. Сі повісті, пороскидувані по журналахъ и альманахахъ, появлялися звичайно и на малоруськімъ, и на великоруськімъ язичі, переведені нимъ самимъ або другими. Самъ Квітка зібравъ їхъ въ книжці: Малоруськія повісти (М. 1834 - 37; Харківъ 1841; виданне П. Куліша: Повісті Григорія Квітки, 2 ч. Спб. 1858). Попри тимъ написавъ ще Основьяненко кілька пьесъ для театру и два звичає-писні и лихі романи; Панъ Халаявскій“ и „Походженія Стольникова“. Якъ сказано, найбільша заслуга Основьяненка, — се ёго повісті українські, зъ котрихъ най-

1) „Писання И. П. Котляревського“ Спб. 1862, и критичні статті въ Основі, 1861, январь февраль.

2) Гл. Основу, 1861, марець. де наведені и ёго ліпші твори.

лучшими суть: Маруся, Сердешна Оксана, Конотопська відьма, Козирь-дівка и Волъ любовъ (зъ написанихъ це великоруське). Великоруськимъ читцямъ видалися повісті Основьяненка загаломъ сентиментальними идиллями, ёго жіночі народні характери дуже ідеалізованими, фраза дуже манерною и ростяглою; но ёго родимці мають о нёмъ до сёго часу таку жъ високу гадку, яку появили въ нихъ повісті Основьяненка при своїмъ першимъ появі. Правда, що для великоруського читця нема тої прелести язика, яка очарував Малорусинівъ; Основьяненко не робивъ приятиого враження и ступенемъ свого товариського поняття, коли брався за сатиру въ своїхъ романахъ, або за науку народа въ „Листахъ до любезнихъ земляковъ“ (гуморъ ёго великоруськихъ повістей зовсімъ недотепний), — но поетичне зображення малоруської жисті, а особливо малоруської жінчини — се правдиве поле, де вінъ мігъ остатися більше свіжимъ творцемъ поетичної правди. Поступъ Основьяненка на сімъ полі має базивно историчне значення, за-для того, що вінъ своїмъ спечутнимъ відношеннямъ до народніхъ елементівъ одкривъ змогу нового литературного пути, якимъ пішли навпослі малоруські письменники. Більшу часть ёго творівъ забули самі ёго родимці: не забулося тільки то, въ чімъ могло послідуєче покоління видіти приготування свого погляду на значення народнёго засновку.

Периодъ тридцятого року визначається и въ малоруській літературі найбільше ревнимъ прямуннямъ народности зайяти свою віддільність и право на незалежний культурний розвій. Се бувъ найплодовитиший часъ. Основьяненко займавъ тоді найпочетнище містце въ новій літературі; около згромадився цілий вужокъ письменниківъ, котрі почасти виражали таке жъ саме відношення до народнёго життя, почасти вели ёго дальше и глибше зрозумівали. До сёго періоду належать: **Боровиковський** перекладачъ „Фарису“ Мицкевича и кількохъ баладъ; **Евг. Гребінка**, перекладачъ „Полтаву“ Пушкіна, видавъ малоруський альманахъ „Ластівка“ (1841) и авторъ „Приказокъ“; псевдонимъ **Мосько Материнка** (О. М. Бодляський) розказавъ гарнимъ складомъ кілька малоруськихъ казокъ („Наські українські казки“ 1833); **Кирило Тополя** („Чары или нѣсколько сценъ изъ народныхъ былей и разказовъ украинскихъ“) и псевдонимъ **Амброзій Могила** (А. Метлицький) „Думки та Пѣсни“, „Южноруській сборникъ“, звісні своїми удалими виявами народнёго биту, звичаївъ и поезиї, — особливо послідній; — въ нёмъ добачають малоруські критики глибину чуття, красне поняття козацької старини и художне достоїнство вистачання.“

До сёго жъ періоду т. е. до посліднихъ тридцять роківъ належить и початокъ литературної діяльности тихъ письменниківъ, що представляли малоруську літературу въ посліднихъ часахъ. Се псевдонимъ **Єремия Галка** (М. И. Костомарівъ) ёму приналежить значна драматична проба зъ старої козацької исторії: **Сава Чалий**, — трагедія **Переяславська Нічъ** (въ альманасі „Сніпъ“, 1841) и ріжні дрібні віршування; за сими **П. Булинь** и **Шевченко**.

Тарасъ Шевченко († 26. лютого 1861) — са базивно найзнатнища особистість всеї малоруської літератури. Належачи початкомъ своєї діяльности ще до старого періоду тридцятихъ роківъ, Шевченко бувъ найталантливішимъ представителемъ сучаснихъ напрямівъ малоруської літератури, поетомъ, въ котрімъ виділи найлучче визначенне достоїнствъ народнёї поезиї, а разомъ зъ тимъ вираження понятій и бажаній.

Теперъ ще не пора для ёго повної біографії янъ и тяжко сказати, якимъ слідомъ озветця ёго поезія въ народному ділі, — но безперечно, що вінъ бувъ глибокимъ діячемъ для своїхъ сучасниківъ. Шевченко родився вприсинимъ и зазнавъ на собі тягаръ неволі; однакжъ не знівечила вона ёго поетичної природи. Старункомъ поряднихъ людей, що зустріли ёго, дістався вінъ на волю, ма доля звязала ёму руки: коли освободився вінъ зъ довголітнёго вигнання, передъ нимъ осталося на багато літъ життя. Перенесене горя не заглушило въ нёмъ поетичної сили, не затемнило и не ослабило ёго світлихъ и гуманнихъ поглядівъ. Демократъ по походженню, привязувався вінъ до народнёго діла и ёму не треба було доходити до сеї привязаности виробленнямъ переконань: пізнаний розвій, нимъ придбаний, мавъ тільки утвердити те, що вже лежало въ основі ёго поняття и примунвання. Ото чому Шевченко оденъ зъ рідкихъ прикладівъ безпосередно народнёго поета и чоловіка переконань, що не відділилися відъ маси лучшими поняттями и характеромъ, но разомъ зъ тимъ зовсімъ вольні відъ неминучої ограничености простонароднихъ поглядівъ. Зовсімъ справедливо сказавъ о нёмъ Костомарівъ: „Шевченко яко поетъ — се бувъ самъ народъ, що продовжавъ своє поетичне творення. Пісня Шевченка була сама собою пісня народня, тільки нова, — така пісня, яку мігби теперъ заспівати цілий народъ, — яка мала вилитися зъ народнёї душі, въ положенню народнёї сучасної исторії. Зъ сеї сторони Шевченко бувъ вибранимъ народомъ въ простімъ значенню сёго слова; народъ ніби вибравъ ёго співати замість себе.“

(Дальше буде.)

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЪ.

Мотря Кочубеївна. драма въ 5. годинахъ, новою мірною, вложенія Марка Онука. Полтава, 1864 р.

Песлїдній Кешовий Запорожьскій, малороссїйская опера въ 4-хъ дѣйствїяхъ. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.

(Дальше.)

Який же сѣгочасний интересъ має оце діло? Сміливо можна сказати, що ніякого. Перша роля тутъ належиця не Мазепі, а Мотрі, дочці Кочубея. Жєнщина часівъ козаччини, була безъ жадної просвіти, безъ жадного впливу на тодішню козацьку політику. А Мотря Кочубеївна була звичайна, молода дівчина, котра тільки вмїла кохатись та туряти о золотихъ контушахъ, о сані гетьманші. Такий типъ має першу ролю въ драмі и конечно не може бути интереснимъ для нашего часу. Въ Пушмановій Полтаві, обмалєвущия дочка Кочубея душею любячою, до втрати розуму, покидающею батька и матірѣ. То моментъ психичний дуже интересний хочъ и для драми. Въ п. Онука така властивість не обявляеця въ натурі Мотрі дуже видко и згадуеця тільки такъ собі. Що и Онукъ має на думці прикладъ до сѣгочасности идеалъ Мотрі, те ми бачимо въ кінці драми, де Мотря на великімъ шляху въ Кїіві, а потімъ въ леваді говорить дуже довгий монологъ, де вона згадує давну красу Кїіва, пишні палати князївъ, великі церкви, згадує взаємини України до Византії, Батуринъ и гетьманщину, військo запорожьське. Але вся та річъ ніякъ не турятця до цілого руху драми, не виходить логично зъ попереднього діла. Такъ и видко, що все те прищито й прибито, все те зайве и єго можна одідрати безъ поцєваннїя цілого. Принатись треба, трохи чудно, що дівчина, ніби яка пророчиця, говорить такі речі, котрі були бъ підъ стать поважному гетьманові и чесному патриотові, а не молодій коханці Мазепинїї. Коли тодішні чоловіки не дуже дбали про славу України, а дівчатамъ було й потімъ. П. Онукъ зробивъ помилку, не давши першого місця Мазепі, особі дуже значній, куди не обернись. Єго драма дуже багато була бъ видніша й лучча. Другі лїця не мають нічого ясного, щобъ стосувалося до сѣго часу. Одинъ полковникъ, Незлома, виступає яко прихильникъ Петра I. Въ загальнімъ дусі драми, въ характері дїєвихъ осібъ нема нічого спільного зъ нашимъ часомъ, зъ нашимъ станомъ, зъ нашими думами, опрїчъ думокъ Мотрі, котрі навіть виходять зайвими, не виступаючи природно зъ попереднього дїяннїя.

Не можна сказати, щобъ драме п. Онука була дуже значна на поглядъ чистої штучности. Тутъ не виступає яка небудь одна исторична особа зъ дуже значнимъ психичнимъ характеромъ, зъ

якими небудь великими або вищємними страстями. Въ цїлій драмі ми не бачимо пануваннїя одної якої небудь сили духа, одної страсти, на котрій була бъ збудована вся драма, котра бъ розпочиналась зъ початку дїяннїя, уміцнилась, розвивалась и довела бъ діло до розв'язаннїя, закінчуючого драму. Мотря Кочубеївна двічі мїниця въ любові и въ характері: разъ до Незбівенка, вдруге до Мазепи. Разъ вона встоює за коханнямъ, вдруге — за честолюбостю. Мазепа стоїть на дальшїмъ місці и має твердіший и яснїший характеръ, але авторъ не дуже звертає до єго увагу. Кінчаємо драму и не знаємо, чи любити намъ дїєвихъ осібъ, чи ненавидіти, чи жалкувати за похожими людьми, чи махнути на їхъ рукою.

Одъ того, що въ автора не було одної идеи, одної психичної сили на виду, котру вінъ повиненъ бувъ би розвести на цілу драму, одъ того нема въ драмі цілини. Вся драма зъ початку й потімъ мїняеця, якъ мїняеця й сама Мотря. Вся драма є рядъ вільнохъ сценъ зв'язанихъ до купи механичними зв'язками, а не нутрішними и нескхибними, виходячими зъ самого духу першихъ дїєвихъ осібъ. Въ першій дїї виступає зъ Мотрею Василь Незбівенко, а далі въ другій и третій дїї — Василя нема, вже виступає Мазепа и Кочубей, а въ п'ятій, зовсімъ зайвій, виступає на щось на великій кїївській дорозі Запорожець-гуляка, танцює, точить жарты, сїдає въ шапликъ зъ дегтемъ и.... таїж же стоїть Мотря и починає монологъ про свою долю, про минувшу славу України. Першу половину першої дїї и всю останню п'яту дію можна викинути и ніхто зъ глядачихъ на сцену навіть не завважавъ би на страту цілини драми. Що стосуеця ще до форми, то не можна не сказати того, що монологи Мотрі незвичайне довгі, тягнуця на 6 листівъ, въ 3-їй дїї и на 7 листівъ въ останній дїї. Такими монологами можна приспати найуважлившу публику въ театрі. Є въ драмі особи зовсімъ зайві. Въ 3-їй дїї (листъ 57.) виступає въ садку Кочубея на розмову зъ Мотрею якийсь старецъ зъ поводатаремъ, розказує їй про своє, въ драмі непотрібне, життя, про своє козакування. Протопопъ отецъ Костянтинъ виходить на сцену тільки для того, щобъ прочитати зъ псалтирі кілька псалмівъ, ні до чого не стосуючихся въ драмі. Признаємось, це вервий випадокъ тому, що въ драмі находимо такъ ясно псалмівъ, канонівъ и євангельскихъ стихівъ, які читаємо въ драмі п. Онука. Опрїчъ О. Костянтина, котрому вже подобає читати псалми, говорять стихи зъ псалтирі и Мотря (л. 59.), и Мазепа (л. 36.), и старецъ, и Незлома, и двоє дітей малихъ (л. 120.), за деревомъ співають зъ Євангелїя стихъ: „Прїй-

дите ко мнѣ вси труждающієся.“ Чи не мавъ собі на умі авторъ представити „Фавста“ Гогого?

Драма п. Онука написана мірною мовою. Але то не стихи, зъ ритмами; то проста, прозаична річъ, котру авторъ на щось подеръ на шматочки и поставивъ стовпцями на листахъ одинъ на другому! Тамъ и сліду нема мірної мови! Отъ приладъ тому (л. 48.), якою мовою Мотря туряе о величі Мазепи:

Підъ часъ веселий, ёго річі
Идуть, яку вінъ ласку має
На Москві — якъ ёго пораду
Приймає Царъ, и якъ шанує.
Той голось, мовъ дає одраду...“

Чи ни лучше бъ писати престою, прозаичною мовою, ніжъ такою шматкованою, дертою! Сама мірна річъ автора просицца въ прозу и її лучше було бъ и читати, ніжъ таний чудний важкий стихъ. А одъ мірної мови вийшло, те, що читати драму такъ тяжко, якъ мусі плисти въ густій меловій патоці...

Стрічаюцца дуже чудні вирази на видъ оттакихъ:

„ . . . . . И співають
Въ поході козакъ, собі
Заєдашъ одваги щобъ противъ
Влихъ ворогівъ! Не разъ и я
Іхъ чула одъ старихъ співакъ и т. д.“ (л. 6.)

Такою мірною мовою наділявъ публику блаженої памъяти Тредяковський... Ні! лучше писати чистою, розмовною прозою, ніжъ стихами. Въ прозі драма п. Онука була бъ далеко лучча. Стрічаюцца місцями и великоруські слова и складання фразъ, якъ на прикладъ:

„Одинъ тільки мелькнує для мене місяць,
Во для окончанія моего угоня,
И рій шогарницѣ моїхъ завязшихъ
Въ за книгъ, нѣвъ за писъма и въ разу эмгаєт
У школу удалі й одваги, — мигомъ; —“ (л. 1.)

Все це великоруське, тільки трошки перекручене на український ладъ.

А що ми маємо за дуже вартовне, то недостача щиро-народнёго українського духу въ цій драмі. Ні Мазепа ні Мотря, ні О. Костянтинъ, ні полковники не мають въ собі нічого українського. Мова Василя Незбівика тхне школярствомъ и власичністю. Ёму, якъ київському школяреві можна вибачити. Але о другихъ не можна того сказати. Зъ писемъ Мазепи до Кочубеївни (въ Истории Маркевича) ми бачимо, що Мазепа бувъ пропаханий духомъ українськихъ народнихъ пісень, думавъ по українськи. Козацька старшина часто сама складала пісні, котрі пішли въ народъ. А объ

женщинахъ нема й слова! То були такі жъ дівчата й молодиці, якихъ теперъ бачимо на селяхъ. Не дурно жъ пані Кочубеїха тиче дулі въ драмі п. Онука! Чомъ же вона не говорить сільською, щиро-народнёю мовою, коли виробляє такі простонародні штуки?? Тільки луччі думки Мотрі й пісні нагадують про духъ щиро-народній, про характеръ українськихъ пісень (л. 107.)

„Край рідний, край милий,
Должни въ лісама,
Козацькі могилі!
Утляшъ (зновъ) я, впъять зъ вами.
Упъять надо мною
Ти сонце України
Горить;“ (Слова Мотрі.)

П. Онукъ зве годною — дію (дѣйствіє), а вихідъ зве — діломъ. Наврядъ, чи приймецца въ нашій литературі таке звання! Воно не відповідає добре самому суттю діла!

По всій цій мові не можна одначе сказати, щобъ драма п. Онука була нехороша на театральній сцені. Не можна одрікати того, що у автора є вмінни легко й природно розвивати драматичне діяннн, викликати до виходу дієві особи, звъязувати їхъ до купи. Тільки авторъ не приймає їхъ зъ сцени за часу и неволить їхъ довгими монологами. Середні дії будуть хороші на сцені, зъ природнимъ ходомъ ровиття драматичного діяннн. А исторична значність дієвихъ осібъ, повсюдна їхъ значність, дуже цікаві психичні підстави водячі першими дієвими особами, Мазепою, Мотрею, все те обіцяє, що драму приймуть на сцені зъ приємністю. Опрічь того, не вважаючи на мірну мову п. Онука, ми знаходимо чимало місць въ драмі хорошихъ, написанихъ зъ чуттямъ, зъ серцемъ, и навіть зъ поезією. Тані деякі слова Мотрі и другихъ осібъ.

(Конецъ буде).

БИБЛИОГРАФИЯ.

Россійська: Читенія изъ Русской Исторіи (съ похода XVII. вѣка) П. Щербальскаго, Москва, 1868.

— Исторія Россіи въ картинахъ Волотова, 3-е издран.

— Краткое описаніє путешествія по рѣкѣ Днѣпру на пароходахъ отъ Николаева до Херсона. Одесса 1868.

— Виргилій Энеїда переводъ І. Шершеневича, Варшава 1868.

Чеська: Etymologické počatky řeči od prof. J. Gebaura.

— Právěk země české od prof. J. E. Wocela Praha 1868.

Сербська: Теорија поезије Дј. Малетича у Београду 1868.

Головні помічники при редакціі: *Б. Згарський, М. Коссакъ, Дръ В. Лугаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкескиъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита*

Зъ друкарні *Ставропигійської.*

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вимонть: річно ар. 3; піврічно ар. 2; чвертьрічно ар. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/4

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

III.

Чи говорила ти ще зъ дочкою? — питала Нера по тихо свою приятельку, бо дівчина була вже дуже близько.

— Нічого, відповіла Госпава такъ само — можемо й теперь... — Въ тимъ надійшла и Стайка та поцілувала Неру въ руку.

— Здорова була, моя доню, — цілувала її стара — здорова була та велика росла! и очи її спинились на прямиї дівчині.

Що це доню, що коло нині такъ рано розійшлося? Не вже то зновъ розсердилисьте Степана, та вже не хоче вамъ грати? — питала її мати, якъ вона и її въ руку поцілувала.

— Ні, нене — відповіла Стайка щіпаючи цвіти на своїй запасці, а голосъ її дріжавъ — коло ще гуляе на цвинтарі, але міні не гуляецца більше.... та й.... а.... від.... — и закрилась дівчина рукавомъ, щобъ мати й тітка Нера не бачила її слезъ, та відвернулась відъ нихъ, але вони бачили, що дитя хлипало.

— Диви жъ но ся — докоряла мати — и не соромъ же тобі, така велика дівка та плаче, якъ мала дитина. Що жъ тамъ сталось? Чи не посварилась съ котрою подругою?

Стайка відповіла хитаючи головою, але дармо отворяла съ кілька разъ уста, щобъ що сказати.... Слово її дусилось у плеханню. Теперь встала Нера й підійшла до неї.

— Не плачь, моя люба доню, та скажи мені, хто тебе такъ гірко зъобидивъ! — и обняла Стайку, склонила її хорошу голову на свої груди, та й утерала її слези своєю хустиною, але вже не питалася її, лишъ дала вицакатися, та щобъ мало-по-

мало втихла. Якъ вже троха втихомирилась, стала її Нера зновъ випитувати.

— Такъ теперь же хорошенько та до ладу розкажи міні що тамъ було!

И Стайка розказувала, якъ Боривой бувъ підъ липами, якъ опісля перейшовъ попри ню, та не хотівъ до неї заговорити, а розказувала тее; мовъ яке найбільше лихо. Міжъ тимъ кілька разъ поглядала Нера крадькомъ на свою приятельку та обі всміхались.

— Душенько моя — промовила Нера, якъ вже висказала дівчині свої боді — твоя правде: чекай же, соколе, якъ прийдеши до дому, питатиму тебе, якъ смівъ ти мою Стайку такъ зъобидити. Але, знавши, моя серце, и ёму треба простити. Ёго голова повна такихъ тяжкихъ клопотівъ, що справді не мігъ тебе пізнати, хочъ тобі въ очи поглядавъ.

Клопоти? — запитала дівчина, піднесши чепурно голову — та чого жъ то такъ дуже журитця братінь Боривой — а по голосі, котримъ питалася, було видно, що все ёму простила за нишню обиду.

— Та чи жъ ти не знавши? сказала стара капітанова. — Сёгодні хочемо ёго заручити, зъ дівчиною, та треба ёму тисячу річей придорожити и уладити. Тому то вінъ заклопотався!

Обі приятельки пильно вдивились въ лице дівече. Стайка поблідла троха, та поглядала здивована то на свою, то на Боривову неньку.

— Ти щось чудно поглядавшь, дитино моя. Чи жъ тобі не мило, що Боривой женитця?

— Чому жъ то бъ я не раділа.... Чи жъ не бачите, якъ солодко сміюся? Ха.... ха.... ха.... А то буде хороша свадьба!... — але той вимушений сміхъ подобавъ більше на плачь, якъ на сміхъ, и якъ побачила Стайка, що годі її довше вдержатися відъ слезъ, закрила лице руками.

— Отже жъ бачу я, що ти безневинна постриця моего Боривоя, коли ёго щастю такъ раді-

сипь. А знаєш же, хто буде мою любую невісткою?

— Не... знаю... тітко Неро —

— Найкраща, найрозумніша та найчесніша дівчина у цілому селі! —

Стайка задумалася трохи.

— То дядькова — Ікнівіца Смілина! —

— Ні, то попівна — Петрівна Стайка!... — сказала Нера, не могучи довше здержатися и розпростерла руки.

Дівчина стояла мовъ прикована. Спершу не ймила віри та стала поглядати то на матір, то на тітку Неру, а побачивши що на їх лицьо заблило щастя правди, сховала лице під Нерину юпку, бо не могла теперъ и въ очи глянути; хотя й Нера силоміць витягла її изъ того сховку, такъ все відвертала рум'яне лице або зажмурувала очи такъ, що годі було їй въ очи заглянути.

Нера поцілувала незлічимо разівъ її горячі лица та стала опісля приговорювати.

— О такъ, врасні, не хочу жъ я на силу твоїхъ очей видіти. Пущу тебе, що бись зновъ заховала лице під мою юпку, якъ згодисся відповідати на все, що тебе питатиму. —

Стайка кивнула головою, що добре, та швидше ще глибоше сховала голову у Нерине лоно, а Нера прикрила її лице своєю юпкою.

— Теперъ же кажи міні всю правду, моя любая невістка, — Стайкина голова занурилась ще глибше — любишъ ти зъ щирого серця мого Боривоя? —

Хороша голова кивнулася.

— Та я знаю, що ви навидитесь ще зъ малку, та рада бъ я знати, чи кохаєшъ ти ёго й инакше, якъ сестра брата любить? —

— Я не знаю — роздався голосъ зъ підъ юпки, та такъ тихенько, що ледво можъ було зачутти.

Приятельки любо всміхнулись.

— Не добре я тебе запитала. Чи думавшъ ти про него часто, якъ довго не бачитесь? —

Голова кивнулася.

— Жаль же тобі, якъ вінъ у колі не возьме тебе, а другу дівчину? —

— Охъ, тітко Неро — и хороша головка вискочила зъ підъ юпки — знаєшъ, якъ сёгодні — Нера не дала її докінчити, що такъ швиденько розпочала говорити.

— Поволійше, поволійше! Голову въ кутокъ! Такъ! Тому-то тобі жаль. Добре. А чи чуєшъ ти, якъ тамъ на лівімъ боці щось здорово б'єтця, побачивши Боривоя, якъ тебе здибав або якъ по воду йдешъ, та мимо нашої хати перейдешъ? —

Голова кивнулася кілька разівъ. Відна дівчина не могла начудуватися звидіть тітка Нера все те зняв.

— А теперъ же скажи мені, чи підешъ за мого Боривоя? Чи хочешъ бути мені невісткою?

Голова не рухалася.

— Але чи схочешъ тоді, якъ благословитиме отець Петро и якъ тебе мати віддасть? —

Хороша голва кивнулася підъ юпкою, але такъ страшно та й ледво що можъ було замітити.

Госпава сміялась на голосъ, а слеза за слезою котилася по лицьо. Якъ укінчився испитъ, поклала палець на уста вказуючи Нері щобъ вважала та й опісля сказала голосно.

— А дивн, Боривой! Бачъ въ добрий часъ, ходи жъ ближше! — Ще й не доказала Госпава тихъ слівъ, а Стайка вивинулася изъ Нериного объяття та побігла, якъ сполошена серна и за хвилию зникла зъ очей матері....

IV.

Такожъ и Госпава не довго оставала. Поцілувавшись зъ приятелькою, пішла за своєю сполошеною дочкою, а Нера въ хату; запалила свічки передъ образомъ св. Миколая, та довго тамъ молилась и дякувала за щасття, що сёгодні її осінювало....

Що й не скінчила молитву, зачула, що на дворі заскрипіли ворота; поглянула крізь віконце и всміхнулась побачивши Боривоя. Несчастлива старуха! Охолонувъ би сей усміхъ, коли бъ поглянула въ лице своєму одинакові.

Вона вийшла зъ хати та зустрівши Боривоя стала докоряти: — Ахъ, соколе — де жъ се ти до теперъ бувъ? Багато маємо говорити. Що тобі вчинила Стайка, що ти її такъ зъобидивъ?

Ті слова струсили парубка. Охъ нині не мавъ вінъ коли й ока прижмурити, щобъ подумати на свою Стайку, котру любивъ, якъ свою душу, на котру гадавъ при всякімъ ділі и на всякімъ місци. Але швидко минула та неміть. Вінъ підійшовъ до матери и заговоривъ до неї тихо а рішучо та якимись святочнимъ голосомъ.

— Нене, мені треба далеко мандрувати. Прошу жъ тебе, дай міні твоє благословенство, най воно при мені буде, та стереже мене відъ лиха! —

Старуха бистро підняла голову на ті слова, та ажъ злякалась, що її синъ такий страшний ставъ.

— Що тобі, Боривой, чи не хворий? Богъ съ тобою дитино, який же ти ставъ на лицьо — и ніжно схилилась мати до свого сина, та поцілувала ёго въ чоло. Парубкові трохи полекшало.

— Не хворий я, нене; але якъ не вроджу своєму серцю, роспукиєтця, умру. Нині бачивъ я божого янгела-местника, люто картавъ мене, що сиджу та бенкетую, якъ би то вже на світі нікого більше не було, и турбоватись про нікого. Та опісля, нене, — опісля зъявдась мені на небі икона змалёвана самою людською кровью, а ма мій видівъ я, якъ прокляті одній матері оди... але не зможу тобі розказаати які страшила буди на иконі, бо мигке въ тебе серце та глибоко тебе заболіло бь... Я страшно поклався въ душі, що й годинки не терятиму, а проспіншу заразъ на помічъ мой брати, що бачивъ їхъ на иконі, що ще турецькими шідданими.

Мовчки дивилася мати на него, заломуючи свої сухі тверді руки; але що чула вона, здавалось їй нині такъ страшнимъ, що не могла й вірити після такої доді, тільки всміхнулась, а слези покотились по лицю и заговорила:

— Иди бідо — якъ можна такъ зъ своєю матірью шуткувати, знаючи, що така бесіда мое серце прошибав, якъ ті кулі мушкетові. Не гріши жъ такъ въ друге!.. —

Але голосъ Боривоя, що нимъ відповівъ, видерь іі и тую захистъ що безталанна була ухочила.

— Ще нині треба мені йти, нене, щобъ тяжка придача не звалила мене на постелю, щобъ чорна земля мене не погинула; щобъ громовникъ Илья надъ моею головою стріхи не запаливъ! —

Нера дрожала. Боривой любивъ и шанувавъ свою матіръ зъ цілого серця, вінъ слухавъ всіхъ ненченихъ порадъ, вона була въ дома господинею и завідувала цілимъ майномъ — але якъ лучитця щось важного рішати — тутъ мусить сербкниа мовчати, бо жіноцтво немощне, тоді синъ голова дому... Тому-то Нера могла ще тільки просити.

— Не лишай мене, дитино моя, отакъ самою, безпомощну. Хто жъ затулить мої очі, якъ умру я, хто кине грудку землі на мій грібъ? Ти мое єдине добро, не дай же, щобъ и тебе я потеряла! —

Безталанна старуха молила бурью, щобъ приустановилася, заклинала грімъ, щобъ середъ свого грукотання ставъ. Часомъ може въ серцю людському завзята гадка або завзяте чуття такъ змогчися, що все падає єго жертвою, а якъ наліже на него материне серце — здохче єго...

Боривой придержавъ свою матіръ, щобъ не впала підъ тяжкимъ лихомъ, що такъ несподівано іі побилло; та ставъ іі руку цілувати, що єго випестила й виховала, тай потішати якъ мігъ. Казавъ іі, що досить єсть жита въ шпіхлірахъ, якъ добре сей рікъ зародивъ, що нема чого боятися, якъ іі въ цілімъ сєді люблять и поважають, що

ніхто не посміє іі лічимъ зъобидити, бо тутъ судить законъ, а тамъ куди нагадався вийти нічого того нема. Що вінъ знає, що-то материне серце! Чи знає вінъ, що вона все-все тєє оддала бь, тай іі потішавъ, аби тільки вінъ одинъ іі остався...

— А... тебе... мое дитино... хте тебе постигтиме?... Хте тобі німаття обшаратиме?... А въ недугу, дитя мое... Хте тобі чаротку води надасть?.. —

Нера забувала, що Боривой сильний та припий хловець, копрого до нині й волева не заболіла, та журилася, хто єго въ недугу доглядатиме, а не погадала, хте іі догляне — ще вже одною невою на гробі, якъ недуга на постелю звалить, сь котрої віковому чоловікові не такъ-то легко відвєстися.

— Не журися, нене! И на-де мнозо Господа буде, що про всякого дбав... А якъ буду рачеший?... Єсть у кайдуківъ багато лімарського зілля! — И очі єго засьляли чуднимъ огнемъ.

Опустила руки старуха у шпизъ, що втє іі такъ похерявлясь наъ старости та перенесєнорє гора, а теперъ гірше черної землі смінилася и цїпшла у хату, щобъ приладити своєму синєві и вбранне и зброю, та умістити децє въ дорогу: — може й въ послїдню дорогу!

Боривой винісь зъ кімнати килимъ и одну подушку та постеливъ собі на мураві, щобъ трохи одпочити та щобъ опісля цілу нічъ мігъ жандарувати, бо се справді — не легка була дорога. Се не було, пійти до якої церкви на прощу — се була тяжка й далека дорога — дорога до слави! Але такий голові, якъ Боривой, не такъ легко уснути передъ тьмъ, німъ пійде въ тую отьжальну дорогу... Члєви лежали спонійно, але мозокъ за багатє працювавъ и ввєсєдивъ холодний — утомляючий піть на єго чоло... Лєдво утихомирився після якогєсє часу и великі, безконєтні жисли, що розривали єго усміхаючися єму, котрий гадавъ по-при нихъ заснути; та якъ опустили єго, на мілька хвилъ уснувъ...

Вже смеркалось, якъ пробудився Боривой. Борзо схопився, приладивъ усе, що треба єму було зъ собою узяти и попрощався зъ матірью. Що найчуднійше було єму при прощаню, Нера не пустила ні одної слєзини, що більше, всміхалась и відпровадила єго далеко за сільску загороду. Тутъ поцілувавъ вінъ іі ще разъ въ руку, а дана єго въ чоло, и розстєдися. Мати вернула на сєдо, а вінъ прямувавъ въ полонину, де вську стежєчку знавъ. Дорогою роздумувавъ: на догру бь то сторону пійти. Чувавъ про якогєсє катакха Баю-Идо, що ходить зъ айскомъ по Старій Полонині, та бєдє

Турків, де попадає; такъ не знає, куди йому йти; щобъ трапити до тої ватаги. Въ конецъ нагадався, що найлучше буде, пійти до свого добре знаменого Митра, котрий бувъ вожакомъ на границі въ Потошнянській стражниці. Нимъ-поки вінъ тее перешіркувавъ, вже й засвітало. Дуже здивувало те Боривою, а ще більше, якъ зійшло сонце и побачивъ передъ собою Потошнянську стражницю віддалесу, на вистріль ручниці. Ще ніколи не-здавалась йому са-дорога зъ ёго села до границі такою близькою. Въ тимъ приспівъ передъ хатину и заставъ багате сторожі й свого Митра, що сидівъ та підмазувавъ ручниці. Якъ побачивъ ёго вожака, скочивъ радісно, поцілувавъ и нездоровивъ ёго. Мовчить Боривою якъ стіна и словечка не промовить що ёму дучалося. А якъ розійшлася хлопці обходити границю та вінъ самъ зъ Митромъ лишився, каже ёму, що й якъ и просить ёго щобъ глядіть, якъ би ту ёму черезъ границю перейти; щобъ ёго справивъ зуда найближше дійти можна до ватаги Бай-Илі. Врадувався вожака такою новиною, та каже ёму, щобъ нічимъ не журився, що самъ уладить все якъ треба, мехай дуринимъ творитця передъ хлопцями, бо тоді тажше би було. Опісля каже ёму, що бувъ би крихтою не управлявъ, коли бъ будь знавъ що-то правде, що нині поговорювали на базарі, якъ прийшли зъ Крагуєвцівъ гармати зъ припасомъ воєннимъ, не такъ якъ треба бъ для „лучшихъ“. Але й те світля хутко світає, и мігъ би доложитися до свого вороного, що за пару день являтьца и доорядковане військо зъ Крагуєвцівъ, и ще скоро й оці сторожі поступатца. Тутъ стали хлопці сходитися и перервали їхъ розмову. Якъ смерклося й повечеряли, розійшлося половина хлопцівъ на сторожу, обходити границю до півночи, а двинці, що мінють їхъ відъ півночи, полагали спати. Тоді пішовъ Митро зъ своїмъ приятелемъ, зідъ тихцемъ изъ кона, передізь загороду, що ділить сербську землю та й показавъ ёму — а було місячно и ясно та видно якъ въ полудне — всі чагарі и перелазы попри котрі треба було ёму йти, якъ хочє хутко прийти въ стару Полонину, и вказавъ ёму по котрій стороні Иля понайбільше перебував. При тимъ насипавъ вожака своєму молодому приятелєві повну пазуху найлучшихъ набовівъ, щобъ в стражниці найшовъ и попрощавшись розійшлися. Боривою держався все тої дороги, що ёму Митро вказавъ, и ще передъ світомъ перейшовъ черезъ Балканъ. Въ полонині прийшовъ, скоро засвітало, на якусь косяницю, и заставъ ту кілька пастухівъ изъ скотомъ. Запитавъ їхъ, чи не знатимуть сказати ёму, де знайти ватагу Бай-Илі. Діти немовъ перелізлися зъ утіхи. Мовъ рвалися міжъ собою, хто має ёго відвести до ватажка. Після двохъ

добрихъ годинъ увійшли въ таку густу та дилу полонину, якої Боривою ще ніколи не бачивъ. Якъ би були ёго тутъ самого лишили, не знавъ би бувъ куди поступитися, такъ зароснене було се місце. Нігде не було можъ добачити хоть крихту неба. Здалось ёму, немаче увійшовъ въ яку страшну зелену печеру. Але хлопята, що ёго проводили, стали свистати и въ сей часъ роздалась зъ полонини відповідь. Незабаромъ явилось изза кожнєго дерева по одному збройному чоловікові. Не инакше, якъ зъ підъ землі повиходили. Всі привітали виталися зъ нимъ и зараділи, якъ почувли, що вінъ зъ Сербіи хоче до їхъ дружини пристати, тілька щобъ відвели ёго до Бай-Илі. Тутъ надійшовъ и ватажокъ. Живіще затовклося Боривові молодече серце, якъ побачивъ того чоловіка, про котрого лицарство такъ далеко чувати було. А й страшний бувъ вінъ, журба ёго прибила. Якъ побачивъ ёго Боривою здалось ёму, що вінъ передъ самимъ Крілевичемъ Маркомъ. Скілько-разъ оспівувавъ капралъ Тривунъ Крілевича, та й перше ще давно якъ бувъ малимъ, бувало батько розказує ёму про лицарство Крілевича Марка, гуцькаючи ёго на колінахъ, ще тоді зображавъ собі того лицаря такимъ, якъ той Бая-Иля, що стоїть теперъ передъ нимъ. Оповістився ватажкові, хто вінъ и звідкіля и Бая-Иля приймивъ ёго відъ щирого серця въ свою ватагу, та ставъ ёму розказувати, що знавъ ще й ёго батька капітана Оджакевича, що бувъ при німъ у тій битві, де Боривоївъ батько полягъ и не мігъ нахвалитися ёго лицарства. Въ той день бачивъ Боривою коло ватажка найменше двіста гайдуківъ, всі якъ живий огонь; але ватага що-дня більшала такъ, що не минуло Боривові ще й дві неділі въ Старій Полонині, а ватага такъ побільшала, що Бая-Иля рішився ударити на головне місце цілого околу и зъ відтамъ прогнати Турків, якъ би вже всі села відъ нихъ очистивъ. Боривою стоявъ теперъ якъ на жарі, ожидаючи не терпеливо того часу, коли вступлять, Опісля запукавъ и вінъ, и ватажокъ ударивъ въ полудне на місто, якъ Турки спали, щобъ переспати свій голодъ, бо тоді бувъ їхъ рамазанъ¹⁾. Въ півъ години було ціле місто въ їхъ рукахъ, бо всі християне пристали до ватаги Бай-Илі, щобъ, увільнитися відъ своїхъ пьяокъ. Заспані Турки держалися добре, але не було міжъ ними ніякого ладу, та розбіглися на всі вітри, хто утікъ передъ местнимъ ловцемъ. Бая-Иля здобувъ въ тій битві велику силу припасівъ и стілько зброї, що мігъ наділити своє потужне військо. Але се було одно, чимъ наділивъ ватагъ своїхъ соколівъ, бо не дозволивъ ані пліндрувати, ані доткнутися

1) Рамазанъ турецький пістъ.

перестрашених турмань, що осталися без всякої оборони по гаремахъ. Вінъ держався сего закону гайдуківъ, котрий каже, що жінка кума гайдукова¹⁾. Тому виправив їх всіх у Видинъ, приказуючи йти до назначеного місця зъ своїми людьми. Въ тій битві під містомъ бувъ Боривою перший разъ въ огні, де кулі свищуть коло уха, де разъ-у-разъ по правій, то по лівій падавъ чесний знакомиий и приятель... Спершу задрожавъ ще не дуже завзятий хлопець, але якъ троха привикъ до того гроту ручниць, що ажъ заглушувавъ, розыгралось ёго лицарське серце, розполомінілись ёго лица, а цілимъ тіломъ обгорнула ёго така горячка, мовъ уся кровъ ёго занялась тай рушивъ тамъ, де найбільша опасність була. Вже й не тамивъ себе, якъ обнявъ ёго той огонь, а сікъ, де тільки турбанъ побачити мігъ. Якъ вже стали рушниці що разъ менше та менше гримати, якъ вже ворога розігнали, почувъ хлопець, що потекло ёму щось горячого зъ лівої руки... Це була перша рана... Якимъ чуднимъ поглядомъ змрявъ вінъ цей перший лицарський знакъ? Цілкомъ не заслужено, здавалось ёму якъ побачили ёго товариші, що ранений, та прибігли, засипали рану стрільнимъ порохомъ и обвазали! Якъ въ місті утихло, помолилися гайдуки надъ своїми товаришами, що полягли въ битві за волю й віру християнську и поховали їхъ. Турецькі трупи стягнули въ одну глибоку яму и засипали, щобъ повітря не заражали. Теперъ осадився Бая-Иля въ місті, розсадивши своїхъ людей по пустихъ турецькихъ хатахъ, де всяку вигоду й потребу застали. Окрімъ того старалися и увільнені міщане про все, що гайдукамъ треба було, якъ братні годитця. Вість про тую побіду Бай-Илі розляглась по цілімъ турецькімъ Царстві якъ гримъ. Зъ всіхъ сторінъ стали двигатись впорядковані орди та посувались на Видинъ; бо те місто належало до видинського пашалюка²⁾, а якъ проминуло стільки днівъ, що гайдуки гараздъ відпочити и до більшої битви приладитись могли, дійшла чутка до Бай-Илі що видинський паша вирушивъ супротивъ него зъ великимъ військомъ и двіста гарматами. Хлопці притамували віддихъ, ожидаючи побачити, що ватажокъ на те казатиме; а якъ ёго лице на тую вість радостію засияло и скинувъ свою шапку-бирку та перехристився Богові дякуючи, що пожаданий часъ

¹⁾ Кума намість кума, що значить тільки якъ чума. Серби кажуть, що куми живуть, якъ жінки въ своїй землі по-надъ моремъ та Богъ їхъ посилав на тихъ людей, що але господарять и багато грішати, и каже імъ стільки людей душити скільки самі хотять. Люде зовуть їх не кумами, а кумами.

²⁾ Пашалюкъ, das Paschathum.

зближився, тоді загриміло ціле місто відъ лицарського клекотання. Пильно ладнася теперъ всякий. Ватагъ спорудивъ хорошу кінницю изъ самихъ заможнихъ міщанъ, котрі мали свої коні, и изъ свежихъ хлопцівъ, котрі найлучше держались въ послідній битві, та дарувавъ імъ турецькі хати и ўбрання на коні. Тій кінниці за вожака встановивъ ватагъ Боривою Оджакевича, бо всі ёго помилували ёго правости и юнацтва ради, та слухали ёго якъ и Бая-Илю самого. Вінъ довго розмовлявся зъ Боривомъ въ чотири очи и опісля розсталися. Молодий вожака комонника скочивъ на свого коня и шигнавъ изъ своєю ватагою — ніхто не знавъ куди. Теперъ ставъ ватагъ перелічувати и уряджувати свою піхоту. Було тутъ п'ятьсотъ самихъ дібранихъ юнаківъ. А всякий знавъ, що годі імъ буде відперти тутъ у місточку таку велику силу паші, и зновъ ніхто не задержувався, якъ сказавъ ватагъ, що треба передъ містомъ зъ видинської сторони шанці покопати; всі забрались заразъ шанці копати. Німъ ще перший відділъ турецького війська показався, гайдуки були вже добре окопаніся. Бая-Иля не дававъ імъ відпочити, а ставъ палити й стріляти, якъ тільки появились, и доти їхъ яриавъ, доки не кинулись вже й такъ утомлені на шанецъ; а ватагъ лишъ о те Бога просивъ. Лавою пустилась гайдуцька ватага и покладали, якъ той серпъ, що колосся ріже! Се ще більше нищило турецьке військо, а досвіта занедбавши всякій воєнний ладъ, росприскалося мовъ безъ головъ. А сесе їхъ и запропастило. Німъ ще заблищала зброя другого турецького відділу на кінці рівнини, бувъ перший вже якъ громомъ розбитий а трупи їхъ покривали широче поле передъ шанцемъ гайдуківъ. Кождий гайдуць мігъ похвалитися, що відомствивъ своє двома—трома турецькими головами. Але то не бувъ ще весь добутокъ. Побачивши Турки що сталося зъ їхъ товаришами, розібрала їхъ встекла пімста та заразъ и вони ударили и мезабаромъ роздався гримъ зъ рушниць. Бая-Иля держався ще троха въ шанцеві а якъ побачивъ, що ціла страшна юрба турецького війська на него валитця, приказавъ своїмъ людямъ посуватися до Старої Полонини, але все стріляючи. Се зманило турківъ, бо гадали, що Бая-Иля утікає, та тільки й жадали, щобъ всякий мігъ похвалитися тою побідою, не відаючи, що хотьба й въ половину ще більша була їхъ сила, стерли бъ їхъ п'ятьсотъ гайдуківъ, и рушили всі за ними далеко не лишаючи й гармати у місті, гримали та лишнію ордою неначе хотять зруйнувати Стару Полонину... Сильна орда видинського паші такъ занялась пімстою й побідою, котра нимъ очевидно здалася, що й не спостерегли, куди їхъ завелъ гайдукові бігці, а якъ вси турецька пашадія сун-

плася в одну гірську вузину, а гайдуки розсипались поза скали, мовъ сполошене стадо кіз та стали изза скаль стріляти на скүплену орду, тоді ажъ онамъ ятались Турки, куди забродили... Спереду не було виходу, в право безмірна пропастъ, в котру страшно було й поглянути, в ліво знімалась скала підъ саме небо відтята якъ муръ крїпостний. Труби затрубїли, щобъ військо верталось але відголосъ рушниць, що у вузині незлічимо разівъ розлягався заглушаючи, не дававъ ніякого приказу зачуті и всякий глядївъ, щобъ зберегчи свою голову, якъ лишъ знавъ. Декоتری кинулись ще поза стїни скаль за гайдуками, але тимъ и запропастили себе и тихъ що в долї рухались, бо кулі гайдуківъ добре їмъ догодили, що ажъ покотились їхъ трупи зъ великими камями по скалахъ в діль, тручаючи и живихъ и мертвихъ в пропастъ. Сї, що були вже при вході вузини гірської втікали и необзираючи назадъ, але теперъ мовъ би скали и пропастъ завзялися противъ Турківъ, бо на разъ появилась изъ нихъ нова сила гайдуківъ. Боривова кінниця, що за той часъ відлучила відъ головного війська гармати и собі присвоїла, явилась на разъ передъ яругою и дожидала утікачівъ изъ свіжою силою та ще и зъ більшимъ огнемъ. Теперъ не остало Туркамъ нічого більше, якъ тільки або в небо або в пропастъ. А любий бувъ їмъ темний холодокъ у пропасти. Всїхъ покрила чорна мрака... Тільки ще валялися пера изъ зеленимъ турбаномъ видинського паші, але голова його стремїла високо надъ усею кінницею гайдуківъ на ратищі молодого воая... Такъ проминула и та тяженька битва, и Бая-Иля не бувъ вже ватажкомъ одной ватаги гайдуківъ, а Боривой вожакомъ Бая-Иліної кінниці, а були теперъ вожаї двохъ великихъ войскъ, що збіглись за кілька день підъ їхъ хоругви. Ще й не дізналися Турки по більшихъ гóрдахъ, якъ повелось видинському паші, ще дожидали його зъ бубнами, яко лицаря, що завсїди нищивъ гайдуцьке кодро на Балкані,— ажъ тутъ того жъ самого дня виступили передъ Видиномъ болгарські, а передъ Нишою сербські війська. Волгаръ вївъ Бая-Иля, а передъ Сербами ступавъ молодий Боривой Оджаковичъ. Се бувъ грїмъ зъ ясного неба на ті дві крїпости на ті два дороті камені в султанській чаші. Турки и у сні не снили, щобъ ся балканська ватага такъ вросла та посміла стати підъ мурами Ниши и Видина. В тимъ страху вистрїлили зъ гарматъ, але на дурно, війська були вже взяли перші шанці. Ще не схаменулись Турки відъ переляку, якъ тутъ повалились изъ найвиспїихъ вежъ зелені хоругви зъ півмісяцемъ и звїздою и уступили золотому хрестові, що блиставъ на сяючій кулі... Два важні

гóроди зъ великимъ припасомъ и гарматами були в рукахъ народу. Теперъ наступила війна, дивна війна, що відомстила за Косове поле, що відомстила за муки й терпїня цілихъ чотириста лїть, війна, що здобула волю всїмъ християнськимъ народамъ, котрі стогнали підъ тяжкимъ турецькимъ ярмомъ... Скоро тільки здобувъ народъ ті два гóроди и вожаї повели його дальше, стала поміч изъ всїхъ сторонъ до нихъ прилучатися. Изъ Сербїї пристигли війська зъ великимъ прирядомъ; черезъ Боснию и Герцоговину продерлись лицарські Черногорці, завзиваючи всюди свою братию до зброї и всї купились до Боривоя передъ колишиною столицею сербськихъ царівъ, передъ Призреномъ... Але Боривой не хотївъ, щобъ уся сила стояла на одному місці, а вибравъ двїста тисячъ найлучшого комонника и нїмъ-поки лишні брата здобули Призринь, бувъ вінъ вже передъ Солуною. А мудра жъ голова той вожаї тисячівъ. Вінъ хотївъ найпершъ моремъ запанувати, и незабаромъ пішла слава по Призрену, що Боривой здобувъ Солуну та злучився зъ Дубровчанами, Сенянами и Которанами, що виходили поузъ сербського побережжя йому на встрічу. Велика війна укінчилась. Святий суповїй и воля, що розширялись понадъ сербські и болгарські землі, борзо видічили тоті рани, що війна нанесла. Кожнимъ краємъ управляло кількохъ спомїжъ найславнїйшихъ синівъ, а в Призрену сиділа скупщина, до котрої всяка рада вислала своїхъ послівъ, та радила про всякі спільні потреби. Наставъ дивний часъ, а що розказую, не було и за нашихъ царівъ, бо теперъ не було вельможи а хлїбороба, не було полубогівъ а влахів¹⁾, котрихъ нагнавъ господаръ якъ йому хотїлось, а були всї рівні браття, вольні горожане. Головний зарядъ сербського й болгарського війська стоявъ у Призрену, бо про него старалася скупщина. Тому-то не мігъ Боривой вертати до дому, бо скупщина постановила його головнимъ воеводою цілої кінниці, а привївъ свою матіръ и свою дружину, свою любу Стайку у Призрень... Якъ хорошо стала дївчина по тихъ двохъ-трєхъ рокахъ, що Боривой її не бачивъ... Се бувъ справді великий дарунокъ лицарському воеводі за тї рани, що придбавъ, борючись за волю... Цїлий Призрень сватомъ у свого любимця... Глянь, якъ повно народу коло соборної церкви, мовъ великдень, мовъ похід який... В церкві повно якъ набито. На переді стоять щасливі скупщинарі зъ сивими головами та пишною постаттю; за ними горожане й воеводи, священники, учители и молодїжъ народня... Все то в хорошімъ світ-

¹⁾ Влахъ в Сербїї тільки що у насъ хахолъ.

лімъ убранстві... Всімъ можъ въ лица вичитати, якъ радіють изъ щирого серця щастю свого молодого лицаря... А передъ святимъ престоломъ? Передъ святими дверима стоїть славний борець за волю, тримаючи за руку хороше янголятко... А передъ ними на порозі святого престолу стоїть сивенький патріарха печський, та благословить щасливихъ молодятъ. А хто же се тамъ у бабинці, що такъ пильно поглядає на князя и княгиню, якъ обернулись одъ престолу, а народъ въ голосъ заспівавъ „Исаіе ликуй“! — Се стара Нера.

(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Якъ розгорнешъ Volumina Legum, то такъ и бачишъ нападъ права панського на право громадське, або все одно — лицького на руське. Михайло Байбуза зрікся (певно не зъ добра) свого займища на користь urodzonego Олександра Вишневецького въ артикулі 14-му, а въ 15-му артикулові вже пишуть сеймові пани про роздаванне пустинь за Білою Цервою, — и міжъ тими пустиннями визначено Трахтомировскій Манастиръ. Вкупі зъ „Порядкомъ що до України и Низовцівъ“, сі дві устави нехтують козацтво, яко громаду и народъ, а надають їмъ характеръ жовнірства, бо и названо тутъ козаківъ „низовими жовнірами“, що мають послухати коронного гетьмана, а той поставить надъ ними зъ своєї руки шляхтича — старшого (дарма що перше були въ їхъ гетьмані) и шляхтичів-сотниківъ. Не стількожъ клопотались тутъ сеймові пани про козацькі займища, скількі про вольність особи козацької та про громадську юрисдикцію. Се їмъ найбільшъ рупило. Що козаки зъ давна допевнялись у королівського ряду свої непідвладности старостамъ и панамъ-дідичамъ, розумно намъ зъ сеймової устави 1601 року: обіця тамъ рядъ вернути козакамъ Трахтомировъ, бо запобігавъ їхъ помочи на Шведа, да тутъ же й приписує: тілкі нехай козаки по давньому підлягають юрисдикції старостъ у королівщинахъ и юрисдикції мамській, хто зъ нихъ є панський підданий.¹⁾

У сеймовій уставі року 1613 вже ажъ геть визначилось боротте права польского съ правомъ громадськимъ (руськимъ) на Україні. Ухилиючись відъ того, щобъ козаківъ звати козаками, сеймові пани звивають їхъ сваволею українською и написали такъ: „Люде сі виламующа зъ підъ

юрисдикції своїхъ панівъ, не слухають своїхъ законнихъ зверхниківъ, поробили собі особнихъ суддівъ, особнихъ старшинъ и вважають праведнимъ тількі судъ и право вибраного зъ міжъ себе отаманія! Нехтуємо сі суди, яко противні посполитому праву, и піддаємо їхъ законнимъ зверхникамъ, а наші старости, посідачі духовнихъ маєтківъ та й загаломъ уславий шляхтичъ у своїхъ добрахъ або їхъ дозорці нехай зъ сёго часу не дозволяють їмъ судитись тимъ робомъ и збіратись у купи.“¹⁾

Не зъ разу козаки второпали, що дідичня шляхта, виткнувшись за білоцерківську границю давньої України, примежує колінь козацькі займища до своїхъ земель и посяде на козацькі громади; а тимъ часомъ Україна, підъ козацькимъ захистомъ давала шляхті добрий притулокъ. Не за довгі роки вкрили її пани своїми осадами и що дальшъ, то все боржій приймались до свого господарства. За для сёго наділя вони до сёбе людей усякими способами; найкращимъ же було въ нихъ „закликанне на слободу.“ По ярмаркахъ, по шинкахъ, по всіхъ люднихъ зборищахъ оголошувано, що отъ у такому-то врочищі осаджено слободу; хто хоче въ новій слободі жити, то отъ стількі й стількі роківъ не одбуватиме одбутківъ, не платитиме податківъ. Одинъ одного пани переважували волями, що давали народу по слободахъ. Інші давали волі двацять, інші ажъ трицять літъ. Щобъ збагнути, яка се була велика принада, згадаймо, що въ осередку Речи Посполитої тількі після Татарського лихоліття зазивали пани селянъ у слободи на трицятилітню волю, да й то середъ пущи; на чагарникахъ давано мужикамъ волі тількі дванадцять, а на поляхъ вісімъ роківъ. Отже якъ виходила на Україні новимъ селянамъ воля, платили вони дідичу податокъ; або одбували одбутки, а про панщину не було тутъ и спомину.

Ще жъ заманювали людей українські осадці у свої нові осадн затулою відъ уряду, якъ хто втіче до нихъ боявшись кари за який переступъ; а інші, то просто обіцяли оборонати своїхъ селянъ відъ урядової кари, якої бъ вони у старій осаді ні поробили шкоди. Ба й такі люде, якъ Янъ Замойський не мали собі тоді за соромъ зсадити тимъ способомъ заволокъ у свої слободи. Зоставсь тогочасний леєстръ „екзорбитанцій“, що поробивъ Замойський. У тому леєстрові 36-ою екзорбитанцією стоять ёго закликання на слободи утікачівъ и гідьтаївъ зъ небувалыми ще волями. Хочъ би хто вбивъ батька, матіръ, брата або й самого пана, и тому дававъ

¹⁾ Volumina Legum, II. f. 1525.

¹⁾ Volumina Legum, III, f. 250.

Замойський Ян у себе притулокъ, не допускаючи нікого пошукувати судомъ танихъ розбишакъ.¹⁾

Треба жь тутъ натякнути, що ратайське господарство въ щирій Польщі ндъ кінцю XVI століття зъ малоземельного попереходило зовсімъ уже въ великоземельне, бо дрібні добра позагарбували до себе такъ чи сякъ дуни-срібляники. Замість чиншу зъ мастківъ, якъ було зъ давня, почали всюди пани вимагати панщини; а що більшъ дідичі и їхъ дозорці пригнали до роботи, то все частіщъ утікали врепаки зъ панських сілъ. У Литві жь, то тамъ ще за князя Витовта пани тяжко поналагали на селянъ, и Герберштейнъ, цісарський посель XVI століття, своїми очима бачивъ їхъ долю злиденну, а Михалонъ Литвинъ, писавши оповіданне своє про Литовські країни для короля Жигимонта Августа, рівняє рабство литовськихъ мужиківъ до татарської неволі и дорека литовському панству, що воно безъ суду мучить, калічить и вбиває своїхъ людей. Отъ же то все воно вкупі гнало народъ одъ узвислянщини и німенщини у ті пустині українські, що вже позахищували відъ Орди де козаки, а де руська шляхта узग्रянщина.

(Далше буде.)

¹⁾ Szajnocha, Dwa Lata Dziejów naszych, 13.

П І С Н Я.

Тамъ надъ рікою, та підъ скалою.
Білая рожа красно цвие,
Въ неньки старої, въ хатці маленькій
Хороша, гожа доня росте.

Роже, кому ти красно зацвила,
Що ажъ радіє лугъ и ріка?
Дівче скажи, кому ти припадешъ,
Дівче русьва, гнучка, тонка?

Білая рожа, діва хороша
Снять лишъ прекрасні сні золоті,
Де імъ думати про те що буде,
Світъ імъ ще разъ, бо молоді!

Рожа не знає, що може завтра
Буря і зломить, цвітъ рознесе, —
Серце дівоче може вже завтра
Дигий, пекельний біль роздере.

Морозенко.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОЇ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Далше.)

Р. 1840 вийшовъ Кобзарь Шевченка, и зъ сего часу его значення въ малоруській літературі

зуповно усталилося. Перші твори Шевченка показують вже въ нійъ глибоке поетичне поняття народнього життя, его теперішнього и минушого, воно переходило ясно передъ его фантазією зъ своїмъ горемъ и трудами, сумними историчними споминками и світлыми народними идеалами. Его „Гайдамаки“, „Катерина“ „Тарасова ніч“ и багато іншихъ поменшихъ творівъ зберегли для малоруськихъ читцівъ всю свою ціну, не зважаючи на довголітній переривъ его діяльності, и незважаючи на се, що співчасники его початківъ, письменники сеї літературної епохи, майже забулися. Его поезія складалася якъ би який поетичний поглядъ, котрий проходить усю его діяльність; ся поезія такъ природно проста, що дійсно можна її назвати простимъ розвоємъ власної поезії народа. Своєю формою лучитця Шевченко безпосередно зъ народнєю не піддаючись тимъ штучнимъ формамъ, які старалися її насильно придати інші малоруські письменники.

Но якъ ні глибоко впоілося въ него народне життя, якъ ні входивъ вінъ въ его старі споминки и въ его теперішність, здоровий умъ и великий талантъ зберегли его відъ крайного сторонництва, котрому такъ легко піддається збуджене народне почуття. Малоруський патриотъ и демократъ, однако жъ далеко бувъ вінъ відъ всякої релігійної и народнєї нетолеранції; въ его таланті було сильне любяче гуманне чуття, усвоене йому відъ природи и підсилене розвоємъ. Надъ его народними привязанностями завжди стоявъ спільнолюдський інтересъ и въ его бажанняхъ народнього блага очікувавъ вінъ для народа „апостола правди и науки“, — и се було его щире бажання. Его громадські поняття були поняття серйозні, и луччі примування часу находили зуповне его спочуття (Зр. его „Сонъ“ и инш.)

Нова діяльність Шевченка розпочалася після его повороту зъ десятилітнєї неволі. При кінці его неволі надрукована була поема „Наймичка“; р. 1860 видано „Кобзаря“ вдруге, опісля почався цілий рядъ новихъ пісень „Кобзаря“ въ „Основі“ (1861—62) и его „Дневникъ“, та жаль що не можна его було зуповно надруковати. Передъ кінцемъ своєї життя задумавъ вінъ видати рядъ елементарнихъ книжокъ для науки народа, но ледво змігъ одну чи дві видати.... Р. 1861 надрукувавъ свою коротеньку автобіографію („Народная Бесѣда“ 1861).

Шевченко бувъ самимъ сильнимъ и характернимъ појвомъ малоруської літератури не тільки въ посліднихъ часахъ, но и загаломъ. Інші письменники що зібрались р. 1861 — 62 навкруги „Основи“ заходилися коло правильного установлення малоруської літературної діяльності, котра до сего часу дуже була віддана на волю припадку и не

мала сталого і рівного розвитку. Посліднім, більше діяльним часом її був початок сорокових літ. Нові проби починають вже при кінці п'ятидесятих літ. Тепер одривають наново труді прежніх діятелів; а особливо спімненого псевдониму Галли и Куліша.

Пантелеймонъ Кулішъ єсть оденъ изъ найплодовитшихъ малоруськихъ письменниківъ и найревніший оборонникъ народнєго, малоруського интересу въ литературі. Початокъ єго діяльности відноситця до 30-40 року. И зъ сєго часу написавъ вінъ дуже багато різнообразнихъ творівъ, по великоруськи и по українськи; се були литературні річі — поеми, дрібні вірші, романи, розкази взяті зъ малоруського життя („Досвітки“, „Чорна Рада, хроніка 1663 року“ и инш.); народописні труді пізнання народнєго побуту, поезіи и переказів („Записки о Южной Руси“, 2 т.) труді коло малоруської історіи; очерки малоруської літератури (рядъ статей въ „Основи“), критичні статті; книжки для популярного читання. Вконець приналежить Кулішеві и усталенне малоруської правописи — предмету, котрий загаломъ у всіхъ літературахъ слав'янського відродженнє бувъ діломъ не малої ваги¹⁾.

Послідні літа визвали наново багато новихъ письменниківъ. Вони явилися зъ малоруськими оповіданнями, очерками, віршами, книжками для народу: на сей разъ тема літературної діяльности вже яснїша якъ перше, склонялася до віучення и зображення народнєго биту и подання елементарнихъ відомостей и научнєго читання. Найзнакомітшимъ изъ всіхъ тихъ письменниківъ новихъ бувъ псевдонимъ **Марко Вовчокъ**. Єго твори мало- и великоруські („Повістки“ Спб. 1861; великоруський перевідъ Тургенева) були найсвіжшимъ зъ усєго, що може представити въ сїмъ вигляді малоруська література. Се було продовженне Основ'яненка, но продовженне безпосередне и остільки більше доконалимъ, о скільки ріжнїтця два літературні покоління.

Въ послїднихъ часахъ спімненої нами спірь о правахъ малоруського нарїччя взявъ оборотъ дуже несприятючий для малоруської літератури и ся обставина — одна зъ сїхъ численнихъ непорозумінъ, які роздуютьця въ нашихъ часахъ значно ограни-

¹⁾ Питаннє о малоруській правописи розпочалося давно, а особливо відъ часу 30-хъ років: після правописи Котляревського предлагали свої системи Максимовичъ (1834), Борзалиновський (1852), Метлинський (1854), Кулішъ (1856), Кудий (1859), и Шейновський (1860). Правописъ Куліша уживається найбільше.

чає и діяльність, хочъ конечно не може знівечити знававшого и народнєго истинниту.

Одно, ще найбільше піддержувало прямуваннє нової малоруської літератури до осїбности, були признаки народности; котрі не вшїщувались въ рамці пануючої літератури и спонукували шукати для себе иншого виходу. До сїхъ признакъ належить и оригінальна особенність и богатство малоруської народнєї поезіи. Тожъ и прибравъ тутъ національний подвигъ більше ревнїтого прїману, якъ можна було сподіватися міжъ иншими обставинами. Народність менше визначена питоменними чертами побуту, обичаївъ, а зъ сїмъ и народнєї поезіи, мала бъ и менше поводівъ наставати на свою віддїальність. Малоруська жъ народність, якъ ні зближена зъ великоруськими елементами, ще прошикала її всіма дорогами безпосередного змішання и сусідства, адміністрації, образования, зберегла въ масі стільки оригінального, що при новихъ засновахъ громадського розвитку, який всюди викликувавъ народній подвигъ, вона природне мусїла прямувати до свого вираження. Розвій поетичного чуття и богата народня поезія мали тутъ не малу участь.

Задля розвитку своєї народнєї поезіи займають Русини (Малоруси) одно зъ першихъ місць по міжъ слав'янськими народами. Ся народня поезія звернула на себе увагу зъ того часу, якъ стали появлятися перші самовїжні проби малоруської літератури. Першу пробу указати на малоруській епосъ зробивъ князь П. Цертелєвъ (Опытъ собранія старин. малорусск. пїсенъ, Спб. 1819); опісля явився збірникъ М. Максимовича въ 1827 потімъ въ 1834 и наконецъ въ 1849 Сборникъ украинскихъ пїсенъ, ч. I, Кїєвъ 1849); (Срезневський зібравъ въ своїй „Запорожской старинѣ“ (2 ч. въ 6 кн. Харк. 1833-38) багато историчнихъ думъ и поперший разъ старався дати їмъ историчне об'ясненнє; дальше появился збірникъ П. Лукашевича (Малорусскія и Червонорусскія думы и пїсни Спб. 1836); сей хїснувався и галицькими збірниками: наконецъ найлучшій до сєго часу збірникъ А. Метлинського („Народныя южно-русскія пїсни“, Кїєвъ 1854). Побічъ сєго має багато важного збірникъ Костомарова (въ „Малорусскомъ сборникѣ“ Мордовцева, Саратовъ 1859); матеріали Куліша въ „Запискахъ о Южной Руси“ и инш.

Якъ сказано, представляють малоруські пісні оденъ зъ найважнішихъ поярівъ въ усій слав'янській народній поезіи. И тутъ зазнала народня пісня ту жъ спільну долю, що и більшість слав'янськихъ племенъ. Черезъ цілий часъ народнєї історії

жидка вона виключно в масі людській і ніколи, крім
остатнього часу, не виходила яко елемент до ли-
тературного розвитку. Отто ж і зовсім природно
що історична судба малоруської поезії для нас
дуже темною остається: ми не маємо пам'ятників
які б зберегли старинні редакції її творів і
мусимо о її історії судити тільки після теоре-
тичних засновків.

Передь всімь малоруські пісні, зібрані вже
за наших часів, не знають тихь переказів ки-
ївського епосу, які очевидно повинні бь заховатися
в нихь і метрі збереглися, напротивь, такь кра-
сно вь піанічній Русі. Ми вже згадували, що де-
які обьясняли се новостю самого малоруського
племени, котра (після їхь гадки) вже вь після-
київськімь періоді зайняло свої теперішні оселі;
— но ми вже такожь сказали, що бракъ київського
епосу у Малорусинів може мати інші, дуже при-
родні причини. Передь всімь, сей бракъ не єсть
виключнимь, задля того що южноруські перекази
і теперь зберегли деякі споминки о стариннихь
часахь, вь формі уривковихь і неяснихь цитовь.
Вь XII-мь віці, Славо-Полку Игоревимь остається
безперечнимь слідомь южно-руської поетичної ді-
яльності, і вь єго чертахь, — вь замінь сього —
добачаємо не стільки словкренення зь північно-
руською редакцією київського епосу, скільки зь
характеромь малоруської думи. Властиве жь по-
ясненне спімненого нами появу залежить вь тімь
що перекази київського епосу пізніше були засло-
нені новою грядстю, що для малоруського племени
явився вь XV—XVII-мь віці новий лицарський пе-
риодь народнихь подвиговь, і вь сімь періоді утво-
рилася нова лицарська епопея, далеко ближша на-
родньому чуттю, якь старі перекази, і сі послідні
природно забулися.

(Дальше буде.)

ДУМКА.

Хвилями котитця голось,
Мовь розлягається дугь;
Тихо та гарно вь садочку,
Нвіту вишневого духь.

Вь темряві леба, високо,
Промінемь зірка мигтить;
Хворую душу моторно
Світомь вечірнімь зорить.

Вь єерці таємничі дії,
Згага кохання і слізь;
Гадки за гадками линуць,
Думь заповітнихь послідь:

Стежка потраченихь марно
Праці і літь молодихь,
Зблідлі, прихильні надії,
Людськимь, уцілившимь сміхь...

Вь лузі жь співа соловейко, —
Пісня захоплює духь;
Хвилями котитця голось,
Ажь розлягається дугь!

Гетьманець.

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯДЬ.

Мотря Кочубейна, драма вь 5. годинахь, мовою мірною
зложення Марка Онука. Полтава, 1864 р.
Послідній Кошовий Запорожський, малоросійская
опера вь 4-хь дїйствїяхь. Д. Старицького. Полтава, 1865 р.

(Коонець.)

Гляньмо теперь на Кошового Запорож-
ського п. Старицького.

Сидорь, волосний голова, своїми здирствами
допроважує семью Іосипа до бідности. Самь Іосипь
мусить кидати край рідний і тікати за Дунай, вь
Туреччину до Запорожцівь. Писаренко, волосний
писарь, кохавь Ганну, дочку Іосипа, заступався за
Іосипа, виплачувавь довги своїми грошима. Але за
таке заступання голова присилювавь и Писаренка
тікати вь Туреччину до Запорожцівь. Швидко Іо-
сипь ставь кошовимь Задунайськихь Запорожцівь,
а Писаренко єго писаремь. Звідсіля и починається
дїя опери. Писаренко сумує и тужить за рідною
стороною, за Ганною, вь Туреччині, благає Бога,
щобь повернутись на Україну, тоді, якь єго ко-
шовий Іосипь навіть не знає о єго коханні зь
свою дочкою Ганною. А тимь часомь російське
військо стояло за Дунаємь, коло Измаїла. Кошо-
вий Іосипь побувавь тамь, бачивь москалівь, ба-
чився зь російськимь царемь. Царь побалакавь
зь нимь, розпитавь про єго семью, про дітей, про
жінку, и здався Іосипові дуже добримь, такимь
моторнимь, розумнимь, хорошимь, що якь би зі-
брать до купи Султана Турецького и Пашу Єги-
пецького, то вони бь и вь двоохь не зрівнялися зь
нимь (л. 10.); не тільки-що одиць їхь гсударь —
Султань. Після цього, кошовий взявь думку одда-
тись Білому цареві зь повийною головою, просити
прощення за зроблені гріхи и вернутись вь мос-
ковське підданство. Свою думку кошовий виявляє
Писаренкові, а потімь на раді и Запорожцямь, и
потайно передаєцца москалямь, перепливши Дунай.
А тимь часомь Катерина, жінка кошового, и Ганна-
дочка, дійшли до страшної бідности и заробляли
хлібь працюю. Вь останнє лиху годину той са-
мий голова хот вь висватати Ганну за свого сына

Василл, зовсім дурного, приїждє багаті подарунки, не вважаючи на те, що Ганна щиро любила Писаренка. И тоді як Ганна муєла обрікти себе на жертву за свою бідність, нежданно повертаючи кошовий и Писаренко до дому; кошовий в козакому полковничьому мундирі, а Писаренко в охвицерському. Жінка й дочка довго не пізнавали своїх в такій благодаті, а далі пізнали, обнімались, цілувались. Вв кінєць всего приходить голова, падає навкелінки, и прохає помилування за свої гріхи, за свої шахрайства. Писаренко жениця з Ганною и всі гурмовь виїзджають до Азова, де Запорожці перевернулись на козаків азовських.

Вся опера, чи драма, збудована з анекдоти ходячої в оповіданні. Яка жь головна початкова идея закладена в опері? Та, що Запорожці, чи гайдамаки, чи козаки (у п. Старицького то все одно) звинили тільки рабувати, розбивати, шкідити (л. 19.), самоволити, не слухати старших. Саме лучше для Запорожців було в тімъ, щоб йти до москалів в повинною головою, ваятись в своїх гріхах (?!), чи не в обороні краю від ляхів (?), похилити голову передь білямъ царемъ, передатись в салдацькі шинелі, а старшині в охвицерські мундирі: в загалі перевернутись москалями, чи салдатами.... Авторъ цією идеєю очевидно немає за законне давне козацтво и Запорожця, радє о перевертанні козаків в московських салдатъ, но признає за протестомъ козаків жадного права, и саме зламання козацьких правъ, саме перевертання їх на московський видъ салдаччини виглядає зь єго драми якь коханий идеаль, може проти волі й переконання самого автора. Полковничий мундиръ и охвицерськє, убрання грають в єго драмі дуже ефектну ролю, морочать бідняхъ жінокъ и стають імъ в таку дивовижу, якь би винопаний скарбъ або негадалий талант! Словомъ сказати, в драмі п. Старицького перевертєнство Українців в Москалів, яке й теперъ панує в нашихъ висчихъ станахъ горожанъ чиновного, а особливо военного люду, и салдацька шинеля зьявляюща неначе янгрль-благоїсникъ зь неба, віщуючи якєсь незвичайне щастя, зьявляюща якь рокъ, доля, грецька *εἰμαρμένη*, розв'язуюча драму!! Запорожці й Гайдамаки маюцца авторомъ за розбишакъ, за злодіїв, и то після чудовихъ „Гайдамакъ“ Шевченка и „Коліїв“ Куліша¹⁾. Вони й були потімъ такими, якь сила побилла їх и розвілала по лісахъ. Але не таке було призначення! Такъ погано дивляцца на Запорожців и Гайдамакъ тільки Поляки потрібуючи їх розбійниками!²⁾ Але відома

¹⁾ Дивись „Хата.“

²⁾ Дивись драму: „Найдамацу на Україні“ и Поля Моногъ.“

рїчъ, чому Гайдамаки не любі Ляхамъ! — Бо вони були спасителі свої батьківщини и ворогами своїхъ ворогівъ! Така початкова идея драми п. Старицького пронизуюча всі дії зь початку до кінця.

Писучи драму на українській мові зь такою идеєю, авторъ перечеить самъ собі, самъ одрікає свою працю. На ві що було часъ тратити, коли салдацька шинеля стоїть якъ знамено? Ми в певній надії, що самъ авторъ не мавъ такої думки, що вона виийшла в єго випадкомъ, дякуючи вибранний сюжетъ, допровадивши діло до салдаччини. А якъ ні, то годі компонувать драми, та треба мерціей вутатись зь головою в салдацьку шинелю та й годі!

Вв розвитку драматичної дії є чимала недостача. Изъ чотирьохъ дій, друга и четверта — зовсімъ зайві. Вв першій дії кошовий и Писаренко згожуюцца передатись Москві и підмовляють Запорожців. Писаренко тужить за Ганною. Вв третій дії жінка кошового, Катерина й дочка Ганна бідують в нужді на Україні. Голова присватующа зь синомъ-дурнемъ и приносить багаті подарунки. Що жь би ви думали дієцца в другій дії? — Показуєцца якъ кошовий и Писаренко вертаюцца до дому! Вертаюцца люде дуже звичайно! Або водою, або пішки, або кіньми. Не лізуть же рачки! Вв другій дії кошовий вертаєцца човномъ Дунаємъ, доїзжаючи до другого берега переїздаєцца мовою зь охвицеромъ, а Кучугурій (курїнний) зь донськимъ козакомъ. Ми вважаємо, що вв самімъ процесі вертання нема нічого пригідного до драматичного дїння! Вв третій дії ви бачимо, якъ кошовий зь Писаренкомъ входять в хату вв охвицерськихъ шинеляхъ, де їх не пізнає мати й дочка. Цєго самого було бь и доволі! А то авторъ замостивъ вертання вв другій дії дуже незначними и скучними розмовами. Такъ кошовий розмовляє зь охвицеромъ про нашихъ Турецькихъ, про якогось Бурянь-пашу та Гурієль-пашу, котримъ можна зь халлями вв ротъ влізти, котримъ и вв вічи стріляти, а вони й бородю не кивнуть! Очевидячки, що ці наші зь бородами такъ потрібні вв драмі, якъ п'яте колесо вв возі! Таки жь саме розмова Кучугурого зь донськимъ козакомъ про своїхъ начальниківъ, про ведмедя кошового та про московського главнокомандующого, про кохання Кучугурого, — зовсімъ не тулицца до нічого! А вв кінці козакъ зь Кучугуримъ ще переспівуюцца піснями про своїхъ такихъ начальниківъ, заївши такою заускою попередню пісенітницю! Вся друга дія такъ сама й просицца зь драми на втївача!

Охвицеръ и донецъ ведуть розмову по великоруській. Такі латки дуже шкідять драмі україн-

ській и немидо б'ють в' вічи. Пора б' намъ перестати мшати в' литературі горохъ зъ канустою, хочъ наше життя ще й досі перемішане й переплутане. Не здавца жъ намъ чудно, якъ в' перводнихъ творахъ и Французи и Німці и Англичане ріжуть по великоруській на нашій сцені! Нехай же не буде чудно, якъ в' українській литературі бодай дієві особи зъ Великорусівъ и Поляківъ, не говоривхъ ніколи по українській, та ненавидячихъ сеі мови — будуть говорити по українській, щобъ драма не била ушей латаниною!

Въ кінці третей дії Катерина й Ганна пізнаюця, обнімаюця, цілююця. Саме діло просиця на кінець; такъ читець и думає собі. Ажъ ні! В' четвертій дії Ганна ні зъ с'єго, ні зъ того одвертавца одъ Писаренка, а вінъ одъ неі! Чого б' то ви думали? — А тимъ, що вони поставали вже великими панями. Вона теперъ, по царській милості, дочка полковника, а вінъ охвицеръ! — велика тютя зъ подив'янимъ носомъ! Вінъ не сміє доступити до дочки свого полковника и комичиця! Заразъ видко, що охвицерська шинеля мала чарівничу силу перевернути голови простихъ селянъ в' одинъ метъ и вбити імъ в' мозокъ поглядъ сегочасного пролетарія-охвицера и пиху институтки полковничої дочки!! Але розпитавшись одно одного, молоді знайшли свої голови й души ще на своєму місці и ніякъ не дошукались до тихъ думокъ, котрими хотівъ наділити їхъ авторъ. Вони побачили, що Писаренко и в' шинелі таки волосний писарь, а Ганна сільська українська дівчина „зъ серцемъ простимъ, не списивимъ“, які, хвалити Бога, и теперички з'являюця навіть міжъ институтками и пансионерками, загублюючими в' школі и народность и любовъ до своі народности. На кінці виходить ще голова, падає на вколішки и просить вибачення у пана полковника азовського, всемогучого карателя людськихъ провинъ. Скажемо, що четверта дія зайва й дуже неприємна, а голова, коли ёму припала охота каятись, нехай би вийшовъ в' третій дії, и діло було б' добре.

Въ розкладі діянн драматичного, в' самихъ дієвихъ лицахъ — вся драма п. Старицького є чисте передражнюванне „Наталки-Полтавки“ Котляревського, а Василь-дурень є копия „Стецька“ Основ'яненкового. Самостійного ми не находимо нічого. Катерина й Ганна — то Горпина Терпелиха и Наталка Котляревського. Обидві такъ же бідують, працюють, заробляють хлібъ. Сама сцена, де вони обидві розмовляють, роблячи діло, дуже нагадує сцену изъ „Наталки“, де Терпелиха зъ дочкою розмовляє про своє бідуванне. До Терпе-

лихи входить Виборний и сватає Наталку за Вовного, а тутъ до Катерини вступає в' хату Голова и сватає Ганну за свого сина придуркуватого, Василя. Діло дієця такъ похоро, що не пізнавъ би, двлячись яа сцену, яка оперета граєця. У Котляревського Петро, Наталчинъ милій, блукає по світу и вертаєця після заручинъ Наталки за Вовного. У Старицького Писаренко тежъ блукає за Дунаємъ и вертаєця в' охвицерській шинелі, тоді якъ старий зъ дочкою трохи не згодились на сватання. Замість Миколи, приятеля Петрового, зъ Писаренкомъ приходить самъ кошовий, батько Ганниць. Особи, якъ бачите, ті жъ самі, розкладъ діянн той самий, тільки в' иншимъ трохи порядку. Тільки й нишости у п. Старицького, що вертання до дому кошового, розмова про Буряньпашу та московське начальство в' II-ій дії, та чарівничий впливъ салдацькихъ шинель в' останній дії, — все те, що зовсімъ зайве и спиняє природний розвитокъ драматичного пливу діла. Ми не докоряємо п. Старицькому за передражнюванн. Рідко в' якого писателя перві твори не мали на собі жадного сліду передражнюванн. Навіть великий поетъ, якъ Пушкінъ, не втікъ одъ цього духу.

Після всеі нашої мови не можна не сказати, що „Послідній Кошовий“ написаний дуже хорашою мовою, за висомомъ кількохъ великоруськихъ слівъ и надписанн (д'їйствіє, явленіє и и.), навіть мовою чистою, народнєю; читання йде легко, плавко, безъ запину. Драма була б' ма сцені дуже не скучна, зъ викидомъ II-ої дії, котра дуже псує гармонію цілої штуки. Якъ згадаємо, якими великоруськими драмами частують насъ частенько в' нашихъ театрахъ, то згодимось, що помічені нами драми, сповнені зъ доброю хіттю, зъ талантомъ, зъ розуміннямъ щиро-народн'єго життя, на нашихъ театрахъ були б' багато луччі и займаючі для серця, зацікаючі рідніші струни нашого серця.

18-го Червця, 1868 р.

И. Негуї.

В І С Т І.

— В' „Uměleck-ій Besed-і“ в' Празі виставила російська маларка п-на Марія Дмитрієвна Ивановъ малюнокъ зъ життя українського.

— б. л. Серпня держала „Matica Slovenska“ в' Люблянї с'єгорічний загальний збіръ и виказала, що товариство числить теперъ 1360 членівъ, а маєтку має 32.000 зр. а. в. Міжъ иншимъ постановлено, видати словенський научний словарь (Conversations-Lexikon) в' 12 частяхъ по 50 арк. друку.

Головні помічники при редакції: *Г. Зявський, М. Косакъ, Др В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др К. Сушкевич.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита.**

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменя „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼

ГАЙДУКОВА МАТИ.

ПОВІСТЬ В. ДЖОРДЖЕВИЧА.

(Зъ Сербського.)

(Конецъ.)

* * *

Безталанна мати сиділа въ головахъ свого Боривод, та разъ-у-разъ ронила горні слези, що орошували ёго чоло... Вона хотіла надивитися на него — може й въ послідня... Коли жъ то матері надивитися на свого одинака?...

Боривой спавъ дуже не супокійно... Разъ-у-разъ зривалась ёго рука, неначе чимъ вимахув, то зновъ падала сама своєю тяжестю. Груди ёго сильно надувались, а уста живо рухалися, немовъ хоче що говорити, але слова завмерали доходячи до усть...

— Мабуть тяжкий сонъ ёго мучить! — вди-хнула мати гамуючи своє безщасне серце, щобъ не заголосити... нахилилася до него, неначе хотіла ёго збудити, але скоро відскочила... Та се відняло бъ її и тев щастя, щобъ на него дивитися... Наразъ здалось їй, неначе Боривой щось проговоривъ... Вона нахилилася надъ ёго уста, щобъ не перечути ні одного голосочку, що її дитя вимовить... Але чудні були ті порозривані слова и голоси. Безталанна мати изъ нихъ нічого більше не дізналася, якъ, що немає для неї надії, щобъ її одинакъ після такого ще тимъ повернувъ, що собі постановивъ...

— Прощай!... пл... зоря... Потомъ... Митро!... ватажокъ... Держ... Отгуть порохъ!... охъ... кінниця... вузина... Победа! Воля! Воля!... —

Въ тимъ мало не пробудився Боривой, такъ сильно віддихавъ и на цілімъ тілі трясся; Нера дрожала, якъ сухий листокъ, котримъ холодний осінний вітеръ колише, відриваючи ёго на завсідні відъ галузки... Але бурливі прѣяви, що потрясли хлопця, неначе розлетілись, бо пориви утихли и

вінь віддихавъ спокійніше... Але не потривало довго, а Боривові уста стали зновъ рухатися.

— Браття... помічь... море... якъ... с... м... рада!... воевода... Охъ... нене мон, вже не будемо більше розставатись... бо... лю...ба моя Ставчко!.. святий... патрархо!... —

И на ёго лицю розлилася благодать, найбільше щастя... Але въ тимъ опустила сила стару матіръ, и зашлѣхала плачучи, ойкнула неначе її хто ніжъ у серце всадивъ... Той плачь пробудивъ Боривоя...

Якъ отворивъ вінъ очи, побачивъ, що сонце ще на ритище високо стояло. Поглянувъ до-кола себе... Не мігъ своїмъ очамъ віри дати. Такий чудний сонъ снився ёму, що одно лишъ материне шлѣхання привело ёго до себе; вінъ скочивъ, при-туливъ до грудей свою нещасливу матіръ та уте-равъ її слези своїмъ рукавомъ, але не мігъ и слова проговорити... Якъ утихомирилася трохи мати, ставъ Боровой вдягатися. Готове лежало въ ёго ногахъ батьківське вбраньство и зброя. Хлопець перехрестився и ажъ тоді бравъ своє найдорожше добро. За короткій часъ ледво би бувъ чоловікъ спізнавъ Боривоя. Ёго лице, кругле и примілююче підъ червоною турецькою шапочкою, стало поважнимъ и чисто лицарськимъ відъ чорнимъ ко-паномъ капитана Оджакевича. Ёго и такъ випуклі груди здавалися великанськими у великихъ срібнихъ гудзикахъ. На ёго ногахъ гнулись широкі шаравари въ незлічимі загнани, зъ богатимъ золотимъ вишиваннямъ та шовковими шнурками. На поясі були застигнені великі якісь ткані шарпи та багато кільцягъ, усе золотомъ вишивані. Боривой накинувъ теперъ сякъ такъ ноговаку, хотъ було трохи горяче, але такъ треба було, бо далеко до Старої Полонини. Якъ оттакъ приодягнувся, взявъ батьківську зброю, знявъ копанъ поглянувъ въ небо перехрестившись, неначе дивився, чи не побачить на небі свого батька, щобъ ёго о благо-словенство просити. Потімъ наповнивъ и добре

заціпнув порошницю, оглянув і набив пистолета та довгу кирджалийку¹⁾, між пистолета встромив великий кинджаль, на котрім рукоять була висаджувана дорогими камінями всякої краски, перекинув опісля через плечі торбу повну шмагтя й ідла, а через її накинув свою червону бурку. Тепер перевісив через плечі довгу рупницю, а ковпак узяв в ліву руку і підступив до матери.

Пильно дивилася на него безталанна Нера, доки зовсім не убрався, а опісля став Боривой такий пишний у лицарському, батьківському вбранстві та зброї, що здалося їй, неначе бачить передь собою живого свого господаря... Такий був він справді тої ночі, як вирадав її... Мовчки дивилася на нього, а як перестали слези ронитися по лицю, можна було по тій дрозці, що все більше та більше ціле тіло обгортала, пізнати, як зможною хвилию і роспука взмагалась... Але при всім тим не довіряла вона ще й тому вбранстві... Їй здавалося, що те розійдетця і знов так, та що син не схоче її лишити, але як підійшов Боривой до неї і спросив благословенства, вона скричала:

— Ні — ні — ні! Ти не пійдеш, Боривой дитя моє, мій сину!... Охъ Боже — хто хоче мені відняти мою єдину утіху і підпору? — І сильно притулила мати свою дитину до грудей та стала його покривати своєю великою хусткою, що знала зъ голови, неначе хотіла заховати свого одинака... Бачиш, дитино моя, за цілий мій вік одного веселого дня не діждала я, доки ти не підріс. В отцівській хаті мусіла кожду кришку хліба в гірких слезах мочити та й тавъ їсти... Твій батько любив мене як свою душу, а як бачила я його на рік кілька разів, то вже щасливою була... Надію покладала на Бога, що будеш ти мовою підпорою на старість, а ти... Охъ не лишай мене безпомощну, дитино моя — бачиш — мої руки слабкі... Я не здужаю вже так працювати, якъ передже...

Боривой задрожав... Їго бистре око зараз пізнало скільки-то треба йому жертвувати, як піде, куди задумав. Справді сильно заняв той чудний сонъ їго серце, такъ сильно, що ніяка сила не вибавить їго зъ відтамъ, докіль не сповнить їго або Боривой не поляже; але знов задрожав... Він цілимъ серцемъ любив свою добру матірь...

У Неринімъ серцю знов засяв промінь надії. Охъ ті обманчиві проміння, скільки ж то вони

¹⁾ Кирджалийка, довга рупниця, що кирджали (гайдуки, котрі після послідаві німецької війни зъ Турцією в Руманії повстали), носила.

не намучились людського нещасливого серця! Умерений, зъ голоду і смаги півмертвий подорожний падав, падав на піску середъ страшної пустині, що зоветця життямъ; наразъ бачить зъ далека зелене поле, ліси, бачить ріку!... Він збирає утомлену силу, біжить якъ безъ душі в ту сторону, щобъ тільки каплю води хлинути, славить на передъ райськимъ меломомъ, що споживатиме якъ тої води нап'єтця і ляже спочити по претяжкій мандрівці і сховає чоло у високу траву, щобъ охолодила їго відъ пекучого огню... Але малечувий образъ все дальше втіває, чимъ скорше біжить він до него, а на останку, як тріснуть ус жиля, падав безталанний, щобъ у рознеченімъ піску вмерти; чує наразъ, якъ люто надія насміхаєтця...

Нера гадала ще тільки прозьбами намогти, і Боривой останетця. Але недобру річ вибрала.

— Останься, дитино моя! бачиш ти нападливий та легкокомисний. —

Тимъ і погубила себе. Боривой не дрозавъ більше. Він поцілувавъ матір у руку, пишно випрямувався і підніс руку до неба.

— Якъ тамъ, нене, написано, щобъ я загинувъ відъ кулі, найде вона мене і під твоїмъ криломъ. Прощай нене!... Молися Богові за мене!... Се були послідні Боривові слова, що безталанна старуха почула, бо вінъ сильно вивинувся изъ її об'яття, та й на разъ счезъ. Розпочала побігла за нимъ, але хибкі ноги не служили. Вона впала на землю... Не чути було у неї ніякої ознаки життя... Тільки бліді її уста хвилево рухались вимовляючи одно ім'я, але голосу чути не було...

Може кому здаватиметця, що Боривой більше Сербинъ якъ чоловікъ... Але жъ вінъ ще у колісці вколисуваний піснями, що впоювали пімсту і ненависть до Турків, він висисавъ зъ материнимъ молокомъ ту безконечну ненависть, а якъ принесено кроваве вбранство їго батька, та якъ ще малімъ бувъ, такъ великий бувъ напір, що ще тоді поклявся люто відомстити за свого батька. Зъ літами вросло те чуття, а якъ ставъ в своїй парубочій силі, тоді прибула до того і самого в собі сильного чуття ще й та неодолима-жадоба за великими лицарськими ділами, котра в него на стілько сильнішою була, що бивъ нею велитня... У таку порошницю впала Тривунова пісня... Якъ прийшла Нера до себе, була вже глуха ніч. На синьому, чистому небі мигтло безъ ліку яснихъ зіздъ, а миле місячне світло чудно падало на сп'яче село і по темній полонині біля него. Легкий вітрець заносивъ изъ шляху тихий скрипіть якихись купецькихъ брикъ, що припізлилися вертаючи зъ ярмарку зъ міста... Все утихло... Все спить. Нікому не жаль старої Нери...

V.

Есть же яке чуття в людськiмъ серцю, щобъ сильнiйшимъ було вiдъ материнi любови? Есть же що тривальшого вiдъ материнi туги?... Часъ може все зруйнувати, все, що люде вiчнимъ уважають, все, чимъ вони хвалятьця, тiльки в материнiмъ сирцю теє неначе немає свої снаги.... Охъ, тi безталаннi материнi серця! За цiле море горя дадуть ёму тiльки каплю солодкостi, и воно задоволене — воно щасливе.... Але якъ надiя вiдбiре и тую капельку, якъ грiмъ зъ чистого неба розiрве вь руцi той кухликъ, зъ котрого що лише хотiла потягти тихъ пару капель.... тодi важко дуже важко.... Стара Нера не поклася вь постелю шсли того нещасного дня. Вона попри своїй старостi була ще крiпкою полонянкою, и тяжкий ударъ, що о багато ослабивъ ii здорови, вiднявъ ii тiльки те, що не могла плакати.... Те нещасливе серце неначе скаменiло.... Якъ зачули Звiздановчане, що Боривой пiйшовъ у гайдуки, часто приходили до ёго хати, щобъ потiшати стару матiръ. Спокойно слухала вона всякого та й всякому хорошо дякувала, але у ii словахъ було тiльки остилого життя, що всякий гадавъ, що подвоiтця ще нещаслива жертва. Часто слухала зновъ по цiлихъ годинахъ, якъ де приятелi и знакомi розмовляютьця, але не пiймала й слова цiлого того збору хотъ и неустанно дивилася iмъ вь очи.... Понайбiльше могла розмовлятися Госпавина Стайка.... И вона ходила що-дня до сумноi тiтки Нери, сiдала бiля неi та плакала. Нера завсiди довго дивилася на свою несуджену синову, та склоняла ii хорошу голову на свої груди звичайно ii промовляючи:

— Плачь.... Щаслива дитино.... Ти хочъ плакати можешъ! Не разъ хотiла Стайка потiшити и себе и тiтку Неру та каже ii, що и походи до вiку не будуть тривати, що поверне Боривой до дому, але Нера завсiди вiдповiдала ii одними словами:

— Страшний се проклiнъ покойника.... Вiнъ и моего одинака проклявъ!... —

Стайка не знала, що значать тi слова, бо мати ii ничого не розказувала, а Нера iхъ завсiди такъ вимовляла, що дiвчина гадала, що ii на серцю тяжко стало. Тому не смiла бiльше ii о тiмъ и слева промовити.

Такъ минали днi, тижднi, мiсяцi. У Борововiй хатi йшло по старому. Парубки-наймити, що помагали Боривовi управляти ниви, косити луги, котрихъ ёго мати любила якъ своїхъ, а не чужихъ, осталися й далше при дому, та працювали ще бiльше, що й пiзнати не було, що господаря нема.... Нера некла iмъ хлiбъ, варила iсти, обперала

шмаття, але все то якъ у снi. Мовчки ходила по хатi, неначе уроджена нiма. Якъ хто що у неi спровивъ, зробила ёму по прозьбi, але й слова не промовила. У селi думано, що вона пам'ять потеряла.... Але тодi не могла бъ вона свої дiмъ такъ вести, якъ передже....

Незабаромъ впало Звiздановчанамъ що иншого вь очи: Нера почала дуже часто ходити до мiста. Якъ спорудила все, що треба парубкамъ, заразъ иде пiшки геть у мiсто. Тутъ ходила по всякихъ закуткахъ и шиннахъ, де купцi та подорожнi пересиджують, сiдала собi де вь кутику та наслухувала всё, що подорожнi розказують. Спершу питали ii, чого господина хоче, але вона iмъ завсiди вiдказувала: „чекаю на одну звiстку.“ Спершу чудно видалося теє людямъ, та опiсля дiзналися у Звiздановчанъ, що часто приходили на ярмарокъ до мiста, хто тая старуха, та яка ii тяжка доля судилася и не вспиняли бiльше, а пускали спокойно, нехай сiдає де хоче та слухає якъ ii то мило. И завсiди старуха чекала, чи не почує яке слово про своего сина.... Запитатися не знала якъ. А й не знала, вь котру сторону пiйшовъ вiнъ....

Одного разу, пiйшовши вь мiсто, побачила Нера коло крайнёго краму юрбу купцiвъ и селянъ, що скупились коло вiконницi, де сидiвъ якийсь хлопчина та читавъ iмъ новини. И вона стала послушати....

„Славний ватажокъ балканський, Бая-Иля, що задля пригодъ вiдъ другого Червня прийшовъ до нашого гiрода изъ своимъ головнимъ вiйскомъ, вiдiйшовъ нинi до Брагуевцiвъ, де гадає перебувати.“

Такъ читавъ хлопчина и купцi трохи голосно розмовляли про теє, але Нера пiйшла своєю дорогою и ничого бiльше не чула. Безталанна! Колибъ була знала якъ тiсно була звизана доля ii Боривоя зъ тимъ єдинимъ им'ямъ, вона вь сей часъ пiйшла бъ наместъ до дому, пiшки до того чоловіка, та питала би ёго, де ii одинакъ?..

Такъ минуло багато днiвъ.... Вь життю староi Нери ничого не змiнилось. Вона все ходила на мiсто не зважаючи, чи вь полю илiйська спека або орданськi морози.... Разъ пiйшла та й не вернулася. Госпави и Стайка почали другого дня рано шукати и що йно зiбралися йти за нею пошукувати, ажъ тутъ иде вь село брика, а на нiй хора Нера. Брикарi розказували, якъ ii на шляху найшли вь найбільшiй горяццi та змилювались и взяли ii зъ собою. Госпави завела ii заразъ вь свою хату, бо не хтiла пустити ii до дому знаючи, що тамъ нема кому ii доглянути шъ кому послужити, а парубкамъ дала знати, щобъ не турбувались. Отець

Петро давъ заразъ одному парубкові свого коня, щобъ поїхавъ до міста за лікарюмъ.

Було въ вечеръ. Хора Нера сиділа на своїй постелі сперта на подушкахъ повкладенихъ за її плечима та поглядіала крізь отверті двері на горідъ, далеко въ моравські чудні луги. Біля постелі на малімъ стільчику сиділа Стайка и, держучи обома руками сухі горячі руки старухи, пильно дивилась її въ лице.... На її хорошімъ повненькімъ лицю об'являлася безкрайня любовъ и участь. — Трохи дальше на скринці, де Стайчині дари и свиточне вбраньство складене було, сиділа Госпава, тваючи. Разъ по-разъ поглядіала на свою приятельку, та важко вдихала.... Въ будинку бувъ на той часъ и ще хтось. Въ передсіню стоявъ барчистий високий старецъ въ чорній манти, изъ сивимъ волосямъ, що хвилювалось по плечахъ, и зъ довгою білою бородою. На ёго чолі було дві-три великихъ зморщинъ. Стоявъ вінъ, зложивши руки нахрестъ на грудяхъ, нерухомо въ передсіню неначе яка тінъ.... Се отецъ Петро.

Сонце заходило поза ліси, що неначе сині рами обнімали тамошню долину передъ селомъ, котра мовъ горіла. Горючий промінь осіявъ небо на заході, цілу долину, ціле село и крізь отворені двері Стайчиної кімнати упавъ на змарніле лице старої Нери та освітивъ ёго якъ соняшний вінокъ, що малюють около головъ святихъ... Тота хвиля, тавъ взнесла и чудна, такъ не достижима у своїй красоті, котру чоловікъ тисячу разіръ бачивъ и ніколи надивитися не може, котру всі співаки усіхъ народівъ оспівували, а ніхто въ їхъ творахъ не знайшовъ и сотної части того, щобъ висказувало те, що почули дивлячись на той святий, тихий, приятний вечеръ, — тая хвиля діткнула найчутливішу сторону Нериного замученого серця... И опісля по довгімъ часі покотилися її слёзи по блідімъ лицю....

Стайка радісно скочила побачивши, що те замучене серце зновъ жив, бачучи, що теперъ тітка Нера може хоть слізми улегшити своє тяжке горе, и обняла старуху. Ніжно обняла Нера Стайчину голову та поцілувала у чоло.

— Моя любя дитино... Ти дивуєси відкіль у тітки Нери слёзи?... Ти гадавешъ, що та тяжка недуга, въ котрій ти мене доглядіала, тільки горячка, котра такъ довго трівала, що то перестудження, що я розболілась та не хотіла після того часу остатися дома?... —

Дивуючись дивилася Стайка, та важке, що то подібва причина.

— О, не такъ, мов диті... Мене убивъ одинъ голосъ... Голосъ, передъ котримъ я дрожала, якъ тільки ёго ходу почувала... голосъ, що сповнився проклінъ мого батька... що мій одинакъ.. мертвий! —

Стайка всьричала и закрила лице руками. Госпава понуро кинула тканину на бікъ та підступила до недужної и отецъ Петро прийшовъ потішати; але въ тій хвилі заскрипіли ворота на дворі и панъ-отець поглянувъ у вікно надъ Нериною головою та постунився два кроки въ задъ и якъ би не були женщины собою заняті, бачили бь, що отецъ Петро наразъ остовпівъ чудячися. Але те чудовання минуло якъ блискавиця и заразъ вийшовъ зъ кімнати замкнувши за собою двері.

Міжъ тимъ старалася Госпава утихоуирити свою приятельку.

— Се зновъ одинъ изъ твоіхъ страшнихъ снівъ що тебе руйнували по всякій часъ, відъ коли болівшъ. Нехай и на явъ не виходять такі чорні мисли. Чи ти не бачишъ, яка ти ще слаба? Чи ти забула, якъ просивъ тебе лікаръ, щобъ ти про него не гадала черезъ кілька день? —

— Се не бувъ сонъ — махала Нера важко своєю сивою головою — се була найправедніша ява. И сама розмовлялася въ місті зъ чоловікомъ що зъ нимъ въ одній ватазі бувъ... Боривой загинувъ... Ёго хорошу голову... знали Турки на мурі... та заткнули на високу жертку... Гайвороня испило ёго чорні очі... Стайка нала на коліна та закрила лице въ покривало недужної, а не могучи довше вдержати серця, шлѣхала на голосъ.

Госпава ціла дрожала...

— Въ им'я Боже, жінко, хто тобі тее розказувавъ? за якого Боривоя? Чи жъ ти казала ёго прізвище и звідкіла вінъ бувъ?... Має жъ вінъ який знакъ відъ него? Се може другий який гайдукъ, а ти грішишъ та оплакуєшъ живого чоловіка!.. —

У Нери стало дивне лице. Вона поглядіала заверненими очима и неустанно загладжувала волося на чолі та придумувала... Що жъ?.. Ні, вона ёго нічого більше не питала, якъ почувала им'я Боривоя... Та чи жъ могла вона въ тимъ отчаянню погадати, що на світі може бути и ще хто, що Боривоемъ звеся... Въ тую хвилю було чути близь кімнати хідъ и розмову. И хотай отецъ Петро що трохи тихше говоривъ, то було добре чути крізь тонкі стіни кімнати.

— Нещасливий, ти хочешъ її убити. Пусти мене най її приготую.

Нера зірвалася послухати. Въ тій хвилі роздався голосъ передъ кімнатою.

— Зроби, отче Петре якъ самъ найлучше знаєшъ... Але швидко... Тільки швидко... Ахъ моя нене!..

Сей голосъ, що ті слова проговоривъ, вплинувъ на Неру таку, що у ній ще разъ заблїсла полднїнь життя.

Вона пїснула.

— Сину!... Боривою!.. — полетїла въ дверї отворила їхъ смільне — и полднїнь погасла... Балканський гайдукъ притискавъ до грудей — мертве тїло своєї єдиної матери.

У той часъ запало сонце зовсїмъ за лїси, и въ селї похолодло трохи. Пташки замовкли по деревахъ... Земля дрїмала, а небо будилося зновъ, щобъ заявити своє тавмниче життя. Яке же хороше зоряюче небо! Яка красна природа! Тїлько серця нема... А нема єго бодай для нашого горя...

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ єго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

Тимъ робомъ у тихъ панївъ, що займали займища по величєннихъ пустиняхъ промїжъ Сули, Днїпра и Днїстра, доволї було людей до закладування новихъ осадъ и степовихъ сторожївєнь. Хто зумївъ користуватись ратаїствомъ ба й на пїскахъ того Пїдлїсся, що залюднилось недавнїми часами, дуже той квапивсь на займанщину узгрянїщию. Безодне джерело прибутку знаходили осадники на чорноземнїй Україні. Нашого часу не всяке пїйме й віри, читаючи оповїданне стародавнїхъ пїсьменикївъ про землю, що — мовляли вони — тече молокомъ та медомъ. Опалинськїй прописує, що зборї було деревяннїмъ плугомъ, — и кожен тобї зерно вродить сторицею; а другий сучасний писатель Ржончинський самъ бувъ тому свїдкомъ, якъ посїяно жита 50 жорцївъ, а нажато 1500 вїпъ. Трави росли такі високї, що величєнні воли українськї ховались мало не по самї роги; а кинє було ратаї свій плугъ и подї — то днївъ за скїлько заростє, що й не знайти. Той же писатель оповїдує, що нїгде нїде нема такої землї плодючої, такого злану пахущого, такої трави квітчастої, якъ на Україні. Тимъ-то, каже, бжолє роїцця тамъ не то не гаяхъ, по деревахъ по річанїхъ берегахъ та й прямо таки въ землї. Селянє вигубляють було роїнапастивки, обороняючи одъ нихъ свої бжолє. Не мавши де заложити вошину, наносила бжолє меду повнї ямкї въ землї, що ведмедї, допавшись до такої днкої насїки, внодї тутъ же й погибали. Знавъ Ржончинський пїдъ Каменцемъ Подїльськимъ такого ласїшника, що зъ дванадцятохъ улївъ узївъ сто роївъ за лїто; вїзъ нихъ 40 зоставивъ; а 60 побивъ за днє меду. А Опалинськїй оповїдує про несчисленну силу насївъ у Галичинї, споминя про одного пана, що збїравъ медової десїтїни що-году

по тисячї бочокъ. Такъ же само, каже, одинъ великий панъ на Україні мавъ десїть тисячъ волївъ одъ своїхъ пїдданихъ усякого сємого року, а якъ семелїтню поволєвщину звїзъ на годову, то що-году впадала єму тисяча волївъ по єго добрахъ.

Вбачаючи лїцькї господарї, якъ багатїють пани по Україні, що за малий часъ достатки їхъ виростають у двохъ, вь-трое, вь-дєсятеро, почали пертись на узгрянїччя всїми способами и залюднїяти днкі поля хапаючи єдинъ передъ другимъ. Що бїльше було шкоди відъ горднїського нападу, то бїльшъ росла одвага и вь самихъ осадчїхъ та и вь селянъ. Зъ другого жъ боку, Туркї знай пїдохочували Татарву до хїжацтва, не попускаючи займати займища по безкраїхъ пустиняхъ, що ними звикли азїяти шугати безъ усякого вїпну. Частїщъ почали Кримцї та Ногаїцї набїгати; бїльшъ та все бїльшъ лиха коїти. Кожного нападу брали селянъ у неволєю тисячами. Оце жъ одні зникнуть, а другї, напливши зъ глибокостї краю, осядуть на порожнєму ґрунтї, и тимъ робомъ одно село то зникло, то зъявлялось на старому пожарищї по скїлько разївъ. Такъ гнали злїднї робочу силу зъ лїцькихъ сторонъ, такъ надїла до себе кожного бїдєлаку українськє воля, що люднї панськї добра, мїстечка и села вь щирїй Польщї зовсїмъ пустїли, а днкі поля українськї все бїльше та бїльше залюднялись и черезъ те лїцькї пани шкодували на своїхъ давнїхъ добрахъ бєзъ лїчу.

На початку жъ то XVII столїття щїра Польща досягла була величєннихъ роздобуткївъ, забагатїла чужеземнїмъ торгомъ. А послї вже все те почало вь неї меншати, та й нїколи вже не пїшло вь гору до такої щєртї. Побїднїщали селянє, — менше стали й городи вистачати всякого ремєства; а запали городи, занепали и всї торги по лїцькому краю. Людє грошовитї здобували собї дорогу одєжу и всї потребнї паньського побуту відъ чужоземнїхъ купцївъ, що швєндяли по всїй Польщї, догоджаючи паньському роскошуванню, а що здобувалось у себе вь краї, то збувалось у чужїй землї сировицею. Цехи ремєськї, що бувало їхъ не вь одному горєдї по двадцятї и по бїльшє, зменшались що-року; улици пустїли; камїниці частїщъ та частїщъ ставали руїною. Городянє ремєсники, тако жъ, якъ и селянє-ратаї кидали стару Польщу и тягли на Україну. Дарма, що Татарва пустошила села, — людєй приливало сюди стїльню, що навиругнї озамченихъ мїстечокъ кожного року прибувало по семи новихъ сїль. Ото їжъ и знаний Бопланъ доносить, що не за довгнїй часъ осадивъ у добрахъ коронного гетьмана Конєцьпольського бїльшъ пятїдєсяти великихъ слобїдъ, вь которихъ за сїмнадцятъ лїтъ єго служби постало до тисячи

сілх.¹⁾ „Скоро побачили пани-дуки“ пише обачний у своїх переказах Нясецький, „що Вараіна матице загулу, заразъ повиводили туди нечисленну силу людей и поробили на догіднихъ місцяхъ твержи: Недавнімъ, мовлявъ, часами за Київомъ, Баромъ и Брацлавомъ простягались пустині, що живъ тамъ тільки дикий звірь; незабаромъ постали на тихъ пустиняхъ людні села и города.²⁾

Отъ жевъ ті городи и села, за принадою пільговихъ роківъ и славленої української волі, увиходявъ помалу той самий духъ можновладства, що підъ кінець XVII століття погромадивъ підъ панованне вельможної шляхти малі добра шляхецькі, а дрібноземельну систему господарства ляцького обернувъ на великоземельну. Дарма, що на сеймахъ зъявлялись печатані книжечки про поділ українськихъ пустинь проміжъ дрібною шляхтою; політика магнацька перемогла розумну раду: замість невеличкихъ діленьць постали малу-помалу на Україні такъ звані волості, чи величені панські добра. У кожного пана бувало по скільку ключівъ (якъ опися звано подробені вже волості); ключъ обіймавъ до десятка містечокъ зъ селами, а такихъ волостей було въ панівъ-дуківъ по п'яти и більше. Ще жъ до того орудувавъ кожний такий дука трома, чотирма або й більшъ староствами, платячи зъ нихъ у королівській скарбъ небагацько або нічогосінько.

Перший міжъ українськими панами - дукими бувъ такий князь Костянтинъ Костянтиновичъ Острозький. Орудувавши чотирма величними староствами, допевнявъ вінъ у сеймової ради 1575 року, щобъ ёму дано грошей на піднову кнівського спустошалоого замку, що ажъ соромъ було слухати панамъ не багатимъ.³⁾ Опрічъ старостянськихъ городівъ и сіл, опрічъ іншихъ добръ князівъ Острозькихъ, одинъ майоратъ сего великого панського

¹⁾ Описаніє України, посвѣщеніє.

²⁾ Chronica Gestorum etc. 44.

³⁾ Orzelski, Dzieje Polski, II, 182. „Godna zastanowienia podłość dzierzawców królewsczożyzn, po większej części magnatów, posunięta do takiego stopnia, że nie chcieli nawet do skarbu wnosić z powinności należnej i prawami przypisanej części dochodów, oraz zamki opatruwać. Tak Wojewoda Kijowski, posiadający z górą 1300 wiosek, 100 miast i zamków, a ni myślało naprawie zamku Kijowskiego... owszem bezczelnie żebrał o pomoc u Rzplitej.“ — Року 1592 князь Острозький одержавъ зъ королівської канцелярії свідчення що Кнівський замокъ не азъ ёго вани зрѣивъсь безоборонимъ. (Арх. Югор. Росс. III, 36.) Року 1597 король Жигимонтъ Шведъ допевнявъ відъ ёго подимного зъ усіхъ ёго земель, що вінъ не плативъ зъ самої прилуки Волинського воєводства до Корови и що вже налічено було за нимъ до 4000 кіпъ латовськихъ грошей. (Рукоп. Петерб. Публ. бібліотеки, отд. польск., № 223, fol. IV.)

роду мавъ у собі 80 городівъ и містечокъ та 2760 сілх. Року 1620, якъ умеръ синъ Костянтина Януца Острозький, після ёго зосталось готовими тришми: 600,000 червінцівъ, 400,000 битихъ таларівъ, на 29 мільонівъ злотихъ иншої монети, 30 бочокъ ломаного ерібла, 50 цугівъ коней, 700 верховикъ, 4000 кобилъ и нечисленна сила рогатого скоту и овечокъ. Другий такий рідъ бувъ на Україні князівъ Заславськихъ. Після князя Януша, майоратъ Острозькихъ достався сему родові и такі широкі землі окупились тоді въ однихъ рукахъ, що якъ піднявъ Хмельницький, то половина всього козацтва зібралась изъ тихъ земель. Третий великий панський рідъ були князі Вишневецькі. Зъ лівого боку Дніпра мали въ себе Вишневецькі скількі десятківъ городівъ и містечокъ зъ тисячею сілх, а зъ правого — іхъ добра простяглись широкою стягою відъ Дніпра черезъ воєводства: Кнівське, Волинське, Русьне и Сандомирське. Четвертий рідъ бувъ Потоцькихъ, а п'ятий — Конецьпольськихъ. Найкращі и найплодущі землі впади сімъ двомъ панськимъ домамъ. Дністровимъ низомъ мало не скрізь по уберіжжю орудували самі Потоцькі та Конецьпольські. У Конецьпольськихъ стілько було дідинъ и королівщинъ, що ідучи зъ свого гнізда Конецьполя сірадзького у нове Конецьполе, заложене на побужжі, вони відъ одного кінця Речи Посполитої до другого, ночували бъ, воли бъ схотіли, разъ у разъ підъ своєю стріхою. Передъ великою руїною, на однихъ татарськихъ шляхахъ мали Конецьпольські 170 городівъ и 740 сілх. Добра Потоцькихъ такожъ були широченні. Опрічъ Ніженського староства лівобічъ Дніпра, опрічъ Кременчука, Потока и іншихъ урочищъ, що позаймаю на іхъ имья по Дніпрові, усю Подістріє такъ густо було перетимано іхъ осадми, що наддністрианську шляхту визнаю въ щирій Польщі хлібоїдцями Потоцькихъ. Шестий великий панський рідъ на Україні були Калиновські. Широко они загіздились удовжъ усего Поділля, багацько осягли вони земель и въ Чернігівщині, якъ примешовано той край відъ Москви до Польщи. Семий такий рідъ бувъ князівъ Рожинськихъ, що панувавъ у Галичині, на Волиню и по Київщині. Тамъ же роспанувались широко Замоїські, до котрихъ перейшли добра Рожинськихъ, а не згірше одъ нихъ — Любомирські и Даниловчі.

У рукахъ сихъ-то десятокъ домівъ панськихъ опинилась помалу-малу вся та Україна, що віджахнула відъ неї козаци хижу Татару. Мали вони въ себе замки, армату, військо, мовъ королі. У своїхъ дідинахъ чи волостяхъ судили й радили вони тимъ же княжимъ правомъ, що й король, а въ старрествахъ були вони, якъ іхъ нзъ ошціи звано королівськими руками (brachia regalia). Деякі азъ

нихъ, якъ отъ князі Острозькі понараджувались одъ варяго-руськихъ и Литво-руськихъ князівъ. Надавали їмъ королі право не то надъ селянами, та й надъ боярами, що мали свою предієщину, мовъ якимъ царямъ.¹⁾ Не' мнаго й розуміли себе аніи тихъ величезнихъ королівщинъ и дідивъ укрїнськихъ, якъ царями, вже черезъ те одно, що були вони багатші за короля самого. Мстуючись на нїмъ, вони й не підписувались підданни якъ инша шляхта, а тільки ві рними поради-ж ами. Хвалились вони передъ королемъ своїми новими замками и городами, надаючи їмъ такі пільги, що старі королівські города, якъ отъ Луцьке черезъ те „пустували“²⁾. Робили вони самі по собі окремі договори зъ Кримськимъ ханомъ, якъ ми збачали въ инструкці короля Степана Бронівського послові, и трахтовали мимо короля зъ козаками, якъ се оказує намъ знаний листъ гетьмана Косиновського, даний князеві Острозькому 1593 року.³⁾ Такъ вони вславились усюди своєю самостійністю, що чужоземці величали лицьнихъ монархівъ королями и королі въ, а козаки, досадуючи, зивали українськихъ дуківъ королями.⁴⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ „Дали есмо“, пише Жигимонтъ Старий у грамоті князеві Острозькому, „и віче дарували и записали замокъ Степанъ зъ містомъ и зъ їхъ болри наъ слугами путними и зъ міщани, и зъ данники льдьми тягли ми, зъ сели боярськими, во всімъ правомъ и панствомъ и власністю, мі-чого на насъ и на наши наслідники не оставляючі“. Метр. Лит. 194. стр. 740.

²⁾ Року 1597 Жигимонтъ Старий писавъ до луцького старости: „... тими часи у Волинський землі многі князі и земліне побудовали замки и міста осадили собі и волі їмъ дають, а для того наші міста пустують, за-нужъ ремесники видячи у вашихъ містѣхъ легкость, втікають зъ нашихъ містѣхъ... И не радибихмо те виділи, аби наши міста були пусті, а наши бѣ міста були осажени нашими людьми...“ (Starożytna Polska przez Balińskiego i Lipińskiego, 1413.)

³⁾ Арх. Югов. Росс. III. Н. 19.

⁴⁾ У Шайнохи въ Szkicach historycznych е артикаулъ про вибрики вельможныхъ проти короля и Реча Посполитої. И вінъ виваѣ їхъ Królewietą.

— 808 —

М І Й Р А Й.

Чого свої очі, чого свої милі

Змивашь гіркими слізма?

Хиба жъ ти не знаєшъ, що люде, мовъ хвилі,

Кривдиві, холодні, німі?

Тобою ганьбуютъ, мій цвіте ружняний,

Тя всюди, усюди сама...

Хиба жъ ти не знаєшъ, що въ світі крижанимъ

Ні віри, ні правди нема?

Боли мене, рибко, на крихту кохавшъ,

То ти на людей не вважал:

Хиба жъ ти не бачишъ, хиба жъ ти не знаєшъ,

Що ти — моє царство, мій рай?!

Гетьманець.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОИ ЛИТЕРАТУРИ.

I. Українці.

(Дальше.)

XIV.—XV-ий вікъ представляють дуже темний періодъ малоруської исторіи; знівечення старого життя монгольскимъ нападомъ, бродженна, спричинене новими умовками и закінчене утвореннямъ козацтва, повна подій діяльність народа, що складавъ новий побутъ и боронивъ въ той самъ часъ независимість и волю відъ ворога — сі обставини, разомъ зъ власностями народнѣго характеру, могли дуже легко утворити новий епосъ; ёго твори дійшли до насъ теперъ въ думахъ и „бувальщинахъ“. Породжений новими умовками, визначається сей епосъ и иншими власностями. Старинний кївський епосъ носивъ ще въ собі багато митологичного, не тільки въ випадковихъ дрібницяхъ, но и въ самій основі грясти, новий малоруський епосъ єсть виключно лицарський. Митологичні мотиви можна подібати въ нїмъ тільки въ тихъ епичнихъ формахъ, котрі осталися въ нїмъ єдинимъ прийомомъ, условною манерою, наслідованою відъ старини: се скорше поетичний символізмъ, якъ митологична споминка. Властива грясть епосу — дійсна народня исторія; ёго лицарі — дійсні лицарі народнѣи борби, котрі своїми подвигами поражали виобразю и чуття народа и були ёго заступниками. Такимъ чиномъ обіймає малоруський епосъ усі важні періоди историчного малоруського життя відъ XV-го до XVIII-го віку. Задля того розпадається вінъ на три головні часті, або кружки. Перший розказує борбу козацтва зъ Татарами и Турками на степахъ и на Чорнімъ морі: ёго лицарі — Дмитро Байда (Вишневецький), Серпъязга, Свірговський, Самійло Кушка и инш. Другий кружокъ розказує подвиги козацтва въ війнахъ съ Польщею; ту появляютьця Наливайко, Лобода, Півтора-Кожуха Хмельницький и др. Наконецъ третій кружокъ творять думи зъ часівъ зв'язи зъ Москвою, зъ кінця XVII-го віку: Виговський, Дорошенко, Палій, Мазепа и инш. Якъ всякий народний епосъ, єсть и малоруська дума звеличенне подій, въ котрихъ виразилося народне лицарство: воно залежало тутъ въ борбі зъ невірними, въ обороні волі и віри. При всій поетичній украсі сихъ творівъ неразъ зъ точністю можна добачити историчний фактъ, що служивъ їмъ за основу, звістне лице, вибране за лицаря и наконецъ товариські відношення — підладки сихъ подвигівъ; — все то дуже трудно указати въ стариннімъ епосі. Поетичні картини думи не ограничаютьця и безстрастнимъ, рівнимъ характеромъ старого епосу; вона відтінюється теплимъ меланхоличнимъ чуттямъ лиричної пісні — черта, наново

принесена в порівнянню новим походженням епосу думи. Попри тим можна нерідко добачити в внішнім випровадженню думи замітні поетичні краски, и оце ставить її одним з найчаровніщих появив усї славянської поезії, живе чуття природи дає думі без ліку поетичних образів, котрі виразисто обставляють епічну грасть.

З того часу, як властиво народне життя упадає, тратить малоруський епос свою творчу силу. XVIII-й вік зберіг ще черти малоруської старини; Запорожжя доживало ще послідні дні и бурні подвиги пражніх часів находили відгомін в удалих походах гайдамак; польські війни припоминалися в „колівщині“, — и малоруська дума ще свіжо затрималася в пам'яті народу: бандуристи, кобзарі, лірники передавали ще богатий запас старих переказів, но „послідні менестрелі“ малоруської поезії, живіші співаки не знають и того, що знали їх учці. Для народу наступив новий склад життя и не тільки щезла — народня творча сила, но зовсім забувають и його давні твори.

Историчний епос однако ж не вичерпує ще усєго поетичного багатства малоруського народу. Лиричні пісні відзначають тою ж самою поетичною свіжістю и глибоким чуттям: крім пісень особистого, найбільш жіночого чуття, має малоруська поезія багато ріжнообразних битових и обрядових пісень. Ми не помилися в їх характеристиці, коли ужисмо для сего слів Костомарова, котрий порівнує її з народньою поезією великоруського племені. Оце його слова: „В своїм прямуюванню до утворення трівалого, дотикливого и спочутливого тіла для признанної раз ідеї, показує и показувало завсїди великоруське плем'я наклонність до материяльного, и уступає южноруському в духовній стороні життя, в поезії котра в посліднім незрівнано ширше, живіше и повніще розвинулася. Прислухайтеся голосів пісень, придивіть образам сотвореним уявою сего и того племені, тим и другим народнім утворами слова. Я не кажу, що великоруські пісні без поезії, напротив, високопоетичною являється в них именно сила волі, сфера діяльності, именно се, що так конечно для сповнення задання, для якого назначив себе народ в историчнім протягу политичного життя. Найлуччі великоруські пісні ті, де зображають моменти душі, що збирає свої сили, або де представляється їй торжество або не удачі, котрі однако ж не ломлять внутрішньої снаги. Тому то и так припадають розбійничі пісні всім до душі: розбійник лицарь, иде боротися и з обставинами и з товаришним порядком. Збурення — його елемент, но збурення неминучо спричиняє відбудовання. Послідне висна-

зується вже в утворенню розбійничих шаек, котрі представляють якийсь рід товаришського тіла. То ж не повинно нас удивляти, коли добачимо в розбійничих піснях той же сам елемент спільности, те ж прямуюваннє до утворення державного тіла, яке находимо у цілїм прояві историчного життя великоруського племені. Великоруський народ, практичний переважно материяльний вноситься до поезії тільки тоді, коли виходить з круга звичайного життя, над котрим працює, працює не розчаровуючися, не уносячися; прикладається більше до дрібностей, до віддільного, и тратить для того з очей образний ідеал, котрий єсть головним опoетизовання всякого діла и предмету. Задля того вноситься великоруська поезія так часто в область не об'ятного, виходячого по за границі природної можливости, також спадає часто до простої забави и розривки. Исторична споминка сей час перемилюється на епос и перероблюється на казку; в піснях же южноруського племені придержує вона більше дійности и часто не потребує внесення тої дійности до епосу для того, щоб світити силою російської поезії. В великоруських піснях єсть тоска, задума, но нема того маячення, котре так поетично чарує нас в южноруських піснях.... Участь природи слаба в великоруських піснях, а надзвичайно сильна в наших: южноруська поезія нероздільна від природи, вона оживляє її, дає їй участь в радости и горю людської душі; трави, дерева, птиці, звірята, сонце, місяць и звізди, ранок и вечер, ній и сніг — все віддихає, мислить, чує разом з чоловіком, все відкладається з ним чаруючим голосом то співуділу, то надії, то приговору. Любовне чуття, звичайно душа всякої народної поезії, рідко вноситься над материяльність; напротив же в наших воно досягає дуже високого оживлення, чистоти, висоти побудки и граці образів. Навіть материяльна сторона любви в шуточних піснях представляється з тою анакреонтичною грацією котра закриває тривіальність и саму чувствєнність одухотворяє, облагороджає. Женщина в великоруських піснях рідко вноситься до свого людського ідеалу; вноситься їй красота над матерію рідко може влюблене чуття оцінити що небудь за границю тілесної форми; рідко висназує доблєсть и достоинство женської душі. Южноруська женщина, напротив, в поезії нашого народа так високо духовно-прекрасна, що и в своїм упадку висказує поетичну свою чисту натуру, и встїдається свого униження. В піснях забавних, шуточних різко виражається противність натури одного и другого племені. В южноруських піснях

сего роду виробляєтця краса слова и виразу, котра доходить до справдешної художности: оддыхаюча людська природа не доволитця простою забавою, но признає потребу надати її красну форму, не тільки щоб розвеселила, но и вивиснила душу; радість хоче обійняти її елементами красного освятити мислю.⁴¹⁾

II. Галицькі Русини.

Литература Галицьких Русинів²⁾, яко віддільна проба національности, може заледво зь 30-их років сього віку свій початок рахувати. Вона выросла зь подібних умовокъ, які спричинили відділь словацької літератури відь чеської. Галицькі Русини після характеру своєї народности ще ближе до Українцівъ, якъ Словаки до Чехівъ; но ту були ще інші причини а найбільшъ ся, що оденъ народъ розділено міжъ двохъ царівъ. Правда ту не спорять обі части о своїмъ близькімъ спорквенню, напротивъ звязують свою историчну

1) Историчні Монаграфіи 1, 266 — 268. Вь ёго жь книжці о ист значенню руської поезіи, більша часть посвящена поезіи малоруській.

2) О галицькій исторіи, галицько-руськімъ наречію и літературі гл:

— Д. Вубрицький, Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси, до конца XV. столітія. Перевідъ зь польского О. Бодянского. М. 1845; того жь, Исторія древнѣго Галичско-Русскаго Княжества, Ч. 1 — 3. Львовъ, 1852 — 55; — К. Stadnicki, Synowie Gedymina, 3 t. (именно т. 2 — я: Lubart, księz Wołyński. Lwów 1853); — Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse, von der ruthenischen Hauptversammlung. Lemb. 1848 (31 Juli); — An die Russinen. Mit kurzen historisch-politischen und statistischen Notizen über die Russinen überhaupt und jene Galiziens insbesondere. Von einem Russinen. Lem. 1848; — Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości. Lwów 1848; — D. Zubrzycki, Gränzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien. Lem. 1849; — Die ruthenische Frage in Galizien, beleuchtet von einem Ruthenen. Lem. 1851.

— I. Lewicki, Gram. der klein-russ. Sprache in Galizien, Lemberg 1835;

— I. Wagilewicz, Gramm. języka małoruskiego w Galicyi, Lwów 1845; — I. Łoziński, Gram. języka ruskiego. Przem. 1846.

— Як. Головацький, Историчний очеркъ основання Галицько-руської Матиці и про Львів 1850; — „Воря Галицкая“ зь 1848; „Основа“ 1862 — цвітень: Русини зь 1848 году; червень: Библиографическій указатель Галицько-руськой словесности, Вл. Межова; — Як. Головацький, Три вступительні преподаванія о руській словесности. Львів 1849; — „Національная безтактность“ зь Современникъ 1861 Н. 7.

— Дешко, О Карпатской Руси (зь Львовско-руськой „Семейной Библиотеки“ 1855) И. Срежаневскій, Русь Угорская (зь Вѣст. Географ. Общества, Спб. 1851 — 52, ч. 1V.)

долю и народність, но за то кожда хотіла би уважати себе центральною и головою частею народа и вони не могли до сього часу сполучити своїхъ літературнихъ силъ и привести свій літературний языкъ до одного знаменника.

Ми вже споминали, що давніці южні памятники руської письменности спорнимъ предметомъ остаютця; що вони зь одної стороны принадлежать до великоруської літератури, зь другої стороны уважаютця малоруськими патриотами за властиво-малоруську традицію. Галицько-руські учені и патриоти привлащуютъ и собі сі памятники, яко давний спадокъ своєї исторіи. Несторъ, Иляріонъ, Володимиръ Мономахъ, Кирило Туровський, Данило Заточникъ, Слово о Полку Игоревімъ однаково входять и до їхъ споминокъ, и Южна Русь являєтця у нихъ „заступницею цілого умственного розвою по всіхъ земляхъ, що звутця руськими“ (Головацький, Пренод. стр. 14)... Однимъ словомъ, ся давно відорвана часть старинної Русі привлащує собі ті появи руської исторіи и літератури сь того часу, якъ вона ще належала до цілого; національне самолюбство спонукує її привлащати собі більше, якъ се могла бь по своїй місцевій историчній долі.. Дальше уважають галицькі учені переданнемъ своєї літератури и Литовський Статутъ и діяльність Швайпольта Фиоля вь Кракові и Константина Острозького и Скорини, и козацтво зь ёго подвигами и поезією.

Якъ далеко Галицька Русь може собі привлащувати сі факти, може уважати їхъ своєю старинною, се можна означити историчними відношеннями її місцевої національности. Ті відношення залежали властиво вь тімъ, що Галицька Русь передъ тимъ часть давної федерації руськихъ княжествъ творила; зь початку була ся часть Русі тісно звязана зь цілимъ одними загальними умовами политичного бити и народнего характеру, опісля стала відділятися відь ёго підь напливомъ чужоземнихъ сусідівъ и складаетця вь осібну политичну область. Не довго трівавъ сей перюдъ галицької автономіи. Нападъ Татаръ знівечивъ силу усєї южної Русі и зь половини XIV-го віку Галицька Русь тратить свою независимість и ділить долю Польщі и Литви вь пробігу кількохъ віківъ до упадку Польщі.

Впливъ польского панування визначився ступневимъ, а вконець крайнімъ упадкомъ руської народности, — що и дуже природно. Висші верстви, руське боярство, приймали польське образование, обичаї, языкъ и відривалися наконецно відь народної маси. Руська народність осталася вь більшости люду, котрий чимъ разъ більше и більше тративъ свої права; якъ звичайно буває зь підчинен-

ними народностями, руська народність була опосліджена, обмежена в своїх громадських відношеннях і позбавлена всякої змоги розвиватися. Православні елементи ослаблені унією; кріпосне право завершило упадок народности.

Въ такімъ положенню находилася Галицька Русь до самого розділу Польщі. Галичина відділена була відъ 1772 р. до Австрії. Матеріальний бить поліпшився зъ того часу, але станъ народности остався той самий: Поляки хотіли надгородити собі страту політичної незалежності розширеннямъ своєї народної області на карбъ руського поселення. Маючи за собою и прежній авторитетъ и матеріальну силу и середки образования, вони конечно поступили вь сімъ своїмъ замірі. Австрійське правительство не мало причини заступатися за Русинівъ и розрізняло їхъ тільки тоді відъ Поляківъ, коли се показалося потрібнимъ за для ёго політичнихъ обставинъ. Виключнимъ було тільки пануваннє Осипа II. Ёго управа була и тутка часомъ пробудженнє народної самовіжи. Виповняючи свої гуманні пляни, знісъ Осипъ II. кріпосне право; права панівъ дідичівъ були ограничені, старанося про розвій промишленности, а вконець старався Осипъ II. піднести народню просвіту, котра мала підпомагати народньому добробитові. Се вплинуло дуже сприяючо на Русинівъ и зновъ відкрило їмъ дорогу до дальшого національного розвитку. Осипъ жадавъ, щоби духовенство — найбільше впливова верства у Русинівъ — учило и проповідувало на народнімъ язичі; руський язикъ ввійшовъ до семинара и університету (вѣ Львові). До сѣго часу відноситця перше літературне зближеннє Галичанъ до Росії. Безпосередно за відродженнємъ народної самовіжи забажали вони зібрати свої історичні споминки и відновити своє народне спокрєвненнє. Великоруська література вь перший разъ прийнялася вь Галичині; галицькі патріоти, зъ недостатку своїхъ власнихъ книжокъ, зверталися до великоруськихъ книжокъ и пробували самі по великоруськи писати. Се ограничалося однако жъ на невеликий кружокъ... Но и пізніший часъ, після Осипа II. бувъ зновъ неприязний для руської народности, котра наново заадала вь прежній німичній станъ.

Опісля розпочинаетця малий рухъ наново вь тридцятихъ рокахъ. Вь Галицькій Русі зъ одної сторони находятя одгомінъ прямування западного и московського панславизму, котрий підіймавъ голосъ о повстанню славянського племені до нового життя и о торжестві ёго надъ національними ворогами; зъ другої сторони виражаєтця тутъ напливъ українського подвигу, котрий вже самимъ діломъ дававъ образці нової літератури вь народ-

німъ дусі. При близькімъ спокрєвненню, а навіть єдинстві сихъ двохъ малоруськихъ народностей, українська література могла оказати своє безпосереднє дієство... Галицько-руська література, по признанню самихъ Галичанъ, почала розвиватися „роздѣльно бдѣ України, безъ всякого сообщення, підъ иншими впливнями“, уважала однако жъ сю українську літературу своєю и конечно повинна уважати за свою. Ревні любителі пильно виучують малоруську народність; но їхъ вь той часъ вь Галичині ще дуже мало; до того часу відносятця труды Маркіяна Шашкевича (1811—43), Устияновича, О. Левицького, Г. С. Милькевича († 1841) и инш., — се перші проби виучити народний язикъ и подати читцямъ руськимъ доступне читаннє. Но самъ діяльний часъ починаєтця для галицької літератури відъ 1848 року.

Ми не станемо розказувати дрібностей політичного и народнєго руху, який тоді виявився вь Галицькій Русі. Досить сказати, що Галичане зъ великою радостею прийняли конституцію, котра їмъ обіщувала народню рівноправність зъ Поляками. А Поляки оставалися и тоді, якъ и давніше, утискаючою висшою верствою населенія. Отто жъ надіялися Русини, що будуть мати своє заступництво на Соймі, котре буде могло обороняти и указувати права Русинівъ. Безпосередно по объявленню конституції зібрали Русини вѣ Львові „головну раду“ котра мала висказувати жадання и охороняти свободу народа. Її програмъ ось який:

„Чувствомъ народности наповній, и вь томъ наміреннє собраласьмоєл, мы Русини, котрымъ добро и щасть народу на сердци, и будемъ дѣлати вь способъ наступуючій:

а) Первымъ заданьемъ нашимъ буде заховати вѣру и поставити на рівни обрядокъ нашъ и права церкви и священникѣвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкѣвъ.

б) Розвивати и вносити народность нашу во всѣхъ ей частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, утриманьемъ его вь школахъ низшихъ и вижшихъ, выданьемъ писемъ часовыхъ, утриманьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инними до щепу славянського належачими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ вь язичѣ рускомъ, и усиленнымъ стараньемъ впровадити и на рівни доставити языкъ нашъ зъ инними вь урядкахъ публичныхъ и т. д.

в) Будемо чувати надъ нашими правами конституційными. розпознавати потреби народу нашего, и поправленя быту нашего на дорожѣ конституційной шукати, а права нашѣ бдѣ великой напастѣ и оскорбленя стали и сильне хоронити.

О томъ всемъ васъ, братья Русини, свѣдомыхъ чинимъ, и упоминаемъ, абысте такъ, якъ доси, несомную вѣру заховали нашому найленѣйшому цесареві и королеві конституційному Фердинанду I. вь томъ сильномъ переконанню, що підъ можнымъ заступленьемъ Австрії права нашѣ и народность наша укѣнитися и силы свой розвинути могутъ.“

Русини були відкритими оборонниками правительства. Одъ ёго очікували вони всѣго щастя, а

найбільшъ визволення відъ угніту и привлащення изъ сторуни польскої народности. Подвиги Русинівъ перепиняли пляни польскі; тому-то ворогували Поляки на Русинівъ, и положенне посліднихъ було дуже утруднене. Давне ворогуванне народностей виявилося наново: наново розділяли їхъ подіи на два противні табори. Поляки обвиняли Русинівъ що вони служать австрійськимъ и клерикальнимъ интересамъ,—що и не було конечно несправедливо; оборонники Русинівъ видать въ їхъ способі діланія вірне понятте свого интересу и щирю любовь до родини и свободи. Якъ би то ні було, Русини, якъ и Словаки, за дия збереження самихъ себе, обороняли Австрію, оказали її велику прислугу, но мало зробили для себе: реакція упала на нихъ такъ само, якъ и на ворогівъ габсбургської имперії.

Объявъ конституції давъ волю прямуманьямъ Русинівъ, а тимъ и відкривъ дорогу галицько-руськїй літературі. Наново оказуетця въ ній, хочъ мініатурна, но жива діяльність, приготовлена висше спімненими обставинами. Якъ тільки відкрито „головну раду“, основана була и Галицько-руська Матиця (р. 1848), котра вскорі розпочала свої видання. Но станъ діла бувъ такий непорадний, що „соборъ ученихъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія“ зібраний ві Львові для заложення Матиці, буквально мусівъ зачати — відъ азбуки: відъ установлення правописи, печатного письма и літературного языка. Тоді коли виникнуло політичне питання о правахъ руської народности, учене товариство розбирало питання про граматикку и языкъ, задля того, що одні предкладали одну правопись, другі — другу, одні хотіли писати по церковно-слав'янськи, другі хотіли чисто народнєго и т. д. Постановлення ученого з'їзду трактує о розділі гласнихъ и згласнихъ, о ударахъ и о окінченняхъ. З'їздъ постановивъ наконецъ заложенне Матиці, котра мала „розличні добрі и ужитечні рускі книги печатати и онья рускому народови по найменшой цѣнѣ продавати“.

Такъ розпочалася руська література. Після одної досить повної бібліографії сеї літератури, відъ 1837 до 1862 вийшло до 250 галицько-руськихъ книжокъ — по більшій часті маленькі брошури, букварі, граматикки, книжки для дітей, „набожнїя пѣсни“, поздоровляючі, и инші торжественні віршування. Далеко менша часть представляє троха сериозний интересъ: ми постаравмося указати що більше займаюче. Може бути що число книжокъ въ спімненій бібліографії неповне, но все таки дає понятте о об'ємі сеї літератури.

(Далше буде.)

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ п. БРАНІКА.

На мою критику брошури „Причини творенія ся нарѣчей“ появила ся въ Слові відповідь п. Браніка. Постараюся и на сю відповідь списати делкі уваги.

П. Бранікъ зачинає відъ кінця моєї критики, відъ правописи. Після него правописи, латинська и гречеська, не були фонетичними але етимологичними; латинська для того, що Римляне писали *patio* м. *pasio* и вимовляли часомъ с якъ *e*, а наконецъ уживали въ письмі букви *ae*, *oe*, *ph*, котрихъ въ виговорі не було чути; гречеська для того, що Греки означали въ письмі *spiritus lenis*, що писали *συχάλω* м. *συχάλω*, и уживали довгі самоголосні тамъ, де випала яка суголосна або самоголосна: *πατήρ* м. *πατερος*. О старослав'янськїй правописи готовъ п. Бранікъ припустити, що була фонетичною, если згодимося зъ Миклосичомъ що до виговору старослав'янського.

Якъ видно зъ того, признає п. Бранікъ, що старослав'янськїй языкъ бувъ писаний фонетикою. Инші, учені языкослови признають, що и правописи латинська и гречеська були фонетичними. И такъ, що до латинської правописи, новідає Шульць въ переднімъ слові до латинської граматикки: *Die Römer befolgten in ihrer schreibart den einzig vernünftigen grundsatz jedes wort so zu schreiben, wie es gesprochen werden muss* (зривн. Правда, 1867, ч. 11). Що до гречеської правописи пригадую тільки слова Миклосича въ єго *vergleichende Lautlehre der slavischen sprachen*, стор. 51: *Der Unterschied zwischen beiden sprachen (між гречеською и литовською) besteht nur darin, dass die Griechen von der wahren ansicht über den zweck der schrift ausgehend — auf den laut bezeichneten, während die Litauer auch die etymologie andeuten zu müssen glauben*. Гадаю, що виречення тихъ двохъ ученихъ достаточнo збивають односторонні виводи п. Браніка зглядомъ латинської и гречеської правописи.

Можна би навести тисячні докази, що Римляне и Греки, майже всюда, узглядняли одинъ тільки виговіръ, а не и етимологию разомъ. Ограничуся однако на немногі приміри зглядомъ латинської правописи. И такъ:

1) Римляне перемінювали, відповідно виговорови, одну самоголосну на другу: *arma*, *in-ermis*; *facio*, *re-ficio*; *quatio*, *con-cutio*; *teneo*, *con-tineo*; *tego*, *toga*; *poena*, *punio*; *juro*, *pejero*; *quaero*, *inquiro*; *audio*, *oboedio*; *aestimo*, *existimo*; *famulus*, *familia*; *carmen*, *carmin-is*; *index*, *indicis*; *homo*, *hominis* и т. д.

2) Римляне перемінювали, відповідно виговорови, одну суголосну на другу: *sella* м. *sedla*, *parricida* м. *patricida*, *collatum* м. *conlatum*, *occumbo* м. *ob*

cumbo, accedo м. adcedo, diffugio м. disfugio; sec-o, segmentum; *quatuor, quadraginta*; scribo, scriptum; *mos, mor-is*; eum, eundem и т. д.

3) Римляне вимітували ріжні суголосні, и въ виговорі и въ письмі: *rid-eo, ri-si; torqu-eo, tor-si; juv-o, ju-tum*; suspicio м. subspicio и т. д.

4) Римляне писали unus, plurimi, navibus, frondes, eram и т. д. місто давнішого: oinos, ploirume, navebos, fruades, esam и т. д.

Самі Римляне були о тімъ пересвідчені, що їх правопись не була историчною, але заєдно змінялася: Orthographia quoque consuetudini servit, ideoque saepe mutata est (Quint. I, 7, 11).

При такімъ стані річей дивуватися належить, якъ мігъ п. Бранікъ сказати, що вінъ о фонетичній правописі у Римлянъ и Греківъ „ани трошканичого знати не хоче“. Показуєся, и зъ писемъ язикословівъ и зъ основи самої латинської правописи, що річъ цілкомъ противно маєя.

П. Бранікъ въ оборону етимологичної правописи у Римлянъ и Греківъ наводить кілька марнихъ прикладівъ — а то, що *ti* передъ слідующею самоголосною виговорювано часомъ якъ *ci*; що писано *ae, oe* и *rh* задля етимології; що писано *συχάλω* м. *сυχάλω*, *πατήρ* м. *патерс*, и що уживано spiritus lenis у словахъ, начинаючихъ ся якою самоголосною.

Що до виговору буквъ *ti* якъ *ci* знаю тільки те, що виговіръ подібний ажъ около сегого віку по Хр. повсюда удомашнивъ ся.

Що писано *ae* и *oe* місто *ai* и *oi*, то правда. Однак не можу я жоднимъ способомъ поняти, для чого *ae* и *oe* писано задля етимології? Гадаю, що Римляне не причинилися багато для етимології, виражаючи *i* черезъ *e*. Причина такої переміни лежала въ змінінїмъ виговорі Римлянъ.

Rh писано тільки въ гречеськихъ словахъ, и то не всюда: fama (*φήμη*), fuga (*φύγη*); часто также elephantus м. elephantus, delphinus м. delphinus и т. д.

Слова якъ *συχάλω* писано власне задля фонетики; після етимології повинно бути *сυχάλω*. G. A. Krüger повідає у своїй латинській граматиці (I, 16): Vor einem kehllaute erscheint in der aussprache n wie ein kehl laut, weshalb im griechischen γ anstatt v eintritt.

Не понимаю также, якимъ способомъ слово *πατήρ*, етимологично взявши, має показувати, що властива форма була *патерс*. Переміна коренного *e* на *η* шкодить етимології більше аніжъ допомагає. Греки мусіли въ вимові *η* довше протягати аніжъ *e*.

Spiritus lenis на початку слівъ не доводить нічого. Греки не писали його задля етимології, бо тоді той spiritus стоявъ би лише на немногихъ словахъ и не заступавъ би два звуки *j* и *w* (F). Физиологи, якъ Кубелька и инші, виясняютъ той spiritus зъ фонетичнихъ причинъ, позаякъ при вимові кожної самоголосної повстає якийсь придихъ.

Такъ отже и зъ тої сторони годі замітити якихъ слівъ етимологичної правописи у Греківъ и Римлянъ, а то тимъ більше, що у всіхъ, п. Бранікомъ наведенихъ примірахъ нічого певного, наукою сконстатованого нема.

Щідъ кінець своїй правописної полемики повідає п. Бранікъ, що при фонетичній правописі повстало би „стілько правописей, скілько єсть виговорівъ“. Боязнь не потрібна. Показалося на Грекахъ, що мимо нарічевихъ літературъ вони въ просвіті, науці и силі не стояли нижче відъ другихъ народівъ. Ми врешті въ малоруській письменности прийняли одинъ виговіръ, найбільше и найширше на Русі розвинений, виговіръ українсько-подільский. Если и тамъ виговіръ неоднотайний, тамъ вже по конечности придержуємо ся етимології.

Досвідъ учить, що етимологи, все и всюда, більше наплюють правописей, аніжъ фонетики. Руські етимологи: Максимовичъ, Головацький, Дідицький, Осадца, Бранікъ — всі пишуть инакше, хочъ ніби-етимологично. Справедливо бо зауважавъ Миклосичъ (vergleichende lautlehre, стор. 377 и 378): Ein übelstand tritt ein, wo man, um seine muttersprache correct zu schreiben, an gelehrte forschung gewiesen wird. Mit der abhängigkeit der schreibung einer lebenden sprache von gelehrter forschung ist noch die weitere unzu kömlichkeit verbunden, dass, während die aussprache oft lange zeit hindurch unverändert bleibt, die schreibung sich der immer tiefer eindringenden, sich unablässig berichtigenden wissenschaft anbequemmen soll. Зъ тої то причини величають Німці свою правопись, яко переважно фонетичну, надъ правописи етимологичні Англичанъ и романськихъ народівъ, и ділають въ ній заєдно переміни на користь фонетики (зрвн. грамат. Шульца, §. 10). (Кінець буде.)

ПЕРЕПІСКА.

III. П. Вес...ько въ Др... Мило намъ буде коли поступлять наші літературькі проби до того степеня, якого въ насъ нині публіка домагаєть ся — тимъ часомъ побратиме, дужайте и працюйте надъ тимъ, чого еще недостає вамъ, а дасть Бігъ, ми діждемо, що вашими працями звеличаємся.

Редакция.

Головні помічники при редакції: Г. Згарський, М. Косакъ. Др В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др К. Сущкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропігійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8, 15, 22, и 29-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чотирьохмісячно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Краківська улица). Администрация підъ Ч. 411 1/2.

Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

Не так-то давно вийшовъ я зъ шкілъ, щобъ мавъ за тими часами жалувати, та не разъ насуваюцца мині гадки и wspomинки зъ тихъ часівъ, котрі не одинъ титаръ життя теперішнього улегшають.

Трафилося мині, якъ то не одному и не разъ трафляється, що сидівъ я въ моїй хаті безъ гроша, хочъ власне тоді потребувавъ я на балъ. Киваний и недобрый ходжу думаю та й придумую, но бачите, якъ би запліпнівъ, голова моя якъ би жарту за мною хотіла стрібити, не подає розумної гадки, не показує людяного способу, щоби хочъ одробину сеї світової мамони роздобути. Замість сего насунулася мині на гадку пригода, що притрафилася въ такімъ самімъ положенню якъ бувъ я ще на всеучилищі и про сю пригуду хочу тутъ розказати.

На вечерниці ужовилисьмося разъ въ однімъ домі, що підемо всі на найблизший балъ масковий. До дому того учащавъ я дуже охотно, бо прибула тамъ на часъ м'ясницъ красна дівчина, сестринка господаря дому: Не буду описувати якъ вона виглядала, — досить сказати, що була гарна, дотепна, молода, — а я школяръ-юристъ! живучий цілий въ мріяхъ и идеалахъ, думавъ Богъ знає про що. Отсій дівчині приобіцявъ я, що певно буду на балю и не спізнюся. То жъ хочъ въ воду скоць, треба було утримати честь школяра и вволити бажанню красної дівчини. Спершу не мавъ я вправді потрібнихъ на балъ грошей, та балъ мавъ відбутися ажъ за тиждень, а я сподівався до того часу дістати листъ зъ грішми. День за днемъ миніє скоро, а я на дурно вичіаюю помияловання відъ родичівъ, нетерпеливо бігаю на почту, питаю листоношівъ, всё на дармо! На конецъ приходить и день балю, а тучъ ані гроща въ кешени, ані листу, ані у кого пожити, — ходжу,

думую, придумую, що тутъ робити? Розсерджений, нарідаючи на лиху долю, хвитаю за капелюхъ, иду на прохідъ, щобъ розігнати прикру гадку, але напередъ загадавъ я удатися до одного знайомаго, щобъ у него пожити потрібні гроші.

Иду задуманий, непевний чи маюць удасть и не дивлюся навіть на світъ морозивъ, що мене тільки горемъ напоївъ. Ажъ тутъ чує, що мене зъ заду хтось обіймає: въ половецьку и госте чаше-лесерно мої сухі ребра. За парадку, а коло мене шкіри не вискоцнивъ, бо бувъ певний, що се медвідь який виривався и за мною теперъ нече веротися. На мій распачливий крикъ и зітхнє вольний, а коли готовився стати въ моїй обороні, забачивъ я здивований передъ собою незнайомаго мина, пристойнаго, сильного и порядно приодітого молодика. Здивований и розгніваний отворивъ я губу и вже хотівъ сего сміливого обложити палицею, коли вінъ весело до мене озвався, подаючи мні руку:

„Де такъ спішнєте и о чімъ думаете? — кличу за вами довгий часъ, а ви якъ би треха приглуки, ані обернетеси“.

— „Не естъ моїмъ звичаємъ відповідати незнаємимъ мині людемъ“, сказавъ я неспришно. „Мусить то бути зрештою помилка, котрої прошу що до мові особи дальше вистерігатися.“

„Заразъ, заразъ погодимєся“, відповівъ незнаємий, а стиснувши мою руку, обернувся и спішно побігъ закрутомъ въ одну алею.

Не знавъ я дійсно, що то такого, — и гнівъ, и сміхъ, и цікавість обгорнуди мене; наразъ мавъ я йти за незнаємимъ, ажъ той зновъ закрутивъ коло мене.

„Красна, дуже красна, — мушу дізнатися хто вона; — но якъ же ви маєтеся, чого ви такі красні?“ спитавъ розтріаний молодикъ.

Я ставъ и дивлюся відъ нігъ до голови на него.

„Що мене такъ оглядаєте? Не знаєте, прошу, хто естъ та панна?“

Я усміхнувся на те питання, а не піймаючи цілої річи, показавъ я пальцемъ на чоло и считавъ: чи давно хоруете?

„Я здоровъ, хвалити Бога, але ви чогось неконче, виглядаєте мині якъ би нині бувъ день платного векся, а ви не були при грошахъ. Може могу вамъ служити, коли такъ дійсно, то прошу тільки розказати, але позвольте, щобъ я до васъ на мешканне спровадився.“

Одуривъ, гадаю собі та стиснувши раменами кажу ему: „Але жъ чоловіче, я тебе не знаю!“

„Виджу, що ходите вамъ дуже о форму, то жъ представляюся вамъ яко вашъ колега: Петро Пошумійко. Теперъ знаєте вже мое ім'я та тільки ім'я, а мене самого лишъ тільки що попередъ; але нехай такъ буде, — теперъ же говорите, чи хочете грошей, чи приймете мене до себе, бо тамъ, де ви мешкаєте, мешкає на першімъ поверсі ось тая дівниця. Згода? що?“ сказавъ и подавъ мині руку.

Все те діялося такъ скоро, що годі мині було цілу річъ добре повняти, а тимъ менше дати на се скоро відповідь. Колеги того имени я собі не пригадувавъ, та не було часу жадати довшихъ виводівъ. Пошумійко потягнувъ мене за собою и ми йшли оба до його помешкання.

„Що то за одна, скажіть же мині, прошу?“

„Не знаю о кімъ ви говорите“, відповівъ я.

„Ахъ, о тій чорнявій, що мешкає въ вашій каміниці!“

„Не видівъ я жадної чорнявої“ кажу.

„Та жъ тої зъ першого поверху“, тягне нетерпеливо Пошумійко, „красної зъ синіми очима, гарного росту, тої“...

— „Все дармо, пане колего, я жадної такої тамъ не видівъ“.

„Але єсть дійсно, зъ певністю, тільки ви не хочете мині сказати; може ви самі въ ній влюбилися? що? — те скажіть, тоді я не буду вамъ перешкоджувати.“

— „Ні, будьте спокійні“, сказавъ я, „робіть собі, що хочете, ані ви мині, ані я вамъ не буду на перешкоді, бо я въ чорнявихъ не люблюся“.

Пошумійко споглянувъ на мене недовірливо божомъ, але заразъ змінивъ предметъ бесіди и ставъ млеати нісенітницю відъ світа. Я йшовъ зъ нимъ зумілий; не певний чи то не обманщикъ, но въ душі радъ, що дістану товариша, якъ показувалося ростріпаного, але веселого, а такого я дуже бажавъ.

Принуджений приязною бесідою Пошумійка, сказавъ я вконецъ причину його злого гумору и ще не встигъ всего доповісти, якъ вінъ мині вручивъ мимо всего опору потрібні гроші.

Най и такъ буде погадавъ я, радъ, що буду мігъ додержати слова и хотівъ подякувати, коли ось Пошумійко лишивъ мене, а самъ погнався якъ

посолений въ бічну улицю, гукаючи зъ далека, щобъ я при відході лишивъ ключъ, бо вінъ ще нині спровадитця.

Я бувъ певний, що на тімъ скінчитця, а постріленецъ забуде про перепровадження, та хиба приїде свої гроші відобрати. Де тамъ! Повернувши зъ балю, котрий добре удався, застаю річи мої въ сіняхъ, а покій мій гарно умеблєваний. Пошумійко сидівъ на кріслі и випитувавъ сторожа хто въ тій каміниці мешкає.

„Ей, иди геть, ти тумане“, сказавъ гнівно Петро и закінчивъ видно не конче задовольно бесіду зъ трохи приглупимъ сторожемъ.

Сторожъ вийшовъ, а Пошумійко звернувся до мене.

„Не гнівайтесь, що я вамъ наробивъ такого неладу“ сказавъ вінъ и подавъ мині руку.

— „Що ви мене перенесли на мешканне до сінни“, відповівъ я; „що жъ я зроблю зъ моїми річами?“

„Відайте жидові, бо се певно не ваші, а отсі річи мої власні, то жъ оба будемъ їхъ уживати, — але жъ та чорнява! гарна, ей гарна!... туманъ сторожъ нічого не знає! А балъ якъ випавъ? — сідайте, закурите, ей чорнява! будете мині помічні? не гніваєтеся на мене, що я васъ вчера напавъ? отъ дивіть кравецъ не приходить до теперъ! було досить гостей на балю?“

Такъ говоривъ ростріпанний молодикъ, а кожде його слово, кождий рухъ и оборотъ, кожда чинність свідчили, що єсть легкодухъ, безъ застановлення, безъ мисли, але при тімъ добрий хлопець.

Я ставъ робити порядокъ въ хаті, а Пошумійко закуривши цигарето и виложивши ноги на стілъ, зачавъ свистати якусь чабарашку.

„Ви певно цікаві знати, що я за одинъ?“ озвався мій товаришъ.

— „Добрий хлопець, тільки легкодухъ“, сказавъ я.

„Правда бо й отецъ мині то само говорить кождимъ разомъ, якъ дає мині гроші. О! мій отецъ дуже добрий, має вправді тільки одно сельце, але дає про вигоди свого однава, якъ би мавъ не знати який мастокъ. Що забавно, то й маю. Я дійсно не достойний такого отця. Але жъ чоловікъ тільки разъ жив на світі. Ага!“ тягнувъ Петро дальше, бушуючи при тімъ въ кешені відъ сурдута, „отъ дивіть: відїзжаючи зъ дому передъ півъ рокомъ, давъ мині отецъ листъ до мові якоїсь далекої кривнячки и поручивъ, щобъ я тамъ часто бувавъ, бо то має бути чесна и приятна особа, у котрої мігъ би я добре забавитися. Але я не конче цікавий на ту кривнячку; не видівъ я її, не знаю и знати не хочу!...“

Відвернений відъ Пошумійка, складаєть я річи, ажъ наразъ гуркіда роздаєся до покою, що я гадаєть, що певно стеля упала. Дивлюся Пошумійко лежить на землі раскрячений, прикритий крісломъ и столомъ, а на голову ёго летця вода зъ розтрісканої фляшки. Петро, хитаючись на грислі, схибнувъ рівновагу, вивернувъ крісло и потягнувъ стіль за собою зъ фляшкою. Посмішивъ я на помічъ товарищеві, ала вінъ уже зірвався, а стануши надъ попервертаними річами зъ сміхомъ ставъ делімувати віршъ о збуренню Трои; потімъ, сміючися сердечно положився на ліжку.

„Бо прошу васъ що мині зъ тої кривлячки?“ тагнувъ дальше Петро. „Певно то якась стара, за-табачена тітка, вікова панна, що має дваццять котівъ, триццять псюкіаъ и цілий докій канаркавъ, що все йно молитця; частовала би мене, медівниками, а ще до лиха казала би носити хрестики и мощи святихъ, — не хочу, не піду; листъ сей відати ще буде часъ — але — але! ви тави зъ певністю не знаєте тої дівчини!“

— „Ні не знаю бо тутъ жадна не мешкає.“

„Почекайте дорекоңаю васъ“, сказавъ Пошумійко, вилетівъ скоро зъ покою и ставъ бігати відъ однихъ дверей каманиці до другихъ и лятатися про мешканне своёго идеалу.

Въ короткімъ часі вернувъ вясний и незадоволений, а кинувши капелюхъ на стіль, зачавъ ходити по покою.

„Правда“, озвався по хвилі, „нема її тутъ, добре ви казали; га! мушу впроваджатися — гмъ! ні! вістану тутъ, бо ви миші прицали до вподоби а вона мусить, якъ не въ сій, то въ другій, або въ третій каманиці, а конечно на сій улиці, мешкати. Ходіть, підемо разомъ шукати.“

— „А знаєте жъ, якъ вона називаєця; о кого жъ будете цитати?“

„А правда! не знаю — но...ага! буду питатися о красну, молоду, чорняву дівчицю.“

— „Краса єсть річъ вподоби, вамъ може вона вподобатися, а иншому ні и на відворотъ; ся призвака отже єсть дуже ваглядна, щобъ незнаєму дівчину відшукати“, відповівъ я.

„Ну, а що жъ робити? Я мушу зъ нею зізнатися“, відповівъ розпачливо Пошумійко.

— „Почекайте, ви миші вигодили, то жъ и я вамъ хону відслужитися“, кажу. „Тутъ коло насъ живе нащъ колега, відъ давна; вінъ знає всіхъ, що живуть на сій улиці, то жъ підемо до него, а вінъ намъ всё розкаже.“

Пошумійко ставъ мене стискати и цілувати, радъ, що знайшовъ въ мині охочого товарища и нарядивши капелюхъ, спішнѣ чимъ скорше на звідни.

— „Та жъ не покажетеса такъ на улиці, говорю ёму и показую на ёго одіжъ замащену оліємъ. Пошумійко шибуючися въ каманиці відъ дверей до дверей, въ своїмъ розтріпанню не зважавъ, що забравъ на сурдутъ стіну, по дотрій стжавъ оліи зъ нічної лампи.“

Перебравшись, вийшли ми зъ дому на звідни. Колега нашъ, що мавъ намъ воє вясидити, мешкавъ въ третій каманиці відъ насъ. Пошумійко не мігъ терпеливо вичекати, щобъ не звідати наступуючої каманиці.

— „Почекайте, не що намъ дурно трудитися, нашъ колега скаже, де маємо удатися“, примітивъ я.

Пошумійко, не зважаючи на мое представляєнне, махнувъ рукою и влетівъ до skleпу зъ вудинами, що бувъ на долі сей каманиці, а в нимо волі пішовъ за нимъ.

Видно, що бувъ въ skleпі такий звідай, бо тільки вступилисьмо, заравъ крикнула храливо, азъ за стола тлуста, засмарована різничка:

— Мацау! скоро дві торції доцбасво въ клеустою для тихъ панівъ, — а уклонившиєся намъ, може найраще якъ уміла, вросла насъ сидити на забрудженихъ лавкахъ и при тамъ же столу.

Я розсміявся на голосъ, а Пошумійко нетерпеливо тупнувъ ногою, мовъ би розгніваний за те, що різничка не пізналася на нимъ и на ёго маяченняхъ, и сказавъ: „Дякую, дякую, ми не прийшли на ковбасу, но“...

— А суть и уха, схаби, чимъ можу служити? Прошу жъ сидати.

„Але жъ ні!“ гнівно крикнувъ Пошумійко, а я все сміюся, що ажъ слези въ очахъ поставали.

— Ага! то може панове потребують смальцю, кишокъ, шинки, — тягне дальше різничка, дивлячись здивована то на мене то на Пошумійка.

„Всёго того мині не потрібно“, крикнувъ Пошумійко, „дайте, мині спокій зъ вашими приправами, я хочу довідатися хто въ сій каманиці проживає“.

— То істи нічого не будете? — спитала різничка гнівно.

„Я жъ казавъ разъ, що ні“, відповівъ мій товаришъ.

— А то йдіть до лиха, — крикнула різничка, — у мене нема звідного бюро — и стала обсіпувати насъ всілякими прізвищами, котрихъ однако ми не дочули, утіваючи скоро изъ skleпу.

Я гадавъ, що Пошумійко буде на мене гніватися, що я при ёго розмові сміявся, черезъ що різничка найбільше розгнівалася. Але де тамъ! вінъ ставъ вразъ зо мною сміятися и повернувъ до се-редини каманиці на звідни.

Зачалисьмо від перших дверей. Приходимо до одних, — замкнені. По довгім пуканню виходить п'яний сторожъ и заточився тань, що мало обохъ насъ не поваливъ на землю.

— „Ну! зъ тимъ нема що говорити, най здоровъ спочиває!“ сказавъ я и потягнувъ Пошумійка на перший поверхъ.

Тутъ зновъ кільоро дверей. По даремнімъ пуканню отворилися одні. Вибігъ малий хлопець защебетавъ: „татка нема въ дома“, вернувся и засунувъ за собою двері.

„На лихо мині твого татка“, заворотивъ Пошумійко, „одурили люде, чи то може який димъ пролягтий, — живої душі нема, щоби можна поговорити: що тутъ теперъ робити?“

— „Га! ходімъ на другий поверхъ“.

Идемо, — зновъ двері замкнені. При дверяхъ бувъ дріть відъ дзвінка. По довгімъ дзвоненню, на котре ніхто не явився, Пошумійко потягнувъ сильніше и здавця урвавъ дзвінокъ, бо сейчасъ дався чути гелось роздразненої кухарки, що спішила уварати влізливцівъ.

Не чекаючи ажъ двері отворятця злетілисьмо зъ шумомъ, гукомъ и стукомъ по сходахъ на улицу.

(Дальше буде).

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ ёго початку до ворогування зъ Ляхами.

(Дальше.)

До якогось тамъ часу, ні дрібна українська шляхта що браталась перше зъ козацтвомъ, ні міщане, ні городові и запорозькі козаки не звертали опасливої уваги на панські городи й села, що виростали собі по Україні що-року; а й надто бай- дуже було людянь посполитимъ, що то не громадились по міщанські або по козацькі: ратаймъ, чабанамъ, будникамъ и иншому робітнѣму людови по вкраїнськихъ селахъ и хуторахъ. На початку залюднення України (а залюднитись почала вона, де въ половині XVI, а де ажъ у першій чверті XVII століття), після нільговнихъ роківъ, міщане и селяне знали єдиний одбутокъ — допомагати дідичові чи старості у поході на Татаръ, або въ сторожі по урочищахъ и татарськихъ шляхахъ; бо надъ усе нише прекладано тоді оборону відъ гординського нападу. Не здавалась важкою ся допомога; зъ самого бо життя вкраїнського вона виникала. И безъ зазиву старшихъ, мусило кожен по всякъ-день остерегатись татарської напасті. Не инако ратаї, косарі чи женці виходили въ поле, якъ узброєною громадою. Визволяючи рідну землю въ Татарвй кровью своєю, воюючиъ изъ нею завсяке сѣлице,

за кожний пастовникъ, українські селяне такъ позвикали припасувати собі зброю, що якъ задрались козани зъ папани, то за малий часъ изъ ремесниківъ и ратаївъ купились бувало сотні й полки козацькі; якъ же після 1646 году князь Бремена Винневецький почавъ смиряти своє завязте поспільство, то самихъ самопалівъ по ёго добрахъ набірано въ мужиківъ „тисячъ скілько“; а не мало жъ то було й сховано! Мусила на Вкраїні кожна людина вчинитись воїномъ. По старостянськихъ люстрацияхъ XVII століття рідко де згадующа данники зъ міщанъ, а знай говорять люстраціи про такі міщанські домі, що зъ нихъ не беруть жаднихъ податківъ, тільки коженъ міщанинъ повиненъ служити кінно й оружно підъ рукою старости або ёго намісника. Міщане сі звались непослушними. Рядомъ зъ ними кожному містечкові лічено міщанъ непослушнихъ, а часомъ їхъ такъ таки й прописувано Козакъами. Про такихъ звичайно говориця въ люстраціи, що вони „ждного одбутку ні послуханія не одбувають“, а иноді прибавлявця, що своєю волею „користуюцца, вони всякъ полями, річками и осягають підъ свої оселі усі ґрунті“. Багацько було хуторівъ, що сиділи жовніри панськихъ хоруговъ або вибранѣнькихъ и чужоземнихъ ротъ, дослужившись права заняти собі такъ чи сякъ займище. Міряли вони собі землю мовляли, шаблею, бо мавши въ рукахъ аркушъ писаного привилея відъ пана чи корунного гетьмана, надавали вони наперові оружною своєю рукою таку силу, яку змогли. Не знавъ того и самъ панъ, що дававъ привилей, мовъ справній король вірному своєму воїнові. Викохавшись по військовихъ таборахъ и загосподарювавши селянськимъ робомъ на вольній Україні, такі рубакі не кидались давнѣго ремества и підъ хуторською стріхою. Вкупі сь послушними и непослушними, що години були вони готові віджахнути Орду, а якъ доведещи — доказати свого права, хочъ би й вельможному дідичові або старості чи ёго дозорцямъ. Рідко жъ бо котерий панъ дідичъ або могутій староста пробувавъ у своїхъ добрахъ на Вкраїні. Сиділи вони по старихъ своїхъ панськихъ кублахъ або терлись коло королівського боку; на Вкраїну жъ звичайно посилали такъ званихъ офидцалистівъ, що орудували замість самого пана и на ёго имѣя залюдняли не міряні пустині. Український Русинъ, набравшись воїнського духа у боротьбі зъ Татарами, вважавъ не на великій рідъ шляхтича, а на ёго звичай, на хоробре серце, на козацьке завязтте. Панські дворяне були въ ёго очу ті жъ вольні люде, що й вінъ самъ. Коли зъ ними не ворогувавъ, то бувъ за пані-брата, не згинавъ спини, не схилявъ голову, се привила вбачати шляхта по надъ Ви-

слою. Київський бискуп Верещинський писав 1594 року до сеймових панів, що городи й села українські, „пишаються незагнузданою волею своєю, не то своїм панамъ та й панській соборі не вважують дороги¹⁾. Загаломъ сказати — шляхта de facto втрачувала свої привилеї в тому краю, де всякий гербований и негербований здобував собі волю, достатки, силу або й широкую славу. У перші часи якъ з'явилось на Україні козацтво, — люде прости ходили по здобичъ за приводомъ шляхтича; якъ же воно вбилось у силу, тоді вже шляхта козакувала за приводомъ здатнихъ и свідомихъ простолюдиць. Снитъ робомъ єднались усі стани по Україні більшъ, ніжъ якимъ иншимъ. Українській шляхті було не до гордування поспільствомъ; часто мусила вона шукати єго ласки: вкупі зъ нимъ обороняла оселі и добутки, вкупі втімала зъ гординської чи турецької неволі, вкупі ховалась по болотахъ и нєтрахъ, разомъ же зъ посполитими приймала й наругу вь ясирі або на тихъ турецькихъ чорноморськихъ каторгахъ. Звідкіля бь то ні заволіся на Україну, свого порядку не додівъ би поставити вище громадського; не по своїй уподобі, а спільнимъ побутомъ мусить пробувати середъ козакуватихъ українців. Різно зъ громадою шкода було шляхтичові роздобутківъ сподіватись, а й надто — про походи дбати. Ба й сама мова панська, що викохалась де инде у вищій культурі, перероджувалась тутъ у простацьку, народню. Зоставались тільки деякі слова чужоземні, а духъ панської мови зникавъ у козацькихъ и громадськихъ пісняхъ и гуторкахъ. Помилався Кромєрь, пишучи про Посполиту.

Річъ XVI століття, що Русь балакає по польські більшъ ніжъ по руські, бо, мовлявъ, хлібороби переселяюця туди ради плодючої землі, а люде лицарювати — задля війни зъ Татарами.²⁾ На панськихъ бенкетахъ певно, що розмовляли більшъ по польські, приподоблюючись тому смакові, що ширивсь изъ по за Висли. Отъ же то, видно, думка була руцина вь руського панства надъ польщину, коли й такий магнатъ, якъ Микола Потоцький, картавъ словами руськими пєсла, що прибували до єго, яко гетьмана, відъ шляхти.³⁾ Опісля вже наплило польської мови на Україну. На початку жь залюднення нашихъ руськихъ пустинь щирі Лахи держались тільки по за Вислою, а по спустошенихъ країнахъ древнєй, варязької Русі займали займища:

самі наші люде. Знали вони польску мову, яко сеймову, яко учєню по школахъ польськихъ, якихъ не будадо у Русі до кінця XVI століття; знали вони її и зъ книжокъ, що почали печататись замість латинськихъ. Писали вони по польській військовій реляції и листи, такъ само, якъ робила козацька старшина ще й вь XVII столітті, а що гуторка вь їхъ панувала руська, видно зъ самихъ пісєнь козацькихъ, що сягають ажъ до Вишневецького Байди. Самі Татаре що кочували на Подолі й Волні, поки їхъ не повиганяли звідтіля Ольгердъ и Витовдъ, уміли говорити по нашому, бо й черезъ сто роківъ після того, у Добруджі, розмовляли по руські зъ Стрийковськимъ и єго товарицями, споминаючи давні свої кочовища на Русі.⁴⁾ Чи диво жь коли дяцька молодіжъ, служачи на узग्रиниччі, розмовляла по руські? И пісня й жартъ и горяче слово вь задорі — все тутъ перемагало польску мову, хто бь її ні занісь на Україну. А що латинська віра ширила вь нашому краї польщину, то до XVI століття вона ще не боролась изъ вірою грецькою, за котору держалась руцина. Оборонялись обидві тільки відъ реформації, що занєсли до насъ учєні люде зъ Німєщини. Ні вь рєляції Претвича, ні вь оповідани Папроцького про Запорожжє вь динаришні ласоти⁵⁾, що побєлувавъ на Запорожжі відъ цєсаря Рудольфа другого, не знаходимо споминку про неоднакову віру або мову цроміжъ козацтвомъ, до которого багачько горнулось щирихъ Лахівъ укупі зъ руською шляхтою. Руські цопи не мішалась у козацькі справи й порядки. Ба й тоді, якъ задралась козаки зъ панствомъ, держались вони спершу панської сторони, а на козаківъ ремствували яко на бунтовниківъ и своєвольцівъ. Козаки такожъ у своїхъ походахъ и кочовищахъ не дбали про попівську науку віри христьянської. У козацькій думі про бурю на Чорному морі, Грицько Зборовський, отаманъ козацький запорозький, походжаючи по судну, промовивъ до козаківъ такі слова: „Сповідайтесь, панове, милосердному Богу, Чорному морю и мні, отаману кошовому;“ а пиратинський доповічъ Олексій признавъ у своїхъ грїхахъ такъ: „Хоча Святе письмо я читаю, васъ прастихъ людеи на все добре наставлядо, а я все самъ не добре починаю... Панъ греко-руської віри Адамъ Кисель писавъ про козаківъ, що вь їхъ не було жодної віри: уніацький

1) „... którzy jednak nie tylko ranem swym, ale drogi pan ich wolnością swą swawolną ukraińską szczytać, nie okazują.“ (Sposób Osady Nowego Kijowa, 47.)

2) Polska etc. 86.

3) Szajnoch a, Dwa lata dziejów daszych, 189.

4) Strykowski wyd. Bohomolca 376. Київський бискупъ Верещинський, сміючись изъ не обачности шляхти кладе Орді вь уста мову руську а не дяцьку: „Twoja spiesz, moja chorujesz, pody twoja da Ordy budemo zib dobro smiety, po kobylini budem kaszę wzywaty, a po-soku kowskaja z dołkom pity.“ (Publica etc. 28.)

5) Tagebuch des Erich Lassota von Steblan.

митрополита Руцький плескавъ те жь саме. Зовсебо разумно, що залюдненне українських пустий сталося без пописьского привоуду та й такъ пописьство наше тоді не до Києва, а до Вильни тамъ була его столиця, а не въ Києві, якъ спершу й напрослі. Зъ другого жь боку, латинська проповідь не доняла ще лицарського духа тихъ Ляхівъ, що тагда на Вкраїну задля роздобутківъ и воїни зъ невірними Першій латинський бискупъ кні в ськи й, що не присавъ in partibus, а справді пробувавъ иноді въ Києві, прихавши сюди 1589 року, „не знайшовъ жадного латинського каплана, жадного костела и алтара католицького, опрічь порожній замкової каплицки, та маленького доминиканського костела на Подолі зъ однимъ тільки ченцемъ при нему.“¹⁾ Вискупъ сей бувъ синъ шляхтича зъ Люблинщини Верещинського, грецької віри, и яко прозелита, адресавъ замковимъ урядникамъ, що вони, на зневагу латинству, зачинали въ каплиці свої коні, а далі те жь саме прописавъ и про руську церковь Софію. Стояла вона, каже, безъ кришта, затікала дощчани, и Гіянне держала въ спустошеній мурахъ свою скотину. Зъ сего разумно намъ, що нікому було тоді въ Києві дбати про святощі; тимъ байдуже було Українцямъ и про те, котора віра краща. Який піпъ лучивсь у кателиба на Вкраїні, чи латинський, чи руський, однаково слухали его відщави; а латинськихъ пописівъ такъ мало було тоді не то въ Київщині, та й на Волині, що попи руські хрестили въ Ляхівъ дітей, причащали ихъ водою католиківъ. Волинські Ляхи вважали їхъ за одно зъ ксендзами и такъ до нихъ горнулись, що латинськимъ ієрархамъ довелось одлучати свою паству писанимъ правомъ: Падавъ король Степанъ универсаль до руськихъ єпископівъ; щобъ не давали понамъ утручатись у церквіи треби католицькі, підъ острахомъ 10 тисячъ кінш грошей литовськихъ²⁾. Оце жь латинство не мало ще сила на Вкраїні, щобъ не попускати руському духові горнади Ляхами-заводоками, а руська віра по явихъ осадахъ держалась не церквами та понами якъ переказомъ старихъ людей благочестивихъ. Чи такъ воно було, чи инакъ, тільки шляхта обохъ обрядківъ перероблювалась на Вкраїні у престолудню Русь, не вникаючи ні вірою, ні мовою, ні своїми гербами, що не здались тутъ ні на віщо. Не про віру, не про мову, не про титули, а про заступу відъ Орди мусили вони разъ-у-разъ турбуватись.

(Дальше буде.)

1) *Wojewodowski, Sprawob. Ojczyzny Nowego Królowa, str. 87.*

2) *Арх. Югоа. Росс. I, 117.*

ДУМКА.

(Написана до знесення кріпацтва.)

Стоять седа Винниці,
Сади зеленіють,
Стеномъ-подемъ, якъ дь золотъ,
Лани наші спіють.

И здавця на ті селя,
Зъ неба щастє лєтцямъ,
Чого жь така думка чорна,
Кожо серця вєстця?

Подивлюся, Украніо,
Подивлюся, Мамо,
Подивлюся та й заплачу
Гіркими слєзами.

И подумаю: вернися
Велика Руїно,
Нехай ще разъ попробує
Щастя Украніа.

Нехай ще разъ своє слово
Вимовлять гармати:
Може... нового Богдана
Породила Мати.

Не хотівъ би, Мамо, крові,
Пожежі, недолі,
Якъ би не такъ важко бачить
Братівъ у неволі.

В. Куликъ.

ОГЛЯДЪ ИСТОРИИ РУСЬКОИ ЛИТЕРАТУРИ.

II. Галицькі Русини.

(Дальше.)

Безпосередно по обьяві конституції, основано часописъ „Зоря Галицка“ (1848—1857; въ 1860 въ виді альманаха) — одне зъ важнишихъ галицькихъ часописей пєсвящєна галицькій старині, доторні, литературі и обороні народнихъ интересівъ. „Зоря“ виходила підъ ріжними редакціями, між инцими Гуналевича, Дидицького и Салчинського. „Зоря Галицка“ була виразомъ загальної гадки руської Галичини и мавъ въ собі багато матеріалівъ для вивчення галицько-руськихъ дїлъ и народнєго подангю. Крімъ того виходили: „Семейная бібліотєка“ С. В. Шемовича (1855—56), котра хотїла познакомити своїхъ читцівъ зъ галицькою исторією, а найбільшъ зъ великоруською литературою; „Галицькій историческій Сборникъ“, виданий галицькою Матицею (1854—60, 3 вип.) „Отечественный Сборникъ“ В. Зборовського; альманахъ „Черемшанникъ“ и дек. иншъ Билицько всі ті видання най-

більшъ посвящені вивченню галицької народности, старій і новій історії, а другихъ, славянськихъ литературъ, а особливо великоруської і української. Галицькі видавники передруковували повісті Основищенка, Мичмана, Поцьбуєва¹⁾ і Семдара Перефільєва, вірші Хомякова і т. д. І на се обмежалося властиво їхъ знання великоруської літератури.

Властива діяльність галицько-руськихъ письменниківъ була посвящена виключно своїй народности: вони обороняли її права під часъ революції, вивчували історію і народні бичі, старалися усталити літературний азбуку і граматику, писали елементарні книжки і віршували в „набожнімъ“ або по старому торжественнімъ настроямъ. Їхъ значення виключне і у насъ місцеве. До 1848. руська книжка була великою рідкістю, і чи не одна Русалка Дністровая (Буда 1837), видана кількома молодими галицько-руськими мовителями, та ще „Галицькі приповідки і загадки“ зібрані Григ. Илькевичомъ (Відень 1841) згадують ся ще зъ книжокъ прежнього часу. Ми назвемо найбільше звістнихъ письменниківъ. Я. Ф. Головацький, бувший професоръ руської словесности на львівськимъ університеті і вайдицький²⁾ зъ галицькихъ письменниківъ і патріотівъ, видавъ „Граматику Руського язика“ (Львів 1849); „Три вступ. преподаванья о руській словесности“, 1849; „Розправу о язичі южно-руськомъ в его порѣчїяхъ“, 1849; „Историческій очеркъ основанія Галицько-Руської Матиць“, 1850; „Очеркъ старославянського баснословія“ 1850; „Начало и дѣйствованіе двовского, ставропигійского братства“ 1850 і инш. і наконєць обширний збірникъ галицькихъ пісень, виданий Богданськимъ в чтенїяхъ Моск. Общества (1863—1864). Другій Головацький, Іванъ, видавъ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ (Відень, 1846—47, 2 ч.) а „Пѣніе радостнаго Голоса Государю Николаю Павловичу, императору всеи Руси (?)“ (1845, вид. 1848). Першу руську граматику зложивъ Осипъ Левицький (1801—1860); вінъ видавъ такожъ кілька іншихъ елементарнихъ книжокъ і за симъ „Баллады Шиллера“ (Перемышль, 1839—44). Мик. Устияновичу належить виданне „Галицько-руського Вѣстника“ 1849, і „Поезїи“ (ч. 1, Львів, 1860). Іванъ Гушалевиць видававъ в 1849 в Львові „Новини“ і в 1851 „Зорю Галицькую“, в 1861 надрукувавъ збірникъ своїхъ віршувань („Поезїи“ II. Г. Львів, ч. 1). Богданъ Дідицький, авторъ поемъ „Конюші“ (1853) і „Буй-Гуръ Всеволодъ, князь Курскій“ (1860), загаломъ плодотивий доставникъ стихотворений на

торжественні пригоди; написавъ такожъ розправу „О неудобности латинской азбуки в письменности русской“ (Відень, 1859) і „Споръ о руськую азбуку“ (Львів 1859) і різні часописні статті. Ілнатій Гальянъ описувавъ „Народні звичай і обряды звичай Збруча“ (2 ч. Львів 1861—62). Духовними творами і проповідями звісні М. Малиновський, Ів. Гушалевиць, Гр. Гинилевичъ, Ст. Мушановичъ, А. Радолинський і инш.

Галицько-Руська література і теперъ ще не усталилася зуповно ні вглядомъ літературнихъ формъ і язика, ні азбуки. Зъ азбучного питання можуть ще виникнути спори, в котрі замішуеться народній інтересъ, а навіть політична интрига. (До 1848 уживають галицько-руські письменники виключно кирилицю і гражданку. Передъ тимъ, до 1848 року, в руськихъ книжкахъ, котрі були тоді рідкістю, показувалася і латинська азбука з польською правописею, — такъ уживали її на пр. Тимко Падур, Вацлавъ зъ Одеска, Вагилевичъ, Лозинський а навіть О. Левицький. По відъ 1848, разомъ зъ розбудженнемъ народніхъ прямивань вийшла наконєчно і народня азбука — Лозинський, Левицький, Вагилевичъ навернулися до неї, — польську азбуку оставлено на стороні; вона утратила віру, задля того, що в певнімъ ступені зближала читця до чисто польского письма зъ ущербомъ народнього інтересу азбуки. В посліднихъ часахъ почала наново появлятися польска азбука і, якъ кажуть, не безъ політичного значення. Не уважаючи на усталену кирилицю зъ 1848 року, котра після слівъ галицькихъ патріотівъ служила „доказательствомъ потребъ и общой воли народа“, видавъ Левъ Венглинський польскою правописею цілу книжку: Nowy pirosy maoluski (3 ч., Львів і Перемишль, 1859), після єго слівъ, „на чистімъ язичі Червоно-русинімъ“; сї книжка в очахъ галицько-руськихъ патріотівъ була цілою анти-народнею програмою і Дідицький видівся змушенимъ, написати формальне знівечення в упіменній книжці „О неудобности латинской азбуки“. Жаль, що не маємо теперъ подрібностей сего народнього спору о азбуці.

Нова австрійська конституція і послідні події визвали нову діяльність галицько-руської літератури. Новимъ органомъ галицького патріотизму явилася львівське „Слово“, котре і теперъ руководилося тими самими засновками, якъ і Русини за часівъ австрійської революції.¹⁾ Привязанність до австрійського „отечества“ не пере-

1) До двогодя часу. Прим. Ред.

2) Жаль тільки, що се було не на довго. Прим. Ред.

стає сумнимъ способомъ мерекорджувати їх патриотичні прямування.

Розміри галицької літератури не дуже великі, стійність її також не дуже велика — загаломъ ограничається вона на елементарні книжки, перші проби вивчення народности, янкі історіі; її панславянське знання літератури спокревиенихъ племенъ, на пр. взглядомъ Великоорусінь, ограничається, якъ сказано, на перепечатаніе Основьяненка, Дала, Майкова и иншихъ письменниківъ тоїжъ сили; літературний смакъ стоїть ще на Кляврені и торжественнихъ одахъ. Но по при всімъ тїмъ, представителі сеї літератури мають великі надії, які роздубъ проникшии до нихъ панславизмъ. Вони прикладають до свого народу панславянські засновки, одкликують на Шафарика, а разомъ зъ нимъ на Шевирева, и надіють не тільки вибавлення відъ всякого зла, но и блискучої будучини. Головацький кінчить свої вступні преподаванія о руській словесности такъ:

„Галицкіи Русини, якъ нині видитса, мають призначенє, въ крузь соплеменныхъ словянськихъ народѣвъ розвинути свою родиму словесність, свое питоме житє, поповнити тую розгрань, яка меже Словянами безъ нихъ появляса, впливати на образованє миліонѣвъ свого племени и переносити европейске просвѣщеніе тихимъ розвиткомъ на весь южно-рускій народъ“. Іналь тільки, що Русини ще слабо вповняють сю програму и що їх передові політики не розберуть доселі своїхъ власнихъ народніхъ отношеній¹⁾

Якъ и въ иншихъ славянськихъ земляхъ, такъ и въ Галичині прямують попри народнімъ подвигу до вивчення народности, народнєї поезіі, старини и переказівъ. Починають пильно збирати народні пісні. Першимъ такимъ збирачомъ бувъ для Галичини звісний славянський археологъ Зорянъ Доденга-Ходаковський, котрий ще на початку сєго віку предвидівъ багато питань, що заняли опісля важне місце у славянській народній археології; вінъ міжъ иншимъ звернувъ увагу польскихъ ученихъ и на важність вивчення народніхъ пісень польскихъ и руськихъ, и збиравъ їхъ, хочъ и не змігъ видати свого збірника. За єго прикладомъ починають и другі укладати збірники галицько-руськихъ пісень; їхъ образці вийшли въ збірники Челяковського и Максимовича. Опісля видавъ перший обширний збірникъ галицько-руськихъ пісень Вацлавъ зъ Олеска (Pieśni Polskie i Ruskie ludu galicyjskiego, улож. на музаку К. Липинськимъ, Львівъ, 1833). Сеї збірникъ оставався

довго найлуччимъ изъ усіхъ; однако жъ не сподобався вінъ за для своєї латинської азбуки Русинамъ. Все жъ таки бувъ сеї збірникъ Вацлава зъ Олеска великої ваги за для того, що відкривъ въ першій разъ усе багатство народнєго творчества, котре захочувало и підпомагало народнєму чуттю! Півище надруковано въ спімненій нами „Русалці Дністровій“ до 50-ть пісень. За симъ появилося нове обширне виданне пісень, котре приготувивъ Жегота Павлі (Pieśni ludu Ruskiego w Galicji, 2 т. Львівъ, 1839—40); числомъ пісень перевиснає се виданне навіть книжку Вацлава зъ Олеска, но зовсімъ не може рівнятися зъ нимъ достоїнствомъ редакції, задля того, що Жегота Павлі бравъ свої пісні зъ готовихъ збірниківъ, обходився зъ своїми жерелами досить некритично и приписувавъ дєколи Русинамъ навіть такі річи, котрі імъ зовсімъ не належать. Въ спімненихъ виспе „Народныхъ авчачахъ“ И. Гальки (Львівъ 1860) поміщені пісні свадебні, „гаївки“, котрі співають при забавахъ и ипш. Збірникъ Ильевича ми вже спімнули висше. Крімъ того, багато иншихъ зъ галицькихъ письменниківъ и патриотівъ, — на пр. И. Лозинський, М. Шашкевичъ, Ив. Вагилевичъ, Ив. Бірецький, Ив. Гушалевиць¹⁾, — збирали такожъ пісні, друкувала їхъ въ часописяхъ, альманахахъ, передавали до иншихъ збірниківъ и ипш. Зъ угорської Руси надрукувавъ кілька пісень священникъ Михайло Лучкай въ своїй „Grammatica Slavo-Ruthena“ (Пешть 1830), опісля Срезневський и ипш. Новший, найобширніший збірникъ галицько-руськихъ пісень уложивъ Якъ Головацький. Се — „Народныя пісни Галицкой и Угорской Руси, собраніе, составленное Я. Ф. Головацкимъ, и изданное О. М. Бодянскимъ“ (въ „Чтеніяхъ“, 1862 — 64.)

Сі пісні, якъ ми виділи, жили довго тільки въ пам'яті народа и тільки новішими часами нашли своїхъ збирачівъ. По-при тїмъ всімъ, хочъ и забуті теперъ образованою громадою, заховался вони цілою обширною масою. Такъ якъ всюда, де народня пісня не була закріплена въ старину письменними пам'ятниками, бачимо ми и въ співчасній галицько-руській пісні утворі дуже ріжнородний, ніколи дуже старинний, а навіть поганський після основи, но сильно перероблений підъ впливомъ християнства и пізнішого историчнєго життя, ніколи новий, вироблений підъ новими обставинами народнєго биту. Декотрі галицькі пісні, на пр. обрядові, наминають дуже давню митичну старину, яку рідко можна подібати въ пісняхъ ин-

¹⁾ Се до певного ступени доказано въ статті о „Национальной безтактности.“

¹⁾ Два послідні дуже мало. — Прям. Ред.

шихъ слав'янськихъ племенъ; именно мають космополитичні представлення карпатськихъ колядокъ безперечний інтересъ для слав'янської поганської мітології. Но за сими піддигла галицько-руська пісня загальному історичному процесови, утраті стариннихъ подробиостей грести і старинної форми, і появу новихъ.

Въ літературній історії вони не мали жадного значення. Коли образована верства прийняла нарешті і чужу літературу, вони не могли найти місця въ письменности і надати грести літературній поезії. Однакжъ народня поезія Русинівъ зберегла ще живучість въ народі і мала свою повабу і для тихъ, котрі відцуралися руської народности на користь польської. Головацький такъ характеризує се прежнее і теперішнє відношення галицько-руської пісні:

„До новішого часу ніхто не займався збираннямъ пісень, хочъ въ пісенникахъ набожнихъ ніколи можна подібати і пісні простонародні свицькі. Збірниківъ тавякъ однакжъ не зустрічаємъ далше якъ зъ XII. віку, і то на язичі слав'яно-польско-руськимъ. Не вважаючи на бракъ всякої творчої искри въ сихъ віршахъ, переходили вони зъ рукъ до рукъ, тільки съ причини охоти до пісень і співу. Въ ті часи все співало, або слухало співу. Навіть вельможі, не вважаючи на зміну народности і віри своєї, охочо тримали у себе бандуристівъ, котрі співали козацькі думи, думки і різні пісні. Зъ сими то южно-руськими панами перейшло й до галицької Русі багато билевихъ і битовихъ пісень зъ України обохъ сторінъ Дніпра, котрі ще й досі освящають і піддержують народній духъ Червоно-Русинівъ. Навіть духовенство руське, якъ звісно, сприяло і сприяє пісенности свого народу і тимъ перевишавъ навіть по зізнанню самихъ польськихъ письменниківъ, духовенство польське і загаломъ католицьке... Дячки, діти священниківъ і загаломъ служби церковної, їхъ ученики, завсіді були і суть великими охотниками до співу, співали і співають, такъ свої власні стихотворства, якъ і пісні народнього творчества. Бодай ще до недавного часу не обходилася ні одна учта въ духовнихъ і свицькихъ, горожанъ, чиновниківъ, дворянъ, безъ руськихъ пісень; та і загаломъ по вечерахъ представляли городи і села собою, особливо въ літі, якъ би оденъ великий хоръ співаківъ і співачокъ: усе співало і розспівувало. Кажу співало і розспівувало задля того, що въ нинішнихъ часахъ кожний, хто тільки троха помазався школою, борше затягне яку небудь арию зъ опери, або куплетъ водевильний, якъ руську пісню, — або зновъ мовчить, якъ би чистий Німець; розумієтця excerptis excipiendis,

особливо що до простого народу. Тутъ все ще, слава Богу, по старині: звичаї, обичаї, обряди, перекази, вірування і пісенність не переводятця і не переводитця, поки Русь останеться Русю, хто бъ тамъ що і не говоривъ і не робивъ. Не дармо жъ називають насъ наші споконвічні сусіди, Поляки, „упертою Русю“ (uparta Rus). Та і зимою молодіжъ обого полу співає на своїхъ „вечерницяхъ і досвіткахъ“, при забавахъ, і грахъ, і празникахъ самихъ роботахъ, вже не говорючи о обрядахъ, особливо свадебнихъ. Найбільшъ женщини остро уважають на то, щобъ на нихъ все було „по старовині, якъ зъ давнихъ давень бувало“, щобъ „то, що не за насъ настало, — якъ кажуть вони, — не черезъ насъ і перестало.“ Навіть тамъ, де змішане населення, Русини і Лахи, послідні на сватаннихъ дуже часто співають руські пісні, прикликають навмисне їхъ співаківъ і співачокъ, не тільки для співу, но і щобъ показали і научили їхъ, якъ се тамъ водилося на Русі, якъ Русь на пр. одправляє „завладчнну хату“, справляє „весілля“, нерідко запрошують крімъ свого всендза і попа, щобі вінъ „і хату посвятивъ і папахиду одправивъ і душі помершнихъ пом'янувъ“ і т. д.

Ходаковський приписує руському галицькому духовенству дуже велику заслугу около збереження народности і замічує, що руські місцевости въ Галичині загаломъ незрівняно більше зберегли старихъ переказівъ, звідки вінъ їхъ і научився. Впливъ українськихъ бандуристівъ виявивъ цікаву подію присвоєння чужого, хочъ і спокревненого епосу, — перенесеннямъ пісень Русі Дніпрові до галицької Русі.

КАРІОЧИ.

(Въ німецького.)

Якъ слабого ти втішала,
Зривъ при одрі я тебе;
А недужому здавалось,
Що зрять ангела лице.

И въ що вірить переставъ вінъ,
Карі очі довели:
Що слабого своїмъ чаромъ
До здоров'я привели.

Я однакжъ занедужавъ,
Бо душу строїла ти,
И, щобъ вичуняти, мушу
Я відъ тебе відойти.

О. Л.

Хто була мати св. Володимира?

О матері св. Володимира маємо въ літописи Нестора лишъ коретеньку звістку. Вона звалася

Малуша и була ключницею у св. Ольги. Братъ Малуши звавъ ся Добриня.

Заходить питання, звъ відки походила Малуша и її братъ? чи вони були Слав'янами, чи Скандинавцями? чи походили звъ якого вищого стану чи ні?

Підъ р. 980 розповідає Несторъ о сватанню половецької княгині, Рогніди, черезъ обохъ братівъ, Володимира и Ярополка, и наводить слова Рогніди, виречені до старостівъ Володимировихъ: „не хочу розути робичича,¹⁾ но Ярополка хочу“. Изъ тої відповіді вносити належалобъ, що Малуша була невілницею у Ольги, а, напротивъ, мати Ярополка належала до вищої, свободної класи людей.

Хто знає блище исторію поганської Руси и князя Володимира, той слова Рогніди звъ серіознимъ зміслі повинати не буде. Невілництво уважалося звъ давній Русі такъ соромнимъ и підлимъ станомъ, що припустити не можна, щоби синъ рабині уважавъ ся законною дитиною князя и находивъ у бояръ и у народу таке безпримірне пошанованне и такий послухъ, якъ бачимо се на Володимирі. Доходить до того, що братъ Малуши, Добриня, яко рабъ не мігъ би такъ сильний и майже всемогучій впливъ мати на Володимира, якъ воно исторія намъ передала. Добриня веде звъ малолітності Володимира, усі діла княжеські звъ Новгороді и стався ажъ до р. 986 першимъ и невідступнимъ передникомъ и другимъ Володимира, такъ звъ війні, якъ и звъ суноюю. Прослідуванне християнъ-Скандинавцівъ, и звъ церковнимъ и державнимъ згляді, а розширюванне поганства звъ мисль тодішніхъ Слав'янъ, кажуть намъ звъ Добрині бачити не тільки лице високого стану але и щирого Слав'янина. Саме ім'я Добрині и Малуши посвідчає Слав'янське походженне їхъ роду.

Несторъ повідає, що отець Рогніди „бѣ пришелъ изъ заморя“, т. е. звъ Скандинавії. Скандинавці завоювавши слав'янські землі, уважали себе єдиними панамі підбитихъ краївъ; покорені племена, Слав'яне, ділались по більшій часті невілниками. Вже звъ часівъ Рурика добігає насъ слухъ о убитті Слав'янина Вадима черезъ Скандинавці Рурика, а то за те, що Вадимъ визивавъ Слав'янъ Новгородськихъ проти нашельцівъ норманськихъ: проти їхъ нападівъ на Слав'янські звичаї, обичаї

и права. Олегъ розбивавъ усі мирні слав'янські племена відъ Новгороду ажъ по Кавказъ и Карпати, накладаючи на нихъ данину и роздаючи міжъ своїхъ вельмогъ скандинавськихъ всілякі міста и добра. Игорьъ, єдинъ звъ дурнішихъ князівъ скандинавськихъ, не оглядуєся на добро підданихъ, але, зважаючи на слова свої дружини: „ходи, княже, на дань, да и ти добудешъ и ми“ грабить безмілосердно Деревлянську область, ажъ доки негідникъ не ставъ ся самъ жертвою заслуженої пімсти. Ольга веде Деревлянъ живцемъ копати звъ землю, убиває найлютішимъ способомъ, разъ 5000 Слав'янъ, а у друге майже всіхъ жителівъ Деревлянської столиці. Святославъ цілкомъ не давъ о добро нашої Русі, але пересивувавъ по більшій часті звъ Болгарії, тішучися, що тамъ „у середі своїй землі“ буде звъ Русі побирати „челядь“ т. е. невілниківъ. Після думки тодішніхъ князівъ уважалося все чесне и гідне, що було роду Норманського; Слав'янъ уважали Нормане своїми рабами. Звъ тої причини думна Скандинавка, Рогніда, зове Володимира робичичемъ, не задля того, яко би вінъ бувъ синомъ правдивої рабині, але задля її Слав'янського походження. Ярополкъ не є названий „робичичемъ“; єго мати була Скандинавою.

Видно такъже, що Малуша и Добриня були звъ високого слав'янського роду, коли одна стався облюбленницею Святослава, а другий такъ важне займає місце звъ исторії Володимира. Догадувати ся належить, що Малуша и Добриня походили звъ родини якогось слав'янського князя; підбитого будь черезъ Ольгу, будь черезъ Святослава. И дійсно дістаємось звъ исторії, що княженне Ольги єсть тісно зв'язане изъ судбною Деревлянського князя „Мала“.

О Малі знаємо, що вінъ мужа Ольги, князя Игоря, за несправедливий а великий побіръ дани коло міста Коростеня, своїй столиці, убивъ и що Деревляне ради помирення ся звъ Ольгою, князя Мала звъ вдовою (Ольгою) подружити хотіли. Знаємо дальше, що Ольга не супротивлялась волі Деревлянъ, але, противно, звъ тімъ наміренню відправилась, 945. року, звъ землю Деревлянъ, підъ Коростень, де була могила Игорєва. Плянъ Ольги бувъ, відправити тризну надъ могилою мужа и віддатися опісля за Мала. На сю тризну скликала вона 5000 найзнакомішихъ Деревлянъ. Однакко показалося небакомъ, що сі могильні поминки лише для злодійськихъ цілей послужили. Коли добродушні Слав'яне добре медомъ підхмілились, верглись Скандинавці до збруї и убили притомнихъ Деревлянъ, міжъ ними здає ся, и Мала. Но може бути, що ажъ року 946 закінчилось життя Мала. Звъ тімъ бо році покорила Ольга наконецно Деревлянъ,

¹⁾ „Розути кого“ означає „вийти за кого за-мужъ“. Иг. Галка повідає звъ „описанню народнихъ звичаївъ и обрядівъ надъ Збручемъ“ (ст. 84 и 85) такъ: „По обіді (по приході молоді звъ дімъ молодого) запроважують обоє молодихъ до стодоли. При вході благославить ся дружба до старости и вийшовши до стодоли, кажуть, щоби молоді до роботи стігала. Молодий має звъ обохъ чоботахъ гроші мати, инакше кажуть, щоби єго молоді холявами по ногахъ вибила...“

убила багато міщанъ а ще більше віддала въ неволю своїмъ боярамъ. Кого зі собою взяла? не знати. Вносити належить, що дрібні діти молодого Мала дістали ся до двора Ольги. Саме имя Малуши каже намъ догадуватися, що вона була донькою Мала.

Вже ся подія, що Малуша стала ся облюбленницею Святослава, а її братъ, Добрянн, таке високе становище азь тодішній Руси займає, переконує кожного, що діти Мала не уважались на дворі Ольги и її сина яко прості невільники, але стояли въ високій честі. А та честь вияснило ся тимъ, що край Деревлянський поміж усіма славянськими князівствами на Руси, бувъ найславніший и найобширніший. Яко о такімъ, споминає и арабський историкъ Массуди, повідаючи що край Velipana (Волинь, Деревлянщина) єсть найзнакоміший на цілій Славянщині; и що князівъ волнського владителя слухають усі Славяне (Бьеловський). Ся обстановка вияснила и сю подію, для чого зъ поміж усіхъ славянських племенъ на Руси одинъ тільки князь Деревлянський старав ся о руку княгині Ольги. — Додати належить, що Деревляне, наколи синъ Малуши и Добрянн обмяли верховну власть на Руси, не ворохобились більше а заховались вже супокійно и мирно.

Тимъ способомъ бувъ би Володимиръ поміжъ Руриковичами першимъ княземъ, у котрого жилахъ Славянська кровь закружила. Які бъ и не були провини Володимира и Добрині¹⁾ зглядомъ прослідкування християнської религії и заморських Скандинавцівъ, наше чувство Славянське велить намъ въ Володимирі и Добрині познавати правдивихъ и щирихъ Славянъ. Оба, такъ Володимиръ якъ и вуйко його Добринн, були люблені народомъ и живуть въ устахъ його еще по нинішній день (Христоматія Головацького, стор. 320 — 332).

О. П.

¹⁾ Добринн закидують еще, що вінъ бувъ головною причиною смерті Ярополка—здався задля того, що Ярополкъ сприявъ Християнамъ-Скандинавцямъ и не бувъ для плянівъ Добрині на стілько придатний якъ Володимиръ, котрого вінъ самъ виховавъ въ духу свого народа.

Чи були коли въ руськімъ язиці носові звуки **ѣ** и **ѧ**?

Старославянський языкъ посідає оба носові звуки **ѣ** и **ѧ**, рівно якъ польський. Въ пишнихъ бесідахъ славянських їхъ не находимо. Зъ тої причини вважають многі уживанне носовихъ не власністю загальною давнього, старославянського языка,

але тільки частною повітовщиною тихъ сторони, въ котрихъ найдавніші пам'ятники старославянські списувались — повітовщиною болгарською, званою также въ Польщі. Інші язики, въ котрихъ носовихъ звуківъ нема, становили бъ въ давнину окрему групу, нарівні, зъ такъ-званимъ] теперъ, старославянськимъ языкомъ. Були то міжъ собою язики сестричні або, ліпше сказавши два наріччя одного праязыка.

Що до староруського языка потвержує ся мнінне старими пам'ятниками нашої літератури. Найдавніші, знані намъ, писателі староруські зъ одинадцятото віку пишуть звичайно **я** и **у** тамъ, де старославянський языкъ показує **ѣ** або **ѧ**. Бували вправді деякі етимологи, котрі, наслідуючи церковщину, писали **ѣ** або **ѧ** (якъ на пр. въ Зборнику Святослава зъ 1073 року), однако уживанне тихъ бумвъ такъ було хибне и розмаїте, що тільки въ більній еще мірі засвідчає бракъ обохъ юсівъ у тодішній живучій бесіді¹⁾. Навіть переписи церковні, зъ якъ найбільшою старанністю виконані (якъ на пр. євангеліє Остромира зъ 1056 року) показують намъ на кожній стороні ухиби въ писанню обохъ буквъ. Видно зъ того, що въ одинадцятімъ віку носовихъ звуківъ въ живучій руській бесіді цілкомъ не було. Заходить питання, чи и передъ 11. вікомъ въ бесіді руській не находились звуки **ѣ** и **ѧ**? и котрі звуки правильніші: **я** и **у**, чи **ѣ** и **ѧ**? Сего научить насъ сама будова нинішнього языка.

Въ славянськихъ языкахъ захована ся власність, що тверді суголосні передъ йотованою самоголосною стояти не можуть; инакше обмінюють ся на такъ-звані м'ягчення першоступневі:

1. губні **б**, **п**, **в**, **м**, на **бѣ**, **пѣ**, **вѣ**, **мѣ**: люблю м. люб-ю, капля м. кап-я, ловля м. лов-я, ломлю м. лом-ю;

2. зубові **д** и **т** м'ягчать ся на **ж** (**дж**) и **ч** (**щ**): сажа м. сад-я, хочу м. хот-ю;

3. сичаці **с**, з м'ягчать ся на **ш**, **ж**: ношу м. нос-ю, вожу м. воз-ю;

4. горлові **г**, **к**, **х** на **ж**, **ч**, **ш**: ложе м. лог-є, плачю м. плак-їъ, душа м. дух-я.

Се правило м'ягчення заховувалося и въ старославянськімъ язиці, виїнявши зглядомъ сичащихъ, деякі падежеві закінчення: пшениця, князя и т. д.

Въ нинішнімъ руськімъ язиці находимо що до горішного правила дуже много винятий. Ми маємо м'ягчення другоступневі. И такъ м'ягчимо:

¹⁾ Писецъ Зборника пише: разумъ и раздмъ, любо и лобо, глѣбина и глѣбѣна, являдєсє и являдєсє(ѣ) и т. д. Прихильники етимологічної правоти повинні бъ въ оєвій правоті носові звуки зады консеквенціи задержати.

1. губні б, п, в, м на бј, пј, вј, мј: п'ять а не п'ятъ, в'янути а не в'лянути, м'ясо а не м'ясо;

2. зубові д, т на дь и ть: вид'ять а не в'ж'ять, хот'ять а не хоч'ять;

3. сичащі с, з на съ и зь: ся а не ша, з'ять а не ж'ать.

4. М'ягкі звуки ж, ч, щ стоять зновъ часто безъ видимої причини (передъ твердимъ а): ж'ати, часто, щ'асте и т. д.

Тота двоякість що до м'ягчення звуків, тота неправильність посередъ самого язика поучає насъ достаточнo, що въ розвою нашої бесіди дві головні доби (епoки) розрізняти належить. Въ першій добі п'овстали м'ягчення першоступневі, въ другій м'ягчення другоступневі.

Если м'ягчень другоступневихъ у першій добі розвою руського язика не було, то конечно признать мусимо, що у тихъ словахъ руськихъ, де ті другі м'ягчення теперъ приходять, йотовані самогoлосні первісно не находили ся. У першій добі не могло ся писати; тяжко, м'ягкий, взяти и т. д., бо по духу бесіди мусило бъ тоді стояти: чажко (або штажко), млягкий, вжати и т. д. Повстали отже сі м'ягчення другоступневі въ ту пору, коли первісна самогoлосна, а тою було ф перейшла на я.¹⁾

Зъ того приходимо до заключення:

1. Де въ руськімъ язичі передъ я стоять сугoлосні д, т, з, с, б, в, м, ц, — тамъ було початкове ф: вид'ять, тяжко, ся, взяти, дев'ять, м'ясо, п'ять и пр.

2. Де въ руськімъ язичі передъ а станули звуки ж, ч, щ, безъ видимої причини (якъ и. пр. у всіхъ кореняхъ слівъ) — тамъ таке а повстало такожъ зъ ф: щ'асте, часто, ж'ати и т. д.

Тимимъ способомъ зъ самої будови руської бесіди, изъ її внутрішної неправильности, доходимо до важного відариття, що самогoлосна носова ф у першій добі розвою нашого язика находилася и що її сліди посередъ бесіди такъ суть численні, що вона легко всюда відарити дасться — лекше навіть якъ зъ польської бесіди, де обі носові самогoлосні въ великімъ неладі поперемиювали си: *sząć (szęża) wystąpić (występywać), wziąć м. wziąć, widzą м. widzę, widzę м. widzą* и т. д.

Само собою розумієся, що слова п'яний и дякъ не мали первобитного ф. Сугoлосні п и д станули

¹⁾ я есть въ руцннй двояке: коріinne и походне. Коріinne приходило и въ старославянськїмъ язичі; місто походного стояло ф.

у сихъ словахъ лишъ случайно передъ я, а то за- для випавшого я: п'яний дякъ.¹⁾

Изъ сказаного видно, що ф есть старшимъ звукомъ відъ походного я; воно есть такожъ правильніше, бо віддає лучче етимологию: имѣ (имен—и), жети (ж-н-у) и т. д.

Слідівъ носового ф въ руськімъ язичі не находимо; ф перейшло на у такъ якъ ъ зійшлося зъ самогoлосною и. Причина, для чого ф и ъ безъ сліду затратили ся, лежить въ тімъ, що обі сі самогoлосні вже давніше, въ кореняхъ слівъ дуже рідко уживалися або навіть перемиювалися (особливо въ староруськімъ язичі).

Заходить еще питання, коли перемина самогoлоснихъ ф и а на я и у въ руцннй збулася? Очевидно тоді, коли и инші самогласні старославянські поперемиювалися коли ъ и ь стратили вартість самогoлосної, коли ь (ê) перейшло на ѣ (ъі) коли о стиснене перейшло на і. Така перемина відбулася досить давно въ язичі руськімъ, коли пробиваєся въ давнихъ пам'ятникахъ нашої письменности: шз. м. изъ (въ зборнику Святослава зъ р. 1073); моѣ, моѣѣ (у руськихъ літописяхъ); трійчій м. тройчій (въ договорі Олега зъ Греками зъ р. 912) и т. д.

¹⁾ Ми пишемо звичайно: Слав'янинъ, слав'янськый. В стоить передъ я, зъ чого виходило бъ що я заступає давнє ф. Однакo ся догадка хибна, бо по духу давного язика не може ф стояти передъ и. Правильна форма була би: Славенинъ або Словенинъ, славенськый або словенськый. Несторъ, лише всіхъ нинішнихъ реформаторівъ языковихъ писавъ: словінськый — котру форму, яко найправильнішу, и ми прийняти повинні.

В І С Т І.

Въ Загребі (Аграм) виходить чвертьрочними випусками литературне исьмо п. в. „Književna zabava hrvatsko-srbska“ Велимира Гал. Досі вийшли вже два випуски и продаються: I. по зниженій ціні 35 кр. а II. по 30 кр. а. в. — оба випуски разомъ стоять 60 кр. а. в. Поручаючи се исьмо Ш. Родимцяма, надіємо ся, що найдуть ся люде, охотні познакомити ся зъ нашими братами Хорватами и їхъ словесностю.

Пренумераційні гроші просимо вислати до книгарні: „Fr. Suppau (Albrecht et Fiedler) in Agram.“

Общество любимцівъ росейської литературы въ Москві постановило видати „Словарь русскихъ писателей.“

БИБЛИОГРАФИЯ.

Сими диями вийшла „Народная история Руси часть II,“ написана В. А. Дідичкима, перепечатана въ „Галичанина“, литературного додатку до „Слова“. Продається по 50 кр. а. в.

Головні помічники при редакції: Г. Зварський, М. Коссаць, Дрѣ В. Адамовський, Ом. Шарницький, Дрѣ К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼

• Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

(Дальше.)

Середъ сміху пішли ми дальше, а коли ма-
лисьмо вступати до сіній, щобъ відвідати колегу,
виходивъ вінъ власне зъ дому. По звиклімъ приви-
танню Пошумійко припавъ до него и спитавъ не-
терпеливо:

„Хто проживає въ сій камяниці?“

— Перепрашаю, що не можу служити, бо
спішу на лекцію, — відповівъ нашъ колега и зби-
рався до відходу.

Пошумійко схопивъ колегу, якъ колись - то
мене на проході и ставъ умильно просити, щобъ
той вернувся до дому.

По довгій просьбі рішився колега затрима-
тись хвильку и ставъ говорити новолісенько:

— Хто тутъ проживає? А вамъ на що?

„Потімъ скажу, тільки говоріть борзо“, від-
повівъ Пошумійко.

— Тутъ на долі, — цідить помало колега, —
живє одинъ швецъ, сторожъ камяниці и зецеръ зъ
друкарні зъ родиною.

„Ей, тихъ мині не потрібно, най собі живуть
здорові, але хто більше?“ спитавъ нетерпеливо
Пошумійко, махаючи рукою.

— На першімъ поверсі...

„Ага! на першімъ поверсі“, підхопивъ Пошу-
мійко, „проживає панна....“

— Здаєтця, що панна, — цідивъ колега, —
бо всі її панною називають....“

„Молода, гарна, чорнява“... правивъ весело По-
шумійко.

— А, Боже борони! — відповівъ колега —
панна ся була колись молода, але теперъ уже по-
старілася и має зъ 50 літъ, гарна, здаєтця, ніколи
не була, а бодай теперъ сєго на ній не видно, чор-
нявою мусіла колись бути, але теперъ волосъ її
змінився на сребрянний; єсть-то дуже сварлива...

„Досить, досить! не про сєсю питаю,“ затур-
котівъ Пошумійко, а тріпаючи руками и ногами
мавъ, здаєтця, велику охоту потягнути нудяра-ко-
легу палицею черезъ плечі.

„То може на другімъ поверсі? спитавъ рос-
пачливо Пошумійко.

— На другімъ поверсі, — тягне поволісенько
колега, — —

„Ахъ, бійтєся Бога, говоріть борше, чи вамъ
язикъ за короткий? якъ же можна такъ помало
губу отвирати“, нетерпеливо проговоривъ Пошу-
мійко.

— Ну, ну! снажу вамъ скоро, бо самъ не маю
часу; на другімъ поверсі проживає пенсіонований
поручникъ зъ родиною; відъ якогось часу заслабъ
на очи и немає въ вільнихъ хвиляхъ навітьъ въ шахи
зъ кимъ заграти.

Пошумійко посинівъ відъ гніву, а обернув-
шися до мене, сказавъ: „ходімъ, то якийсь осель
відъ світа, нема зъ нимъ що говорити“, а до ко-
леги озвався: „перепрашаю, що я васъ затримавъ
и бъ вамъ радивъ спішитися, бо година лекції
минає“ и уклонившися насмішливо, обернувся на-
задъ до мене.

— „Що жъ вінъ виненъ, що въ єго камяниці
немає сєї панни, за котрою ви глядаєте; розповівъ
вамъ зо стратою години, о що питалисьте, то жъ
не маєте чога за єго услугу гніватися.“

„Правда!“ сказавъ Пошумійко, отямившися
відъ гніву, приступивъ до колеги и озвався до него:
„А видите, що забулисьте мині вичислити всіхъ
мешканцівъ тої камяниці, бо не казалисьте, що й
ви тутъ мешкаєте, а коли ви ласкаві, то позвольте
що васъ відвідаємо въ вашій хаті, бо однако часъ
лекції минає, и вамъ запізно — подавъ руку єму
и наставився йти до єго хати.

— Правда, що вже пізно мині йти на лекцію,
то жъ прошу васъ до себе на поговірку,.... але
не далисьте мині докінчити; кромі всіхъ вичисле-

нихъ, проживав проти моїхъ дверей на перцінцъ поверсі дійсно одна пані зъ красною дівцею, здається дочкою. Дівця ся дійсно чорнива, гарного росту, словомъ, дуже займаючого лица. Виходить щоденно на прохідъ о 12-ій годині въ полудне, але якъ називається не знаю. Коли ви ласкаві мене відвідувати, то будете могли частіше її видати, коли вамъ на тімъ що залежить.

„Що? якъ? дійсно? вона тутъ? напроти васъ?“ запитавъ урадований Пошумійко. „Ходімъ скорше, заразъ ще нині до васъ спроваджуся. — Чорнява, зъ синими очима? Се певно вона!“

— Чи зъ синими очима — не знаю, бо я її не дуже придивлявся, але ходіть, а будете могли самі переконатися, відповівъ колега йдучи вільнимъ крокомъ зо мною по сходахъ, міжъ тимъ якъ Пошумійко кілька сходівъ наразъ перескакувавъ, споглядаючи нетерпеливо на наші повільний хідъ.

„Борше, борше ходіть, отвирайте, де въ котрихъ дверяхъ, я заразъ, нині ще спроваджуся до васъ!“

— Се буде трудно, бо моя хата маленька, на двоохъ не буде місця, але якъ схочете приходити до мене, то дуже прошу, будемъ могли навіть разомъ учитися.

„Добре, добре, буду у васъ сидіти и не рушуся, будемо учитися, а якъ би я не мігъ, то ви самі, я вамъ не буду перешкоджувати, борони Господи!“

Колега отворивъ свій покій и просивъ насъ вийти. Вже малисьмо вступати до хати, коли Пошумійко, не зважаючи на низькі двері, якъ звичайно розтріпаний, шибачучися на всі боки, зачипивъ високимъ капелюхомъ о одвірокъ; капелюхъ злетівъ зъ голови и почавъ по сходахъ на долину котитися. Пошумійко пустився за нимъ ажъ ту зъ противнихъ дверей дався чути веселий, звучний сміхъ молодого дівчати. Пошумійко споглянувъ на двері, але зобачивъ тільки, якъ замигтіла рум'яна тварь, и кавалочокъ зеленої сукні, що зникла за дверми.

„То вона, зъ певністю вона!“ покликнувъ Пошумійко, и влетівъ, скачучи зъ радости, до хати колеги.

Сиділи ми довший часъ у колеги и говорили про всячину, та Пошумійко бувъ все тільки однимъ зайнятий, переривавъ нашу розмову тисячними запитами, якъ тільки въ камяниці заскрипіли які двері, заразъ вибігавъ вінъ до сіний, чи не побачить свої чорнявої дівчини. Довго годі було намовити Пошумійка, щобъ вертавъ до дому, наконець відійшлисьмо, а Пошумійко обіцявъ въ незабарі назадъ повернути.

Вернувши домівъ, Пошумійко вираблявъ два, шумівъ мовъ божевільний зъ радости, що винайшовъ місце, де ёго идеаль проживав. Очевидно годі було ёго затримати дома; по цілихъ дняхъ ходивъ попередъ камяницю, то пересиджувавъ у колеги, а коли того не заставъ дома, ходивъ, мовъ жовнярь на варті, при дверяхъ. Вечеромъ вертавъ вінъ змучений домівъ и тоді ми або укладали всілякі плани, або вигадували способи, якъ би запізнатися зъ незнаємимъ идеаломъ. Тисячні гадки подававъ вінъ, одні видавалися ліпші якъ другі, насміялисьмося чимало, а въ кінці засиплявъ вінъ, не перестаючи и въ сні маячити про свою чорняву дівцю.

Черезъ довгий часъ відвідувавъ Пошумійко своёго колегу щоденно, при тімъ однако жъ не перешкоджувавъ тому, бо все тільки чекавъ въ дверехъ, чи не покажетця ёго мила.

Спершу дівци не зважала на него. Але дізнавшись, що сі звідини її тичатця, виходила частіше, ніби за якоюсь орудкою, знаходила ніби якусь перешкоду въ скорімъ отвиранню дверей и тимъ способомъ давала довше на себе глядіти, споглядала й сама часто на Пошумійка, а часомъ навіть усміхалася. Пошумійко тоді упливавъ въ радости, мовъ муха въ сметані, бувъ мовъ би въ раю. Але не довго вдоволявся вінъ сею німою любовию. Найбільше гризло ёго се, що відъ нікого, навіть відъ сторожа и служниці не мігъ довідатися нічого ближшого про сю родину, ба навіть именн ані матери, ані дочки. Вінъ хотівъ конечно познакомитися зъ ними, бувати въ їхъ домі, говорити словами, не тільки серцемъ и очима, зъ своєю милою. Кождого дня укладавъ вінъ способи тисячні, добрі, злі и смішні на перемену, однако жъ ані одного не мавъ вінъ смілости и сили перепровадити. Любовъ правдива всть несміла, — Пошумійко на правду влюбився.

Одного разу, ущасливлений усміхомъ милої, прийшовъ до дому и ставъ якъ звичайно укладати нові способи, якъ би ближше познакомитися. На конець сівъ, написавъ листъ, запечатувавъ въ німъ свою фотографію и передавъ сей листъ черезъ служницю, котра по части ёго сторону держала.

Щасливий вернувъ вінъ до дому и ожидавъ відповіді. За кілька годинъ приносить служниця пожаданий відписъ и поздоровлення відъ свої панци.

Пошумійко не знавъ зъ радости що робити, обдарувавъ щедро служницю и ставъ, відчитуючи по кільцанайцять разъ французьку адресу списану женською рукою, мовъ божевільний скаркати и обціловувати листъ. Я сміявся сердешно зъ того скакання, ажъ тутъ Пошумійко, распечатувавши

листь, почервонів на разъ зъ гніву, подеръ листъ на дрібні кавалочки и розсіявши їх по хаті ставъ гнівно по нихъ доптати ногами.

Въ листі, замість відпису, списані були короткі моралі рукою женською, а въ відповідь на фотографію кавалочокъ скриптівъ зъ римського права. Збитка сего зробивъ, якъ пізніше довідалисьмося, нашъ колега, повільний вправді, але веселого успособлення. Змовившись зъ панною, відписали сей листъ и вложили скрипта, на знакъ, щобъ Пошумійко учився.

Насердився Пошумійко чимало и прирікъ собі, що про свою милу зовсімъ забуде и навіть въ її кам'яниці не покажетця. Але то вже було мабуть за пізно, що бь викоринити єю любовь, а забути про свою милу, не було у него досить сили. Часто сидівъ вінъ сумний, але не разъ якъ би зъ сорому силувався прибрати веселий поглядъ, ставъ свистати, співати, скакати, але все те не мало ціхи правдивої веселости. Вінъ ставъ ще більше ростріпанімъ и легкодушнимъ якъ перше. Кілька день додержавъ слова и утікавъ скоро нашою улицею, щобъ не побачитися зъ своєю милою, але мало-помало ставъ несміло грядіти на кам'яницю, ишовъ повільніше, оглядався, стававъ, а навіть зачавъ переходитися передъ кам'яницею панни, а о 12-ій годині въ полудне не затримававъ би єго въ хаті на шнурку. Словомъ пригдушена на хвилю приклонність стала зновъ озиватися.

Трафився одного разу красний день, — погода що ажъ серце радувалося, розіллалася по божімъ світі, все спішило, щобъ нею користатися. Пошумійко вийшовъ якъ звичайно на прохідъ, однако жъ, якъ все ростріпаній, взявъ замість палички — парасоль. Снімъ разомъ єго ростріпанне вийшло на єго користь. Коло полудня явилася хмарка, а дощъ грубими каплями ставъ розганяти проходжуючихъ. Кождий спішивъ, щобъ де небудь укритися, бо ніхто не надіявся дощу. Пошумійко одинъ розпнявъ парасоль и шовъ свободно улицями, споглядаючи за утікаючими дівчатами.

Въ тімъ побачивъ вінъ якъ єго мила скоримъ крокомъ поспішала домівъ, засланяючи своє гарне личко передъ дощемъ. Пошумійко прискочивъ до дівниці, и почервонівши якъ варений ракъ промовивъ:

„Коли позволите, то відведу васъ до дому“.

Більше не мігъ вінъ зъ радости промовити, тільки подавъ її руку. Дівниця відповіла тільки рум'янцемъ, сховалася підъ парасоль и німо йшли обов, обов часомъ зглянувшись разомъ, та мисли пленталися, а губа нічого не могла промовити.

Пошумійко не знавъ зъ радости, що дієтця, вінъ радъ би бувъ, щобъ дощъ тревавъ хочъ таімъ довго якъ за часівъ Ноя, а хата дівниці бодай о сто миль віддалена. Навіть не стямився Пошумійко, якъ вийшли обов до кам'яниці, де єго мила прожила. При відході, дякуючи єму, напінула дівниця, чому вінъ ніколи їх не відвідав. Тоді Пошумійко розтворивши губу хотівъ промовити: пані! та вимовивъ тільки: па... и не стямився скорше зъ сего ошоломлення, ажъ веселий сміхъ дівчати долетівъ зъ першого поверху до єго ушей.

Прибігши до дому оповідавъ вінъ середъ сміху, співу и свисту ростріпаню свою пригду и збирався при тімъ на перше відвіданне.

День сей бувъ очевидно дуже щасливий для Пошумійка, бо й удалося єму подибати свою милу, а при тімъ ще запрошено єго на вечірку, що мала відбутися на другий тиждень въ четверъ.

Надурно силився бь я описувати втіху щасливого Пошумійка; досить сказати, що погодився зъ колегою, котрий зробивъ єму збитка зъ листомъ, поскикувавъ всякихъ ремісниківъ, щобъ єго на ново відъ нігъ до голови убрали, словомъ, такий бувъ зайнятий наступаючимъ четвергомъ, що й мині вже се накучилось и я мало що єго не просивъ, щобъ вибрався зъ моєї хати. Надійшовъ на конецъ означений день. Пошумійко нетерпеливо споглядає на годинничкъ, примірює одіжъ, причісуєтця и всілякі вирабляє дива. Ажъ тутъ хтось запукавъ, а на запрошення вийшовъ порядно убраній немолодий чоловікъ дуже приятнихъ чертъ лица и спитавъ: чи тутъ проживає Петро Пошумійко?

Петро обернувся на сей запитъ и поскочивъ привитати своєго отця.

Познакомившись обопільно, сталисьмо то про се, то про те говорити. Бесіда йшла скоро, бо Петро бувъ въ добрімъ гуморі, а отець єго такожъ веселий чоловікъ, — часъ минавъ борзо. По якімсь часі спитавъ старій Пошумійко своєго сина:

— Чи ти річи пересушуєшъ, сину, чи де вибрався на вечеръ?

„Ей то нічо, отакъ, я хотівъ... просили мене нині на вечеръ до знаємихъ — тожъ такъ... ніби треба піти“, відповівъ Петро недовольний, що розмова на те поле сходить.

— А дежъ то? спитавъ отець.

„Ту въ однімъ домі, дуже поряднімъ, просили мене...“

— Хто просивъ тебе, — міщане, урядники...

„Міщане дуже порядні и образовані люде...“

— А давно вже знаєся зъ ними? буваєшъ тамъ часто?

„Відь початку року я познакомився и буваю майже щоденно“.

— Ну, то добре, бо я гадавъ, що се яка церимоніяльна візита, котру годі буде опустити, але коли ти такъ добре знакомии и такъ часто буваєшъ, то не будуть гніватися, а ще до того якъ вискажешъ, зъ якої причини ти не явився.

„Якъ-то? чому?“ спитавъ заклопотаний Петро и скривився, якъ би укусивъ недозрілої квасниці

— Чого ти такъ скривився, Петруню, — запитавъ отець, — може ти чого слабій?

„Ні, такъ щось стрянуло въ голові“, сказавъ Петро и взявся за голову.

— Чи ти віддавъ листъ до кривнячки, що я тобі давъ при від'їзді? спитавъ отець.

„О, заразъ, якъ тільки приїхавъ я сюди“, відповівъ сміло зарум'янілий Пошумійко.

— И буваєшъ тамъ часто?

„Дуже часто, якъ тільки часъ маю!“

— То очевидно бависся добре! А правда, що вони тебе щиро приймають; — а дочка гарна дівчина?

„О, дуже, дуже!“ відповівъ Петро, не радъ, що бесіда на той предметъ зійшла, опасаючись щобъ не зрадивъ передъ отцемъ своєї холюдності для кривнячки.

— То жъ буваючи у кривнячки, будешъ знати, що нині її ім'янини и я власне того приїхавъ, щобъ зъ тобою піти, — сказавъ отець.

„А якъ же буде зъ моїми запросинами?“ спитавъ несміло заклопотаний Петро.

— Ну, якъ разъ відмовишъ одинъ вечеръ знакомимъ для отця и ім'янинъ кривнячки, то жъ не повинні бъ вони гніватися.

Петро засумувавъ. Перечитися зъ отцемъ було годі. Вінъ не говоривъ ані одного слова, але зъ лиця видно було, що приїздъ отця въ той самий день, а ще більше ім'янини тітки, були йому не конче пожадані.

Старий Пошумійко відійшовъ за всілякими справунками и просивъ сина, щобъ прийшовъ въ вечеръ до кривнячки.

„А, то скарана година зъ тими кривнячками“, відозвався Петро по відході отця, „виділи ви мій клопіть? Що тутъ теперъ робити? Радьте мині бо мало, що не збожеволю зъ тими ім'янини!“

— „Га! та йти треба конечно“, сказавъ я.

„А якъ же буде зъ моїми запросинами на вечеръ нинішній?“

— „Треба понехати!“

„Що? для якихъ тамъ ім'янинъ незнаємої, старої, затабаченої кривнячки не бути на вечері у милої, — того не зроблю, най дієтця що хоче. Не

піду, напишу листъ до отця, що я слабій, що не можу — — що — —“ и покрутивъ распачливо головою и руками.

— „Не може такъ бути відповівъ я, „коли отець вашъ казавъ приходити до кривнячки, то треба тамъ ити.“

„Ну, а де жъ її шукати? Я сказавъ отцеві, що листъ віддавъ я и буваю у сеї кривнячки, то жъ годі було його питатися, де вона проживає!“

— „А, якъ же називається?“ питаю.

„Ба; та жъ то само можу я и васъ запитати.“

— „Та жъ маєте на адресі написано!“

„Ага, написано! Перечитайте, коли можете. Мій отець пише и такъ дуже не виразно, а ще письмо замазалося такъ, що замість адреси тільки чорну смугу видно.“

Дійсно, мимо всякої волі годі було адресу на листі відчитати, бо не тільки письмо було замазане, але листъ німнятий до непізнання.

Довгий часъ ходивъ Петро по хаті, а зъ лица и рухівъ видно було яку боротьбу въ душі вінъ перебував. Годі бо було не послухати отця, але жъ не було у него сили оперти ся бажанню серця. Судьба завистна, здається, завзялася на безталанного Петра, щобъ відбити назадъ човенъ на повне море, коли вінъ вже бувъ близько пристани.

(Конецъ буде.)

ПЕРВИЙ ПЕРИОДЪ КОЗАЦТВА

одъ його початку до ворогування зъ Ляхами.

(Конецъ.)

Споглянувши тільки на степові наші могили дорозумівсся, яка була на Україні перша робота духові людському. Багацько вже могилъ позб'ювано плугами, багацько поросконувано на селітряні буртї; отъ же й досі дивувця захожий, скільки на сій плодющій землі нароблено гробовищъ, становищъ, городищъ, сторожовихъ шанцівъ и иншого земляного сїпання. Деякі кўргани та городовища позоставались певно зъ варязькихъ усобиць або й зъ давнішого, доисторичного періоду; деякі роблені за часівъ боротьби зъ Ордою, а багацько й такихъ, що навпослі, якъ переказує пісня, обкипіли кровью „козацькою половиною изъ ляцькою.“ Усяка нова осада українська починала своє діло зъ того, що сипала на вкруги селища валъ, а оддалік у полі робила висові могили розкидуючи їхъ такъ, щобъ сторожа сторожу бачила и про татарськихъ хижаківъ остерегала своїхъ селянъ. Відъ осади до осади простягались рядомъ сторожові могили, и тимъ способомъ дознавалась Україна, звідкіля їй сподіватись гордяньського нападу. Ба й ко-

ронне військо іднєсь „лежанна“ свого на узгрянничяхъ, якъ не було війни, мусило, по військово-вому порядку сипати сторожові могили; на Вкраїні жъ постади особні до такого діла люде, такъ звані могильники. Про нихъ часто споминають судові и инші шпартгали на рівні зъ будниками, що робили на пущахъ буди до попелівъ и шмальцюги, броварниками, що заробляли хлібъ у пивоварняхъ, и винниками, що по винницяхъ топили печи та шаровали казани. Могильники великого стóяли у козацькихъ походахъ на панівъ: усяке таборище козацьке за малу годину огороджувалось ровомъ и валомъ; козакъ, до стріляння зъ своїхъ пищаль семипятнихъ звичайно залягали по ямахъ, такъ званихъ долнахъ; не дещуляли імъ и гармати у такому захисті, попередъ шанцівъ козацькихъ бували густо повикопувані ямки, щобъ не вганявъ панський комінникъ за сміливими військами дъ окопу; уміли жъ вони підводити и порохові мни попідъ ворожимъ станомъ. Тимъ же то найкраща була въ козанівъ пора до воювання — літо або осінь. Околський, знавши, яко самовидецъ, звичаї козацькі, пише: „Зіма — лютий ворогъ козацький, бо шкода козакамъ у морозъ копати землю.“⁴¹⁾ Ото жъ обличчє України скрізь позначене насипищами: то — німа літописъ оборони рідного краю нашого відъ поганцівъ и боротьта за ёго зъ неситими панями.

Поки дійшло до боротьби своїхъ изъ своїми за людську волю на визволеній кровью землі, самі пани сеймуючи підіймали тутъ народнєго козакуватого духа. Не одного завзятого здобичника похваляли вони за напади на хижу татарву и не разъ бувала въ їхъ шані сміливому простолюдцеві мовъ гербованому воїнові. Нужда перемиляє право, а на Вкраїні велика була нужда заступатись кимъ небудь відъ азіятівъ, що разъ-по-разъ нівечили панські осадн и господарство. Ясвано було по Речі Посполитій, що хто бъ зъ великихъ виноватцівъ, зъ инфамусівъ и банитъ, прослуживъ на узгрянничі своїмъ коштомъ чверть року та вславився якимъ значнимъ діломъ, зъ того здіймалась инфамия и баниция. Не одинъ же бо такий прибувавъ на Вкраїну, важивъ своє життє проти Горди и заслужувавъ свою давню честь у Речи Посполитої. Хто жъ вертався до домівки, а хто застрявавъ до віку міжъ козацтвомъ и надававъ ёму ті звичаї сеймового буяння, що ними стояла давня Польща. Широкі простори узгряннішні зъ Дикими Полями передъ очима давали кождому розгуляти свого духа широко безъ упину, а й надто, що на голосний

козацький поїлмъ заразъ купидись гетові до бою люде зъ могильниківъ, будниківъ, броварниківъ, винниківъ и всякого иншого ремесства.

Тимъ часомъ якъ одні сеймові пани потурали українській волі, аби вбезпечити королівщини й волости відъ гордимського нападу, другі добірали способу її приборкати. Королівська політика то закликала козацтво підъ коронний прапоръ, то оголошувала проти ёго универсали, а иноді робила разомъ одно и друге. Черезъ таку непорядну сеймову роботу на Вкраїні постадо дві осередні кушн, до котрихъ приставали такі або инші люде. Кому була зъ того користь, щобъ узяло гору право польске, той нахилявъ Україну підъ сеймові устава; а хто сподівався собі вжитку відъ руського права той прамувавъ до життя вольного и зверхникомъ своїмъ уважавъ громаду, а не вряду шляхту. Що більшъ убезпечувалось ратайське господарство по панських добрахъ черезъ козацьку охоту боротьби зъ азіятами, то все важче налягали панські офіціалности и осадчі на міщанъ и селянъ за податки и відбутки, а що ширше розливалась по Вкраїні козацьна слава піснями та оповіданнями, то глибше западала у кожне хоробре серце думка про ту волю, що мав навкруги себе Дикі Поля и Чорне море. Осягнути підъ свої осадн и займища весь полудень и східъ за Київомъ, Каневомъ, Черкасами, Білою Церквою и далі до самої Волицчини, пани розуміли Вкраїну другою Польщею, и всюди почали заводити право польске. Що року більше впливали вони селянъ відъ походу на заробітки у Дикі Поля и за Пероги, приневолювали їхъ всіми способами до ратайства, прибільшували зъ нихъ медову й иншу данину, видумали поволовщину и шокуховщину, оддавали въ аренду рибні уходи, побірали велике мито за торги по ярмаркахъ, а далі завели таку жъ якъ и въ Польщі панщину. Відъ чого втікали давні люде на вольну Україну зъ по надъ Висли до Бару, відъ Бару по підъ Київъ, звідтіля по за Білу Церкву и на Сулу, а другимъ шляхомъ до Львова, Галича, Брацлавля, Каменця,—все те лихо пособувалось разомъ зъ панськими порядками и польськимъ правомъ слідомъ за ними. Зъ України нікуда було втігати дальшъ, хиба въ татарську и турецьку неволю. Приходилось—або підлягти польському праву, або стояти за давню громадську рівноправність, хочъ би й до загибну! Козакъ, опанувавши Нигъ, стались притулкомъ волі, що заступала була її шляхта всіма сторонами. Роспечалась довга війна міжъ тими, що вважали землю своїмъ надбаннемъ черезъ королівські або сеймові надання, и тими, що купували займища въ Татаръ своєю одвагою, міжъ тими, що мали волю, унаслідовану зъ гербами, и тими, що почували її въ хороброму серці

⁴¹⁾ Dyaryusz Transakcyi wojennej między Wojskiem Koronnem i Zaporoskiem w r. 1637.

зъ самої природи; міжъ тими, що величались могутими панами преднами, и тими, що самі „здобували славу козацькому військові“. Ся польско-козацька война доказала того, що жадоба панування закоренилась глибоко у ляцькому серці и сталась Ляхові ёго вірою; що, зрікшись права панувати надъ Русинномъ, зрікся бъ вінъ своєї політичної будучини; що, переставши лядувати, стався бъ вінъ зъ Ляха тимъ же Русинномъ; що, усвятивши право громадське замість панського, чи все одно — право руське замість польского, тимъ самимъ повернувъ би вінъ велику славу предківську у велику неславу. Не що жъ бо инше була Русь у Речи Посполитій польській, якъ живе джерело народної волі, которе не дало себе загатити. Що тільки въ польскому народі зосталось незадавлене все воно зъ по за Висли до тієї волі ринуло, сили ій прибільшувало, на Україні въ щирю Русь перероджувалось и руськимъ духомъ проти ляцького духа вставало. Боротьба була нерівна міжъ двома стихіями, міжъ аристократвомъ и демосомъ, бо аристократво лицарськими замками підпиралось, а демось мавъ своєю твержею дики пустині; аристократво браталось ізъ потужними просвіщеними народами, а демось хибя въ номадній горди шукавъ підмоги; аристократво кохалось у високій культурі, а демось умівъ тільки купами передъ ёго німецькою арматою лягати. Боротьба нескінчилась ні погибелю сили, що допевнялась Русь у Польщу претворити, ані визволомъ громадського права зъ підъ права панського. Обернувши въ нівець могутце королівство, що постало силою польского права, не воздвигъ руський народний духъ на великихъ пожарахъ и гробовищахъ хвалебної волі, а тільки давъ новимъ хижакамъ замість хижаківъ давнихъ темне панування своє розпростерти. Та все жъ вінъ приробивъ щось кривавими жертвами до великого діла великого всемирного переверту, що идеаломъ народної слави поставивъ однакову волю кожної людини и розливання достатківъ проміжъ усіма громадянами. Боротьба руського духу ще не сповнилась: шкода жъ вимагати зъ неї свідомої користи середъ самого заходу. Коли велика русько-українська семъя не вдовольнилась тими идеалами, що передъ очі ій ставлено, коли въ упадкові своєму вона що-разу про свій рідній идеаль дбала и зъ малими, нікчемними силами зновъ та зновъ починала своє зопсоване діло; то певно буде колись по тому якась користь просвіщенному мирові.

Зъ окрешківъ Ю. Федьковича.

I.

Я не учився въ кобзу грати,
Въ німецькі школи не ходивъ
За книжковъ вірші віршувати,
Я не видавъ волоськихъ дивъ
Неукъ неукій Черногіръя! —
До топірця, а не до ліри
Рука мозолова здалась!
У темний лісь, не на Парнась,
Иди гулять опришківъ сину,
Иди зъ ручницею гулять,
Доки відъ неї не загинешъ,
Доки твій званий кресний братъ
Не забере криваву зброю
И не сховає вразъ зъ тобою!
Крісь ти бувъ батько, воля мати,
Зелений гай и школа й хата,
И більше пісні ти не чувъ,
Якъ ту, що чорний лісь ти гувъ!..

II.

А ти кажешъ, наша музо,
Що будешъ вітала? —
Амінъ, амінъ Пречистая,
Велика, Святая,
Вітай у насъ якъ то сонце
По великій ночи,
Нехай утнемъ дрібні слези,
Заплакані очі,
И на волю подивимся —
Забудетця горе,
И духъ новий въ насъ заграє,
Якъ голубе море,
И воскресемо на ново
Зъ тяжкої могили,
Й нову пісню заспіваємъ
Нововъ добровъ силовъ,
И вернетця наша воля —
А може ще й слава,
И за кривду поспитаємъ
У братівъ лукавихъ,
И зъ дижмовъ намъ вертатимуть
Кровъ нашу пролиту.
Насъ карали. катували —
И ми будемъ бити;
Всі котюзі по заслугі —
Такъ ходять по світі. —
А Божий судъ мусить бути
Во віки и віки.

III.

Душе ти моя — зхаменись!
До Бога не тобі літати

Тимъ кононемъ прудкокрилатимъ,
Не стакнешь ти, не долетишь,
А замордована упадешь,
И середь загалу пропадешь,
Якъ середь степу той мотиль,
Якъ та хмариночка у горахъ,
Піску зеренце середь моря,
Стебло солімки середь хвиль,
Запорошиночка въ безладі —
Такъ ти, душе моя, пропадешь!...

IV.

Якъ то въ світі докоротать
Немилого віку!...
Боже правий, Боже добрий,
Великий нашъ світе,
Колись давъ ми иншу душу,
И инші давъ груди,
Чому не давъ иншу землю,
Не давъ другі люде,
Щобъ на мене о ні, Боже,
Ти нічо не виненъ,
А та душа сама винна,
Боли вона гине,
Чого пішла на облаки?...
Душе нещаслива,
Тутъ Богъ казавъ пробувати,
Тутъ наша могила,
Не на небі!...

V.

Творці слава на небесіхъ
Во віки и віки!
Вінъ не водить якъ кішечку
Стебломъ чоловіка,
Вінъ давъ ёму добрий розумъ —
Вінъ давъ ёму волю,
Вінъ давъ ёму въ живу душу
Живущі глаголи,
И здорове кріпке серце
У здоровій груди.
Не ховайте скарби ваші
Нерозумні люде,
Не закопуйте у землю,
Бо буде карати,
И виросте въ вашихъ домахъ
Буйрянь середь хати.

VI.

Лети, думо, де думашь
И не збуниняйся,
Нехай собі беруть тіло —
Відь душі імъ засі!
Нехай собі беруть тіло —
Въ кайдани окрутять

А духъ Божий во вікъ волень
Во вікъ не окутий,
И не всадять ёго въ пута
Московські Нерони,
Не рознесуть конитами
Всі татарські коні,
А що срібло, а що злато —
Беріть собі злато,
А ми будемъ и безъ срібла —
Золота багаті!

Чисте серце. чиста совість —
Отъ наші пурпури!
Ваша слава, ваша доля
Мене не одурять,

Якъ и ёго не одурили
Ті помазанні брехачі
Відь юности и до могили!
Вни нарobili колачівъ —
Не коровайнихъ, а залізнихъ —
Та муть мабуть сами їхъ їсти!

— * * * —

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сегочасности

(Написавъ И. Нечуй.)

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Кажуть, що простий, сільській народъ не тільки темний, але й мертвий, що то — темна, мертва купа, котрою можна орудовати, якъ кому завгодно, котрою можна правувати, куди кому хочеця. Такий панський, аристократичний поглядъ на народъ матиме тинь правди тоді, якъ будемо звертати увагу не на всю историю народнёго життя, а тільки на якунебудь частину; якъ будемо спиятися думкою на десятиахъ роківъ народнёго життя, а не на сотняхъ літъ народнёго историчнёго розвитку.

Правда, що сила стороння, сила политична, сила одного чоловіка, або кількохъ людей стоячихъ на тихъ місцяхъ, звідкіль плине историчний впливъ на життя народа, людей пануючихъ тими стежками, кудю примуе розвиття народнёго життя, — така сила може орудовати и не простимъ тільки народомъ, а навіть людьми стоячими на високихъ східцяхъ европейської цивілізації. Не буде намъ дивно, коли така сила вертітме народомъ, якъ мертвимъ тіломъ, не питаючись ёго, ламаючи ёго по своїй вподобі. Але все таки, поміркувавши о минувшій и сегочасній исторні народа, треба буде признатись, що народне життя можна потрощити й поламати въ цурпалля, та не вбити на віки, не

згубити зь світа. Така сила може морочити людей, але тільки на часъ, одночасно й годинно. Є міра всьому на світі. Народъ терпять до пори, до часу. Стара, покійна Польща вкупі зь єзуїтами нівечила Український народъ; а вінъ терпівъ, доки була мога и струснувъ Польщу, якъ стару піджику грушу, устлавши землю лядськими головами тоді, якъ сама Польща думала, що її діло на Україні зовсімъ зробляне.....

Народъ не лежить на віки — вічні мертвимъ нерушимимъ камінємъ на перепутті исторіи и цивілізації, и не можна сказати, що вінъ бувъ мертвою підвалиною великого будовання людськості. Вінъ цілою купою переступає ступіні розвитку відомі въ исторіи, черпаючи життя изъ своїхъ природнихъ жерель, тільки не швидко, не хапаючись, ледві, ледві сотнями літъ міряючи коженъ ступінь свого историчнѣго руху, втягаючись въ цивілізацію и впливаючи зь своїхъ власнихъ підставъ на цивілізацію....

Нашъ Український народъ не такий темний, якъ де — кому здавця, и зовсімъ не мертвий, щобъ зь єго можна було користуватись кожному по євоїй вподобі. Вінъ переживъ всею купою великі историчні епохи, цілимъ гуртомъ піднимався, боровся, гинувъ за віру й волю, одбивався одъ ворогівъ. На полі правдиво-народнѣго историчнѣго життя вінъ народъ бувалий, знаючий. Неразъ вінъ перевертавъ порядки заведені чужими людьми на єго землі и розпочинавъ историчне життя изъ власнихъ жерель. Теперъ вінъ прибитий, але не вбитий. Вінъ має дуже славу минувшійсть, и минувшійсть не дуже давню, щобъ зовсімъ її забути... Вона ще живе въ єго пам'яті, въ славному козацькому епосі. На придніпровзі все те, — ще ніби діло вчерашнѣго дня. Нашъ народъ темний тимъ, що не вчений, якъ и звичайний сільській народъ. Підъ панськимъ ярмомъ ніколи и єму було и въ гори глянути, не то — що гадати о просвіті й науці. Єго діти пасли скарбові свині та поганяли панські воли на панському лану....

Чи думає справді теперъ що-небудь нашъ Український народъ, той хліборобъ чорний, котрий годує громаду своєю працею? А коли вінъ думає, то які єго думкі та гадки? Чи хоче вінъ чого, чи бажає вінъ чого? Куди плинуть єго бажання, куди веде єго воля, куди прямують єго ідеали? А може вінъ оре та сіє, проливає піть, и гадає тільки объ завтрѣму? А може вінъ спинився на тій думці, що єго доля, то доля сірого вола, гірка, віковична праця? А може та чудова пісня нашого народу, то гудіння зеленого гаю, шумъ дїброви, пісня соловейка, що замірає міжъ зеленимъ листомъ, въ тем-

ному лісі, гине десь въ піднебеснѣму просторі, ненарокомъ тільки потішаючи приятніші людські уха? Кудижъ правує той ледві примітний рухъ народа? А може то рухъ команші, що ворушиця на однімъ місці, перепиняючи одна одній стежку.

Дуже помилниця той, хто думатиме, що въ Українському народові згасло всяке життя, що нимъ не водить ніяка дума, ніяке чуття, що вінъ живе аби-день до вечера, дбаючи тільки для прохарчування свого, для плати подушного, для материяльного заробітку.

За міру розвитку цивілізованої нації звичайне приймають її літературу. По літературі видно, якъ глибоко йде релігійне життя нації, якъ високо піднялася просвіта розуму, куди йде її політичне життя. Література, се ціла пережита, давня и сѣгочасня исторія нації, се сама нація виявлена въ своїхъ кращихъ привідцяхъ усебочнѣго розвитку, котрі давали всьому привідъ, зробивши свої думи громадськимъ скарбомъ. Сѣгочасня література якої-небудь нації показує намъ, чого вона хоче, що вона думає, якою стежкою прямує, и які цілі вона собі призначила. Те жъ саме, тільки въ маленькихъ рамцяхъ, можна прикласти и до народнѣго життя. Нашъ народъ має свою не книжню літературу, котру не посміли зневажити навіть закляті єго вороги. Єго не книжніми творами ми будемо мірати єго розвитку. Тамъ тільки можна постерегти потайні думи народні, бажання, ідеали. Въ своїхъ пісняхъ, приказкахъ, казкахъ думахъ народъ не таївся ні передъ кимъ. Тамъ виявилась вся душа народа, єго поглядъ навкруги себе, тамъ ми вислідимо єго світоглядъ.

Потреба знати свій народъ, єго світоглядъ, єго духъ — стоить теперъ ма черзі. Наша українська література вийшла вже изъ сповитку, починає міцно ставати на ногахъ. Правдиво народня по своїй підставі вона може йти тільки поручъ зь народнімъ життямъ и не повинна одрізнятись одъ народнѣй думи, народнѣго бажання, народнѣго духа. Схибнувши навіть трохи на-бікъ одъ чисто-народнѣго духа, вона не потрапить до цілі, навіть стратить правдиву цілі и може пошкодити народові. Одаючи добрий впливъ на моральне и материяльне життя народа, література повинна бути добродіємъ задля свого народу, вести єго туди, куди примують єго историчні и національні інстинкти. Въ останню годину виявилось дуже багато верховодівъ котрі ваялися за велике діло — дати историчній привідъ нашому народові; виявилось багато и такихъ людей, у котрихъ сверблять руки, щобъ загартати нашъ народъ и вернути єго життя по своїй вподобі задля досягнення до своєї цілі. Не-

хай же самъ народъ своїми власними устами промовить за себе слово, заступниця за свою придішню долю!..

(Дальше буде).

Дещо за поселення угорської України
Русинами и за унію церкви православної угорських
Русунівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улявъ Ц. въ Відню.)

„Обри! Обри! Ховайся добре!“ повторяє ще нині инколи мужикъ галицько-або угорсько-руський, хочъ не знає значіння историчнѣго сихъ слівъ що такъ гарно складаються. И на Подніпрянщині незнає дитина, чого такъ перелякається коли граються зъ другими, хлопъ яке знарошна покрикне: Татари! Татари! мовби зловіще слово, смерть та помогу воно виголосило, такъ потрусились и порозбігались усі, щобъ по закуткахъ поховатись. Знавъ колись пра-прадідъ козацької дитини, чому бусурманське имя на Русі такої смутної слави нажило, знавъ и Русичъ угорський у 7-му и 8-му віку до волі, що то значило попастися уневолю Обрамъ, котрихъ сучасні западні літописі Аварами прозивали. Хочъ би ми и не мали ниякихъ переданихъ писанихъ, що колись Обри зъ Русинами зустрінулись, то вже наведена пословиця мусилабъ насъ, яти тому віру. И нелегонько було відай нашому народові поручъ Обрівъ сусідувати, не веселе мусить жилось ему й життя, коли по 1000 и більшъ літѣхъ згадана пересторога у пам'яті народній не загирилася. Подніпрянська Українаци не легче упоралась зъ Ордами азийськими. Изъ її підялось товариство запорозьке, котре, маючи за плечима ціле ядро руського народу, відперало успішно лицарською силою напади ордъ поганськихъ. Хочъ деколи Турки або Татари заливали на короткій часъ степи укрїнські, то однакъ не приносило те великої шкоди долі народній, такъ якъ и лихоліття могольське не загирило народові руському ні одної ступи землі батьківської, и не знивощило русько-слав'янської народності на загарбанихъ опілляхъ. — Не такъ доводилося жити угорськимъ Русинамъ, яки відлучені мало приступнимъ діломъ гіръ угорсько-семигородськихъ и галицько-угорськихъ відъ своїхъ братівъ надніпрянськихъ и надністранськихъ не здумали відбиватися своїми власними силами відъ чужихъ нападівъ. Колись то римська Панонія, майже те саме що нинішня Угорщина, була ареною дикихъ ордъ, Гунівъ, Лонгобардівъ, Гепидівъ, Готівъ, Герулівъ, Обрівъ, Угрівъ, Моголівъ, та Турківъ зъ одної, а Німцівъ и пізніше Австрияківъ зъ

другої сторони.—Часъ, коли північна часть Угорщини заселилась руськимъ народомъ, яку долю вінъ тамъ зъ давна переживъ, коли и відъ кого віру св. Евангелія приймивъ и якъ далеко котрі вороги и коли ёго зъ урожайнихъ долинъ Панонської площини на Підгір'я та на верховини Мармарозького, Берексаського и Земленського комитату витиснули, яки порядки въ ёго були, доки чужий скнптръ не загарбавъ ёго підъ свою владу, на всі ті питання годі відповісти. Бо коли ми ще нині не много більше чуємо за Угорську Русь, якъ за небесне царство хинське, то не диво, що ні Грекъ Геродотъ (котрий північну та східню Европу въ коллективнімъ змислі Скитами залюднює) за Агатирзівъ, ні Римляне за Анартівъ (котрі то народи у тодішніхъ часахъ по підъ горами карпатськими відай сиділи) не більше знали, якъ те що сі и ті були варварами непросвіченими. Споминка за Обрівъ въ народі нашімъ — хочъ темна, — но переконає насъ, що вже въ 8-імъ віці, сли ще не впередъ — Русини въ Панонії находились, и коли літописці византийські згадують, що цісаръ Гераклий р. 620 п. Хр. при обляженню Царгороду черезъ Обрівъ посольство до Біло-Хорватівъ (такъ Византийці Русинівъ називали) за помічю виправивъ, и що дика орда Обрівъ дійсно зъ підъ мурівъ столиці уступила, що на зближаючуса помічъ руську догадуватися каже, то не маємо причини похибуватись, що тоті самі Біло-Хорвати-Русини вже глибоко на полудне посунулись були. Тисою та Дунаємъ тягнули вои до Балкану и мали повну причину Грекамъ, котрихъ такъ якъ и їхъ орда Обрівъ трівожила, помічъ нести. Потверджуетця те ще и тимъ, що саме тоді Лонгобарди въ Панонії винищили Гепидівъ, и самі вимандрували до Італії, черезъ що велика часть Панонії вилюднилась, и сусіднимъ охотникамъ отворомъ станула.¹⁾

¹⁾ Тимъ не хотіли ми однакъ доказувати, що Русини теперъ у первий разъ до Панонії замандрували, а лише довести, що вони при кінці 6. віку могли спустятися Тисою та Дунаємъ глубше на низини панонські. Хочъ на старі свідочтва відкликатись намъ годі, кажемо однако, що руське населення на верховинахъ и на підгір'ю угорськимъ у тихъ часахъ звершилося, коли Русини на галицькихъ земляхъ (червоній Русі) осіли — то всть: въ давняхъ передхристовихъ рокахъ.

Ніколи однако не посунулись Русини тамъ далеко на полудне, якъ тоді, коли одна часть зъ нихъ підъ назвою Білохорватівъ (Хорватъ значить тільки що гір'якъ; корінь того слова є „горбъ“) черезъ Панонію надъ Драву и Саву тягнула и надъ Балканомъ поселилась. Ціла східня половина Панонії була въ їхъ рукахъ.

Коли тота вандрівка звершилась, ми не знаємо, — здається що тоді, коли Лонгобардове зъ Гепидами боролись а опісля Панонію опустили и до Італії звернули. За сихъ плечима відбувся похідъ Біло-Хорватівъ на Балканъ и

Сучасно майже зь тими проявами посувалася велика громада южних Слав'янъ горі Дравою и Савою и залляла балканський півостровъ, Далмацію, Истрию, Країну, Карантанію, Стирню и низшу Австрію, котра ще въ 9-імъ віці п. Хр. „землею Слав'янською“ звалась. На низинахъ Тиси подибалась передна сторожа южнихъ Слав'янъ зь своїми братьми Русинами — Білохорватами. Більша половина Европи находилась тоді въ посіданню Слав'янъ, а суття Германівъ здавалось дуже непевнимъ, коли північні Слав'яне посередкомъ Русинівъ — Білохорватівъ подали у Панонії южнимъ брагамъ руку и двома дорогами т. є, Дравою и Савою на юзі а низною сіверо-германською на півночи стали котитися мовъ та хвиля потопова безъ уину до Рену. — Въ тімъ бігу спинили їхъ Обри, могольскій народъ, який горі Дунаємъ кочуючи, ажъ до Панонії зайшовъ и клиномъ міжъ Слав'янъ вбившись, північнихъ зь южними розірвавъ а самъ міжъ Тисою и Дунаємъ підбитимъ народомъ заволодівъ. Такимъ робомъ зістали вандрівки слав'янські зьупинені а въ наступуючихъ вікахъ тратили уже крайні щепи на заході, не маючи міжъ собою ніякої єдності, мало помалу часті своїхъ земель. — Германия подужала, віттакъ тихъ черезъ Обрівъ а опісля и черезъ Угрівъ ослабленихъ Слав'янъ и витискала або винародовляла їхъ мечемъ и висшою просвітою. Русини, котрі на Панонськихъ площинахъ вже такъ буйно розжилися були, мусіли, щоби уйти тяжкій неволі лютихъ Обрівъ, або у гори, або черезъ Бескідъ назадъ у Галичину вертатись. Опісля заблескотіла імъ ще разъ надія вернутися на оставлені вино-родні долини Тиси та Дунаю, коли Обри ославлені Карломъ Великимъ імъ и другимъ Слав'янамъ опору більше ставити не були въ силі. Опущені Обрами простори по підъ гори — *deserta Avagorum* — залюднились навіть дійсно зновъ працєвитимъ та супокійнимъ населеннемъ руськимъ, и здавця зьуміли Русини зь ослаблення Обрівъ добре користуватись, коли сі (недавно ще такі тяжкі гнобителі) та початку 9. віку до Людвика Побожного виправди посольство жалуючись що Слав'яне не дають імъ и супокійно дихати.

Не довелось однакъ Русинамъ батьківської землі въ давнихъ границяхъ дохарапатися, и хочъ вони поволи до Дунаю по другий разъ зсуватись зачали, такъ нестало імъ сили дикимъ Болгарамъ

те було, якъ ми думаємо причиною, за для якої єго заходні літописці не добавили. Витиснені на ново Обрами въ надъ Дунаю и Тиси, користувались опісля Русини каждою способною и свобідною хвилею, щоби страчене повискати, поки Мадяри разъ на завше всіхъ Слав'янъ зь низинъ Панонськихъ не прогнали.

опертись, котрі зь останками Обрівъ зіллявшись, Русинівъ и другихъ наддунайськихъ Слав'янъ придавнили. Но коли удалось імъ велику часть Сербо-Хорватівъ, зь котрими опісля зіллялись, підбити, залляли вони низини панонські и залюднювали їх, о вілько тні пустинею лежали, южними Слав'янами, котрі такимъ робомъ въ короткімъ часі головне населенне великої части Балкану відъ Тракіи и Македонії ажъ до Мункачівського Підгір'я постановили¹⁾

¹⁾ Шафарикъ: *Slavische Alterthümer* II-106; Biedermann: *Die Ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. Innsbruck 2-ter Theil 1. Heft* сторона 40. Сей учений, азъ исторією русько-угорського народу дуже обнакомлений мужъ, допускавця на стороні 41. блуду, впевняючи, що перші Русини на Угорщині осіли ажъ сучасно зь заняттямъ Панонії черезъ Угрівъ при кінці 9-го віку. Слова єго суть: *Ich kann mit der Behauptung Schafariks, dass die ungarischen Ruthenen — und wäre es auch nur theilweise — Urbewohner Ungarns sind; mich unmöglich einverstanden erklären, doch gebe ich zu, dass weisse Chorwaten und Serben von jeher mit ihren Heerden oberungarische Gegenden besuchten und sich zeitweilig dasselbst aufhielten.* На стороні 43. допускає историкъ той більше словами: *Dass die Ruthenen zwar keine Urbewohner Ungarns sind, jedoch allerdings schon vor der Ankunft der Magyaren oder wenigstens bevor diese das nord-östliche Ungarn in Besitz nahmen hier Occupationsversuche machten und Rechte ausübten, denen gegenüber die magyarische Invasion nur die Bedeutung einer vollendeten Thatsache hat.* Чому вінъ однако не хоче допустити що Русини ривночасно Галичину и Панонію заселили, що одець и той самий поривъ вандрівничий, котрий Русинівъ азъ степівъ українськихъ до Дуїстра и навіть ажъ до Висли завівъ, їхъ и до Панонії (а въ 6-імъ віці ажъ до Драви и Сави підъ назвою Біло-Хорватівъ) спровадивъ, неможемо доміркуватись. Хочъ намъ до справдженя нашого висказу такъ само доказівъ не достает, якъ Бідерманнві до єго гшютея, то маємо ми за собою докази аналогічні, котрі нашъ догадъ историчією правдою майже становлять. Кождий нарідъ тягнувъ въ вандрівкахъ своїхъ такъ довго и далеко, поки цілий не помістився. Наваль Русинівъ закарпатськихъ бувъ такъ сильний (якъ здавця тому, що на нихъ відъ сходу и відъ чорного моря, могольскі народи тисли), що для нихъ опісля при кінці 6-го віку и низинъ панонськихъ замало було и що вони задля того ажъ до Сави и Драви тягнути мусіли. Не було причини, яка бь їхъ слувала покидати урожайні и опорожені долини панонські, а натомість селитись ажъ підъ горами балканськими. Ми одже беремо се за певне, що такъ якъ єсть річчю, неможливою, щоби Русини були знаходились тоді надъ Дніпромъ и Вислою, и щоби їхъ сучасно на наддніпрянськімъ Поділлію — безъ причини — було нестало, такъ само було би річчю неприродною, сли би Біло-Хорвати-Русини, мандруючи зь за Карпати зь Балкану черезъ опорожену Панонію, тую були не заселили. Мотивъ, котримъ Бідерманн свою гадку підперав, що перші Русини до Панонії ажъ сучасно зь Уграми зайшли, відносенця до того, що ми нічого за те не чуємо, щоби вони зь Болгарами, котрі передъ заняттямъ Панонії черезъ Мадярівъ ажъ до гіръ мункачівськихъ своє панованне розвели, своїхъ земель и свободи боронячи, поратились були. Той довідъ не переконує насъ однако, бо годі те все лізжю назвати, про що сучаснихъ докладнихъ звістотъ не

Такимъ робомъ дальше розширенися Русинівъ вже перешлилось и зістало мебаромъ цілкомъ зъупинене, коли нова хвиля походівъ народнихъ цілу Панонию залляла. Мадярські бо орди прикотились рівночасно двома дорогами до Панонії: одна кочуючи на юзі горі Дунаємъ — за котру и Несторъ згадає — друга же скрізь червону Русь и гори въ князівстві галицькімъ. Безъименний нотаръ Белі вістить, що галицькі Русини показали Уграмъ дорогу черезъ гори, и що до орди угорської 2000 лугарівъ и 3000 сучопійнихъ галицько-руськихъ селянъ придучилося. Въ околиці мункачівській зустрінули Арпада висланники болгарського князя Салаяна, котрий и обіцявъ дикимъ наїздникамъ купеня землі надъ рікою Шаєю (Sajo). Въ короткімъ часі розширилися Угри по цілій Панонії; підъ їхъ ружжємъ упало велике моравське князівство, яке и східню Панонию обіймало, и болгарсько-славянська держава, о кілько вона по туйбічъ Дунаю

має хочъ би якъ ось ту про розширенися Болгарівъ ажъ по гори карпатські; въ друге не мали Русини навітьъ прияти оператись Болгарамъ, котрі їхъ зъ осель не проганяли, противно порожні простори Панонії людомъ славянськимъ заселити старались. Наконецъ пригадуємъ и те, що число родовитихъ Болгарівъ-Моголівъ дуже мале було, и що цілий той похід Болгарівъ, щобъ заняти Панонию вічимъ другимъ не бувъ, якъ поворотомъ Сербо-Хорватівъ на низини Дунайські, де вони зъ Русинами, зъ котрими передъ 3-ма віками одно и те саме становили — подибались. Звісно далій и те, що заледво вікъ одинъ проминувъ, а вже Болгари зъ Сербо-Хорватами въ одно зіллялись, лишивши невішнимъ Болгарамъ-Славянамъ своє ім'я.

Заледво одже вишли Обри, котрі колись кляномъ въ нарідъ сербо-хорвато-руський були вбилися, якъ зъ обохъ сторінъ той самий нарідъ — на Бескиді підъ специфічнимъ именемъ Русинівъ а на Балкані Сербо-Болгарівъ — на стародавні батківські низини кинувся. Місце, у якому Русини зъ южними Славянами подибались, намъ незвісне; звісне ино те, що сі останні взяли верхъ надъ Русинами, якъ здається по тій причині, що водився у їхъ воїнний духъ дякихъ могольських Болгарівъ. Сей народъ не живъ однакъ въ Панонії своїми громадами, не вдовольнявся пануваннемъ надъ Славянами, яко надъ массою народною.

Наша гипотеза стається дуже правдоподібною зваживши вступуючі слова безъименного нотаря: „qualiter etiam ipsi Sclavi de terra Bulgariae conducti fuerunt ad confinium Ruthenorum (Hist: Car. 12).“ Накולי бъ тоді Русинівъ въ Панонії не було, то бувъ би той хроністъ уживъ слівъ „usque ad alpes Ruthenorum“, якъ Карпати у середовічнихъ угорськихъ літописцівъ зовутця.

Тутъ примітимо, що византийський цїсаръ Константиъ (VI) Порфирогенітъ згадає за „Бабїні-гори“, котрі вінъ *Βαβινάρεια* (місто *Βαβινάρεια* - *babia gora*) називає. На оціаляхъ, зъ вітки Хорвати виїшли були, мешкали за єго часівъ „*Βόγι*“ — наші боїки. Зъ того видно що ще тоді руське населення ажъ до Висли и „Бабїної гори“ сягало.

розширилась була¹⁾. Що найурожайніші долини и низини панонської площини забрали Мадяри для себе и витиснули Русинівъ зъ надъ „синього Дунаю“ за котрий тільки глуха згадка въ співанкахъ та думахъ руськихъ лишилась. Одна часть Русинівъ посунулась назадъ у верховини и за гори до Галичини, друга лишилась розпорошена поміжъ Мадярами, а ще инша розплилася въ мадярському и другихъ Славянськихъ народахъ. Якъ далеко ще й підъ угорськимъ пануваннемъ руські границі сягали, показують глибоко въ Угорщині лежачі місцевості, котрі ще нині, хочъ самими Мадярами заселені, руськими звутьця, и за для того до свого имени слово „*orosz*“ яко придатокъ мають, якъ н. пр. *Orosz, Kis-Orosz, Nagy-Orosz, Orosz-Gadna, Oroszvar* (Карльбургъ въ візельбурськімъ комитаті²⁾). Слїди руського осадництва находятьця ще по туйбічъ Тиси, надъ Дунаємъ, въ степу Дебричинськімъ а навітьъ на крайнихъ границахъ західнихъ угорського королєвства, де Русини однак по більшій часті винародовились, себъ то: пословачилися³⁾.

¹⁾ Поміжъ дарами, які Арпадъ князеві Салаянові заславъ, находилося такожъ 12 руськихъ дичать. Безъименний нотаръ Белі за се въ 14. відділі своєї исторії: „*Tunc dux Arpad inito consilio eodem etiam misit nuntios suos ad Salanum ducem et misit ei 12 albos equos et 12 camelos et 12 pueros Cumanicos et Ducissa*“ (розуміється жінка Арпадова а дочка Галицького князя) „*12 puellas Ruthenicas prudentissimas et pelles ermelinas et 12 Zobollos et 12 palia deaurata*“ и т. д.

²⁾ *Basilowits: Brevis notitia foundationis Theodori Koryatowicz etc. Cassoviae 1799 II ст. 78; Czörnig: Etnographiae II. etc. ст. 146.*

³⁾ Въ *Nyir-Eghaza*, глибоко міжъ Мадярами — калвіністами, находитьця по нині руське приходство яко передня сторожа Русинівъ.

Одинъ чернець зъ монастира мункачівського (зъ гори чернецької) оповідавъ мнї р. 1866, що въ епархії Пряшівській вже підъ нашими очима кілька тисячъ Русинівъ зъсловачилось, и приймало лат. обрядъ. Статистичні данї доказують однак, що елементъ мадярський, котрий ся бувъ въ 17. 18. віці сильно на землю руську втиснувъ, въ 19. віці підъ нашими очима зчезав. Причиною тому буде, якъ здається, той обстановокъ, що пани-поміщики угорські, по цілковитімъ уступленню Туркії зъ низинъ угорськихъ, зъ Підгір'я назадъ на Дунай и Тису вертатись стали. Наколь їхъ та двораківъ не стало, не вадужали спорадично розкинені громадки мадярські довше Русинамъ оператися, и зіллялись о кілько міжъ перепанно-руськимъ народомъ находилися, посередкомъ Сотанівъ зъ Русинами и Словаками.

При конскрипції въ року 1787 числено въ Земненськімъ комитеті (*Zemplin*) 120 мадярськихъ, 3 німецькихъ, 170 словацькихъ а 158 руськихъ громадъ; въ угварськімъ ком. 58 мадярськихъ, 65 слов., а 87 руськихъ; въ Марморошу: 5 мад., 1 нім., 88 руськихъ, 50 волоськихъ; въ берездаськімъ ком. 70 мад., 5 нім., 1 слов., а 190 руськихъ громадъ. Відъ тогд часу до нині зменшилось число мадярськихъ громадъ дуже а особливо въ угварськімъ ко-

В І С Т І.

— Уже другий рік виходить у Києві під редакцією А. Андріяшева „народная газета югозападного края: Другъ народа“. Завданнямъ того письма єсть просвіта українського народу — ціль величя, спасенна, такъ що жъ, коли при тій роботі тяжко не доглянути тенденції чи побічної, чи таки головної: заглушити рідне українське слово, навчити нарідь відцуруватися свого матернього язика и свої народности. Тяжко що бъ зъ такої роботи вийшовъ який хосенъ правдивий, тривалий. П. Андріяшевъ хочачи зъавторизовати своє негідне поступованне такожъ и прилюднимъ осудомъ, надрукувавъ у Київськимъ народнімъ календарі на р. 1867; „*Братское слово южнорусса землякамъ, кошорые не хошяшъ довольсво-вашься обще-рускимъ книжнымъ языкомъ а хлопочушъ о шомъ, чшобы выдумашъ новыи книжныи малороссійскій языкъ и на немъ учишъ народъ*“. Якъ вже самъ заголовокъ такъ тежъ и ціла стаття ажъ кишить найбезчельнішою лежею идіотичнимъ недобачаннемъ фактівъ, софистичнимъ крутарствомъ.... — Редакція „Друга народнаго“ видає такожъ „Сборникъ статей для народнаго чтенія“, а въ 2. випуску (р. 1868) міжъ инчимъ находимо московський перевідъ „Перекотиполя“

митаті. Въ Палозі живъ передъ 8 роками тільки одинъ чоловікъ, що говоривъ добре по малярськи. Въ громаді Висока вигинувъ въ остатнихъ 80 рокахъ мад. елементъ до крихти. Тоті ренегати носять лишъ имена малярські. Велика часть шляхти руської змадяризувалася, однак дєлка не соромитця звати себе руською, хочъ не прийшла вона ще до самовіжи народної. До її вичислюють широко розкоренені родини: Ладомирськихъ, Ладиянськихъ, Долинаївъ, Добрянськихъ, Кричалювськихъ Андерківъ и Бачинськихъ. Коли не відъ нинішного такъ відъ будущого покоління сповідатися, що будуть сесі родини стояти на чолі тимъ, котрі відъ народа учитимуться, и на відворотъ подадуть єму правдиву просвіту.

Родина Бачинськихъ зайшла въ Галичини и має ще нині дипломъ короля Вигмунта III зъ року 1830. Рідъ свій виводить вона зъ литовського княжеского роду. Зъ круга тої родини вийшовъ славний Владика мункачівський Андрій, родомъ зъ Бенетини, де що до нині головне гніздо Бачинськихъ знаходитця.

Духовничі виводять свій рідъ зъ родини князівъ московськихъ: Черкавськихъ. Ихъ пра-прадідъ бравъ уділя въ ворохобні стрілецькій за часівъ Петра Вел. и мусівъ, щобъ ся лютому цареві въ руки не попасти, въ Москви утікати. Віттакъ скоронився вінъ въ селі угорсько-руськимъ Тополя, земинського комитату, де черезъ довгий часъ яко понамаръ церковний въ біді и нужді проживавъ, поки тодішній, мункачівський владика, примітивши у єму великі дари духа на приходника села Тополі не висвативъ єго.

Основнянемка и „Тополі“ Шевченка, але при обохъ творахъ примічено на долі: „Ивлечемо (sic) изъ книги и т. д.“ „Древнія русскія пѣсни на берегахъ р. Вислы,“ котрі присуджує М. Максимовичъ Русинамъ живучимъ въ Карпатськихъ горахъ, видруковані въ тимъ Сборникъ-у етимологією; не знати якъ будуть їхъ відчитувати „хорошія Ярославки, которыя омывають ноги свои бѣлыя на берегахъ Волги“?

— Сими днями опустила печатню Ставропигійську „Книга общихъ законѣвъ обывательскихъ“ накладомъ К. Кміцікевича ц. к. совітника при суді апеліційнімъ у Львові, — продається въ книгарняхъ: Института Ставропигійського, П. П. Чайковського, Губриновича и Бодєка у Львові по дуже уміркованій ціні 2 зр. А. В.

Діло се, такъ важне для кожного Русина, підданого аустрийського, єсть дословнимъ переводомъ кодексу німецького, списане плавною и чистою руською мовою. Воно, съ своєю всюди консеквентно захованою термінологією, уможливає намъ теперъ руського язика въ судовихъ ділахъ употребляти. На подання въ руськимъ язичі, де уживано тої термінології, може хто не-будь сміло домагатися відповіді въ руськимъ язичі, въ противнімъ разі скарга, внесена до ц. к. суду апеліційного спровадить дотичну низшу власть судову на дорогу витичену розпорядженнями вис. министерства державного и вис. министерствъ правосуддя и ділъ внутреннихъ.

— Въ коломиійській печатні п. М. Білоуса вийшла не давно „Руска Пекарня“. Книжка тая завандрувала сими днями и до Львова; продається въ книгарні Института Ставропигійського по ціні 80 кр. ав. — Мова въ сімъ ділі досить плавна — руська; внутрішню вартість хай оцінять наші газдині-кухарки.

ЗАПРОСИНИ ДО ПРЕДПЛАТИ.

Зъ днемъ 1-мъ (13-имъ л.) Жовтня зачинається 4-те чвертьрочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на четверте чвертьрочче, просимо о скорє надсиланне грошей пренумераційнихъ, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ заляглости остаються, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший.

Редакція.

головні помічники при редакції: Є. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лукаковский, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходять 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річне вр. 4; шірично вр. 2; чвертьрічне вр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменниця „Народнѣго Дому“, (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2

ЯГОДА.

Черта зъ народнѣго життя

Радмила Лазаревича.

I.

Сумракъ давно вже налягъ на землю, а малі, ще блідаві зорі одна за другою виринали; и чимъ разъ більше смеркалось, тимъ ясніще та ясніще съяли вони. Часомъ полетіла одна за другою оставляючи за собою на часнику золотий слідъ. Місячний блескъ искрівся изъ-за бучиною перелітнихъ гір. За шумомъ зеленого листа и журливого гірського потока грався місяць проринь у тихихъ хвиляхъ бистрого жерела..

Шляхомъ міжъ густими лісами ишовъ въ ту пору молодий парубокъ, тихо співаючи. Тинь деревъ відъ сьязючого місяця падала на шляхъ, авиъ іі легко переступавъ співаючи заодно. За вигономъ въ ліс зносився горбокъ могилками вкритий. Деревляти та камінні хрести, сьязючі проти місяця дивно якось зрушили молодоро парубка; вінъ поспішивъ скоріщою ходою, щобъ скорше минути іхъ, — а тамъ було й село. Але що тільки поспішивъ, роздався глухий голосъ, кличучи ёго по имени. Вінь ставъ якъ окаменілий, почавъ хреститися, и зновъ поступивъ дальше.

— Марку, роздався сей голосъ сильміще якъ впередъ. Марко здумілий поглядавъ на кладовище а потімъ на місяць, що колихався поміжъ зеленими вітями, неначе бь ёго поздоровлявъ...

Въ тимъ почавъ голосъ глухо, безъ настання: — Марку, твоя Ягода вже не любить тебе!..

Марка неначе гримъ побивъ. Тихо вінъ стоявъ кілька хвилинъ и цілий дрожавъ; потімъ махнувъ головою и спішною ходою повернувъ до села, — лишаючи за собою страшне кладовище и тихий місячний блескъ, що мивро крізь шедестяче віття світивъ, и не бачивъ навіть тої тіни що изъ кладовища за парубкомъ ступала. Якъ прийшовъ

Марко въ село, ледви тямивъ себе. Ступивши у хату поклався вінъ, хочъ сонъ не брався ёго. Заодно шумівъ въ ухахъ ёму сей страшний голосъ.

Въ селі було тихо. Ясні зорі миготіли по синёму небу, легкий вітрець грався вітями орішнини то горохівнику и розносивъ пахощі цвітучихъ деревъ. Хороша нічъ и чистий та милий вбздухъ додають сили здоровому чоловікові, та на те жь така тиша по селі тільки Марко боретця зъ тяжкимъ сномъ. Хочъ заплющивъ очі те таки заодно махавъ рукою и говоривъ про якісь русалки, міжъ котрихъ и тую Ягду залічавъ.... Такий бувъ сонъ у Марка.

На другий день вставъ Марко пізніше якъ звичайно; очі ёго забігли кровью, лице пострашніде. — Одягшись — а власне була свята неділя — пішовъ до церкви, и скільки не силувався, щобъ повеселішати та розбити ті гадки такъ годі и годі. Заодно виглядавъ дуже невеселий... Въ церкві було певно людей и Ягода була міжъ ними. Марко стоявъ тихо, віттакъ винувъ по церкві неспокійно окомъ и швидко обернувшись вийшовъ, бо Ягода не здавалась ёму тією, що все; вінъ гадавъ собі, що вона справді русалкою стала якъ про іі говоривъ въ ночі, и що ёго сонъ правду казавъ!

Якъ вийшовъ Марко зъ церкви, спішною ходою спішивъ біля рядівъ хатъ доки не вийшовъ за село. Задуманого завела дорога на кладовище — ажъ издрігнувся побачивши себе тамъ; въ задумі и не знавъ де опиниться, тому и повернувъ, стамившись, назадъ въ село — повіривши ще більше у вчерашню правду. Просто пустився відтамъ до Ягодиної хати.

Ягода стояла коло кліти, Марко підступивъ до іі. Хотівъ вінъ зъ разу запитати въ неі чи любить вона ёго чи ні, та розказати ій про той глухий голосъ при місяцю — але усміхъ Ягоди звернувъ ёго зовсімъ на инші думки; вінъ проговоривъ до іі забувши чого властиво прийшовъ сюди... Ягода не сподівалася ніякої новості почути та тому

була якъ и усе веселою, а Марко не мігъ, якъ звичайно, довго изъ неур розстатися. Сонце стало уже на полудні, коли Марко згадавъ собі що часъ ёму вже домівъ вертатися.

Якъ наставъ вечеръ и зновъ засвітивъ місяць, и зновъ була хороша та мила нічъ, якъ и вчорашня; Маркові опять насунулась тая гадка, що ёму вчора тільки журби завдала була. Вінъ ставъ думати про русалки и відьми — за котрихъ ёго голова була повна ще зъ малку; а наколи згадавъ и про те усе, що мавъ нині Ягоді казати и не сказавъ, такъ приписавъ те вже русалчиному навіту Ягоди. „Вона хоче мене обманути, ввести у яке лихо,“ думавъ собі нашъ Марко, „а що жъ я їй виненъ? нехай радіє, що зновъ буде Омелянова! Однакъ я мушу за все дізнатися — все своїми очима бачити тоді Ягоди!“... Тутъ приостаювився, и обтеръ піть, що довга душевна борба витиснула ёму на чоло, а віттакъ зітхнувъ: Ягоди! Ягоди! закимъ поклався одпочити, хочъ мрія не дала ёму покою до білог^о дня...

На другий день не виходивъ Марко зъ хати, дожидавъ смерку, щобъ пійти знову на могилки и все бачити и про все чути.

Якъ наступила нічъ, поспішивъ вінъ и туди Місячний блескъ освітлявъ потікъ, перебираючи у хвиляхъ та орючи по нихъ срібну борозду. Тисячу зіздъ миготіло на ясному небі — а въ долині на бердахъ блищала мала ватра середъ полонини, по-край котрої утомлений вічаръ снівъ може про свою отару. — Була се правдива русальна нічъ... Марко спинавъ ся по горахъ, коли зъ одної скали й побачивъ ту ясну ватру, а передъ нимъ опинився цілий хороводъ русалокъ. Марко поспішивъ скорішою ходою, щобъ до ватри настигчи. Минавъ вінъ скали и засуви, гори неначе ті стіни, минавъ и потоки, а ватра ніякъ не приближується. Утомлений кинувся на зелену траву, а віттакъ и заснувъ.

Русалки такъ и збіглись до ёго. Одна глядила ёму лице, друга розказувала, що теперъ прийде їхъ цариця, найкраща русалка, щобъ вижидавъ. И справді насунувся срібний облакъ міжъ русалокъ, а зъ ёго и виринула що найгарніща русалка... Марко дививсь пильнійше на її „Се ти Ягоди“ покрикнувъ вінъ и хотівъ її вхопити — але въ тій хвилині пробудився — понадъ ёго головою шумівъ легко вітрець по гілляхъ. Вінъ вставъ, протеръ очи, оглянувся на всі боки, але русалокъ уже не видати, тільки чувъ якъ вони відлетіли пусто регочучися. У ёго нігъ журчавъ потікъ а тихий вітрець похитувавъ вітiami, у далі кружали передъ нимъ все ще ті хо-

роводи русалокъ — ажъ гулькъ затеревніла зора на сході — місяць сточився на край неба, а Марко сумний вертавъ до свого дому.

(Конецъ буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАїнСЬКОГО НАРОДА ВЪ ПРИКЛАДІ ДО ЕГОЧАСНОСТІ

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

І.

Перше питання, котре на самий передъ застоює чергу, то питання объ особности нашого народу. Для насъ Українцівъ — то зайва річъ. Намъ навить стає смішно, якъ почнемо читати мудрі великоруські, польські або галицькі вигадки, де насъ тулять и сюди и туди, и до Москви и до Польщі, тулять люде, котрі не знають насъ, може не бачили насъ зъ роду, маючи на думці свої власні політичні чи літературні цілі, або свої глибокі кешені.... Зъ насъ доволі нашої національної самовіди, нашого саморозуміння, котре намъ позазує левійше асного сонця, чні ми сини, и чніхъ батьківъ діти. Тимъ-то й досі не втихомирлясь тягання объ нашій особности, хоча ми знаємо, що самі наші змагачі дуже слабо вірують въ свої речі и більше рахують на нашу нерозторопність и охайність.

Український народъ одрізняє себе одъ сусідніхъ народівъ. Однихъ вінъ зве не своїми людьми, а другихъ — ворогами. Въ пісняхъ, казкахъ, приказкахъ, бувальщинахъ народъ намъ згадує про Татаръ, Турківъ, Сербівъ, Волохівъ, Німцівъ, Ляхівъ, Москалівъ, Помор'янъ (литовський орденъ) и Литву. О де-якихъ народахъ згадуєця тільки однимъ словомъ, якъ на прикладъ: объ Сербяхъ, Волохахъ, Німцяхъ и инчихъ, котрі ёму нічого не заподіяли, ні лихого, ні доброго. Народъ пам'ятає Литву таки чисто, нарикає її ворогомъ, нехристиянською¹⁾. Але більше підъ Литвою народъ розуміє Білоруське плем'я, слабе, дрібне, котре одбиваєця тільки кошелями та лячками. Турківъ и Татаръ народъ пам'ятає дуже добре, зве їхъ невірою, поганими, котрихъ треба кришити доброду козакові на напусту. Зъ погляду української пісні, здаєця, самъ Богъ создавъ Турківъ и Татаръ задля добутку слави лицареві-козакові.

Найлучше народъ пам'ятає про Москву и Польшу, и найдужче одрізняє себе одъ Ляхівъ и

¹⁾ Весільна пісня: „Быть рус. народа“ Терещенко.

Москалів, од тих сусід; в стримі Україна мусіла бути в найгірших стесунках. Народ неначе задалегідь одгадував, звідкіль йому треба огородити доброю огорожею свій тип.

Погляд народа українського на Поляка, на Польщу, мабуть, не дуже добра відомий кожному Полякові. Найменш, мабуть, невідома та глибина ненависти, яка лежить в досі в серці українського народу. Не кожному Ляхові звісний той тип Ляха-шляхтича, який склався в пам'яті нашого народа.

Ще од давних, козацьких часів зосталася в народі одна пам'ятка об Ляхах, як об нації, королєстві, а друга — об шляхті, о польських панах. Для обмеження польського типа по народньому розумінню ми будемо користуватись тими місцями з народніх творів, де мовиця певно об Ляхах. Місцями о панах ми будемо тільки підпирати попередні аргументи, для додачі цілих і ясности типові, в певній надії, що одно одному не завдять.

В народне українське оповідання, як Богъ создав Ляха, зайнявши його з тіста, и поставив під тином на сонці сушити. Собака прибігла та й заїла Ляха! Тоді Богъ піймав собаку за уши и почав нею махати! Сюди мах! туди мах! та й вискочив... з неї лях! По народнім приказкам¹⁾ Ляхів сотворив не Богъ а дідко и породило їх лихо. Чортъ нестроїв Ляхів усіх на одинъ копиль. И тамъ те панують на світі не Ляхи, а біс та його діти. Тимъ то Ляхи вражі, чортові. Слово „лях“ вважається в народі як лайка. „А щоб трічі лихою став“ клянеця Українець. „Стій чоловіче! не губи душі!“ звичайне одказують на такі речі. Ляхи, по мислі Українця, то народъ здирливий, замірливий, граблячий, злодійський, котрий з давніх днів звик користуватись українським народнім добром на свій пожиток. „Ляше! все, що на тобі, то наше“), наже приказка. Лях дерє з Українця як з лика, здрас жупанъ; яко отець він берє корову и скопець, а пані як мати веліла й теля взяти; не має за кривду пожати чуже жито на ниві. Самъ чортъ не настачить на Ляха ні роботи, ні людей! Цілий тиждень треба йому робити, а в суботу шарварокъ. У неділю ранесенько до церкви задзвонять, а нашого чоловіка на панцину голять³⁾.

Лях, то чоловік лихий, живе він неправдою. Він добрий тоді, як спить, а найдобрійший, як тільки трічі в морду дасть. Ласка панська

— до порога, літомъ гріє, а в зиму кожуха просить. Їго слово тільки тепле. Лях живе неправдою, кидє лихою, любить молитись Богу; по три акафисти в день читає, и по чоловікові глипає. При жирливості й злості він до того ще й налазливий, причепливий. Ліпши його по щоці, а він и другу підставить, дай йому по вусі а він и в — друге хоче; візьме по зубахъ, а ногами ще дригає.

Лях причєпа але тхір, боякий. Не такий Лях в шолі, який в коморі! На шолі він береця зараз до лясу, а показує храбрость тільки в закутку. Вся история козацїня допровадила український народ до переконання в перевазі свої сили над Ляхами. Увесь козацький епосъ, всі козацькі героїчні бувальщини вихваляють лицарську славу козацьку и глузують над Ляхами. Ввесь народъ бувъ свідкомъ свої слави, свої переваги надъ ворогомъ и добре пам'ятає про діла предківъ ніколи не-забутні.

Найлюбіші образи козацьких пісень ті, як козакъ або гетьманъ кришить Ляхів, шаткує як капусту, кладе в снопи, стелить трупомъ поле, попередъ себе вражих Ляхів облавою пре, як зайців, кладе трупомъ Ляха, що й кін не вискочить з під трупу.

„Ой не вспів та козакъ Перебийніс та на коня сісти,
Як узав Ляхів, вражих синів, у снопи класти.
Ой як оглявця козакъ Перебийніс та на ліве плече
Аж вгидъ Дашева та до Волохова кривавя річка тече!
Ой оглявця та козакъ Перебийніс та на правую руку,
Аж не вискочить його буланій кін вгидъ ляцького трупу.
Ой оглявця козакъ Перебийніс та ва джуро малого,
Аж кладе джуро, кладе малій, ще лучче ва його...“)

И до сего часу народня пісня пам'ятає про слабість Ляхів, и свою героїчність. „Козакъ з мушкетомъ стане, и серце в'яне, а Лях од духу вмирає“ наже пісня „лях ховавця по-за вушцями, спадає з коня, ще й землею присипавця!“

В теперішній часъ Поляк-шляхтич в думці нашого народа зовсім обридъ и огидився. На його тепер дивляця, як на гіспанського героя Денъ-Кимота, котрий одягався коліє в паперову зброю и воював з баранами та втраками. Шляхтич-Поляк з'являється в фантазії народа зробленим з перевареної сирватки; в його шабелька на личку, він перевесломъ підперезаний²⁾ Вся його зброя з цуртєв рослинного, а лицарі, з котрими він воюєця, пробачайте — свині. Ось та пісня, котру співають наші хлопці та дівчата од Дніпра до Карпатъ:

¹⁾ Українські приказки. Номіса лист. 19.

²⁾ Тамъ же.

³⁾ Пісня народня.

¹⁾ Народ. пісні Ажар. Метлявського лист. 401.

²⁾ Україн. Приказ. Номіса лист. 19.

Іхавъ ляшокъ морковляний,
 А кінъ буряковий,
 Шапка на німъ зъ огірка
 Кунтушъ лопуховий;
 И шабелька зъ петрушки,
 Похва зъ фасолі,
 Пістолята зъ качана,
 Кулі зъ бараболі,
 И сідельце гарбузове,
 Стремена зъ берези.
 Якъ попався кандибалу
 То ставъ не-тверезий.
 Іхавъ ляшокъ зъ України,
 Підъ нимъ коникъ иляше.
 Постерегли ёго свині,
 „Пожди во ти ляше!“
 Вийнявъ ляшокъ шабельку
 Хтівъ свиней рубати.
 Свині шаблю потрощили,
 Нічимъ воювати!
 Ляшокъ вийнявъ пістоля,
 Хтівъ свиней стріляти.
 Синні кулі похапали
 Нічимъ воювати!
 И сідельце звзіли
 Ляшка проглотили,
 Лишъ стремена зъ берези
 Восталися цілі.¹⁾

Отъ - така доля сѣгодняго польского ли-
 царя смутного виду! Въ одній пісні нащъ се-
 ляннинъ батогомъ навчає Ляшка поважати ёго,
 шапку передъ нимъ здѣмати. Переляканий Ляшокъ
 здѣмає потімъ шапку передъ гускою, лисицею,
 ведмедемъ и дріжить зъ переполоху передъ лис-
 чимъ хвостомъ²⁾. Очевидячки народъ кепкує надъ
 своїмъ давнімъ ворогомъ.

Народня пісня не забуває и про невірність,
 про хитрость и нещирість ляхівську. Правду Ляха
 зве вона гнучкою на всі боки. Панъ и шапку
 здѣмає, а правди въ ёго немає. Знає добре народъ
 и про чваньство и гоноръ шляхецький.

Такий видъ Поляка - шляхтича склався въ
 думахъ, пісняхъ и приказахъ українського на-
 роду, такий вінъ застається и до сѣго часу.

(Дальше буде).

¹⁾ Чтенія общества древност. при Унив. Моск. кн. IV. лст. 485.

²⁾ Тамъ же.

Зъ округівъ Ю. Федьковича.

VIII.

Молилася заручена:
 О Боже мій, Боже!
 Виростай же мою красу
 Въ червону ю рожу.

Волю я рожевити
 Въ гаю процвітати,
 Ніжъ я маю за нелюбомъ
 Свій вікъ коротати.
 Прийде весна недобрая
 На весні охию,
 А якъ піду за нелюба —
 На віки загину.

VIII.

Коби червону ю калину
 Зеленою да жеребиновъ
 вже густо, густо обсадить,
 Щобъ темно якъ въ ночи въ ній було,
 А жалібниці ті зазулі
 Туда злітались гнізда вить.

IX.

Золоті зорі
 Въ облакоморі,
 Якъ білі вівці
 Въ голубихъ горахъ,
 Де той вівчаръ вапъ
 Хмаровъ мандрує,
 Де вінъ сю темну
 Нічъ заночує,
 Чи въ самбіровімъ
 Гаю розмаю,
 Чи де дівчата
 Въ Зельмана грають,
 Чи де въ царіці
 Донечка тужить —
 Вірний мій друже!....

X.

Хто такъ високо
 Хмаровъ мандрує,
 Золотовъ трубковъ
 Вівці гуртує,
 И випасає, и завертає,
 Ще й у тримбіту
 Грає та грає....
 Раю мій, раю!....

XI.

Обертаюсь, — а ті літа,
 Ті молоді мої,
 Машерують за тамборомъ
 Цісарськовъ дороговъ,
 А я стою та дивлюся,
 Та нищечкомъ плачу,
 Та сивію якъ той голубъ!....
 Самъ не знаю за що
 Вони мене покинули!....

ЖИІ.

Місяцю князю;
Білий вівчарю,
Въ золоту сурму
По ночахъ гравшъ,
Далеко видишъ,
Багато чуєшъ,
Де я цю нічку,
Де заночую,
Чи въ Тегерані
Въ рожевімъ гаю,
Де одаліска
Перли збірає? —
Я й самъ не знаю!..

Пошумійко.

Оповідання В. Лучаковського.

(Конець.)

Тимчасомъ стало смеркатися. Петро поглянувъ на годинникъ и, зітхнувши зъ незадоволення, почавъ збиратися. И тутъ явсь всё не велося. То одіжъ не добре приставала, то волосся зде лежало, то хустка розв'язувалася, тутъ щось не ставало, тамъ щось попсовалося, словомъ — гризота, що годі було собі ради дати. Насердившись доволі, удалося нарешті Петрові по довгій мозолі свій стрій скінчити и вінъ пошумівъ, не тамъ, якъ отець бажавъ — до кривнячки, а тамъ, де ёго серце тягнуло — до своєї чорнявої дівниці.

Вийшовъ вінъ зъ хати дуже лихий и сердитий, але опинившись на улиці ставъ добріти. Въ одній хвилі забувъ про вітця, про прикристи які ёму доводилися, вінъ зновъ повеселішавъ. Петро усміхався, гладивъ вусъ, приплёскувавъ волосся и поправлявъ хустку, а якъ побачивъ ясне світло въ вікнахъ кам'яниці, де ёго люба проживала, якъ вступивъ въ двері кам'яниці, серце затовклося скорше, дрозць перейняла ёго, очи занскрилися радостю, однимъ майже скокомъ станувъ Пошумійко передъ дверми и потягнувъ легко за дріть відъ дзвінка.

На привітанне гостя вийшла господиня зъ дочкою, и по звичайній церемонії прийняття запрошено Пошумійка до салону.

Чимало гостей крутилося по гарно устроєнихъ кімнатахъ. Всё свідчило о заможности и великімъ смаку властителейъ. Господина и її дочка причинилися належитимъ поступованнемъ и займаючою бесідою до прийнятности вечерки и доброго гумору гостей. Петро однинився мовъ би въ небі и зъ ёго очей и лица видно було, що певно не

віддавъ би бувъ за нічо въ світі сёго щастя, котрого въ той вечеръ уживавъ.

Панна и її мати дуже старанно и уважно ходили коло Петра, котрий, розумієтця, вмішався въ кільце красавиць. Вже зъ природи бувъ вінъ веселий и дотепний, а якъ усівъ ще коло своєї милої, то ёго слухачки не могли и наслухатися тихъ ёго смішківъ, дотепівъ и побрехинієкъ. Въ бесіді ніхто ёго не перебивавъ. Вправді було багацько ще молодіжи иншої, але всіхъ перевисшавъ Петро и дотепомъ и займаючою бесідою, то жъ мимо волі бувъ вінъ сёгодня проводиромъ въ бесіді. Майже збожеволілий зъ радости правивъ Петро що разъ веселіщі й дотепніщі речі и не зважаючи навіть на иншихъ гостей.

По якімось часі прошено всіхъ до гербати, гості посунулися до иншої кімнати, а Петро користаючись зъ хвилі, въ котрій майже самъ остався зъ милою, прискочивъ до неї и озвався:

„Пані! нинішній вечеръ зістане мині вічно въ памяти, а бъ віддавъ життя за него.“

Панна усміхнулася и відповіла: Дуже насъ то тішить, що добре бавитесь, але при тімъ жалую, що ви перше не були ласкаві до насъ коли завітати.

„Не сміє я, хочъ серце рвалося, але якъ позволите, то буду частіще бувати. Я...“

Хотівъ Петро дальше говорити, ажъ тутъ поклепавъ ёго хтось по рамени. Петро оглянувся и забувъ язикъ въ губі; мовъ скаменілий дивився на — — — отця. На хвилю всё утихло, тільки панна переривала сю тишину инколи свавольнимъ усміхомъ. Петро споглядавъ на всіхъ и самъ не знавъ що зъ нимъ дієтця.

— „Дуже мене то тішить, Петрусю, озвався старий Пошумійко, що ти додержавъ слова и прийшовъ за мною. Я довго ждавъ на тебе и гадавъ, що ти певно пішовъ до тихъ міщанівъ на вечеръ“...

„Якъ-то — то — що-то — то тутъ — —“ гикавъ Петро задивований и не мігъ навіть язикомъ належито обертати.

— „Що-жъ ти такъ задивувався?“ спитавъ ёго отець.

„Та бо я не знаю“...

— „Що жъ не знаєшъ сину?“

„Татуню! се сонъ, чи жартъ?“

— „Що жъ ти гоноришъ?“ відповівъ отець, а тебе не розумію“.

„Але я васъ ще більше.... чи и ви въ сімъ домі такожъ знакові?“

— „Якъ то?! Чи жъ не казавъ я, що умисно приїхавъ я на именини кривнячки?“

А — а де ж та кривлячка,* спитавъ збаламучений Петро.

— „Та ж коли тутъ часто бувашъ, то мушишь знати. Отъ стоить передъ тобою, а мати зайнята при гербаті“.

„Та ж бо я — акуратно — тутъ вибірався на вечеръ, вимовляючися відъ имяниъ кривлячки!“

— И то перший разъ на вечеръ сей —, озвалася панна.

— „Якъ-то, то ви не знаєтеся взаімно и першій разъ бачитеся?“

— О, ні! — відповіла панна зъ усміхомъ, — ми бачилися часто, тільки зъ далека, на улиці, бо Петрусь не хотівъ ближе познакомитися.

„Ага, не хотівъ,“ сказавъ Петро „я не знавъ, що маю таку гарну кривлячку!“

— „А! то жъ привітайся, якъ кривлячкамъ пристойть,“ озвався отець и зближивъ молодихъ до себе.

Панна, зарумянівшись, поцілувала чимъ скорше Петра и утікла закимъ вінъ вспівъ її поцілувати.

Оставши зъ отцемъ, Петро розказавъ всё, що сталося, але зъ лица можна було вбачити, що зъ відкриття сего не конче бувъ вінъ довольний, разъ що тільки тернівъ и трудився, коли зъ кривлячкою мігъ безъ всякихъ трудівъ познакомитися, а потімъ, познакомляючися зъ своєю гарною, чорнявою милою яко зъ кривлячкою, видівъ якъ всі ёго щастні гадки и думки щезали, всі пляни марніли, всі мрії блідніли, любовъ бо милої треба було теперъ замінити на любовъ кривлячки.

— „Що ти такій недовольний, Петрусю?“ запитавъ отець, зміркувавши здаєця ёго гадки, „ти бъ певно волівъ дістати поцілунокъ відъ зовсімъ чужої, якъ відъ своєї кривлячки!“

Петро глянувъ мовчки на вітця, бо справді волівъ би вінъ такъ зъ чужою познакомитися.

— „Та не сумуй на передъ, а послухай! Я тобі роскажу, якъ річи маютьця. Господиня дому — се моя тітечна сестра. Перше проживала вона дуже далеко відъ насъ и я мало коли зъ нею видався, то жъ и ти не мігъ її знати. Чоловікъ її умеръ передъ двома літами и вона, не маючи охоти до господарства, спровадилася до міста. До неї власне давъ я черезъ тебе листъ, (котрого ти не віддавъ), щобъ ти познакомився и якъ видишъ не бувъ би ти певно сего жалуванъ. Въ сусідстві тітки живъ мій щирій приятель и товаришъ швейльний панъ М. зъ скішкою. Якъ зо мною, такъ и зъ тіткою жили вони въ великій приязни. По кількакъ літахъ померли вони обое и лишили доньку и гарний маєтокъ підъ зарядъ тітки. Донька її єсть

панна Евгения, въ котрій ти, якъ виджу, влюбився. Не знаючи майже своїхъ родичівъ, прилягла панна Евгения до тітки, якъ до рідної матери, котра не маючи власнихъ дітний, любить и дбає про ню якъ про рідну свою дитину. Евгения єсть якъ би справді нашою кривлячкою. Я видівъ її ще давніше и вона припала міні до вподоби, отже я бажавъ, щобъ ти зъ нею познакомився, бо й вона сего бажала. Якъ би ти бувъ віддавъ сей листъ, що я тобі передавъ, бувъ бисъ давніше зъ нею познакомився и не одну прикру хвилию, якъ то я видівъ зъ твого оповідання, обминувъ“.

Отець скінчивъ, а Петро ще добру хвилию глядівъ на ёго. Надія назадь вернула, мрії, гадки и думки засняли кращими барвами, будущина мило усміхалася. Сей часъ Петро повеселівъ, и устиснувши вітця пішовъ зъ нимъ до гербати, де очевидно зайнявъ перше місце біля своєї нової кривлячки. Вечеръ проминувъ дуже весело, Петро въ танці, въ забаві и розмові бувъ все першимъ; вінъ бувъ душею товариства, а поглядъ и усміхъ милої надавали ёму що разъ ліпші помисли и більше дотену.

Відъ сего часу Петро не потребувавъ пересиджувати у свого товариша годинами, щобъ побачити свою милу. Вінъ бувъ теперъ у своїй милої щоденнимъ гостемъ, але помимо того допоминався, кілька разівъ прийшовъ, повитання такого, якъ въ першій разъ. Чи кривлячка справді зъ нимъ такъ виталася — не знаю, але такъ міні здаєця, бо кривляка, та ще молодого и гарного не гріхъ и поцілувати. Зъ Петромъ живъ я въ одній хаті до укінчення наукъ, и вінъ бувъ моїмъ сердешнимъ товаришемъ и другомъ, що не одну хмарку життя молодечого прогнавъ, не одинъ жаль, не одну прикрість відвернувъ. Ми жили и любилися якъ Орестъ и Пиллядъ, та Богъ знає, чи знайду другого такого щирого друга й товариша въ моїмъ життю.

По укінченню наукъ Петро оженився зъ своєю гарною кривлячкою и купивъ собі за помочтю свого вітця красну маєтність. Господарюючи пильно но живє щасливо зъ своєю жінкою и просить мене що року на літні місяці до себе.

— ~~сказавъ~~ —

Дещо за поселення угорської України
Русинами и за унию церкви православної угорськихъ
Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Уляшъ Д. зъ Відню.)

II.

Ще тустійший сумракъ, якъ на исторіі поселення підгірї угорсько-руського, лежить на пер-

них картинах історії церковної наших братів закарпатських

Найважливіша подія, яка звершилась на полі розвою релігійного, а яка в історії народності славянсько-руської більші зміни споводувала чим всі другі фізичні, географічні, політичні і етнографічні обставини себ то: відступлення від батьківської світлопоклонної системи релігійної, а прийняття християнства, стоїть перед очима нашими як вузол гордийський, котрого не розв'яжеш, а хіба смілою іпозезою перетнеш. Ми не хочемо однако наших догадієв підсувати під правду історичну, и вдоволимо сянаводом фактієв, котрі, — судячи по других сучасних подіях и обставинках, — в обрубі історичної можливості або навіть правдоподібності лежать.

Так як зь одної сторони вірити можемо, що Апостолат св. Кирила и Методого, котрий в цілій майже западній Славянщині відгомонь знайшов, и на угорській Русі безь наслідків не лишився, так зь другої сторони годі допустяти, щоби перше зерно християнства вже тоді було на землю угорсько-руську упало, коли Обри для позискання Франків (в початку 9-го віку) зь рук мисонерів западних хрест св. приймили. За латинський обряд між Русинами не знаходиться ніяка згадка, ні жоден слід. — Ні літописці-ченці франконські, котрі про кождий поступ свій в розширенню християнства радісно вістили, не доносять, щоби вплив церкви западної був тоді аж до Карпат сягав, ні сучасні Метрополити Залцбурські не підносили своїх прав на Русь угорську, хоть в думці границі епархії своєї на схід зь такою щодростью ширили, зь якою колісто сенат римський в подарунку своїм імператорам присудив місяця, и зь якою ще нині хинський царь у родині взаємни заходить зь сонцем.

Що маси народу руського приймили християнство не від западу, але або від своїх братів зь галицького князства, або посередком южних Слав'ян від Греків, за те доказує їх греко-православний обряд и старословінська литургия. Наколи впроваженне християнства впливові южному присудити схочемо, — що и мовіриим здається, (бо як звісно, мав обряд восточний в 10-ім віці в Уграх и в Семигороді через ревність мисонерів царгородських перевагу надь латинським¹⁾, — то в річю певною, що Русини угорські ще передь половиною 10-го а може ще

¹⁾ Сарольта, жінка князя угорського Гейав, вітця св. Степана Вел. походила зь семигородського княжого роду, и исповідувала до смерті православ'я.

в 9-ім віці віру св. приймили. Тому що Мораване, котрі при кінці 9-го віку своє пануванне аж на рівнині панонській може аж до Тиси, розширили, по науці Кирила и Методого у союзі зь Римом були, а у Русинів угорських жадного сліду за унію церкви восточно-православної зь Римом не знаходимо, тому и неможемо удержувати, що гурть народу руського від тих своїх западних сусідів перше хрещенне прийняв. Може однако бути, що те сусідство до скершого прийняття св. Євангелія причинилося. Наколи б ми знову припустити хотіли, що до Русинів угорських перші лучі віри Христової зь-за Бескиду блиснули, тоб мусіли ми також признати, що поганство між ними хоч до року 1000 по Хр. процвітало. Зваживши однак, що тая на східних границях угорської Русі (у Мораванів) як и на западних (у Семигорожанів) християнство по восточному обрядові вже в 10-ім віці вкоренилось було, и зо взгляду на се, що рід св. Степана Вел. около року 1000 п. Хр. православне зь-за Бескиду не були би допустили, наколибь воно тоді вже не було находилося, и що тоді Русь угорська була би мусіла прийти християнство в обряді латинським, хилимо ся до першої альтернативи и удержуємо, що Русини угорські вже около року 900 п. Хр. посередком южних Слав'ян віру Христову в обряді восточно-православнім зь книгами церковно-старо-словінськими приймили, и що вони проте „першими“ исповідниками науи св. Євангелія на усій Русі.

Сильніший вплив Русинів галицьких, котрі аж в 10-ім и 11-ім віці християнами восточної церкви сталися, не пошкодив на тоді неохитам угорсько-руським, а противно зміцнив народність руську, котра, як здається, лишена всякої помочи під обухом державної церкви — як те у Моравань сталося, — була би мусіла прийняти латинський обряд и унію а тим самим зроби перший крок до винародовлення себе — И мусить не малемкими осадами приходили галицькі до Угорщини під той час, коли королі угорські и князі галицькі між собою більше познакомлюватись, свататись, а навіть в спори при обсадинах престолів одинь другому мішатися стали. Король угорський Степан II. (1114—1131) присудував галицького князя Бориса до узання угорської зверхності надь собою, а королеві Белі III. (1173—1196) удалось навіть посадити хоч на короткий час свого сина Андрія (1183—1185) на столі галицьким. — Безименний нотарь короля Белі вістить, що Русини в спорах, які про коруну угорську велися між Коломаном и Степаном II. зь одної, а Альмоном зь другої сторони

річч Альмоша піддержували, и що сей для піднесення своєї справи Куманівъ и забескидських Русинівъ покликавъ.¹⁾ И напередъ Моголівъ, котрі по битві надъ Калкою по руськихъ трунахъ до Карпатъ котились, утівали маси народу українсько- и галицько-руського за прикладомъ князівъ Київського и Галицького за гори въ Угорщину, хочъ и ту дігнавъ їхъ лютий ворогъ ханъ могольській Бату, прямуючи трема дорогами черезъ Карпати.²⁾ И въ пізнішихъ часахъ не перебилась висилка такихъ осадъ въ Угорщину, а противно спонукало поступованне поганських Литвинівъ и Ляхівъ въ 14-імъ віці проти Русинамъ, сихъ громадно за гори переселюватись. Такимъ робомъ заляднювалось підгір'я угорсько-карпатське чимъ разъ більше населеннямъ руськимъ, котре хочъ не відзискало давнихъ своїхъ земель надъ „синимъ Дунаємъ“ схоронило однакъ свою народню индивидуальність ажъ по нині. Що ёму за різними некористними обставинками, якъ и. пр. що сусідувавъ зъ трома чужими народами: Слованами, Уграми и Волохами, за взглядно малимъ числомъ людности и невеликою просвітою, при браку глибокого почуття своєї народности, зависимості відъ коруни угорської и при упослідженню віри православної удалось схоронити свою народність, за те винно воно дякувати: 1) сій самій вірі православної и литургній старо-словінській, яка надала ёму окремий типъ, ріжнючий ёго відъ Словаківъ и Угрівъ и хоронячий ёго відъ романізації волоської; 2) сему случаю що при усій зависимості відъ коруни св. Степана удалось ёму схоронити свої питомі громадські порядки и права а черезъ довгий часъ навіть своїхъ воеводівъ; 3) що сусіди не дуже лакомились на мало урожайне підгір'я и на дні верховини; 4) що походи народні устали, а напади турецькі рідко коли ёго досягали, а 5) що сили ёго безъ упину новими галицькими пристаями зміцнялись.

Міжъ тими послідними дослужився въ исторію Угорських Русинівъ найбільшої слави вигнанникъ литовський Феодоръ Корятювичъ, котрого деякіи блудно за першого осадника руського на

¹⁾ Anonymus regis Belae notarius Cap. X: „Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venire concesserunt (говоритця о 7 князяхъ куманських), quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat.“

²⁾ Дороги наші гірські були тоді ці не більше уживані, а може и приступніші якъ нині. Літописці сучасні не вістять вправді котрими дорогами орди Батого черезъ гори перейшли; здається ино, що одна зъ нихъ була тота сама, що провадить Прутомъ, Прутцемъ и Тисою до Мункача, друга що иде по надъ Стрий, Уширъ и Лейову (до Берегна), а третя, що лучить Дукаю зъ Кошицями.

угорській землі мають. Корятювичъ осівъ зъ своїмъ численнимъ товариствомъ въ комитаті земненськімъ и мармареськімъ и достигъ за ласкою короля угорсько-польского Людвика I. Вел. міжъ своїми земляками найвищихъ урядівъ а навіть княжого титла. Свому народові прислужився вінъ симъ, що заложивъ 8. Марта 1360 р. на горі чернецькій коло Мункача монастиръ чина св. Василя зъ церквою св. Николая.¹⁾ Сей руський Атошъ бувъ черезъ всі віки свого тривання казавъ бись: ожигломъ для руської ерархні а черезъ довгий часъ однимъ заступникомъ угорсько-руської народности. — Въ мурахъ мункачівського монастиря находилась столиця владича и чернечі келні для першихъ достойниківъ церковнихъ угорсько-руської України. Зъ відси дістававъ нарідъ своїхъ священниківъ.²⁾

За двохъ другихъ воеводівъ мармареськихъ Балізу и Драгоша згадує случайно одна грамота підъ рокомъ 1391.³⁾ Якъ довго однакжъ Русини тою половичною автономією политичною тішились, те годі для недостатку и недокладности жерелъ историчнихъ означити, тому и ми не будемо розводились надъ їхъ становискомъ политичнимъ въ складі королества угорського, а примітимо лишень, що въ сварахъ та заколотахъ, яві въ вікахъ 16 — 18 на землі угорській водились, вони жадної участі не брали, а супокійно коло своєї батьківської хочъ невдячної ниви заходилися. Доля їхъ не була и тоді краща. Що не загарбали въ їхъ цісарські, зъ цілого світа скликані війська, те захапали и забрали імъ Заполійці, а відтакъ банди розбишацькі, Турки та партизанти Текелёго, Баторихъ, Равочихъ и Бочкаївъ. (Дальше буде.)

¹⁾ Datum in Munkach octavo die mensis Martii, Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo. Fejer: Codex diplom: IX. 3. ст. 196 N. XCIII.

²⁾ Мисіонери римські 17. віку пізнали добре важність монастиря чернецького, а тая обстанова, що перший їхъ промахъ вимірений бувъ на се гніздо ерархні русько-православної, свідчать за їхъ здорове вирахованне и практичний розумъ; якъ ино удалось імъ ченцівъ мункачівськихъ собі позаяскати, сталась якъ разъ угорсько-руська епархія уніятською, хочъ згаданого праводирства не видавъ монастиръ и въ пізнішихъ часахъ уніи и натиску римського зъ рукъ, а стоявъ по весь часъ твердимъ засікомъ проти усякій кривди, добиваючися правъ и свободи для церкви.

³⁾ Въ тій грамоті Патріархи Констант. Антона зъ року 1391 (6899 відъ сотворення світа) находяться слова: 'Επει δι ευγενέστατοι ἀγαθέλφοι... ὁ τὲ βοϊβόδας ὁ Μπαλιτζας καὶ ὁ Νδράγος ἔχουσι μοναστήριον ἀπὸ γονιότητος περὶ τὸν τόπον τοῦ Μαραρόρεσο....

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСОЯ

до приятеля на чужину.

V.

Благодарю, мій дорогий добродію, за вашу руководающую милостиню, спасибі вамъ, хай васъ Богъ не оставить, що ви безпоконтеса мною и питаєте мене: якъ я свій вікъ коротаю въ Сокиренцяхъ? А я кажу вамъ, що живу зъ горемъ. Ви и сами можете розсудить, що сліпого житте гірке на світі. Тільки того й добра, якъ хто озовецця добримъ словомъ. А радість така у мене въ хазяйстві; спасибі Богу да й вашій милости, що я оменявъ сына за вашою помощю въ 1867 годі, ноябрі місяці; то такъ наче бо то теперъ мені трохи й получало, що вже єсть хазяїнъ на моїмъ місті, то спасибі Богу в й помічъ мені яка небудь. Ото жъ вони, молоді мої діти, пропедше літо наймалися въ Галаганській кирничний заводъ и заробили собі 15 карбованцівъ грошей, дакъ уже зъ нять їх и ростратили те въ подушне, то що. И то жъ таки, хотъ буди и въ кирничному заводі, а таки заробили кіпъ пять и жита. Теперъ же мій синъ що думає? И плаче и просить мене: що якъ би, тату, намъ волика справить! Хай то якъ я бувъ малымъ, то ви сунки носили да мене хлібомъ годували; а теперъ нехай би я узявъ собі поля, хотъ би и оброкъ плативъ; дакъ уже певно хлібъ свій бувъ би, наробивши на молі. Чи здужали бъ ви, то пошли бъ по миру, кусокъ хліба принесли (якъ би то було съ нимъ!).... Такъ ото, що въ кирничному заводі були, такъ десять рублівъ и зберігаєть. То спасибі Богу и вамъ и вашимъ приятелямъ, которихъ я знаю, а которихъ и не знаю, що й вони мені піддержку дають. Исправили ви мені уже три одежини. Я дякую вамъ завсїгда, устаючи и лягаючи, на молитвахъ стою, за васъ Бога молю изъ слезами, да тільки Богъ знає святій, чи приймає мої молитви, що я молюсь.... То якъ би була ваша милость, то прошу всенижающе вашої милости — хотъ малою часточкою станте въ помічъ.... грошенятъ на волика.... Нехай би я переставъ хотъ трохи сунокъ носити да по чужимъ дворамъ собакъ дражити! Бо ей Богу не здужаю; зовсімъ хлявъ адоровьямъ; не здужаю ходитъ....

Одъ писаря. Після сего Остапъ старий замовкъ... запланавъ... да й не доказавъ, якъ закончити оце письмо и якъ підписати ёго имтя. Дакъ я, єумуючи коло ёго, надумався тимъ часомъ попросити васъ (простіть, хотъ совсімъ васъ и не знаю), щобъ більше на мене за видумки не гримали, бо оцей листъ зносаний вірнісінько зъ словъ

¹⁾ Додає самъ собі Остапъ.

добротоу нашого старца Остапа, не додаючи ні каплі, не минаючи ні крихти. Правда що въ першихъ листахъ було дещо и перевернуто¹⁾, якъ бува Остапъ скаже яке слово не къ строці або не до шмиги. Дакъ що жъ будете робити, коли у насъ у писарівъ така удача?

Сокирини лаваря 21 днд, 1868. г.

Приятель до Остапа.

Року Божого 1868, місяця лютого у 3-й день, зъ Варшави.

Я таки й самъ згадувавъ тебе, друже Остапе, сими динми, що пора бъ тобі грошенятъ перекинути про твою нужду; ажъ ось ти самъ озавасъ до мене. Дебру оце ти думку маєшь про волика, а ще краще зробишь, якъ двоухъ бичківъ купишь да вигедуєшь. Тільки вибірай доброго плоду: щобъ хвости були роскіпні и сустави дебелі. Та ще приложи брата старання, щобъ у тебе бички не зімували у холодному хліві або на гною. Черезъ те, що въ насъ хліви холодні, а підъ ногами въ скотини кизяки, — товаръ нашъ чучверіє и не доходить до хорошого зресту. Надививсь я, Остапе, якъ Німці коло своєї скотини пераюцця. Що дня вінъ вичистить хлівъ и підкине свіжої соломи, щобъ товарині було любо лягти. Коли бъ же ти побачивъ, що въ їхъ за скотина виростає! Ажъ духъ радуєцца. А наші люде тяжко ліниві; черезъ те въ їхъ нема й худоби роскіпної. Якъ же часомъ проявицца яка зараза, то скотъ усюди падає; а все черезъ те, що не добре ёго держано. Ні звідкіля було ёму силъ набрати, щобъ устояти проти бѣлести. Люде кажуть, що така Божа воля, а Божа воля першъ усєго велить намъ одиць у одного розуму набіратись, щобъ усякому лиху запобігати. Сєго ми не робимо, а коли яка біда то всє на Божу волю звертаємо. Гріхъ таке говорити, бо Господъ Богъ не дававъ би чоловікові розуму, коли бъ усе про свою тільки волю зоставивъ. Спогляньмо жъ бо на німецькі сторони. Надъ ними той же самий Богъ, що й надъ нашою Україною, а такої біди люде не приймають, якъ наші. Тамъ коло скотини такъ добре пераюцця, що вже давно не чувати про заразу. Хочъ ми й далеко зоставили у Німцівъ по заду, а все жъ не треба забувати, що й ми люде, та всякъ треба за розумъ братись.

¹⁾ Перті листи писавъ писаръ за Остапа не по нашому, думаючи, що до пана мужичою мовою озватись не до ладу. Одичавъ ёму, що хочъ твій гелось, Остапе, чутя, а не чужий. Промовляй до мене черезъ листъ, наче я стою передъ тобою. Оце жъ писаръ Остапівъ зрозумівъ уже, якъ треба за ёго писати.

Оце як раку тобі, друже Остапе! як родом будеш собі гарних бичків, то держи їх у теплом, дуже захистному хліві вь вапній чистоті, щобь не було й вони коло скотини, не то що! То побачиш, явні худоби гарної діждешь. Богъ помагає тільки розумному, а дурному вь ёго дурощахъ не помага ніколи. Ти маєшъ розумъ; не роби жь грѣха передъ Богомъ, уподобляючись безсловеснимъ, а роби такъ, щобь и люде вбачали, якъ тебе умудривъ Господь, и прославляли ёго за се.

Грошей тобі посилаю шість карбованцівъ да приятель мій Н. Н. посидя три карбованці. Отъ, якъ приложишъ сихъ девять карбованцівъ до своїхъ десятихъ, то здобудешъ гарнихъ бичківъ пару. Тільки постережись рано запрягати їх у важкій вѣзъ, або вчяти тимъ дурнимъ робомъ, якъ у насъ учять, що наслідуть на сани та женуть бідну, переполохану скотину наче божевільні. Ти жь, Остапе, яко чоловікъ мудрий, пускай спершу волкивъ пастись у ярмі; нехай привикнуть и до ярма, и вь парі ходити; а потімъ привчай їх до собкання и гейкання безъ ваготи, ганяючи до води або-що; и нехай у тебе росте скотина ласкава, щобь вона й безъ бійки твій годось розуміла. А вже, якъ вирівняюцца волки, оттоді запряжй їх у легенькі самочки, а тамъ — усе потроху прибавляй ваготи. Симъ робомъ не ввірвешъ молоді сили воламъ, якъ то скрізь буває, и вони вь тебе будуть здорові и ситі, людамъ на вдивовижу.

Бувай же зь симъ здоровъ, друже мій Остапе, та стережись відъ усёго лишнёго, якъ у слові, такъ уді и напитку, якъ у теплі, такъ и вь холоді; бо черезъ те люде псують своє щастє и здоровье, що ні вь чому міри не мають. По всякъ день треба працювати, а черезъ силу не зроби нічого. Ще-дня годниця їсти й пити, да нехай буде у іді и вь напитку розумна міра. Се все я тобі пригадую на те, щобь ти себе зберігъ на втіху землякамъ. Бо вже такихъ людей, якъ ти, мало на світі, щобь знали старосвіщину, а сь твоіхъ співівъ и розумної речи твоєї багачько зачерпне собі розумний. Ще разъ бувай здоровъ!

Щирій прихильникъ твоій

Н. Н.

До Остапового писаря. Велике тобі спасибі, душе снасенна, що служишъ темному старцеві перомъ своїмъ. Вельми добре се діло! Найбільшъ догодивъ вси мині тимъ, що владешъ Остапові речи на папірѣ не поправляючи. Годилось би тобі, незнаний приятелю, отъ що зробити. Нехай би Остапъ спогадавъ усе зь самого малку, що вінъ чувъ або на собі дознавъ; яні люде перевер-

нулись на ёго віку; що вь світі діялось ва ёго памѣти, и такі все, все, що вінъ зазнав. Частинами треба вь ёго розпитувати да тутъ же й записувати, а вже навпослі зложити все до купи. Вийшовъ би зь сёго записування образъ життя Українця паного, який вінъ зь природи є, и якимъ ёго люде роблять. Чи про які дива Остапъ ставъ би оповідувати, чи про яку страховину, — и те все треба записувати. Книжня наука цуралась перше простолюдніхъ вигадокъ, примхъ и забобонівъ, що ніби те все здалось ні на віщо, яко дурниця; а теперъ учені люде збирають у всіхъ народівъ стародавні вигадки, що баби та діди переказують унучатамъ. Багачько вже наука дійшла до чого сь тихъ вигадокъ про ті давні давня, якъ не було ще на світі заходу коло исторіи и ётнографіи. А наше племъя умраїнське черезъ те й переховало давні споминки, що не встрявало вь геродотицину, жило селами, вдержало прості звичаї. То мусить наука добре та добре ёго розпознати, и що ні є вь голові українській простій — все те письмомъ виявити. Колибъ ти, приятелю, повитгавъ зь Остапової голови, що вь ій зачепилось изъ-малку, то нездянувались би тобі наші народолюбці.

Якъ писати мешъ Остапові речи про ёго господу, то нагадуй ёму — спасибі тобі — про всячину, нехай мене про все сповіща, хочъ би ще було и не гараздъ. Про нашихъ селянъ можна сказати словомъ Письма Святого, що вони сидять у тьмі и сіні смертній. Дивуюсь не помалу, якъ сей людъ Божий пробуває вь добрихъ звичаяхъ, мало псуючись, що ні звіділіл нема ёму науки. На всій великій Україні нема ёму й одиого учителя, де бь ёго учено рідною мовою и ріднимъ звичаємъ. Правди ёму нігде дознатися: всюди ёго туманять, кожде по своїмъ, кожде на свою користь. Ба й господарста ні вь кого гараздъ навчитись, а хочъ би й було вь кого, то нема вь людей розуму ясного до такої науки. „Наука, мовлявъ, не питука, а питука розумъ“. Тимъ те радію серцемъ, якъ де спіткаю таче диво, що письменний чоловікъ послухає темному старцеві. Се вже іскра світу праведного мріє середъ великолітнёї української ночи. Пиши жь ёму, друже, що вінъ тобі казатиме. Нехай бідолашня душа стареча не розлучаєцца зь народолюбцемъ, що радъ би своїмъ темнимъ землякамъ небо нахилити, не то-щб! Спогадаешъ колись, ике се добре діло чинивъ вси, и споминна сталецця тобі великою втіхою.

— ооооо —

Кілька мислей зъ наукъ природнихъ.

(Написавъ Дръ Я....)

I. Красота природи и її впливъ на нашу моральну сторону.

Коли білий ледоватий покровець счезне підъ впливомъ сонічного тепла, жерела жизни; коли съ підъ снігівъ покажеться зелена травинка або скромний первіснець; якъ жайворонокъ, підлітаючи къ голубому небу, заспівав веселу пісеньку: чому жъ то тоді зъ неогранненою радостею затѣхавъ серце въ твоїй груді, чому жъ то сумна будучність, недостатковъ и журби, которі твого духа доси такъ угнетали, наразъ зъ твого чола счезають? Чому жъ то такъ легко и любо віддихавешъ, коли ся відорвешъ на хвилику відъ гучного життя и спічнешъ въ самотній, супокійно гудячій діброві? Чи жъ то не природа справляє своїми трогачими видами такъ благі чудеса въ своїхъ наслідствахъ, чи жъ то не вона успособляє твого духа до тихъ такъ приемнихъ чувствъ радости и супокою?

Нічъ літна, тиха окриває тінею часть українськихъ степівъ. По прекраснімъ, синімъ небі сьме місяць, той вірний товаришъ нашої землі, свої вічні дороги, а мириади звіздъ світять въ темній, безконечній пропасти. Мудрець відкриває їхъ тайну, за помочою свого генія відгадує вінъ непостижні закони тихъ заземнихъ світівъ, мірить їхъ безконечні відстані, и гладить за останною пружиною, порушающею тоті мириади великанськихъ бриль, блестіючихъ надъ нашими головами. О чи жъ на сей видъ всемогущества Сотворителя, обьявляючого ся въ своїхъ безконечнихъ ділахъ, не дізнавешъ великого и святого чувства, проникаючого ціле твоє естество!

Зъ тихъ високихъ сферъ безконечно величини вступімъ въ світъ чудесъ безконечно малихъ. Одробина плісні зъ хліба, взята підъ микроскопъ, указує намъ густий лісъ деревъ, на которихъ розрізняемо галузля, лисття и овочі. Капля води єсть великанськимъ моремъ, въ которімъ кружать безнастанно тисячі чудеснихъ сотворений, маючихъ свої соки, начиння до їхъ круження, смлу, чувства и свободні рухи. Чи жъ зновъ сей видъ не скляняє насъ до чувствъ, успособляючихъ духа нашого до покори передъ величествомъ Творця всіхъ тихъ чудесъ?)

Если природа загально такъ чудесно впливає на нашу сторону моральну, если її діла и обьяви загально до такого захвату настроюють нашого духа, то тимъ величніший буде її впливъ на ціле

наше естество, если ми гллубше застановимся надъ її ділами, если ціймемо відношення, въ якимъ ми до неї нахедимся, если ми ухvatимо звязъ, котора насъ зъ природою смює, если ми вислідимо дороги, которими той впливъ, до гллубини нашого естества достаєся, если ми кожного появу, яко наслідства, причину зрозуміємо (бо въ строго законнихъ обьявахъ природи ніче не дієся безъ причини), если ми загаломъ всі її обьяви и їхъ причини вашій піддамо розвазі.

Рішеннямъ многоважнихъ тихъ завятівъ займають ся науки природні, галузь общої віжми, котора въ більшій части въ нинішнімъ століттю появилася и многочисленні плоди для чоловіцтва такъ въ материяльнімъ, якъ и моральнімъ огляді принесла.

Наше бо столітте ріжнить ся відъ минувшихъ рішучимъ зворотомъ къ вислідуванню таємниць природи. Наслідки такого звороту суть вже нині дуже очевидні.

Науки природничі прогнали численні забобони и чарівництва середнихъ віківъ и піднесли духа людського зъ темноти, въ которій ёго тоті забобони такъ много віківъ держали. Дармо сякувалися Отці церкви, найсвятійші въ церкві и державі, положити конецъ тимъ збоченнямъ духа (ще въ XV. століттю старалися папські булі вьгоренити тоті забобони), но якъ науки природничі въ XVII. століттю засвітили, счезли ті маячні, якъ мрака передъ ясностею сонця. Бо маячнею засліплена и скривлена чувственність може бути тільки доказами, підпадаючи підъ змисли, пераконана и спростована.

По близнімъ спізнанню правъ природи обвалено будівлю сліпої судьби, бо переконанося, що въ природі, въ тій найбільше законній державі, не дієся ніче припадкомъ, но завсідн, ведля вічнихъ, незміннихъ правилъ, ведля вищихъ наміреній. Кожде збоченне зъ тої, вічними правами назначеної дороги, потягає зо собою неминущу нару.

Въ першихъ часахъ христіанства були чуда потрібні до розширення того загального світла; въ нашихъ часахъ того непотреба, бо чуда природи суть для кожного отворені, на кождімъ місци и кожного часу можъ їхъ оглядати. Якъ правдивий знатокъ набирає зъ діла штуки ясного поняття о артисті, оціняє ёго талантъ и корить ся передъ ёго геніємъ, такъ, но въ далеко вищімъ ступени, переймає видъ якогось діла природи, або її явлення, ціле естество природника найглибшою покорою, неогранненою любовою и обоженнемъ найбільшого артиста, обьявляючого въ своїхъ ділахъ. Діла природи, твори найдоскональшого розуму, мають тоту

1) Лісневський.

вистіпність надъ творами людськими, що въ шірі, якъ ся ліпше на нихъ знаємо, якъ ся довше и ближше їмъ придиваємо, вони ся намъ чимъ разъ докладнійшими и подивнійшими являють, коли противно, на ділахъ штуки, которми займаєся технологія; відкриваємо чимъ разъ більше вадъ и недостатківъ. Придивімъ ся підъ мікроскопомъ жалу пчолы и порівнаймо его въ найтоншою иглою. Въ тїмъ то одже лежить правдива утіха, наповняючи серце кожного любителя природи, шукаючого мудрости въ отвертій великій книзі, написаній наймудрійшимъ писателемъ. Бо и що жъ може принести для него більшу утіху, якъ огляданне у всіхъ окружаючихъ его предметахъ найдоскональшої мисли и вічнихъ незміннихъ правъ, которми вона рядить ся и після котрихъ всі її об'яви по собі наступають. Єсть то одже всякихъ підставъ позбавлена гадка, яко би науки природничі відводили відъ Бога и заражували умъ атеизмомъ, — немногі появи неможъ брати за правило, — противно єсть се стара правда, що ті, которі живуть найближше зъ природою (н. пр. наші гірняки) суть найпобожнійші и наймирнійші; бо природа впливає надзвичайно на духа людського, въ которімъ шляхотнійше чувство не єсть ще цілкомъ викоренене. Обожуванне природи було для того першою богочестею природного чоловіка.

Тільки въ полученню зъ науками природничими зможе богочестъ відъ шкідливої релігійної загорілости духа людського охоронити и ясне понятте о величності Творця ему дати.

Науки природничі мають ся до богочести якъ причина до наслідку. Сполучене їхъ дійство при просвіщанню нашого народу булоби найпевнійшимъ наслідкомъ увінчане и видало би въ короткімъ часі найдоспільші овочі. О! коби о тій правді пересвідчилося якъ найскорше наше товариство и впровадило її въ практику! Я глибоко увірений, що нашъ народъ, которий такъ тісно зъ природою зріє ся, тільки черезъ ню и за її помочю въ короткімъ часі просвітити дасть ся....

Любовникамъ природи закидають, що вони мало мають змислу для утіхъ життя товаришнього. Але жъ вони находять въ завше молодій природі більше утіхъ, богатший світъ якъ въ игрі нартъ; поучнійше товариство якъ въ штучнихъ товариствахъ людськихъ. Любовникъ природи увеселяєся оглядомъ найдоскональшого розуму и баченемъ Божої мисли въ кождімъ, окружаючімъ его ділі природи. Вінъ дізнає правдивого укріплення духа въ величнихъ успіхахъ наукъ природнихъ че-

резъ нові, чимъ разъ густійші винаходи, котрі не дозволяють блудамъ постарітиса. Нічо бо не скріплює такъ дуже его духа, якъ велика правда, котрої ті науки не тільки учать, но такъже дотикальними доказами стверджують; не тільки стверджують, але ясно передъ нашими очима являють, що природа рядить ся ведля вічнихъ побудничихъ правилъ и що ті правила суть уложені безконечно доскональнимъ розумомъ. Та привычка найдоскональший порядокъ и розумъ въ природі добачати, наповняє его неохотою до всякихъ забобонъ и повірокъ, скріплює его духа супокійнимъ и чистимъ упованнемъ, которе заохочує его до висшихъ, шляхотнійшихъ подвигівъ.

Застановитиса надъ об'явами природи, єсть не тільки нашимъ обовязкомъ, але для мислячого духа глибокою моральною потребою. Бо для чоловіка, приходного до самовіжи, єсть пізнанне самого себе першою доконечностею, но якъ же жъ можна себе пізнати, не пізнавши перше свого відношення до окружаючої насъ природи, не пізнавши її впливу на физичну и моральну нашу сторону?

(Дальше буде.)

В І С Т І.

— Въ Загребі (якъ ми вже въ ч. 34 обвістили) виходить літературне письмо п. з. „Književna zabava hrvatsko-srbska“ Велимира Гає. Сими днями достали ми уже III. випускъ того письма; стоїть 35 кр. ав. — всі три випуски разомъ стоять 90 кр. ав. — Поручаючи се гарне й дешево письмо III. Родимцямъ, просимо гроші пренумераційні пересилати до книгарні: „Fra Suppau (Albrecht & Fiedler) in Agram.“

ЗАПРОСИНИ ДО ПРЕДПЛАТИ.

Зъ днемъ 1-мъ (13-имъ л.) Жовтня зачинається 4-те чвертьрочче нашого письма. Запрошуючи до передплати на четверте чвертьрочче, просимо о скорє надсиланне грошей пренумераційнихъ, а тихъ В. передплатниківъ, котрі ще зъ передплатою въ заляглости остаються, по крайній мірі о присланне належитости за часъ минувший, коли хотять и дальше наше письмо получати. — Кому недосте деяке число, просимо, нехай зъ рекламацією спішитиса.

Редакция.

Головні помічяки при редакції: *Є. Згарський, М. Коссака, Дрє В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Дрє К. Сушкевичь.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставропітійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411²/₄

ЯГОДА.

Черта зъ народнѣго життя

Радмила Лазаревича.

(Конецъ.)

III.

У князя Митра стодоли повні жита, а кошниці ажъ набиті кукурузою — а бувъ се славний чоловікъ — ціле село поважало ёго за доброго и справедливого.... Але нічимъ було се таки проти ёго одиначки, проти хорошої Ягоди. У неї хороша чорна коса, брови якъ на шнурочку, трохи прижмурені сині очи — сама жъ хистка якъ тополя зъ високимъ станомъ — неначе та краля.

Князь Митро любивъ свою одиначку и все їй дозволявъ, чого бъ вона ні забажала, и все їй чинивъ, що лишъ у ёго силі було.

У такого отця, хочъ безъ матери, дійшла хороша Ягода до своїхъ шіснайцять лѣтъ.... Старий Митро почавъ про її долю думати, та про жениха для одиначки — а Ягода простягала вже серце и руку до молодого Омеляна.

Омелянъ бувъ чесний парубокъ, та й батько Ягодинъ бажавъ собі не иншого зятя. Омелянъ бувъ щасливий зъ Ягодою, та й нетерпеливо виглядавъ вінъ того дня, щобъ просити за її въ батька, хочъ Ягода не приладила ще рунниківъ. Обоє любилися сердечно и не знали навіть, що темна хмара мала налягти на їхъ погіднімъ небі. У сусідному селу настававъ храмъ. Зъ цілого села поспішали молоді дівчата та парубки туди, щобъ до волі нагулятися того кола. — Міжъ молодими дівчатами була и Ягода. — Коло гуляло, та й перестало — а Ягода и не знала, що заняла собою серце одного молодця, що й она не спустивъ зъ неї, съ того часу, якъ ино її побачивъ. Й не гордити бъ такимъ парубкомъ нікому, бойкимъ та сильнимъ.... Вінъ неуступавъ уже відъ її боку, хочъ не проговоривъ ще ні словечка до неї, а все тільки

зъ підлоб'я дививсь на свою вибранку и шатривъ уже за нею, коли ино віддалилася відъ ёго. Сей молодий — бувъ Марко.

Такъ минувъ день, а вечеромъ почавъ роскодитись згромаджений народъ. Кождий вертавъ весело до дому, тільки Марко поглядавъ зъ важкимъ серцемъ на той шляхъ, котримъ попростувала ёго миля.

Сумний та тужливий прийшовъ вінъ до дому, а думки въ ёго ні жадної, якъ лишъ про ту Ягodu. Одного дня мстало Марка въ родиннімъ селі. Продавши все майно, потягъ вінъ туди, де Ягода жила. Но годі!... у Ягодиному селу почувъ вінъ черезъ людей, що Ягода Омелянові заручена. — Що жъ діяти Маркові? ити на край світа, покинути хороші очи вибранки свої, не бачити вже більше її усміху? Вінъ остався; а те ціле горе сердешне налягло відъ сеї хвилини на Омелянову душу. Ёго викинула Ягода изъ свого теплого серця, — а полюбила изъ удалимъ Маркомъ. Вона зрадила свого козака, якъ у тій пісні співають, и не думала може сердешна, що зражене серце Омелянове не загоїтця, а забажа помстити свою неславу на її новімъ любимъ. Та чи жъ поможе собі тимъ Омелянъ? чи вірно любитиме нашъ Марко свою Ягodu?... Ні! Зъ того часу, якъ зачувъ вінъ голосъ изъ глухого кладовища не було ёму вже до веселості, и не разъ дармо вижидала ёго Ягода підъ вербою! Омелянъ знавъ за все те — но серце ёго не впокоїлося, а бажало заодно помститись. — Чого жъ незлюбивъ Марко свою Ягodu? Ось та русальна нічъ перевернула ёго душу; тяжка задума пала натовістъ на її; не говорити ёму вже ті тихі речі, а літати гадками по глибокихъ ярахъ, по відёмських місцяхъ.

По селі гуділи то сямъ — то тамъ весільні пісні; — Маркові товариші женилися, а про Марка ні чутки, — забувъ и про гуляння и про кохання.

Разъ була нічъ ясна та тиха. Марко спавъ, легкий стукъ до вікна збудивъ ёго зъ просоння.

„Марку! — роздався голос — вийди на двір“.

Маркові здалося, що се голос Ягоди.

— „Не вийду... іди собі Ягодо, я вже тебе не люблю“ промовив він. На дворі чути було тихий хихіть. Не сплючи, Марко гадав собі на хорошу русалку зь полонини, що йому сеї ночі приснилася, задрожав цілий и сжоро, мимохіть, вітворив вікно; але тільки що вітворив вікно, багато порошу полетіло йому в оля — и за сжорними кроками роздався томлячий хихіть. Що жь се було?

Маркові потемніло вь очахъ; — вінъ поклався на постіль и важко зітхнувъ.

— Я хотівъ лишъ надъ Ягодою поглумитись, я русалку люблю, — шептавъ Марко вь тяжкій своїй задумі... И ся нічъ минула, якъ не одна друга и ще мерзеннійший день засвітавъ. Съ того дня ставъ Марко нагале вьянати и блідніти, почали на ёго чолі морщини морщитись. Нечью тільки виходивъ передъ свою хату, сїдавъ на приспі и поглядавъ у зоряве небо, наслухувавъ якъ лїстя шумить у високій полонині, ... а після кількохъ ночей зникъ Марко безъ слїду.

Зь симъ минуло и літо, а зима стала порошити білимъ снігомъ поля та лєвади и засипувати вікна.

Було се вь одну зимову нічъ... Небо чисте якъ хрусталь зводилось надъ замороженимъ снігомъ; відъ дахівъ відбивалися місячні лучі. — И у хату Ягоди заглянувъ срібноногий, неначе хотівъ помочи її втерти ті слези, що покотились вь неї по рум'яному лицю. Дивилася вона сумуючи крізь шиби вь ясне небо, думала, що полегшає на серцю. И справді якась відрада селилася вже у її душу, коли наразъ залетіла до неї изъ улиці лєгонька пісня.

„Ягодице не стидиш се
Свого имена;
Ягодице не тишита те¹⁾
Туга голема²⁾?
Ягодице, невернице,
Судио ти Богъ!
Што ми узе³⁾ иламен душе,⁴⁾
Пламен срца мог!“

За кроками — що по скрипучому снігу поспішали — зникла и пісня. Лице Ягоди зновъ стало невеселе, її душа неначе зь собою боролась. — Вона зганула Омеляна — зганула, якъ ёму серцемъ и душею любовъ присягала — та невірною стала. Їй хотїлось помолитися, и ставши передъ икоу Пре-

1) Не тривожить же тебе

2) велика

3) заняла 4) души

чистої, передъ котрою на стїні колихався малий світильникъ, стала вона бити поклони. Омелянова пісня — бо се вінъ її співавъ, — зворушила мабуть її серце.

Зь тої ночі розносилися що вечора біля Ягодиної хати такі докоряві пісні, и съ кожнимъ днемъ калялась більше та більше дївоча душа тої необачної зради, що розворушила нею усе сподїванне шлюдего парубка. Ягода нахилилась серцемъ наново до щирого Омеляна.

III.

Такъ минула зима.

Весняне сонце оживило цвїти по поляхъ, оживило й лїстя по лісахъ; — легко замурчїв потїкъ; ясними ночами сьїло блїде місячне світло, а смеркомъ лунавъ соловіївъ тїготъ веселючи хороші опашнїсті липи и густі кущі верболюзу.

Було се вь ясну зоряву нічъ. Глухо шумїв лїсь, а голосъ свїркуна роздався середъ пахучого воздуха. И на полонині тихо, тільки деде зашелестить віття, що крізь ёго хтось прокрадаєтця; — то поспїшить, то зновъ пристановитця... підніме голову до гори, та погляне на тихий місяць, неначе бь хотївъ вь ёго про що спитати.

— „Місяцю! чи побачу я мою русалку?“ — роздався людський голосъ... „побачу?... онъ ватра... я піду туди... о якъ давно я її бачивъ!“ — и попелася нічна постать за ватрою, що може де ажъ на третій полонині палахкотїла. Зразу поспїшала постать скоренько, віттакъ вільнійше, а тамъ и пала на густу траву знемїгшись. Сонъ налягъ на її очи, а вона уже и спить и бачить, якъ хоровїдъ русалокъ спускаєтця хмарною, якъ пригортають її до себе, та кличуть заодно: „Здоровъ Марку, здоровъ бувъ!“ Се бувъ нашъ Марко. Вінъ пруживъ руки, неначе бь хотївъ тихъ лоскотухъ обїняти, ажъ бачить, якъ чорна хмара заступила білолицьго, а изъ-за неї вилїтають роємъ страшні дивоглядні мари. Марко ажъ налякався; волося начипурилось вь ёго, а самъ махавъ руками, неначе бь відбивався відъ їхъ. Ёму здалося теперъ, що старша міжъ марами підстунає до ёго и шепче ёму на ухо; „Марку, ти нашъ вже ставъ — кажи, хочешъ, щобъ ми тебе німстили? а нї... то заразъ тобі смерть!“ Всї відьми прошептали віттакъ те саме. Марко задрожавъ цілий и поклявся їмъ, що хоче тої піметї.

— „Якъ настане той часъ, ми тобі звістимо, але глїди, щобъ тебе кровъ ворога необприскала...“ проказали зновъ мари и пощезали.

Марко проснувся; надъ ёго головою світила ранїшна зоря; — небо застелювалося густимъ ту-

маномъ. Тяжкі хмари не давали сонцеві пробудити солов'я вь кущахъ, щобъ хліборобові пісню проспівавъ.... Дрімавъ селовій на гілляхъ, а хліборобъ стунавъ поузъ межі гукаючи за товаромъ.

Марко вертався съ полонини; лице ёго побіліло наче хустина, — чоло нахмурилось якъ хмара на небі, а очи запалися.

Съ тої пори нелюбивъ вже Марко тихої ночі и сумирного місячного блеску, а бажавъ щобъ ні одна зоря не засвітила на небі, ні одна весела ватра не затервоніла на полонині. И про русалокъ вінъ вже більше не гадавъ.

* * *

Тяжка мрін мучила Марка. Доки серце вь ёго но затёхвало, похотавъ вінъ явъ те тихе море, у котрому и місяць и звiзди себе оглядають и туравъ про чудні полонинські русалки, що изъ срібної хмарки спускались и веселили ёго тужливе серце; но якъ налягло горе на ёго душу, неначе та страшна буря, якъ извелась чорна хмара и закрила передъ нимъ звiзди и небо, якъ ударивъ гримъ той зъ верху, що розбивавъ усе, не то молодечі думки, — тоді нагонила ёму мрія кровъ на очи, крізь котру лишъ мари бачивъ, и повела стежку, що веде до розору.

Пішовъ Марко тією дорогою, — пішовъ, щобъ вдоволити своему серцю, котре лишъ пімстою дивало. — Вінъ лагодився до неї. —

А ще жъ Ягода? Зимою ронила вона що дня гіркі слёзи; но коли покритося поле цвітами, а весняне сонце гріло-пригрівало надъ землею, а їй стало веселіще и нова весна розбудила вь її серцю давню любовъ до Омеляна. Омелянъ добачавъ сю зміну — добачавъ, що серце Ягодине зновъ до ёго хилитця — вінъ тишився потай своєю пинною крадею. не минавъ вже її воріть — хочъ та краля и про Марка може не зовсімъ забула, а бува якъ спогадає, то и затруситця и лице руками затулить и хотіла бъ ёго хочъ разъ ще побачити. Хто зна, що бъ тоді сталося?...

Зновъ минувъ якийсь часъ, а обь другій Пречистій подавала вже рупники Омелянові.

Другого дня розказала вона свій сонъ Омелянові. — „Смійся съ тацого дна“ — проказавъ парубокъ — „тимъ би тобі журитись“ и самъ засміявся, хочъ мабутъ не дуже щиро.

Съ того дня счезла зновъ веселість на Ягодинімъ лицю; а бува усміхнеться, то неначе бъ заплакати хотіла. И Омелянъ завважавъ теє.

Наразъ рознієть вінъ звістау по селу, що Марко померъ. Ягода ще більше змарніла; їй не

підъ вінецъ стати. Відложено весілля;... а дівчина каже батькові: „Тату, я хора, я буду у церкві за селомъ вінчатись.“

IV.

О півночі, по вечорі, якъ заручили Ягоду зъ Омеляномъ, не спитця красній Ягоді. Сидить вона трусливо на постелі, та розбера страшний сонъ, що її такъ змучивъ. Вона бачила хмурливого Марка у сні; вінъ прижавъ її до себе и покрикнувъ: „Прийми Ягодо гостинця відъ мене.“ Мабуть дивний бувъ сей подарокъ, коли дівчина проснувшись ще трусилася, неначе листокъ той трепетовий.

Надъ селомъ Омеляновимъ стреміла висока чорна гора. Тамъ у кам'яній печері жила ворожка старуха, чи якъ її називали: відьма Чернка. Якъ було хто занедужає, піде до неї, то вона и злиже ту недугу; хто жъ бажа кривавої пімсти, то и того научить, якъ слідъ мститися. — Розсудливі люде страхались її, за те жъ очайдушні навідувались вь неї.

Було се темної ночі, вь печері палахкотіла ясна полонинъ, ажъ за очи брало. Чернка сиділа по-край ватри, гналась за чимись рукою біля себе, а віттакъ підняла голову дъ горі и глухо проговорила: „Се ти Марку?“ и справді війшовъ зъ надвору Марко.

Якъ же жъ змінився вінъ! Брови насупились, лице запалося, гортанъ загострилася, а очи неначе те погасаюче угля; — самъ розхристаний вь латкахъ.... Марко сівъ собі на камені покрай ватри. Чернка робила своє діло дальше.

— „Чи ти ще неготова?“ питавъ Марко нетерпеливо. Відьма поглянула лишъ на ёго злосливо.... Марко издрігнувся.

Настала глуха нічъ; ні вітеръ не зашевелить, ні вовкъ не озветця. Тихимъ поглядомъ дивитця Марко на жаручу ватру. — Проминувъ вже якийсь часокъ — жадне ні словечкомъ не обміняетця. Наразъ піднялася Чернка изъ свого місця и приступила до Марка.

„Чувшъ Марку, ти вже покійникъ, а се твоя тінъ, — але тая тінъ пімстить тебе — за се не бійся, я все уладна. Потімъ почала ёму щось на ухо шептати. Марко поблідъ крихту на лицю, а самого перешибла легонька дрощъ. Віттакъ вставъ зявольна, — утеръ піть зъ чола, виинявъ червінца, може бути й посліднєго, и подавъ ёго на відході ворожці.

Наставъ день и минавъ якъ кождий. — Наставъ вечіръ. Рум'яні лучі сонця пали на малу церковцю, що не далеко Ягодиногo села стояла,

пишаючись золотимъ хрестомъ. Шляхомъ до церкви, було се у святу неділю, шло кількохъ селянъ изъ дальшихъ сілъ на вечірню.

Передъ церквою сидівъ сивий піпъ, благословлячи кожного, хто входивъ въ храмъ божий. Отець Василь чимало вже літъ проживъ на світі. Сива борода, поморщене чоло вказували достатно, що багато дечого вінъ и бачивъ и самъ заживъ. Народъ любивъ свого панотця и слухався у всѣму ёго поради.

Смерклося уже. Тиха нічъ покрила церковь и околицю; тисячами блескотіли зорі на ясному небу; зъ лісівъ нісся тихий шумъ, а легкий вітрець розстелювавъ пахучу воню усякого зілля. Біля церковці все мирно. Утомлені дорогою селяне поклялись підъ гілястою орішиною, и послули уже, коли наразъ роздався топіть кінський, а незабаромъ появилсь и комонникъ. Селяне побудилися хочъ жаденъ не звівъ голови, щобъ подивитись, — а думавъ, — мабуть прихавъ хто на завтрішню службу божу. — И справді підвівъ комонникъ свого коня до дерева, увязавъ ёго — та й повкався мабуть відпочити. Засвітала зоря на сході. Небо неначе бъ та дівчина засоромилося; дрібна роса блищала на кожній травинці, на кожній квіточці.

Малий дзвіночокъ звівъ зъ дзвінниці утренью. Народъ купився въ малій церковці, щобъ вислухати утренью и службу божу. Золотий хрестъ дрожавъ у старечихъ рукахъ отця Василя, однакъ голось ёго не изнемогавъ ще. — Селяне шептали молитви. Служба кінчалася....

Тоді шляхомъ зъ Ягодиного села їхали свати зъ хоропою книгинею, а якъ зблизились до церковнихъ дверей и ставъ народъ розходитися, зашлютіли скрізь дівчата: „Се весіля Омеляна зъ Ягодою“... и не помнились: бо справді надїздили вони. А чого жъ побліла такъ та княгиня, чого въ неї такий журливий поглядъ? Чому жъ и князь не дуже веселий? чи й вінъ сумує? Свати обступили молодихъ, а отець явився съ требникомъ въ рукахъ у входу церковнімъ. — Передъ дверима церкви стоявъ ще якийсь парубокъ. Лице въ ёго захмурене, очи запалі, волося розчіхране; руки на охрестъ на грудѣхъ, а підъ насупленими бровами поглядъ въ ёго такий дивний, пригаслий! Парубокъ стоявъ мирно... и відай знала ёго княгиня наша, коли задрівши ёго, побіліла, мовъ те полотенце.. захиталась, та й... повалилася безъ духу на землю.

Свати здумілися; затривожений князь наскочивъ до своєї милої, но вона лежала безъ тямки, тільки кровъ люлютіла зъ її пристровної голови. Насупленого парубка нестало вже, тільки підъ горою роздався тупоть коня безталанного Марка.

Проминувъ якийсь часъ після того тривожного дня. Коли перейдешся по-край веселої хати старого Митра, побачишъ тамъ и Ягоду. Сидить собі коло вікна — бліда, пребліда, неначе мертва; поглядъ въ неї страшний такий... сама дивитця, де те сонце заходить, шукає думкою тої долі, сподіваної... а у грудѣхъ пожерає гриза її змінчиве серце.

Омелянові не краще житця. Не ёму була Ягода суджена, — и ёго світъ темний завязаний. А Марко? Марко женетця за русалками по високій буйній полонині, — хочъ тільки навісні мари ёго покохали.

Перевіть зъ сербського
Ос. Б.

СВІТОГЛЯДЪ УКРАїнСЬКОГО НАРОДА ВЪ ПРИКЛАДІ ДО СѢГОЧАСНОСТІ

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Даємо на судъ громадський цей типъ народнёго творчества: Чи помилився народъ хоть одною цяпиною въ ёго малюванні? Наша минувша и сѣгочасня исторя дає намъ доказъ, що на Полякахъ, хоть не все, але багато дечого нашого. Польща загарбала здавна въ свої руки наші українські и галицькі землі, заманила до себе нашихъ луччихъ людей, нашу аристокрацію и поробила зъ їхъ ворогівъ своєму народові. Польща любила поживитись чужимъ добромъ и до сѣго часу висисає сікъ зъ нашої землі. И теперъ наші родючі, благословенні полі, степи, ліси родять овощі за-для ворогівъ народа. И до сѣго часу на наші гроші, на нашу землю куюця кайдани українському й галицькому народові, українській національності въ підземнихъ шляхецькихъ арсеналахъ. Відома намъ и польска вїдливость, не одна тільки зажирливість. Тоді, якъ лілася на Україні польска и вулицька кровъ підъ козацькими шаблями, Польща налазила до насъ уперто, на видиму смерть, налазить и теперъ зъ своїмъ проєктомъ Польщі по Дніперъ, не глядячи на минушість, на ненависть нашого народа.

Польска неправда, нещирість, самовольність безъ краю, безъ кінця, деспотизмъ и другі властивости польскої натури виявились въ минушихъ політичнихъ стосункахъ Польщі до України и держання до сѣго часу. Крепацьке польске панування надъ нашимъ народомъ додержало въ ёму и до сѣго часу переконання въ правдивости и певности свого погляду на Поляківъ.

Вивідъ після всеї нашої мови — дуже простиий. Прикладъ до сѣгочасности, безъ нашої розправи, показує намъ таки самъ народъ въ своїй

некнижній літературі. Намъ: застаєцца тільки згодитись зъ нимъ.

За свої попередні а сѣгочасні стосунки до України Поляки придбали одъ нашого народу таку величезну ненависть, якої годі знайти въ історіі. Український народъ не знаходить доволі слівъ, щобъ вимовити всю силу й глибину ненависти! Ляхъ, по ёго мислі, то синъ чортівъ, вражий, поганий, негідний, куроїдъ, жабоїдъ¹⁾: Треба запліщати очі, щобъ не дивитись на ёго. Ёго віра — пся віра! Ляхъ — то собака, палиця! При такій ненависти, доки світить сонце на небі, дотъ не буде добрихъ, приязнихъ стосунківъ міжъ українськимъ народомъ и Поляками. Съ ванами не братайся, нажуть прикааки, не сідай зъ Ляхомъ їсти, не говори зъ нимъ багато, не тримай ніколи спілки. Лучче зъ ведмедёмъ борикацца, ніжъ зъ пайомъ рахувацца. Пана не гріхъ обманювати, дурити, дерти зъ ёго²⁾. Отъ — які стосунки призначає самъ народъ до Поляківъ.

Коли въ народі задержалося розуміння свого незаконного стану, неволі, не глядячи на довгочинний нагнітъ Поляківъ, то въ ёму виховалась жива сила, той заживокъ, котрий може розвиватись исторично. Не можна доволі надивуватись, простерігаючи въ народі такий свіжий заживокъ не засушений гублячою польсько-пшляхецькою сушнею. Український народъ, на самімі дні чорного холопства, въ стані хлібороба-мужика панщанного, почувавъ въ собі якусь силу перевишки надъ давлячимъ ёго Полякомъ, и сподівався, колись добути свою законну долю й місце на земляній кулі. „Вийде Ляше на наше“ думавъ вінъ роблячи панщину. Знай Ляше! Тікай Ляше! бо все, що на тобі, то наше! Посунься Ляше, най Русинъ сяде! У Русина більша сила! Пани дурні! — сами по собі, а ми — сами по собі. Съ кози — худоби, а зъ Ляха слуги не буде — важуть народні приказки. Козацькі війни зъ Ляхами, запорожське лицарство, — надали сміливости народові, натхнула ва ёго спасаючу надію, котра не вимерла и не вмере въ народіві. „Уже Ляхамъ маші дбнили шуки! Не радъ би Ляхъ за горячий камінь братись, та треба обемкомъ! Трохи! трохи! и поспадались Ляхи!“ Народъ памятає, иъ шаткувавъ своїмі заклятихъ ворогівъ на валусту и заповідає своїмъ внукамъ: хто Ляшка рубатиме, той козацьку кюгу знатиме.“ Ляхи намъ не пани, а ми їмъ не хлопці! Ляхові — вурка, а мужикові — шабля!³⁾

Хто знає хочъ трохи український народъ, ёго пісні, ёго думи, той вгадає, які стосунки мусять бути у насъ до Поляці. Міжъ Україною и Поляками не може бути нічого спільного. И чудно якось и дивно, якъ вгадають те простигання руїнъ польськихъ для загарбання собі України й Галичини! Та химерна претенсія, то велика помилка забитихъ людей, польськихъ политиківъ може зреду небачащихъ Українцівъ и не тямлячихъ сѣгочаснѣго стану України. Дивно й чудно, якъ вгадають ті золоті грамоти, ті польскі обіцянки воли, добра нашому народові, воли нашої мови й літератури, запровадження її въ школи, ті обіцянки, котримъ не пойме віри жадна душа українська. То бувъ наглий посміхъ Ляхівъ зъ нашої історіі, зъ нашої минушости, зъ нашого народа. Нащъ народъ и наша українська література виявили себе въ останне польске повстання и доказали Полякамъ, чого вони можуть одъ насъ сподіватись...

А ще чудніша претенсія обляшити нашъ народъ въ Галичині, одняти й згубити ёго мову, вигнати її зо шкілъ, маючи на думці колись злити ёго зъ Польщею. Пора та давно минула! Наша історія показує зовсімъ инче! Український народъ фанатично не навидить Поляківъ, а українська література стала на твердихъ підставахъ народности, національности, маючи въ основі писателя — генія. Кому не відомо, що нагнітъ и присилування не въ меру викликає тільки міцнішу опозицію и загартовує подавлянихъ до змагання, до борення, на їхъ ґрунті. Ляхи намъ не пани! каже народъ. „Провадь мене и до Вени (Відня), а не зроблять Ляха зъ мене!“¹⁾ То останне слово народа и интелігенціі правдиво-народнѣі на Україні и въ Галичині!

Нуте, козаки, у скіпи!
Заберімося у боки!
Важеніємъ Ляшка, вражого сина
Ажъ за Дунай глибокий!
Ой чи бачъ, Ляше, якъ козакъ пляше,
На сивімъ коні грає?
Мушкетомъ бере ажъ серце вляше,
А Ляхъ одъ страху вмирає.
Зависли Ляшки, зависли,
Якъ чорна хмара на Вислі...
Лядську славу вагнавъ підъ лаву,
Самъ, бравий козакъ, гуляю.²⁾

Типъ Москаля (Русскаго, Великоросса) почавъ складатись въ думці нашого народа ще за Козаччини и за часівъ Московського Царства тоді, якъ Україна була прилучена Хмельницькимъ до Москви, а въ повні склався въ теперішній часъ,

¹⁾ Помиса приказ. листъ 21. — На Україні Ляхи ідять жаблче месо.

²⁾ Тамъ же.

³⁾ Тамъ же.

¹⁾ Тамъ же.

²⁾ Записки о Южной Руси, П. Кулиша т. II.

яв Москва отада Россию, спасувала Козаняну, заела свій уряд на Україні и нагнала свого московського війська въ наші села и городи. Для складання типа Москаля багато черт додало волиноруське військо, котре постійно являло наші народъ. Одкидати ті черти не приходиця; бо то не перший прикладъ тому, що народъ складає свою думку й гадку объ якій—небудь нації по її військові. Такъ и жовнірські постої старої Польщі були більша винні въ обуренню ненависти народа до Польщі, ніжъ польські и обляшені староруські пани, котрі навіть зоставили объ собі въ народі добру память:

Старі пани були,
Добрі — легкі на роботу;
Цілий тиждень собі робишь,
Панові въ суботу.
Нові пани лжі стали!
Тяжкі на роботу;
Цілий тиждень паму робишь,
Шарварокъ въ суботу.¹⁾

Ми одначе одкидаємо наспі глядъ народа на руського салдата, хочъ доконче намъ потрібніший идеальний типъ, який утворився въ фантазії народній.

Москалівъ (Великороссовъ) поробила Баба — Яга, костяна нога, молотачи на мідному току²⁾. Москаль — то злидень, ликомъ перевязаний, Вінъ у ликахъ самъ ходить и всіхъ у ликахъ водить, своїмъ ликомъ чваниця, и кожному зъ нимъ піднієт пхавця. Сама Москва на алидняхъ збудована и злидними годована, а москвовське пожалування приймаєця въ мислі такій, якъ пожалування нагайкою або батогомъ³⁾

Москва зажирлива, здирива любить все забрати, обдерти, облупити, зоставивши тільки зъ ликами та зъ вошима⁴⁾. Луплять Москадики-соколики що позаїдали волики, а вернулись здорові, позаїдали й корови. Лупять чиновникъ — писарець маленький, на личку бравенький, та ще по пять рублівъ⁵⁾. Въ рекруцькихъ пісняхъ, повнихъ жалю и горя, народъ виспівує свою журбу, маріаючи на страту доброї волі, на велике присилування до служби, на забрання до служби не по правді. Пашпорти и билети здаюця народові одніманямъ волі одъ людей⁶⁾. Московської зажирливости нічимъ не можна задовольнити; Москві не можна нічимъ догодити. За чуже добро — вона ще й ганить. „Мос-

ковські рукавиці, а шопова шапка — то все буде слаба... годі Москві, якъ трясці, а вона все таки бісомъ дивиця. Вона досягає до своєї цілі викрутнями та брахнею, слезамъ не вірить, на слези не вдаряє. Московська притча, перш славлящая безъ причини на зло; — то якась жапасть, котра не розуміє помилювання.

Ціль московської напасти така, щобъ тільки занастити... Ненависть нашого народа обернена на польську шляхту, минає польськихъ королівъ, або згадує про їхъ добре: „за короля Свса (Августа Саського) наїлися люде хліба и мяса.“ Народня память не добре згадує московськихъ царівъ. Одна пісня каже що цариця мати — Катерина лиха наробила — наші край гарний та веселий занастила...¹⁾. Въ кобзарському оповіданню про Мазепу й царя Петра, записаному П. А. Кулишемъ въ своїхъ „Запискахъ о Южной Руси“, розказуєця, якъ Петро I. розгнівавшись на Мазепу, шле оденъ указъ, щобъ рубали въ пенъ увесь український народъ. „Вже й шаблі повиймали, щобъ рубати, усюди въ труби та въ жоломійки смутно та жалбно витравають, а по церквахъ молебінъ правлять, щобъ одвернуть Господь гнівъ царський. Ажъ ось Петро шле другий указъ: велить всімъ голови здїяти! Вже й шаблі поодпускали и т. д.“²⁾ Народъ зрозумівъ характеръ старихъ царівъ якъ напастъ якусь, одъ котрої одинъ тільки Господь може одвернути.

(Далше буде).

1) 10 Пісень Каменецького.

2) Записки о Южной Руси Кулиша т. I. листокъ 115

К Р І Љ Ї Р О Љ Ї

(За Гетимъ)

Черезъ ліси, черезъ гори —
Недоло моя!
Иде батько зъ дитиною
Въ неділю до дня.
„Чого жъ бо ти мій синочку,
Голівку сховавъ?“
„Гой таточку, голубочку,
Крїль Ироль тамъ ставъ!“ —
„Ні, синочку, дитя мое —
Нічо не стоїть!“
„А тото, що у керуні? —
Оттамъ о! — адить!“ —

Хлопчику го! —
Гайда зо мною!
Прекрасні гри йму
Грати зъ тобою!

1) Пісні Д. Каменецького.

2) Записки о Южной Руси. П. Кулиша т. II. листъ 51

3) Приказки, прислів'я и т. д. Номиса листъ 18.

4) Тамъ же.

5) Пісні Каменецького

6) Тамъ же.

Прекрасні квіти
Въ моїмъ садочку!
Дасть тобі кеня
Візу сорочку!

„Гой таточку голубочку,
Вінъ мя зачіпа 'ть,
Каже, що дасть сорочечку,
Ще й будетця грать!“ —
„Цить сину мій малесенький,
Цить соколе цить,
Тото вітеръ иде зъ долу —
Та въ листю шумить!“ —

Хлопчику гоя —
Гайда зо мною
Возьмутъ тя доньки
Въ таньчкь зъ собою;
Мої донечки
Въ Зельмана грають;
Ще й заюлинуть,
Ще й заспівать!

„Гой таточку, голубочку,
Дивітця — О....Я....
Кріль-Ироля пишні дочки
Мабуть-то стоя?“ —
„Ні, сину мій дитя мое —
То кладений цїть,
А то верба кучерява
За плотомъ стоїть!“ —

Хлопчику гоя,
Гайда зо мною,
Я тебе возьму
Силовъ зъ собою!
Твоя урода
Моя подоба,
Рушай зо мною
Въ мою госноду!

“Вай таточку, не дай мене!“ —
„Цить синку мій, цить!“ —
„Хоче мене король Ироль
Таточку убить!“ —
„Ні, синку мій, дитя мое —
Недоле моя!“ —

Ми на гори, ми на доли,
Ми на чорний лїсь! —
Батько сина неживого
До дому привізь.

Ю. Федькович.

Дітчо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорськихъ Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улясъ П. въ Відни.)

(Дальше.)

Друга доба церковної історії угорськихъ Русинівъ представляєтця намъ уже въ далеко яснійшій світлі, чимъ перша, тажъ, що годні ми поодинокій фазі розвитку релігійного дослідити, почавши відъ панування Анжуонівъ ажъ до підчинення епархії мункачівської підъ римську тїару, и до канонізації престола мункачівського черезъ курию римську, сли не докладно, то хочъ въ головнихъ чертахъ.

Відъ найдавнішихъ часівъ була церковь православна угорсько-руська Патріархамъ царгородськимъ підчинена. Першай, що Русинівъ угорськихъ до унії зъ Римомъ прихилити старався, бувъ ревно-католицький король Людвикъ Великий. По волі Папівъ римськихъ тягнувъ вінъ кілька разівъ зъ військомъ на руське підгір'я и виславъ рівночасно Епископа Орлавського (Erlau) Еммирика (въ році 1377) до Мармарошу, щоби сей нарідъ „заражений блудами грецькими до правди навернути“ старався.¹⁾

По смерті Людвика устали ті мисні, ціла бо сила римської пропаганди мусіла звернутися на край чеський, котрий черезъ реформацію Гусса відказався відъ тїари римської, а черезъ війни гусситські відъ корони цїсарсько-німецької. — Те, и пізнішій заюлоті въ церві латинській не дозволяли Римові навертати исповідниківъ церкви во-

¹⁾ Smith: Episc: Agriens. 1 ст. 330: „Emmericum... misit... qui reliquum procuraret apud populum Graecorum ergoribus infectum.“

Той самъ историкъ думає, що Корятовичъ бувъ католикомъ, и опирає свій висказъ на словахъ находячихся въ фундаційній грамоті: pro refrigerio animae posttrae. Слова тоті, думає Smith, не могли бути уживаними исповідникомъ православия, котре въ четаць вірувати не позволяє. Кому знакомий обрядъ церкви православної, котра за успіхъ номінальнї богослуження відправлєти наказує, той не попадеє у подібний блудъ.

Друга підстава, на котрій Smith своєю гадку зъ католицькимъ Корятовичемъ опирає, відноситься до походівъ воївнихъ Людвика на руське підгір'я, котрий по его думці не мавъ причини приймати до краю акатолїківъ, щоби въ ними потому хлопотатися. Ми питаємось: по щожъ потребувавъ король находити Русь угорську військомъ, коли нові осадники и самъ Корятовичъ, котрі своїми побратимами угорськими завладіли, уже були католиками? Сян мечемъ навертати було річю колючою, то мїгъ Людвикъ те діло Корятовичемъ шаручити, — накомі той бувъ справді католикомъ.

сточної, а православно на угорській Русі держалося кріпко через два пізніші віки. Королі угорські, котрі боронили и потверджували своїми грамотами дуже часто права и посілости гієрархії мункачівської.¹⁾ Въ найстаршій дотичній грамоті короля Матвія Корвина зъ р. 1458 признається „презвитерові Луці“ душпастирство при церкві св. Николая зъ всіма доходами и посілостями належними до монастиря чернечого.²⁾ Перша вираза згадка за владичий престіль мункачівський находитця ажъ підъ 1491 р. въ грамоті короля угорського Володислава II. Ягайлончика, котрою вінъ Епископа „Іоанна“ въ ёго уряді и достоїнності потверджує.³⁾ Зъ сеї грамоти пізнати можна що Іоаннъ засівъ „стародавній“ престіль, и, бути може, що основанне Епископства до часівъ Корятовича, а може ще давнішихъ сягає. „Презвитерові“ Луці надає король Матвій Корвинъ висше згаданю грамотою того саме душпастирство при церкві св. Николая, зъ тими самими посілостями и доходами, котрі „Епископъ“ Іоаннъ грамотою зъ року 1491 зъ рукъ Володислава II. одержавъ, такъ, що нема причини похизбоватись, що урядъ и достоїнность презвитера Луки и Епископа Іоанна одна и тота сама була, т. е. що оба були Владиками мункачівськими. Потверджується те тимъ ще, що не находимо ніколи грамоти, котрою би королі звичайнихъ душпастирівъ въ їхъ приходахъ потверджували, такъ, якъ зъ другої сторони певною річю, що потверженне Владикъ-номінатівъ завше королевській власті принадлежало. Король Матвій Корвинъ, синъ около Риму вельми заслуженого Гунъяда, и самъ ревний католикъ, поставився на виніжковімъ становиську римсько-католицькимъ, и для того лишень не уживъ для православного вла-

дики Луки титла: „Episcopus“, щоби исповідники восточної церкви те за посередне узнанне своєї церкви зъ сторони короля не взяли. Инакше дививъ ся на сю річъ Володиславъ II. Сей чужинець-король, родомъ Ляхъ, покликаний на престіль чеський а віттакъ и угорський не хотівъ ні жадного елемента въ Угорщині собі наразити, тимъ більше, що сусідні Габсбургове вже тоді старалися позиськати для себе силою матеріальною и моральною корону св. Степана. Русинівъ хотівъ Володиславъ тимъ вдовольнити, що потвердивъ грамотою права и добра мункачівській епархії, а Владиці руському повне титло: „Episcopus“ признавъ.

Тоті самі взгляди споводували Івана II. Заполию, котрий черезъ усе своє життя зъ німецькимъ цісаремъ о корону угорську ватився, до тої прихильності, яку вінъ проти Русинамъ оказувавъ. Грамотою зъ дня 25. Січня 1561 уділивъ вінъ Владиці мункачівському право означувати за життя свого по власній волі наступника собі и наказавъ руськимъ попамъ (battykones) того номіната яко свого правдивого Епископа поважати и шанувати. Владика Іларіонъ хіснувавъ и дійсно симъ правомъ, и именувавъ Володислава Шентъ-Миколаша своїмъ наступникомъ. Сей „остатний“ виказався р. 1568 передъ наставникомъ унгарського комитату Францискомъ Другетомъ грамотою цісарською котрою позволена ёму була проїадка по Русі угорській за для пересмотру епархіального, який церквою восточною вимагається.

Той станъ церкви угорсько-руської не змінився ажъ до половини 17. віку. Владика, духовенство и нарідъ исповідали віру православно-восточню и вживали при богослуженню язика старословінського. Священиківъ висвячувавъ и посілавъ на угорську Русь дуже часто Владика Перемиський, хочъ годі висвітлити, чи причиною, тому бувъ недостатокъ свічнихъ людей на Уграхъ, чи діялось се лишень підъ ті хвилі, коли по смерті Владики завідувателя Епархії неставало.⁴⁾ Въ Уграхъ було свого часу такъ вселюдно звісно, що Русини православия и обряду восточного въ противорічю до латинської церкви держатия, що имя „Русинъ“ а „Шизматикъ“ було одно и те саме. Відъ давання десятини латинському духовенству були Русини угорські зъ давнихъ-давенъ вільні, а цісаръ Максиміліанъ II. король угорський потвердивъ їмъ той старий звичай, тому, що вони, якъ

1) Basilowits: brevis notitia foundationis Theodori Koria-towicz; на сторони 26 и наступуючихъ находяться дотичні листи и грамоти Фердинанда I., Максиміліана II. Рудольфа II., и т. д.

2) „Eundem“ (Lucam presbiterum Ruthenum) „ad plebaniam S. Nicolai... prope Munkach — monastor duximus eligendum et nominandum... eandemque eidem simul cum possessionibus Bubowisthye (Бобовичі) et Luka... pariter cunctis utilitatibus... dandas et conferendas.“ Datum Budae in Vigilia festi Assumptionis Beatae Mariae virginis (14. Августа) 1458. Prag: specimen Hierarchiae Hungariae... Posoniae et Cassoviae 1776 I. ст. 379. Basilowits I, ст. 16.

3) „Plebanis Ruthenis... mandamus. quatenus... Reverendo Patri Joanni Episcopo Vestro, sub cuius scilicet jurisdictione estis, juxta... antiquam consuetudinem obedire e-obtemperare, ipsumque revereri teneamini. Datum Albae Regalis die Dominice proximo ante festum ad Vincula Beati Petri (31. Августа) 1491.“ Basilowits I. ст. 23. — Слова: juxta antiquam consuetudinem“ суть донавомъ, що Іоаннъ не бувъ першимъ Владикою на мункачівськимъ престолі.

4) Szirmay: Notitia topogr. Com. Zemplin: стр. 58: „Rutheni attamen parochos ex Russia partibus consecratos accipiebant a Premsiensi Episcopo.“

виражається в своїй грамоті, „своїмъ Владикамъ и священникамъ данини платити мусять.“¹⁾ Не довго однакжъ уживали Русини угорські своїхъ свободъ церковнихъ, не довго утішались супокійнимъ та незаколюченимъ исповіданнемъ своєї батьківської віри.

Цілою снлою, повнимъ натискомъ и всіми способами, які їмъ лише підъ руки насунулись а котрими вони в спорахъ зъ реформаторами якъ найзручніше орудувати научились, кинулися Єзуїти, — мисіонери римські, — на Русь угорську, щоби на востоці те відшукати, що католицизмъ на западі черезъ реформацію Лютра и Кальвина утративъ. Діло велося Єзуїтамъ-Поссевинамъ легко, бо Русини не опирались їмъ такъ кріпко якъ угорські Лютерани и Кальвинисти, котрі віденськимъ договоромъ зъ р. 1605 свободне віроисповідання собі забезпечили. Зъ другої сторони ширився тоді безъупинно на північъ кальвинизмъ, и досягавъ вже руськихъ границъ. Станути кріпко и відперти ті напливи не було кому; велика часть Угорщини була в рукахъ Турецькихъ, а за той кусень краю, що його Бусурмане не встигли загарбати, дерлись цісарі німецькі зъ князями Семигородськими шістора віка. Цісарі не спиняли замірівъ легіи єзуїтської, бо зъ ширеннямъ ся католицизму зміцнився и їхъ впливъ. Світськихъ заступниківъ не мали тоді Русини жаднихъ, а були залежні відъ королевськихъ графівъ и наставниківъ комитатськихъ. За дуже частими находами самозванцівъ семигородськихъ воцарилась анархія по всімъ усюдамъ, де ще нога турецька не стояла. Владики-монахи були темними людьми, що до просвіти стояли вони дуже нище відъ звичайного проповідника кальвинського, а сілське духовенство відличалось відъ селянина-хлібороба хиба тимъ, що уміло на книгахъ церковнихъ читати, и богослуження відправляти. По деякихъ селахъ, а навіть в цілихъ околицяхъ

¹⁾ Corpus juris Hung: Turnav: 1696 P. I. pag. 577: Maximiliani Imper. decretum 6. Datum Posonii anno 1574 Artic. IV: „a reddendis... decimis videntur (Rutheni et Valachi) exempti esse debere, postquam eas ipsi suae religionis Episcopis et Sacerdotibus dare soleant.

Ibidem: Mathiae Decretum V, Artic: III. Rasciani, et caeteri huiusmodi Schismatici ad solutionem decimarum non astringantur“

Vladislai Decret: II. (1498) Art. 45: „sunt plurima loca in quibus Rasciani, Rutheni, Valachi et alii Schismatici... habitant et... juxta eorum ritus viventes, nullas penitus decimas solvere cogentur;... ipsae decimae a Christi fidelibus et non aliis Schismaticis hominibus... exiguntur. Ordinum est et conclusum, ut ab Rascianis, Ruthenis, Valachis et aliis Schismaticis nullae penitus decimae exigantur.“

не було роками ні одного священника, в другихъ жило їхъ 4 або 6, а декуда и 10 побічъ себе зъ своїми семьями, відробляючи своїмъ панамъ панщину. Священникъ руський не займавъ навіть такого становиська, якого у закарпатній Русі лядькі пани попамъ не заперечали. Угорський патронъ не знавъ ріжнці міжъ мужикомъ-Русиномъ а його попомъ; оба були Парьями. Панські гайдуки тягли неразъ попа руського в ризахъ церковнихъ відъ престола на панщину.¹⁾

Що підъ такимъ натискомъ церковъ православно-руська не улягла тоді латинизмові мала она завдячати тій обстанові, що цісаръ, проти котрому Чехи тай унія протестантська збунтувались (1619, 1620), не мавъ на стілько сили, щоби перепинити семигородському князеві Бетленъ-Габору, котрий порозумівся зъ Чехами та Німцями-Протестантами, забіръ усеї північної Угорщини — оже и Русі угорської. Сей князь, ворогъ латинства и римського католицизму, не стерпівъ в своїй області Єзуїтівъ, а призволивъ всімъ конфесиямъ т. є. греко-православній, римській, лютерській и кальвинській свободне віроисповідання. И по битві підъ білою горою (8-го Падолиста 1620) не важився цісаръ Фердинандъ свободъ угорськихъ нарушати, и не силувавъ „бретиківъ“ та „шизматиківъ“, такъ, якъ в другихъ своїхъ краяхъ а навіть и в Німеччині до католицизму, а противно, затвердивъ всі свободи церкви угорській, а Бетленъ-Габорові посідання 7-охъ комитатівъ північно-угорськихъ, котрі и Русь обіймали (1622, 1624, 1626 р.)

(Дальше буде.)

¹⁾ Smith. Episc. Agriens. III. стор. 244: „neque erant rite divisi sacerdotes Rutheni in parochias, sed in aliquibus pagis nulli, in aliquo quatuor, quinque, decem cum uxoribus suis et liberis habitabant more rusticorum, subibantque omnia onera et labores rusticanos Dominis terrestribus, ad quae etiam ab ipso altari avellabantur“.

Въ подібний еписибъ поступали собі и Владики. Наколи котрий священникъ у чому провинивъ, то пославъ по його Епископъ своїхъ парубківъ, котрі винного путами влявали, и до Владики провадили. Той засуджувавъ по великості гріха на кару. За менчу провину надавъ засудъ „на відробокъ“; засуджений мусівъ Владиці черезъ кілька днівъ орати, молотити и т. д. Для більшихъ переступниківъ стоявъ побічъ монастиря невеликий, але темний будинокъ, се бо то: дімъ поправи. Ще до нині задержалась камінні основи тої вяжнці; вони находяться при западнімъ крилі монастиря. Близько того будинку стояла палата владича; була вона не більша якъ 7—8 сажнівъ довга а 3—4 широка.

Кілька мислей зъ наукъ природнихъ.

(Написавъ Дръ Я...)

II. Впливъ наукъ природнихъ на нашу сторону фнзичну.

Не менші користи віддали людскости науки природні и въ материяльнімъ відношенню. Имъ належить приписати всі вигоди просвіти нашого століття; имъ завдячує природа, що володіє цілимъ світомъ; вони охороняють насъ теперъ відъ находу дикихъ натовпівъ Гунівъ, Турківъ и Монголівъ. За помочою наукъ природнихъ заволодівъ чоловікъ поодиновими силами природи и запрягъ їхъ до своїхъ услугъ. Малюємо світломъ, пишемо лисавницею, іздимо парою, а въ недалекімъ часі покоримо тимъ сильнімъ орудіємъ и другі сили природи и змусимо їхъ до услугъ людскости.

Науки природні вплинули найбільше просвіщаючо на рідъ людський. Перші народи, живучі въ лісахъ або въ близькості берегівъ морськихъ, утримувалися бідно зъ ловлі або риболовства. Погружені въ глибокій темноті мислили вони тільки о заспокоєнню своїхъ тілеснихъ потребъ, а коли въ лихій порі року не могли вижити своїхъ родинъ, на-тоді наміями розтерали свої діти и ними заспокоювали свої звірячі потреби. Но коли чоловікъ розвиваючи поняття уділене собі відъ Творця, повівъ перший разъ навбругъ себе окомъ, застановився надъ достоїнствомъ и силою своєю, надъ пожитками, які вінъ мігъ віднести зъ окружаючихъ ёго творівъ — тоді спала заслона зъ ёго очей, вінъ пізнавъ, що не в ёго покликаннємъ жити на спосібъ дикихъ звірятъ, але противно имъ розказувати, їхъ покоряти и на свої потреби ихъ уживати. Въ короткімъ часі подала ёму земля железо, сей середокъ сили и панування; громади рослинъ доставляли ёму на перемену поживу, одіжъ и охорону въ дереві, корі и овочахъ. Звірята пізнали въ нёмъ свого пана и побідителя. Песъ посвятивъ на ёго услуги свою ревність, відвагу и вірність; віль витревалість и працю; кінь шибкість и смілість; навіть слонъ зігнувъ передъ нимъ свої коліна, а которі задля дикости недалися укорити, укрилися передъ чоломъ чоловіка, тимъ знаменомъ моральної ёго сили, въ темнихъ лісахъ.

Що жъ видимо середъ містъ нашихъ, щоби не було плодомъ природи? Діла штуки, чи жъ не поживчають вони зъ її скаль тихъ гранітовихъ стовпівъ, мармуровихъ статуй и тихъ дорогихъ каменівъ, которими такъ радо украшаємо наші одежи! Домові наші судини, наші одежи и тканини — чи жъ не суть вони щасливими добичами въ царстві исторії природної? Одіваємося въ стрійну

тканину, котору виробила гусіниця, спроваджена зъ Китаю; зъ японського порцеляну пьемъ напитокъ зъ зеренъ арабської рослини, осолоджений згущенимъ сокомъ тростини, которий витискають чорні люде на другій гемисфері.¹⁾

Въ тісній звязи стоїть духъ чоловіка до тіла. Тільки въ здоровімъ и дужімъ тілі мешкає дужий духъ; якъ причина до наслідства має ся, такъ тіло до духа. Тіло жъ людське стоїть підъ впливомъ силъ природи. Та й не може бути инакше. Тіло бо чоловіка єсть великимъ звономъ въ безконечній сіти природи; воно завдячує своє истнуванню другимъ тіламъ природи, бере зъ нихъ свою живність и служить само другимъ за поживу. Заходить тому тісна звязъ меже тіломъ чоловіка а другими творами природи такъ животними якъ и бездушними (неорганічними).

Підъ впливомъ води, воздуха и теплоти розкладаються наші гори на свої хемічні первістки — вони находили ся въпершихъ епокахъ творення нашої землі въ стані пари и ще нині пізнаємо ихъ — рослини ихъ втягають, вже то кіничками своїхъ коренівъ вразъ зъ водою, вже то поверхнею листівъ, на которихъ відкриваємо підъ микроскопомъ множество дуже маленькихъ дірочокъ, и перетворюють ихъ за помочою свої жизненної сили на кормительні свої соки, маючи въ собі всі части дерева відъ кореня до найвисшихъ листківъ. И звіря и чоловікъ, живлячися рослинами, переробляють дальше, за помочою своїхъ жолудкових соківъ, слини и іншихъ відділинъ звірячихъ, той самъ материяль въ кровъ, — те плавне тіло, якъ виражаються физонологи образиво — въ которій находяться кости, волосся, м'ясо и загально всі части звірячого тіла. Умірає чоловікъ, гине звіря, то віддає назадъ природі те, що на часъ свого истнування було собі відъ неї позичило. Тіло бо по уступленню сили животної, підпадає гнилизні т. е. воно розкладає ся назадъ на ті первістки, зъ которихъ складалося и которі, увольнившися теперъ зъ того звязку, улітають въ воздухъ, бувають тамъ якийсь часъ свобідно и потімъ назадъ входять въ новий звязокъ, вже то въ тілі звірятъ вже то рослинъ. Такъ видимо, що смерть єсть початкомъ и підставою нового життя. Ні найменший, разъ сотворений цилокъ не може въ природі запропасти; вінъ може тільки перетворитися, перейти въ иншу форму такъ, що въ стислімъ розумінню нема въ природі смерти, нема застої, тільки вічний рухъ, тільки безъустанна метаморфоза.

¹⁾ Вірей.

Якъ багато краснихъ и поучаючихъ мислей насуває намъ той короткий очеркъ природи? А чи жъ не відбувався той самий процесъ, та сама метаморфоза и въ исторіі роду людського? Чи жъ не дивимося на те, якъ поодинокі племена, на подоби тихъ атомівъ, тихъ первістківъ хемичнихъ, заселяють одну могучу державу, котора, якъ та животна сила, тримає їхъ въ гармоніі и купі? Но кеди вона свої животні функції відбуде: виросте, дозріє и овочі зложить — тоді розпадаєся, а на її розвалинахъ повстає новий народъ зъ молодими силами, котрий далше той самий кругъ дійствъ переходить. Такъ виречення наше: смерть єсть причиною и початкомъ нового життя, находить и въ житті людськїмъ свою правду.

Тїсна взаємність межі чоловікомъ а природою, въ подробности межі світомъ рослиннимъ а животнимъ, заходить также и въ віддиханню, въ тїмъ другімъ найвисшїмъ процесі життя рослинъ и звіратъ¹⁾.

Відомо, що атмосфера, окружаюча цілу землю до висоти десяти миль, складаєся съ квасороду O , квасу угляного CO_2 , пари водної HO и азоту N — такъ, що на сто кварть воздуха припадає 79 N , 21 O , $\frac{1}{30}$ — $\frac{1}{15}$ CO_2 и дещо водної пари, котрої скількість єсть однако дуже нестала. Крім сихъ складовихъ частей нашого воздуха, находяться въ нїмъ ще и инші тіла, котрі на поверхні землі легко підлягають парованню. Такъ на пр. чути вже на 10 миль відъ островівъ коріннихъ запахъ цинамону и гвоздиківъ, пиль и порошокъ находяться въ воздуху видимо ясно, коли сонїчний лучъ черезъ нихъ переходить. Но їхъ скількість єсть такъ змінна, що не даєся підвести підъ загальне яке правило.

Квасорїдъ єсть найважнїшою складовою частею воздуха. Вінъ єсть спільнимъ покармомъ для всіхъ животнихъ; недостатокъ єго въ воздуху справляє удупшення. Хеміки, котрі єго передъ 80 роками відкрили и першїй разъ въ чистімъ стані отримали, назвали єго воздухомъ життя, бо безъ него кожде життя єсмь неможливе.

Не ма на землі місця, де би єго не доставало. На вершвахъ піднебеснихъ гіръ, въ безднахъ морськихъ, въ жаркихъ степахъ и зимнихъ прибігуновихъ сторонахъ, всюда, де тїлько життя рухаєся, єсть вінъ, бо безъ него нема життя. Ему по більшій часті завдячуємо теплоту нашого тіла, котора въ здоровімъ муцині до 28. Р. доходить; безъ него не моглибсьмо огню зробити, бо горення єсть не чимъ инпїмъ, якъ наглимъ и силь-

¹⁾ Въ впрредного огляду належать чоловікъ, що-до тіла, до царства животнихъ; що одже о животнихъ загально кажемо, відноситься и до чоловіка, яке части, до короля того царства.

нимъ сполученнямъ квасороду зъ паливомъ. То жъ видимо, якъ важне місце займає та часть воздуха въ природі. Но коли бъ єго вїчно зъ воздуху бралося и єму назадъ невіддавалося, то мусївби си вінъ наконєць такъ вичерпати, що повставъ би недостатокъ, а той потягнувъ би за собою неминучу загубу и загладу цілого світа.

Одже жъ прозорлива природа зарадила тому въ дуже остроумний спосїбъ. Вона поставила и ту світъ животнихъ въ тїсній залежності відъ світа рослинного и на відворотъ, такъ, що животні при-способляють дихательний матерїяль для рослинъ, ті жъ — принявши въ себе часть людському тілу непотрібну — віддають єго назадъ въ чистімъ стані для животнихъ.

Докладнїше пїмемо тету залежність світа животнихъ відъ світа рослинного, ту тїсну звязъ чоловіка зъ природою, той перехїдъ одної и тої жъ матерїі разъ черезъ тіло звіратъ, то зновъ черезъ всі части рослинъ, — коли дещо ближше надъ симъ процесомъ віддихання застанемося.

Коли кровъ¹⁾ обїжить ціле тіло, — омоло двадцять разъ на годину, переходить вона всі части тіла и відживить єго поодинокі члени зоставляючи по дорозі, що кождїй часті єсть потрібнимъ: заберає вона въ повороті непотрібні остатки, якъ би вимети поодинокихъ членівъ, особливо углєрїдъ, и ними отяжена и зачернена несе їхъ, якъ кровъ жильна, до серця, а зъ вїтти до легкихъ, де при втягненню воздуху въ часі віддиху приїшовши зъ нимъ въ зіткненне увільняєся відъ углєроду²⁾ и вертає назадъ яко чиста кровъ червона до серця, зъ відки зновъ по тілі розбігаєся.

Рослини жъ, котримъ углєрїдъ до життя єсть кінечний, заберають єго (зъ видиханого квасу угляного) и віддають намъ назадъ O_2 . Въ вїтвертїмъ, цвітами засїянімъ полі або въ лісі єсть завше більше число квасороду нагромаджене³⁾ и для того віддихаючи такимъ воздухомъ чуємося легкими и свїжими.

Въ кінци мушу ще ту замїтити, що азотъ, котрий въ такімъ множестві въ воздуху нахо-

¹⁾ Въ здоровімъ муцині находиться до 30 ф. крови.

²⁾ Квасорїдъ, маючи сильне хемичне повиновацтво зъ углєродомъ, вїжєся зъ нимъ нагло, при чїмъ вивляуєся високий степєнь теплоти, и виходить яко квасъ угляний CO_2 въ нашої груди въ воздуху.

³⁾ Розумїєся, що нагромаджене въ подобнихъ місцяхъ більша скількість квасороду не оставєся тамъ на завше но уходить въ сторону, де єго убуло, а на єго місце припливає зъ воздухомъ квасъ угляний, котрий заразъ відбуває свою гарі висказану метаморфозу — такъ, же паведєний нами стосуєть поодинокихъ частей воздуха єсть на кождїмъ місци той самъ.

дяться, служить тільки до ослаблення дїянства квасороду, инакше чистий квасорідъ впливавъ би дуже погубно на наше тіло. Нашъ организмъ не може знести служачихъ ёму до утримання веществъ въ чистімъ стані; такъ н. пр. чистий спиритусъ ділає дуже знищяючо на наше тіло, однако скріплює его, коли пьемъ ёго мірно, розпустивши перше въ чотирохъ састяхъ води.

(Конецъ буде.)

ВИКАЗЪ РОЗХОДУ И ПРИХОДУ ГРОШЕЙ,

зібранихъ на цілі літературні.

Передъ рокомъ оголосивъ я въ „Правді“ за-
прошення до складокъ на цілі літературні. Під-
несена мною гадка принята всіма прихильно и,
якъ зъ послідного виказу въ 26. числі Правди ви-
дно, зібрано до-теперъ 567 рн. 95 кр. а. в.

Зъ того видано:

1) На премії за ріжні словесні и наукові утвори
298 рн. а. в. (Синсь подробний сега розходу зложений мною въ редакції Правди, и тамъ кожного часу може бути до перегляду уділений).

2) Заплачено въ друкарні Білоусівъ за печатанне другого и третого випуску поезій Федьковича 110 рн. а. в.

3) Заплачено въ фотографичнімъ закладі проф. Фрайнда въ Тарнополі за відбитте 200 паръ фотографій знаменитшихъ українськихъ писателівъ 90 рн. а. в.

4) Вч. Отець М. Глинський пожертвувавъ свою першоразову вкладку, 20. рн. а. в. (гл. Правда, 1867, ч. 17), на печатанне другого тому німецько-руського словаря.

5) Ч. ученики Бережанської и Тернопільської гимназії відложили свої вкладки, разомъ 17 рн. а. в. (Правда, 1867, ч. 17), яко пренумерату на словарь.

Зчисливши всі ті видатки дістаємо загальну розходну суму 535 рн. а. в.

Дотеперішній прихідъ бувъ слідуєчий:

1) Изъ складокъ вплинуло 567 рн. 95. кр. а. в.

2) Зъ розпродажи другого випуску поезій Федьковича вплинуло 25 рн. 60 кр. а. в.¹⁾

3) Зъ розпродажи третого випуску поезій Федьковича вплинуло 45 рн. 77 кр. а. в.²⁾

¹⁾ Друковано другого випуску 500 примірниківъ. Зъ того розпродано мною 128 прим. по 20 кр., що вносять разомъ 25 рн. 60 кр. а. в. — 20 прим. послано Авторови. — Остали 352 прим. аложивъ я въ редакції Правди.

²⁾ Друковано третого випуску 500 примірниківъ. Зъ того розпродано мною 199 прим. по 23 кр., що вносять разомъ 45 рн. 77 кр. а. в. — 20 прим. послано Авторови. — Остали 281 прим. аложивъ я въ редакції Правди.

Головні помічники при редакції: *Б. Згарський, М. Косаке, Др В. Лугаковський, Ом. Паршицький, Др К. Сушкевичь.*

Відповідає за редакцію: **Иванъ Микита.**

4) Зъ розпродажи фотографій вплинуло 62 рн. 40 кр. а. в.¹⁾

Всі ті приходи творять загальну приходну суму 701 рн. 72 кр. а. в.

Відтрутивши відъ того розходну суму въ скількості 535 рн. а. в., лишаєся готового гроша 166 рн. 72 кр. а. в. Гроші тоті зложивъ я въ адміністрації Правди, получивши зъ нихъ 6 рн. 72 кр. а. в. яко належитість за видатки почтові, которі виказавъ я почтовими рецелісами.

Заявленне.

Якъ изъ горішного виказу видно, зложивъ я остали гроші, книжки и фотографії будь въ адміністрації будь въ редакції Правди. Бракъ часу не дозволяє мені займатися дальше орудовництвомъ складковихъ грошей.

Дякуючи за оказане мені довірие, прошу ч. Родимцівъ, щобъ дальші лепти на цілі літературні прислали відъ теперъ просто до редакції Правди.

Ті панове, що за фотографії, у мене взяті, належитости еще не зложили, звольте гроші прислати на мої руки, бо — якъ видно зъ поміщеного горі виказу приходівъ — я за розібрані у мене фотографії всю належитість сплативъ.

Львівъ 8. (20.) Жовтня 1868.

О. Паршицький.

¹⁾ Фотографій розпродано 156 паръ, пара по 40 кр. а. в., що вносить разомъ 62 рн. 40 кр. а. в. — Осталихъ 44 паръ фотографій складаю въ редакції Правди.

Прим. Хто за одну пару фотографій платить більше якъ 40 кр. (а за одну поодиначу фотографію більше якъ 20 кр.), обвідомлявъ я своєго часу міжъ складками на цілі літературні.

В І С Т І.

У Львові завяжується наукове товариство підъ титломъ „ПРОСВІТА“. Влишну звістку объ сімъ подамо ч. Родимцямъ скоро уставъ того жъ товариства отримавмо.

Редакція.

ПОПРАВКИ.

Въ 34. числі „Правди“ бракують підъ артикуломъ: „Чи були коли въ руськімъ яяці носові звуки *ѣ* и *ѣ'* підписні букви: *О. П.*

Въ 35. числі на стороні 420. віршъ 14. зъ долу замість: зъ року 1830, має бути: зъ року 1630; — віршъ 15. зъ д. замість: въ Галичині, має бути: зъ Галичині; — віршъ 20. зъ д. замість: Кричалювихъ Андерківъ, має бути: Кричалювихъ Андерківъ.

Зъ друкарні Ставропільської.

ПРАВДА

ПИСЬМО НАУКОВЕ И ЛИТЕРАТУРНЕ.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

Няй собі тамъ хто якъ хоче говорить и доводить, що чоловікъ годенъ придбати собі долі, якої самъ бажає — а я таки знаю, що чоловікъ такъ жити мусить, якъ ему зъ роду прописано, якъ ему та судьба судила. — Досить поглянути на світъ — а тамъ уже побачишь, що одному иде усе до ладу, неначе бъ зъ води, а другого доля „якъ репяхъ той учепить ся за латані поли, та й збирає колосочки на чужому полю“. Не знаю я, чи безталанні люде підъ такою злу хвилю родять ся, чи підъ якимъ недобримъ знакомъ на небі — але тому я добре придивився, що другому брату ведеться на світі мовъ би зъ каменя. Задумавъ що-небудь звершити, ци копійчину роздобути, ци ино зъ друзьями своїми повеселитися, а вже и потратився въ десятеро — и на весілля тому зъ нудьги ажъ помарнівъ, неначе бъ ёму саме лихо лишень судилось, неначе бъ та судьба для своєї охоти наркомъ ёму ноги підставлявала, щобъ потикався потикавъ, доки ажъ не впаде.

Буває, зробить вінъ яке путне діло въ громаді, хвалити бъ ёго всімъ людемъ добримъ за те — такъ ні! ще насміють ся, а другий то и поглумує ся надъ нимъ. — Дивно справді крутить та доля людемъ на світі. — Тобі би треба поїхати въ сусіди, лагодишь ся — а вона насунула уже хмару, та ажъ переїщить тимъ дощемъ; треба би тобі піти подивитись до стодоли — гляди же! а то опинишь ся у половнику, або залізешъ міжъ телята; хочеть ся тобі води напйти — такъ куди жъ! и склянка закинулась и въ конві води немає, добре, що ще у криниці не висохло. Идешъ улицею селомъ мирно, тихо, поважно — ого! вже ззирають ся люде, а зайдешъ, не дай Боже, у місто, то и найменча дитина тобі квітку пришиве; такъ уже та псотлива доля вередує и вередує, и не відкараска-

ешъ ся відъ її до могили. Послухайте, коли ласка хочъ за мого пана Вонифата.

Ще передъ прийстемъ Вонифата на світъ, обібрала собі его мабуть судьба для своїхъ чуднихъ перевертївъ, бо дала ему за батька чоловіка хочъ статочного та уцтвивога, а все таки прозваного далеко та широко: „дурнимъ Иваномъ.“ — Уже въ молодости піднімали его черезъ те хлопці на сміхъ, а Вонифатови приходило неразъ гірко зажурутися такими докорами.

Батько его бувъ, якъ уже казали ми, поважнимъ та уцтвивимъ чоловікомъ, а надто було въ его майна не трохи, черезъ що люде у цілому місточку, де вінъ проживавъ, дуже его у повазі мали. Окрімъ сего одідичивъ вінъ по своєму батькови, дідови прадідови... лотерийну колекту, колекту, що кождому коліну семейному приносила оденъ дїмъ мурований и кілька стай поля въ гостинецъ. — Батько Вонифата докупувавъ уже пятий дїмъ въ ринку и пятьдесятій моргъ землі, а въ скрині лежавъ готовий грішъ, що визичувавъ сусідамъ за дуже мірні одсотви. Зъ вдячности за те вибрали его довжники немало одноголосно посадникомъ місточка, а старий Иванъ живъ у повазі и пошанобі у кождого, хочъ призвище „дурного“ все таки за плечима ему лишилося. Пішло воно ось зъ того, що Иванъ, закимъ вийшовъ у посадника, и уже посадникомъ будучи, не зважа на насмішки зъ всіхъ сторінъ та на гнівъ и дорікання своєї жінки, пані посадникової, якъ найчудачнище убирався, розумючи собі, що усякий уборъ, хочъ би и дивачний, наколи изъ его виглядає практична мисль, чоловікови пристойть.

Въ другихъ річахъ підлягавъ вінъ зовсімъ волі своєї жінки; що ся ні вигадала, чого не забажала, Иванъ їй ніколи не спротивився, слухався розказівъ її и годився навіть, хочъ серце въ его може и боліло на те, щоби пані, якъ мовлявъ, орудувала всіми видатками домашними. Того одного тільки не мігъ вінъ перенести на собі, щоби хто

утручувався в його густі в убранстві і рішав, в який спосіб прибирати йому те гірше тіло. Розумієть ся, що така упорчивість його гнівала найбільше не кого другого, як паню посадникову, котра у всьому уже водила верх і охотно будаби віддала усе своє панування за сю дробину, щоб прибирати собі мужа після своєї впадоби. — Но годі!...

У сьому ділу був Іванъ твердоволенъ, як яло ся мужчине; вінъ зносивъ терпеливо всі докори жінки и, тямючи ще відъ вінчання, що жінка винна повинуватися мужеві, обстававъ заодно при своїмъ убранстві.

„Овва! що се міні за посадинокъ, що се за богачъ“? покривувала пані посадникова, „ходить якъ той дивоглядъ, що на его люде ззирають ся — часъ вже и розумъ мати.“

— „Маю я розумъ, маю, моя любонько, и добрий розумъ, а люде... нехай сміють ся здорові, коли хочуть, коли в нихъ мало розуму, коли непрактичні,“ відвічавъ зъ вільненька панъ посадинокъ.

„Комніръ вь ёго на аршинъ, неначе хомутъ...“

— „Хоронить каркъ відъ сонця, любонько.“

„Такі коротеньки рукави, мовъ би его на довші не стало...“ сварила зновъ жінка.

— „За те вигідні при писанню и роботі, мов серденько!“

„А капелюхъ той, дійсно решето...“

— „Добрий проти спеки и дощу, голубко!“

„Ба! вь тебе усе добре та ще може практичне, але міні за тобою годі людянь вь очи подивитись, міні сьоромно на місто изъ тобою вийти.. визиравшъ у своєму рудому убору, неначе той...“

— „За те не знати на ому бруді, ні плямъ.“

Такъ слово по слову зачиналась щоденна суперечка міжъ панствомъ посадицтвомъ, пані гнівалася, сердилася, докорювала, а панъ звинявъ себе, толковавъ та боронивъ свого, — а кінчилася тимъ, що пані сердита виходила до кухні и пересолоувала нарокомъ юшку, що пану посадникови гірше доскулювало, чимъ не знати які насмішки зъ убрания его.

И дійсно мала чого сердитися пані посадникова на свого мужа. Відъ двацяти бо літъ носився вінъ заодно у одному уборі одної рудої масти — На сурдуті, що не смівъ нігде и зморщитись, вигинався широчезний споловілий комніръ, зза котрого вилазила кругла маленька головка; низший уборъ ажъ обтискавъ пана посадинокъ и кінчився широкими вруглявими чобітми, у якихъ за про мезолівъ не було ніякого коречка; головку покривавъ звісний намъ уже ширококрилий капелюхъ. Такъ убирався батько Вонифата вь буддень и свято, такъ убраний сидівъ вінъ за столомъ колектан-

снимъ и за бюроми посадицтвомъ, такъ пристроєний ишовъ вь гостину и такъ прибраний сидівъ дома коло своєї милої подруги.

Крімъ суперечки за убрание не було ніякої другої сварки вь дому пана посадинокъ. Жили вони обоє згідно и чесно, вінъ нічого не забагавъ, чого вона не хотіла, гадавъ такъ, якъ и вона, що жінка хвалила, те хваливъ чоловікъ ажъ підъ небеса, а що вона гудила, те рівналось у его уже зъ болотомъ; навіть тому, що пані посадникова пристрасно любила баранину, панъ посадинокъ бувъ би ззівъ хочъ половиною печеного барана и перівнувавъ за-для того все доброе зъ бараниною.

Довгий часъ панство посадинокъ не мали дітний и се неразъ набавляло їхъ смуткомъ. Панъ посадинокъ ховавъ тоді свою головку вь широкий споловілий комніръ, неначе слимакъ вь шкарлупину, и ходивъ задумавшись цілими годинами по комнаті, а пані, болючи вь душі, наділяла зъ задрости, що своїхъ немає, чужихъ дітокъ потай то штурманцями то уціцками. Найбільше журило їхъ те, що нікому буде передати придбане добро, а особливо колектуру лотерийну, изъ котрою сьмья їхъ майже уже зрослася.

Однакъ, якъ то кажуть, щастє и до нихъ всміхнулось; панству посадинокъ уродився наразъ... синъ. — Годі списати утіху родичівъ підъ ту хвилю; вони побачили передъ собою дитину миленьку, наслідника всего майна и... колектури.

Хрестини виправлено проте якъ найбучніці; знакомому и незнакомому бувъ приемъ у панства посадинокъ такий, якого найстарші люде вь містечку не затирили, а по довгимъ шатренню вь календарі, ще довгихъ нарадахъ, бесідахъ, а навіть сварняхъ, перемогла воля пані посадникової и названо маленького сина Вонифатомъ, тому, що прадідъ пані, торгуючи волами, такъ звався, доробивсь маєтку и, заложивши для міщанъ тинисті ходники, Вонифатівкою звані, у памяти міщанівъ ще живъ.

Зіставможъ теперъ нашихъ посадинокъ на хвилю самихъ, нехай любують та навітшають ся своїмъ синомъ, а самі приднімось ближче містечку та й другимъ его жителімъ.

Містечко саме, у котрому Іванъ посадинокъвавъ, ось звикле мале містечко, болотняве та брудне. По середині просторого ринку, заваленого купами каміння та деревомъ, стояла кирниця, изъ котрої колесомъ вода добувалася; на около ринку стирчали брудні хати жидівські зъ старосвітськими піддашами, а передъ кождою обсадилися дві три будці, у якихъ спровадено хлібъ, сіль, мазъ, горшки, овочи, перець, и хто тамъ знає яку всячину. По одній стороні ринку видно лишець кілька гарніщихъ

мурованихъ домківъ. Вони відбивають чистотою та огрядністю відъ темнихъ жидівськихъ хатъ. Надъ вікномъ одного прибитий цісарській орелъ, а підъ нимъ написано: ц. к. колектура лотерійна. На домку тому стоїть ще по волі пані посадиноквої и друга напись, именно: „Уляця панська“, а въ дому саміиъ сидять панство посадинокви. Чотири другихъ домківъ, що до ряду поставали, належать такожъ не кому другому, якъ посадинокви и колектантови лотерійному пану Ивану, и містять у собі то школу, то урядъ цісарський, то громадський. — Вдоважъ попідъ ними веде каміннемъ хочъ нерівно виложена стежка, а за домнами розвелись обпарканені сади та городи.

Ще по одній стороні ринку розсипалось пару гарніщихъ хатокъ, а въ нихъ сиділи: жонатий аптیکаръ зъ трема доньками, жонатий трактирникъ зъ трема доньками, далій вислужений комисаръ дороговий зъ родиною, кількохъ урядниківъ жонатихъ, а проти самого панства посадинокви, панъ Пафнуцій зъ жінкою та донькою. Про сю численну интелгенцію здається и охрещено одну улицю, що вела на такъ звану Вонифатівку, надъ котрою пані посадиноква, яко коліно зъ роду заложителя славнихъ ходниківъ, дозиръ вела, улицею панською.

Оставиможъ однако сихъ всіхъ горожанівъ, що будь зъ потреби, будь зъ адмиращіи, передъ паномъ посадинокомъ шапкували, на боці, а звернімосъ лишень до пана Пафнуцого.

Пана Пафнуцого звали всі обивателемъ міста и держали его за маючого. Одна лишень пані посадиноква пізналася на нимъ відразу, якъ мно до місточка спровадився бувъ, а домові її визити не зробивъ, и прозвала его збанкрутованимъ, незвішнимъ си посесоромъ. Панъ посадинокъ зміржувавъ Пафнуцого такожъ не инакше, и доладавъ ще завсїгди, що у его ніжаднихъ рукавичокъ немає. Особливо пані Пафнуцева непристала якось панству посадинокамъ до серця и вони старались при кождей спосібности показувати своїмъ недругамъ свою якусь тамъ вищість. Незлюбившись на разі, обі сі родини и непоздоровлювали себе, зустрінувшись, а коли придалось, що у сусідівъ зійшлися, тоді въ пані посадиноквої а віттакъ и у її чоловіка голова заразъ боліла и вже не вдержати їхъ на гостині нікому.

Одного дня сидівъ панъ посадинокъ у сурдуті зъ широкимъ споловілимъ комніромъ проти своєї жінки. Вінъ переходивъ у своїй голові всіхъ мешканцівъ міста, надъ котримъ довелось ему посадинокувати; наразъ и призадумався, а далій піднявсь зъ стільця, розтворивъ ротикъ невеличкий и каже: „Скажи но мині, серденько, чого то ми гніваємося на Пафнуцовихъ?“

— „Якто“, одрізала скоро жінка, „чи ти не завважавъ сего, що, коли другі тобі клонються, вінъ дожидає перше твого уклону и носитьъ ся надъ тебе? а зробили вони намъ визиту? або уступиться вона мині въ церкві зъ лавки? вона намагаєть ся, щобъ передомною патину поцілувати, а своїмъ убраннемъ рада бъ мене зовсімъ уже випередити... я не люблю собі такихъ дурнихъ людей и жити зъ ними не буду.“

Такъ правила пані посадиноква, а чоловікъ її потакувавъ — прихилився до осуду своєї жінки и незлюбивъ ще гіршъ своїхъ сусідівъ.

Гніви ті поміжъ сими двома родинами давали, якъ звичайно въ малихъ місточкахъ водиться, достаточний повідъ до розмаїтихъ поговорокъ и плетениць — а небавомъ розпалася вся интелгенция на два табори, зъ котрихъ одинъ боронивъ сторону посадинокви, а другий хочъ менчий, Пафнуцовихъ. Що до пана Пафнуцого, то треба ще знати, що его родина складалася зъ жінки пані Зенобії, доньки Евдокиї, рокомъ старшої відъ Вонифата, и тітки себъ то: старої, гидкої, гнівної панни. Отся була и другою криницею місточка, криницею, изъ котрої зачирала вся интелгенция новинки и плетениці и вона те була тимъ ожегломъ, що розъярувало гнівъ поміжъ своєю ріднею а панствомъ посадинокви.

А щожъ робить нашъ маленький Вонифатъ? Куди маленький! Вонифатъ вирісь за пещотами материнськими уже на великого хлопця, що ледве не достававъ головою до рубця батьківського споловілого комніра. Пані посадиноква радіє намъ, розпливаєсь таки надъ красотою его, хочъ, міжъ нами сказавши, Вонифатъ ні зъ лица ні зъ постави тіла на красного не подобавъ. Голова въ его велика, неначе набриніла, покрита чорнимъ сторчатимъ волосемъ, лице широке смагляве зъ маленькими оченятами, зъ насушленими густими бровами, носикъ, короткий, по середині заломаний, широкий ротикъ зъ обвислою долішною губою, — самъ присадковатий, зъ коротенькими пальцями на рукахъ та довгою вузкою стопою: Отсе нашъ Вонифатъ, у котрому мамуня геть геть закохалась, котрий зъ молоду уже показувавсь дуже істовитимъ, и котрий на велику утіху рідничівъ поміжъ всіма стравами любивъ найліпше баранину.

Но байки зъ симъ; гоже не гоже, сотворіне Боже — кажуть люде — а пані посадиноква влодобала собі свого сина не лишень по зверхній его красоті, але и по укритимъ спосібностямъ и укладала въ своїй голові одинакови уже напередъ найменче хочъ посадиноктво. Бачила вона въ хлопцю талантъ незвичкий, похопъ идъ всьму и думала

неразъ и ночью, якимъ би способомъ подати охочому Вонифатови світло науки, та заразомъ, щобъ не нарушити черезъ те здоровля его. — Коли мати заходилась табъ коло духовної сторони свого одинака, печалився не менче батько объ физичнімъ его проспіванню и дбавъ особливе за вигідний уборъ свого сина. Гнівъ, крикъ, сварка и лайба изъ сторони пані посадникової не здужали ту уже нічого; панъ посадникъ видававъ, неначе найзимніший деспота, холонокровно розкази кравцєви, а той скрюювавъ після їхъ ціле убранство Вонифатови. — Тожъ прибрана ходила дитина цілкомъ по смаку батьковому. На нещадованімъ сурдутику рудої масти, зъ короткими рукавами, викладався широчезний комнірь; вузєнкі майточка, кругляві широкі безъ корочківъ чобітки и ширококрилий капелюшокъ зъ павлянимъ перомъ становили дальший приборъ Вонифатика. Батько побачивши въ первый разъ такъ на своє подобне пристроєного сина, не мігъ посістися зъ радости, а всі сусіди, хочъ прихильні панству посадникамъ, прозвали відъ сеї хвилі зъ почести для батька „дурного Ивана“, сина его: „дурнимъ Вонифатикомъ“. (Дальше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сєгочасности

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

При такому погляді на Москаля нашъ народъ одначе вважає на єго силу. Москаль не великий чоловікъ, чортъ на що, въ лаптяхъ, — та страшний. Въ одній пісні синъ, котрого мати проганяє відъ себе, не хоче приставати до Татаръ, до Ляхівъ, а пристає до Москаля:

Бо въ Москалемъ добре жити,
Будемъ Татаръ, Ляхівъ бити...

При всякихъ недотачахъ народъ вважає на материяльну силу сусіда и на те, що въ єго зъ Великороссами одні вороги.

Поглядъ на московського салдата не дуже облесливий за-для руського війська. Въ думці народа москаль-салдаты є злодій, а коли самъ чесний, то шенєля єго-злодій. Вінъ красти перестанє тоді, якъ чортъ молитись Богу стане. Єму нічимъ недогодишъ, одъ єго не можна відчєнитись, одхрєститись, одмолитись. Єго бьють не за те, що вінъ краде, а за те, що не вміє сховати. Москаль пройшовъ світъ брєхнею: коли вінъ каже сухо, то піднімайся по ухо, та й ще замочнися! Вінъ понадився на одно лихо, порадившись съ чортомъ, вінъ не милує и не жалує; вінъ чваньковитий,

хвастивъ; у нєго на грішъ амуниці, а на десять амбици. Хто надівъ московську сумку, той взявъ чортову думку. Найбільше далась народові въ знаки драгунська совість и уланчини, одъ потрихъ треба добре заперати чуланчини.¹⁾

Объявляючи поглядъ нашого народа якъ на Москалівъ, такъ и на Ляхівъ, ми найбільше дбали объ тїмъ, щобъ вдержувати самі слова й вирази правдиво-народні, які находятця въ народнихъ творахъ, признаючи за ними добру вдачу и силу и щирість відъ самого серця.

Зъ попереднєї мови видно, що типъ Москаля, Великоросса почавъ силадатись въ памяти украинського народа ще за давнихъ часівъ, за старого Московського Царства. На єго формованне мали впливъ дуже близькі историчні стосунки тодішнєї України до Московського Царства и до російської Имперіи. Поїздъ козацької старшини до Москви, або й до Сибірі, завсїдні приходи московських боярь на Україну зъ військомъ, давали добрий часъ придивитись до своїхъ сусідъ. Нічого дивуватись, що народъ склавъ у своїй памяти дуже правдиве цїнуванне Москви, її політики, її боярь, війська и духа всєї наци. Воно правда, що Козачина и тодішне українське духовенство передавали свій власний поглядъ народові, бо не відріжнялось дуже відъ єго, стояло близько до єго, жило однимъ життямъ зъ народомъ. Поглядъ Козачини и духовенства въ огулі все одно, що й народній.

Що Москва навіть въ XVII. віці и въ першій половині XVIII. віку въ рівні зъ Україною и Білорусією була личана и злиденська, объ тїмъ навіть нема й слова! Наукова просвіта въ нашихъ краяхъ стояла тоді далеко вище, ніжъ на Москві и мала впливъ на саму Москву. Київська Академія була закладена въ 1589 р. и повиводила багато вченихъ, дуже значнихъ не за для того тільки часу. На полі тодішнєї науки працювали Петро Могила, Гизель, Симеонъ Полоцький, Галятовський, Лазарь, Барановичъ, Прокоповичъ и багато другихъ тоді, якъ на Москві правдива наукова просвіта почалася тільки відъ часу злучення України зъ Москвою. Тільки въ кінці XVII. віку, якъ разъ черезъ сто літъ одъ часу закладу київської академіи почалася на Москві наука въ славяно-греко-латинській московській академіи и сїйцями її були вчені київські, запрошені зъ України. Козацька старшина мала класичне вигодування, бувала за границею, обтералася зъ європейською тодішнєю цивилізацією. А московські царі и бояри відріжнялись тільки темнотою, простотою, невідою, фанатизмомъ. Очеvidячки, —

¹⁾ Приказк. Помиса. Листокъ 18 и 19.

вся тодішня Москва, зъ боярськимъ зди́рствомъ, зъ народнєю́ бідністю, зъ простотою, зъ науковою темнотою здавалася Українцямъ личаною и злиденською. Систематичне одніманне козацькихъ привилегій и права, тяжкі постої московського війська на Україні, присилувані походи козаківъ десь въ далекі сторони, роботи їхъ въ Петербурзі за часівъ Петра I., все те здавалося народові и протестуючій козачині московською пенею, напастю, неціннимъ ликомъ, котримъ наділяло їхъ Московське Царство.

Захованню въ памяти нашого народа такого погляду на Москву, на Москалівъ — Великороссієвъ до нашого часу помагали стосунки великоруського уряду до нашого народу дуже не радосні ёму навіть до самого нині царствующого императора. Народъ нашъ гараздъ памятає, якъ цариця Катерина занапастяла край, отдавши багато вольнихъ людей въ неволю, у крѣпацтво, якъ великоруське військо часто приходило въ села на закуцію, по жалобі польскихъ поміщиківъ, било щорочно різками, стріляло якъ на ворога, якъ польські пани ганяли на панщину, мордували нашъ народъ московськими жъ руками. Окрімъ того всякі урядники: справники, станові, писарі — чиновники, офицери, генерали, — все те не жалувало народа, тиснуло ёго, де було можна, носячи на собі знамено не нашої національности, а великоруської, московської. Хто не памятає „Сердешноі Оксани“, „Салдацького патрета“ Основяненка; де дуже правдиво обмалёвано чиновне-писарське и полицейське зди́рство, прикрите знаменомъ великоруської національности.

Цінування складене українськимъ народомъ Москві и Москалямъ не повинно бути кривдне за для Москви, бо воно дуже правдиве! Якъ правдиво нашъ народъ постерігъ духъ и характеръ нації зъ давнёго часу її панування? Конечно, вже дуже багато дёчого змінилось въ сёгочасній російській імперії... Але правдиво-московський, той старий духъ живе й дше въ сёгочаснихъ московськихъ писанняхъ такъ званої старої, славянофильської партії. Хто не памятає того чванства, тії амбиції московськихъ славянофилівъ, що носились зъ своєю Москвою — другимъ Римомъ, Брусалимомъ, якъ зъ писанкою? Хто не памятає тії зажирливости на все чуже, тії китайської ненависти до всёго немосковського такъ по дитячій одагненої въ любовъ и приязнь? Зъ Москви, зъ Великороссієвъ повинні зійти якісь нові підстави філософії, православної віри и цивілізації, новіші й луччі, які доспіли на гнилому ґрунті Европи... Московська мова и національність повинна жити й панувати, а всі другі — гинути й служити. Москві повиненъ

кляти́нь Київъ и вся Славянщина и навіть... Вирѣпа!!! Що жъ дає вона за свої величєнні обіцянки? На десять шагівъ амбиції у неї всёго на всёго на грошъ амуниції... Катковъ и Ко ширять одну свою мову, безъ самостайнїєй науки, безъ волі, мислі й думи, одну свою національність. Сама Москва додумалась до основи свого славянофильства за поміччю тії жъ европейської, німецької науки... а другимъ ширить лахманн европейської просвіти й науки, тричі переціменової, перешеретованої на палючимъ, гостримъ каміні цензури... Ніби мова сама по собі, або національність може кого облагодіяти! ніби зъ довгополими каптанами, кацапською бородою та квасомъ злучено якесь матеріальне, наукове й моральне щастє? Москва и теперъ чваницца ликомъ, акимись идеалами и пхавецця кожному зъ нимъ у вічі, на ділі не маючи въ себе нічого, окрімъ историчнїєго споминку купи кремлевського каміння, великихъ ивановихъ звонівъ ти лежачої, ледачої, хоча й здорової царпушки.... Що до України то вся згубна, шкідлива сила старої партії вдаряє теперички на нашу мову на нашу молоду літературу, на нашъ народъ, на наші краєві интереси, хоче змести самий слідъ нашого бування зъ нашої землі, звернути, покрутити нашу національність зъ її багатими підставами... Въ нападахъ газетъ Москви ми бачимо одну гублячу напастъ, пеню, объяву національного великоруського еґоїзму старої баби-кокетки, котра й досі не забуває про свої літа давні, молоді, дівочі але давно, давно минувші!!

Стосунки до Москви - Великороссіє показує нашъ народъ дуже ясно. Не знаходячи доволі слівъ, щобъ вимовити свою ненавистъ до Поляківъ, нарикаючи їхъ ворогами, зъ котрими неможлива жадна спілка, народъ нашъ нігде не нарікає Москалівъ своїми ворогами, Москаль тільки не свій братъ¹⁾ и не дядько²⁾, але не ворогъ, не такий лихий, одъ котрого треба зовсімъ одкаснутись. Спілка зъ нимъ, правда, не дуже користна: варивъ чортъ зъ Москалемъ пиво, та й солоду відрікся; Москаль зъ бісомъ порадились, та й на лихо повадились³⁾, кажуть приказки. Але Москаль зъ погляду народа, не такий хитрий, щобъ ёго не можна було перехитрити: „собака брехне, — Москаль віри пойме“⁴⁾, вінъ часто й ума цитає⁵⁾; а мужикъ — ворона, хитріще чорта! Приставати до Москаля вигодно, бо въ ёго зъ нашимъ народомъ одні вороги, тільки зъ одною умовою: „Зъ Москалемъ

1) Приказк. Номіса. Листокъ 18.

2) Тамъ же Лист. 19.

3) Тамъ же.

4) Тамъ же.

дружи, а камінь за пазухою держи; зъ Москалемъ бувай, а камінь за пазухою тримай“, кажутъ приказки.

Такъ то народъ нашъ одріжняє себе відъ великоруського народу, маючи своє національне самозрозуміння, признаючи свою особність. Не можна не зауважити въ ёму навіть якоїсь поваги до себе самого и якогось чуття неприязни до Великорусса: хочъ добрий чоловікъ, та Москаль, каже народъ; то бъ то чоловікъ все таки не свій, котрий не може мати ширости й правди, яку мають свої люде. Своі люде—не татаре; тільки свій своєму лиха не мислить. Въ огулі річь, — народъ нашъ ставить самъ себе вище відъ великоруського простонароддя. Великорусь має дуже нехорошу репутацію въ фантазіі нашого народа. Всякий український селянинъ уявляє собі бородача-кацапа непременно розбійникомъ, зъ нежемъ за халявою, котримъ вінъ ріже людеи. Дуже багато по міжъ народомъ ходять оповідання про те, якъ проізжі наші люде заіхали на нічъ до кацанивъ, якъ черезъ сонъ почули дзвеніння гострихъ ножівъ и розмову дитяти: „батька зарѣжь хахла! я люблю, какъ онъ трепещется!“ Въ фантазіі України кацапъ грає роль розбійника. Чи не волжські та донські розбійники минушого віку нагнали народові нашому такого страху? Окрімъ того народъ уявляє Великоросівъ нечистимъ, нечупарнимъ народомъ, котрий навіть ніколи хати не маже, не тільки що вожну суботу не підмазує! а варить істи разъ на тиждень, заливаючи всяку страву въ одну діжку, не вважає на законъ супружества, тхне козломъ, не стриже бороди... Такий поглядъ не диво въ Українцеві поетичному, чистому, естетичному, живучему въ побіланій хаті, дуже чистій въ рівні зъ хатами другихъ народівъ. Такъ то нашъ народъ одріжняє себе відъ великоруського..

И я бувавъ на Рассвє, казавъ якийсь великумний, та навчився по руському говорити: сену! запрягай кабилу белу, — поїдемо у лісь по дрова!¹⁾ „Іхали ми по шідъ лёсомъ (кажуть, такъ званилась руською мовою якась українська панна, верзучи оцю нісенітницю), а ось-тресь! а ми й сєлі! а тутъ дощъ лячу! лячу! а певінь о півночі на сєлі — кукурєку! кукурєку!!! Прикидаємо ці приклади въ певній надії, що якъ колись складецца одна всеславянська мова зъ великоруської, то вона повинна бути до-стоту отъ така! зъ додачею тільки сербськихъ, чеськихъ, польськихъ, болгарськихъ виразівъ. (Дальше буде.)

¹⁾ Приказ. Номиса.

ЗЪ ГЕЙНОГО

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось -- ти не жива.
Прокінувся, а все ще гіркую
Слєзу доганяє нова.

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось — забула мене.
Прокінувся, а річкою стиха
Слєза за слєзою плине!

Крізь сонъ нерозважно я плакавъ:
Приснилось — ми знову у-двохъ.
Прокінувся, а слєзи все лютця —
А я ихъ спинити не могъ.

Ив. Яковенко.

Дещо за поселеннє угорської України Русинами и за унию церкви православної угорськихъ Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улянь П. въ Відню.)

(Дальше.)

Декотрі думають, що уния вже зъ початкомъ 17-го віку, хочъ лишъ ще на короткій часъ, на Русь угорську вдерлася була, однакъ не въ силі вони сю ипотезу нічимъ скріпити, ні року означити, въ котрімъ би тота ефимеридальна подія корені свої на Русі угорській пустила и въ котрімъ вона зновъ православію уступити мусіла, ані осібъ, підъ котрими уния а віттакъ зновъ реакція звершитись мали.

Відъ р. 1620 до р. 1642 сиділи наступуючі Владики на мункачівськімъ престолі: Петропий (1620—1627), Иванъ Григоровичъ (1627—1635) и Василь Тарасовичъ (1635—1642). Німецький историкъ І. Фідлеръ¹⁾ думає одже, що Петропий бувъ унитаромъ и опираєсь на грамоті презентаційній Бетлемъ-Габора, въ котрій сей князь Петропий: „Ecclesiarum unionis Graecae Episcopus“ називає.²⁾ Ми зъ нашої сторони не переконуємося однакъ тимъ титломъ объ правдивости тої ипотези, а бачимо въ тімъ протизно довідъ, що Петропий бувъ не-унитаромъ, бо „Episcopus unionis Graecae“ значить те саме, що „Владика восточної системи“ або восточної церкви. Слиби князь бувъ хотівъ ёго уніатський характеръ означити, то бувъ би въ грамоті уживъ слівъ: „Episcopus unionis Romanae ritus Graeci.“ Ми не чудуємо ся, що князь, котрий самъ исповідувавъ

¹⁾ I. Fiedler: „Beiträge zur Geschichte der Union der Ruthenen in Ungarn“. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der k. Akademie der Wissenschaften. Band 39, Jahrgang 1862 Seite 487.

²⁾ Basilowits I. стр.47. datum in arce nostra Munkacs die 10 mensis Februarii Anno Domini 1623.

віру реформовану, не був добре ознакомлений з церквою восточною. В протилежність до церкви, або унії римської (unio Romana), до котрої вже велика частина руських боярів (Русинів) закарпатських признавалась, представлялась йому церква восточна яко „unio Graeca“, понеже Греція справді була охигломом і наемником тоїж, хоч вона ніколи такого виїмково-гегемоністичного становища на востоці не займала, до якого Рим в западньому світу доборовся. Проти іпотези Фидлера говорять і другі обставини як і пр. те, що наступник Партенія був православним Владикою. Іван Грегорович носить в грамоті Бетлен-Габора¹⁾ титул: „Presbiter Orientalis Ecclesiae Graeci Ritus“, і нема ні одної грамоти того Владика, котрою був би він ствердив так важну подію, як приступлення Русинів до унії, ні другого якого дотичного писаного доказу з сторони руського духовенства. — Бетлен-Габор був би навіть не потвердив такого Владика, котрий, по нутру Фердинандові німецькому цісареві був би піддався єзуїтським та німецьким впливам. Понеже у кінець Василь Тарасович православним своїм попередником Іваном на престол владичий був призначений через Юрка Ракочого наслідника Бетлен-Габора, рівно великого ворога єзуїтизму, в тій достаточності зостав потвердженням²⁾, то не мож ні на крихту похибуватися, що він рівно як вго оба попередники, яко православний Владика митрою повинчався, з чого і видно, що до половини 17-го віку на Русі угорській ні сліду за унією римську не було.

Василь Тарасович є першим Владикою, котрого, позаяк дослідити можна, само духовенство угорсько-руське, хіснучись своїм правом, на престол покликало. Вибраник удався, наколь єму князь Ракочий грамотою свобідну подорож забезпечив³⁾, до Молдави, щоби від тамошного православного Архiepіскопа посвяченне прийняти, по чім, як згадано, потвердження від князя Ракочого наступило.

Які зміни, і по яким поводам в пересвідченню Тарасовича позаходили, не можемо за для

¹⁾ Basilowits I. ст. 50. Datum in libera et regia civitate nostra Cassoviensi (Кошиці) die 12. Januarii Anno D. 1627.

²⁾ Basilowits I. ст. 58. Datum in civitate nostra Alba Tulia 5. Januarii A. D. 1634. „Siquidem inter alios idoneos commendatus sit honorabilis Basilius Tarassowits, presbyter Orientalis Ecclesiae ritus Graeci, ut qui latinae et aliarum linguarum peritus et Theologicis studiis imbutus, liberalium quoque artium, notitia et bonis moribus alios anteciret et ab Ioanne Gregorii ad munus Episcopale... surrogatus sit et constitutus; (Nos).... eundem Basilium Tarassowits in Episcopum promovemus, praeficimus et surrogamus.“

³⁾ Datum in arce nostra Szamos-Ujvar 16, Oct. A. D. 1633.

недокладности історичних жерель дослідити; знаємо лише, що Владика р. 1641 виїжджав до Яшо, щоби лат. Epіскопові Орлавському свою готовість над прийняття унії освідчити.¹⁾ Здається, що головною причиною зміни був сам Владика Орлавський, котрий на жадоху Юрка Липпая, Архiepіскопа Стригонського, всілякими способами руське духовенство до унії привертати старався. Скільки єзуїтів тоді снулось на руськім Підгір'ю, і яких овочів вони там прибирали, за те не вістять нам нічого сучасні літописці; вчисляють вони лише тих великих та могучих панів-шляхтичів калвинського та лютерського исповідання, котрі давши себе перекомати горячими словами ревного єзуїта і відтак Архiepіскопа Петра Павмана, до „єдиноспасительної“ лат. церкви навернулись, за моральний же натиск, яким слабодушного Владика до узнання римського примату присилувано, вони ні слівцем не згадують.

До сего причинилась і політична причина.

Князь Юрко Ракочий дивився на Австрію недобрим оком і по Пряшовським договорі з цісаром (1633), котрий вже раз перекомався, що за буча знести можетця, наколи б инязі семигородські в союзі з малконтентами угорськими, котрі по більшій часті були акатолками, — Шведам та Французам на добре руку подали. Ослабленне елементу ворохобливого на Угорщині мусіли проте взяти на себе єзуїти, бо віроисповіданне було все ще, — хоч і для цілей політичних, — гаслом сторонництва. Єзуїти обраляли сповідників та в калвинської і лютерської, як і восточно-православної церкви дуже свадливо, щоби о кілько мога, ще в часі дуже непевного покою між Ракочим і цісаром знівоцити жерело, з котрого малконтенти набирались. Вже в році 1639 стали дійсно Шведи і Французи переговорюватися з Ракочим про союз проти Фердинандові III. — Хвиля ся була для цісара дуже важка; Австрія не в силі була під кінець 30-літньої війни враз з ослабленою лигою противостати Французам, Шведам і німецьким князям; шведський воевода Банер мало що не забрав в неволю соймуючих Німців з цісаром в Регенсбургу. В тій хвилі став і Ракочий з ворогами цісарськими пересправляти.

Рим і двір цісарський не перебивав в способах, щоби поратувати себе і приспівити проте пропаганду католицьку на Уграх, думаючи тим Ракочого обезсилити. По під Карпатами

¹⁾ По заняттю Орлави (Erlau) через Турків переїз в тамошній Владика (розуміється лат. обряду) свою столицю до Яшо, містечка в Абауварським комитаті.

ажъ кипіло латинськими миссионерами¹⁾, а що діло по часті імъ удавалося, видно зъ того, що Владика Тарасовичъ вже 1641 р. до унії прихилився.

Ракочий дійшовъ однако по нитці до клубка, и зрозумівъ, кудя заміри уніятськихъ прозелитівъ змагали. — Однимъ шагомъ задумавъ вінъ всі плоди миссионерства римського знівощити. Одного дня, коли Тарасовичъ въ церкві св. Николая богослуженне справувавъ, обступивъ Іванъ Баллинга, капитанъ замку мункачівського, на розказъ Ракочого монастирь, звязавъ Владика при престолі и завівъ его улицями міста, такъ въ ризахъ церковнихъ, ажъ до замку, до в'язниці. Разомъ загарбавъ вінъ усе рухоме и лежаче майно ченцівъ. — Хочъ віттакъ Іванъ Другетъ зъ Гомонної и Степанъ Ниярий, енеральний капитанъ сіверної Угорщини цісарської, за Владикою уступались, не зважа на те велівъ Ракочий нещасливого Епископа для більшої безпечності до Семигороду завезти. Навіть самъ Фердинандъ вставлявся за ув'язненнямъ, — доказъ явний, що Тарасовичъ бувъ лишъ тією „картою“ въ грі політичній и хитрощахъ дипломатичнихъ. — Листомъ зъ дня 22. Лютого 1641 допоминався Фердинандъ III. відъ Ракочого, щобъ сей залагодивъ якось свій нелюдський чинъ, котрий свободі церковній, повазі королевській и правамъ краєвнимъ противився²⁾. Протестъ той перегомонівъ однакжъ такъ само безъ наслідківъ, якъ жалоба Івана Маринича Архидякона владичого до судні надвального (iudex Curiae), и листи тогожъ достойника церковного до Івана Другета, головного намісника Унгу и Земліни³⁾ и до Стенана Симандого, Епископа семигородського⁴⁾, и якъ жалоба Івана Ворони, крилошана Орлавського, виточена передъ крилосомъ тоїжъ епархії.⁵⁾

Коли и посередництво палятина угорського, котрий въ имени цісаря відъ князя увільнення Владика допрошувався, не змінило тогожъ судьби, заславъ Фердинандъ III. Зигмунда Еорзого до Ракочого.⁶⁾ Сей вимігъ на князю увільнення Тарасовича и загарбаного добра чернечого.

Заледво однакъ вернувъ Тарасовичъ до монастиря и принявся за управу ділъ духовнихъ, ажъ

¹⁾ Въ договорахъ Фердинанда III. зъ Ракочимъ вимовлявъ собі сей завше відкликання и віддалення всіхъ Гаунтівъ зъ Угорщини.

²⁾ Basilowits I. ст. 66. Datum in Ratisbona die 22. Februarii 1641.

³⁾ Въ наведенімъ ділі стор. 73. Datum 9. Jnnii 1641.

⁴⁾ Въ навед. ділі стор. 76.

⁵⁾ Въ навед. ділі стор. 71.

⁶⁾ Кредитива для Еорзого зъ дня 22. Серпня 1641 въ навед. ділі стор. 67. Инструкції для того жъ посла стор. 68.

той самъ Баллинга, що позбавивъ его передъ рокомъ волі, обступивъ по другий разъ збруйною силою монастирь и узявъ его назадъ до в'язниці. Причини того безпощадного поступовання Ракочанивъ зъ Владикою не знаємо; здається, стався Тарасовичъ, не зважа на утискъ, або и въ skutokъ тогожъ справдешнимъ ворогомъ православия и орудеємъ Гаунтівъ. Безъ причини бувби Баллинга а черезъ его самъ Ракочий, не зражувавъ собі цісаря, котрий вже разъ такъ горячо судьбою Владика занявся бувъ. Чимъ більше Тарасовичъ наклонювався на цісарську сторону и до унії, тимъ остріще и завзятіще натискавъ на его Ракочий и на відворотъ, чимъ більше халепи наносивъ на его князь семигородський, тимъ горячішимъ сторонникомъ унії ставався Владика.

Въ крайній своїй нужді просивъ Тарасовичъ у цісаря помочи, и сей допрошувався навіть письмомъ у князя вільності, або хочъ більшої шаноби для Епископа¹⁾, але и цісарська повага не зм'ягчила твердої и завзятої волі Ракочого, такъ само, якъ представління, котрі Якусичъ, Владика Орлавський, князеві підъ розвагу клавъ.²⁾ Коли все даромъ було, не домагався більше Фердинандъ для свого клієнта владичого жезла, а назначивъ йому лишъ яко приватному чоловікові містечко Калло на мешкання и щорічнихъ 200 ринськихъ на утримання³⁾. На тімъ вигнанню доживъ Тарасовичъ свого віку; вінъ умеръ въ серпню 1648 р. — Умираючи призначивъ вінъ устно и завічально Петра Партеного Петровича Ротошинського на столець владичий, приказуючи сторонникамъ унії, Василяна сего Владикою визнавати и поважати; гнівомъ Божимъ и страшнимъ судомъ грозивъ конаючий Епископъ всімъ, котрі тої послідної его волі не схотіли бъ виповнити.

Для чого Тарасовичъ слабодушного, хилучогося за кождимъ вітрикомъ Петра Партеного своїмъ наступникомъ обібравъ, не трудно відгадати. Духовенство руське держалося ще православия, а супротивъ унії цілкомъ пасивно. За такими обставинками мігъ бувъ сильноволень чоловікъ на престолі владичімъ переорати всі засіви єзуитські, коли противно чоловікъ зъ слабенькою волею підъ натискомъ мисонерівъ діло мисійне довершити мусівъ. Не диво отже, що чорноризці римські, котрі вже відъ теперъ Руси угорської не попускались, жиючого на ласкавому хлібі Тарасовича переконали, що духъ св. въ особливій силі на Пе-

¹⁾ Basilowits I. ст. 78. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 29. mensis Aprilis 1642.

²⁾ Инструкція для Якусича; Basilowits I. ст. 79.

³⁾ Дотячні грамоти: Basilowits I. сторона 81, 82.

трі Партеніявъ спочиває. Що однакъ діялося въ церкві руській підъ часъ безвладцтва (1642 — 1648), коли Тарасовичъ на вигнанню проживавъ, того не знаємо, а приготвилось тамъ мусить тоді, судячи по проявахъ въ рокахъ 1648 и 1649 дуже багато.

(Дальше буде).

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ П. БРАНИКА.

(Дальше.)

Читателі „Правди“ пригадають собі, що я въ розправі п. Браніка помітивъ много блудівъ противъ етимології. П. Бранікъ, відборонившись тимъ, що „ошибки всегда люде пополняютъ“ и що навіть редакция „Слова“ робить блуди проти етимології, запускає ся въ критику фонетичної правниси, наводячи слово „зѣисти“, або — якъ звичайно у насъ говорять — „зѣисти“. Їму не подобалося, що ми пишемо з м. етимологичного с, а і м. ъ.

Відповідаю на то:

1) Писати с м. з для того, що въ санскритськимъ язиці мовлено saha а въ греческимъ σὺν, було би поводомъ еще недостаточнимъ. Тоді треба би кожде слово славянське порівнувати зъ санскритськимъ або греческимъ и стосуватися до зглядного вивовору. Тимъ способомъ, після методи п. Браніка, належало би слово „зѣисти“ розібрати въ спосібъ слідуочий:

а) м. зѣ писати sa;

б) м. істи писати adti (въ санск. язиці, подібно якъ въ старославянськимъ, бувъ корінь ad)

Етимологична форма слова „зѣисти“ була би отже saadti.¹⁾

2) П. Бранікъ запитує, що фонетичне „ілі“ означає? и відповідає: „Та чейже не значить ѣли бо ѣ-ji, а не і. Мені ту пригадує ся рікъ 1863, коли то п. Бранікъ укладавъ фонетичну граматичку українську. Видно український граматикъ не знавъ, що кулішеве і вивоворює ся такъ само якъ ѣ, и що въ вивоворі українськимъ, подібно якъ въ многихъ сторонахъ Галичини на пр. (въ Коломий-

¹⁾ П. Бранікъ виводить (за Мауер-омъ) греческе σὺν відъ санскритського saha. П. Бранікъ повиненъ знати, що Мауер єсть языкословомъ досить мірнимъ и поверховнимъ, и що єго виводи осторожно приймати належить. Georg Curtius въ Grundzüge der gr. etym. (zweite auflage) стор. 351 відносить вправді славянське съ-ва (а не-во, якъ п. Бранікъ каже) до санскритського saha; однакѣ жъ додає: weder mit σὺν, ζῶν, noch mit lat. cum, con, so hat dies praefix irgend eine gemeinschaft.

ськимъ и Стрийськимъ), вивоворюють кожде і м'ягко: сінє-сѣно, стіль-сѣтыль и т. д.¹⁾

Дальше докоряє мені п. Бранікъ за те, що я самогодоснимъ признававъ менчу вартість для етимології, якъ суголоснимъ. Опирався я въ тимъ згляді на слова Curtius-a (Grundzüge, стор. 650): Die vocale nehmen in der sprache überhaupt eine mehr **diemende** stellung ein. Врешті мігъ п. Бранікъ самъ о тимъ переконатися, наводячи всілякі види слівъ „нічъ“ и „братъ“, порівнюючи славянське съ зъ санскритськимъ saha и т. д.

П. Бранікъ находить у мойй критиці два „противорѣчія“. И такъ:

1) „Противорѣчє“ поповнивъ я, критикуючи брошуру, котра після мойхъ власнихъ увагъ єсть „майже першою, що входить у глубші сліження язику...“

Гадаю, що се не єсть „противорѣчємъ“. П. Бранікъ мігъ запуснитися и у найглубші сліження язику, но чи результатъ тихъ сліжений добрий? се вже питання, котре рішити повинна критика.

2) „Противорѣчє“ мавъ я поповнити, повідаючи, що слово paktis єсть литовське и санскритське.

Маю честь завітати п. Браніка, що слово paktis єсть по правді и литовське и санскритське. Відсилаю єго въ тимъ згляді до діла, на котре вінъ самъ такъ часто покликуєся, до „Grundzüge der griechischen etymologie von Curtius“ стор. 149, 644. Добре би було также, щоби переглянувъ въ тимъ згляді перший томъ исторії „русской литературы“ Шевирева.

Писавъ я въ мойй критиці, що „повстанне нарїчий славянськихъ изъ одного старославянського язика могло було подати авторови широке поле до займаючихъ и важнихъ розправъ зглядомъ розвою людськихъ бесідъ...“ На те відписує п. Бранікъ: „Якъ изъ самой санскритской мовы, хотя она вообщє заховала найбільше найстаршихъ видовъ, всѣ формы индоевропейскихъ нарѣчій не можно производити, такъ само не можно изъ одной старословенской, всѣ види славянскихъ нарѣчій виводити; бо хотя она доховала вообщє найбільше найстаршихъ видовъ, то такой не всюда. Изъ старословенского глава ани малорусске „голова“, ани великорусские galawa произвести не дасть

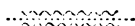
¹⁾ Знання українського фонетичного запису п. Бранікъ вже и перше въ своїй брошурі, повідаючи, що на Україні говорять „бгашки“ м. „братчикъ“ — а знанне исторії розвою нашої бесіди записує вінъ при слові „нічъ“, виводячи тоє жъ просто зъ санскритського, забувши на те, що въ розвою бесідъ самодельнихъ синонімъ нема, и що міжъ санскритомъ а иншимъ язикомъ стоєть посереді язикъ старославянський.

ся. Изъ великорусского же галава дадутся всѣ виды того слова въ славянскихъ нарѣчійхъ выпровадити.“

Припустімъ тоє, що кілька видівъ славянськихъ нарѣчій не дадутся віднести до старославянського языка, чи жъ вже для тихъ кілька видівъ залишити намъ всі сліженія зглядомъ повстання славянськихъ нарѣчій?... Яврешті відсилаю п. Браніка до передного слова Миклосичевої Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen стор. VII. и XI., де перший языкословъ славянський виразно повідає, що старославянський языкъ: „für alle slavischen sprachen — ohne unterschied — die tiefste regel bewahrt hat“.

Пригадую также п. Браніковн, що форма старославянська „глава“ після Миклосича (звукословие російського языка) не єсть чужа великорускому языкови; въ устахъ и пісняхъ народу чути ще до нині подібні форми.

Наконець замічаю, що форма старосл. „глава“ стоить по правилу славянського звукословини м. „галва“ (galva). Зъ форми „галва“, котра ще до нині въ литовськїмъ язичі уживає ся, безперечно всі види нинішнихъ славянськихъ нарѣчій вивести дадуть ся. (Конецъ будо.)

В І С Т І.

На сихъ дняхъ получила редакция наша у ставъ маючого ся небавомъ у Львові завязати наукового товариства підъ титломъ: „Просвіта.“ Уставъ сей потверджений 2. Вересня с. р. відъ ц. к. министерства внутрішніхъ ділъ згідно зъ ц. к. министерствомъ просвіти. Задля великої важності діла чуємо ми на собі моральний обовязокъ подати нашимъ Високоповажнимъ читателямъ Правди головніщі уступн зъ сего уставу, а віттакъ заявити деякі гадки, що за читаннямъ єго мимохїть намъ насунулися.

Головні уступн сєго уставу звучать такъ:

I. Ціль товариства.

§. 1. Пізнання и просвіта нашого народу.

II. Средства.

§. 2. а) Збирання и видавання всіхъ плодівъ устної словесности народнєї, якъ: пісень, казокъ, приповідокъ, историчнихъ переказівъ и загадомъ всєго, що до пізнання народа и єго исторїи причинятися може.

б) Видавання популярнихъ писемъ въ усіхъ галузяхъ науки, відповіднихъ поняттямъ народу и єго потребамъ.

III. Складъ товариства.

§. 3. Товариство складаєся зъ членівъ звичайнихъ, кореспондуючихъ и почетнихъ.

а) Членомъ почетнимъ може бути кождий, хто якимсь чиномъ коло товариства високо заслужився, — и стаєся нимъ, коли на запрошення товариства сеї чести приймєся.

§. 4. б) Членомъ кореспондуючимъ може бути кождий Русинъ, котрий яко такий до виділу товариства зголоситься, и въ ціляхъ товариства матеріально або морально ділати зъобовязєся.

§. 5. в) Членомъ звичайнимъ єсть кождий Русинъ, котрий на запрошення товариства обовязківъ звичайного члена підоймєся.

IV. Обовязки звичайнихъ членівъ.

§. 6. Кождий звичайний членъ обовязаний:

1) Заплатити 2 р. а. в. яко вступну вкладку, разомъ або въ протягу першого року, и платити 25 кр. а. в. місячно зъ гори яко вкладку порядочну.

2) Кождий звичайний членъ обовязаний, відно відною духовною працею до спільної ціли товариства причинятися.

§. 9. Виділъ складаєся зъ десятєхъ членівъ, вибранихъ абсолютною більшістю голосівъ на одинъ рікъ на загальнихъ зборахъ порядочнихъ.

§. 11. Порядочні зборн загальні скликає виділъ разъ у рікъ въ місяці Маю...

§. 19. Колибъ товариство розвязалося, не рїшивши о своїхъ майні, то переходить тоє жъ підъ зарядъ „Народного Дому“, котрий єго на ціли народнєї просвіти ужити має.

Цїлий уставъ розішле всюди, здається небавомъ, виділъ тимчасовий комституючий, а ми подамо снмъ часомъ нашу гадку про нове товариство. —

Геродотъ повідає намъ, що Египтяне, коли умітності у їхъ сталися доперва розроджувати, для кождої недужної части тіла чоловічого окремого лікара мали, одинъ дбавъ за здоровле носа, другий за здоровле уха, а ще инчий заходивъ ся ино біля недужнихъ животівъ. Небагато журилися сі лікарі тимъ, ци ліки їхъ згодні зъ собою, ци не противодіє одинъ одному; кождий зъ їхъ заходивъ сн лишень коло порученої собі части тіла, неперевбивавъ у нічимъ другому, а наколи на усєму тілу виздоровлений чоловікъ вмиравъ, казано звичайно, що самъ собі бувъ винень.

Отсей висказъ славного Грека можъ би на добре приложити до всіхъ тихъ праць, за які бралася до сихъ поръ свічна наша верства, хочучи просвітити темний народъ, або ліпше сказавши, те ввидумане престенароднє. Ми старатимемъ ся хочъ начерпанути ті праці, укажемо цїяність їхъ для народу, але наконецний судъ оставимо Високоповажнимъ нашимъ Читателямъ. Розумієть ся,

що під нашу оцінку підійдуть лише прилюдні ділення наших товариств руських а именне: Ставропігні, братств церковних, бурсь и институтів, Дому народного и Матиці. Почнемо від найстаршого.

Ставропігня, розжившиися гарно за побудкою Бремні II, патрїярха царгородського, була через весь XVII и XVIII вік осередком просвіти; братство вистачувало церковні книги, заводило школи, вислало на соборн своїх членів и наказувало вищу вярхню за надбужиття и пороки; воно стояло на сторожі правь церковних и горожанських, а окрім людий зь низчих верствь входили у те перше руське товариство князі Остерозькі, славні Могилове Молдавські и другі... За Ставропігню позаводилися небавомь и по другим місцямь братства церковні, дбали за добробить церквей, за хороше богослуження, а по часті и просвіту народню, підготовляючи у бурсахь малих дітий, до причету церковного. Зь упадкомь нашої народности підь кінець XVIII и зь початкомь XIX віку, задеревенело и діланне сихь церковнихь братствь, а ниньки по оджиттю нашому обмежуєть ся воно у Ставропігні на управу материяльної сторони товариства, увеличенне богослуженя вь церкві успенській и скромненьке провормліненне кільканадцятохь молодихь бурсаківь. Діланне Ставропігні здіялося изь загального, подібно якь и другихь братствь церковнихь, чисто локальнимь. — Підь сими другими розуміємо туть институть дяківський и братство св. Николая у Перемишля, и маленьку бурсу вь Коломиї; всі ті братства живлять, зьодягають, и обувають нашу бідну молодіжь, но жадне зь нихь не носить на собі вдачі товариства наукового, маючого впливь на увесь народь галицький, товариства, щобь заходило безпосередно біля просвіти народу нашого, хочь черезь те цінність ділання їхь ні на крихту не зменчаєть ся.

Товариствомь світскої вдачі, товариствомь много надійнимь є у нась Дімь народний. Оснований цілимь народомь галицькимь, розживєть ся вінь, сподійсь, якь найгарніще, и хочь уставь єго вис. правительствомь ще не потверджений, а черезь те вінь яко моральна особа ще не ставь жити, то прецінь подає ся у єму уже ниньки помочна рука учачій ся молодежі.

Товариствомь світскої а при тімь наукової вдачі є у нась одна „Руська Матиця“. Кождому звісно, якь у великій пригоді стануло се товариство нашому народу по 48. році; одно на всю Галичину, зачислюючи міжь своїхь членівь що свічмішихь назь нашихь родимцівь, стояло воно неначе сей прапорь народний, на котрий кождий

зь довірою и честю навикь поглядати. Поставивши собі за ціль просвіту народу черезь видаванне народнихь книжокь, заходило ся воно немало біля усталення правописи. и усталило її, відклавши старословінську, вь особному начерку. Грішъ за вистачані народні книжки впливавь у фондъ матичній, товариство мало всі винїмки до красного широкого розвитку и могло напевно покласти засновокь до просвіти людю начисто народніхь основахь. Треба було лишень виділови матичнєму за те дбати, щобь входили безь настання у товариство молоді свіжі духовні сили, а віттакь не збиватися зь витиченої народної програми. Но годі! За перше спасенне діло мусіть виділь не старавь ся, а зь народної пути звели товариство поодинокі люде, стоявші по за імь, черезь свої єгонстичні протівні здужання. Маємо ту на думці сей чась, коли побічь часописьма Слова постала якась корпорація, що принялася за вистачанне книжокь непопулярнихь, ненароднихь, на свою руку, основала окремиї фондъ літературний, и запросила віттакь цілий нашь народь, навіть и простонародне, до присилання грошій на такь звані „літературні цілі“ Корпорація ся перша підкопала повагу и фондъ матичній; Матиця не видержала конкуренції, а її утвори духовні стали відь сеї пори скиртами залягати дома.

Щожь здіяла Матиця? Коли поглянемо на тогочасне діланне виділу матичнєго, то будемь мали и відповідь на се питанне. Виділь, щобь відискати назадь своє давне поважне становище, ставь ривалізувати зь корпорацією Слова, єму здавалась мусіть спасенною та стежочка, якою ишла корпорація (може се одинь чоловікь бувь?) и не зважаючи, ци товариство усе згодить ся на нове прямуванне, ставь вінь видавати уже не популярні народні книжки, а взявь ся за вистачку науковихь, до того ще ненароднихь ділє. Але виділь помиливь ся на грубо; вінь не лишень поваливь самь повагу товариства, не лишень звівь єго зь витиченої уставомь дороги, виділь повівь Матицю на чуже поле літературне и позбавивь її органічного життя. Такий бувь сей процесь психичний наукового нашого товариства, а що воно перестало жити для народу, за се пересвідчити може нась ся обстановка, що відь р. 1864 загальнихь порядочнихь зборівь матичніхь у нась немає.

И дежь глядіти теперь за причиною, що народь нашь не просвічуєть ся? Очевидячки у тому, що Матиця закосніла, а другого товариства окрімь її у нась не має. Матиця же сама упала, щобь, коротко сказати, разь черезь єгонстичний промахь проти її зь сторони звісної корпорації, а вь друге черезь невластиве и ненародне здужанне свого ви-

ділу. Коли зайдешъ сюди, то й побачишъ, не наче ту могили на українському степу, високу и дуже коштовну скирту „научного зборника,“ а більшъ... нічого.

Стягнувши те все до купи, то народъ нашъ маєть ся на теперъ просвітити: бурсами, що подають 50 школярамъ страву и хату, братствами, що подають 10 школярамъ одѣжу, институтами, у котрихъ вивчуєть ся 30 хлопцівъ дяківства и матицею, котра подає тверду кість старцеві, що зубівъ не має. Чи не можна же ту на добре приложити згадане слово Геродота за єгиптянськихъ лікарівъ? Можъ на добре!

У насъ обувають, одягають, ситять, учать єрмолю и научного зборника, такъ якъ ті лікарі заходилися коло недужного носа, уха и живота, а ци научний зборникъ погодить ся зъ єрмолоємъ, ци успить хлопця сномъ невіжи, ци ні, ци на те подає народъ нашъ страву и одіжъ молодежи, щобъ вона начитавшись зборника, поцуралася рідною мовою и звичаємъ — на се ніхто не зважає.

Намъ здаєть ся, що просвіта народу такимъ ладомъ ніколи не удасть ся, тимъ менче, що побічъ сихъ всіхъ недостатківъ вкралася у насъ мода, дивитися зъ призорствомъ на все народне, и прозивати воно просто народнимъ.

Одрадою мусівъ намъ проте бути у такъ сумнихъ взаминахъ програмъ нового руського товариства, що до того написало на чолі своїмъ „Просвіта,“ а відъ чого ми найбільше повеселішали, то відъ першого слова у першому §-фу. Мусить ажъ теперъ вирозуміли Русини наші львівські цінність органічного життя, а віттакъ поставили собі за мету: Пізнання народу. Такої мети не подибуємъ ми у жадному уставу другихъ нашихъ товариствъ, черезъ що здаєть ся нудять вони такъ тимъ божимъ світомъ. Пізнати народъ свій у цілій єго величі и мудрості душевній, ізъ всею недужною и темною єго стороною, а віттакъ взятись за лічення недужного організму и за подавання тому поживнихъ стравъ, — се розумне хочъ и трудне діло. Ми боїмося, щобъ гляючи за душевною стороною простого народу, товариство нове не ошибулося коли, и не взяло сміття та нечисть народню за народъ самъ, ми страхаємось далій такъ модної Галантомії, якъ и хлопманського духу при вистачуванню популярнихъ книжокъ; однакъ радуємъ ся тимъ, що товариство не дивитиметь ся на народъ яко на нездалу товпу, а спогляне на єго якъ на слабе тіло ізъ кріпкою однакъ душею, яко на масу, котрої истиннєть звершавъ колись діла нами незабуті, и що ми чимъ разъ більше нере-

свідчуємо себе, що у книжній мудрості не уся ще мудрость заховалася. Народъ бо не родить ся, якъ який случайний дивий дивоглядъ, єго родить цілкомъ поважно исторія, и чийсь більшъ ми входимо въ старину єго, тимъ кращий стає вінъ передъ нашими очима, и тимъ певнище здужаємо ми поступувати у нинішній колотнечі світовій. Пізнавши народъ, що нове товариство збираннемъ пісень, мазокъ, приповідокъ и историчнихъ переказівъ звершити задумало, спізнамо тимъ яснєше и взаємини наші до сусіднихъ народівъ, а віттакъ рішимо уже разъ чи доконьче намъ тудий або сюдий прихилюватись треба. Ми думавмъ, що діло просвіти народу мусить удатися, наколи знатимемъ, що вінъ відъ насъ прийме и якимъ робомъ єму те подавати; наколи буде намъ звісний истиннєть народу, знатимемъ уже, куди намъ єго вести, а наколи звісною стане и головна недуга єго духовна, то приложимо одно цілюче зілля на її, а не записуватимемъ особні ліки на поверховні ріжнородні симптоми (беручи їхъ за саму недугу), якъ: на босі ноги, на неприодіте тіло, голодень жолудокъ и темний розумъ. Товариство нове вирозуміло навіть и въ поменчихъ річахъ своє завдання. Поділивши внутрішню свою працю въ виділі на дві часті, часть етнографичню и часть дбаючу за народню просвіту, удасть ся єму, сподійсь, небавомъ уже показати світові свої перші успіхи, а визначивши ино 2 р. а. в. яко вступну вкладку и місячнихъ 25 кр. мало воно на увазі скудні калитки руські.

Наші В. Читателі приймуть проте зъ теплимъ серцемъ сей народний подвигъ нашихъ львівськихъ Русинівъ.

Потреба такого товариства у насъ стане кождому ясно передъ очи, котрий роздививъ ся достатно у средствахъ, якими намаганося до сихъ поръ „просвітити материні очи“. Наколи винулася Матиця наша на цілкомъ наукове поле, наколи згадана корпорація не заходить ся більшъ вистачуваннемъ якихъ небудь книжокъ, В. Читателі вирозуміють спасенний сей заміръ Львовянівъ. Популяризуймо науку! отсе на часі.

На будуче не залишимо ми подавати и ближчі звістки за „Просвіту“, обвістимо день въ своїмъ часі на котрому відбуде товариство свої перші загальні збори (здаєть ся підъ кінець Падолиста.), и надіємось що Високоповажні родинці наспіють по можності сюди зъ порадою и добримъ словомъ; на теперъ скажемъ лишъ конституючому виділу: Помагайбі!

 Стъ симъ числомъ Правди розсилаємо уставъ товариства „Просвіта“.

Головні помічники при редакції: *Б. Згарський, М. Косакъ, Дрѣ В. Лугаковський, Ом. Партицький, Дрѣ К. Сушкевичъ.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні Ставрополітської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменица „Народнѣго Дому,“ (Крайовська улица). Адміністрація підъ Ч. 411 1/4

Панъ Вонифать.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Тимъ часомъ дійшло мале хлопця уже до десяти роківъ. По довгій задумі и зъ несповіснимъ жалемъ сердца рішилася мати віддати його до місцевої школи. Якъ же то відправлявано, Вонифатика туди, якъ заохочувано до науки, що казано и приказувано учителеві... те годі бъ и маляреві не то намъ змалювати; одно лишъ сказати треба, що черезъ довгий часъ зразу являвся батько або мати підъ кінець годинъ передъ школою и провозжали одинака, щобъ не зблудивъ, вольною ходою домівъ. Дома стояла уже бараняча печена на столі, а батьно покладавъ спорий кусень її на тарелку передъ Вонифатика, въ нагороду за шкільні муки и для покріплення силъ.

Вонифать ходивъ довгий часъ до школи, однакъ судьба стала его уже переслідувати; — вона спустила усе на его маленькі оченята глибокий сонъ, черезъ що и наука ему трудно шшла, а про рахунки уже й не каки. —

Ні корепетиції, ні домашній учитель, ні татуньо ні мамуня нездужали вичити его того числа. Вонифатикъ не бувъ... математикомъ. —

„Менча зъ тимъ“, розмовляла себе пані посадинова, „аджежъ вінъ купцемъ не буде, то и на що ему того числа?“

— „Та бо то, меже: Богомъ а и правдою сказати, теперъ нинісь нові вигадки въ сихъ рахункахъ, що їхъ дитина ле гідна розібрати; за моїхъ часівъ того не бувало“, докинувъ батько. —

„Тому учитель виненъ, мабутъ эле учить“, сказала знову сердита мамуня.

— „Певно, що эле учить, а то бъ дитина прецінь переняла“ потакнувъ батько.

„Вінъ мабутъ самъ нічого не тямить“, правила далій пані посадинова.

— „А, не тямить, дійсно не тямить, я те уже зміркувавъ,... ледачий учитель, та й годі втрувавъ панъ посадинокъ.

„Ти бъ его повиненъ урядово напімнути, що эле дітей учить, та школи не пильнує“, раіла чоловікові пані посадинова.

— „Мавши рацію серденько! такъ и треба, и еще ниньки піпідю ему таку упоминку, що дітий эле учить и школи не пильнує“, відповівъ панъ посадинокъ. —

„А Вонифатові не дамъ уже більше ходити до школи изъ тою прастакою діворою, щобъ, арий Боже, не спростачивъ, а оставлю его на рікъ дома, а віттакъ відамъ въ світъ міжъ люде, щобъ набиравъ оглади и привикавъ до світового життя“, завіщала пані посадинова.

— „А не ниякъ... моя голубко! світова оглада найбільше цощацує, а за сею и рахунківъ ему не треба буде“ — закінчивъ и панъ посадинокъ, и засівъ за стількь, щобъ списати заразъ остру ту упоминку місцевому учителеві. —

Вонифать покичавъ свої студня; вінъ мавъ посидіти черезъ рівъ дома а именно помагати батькові въ ділі колектурнѣму, а віттакъ пійти въ світъ, щобъ вицивилизуватись. Зъ усміхомъ принявъ вінъ сю вість зъ устъ родичівъ, и держучись схваний у сувню мамуниру, кукавъ відъ часу до часу зъ широкого свого каміра до веселопо свого татуня. —

И дійсно пересиджувавъ укінчений Вонифать відъ теперъ за колектанськимъ столомъ, а коли не спавъ, укладавъ шестачки, яворакки и крайцари, якъ самъ мовлявъ, въ стожочки, щобъ легче приходило родичамъ гроші почислити, и щобъ могли віттакъ натішитися великимъ дотепомъ свого одинака.

Було се въ ярмарковий дешъ; Вонифать переходився въ родичами по місту. Ихъ зустрінувъ старий знакомий въ жімкою и дорослаю уже донь-

кою. По обостроєннімъ виглошенімъ: а! пови-
тали и вицілували себе обі родини, а віттакъ
представились одна одній. Пані посадника не мо-
гла навеличати свого одинака, поставила его по-
передь себе, погладила, а потімъ и слухала ті по-
хвали, які посипались такъ на її сина. Нардзъ, не-
наче бъ зъ просоння, зірвався Вонифатъ, поскочивъ
блище ндъ гарній паняночці, и... подививсь на її
румяне личко.

Мати ажъ покрасніла зъ радости, а нехочучи
неребити нічимъ несподіваної шармантності свого
одинака, моргнула на его, щобъ заривъ изъ панною
розмову. — Тамъ, коли старші за усячину себе
випитували, поступуючи звільнення на перекуску
до хати панства посадниківъ, Вонифатъ нашъ при-
ставъ близенько до панни и спробувавъ сміливо:

„Ви здалека ідете?“

„Десятъ миль зъ відси“ прощобетала панна;
„а дежъ панство мешкають?“

„А ось тамъ“, відвітивъ Вонифатъ и протяг-
нувъ руку, щобъ показати дімъ своїхъ родичівъ.
Но щожъ?... Судьба — протниця хотіла въ перше
надъ нимъ посміятись, и поставила панну въ сю
саму хвилю такъ проти его палця що той якъ
разъ опинився въ оку бідної дівчини. — Вонифатъ
перестрашився — стягнувшись однакъ по хвилці,
помігъ обтерти слези своїй товарищі, перепросивъ
її, а віттакъ, сівши на свою паличку, ставъ уга-
нати попередь нею, толкуючи завдно, що вінъ
учить ся дома іздити на паличці, а що батько оби-
цявъ ему необавомъ купити красноту білого ко-
ника. — Басуючи такъ передь паняночкою, Вонифатъ
не спостерігся навіть якъ люде ярмаркові на
его ззирають ся, та побравшись за боки регочуть
ся; нежурливо посякувавъ вінъ собі по ринку,
точивъ баллидраси, смішивъ та веселивъ свою то-
варишку, доки ажъ не опинилась уся родина пе-
редъ домомъ панства посадниківъ. Мати и теперъ
ще не могла натінитись шармантнізмомъ свого
одинака, її стояло усе ще передь очима, якъ то
сміливо подивився вінъ на румяне личко дівчини, а
мешканці міста, бачивши веселі посмаки молодого
посадника, подумали собі ще разъ, що ему непри-
стойне друге яке имя, якъ лишень „дурний Вонифатъ“.
Се бувъ перший збитокъ, що вистачала
одинакові панства посадниківъ збиточниця-судьба,
а пізнавши, що легко прийде їй паностити моло-
дого хлопця, задумала частіше навідуватись до его
та підносити на сміхъ.

Рікъ минавъ по рокови, ані Вонифатъ ні ро-
дичи его не намагалися тої світової оглади більше.
Одначокъ вирісъ собі на лепшого хлопця, и не-
було въ его другого ніякого діла, якъ сидіти біж

вкіна въ батьковій кодентурі, и поглядати тужливо
на протвну сторону улиці, де сиділи панство Па-
фнуціи, и де хвилями пересиджувала у вікні за
штатемъ молода та гарна панна Евдокія, зъ ко-
торою нашъ Вонифатъ якъ побачимо, припадково
пізнався бувъ.

Якъ звісно — жили панство посадники зъ
Пафнуціи у великій ненависти, и щоденно, чи то
за сіддінємъ, чи обідомъ, чи вечерою бесідувано
у панства посадниківъ не объ чімъ другімъ якъ
объ тімъ недобімъ сусідстві.

„Якото заразъ пізнати, що Пафнуцева зъ села“,
починала пані посадникова, засівши зъ чоловікомъ
и синомъ до їдла, „неуміє навіть по камінняхъ
ходити“.

— Дійсно такъ! все коли побачу її на улиці,
мушу сердечно насміятись зъ неї“, потакувавъ
панъ посадникъ. —

— „Ось такъ о! додававъ Вонифатъ, и
показувавъ, ходючи палцями по столу, ходу пані
Пафнуцевої. Мати наділяла его за те заразъ поці-
лункомъ, а батько усміхавсь миленько.

„А яке тамъ убраннє на неї — перкалева су-
кня, старосвітська мантиля, а те перо на капелюху
— дійсно ино її малювати.

„А такъ! малювати“ одвічавъ панъ посад-
никъ, „я зірвавъ собі уже боки, дивлючись на той
стріпї“.

„А що то за фігура у неї?... и не знати, за
чимъ вона такъ той носикъ горі дре?... ні те зъ
піря, ні тезъ м'яса, коби хочъ була ассоровою!“
заминула знову пані посадникова.

— „А якъ, договоривъ чоловікъ її, перейти
біля неї, то ані подивиться, ані головою не ки-
вне“...

— „А якъ би їй не уступитись, то бъ мене
и перевернула зажалився Вонифатъ.

— „А вінъ усе безъ рукавичокъ“, завважавъ
знову панъ посадникъ.

„Бо не має за що купити“, примітила пані
посадникова; „а що дівча, то уже таке собі пога-
неннє, неповоротне, неприбранє“...

— „А о кілько я чувъ, то уже и не моло-
деньке собі“, обізвавъ панъ посадникъ.

„Тамъ то прецінь заразъ и пізнати на неї“
відрізала скоренько пані посадникова. Вони вида-
ють її за молоду, щобъ тамъ може якого маєтного
хлопця легше приборити до неї... и подивилась
пильно на свого одинака, котрий заіривши собі
уже розмову, заідавъ власне підъ ту хвилю смачну
мачинку баранячу. „Го — го! нічо съ сего! я мо-
їхъ грошій не дамъ у їхъ діраву калитку“...

Такі й другі подібні бесіди велися звичайно за столомъ у панства посаджиківъ, тожъ и не дивниця, що и молодий посаджикевичъ настроївъ та кожъ своє серце тою ненавистю проти сусідань, и вираблявъ їмъ, коли лишень змігъ, всякі пакости. —

Було се вечеромъ, коли Вонифатъ, призадумавши викинути панству Пафнуцимъ пакостну якусь штучку, тихцемъ крався поїздъ вікна ненавистнихъ сусідівъ. — Вимисний одиначокъ ажъ дусивсь відъ сміху, розбираючи въ своїй голові загадану пакость, тіпивсь напередъ удачою и тимъ поцілункомъ, що відъ матери за те ему доведеться, однакъ дививсь и на се оглядно, щобъ ніхто изъ панства Пафнуцихъ при сімъ ділі его не заглянувъ. Ему треба було уперши на певно пересвідчитись, чи кого підъ сей часъ у вікні немає; тому и потягъ вінъ сміливо скоренько навпростъ віконъ, и ино мавъ глипнути зненарошна окомъ туди, ажъ зъ вікна и посипались, неначе градівки, зогнілі помідори — просто на лице, капелюхъ и бурний, нефалдований сурдутикъ зъ широчезнимъ комніромъ. Вонифатъ сторопівъ відъ несподіванки, в такъ похилився долі, обтеръ полою замазане лице — а очунавши изъ першого переполоху, подивився сердито у вікно де Пафнуци сиділи. У панства Пафнуцихъ ще не світилось, однакъ Вонифатъ мігъ спостеречи, що хтось илненько сховавсь за примурокъ — а далі и роздався голосний регіть. Те не здужавъ уже панъ посаджикевичъ перенести на собі — вінъ ускочивъ, ні! влетівъ таки у сіни ненавистнихъ сусідівъ, и нуте глядіти хочъ на потёмки за комнатними дверима... Но дарма! Вонифатъ не мігъ їхъ подибати, а помалювавъ лишень усі стіни помидоровою краскою. Утомлений задумавъ вінъ уже покинути темні присінки, ажъ тепъ!... и роздався плачливий голосъ Вонифата по всімъ усюдань.

Судьба — пакостниця посміялась въ друге надъ своїмъ вибранцемъ; сердитому підставила вона бочку зъ кисучимъ борщомъ, и вивернула необачного коміть головою у холодну купіль.

На крикъ вибігли панство Пафнуци, и засвітивши світло, подибали перестрашені заляті сіни, а посередъ нихъ стогняючого Вонифата въ нефалдованімъ сурдуті зъ широкимъ комніромъ и короткими рукавами. — Зведено бідного Вонифата гори, пообмивано пообстирано, — а що вже найбільше, то заходилась біля его панна Евдокия, на котрої приязний поглядъ и тепленькі слова Вонифатъ напъ за ціле своє горе праві призабувъ вже. Его сердите серце подобіло відразу, коли панна Евдокия стала его жалувати и дивлячись ему въ

очі погляділа его хуотниою по лицю. — Вінъ, тіпивсь навсѣ у дупі, що несподівано таке лихо ему силалось — а за що найбільше дивувавъ Богові, то за те, що довелося ему ясновати, гарну, думану та добру панну Евдокию. Вонифатъ здлюбивсь у дивисче комніра свого.

Не станемъ ми ту спасувати, якъ и що говорили моде въ місті за сю кумедну придибашку, не будемо и надслухувати, якъ про її оповідає панні актинарова пані трактарилці, а ся знову гадзині канониковій, не будемо повторувати за димч и кязати, що пані посаджикова зліпилась ажъ до бігнн изъ нашою Пафнуцевою: а смашемо лишень ще разъ, що Вонифатъ, полюбивши панну Евдокию при всімъ тимъ ділі найбільше повористувався, хочъ въ другої сторони гнівъ и ненависть поміжъ панствомъ посаджиківъ и Пафнуцими ще більшъ розширились, а пані посаджикова паню Пафнуцеву и її доньку ще гірнѣ насміхъ підмосити стала.

Панъ посаджикъ декладавъ відъ сего часу щоденно, що у Пафнуцею ні жаднихъ рукавичокъ немає, и стався дуже дотепнимъ на досади своїмъ недругамъ.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Печуѣ.)

(Дальше.)

III.

Теперь будемо вислужувати світоглядъ українського народа въ крузі религій и въ крузі річей дуже близько прилягаючихъ до неї.

Всі головні православні догмати віри и моралі перейшли до народа, котрий зрозумівъ їхъ конечно въ огульнімъ начерку. По розумінню народа — Богъ¹⁾ єдиний, святий, вічний, немаючий собі рівного, всезнаючий, Отець людей. Народъ прикладає до Бога ті властивости, котрі звичайне прикладаюцца до Бога въ катехизисові. Божа воля панує въ цілому світі; Богъ панує надъ природою, надъ стихіями, надъ водою, землею, огнемъ, світломъ, надъ родючою силою природи, промищає задля мира. Богъ править миромъ и все веде къ лучшому; вінъ далеко сильніицій відъ людей, Судія надъ людськими ділами, карає, милує й прощає. Божа сила пануватиме и въ прийдішнімъ віці — въ раю. Живе Богъ високо, на небі, въ раю. Народъ знає дуже добре историю о рождестві Спасителя відъ Діви Маріі, о ёго страстяхъ одъ жи-

1) Приказк. Номиса. Листъ 1.

дівъ, о воскресенні, знає об'є злихъ и добрихъ духахъ. Янголи літають, по думці народа, зъ неба на землю, стережуть чоловіка, а найбільше маленькихъ дітей, беруть по смерті душу праведного чоловіка и несуть на небо¹⁾. Чортъ живе въ болотахъ, очеретахъ, въ безодняхъ, звідкіль блискає підъ землею. Вінъ має на голові роги, шерсть, хвістъ, ципину бороду, вводить въ гріхъ людей, боїцца хреста, ладану, молитви, а найбільше „да воскреснетъ Богъ“. Бісъ перовидавця всякою тварю, розсипавця огнемъ.

Гріхъ, по мислі народа, буває тяжкий и не тяжкий, зроблений по легководности й нахальности людської натури до легкого гріха: „бо чоловікъ що ступить, то й согрішить!“ Є багато такихъ людськихъ гріхівъ, за котрі й Богъ не повісить, котрі самъ Богъ повиненъ прийняти въ жарті²⁾. Народъ одривив молитву дякування, молитву серця, одъ молитви прохательної. Молитва серця є потреба релігійного чуття, є саме чуття Бога въ серці: „відъ серця до Бога навпростець дорога,“ каже приказка. Молитва прохання прямує до цілі, випрохати у Бога, що стосуєцца до щоденної потреби земного життя: „хто просить, тому Богъ дає; Боже! дай добре, ще й не довго ждати,“ каже народъ. На народне розуміння смерті, страшного суду, раю, пекла, тала великий впливъ традиція захожа зъ Греції зъ писаними пам'ятниками. Оповідання Феодори про свою смерть, про ходіння по митарствахъ записане въ житті Василя Нового покинуло слідъ въ фантазіі народній. Великі образи зъ намалюванімъ пекломъ, раємъ, страшнимъ судомъ, котрі и теперъ можна знайти въ ложній сільській церкві разомъ зъ образами страсті Христової и Варваринихъ мукъ, дуже багато помогли въ напечатанні въ думці народа тихъ идей, дуже вразливихъ по незвичайности сюжетівъ и фарбъ. Смерть здавця народові чоловічою кестанною постатю зъ коσιοю; вона стоїть по переду въ ногахъ, а въ останню годину життя переходить въ голову³⁾. Нагла смерть здавця здоровою, червономордою. Рай знаходивця на небі. Тамъ на столі сидить Синъ Божий, коло ёго Мати-Божа, а передъ ними стоять душі померлихъ, облявши руки навхрестъ⁴⁾. Праведні душі служать Богові и Матері-Божій⁵⁾ и просять Бога за живихъ⁶⁾. Запірання старихъ людей и ходіння до пе-

кду обмалювають намъ пекло. Лежить воно підъ землею, бо значайне заміраючу стару бабу поводаторъ цхає въ яму, підъ землею. Огульний начертъ пекла не перечить біблейському; — тамъ є и огонь и смола и жупель и дідьки и стони и плачъ. Рай и пекло замкнуті ключами. Одинъ синъ Божий має право відіманути рай и пекло и випустити душі¹⁾. Въ пісняхъ сліпцівъ-кобзарівъ про страш- ий судъ, про воскресення говорицца те саме, що и въ евангелії.

Ми зробили коротенький оглядъ тільки тихъ догматівъ віри й моралі, котрі по своїй основі нічимъ не відріжняюцца відъ чистого християнського навчення св. церкви. Ми не доторкувались до дрібязківъ християнського вірування народа. Скажемо об'є тимъ особнімъ колері, який нашъ народъ навицує на своє розуміння християнської віри й моралі. Бо кожний народъ приймаючий підстави християнської віри не може зберегти її незмінно. Кожна нація надає початковій основі віри свої властивости, накидає на неї свої власні тіні, походячі відъ особности національного духу, відъ природженого психичного будовання релігійної думи и релігійного чуття, відъ історичнихъ випадківъ прилітаючихъ и до релігійного життя нації щось своє-власне. Релігійний-психолёгичний духъ фантастичного схода и полудня, допитуючийся, висліджуючий, философичний духъ англо-німецької раси дуже нарізно йдуть черезъ усю історію. Це багато зібрано въ насъ народніхъ творівъ, але й цо нимъ висліжені релігійні погляди народа для чоловіка добре знаючого свій народъ об'являють де-які властивости въ психичній будовлі чуття и релігійної мислі українського народа.

Въ стосункахъ чоловіка до Бога дуже видавця въ очи широкий кругъ діяння й волі відмежованій собі Українцемъ. Въ царстві натури поглядъ нашого народа віддає всю безмежну власть Богові. Безъ волі Божої й огонь не горить и море не топить. Богъ повеліває погодою, сонцемъ и дощами; по ёго волі рілля родить, море горить, огонь світить²⁾. Богъ храниць навіть волосъ на нашій голові, дає намъ хлібъ. Але де діло зайде до людської волі, тамъ народъ не відступаєцца відъ права вольного діяння. Народъ думає, що Богъ сильний, могутий, далеко сильніший відъ чоловіка; зъ нимъ не можна змагатись, жартувати якъ зъ хлопцемъ, позивати ёго, битись зъ нимъ кивемъ³⁾; не можна на ёго гримати. Але при

1) Въ пісні: Ой у полі озерце, два Янголи несуть душу козака на небо.

2) Приказка. Ном. листъ 4. и 5.

3) Кавки Максимовича.

4) Быть рус. народа Терещенка; укр. пісні галицькихъ Лемківъ въ Чтен. Дрив.

5) Записки Куріша о Ю. Р. Ч. I. Листъ 305.

6) Терещенко, тамъ же.

1) Щедрівка „Ой сівъ Христось вечерати...“

2) Ирик. Мисл. Листъ. I. м. 2.

3) Тамъ же. Листъ, 2.

тому воставляв вповні чоловікові свободу діяннн: „Богъ нерівно ділить, жде щобъ самъ ділились“¹⁾: не Богъ на смерть веде, самъ чоловікъ иде; не Боже карання, — своє дуровання“ каже народъ. Надія на Бога дуже слабка у нашого народа. Признаючи молитву однимъ словомъ, вінъ десятьма словами не тільки не дає їй сили, але навіть аж надто чіпляюця до Бога вимагаючи просимого и зъ кощунствомъ насміхаючись надъ невспіхомъ молитви. „Боже батьку! дай грошей шапку! поможи, та й отутъ положи! Хочъ смільки молись, а відъ бідн не відмолился. Обіцавъ Богъ дати, та казавъ заждати; каже не погинулю. И св. Боже нічого не поможе и свячена вода и воскова свічка! Роби небоже то й Богъ поможе!“²⁾ Отъ що кажуть прислів'я! Въ огулі треба сказати, що въ нашому народі велика любовъ до Бога, велике чуття релігії, а за те слабка надія на Бога и віра въ Божу помічъ. Народъ ще недавно бувъ въ стані такої тяжкої неволі, що стративъ чуття надії навіть на Божу помічъ!!

Друга нишість въ релігійнімъ світогляді українського народа — немання аскетизму, темного, плаксивого погляду на себе й на світъ, на людей, на прийдішню, посмертну долю. Хто знає плаксивий, сумний, задумливий характеръ України, того дуже вразить зовсімъ противний, ясний релігійний світоглядъ и кришки ненахилиючийся до хмарного аскетизму.

Аскетизмъ, глядячий на цей світъ, на це часове життя якъ на марне, швидкойдуче, готуюче людину до смерти, до домовини, до вічного життя, — аскетизмъ убиваючий тіло, всі втіхи й радість землі, розкореняюця на тій думці, що чоловікъ зъ душею и тіломъ в зло, гріхъ, скверна, — що людська воля зла и сама по собі не може зробити жадного доброго діла. Аскетизмъ в спадокъ далекого азійського Востока, де людина почувала себе дуже слабою врівні зъ великою силою чудової натурн, вважала себе за слабу, нікчемну, гидуку истоту врівні зъ багатою рослинною сидаю натурн вважаемої за розвитокъ самого Бога. Въ християнській вірі аскетизмъ розвинувся яко орудникъ для злагодження людської натурн зъ тіломъ и душею попованої скусителемъ дияволомъ. Вбивання тіла и плотькихъ душевнихъ помислівъ, яко диявольського гнізда, завсідне пам'ятування про смерть, про пекельні муки, завсідні слези, плачъ по Бозі о суеті и марности усєго попованого світа, чорна одежа, — отто значніці ознаки аскетизму.

(Дальше буде.)

1) Тамъ же.

2) Тамъ же.

ДАВИДОВІ ПСАЛЬМИ.

Псалма І.

1. Блаженний хто туди не ходить,
Де раду радять нечестиві;
Хто стежку грішниківъ минає,
Середъ злорікихъ не сідає;
2. А прихлястця до Бога,
Божаетця въ єго законі,
Про заповідь єго святую
И день и нічъ собі міркує.
3. И буде вінъ якъ добре древо,
Посаджене коло криниці,
Що въ пору плодомъ процвітає
И листъ єго не опадає:
Що вінъ ні робить, що ні творить
Господь єму допомагає.
4. Не такъ, не такъ ледачимъ буде:
Почезнуть, мовъ пилина въ полі:
Якъ вітеръ пиль зъ землі зметає,
Такъ слідъ їхъ марно пропадає.
5. Ото жъ не встоять нечестиві
Проти благихъ людей на суді,
И сила грішнихъ панувати
У раді праведнихъ не буде.
6. Господь бо праведнихъ дорогу,
Изъ неба бачить — назирає,
А путь ледачий нечестивихъ
На віки вічні погибає.

Децо за поселенне угорської України
Русинами и за унию церкви православної угорськихъ
Русинівъ зъ Римомъ.

(Валисавъ Улякъ II. въ Відню.)

(Дальше.)

Для 24. Цвішнн 1649 оголосила ввлика часшь
руськихъ священниківъ грамошою приняшше униі.

Вона¹⁾ иде такъ:

„Ми“ — на кінци підписалось 6 Архидияко-
нівъ — „посвідчаємо, що за помічю ласки Божої
навернулися ми до правдивого Бога-Спасителя и
що сталися женихами Пресв. Диви Марії и прав-
дивої святої церкви римської, котру ми до мниі

1) Грамота наведена датується: Унгварь 15. Січня
(одже не єсть сучасна) и заховалась для насъ такимъ поби-
темъ, що була поміщеною яко прилога до другої грамоти
въ року 1655. Sitzungsberichte der phil.-histor. Klasse, Band.
39, въ пересправі Фидлера за унию Русинівъ Угорськихъ
въ прилові IV, на стор. 506 — 508 єсть вона перепечатана.

безъ причини, ненавидлявъ в котрому горданли.¹⁾ Грецьку шизму и блудн віддаляемо відъ нашихъ сердець. Навернене того наше звершилось 24-го Цвітня 1649-го року въ ось такой спосібъ: Наколи Василь Тарасовичъ, прихильникъ шизми и герези, унию св. зірвавъ и посланця римського зъ епархії віддаливъ, скликавъ насъ Юрій Якусичъ, Владика Орлавський, зъ двома ченцями чина св. Василя т. в. Петромъ Партенимъ и зъ Гавриломъ Косовичомъ до Унгвару, де ми наукою тихъ двоухъ Отцівъ-монахівъ пересвідчені, до унії на-вернулись. Въ дань св. Юрія 24. Цвітня, зійшли ми ся по волі Епископа Якусича числомъ 63 священниківъ до церкви лат. замкової въ Унгварі, де відспівано службу Божу въ руськимъ язичі.²⁾ По укінченню богослуження зложили ми грішнимъ голосомъ наше віроисповіданне въ приписаній формі якъ слідує: Ми віримо все, що мати наша св. церковь римська вірувати наказує, що свят. Иннокентій X. єсть правдивимъ наставникомъ все-ленської церкви, котрому ми, такъ якъ и єго наступникамъ по всі часи послушними бути хочемо; унию приймаемо підъ тими вимінками:

- 1) Щоби намъ вільно було заховати обрядъ грецький;
- 2) щоби намъ вільно було мати Епископа нами вибраного а Папою потвердженого и
- 3) щоби вільности и свободи нашої церкви були намъ на всі будучі часи забезпечені.³⁾

Тоті вимінки затвердивъ намъ Бенедиктъ Кизди, Епископъ Орлавський въ р. 1648, въ при- томности Томи Яшбреного зъ товариства Сауитівъ и Архiepiscopъ-примасъ угорський Юрій Липпай, до котрого вище згадав ченці чина св. Василя (т. в. Петро Партений и Гаврило Косовичъ удались), а наконецъ и Епископъ зъ Вачу Матвій Тарночий. (Підписані:) Олекса Ладомницький, Архидияконъ зъ Маковецъ; Степанъ Андриевичъ, Архид. Шепушинський; Юрко Стостовицький, Архид. зъ Гомонної; Степанъ, Архид. Стредненський; Данило Ивановичъ,

¹⁾ „...abdicato et e cordibus nostris pulso Graecanicae in saeculae schismate, sumus reducti et desponsati immaculae virginis sponsae... filii dei, hoc est, Sanctae Romanae Ecclesiae hactenus a nobis sine ulla causa exosae odioque habitae. Haec vero ipsa reductio nostra peracta est in Anno... 1649 die 24... Aprilis... in ecclesia arcensi Ungvariensi latinae in bonis illustrissimi comitis Georgii de Homonna sita.“

²⁾ praemisso... incurrenti sacrificii misterio nostro Rutheno idoneate habito“.

³⁾ Слова зъ наведеної грамоти: „...his tamen adjectis conditionibus:

primo: ut ritus Graecae Ecclesiae nobis servare liceat, secundo: Episcopum a nobis electum, et ad apostolicae sede confirmatum habere,

tertio: immunitatibus Ecclesiasticis libere frui.“

Архид. Узанський; Олекса Филиповичъ, Архид. Стрешковський.“

Перше, що въ тій письмі въ очи видає, є утверджуванне, що Тарасовичъ колисьто звязъ церкви угорсько-руської зъ Римомъ мавъ вірвати и посла папського віддалити. Хто знає, що Тарасовичъ стався жертвою свого прозелитизму уніятського, и що вінъ відъ року 1643 до р. 1648 вістававъ на ласці Фердинанда, — кому звісно, що Партений, умираючимъ Тарасовичомъ призначений номинать на владичий престілъ мункачівський (якъ зъ наведеної грамоти знаємо) разомъ зъ Епископомъ Орлавськимъ якъ найбільше до прийаття унії причинився, той не схоче повірити, щоби Тарасовичъ справді перші початки унії на Русі угорській зничивъ. Хто жъ бо перший впровадивъ унию, наколи Тарасовичъ бувъ її противникомъ? Всі попередники єго були, якъ ми бачили, Владиками православними; за життя Тарасовича не було ще навіть руського-уніятського духовенства, а коли декуда и було, то не мавъ вигнаний Владика до него жадної власти.

Причина, для якої таку притчу зложено и въ грамоті поміщено, була по нашій гадці така: Ракочий затеръ по вигнанню Тарасовича и, якъ здаєтця, по віддаленню посла папського, всякі сліди унії на Угорщині и тягнувъ по „побіді надъ Австрійцями підъ Янковою (Jankau) на Відень, щоби получитися підъ мурами стілиці зъ шведськимъ воеводою Торштензонемъ. Фердинандові III. удалося однако (р. 1645) примирити собі князя договоромъ въ Линцу. Вінъ відступивъ Ракочому сімъ комитатівъ підгірськихъ — за що сей, якъ здаєтця, на заведення унії угорської церкви зъ Римомъ зізволивъ, бо тяжко допустити, щоби вселюдне и святочне прийатте унії (въ р. 1649) проти волі Ракочого такъ супокійно могло було звершитись.¹⁾ Зъ того виходить, що спорудникъ наведеної грамоти, нехочучи въ вселюднімъ письмі дрочити Ракочого (котрий въ р. 1649 унії вже не противився) пригаданнемъ єму давнищихъ єго поступківъ проти уніятамъ, зложивъ цілу вину неудачи зачатого вже давніше уніятського діла на покійного віке Тарасовича. Ще по смерті одже покидувались обі сторони нещасливимъ Екс-Владикою, неначе бъ за те, що віри батьківської поцурався.

Тота ложна и змислена грамота²⁾ єсть однако для насъ важною, бо зъ неї довідуємось, — що посла папські вже за життя Тарасовича находи-

¹⁾ Вгадаймо лишень на ті літа, коли Ракочий такъ безпощадно гонивъ Тарасовича.

²⁾ Підстава, на котрій вона основана, є правдива.

лись на Русі угорській, такъ якъ зъ дальшихъ слівъ грамоти добачаємо, що и Саунтівъ при звершенню того діла не було трохи.

Друге противоріччя, яке въ грамоті наведеній находитьця, тикає означення року въ котрімъ унії переломида православна, и пануючою церквою на Русі угорській сталась. Впряді знаходитьця вже на початку грамоти алоджитичне заявленце: „haec reductio nostra peracta est in Anno 1649 die 24... Aprilis“ але зъ тимъ, якъ здаетьця, не згідне дальше утверджуванна, що вселюдне відреченнєся православна наступило въ притомності Епископа Якусича, за котрого знаємо, що вінъ ще въ році 1647 умеръ. При ліпшімъ збаганню розяснюетьця однакъъ той неладъ историчний. И такъ бесідуетця тамъ за дві події, зъ котрихъ одна зарядъ въ початку въ повнімъ результаті наводитця: haec reductio peracta est in Anno 1649 и т. д. Обіймає вона удобренне приняття унії черезъ обі сторони и письменне затверженне вимінокъ, підъ котримъ Русини унію приймили. Вона відбулася 24. Цвітня 1649 р., и єсть межою міжъ православнемъ а унією угорсько-руської церкви зъ Римомъ. Все, що находитьця въ грамоті по вичисленню вимінокъ т. є: потверженне унії черезъ Архиепископа и двохъ другихъ Епископівъ латинськихъ належить такъ, якъ вселюдне, але устне відреченнєся відъ православна зъ сторони 63 священниківъ руськихъ, до другої події, котра обіймає приготуванне и поступенне нахилюванне руського духовенства до заміреного діла зъ сторони латинськихъ мисіонерівъ. Вона обіймає, якъ природно, кілька роківъ.

Такимъ побитомъ вкоренилася унія разъ на завше на Русі угорській, а сталося те саме тоді, коли на Україні війська козацькі підъ Хмельницькимъ силу ляцку а зъ нею и впливъ єзуїтський зломилі, а кілька лише літъ передъ узнаннемъ примату римського зъ сторони галицькихъ Вірменівъ (1666). Ніколи не розвинувъ Римъ на востоці такої діяльності, якъ въ половині 17-го віку.

Мисіонери римські перечислилися однако дуже, коли думали, що діло вже цілковито докочане. Маса народу и низше духовенство держалося своєї прастарої віри нерозуміючи того, що чорноризці римські научали, а горстка тихъ достойниківъ, котрі православна відреклись, а навіть самъ номинатъ Владика не таячили доктрини римської, и не були пересвідчені объ спасенности діла, до котрого далися нахилити. Показалося те въ р. 1651, коли номинатъ-Епископъ Партений въ Білоградській церкві св. Тройци відъ трохъ Владикъ православнихъ т. є. відъ Степана Шимоновича Архиепископа Білоградського, Юрія Молдавини-

кого (зъ Молдави?) и Сави Епископа Бистранського рукополагався.¹⁾

Сподійсь, мисіонери римські подвоїли теперъ свої сили, щоби діло на півъ звершене не запропастилось. Апостоламъ унії повелась річъ якъ найлучче. Наукою їхъ пересвідчений Владика удався до лат. Архиепископа-примаса Липпая, сокрушився передъ нимъ и просивъ въ єго прощї для свого, зъ доктриною римською несхідного поступку. Липпай вислухавъ каючогося, представивъ цілу річъ папі Іннокентому Х. и вставився до курні римської за номинатомъ, котрий зъ „несвідомости и блуду“ такъ великого гріху допустився. Наступникъ Іннокентого Х. папа Олександро VII. помилювавъ дійсно каючогося номината мунначівського, и надавъ Липпайові власть и обовязокъ уділити Партеному достойність и урядъ Владика, надати єму власть надъ всіми правовірними Русинами (уніятами) єпархії мунначівської, и увільнити єго відъ всякихъ каръ и цензуръ церковнихъ, на які вінъ своїмъ чиномъ заслужився бувъ.²⁾

(Дальше буде.)

Кілька мислей зъ наукъ природнихъ.

(Написавъ Дръ Я...)

Въ якимъ одношенню стоять науки природні до потребъ нашого краю?

Если ціле єстество чоловіка стоїть такъ виключно підъ впливомъ природи, если чоловікъ природі усе завдячує, що тільки має и самъ зъ тіломъ своїмъ въ її ланцюху такъ прекрасне звоно займає, то насуваєсь теперъ питанне: Не повиненъ же чоловікъ зъ тимъ своїмъ добродіємъ ближе запізнатися? Нема нічо справедлившого надъ се бажанне. Если де суть науки природні потрібні, то для насъ Галичанъ суть вони доконечні. Богатство краю нашого опираєсь майже виключно на рільництві, про те, если зъ часомъ має поступати и удосконалювати ся, най тягне свої животні сови зъ наукъ природнихъ. Якъ лікаръ, не пізнавши

¹⁾ Дотична грамота: Datum Belgradi anno ab orbe condito 7159, a partu vero virginis 1651 in monasterio sanctissimae Trinitatis Metropolitanae nostrae Residentiae Pray: Specimen hier. hung. I. ст. 409. Архиепископъ підписуєтьця въ тій грамоті: Stephanus Simonowicius dei gratia Archiepiscopus Beogradlensis, Vadiensis, Mognarosiensis totiusque Transilvaniae (Семігородъ) Catholicae atque Apostolicae Religionis Ritus Graeci Episcopus.

Православні, акъ звісно, зовуть себе такожъ: католиками.

²⁾ Basilowits стр. 69. Datum Romae apud S. Mariam Majorem sub anno Piscatoris die 8. Junii 1655. Pontificatus nostri (Alexandri VII) anno primo.

причини болести, не може відповідного на її записати лікарства, такъ и рільникъ не зможе скруточно на землю впливати, її плодovitости допомагати, если не уміє потребъ її оцінити. Тільки за допомогою наукъ природнихъ буде въ стані потреби рілі розпізнати а опісля и відповідно її допомогчи.

Дотикально о тій правді поучають насъ просвіщені народи за границею, де на далеко зъ природи гіршої землі, на найпустійшихъ піскахъ, найкраснійші плоди осягають. А наша красна земля, такъ богато відъ природи наділена, відаючи вічно свої животні соки и будучи всякої помочи чоловіка лишеною, не може вже відповісти змагаючимъ ся потребамъ краю и для того зачинає такъ скоримъ крокомъ переходити въ руки чужинцівъ. Тоті насъ поучають, що не зноємъ и тяжкою працею, але промисломъ и наукою допомагаєся землі и улучшаєся тимъ робомъ свій битъ матеріальний. Науки природні, которі въ тимъ згляді вже тільки чудесь доказали, розвиваються за границею великанськимъ крокомъ. У насъ же — горе спінути — суть вони ледви зъ имени звістні. Та жъ вони суть найсильнішою підоймою нашої лучшої моральної и матеріальної будучности; бо просвіта поступає якъ тінъ за добробитомъ народу; безъ добробиту краю єсть и просвіта неможливою. Тимъ то и мислионеръ, хочачи на дикого зъ успіхомъ вплинути и его якої правди научити, поправляє напередъ его битъ матеріальний.

Кілько жъ то віківъ и щасливихъ и тяженькихъ прожилисьмо вже на тій святій землі, а до нині ми її майже цілкомъ не знаємо.

Спинаємося по посвітихъ нашихъ Бескидахъ, а не прийде намъ ані на гадку запитатися, зъ відки вони ту взялися, якъ довго вже вони на тимъ містци спочивають, яка їхъ сила здвигла зъ нідра землі, въ якимъ відношенню находяться вони до насъ, до нашого здоровля, до моральної нашої сторони, якъ впливають вони — розкладаючися підъ дієствомъ води и воздуха — на нашу рілю на наші засіви, котримъ доставляють живительні соки?

Точемо беззмисленно по найкращімъ, природою устеленімъ коверци, рвемо и нищимо її прекрасні цвіти, а не збере насъ охота заізнатися зъ малими дітоньками природи, пізнати кожде по имени, поняті їхъ відношенне до чоловіка и другихъ окружаючихъ їхъ творівъ, и зрозуміти причину їхъ истнування, позаякъ кождий найменчий пилкозъ має въ природі своє місце, своє призначення и єсть для чоловіка сотворений. Дивно, що властитель всього сотворення не знає своїхъ підда-

нихъ, не уміє розличити приятелівъ відъ ворогівъ, правдивихъ другівъ відъ облудниківъ!

Порушаємося посередъ мільонівъ животнихъ, відъ которихъ найчастійше наше щастє або наша недоля зависить, а мало насъ то обходить, которі зъ нихъ суть для насъ пожиточні, а которі шкодливі; въ який спосібъ суть вони для насъ шкодливими и якъ би можна шкодливіи їхъ впливъ укоротити. Ми ледви тогди придивляємося імъ ближше, коли вони тяжкі страти на насъ навели. Не разъ въ нашій несвідомості нищимо найхосевнійші для насъ єстества¹⁾, розрушаємо чудесну гармонію въ природі, и стягаємо черезъ те самі на себе тяжкі бідн и нещастя.

Если не той взглядъ матеріальний, то вже сама вдячність повинна би для насъ бути сильною понукою до докладного пізнання отечественної природи. Много жъ то віківъ кормить насъ своїми плодами та прекрасна земля та спільна старенька наша мати, котра була свідкомъ нашого могутєства, слави и упадку. О коби ті величаві Бескиди могли промовити, відкрили би вони намъ не одну тайну, поучили би насъ не одної правди, бо підъ їхъ боками відбувалися всі людські пристрасти; вони були свідками, якъ кровъ братня струями ту землю зливала. Кілько жъ то вже віківъ певвертаємо нідра тої землі, аби хосєнъ потягнути, — и для чого жъ відносимося до неї такъ рівнодушно?

Що жъ ми наконецъ розуміємо підъ отечествомъ, котре такъ горячо любити удаємо?.. Чи жъ не єсть то та земля, чияжъ не єсть то та при-

¹⁾ Такъ, аби ту лишъ коротко нагадати, истнує въ многихъ сторонахъ Галичини дивний, не знати на якій підставі овертій присудъ, що ровухи підтїнають абіже на помети лежаче, и для того, не пересвідчившись попередъ о тій неправді наочно, нищать, вибивають въ своїмъ насліпленню тоті меракі, але для рільництва дуже пожиточні єстества. Вони то кормлячися виключно хробаками и шкодливими комахами (котрі задля огромного їхъ мнєжества, суть найбільшими ушкоджувачами нашихъ засівівъ) суть нашими великими добродіями, а ми їхъ за те, вмєсто вдячності, забиємо. — Та сама доля постигає и лицерцю. Невинна, безъоружна та лицєрка, котра тільки комахами и шкодливими хробаками коржить ся, ставєся тяжкою жертвою глупоті чоловіка. — Милки, тоті наші крилаті сєаки, которі вартують надъ добромъ чоловіка, коли вінъ по трудахъ деннихъ солодко спить, очищаючи єму его плоди въ найшкодлившого хробацтва, підпадають тій самій тяжкій судьбі, якъ перші. — Такъ по найбільшій часті ставєся чоловікъ самъ причиною своєї бідн, вже не разъ відпонувавъ вінъ тяжко наслідства своєї несвідомості, не знаючи навіть о тимъ, що вінъ самъ те нещастє стлїгнує на себе.

Въ дальшихъ уступахъ моєї статті викажу подробно, при кождімъ виді, якими невеличкими обладонує наша несвідомість кожде, навіть найпожиточнійше вієра и интубліє єго въ євоїй глупоті.

рода, зъ которою такъ тісно зрослася наша судьба? Якъ же можемо ми те правдиво любити, чого не знаємо?

О якъ би я бувъ щасливий, коби слова мої, зъ глибини серця идучі, не були голосомъ вопіючого на пустині, но коби вони до сердець Родимцівъ промовили и о правді переконали, а я увірений, що приближимося до нашої, ціли, въ певнімъ и найкоротшимъ направленню.

ЛИСТИ ОСТАПА ВЕРЕСАЯ

до приятеля на чужину.

VI.

Спасибі тобі, добрий мій благодітелю, за твою рукоподающу милостинню и за тую отцевську науку, що ти міні такъ дрібно и доладу приписуєшъ, за твое слово приятне, щире и ласкаве. Хай тебе Богъ не оставить, що ти мене піддержуєшъ при старости и при каліцтву и діломъ и словомъ. Господь милосердний уже буде наградати тебе за мене нещасного, а я нічимъ оддякувати не зможу, якъ тільки щирою молитвою до Бога изъ слезами, щобъ вінъ сохранивъ тебе на довгі літа и зъ сім'єю твоею и зъ добримъ родичемъ твоїмъ, которого я хочъ и не знаю, а молюсь за ёго Богу, якъ за доброго и прихильного чоловіка.

Оце жъ посилаю звістку тобі, щирий мій добродітелю, що вашихъ дев'ять бумажокъ до мене прийшли. Одъ радости и одъ слізъ изъ-разу не зберусь изъ розумомъ, якъ мені ними зборудувати. Приховую до слухного часу або до ярмарку и помаленьку буду собі думати та гадити. Теперъ ище, покіль сухо на дворі, повештаюсь трохи по чужихъ селахъ; а вже якъ роспустить, тоді, сидячи дома, буду мізкувати про те, що ти писавъ до мого писаря. Воно й то добре, а ще бъ лучче, якъ би тебе самого Богъ принісъ у наші краї та щобъ я змігъ розказати тобі зъ устъ въ уста все те, що я колись знавъ.

Прощай, дорогий мій приятелю, да не забувай своєю отцевською наукою твого покірного кобзаря

Остапа Вересая.

Марта 5. дня (а гроші полуницъ 29. фєвраля)

1868 року.

С. Сокиринці.

На закінчанне.

Не осягла наука на Вкраїні найдорожчого скарбу свого — престолюддя українського зъ ёго живимъ словомъ; а все жъ, якъ бачимо, в тамъ народолюбці, що вміють важити народню мову и пісню

праведною вагою. Такі люде назирають добримъ окомъ ліринківъ и кобзарівъ, що сліпаючи, попереймали де-що відъ „великихъ“, мовлявъ, старцівъ давнешніхъ; а назираючи, допомагають сіромахамъ у їхъ злидняхъ відъ свого достатку. Оце жъ одинъ съ такихъ народолюбцівъ пригледувивъ, міжъ иншими старцями, Остапа Вересая, — и азъ цєго то постаи листи старечі. Мовъ зъ джерела глибокого, рине зъ нихъ мова кобзарська. Знайте жъ, розумні люде, повсїй Слав'янщині, яке стеменно есть обополі Дніпра, престолюддя українське, що нехтують нимъ отті „сбиратели землі руської“, отті притоптувателі самоцвіту українського, отті сліпі порадики сліпої адміністрації... Коли на Вкраїні невцєні селяне вміють обернутись изъ такими речами до вченого добродія, то, мабуть, не вмерла ще, якъ то въ насъ накутъ, Козацька Мати, и нема, мабуть, на світі такої сили, щобъ здолила згубити нашу народню душу!

Микола Воловідь.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ТРАКТАТЬ.

Клявся Богданъ, заклинявся

На Божї рани:

Буду Ляхівъ воювати

Поки духа стане.

Якъ зачали вельможні

Словами благати,

Забувъ гетьманъ присягоньку,

Мусівъ трактувати:

Якъ ставъ ёго воевода

Київський¹⁾ просити,

Мусівъ гетьманъ нанамъ-Ляхамъ

Волю уволити.

Якъ зачали відъ короля

Листи приносити,

Мусівъ гетьманъ для говорівъ

Місце призначити.

З'їхалися всі вельможні

Въ Перяславі місті,

Вижидали нетерпливо

Відъ гетьмана вісті.

З'їхалися полковники,

Козаки знатні

Та не знали небожата

Відки вітеръ віє,

Та не знали, що їх гетьманъ

Словомъ ублагавъ,

¹⁾ Кисіль

Королівській ласці, слову
 На підмову дався
 Та зачали ті вельможні
 Тайно трактувати,
 Тільки сорок тисяч хлопців
 Вь ресстерь писати.

Чи ти, славний Богданочку,
 Виномь упивався,
 Що ти на вельможнихъ слово,
 На все згоджувався?

Чи забув ти, Богданочку,
 Українську славу,
 Що ти кинув у болото
 Зодоту булаву?

Чи забув ти скілько разомъ
 Зь тобовъ воювало,
 За України долю й волю
 Кровцю проливало?

Чи не лучше двіста тисячъ
 Вь ресстерь вписати,
 Якъ мала тебе Україна
 По вікъ проклинати?

А тоді то бь Україна
 Славовь ся пишала,
 Зь всего світа утомленихъ
 До волі зивала.

А тоді то бь все тиранство
 Зь міру изчезало —
 Та чи жь тобі тої слави
 Було ще за мало?

А може ти, Богданочку,
 Шляхецтва бажавь єсь,
 Що нікчемні ті трактати
 Власно підписавь єсь?

А не лучше то шляхетство —
 Вольницмь називатись,
 Народнїй правди й волі
 Батькомь величатись?

Роззіхались зь Перяслава,
 Польскі воеводи,
 Та лишили Богданови
 Скорби та незгоди.

Зворушилося козацтво
 Все нерестрове,
 Та розказавь пань Хмельницький,
 Наточити крови

Изъ козацькихъ вольнихъ сердець,
 Якъ звірюка дикий.
 Ганьба тобі, Богданочку,
 На весь світъ великий!

Зап'ямивь ти твою славу
 Набуту поволи,
 Не умиєшь її вь віки —
 Ніколи, ніколи!

Серпень, 1868.

Нечай Шрамь

ВІДПОВІДЬ НА „ОТВѢТЪ“ П. БРАНІКА.

(Конець.)

На виводн професора Браніка зглядомь первобитности слівъ *naktis* а *bhratars* замітивъ я вь мойй критиці, що ані *naktis* ані *bhratars* не суть словами первобитними, бо до первісної формаці належали самі корені слівъ, а такими були вь горішнихъ словахъ *nak* и *bhar* (*φερ*, бер). П. Бранікъ відборонює ся тимъ, що вікъ о всіхъ тихъ річахъ добре знає, однакь вь своїй брошури говоривъ тільки о первобитнихъ видахъ „индоевропейської бесіди“.

Если такъ, то для чого жь вь розправі о по-встанню нарчий не зганувъ п. Бранікъ хочъ кількома словами о формаціи язиківъ? У насъ вь Галичині, любовниківъ язикословної науки дуже мало и много читателівъ брошури п. Браніка знати не буде, чи тота его индоевропейська бесіда єсть по правді первобитною бесідою людською, чи ні, — а то тимъ більше, що п. Бранікъ первобитну родину индоевропейську зове „не величкою“ и каже, що вона бесідувала „язикомь, якимъ ю Богъ вь новалъ“. Послїдні слова стаяють неоспорнимий доказъ, що п. Бранікъ підъ первобитною индоевропейською бесідою розумівъ бесіду першихъ людей, що, після язикословної науки, єсть єще *absurdum*.

Для ліпшого вироуміння дальшого спору уважаю за конечне, навести зь мові критики слїдуочий уступъ:

„Значінне кореня *nak* дасть ся легко дослїднн, якъ тільки звернемо увагу на ті слова, вь котрихъ той корень приходить. Такі слова суть: *pos-eo* (читай *pokeo*; Гимляне читали кожде с ямъ *k*), *pek* м. *pek-s*, *pek-o*, *pek* м. *pek-s*; *νεκος*, *νεκρος*, *νιξ* м. *νιξ-ς*; *никнути*, *ніч* м. *нок-ть* (нощ); *nichtig*, *Nacht*. Се негативне значінне кореня *nak* стягав ся до всего, що єсть зле, шкєдливє, темне, мертве и т. д. Таке поняттє вплило цілкомъ природно зь основи давної, світлопоклонської религїї. Якъ вже деінде замічено, обожалн первісні народи світло и боялися темноти и ночи яко негативної сили (злихъ духівъ), котра заєдно шкєдить чоловікови и стався наконєць прачиною єго смертн.“

Надъ тимъ моїмъ виводомъ подїлавъ п. Бранікъ неконче добрі уваги, повідаючи, що я роздувъ

той корень „якъ мыляну баньку,“ що я „повки-
далъ въ него все возможное,“ що я давъ „удѣли
ся сиренѣ одинакозвучія“ и т. д. Наконць побивав
мене п. Бранікъ граматною Meyer-а, котрий „на-
промажасть“ ажъ четвераке пак!

Глядавъ я у діло Meyer-а и справді побачивъ
тамъ, що вінъ ажъ четвераке, що до значіння роз-
личне пак наводить, и то въ той спосібъ, що изъ
горішнихъ моїхъ слівъ декогрі (якъ *νεκος, νεκρος,*
пех, посео, песо) належать до першого пак, котре
означає „погибнути, умерти“, а зновъ декогрі якъ
пактис, υψ до четвертого пак, котрого значіння самъ
Meyer не знає...

Противъ того, яко би *υψ, пактис*, пох належали
до иншого кореня, аніжъ *νεκος, νεκρος* и т. д., нехай
мені відно буде відкликатися на G. Curtius-а
(Grundzüge стор. 149), котрий слово *υψ* відносить
до того жъ кореня, що и слово *νεκος*. Навіть слово
никнути, котре після Гильфердинга (О сродствѣ
языка славянскаго съ санскритскимъ, ст. 168) відъ
санскритського *पास (pasz)* походить, треба сюда
зачислити, по тій причині, що вже значіння того
слова нерозлучне відъ горі наведенихъ и що сан-
скритський корінь *पास (Curtius, ст. 148)* до тої жъ
самої класи слівъ належить.

Додаю еще, що L. Meyer у своїмъ ділі наво-
дить четвераке пак безъ найменшого висказання,
зъ якихъ причинъ се творить. Справедливо ска-
завъ о німъ Curtius (Grundzüge, ст. 19): *Leo Meyer,*
Benfey's Schüler und mit ihm in vielen derjenigen An-
sichten einverstanden. welche bei andern Bedenken er-
regen, hat ausser in kleineren Aufsätzen namentlich in
seiner „Vergleichenden Grammatik des griechischen und
lateinischen“ viele etymologische Zusammenstellungen,
freilich meistens ohne jede Begründung,
in summarischer Kürze gegeben.¹⁾

Писавъ я еще въ мой критичі: „Професоръ
Бранікъ позгромажувавъ всілякі види слова братъ
въ старондийськимъ, латинськимъ, готицькимъ, ли-
товськимъ, староперзькимъ, старословенськимъ, ста-
рогрірнонімецькимъ язиці, и після недорічної своєї те-
орії, щопервісні види були найповніщими, поскладавъ
механично усі букви, що тільки де найшовъ, въ одно

¹⁾ П. Бранікъ у своїмъ загалі подемичнимъ повідає,
що я „даже *υψη* и *υψω*“ відношу до кореня пак.

Дуже жалую, що п. Бранікъ мої слова вірно не наво-
дить. Я скававъ, и те у примітці, що до пня пак „можъ
ще відвести грецьке *υψη* и *υψω*.“ Тими словами вира-
зивъ я можливість, чимъ лауці явнословній цілкомъ не
можливо, бо властивий корінь слівъ *υψη* и *υψω* не ви-
сліжений еще явнословами до шни.

величезне слово *bhratars*.¹⁾ Що бъ не повтаряти
сказаного при слові ніць, замічу и. Бранікови отъ-що:

1. Порівнюючи латинське *frater* зъ староперзь-
кимъ *bratis*, не можна аподиктично заключати, що
въ латинськимъ во *г* випало *с*, а зъ староперзь-
кимъ передъ *с* випало *г*. П. Бранікъ на, иищому
місці самъ замітивъ, що въ декотрихъ грецькихъ
нарічняхъ кладено *ρ* замість *σ*. Відай знає также
авторъ, що въ латинськимъ язиці наконечне *г* пе-
реходило часто на *с*, и що така обміна въ найда-
вніщій латині ще дальше сягала, писано бо *colos*
м. *color*, *amos* м. *amor* и т. т. Здаєся про те, що и
староперзьке *bratis* повстало зъ давнішого *bratir*.
Впрочімъ пригадую, що хочъ би слово *bhratars*
коли и уживалося, воно не було би перісною, але
уже третією формацією язика.

2. Заключенне п. Браніка, що „українське“
бгаччикъ задержало первісне *г*, єсть также хибне.
Слово бгаччикъ въ Кулішевій Чорній Раді не ужи-
вав ся повсюда, а лишъ наводить ся въ устахъ
такого чоловіка, що *г* вимовити не може. Гадаю,
що хіба въ організмі орудій мовнихъ не може ста-
новити предметъ загальнихъ увагъ язиковихъ...

П. Бранікъ про мої уваги зглядомъ українсь-
кого бгаччикъ цілкомъ промовчує, а ударяє всіма
силами на те, що въ латинськимъ — а я додаю:
въ грецькимъ и санскритськимъ — язиці перехо-
дило не *г* на *с*, але на оборотъ *с* на *г*; що отже
„староперзьке“ *bratis* не могло повстати зъ давні-
шого *bratir*.

Якъ би воно и не було, и зневолений п. Бра-
ніку заявити, що слово *bratis*, которе вінъ зове
староперзькимъ, не єсть староперзьке але ста-
ропруське. Блудъ то величезний, наколи зважимо,
що староперзька бесіда (въ Азії) єсть нарічнимъ
санскритського, а старопруська (въ Європі) нарі-
чимъ литовського язика!... Уже ся подія доста-
точна, що бъ дальший спіръ зглядомъ „староперзь-
кого“ *bratis* перервати. Надъ фалшами, поданими
въ брошурі п. Браніка, шкода довше розводитися.²⁾

¹⁾ Кождий признаєть мені, що такою механичною ро-
ботою зайти можна до очайдушнихъ комбинацій и здискре-
дитувати наконць цілу повагу нинішній язикословній на-
уки. Після методи п. Браніка первобитне (индоевропейське)
слово було бя *bhratharas* а не *bhratars*, зъ причини, що у
кельтицькимъ (ирійськимъ) язиці уживався видъ *brathar*, а
у старославянськимъ *bratru*.

²⁾ Не знаю, що п. Бранікъ розуміє підъ староперзь-
кою бесідою? Язикослови розрізняють „староперзьку бе-
сиду“ відъ „зенду“ або бесіди, въ якій списані святі письма
Первівъ. Староперзька бесіда знана намъ нзъ такъ званихъ
клянонихъ надписівъ зъ 6. и 5. віку передъ Хр. Зендъ
списаний еще давніше. — Давні Перви говорили *bratar*, а
не *bratis*.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяца „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 411 1/2.

Панъ Воиѳатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Наравъ рознеслася по місточку вість, що Паѳнуций наміривъ занести жалобу до суду кримінального проти пану посадникови за уражену честь, нападъ посадниковича на хату, и що проситиме въ дорозі цивильної процедури о зворотъ бочки борщу. Пані посадникова ажъ зареготалася, почувши такі слухи, но пану посадникови не були дони до сміху. Слівце „криміналь“ пішло ему мурашкою по хребті, и відъ сего часу ставъ вінъ пятай призадумуватись, ходивъ сумний по комнаті и сидівъ невеселий навіть въ колектурі.

„Чого то панъ посадникъ такъ сумує“ спитала въ его жінка.

— „Нічого, оттакъ!“ одвітивъ посадникъ и сховавъ, щобъ дальшихъ питанъ позбутися, голувку у широкий споловідній комніръ.

„Якъ то нічого? може ти слабій?“

— „Ні, де тамъ! такъ крихточку.... здається нежить.... простудився....“

„Ано то треба ложитись въ ліжку, напитись роменцю и бузинового цвіту.“

— „А може и такъ мине, серденько, бо то бачишь, те....“

„Нічого говорити, здоровля перше усього, треба таки у ліжку.“

Не було чого перечитись; пані казала, посадникъ мусівъ кластися до ліжка и переконати себе, що роменъ и бозъ допоможуть на жалобу кримінальну и позивъ цивильний.

Однакъ відъ ліківъ сихъ не полегшало пану посадникови, вінъ снівъ дуже неспокійно, а за снівъ и ставъ на добре марніти; — ажъ коли жінка дуже его присіла, розказавъ вінъ їй за всю свою журбу.

— „Бо то бачишь, серденько, снилося мині, що Паѳнуций зажалився на мене передъ судомъ

кримінальнимъ, и мене засудили на кару: випити бочку борщу и закутити его помидорами — а ти знавись, що я всего того знести не могу. Те я месь лихо віщує.“

„Ей сонъ небилляца! звичайно у слабости снить ти ся ріжно.“

— „Га! най буде що хоче — а я все таки щось злого сподіюсь для себе.“

„Смій ся зъ сего, моя въ тімъ голова, я всему пораду.“

— „Ба! коби то ти випила борщъ за мене.“

„Паѳнуций не буде жалитись.“

— „Та коби то можъ якъ запобігти тому!?“

И стали панство посадники радитись, и стало на тімъ, щобъ вислати чимъ скоріше пана антикаря яко посередника до Паѳнуцого и переспросити его за обиду, якою Воиѳатъ его наділивъ. —

Антикарь звершивъ діло своєнько — и звістивъ, вернувши відъ Паѳнуцого, затривоженому посадникови, що той за жалобу до суду ані думає. Посадникови ажъ полегшало на серци, вінъ підвівся небавомъ зъ своєї недуги, а ся якъ и доброта пана Паѳнуцого зміння его на тілько, що відъ сего часу полюбивъ своїхъ давнихъ недругівъ, здоровивъ їхъ потайно передъ жінкою, здіймавъ першій свій ширококрылий камелюхъ передъ ними, и бувъ би навіть просивъ їхъ до себе въ гостину, коби страхъ передъ жінкою не перемагавъ его доброї волі.

Одна пані посадникова не змінила и по загадженню страшного процесу своєї думи що до сусідівъ — хочъ батько, а ще більше синъ-одинакъ полюбили їхъ. Сей остатній пересиджувавъ тому, якъ уже казали ми, цілимъ годичами въ батьковій колектурі біля вікна, и поглядавъ заодно тужливо на противну сторону улицы, де у віні сиділа панна Евдокія за шиттямъ. Воиѳатъ нашъ почавъ навіть відъ теперъ заводити, якъ то кажуть, тихі речі зъ своєю виброчною, заавлявъ зъ ц. к. колектури на пальцяхъ, то зновъ руками, що

любить її надъ своє життя, торгавъ зъ вікна до неї, заславъ въ напротивне вікно поцілуї — однимъ словомъ, Вонифатъ такъ крутивъ и жёртівся въ батьківській хаті, що мати веразъ трівножно въ его питала, що ему такъ вічно за плечима доскулює.

Такъ перейшло пару місяцівъ, а въ дома ніхто и не догадався, якъ глибоко та широко Вонифатъ у панні Евдокиї залюбився: Нїраваді говорили за те всі уже сусіди, и навіть пані аптикарева згадула передъ панєю посадникомою за подібні поговірки злегенька, но пані посадникова рада въ душі, що синъ її робивъ такі коньети, відвчала звичайно зъ усміхомъ на те: Що жъ дивного, що синъ мій їмъ сподобався? я за те на передъ знати могла, но най дарма зубівъ не остриють собі....

Ввірилася въ кінці нашому Вонифатови та любовъ ціма, и загадавъ вінъ написати листъ до милої, въ котрому мавъ виляти передъ нею ціле своє любяче серце; сляжені букви мали те виразити. Зложивши листъ, віддавъ вінъ его слугі, прозваному мамунею камердинеромъ, зъ порученнямъ, не казати за се нікому въ дома а віддати его панні.

Но судьбі въ третє захотілося посміяти надъ Вонифатомъ; слуга не виrozumівъ добре панничу — и віддавъ въ найбільшій секреті листъ своїй власній пані посадниковій. —

Помилка така набавила Вонифата новими хлопотами, бо відъ сего часу не лишень загнівалася мати на свого одишана, но и зборонила ему сидати біля вікна.

Но хто видавъ, щобъ залюблений для тнву матернаго зриня воли своєї милої? Посадниковичъ, не можучи изъ своєю любовью ма ніного спуститися, роздумувавъ надъ новимъ способомъ, щобъ яко завити свої серцеві чуття передъ панною Евдокиєю. Любовъ вигадлива, и сейчасъ подає шувалючому спосібъ який небудь — тожъ и Вонифатъ не довго сушивъ собі голову, а вже навинувся ему помисль такий, що самъ собою ручивъ за добрий успіхъ.

Низъ то перазъ видавъ Вонифатъ, ідала панна Евдокиї мовъ би на підвечірокъ за шиттемъ своїмъ красную булочку, котру звичайно мати їй приносила и на вікно покладала. Вазрівши такі речі, Вонифатъ и подумавъ собі, що за такою булочкою найскорше и найпевніше мігъ би дійти его листъ до рукъ милої. Урадований поскочивъ вінъ зъ-за столу колектанського, вибігъ на місто, підступивъ сміло до бублейниці, витягнувъ два крайцаря, купивъ булку, відрізавъ зъ неї кавальчикъ, винявъ швакушку, встроивъ списаний листокъ до панні

Евдокиї, приліпивъ відрізаний кусень, а вїттакъ, підкравшись нишкомъ надъ вікно панства Пафнуцихъ, положивъ зложеному булочку яко підвечірокъ для своєї дівчини. Думний зъ такої удачі проходжувався вінъ теперъ пишно по цілімъ ринку, споглядаючи заодно у вікно панні Евдокиї и дождаючи тої щасливої хвилі, коли булочка wrazъ зъ листомъ попадуть ся у її дрібненькі руки. Но горе!..

Нависна пакосна судьба загадала знову посміятись надъ нимъ, и булочка-посольниця wrazъ зъ найсердечнішими заявами любви досталася замість у руки его милої у темне горло та жолудокъ Бекаса, гоньчого пса пана Пафнуцого.

Вонифатъ ажъ покритивъ зъувидвши нещасну долю булочки а за нею и свою; вінъ бувъ би роздеръ сю гидку, лакому потваръ, що въ добавокъ до всего лиха сперлася ще на вікно та злосливо стала побріхувати на задуманого. Вонифата а-симъ и прогнала его геть відъ хати милої.

Однакъ Вонифатъ не такъ слабенько любивъ панну Евдокию; щобъ по сій неудачі уже руки опустивъ; неудався одинъ спосібъ, треба взятись за другий, а чейже доведе до того, що буде мігъ хочъ словечко вимінати зъ своєю дівчиною.

Видавъ вінъ перазъ, що панна Евдокиї ходить вечорами до городу, що приперавъ до саду его родичівъ, будь що будь, Вонифатъ нашъ задумавъ покористуватись и симъ случаемъ. У городі сусіднімъ стояла побередъ мала альтанка; однакъ пробратись до неї нишкомъ зъ батькового городу не можъ було аякъ; якъ лишень крізь пліть височий та затернений. И те не відстрашувало закоханого посадникевича. Щоденно ломивъ вінъ хворостину доломъ въ плоті, а необавомъ розширився просмикъ у тину такъ далеко, що Вонифатъ навіть изъ своїмъ широкимъ коміромъ здужавъ просунутись крізь его. Ходило лишъ о те, якимъ би способомъ завідомити панну Евдокию объ звершенімъ ділі. И ту не довго перебиравъ въ способехъ; Вонифатъ списавъ карточку, звістивъ свою милу, що всякі перепони, хочъ тернисті, до звидання усунені, зложивъ її, підбігъ до хати, Пафнуцовихъ віддавъ картинку служачій и наказавъ їй, щобъ доручила не кому другому, а ино домовій панні.

Нетерпеливо вижидавъ вїттакъ вечера — залюблений нашъ герой. Вінъ ходивъ, позіхавъ зъ нудьги, заглядавъ у вікно, то знову сідавъ трівножно у кутину, а за обідомъ не хотівъ навіть поїсти начиненої смачної баранини. Мати ажъ зжахнулася, побачивши той певний симптомъ неминучої недуги на своїмъ одинаку; вона розібрала за-

разъ, зъ долудя ліжку своє, зведіла наставити води на ромень и бузиновий цвітъ — и лишень зъ тяжкою бідою здужавъ Вонифатъ впевнити її, що се може зъ пристріту ему таке сподіялось, що въ его ні голова, ні руки, ні ноги не болять.

Заледве смерклося, Вонифатъ висмикнувся уже зъ хати, и попростувавъ хилцемъ до виломаного просмику; ту ожидавъ вінъ темної ночі — а віттакъ и рум'яного личка своєї вибраної. И якже не застукало въ его серце, якъ де почервоніло его лице, якъ не розъярилися его маленькі оченята, коли, глянувши крізь пліть, побачивъ вінъ невісту, що обачно кралася стежкою до темної альтани. Вонифатъ не здужавъ довше устояти, гепнувъ такъ собою объ землю, и поповзався, неначе та хибна гадина, крізь діру у сусідній городъ; хвилина... а посадниковичъ чувъ себе въ раю, підбігъ скоренько до альтани, прокрався зъ заду и... зложивъ горячий поцілунокъ на носу свого ангела, що задуманий здавався дожидати его. Дівчина зжахнулася відъ поцілунокъ, и покринаула, неначе гнівнимъ, неначе захоханимъ голосомъ: „Ахъ які ви недобрі... я такъ налякалася!... Черезъ хвилю стоявъ Вонифатъ, якъ німий, зъ радости не знавъ вінъ уже, що й казати.

„Сідайте! поговоримо“ сказала віттанъ дівчина, „бачите, яка я добра ставилася по вашій волі.“

— „Пані! життя ви мое! дякую вамъ за вашу ласку! ви не увірите, що я черезъ васъ витерпівъ, якъ давно я изъ вами бажавъ побачитися, а які перепони до сего ставила мнѣ судьба у дорозі.“

„О, знаю я що то удари судьби, и мене вони не щаділи въ моїхъ прожитихъ дняхъ“ и зітхнула важко.

— „Що, ви пані малибсьте уже дізнати ударівъ судьби, ви, що дишете самою весною, неначе той пучокъ рожевий?...“

„Не жартуй молодикку! проговорила дівчина, и стала питати въ Вонифата, чого вінъ їй сюди прийти звелівъ.

— „Пані! покрикнувъ Вонифатъ, „я надъживъ вашої ласки, щобъ виявити любовъ мою идъ вамъ; я люблю васъ безъ кінця, безъ міри, полюбіть же и ви мене...“

„Думала я, що ту о те розходить ся, но чи роздумали ви добре — чого бажаете, чи не пожадуєте коли сего? питала розважно дівчина.

— „Пані! васъ посісти, а тамъ... най и небо завалить ся“ репетувавъ посадниковичъ.

„Ой неразъ я такі слова чула, а прецінь завела мене надія!“

— „Пані! я важу щирю правду, полюбіть мене а щасливъ...“ недоказавъ навіть Вонифатъ, а дівчина похилила головку долі. По хвилі и обізвалася:

„Но чи будете ви мнѣ вірні?“

— „Пані! дони мною! и по смерті,“ повернувъ посадниковичъ.

„Га! коли така воля божа — нехай же и такъ буде,“ одвітала панна.

— „То жъ ангеле життя мого прирікаєш мене любити?“ поспитавъ пильненько Вонифатъ.

„Прирікаю! Богъ видить“, відказала зновъ дівчина.

— „То жъ любишь мене?“

„Люблю.“

— „Га! теперъ я щасливий, теперъ жию и знаю по що — хвиля тая, то хвиля небесная!“

„Но вірність хлопце, вірність!“

— „Пані! до смерті...“ Сказавши, прилякзъ Вонифатъ, зловивъ за руку дівчину и вже саладавъ повислі свої губи, щобъ запечатати горячимъ поцілунокъ свою присягу — коли наразъ, неначе бз его що укусило, пустивъ руку дівочу — відскочивъ и зъ повислими губами поспитавъ затрівожений: хто се ти?

По сухій жилавій руці пізнавъ бо Вонифатъ, що зъ его дівчиною не чиста справа, а воли тая наполохана останнімъ питаннямъ свого милого виступила зъ альтани, забачивъ вінъ на добре, що цілу свою любовъ сповістивъ не панні Евдокиї а її старечій гидкій тітці.

„Якъ се, ти мене не пізнаєш? поспиталася пильненько.

— „То ви панно Евдокию? то ви...“ репетувавъ Вонифатъ.

„Га! га! га! то жъ то я прецінь тітка Евдокиї — то жъ ти мене прецінь аликавъ сюди.“

— „Я... Пані... васъ? ледве проговаривъ посадниковичъ.

„А ось твоя картка,“ відрізала сміливо тітка.“

— „Пані те ошибка! негодиться такъ тяжко сміяти ся надо мною,“ просивъ праві крізь слези бідний Вонифатъ.

„Га бачишь молодикку віроломний, не казала я? а по що жъ такъ довгий часъ зводивъ ти мене, по що сидівъ ти по весь день біля вікна свого, по що махавъ руками, по що поморгувавъ, по що прохожався попідъ мое віконня, по що розрачивъ мое неповинне серце? о віроломний! иди геть зъ передъ моїхъ очий“ и побралася сердита тітка звільненька и думно зъ альтани — докинувши ще сторопілому Вонифатови слівце: а дзе!

Якъ уже всякий може догадавсь, викинула и ту злослива судьба молодому посадниковичови превелику пакость. Розмовляючи відъ давня зъ своєю милою черезъ вікно зъ батьківської полентури, вінъ не завважавъ собі, що біля Евдокиного вікна

сиділа у другому заставленому цвітками її тітка, що на всі його любовні заяви одвітувала такими жь самими знаками, поцілунками и поморгами и ще таномъ уже за способомъ патріла, щобъ нязь своїмъ любимъ побачитися. Картка Вонифата була їй отже нязь разь на руку, бо и їй яко домовій панні, а не Евдокиї, котру всі паньунцею звали, зістала вона служницею вручена.

Отямившись, пустился розчарований наш посадниковичъ нязадь до свого просмику и соромлючись самъ себе повалився якъ и впередь на землю, щобъ перебути пліть. Якъ то скоренько минає щастя чоловіче, думавъ вінъ собі, стромлючи голову вразь зь широкимъ коніромъ у видерту власними руками діру, посунувся віттакъ сміливо на передь и уже мавъ зводитися горі, коли хтось нязь Пафнуцового городу предержавъ его сильно за ногу. Вонифатъ заавмеръ майже зь наполоху; се певно Пафнуцій, подумавъ на скорі, и неворохнувся уже, вижидаючи тяжкихъ разівъ зь руки сердитого певно сусіда; голову его покривъ широкий комірць, а тіло его ажъ пашіло тою резигнацією грецького стомаа. Отсе! якъ ного судьба на зубъ озьме!

Минула довга, важка, тиха хвиля; напгъ Вонифатъ лежавъ, а даліи и стрібувавъ потягти ногою... нога подалась; вінъ потягнувъ вдруге, втретє, и ось! уже вільний, уже скаче нашъ посадниковичъ. Но цуръ ему! на носі чобота немає...

И щожъ таке сподіялось? питає кождий; нічого чудуватися, відважу я. — Старий Пафнуцій, якъ скоро задрівъ передь кількома днями у плоті продрану діру, зворохобився поставити сюди лапку, думавъ, вловить хочъ куну; Вонифатови знову удалось скоренько влізти у Пафнуцевий городъ, вертаючи але розмахувавъ мусить ногами, та й не чудо; що вловивъ себе.

Придибашка ся розійшлася, розуміється, лискавкою по цілому місточку, и за чобіть Вонифатівъ стали ходити різні суперечні вісти. Одні казали, що Вонифатъ лазивъ за яблуками у городъ Павнуцового тай зловився у лапку; другі розказували, що ходивъ заглядати черезъ шибки до сусідівъ и що пійманий Пафнуцимъ стративъ вь бійці нязь сивъ чобіть, инші ще инакше сю річъ розбирали. Навіть и до пані посадникової дійшла уже та слава за Вонифата, однакъ вона не давала тому віри, а звертала усе, яко плетеницю, на лихі язики злосливихъ мамунь, що раді бь своїхъ донекъ за її одинальчика видати, а не можуть. Ажъ коли одного дня панъ Пафнуцій таки справді настоячий круглявенький чобіть Вонифата до посадників приславъ и просивъ, щобъ одинакъ не псовавъ

більше плотівъ вь его городі, увіршла и пані посадникова вь поговірри сусідівъ, а віттакъ загадала по материнськи збагнути сына за ціле діло.

(Далше буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА вь прикладі до сєгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Далше.)

Український народъ не зрозумівъ вчення віри о пєсуптости зломъ людської натури и давъ ширший просторъ людському діянню й волі відъ того, котрий відмежувало єму св. писання. „Богъ не рівно ділить, жде, щобъ сами ділились“ каже народъ. Вь цімъ слові чується довіра людській волі, незгубившої доброго заживку. Українцівъ поглядъ нахиляецця більше до тої думки, що воля людська непопсована зь роду, що гріхъ и зло неприроджена, пєсуюча властивость людської натури и не сторонне дідькове діло и що людська воля є одна причина злої й доброї події. „Гріхъ не дорозі бігъ, та до насъ плеще!“ ніби випадкомъ зайшовъ до людини, якъ одночасний фактъ, а не лежить вь основі єго натури, яко сила розгноююча, пєсуюча. „Не Боже карання, своє дуровання! Богъ грікомъ каряє“, каже приказка, покладаючи починомъ гріха вольне діяння, або вищі цілі промислу. Огородивши свою волю відъ природженої пєсуптости, Український народъ тимъ не дає великої поваги аскетичнимъ добродіяннямъ, котрими зь правдохристиянського погляду, побиваецця зло вь самімъ корініні, котрими чистицця тіло й душа, якъ нечисте гніздо всякого паскудства, котрими відганяецця и побиваецця дияволь. А вь друге, — народъ ажъ надто легкодумно поводицця зь де-якими гріхами, приймаючи їхъ якъ незмінний, неодбірний прикладокъ до людської натури, жартуючи зь ними якъ зь пустими річами завше вибачливими для світової людини, котрі не варті поважного гніву и кари небесної. „Хто не знає, того й Богъ прощає. Чи гріхъ, чи два, а вже не видержу! Чоловікъ не янголь, щобъ не согрішивъ. Скільки смаку, стільки й гріху. Прости, Боже, сей разъ, та ще десять разівъ, а тамъ побачимо. За се Богъ не повісить. Боже, батьку! прийми наші гріхи вь жарти! Согрішивъ, багато накришивъ, та не виивъ! Гріхъ у міхъ, а Спаса вь торбу!“ — Отъ

1) Приказ. Помиса. Лист. 2.

— що кажуть приказки! В людях поважних, пильнуючих, о збереженні старих звичаїв, о честі й инч. такі народні думи можуть збурити благочестивий гнів на народню розпусту... В одному народньому оповіданні про двох пустинників¹⁾ Богъ дає рай не тому, котрий задожився їсти усе пісне й якъ відь нагодувався всякихъ лопуцькихъ, козельківъ, молочаю, — а тому, котрий въ радюгоди кілька разъ въ рікъ кормився птичними яйцями та птицями, — бо їхъ добувати дуже трудно.

Разомъ зъ небомъ Українець ставить на землі: „треба неба, треба й хліба; й пити — вмрати, й не пити — вмрати! Лучче пити й вмрати! Живий чоловік — живе й гада!“ Правда Українець не цурається посту й молитви, навіть монастиря. Тільки вінъ дає силу аскетизмові, якъ покауті за гріхъ вже зроблений, вимагаючий спокутування, й не приймає його за норму життя, за темне покривало, котре повинно дагти на весь людський вікъ.

„Та проживь я свій вікъ не такъ якъ чоловік!“

Не піду у мирь, піду въ монастирь,

Щобъ душу спасти, щобъ Господь простивъ.

И душу спасу и коети осушу²⁾“

Звичайне, Запорожці въ старовину, нагрішивши доволі за цілий вікъ, вже на старість йшли въ монастирь. Зъ музиками, танцями навприсідки, зъ пляшками й чарями доходивъ Запорожець до самої брами Межигорського монастиря, а вступивши въ браму, заразъ надіває чорнечу рясу. Українець не має за гріхъ въ смакъ наїстися, напитися, доки душа міру знатиме, повеселиться, пограти й потанцювати, моргнути на чорнобриву. Дівчата не каюцца въ тому, що жартували зъ хлопцями, гуляли на досвідахъ та вечерницяхъ, вбиралися въ червоні квітки, стрічки, намисто, — а пісня не буде для Українця ніколи діломъ сатани. Немає въ його фанатизму въ пості; риба не щитається въ його за скромну страву, якъ у Великоросівъ; вінъ не забуває лоба поклонами, не сушить себе, не городствує Христа ради, не бачить спасіння тільки въ монастирі, знаючи добре, що „чорна риза не спасе, а біла въ гріхъ не введе“³⁾. Однакъ же, міркуючи по сему, не можна мати український народъ за легкодумний, розпущений. Невважаючи на дрібні гріхи, на аскетичні добродітелі, народъ приймає переступъ закона въ тяжкий гріхъ, въ переступъ. Злодійство, розбій, обманъ, неповага батька — матері, немилосердя до біднихъ и др.

молодця зъ тяжкі гріхи, за котрі Богъ карає навіть на сімь світі. И теперъ можна чуте оловідання въ народі, якъ дочка, або синъ вхопивъ матір за коси, а руки такъ и заклали, приросли до місць... И не можна відрізати кість, бо коси стали болючі, якъ їхъ кровъ тече, якъ почнуть різати. И теперъ почувте, що богомольці на свої очи бачили тако двоє въ Книжі, въ Лаврі...

Віруючи въ бування темнихъ духівъ, народъ одначе має на неї свій власний поглядъ не зовсімъ згодний съ православнимъ. Народъ не дає темній силі великої власті надъ людьми и не має шкодливого страху бісівъ, перелякуючого, и безъ того боязний и темний народъ. Смутне християнське — восточне вчення обь злихъ духахъ, народъ прояснивъ своїмъ цюгномъ, въ котрому, напечатаса ясний, гумористичний духъ Українця.

„Чортъ не такий страшний якъ його малюють“. Вінъ зъявляється фантазії Українця веселимъ Німчикомъ, або панкомъ — Липкомъ, въ куценькому, сурдуті, въ бридику на голові. Тільки невеличкий хвостикъ зъ підъ хвалдъ, та ріжки, нагадують про його восточне походіння підъ європейською одежною. Вилазить вінъ въ вечері зъ болота, зъ-підъ мосту, грає на дудочці, жартує, скаже, якъ комедіантъ, а якъ півні заспівають, бовтме якъ жаба сторчъ въ воду. Сила бісова чимала; вінъ знає тайни природи, силу травъ, стереже цвітъ папороті, знає, де лежать гроші, може перекидатись всякимъ звіремъ, але не має сили шкодити чоловікові. Чортъ любить тільки часомъ оротити людину, обдурювати для своєї потіхи. Вінъ показує чоловікові часомъ млини, ставли, де їхъ зъ роду не було, перекидаєця мірошникомъ¹⁾, заводить людину въ ліси, болота зъ маревомъ якихъ-сь палацівъ, панивъ; поїть и годує найдками та напнтками, стріть балі, насяпає червінцівъ въ припіт. Але тільки заспіває півень, все те счезає, червінці обертаюця въ черепки, гостинці — въ кізяки²⁾. Чортъ накладає зъ відьмами, може кохатись зъ дівчатами, літає перелесникомъ до молодниць и дівчатъ, приймаючи постать їхъ полюбовниківъ. Але въ загалі мова, — чортъ, — сила не шкодлива для людей. Въ одній галицькій пісні мовиця, якъ дівчина підливала грушу, щобъ здалека перебувъ її милий. Пролетівши милий опівночі, намилиувавшись зъ нею остерегає її, щобъ вона йдучи до дому, не оглядалась, бо вінъ зітне її голову. Я не милий наже вінъ, а дияволъ³⁾. Пошукайте жъ де небудь такнхъ добрихъ дідьківъ, які водляця на Україні!

¹⁾ Записано въ с. Карапшахъ підъ Богуславомъ, одъ баби Шулоги.

²⁾ Пісні Метлявськ, лист. 372.

³⁾ Прйкає. Помиса, лист. 4.

¹⁾ Записки о юж. Русі ч. II. Лист. 44.

²⁾ Писання Основьяненка: „Отъ-тобі й скарбъ!“ и народні вірування.

³⁾ Чтенія имп. общ. 1866 г. книж.

Въ пеклі народня дума дає дідькові ёго місце, а на цімъ стіті панство дідьнівъ окромне, але не дуже сильне, не маюче власти надъ людяною, жартовливе, веселе, котре любить жартувати зъ небережними и не дуже добрими людьми, може шкодити більше за помічю злихъ людей, відємъ, бабівъ, ніжъ самъ.

Въ погляді на посмертне життя народъ не дуже відходить одъ християнського. Знаючи запевне, що душі помершихъ йдуть або до Бога або до пекла, народъ не збувся старого {язичеського} погляду. Народъ не збувся віри въ одвідини мерцями живихъ людей, віри въ зв'язокъ міжъ двома мирами. Вбоге сиріцтво малихъ дітей ніби викликає помершу матіръ зъ того світа для пильнування коло їхъ. Великою тугою за чоловікомъ можна притужити помершого, котрий починає ходити що-ночі... Упирі, знахурі, відьми можуть ніби вставати зъ кладовища, волочачи въ зубахъ біле покривало. Въ весільній пісні, де співаецця, якъ молода — сирота плаче за матірю, мовиця, що мати стоїть передъ Богомъ, держить руки навхрестъ и просиця Бога:

„Спусти мене Боже
Надъ село хмарою,
А въ село дрібнимъ дощемъ,
Най я повядаю,
Чи красно дитя вбрано“¹⁾.

Злі люде, накладаючи зъ нечистою силою, можуть вставати зъ домовини за помічю дідька. Імъ, по думці народа, треба вбивати осиковий кілоць въ груди. Въ загалі в багаті в народі ще старого пустовіря. Але объ тімъ скажемо навпослі....

Въ погляді на райське життя український народъ не має нічого материяльного, а пеклові дуже розкішна фантазия народня надала штучність картини дуже цікавої. Природжена українська добрість багато зменшила и полегшила пекельні муки. Народня фантазия змінила пекло на спосібъ Дантового Аду въ ёго першихъ кругахъ, а ще більше, — на видъ Дантового Чистилища. По народній думці пекло, хоча підъ землею, має свій небокругъ, свої степи, сіножаті, гаї, ріки, криниці и дуже нагадує нашу землю. Нема въ ёму темноти, духоти й смороду біблейського пекла. Въ „оповіданняхъ зъ того світа“ замиравшихъ старихъ людей въ пеклі заразъ, — роскидаецця зелена сіножатъ въ високою травою, де по самі роги бродять воли худі, якъ дошки (то скупі багачі); потімъ степъ пісчаний зъ ріденькою травою, де бродять воли ситі (то щедрі люде). Потімъ з'являецця міжъ дубами багаття, а на ёму печецця чоловікъ и про-

сить вирити ёго кожухомъ, бо ёму тамъ холодно. Підъ річкою криничною лежить чоловікъ; вода плине ёму черезъ лице, а вінъ просить пити.... Ті грішники не давали въ живна прохожому води напитись, не пускали зімою въ хату нагрітись. При дорозі гризуця дві собаки, — то два брати, що жили й гризались цілий вікъ. Ёсть у пеклі и смола и жаръ по уявлінню народа; в гадюки, котрихъ грішники носять зъ одної ями до другої, а чорти поганяють їхъ остями. Але ці тяжкі муки призначені великимъ грішникамъ, злодіямъ, розбійникамъ, котрі повбивали батьківъ, матерівъ, — тимъ, котрі йшли проти божої волі¹⁾. Для панівъ и жидівъ народня фантазия непожаліла смоли и пекельного жару. Більшість пекельнихъ мукъ народъ оддає немилосердю, жерстокости, недостачі любови до людей, злодійству, розбою, въ загалі річъ — за гріхи практичні, світові, за гріхи проти ближіёго. Народъ не знає кари за гріхи метафизичні, проти віри и православия, проти переступу закона о пості, молитві, за ересі. Добрість и люб'язче серце стояли перепинномъ въ намалюванні въ фантазии тяжкихъ, болячихъ, пекельнихъ мукъ, розбуджуючи въ народі співчуття до терплячихъ муки.

Одріжняючий цвітъ наведений поглядомъ українського народа на християнство — то широкий просторъ людської волі, велика віра въ власні людські сили, недбалый поглядъ на звичайні, щоденні, дрібні гріхи, надія на вибачення за їхъ одъ божої ласки, сміливість въ обходженню зъ божими речами, навіть немання доводі поваги до їхъ, дуже часто тягнуче за собою жартовливий, насмішкуватий ажъ до гріха тонъ въ мові о божихъ речахъ, ведуче за собою той гуморъ, котрого Українець не втерпить завести и на саме небо, въ рай и въ пекло. Въ народніхъ оповіданняхъ и святі и апостоли и патріярхи и дідьки виглядають комично, ставляцца въ комичний станъ врівні зъ людьми, небесне перешлутуецця зъ земнимъ, оповідання про святі речі змішуецця зъ пустими, щоденними забавними речами. Въ стихахъ на прихідъ Христа до аду для визвоління помершихъ душъ ветхозаконні патріярхи піднімають такий галасъ, жартъ, якъ школярі, котрихъ випускають зъ школи, де їхъ держали въ заперті²⁾. Въ колядкахъ, щедрів-

¹⁾ Записк. о юж. Русі. ч. I. Лист. 306.

²⁾ Ті стихи починаюцца такъ:

„Кажуть ніби молодиці
Чорнобриві, білолиці,
А пвжливі, якъ яйці,
Ажъ не правда панотці!
Се Марія среди ночи и т. д.

Здавця ці вірші нігде не записані.

¹⁾ Бытъ Рус. нар. Терещевка, свадьб. україн.

нахъ, псалмахъ — Сынъ Божий, святое рожде-
ство, Діва Марія, Іванъ Богословъ — все те по-
переплутувано зъ новбасами, вишками, зъ дномъ,
горілкою, чаркою, печенимъ поросямъ. Отъ частина
ліршівъ на Різаво для прикладу:

„Триє царі
Принесли дари
Христу ажъ відъ Востока:
Тутъ їхъ поклали
И поздоровляли
По пшемьскій звисока.
Исько (Освятъ) старенькій
Бувъ імъ раденькій,
Гостинці поприймавъ.
„Сідаймо у насъ,
Ми почастуємо насъ
Чимъ Богъ намъ давъ“.
Та ажъ піднісъ імъ
По каганьцю сивуки
И по куклю варенухи!
Якъ хлиснули!
Такъ и поснули!
Исько світло погасивъ...!)

(Дальше буде.)

1) Калѣки Перехожіе Вяснова ч. II. Лист. 28.

— 33333 —

ПЕРСТЕНЬ ДІВОЧИЙ.

Вже місяць буде тому,
Якъ милий ся прощавъ
И відходячи въ слѣзахъ
Мині сей перстень давъ.
„Якъ зъ бою я не верну,
Якъ ляжу головою
Въ Италії далекій,
Якъ воронъ надо мною
Закраче жалібненько:
То перстень сей тобі
Дівчино пригадає
О щирості й любові;
На! мила, знакъ маленькій
Великої любви.“
Сказавъ мині й обое
У слѣзахъ ажъ сплили.

На палці малий перстень
У двоє рано пукъ,
Відай надъ милимъ краче
Вже воронъ, чорний кругъ....
Відай въ чужій сторонці
Мій милий ся минувъ,
За що небесний отче
Сирітку такъ забувъ?

Побігла до ворожки
Дівчина молода:

„Отъ пукъ у двоє перстень
Завулечко стара...“
„То знакъ недобрий, доню,
То, дівче, кровъ значить.“ “
„Ахъ ненько коло серця
Огнемъ болить, горить“!
Сказала и упала
И більше Божий світъ
Небачила, зівъяла,
Мовъ підъ косою цвітъ.

На цвинтарі въ діброві
Дубовий хрестъ стоить,
Підъ нимъ дівча дримає
Уже зо десять літъ;
И хлопець зъ чужиньки
До дому не вернувъ,
Оттакъ підъ товъ Махентовъ
На віки десь заснувъ.

24. Цвітня 1868.

Морозенко.

Дещо за поселення угорської України Русинами и за унию церкви православної угорськихъ Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Улякъ П. въ Відню.)

(Дальше.)

Якъ всі слабодушні люди, такъ немігъ и Пар-
тений знайти рівноваги въ собі. Потверджений па-
пою ставъ вінъ теєрѣ похибуватися, чи посвя-
ченне, яке ёму православні Владики уділили, оста-
лось важнимъ. Липпай вволивъ проте его волю, и
повторивъ на нимъ ще разъ де які важніщі точки
владичого посвячення. При тій спосібності увіль-
нивъ ёго примасъ по волі престола римського відъ
всякихъ церковнихъ цензуръ, и оголосивъ ёго
правнимъ, папою затвердженимъ, католицькимъ
Епископомъ мункачівськимъ. Зъ рукъ Липпая ді-
ставъ Партений епископську власть и юрисдик-
цію церковну надъ всіми Русинами въ окрузі мун-
качівськимъ, въ комитетахъ: Сарошъ, Ципсъ, Зем-
линъ, Унгъ, Сабольчъ, и въ всіхъ околицяхъ, въ
котрихъ давніше православні Епископи мунка-
чівські володіли. Руському духовенству и народові
наказавъ вінъ узнати Партеного и ёго въ річахъ
духовнихъ слухати¹⁾. Другою грамотою надавъ
ёму Липпай власть и юрисдикцію духовну надъ

¹⁾ Партений писався: Parthenius Petrowics dei gratia
Eppus Munkaesiensis, Krasnobrodensis, Scepusiensis et om-
nium ditionum suae sacratissimae caesareo-regiae majestatis
orthodoxae sanctae catholicae et apostolicae orientalis Eccle-
siae. (Sitzungsberichte въ навед. м. грамота V).

всіми Русинами живучими в інших епархіях угорських, не нарушаючи однак прав дотичних Владик лат. обряду¹⁾. Наволо всі перешкоди каноничні були усунені, надав йому и царь Леопольд I. грамотою зь дня 10. Падолиста 1659²⁾ епископство мункачівське зь всіми правами силою королівського патронату. Архиепископ Липпай потвердив наконєць церкві угорсько-руській всі установи и свободи, межн иншими уживанне старословінського язика при богослуженню; се послідне для того, понеже ані Владика, ані підчимене йому духовенство латинського язика не були свідомі³⁾. Архидияконів, священників и нардів правовірний напомув він в тій грамоті, щобн Партеному Владичтва не відмовляли, а дідичів тих дїбр, на котрих руське населенне находилось, щобн священника руського на рівні зь латинським мали свобод и маєтностей церковних и достойників руських не нарушали, а особливо того не терпіли, щобн хто небудь на духовника руського руку піднимав, або в річах особистих передь судь єго покликував. Наконєць жадає від них Примає - Архиепископ, щобн руським духовникам и Владич будовлі шкіль народних по селах не зборонили, и щобн ім в тїм ділі ще підпомагали.

Все тут наведене звучить як побідний билютинь, як доказ грамотний нового розвою, нового поступу церкви угорсько-руської. Вона утішалась тепер, — думавбсь, — повними правами зарівно як и латинська, и узнана вселюдно папою и королем не мала причини страхатись ворогвання загорільців так лат. як и восточного обряду. Не так малася річ.

Сусідні епархії лат. обряду розтягались зь давних давень и на Русь угорську так, що исповідники лат. обряду живучі в епархії мункачівській не належали під власть мункачівського православного Владика але під жезль одного зь сусідних латинських Владик, котрого енкляви епархіяльні в тоті сторони сягали. Таке діло водилося аж до прийяття унії Русинами. По праві належали всі

1) Pray. Spec. Hung. Hier. 1 et 397. Грамота de dttto 22. Julii 1655. Ex Thermis Trenchinensibus (Тренчинь).

2) Грамота Леопольда I. Datum in arce nostra regia Posoniensi die 10 mensis Novembris Anno D. 1659. Basilowits в навед. ділі стор. 91.

3) Грамота вище наведена в ділі 4. Січня 1660: „— et quoniam tum ipse Reverendissimus Petrus Parthenius, tum alii plerique ejusdem ritus sacerdotes latinum idioma non didicerunt, juxta usitatum et a sede apostolica jam olim approbatam graeci ritus consuetudinem vulgari illirica seu glagolitica lingua divina omnia peragere, populoque sibi commissio sacramenta ministrare... poterunt.“

исповідники восточного обряду в епархії мункачівській до Владика православного, католика же — розуміється всі католики — живучі в руських областях: підкодили в річах церковних під власть лат. Владика. Якже мало гонєрь бути владим Русини католиками стались? Предвдїти було можна що лат. Владика, опираючись на консеквенції свого права, и Русинів-уніятів під свою власть загарбати старатимуться. Покуса для них була за велика, щобн поводуючись своєю користою и ревностю для лат. обряду не домагалися власти и надь русько-уніятським духовенством и надь Владикою мункачівським. Довго а довго тривав спір між Русинами-уніятами а самозванцями Владиками латинськими, між котрими особливо Епископи Орлавські дуже горячо за сям утераним правом на мункачівську руську епархїю побивалися.

Ишло тепер о те, чю сторону пап римські підпруть? Зь відтамь не світила однак надїя тимь, котрих курія римська за неповноправних приймаків уважала. Римь бачив безпечніцу поруку удержання того, що католицизм на Руси позискав тоді, коли уступитсь за жадобами своїх давних та послудних синів, Владик лат. обряду як колиб ставь боронити правь церкви, котра ще не мала коріня в народі, правь гермафродитів, котрі ще на два боки хилились.

Пап римські не ласкавились для Русинів-уніятів навіть на стілько, щобь Владик мункачівських епископами назвати. Від часів Партеного аж до канонизації престола Владичого в р. 1771 доводилося ім від лат. Владик и від курії римської тільки титла: „Vicarius apostolicus“, а хочь де які удостоїлись в титла „Episcopus“, то відносилось воно до вірних in patribus infidelium“ як н. пр. de Camillis Episcopus Sebastae; Genadius, Byzanczy Eppus Sebastopolitanus; Blasowszky, Eppus Agnensis; Manuel Olsawzky, Episcopus Ros-sensis.

Се був перший оводь апостази; церковь угорсько-руська стратила свою автономію.

Другий наслідок зачатої пропаганди римської був страшний розкол, який супокійне життя люду руського на Угорщині зворушив. Невеличка горстка Русинів, що зь кождим рокомь уменчалась, та тиснена зь низин угорських чужими елементами, чимь разь то дальше у гори уступати мусіла, роздвоїлась від тепер на поли релігійнімь. Полудневе підгірє Карпат, зь давних давень арена политична Німців, Угрів, Турків та Семигорожань сталося ареною братнього спору Русинів між собою.

Хочь того въ вище наведенихъ грамотахъ триумфальныхъ не вчитавешъ, однакожъ е рѣчю певною, що побѣтъ Владикъ-уніятівъ радили церквою угорсько-руською и Епископи православні. Доказомъ того одна грамота цисаря Леопольда I. зъ дня 14. Січня 1660 р. въ котрій находитця звістка, що до того дня тільки около 400 руськихъ священниківъ Партеному піддалося. До тихъ 400 священниківъ-уніятівъ вчислялися, якъ здавця, не тільки відступники відъ православня въ мункачівській, але и въ другихъ волоськихъ и сербо-хорватськихъ епархияхъ, бо зъ листу Гауита Севастияна Миллей, писаного до кранівського Гауита Матвія Миткевича (3. Окт. 1662) дізнаємося, що Україна угорсько-руська тоді по більній часті віру восточно-православну исповідувала, и що побѣтъ Владики-уніята находився и Епископъ церкви восточної, котрий въ пристольнімъ місті владичімъ въ Мункачи на чернецькій горі въ монастирі св. Николая мешкавъ, зъ чого слідує, що такъ якъ той монастирь, на сінникъ духовний угорсько-руської України, такъ и більша часть епархії мункачівської въ рукахъ православного духовенства находилась.¹⁾ Вправді живъ ще тоді 70 літній Партеній, але той слабодушний и непрѣсвіченій Владика стративъ підъ старість и тоту крихітку сили душевної, котрою за молодихъ літъ тільки заколотівъ та розколу на угорську Україну нанісъ²⁾.

Оба уклади церковні, які розвинулися зъ давнихъ віківъ въ світі європейськимъ и які відъ часівъ розколу міжъ собою ратились, т. е. системати єрархичні церкви восточної и церкви западної знайшли на угорсько-руській Україні нове побовнско, на котрімъ лютий демонъ незгоди воцарився, та зерно отруї посіявъ. Замість сили ду-

¹⁾ Novit Reverentia Vestra. hanc Munkacsiensem Ukrainam. quantacunque ea est. adhuc esse schismaticam. Istorumque Ruthenorum Episcopum degere in monasterio prope arcem et oppidum sito. Est is homo rudis et simul durior, quam ut ad unionem bonis verbis adduci possit. Rudes pariter et duros sub se habet sacerdotes, quorum aliqui, etsi forte privatim persuaderi possint, aliorum respectu ducuntur et timore.

Грамота (ще не печатана) находяться въ ц. к. домо вимъ архиві.

²⁾ Въ наведеній грамоті: „Habemus quidem his in partibus... Episcopum unitum... virum bonum“ (що виражає слово: bonus?) „et rectum... sed non satis doctum“ (туї лежить відповідь на наше питання) „jamque septuagenarium et valetudinarium neque diu futurum... qui impar est istis instituendis vel unienis. Est et alius Basilianus Theologus qui Viennae studuit... Parochus Catholicus Homonnensis. Verum quia hic schismaticis notus est uterque... odiosus effectus nomine Papistico, neuter illorum videtur posse cum fructu sub rogari... Nam ex jam praconcepto odio nec audiretur debite, nec forte de vita securi essent“.

шевні до праці и до піднесення просвіти темного люду звернути, замість уділити народові здорове и дозріле зерно наукъ душевнихъ и реальнихъ, до якихъ тоді западна Европа піднеслася, була рать, сварня, роздоръ, а въ додатку сухі напружені догмати и схолистичні поняття першимъ даромъ, якимъ западні миснонери Русь угорську надідали; якъ вампиръ кровожерчий осівъ туманъ релігійної нетолеранції и чужої доктрини схолистичної на непооранихъ облогахъ України угорської. Черезъ два віки не почувалась Русь угорська до свого сугтя, не знала що живе: се другий наслідокъ нещасливої мисні, що нанесла цілі маси легионерівъ римськихъ на руське підгір'є.

Коли Владика Партеній скінчився, не можъ означити; въ р. 1670 висвятивъ вінъ у допи Івана Лоховського и Івана Завидовського. Ёго православний Епископъ-суперникъ звався Іоанникій Зейканъ котрий свій урядъ и достоїнність Зофі Баторовій, вдовиці по Юрку Ракочому, завдячувавъ. По волі тої невісти рукополагавъ ёго Владика семгородський (православний); столиця Зейкана була зъ разу въ Мистичахъ а віттакъ въ Николаєвськимъ монастирі въ Мункачи, коло котрого мавъ вінъ великі заслуги положити. Ще въ р. 1684 бувъ Зейканъ при житті¹⁾.

(Дальше буде).

¹⁾ Basiliowits I. стор. 100. Зофія сталась пізніше дуже горячою католичкою такъ, що цисаръ Леопольдъ I. патентомъ зъ дня 23. Авг. 1693 її заслуги коло уми вселюдно узнавъ и похваливъ.

СВЕКРУХА.

(Ю. Федьковича.)

Я би пропнівъ молодого
Віку половину,
Або пішовъ на кладбище,
Та лягъ у могилу,
Аби мене лишъ лишили
Ті думи крилаті,
А найпаче, пани браття,
Про того Ігната,
Що вамъ хочу розказати.
Да вже не змалюю
Я ту вроду козацькую,
Ту душу святую,
Тото серце любовное —
Не вдамъ пани браття!
Да що жъ робить? — якъ зъумію,
Такъ буду я снівати.

Бувъ мій Игнатъ зъ Буковини,
И гарного роду —
Та хотъ мати знала дати
И козацьку вроду,
И гетьманські чорні брови —
Та долю забула,
А безъ долі, пани браття,
Лишь одної кулі,
Вільшь нічого и не треба —
Я се добре знаю,
Добре знаю, бо безъ неї
И самъ пропадаю.
Да нехай се, се не сюда!
Вернімо до речі.
До Игнатка!
А Игнатко
Уже й вечерничить,
И гуляти уже ходить,
И гарно моргає;
А тимъ часомъ вербецирка
Уже й заїжджає
До Старости на подвірря!
Уже тутъ и міра,
И біленькі офіцери —
А Гнатъ ще не вірить,
Що и ёму би ставитця,
Що се бранка буде. —
Вийшовъ Гнатко изъ кімнати,
А сердешні люде
Ажъ скричали, ажъ злякались —
Бо не кучерявий,
А стрижений вийшовъ уже
У цісарській барві,
И не въ гарну хату крайну
Люльку закурити,
А въ Чернівцѣхъ зъ некрутами
Мушрунку учитись.

Мушруетця козаченько
Вже чотири роки,
А тимъ часомъ ми де-які
Довідались зъ боку,
Що Игнатко кохаєтця,
А то таки дуже,
И то тайки не аби съ кимъ,
А зъ тою Марусевъ,
Зъ тимъ препишинямъ малюваннямъ,
Чорнобрівимъ святомъ!
А въ Марусі нема батька,
Лишь та стара мати,
Та й та бідна, не багата!
Да на віщо грошей,
Коли въ її на цілий світъ
Дочка прехорошна,

Ще й зъ амкою на борідці...
Оттаке то диво!
А якъ Господь допоможе,
То буде й щаслива,
Бо у Гната димъ багатий
И стара комора,
Поберутця молоденькі,
Забудетця горе,
За одну нічъ забудетця!
А що кажуть люде,
Що зъ жовнярського кохання
Гаразду не буде —
То такъ тільки вигадують!
Хіба жъ у жовнярей
Нема доленьки на світі,
Ані очей карихъ,
Ані вищихъ кучериків?
Спитайте Марусі,
Чи не отті кучерки
Урвали й душу?
А що далі зустрінетця,
Яка здибле доля —
Стоя моя Марусечка
Дала слѣзамъ волю.

(Далше буде.)

ГАДЕН ЗА ЧИТАННЕМЪ УСТАВУ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

Оставляючи пусті теорії на боці, хочу по-
дати новому товариству деякі нажиті практичні
уваги. Товариство задумало вистачувати популярні
письма въ усіхъ галузяхъ науки відповіднихъ по-
няттямъ народу и ёго потребамъ; до сеї задумки
я сважу дещо. И такъ здаєть ся міні, що до
такихъ популярнихъ писемъ належало бъ почислити
и такі, у котрихъ стоявъ би розміркований спо-
сібъ, якимъ би довести народъ до добробиту. Пра-
вда, що за просвітою богатство народу неначе тинь
поступає, однакъ вижидати тої далекої хвилі, въ
котрій би просвічений народъ самъ безъ чужої по-
мочи дававъ собі раду въ матеріялнімъ огляді, бу-
ло би нерозумно. Товариство винно проте заразъ
зъ разу и на ту сторону звернути свою увагу а
ту въ підпомогу прийшли би ёму короткі писемця,
зъ котрихъ би мігъ народъ дізнаватися, якъ люде
у світі богатіють, а въ котрихъ би и тая шкода
списана стояла, яку наносять ёму ёго пороки и
привички. Нашъ народъ яко хліборобний не жа-
хаєть ся праці пільної, а промислу и торговлі не
ціпаєть ся ино по сій причині, що не дивить ся
дальше поза своє село, а не бачучи торговельни-

ків та промисловців не має певності, чи діло те хосенне, чи ні. Поставмо йому лишень передь очь користі ті, які пливають ізь промислу и торговлі, а певно не закоснівъ розумъ селянський ще на тільки, щобъ хочъ 50-ий чоловікъ въ громаді не принявъ ся за їхъ.

Мині пригадуєть ся ту заразь спосібъ, який удалось одному священникові Голяндському привести пару родинъ до добробиту, а віттакъ потягти за собою цілі громади. — Повдвівши задумавъ сей щирий чоловікъ посвятити своє життя чужимъ сиротамъ-дітямъ, а згорнувши їхъ віттакъ біля себе, ставъ вінъ навчати їхъ ріжнихъ робіть. Дівчата малі заходились коло шиття, роботи пам'ячійъ и гафтівъ, хлопці виплітали знову кошви, стругали обручі, ручки до ножівъ, добали деревляні ложки и всяку легоньку всячину. Призбираний зъ розпродажі грішъ ишовъ на прокормління и прибранне убогихъ дітей, за остальний куповано матеріялъ до новихъ виробівъ. У свободнихъ відъ праці хвиляхъ заходивъ ся священникъ, розказуючи байки та повісточки, біля духовної сторони своєї челядоньки, котра підрастаючи прищамалася уже и тяжшихъ и більшъ поплачующихъ робіть. Мале се товариство розжило ся зъ часомъ дуже гарно; не лишень сироти входили теперъ въ ёго а и маючі люде, добачаючи хосенне діланне священника, поручали ёму своїхъ дітей — ба! не обавомъ и цілі родини и цілі села стали запомагати то грошемъ то робітниками молоду громаду, котра виробляла уже и сунна, парчі та шовки, и у всіхъ галузяхъ ремесної штуки своїхъ людей мала. За сею школою, щобъ такъ назвати, позводилися не обавомъ и по другимъ місцямъ подібні товариства, а народъ Голяндський піднісь ся неволи у промислі и позбувъ ся въ одинъ разъ такъ дуже шкодливого пролетаріяту.

Спитаю теперъ, чи не дали бь ся ну насъ по седамъ такі товариства позаводити? чи не має може въ насъ сиріть-дітей, немає священниківъ-вдівцівъ? Сиріть у насъ чмамаю, а коли священники жонаті, то зъ жінками тимъ краще подужають повести се діло. А чи волочило бь ся у насъ тоді такъ багато здоріженихъ зебрацівъ? чи не повіривъ би у кінець нашъ народъ у спасенність промислу, котрого до ниньки жахають ся? чи не вважавъ би вінъ тоді школу приходську або тривіяльну, за діло розумне, коли бь той учитель, на котрого вінъ поза очь все а все марікує, взявъ ся обучати дітей подібнимъ способомъ? И думаю, що тоді не дививъ би ся селянинъ на школу, нечає на навчине на ёго ярмо, дань непотрібну, и не міркувавъ би, що лучче йти дитині за худобою въ

поле, де хочъ бичиско виструже, якъ вивчитись зложити: ба — ба.

Добробитъ народу дасть ся и въ той спосібъ піднести, наколи товариство указуватиме ёму злу сторону тихъ всіхъ пороківъ, які вінъ, несвідомъ того, на собі носитьъ.

И такъ приходять нашимъ людямъ немало привичка бігати на торги и ярмарки. Не думаю я ту, щоби не ходити цілкомъ туди, коли в своя потреба чи купити, чи продати що; алейъ буває и такъ иноді, що безъ всякої орудки, або лишень щобъ топку солі купити, біжить жінка селянина до міста, взявши на те курку, горнець збіжа та ще и горстку льну. Заїшривши міжъ жидівъ, вона позбуваєть ся свого товару за одного лева, купує зъ того за 10 кр. солі, а лишне пропутує звичайно зъ чоловікомъ своїмъ, що за нею зворохобивъ ся такожъ до міста, та котрому, найшому ся черезъ день витрищівъ, захотілось обмочити горло,—або таки зъ гладонькими на словахъ кумами. Такимъ побитомъ стоять нашому народу сіль, перець и друга така дрібощина черезъ рікъ дуже багато, а за другимъ и третимъ ходомъ на торги вкрадуєть ся у голову бідного селянина шалійка, що гріхомъ тяжкимъ согрививъ би вінъ, коли бь опустивъ одинъ торговий день, не згадуючи уже за п'янство, до котрого дійсно навикає.

Спитаю теперъ, чи не краще було би, наколи бь громада, маючи який такий грішъ громадський, а побічъ того багато такъ званихъ „халупниківъ“ безхлібнихъ, одному ізъ сихъ повірила 20 левівъ, щобъ той закупивши такої дрібощини, продававъ її таки въ самому селі? И той хирлакъ не потребувавъ би уже дивитися по ночамъ, де би спілокъ, два, на сусідньому полю роздобути, и жінка тотя не мала бь уже причини прогайнувати на купно солі цілий день божий та ще такъ багато потратитись, а грішъ, що найважніще не виходивъ би зъ села у жидівські глибокі маржани.

Нарікають у насъ такожъ немало; що захожі Німці, ковалі та колоді зъ народу весь грішъ ссуть. Таке наріканне є зовсімъ безъосновне. Погадаймо лишець на те, що автономичнимъ нашимъ громадамъ вільно и не вільно такого закожего ремесника у село прийати, а уже и натручуєть ся гадка, що тому лихові можъ дуже гарненько зарадити, та ще зъ великимъ хісномъ для громади. Мині доведося уже и бачити такий хосенъ, а прийшли люде до ёго въ такий спосібъ, що позволивши ковалеві и колодіві поселитися у селі, поставили імъ за винітку приучувати що року одного хлопця до їхъ ремества. Черезъ 3 літъ потягъ уже колодів на друге село, а громада пишастъ ся теперъ двома своїми питоменими колодіями.

Прокти мої, будуть, розуміть ся, тільки со-
ною частью того, що далоь ся перевести по се-
ламъ для піднесення добробиту въ народі. Одна-
комъ я пускаю їх сміло въ світъ по тій причині,
що народолюбці наші, именно священники, здужа-
ють їх усосвершити, а віттакъ и принеровити до
вимогівъ цоодинокихъ громадъ. Що хосеннимъ бу-
ло би проте діломъ, щобъ товариство просвіта чи
то у якому органі, чи у „Правді“ такі речі роз-
бирало, жа се не похибуєть.

Н. В.

ЗАГАДКИ.

(Въ збірника народнихъ загадокъ В. Лукаковського.)

Приїхали комисари,
Полапали господарівъ,
А хата вікномъ втікла.

Бігла сивушка біля хати,
И питала въ крикуна:
Чи є хапанка дома.

(Одгадки у другому числу.)

ВІСТІ.

Довосила ми В. Родимцяма нашимъ, що нове руське
товариство „Просвіта“ відбуде свої загальні збори 26. Па-
делеста (8. лат. Грудня); книжки оповіщасмо и програмъ
зборового дня. И такъ будуть на порядку деннімъ на за-
гаданихъ зборахъ: вибори до виділу, вибіръ Голови, далій
бесіда, въ якихъ пояснить ся програмъ ділання товариства
на будуче, а окрімъ сего задумали, якъ зачуваемо, деякі
въ нашихъ Русніяхъ львівськихъ передати виділові това-
риства свої уже готові праці для народу. Ми въ нашій сто-
роні желали бъ знову, щобъ В. Родимці наші зъ-поза Львова
прислали такожъ зъ подібними працями сюди. — Намъ зві-
сно, що багато людей заходять ся по селамъ біля попу-
лярнихъ повісточокъ моральнихъ, багато перекладає псалми
на народній ланкь, а нашъ народъ и вшодобуєть собі най-
більше у такій книжочці, у котрій находить ся: дещо зъ
библійної історії, або життєписъ св. Николая, Богородиці,
Варвари и таче друге. Коли віддуть у складъ товариства
„овітли наші очники“ (якъ народъ їхъ прозиває) и мирські
люде, натоді, коли одні за релігійно-моральну сторону
пріймуть ся, а другі дбатимуть за розширення тихъ наукъ
міжъ народомъ, відъ якихъ залежний є добробитъ чоловіка, —
на тоді подужає „Просвіта“ достигчи до загаданої мети.
Товариство винно навіть, доки не набере на стілько сили,
що буде могло и литературою заняти ся, всю свою ро-
боту на се подвійне поле звернути. Хочъ би ми мали скри-
пти духовнихъ утворівъ на поли красної словесності, те
все не вистало бъ навіть на те, щобъ потягнути за собою

одного нашого непросвіченого брата. Съ другої сторони,
наколи старатимемъ ся розвинути моральні підстави въ
народі, вінъ и буде держатись обряду ового, а віттакъ
позбудеть ся тихъ пороківъ, котрі не дають йому доборотиса
хочъ до маленького майна.

Якъ заходять ся другі слав'янські народи коло про-
світи народній, о сімъ найлучче пересвідчити ся може кож-
дній, поглянувши лишень на їхъ духовні твори. И такъ пе-
реложивъ недавно Сербинъ Утешеновичъ Острожинський
на 80 арк. на ладъ народнихъ пісень „Псалми Давидові.“
Подібні переклади находять ся и у другихъ слав. народівъ.
Питаємо теперъ: Коли розірвемо ми ту завісу, за котрою
скриті для нашого народу найкращі скарби церковної сло-
весності? Чи все ще и чи довго ще уважатимемъ священне
письмо старословянське яко святоблаву річъ, котрої и ко-
снутися не годить ся? Чи не станемъ и ми перекладати
єго на народній ланкь, якъ те зділять колєство у насъ Франц.
Скорина (1517—1525 р.) и другі, и якъ зділять теперъ Серби?
Пора дбати и нашому духовенству за те, щобъ народъ
мавъ уже для душі своєї здорову, щобъ книжки цер-
ковні стались єму приступною криницею, щобъ и вінъ зчу-
мивъ славословити Бога по своєму. Ино ми одній народъ
на всьому світі широкому не маємо до кимъ навіть молит-
вослова на народнімъ ланці, а тому и най не стає намъ
дивно, що релігійність у насъ такъ мало змагаєть ся.
Здаєть ся ніхто не возьме намъ підъ теперішній часъ діло
перекладу св. письма на народню мову, за провину, коли
нігде єго за таке не беруть, и ніхто не посміє дивлячись,
якимъ побитомъ силать ся наші браття Слав'яне просві-
тити себе, закннати намъ, що переводу священного письма
забигаєть ся лишень намъ, нареченимъ „новаторамъ“.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Народні українські пісні зъ голосомъ (50 пі-
сень и 5 додатківъ). Збірник, споряжені и видані Олексіємъ
Гулакъ Артимовськимъ. Випускъ перший Въ Києві. 1868 р.
Ціна 50 коп. сер. Випускати можна їхъ у самого автора,
біля університету на рові Тарасовської и Шулявської улиці
въ дому д. ст. сов. Новицкого, або черезъ книгарню Е.
Федорова, на Хрещатицькій площаді.

ПЕРЕПИСКА.

Високопов. Панотцеві Вас. Под.....у Ман... Историч-
ній розвідъ вашъ „про женитву и безжіночтво священства
католицького“ ми одержали и помістимо єго небавомъ въ
історичнихъ колоумнахъ нашого исьма.

Ш. п. Др. Лев.... Коли хочете познакомити себе зъ
письменниками нашими XVIII віку, то читайте крімъ „Основа“
ще и „Українську Старину“, П. Данилевського, вистачену
у Харкові 1866. р. Тамъ стоить розведена річъ про Гринька
Савича Сквороду, Караяна и Основ'явельска широко и ро-
зумаю. —

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Зъ початкомъ 1868 р. обіцяли ми ш. на-
шимъ Пренумерантамъ цілорочнимъ збірникъ
поезій, яко премію. Ниньки оповіщасмо, що
замість поезій розішлемо въ своїмъ часі пе-
рекладъ першихъ сорокъ Давидовихъ псал-
мівъ, уложенихъ на ладъ народнихъ пісень.

Головні помічники при редакції: *Є. Згарський, М. Косаць, Др. В. Лукаковський, Ом. Царшицький, Др. К. Сушколиць.*

Відповідає за редакцію: *Иванъ Микита.*

Зъ друкарні *Ставро пугійської.*

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходять 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно вр. 4; піврічно вр. 2; чвертьрічно вр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменяця „Народнѣго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411¼

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Було се по полуденку.

Батько и синъ сиділи въ одній комнаті повсувавши голови у ширококомірні сурдути, спочивали одинъ проти другого сномъ справедливихъ, добре навішихся. Въ тімъ ввійшла пані посадника: вона задумала въ чоботовій справі поважно и безъ крику по ниточці дійти до клубка, підступила віттакъ до сплячихъ, и держучи въ одній руці затрачений чобіть, збудила другою рукою на передъ сина, потімъ чоловіка и спитала, дивлячися остро въ очи Вонифатови: „Що се такого?“

— „Ага-га! тожъ то очевидно чобіть и то мій чобіть серденько!“ озвався панъ посадникъ.“

„Ні то не твій — то Вонифата! проказала пані посадника.“

— „А правда! а на що жъ ти серденько питаєш ся, коли знаєшъ? тажъ и ніхто прецінь кромі насъ такихъ чобіть ту не носить,“ виголосивъ поволеньки знову панъ посадникъ.

„Я въ тебе не питаю, но въ Вонифата и найвінь мині скаже, звідки той чобіть взявся у Пафнуцого?“

— „У Пафнуцого? а — а — а! то певно сподобалася ему форма чобота и его практичність; здаєть ся хотівъ собі зъ его міру взяти!“ відвѣтивъ скоро урадований панъ посадникъ.

Пані посадника тупнула ногою и смотрючи на Вонифата покрикнула остро: „Говори мині заразъ!“

Вонифатъ почервонивъ сховавъ голову назадъ у широкий коміръ и зітхнувъ глибоко.

„Якъ-то? то була би се дійсна правда, що я перечула?“

— — „Такъ, мамуню, правда!“

„И тобі не соромно лазити у чужі сади и обривати яблока?“

Вонифатъ вітворивъ зачудовавшись ротикъ, а віттакъ спитавъ: „яблока?..“

„А якже жъ?“

— — „Ні мамуню, я не на яблока ходивъ, я... я люблю панну Евдокию!“

„Що такого... ти любишъ?..“

— — „Що? любить Евдокию?“ перебивъ затривожений батько.

„А хто жъ позволивъ тобі її любити?“ спитала знову пані посадника.

— — „Серце, мамуню!“ відповівъ смілище Вонифатъ.

„Тожъ не казала я, не перечувала я, що ті Пафнуцеві будуть мовою гризотою? О...о...о! мічо зъ сего, я не позволяю, не хочу, и щобись мині не важився за її більше и погадати.“

— — „Мамуню!“ закликавъ тужливо Вонифатъ.

„Я не твоя мамуня! я тебе виречуся, я тебе и знати не хочу, то скарана година зъ тими зайдами, щоби мині дитину збаламутити! я такої синові не хочу, я маю другу синову“....

— — „Мамуню, ви не знаєте Евдокиї!“

„Що? чому не знаю, ліпше може, якъ ти: стара, гідка, недобра, ледащо, нероба, неохарна, я такої не хочу, и ти за її навіть не гадай! а ні, то иди собі геть зъ мої хати!“

— „Щожъ ти говоришъ серденько! та кудижъ вінь піде?“ перебивъ знову панъ посадникъ.

„А мині що до того? то єсть... те... нехай мині на очи не показуєть ся, а ти иди заразъ до Пафнуцихъ и скажи їмъ, щоби мині не зводили хлопця, нехай собі справлять фиранокъ до віконъ, або найзакажуть дівчині сидати біля вікна, бо їмъ вікно кажу замурувати.“

— „Етьъ жартуєшъ! прецінь того не можна піся права, а я не хочу лізти у новий процесъ“

„Що? як? процесъ? а їмъ видамъ процесъ за обаламучення сина, о! я знаю, ти бѣ собі давъ и по голові їмъ лазити... а я ще нині вишло туди мулярівъ и кажу замурувати їмъ вікно, віттакъ нехай мене позивають, коли охота; досить вже того, гордовиті, неклонють ся ніколи, не уступають ся зъ дороги, та въ добавокъ баламутять дитину, щобъ моєю працею разбогатіти... годі! годі! ...“ кричала гнівно пані посадникова, міряючи широкою ступою хату, зъ чоботомъ у рукахъ, и Богъ знає, якъ довго ще була би сварилася и гнівалася, коби не заїхавъ бувъ чотирокінний поїздъ зъ гуркотомъ и шумомъ передъ димъ панства Пафнуцихъ и не звернувъ уваги цілої родини посадниківъ на себе. Усі трое поскочили якъ разъ до вікна, а яа чудо їмъ вискочивъ изъ повозу якийсь молодий, пристойно убраний чоловікъ и попростувавъ легонькимъ ходомъ у сїни Пафнуцихъ.

„Хто се може бути?“ спитала дивуючися пані посадникова.

— „Гмъ! хто би се бувъ!“ відвітивъ панъ посадникъ.

„Що панъ то певно,“ міркувала пані посадникова.

— „Та видно, що не простий чоловікъ“, додавъ панъ посадникъ.

„Здається якийсь грабчукъ, або вельможа,“ закинула знову жінка.

— Та вже жъ грабчукъ, коли чотирма їздить,“ додавъ чоловікъ.

„Здаєть ся заблудивъ, и замість куди инде заїхавъ до Пафнуцого“, догадувалася пані посадникова.

— „А вже жъ заблудивъ,“ притакнувъ панъ посадникъ.

„Бй тожъ маю охоту поспитати въ фірмана, зъ вітки сей панъ,“ процокотала знову пані посадникова.

Симъ часомъ Вонифатъ, зачувши останні слова мамуні, потягъ туди и розвідався, що сей повізъ якогось пана, но якого, за те вінъ уже не розпитувавъ.

„Чи жъ я не казала заразъ, що се якийсь грабчя заїхавъ; изъ першого погляду пізнала я, що такъ“ відозвалася радісно пані посадникова.

— „Та й я зъ першого погляду такъ міркувавъ,“ додавъ панъ Иванъ.

„Заразъ друге убранне, инакший хідъ, поворотъ, лице, волося, все, все инакше якъ у звичайнихъ людей; го! го! я на такихъ речахъ добре розуміюся,“ прощбетала знову пані посадникова.

— „Певно! тажъ и я добре на симъ знаюся — и то очивидячки графъ, — тай годі; тільки, сер-

денько, того компіра въ діло я не бачивъ! додавъ панъ посадникъ.

„Еть иди зъ своїмъ компіромъ“ — відказала сердито пані посадникова — „а то бѣ и нашъ Вонифатъ подобавъ на графа, коби не по твоєму ходивъ убраний; але чого вінъ до Пафнуцихъ заїхавъ, я дуже цікава?“

— „А я! я страхъ цікавий!“

„Може вони дійсно обивателі такъ, якъ люде про їхъ кажуть?“ спитала знову посадникова.

— „Та певно що такъ... обивателі, коли люде про їхъ кажуть,“ повторивъ панъ посадникъ.

„Ба — а чого вони такъ лихо убрають ся?“ поспитала знову пані посадникова.

— „Правда! гмъ! чого вони такъ лихо убрають ся? а вінъ все безъ рукавичокъ ходить.“

„Но сли вони дійсно обивателі, то стояло бѣ зъ ними и познакомитися,“ проказала пані посадникова.

— „Певно, що бѣ стояло — а то зъ обивателями и друге життя“, відказавъ панъ посадникъ,

„А! зовсімъ друге, але що би намъ діяти, щобъ познакомитися?“ спитала посадникова.

— „А правда! щоби ту діяти, щобъ познакомитися?“ спитавъ и посадникъ „а вінъ то и здається добрий чоловікъ.“

„Та и вона не мусить бути лиха, та якъ коло хати, то и охрядно прибираєть ся“, завважала знову пані посадникова.

— „А якъ!“ притакнувъ панъ посадникъ.

„А дочка, то мусить и молода ще — я її тямлю, якъ рачкува.а.“

— „И и добре тямлю, якъ лазила рачки“, перебивъ скоренько панъ посадникъ.

„Вона и зъ лица міні подобаєть ся, и бачу, не лінуєть ся, коли все біля вікна за шиттемъ сидить.“

— „Ба! та бо вона мусить и не сидячи при вікні шити“, довинувъ панъ посадникъ.

„Та певно! що шие, и знаєшъ, хочъ вони и трохи гордовиті, то я таки думаю зъ ними познакомитися, бо жъ и друге то життя мати собі приятельку, та ще и обивательку.“

— „А якъ! та й вінъ здаєть ся обиватель, хочъ безъ рукавичокъ ходить.“

„Но що вони тамъ робять зъ графомъ?“ — я дуже цікава! сказала пані посадникова а віттакъ вилізла силоміць на стілъ, панъ посадникъ вискочивъ на крісло, а Вонифатъ розставивши себе на двохъ стільчикахъ, оперся на плечи родичамъ. Всі трое дивилися цікаво крізь відчинене вікно у хату Пафнуцихъ, а Вонифатъ протягнувъ, що бѣ лучче все бачити, свою шийку, та роззявивъ ротикъ.

По якійсь хвилі вийшовъ незнакомий графъ, въ супроводі цілої родини Павнуцихъ. Загледати крізь вікно видалось панству посадникамъ якось нечемненько; вони хотіли вже поховатись за ґранки та примурки, коли цінавий Вонифатъ, стративши наразъ рівновагу, похованувся на стільчику, заколебався, а падаючи долі черезъ вікно потягъ за собою и своїхъ родичей туди. Ціла родина посаднича опинилась якъ разъ несподівано на улиці, а за сміхомъ стоячихъ наоколо людей и панства Пафнуцихъ відъіхавъ непомірено и панъ графъ, причина небезпечнихъ скоківъ и перевертівъ панства посадниківъ.

Позбравши себе та стрібнувши скоренько въ хату, пані посадникова стала теперъ сердитись и сварити на необачного сина, а панъ посадникъ бурчівъ якъ ще ніколи на его; но годі! що сталося, те не могло відстатися, и не треба було тутъ такъ дуже лаяти Вонифата, якъ тую збиточницю-судьбу, що вибинула своему вибранцеві на ново такого пакосного збитка.

Однакъ зъявленню ся у Пафнуцихъ незнакомого, у котрому пані посадникова конечно бачила чистої крови грабчука, привело до того, що обі сі родини задумали зближитися до себе и познакомитися. Зъ годомъ забули панство посадники навіть и про ту хвилю, коли лежали покотомъ на улиці, а придумували уже спосібъ, якимъ би безъ покривдження своїй достоїнности и чести заприязнитися імъ зъ Пафнуцими.

„Якъ світъ світомъ, мині не пристоїть ити самій и вершій до нихъ,“ казала пані посадникова.

— „Певно що не пристоїть, та и мині першому до вѣго ити годі.“

„Бо то люде ріжко би могли потімъ за се говорити, що я імъ натручуюся, або що... а то сусіди у насъ лишень на те чигають, щобъ чоловіка могли обмовити“, замітила знову посадникова.

— „А такъ, а такъ! серденько! вони ино чигають, щобъ обмовити, такий світъ теперъ!“

„Гмъ! а якже намъ зачати се діло, любоньку?“ спитала трівожно пані посадникова.

— „А справді, серденько, не знаю, якъ то зачати се діло“ відповівъ звільненька панъ посадникъ и, поклавши палець на чоло, ставъ думати и міркувати.

Черезъ хвилю затихло все у панства посадниківъ; у головахъ чоловіка и жінки роїлись теперъ гадки и гадочки, одна вилітала по другій, одна другу й гонила. Панъ посадникъ давъ навіть такъ далеко волю своїмъ думкамъ, що необавомъ були би всі его може покинули, и вінъ би мусівъ бувъ заснути сномъ праведного, коби не покринула була несподівано пані посадникова и не спи-

тала въ его, чи коли чихъ імъянний у Пафнуцихъ не буде.

— „Правда, повинні би бути!“ відповівъ радісно панъ посадникъ.

„А чі?“ спитала посадникова.

— „Ба! та про те и розходить ся, чі? — но я гадаю, що чісь повинні би бути.“ За сямъ му-дрямъ словомъ взявъ панъ посадникъ календаръ, винайшовъ першу сторону, а прочитавши титло, ставъ читати за рядомъ имена всіхъ святихъ польськихъ, руськихъ и протестантськихъ, якое на яку неділю припадало Евангеліє, часъ сходу и заходу сонця и ворожбу погоди и непогоди. У кінець и закликавъ: — „Суть, суть імъяннини, серденько! диви въ сей четверъ св. Евдоки!“

„Браво! імъяннини дочки!“ покринула пані посадникова — „но може не пристоїть намъ ити на імъяннини дочки, щоби не гадали... знаєшъ?....“

— „Знаю, знаю, щоби не гадали...“

„Що?“ спитала посадникова.

— „Та я тамъ не знаю що вони можуть собі гадати, но щоби чого собі не гадали...“

„Еть! видишъ, щобъ не гадали, що ми натручуємся зъ Вонифатомъ.“

— „Правда серденько, можуть гадати, що ми стараємось о Евдокию для Вонифата — а бачишъ, що я доміркувався, що ти хотіла казати...“

„Овва! та нехай собі врепіт и гадають, намъ се нічого не зашкодить, а коли грабчукъ о панну стараєть ся, то и нашому Вонифатови можна.“

— „Та певно“, відвітивъ панъ посадникъ — „бо прецінь панна о его старатись не буде и до его не прийде.“

„Ми підемо ніби яко родичі его, то се вйде, яко старшимъ“, проказала знову пані посадникова.

— „А такъ! серденько! старшимъ все вйде.“

„Але треба упергъ післати билетъ Евдоки“, примітила пані посадникова, — „а вони насъ віттакъ до себе запросять.“

— „Такъ! перше билетъ пішлемо, а потому самі підемо — або коли ні, то самі занесімъ билетъ, и такъ буде добре“, докинувъ панъ посадникъ.

„Най и такъ буде“ пристала пані посадникова.

Такъ нараджувались панство посадники вівторокъ, а въ середу мала звершитися перша визита. Пані посадникова переглянула теперъ всі свої сувні и чипки, щоби, якъ казала, заимпонувати сусідамъ, панъ посадникъ витягнувъ знову зъ комоди свої и синівські блідо-жовтаві сурдути зъ широченними комірами, а Вонифатъ, затираючи руки, ходивъ утішно по подвір'ю и заготовлявся до делямаці привітного вірша въ наро-

читий день панни Евдокиї, котрий починався и кінчився восклицомъ: „многая літа!“ —

Надійшла середа; відь рана бесідувала вся семъя панства посадниківъ не про що друге, якъ лишъ про имъянини, всі ладили и примірювали убори свої, радилися одно другого, — коротко казавши у хаті посадниківъ гуділо, якъ въ млині; Вонифатъ такъ бувъ собі раденький, такъ утішений, що черезъ цілий день протн своєму звичави, постивъ якъ найсумнінше.

„Імъ! але то якось не пристойть ити до нихъ зъ голими руками“, озвалася пані посадникова.

— „Певно, що ні!“ проговоривъ панъ посадникъ, — „но въ тебе є прецінь рукавички, такъ якъ въ мене и Вонифата“.

„Еть! я гадаю, не за рукавички, а за те, що безъ дарунку не пристойть якось ити у перший разъ въ гостину“.

— „Певно, що треба якогось гостинця імъ завести, а то бь...“

„Но якого?“ спитала пані посадникова.

— „Та ту именно є те розходить ся, який би то дарунокъ імъ взяти!“ сказавъ панъ посадникъ и кріпко призадумався, по хвилі и покрикнувъ: — „Ага уже и маю єго! въ мене є въ канцелярії богато записаного паперу, то бь можна пані Пафнуцевій понести єго підь булочки“.

„А фе! те не пристойть“ відповіла пані посадникова, — „будуть гадати собі, що насъ на що луччого и не стало и ти, яко письменний лишень папіръ маєшь“.

— „Правда, серденько! могли бь погадати собі, а...“

„Отъ знаєшь, я імъ дамъ пару штукъ забитого дробу на потравку, а віттакъ печеню на нинішні имъянини“.

— „Отъ то! то, то!“ перебивъ скоренько панъ посадникъ — „я и самъ думавъ собі такъ, а відь себе додамъ імъ ще чвертку баранини“.

Якъ порадилися, такъ и зділали, порізано дрібъ, куплено баранини, а самъ панъ посадникъ закотивъ теперъ рукави, щобъ, якъ мовлявъ, дотепмо и гармо уложити на таці практичний гостинець.

(Дальше буде).

— * * * —

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Народній гуморъ въ обходженню зъ божими речами и теперъ одкриваєцца въ нецензурованихъ канонахъ, акафистахъ всякимъ чиновнимъ и нечи-

новнимъ особамъ, натканихъ частю зъ несказанимъ гуморомъ, сатирою людми це тілько небезбожними, але навіть благочестивими й добрими... До того въ своєму розумінню християнства народъ поклавъ одтисокъ м'ягкости, добрості душі, серця, — тихъ приметъ, котрими дуже відрізняєцца відь усіхъ натура Українця. Самі строгі речі християнської віри здались єму яснішими, и Богъ єму здаєцца батькомъ, господаремъ дуже добримъ, и дідько — не дуже лихимъ, навіть добримъ до людей, и пекло — здаєцца не таке страшне, темне и гаряче, и муки пекельні въ єго призначені за немання милости й любові до людей, а найбільше до людей біднихъ. Религійний світоглядъ Українця ясний, веселий, немає въ собі ніякого сліду сумного аскетизму, чернечества, и кришки не нагадує того плаксивого, хмарного, задумливого характеру, котрий звичайне прикладають до Українцівъ. Плачъ и смутокъ въ характері Українця такъ дуже виливтий въ мелодияхъ українськихъ пісень не має свого почину въ религійнімъ світогляді. Плачъ Українця — то не слізи за втеранимъ небомъ, за рабьмъ Адама й Еви. Народъ виплакує историчні слізи политичного и соціального вікового гніту відь Татарви, Ляхівъ, Литви, старої Москви, одъ панівъ, крєпачтва, рекруччини панщини... Сумування Українця и справді стало теперечки черкомъ національного типу, — то одтисокъ важкої минувшости об'ярмленого народа, похожего на чоловіка цілий вікъ запертого въ тюрмі, котрий змінивъ свій характеръ, забувъ навіть, що є въ світі воля й доля и світъ и повітря и радість вольний рухъ, котрий нахиливъ голову и не може випростатись одъ кайданівъ. Смутна пісня є историчне засвідчення важкого минувшого життя.

Дивлячись світлимъ окомъ на християнські истини віри, український народъ темними, недаскавими очима поглядає на служителівъ своєї віри, на біле й чорне духовенство. Не будемо дуже виновати наше духовенство: тутъ вина більше минувшої исторія заплутана єзуитами и униятами, котра накинута тінъ и на все духовенство нашої землі. Народъ стоячий поручъ зъ своїми духовними настірями въ громадському життю славъ про єго своє цінування дуже невиконне для єго. Ще зъ давніхъ часівъ старого язичества зостався и до сѣго часу въ народі чудний, неприязний поглядъ на духовенство, такъ що стріча сь попомъ, або ченцемъ на дорозі віщує невдачу; а коли присницца піпъ, то трапниця лихо. И теперъ поглядъ народа ставъ ще гірший. Нема въ нашому народі ні одної правазки піснї, де бь народъ виявивъ свою повагу духовенству. Теперъ прикази звуть попівські очи задросними, вовчимъ горломъ; по-

попу шалку — завсіди слабкою. Однимъ обідомъ попа не нагодуєшъ; одъ попа треба втікати зъ церкви, а відъ попаді зъ хати; а коли нема нічого въ стодолі, то біда на престолі! — каже народъ¹⁾. Пона єднати страшно, а бояться єго треба, якъ дідько бейця ладану, а хвалити можна, прикопавши²⁾. Словомъ сказати, народові теперъ дуже не подобаєцца въ духовенстві претенсія брати плату за церковні треби, за вінчання, хрестини. — Неодрадуючи сєгочасного міського и сільського духовенства, котре має звичай допомагати чя малої плати за треби, не винуючи й народа, котрий звикъ торгуватись зъ священниками, якъ торгуюцца зъ крамарями, або зъ висока тиче въ руки кільки шагівъ часомъ за працю дуже значну, — ми бачимо тутечки даву неприязнь историчню. тільки підновляну сєгочасними стосунками духовенства до народа, переважуючу ті незначні сєгочасні причини, котрі сами по собі не мали бъ доволі силъ породити таку нелюбъ.

„Буде гарно на світі, якъ пана засипать, а попу підсипать“³⁾. Прислів'я ставить пона врівні зъ паномъ. Такъ стояло духовенство уніяцьке и вище православне въ перюдъ церковної унії на Україні. Георгій Кониський, споминаючи въ своїй літописі про гетьмана Наливайка, котрий повернувъ багацько священниківъ на православне, очищаючи церкви відъ уніяцької зарази, — каже, що Поляки давали уніяцькимъ попамъ велику власть надъ народомъ, поработщали кожному по п'ятнайцять хатъ людей, котрими вони орудували якъ невольниками. Певне люде робили їмъ панщину якъ и панамъ. До того ще Поляки дозволяли попамъ умовляти зъ парафіянами объ платі за треби, за сорокоуста... вінчання, чинити прислування. — Попи вимагали, якъ мога, більше плати, а люде зъ поклонами до землі просили збавку ціни. И то звалося єднати попа, каже Кониський⁴⁾. Иванъ зъ Вишні, тогочасний писатель, каже до тодішніхъ архиереївъ, игуменівъ: „Ваші милості — одні маєте волівъ та коней зъ оборъ біднихъ селянъ, видераєте відъ їхъ грошові податки, лупите зъ їхъ, мучите, гоните до плотівъ, шкуть (судна для перевозки хліба на річкахъ) зимою и літомъ, висисаючи зъ їхъ кровъ; ви вбираєте фалендишами, утробимами и каразями своїхъ слугъ, а въ біднихъ підданихъ нема й черм'яги, щобъ прикрити свою наготу“⁵⁾.

1) Прикази Ромаса. Лист. 4.

2) Тамъ же.

3) Прикази Ромаса. Лист. 28.

4) Записки о южн. Русі ч. II. Лист. 87.

5) Истор. монограф. Н. Костомар. ч. III. Лист. 212.

Такъ то за часу унії з'явились попи-пани, архиереї и игумени-пани, маючі своїхъ панщанихъ людей. На Україні, навіть за Дніпромъ, въ Полтавщині священники-поміщики були до часу визвоління народа Александромъ II-мъ. Польскі магнати дарували священникамъ не тільки землі, але й села и хуторі, якъ видно зъ попередніє мови, а за Дніпромъ въ Гетманщині таке кріпацтво велося відъ часу козачини, прибільшаючись може випадковимъ сватаннямъ и випадковимъ висвячуваннямъ поміщиківъ въ священники. Ми не запевняємо, щобъ те кріпацтво було дуже розпросторене по Україні, але запевне відомо и те, що по инвентарямъ наданимъ одъ покойного императора Николая I-го сільські прихожане повинні були відбувати свою працю панщину священникамъ, обробляючи церковне поле. И разомъ съ панськимъ осавулою загадуячимъ на панщину по-підъ вікнами траплялось бачити и попівського наймита закликаючого людей до відбування кільки днівъ роботи на церковнімъ полі, а найбільше въ жива. Тільки після знесення кріпацького права нині царствующимъ императоромъ Александромъ II-мъ було заказано оброляти церковні землі натурою, а замість того накигута на людей грошова плата для духовенства. Тимъ то піпъ на поглядъ народа ставъ трохи не нарівні зъ паномъ! Тимъ то на Україні й досі не забулися слова: панъ - отець, пані - матка, котрими люде величають священниківъ и їхъ жінокъ.

Засвідчення Кониського объ уніяцькихъ попахъ, котрі домагались великої плати за треби и обходились зъ людьми немилостиво й звисока, доведячи їхъ до земнихъ поклонівъ, має незхитну певність. То певна річ, що матеріальна користь була підналомъ въ рукахъ єзуїтівъ и Польківъ, котрихъ вони роздухували огонь въ Україні, захожуючи благочестивихъ до унії. Рідко хто приймавъ унію по щирому переконанню, безъ додачі потайнихъ впливівъ задалегідь підмоцненихъ пружинъ. А ті земні поклони, а той пансько-єзуїцький тонъ уніяцькихъ попівъ дуже нагадують про єго шляхецько-єзуїцький первопочинъ и не мають нічого спільного зъ тодішніми простимъ православнимъ духовенствомъ, виступаючимъ зъ самого жъ народа, такимъ же невченимъ, простимъ и грубимъ, якъ и простиий народъ. „До такої нечовани дійшовъ чинъ пресвитера,“ каже тодішний православний писатель Захарія Коппетояський, „що чесний чоловікъ сєромився вступити въ єго и трудно було сказати, де частіше бувавъ пресвитеръ, чи въ церкві чи въ корчмі“¹⁾. Руський духовний тоді бувъ той же хлопь

1) Истор. моногр. Н. Костомар. ч. III. Лист. 213.

въ намазанихъ дѣгтемъ чоботицахъ¹⁾. Горько гнуло до землі шию ёму самому и не ёму, въ думці було гнути до землі шиі своїхъ прихожанъ. Велика плата за треби, те торгування зъ священникомъ, заведено при унії, при єзунтахъ. Доказъ тому маємо въ народніхъ устнихъ творахъ. Всі прикази и прислів'я о священникахъ, де вони показуюцца дуже здирливими и гордими, де виявляецця людська злість проти нихъ, припадають на заходню Україну, на Волинь, Уманщину, Поділь, де довго панувала Польша и унія зъ єзунтами²⁾. И справді, теперъ въ сходній Україні, въ Гетманщині, Полтавщині, народъ далеко ласкавіщий до духовенства, а само духовенство яко-сь простіще й прихильніще до народа. Баллада зъ часу унії, записана на Волині, служить красномовнимъ засвідченнямъ про уніяцькихъ попівъ и попадь, про тодішний станъ православия и унії, про тодішні стосунки народа до духовенства. Той пам'ятникъ дуже цікавий; ми коротенько напишемо самий ґрунтъ тої балади³⁾.

На Волині, въ Бобруйському повіті, живъ дуже бідний чоловікъ Кирикъ. Саме въ жнива, въ робочий часъ, ёму трапилась нещасна година — померла дитина. Пішовъ Кирикъ до пань-отця, да впавъ на коліна, промовляючи: помилуй мя чесний отче! нема въ мене ні соли, ні хліба, сховайте дитину, а що маю плати дати, до весни чекайте.

Пань-отець тупнувъ ногою и зґризнувся: „а ти плуць,! п'яниця, я въ тебе слугою? Иди до мене днівъ на п'ять косити, а жінка нехай би йшла на лань жита жати“. Кирикъ почавъ знову промовляти, а пань-отець на решті давъ Кирикові кулакомъ у спину и назвавъ ёго єретичимъ синомъ (схизматикомъ, то бѣ-то православнимъ).

Пішовъ Кирикъ на кладовище копати яму, ажъ приходить до ёго старий дідъ зъ своєю бородою и показує ёму місце за-для ями. Кирикъ почавъ копати и видопавъ добрий казанъ грошей. За ті гроші справивъ вінъ бучний обідъ, угощавъ сусідъ и покликавъ пань-отця зъ попадею и просивъ пань-отця доховати дитя зъ благочестиемъ. За благочестия пань-отець злупивъ зъ Кирика п'ятнайцять карбованців!

Вернувся пань-отець зъ пані-маткою зъ обіда. Алчущая попадя роздяглася, здумала про Кирика, та ажъ схопилася, дивуючись, де Кирикъ набравъ грошей. Тоді вона дала наставленню панотцеві випитати на сповіді у Кирика про ті гроші. Піпъ заразъ заславъ дяка до Кирика и заваць ёго до спо-

віді. На сповіді Кирикъ признався, що викопавъ гроші, але неважає того за гріхъ. Тоді алчущая попадя вигадала ще мудрішу штуку: здійняла зъ бантини свіжу волову шкуру, розіпнула по столу, намочила водою, убрала поца въ шкуру ще и драговою зашила, а на голову поставила волові роги. И ставъ піпъ бородатий „наче чортъ рогатий“.

Пань-отець пішовъ до Кирика и почавъ въ одчигану кватиру лякати Кирика неклемъ, чортами, залізними пазурами и инчими нескельними мудами, видуривъ въ ёго казанъ зъ грошима и прибігъ до господи. Але сталося велике диво! Попада хотіла казанъ изъ ёго рукъ взяти, — казанъ прирісъ до рукъ; хотіла шкуру волову зняти, — шкура зъ рогами проросла до тіла..... Тоді зібралася громада, люде залигали пань-отця намлаченъ и повели до Почаєва, до Матері Божої. Тамъ передъ Пачаєвською иконою вінъ впавъ навколішки и почавъ прохати и молитись и зарікатись слухати жінки. Божа Мати відвернулася відъ ёго и такъ вінъ и погирь въ воловій шкурі.

(Дальше буде.)

СВЕКРУХА.

(Ю. Федьковича.)

(Дальше й конаць.)

„Игнаточку, голубе мій,
Ти мене покинешъ!
Тебе займуть, хто зна куди —
А я тутъ загину,
И не знатимешъ мій милий,
Коли поховають!...“
— „Що ти кажешъ моє серце,
Серденько кохане,
Що отсе ти зновъ говоришъ?
Не рви мою душу!“ —
Тай заплакавъ сіромаха...
А моя Маруся
Вже й жалує про сі речі,
Да про свою мову.
„Не журися мій соколе,
Я буду здорова,
Я житиму Игнаточку,
Я тільки жартую...
Утрись сизий, нехай тебе
За се поцілую,
Що тебе такъ налякала
Щирій мій козаче!...“
— „Та бо ти на мене ласнешъ —
А сама, бачъ, плачешъ!“
„Хто, я плачу? — дежъ я плачу?
Я, серце, сміюся!“

¹⁾ Тамъ же, Лист. 206.

²⁾ Приказки Номіса.

³⁾ Записки о южн. Русі ч. II. Лист. 83.

Оттакъ собі, бачте, жиди
 Той Гнатъ изъ Марусевъ,
 Оттакъ собі розмовляли,
 Оттакъ ея журили.
 Козакъ милу поцілує
 Зъ усісі сили —
 А та журба де ділася?
 Де ті дрібні слізи?
 Боже ти нашъ милостивий,
 Боже ти нашъ Боже!

Коли чоловіка Ти вигонивъ зъ раю —
 То Ти 'му гостинець на сю землю давъ,
 Гостинець великий: а зветця кохання!
 Се слово солодке Ти самъ мабуть склавъ,
 Бо въ світі не має солодшого слова:
 „Мій голубе сизий! — Голубко ти моя!“
 Ажъ Ти засміявся, ажъ рай крапций ставъ!
 Хто зна, чи н самъ Ти колись не кохавсь?

Та даруйте, люде добрі,
 Що таке плету я!
 Коли жъ бо й я черезъ таке
 У світі бідую!
 Душа бъ рада не вновісти,
 Коли серце каже!
 А съ тымъ серцемъ, пани браття,
 Хто въ світі порадить?
 Воно своє право має —
 Така ёго доля!
 Зъ цілимъ світомъ дашъ си раду,
 А зъ серцемъ — ніколи.
 Кому кохать довелося,
 Той самъ сёго знає;
 Добре було бъ въ світі жити,
 Коли бъ не кохання!

Що въ сёму світі не міняєсь!
 И зле и добре. Въ цвіті маєть —
 Маруся маму поховала;
 Журивсь Игнатъ мій небораць,
 Журився, та й упавъ въ недугу —
 Въ шпиталь сердегу оддали,
 А та Маруся изъ туги
 Таки відъ вітру ся валить,
 Тай облягла и вна небога!
 Молилися обоє Богу,
 Щиро молилися! — И давъ
 Той добрий Богъ, чого благали:
 Игнатъ зъ недуги вже піднявсь,
 И та Марусечка піднялась;
 А щобъ-то Бога не судить,
 Дали Игнатові абшитъ,
 Та и до дому одпустили.
 Хто годенъ радість моїхъ мидиць

И хто іхъ щастя напишеать!
 Знає той Богъ старий карать,
 Але й помилувать бо знає.
 Игнатъ зъ Марусевъ повертають

До ріднёго дому,
 А не знають безталанні,
 Що буде потому,
 Якимъ словомъ стара мати
 Вийде зустрічати!
 Рада бъ моя Марусечка
 У землю потати.
 Дивлячися на Игната;
 Тяжко зажурився —
 Недобрий сонъ, пани браття,
 Въ ночи 'му приснився...
 Серденько вже причувало,
 А сказать не вміло!
 Отъ слухайте побратимки
 Отсе сновидіння,
 Може и вамъ доведеться —
 Не дай того Боже!
 Сонъ не мара, мої сизі,
 Хто се знати може?
 Сонъ се янгіль єь того світа,
 Серафьського лику,
 И ходить вінъ якъ нічъ Божа
 Зъ дзеркаломъ великимъ
 Показувать людянь долю —
 Лиху й добру долю;
 И стоить вна змалёвана
 Дивними симболи
 У дзеркалі тімъ великимъ —
 Хто може читати!
 А то жъ добре, пани браття,
 По переду знати,
 Чого завтра дождати?
 Сказать не зумію!
 Подивлюся на Игната —
 Ажъ серденько мліє.

Снитця мому Гнатикові
 Темненької ночи,
 Що вінъ собі такъ якъ було
 Дома парубочить,
 А та стара десь ненечка
 Въ лісь 'го посилає —
 Ніби въ дрова, чи би щось те...
 (Вже не пам'ятаю)
 И вінъ ніби десь пішовъ.
 Приходить до ліса,
 (Ніби то изъ сокирою)
 Ажъ тамъ на горісі
 Сидить сизая голубка,

Сидить та воруг;
Вінъ закрився поволеньки,
Щобъ вона не чула.
Тай и спіймавъ! Якъ и спіймавъ,
Такъ ставъ розважати.
Що зъ навъ робить? Е, думає.
Понесу до хати,
Тай нушу ій у світлицю —
(Се 'му, бачте, смитця).
Отъ уже вінъ десь и дома,
Вже десь и въ світлиці,
Вже й голубку ніби пустивъ —
Ажъ тутъ коли глянє,
А на столі дві гадині!
Чорні, препогані,
У кочило позвивались,
Лишъ очи блищутця!
Якъ уздріли голубочку —
Боже! якъ стрібнутця,
Та за нею — Вінъ за гадевъ....
Гада совма въ очи;
Вінъ ширинковъ боронити....
Вони ззісти хочуть!
Зновъ займились за голубковъ,
Обняли небогу....
Вінъ одну нимивъ за голову,
А друга 'го въ ногу
Якъ и утне! — Вінъ прокинувся —
Ажъ піть зъ него летця!
Пропам'ятавсь, перекрестивсь,
Та ажъ тогди сизий
Догадався, що се лишъ сонъ!
Помолився Богу
И за себе и за свою
Сердешну небогу.

Прийшовъ Игнатъ та до дому,
Всю челядь витає
Гарнимъ словомъ, а Маруся
Дарунки виймає:
Кому хустку, кому люльку,
Кому зновъ коралі,
Кому гарне мовестечко,
А ледінямъ пави,
Та шовкові політки,
Пишні кручанці —
Ажъ дітають, ажъ загула
Відъ радощь світлиця!
А въ світлиці — ажъ ялитця!
На тисовімъ столі
Стоить хустка ирвелька,
Дорога, шовкова,
Махталь мирси золотої,

Яські черевки,
Чистимъ срібломъ підковані,
И дугачъ великий
На ланцюжку золотому!
Ні іла, ні пила
Та Маруся, а свекрусі
Отсе накупила;
Ще и душу була бъ дала
За 'дне добре слово!
Оттаке то! а свекрухи
Нема, бачте, дома,
Да не въ шинку, не у Шлєми,
А въ баби Стасихи,
Якъ та гада свої трої,
Дують явесь лихо —
Тяжє лихо та поганє!
Да и не роскажу!
На що й казати, пани браття,
Боли не поражу.

Боли не поражу я лихові тому,
Чого вповідати, чо світъ турбувать?
Виводитця лихо и въ ріднєму дому!
Хто сіє отруту, отруту 'ме жать —
Такъ люде говора — а того не має!
Той гадяче жало въ світі росіває,
А предсі панує — єму добре житє;
Отъ за що я тужу — чо серце болять!

Чого въ світі пропадаю,
Чо зъ Богомъ сварюся!
И не дбаю, пани браття,
Хоть загублю душу.
А може такъ таки треба?
А може.... О може....
Боже ти нашъ милосерний!
Боже ти нашъ Воже!

Може твого царства не має на світі?
Може ти насъ долі у найми предавъ?
Може ми крєпацтва штемповані діти?
Може Ти мій Боже! може я вгадавъ!
Чого жъ рідний батько ріже свого сина,
Чого мати тратить ту рідну дитину?
Аби свою волю лукаву вволити!
О Боже мій вічний! не хочу я житє.

Не хочу я въ твою світі
Маятись, страдати!...
Хиба вернімъ, пани браття,
До нашого Гната.

Сидить Игнатъ въ своїмъ домі,
Да сидить за столомъ,
А Маруся коло єго —
Щасливі обєс,

Бо ненецька обомь рада;
Марусю вбіймає,
Медомь-виномь напуває,
Невістковь взиває,
Дитямь своїмь, життямь своїмь!
А моя Маруся
Ноги мие, та купіль пьє
Тій своїй свекрусі —
Не свекрусі, а матусі,
Ріднесенькій мамі!
А та невістку частує
Срібними чарками!
„Марусечко, життя мов!
Напийжесь меду!“
Напилася... тай лишь впала,
Якъ та крига леду
Игнатикові на коліна!
„Игнате, я гину!...“
А другий день и зложили
Вь нову домовину!
Оттаке то дієсь на білому світі!
Той самь пьє отруту, а того трукють!
А вни ще намь кажуть, що ми Божі діти.
О! ми Божі діти, що жиломь поють!
Донька кладе маму живу вь домовину,
А синь душить батька, бо грошей не ма',
Вь шинку гарцювати до білої днини,
А братиць тимь часомь отрути шука
На рідного брата, бо батько загине,
Та треба ділитця и грішми и скриневь —
А на що ділитця? най лучше мни!
А братика можна вь червонімь вині!
Але Гнатикъ, що той Гнатикъ?
Спитаєте браття —
Нічо любі! Господарить
У батьківській хаті,
Та ненецьку поважає,
Та людей шанує,
Сиротами опікуєсь,
Голоднихь годує,
И не вийшовь зь ёго хати
Бідний небагатий,
А зь челядковь обходитця,
Якъ зь сестри и зь брати;
Кождому є своя правда
И скрина набита,
И грошиківь чималий гудзъ,
И сорочки шиті,
И вь неділю одпочинонь,
И своє гуляння!
Тількі вінь самь молоденький
Ходить якъ вь тумані,
Ані смутний, ні веселий
Така ёго доля!

А Марусяна могила
Зеленіє вь полі
Чорнобрівцями укрита,
Та біловь лелієвь,
А тополя справля д' горі,
Якъ вічна надія.¹⁾

Дещо за поселеніє угорської України
Русинами и за унію церкви православної угорськыхь
Русинів зь Римомь.

(Написавь Улянь Ц. вь Відню.)

(Дальше.)

По смерти Зейкана сиділи на престолі владичімь мункачівськімь Порфирій, Ардань, Методь Раковецький и ще кілька иншихь, котрі, якъ Колларь догадуєтця, зь Волощини або зь Греції приволікались, и за котрихь навіть не знати чи, и де посвяченне владиче отримали. Відь р. 1670 ажъ до р. 1688 не находимо ані найменшої згадки за будь який усніхь унії; мусить реакція взяла зновь верхъ. Греко-слов'янський востокъ подвоївь свої сили, щоби епархию мункачівську, передню сторожу православия, не пустити підь римську опіку.

Политичний складь того часу надобився дуже для реакції. Мальконтенти угорські Петро Зриний Надаздий и другі, а по їхъ затраченню князь Семигородський и Текелій, котрий цілу сіверну Угорщину для себе загарбавь, підняли традиційну политику Бетленъ-Габора и Ракочого и стались завзятими ворогами всякої централизації, — одже и церковної, — и поборниками автономі такъ политичної якъ и церковної для всіхь конфесій вь Угорщині.

Славна битва підь Віднемь, вь котрій цісарь за помічю короля польского Собеского Турківь побідивь (1683), привернула однаковъ зновь давний порядокъ. Військамъ німецько-цісарськимъ, котрі чимъ разъ то дальше Турківь зь Угорщини до Балкану витискали, мусіли и ворохобники угорські, сторонники князя семигородського и Текелёго піддатись. Текелій убігъ до Семигороду, азъ відтамь, понеже князь Апафій ёго при собі держати не мігъ, до Туреччини. Мункачъ, столицю смілого самозванця Текелёго, боронила сёго жъ жінка Олена

¹⁾ Поправки у „Свекрусі“ вь ч. 40. стр. 478, переділка перша, віршъ 16. и 17. зь долу місто „муштруєтця“ и „муштруєку“ має бути „муштруєтця“ и „муштруєку“; переділка друга, віршъ 17-ий зь гора: місто „вицихь“ має бути „вितिць“; віршъ 20-ий місто: „урвали й душу“ має бути: „урвали ій душу.“

Ракочева через три літа; накінець мусіла и вона здатись. Цілу Русь угорську заняли цісарські війська, а за військами прибула до краю нова товпа мисіонерів римських. —

Ще не минує був рік по заняттю Мункача, якь кардиналь Коллоничь, котрий нічого такь горячо не бажавь якь перепровадження унії на Русі угорській, вь товаристві мисіонера римського Осипа de Camillis, родомь Грека, до тої столиці владичої прибуєв. Сєго заволоку грецького поставивь Леопольдъ I., якь здаєтця, по волі курії римської, Владикою Мункачівськимь. 20. Цвітня 1690 ввели Епископъ зь Гроссъ-Вардейну и Клобушицький, наставникъ дїбръ Ракочого, номината de Camillis - а вь урядъ владичий¹⁾.

Владика Осипъ славний зь своєї глибокої науки схолястичної, посвятивь ціле своє життя підвигненню підупавшої унії. До сєго уживавь вінъ дуже часто синодівь партікулярнихь, відь котрихь вінъ меншого опору сподївавсь. Одинь такий синодъ відбувся 24. Цвітня 1690 р. вь Мункачи, де и Владика зь 7. своїми „викарими“ появилсь; 1. Маю того самого року згромадивь вінъ близько 60 священниківъ вь Шатмару, 25. Вересня т. р. вь Зборові, 8. Падолиста вь Станчи, а 17. вь Стропкові, 14. Грудня вь Гомонні, а 18. вь Тернаві, 30 Грудня 1690 и 12. Сїчня 1691 вь Мункачи, а 2. Мая зновъ вь Шатмару. 350 священниківъ узнали єго своїмъ Владикою, и зложили вь єго руки римське віроисповідання. Кардиналові Коллоничому, опікунові молодого Фнанць - Ракочого (сина Текелєго), удалось привернути ченцямъ руськимъ всі добра належачі до монастиря св. Николая, а загарбані через Юрка Ракочого. 18. и 21. Сїчня 1691 віддавь Клобушицький за призволомъ молодого Ракочого всі посїдлості монастирські вь руки администрації чернечої. —

По смерті Осипа de Camillis вибрало духовенство руське на свого Владіку вь р. 1704 Осипа Годермарського²⁾. Той загорїлий католикъ и сторонникъ цісаря не страхавсь виступати проти бунтовникамъ-Ракочамъ навіть зь мечемъ.

За для тої причини не удїливь єму папа свого потвердження, (якь звісно, ставтця після каноничнихь правъ рука, що кровъ пролляла, мєгїдною до уряду церковного) незважаючи на те що цісарь Осипъ I. номината (22. Вересня 1707) затвердивь и що ревнитель римський Осипъ Годермарський

¹⁾ Basilowits II. ст. 87 и слїдуєчі.

²⁾ На кінци подамо таблицю Владикъ мункачівськихь. Про Владіку Камієвського Петропья, котрий передь висвяченнямъ Годермарського завідувавь єпархією, незнаємо навіть, чи вінъ мавь посвяченне єпископське.

більше якь хто небудь другий призначувавсь до придавлення всякихь реакцій проти унії. Надармо уступавсь за нимъ цісарь Осипъ I. (письмомъ зь дня 5. Сїчня 1711), цісарєва вдовиця Елеонора (25 Септ. и 30. Сїч. 1711), и цісарь Кароль VI. (11. Марта и 16. Цвітня 1712). — Курія римська не відступила відь свого „non possumus“¹⁾. Владичі Годермарському не зісталось нічого якь уступитись зь престола владичого и вь характері Игумена на горі чернецкій віку свого дожити. 14-го Падолиста зложивь вінъ титло и урядъ єпископський вь руки ченцівь.

Се поступованне курії римської доказує, що корені, які мисия уніяцька на Русі пустила була вже глибоко тоді вь землю руську були вссались, коли папа такь завзято и для такь малої причини цісарському номинатові затвердження удїлити не хотївь.

Другимъ доказомъ, що католики нової апостази зь сторони Русинівь угорськихь до православия вже не страхались, є тверда и уперта завзятість, зь якою Епископи лат. обряду на независимість престола мункачівського инулись. Орлавський Владика, графъ Баркочий осміливсь руського Владіку Мануїла Олшавського вь р. 1747 до Орлави завїзвати, и присилувати єго до зложення присяги, що зверхність Орлавського Епископа узнавати буде²⁾. Вь наступуючимъ році зъявилсь Баркочий самъ у Мункачу підь позоромъ, що хоче авидїти латинський прихїдъ того міста, а вправді щоби руську престольну церковь підь свій наглядъ взяти. Архидияконові мункачівському, єнеральному викарому консисторії руської и кількомъ другимъ духовникамъ руськимъ наказавь вінъ заприсягнути, що на будуче зверхність Орлавського Епископа узнаватимуть, а відь Владіки Олшавського зажадавь вінъ письменного затвердження тої присяги, котру вінъ, яко руський Владика, передь рокомъ вь Орлаві зложивь.

¹⁾ Навіть письменне поставлення єь сторони священниківъ руськихь не змогло змягчити завзяття твердого курії римської. На тімъ письмі находитця підпись: Jacobus Staurowsky Archidiaconus Varenoviensis, и ще другихь 24 священниківъ, міжь котрими 20 руськими буквами. Петенти відкликуютьца на 3. вимїнку, підь котрою Русини унію приймили и утврджують: cum admiratione intelleximus Episcopatum Munkacsensem non esse canonisatum, et Eppum Hodermarsky Vestram Sanctitatem confirmare non velle. О потвердження Владіки просять вони вь надїї „quod multum labefactata Unio... roborabitur, ac Schismatici reunientur.“ Грамота писана вь Грудню 1712; Sitzungsberichte ст. 513. грамота 7. (V.)

²⁾ Basilowits IV. стор. 31 и слїдуєчі.

Ще більше напосівся на автономію руської церкви наступник Баркочого, Єпископ Карло граф Естергазій. Він не дозволяв відправляти Олшавському навіть богослуження владичого, зупиняв йому дуже часто в урядованню єпископським, и наказав всім Русинам-уніятам, щоби церковні дати и десятини не руським понам а лат. ксєндзам віддавали, и щоби при мішаних шлюбах завше лат. священник находився, котрому в такім разі всі доходи належати мають.

Такими натисками придалене духовенство уніяцьке вислало Архидиякона — пізнішого Владиву — Івана Брадаче яко депутата на двір цїсарський, щоби передь монархою жалоби и жадоби руського духовенства виявити.

Цїсарева Марія Тереза узнала справедливість и потребу усунення жалоб руського духовенства и вставилась до курї римської за канонизацією Єпископства мункачівського. В своїм письмі до папи Клима XIII вичислює вона причини, для яких підперає жадоби Русинів, и такъ тому: 1) що обємъ епархї греко-уніяцької такъ великий, що престолъ мункачівський самостайнимъ бути може. Вона обнімала церквей 675 дійснихъ приходівъ и 119.107 твердихъ уніятів¹⁾. 2) Що через канонизацію устануть спори Єпископів-викарихъ мункачівськихъ зъ Владиками орлавськими, котрі собі верховну власть надъ Русинами-уніятами а навіть надъ самими Владиками руськими привлащують. 3) Що станъ теперішній наносить унії велику шкоду, а народъ руський може легко назадъ до шизми вернути; народъ руський, котрий більше на поверхні ознаки зважає, якъ на право, (!) видить въ Владиці православнімъ (одже находився ще за часівъ Марї Терези православно Єпископи въ Мункачу) въ порівнанню зъ Владикою уніятськимъ, урядника не зависимого и вищого, котрий не лише титло, али и власть владучу має, и на свого суперника — уніяту зъ погордою позирає. Наколь станєть и Владика — уніята йому рівнимъ, можъ буде сподіватись, що и остатокъ православнихъ Русинів до унії приступить. Цїсарева обо-

¹⁾ Для порівняння подаємо слїдуючі дати: Після одної звістки зъ р. 1660 обнімала тоді угорська Русь 769 церквей т. е. 353 уніяцькихъ, а 416 православнихъ. Нинї обнимають обї епархї (мункачівська и прашівська, котрі становлять давнішу одну епархїю мункачівську) разомъ 861 церквей т. е. 557 мункачівськихъ (376 матернихъ а 181 дочернихъ) а 304 прашевська (225 матернихъ а 79 дочернихъ церквей). Греко-уніятівъ живе въ обохъ епархїяхъ разомъ 528.289 т. е. 384.950 въ мункачівській а 143.289 въ прашевській епархї.

влязуєсь на удержанне канонизованого Єпископа давати річно 5000 р.²⁾.

Марія Тереза займилась тою справою такъ горячо, що до сего письма до папи прилучила и друге подібної гясти до кардинала Албаного, котрий її своєюкомъ бувъ. Въ тімъ листі розписуетця справедлива цїсарева ще свобідніще и пригадує що Русини лишъ того жадають, що імъ 1649 року, коли вони до унії приступили, обіцяно, и що то не буде кривдою для Владики Орлавського, сли всі уніяти стоятимуть підъ властью свого Владики, такъ якъ стояли доки були православними. Владика Орлавський може всіхъ латинниківъ такъ якъ давніще підъ жезломъ держати²⁾.

Нїхто однакомъ такъ ревню, а разомъ такъ розсудно не займався справою свободи церкви русько-уніяцької якъ гнатъ Володзько прокураторъ єнеральний чина св. Василя. Той учений и правдолюбивий мужъ не жалувавъ ані праці ані заходу, щоби загрожене суття епархї мункачівської и самостайність її ратувати. Въ тімъ згляді відносився вінъ кілька разівъ до Нунція римського у Відни, переписувався въ справі канонизації Єпископства зъ канцлеромъ тої нунціатури, зъ другими високими достойниками въ Римі зъ Кардиналомъ - протекторомъ, и вплинувъ наконецъ черезъ миссионера одного на урядъ консисторїальний въ Римі. Братанецъ того миссионера представивъ цілу дотичну справу кардиналові Антонельому; Єпископъ Орлавський же Естергазій піславъ зъ своєї сторони реплику підперту 113 точками черезъ Нунція до двору цїсарського. Відъ того часу слїдивъ Володзько за кожнимъ крокомъ Естергазого; йому удалось перечитати письмо те Естергазого а зъ єго переконався вінъ що всі наведені тамъ точки не дуже важненькими були.

Володзько дізнався зъ цілої пересправи, що такъ Нунцій якъ и самъ Папа канонизації не противлятця, и що тому ділу лише Єпископъ Орлавський перешкоди ставлявъ. — Світлий и учений Василїанъ повишукувавъ и повитягавъ зъ архивівъ старі дотичні письма и документа щоби натягнені доводи и задавнені та спірні права и домаганки своїхъ суперниківъ по змозі старшини и справедливішими доводами відперти. Міжъ тими

¹⁾ Dabantur in civitate nostra Vienna Austriae die 30. Aprilis A. D. 1766. (Sitzungsberichte въ наведеній розпра. Грамота. IX.)

²⁾ Туйже Грамота X. „Episcopi Agrienses in populum lat. ritus qui Ruthenis mixti cohabitāt... plena jurisdictione fungerentur, Episcopus autem Munkacsiensis... in populo solum, qui unitus est et ritum graecum sequitur. consisteret... totaque Episcop. Munkacsiensis jurisdictione ordinaria unice ad ritum sui populum et ceterum restricta esset“.

письмами мало одно находитись, котре доводило, що закимъ ще Християнство по лат. обряду въ Угорщині розширилось віронсповіданне восточно-православие въ епархії Мункачівській вже давно процвітало¹⁾.

Ще 5 літь минуло, закимъ курія римська булею (зъ дня 19 Септ. 1771) канонизацію мункачівському епископству уділила, місточко Мункачъ до достоїнності столиці владичої, а церковъ тамошню до гідности церкви катедральної для Епископа-уніята піднесла. Руському Владиці уділивъ папа всі одзнаки, права и привилєї, якими Владика латинського обряду величаютьця.

Иванъ Брадачъ именованій въ 1767 р. черезъ Мелетого Ковача, Владику зъ Гроссъ-Вардеїну Епископомъ (20. Цвітня 1768, (висвячений монахъ чина св. Василя діставъ відъ цїсареві Марї Терези и відъ папи Клима XIV яко перший канонизований Епископъ Мункачівській потвержений.

(Дальше буде.)

¹⁾ Sitzungsberichte... въ наведеній розправі грамота XI и XII: „Existimarem utilissimum fore, producere documenta, quae probant, quod priusquam in Hungaria religio Christiana sit introducta in ritu latino. jam in ritu graeco exercitum suum habuit in partibus Dioecesis Munkacsiensis.“

На яке письмо монахъ-прокураторъ відкликуюця и чи тото письмо ще нині де находитьця незнаємо; неможъ однако судити, що вінъ въ порожню бочку гудівъ. Много дотичнихъ грамотъ, ще до теперъ не печатанихъ лежить ще въ порохахъ архивівъ угорськихъ. —

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

3. Все йде, а нічого не уїде,
Все б'є, а нікого не виб'є —
А прецінь єго вішають?

4. Лізу по желізу
На м'ясную гору,
Зъ деревлянимъ верхомъ?

(Одгадки в другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 40. ч.

1. Рибарі, риби и вода.
2. Мишъ, когутъ и кітка.

ВІСТІ.

—Товариство „Просвіта“ розпочне свої загальні збори (26 Падолиста) не, якъ ми доносили, о 3½ год. але зочно о 5. годниї вечеромъ.

—Така сама борба правописна, яка колись у Чехії и у Южнихъ Славьянъ тривала (пише Centralblatt für slav. Literatur и Bibliographie), така сама борба постала недавно у вищій Лузації поміжъ приклонниками старої а нової, справленої правописі. — Який кінець взяла воля у Чехії и южній Славьянщині, такий возьме и у Лужичанъ. Приклонники старої правописі уживають за ружжє неправду и клевету и мають по своїй стороні всіхъ дурненькихъ (die Einfältigen) зъ народу, правлючи їмъ, що поправлена правопись повалить религію — приклонники жъ нової правописі опирають ся на умьтності и правді и можъ проте добачати напередъ, що при сихъ и побіда останеть ся, тимъ певніше, що воля самі лишень по славьянськи пишуть та вистачають книжки и часописі. —

Чи у насъ не подібна дість ся?

Чужі люде цїнять нашихъ писателівъ українськихъ вище, чимъ які зъ насъ Галичавъ. И такъ переложивъ братъ-Сербинъ Ол. М. Рад. у літературно-науковімъ письмі сербськимъ „Вила“ (Русалка), у 24. ч. повістку нашого Марко-Вовчка „Максимъ Гримачъ“, а у 26 ч. того жъ другу: „Чумакъ“ (по серб. Кириджуїл). Незвісний переложивъ знову у 14. ч. Тараса Шевченка поезію: „Хустина“ (по серб. Рубац) а Fliegende Blätter, котрі въ початкомъ с. р. подавали переклади повістей Стороженка „Уси“ и „Голка“, подали теперъ у 1218 и 1219 ч. идилю П. Куліша: „Орися“ зъ иллюстраціями.

Въ Берліні стала відъ недавна виходити нова че бка часопись „Влапик“ підъ редакцією н. Фрича, чеського емигранта. Ся політична часопись єсть органомъ молоді Чехії и обороняючи самостійність кожного славьянського племені виступає проти паврусизмові. П. Фричъ висказавъ такожъ въ статті „At' žije Ukraina“ своє сердешне співчуття для безталанної України якъ и загаломъ для всіхъ Малорусинівъ, — за що їму велике спасибігъ! До єїго часу появилось 3 числа єї часописі; — дальше пересиланне „Влапик-а“ въ австрійську державу заборонене.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Руська: Въ Перербурві вийшовъ: „Збірникъ українськихъ пісень зъ голосомъ“, Николи Лисенка. 1868.

Російська: Стороженко списавъ на російськимъ язиці: „Заколдованый дубъ“

А. Булбасовъ видавъ після жерель историчню монографію „Кириллъ и Методій“.

Сербська: Вийшли: „Славенски разговори у главним славенскимъ језицима, руски, польки, чешки, бугарски и српско-хрватски (кирилицею и латинськимъ письмомъ.) Саставио Драгутин Томај Тумински. У Београду 1868“.

— „Црна пїест или смрт Михаїла М. Обреновича III-єрпског княза, У Земуну на пеліну господину 1868“.

Головні помічники при редакції: Е. Згарський, М. Косаць, Др В. Лукаковський, Ом. Партицький, Др К. Сушкевичъ.

Відповідає за редакцію: Иванъ Мията.

Зъ друкарні Ставропигійської.

ПРАВДА

ПИСЬМО наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го каждого місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнаго Дому,“ (Крамівська улица). Администрация підъ Ч. 411¹/₄

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Дальше.)

Всі троє взялися теперъ за свої убори, щобъ гарно пристроїтись; пані посадника поклавши на себе що найкращий шляфрочокъ, якъ мовляла, отласову мантилю, та очіпокъ зъ ріжноцвітними стрічками и шлярочками проходила по пишно по комнаті, то поглядала зъ усміхомъ у зеркало; панъ посадникъ одягнувшись у свій широкоюкожирний нефалдований сурдуть перебиравъ заодно у рукахъ старі свої рукавички, а Вонифатъ, що хотівъ бувъ такъ злетіти до панни Евдоки — вибігъ ще у городецъ, — твердивъ свої вірші на пам'ять, а щобъ и ему не явитись зъ порожніми руками, зайшовъ у цвітниць и зриваючи пахучі цвітки, силувався звити зъ їхъ гарну китицю. — Серце его ажъ застукотало відъ радості коли згадавъ вінъ, що нинішки зможе надивитися на свою дівчину, котра его зъ борщу обтирада, а зъ котрою відъ сеї щасливої хвилі годі було ему побачитись. „Усі цвітки зірву,“ говоривъ вінъ самъ до себе, „най и знає, що не жалую ій нічого въ світі,“ а вітгавъ посвочивъ у клубецъ цвітоцнай, присівъ, схопивъ жменею цілий сніпокъ зілля, и вже витгавъ его геть такъ зъ коріннямъ, коли та судьба нависла и ту зазірла свого вибранця и пустила лязъ разъ на нісь его роззюшену пчолу, — котра розуміється вжалла его немилосердно.

Вонифатъ скричавъ на весь голосъ, покинувъ цвітки, а наполохавъ и себе немало, а що найбільше то уже свою мамулю, котра не знала теперъ, чи зацитькувати розжаленого сина, чи не дати змогчись пухляні, яка въ одній хвилі побільшила заломаний носикъ одинака у кругленький поважний огірочокъ, и хто, знає, чи рішивъ бувъ би ся теперъ нашъ посадниковичъ показатися хочъ на улиці, коби сильна вода, залюбленого серця не

звеліла ему забути на те все та піти таки въ гостину до панства Пафнуцихъ.

Вибила п'ята година; панство посадники рушили зъ дому. Прийшовши у сіню Пафнуцихъ, вступивъ Вонифатъ на передъ зъ билетомъ, за нимъ поставилась кухарка зъ тацюю зъ дробомъ и зъ баранною, віттакъ пані посадника, а за сею панъ посадникъ, держучи въ рукахъ довгую сукню жінки, щобъ не повалилася въ поросі.

Такимъ несподіванимъ гостямъ виїшли обое сусіди и панна Евдокия зъ тіткою на зустріць. — Всі просили прибулихъ до покою; — но дарма. Пані посадника шарпнула ще свого одинака за полу, а той, зміркувавши волю своєї матери, отворивъ теперъ свій ротикъ и ставъ уже виголощувати въ честь соленизантки слова многа... я... лі..., коли пакостна судьба напустила въ ту саму хвилю величєнну муху такъ близько передъ губу декламатора, що сей и пірвавъ її непощадно разомъ зъ вдихомъ у горло, и закашлявшись надобре не тільки утявъ свою декламацию на другімъ уже слові, але розмахуючи руками и цеваливъ чвертку баранини лязъ разъ изъ таці на землю.

Всі поспішали на ратуноць побтеві, а пані посадника, не знаючи причини такого сильного кашлю, а дбаючи про здоровля свого одинака, подала ему скоренько напитися цилянну луку, котрого черезъ помилку зъ побіть столці бочки набрала була. Лугъ зробивъ своє діло; Вонифатъ прийшовъ до себе и хочъ чудно зачалася перша гостина панства посадниківъ у сусідівъ, то таки думно и швидко вступила пані посадника зъ родиною у світлицю. По широкихъ коровадахъ и по витанню зібранихъ гостей, ново-прибувші заняли свої місця. Пані посадника задля високости уряду своего мужа и значіння усіла на канпі, панъ посадникъ зайшовъ въ розговоръ зъ мужичками, — а Вонифатъ? Вонифатъ нашъ ставъ проти гарини паннамъ, паннамъ що радкомъ посідали підъ стіносо

и якъ звичайно за шибетаннямъ хихотались, та побачивши посадниковича змирились міжъ собою, та не знати відъ чого прикриваючи собі хуточками лица.

Небавкомъ стала молодіжъ забавлятися у ріжні гри; вся світлиця ходила відъ співань, бесідъ та сміхівъ. Лишъ Вонофатъви нашому не співати, ні веселитися; туга, любові, жаль и друге ще таке обгорнуло его молодече серце, и не давало ему ні пари зъ усть пустити, а очн его не гуляли по гарнихъ личкахъ молодихъ дівчатъ, а завязали таки на панні Евдокиї, що мовъ та зоря ясна затемнювала красою всіхъ своїхъ подружень. Вонофата мучила любовъ, тай годі.

Но однако жъ и ту судьба недобра пакостила его немало. Бувало, що ино зверне вінъ очн свої на панну Евдокию та стане въ її вдивлюватися, ажъ призабудеся, — а та судьба-пакосниця уже и підсуне ему замість Евдокиї, гідку її тітку, такъ, що здавалось усімъ, що вінъ нарокомъ за сею очима водить. И при забавахъ, до якихъ и Вонофата запрошено, виходило бідному завсїгди такъ, що або стара тітка коло его, або вінъ коло неї сидати мусівъ. При піжмуркахъ, у котрі грались паняночки, коли Вонофатъ бігавъ зъ завязаними очима, тітка найскорше давала ему шиймати себе, и найшпливше онову его ловила, а при судженню фантівъ випадало мовъ би на перекори, що Вонофатъ, замість гладького личка панни Евдокиї, мусівъ обсіпувати поцілунками таки поморщені губою стареї тітки. Кождий его поглядъ, примляине, усміхъ минавъ, на диво, завсїгди Евдокию, а потрафлявъ тітку, котра, рада зъ такої симпатії посадниковича, одвічала росуміть ся, на все то утисненнємъ руки, то надоптаннємъ на ногу, то поморгонь, то Богъ знає якимъ миленькимъ усміхомъ. Старій бо тітці и не першина була завляти свої любові, молодимъ хлопцямъ, а нашъ Вонофатъ умучений снємъ всімъ, ажуремъ та лихий уже на таку довгу нодачу, адумавъ теперъ по скінченні прі: удалитися далеко відъ гостей у який закутокъ, та обдумати певний спосібъ, якимъ би віддїкатися відъ нашої тітки, а здикитися до панни Евдокиї. Въ удащенню найдогідніше рєдумувати, то жъ и Вонофатъ нашъ удалився у другу комнату, а заглянувши у мупозву реаложистій фєтедь, поскоривъ сюди, щобъ сховатися у ширекій свій комміръ, тижко приадуватися.

Но горе! судьба підставила и ту ему свою неженливу; бо лєдє пованився вінъ необачний цілою вагою на арісле, ажъ те, старєнне собі, и роскипалось тама підъ нимъ, та ровтовило собою на добавокъ спору олаштину зъ змєникомъ, ко-

того панъ Пафунцій уживавъ на ліки для това-рици, та безпечно у такому мупочку поставивъ бувъ.

Пахоці надобрі розляглись теперъ по всімъ усюдамъ, а Вонофатъ нашъ мусівъ не лишень відложити своє думаннє на другий часъ, але ще и слухати дотепя та вигадки веселихъ дівчатъ, котрі на перекори ему поміжъ собою шибетали, що придибашка ся сталась ему за горячими любовними заявами передъ гідкою тіткою.

Якъ уже попередъ казали ми, то Вонофатъ, вибираючись на имъанини, не ївъ зъ радощей черезъ цілий день нічого; довго навіть не відзнався у его той голодъ, придавлений солодкими гадками про Евдокию; но коли и въ Вонофата було крімъ душі тіло, та жъ у ему зароручивъ небавомъ охота попоїсти. Солодкі гадки любовні вилітали зъ его серця одна по другій, турання его про милу панну Евдокию блїдли передъ голодомъ, якъ та зоря на заранню передъ сонцемъ, гуморъ нашого посадниковича до сихъ поръ веселий та добрий змінявся на сумнолихий, а коли уставлено стїлъ до підвечїрку, озвався голодъ такъ сильно у его, що, коби не гости, Вонофатъ бувъ би покривнувъ може: «давайте їсти!»

Однакъ Вонофатъ пішовъ ще передъ тимъ до голови по розумъ, а сей и поравівъ ему, закимъ принесуть їдо, вийти снємъ часомъ на хвильку на двіръ, віддихнути свіжимъ воздухомъ, та такимъ побитємъ розігнати гадки захлїбъ несуншїи. Такъ міркуючи вийшовъ Вонофатъ до снєрї, похиливъ задуманий долі голову, а судьба, що тільки разівъ уже доскудила ему, завела его теперъ, щобъ нагородити своєму вибраному за всі прикри доскулення свої, прєсто у комору, — що отворомъ стояла, та переповнена була всякимъ їдомъ та цєнитками.

Зразу недовірявъ собі Вонофатъ, чи на снє, чи у снє ему тама нагода лучилась; вінъ важивъ навіть у своїмъ розумі, чи вступити ему у чужу комору; но голодъ а вїттакъ практичність, котра по батьку ему дісталась, перемогли всі снрупули скоро, їдо примидилося до его, а вуджена ковбєса прємовила такъ тепло до серця, що забувши въ тій хвилі навіть за панну Евдокию, Вонофатъ нашъ сплюнувъ, оглянувся позадь себе, та поскєчивъ таки у комору, приперши за собою дєвери, котрі небавкомъ хтось и на ключъ зачинивъ.

Незнакомість місця, темнота и зачиненнє дєрей зразу ватрївошили посадниковича, но по малу освєівся вінъ зо всімъ тимъ, а вїттакъ и ноступивъ пару врожківъ на передъ, прєстакнувъ руки и ставъ глїдїти за ковбєсою, котру вже передъ снємъ завважавъ бувъ у коморі. — За хвильку мали звернитися всі его голодні бажаннє, вінъ нусавъ

івъ уже у думці смачненьку вуджону ковбасу, коли отъ! замість сеї якась лиха наднесла ему підъ руки чоловічу постать, що сильно обнявши его за шию, зложила на повислі его губи гарячий поцілуї.

Вонифать скаменівъ зъ передяку и ажъ по хвилі стямившись змїркувавъ вінъ неробачий, що постать, котра его прижала до грудей, була.... не-нависна тітка!

„Ахъ! віщувало міні мое неповинне серце, дорогий Вонифате! що ти за мною сюди прий-дешъ“, озвалася вона солоденько и зачинила Вонифатови уста ще другимъ поцілункомъ.

— „Пані!“ покрикнувъ затрівожений поса-дниковичъ „Пані!“....

„Такъ серденько! такъ голубе мій сизокри-ляй, знаю я, що ти пропадаєшъ, що ти побива-єшъ ся за мною, бо и мое серце не зъ леду, бо и у ему вигрїлась така сильна любовъ идъ тобі, що....“

— „Пані! що говорите?“ перебивъ її наля-каний Вонифать.

„Що? ти не віришъ мнї? о! я тобі щирю правду кажу, мовъ на св. сповїди, правду ясну, якъ сонце, а коли не назала я нікому досї, то тобі голубе, скажу, що люблю! люблю, я... лю-блю тебе!“ и поцілувала зновъ посадниковича.

— „Пані! позвольте хочъ слово....“

„Нї! ані слова! бо я твої гадки и думки від-гадую, я тебе досить пізнала уже и не кліть мене. більшъ панею, а кажи міні ти!... ти моя....“

— „Пані! я глядавъ за....“ покликнувъ знову Вонифать.

„За мною! знаю, — знаю, я знайшовъ ось мене!“

— „То помилка, пані! я за....“

„Що помилка?“ щебетала далїй тітка: „мое серце незводить мене ніколи, ти за мною шукавъ!“

— „Нї! за ковбасою, пані!“

„Ахъ, Господи! якъ же ти гарно відмовляєшъ ся, а звідки тобі таке до голови приплило?“

— „Пані! я за васъ навіть и не гадавъ!“ за-репетувавъ знову Вонифать.

„Правда! ми лишень здужавмо вірно любити, а мушци на словахъ мнїші, а на думкахъ мнїші; но ти, мій голубе! ти не маєшъ лишень смїлости сповїсти міні свою любовъ, котра нинїшнього дня при забаві перебивалася на лицю твоїмъ; знаю я що то несмїлость може! ти ще молодий, те и не знаєшъ норівівъ злихъ мужчикъ; сїдай же теперъ коло мене и будь для мене щирий! Видишъ, хочъ мнїше пристойть ту зъ тобою бути, однакъ жь посвячуюсь для тебе, бо люблю тебе несповіджено; заховайся протє супочїмне, а заавимо обічашу взаїмну, щирю любовъ.“

Вонифать хотївъ щось одповісти нависній тітці, однакъ у тїй самїй хвилі засвирївъ его на-бримїлий носякъ такъ сильнo, що замість прого-ворити, пчихнувъ на ціле горло.

„А най же тебе....“ крикнула гнївнo затриво-жена тітка „бачъ якого лиха накоївъ ти, небавомъ гетовъ злетїтись сюди цілий дїмъ; ое! хто жь ви-дївъ підъ таку хвилю такъ голоснo пчихати!“

— „Перепрашаю, дуже перепрашаю!“ одві-тивъ Вонифать.

„Отъ неказала я, що цілий дїмъ зворушить тимъ пчиханнемъ, а то вже хтось и иде сюди зъ світломъ“, проказала наполохана тітка та и тру-нула свого любого у куточокъ за дрери, звелївши ему тихо справуватись, доки ціла заверюха не пе-ремине. Вонифать шурнувъ навіть скоренько за дрери, и волївъ усїсти на мїшку зъ мукою, якъ щобъ мала дїзнатися его мати або и ціле місточко за его тайні сходини зъ старою гидкою тіткою. — Ся и стрїбнула скоро зъ комори, обїцявши по якїмсь часї випустити свого милого на волю, а той відотхнувши трохи свобіднище ставъ теперъ на ново глядїти за ковбасою, по котру судьба его сюди завела була. Но ся недобра загадала и ту надъ біднимъ посадниковичомъ посмїятися, бо ледве що укусивъ вінъ спорий кусень тої ковбаси, а вже и мусївъ її, виплювати, бо сира була. Вонифать ажъ пїнївся відъ злости; на разї хотївъ вінъ по-перевертати усе въ доморї, а вїтгаць тутєнї відиромъ; но перекипївши, повалився знову на мїшокъ зъ мукою, а люба тітка випустила его небавомъ на волю зъ темної вїязниці.

Не подякувавши навіть своїй освободїтельці, влетївъ теперъ обмучений нашъ Вонифать; чимъ скорше до покою, щоби за свою кривду старєбити все, що по его думці поставили панство Цацуцїї гостямъ на лїдвечїрокъ; но горе!... у покою заставъ вінъ уже порожний стїль, а лишень слуги заходи-лись, щобъ спратнути порожні склянки та тарїлки.

А що діялось у світлицї за той часъ?

Підъ весь той часъ думала панї посадникова що найкращї думки набудуцину. Сидючи заїдломъ поручъ свого мужа турала вона про ту веселу хвилю, коли яко сваха панства Цацуцїїхъ ввасде вона до весільного обїду и тішити-мєть ся своєю невісткою, кирасною Евдокією. Не бачучи при столї свого одинальчика, думала вона, що сей до-тепний, якъ мовляла, завжди на вигадка, покерн-стувався свобідною відъ забави хвилею, та побїгъ домївъ, щобъ вигадати для дївчатъ яку гарну за-бавку, та-развеселити жею по лїдвечїрну ціле го-варїство. Ще сидїла вона у сихъ золотихъ дум-кахъ, коли и дійсно любий її одинальчикъ вбїгъ

скоренько до комнати, и обмучений увесь приоста- новився якъ разъ на самій середині хати. Узрівши таке и зрадовавшись немало дотепністю сина, по- скорила пані посадникова, спішно до его, и стала уже випитувати въ него яку штучку думав вінъ передъ гістьми, викинути, коли сей, почервонівши відъ злости и майже крізь слези покрикнувъ силь- нимъ здоровимъ голосомъ: „істи!“

Гості, котрі думали собі зразу, що Вонифатъ станувши по середині хати, стане імъ що небудь снівати, або декламувати, коли учули розпучливе слово: „істи!“ ажъ зайшлися відъ сміху, а панни а міжъ ними навіть и тітка, не можучи уже довше дивитись на дурниенкого Вонифата, стали и вино- ситись одна по другій зъ світлиці. Однакжъ се ще більше розлютило голодного посадниковича. Не думаючи богато, розъярений гнівомъ вирвався вінъ зъ об'ятій своєї цікавої мамуні, поскочивъ до стола, схопивъ тарелку и вдаривъ нею що сила объ землю. Лихо хотіло, що кусничокъ долетівъ навіть до уходячої тітки и потрапивъ її у руку, но закимв гості здужали стямитись зъ несподіванки поскочивъ нашъ Вонифатъ зъ плачемъ и крикомъ до дверей и на чудо всімъ, наживавъ цілому до- мові Пафнуцихъ п'ятами.

(Конецъ буде.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА въ прикладі до сѣгочасности.

(Написавъ И. Печуй.)

(Далше.)

Ця баллада трохи не до словечка підперає слова Кониського объ уніяцькихъ понахъ, передъ котрими люде падали навколішки, котрі дерли зъ людей греші, а найбільше за треби по благоче- стию, чи по православию. Не можна не згодитись зъ заміткою п. Куліна до цієї баллади¹⁾, що въ ній обмалёванъ тогочасній станъ православного народа и уніяцько-польськихъ попівъ, „тихъ навмниківъ, а не пастирівъ“, котрі задля користи приймали унію и, якъ поводитця зъ перевертнями, давили свій народъ, признаючи ёго схизматичнимъ, грабували, дерли, якъ тільки мога, дивились на ёго тимъ ви- сокимъ, гордимъ, шляхецько-взуицькимъ поглядомъ, хотрий вони приймали відъ ксєндзівъ. Ті земні по- кломи, те надання навколішки, випитування на сповіді про сторонні, мирські интєреси, те ля- кання простого народа несломъ, дідьками, та нена- висть и зависть простому мужикові, — все то пахне

¹⁾ Записки о южн. Руси. ч. II. Лист. 83.

духомъ взуицькимъ, тхне й дигіе польско-ксєн- дзєвськимъ ладаномъ. А велика ненависть народа до духовенства виявлена въ баладі, пімста страш- ною божою карою, такі вирази якъ: „ставъ піпъ бородатий, мовъ той чортъ рогатий“, виявляють намъ, що именно уніяцьке духовенство зъ самого початку підняло народъ проти себе, якъ проти са- самозванного, чужого, противного народові...

Давня то річъ! але послідъ її свіжий и до сѣго часу. И до сѣго часу зоставця въ народіві такий самий поглядъ на духовенство, теперъ уже православне; бо давні прислів'я, приказки, пісні, балади й до сѣго часу живуть въ народі, а зъ ними живе й поглядъ. Счезла унія, але духовен- ство уніяцьке тільки перевернулось зновъ въ пра- вославне и вдержало свої звичаї, свій шляхецький поглядъ на народъ, наділило ними навіть и право- славне духовенство. Теперъ все наше українське духовенство найбільше повиходило зъ простихъ, сільськихъ людей, але воно теперъ обжилося, трохи забагатіло, просвітилося и почало ставити себе трохи аристократично до простого народа.

Теперішні наші матушки, вчені въ пан- сионахъ и невчені, давно поскидали народні пар- чеві очіпки, намітки, кунтуші и другі національні убрання, а зъ убраннямъ позабувались и поперед- нєї простоти въ обходженню зъ людьми. Молоді понаді мають теперъ за велике „pouvais t'ou“, по- сидіти, побалакати зъ сільськими молодичами, прий- мати їхъ гістьми, ходити до їхъ въ гості, якъ ро- били ще їхъ матері. За матушками потяглися и молоді батюшки, обходячись зъ людьми звисока, по-панський, а не по братерський, цураючись їхъ простихъ обідівъ, бесідъ, їхъ хліба-соли, роз- мови зъ ними простої, рівної, на їхъ простій мові. Разомъ зъ просвітою, зъ наукою почала ширитись міжъ українськимъ духовенствомъ не народня укра- їнська мова, а язикъ науковий школьний, на ко- трому вони вчилися въ школахъ. Въ домахъ пра- вославнихъ українськихъ священниківъ сім'я заго- моніла по великоруський, а на Підлісію и въ Гали- чині уніяцьке духовенство підманене Польщою давно забуло народню українську мову и не роз- мовляло ниче, якъ тільки по-польське. Польська мова не вишла зъ моди и досі навіть въ сім'яхъ пра- вославнихъ священниківъ на Волині й на Подолі!! Така зміна въ нашому духовенстві дуже пошко- дила ёму передъ народомъ, бо зъ нею разомъ за- велися панські звичаї, аристократичні стосунки до народа и аристократична мова дуже відріжняюча духовенство відъ простого народа, якъ ніби відъ чужого. А мова має більше значности, яї жъ якъ думають звичайно у насъ! Инча мова, не народня

ставить чоловіка дальші відь народа, а найбільше мова, котру самъ народъ вважає не за просту, а за панську. У насъ нехай хочъ би й мужикъ цвенькине по польскій, або хто заштокає по великоруській (такого мужика я зъ роду небачивъ, щобъ штокавъ по великоруській), то вже й скажуть, що вінъ говорить по панській, и назвуть ёго якъ не паномъ, то панськимъ прихвостнємъ, або ще й краще! Щобъ річъ наша дійшла до розуміння, нехай хто уявить собі, що наприк. въ Сербіи завелось бъ духовенство, котре заговорило бъ зъ народомъ по чеській, по польскій, або якъ ниче! Якъ би воно здавалося народові! Або якъ би въ Великороссіи загомонило духовенство до народа по українській, або по польскій, по чеській! Якого бъ тамъ росколу одчахнулося зъ разу!! А нашъ народъ чимъ же поганьший відь другихъ людей на світі? Вінъ ще не такъ побитий, якъ на Білорусі, де народъ звикъ до всякого чуда, мовчатиме и не промовить й слова. Объ нашихъ и галицькихъ просвіченихъ людяхъ я не говорю й слова; ті вже оговтались, звикли до всього. Тимъ ніщо не буде чудно! тимъ байдуже! Але народові буде здаватись всяка зміна зовсімъ иначе.

Такъ то наукова просвіта, зміна звичаївъ, матеріальний захитокъ конечно тільки въ рівні зъ народомъ сільскимъ, нича, народня великоруська або польська мова въ духовенстві — поставила ёго въ одинъ рядъ зъ панами, додавши ёму аристократизму нелюдського задля нашого народа. А була панщанна повинність одбувати роботу на церковному полі ще більше розкоренила въ народі непривітний поглядъ на духовенство. На Україні почувте часто, що народъ дуже прихильця до старихъ священниківъ. Молоді кажуть, що черка має велику ролю. Чарка — чаркою. Але запевно відомо, що старі священники не відріжняюцца відь народа навіть мовою, простіці, доступиці для народа, не мають панськихъ закарлючонъ дуже гдкихъ задля народа.

Зъ такимъ аристократизмомъ, заведеннямъ у насъ міжъ духовенствомъ, при такому свіжому сліду церковної панщини и до сёго часу позоставались де-які збори зъ народа. Ще й досі не вивелось у насъ рокове, — линування¹⁾. Правда, молоді матушки соромляцца йти прохати по селу; звичай цей виводниця, — але вінъ бувъ недавно, а нужда и теперъ хочъ кого навчить коржі зъ макомъ істи, якъ кажуть. Окромн того ходження по

селу зъ хрестомъ, зъ кропиломъ, зъ молитвою, плати за треби, за подавінше, за жорогви и инч. — все те здаецця небагатому чоловікові здирствомъ при подушиємъ, при податяхъ, постояхъ. Запевне відомо такоже, що де-які станови, справники и другі чини близькі до народа, — самі Поляки, нетерплячі православного духовенства, підіймали народъ проти ёго за плату за треби. Все те зібралось до купи и розвило поглядъ не дуже вигідний для духовенства, о чімъ ёму бъ треба погадати немало, взявши голову въ обидві руки... Ё пісні въ народі про попівъ, попадъ, дяківъ, паламарівъ, немаючі місця въ друкованні, де надъ ними глузує народъ¹⁾. А чи то жъ не доказъ тому, що народъ не має доволі моральної поваги здержуючої вольний, сміливий рухъ творчества?

Про чорне духовенство міжъ ниродомъ склалася така жъ не добра репутація. Не почувачи въ собі нахильности й потягу до аскетизму, народъ сміливо судить недостатчу монашества. Не вважаючи на чорну ризу, якъ на несхибну умову потрібну для вічнїго життя, народъ злучає зъ нею недоладні моральні приклади. Вічна злоба — до гроба, чорна душа, не промахъ въ ділахъ цёго суєтного світа, — все те якось злучилось зъ чернечою, чорною рисою въ думці народа. Поважачи дуже монастирі, святі церкви, кївські пещері, народъ не дає великої поваги монахамъ, що не дають промахи. Українські дівчата співають не одну таку пісню:

„Прийшовъ чернець до черниці,
А въ черниці вечеряці...
Добри-вечіръ черничко!
Добри-вечіръ сестричко!“

Про вище духовенство въ золотихъ митрахъ народъ тямить дуже мало. Не дурно склалось таке чудне оповідання баби, котра розказувала, якъ бачила въ Кїві, въ Лаврі, митрополита. Середъ церкви, ніби казала баба, сиділа митрополитова жінка напнута білою наміткою (въ білому клобуці). Господи! яка хороша, якъ хороше вбрана въ стрічки та дукачі (ордери). А коло неї ходить митрополитъ такий здоровий та патлатий! та все кадить до неї, та вуркоче, якъ той голубъ коло голубки (протодняконъ). Може бути, що це неправдива приказка народня, а складка-нісенітниця якогось підпанка, глузуючого надъ простимъ народомъ. Такихъ складокъ ляхівського походження дуже багато ходить міжъ вченими та панами на Україні.

(Дальше буде.)

¹⁾ Линують на Україні звичайне матушки, разъ або два въ годъ об'їжджаючи хати и збираючи панню, борошно, хлібъ, шпешницю, зелень... Въ просвітою цей звичай виводця...

¹⁾ Ой слаба, слаба, либомъ я умру!
Підіть впродіть вона и дяка,
Нехай же я роспинуся тай за животомъ и т. д.

МУСИҠВА ПІСНЯ.

НАДЪ ЧЕРВОННИМЪ МОРЕМЪ.*)

(Втѣки, голова XV.)

- 1 Заспіваю Господеві,
Славно бо прославивсь:
Коні вінъ изъ іздецами
Поввергавъ у море.
- 2 Моя сила моя й пісня —
Господь, мій заступникъ,
Вінъ мій Бігъ, ёго співати,
Восхваляти буду, —
Бігъ батьківъ моїхъ, — до неба
Вознесу—прославлю.
- 3 Бігъ вінъ брані и руїни,
На имъя Єгова.
- 4 Хвараона зъ ёго військомъ
Вкинувъ вінъ у море,
У червоне море вкинувъ
Зъ ёго отаманьямъ.
- 5 И пожерла їхъ пучина,
Пійшли на дно камнемъ.
- 6 Господи, твоя правиця
Широко простерлась;
Права рука твоя, Боже,
Борогівъ побила.
- 7 И величьямъ переваги
Стеръ еси противникъ;
Пославъ гнівъ свій — и пожеръ їхъ,
Якъ огонь бидаламъ.
- 8 Подувъ зъ нїздеръ буйнимъ вітромъ —
Води розступились;
Мовъ стїна, загусли хвилі
На Червономъ морі.
- 9 Рече ворогъ: „Уженуся,
Наздожену въ полі,
Попаю собі здобичъ,
Удовольню душу;
Вихоплю меча изъ піхви,
До ноги всіхъ витну.“
- 10 Ти повіявъ буйнимъ вітромъ —
Окрило їхъ море;
Мовъ те ѓливо втонули
У глибокихъ водахъ.

*) Подаямо дві пісні съ перекладу Библиї, зробленого на Україні, — щобъ прислухатись, що казатимуть наші патріоти священники: чи такъ, якъ оце печатаємо, стихотворнимъ складомъ повити сі високі пісні въ Библиї, печатавши її вповні, чи переложити їхъ тоді прозою.

Редакція.

- 11 Хто рівенъ тобі, нашъ Боже,
Міжъ тими богами?
Хто такъ славенъ святощами,
Страшенъ у повазі,
И великими дивами
Несказанно дивенъ?
Простягнувъ еси правицю —
Іхъ земля пожерла;
- 13 Визволивъ народъ зъ неволі
Правдою своєю,
И ведешъ ёго потужно
У землю святую.
- 14 Рознеслась трівога всюди:
Сумно Хвилястимцямъ,
- 15 Обнявъ страхъ Єдомськихъ дуківъ,
Трусцяця Моавські,
Всі Хананські недовірки
Наче віскъ потали.
- 16 Поки твій народъ проходивъ
Черезъ їхъ осади,
Поки, Господи, проходивъ
Твій народъ спасенний, —
Обгортавъ їхъ страхъ и трепеть,
Рушити не сміли;
Підъ правицею твоєю
Мовъ покаменіли.
- 17 И зведешъ народъ свій, Боже,
На ті гори любі,
Де зайнявъ ти займанщину
Підъ своєю святиню.
И оселишъ народъ вірний
Навкруги святині,
Що поставишъ міжъ горами
Своїми руками.

Царствуй, Боже нашъ великий,
Во віки и віки.

ПЕРЕДСМЕРТНЯ ПІСНЯ МУСИҠВА.

(Законъ понівзений, голова XXXII.)

- 1 Приникни, небо,
До мого слова;
Ой слухай, земле,
Я возглаголю.
- 2 Дощемъ полещця
Моя наука,
Падуть росою
Мої глаголи.
Покропить дощикъ
Ранню травцю,

- Изросять роси
Зелó и древо.
- 3 Бо призову я
Имя Господне,
Вслаблю величчя
Нашого Бога.
- 4 Вінъ — скéля наша,
Вёршене діло;
Его дороги —
Наші закони.
Щара вінъ правда,
Нема въ нímъ кривди;
Вірна зарука,
Нема въ нímъ хибц.
- 5 Ви жъ померзли,
Ви розопсіли;
Мовъ чужі діти,
Себе звертіли.
- 6 Чи того жъ хоче
Господь відъ тебе,
Люде безумний
Нáроде темний?
Вінъ же твій батько,
Рідний отець твій;
Вінъ тебе зъ-малку
Собі зголубивъ.
- 7 Споглянь очима
У давні давна,
Послухай слухомъ
Зъ роду до роду.
Носпитай въ батька —
Вінъ тобі скаже,
Въ старого діда —
Ясно зъясує.
- 8 Пороздававъ Бігъ
Людямъ займища,
Поосаджувавъ
Чадъ Одамовихъ,
Поклавъ гряниці
Міжъ народами
Лічбою синівъ
Израїлевихъ;
- 9 Собі жъ виділивъ
Народъ єдиний —
Зайнявъ Якова
Собі въ займище.
- 10 Знайшовъ ёго Бігъ
Въ дикому полі,
У широкому
Степу-пустині;
Водивъ вінъ ёго,
Навчавъ вінъ ёго,
Берігъ вінъ ёго,
Мовъ ока свого.
- 11 Якъ орелъ собі
Гніздо звиває,
По-надъ дітками
Кругомъ літає;
Якъ орелъ крила
Держить широко,
Дітокъ на крилахъ
Носить високо:
- 12 Такъ Господь одинъ
Скрізь водивъ ёго,
Не було въ ёго
Бога иншого.
- 13 На високостяхъ
Осадивъ ёго;
Родющимъ зерномъ
Годувавъ ёго;
Медъ изъ каменя
Дававъ смоктати,
Добру олію —
Зъ скéлі цідити.
- 14 Дарувавъ ёму
Масло зъ товару,
Зъ овець молоко,
Жиръ изъ агнѣтокъ;
Дававъ барани
„Хлібні“ Васанські,
А съ козлять — самі
Почки „пшенишні“.
Напувавъ ёго
Червонимъ виномъ,
Чистою кровью
Виноградною.
- 15 Та вгодувався
Надто бшурумъ,*
Зъ жиру брикався,
Тукомъ залився;
Забувъ Господа,
Що стварає ёго,
Занедбавъ скéлю
Спасення свого.
- 16 Завдавъ Богові
Жалю богами,
Гнівивъ Господа
Огидливими.
- 17 Не Богу служивъ,
А идоліві:
Дававъ „посвяти“
Богамъ недавнімъ,

*) Израїль.

- Що не знаю їх
У давні часи,
И батьки ваші
Не боялись їх.
- 18 Зanedбавъ вси
Кам'яну Скелю,
Знехтувавъ Бога
Сотверителя.
- 19 Вбачивши Господь —
Одвернувъ лице
Відъ синівъ своїхъ
И дочокъ своїхъ.
- 20 И рече Господь:
„Закриюсь відъ нихъ,
Підожду кінця
Сихъ перéвертнівъ,
Сёго нáроду
Безувірного.
- 21 Великий мій жалъ
Черезъ тихъ богівъ;
У саме серце
Мене вражено,
Що віру мою
Изневажено;
А ще більшого
Я жаю завдавъ
Тому людові
Невіжённому:
Підверну ёго
Підъ безбожниківъ,
Уражу ёму
Серце глибоко!
- 22 Гнівъ мій полом'яєть палає,
До дна пекла тліє,
Вигублю я все твóриво,
Огнемъ гори зрушу.
- 23 Обгорну людей бiдами,
Засиплю стрiлами.
- 24 И палитиме їхъ голодъ,
И жертиме згага;
Нагодую ними звіря;
Нашлю ядъ гадючий.
- 25 Ихъ юнацтво й парубоцтво
Гинутиме въ полі,
А дiвчатка, немовлятка
И дiди — въ господi.
- 36 Рiзно васъ порозсипаю,
Въ хирявнiхъ приплодомъ, —
И нiгдiя ваше велике
Зникне мiжъ народомъ.
- 27 Такъ я думавъ — и вчинивъ би,
Одного боявся:

- Щобъ моїмъ гнiвомъ невірний
Народъ не втiшався;
Щобъ не славивъ: „То не Божа
„Всемогуща сила,
„То моя рука потужна
„Дива наробила!“
- 28 Бо народъ сей не шукає
Доброї поради,
И нема людей розумнихъ
У ёго въ громадi.
- 29 Ой коли бъ вони великі
Речi змiркували!
Иншi бъ ради радували,
Про кiнець свiй дбали.
- 30 Якъ би тисячу погнала
Людина єдина,
Або двохъ десять тисячъ
На войнi побиле,
Колi бъ Бiгъ, недвижна скеля,
Въ бiдi їхъ не кидавъ,
И Господь, заступникъ певний,
Ворогамъ не видавъ?
- 31 Бо їхъ скеля не така,
Якъ наша святая, —
Самi вони те вбачають,
Самi добре знають.
- 32 Виноградъ їхъ процвітає
На поляхъ Содомськихъ;
Его корiнь коренниця
По садахъ Гоморськихъ;
И важкi ёго грони
Висять жовчи повнi;
Гiркi ягоди въ тихъ гронахъ,
У роскiшнихъ, повнихъ.
- 33 Вони вина наливають —
Ядомъ заправляють,
Щирнiхъ ядомъ отрутою,
Драконською кров'ю.
- 34 Чи не въ мене жъ надъ сiяєть родомъ
Лежить вирокъ тайний,
Запечатаний печаттю
Зъ моїми скарбiми?
- 35 Минi мститися, карати
Й щастямъ дарувати,
Не загавця хвилиною —
Iхъ лиха година.“
- 36 Господь буде судомъ правитъ
Свiй народъ судити,
Жалкуватиме згадавши,
Що се ёго дiти.
Iхъ оружя сила зникла,

- Згнула вугуга.
 А відъ споминокъ про славу
 На серденьку туга.
 И промовить: „Де жъ ті скелі,
 Ті боги дівались,
 Що відъ нихъ ви собі долі,
 Щастя сподівались?
 38 Що ідали зъ вашихъ жертвъ
 „Посвятне“ м'ясиво,
 Що пивали у „приносі“
 Виноградне „пиво“?
 Нехай встануть изъ руїни
 Вамъ на допомогу,
 Нехай здіймуть зъ серця тугу,
 Изъ души тривогу!
 39 Ото жъ знайте й розумійте:
 Я вь світі єдиний;
 Нема Бога опрїчъ мене,
 Ні святої сили.
 Я вбиваю й оживляю,
 Раню и сцїляю;
 Мойму гнїву нема впину,
 Милосердю — краю.
 40 На землі піднявши руку,
 До неба сягаю,
 И глаголю: „Во вікъ віка
 Живу, невміраю!“
 41 Якъ я вигострю блискучий
 На мої присуди, —
 Горе, горе вамъ, ледачі,
 Беззаконні люди!
 42 Мої стріли вгьюця кровью,
 Тїла мечъ нажреця.
 Кровью вбитихъ, тіломъ бранцівъ
 Втішу яре серце.“
 43 Веселїтеся, язичі:
 Божі ви народи.
 За раби свої вінъ мстився,
 За їхъ кровъ, за шкоди.
 Відомщеннямъ вінъ палає,
 Зрадниківъ карає;
 Свою землю и народъ свій
 На-вікъ очищає.

Пр. Кінець переложено такъ, якъ зрозумївъ його Гердеръ (Vom Geist der hebräischen Poesie.)

— 000 —

Дещо за поселенне угорської України Русинами и за унію церкви православної угорськихъ Русинівъ зъ Римомъ.

(Написавъ Ульянъ Ц. зъ Відню.)

(Дальше и конецъ.)

Хочемо ще кількома словами станъ и долю угорсько-руського духовенства уніяцького начертати.

Хочъ свободи и автономїи церкви руської при приняттї унії римської (1689), були загарантовані и хочъ Авхеннскопъ-примась Липпай наказувавъ, щоби дідичі уніяцького священника на рівні зъ латинськимъ мали, не зважа на те, діждалось угорсько-руське духовенство такого переслідування и пониження, яке закарпатні Русини за часівъ Бродовича поносити мусїли. Священниківъ руськихъ уважали панн-шляхтичі за своїхъ підданихъ, и присилювали їхъ або самі, або черезъ своїхъ урядниківъ не лише до робіть и до всіхъ тягарівъ панщини, але втручали їхъ неравъ самовольно безъ відомости Владикъ до в'язниць, карали їхъ тілесними и грошовими карами и наносили на духовенство, а навіть и на річи церковні всілякі зневаги и халеби. Якъ відомо не давнїло крѣпацтво люду селського нїгде такъ дуже, якъ вь Угорщині, а при заколотахъ, які при кінци віку 17-го Угорщиною колотили, сталось и такъ, що розбуяла шляхта при огиднімъ обходженню лат. духовенства зъ Русинами, котрі свого обряду покидались не хотїли, яро крѣпацьке нарештѣ и на духовенство руське розтягнула.

Папа римський дізнавшися за таке, наклонивъ посередкомъ кардинала Коллонича цїсаря Леопольда I. до увагленнїя жалобъ руськихъ уніятивъ и до усуненнїя подібнихъ зневагъ и кривдъ, які Русини-католики зносити мусїли. Цїсарь виповинивъ свій королевський обов'язокъ и видавъ Русинамъ-унїятамъ привилей, котримъ вінъ права и свободи церкви угорсько-руської на завше забезпечити старався.¹⁾

„Церкви и священники руські“, — жадає цїсарь вь дотичній грамоті, — „мають всіхъ правъ и свободъ уживати, які церквамъ и священникамъ лат. обряду принадлежать. Відъ дня оголошеннїя вселюдного настоячого диплому не позволяється нікому, якого би вінъ стану и уряду не бувъ, и найменшої свободи церкви уніяцької нарушити, безъ ріжницї, чи тоті права и свободи Русинамъ

¹⁾ Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 23 mensis Augusti A. D. 1692. (Sitzungsberichte вь навед. розправі, грамота VI.)

після каноничних приписів, чи внаслідок спеціальних панських або княжих привілеїв наданих. Хто тої волі царській не виконуватиме, той підпадає карі, котра за подібну провинну против церкви лат. обряда приписується. Шляхтичі-поміщики, котрі жалуються, що через внімку тих кавалків землі з підданства, на котрих церкви і монастирі будуються, їх доходи уменшаються; мають по своєму розумові за удобренням руського Владики і відповідно до числа душ кожного міста або села, сям тільки землі і на таких місцях відділяти, нілько и де для випосаження церковей, шкіл, священників і двитарів потреба буде. Се право истнує и тоді, коли би пани-дідичі його виконати не хотіли, а згадані кусні землі суть вже ipso facto силою сего привілея від всіляких крпацьких обов'язків и від панщини вільні. В таких разі тратять дотичні пани-дідичі право презентації на так довгий час, доки не виконять приписів каноничного права. Сини правого ложа руських священників не можуть бути яко діти вільних людей до крпацтва прислонувані, а наколи таке де справді сталось, мають бути зарав на волю пущені, виявши сих, котрі надбавши мужицьких, панщині підлягаючих земель, тої свободи позбулися. Тими свободами хіснуватимуться однако ж тільки уняти, а не обіймає сей привілей тако ж не-унятів, православних. Наконєць волить собі царь, яко апостолський король Урорцини, щоби Русини по змозі не свої, а латинські свята святкували; деякі важніші свята церкви восточної вільно імь лишь за призволомь свого Владики святкувати, в котрим разі пани до роботи примушувати їх не сміють. Безь волі Владки казується тако ж церкви ставляти, и закладати нові приходи.

Сей дипломь царський був оповіщений на всіх єнеральних конгрегаціях и у всіх комитатах, в котрих тільки уняти находились.

Що могла однако ж помочи воля царська за котрою не стояла сила, а тільки кусень пергамену? Бутну своєю зледацілою шляхти розярив ще більш такий немочний наказ монархи. Гнет и зневага руського духовенства дійшла в початку 18-го віку до найвищого. За се пересвідчує нас друга грамота дана Карломь VI. в 1720 р. на оборону Русинів угорських. В тім письмі потверджує царь руському духовенству всі свободи и права, які єму Леопольд I. уділив, и винить панів-дідичів о такі діла, що лишь дивуватись треба, що таке в 18. віці истнувати могло, як на пр. що деякі пани-поміщики, землі церковні для себе загарбують, що вільних людей

дуже часто на панщину гонять, а навіть поповничів правого ложа у неволю¹⁾ запрягають.

Сей дипломь потвердив наконєць (1. Верес. 1720.) и соймь краєвий угорський.

Для доповнення мої розправи даю ще и спись хронологичний Владики мункачівських, по за якь дасть ся вінь при малім числі и при недокладности жерель историчних уложити.²⁾

Лука презвитеръ до 1454 року. — Иванъ до 1491 — Володиславъ до 1551 — Иларій до 1561 — Сергий до 1606 — Евтимъ до 1618 — Петроний до 1620 — Иванъ Григоровичъ до 1627 — Василь Тарасовичъ до 1635 — Порфинъ, Арданъ, Софроний, Юшко до 1642 — Петро Партеній до 1650 — Малаховський, Амфилохъ, Іоанникий до 1661 — Волашиновський до 1661 — Маврокордатъ Лоховський до ? — Липницький до ? — Кулчицький (Kulisizsky) до ? — Рафаїль Ангелось до ? — Меодий до 1667 — De Camillis Осипъ до 1688 — Каменський Петроний до ? — Годермарський Осипъ до 1709 — Бизанций Юрій Генадъ до 1716 — Олшавський Симеонъ Степанъ до 1733 — Бляшовський Гаврило Юрій до 1738. року.

ЗЪ ГУМБОЛЬДА.

Жизнення сила або Родийський духъ.

(Оповіданне.)

У Сирагузанъ були свои пойкилі, якь и у Атинців. Виображення богів и богатирів, греческі и италійські діла художничі вкрашали пестрі притвори Портику. Тамтуда-то и пливь безпрестанно народъ, мовъ тая ріка: молодий воїн ишовъ дивитись на живописані славні діла предків и захожувавъ ся до подібнихъ подвигів; художникъ спішивъ, щоби найюбоватись видомъ кисти (пензля) великихъ творців. Межи незчисленнымъ мно-

1) Sitzungsberichte вь наведеній розправі Грамота VIII.: „Vobis... mandamus quatenus... filios (que) ejusmodi presbyterorum partim ad servitutem et colonicalem conditionem redactos, partim vero stupendo sane modo: venundatos pristinae libertati restitui facere.“ Datum Viennae 13. Augusti A. D. 1720.

2) Елархия Пряшівська: єсть частиною мункачівської. Ії основавъ царь Францъ I. патентомъ зъ дня 6-го Лютого р. 1816 під ч. 2518; папа Пій VII. канонизувавъ її грамотою зъ дня 22. Вер. 1818 р. Вона підчинена Архиепископові (лат. обряда) Стригонському.

Первий Владика Пряшівський Юрій Тарковичъ висвятися вь епископи 1821, а умеръ 1841-го року.

жествомъ образівъ, що Сирокузане зъ великою нильністю въ матернімъ краю зібрали, бувъ одинъ, одинъ лише, котрий відъ цілихъ сто лѣтъ звертавъ увагу всіхъ прохожихъ. Коли уже Юпитеръ Олімпійський або Кекропсъ, основатель мість не бувъ окруженъ юрбою подивлячівъ, коли богатирський духъ Гармония и Аристегигова шікого більше не займавъ, передъ овимъ образомъ все товпнѣвъ ся цікавий народъ. Зъ-відки таке въ нимъ сподобанне? Чи бувъ вінъ може уратованимъ діломъ Апелесея, або нащадкомъ живописної школи Калімаха? Ні! Вправді сиявъ той образъ приємністю и повабомъ, однако жъ, що тикаєся зливу красокъ, виразу и складу цілости не мігъ вінъ ити підъ пару многимъ иншимъ въ пойкилі.

Народъ зъумляе ся и подивляе, чого не розуміе; а поміжъ подивлячами того рода найдешъ не мало клясъ. Сто лѣтъ уплинуло відъ того часу, коли той образъ бувъ вивішений, а значенне ёго не було еще одгадане, хочъ Сиракуза въ тіснихъ мурахъ своїхъ більшъ обіймала талантівъ художничихъ, якъ весь прочий край водою обитої Сицилії. Навіть не відано допевне, въ котрій святині вінъ перше проховувався; видобуто бо ёго изъ потрощеного корабля, котрий, мізкуючи по товарахъ, відъ острова Родусъ бувъ надпливъ.

На передній часті образа написана була група молодцівъ и дівиць біля себе стоячихъ. Були вони гарні подобою, однако жъ не мали на собі ніякого одіння и хибовало імъ на тімъ стрімкімъ зрості, що въ статуахъ Праксотедеся и Алкаменеса подивляють. Сильнійша будова членівъ, на котрихъ сліди тяжкої натуги значили ся, чоловічий виразъ туги и журби; все теє здавалося ихъ віддаляти відъ небесного, а приковати до родимої землі. Ихъ волоссе було украшене простимъ дитствомъ и полівими цвітками. Бажливо держали рамена изъ собі витягнені; але ихъ сумне и сурове оно було звернене къ духові, котрий въ яснімъ блеску посередъ нихъ уносився. Мотиль сидівъ на ёго рамени, а правицею державъ вінъ просто до гори горящу свічу. Будова ёго тіла була округлява, якъ у дитини, а ёго поглядъ небесно-живий. Повеліваючи спозиравъ вінъ на молодці и дівиці у стіпъ своїхъ. Більше азнаменъ примітнихъ годі було на образі одмітити. Лишень у споду деякі гадали одмічати буквы Z и C, зъ котрихъ то сей часъ и зложено мення художника Зенодорусъ, рівнозвучне изъ пізнійшимъ вилителя колёса. (Знати и перше мали старовинники не менше смілости, що й теперъ.)

Однако жъ въ Сиракузі не хибовало и на толователяхъ сёго загадочнѣго образу, котрий бувъ

звісний підъ именемъ „Родийського духа“. Знавці художества, именно молодші, не видержали-бъ, прожогомъ вернувши изъ проїздки въ Коринтію або Атини, що-бъ не виступити зъ якимъ-то, новимъ поясненнямъ: Одні держали духа за виразъ идеальной любви, котра збороняе тілесної розкошн; другі думали, що вінъ означае владіанне духа надъ страстями. Мудрійші же мовчали, догадували ся чогось величнійшого и зъ захватомъ подивляли поединчу зуставу сѣї групи въ пойкилі.

Такимъ побитомъ річъ не була рішена. Зроблено зъ образу на одну копію, инді и зъ всіякими додатками и посилено у Грецію; але все таки не одержано певної вісті, ні о походженню, ні о значенню ёго. Ажъ ось одного разу зъ ранішнімъ восходомъ звіздоборазу Плеядъ плава на морю егейськимъ опъять отвертою зістала; прибуло тоді много кораблівъ відъ острова Родусъ до затоки Сиракузи. Було на нихъ много дороговціностей въ статуахъ, олтаряхъ, свічникяхъ и образахъ, котрі по велінню Дионизіівъ, великихъ любовниківъ художества довгий часъ въ Греції збірано. Поміжъ образами находився одинъ, котрий на перший поглядъ другимъ Родийськимъ духомъ уявити ся мусівъ. Мавъ вінъ ту саму великість и бувъ подібними красками розписаний, ино-що краски тутъ ліпше заховалися, Духъ бувъ такожъ въ середині, але понуривъ голову; свічу погаслу спустивъ долемъ до землі — а мотиль вже не було. Група молодцівъ и дівиць кинула ся найрозличнійше въ обійми. Взоръ їхъ не бувъ уже сумний и слухняний, но виражавъ станъ дикого розлупання узівъ и вдовольненне бажання довгий часъ вдержаного.

Старовинки въ Сиракузі забирали ся уже до змодулёвання своїхъ давнійшихъ толківъ о Родийськимъ дусі, щобъ и тоє нове діло художества підъ овні підвести; ажъ ту велить тиранъ занести новий образъ до дому Епихарма. Философъ сей изъ школи Питагореса сидівъ въ одній изъ найбільше оддаленихъ частей міста, такъ званій Тихе. Рідко коли одвідувавъ двіръ Дионизіівъ; не тому щобъ именитимъ людемъ изъ всіхъ гречеськихъ осадъ не було тамъ приступу; но тому, понеже вештанне ся подворахъ княжихъ не разъ збавляе найчільнійшихъ навіть мужей сили духа и вольної думи. За тоє займавъ ся вінъ усе слідженнямъ природи всіхъ вещей и ихъ силъ; звідкіля взялися рослини и звірята; роздумувавъ надъ гармонією законівъ, після котрихъ такъ великі тіла світові, якъ и пласточки снігу и градъ вулканний видъ приймали. Для вельми древніхъ літъ своїхъ велівъ вінъ що дня заносити ся до пой-

килі, а зъ-відтамъ до пристанища Назосъ, щобъ, якъ самъ казавъ, поглядаючи на широке необозриме море, мігъ дати очамъ видъ безконечности до котрої духъ чоловічий на дармо прамує. Простий народъ величавъ ёго, але и у тирана бувъ вінъ въ почестяхъ. Сёго омнивавъ вінъ, тамтому же подававъ часто и радо помічну руку.

(Конецъ буде.)

ЗАГАДКИ.

(Въ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

5. Прийшло потупало,
Взяло кондякало,
Ячмінники вчули:
„Житники, житники!
Сідайте на овсяники,
Здоганяйте потупало,
Що взяло кондякало.“

6. Два ряди густо,
А межн ними червона китайка?
(Одгадки у другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 41. ч.

- 3. Годинникъ.
- 4. Осідланий Кінь.

ВІСТІ.

Въ причини поміщеної у 92 ч. „Слова“ оповістки, що 26. Листопада дає буде представління театральне у салі Народн ёго дому розпочне товариство „Просвіта“, щобъ не стати нікому въ дорозі, свої загальні зборн, якъ було оповіщено у 40. ч. „Правди“ о 3½ год. по полудні. На снмъ дві одправитъ ся о 9½ год. рано въ старинній церкві св. Николая співана служба Божа, а на зборахъ будуть на порядку деннімъ: виборн до віділу. —

Львівъ 20. Листопада 1868.

Др. К. Сушкевичъ. *Н. Вахнянинъ.*
Членъ віділу. Голова конституючого віділу.

Що гадка, піднесена ш. львівськими Русинами при- нялась у серцяхъ Вис. нашихъ Земляківъ, судити можна по сёму, що, позаякъ намъ звісно, багато священниківъ и мирськихъ людей уписалося уже въ дійсні членн товариства, хочъ для зимової порн та другихъ причинъ не можна їмъ буде явитися на загаднихъ зборахъ. —

— Др. Louis Léger именованій доцентомъ славянськихъ мовъ на Sorbonne въ Парижі. Своі преподаванія респічне відчитомъ о югославянськихъ литературахъ. Тамъ має теперъ Парижъ на своїмъ университеті дві катедри славянськихъ мовъ и литературъ, бо въ College de France трудиться якъ відомо, п. Ходзько.

— Въ Празі умеръ нагло дня 21 л. Листопада Кароль Болеславъ Шторкъ, пильний и заслуженній робітникъ на полю чеської литературы, щирнй и чинний народовець. Слава ёго памъяті!

— Въ Петрограді умеръ 20. * Вересня російський письменникъ Егоръ Петровичъ Ковалевський. Вінъ писавъ оповідання и новелі, наконецъ и „графъ Блудовъ и ёго часть“.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Российська: О Погребальныхъ обычаяхъ языческихъ славянъ. Исслѣдованіе А. Котляревскаго. Москва 1868.

— Бестужевъ-Рюминъ, К., О составѣ русскихъ лѣтописей до конца XIV. вѣка. I. Повѣсть временныхъ лѣтъ. II. Лѣтописи южно-русскія. Москва 1868.

— Иловайскій, Д., Краткіе очерки Русской исторіи. Москва. 1868.

— Въ Петербурзі вийшла книжка підъ за. „Гетманъ Степанъ Острица“, исторична повість Разина. Ціна 40 копійекъ.

Сербська: Псалми Давидови. Попут ерскијехъ народнихъ пјесамъ свјезао ихъ по светоме писму Оп. Утје шенович-Острожински. У Бечу. 1868. Стоить 1 р. ав. в.

ПЕРЕПИСКА.

Ш. п. Мих. В. Под.... у Відні. Станеть ся по Вашій волі.

Всеч. Панотцю Сл... Переложений Вами 56-ий псаломъ Давидівъ на народній языкъ ми одержали вужнемо ёго.

Ш. п. Т. Я... въ Руді. Вашъ Листъ неясний; не знаємо, чи уписати Васъ въ членн товариства „Просвіта“; за добре слово спасибѣга!

Ч. П. О. Б... въ Б... Предилату одержали; — до товариства „Просвіта“ впишемъ Васъ и п. Л. Просимо на насъ не забувати.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Тихъ шан. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили предплату за цілий рікъ, просимо о якъ найскорше надіслання залеглостей.

Въ Редакціі нашій можна ще дістати комплетні екземплярі першого рочника „Правди“ по ціні 2 р.

Головні помічники при редакціі: С. Зарський, М. Коссакъ, Др. В. Лукаковський, Ом. Паршицький, Др. К. Сушкевичъ

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропігійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річне зр. 4; шіварічне зр. 2; чвертьрічне зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, камениця „Народнаго Дому“, (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 411%

Панъ Вонифатъ.

(Гумореска В. Лучаковського.)

(Конецъ.)

Також чудно и сумно відбула чи закінчилася перша гостина панства посадинців у панства Пафнуцихъ.

Про дивне повертання Вонифата бесідували довго и широко жителі маленького містечка; за видумками и ріжкими добавками сусідів вийшла навіть ціла история про Вонифата, котрий відъ сего часу уже надобре пересвідчивъ всіхъ, що не дарма доведось ему нині „дурновського“. Пана посадинка доходили на-ново слухи, що панъ Пафнуций загадує виточити въ имени тітки усій родині его, а именно Вонифатови новий процесъ за потовчену тарілку, а пані посадинкова стратила відъ того часу навіть надію, щобъ удалось їй одружити свого одинальчика зъ панною Евдокією. Серце батька и сина віщувало заодно якусь лиху будучність, и неразъ приходило їмъ, тяжко задуманимъ, повсувати свої голови у широкі коміри, и обтирати чола свої зъ того поту, що тривога витискала его грубими каплями. Навіть у сні надавала вона їмъ супокою. Пану посадинкови привиджувався завсідни панъ Пафнуций въ постаті колючого вола, а Вонифатови въ образі колючого бика, и неразъ приходило пані посадинковій сидіти по ночахъ за горючою свічкою біля їхъ ліжокъ, бо часто зривалися вони оба зъ тяжкого сну и кричали, сидючи одинъ проти другому, дивними голосами. — Вона раілась навіть знахурокъ у тімъ ділі, и кликала їхъ, щобъ злизали переполохъ сей зъ мужа и сина, но ні шептання, ні замови не змогли повернути обомъ душевного супокою. Вонифатъ нашъ ставъ за сими лихомъ и нидіти на тілі; зъ молодця, що колись то на любовні сходини у горі Пафнуцого мусівъ такъ широкій пролімъ въ плоті видирати, що тягаромъ своїмъ недавно ще

торощивъ кісла, — зъ молодця того не лишилось по кількохъ неділяхъ лишъ, якъ те кажуть, шварочокъ. Пані посадинкова мусіла теперъ серйозно взятись за ліки, коли не хотіла покласти сина у домовину, — и по довгій нараді зъ чоловікомъ прийшло до того, що Вонифатъ нашъ, понеже самому ему якось недобре було жити, мавъ взяти собі „помощницю“, т. є. мавъ — одружитись зъ панною Евдокією.

Хто зможе списати ту радість, ту веселість, які поселились на таку звістку на лицю, душі и серцю Вонифата! Числивъ ся вінъ теперъ до найщасливішихъ людей у світі; за нимъ кілька мурованихъ демиязъ, десятків мортівъ поля, садів, огородів, ц. к. колектура лотерійна, передъ нимъ надія на такъ гарну жіночку, якою мала бути панна Евдокія!..... те все такъ зворушило душу его молодечу, що за якийсь часъ ставъ вінъ собі зновъ такимъ замивненьнимъ, якъ колись. —

Вислано сватівъ до панства Пафнуцихъ, та заручниками до панни Евдокії. Якъ же нетерпеливо виживавъ їхъ нашъ Вонифатъ, и якъ не підскачивъ вінъ на добру звістку, що Пафнуцеві не відказали сватамъ. Прийшли небавомъ и заручини и збулися для скорости въ такий спосібъ, що пані Пафнуцева принесла сама перстень для Вонифата, а пані посадинкова передала їй знову другий для нареченої, що, якъ мовляла, у добрихъ сусідів уходить.

Відъ сеї хвилі змінилось усе въ хаті панства посадинцівъ. За веселостю и смачною барвиною, котра щоденно мусіла бути на обідъ, ладилася всі до весілля; и хто знову зможе списати всі ті тужливі чувства, веселі думки, те горяче виживання любячого серця, ті стукоти его, та Богъ знає що таке друге, котре надавало Вонифатови ні про що инше думати, якъ про весільний день. Вінъ, щобъ сказати коротко, бувъ влюблений вище широкого свого коміра, хочъ най се міжъ нами

останеться. Збитолиниця судба подала йому тепер ще свобідно дихнути. Вона вить нашъ бувъ щоденнимъ гостемъ у панства Пафнуци, и пресиджувавъ тамъ звичайно геть ажъ у пізній вечеръ, но, якъ вінъ не заходивъ коло панни Евдоки, якъ не примилювався до неї, та небеса була все для его не коньче ввѣлива, а скорше зминая байдужна. Гризло се нашого посадикивича не трохи, и не разъ жалився вінъ за се передъ своєю матушкою, котра знову потішувала его тимъ, що, якъ мовдала, непристоить панні, хочъ и нареченій, дуже горяче заявлювати свою любовь нареченому. „Вачиши сину“, казала вона „якъ такуне до милоу брались, то я була такою самою до іхъ, якъ вона до тебе“.

— „Ба! коли бо вона мене не любить!“ жалився Вонифатъ.

„Аде чого бъ не мала любити? вона лишень удае таку; о! я знаю витребеньки панночекъ, бо и я була панною, доки не вийшла за твого татуна; тобі таке череаъ те здаеть ся, бо ти въ її дуже влюбився; то, синоньку, любовь таке до себе має“.

Такъ розмовляла пані посадикикова журбу своему синові, а за розмовою такою не скупила и похвальнихъ слівъ для своєї будучої синові. Панъ посадикикъ, сидючи за колектаиськимъ столомъ, гойдавъ навіть у думці не разъ на носі своїхъ вухчиківъ, що мали наслідити окрімъ майна его и туо колектуру лотерийну, а Вонифатъ, щобъ абути якось часъ до весільного дня, ходивъ щоденно на прохідъ по за місто, розбиравъ заедно причину, для котрої Евдокия не заявляє ему любви своєї такъ, якъ ему би треба було, а призадуманого тручала не разъ судьба недобра то у якусь калюжу, то зновъ у ривъ, або провадила его у лісь, що за містомъ широко розлягався, и зъ котрого часомъ тяжко приходило Вонифатови потрапити домівъ.

Була се одного ранку. Вонифатъ вибрався по своему звичаєви за місточко, щобъ проходитись та розбити свої думки. За сими думками прийшло ему и зголодніти не трохи; — ажъ дивить ся, передъ нимъ розведений городъ зъ пахущими овощами. Не думаючи богато, поскачавъ вінъ у его, та нуте обривати сливки. Пораючись пвиденько коло нихъ, вінъ бідолаха, и не стямився, якъ сторожъ сего городу підкрався идъ ему, та зловивъ его яко злодія за широкий комірць. Прозьби и мольби не помогли нічого, а Вонифатъ, не маючи при душі ні крайцарочка, одержавъ волю ажъ тоді, коли надумався лишити въ заставъ свій нещадований сурдуть та шапочку. Такъ обідраний мусівъ Вонифатъ домівъ вертати, и хочъ панъ по-

сединивъ, але посадикикъ, неперавъ се таку обиду свого сина петрохи небажачого сторожа, то серою лишися таки при Вонифатови.

Наставивъ на комодъ день вінчання. У панства посадикикъ гуділо ажъ въ млинні, влекотіло ажъ у горшакъ зъ киплячою водою; прибори, розкази, прилади не мали кінца ні міри, а кошта були великі, бо панство посадикики забажали заявити своємъ богатствомъ передъ всімъ миромъ. Пані посадикикова мала надіти таку сукню, що ажъ за очи брала, а панъ посадикикъ спровадивъ на сурдуть для себе и сина сукна ажъ изъ самого Львова; широкі коміри мали показати світові, що посадикикъ женить посадикиковича, а зъ чобіть круглявихъ мавъ, порабивавъ практичний змісль іхъ обохъ; на остатній гузикъ, якъ то кажуть, хотіла пристроїтися ціла родина посадикиківъ.

Для панни молодой купила пані посадикикова кілька штуцокъ на сукні, справила кілька очіпківъ и матерійна перину, нанъ посадикикъ цілу шкатулочку рукавичокъ, а Вонифатъ срібний въ огню грубе золочений гудиництекъ. Вона купила нанъ посадикикъ тани въ місточку у знаменого жиди, котрий зо згляду на високий урядъ пана Івана, опустивъ значний рабать; цукрівъ та тісточокъ було безъ міри, а міжъ всіми визначувався великий мовъ рещета портъ, на ветрому сивили реведеті печатнові бужви молодихъ.

Надійшовъ девъ и години вінчання.

Нанъ посадикикъ wrazъ зъ жінкою стали убирати свого одинальчика у послдній разъ, та давати раду и науки, якъ ему при вінчанню стояти, що говорити и щобъ не дати собі, борони Воже, приклянути молодій поли відъ сурдута. Небавкомъ надъїхали й гости, а вѣттакъ побралась вся родина до церкви, куди и молода зъ своєю дружиною сороженью прибула.

Пані посадикикова не коньче тиснулася напередъ; станувши по заду вона була щаслива, що могла сповістити весільнимъ гостимъ за всю виправу сина и за подарки для синові. Панъ посадикикъ вилізъ на хори, та станувши поміжъ дячками, ладився, щобъ голосно та здорово заспівати: „Блаженні всі“, а Вонифатъ нанъ дрижучи на цілому тілу похиливъ долі голову и не споглянувъ соромлючись ні одинъ разъ на панну молодую.

Хвиля—и Вонифатъ бувъ уже одруженимъ, — мавъ жінку, а ще до того таку гарну, молододеньку, любу, чорнобривку, якою була — тітка!

Тому жъ и не диво, що коли витали молодихъ панство Пафнуци въ порозі хлібомъ-сіллю, Вонифатъ нашъ, коли осмілившись глянувъ на свою жіночку, поскачавъ якъ опарений на бікъ

а. далій внемалия від розпуку ж жалею, повалився майже без духу у тязь самих євекъ, у котрих прийшло ему разъ уже вухатися въ борщу. За гнѣвомъ, дракомъ, лайною в сваржено, котру підняли теперъ панство посадини, могло навіть здавати воімъ гостинъ, що світъ залясти маєть ся. Однакъ ні жалощі Вонифата, ні сильні сварки одуренихъ родичівъ не здумали змінити того, що звершилося, та відставсь не могло. Радъ не радъ, посадинювчъ мусівъ віддатися своїй судьбі, що увъ останне вининула ему таку несподівану на ціле життя. Не знати ту навіть було, кого винувати за ціле діло; свата, що ходила за панною у хату Пашуцкихъ, а знаючи зъ поговорокъ у місточку, після котрихъ Вонифатъ залицявся відъ давна до старої тітки, та сходився навіть зъ нею на тихі речи у звисній намъ алтанці, и не думали инакше, якъ, що панство предимки мислади їхъ за ручниками до тітки, бо про панну Евдокию вони знали, що ся заручена відъ півроку зъ тимъ молодимъ чоловікомъ, зъ котрого пані посадинюва зробила грабчука чистої крові.

Не було нишої ради и поради якъ віддатися конечності; пані посадинюва и панъ посадинчъ мусіли віддати свої гостинці старій тітці, весілля звершилося, а щобъ Вонифатъ не бравъ собі несподіване одружіння дуже до серця, розмалювано его по весь день, що найкраще сталося, бо не по волі чоловічій, а Божій. Мало-помалу усвоювався нашъ новоженецъ зъ своєю пристарою и за те досвідченою жіночкою, и бувъ би може величавъ себе найщасливішимъ чоловікомъ въ світі, коби не та судьба, що при рождестві уже привісла ему нимъ: „Аурненького“ и теперъ не пакостила его безъ настання.

Навіть въ пожиттю подружнімъ не йшло по волі Вонифата, а по волі судьби, и хочъ якъ заходився вінъ коло того, щобъ охрестити хочъ одного сина, хочъ питався, та раївся ворожокъ та знахурокъ, — ні! судьба-пакосниця наділила его сімома дочками-щебетухами, та ще на здість ему, подібними зъ лица до матери, а зъ мудрости, цовороту и істовитости до его самого. Однимъ словомъ сказавши: Вонифатъ не мавъ на тілько долі, щобъ передати по смерті свою ц. к. колектуру лотерийну хочъ би маленькому синові.

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

ВЪ ПРИКЛАДІ ДО СЕГОЧАСНОСТІ,

(Написавъ И. Мелуа)

(Даліше)

Рівнаючи релігійний світоглядъ українського народа до світогляду великоруського, ми знаходимо несказану різнь, якъ въ загальнімъ будованні релігійної думи й чуття, такъ и въ поединчихъ речахъ християнської віри. Великоруський, релігійний світоглядъ ділицца на православний и старобірський чи раскольничий. Ми зрівнямо попередъ світоглядъ православної половини, якъ вінъ виявивсь въ народніхъ творахъ великоруського народа.

Веселий, жвавий, сангвиничний, ажъ надто практичний, матеріальний, купецько-времарський народъ великоруський, въ релігійній думі й чуттію виявляє властивости зовсімъ противні Українцямъ, виявляє підстави смутні, хмарні, аскетичні... Якъсь темрява заволокла ёго світоглядъ віри, якъ чорні хмари заволокують ясне небо. Въ релігійнихъ народніхъ творахъ скрізь виглядає невеселість, черничий аскетизмъ, скрізь виявляється віра въ цалування якоїсь дужої, темної сили, смутний поглядъ на сегочасне життя. А черезъ ту темноту, а черезъ іродство, посимлястає, черезъ димъ церковного каддила визирає весела, угорська, страбуча натура великорусса... А черезъ бажання неба, черезъ чорні ризи дуже рідко пробивається матеріальність, ремарство, прихильність до землі... Якъсь чудна подвійність злучена въ ёго натурі.

Великоруський народъ має поглядъ на Бога и спосунки чоловіка до ёго, на гріхъ, на призначення чоловіка, на життя, на темну силу, на рай и пекло — дуже одріжний відъ українського.

Великоруський народъ смирявъ себе передъ Богомъ до халепства, до невольничества, одріжся відъ своєї волі. На ёго поглядъ всі люде холопи, раби, невольники передъ Богомъ, и въ тому повинно бути їхъ щасття. „Не самъ человекъ ходитъ, его Богъ водить; не конь везеть, Богъ везеть“, — кажуть великоруські приказки¹⁾. Ще ні трапляючи чоловікати все те відъ Бога: „человекъ носитьъ божию волю; безъ Бога и червиль стійть; есди Богъ не выйметъ, то сама думи не выйдеть“²⁾. Воля зъ погляду великоруського народа шепсєваца, зла, дєша, и веде до напасти; до гріха. Нема нігде й натякання на вольне діяння

¹⁾ Пословицы русс. народа. Далі. Лист. 2.

²⁾ Тамъ же. Лист. 4.

чоловіка. Разомъ зъ тямъ великоруський народъ має велику силу надії, дуже вірить въ силу молитви: „молитва — поль дороги къ Богу“¹⁾. Молитвою треба починати всяке діло, молитва відъ усєго спасає. „Зъ вѣрою нігде не пропадешъ; одно „Аминь“ спасаєть чоловіка; чоловікъ не хлѣбомъ живєть, а молитвою“²⁾, каже великоруський народъ. Въ великоруськихъ народнихъ творахъ нігде не можна знайти такихъ сміливихъ, гнівнихъ, кощуннихъ слівъ о молитві, о надії на Бога, які знаходимо въ українськихъ. „Богу молись, а въ дѣлахъ не площись! Богу молись а къ берегу гребись!“³⁾. Ото самі сміливіші слова, які великоруський народъ змігъ промовити. Скрізь видно якусь дитячу, навіть рабську покорність божій волі й суду божому; нігде немає й сліду сумніннн, недовіри, питання розуму — въ стосункахъ до Бога. Великоруський операєця на віровання въ Бога, на надію на Бога, — а Українець любить Бога, нарікає Бога батькомъ, господаремъ, великимъ хазяїномъ, котрий більшъ має, якъ роздає⁴⁾, и повинєть достачати всего волю своїмъ дітямъ сміливимъ, причепнимъ. Великоруський бачить въ Бозі більше владку, царя, котрому подає послухання й поклонення. Въ погляді на Бога и на стосунки до єго виявилася та відріжняюча ознака двохъ народівъ, котру ми прамічаємо на всімъ протязі їхъ историчнєго життя. Козакъ-Українець, вольний, занісь и въ релігійний кружокъ свій індивідуалізмъ, свою любовъ до особи-стої волі, котра спиняла єго, щобъ нахилити повірно голову навіть передъ вищою Истотою. Великоруський навиворіть — одрікаєця відъ своєї волі и зъ великою охотою потопає въ цілому...

Одрікшись одъ своєї волі, признаючи чоловіка за невольника, холопа Божого, великоруський народъ дуже нахляєця до тієї думки, що людська натура попсована зъ реду, що самъ чоловікъ квапливий тільки до злого-лихого. Великорусь не тільки прищепивъ до себе догматъ о поспутости людської натури, але навіть переборщивъ трохи, переступивши за границю правдиво-християнського погляду. Вінъ припустивъ въ думці до своєї волі й натури темву силу, надавши їй більше сили надъ людьми, ніжъ признаєє їхъ св. писання. Вісь, той комедиянтъ-німчикъ український, на поглядъ великоруса має велику силу надъ людьми, стоїть трохи не въ рівні зъ Богомъ. „Бога зови, а чорта не гнѣви; Богу угождай, а чорту не перєчь; Бога не

гнѣви; чорта не смѣни; Бѣозъ смѣнєть, горами лавєєть, вилюдєти, чє живєтємаи трєєєть; чортъ бєз-сѣмєнєть, дє батрачъ єго сѣмєнєть (чолєвїкѣ)“ — отъ-цє кажуть великоруські прикази¹⁾. Видна річь, що народъ однежуєвавъ темній силі велику власть, ставляючи їй трохи не самостійное и признаючи їй велике панування надъ людьми, якъ надъ батраками (наймитами) диявольними, котрі ще собою придають дїдьові сили! При такій залежності відъ темної сили, чоловікъ мусивъ одріктись одъ своєї волі, не признаючи въ їй гєдности до добрихъ вчинківъ. Отъ-туть мочинь сумного, аскетичного погляду великоруського народа на життя, — на цей світъ. (Далше будє.)

— ❦ —

ЗЪ ГУМБОЛЬДА.

Жизненна сила або Родийський духъ.

(Оповідання.)

(Конецъ.)

Епихармъ трудний силами саме що спочивавъ на ліжку, якъ по велінню Дионизия нове діло изкуства разомъ изъ вірною копією Родийського духа принесено до него. Мудрець велівъ оба образи передъ собою уставити. Довго смотрівъ вінъ на нихъ въ задумі, відтакъ скликавъ своїхъ учениківъ, и зрушений такъ до нихъ явъ говорити: „Здойміть завєсу зъ вікна; най ще разъ натішуся видомъ въ живущі створи богатої землі! Шістьдесять літь роздумовавъ я надъ внутрєннимъ двигаломъ природи, надъ ріжницею річей, а доперва нині давъ мині сей Родийський духъ яснійше пізнати тоє, чого перше лише догадувався. Такъ, якъ ріжниця родівъ у живущихъ створівъ благодійно ділає и лучить їхъ зъ собою, такъ и въ анорганічній природі рівне прямованне рухає сиру матерію. Атже-жъ и въ темнімъ хаосі купилися матеріи, або обнимали одна-одну після того, чи були у спорідненню, чи у распрі. Огонь зъ небєсь иде за металами, магнетъ за желізомъ; потертий янтарь порушає легонькі річи; земля єдинитьсє зъ землею; варна сіль виділяє сє зъ моря; а квасна влага *Stypteryi* (*στυπτηρία βύρα*), якъ и вовнисто сіль *Trichitis* ськають глею въ Melos. Въ безжизненній природі усе намагає сполучити сє изъ свєвроднимъ. Не має про тоє річи на землі, (хто-бъ посмівъ згадати тутъ про світло!) котра удержала сє-бъ була и досєлі въ простімъ, незмішанимъ, дівочімъ стані. Все прямує відъ свого на-

1) Тамъ же. Лист. 7.

2) Тамъ же. Лист. 8.

3) Тамъ же. Лист. 6.

4) Україн. приказ. Номиса. Лист. 2.

1) Пословицы русс. нар. Даля. Лист. 12.

СТАРА НЕНЬКА.

щадя до новихъ сполученій; и лише розборча наука чоловіка може того въ поединчімъ стани представити, чого даромъ шукаєте въ внутрі землі, або въ рухлимімъ океані води и воздуха. Въ мертвій анорганічній матері доти гнусний супокій, доки узи споріднення не зістануть розпутані, доки яке третє тіло тамъ не домішав ся. Але опісля, по відбутій переміні опъять нежизненный спокій.

Інакшимъ робомъ мішаються ті самі матеріи въ тілахъ звірячихъ и ростииннихъ. Тутъ жизнення сила домагаєся повеліваючо правъ своїхъ. Вона не журиться, якъ Демокритъ о дружбу або разпрю атомівъ, но сполучає матеріи, котрі въ неживотній природі все обминаються; навпаки жъ розділяє тоє, що тамъ все єдиниться. Приступіте до мене ближе, любезнійші, и поучіте ся въ Родийськімъ дусі, въ виразі єго молодецької сили, въ отсімімъ мотилію на єго рамени, въ повеліваючімъ єго погляді пізнавати символъ жизненной сили, котра кождий зарідъ въ органічнімъ світі оживотворяє. Сі земні створи у стіпъ єго бажають, слідуючи власній понуці, зъ собою помішатися. Але духъ піднести до гори палахкотіючу свічу, грозить імъ и велить мимо давнихъ правъ своїхъ, єго законові повинуватися.

Придивіте ся жъ оттому новому ділу, котре нашъ тиранъ приславъ мині до витолковання. Одверніте ваші очі відъ виду життя, а спозирайте на сесь образъ смерти. Мотиль полинувъ фіть-фіть, свіча вивернена погасла, юноша понуривъ голову. Духъ улетівъ въ инші стрєфи, жизнення сила вмерла. Теперъ хлопці и дівчата подають собі руки весело. Земні створи ввійшли въ права свої. Маючи розв'язані узи, по довгімъ вздержанню видаються заспокоїти свої товаришеські тріби; — день смерти ставъ для нихъ днемъ весілібнимъ.

Оттакъ мертві матеріи, оживлені жизненною силою переходили черезъ нечислені ряди родівъ. Земиу поволоку божого духа Пифагореса складавали може ті самі первиці, въ котрихъ колись марний хробакъ коротавъ свою годину.

Иди Поліклезе и перекажи тиранові, що тутъ чувъ єсь. А ви любі, Еврифамосе, Лизисе и Скопасе приступіте ближе, ближе до мене! Чую, що слаба, жизнення сила и въ мині уже не довго владіти ме надъ землею поволокою, котра свої давної свободи хоче. Заведіте мене разъ ще до пойнялі, а зъ-відтамъ на вільний, просторий берегъ моря. Незабаромъ зберете персть мою!

(Пер. Іоанъ Верхратський.)

Чагарами вихоръ сніхомъ
Віє и мете,
У хатині бабусенька
Ленъ дрібний пряде, —
И співає тихесенько
Пісеньку стару
Про Маланку — Наддністранку
Гожу, молоду....
А слізючки покотились
Лицемъ мовъ горохъ....
Мала бідна зазулечка
Синівъ гнучихъ трохъ,
Що не було гарнимъ пари
Въ Черногорі всій.
Що жъ изъ того! — Не судилось
Діждати старій
Втіхи... бо одного взяли
Въ військо ще въ торіжъ;
Другий, — щобъ не втали волосъ,
За кордонъ утікъ;
А при третімъ — тяжко жити,
Невістка лиха:
Судить, дає, проклінає...
Ненечка стара
У хатині розваленій
Зносять біль гірєий,
„Тяжко жити на сімъ світі
Боже мій святий!“
Щебетнула, втерла слізи....
На дворі мете,
А въ хатині стара ненька
Ленъ дрібний пряде.

Мероვენко.

ВЗАЄМИНИ ПРОМІЖЪ БОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРЗИЄЮ

у літахъ 1618, 1619 и 1620.

(саорудивъ Н. Вахлянинъ.)

„Молю тебе, не оминай ся изъ правдою, коли писати станешъ за батьківщину, себѣ то: не осороми діла свого ні оми-зунствою, ні неправдою.“
Пифагорасъ идъ Темистоклеі.

До недавна ще була у Німцівъ така слабість, що пишучи историю народу, вони не заглядали впростъ до жерель историчніхъ, а удавалися до готовихъ вже компендіївъ, и зъ нихъ виписували историчні дії. Кожда така исторя була ні чимъ другимъ, якъ лише передумомъ старихъ, неразъ блудникъ вислідківъ уседіймнихъ зъ додаткомъ деякихъ орнінальнихъ гадекъ самого автора. При-

чиною такого 'нерозумного розвитку' исторіи було не що друге, якъ бракъ печатанихъ жерелъ историчнихъ, а за симъ легковірність, відъ якої кождому историкові що сили пильнувати ся треба.

У насъ Русинівъ водить ся таке нерозумне діло по часті ще й досі. Новою дорогою писання дій народнихъ, дорогою критичнєю, якою пішли на Україні проф. Марьевичъ, Костомарівъ, Кулішъ и другі, пішовъ лишень одинъ крил. Петрушевичъ, а поденекуди и проф. Шараневичъ. Другі наші галицькі писателі любують собі ще завсіди въ переписаній або виписаній исторіі. Лекша се въ правді робота, но чи піме хто віри такій историчній статті, списаній не після жерелъ? Чи похіснуеть ся такими працями сама жъ умѣтність исторична? — Годі! Можъ би насъ Галичанівъ по часті у сімъ ділі звинити, та вину всю на недостатокъ печатанихъ літописий звернути, но що жъ, коли у насъ ніхто и найменчої охоти не заавлюе прийняти ся за вистачання хочъ одного жерела историчнєго. Розуміють се діло може не одні у насъ, однакъ до сіхъ поръ обізвавъ ся лишень одинъ крил. Малиновський на зборі матичнімъ р. 1863, жадаючи, щобъ „Матиця“ літопись Самовидаца випечатала. Голосъ ёго розійшовъ ся безуспішно по саді, а члени „Матиці“ призначили більшъ якъ 100 зл. на виписанне популярної исторіі народу якогось, поселеного відъ Карпатівъ не далій якъ по Збручъ!..

Не такъ поступати народові, що хоче вірно знати, що и якъ въ старині на ёго земляхъ водило ся. Не у переписаній исторіі, хочъ би зъ найновішихъ чужоземнихъ авторівъ, — а въ критичнихъ монографіяхъ доглядають ся діві правди. Монографіі, критичні розбори взаємнихъ одного, двохъ роківъ, — а не снащені компендія можуть засновати намъ достовірну нашу исторію. Матиця, сподійсь, вирозуміє сю народню потребу и не залишить слухати голосівъ подібнихъ, якъ Отця Малиновського. Молодихъ силъ у насъ чи мало. — Охоти до праці, хвала тобі Господи, „идімъ але хочъ у науці солидарно“.

За сими словами надаю ш. читателямъ „Правди“ мою монографіюку историчню.

Добра. 19. Мая, 1868.

~~~~~
Великий похід Степана Потоцького на Муштані р. 1642 бувъ причиною, що татарські ханово Мохметъ а за нимъ Батербей знищили Педіали и забрали велике число народа въ полонъ у

Кримъ.¹⁾ Нападъ козаківъ на Синопу и шкода, яку нанесли Туреччині²⁾ спонукали Султана, що виславъ Али-Башу моремъ, а Беглербега, урубелського хана, сухопуттемъ підъ Очаківъ.³⁾ Коли у р. 1615 ударили козаки моремъ въ поближу Царгороду на Мисовню и Архноку и обі сі пристані спалили,⁴⁾ а гнавшихъ ся за собою Турківъ біля горда дунайського вразъ изъ суднами знівощили, піславъ Султанъ, щобъ відомстити сю наругу, татарського царика въ місяцю Серпню на Волинь и Поділля. Въ Падолістю т. р. виправилися Поляки на ново у Волощину, но понеже Туреччина на той часъ изъ Перзами воювала, то ажъ на початку 1616-го р. змігъ Султанъ Али-Башу моремъ проти Україні, а Скиндеръ-Башу на Волощину вислати.⁵⁾ Али-Башу побили козаки у лимані дніпровімъ, взяли кільканайцять галеръ и до сто човенъ, спалили Кафу⁶⁾ и повуювали турецькі береги.⁷⁾ Але Скиндеръ-Баша, котрий вийшовъ изъ гадкою взяти Волощину, Каменець и Увраїну по самъ Київъ, щобъ разъ уже вбезпечитися відъ нападівъ козацькихъ, вернувъ ся безуспішно, покликаний до війни проти Перзамъ, котрі великого везира у той часъ на голову побили.⁸⁾ Ще у тому самому році загадали козаки вдертись до Сумшону;⁹⁾ буря занесла їхъ підъ Минеръ. Зъ віттамъ ишли берегомъ идъ Трапезунтові, спіймали пару кораблівъ турецькихъ, а дізнавшися, що Ибраїмъ-Баша дорогу імъ заступуе, ударили підъ Biforum въ Меотику и не опинилися ажъ на Дону. — За той часъ кинувъ ся Ибраїмъ за Запорожжя, збуривъ тамъ паланки козацькі и взявъ изъ собою пару пушокъ и чаекъ.

Въ р. 1617 на самі м'ясиці, вдеръ ся ханъ Галга изъ кількома тисачами Татарівъ на Україну, и побивъ козаківъ.¹⁰⁾ За нимъ вирушивъ Алимандяръ-Баша, щобъ понищити селитьби козацькі, вернувъ ся але відъ Тихині.¹¹⁾ О середопостю вийшли козаки знову на чорне море.¹²⁾

1) Relacya Żółkiewskiego na sejmie w Warszawie 1618 r., ze zbioru pam. hist. o dawn. Polsce str. 95; Dzieje panow. Zyg. III. str. 70.

2) Zbiór pam. hist. o dawn. Pol. str. 95. Шкода виносила 40 миліонівъ.

3) Тамъ же ст. 95.

4) Тамъ же ст. 96.

5) Тамъ же ст. 97.

6) Тамъ же ст. 45.

7) Тамъ же ст. 98.

8) Тамъ же ст. 99.

9) Теперішнє Самсунъ нахдідъ відъ Синопи.

10) Тамъ же ст. 99.

11) Тамъ же ст. 47.

12) Тамъ же ст. 100 и 72.

Турки аж кипіли від злості проти королеві польському, що не вкочує новацькі війська¹⁾, а гетьманъ коруяний Стан. Жовківський посилавъ від Сигмунтові вісті, що Султанъ, наколи лишень ушорастъ ся зъ Перзами, загадавъ зъ всією силою звернуть ся проти ёго землямъ²⁾. Окрімъ сего дошававъ ся самъ Агметъ письмама,³⁾ щоби король позносивъ паланки козацькі, якъ те: Тихиню, де Босий сидівъ, Корсунъ, Білуцеркву, Чернаси, Перяславъ и другі, а Скиндеръ-Баші велівъ поступити надъ Дністеръ.⁴⁾ Гетьманъ Жовківський рушивъ проти ёму, но не вдаючись у битву силавъ 23. Вересня 1617 договоръ, котримъ зъобов'язавъ короля винищити усіхъ козаківъ, наколи бъ ті не спинили своїхъ набігівъ на Туреччину и Молдавщину.⁵⁾

Гетьманъ и піславъ заразъ посла Деревинського идъ козакамъ на Запорожжя зъ вісткою за миръ зъ Туреччиною и зъ допросомъ, щоби вислали людей своїхъ идъ ёму для слухання волі королівської; коли однако сі не рішилися вислати послівъ, рушивъ самъ на Україну⁶⁾ и принудивъ гетьмана Петра Конашевича до прийняття артикулівъ комисні вільшанської⁷⁾ и другої надъ рікою Россю.⁸⁾ Козаки прирекли зменшити число своє на 1000 людей и заховати супокій и добре сусідство зъ Турками.

Що черезъ таку постанову королівську землі надъ Дніпромъ Орді татарській на поталу віддані стали — се очевидно.

Народъ український мавъ дати окупъ за миръ, якимъ Скиндеръ-Баша наділивъ Польщу, котра лагодила ся підъ начальствомъ королевича въ похідъ проти Москві. — Лишень маленька горстка кварцяного війська лишила ся на границі волоській.⁹⁾ Ту стала Україна й думати, якимъ би робомъ впевнитись хочъ трохи відъ набігівъ татарськихъ. — Козаки знаючи, що Султанъ турецький радъ би їхъ изъ світа стерти, и що короля Сигмунта заедно на нихъ строїтиме, загадали вийти у союзъ зъ Перзами, яко ворогами турецького царства, щоби зломити и силу султана и кримськихъ ханівъ.

1) Тамъ же ст. 89.

2) Тамъ же ст. 89.

3) 3. Серпня 1617. Тамъ же ст. 47.

4) Тамъ же ст. 45.

5) Тамъ же ст. 35.

6) Тамъ же ст. 90.

7) Тамъ же ст. 107—110.

8) Тамъ же ст. 113—121.

9) Dzieje panow. Zygm. III. ст. 311.

Перші виходи до засновання такого союзу впадають у кенець 1617 р. заразъ по висланню комисні польської надъ ріку Рось¹⁾. Передъ симъ стояли козаки не знати якъ уже довго у мирнихъ переплутахъ зъ георгіянськими князями.

Писатель тогочасовий Петро Della Valle пише про се діло такъ: „Одинъ зъ християнськихъ князівъ²⁾, що сидять надъ чорнимъ моремъ, не знаю чи у Мендрелі, чи у другій менчій країні, яка Гурнель зветь ся (відай въ поближу Трапезунта), и о кілько мині здасть ся по сусідстві, а може и по язикові одну частину краю Кольхъ становить и підъ власть християнськихъ князівъ зъ Георгіи (які суть грецької віри) підходить³⁾, бажавъ уже зъ давна вийти у дружбу зъ козаками и союзъ зъ ними проти Туркамъ скласти, до чого и письмама и подарками їхъ запрошувавъ⁴⁾. Козаки прийняли запросини князя, вступили зъ нимъ въ союзъ и плывуть часто зъ своїми суднами у ёго країну, де, хочъ Турки косо на се дивлять ся, добре и приязно їхъ приймають. Въ подяву за те проводять козаки княжі купечі судна у далекі краї и стережуть їхъ⁵⁾. —

Будучи у такій приязні зъ тимъ княземъ чи то нзъ власної охоти, чи за понукою князя, вони загадали и зъ королемъ Перзіи союзъ скласти, щоби може свобідніше у сего жъ краї заходити. Петро Della Valle пише про се дальше⁶⁾.

„Припливши передъ кількома місяцями⁶⁾ у дві тисячі битнихъ людей, рішилися вони (козаки) усіхъ на берігъ висадити, судна у пристані союзниківъ своїхъ заховати, и въ надії на добру добичу королеві перзькому⁷⁾ въ війні проти Туркамъ послужити, за котрого воїни прилади (проти Туреччині) вістка всюди розійшла ся була. Незнаючи але докладно замірівъ короля, и чи вінъ яко нехристъ зъ ними одностатно стане, висадили вони лишень сорокъ битнихъ людей на берігъ, и звелили імъ по дорозі добре объ усімъ розвідати ся,

1) Zbiór pam. hist. VI. T. p. 113—121. 28.—31 Жовтня.

2) Della Valle Reisebeschreibungen II Th. S. 102. —

3) Надъ східнєю частєю чорного моря простирала ся країна Имеретъ підходяча підъ власть одному князеві. Підъ кенець 16-го віку розпала ся вона на три помечі Туркові суверені князства, на властиву країну Имеретъ и країни Мендрелю и Гурнель. Князства сі граничили на полудне о ріку Ріонъ, на північъ о Авахазю. Имеретъ становивъ у давнішихъ часахъ одну частину королівства Кольхо або Иберні. Buschings. Neue Erdbeschreibung V. Th. 1 Abth. Hamburg. 1768.

4) Одного разу пославъ імъ малі золоті хрестини, щоби тимъ вірніи ёму стали. Della Valle p. 106. II. Th.

5) Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 103.

6) Аметъ Петра Della Valle писаний у Маі 1618 р.

7) Королеві на ім'я було Аббасъ.

а коли можь буде и на двірь перський удати ся, щобь заміри короля збагнути, а коли сей у службу їх захоче, щобь скоро вернути, або звістку подати, куди й до війни їх ужити думає.

Зь такимъ наказомъ висадили ся сі сорокъ на суше, закоривши свою фрегату, щобь, коли треба буде, моремъ нею вернути ся.¹⁾ — Відтакъ взяли ся вони черезъ ріки країни Менгрелі, чи може Гурнелъ, а князь тамошній відославъ їх зь листами идь другому Георгіянському князеві, що володівъ геть глибше у краю, и котрого вразь зь'єго краемъ Турки и Перзи не знаю чому „Басцяцюкъ“, себь то: „накрита, чи не накрита голова“ звали. Георгіянне звали єго королемъ Имерету, країни, що її и Кольхомъ и Ибернею прозивають²⁾.

Князь сей принявъ їх дуже ласкаво и гостинно, а дізнавши ся за їх заміри, пораивъ імь, щоби не усі вразь у Перзию їхали, а лишень одного зь проміжъ себе туди вислали, котрого би вінъ наділивъ повірливимъ письмомъ идь королеві перзькому, щоби сєго волю и думку упершъ почути. За тимъ позістало трийцять девятохъ у „Басцяцюкъ“ а вислано лишень одного именемъ Степана, Ляха и католицькій вірі приклонника, який окрімъ польскої мови и по московськи знавъ.

Сей удавъ ся упершъ до Тифлису, города, у котрому володівъ підъ той часъ Багредъ Миржа³⁾, хочъ не суверенно, якъ діди єго, а наданно відъ королівъ перзькихъ. Вінъ зачислювавъ ся такожъ идь Георгіянськимъ князямъ, але зрікъ ся, якъ єго батько, християнської віри и підчинивъ ся яко мугамеданинъ коволеві перзькому. Король наділивъ єго тимъ князьствомъ доперва недавно, коли правного наслідника первороженця, що бувъ християниномъ, появъ зь собою у Персию. Сему Багредъ-Миржі и припоручивъ князь зь Басцяцюкъ того козака що найкраще, піславши єму и докладну

¹⁾ Наколи князь зь Гурнелъ імь союзникомъ бувъ, тоді стояла фрегата закорена у пристані Каполетте; другої пристані у сій країні немає. Büschings N. Erdbeschr. V. Th. 1 abth. p. 151. Наколи зь княземъ Менгрелі у дружбі були, тоді лишили козаки свою фрегату въ пристані Гауръ, у яку усі купечі судна що у Менгрелію заходять, впливати мусять. Тамъ же. ст. 150. Що сюди козаки приплили, здасть ся імовірішимъ, коли зважимо, що Büsching лишень за торговлю въ країні Менгрелі вгадує, а козаки, якъ се вище сказано, княжі купечі судна въ далекі краї провозжали. Тамъ же. ст. 150.

²⁾ За поділь королівства Имеретуя уже вище сказавъ; теперъ додаю, що Büsching край сей Басцяцюкомъ зве и по надъ ріку Ріомъ єго кладе. Тамъ же ст. 145. —

³⁾ Сей бувъ молодий синомъ короля Симеона и звавъ ся, доки ще бувъ християниномъ, такожъ Симеонимъ. Büschings N. Erdbeschr. S. 139.

звістку, хто и зь якого краю той Степанъ є и за чимъ сюди иде. По моїй думці (такъ пише Della Valle на стр. 103). писавъ вінъ але лишень идь Миржі, а не впрость идь королеві, котрій зь нимъ не коньче сугласно живъ, хочъ и ласкавимъ єму указувавъ ся. Причина сєму була, що той Басцяцюкъ бувъ близькимъ родичемъ и другомъ Теймуразові ханові, одному зь георгіянськихъ князівъ, котрому належала країна Катеті¹⁾, а може ще и другі землі себь то: лишня часть Иберні и велика частина Албані, а котрого король перзький підъ той часъ за-для різнихъ суперечокъ, за які усі мині годі розказувати, війною тяжко налягъ бувъ. Якъ тамъ те и було, а прецінь козака Степана Багредъ-Миржі що найкраще припоручено, а сей и виславъ єго, щобъ королеві своему прислужити ся, изь двома своїми двораками на перзький двірь, розписавши ся широко про самого Степана, про причину єго посланництва, що козаківъ до такого поступку принудило, и про усе, про що товкувати було треба.

Козакъ наспівъ у Фергабадъ²⁾, де підъ той часъ двірь пробувавъ, у другий тиждень місяця Марца³⁾. Король (перзький), дізнавши ся зь письма Миржі про заміри, принявъ єго дуже ласкаво; коли але Степанъ не знавъ ніякої мови, котру би король умівъ, та й ніякого товмача не було, щобъ слова єго перекладавъ, то скінчилися приємини на самихъ поклонахъ и короводахъ. Король не мігъ єму такожъ нічого відвічати, а віддавъ єго ино Бсєндярові Бей одному изь найзнатніщихъ двораківъ и любимцихъ своїхъ зь строгимъ наказомъ, дбати за єго и неначе гостя вгонобляти, а Багреда-Миржі людей відославъ чимъ скоріше назадъ зь відповідею, щоби (за кілька я чувъ) тихъ козаківъ, що у Басцяцюкъ лишилися, чесно и чемненько мати, доки вінъ самъ у козака добре не розвідає и тихъ другихъ на свій двірь за-для персправъ не покличе. (Дальше буде.)

¹⁾ Тамъ володівъ поміжъ р. 1577 а 1588 король Олександр. Дочку свою Дарєнъ видавъ вінъ за такогожъ Олександра, короля Имерету, синъ але єго Давидъ є той самъ відъ Перзівъ прозваний Теймураъ. По сєго смерті припала країна Катеті имеретському королеві Ристанъ-ханові, синові агаданого Багреда Миржі. Büschings N. Erdbeschr. S. 142 и 139.

²⁾ Della Valle Reisebeschreib. II. Th. S. 104. Фергабадъ є престольнимъ городомъ Персі.

³⁾ Тамъ же ст. 104. розуміть ся 1618 р. —

СПРАВОЗДАННЯ

з перших загальних зборів товариства

„ПРОСВІТА“.

(Львів 26. Надолвста.)

В сей Вітерокъ звершилися у Львові перші загальні збори товариства „Просвіта“ для виборів членів до виділу. Якъ втерпеливо вижидали усі Львовяне сего зборового дня — дня — на котрімъ просвічена верства нашого народу мала прийнятись за спасенне діло просвіти темного брата, такъ можна було и вивести зъ него повну надію, що загадана праця принесе небаномъ що найгарніщі овочи, а судячи по бесідахъ, які велися на тому вечорі, можъ було пересвідчитися, що у серцяхъ людей нашихъ просвіченихъ кипить горяча любовъ надъ призабутому народу, що интелігентна наша громада добре обдумала способи, котрими старати-метъ ся заохотити народъ до читання популярнихъ писемъ, и що ясно стануло їй те передъ очі, чимъ народъ при теперішнихъ своїхъ духовнихъ снагахъ просвітити дасть ся. На збори явдося до 70 членів зъ самого Львова; зъ села почестивъ товариство, поміжъ другими, старенький панотець Заячківський, наспівший сюди 18 миль. Радість вселлася у серце кожного, коли посередъ надійної молодежи академічній, молодихъ урядниківъ та професорівъ гимназійськихъ, подибати можъ було и сиві голови докторівъ правъ, филозофії и богословія, а подія ся давала кождому ясний доказъ, що коли иде о добро найбільше въ світі, — просвіту, Русини стають ся щирими до себе другами, неначе ті члени одной родини. Окрімъ сего була и друга приємна сая переповнена гістьми, старшими, що хотіли мабутъ пересвідчитися, чи діло те серіозно поведеть ся, и молодшими (въ числі надъ 150), котрі відай загіти хотіли серця и заправити розумъ свій до праці, котра и їхъ на будуче вижидає.

Збори відкривъ голова конституючого виділу професоръ гимн. Н. Вахнянинъ бесідою, въ котрій розвівъ такъ заходи конституючого виділу, якъ и розібравъ деякі питання, що ставляють ся при почині такого діла, якимъ всть пізнанне и просвіта народу.

Отъ и ся бесіда ёго:

Всехвальний Зборе Руський!

„Приступаемо ниньки до претрудного, хочъ спасенного діла — до діла просвіти народу. Гадка, котра одушевляла батьківъ нашихъ при завязанню товариства „Руської Матиці“, не увійшла въ

житте, гадка, котра збудилась наново по бурливихъ зборахъ матичніхъ 1865 р., котру піднявъ Вп. Панотець Степанъ Качала у 2. и 27. ч. „Слова“, а далій и по своїхъ повороті зъ Праги зъ закладнівъ чеського зрілища, гадка ся — вятися за просвіту темного, призабутого народу піднесена руськими львівськими академіками въ пернихъ місяцяхъ с. р., прийлася у серцяхъ и розумахъ Галицькихъ Русинівъ и стала задля того може, що вогріли її молоді неогонстичні душі, ниньки гарнимъ діломъ на яві.

Въ Марцю с. р. вибрали академики виділъ до уложення уставу товариства, и хочъ в. ц. к. Намісництво не потвердило ёго, то призводило и потвердило ёго на заложеній рекурсъ в. ц. к. министерствомъ справъ внутрішнихъ згідно зъ ц. к. министертвомъ просвіти підъ днемъ 2. Вересня с. р. до ч. 3491. Вибрано відтакъ виділъ конституцій, а сей розпочавъ діло збирати членівъ для нового товариства. Більша часть львівськихъ Русинівъ не відказала своїй участі до такого спасенного діла, друга частиночка не приступила до сіхъ поръ до товариства мабутъ ино тому, що не чувъ себе въ силі подужати ті моральні обовязки, які вкладає уставъ на кождого дійсного члена другою точкою 6. §. На завозанне письменне, вистачене конституючимъ виділомъ до Вп. Земляківъ по за Львовомъ, заявилися всі безъ виїмки прихильно розночатому ділу, и лишень зимова пора не дала їмъ прибути на нинішні загальні збори. Доказомъ сего суть листи, які зложу у руки будучому виділу, — листъ, походячі відъ мужівъ, якихъ имена суть голосні повсій нашій Галицькій Україні, якъ відъ Юрія Федьковича, Николая Устияновича, Осипа Лозинського, Степана Качала, Михайла Глинського, и багато другихъ.

Ниньки рано мала ще відправиться у церкві св. Николая Служба Божа зъ умоленнемъ помочи св. Духа, яку нанявъ виділъ конституцій ще минавшій Пятниці. Случайно мусівъ парохъ церкви тої відіхати зъ Львова, а храму, хочъ порожного не хотівъ жадному другому священникові одпустити. Тако жъ и парохъ Успенської церкви відказавъ ся відъ священодійства, заставляючись словами, що у ёго церкві немає місця для „ляхофилівъ“, хибай лишъ у костёлахъ. Не буду судити тихъ чинівъ, а скажу лишъ те, що такихъ противниківъ побъє колнсь и безъ нашого докору нелюдський соромъ. Службу Божу сподіємось коли иншимъ часомъ відправити.

Мої Панове! Коли хто поставить собі ясно передъ очі діло, за котре береться, то буває, що воно ёму завсіді удасть ся. Діло намя зачатє, начеркнєно

виродді в уставі товариства и проходять ся ваче на цізнанне и просвіту народу. Но щоб виродити єго, треба намъ до ядкий нась подвійну, сю правду широко и розумно продірати, а що майбідше поставити собі ясний програмъ на будуче. Най проте не стане Вамъ дивно Вп. Цанова, що и дниньки загадавъ докинути своя слабосильне слово до святого сєго діла и потруду Васъ розборамъ деякихъ питань, хочъ би тихъ хотирокъ: Хто єсть народъ той, котрого ми просвітити хочемъ? звъ чимъ залежить пізнанне народу? чимъ може вінъ, хочъ непросвічений, уже теперъ повелічатися передъ нами? и чимъ и якъ просвічати намъ єго? —

Поставлю паралелю. —

Світъ європейський — світъ западний судивъ звичайно свої народи лише по їхъ темній стороні. Писатель, чи то французький, чи англійський, чи другий, насичений аристократичнимъ духомъ, розписуючий що найкращими красками корони и життя вищихъ верствъ, коли загадавъ за народъ, виходивъ звичайно на улицю, питає въ прожежихъ, де би подібати єму той народъ, а сі показували єму то тюрми, то плагари шинки, то безсоромні місця, що тамъ єму глядати за тимъ народомъ. Зъ сєго виходило, що такий писатель, бажаючи представити читачочому світові народъ простій, виводивъ єго на сцену у такому образі, передъ якимъ приконилося всякому надригнути ся.

Имениє драматурги представляли підъ именемъ народу дуже кошляву, опорохнілу верству, котрої життя, значене зъ самихъ морських, лукавихъ ділъ, далося легонько въ такий спосібъ змалювати, що читачий, хочъ цуравъ си нимъ у душі своїй, однакъ зъ великимъ жаромъ таки придмлявъ ся єму. Досить пригадати тутъ авторівъ повістей, що надписували їхъ: „Die Geheimnisse von...“, а уже и ясно намъ стане, що розуміли сі люде підъ народомъ, якимъ окомъ дивилися на непросвіченого брата и що значило у нихъ пізнанне народу. У їхъ писмахъ складавъ ся вінъ зъ товариства, що у чужімъ добрі руки грів, що братнімъ придбаннємъ прокормлює и збодягає себе, розбиває, нищить, коротко сказавши, зъ людей зъ чорними, лукавими душами.

Не такъ діялось у насъ! — Ми щасливіці у сєму згляді. Намъ можна би закинути навіть тую крайність, що ми идеалізуємъ народъ, що ми за ясною стороною життя єго недобачемъ темної.

Підъ кінець того віку постада у насъ нова доба нашої літератури. Якъ же дивилася вона на непросвіченого брата? Одвїтъ на те дає вона сама, дають духовні утвори такъ українськихъ якъ галицькихъ писателівъ, а сі переповнені неначе па-

негирикою. Наці провістурі та драматурги покинули навіть майже зовсімъ вищі верстви народа, а засновують свої утвори на життя простомоднімъ. Переберімъ їхъ зъ очевидно, що душа їхъ заодно звертаєть ся найширише підъ сільску стріху и зъ відтамъ виводить передъ насъ своїхъ гарріівъ Маруса, Кошарь, Дівана, Катерина, Наймила на сугъ идеалами, якихъ тілесними очима годі добанати на широкому світі. А чи хіснодиве жъ було и вєсь таке идеалізуванне народу? Скажу, хіснодите! бо хочъ затемнює воно дійсний образъ нашого народу, хочъ спускає аавісу на темну єго сторону, на єго пороки, те, не зважа на те, здідає вєсь до сїхъ поръ те, що ми не дивимось на народъ нашъ по сліду просвіченої верстви заводу зъ призорствомъ, а прикилюємось до єго зъ широтстю.

Нема друпі літератури на всєму євщарі славіянському такъ богатої въ простомародні темати, якъ наша руська література; не нема и меншого провалу поміжъ нею а интелігенцією, якъ у насъ на Руси. У насъ ніхта ще не жапсодєє удалого драмату безъ засновку престомароднєго, а и поезія найкраща бере собі взорєвїрѣ зъ ладу и складу пісень народнихъ.

Питаюсь теперъ, де глядїти за причиною того воєго? Причина лежить недалеко, бо и насъ народъ багато дєчого, чимъ може похвалятися и передъ просвіченимъ світомъ, а у деякихъ зглядахъ стоїть вінъ дуже високо.

Возьмїмъ дещо простолюднєго підъ розвагу. Спитаємо себе хочъ за те, які є продукти темної тої маси, котра не такъ розумомъ, а більшъ инстинктомъ себе веде? Продукти духовні темного народу не сугъ книжки, але сугъ за те: адванні, смілі діла, дотепні слова и одупевлені рєчи. Уже черезъ те саме, що вінъ переважно за инстинктомъ иде, єсть вінъ и спосібницій и завсїди готовий до ділання. Коли просвічені балакають, сварять ся и гайнують енергію на пустихъ словахъ, літають відъ книжки до книжки, роздроблюють духа, народъ звершає за тєй часъ безъ гєлосу и шуму діла, котрі ми подивляємо, и котрі истєрїя занисуює.

Простий сєлянинъ посїдає часомъ велике розміркованне, бачить далеко на передъ и судить про небо и землю частїше краще, чимъ старовічний авгуръ. Підъ покривкою, здаєть ся, вегєтативного життя думає и турає народъ, а що въ молодци було тураннємъ, те стаєть ся у старшого розумомъ и мудростю.

Жінка въ народі доходить въ старості до нечуваної доконалости розуму. Перетрївавши на віку своїмъ багато лиха и добра, виходить вона цілѣ

ідеєю шити якого-то ширя надъ розумъ народа. Була вона чудно розсудлива навіть у тавихъ справахъ, за які и ученому посорошно було би ставати. Деякій прашають люди навіть ону візду, хочъ вона нічого бідики до себе не знає, якъ вона бинувати здорово зъ теперішности на будучі.

Учений одинъ завважавъ, що и відъ дітнини можъ багато дечого навчитись, бо вона говорить завжди бесідою дяди и библіи, бо историчнімъ оповідаючимъ способомъ вповідає вона навіть абстрактні поняття.

Коли жъ теперъ розважимо до того якъ гарно розживъ ся нашъ народъ у своїхъ приказкахъ, приповідкахъ, пісняхъ, думкахъ и думкахъ, то зможемо зміркувати и ціну ёго, хочъ ще непросвіченого.

Народъ, за котрого просвіту ми беремъ ся, не естъ проте неотесана колрда, не естъ той мертвий камінь, у котрий треба бѣ упередъ вложити душу, а відтакъ калити її розумѣмъ, а має вінъ „своє“ моральне вихованне, набуте самимъ сужиттемъ, и щасливійший естъ відъ насъ вже черезъ те, що не заслонюють передъ нимъ пусті фрази (котрі намъ самі на папері стелють ся) правди.

И неукі суть въ своїмъ роді дуже просвічені люди.

Друга важніща и трудніща відъ першої праця естъ популяризуванне науки, и розходить ся вона тому, що знати намъ треба що и якъ маємъ популяризувати, на дві галузі.

Що до речі, котра має бути популяризувана, лежить передъ товариствомъ широке, препроке поле, а добіръ її залежить майже цілкомъ відъ обстановокъ часу и місцевости. Подаванне духовнихъ стравъ народові вимагає такої самої оглядности, яка заховуєть ся при подаванню тілеснихъ стравъ недужному. Що видержать душевні сили ёго, що перейме розумъ, за чімъ простягати-ме охота руки свої, те належить и подавати ёму.

Означувати проте напередъ, за що товариство при популяризуванню науки братися має, було би за сміле діло, хочъ зъ другої сторони означити можъ чого народові въ загалі потреба. Я думаю, що ту нормою винна служити воля самого жъ народу. И такі спитують школярі сілські найбільше за библейною исторією зъ образками. А що жъ маємо похомого на такі библейні річи? може и таке читавъ би народъ радо? Есть богато и другого такого ось якъ: життєписи святихъ або чуда пресвятої Богородиці. А якъ то легко дасть ся за такими речами показати народові и ёго питома исторія! Розповімъ ёму хочъ таке, якъ то колись Онесимъ Пальчинъ, козакъ запороський зъ

своїмъ отаманомъ Сулимомъ вибравъ си Авона добувати Добувають новани годова, добував ёго завяте и Онесимъ, коли нехристь-Турокъ зъ такімъ ниці угоджує ёго шротами и калічить ёму руну и жегу; Онесимъ пертає недужний на Украйну, удасть ся до преси Воторедниці, а ся и повертає ёму здоровий. А чи не радо би читавъ собі народъ и таке друге, якъ колись то вобвода Романъ побилавъ на поляхъ Тисменинськихъ бранъ Ватро, а відтакъ виставивъ у честь Богородиці монастир въ Тисмениці. Исторію можъ легко дучити зъ святими речами.

Що народъ нашъ радъ би дізнатися и за те, що въ світі діють ся, якъ люди живуть, що вінъ заглянувъ би и у науки природні и у землєписъ, за те пересвідчитися може навіть кожний школяръ, котрого коли приїде зъ школи домівъ, народъ не зъ пустої еткоти, а зъ цікавости випитуєть ся не разъ, якъ то у великихъ городахъ виглядає, але тамъ життя люди ведуть и за друге таке. Я знаю одного дяка, котрий здушає цілу божу динну речі питувати, котрі гори найвищі у світі, але де глибоке море, чи є на землі безденні озера; чому лискавка зинзавяцю летить, а селянинъ одній питаєть мене, чи правда те, що земля крутить ся. За вобразівъ до такихъ праць могла би послужити товариству книжка видана на Украйні відъ заголовкомъ: „Дещо про світъ божий,“ у якій розведена стоить популярнимъ способомъ річъ про всі йови въ природі. — И такі вартні праці належало бѣ товариству продовжати, якими суть „Листи зъ хутера,“ толкуючі про городі и села, або якимъ способомъ можъ справити життя недобре збудія, а буварь для народніхъ шкілъ не виненъ бути другий, якъ граматка Куліша, до би окрімъ азбучної науки подавались хлопцеві и молитви и историчні оповіданя зъ бувальщини; тимъ розохотили би школярі до читання.

Товариство повинно дальше подумати и ниць еимъ, якимъ побачомъ дали бѣ ся скрєнити порони въ народі, а ту послужили бѣ товариству за вобразівъ повісти Основьяненка, хочъ би: „Отъ тобі и скарбъ,“ або: „Добре роби, добре и буде.“ Народъ не любить довгої моралізації, а поправить життя свѣе скорше тоді, коли хто піднесе ёго пороки на сміхъ, або коли змалює ёму хто живими красками всі ті шкоди, що идуть у слідъ за ёго лихими привичками. Німці справляли и справляють народъ свій такимъ самимъ побачомъ; Hans-Jörgel вмівъ такъ дотепно списувати пороки народу, що Німець, щобъ не попасти у колюний ёго письма, страхаєть ся навіть своєї власної тіни, а черезъ те навчавъ ся вінъ чесности

добродушности, твердості, охайности и другого добра. Сатирично-гуморестична Казетка, видавана одною картиною хочъ разъ на місяць, надобилась би проте дуже теперъ.

Коли такъ підготовимо народъ, коли вінъ самъ стане доцитуватись за нашими книжками, на-тоді може взятись товариство и за подаванне йому наукъ реальнихъ, за вистачку книжокъ трактуючихъ про газдівство, садівництво, пчільництво, про ховокъ товарини, про индустрию и торговлю. Розуміять ся але, що и ту не годить ся подавати йому сі науки въ формі теорій, а треба більше указувати на хосень той, що виходить зъ їхъ.

Заходить ще питання: якъ подавати народові всі ті духовні страви?

За се скажу коротко. Складъ бесідн, букви, правописъ, зверхня форма и ціна мусять одвічати енцичнімъ и моральнімъ снагамъ народу. Тому винно товариство задержати въ популярнихъ книжкахъ азбуку и складъ мистонародній, кирилицю, правописъ приурочену по можности до правопису книгъ церковнихъ, а книжочки винні ловити селянина за очі, а не за кирмані. Щобъ народъ мігъ собі такихъ книжочокъ роздобувати, потреба, щобъ товариство постаралось о агентівъ, котрі би продавали їхъ на прощахъ въ Милатині, Крехові, Гошові, Зарванці, Добромилі, Ярославлі и другихъ місцяхъ.

И те най не уйде бичности товариства нового, щобъ разъ уже счезли зъ посередь хатъ сілськихъ ті богомази, котрими народъ неспівомъ собі приукрашує досіхъ поръ комвати свої и церкви.

Передъ очима винна намъ стояти завсїгди Matica lidu českého; якъ вона бралась за просвіту народу, такимъ робомъ треба и намъ братись, а може и ми будемъ такъ щасливі, що будемо мусіти хочъ не по однімъ, а по 3, 4-охъ літахъ видавати кожду популярну книжочку у 18.000 примірникахъ.

Кінчу мов коротке слабосильне слово сердечнимъ: Помагайбігъ товариству! а віттанъ и тимъ щиримъ поздорованнемъ, яке прислали брата Чехи зъ Відня: „Slavnému spolku „Prosvita“! Studující čestí v Vidni přeje z bratrské lasky slovanské jarému spolku „Prosvita“ k blahodárnému jeho působení v narodě, zdatu a trvání,“ котре у порекладі такъ звучить: „Чеські академики у Відні ведені братнією словянською любовою, жичать молодому товариству „Просвіта“ на спасенне народові діло, здоровья и тривання!“ Ve Vidni dne 5 prosince 1868. Z českého akademického spolku. Augustin t. č. jednatel.“

Восіднишъ завизнав теперъ воскресний су-боръ руській до виборінъ членівъ видімовихъ, и запросивъ на тимчасового Голову Вп. Добредія Та-вириницького, старенького торешанина Львівського, а на секретарівъ п. п. Дра Жери Сушикевича и Ве-лод. Ганкевича. (Далше буде.)

ЗАГАДКИ.

(Зъ збірника народнихъ загадокъ В. Лукаковського.)

7. Вери, квичить —
Клади, кричить —
Лиши, мовчить?

8. Що то за загадка:
Въ заді ягїдка;
Возьми, облизни
Й навадь положи?

(Одгадки у другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 42. ч.

- 5. Вовкъ взявъ віцю, пси учули и кликали: люде, люде, сїдайте на коні, здогавайте вовка, що взявъ віцю.
- 6. Вуби и лязкѣ.

ПЕРЕПИСКА.

Вп. п. Ю.....у на Буковині, Листъ Вашъ одержали; сердечне спасибігъ. Віршъ надрукуємо у справовданню зъ першого збыву товариства нашого. Більше напишемо Вамъ у листі.

Пр. О. Па.....у въ О.....ку. „Правду“ Вашъ вислати мемъ. За „Просвіту“ довідається більше зъ справовданню. Незнаємо чи вислати Васъ зъ члена „Просвіти“.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Россійська: Горбуновъ, И. О., Сцены изъ народнаго быта. Петербургъ. 1868.

Закоскинъ, М. Н. Собрание сочиненій. Томъ І. Юрій Милославскій или русскіе въ 1612 году. Историческій романъ. Петербургъ. 1868.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Тихъ шан. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили предплату за цілий рікъ, просимо о якъ найскорше надісланне залеглостей.

Въ Редакціі нашій можна ще дістати комплетні ексемплярі першого рочника „Правди“ по ціні 2 р.

Головні помічники при редакціі: В. Згарський, М. Косакъ, Дръ В. Лукаковскій, Ом. Паршицькій, Дръ К. Сушикевич.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропітійської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, замешає „Народнаго Дому“, (Крамівська улица). Администрація підъ Ч. 4119А

НЕВЕЗМЕЧНЕ ДІЛО.

Оповідання.

Було се у першихъ дняхъ по моїхъ рукови-
нахъ, коли загадавъ я вже у пізній вестеръ спо-
чити крихточку до моєї любові на тихі речі. Хата
моїхъ будучихъ свекрівъ лежала за селомъ на-
шимъ не дальшъ якъ годинку ходу; во що зна-
чить годинка така для розлюбленого серця? Вона
була мені тимъ, чимъ єсть широкій степъ для
буйного вітру, або майданъ для скорошного
вірля; у одній хвилі, думавъ я, залечу туди, а
тамъ... нагорожу собі и той маленький трудъ.

Вечеръ бувъ тихий та ясний, який буває у
осінню пору; місяць викотивъ ся гарно на небо,
розігнавъ усі хмарки на ёму, розпорожнивъ ся
пишно, а я собі й думаю, якъ люблю то мені щідеть
ся у таку видну нічъ тимъ більше, що дорога моя
не вела черезъ пусті, а залюднені місця. Выблала
осьма година, а я, справивши нио трохи свої ку-
черики, зловивъ за вресаню та паличку, розпро-
стивъ ся зъ родичами та й шибнувъ до дверей.

„Возьми пса зъ собою, веселіще ти буде“
проказала до мене мати, а те вірне звіря, неча-
бъ знало, що ту про ёго ходить, и дивить ся вже
на мене и помахує собі хвостикомъ и скомлить
приязно.

— „Песъ най лишить ся дома“, кажу я, „най
хати стереже, а я вже себе самъ остережу.“

Батько стоявъ біля відчиненого вікна, погля-
даючи у зоряшливе небо. „Вертай“ проговоривъ
вінъ, „не барись довго, бо по моїй думці, може
збереса ще у ночі на дощъ“.

— „А звідки би вінъ взявъ ся“, відказавъ я,
„на небі ні хмарки не видно, а вітру такого не
має, щобъ нагнавъ яку бурю“ и засміявшись у
душі на батькові слова, котрий не конче щасли-
вий бувъ зъ своїми ворожбами веремени, стрібнувъ
я скоренько нзъ хати, та звернувъ на добре мені

знакому, продоптану стежку за село. „Чого казала
мені мати пса нзъ собою брати“ думавъ я собі
йдучи „чей лыха пригода мене не зустріне на ман-
дрівці до милої? хіба й віщувало дещо материн-
ське серце, хібай воно знало, що мені нинька
бувъ би песъ заадебивъ ся?“ — то печаливість
говорила відай зъ серця матери, а у матери, щобъ
звели мене зъ дороги у добри та діси, мені не
хочеть ся цілкомъ вірити.“

За такими думками, та співаючи собі ти-
хенько: „Чабана“ ишовъ я спішною дорогою до моєї
милої, однакомъ; міжъ нами сказавши, слова матери
шуміли мені заодно въ ушахъ, а хвилину, бувадо,
я и трівожно оглядавъ ся назадъ себе:

Моя мила уже и зъ надії була зійшла побачи-
ти мене ще сего дня, а мати її хотіла уже за-
чиняти хату та властись на спочинокъ, коли не-
сподівано залукавъ я у кватирочку, а віттавъ и
вступивъ у світлицю. Була уже девята година,
тожъ и думавъ я нащебетатись черезъ дві години
зъ мовою чорнобривою судженою, а коло одніайця-
тої розпроститись зъ нею горячимъ поцілунокомъ.
Алежъ не такъ то легко розстатись двомъ любля-
чимъ ся серцямъ, не такъ и легко проказати слово
якъ у тій пісні співають: бувай ми здорова, ти ді-
вчино моя! Отже жъ и не диво, що півень закуку-
рікавъ мене ще коло моєї милої, та ще й тоді
мене неконче кортіло въ останне поцілувати мою
щобетушочку.

Вона, відгадавши мабутъ мої гади, та печали-
лива, щобъ мене вертаючого домівъ яка мара не
підбила, просила мене навіть вразъ зъ матерью нічку
у їхъ переночувати. „У глуху північъ“ казала вона,
„не конче весело самому вертати, а то прихо-
дить Вамъ ще біля кладовища ити, ось ліпше
заночуйте у насъ, а завтра, коли схочете, до східъ
сонця проберетеса до хати.“

Батько моєї судженої, старенький хочъ ще
ціцкний собі козакъ, котрий у жадні мари та духи

не вірив, засміяв ся на свої саботонні речі, а коли добавив, що йому соромно би було, маючи б'єго будучий зять кількох могилкох впадати ся мав, мені не лишило ся нічого робити, якъ взяти знову за кресаню та падичку, та сказати усімъ сердечне: добраніч! Жінки, не зважа на те, налягали ще довгий часъ на мене, та прохали остатись, но коли батько засоромив мою дівчину, неначе б'є то їй лишень такъ дуже хотілося, мене коло себе мати, то вона наложила мені теперъ сама кресаню на голову, та стиснувши мене тепло за руку, поздоровнала мене на дорогу, а мати її добавила, щобъ, коли можъ буде я не йшовъ отамкою черезъ кладовище, а оминувъ єго побочною дорогою.

Щобъ не трівожити стару матір, я обіцяв слухати її слів, хочъ додержати сеї обіцянки в'є мене для самого сорому не було великої охоти. Віттакъ пустивъ ся я домів.

На половині дороги відъ жилю до нашого села, стояло собі на особні зъ десятокъ хатъ; пару стай відъ нихъ на чистому полі, стирчала знову небогата громадка меглохъ надъ небіщанами, а по сарадъ їхъ шаріда маленька церковця. Давно уже радилі промаляне седа того надъ тимъ, щобъ обнести кладовище дятківъ своїхъ хочъ хворостовнимъ тинамъ, та закинути ту дорогу, що крізь єго веда, но рада радилась, а дорогою якъ іздиди люде зъ давнихъ давенъ, такъ и теперъ не квапилися на вищу звертати. За кладовище ходили різні недобрі слухи у цілій околиці. — Одні казали, що Никита, громадський голяръ, бачивъ разъ, якъ о півночі самъ нечистий поравъ ся міжъ могилками; а падамаръ, таки зъ нашого села, розказувавъ усімъ, що єму самому довелось такожъ бачити у глуху північъ велике світло у церковці, та знову білхъ упирівъ и друге таке. — Деякі сміліці казали похитували на те усе головами, білхъ трівожані давелі такимъ розказамъ віри, а я, що не мігъ себе ані до сихъ ані до тихъ зачислювати, не мігъ надобре зміркувати, чи вірити мені, чи не вірити у нічнихъ духівъ. Мені тяжко приходило проте рішитись, котрою дорогою мавъ я вертати домів. Оминати село та кладовище не годить ся, думавъ я, такому козарлюзі, за якого державъ я себе, а пробиратись крізь єго не приходило мені знову конче до смаку. Крізь кладовище — погадавъ я собі у кінець — дорога коротша, а оминувши єго, мені прийшло би ити хвилечку лісомъ, а тамъ за темнотою еще лячніше було би мусити, чимъ тудий видною рівниною, котру буде можъ у кількохъ хвиляхъ перебігти.

Симъ часомъ нахмарилось крихточку небо, а місяць що зкотивъ ся досить уже низенько, ви-

глядавъ лишъ часиночками зъ поза темної поволони, та задававъ моїй душі своїмъ блідавимъ світломъ ще більшого неспокою. Ув'є одній хвилі стану мені теперъ передъ очі всі оповідання про упирівъ, заклятокъ духівъ, вовкулаківъ, русалокъ, лісовиківъ и другу таку нечисть, про котру розказували мені няньки мої ще зъ малку, серце застукотало у грудехъ сильніше, а я, зазрівши уже передъ собою кладовище, ставъ неоглядаючись, бігти зъ усії сили.

Нарадъ раздавъ ся диний голосъ за мною, а коли повернувъ я поглядомъ побічъ себе, представилась мені висока чоловіча постать и спитала в'є мене, куди у таку пізну нічъ мені такъ спішно.

„Дривъ до С...“ відвітивъ и скеренько. В'є тій самій хвилі блідий місяць продеръ ся зъ хмар, а коли я, дріжучи на усєму тілу, заглянувъ незнакомому в'є очі, що такъ жарились підъ надупленими бровами, забурчавъ сеї собі зъ тихенька, що я не зъ єго людин, а віттакъ и поспитавъ в'є мене: „Чи не лячно вамъ підъ такий часъ кладовищемъ ити, а те старий Коцюба, що передъ дестьми роками ту єго поховали, не може витривати сувекійно у домовині та ходить що ночи говорити свій „Отченашъ“ у церкву“.

Сими словами хотівъ мені незнакомий відай ще більше переляку завдати, а хочъ и удалась єму сеї штучка, то прецінь знайшлось в'є мене ще на тільки одвиги що здужавъ єму одвітати:

— „Коли б'є чого мавъ страхатись, то б'є и не ходивъ сюди.“

„Та!“ відказавъ коротко мій несподіваний товаришъ, а далі и пустивъ ся зі мною ити в'є парі. Ту я єму и близче приглянувъ ся и увіривъ себе, що те дзюбате, гідке, запале лице зъ густими сторчатими бровами, зъ заломанимъ носомъ, густою бородою и хрипучимъ голосомъ прийло б'є ся хочъ би и зарізати чоловіка.

„Стережіть ся церкви!“ відозвавъ ся незнакомий знову по хвилі — „мусілисье уже чути, що тамъ часомъ у глуху нічъ хтось світло світить, забиває поклони та шепче „Отченашъ“; стережіть ся проте, кажу вамъ!“

Таки речі збили мене уже зовсімъ зъ тямки, а лишилася у мене лишень одна думка, в'є котрої я питавъ якъ би утечи чимъ скорше відъ нависного товариша, коли той напрасно и зчезъ. Куди вінъ пішовъ, звідки прийшовъ, було для мене загадкою; — я не зазрівъ ні єго приходу, ні відходу; чи належавъ вінъ такожъ до тихъ що на „Отченашъ“ у церкву збирались, за стукотомъ серця я не здужавъ сєго зміркувати, а стоявъ неначе задеревенілий.

Крізь чорні хмари на заході прозирає блідий місяць и освітляє чародійнимъ своїмъ світломъ усе кладовище що не більшъ, якъ пятьдесятъ вкочаївъ віддаєть передомною лежало. Хрести та могилки мріли на йому густенько, а осінній вітерець шелестівъ то сухимъ бадиллямъ, то споловілимъ листомъ; якъ ще ніколи, такъ стало мнї теперъ суврнто на серцю.

Чи йти, чи не йти? питаєвъ я себе, а далї глянувъ позадь себе, и не моя воля уже, а тривога, що такъ стиснула мене за серце, та усю кровъ нагнала ми у очі — трунула мене напередъ поміжъ мріючі могилки. Ще лишъ десять крочаївъ, а уже бувъ би я їхъ лишивъ за собою коли наразъ звелася передо мною величевна постанть у білій мертвечій плахті, котра розлеживши руни на охрестъ, здалася заступати мені дорогу. И та остання врихточка зимної розваги покинула мене теперъ. Въ ту саму хвилю, коли страшна мара зъявилась передо мною, и здалася чимъ разъ вище виростати изъ землі, въ ту саму хвилю покочивъ я на бікъ, и не тямивши уже білцьшъ нічого, ставъ утікати убочною стежкою. Я потикавъ ся на гробахъ, потручувавъ о хрести, падавъ на землю и знову зводивъ ся, а листя шелестюче підъ ногами додавало мнї ще того страху, котримъ и такъ переповнена була душа моя. Хочъ незнакомий перестерігавъ мене передъ сумовитою церквою, не зважа на те, и майже нарощно здужавъ я теперъ до неї, неначебъ у храму божому мнї легше стати мало, неначе бъ я сподївавъ ся, що тамъ знайдець ся хто, котрий мнї увесь страхъ розмовить, або охоронить мене відъ нависної мари.

Двері відъ церкви своїли відчиномъ, и мовъ би мнї треба було, вбїгъ а у середину її, попростувавъ за престїль, а тамъ и поваливъ ся на студений камїнь.

(Конецъ будє.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАїнСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сєгочасности.

(Написавъ И. Нечуй.)

(Дальше.)

Зовсімъ противно українцеві жартуючому зъ нетяжкими гріхами, недаючому поваги аскетичнимъ добродїтелямъ, утісняючимъ тіло, великоруссь, зве гріхъ „сладкимъ лїшкимъ“: гріхи любезны— доводять до бездны; гріхъ сладокъ — человекъ падовъ¹⁾ кажуть великоруські приказки¹⁾. Розумїне гріха

1) Послов. рус. народ. Далл. Листъ 2.

якъ чогось солодкого нарадує восточний поглядъ, що все миле, солодке в гріхъ, тїмъ; що воно миле и неспить тіло, а все „терпке, гірке—то не гріхъ, а добро, правда. Неначе правда не може бути солодна, а повинна бути гірка, неначе все солодке, „лїшке“ мусить бути гріхъ, безпуття. Великоруссь въ теорїї відкидає відъ життя всяку усаду, вєнну малість и має за правдиве життя тільки життя терпке, гірке, безъ жодної усади.

Окрімъ того нїгде нема въ великоруськихъ народнихъ творахъ такого смїливого, вибачливого погляду на звичайні, щоденні гріхи, лави знаходивше въ українськихъ. Аскетичнимъ добродїтелямъ, наючимъ на мїли утієняти тіло, великоруський дал дуже велику повагу въ своїхъ творахъ. Пістъ, молитва, поклони, монастирь, пустиня, пекло, вічні муки, — все те займає дуже велике мїстце въ народній думі, въ народній фантазї и въ устнихъ творахъ. „Одно спасєньє, — постъ да молитва; не хлѣбомъ живи — молитвою; скоромничаютъ бары да собани“ наже народъ¹⁾.

Въ духовнихъ народнихъ віршахъ про страшний судъ и про инші рєчі скрієть оддаючи велике и перша повага показанимъ добродїтелямъ, а не ничімъ. Архангелъ Михайлъ промовляє до грішнихъ на страшнімъ суді:

Для чєво поповъ-отцовъ не слушали?
Къ божой церквѣ не прихаживали...

Раннєе заутрєни просыпывали,
Зємныхъ поклоновъ не кладывали
Отъ бѣлаго лица до сырой землї!

Слушались вы зєву колокольнєво?²⁾

Судїя судить душї „плясунєвъ, гудєчнїковъ“ и вїдсилаєть їхъ въ пекло за те, що вони були охочї „снєвать, плясать, на улицу ходитъ“³⁾ и тимъ нїби служили сатанї, потїшаючи єго въ днєволами волнїками (сопїлками) и гудками. Мїжъ всїми проводнїками великоруські духовні вірші дають перевагу схимнїкамъ и пустельнїкамъ. Трохи не до їхъ однихъ Господь обертаєть ся зъ ласкавими рєчами:

„Моя снїмнїца, моя пустельнїца
Что скитались въ долахъ, горахъ и вертепахъ.

Заупили вы пїщу райскую
Блї гнїлую колоду,
А пїли болотную воду
Болотныя воды со ржавчїной (иржою)

все Христа ради..

1) Тамъ же. Листъ 8. и 9.

2) Калѣки перехожїи Безсонова випускъ 5. листъ 239 и 169.

3) Тамъ же. Листъ 161 и 174.

Ви терали слова неуподобны
Отъ всякаго адала чловѣка!....

Такъ-то релігійний народній идеалъ великоруса дуже аскетичний, навіть ще строгійшій відъ правдиво-християнського, — и загадує индійське фаніриство. Щобъ бути християниномъ и добути спасення, народні твори радять загаломъ відректись одъ сѣго свѣта поганого, надіти „скимушку слазенную и ризи черні“¹⁾ ити въ пустиню далоду, істи тамъ гнилу колоду, пити заржавляну камошну воду, видержувати „свѣтъ-постъ и молитвы“²⁾. Духовні вірші зъ великою любовію співають про пустиню, про матір-зеленую густиню, де можна розгулятись въ лугахъ зеленыхъ, на квітнихъ лукахъ, „въ падатахъ лѣсовольныхъ“³⁾, кращихъ одъ царськихъ чертогівъ. Поглядъ на життя, на чоловіка въ тихъ віршахъ дуже сумний, чернечий. Людське життя мається въ їхъ за суєтне, марнодуче, дубові домовини, маються за вічні людські домни⁴⁾. Чоловікові нетреба нічого: ні золота, ні срібла, ні цвітної одежі. Самъ чоловікъ — купа нечисті й зла:

„Очи наша — ями
Руцы наши грабли.
Очи завидюци,
А руцы загребуци,
Что вѣчи завидятъ
То руцы заграблятъ“⁵⁾.

Поглядъ на жінчину, якъ на рабину въ сямьному життю має на собі одтискъ сходнѣго релігійного вчення, котре приймає жінчину за гріховну нечисту тварь. „Баба да бѣсь — одинъ у нихъ вѣсь: гдѣ сатана не зможесть, туда бабу поплеть“ каже великорусьна приказка⁶⁾. Великорусь не вважає навіть жінку за людину: „курица не птица, кабыла не лошаде, — баба не чловѣкъ!; я думалъ, идуть двое, — ажъ (ато) мужикъ зъ бабой!“ каже великорусьний⁸⁾.

Сильне розширення такихъ духовнихъ віршівъ въ Великороссіі, зібранихъ п. Безсоновимъ вже въ шести книжкахъ, обертаючихся въ устахъ не тільки сліпцівъ-прохачівъ, але й звичайнихъ поселянъ, свідчить о справдешнѣму живому, буванню такого сумного погляду на життя. Въ народнѣму житті руськихъ селянъ и городянъ и теперъ мо-

жна зауважити, конечно місцями, великий потягъ и навалъ до аскетичнѣго життя, не для покути за зроблені гріхи, якъ буває на Україні, а по тому переконанню, що таке життя и стільки правдиве.... „Духомъ сумности, одречення відъ свѣта“, каже п. Дале, великоруський писатель, „віє навіть поблизу въ сусідстві зъ „созерцательними“ раскольничими сектами; нимъ заражене залюднінне цілихъ повітівъ и губерній, (Тамбовської, Пензенської, Орловської). Жієнський полъ навіть зъ-замолоду дуже нахилєця въ тихъ місцяхъ до такого прямовання“....

„Нарікаючи себе православнимъ, ходячи пильно до церкви, народъ одбуває всі треби, ходить до сповіді, але відрікаєця відъ причастя, маючи себе за недостойнихъ. Танцювати — гріхъ, бо то значить — тішити дявола; пісні співають тільки „оторви-головы;“ розсудлива молодиця або дівчина не піде въ хороводъ, не виведе танця, а дуже розумна дівчина що вже на порі, накидає на голову чорну хустину, зашпилєвши її відъ бородою, спускає очи до землі, ні на кого не гляне, не осміхнеця, не промовить зайвого слова, зъ парубками зовсімъ не говорить, и черезъ рікъ, або черезъ два просиця у батьківъ на спасення — въ келію, въ чімъ їй и не перечать. Такі келєйки, місцями ставлять на задніхъ дворахъ и тамъ келєйниця живе сама тихо и чинно, вчиця грамоті, читає святі книги, псалтирѣ, трєбникъ....

Задля громади вона пропала, відъ мірського вона відсторонена. Найчастійше такі келєйки ставляюця рядомъ зъ боку, або позадъ села, безъ дворівъ и огорожі и часомъ по дві килєйниці живуть въ купі.... Такий чудний звичай розпросторюєця не тільки місцями, але часомъ якъ та пошесть-болізнъ. Часомъ всі дівчата на селі разомъ неначе зъїхавши зъ глузду, зъ усієи сили пруща до келєй, заміжъ йти мавця за паскудство и на селі немає молодихъ!!....“¹⁾

Часомъ було, додає п. Дале, колись пани користуючись своєю силою, поскликають дівчатъ и хлопцівъ, поставляють їхъ въ два ряди и приказують на дівчатъ надівати парубочі шапки.... Котрого шапка припадеця які дівчині, той и бере її черезъ силу заміжъ.... Такъ женили цілі села²⁾.

Правда, таке диво трапляєця місцями, хочъ и дуже густо: въ глибині сілъ та хуторівъ. Опрічъ того кинушество, чи кричання не своїмъ голосомъ, по вовчий, по журавлиний дуже въ моді на Москві. Оно вважаєця за якусь службу Богові

1) Калѣки перехожіи Безсонова, виц. 5. Листъ 128, 129, 212 и др.

2) Тамъ же. випускъ 5. л. 153, 138.

3) Тамъ же. випускъ 6. л. 301.

4) Тамъ же. випускъ 1. л. 230.

5) Тамъ же. випускъ 6. л. 303.

6) Тамъ же. випускъ 6. л. 303, 305.

7) Послов. Дале л. 371.

8) Тамъ же. л. 370.

1) Русскій Вѣстникъ за 1868 р. Февр. л. 355.

2) Тамъ же. л. 361.

и разомъ зъ горедствомъ и бродіннямъ по мала-стирахъ часто поважаючи за водянги: благочестья навіть въ вищихъ станахъ великоруськихъ, де святощі знаходять собі на перепутті розкішні пристановища. Нічого такого не знайдете у насъ на Україні и въ Галичині.

Уявлінне великорусівъ некла й раю также само відрізнявця відъ українського. Рай здавця великоруссові дуже багато матеріальнішимъ, ніжъ українцеві. Великорусь уявляє собі рай хорошимъ садомъ, де „древеса райскіе вознумять чудными гласы“, де райскі птиці будуть співати пісні.¹⁾ Тамъ будуть „пйщи разныя, трапеза всякая.“²⁾ Господь посадить праведнихъ въ храмї, на золотихъ престолахъ, надіне на їхъ ризи золототканні, накладе на голови золоті вінці³⁾.

Кругомъ престолівъ засвітивця еамі свічки⁴⁾ Такий видъ раю дуже нагадує про сходне походінне, исходню пишність, котра ставить царську розкішъ, царську власть, царські приклади за найвищий идеаль, тоді якъ Українець гадає собі навіть Бога сидячого на столі.

Въ духовнихъ великоруськихъ віршахъ о пеклі и вічнихъ мукахъ незнайдете нічого похожего на поетичне українське пекло зъ сінежатами, гаями, ріками, дуже нагадуюче Дантове чистилище Фантазия великоруського народа не змогла створити самостійного образу пекла, бо дуже освоїлась зъ навченнямъ св. писання и „ложнихъ, одреченихъ книгъ“ о вічнихъ мукахъ и посмертному життю. Окрімъ вогню, смоли жупелу, народній великоруській стихъ любить розводитись о поведичнихъ мукахъ и тхне такою важкостю кари, такою звіриною, яка була въ давнихъ московськихъ приказахъ, та езуїцькій инвизиції.

Тамъ ви знайдете, що грішні люде будуть повішані на горячихъ вружняхъ за язик, за спини; въ тіло їхъ буде повбивано „гвоздіе (цвѣшки) булатное“, їхъ будуть ссати гадюки за серце, за жіночі груди, за коси, а пилки будуть пилити їхъ тіло⁵⁾ Въ пеклі будуть пилити витягувати зъ їхъ жили, серце; а язикъ витягнуть черезъ тімя⁶⁾; и волосся на грішнихъ горітиме⁷⁾; імъ наготовляно казанівъ зъ смолою кипучою. Тамъ будуть люті морози⁸⁾, сморідъ, димъ, чадъ, скреготання зу-

бами, лѣхи глибокі, тьма, и плачъ. — Щобъ не чути було гадасу стогнівъ и плачу грішнихъ душъ пекло буде засипане „матушкой-сырой землей“ закладене горячимъ камінямъ, залізними плитами, дерномъ, засипане піскомъ. Такий страшний поглядъ на вічні муки великоруського народа дуже значно відрізнявця відъ українського, котрий призначає муки більше моральні, ніжъ матеріальні; котрий навіть огневі дає протівну властивість — холодити, а не пекти, щобъ холодъ нагадувавъ йому його гріхъ, те дріжання відъ холоду, котре терпівъ бідний зимою відъ вікнами богача.

(Дальше буде.)

ИЗЪ ЗА БУГУ.

Бугъ широкий, Бугъ глубокий,
Хвилями віть плеще:

Якъ згадаю про дружину —
Серденько трепеще.

Якъ згадаю, кого маю
За тобою, Буже, —

Зажурюся, похилюся
Надъ тобою, друже.

Ой чомъ я не пташка въ полі,
Чомъ крилець не маю?

Тільки мого, що рученьки
Туди простягаю.

Ой ви, зорі, Божі очі,
Гляньте на Вкраїну:

Тамъ приникла підъ вербою
Низенька хатина.

Въ тій хатині моя мида
Мене дожидає,

Що години зъ України
Думки посилає.

Дайте звістку моїй милій,
Що не скоро буду:

Розлучили, якъ схотїли
Насъ лихий люде.

Я одинъ стою на світі,
Якъ билина въ полі,

Та за Бугомъ зъ України
Визираю волі.

Давай Боже, зъ очей слѣзи,
Нехай ринма ринуть,

Сиротині на чужині
Зъ серця камінь скинуть.

Яківъ Крижевський.

1) Калѣки переходяи Беасон, К. 5. л. 254

2) Тамъ же л. 175.

3) Тамъ же л. 160.

4) Тамъ же л. 175.

5) Тамъ же листь 185.

6) Тамъ же листь. 179.

7) Тамъ же листь. 165.

8) Тамъ же листь. 179.

... ВЗАЄМИНИ ПРОМІЖЬ КОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРВІСІЮ
у літх 1618, 1619 и 1620.
(собрудить Н. Вахлякинъ.)

(Дальше.)

Однакъ козакові, не знаючому, якъ въ діломъ стоить, ажъ надто звірилося у Фергабаді. Чимъ найдуще журивъ ся, було, щоби товариші ёго, лишивші ся въ Басцяцюкъ, бачучи, що вінъ, якъ ут мова була, не вертає, не подумали собі, що вінъ вже загибъ, а заснмъ и не покинули ёго самого у такому далекому краю. — Зажурений и затривожений розвідався вінъ у вінци, що я (себъ то Della Valle) пробуваю у Фергабаді, а судячи по моёму римському имени, що я католицькимъ християниномъ бути мушу, зрадувавъ ся не мало, прибігъ чимъ скорійше до мене, и подибавъ на щасття поміжъ моими слугами товмача собі, котрий уміючи по турецьки, перзьки, вірменськи и французьки (що все у тихъ краяхъ потрібне), трохи и по московськи приучивъ ся, будучи черезъ два роки у Москві зъ от. Ивановъмъ Тадеоомъ енераломъ кармедитивъ, котрого король перзький за-для своїхъ орудокъ тудий пославъ.

Черезъ сёго товмача ми оба и бесідували. Якъ же але не зрадівъ я почувши, що вінъ за такимъ союзомъ сюди прийшовъ про який я такъ туравъ¹⁾.

1) Ту на місці подати де-нещо про автора листу сёго, якъ и про ёго погляди на козачину, а за симъ и те, про який то союз вінъ туравъ. Петро Della Valle походивъ зъ славного римського роду Валесівъ, и родивъ ся зъ Помпея и Іванівни Далберни въ р. 1586. Вирости у красного чоловіка и вчувавшись, залюбився вінъ у одній вискородній панні, але вона врадила ёго улюбві. Запечалений симъ, удавъ ся Петро до Неаполю и Венеціа въ віттамъ моремъ у східні землі (1614 р.) щоби розважити себе; переїхавъ черезъ 12 літх Туреччину, Египеть, Палестину, Первию, східні Індії и другі краї, оженивъ ся зъ георгіянкою Ситти Маамі, поховавъ її въ Первіи и не вернувъ домівъ ажъ у 1626 р., 28 Марця, коли на папськимъ престолі засівъ Урбанъ VIII. У своїхъ листахъ писанихъ изъ Первіи въ Римъ згадує вінъ и за нашу козачину. Я подаю ёго припадну згадку у дословному перекладі: „Въ малку не навидівъ я уже Турківъ (писне на стор. 100 въ II ч.), и бажавъ їмъ злого. Коли проїздивъ я Туреччину у святі місяця, кипівъ я відъ злости надъ ними, и думавъ не разъ якимъ би робомъ подумати їхъ нику народню, а за сімъ прислужитися християнству. Зваживши докладно обстановку часові и місце, у котрому живъ я, мнѣ вдалося, що найскорійше можна бъ справитися изъ Туркомъ, наколи бъ сприсягтися королеві перзькому зъ отсами християнськими народами, що їхъ козаками звуть, а що сидять надъ чорнимъ моремъ при горлі дніпровімъ. Вакамъ але про се звіщу, мушу скавати, що відъ козаками не розуміти народу однолітного, а шайку (Geinde) смашчену изъ різнороднихъ людей и неповидій, хоть таки християнськихъ. У їхъ немає ні жінокъ, ні дітній, ні своїхъ хатъ, ні служать вони ніякому князеві, ні панові.

Вінъ розказавъ мнѣ за все своє діло докладно, и знову розкривъ передъ нимъ все своє серце и збо-

сидять далеко відъ городівъ, у безпечнихъ неприступнихъ місцяхъ, чи то лісахъ або горахъ, чи надъ ріками, слухають лишень, не ваче наші бандити вибрати собі старинни, а прочитують ся тільки добромъ веруєшъ: роздобувались. Що їхъ відъ бандитівъ різнятъ, осьъ, що сусіднихъ князівъ, незъ якими у супокою и придані живуть, не обдирають, а навіть підъ сими у воєннихъ походахъ вірно и прихильно служать. Нападають вони безъ вини чи то моремъ, чи сухопуттемъ лишень своїхъ сусіднихъ ворогівъ Турківъ и другихъ Мугамеданівъ, за-для чого князівтихъ земель, у якихъ козакъ живуть, не тілають, що не стижуть їхъ, а противно еще удержують, пропитують и грішми наділяють, осьъ такъ, якъ Турокъ на шкоду християнамъ терить и хоронить морськихъ розбійниківъ въ Барбаріи.

Отсі козакъ сидять купками по ріжнимъ місцямъ. Одна часть оддана у Россію або Москві, що на одво виходить, то надъ каспійськимъ моремъ, то знову надъ Волгою и далій въ край ажъ до Дову и Азовського моря; друга часть триває надъ берегами чорного моря и глубше въ земляхъ королівства польского.

Однакъ я ніколи не думавъ росейськихъ (russische) козаківъ зъ Первами увъ одно звести, бо росейські (не вважа на те, що усі еретиками, чи відступниками и у Москві живучи, котра країна за-для того, що її жители грецьку віру исповідають въ нами латинниками не добре думає) задалеко відъ Туреччини сидять, и тому Туркамъ багато шкодити не зуміли би. Окрімъ сёго стоять вони изъ Первами не новіше у сумірнихъ переплутахъ, переловлюючи на каспійському морю и Волзі перзькі купечі судна та забіраючи изъ нихъ все майно. И хоть москвитянинъ не разъ становить ся добримъ другомъ Первові, та одиць надъ другому не разъ и послівъ шле, то такі частійше облуда зъ такого діла виходить, якъ шкура дружба; а окрімъ сёго обітні народи за-для ріжнихъ сусіднихъ и торговихъ ділъ доброго серця до себе не мають.

Моя думка більшъ туди хилилася, щоби Первіи изъ сими козаками получитьи, що надъ Польщі належать, и якъ сказано, при горлі дніпровому надъ чорнимъ моремъ хочъ не у городяхъ, а катахъ и шитрахъ сидить, и коли лишень хочуть свои федедьби водою залляти можуть, такъ, що ні водою, ні сушимъ до їхъ не доберешъ ся и їхъ не проженешъ. По сімъ місцямъ знаходить ся по усякій часъ надъ дві тисячи хоробрихъ воєнівъ, котрі у зимі, заховавши судна и зброю, сухопуттемъ на европейськихъ татарівъ, своїхъ сусідівъ, налітають, у літї але, скоро лишень звістка піде, що часъ виправляти ся на море, въ надії на здобичу, тьмее въ оцілнихъ сторінъ, якъ и зъ усігдъ королівства польского збирають ся, и вибігають, вибравши въ проміжъ своїхъ найудатнішихъ проводирівъ числену старшину, въ 300 до 500 суденъ на море. Самихъ їхъ буває до 8 тисячъ битного жовняра, якъ и добрихъ суднарівъ на усяке діло спосібнихъ (Della Valle стр. 101).

Тою силою и идуть вони на Турна, забірають усе, що на морю подиблють, и виправляи ся до сёго розбійництва уже такъ добре, що турецькимъ „каримуазаламъ“ и другимъ купечимъ суднамъ на морю цілкомъ уже не поважаються. На сімъ розбійництві морськимъ вони але не попрастають, а нівоцять также и береги чорного моря такъ, що немає Туркамъ и місця, котре бъ козакъ уже не пустошили. Синопа, городъ старий и славний ще назъписавъ Митридата, заживъ

боннававъ ся ёму въ усімъ послужити, що лишень ёго народові на добре вийти мовдо би. Вінъ за те

наибільшъ лиха відъ їхъ. И Кафа, у котрій ханъ європейськихъ татарівъ сидить, не здужала уйти їмъ; ба и Трапезунтові самому керавъ ставала уже лядно, и хочъ сей городъ до сіхъ перъ їмъ еще не здавали ся, то въ часомъ и до сега приїде.

Турки вислають проти їмъ рікъ въ рікъ свою флоту въ Царгороду, хочъ судна козацькі до чорного моря більшъ призначують ся, котре усюди а особливо при горлахъ рікъ до козакъ сидять, пакткі пристані має, у якій більшому кораблеві не входять. (Цябінь біла Очакова висюють відъ одного до 5 або 10 сажнівъ.) — Вбачаючи Турки, що фрегатами нічого проти козакамъ не вдіють, та що ними їхню добычу засилують, заосмотряли и вони себе маленькими суднами и галіотами, та що и великихъ галеръ поспоруджували. У році 1816, коли я въ Сорі пробувавъ, вибігъ проти їмъ генералъ Магмудъ-Ваша, синъ Цяцаля, вать Султана, въ десятять тяжкими галерами и множествомъ меншихъ суденъ. Однакъ однакъ доля постигла ёго, що и другихъ; ба — ще чи не гірше ёму повелоса? Уступаючи передъ козаками въ усю флоту, потерявъ вінъ окрімъ меншихъ суденъ и дві такі галери, а виттанъ въ шкодою и сереномъ домівъ вернувъ.

Теперь думаю, и ви думайте, ни отсі козакъ тільки удачами обдарені, не досягнуть на будуче и далій? Я хочу теперъ лишень те сказати, що відъ їхъ самихъ прочувъ, що вони надіють ся колись и Царгородъ підъ себе загорнути, ваставляючи ся, мовъ би саме провідінне божов їмъ сю країну освободити поручило и освободити такі предвістало. (Чи буздъ же звісний плячъ Петра вели ориснальний? Прим. автора.) Якъ будъ, то такі вони підъ теперішній часъ на чорному морю найдучі, и немає другого, хто би їмъ пануваннє те відъяти здужавъ. Вони але не въ вникни не въ учера такого тамъ діють, а це за Султана Мурата (котрого деговеръ въ Турками и відъ рукою маю) бороли ся вони керваво въ Туреччиною.

Коли Турки черезъ трийцять и більше літъ навадъ їхъ не знищили и не подужали, ба козакъ чимъ разъ більшъ у силу вбивають ся, то сподіятисъ навіть, що въ часомъ такъ спотужіють, що нікому їхъ буде подужати. И коли роздвинулся у строю їхъ держави и у їхъ вдичі (міркувавъ я про се дідо въ християнськихъ земляхъ, и теперъ у Туреччині пильно приглядаюся ёму), то и натручуєть ся думка, що козакъ колись потужну посполудну річъ спорудять, якъ те бувало давними часами у славияхъ Спартівъ, у Сикеліянівъ, Картагінъ, ба и у Римляя, и до того у наші часи Голядички майже подібний засювокъ помчали.

Правда, що безхатнимъ и нежонатимъ годі у народъ зрости (хочъ міжъ лами скаваци ихъ и безъ того всего останніми роками помножилося); але въ часомъ вони и до женитьби привикнуть, тимъ скоріше, коли отті, що надъ ріками поселені, уже и жінокъ мають, другі але дівчатъ роздобувать и въ ними живуть, хочъ потому надають їхъ або продають. Поселені гайбице у краю суть бачу жонаті и живють у родинахъ.

Король польскій, яко панъ того краю, у котрому вони живють, захищує и спомагає їхъ грішми, та усімъ, чимъ може. Турки жалують ся за се, однакъ король самъ звиняеть ся, що козаківъ яко розбигацький народъ ёму годі карати, такъ само, якъ архиказя австрійскій передъ Венеціянами за „Ускоківъ“ звиняеть ся.

принявъ мене за свого споможника и дорадного. Наша умова була, щоби и при першій спосібності чи зъ министрами королівськими, чи зъ самимъ королёмъ за козацьку справу поговоривъ, а вінъ за те, скоро приїде уже до діла, у своїхъ земляхъ живи вірно помічєнь буде.

Петро Della Valle и завивъ ся за справу досить горячо. Ёму яко, щарому католикові и вірному приклонникові папи, союзъ християнівъ проти невірнимъ здававъ ся бути найспасеннішимъ діломъ. Въ усій Європі виявъ тоді духъ ненависті надъ Туркамъ яко гнобителямъ віри христової, а державці християнські послали заодно людей своїхъ въ Угорщину и Семигоредъ, щоби въупинити хвилю турецьку. Перший разъ говоривъ Петро Della Valle за союзъ Перзівъ зъ козаками зъ Тохта Бейомъ 13-го Марца 1618 р. підъ той самъ часъ, коли Степанъ у ёго пробувавъ. Вінъ представивъ козака Бейові, розговкувавъ сёму широко про норови нареду козацького, додавши, що козакъ, бажачи зъ королёмъ союзъ проти Туркамъ силати, сёму и думє въ пригоді станути можуть.

Тохта Бей зрадувавъ ся новиною немало и обіцявъ за усе королєві розказати.

Другий разъ піднісъ сю справу самъ Степанъ.¹⁾ Звиривши собі, що довгий часъ ёму нічого не відвічають, и що Есфендіаръ не дуже про ёго дбає, вручивъ вінъ улицю проісному королєві прозьбу, котру сей и ласкаво принявъ, и хочъ не читавъ її, однакъ до Есфендіара Бей и другихъ достойниківъ ось такъ обізвавъ ся: „Ви не знаєте, що се за люде и якъ намъ зъ ими обходитисъ. Ось то єтні, що на чорному морю панують, ще тільки мість позанимали, и немало Туркамъ шкоди нанесли. Вони намъ дуже у пригоді станути можуть. Я думаю їми послужитисъ, тому и хотівъ би я, щоби сёго козака по можності шанувати.“

Королєві перзькому мігъ бути й дійсно великий хосєнъ изъ такого союзу. Підъ той бо самъ часъ заносилося зъ причияи неплачіння винного гарачу Туреччині на війну проміжъ нимъ а Султаномъ Отманомъ.²⁾

Перешкодъ до зложіння союзу не було ніякихъ. Георгіяньскі князі заявляли себе прихильними такому ділові тямъ більше, що приязнь зъ козаками могла вбезпечити їхъ пануваннє проти Туркамъ, и облегчити їмъ торговлю, яку вели наъ Трапезунтомъ. Ходило лишень о те, щоби дати козакамъ чи то який кусєнь землі въ Менігрелі або Гурнєль,

¹⁾ Коло 20. Марта 1618 р. Della Valle Reisebeschreib II. Th. p. 104—105.

²⁾ Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 109 и 120.

чи одну-дві пристамі на східних берегах Чорного моря, щобъ не потребували зъ далекихъ сторінъ Туреччину набігати, а зъ блищихъ георґіянськихъ земель.¹⁾ Дотеперішні козацькі походи на султанські береги кінчили ся завсїгди лишень на одній здобичі, теперъ же була думка, відъ сторонам Трапезунта землі турецькі мало помало підбивати и у вічну посідість забирати. Союзъ той мавъ зъ часомъ розширитись и на короля польского, а самъ Della Valle бравъ на себе чинъ переписувати ся зъ козаками.²⁾

На початку Мая вінъ и бесїдивъ зъ королемъ Аббасомъ про сей союзъ,³⁾ ставлячи єму передъ очи, що догіднішою хвилі до усмирення турецької гордості бути не може. Коли бъ получилися Перзове зъ козаками, тоді би сі на Царгородъ набігти, а Перзове підъ Трапезунтъ підступити могли. Король Аббасъ відвітивъ Петрові але дуже непевно. Вінъ велївъ здати ся на волю Господню⁴⁾ а 11-го Мая вибравъ ся вінъ за-для важнихъ вістокъ изъ Туреччини зъ Ферґабаду до Казуїну. Того самого дня відпустивъ вінъ и козацького посла Степана въ супроводі людий Баґреда Миржи до своїхъ товаришівъ, надїливши єго золототианою одежею и добримъ куснемъ золота⁵⁾; въ письмі же до Гетьмана козацького прописавъ вінъ, що охотно вступить у союзъ зъ козаками, коби сі прислали лишень чоловіка идъ єму, знаючого до перзькому. До Баґреда Миржи були такожъ письма тикаючі ся союзу, а въ одному жаливъ ся Аббасъ, що Степанъ не мавъ широкого повномочья до заключення союзу.⁶⁾

Се останнє було здасть ся и причиною, чому ціле діло до кінця не довело ся, коли бъ не можъ припустити, що королеві самому передъ силою козацькою лячно ставало, або що одна віра изъ Турецькимъ Султаномъ єго відъ приязні зъ християнськими державами здержувала.

Підъ кінець мая 1618 р. удавъ ся Петро Della Valle за королемъ у Казуїнь. По дорозі подибавъ вінъ королівського тайника Аґамира.⁷⁾ Зъ нимъ и завївъ вінъ на ново річъ за союзъ; указувавъ єму подвійний хосенъ, який би вийшовъ изъ приязні зъ козацькою, разъ, щобъ можъ легко відобрати Трапезунтъ Туркамъ, а друге, що вся торговля шовкомъ зъ Индіи могла би вестись не черезъ Ту-

речину а впростъ черезъ чорне море.¹⁾ Аґамиръ обіцявъ за всѣ королеві ревновістити и авіривъ ся Питрові Della Valle, що Аббасъ до короля польского приязно має ся, и зъ нимъ часто переписує ся.

Другого Червця пустивъ ся Петро далїй въ дорогу за королемъ, щобъ збагнути єго думку за союзъ, но якъ не зачувався, побачивши у стані королівськимъ козака Степана. Сей и розказавъ єму, що не будучи якъ три дні въ дорозі, одержавъ відъ короля запозву назадъ вертатись.²⁾ — Причиною повороту було але що?

Отсей самъ князь Басцицюкъ, у котрого згадані товариші Степана лишили ся, вчїнивъ зраду на козакахъ. Не знати, чи не до вподоби бувъ єму такий союзъ, який єму князі зъ Менґрелїи и Гурнелъ предлагали, чи зъ роду вінъ вже такий хибкий бувъ, чи Турнївъ напелохавъ ся, досить — князь сей загадавъ зрадити справу козацьку. Вінъ то не радивъ усімъ козакамъ ити до короля перзького, а пораївъ лишень одного Степана туди вислати.³⁾ Зачувши далїй, що сей вже на перзькому двору в звістивъ вінъ за всѣ турецькому Султанові, хочъ тихъ трийцятохъ и девять, що у єго лишилися, що найкраще вґноблявъ. Віттакъ поступивъ ще більшъ лукаво, и забавивши иррипохлібитися турецькому єнералові, що стоявъ у Вану на границі, післявъ єму тихъ козаківъ въ гостинець. Козаки думали зъ разу, що проводять їхъ до короля перзького, ажъ ту опинились въ турецькому стану, де и Галнль-Баша у залїза закувати їхъ велївъ. Король Аббасъ дізнавъ ся однако за се небавомъ, и се було причиною, що наказавъ Степанові вернутись. Одна частина (мусить вісьмохъ) сихъ запроданихъ козаківъ утекла незабаромъ изъ стану турецького, и наспїла у Гиспаганъ, де и король підъ той часъ пробувавъ. Однакъ сей не показувавъ вже охоти союзъ зъ козаками скласти⁴⁾, а ті відправили ся черезъ Индію домівъ. Въ наступуючому році ограбили вони за те Менґрелїю и Гурнелъ, нездужавши добратись ажъ у Басцицюкъ.

За симъ и кінчать ся пересправи Козаччини зъ Перзами у році 1618-імъ. Вони були безуспїшними, указують але заодно до брий политичній розумъ Петра Сагайдачного, котрий, щобъ тільки освободити руський край відъ нападівъ татарськихъ маючи звязані руки комисїями польскими — шувавъ союзника проти Туреччині у кримському ханові у самїмъ догіднішимъ місци въ Георгїї и Перзїї.

1) Della Valle Reisebeschr. II. Th. S. 102.

2) Тамже стр. 102.

3) Тамже стр. 128.

4) Тамже стр. 129.

5) Della Valle, Reisebeschr. II. Th. S. 138.

6) Тамже стр. 138.

7) Тамже стр. 144.

1) Тамже стр. 146.

2) Тамже стр. 146.

3) Тамже, часть III. стр. 24.

4) Тамже, часть III. стр. 25.

Діло розбилося о неохоту короля Аббаса иъ союзові, властиву же причину неудачи глядати ма лежить у пересправахъ мировихъ, якні підъ кінець року 1618-го Туреччина изъ Перзиею заведе, (наполохавшись може доносомъ князя зъ Басцяцюкъ) и въ слідъ за якими 23-го Вересня 1618 р. миръ дуже користний для перзького короля наступивъ¹⁾, а віттакъ и у неохоті придворнихъ королівськихъ иъ дружбі зъ козаками, бурлаками, якъ мовляли.²⁾

Додати еще треба, що Сагайдачний и короля Сигмунта на той союзъ навести хотівъ, и що въ слідъ за тимъ девятого Падоліста сегожь самого року якнійсь вірменський християнинъ Яковъ у Казуинъ насъпівъ, и изъ сойму варшавського³⁾ письма иъ королеві перзькому, якъ и иъ Отцю Іванові Тадео, виварому кармелитівъ въ Перзії, привізъ, котрі союзъ проміжъ Польщю и Аббасомъ зложити мали, котрихъ але король уже не читавъ, а ино свому тайникові Агамирові заховати давъ.⁴⁾

(Конецъ будо.)

— ❦ —

СПРАВОЗДАННЄ

зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства
„ПРОСВІТА“.

(„Львівъ 26. Падоліста.)

(Дальше.)

Щобъ порозумітися зглядомъ вибору членівъ до виділу, перервавъ відтакъ Голова на внесенне п. Н. Вахнянина збори на 10 хвиль, а підъ той часъ забравъ голосъ иравникъ п. Андрій Січинський.

Ось его слова до всехъ. Збору:

„Панъ Вахнянинъ въ свой вступній бесіді говоривъ о просвіті народній яко головній цілі нашого товариства и багацьо мудрого и трафного сказавъ. — Не зважа на те и я въ тій самій справі голосъ забираю, бо ёсть то після мого переконання справа такъ важна, що о ній ніколя до волі наговоритись не можна. —

Мої Панове! Ставлю яко правду основну, що кождий народъ, котрий до самостійности національної добити хочеса, найпершъ о те дбати мусить: низші верстви товариства, масу: народу

1) Тамже часть III. стр. 208.

2) Тамже, часть III. стр. 55.

3) Piascius p. 367; Della Valle. Reisebeschreib. II, Th. p. 214.

4) Della Valle. Reisebeschreib. II. Th. p. 214.

иъднесті до такої степені просвіти, аби тая маса народу пізнала себе членомъ народнёго организму, почула своє обивательске и національне достоїнство, и узнала потребу истнування своєї нації яко окремішнёй народнёй индивидуальности; — бо ніхто инчий, а тая маса народу, ёсть підставою, ёсть основою народнёго здання.

— Ми галицькі Русини становимо частину великої 15 милионової українсько-руської нації; тая нація має зі взгляду на свою численність, зі взгляду на свою минувшість неперечне право до самостайности національної; руська интелгенція свідома того права и радабъ ёго осущити. Але питаюсь, чи сповнили ми, галицькі Русини тую-то першу и найважнішу умовку, безъ котрої до нашої цілі ніякъ недобъёмось? — Ніть! — и се не диво: діло надто великанське, щобъ ёго черезъ несповна 20 літъ сповнити можна; но се диво и соромъ, що ми черезъ 20 літъ для сповнення того діла нічого незділали, ба! навіть першихъ непочинили кроківъ!... Бо кількожь то, питаюсь васъ Панове, у насъ книжочокъ просвіті народній посвященихъ?... А міжъ тимъ невеличкимъ числомъ, чи найдете багацьо такихъ, щобъ до чого здались?...

Не буду розбиривъ причини того нашого нещастя; не буду слідивъ за людьми що найбільше тому виноваті: забудьме на минуване, а киньмось всіми силами до праці, бо пора, бо крайня пора за діло взятъся!

Усі словянські племена зрозуміли идею нашого часу, идею народности; усі напруженими силами добиваються до своєї мети; тільки ми одні дримали досі собі на здоровля, забуваючи, що ті самі часи невертаються ніколи, забуваючи, що за наші вчинки отвічати-мемъ передъ судомъ исторіи! —

М. П. Діло, за котре беремось, котре поставили головною цілею нашого Товариства, се діло не аби яке, се діло великанське, такъ що-до объему, якъ що до перепровадження. Відтакъ розумно, що намъ за се діло не инакше, якъ після певної глибоко обдуманой програми братись належить. Уложенне тої програми буде завданнемъ нашого Виділу; но мені здається, що за-для важности тої справи, кождий зъ насъ має нетілько право але и обовязокъ, свої дотичні гадки висказати. Най отже и мені вільно буде покористуватись тимъ правомъ, сповнити той обовязокъ. Недумаю я, щобъ моя програма була добра; але здається мені, що невадять її висказати, бо и міжъ половою деяке зерно часомъ найдеться.

М. П. Річъ ясна, що видавані нами книжки популярні, хотя бъ вони самі собою були и най-

ліпші, не принесуть ніякої користі, коли їх нарізд читати не буде.

Аби-ж їх нарізд читавъ, до того потреба двохъ річей, потреба: аби їх читати мігъ и аби їх читати хотівъ. Першу ціл осягнемо тимъ, коли наші книжки будуть дешеві и коли легко буде їх можна дістати. Які вь тимъ згляді кроки починити належить, питання дуже важне але надто математичне и подрібного розбору вимагаюче, щобъ надъ нимъ тутъ розводитись можна. Перейду отже до розв'язання другого питання т. е. що намъ робити належить, щоби народъ наші книжки читати хотівъ?

На те питання відповідається звичайно слідуячимъ способомъ: Потреба аби книжки були писані вь чистонароднімъ язичі; потреба аби авторъ зближився о скілько можъ до понятій простолюдина и писавъ о предметі, вь котрімъ народъ поучення потребує. Се — правди неперечні. Але кому відомо, що у насъ досі ані одна людяна книжка для народа не появилася, що отже нашъ народъ доселі майже нічого не читавъ, — хто знає, що наші книжки для шкілъ народнихъ така дрань, такі непрактичні и сухі, що дитина висідівши кілька літъ вь школі, хиба те скористує, що відъ всякої книжки мовъ відъ злого духа відхрептуєть ся — той я зрозуміє, що намъ передъ всімъ вь народі охоту до читання розбудити треба. Розбудимож її черезъ те, коли нашу „Сельську Читальню“ начнемо такими предметами, котрі нашъ народъ найбільше интересують. — Такими предметами були бъ по мойй думці: зъ одної сторони річи релігійні якъ: життя святихъ, важніці и интересовніці події вь біблейної исторії и др; зъ другої сторони повісти моральної заснови: вь роді Квітчинихъ для дорослої, вь роді Стороженковихъ для молодшої публіки. Такожъ належить спорудити добрі книжки для шкілъ народнихъ и постаратись о їхъ запровадження.

Розбудивши сказанимъ способомъ вь нашому народі достаточну охоту до читання, перейшли-бисьмо до науки дуже важної и нашому народові виче потрібної, до науки о господарстві якъ: о хові товару о рільництві, садівництві, городництві и т. д. Побічь того ишли бъ розправи розбудяючі духа промислово-спекулятивного, духа підприємчивости и асоціації.

Зь порядку, другий головний рядъ становлять бъ книжочки содержания юридичного вь найобширніцімъ того слова змислі. Хто мавъ спосібність переконатись, якъ мало розуміє нашъ народъ своє становище вь державі, вь громаді и вь родині, своє становище супротивъ урядамъ и властямъ, якъ мало розуміє вінъ своє стано-

вище соціальне и свої стосунки приватноправні, и якъ великі зъ того такъ для єдинцівъ для цілого народа виходять некористи: той зрозуміє, що книжочки, котрі бъ усі ті питання народові ясно и понятно виясняли, суть виче потрібні. — Побічь того видавали бъ ся книжочки, трантуючі о географії, фізиці, астрономії, геології и т. п.

Скріпивши нашъ народъ морально, подавши єму всякі можливі способи двигнутись зъ неволі матеріальної, депровадивши єго у кінець, до почуття свого чоловічого и обивателського достоїнства, приступимо до популярного викладу исторії. — Вона то розирне передъ народомъ єго мнунівність, розвяснить єго теперішність и вкаже и навчить єго, якої будучности єму треба.

А коли и тая свята наука прийметь ся вь серцяхъ нашого народу, тоді устоїмо противъ всякимъ бурямъ, бо стоиме за нами нерозбитою фалангою маса народу заможна, просвічена, загріта огнемъ патріотизму!

И збудуть ся слова народнєго Пророка:

Вь своїй хаті — своя й правда, и сила и воля!

По бесіді п. Амд. Січинського відчитано телеграмъ зъ Березань:

„Видіть товариства „Просвіта“!...“

Щастя Боже розпочатому ділу!

Проф. Дръ Климъ Ганкевичъ,

Проф. Олександро Барвинський,

Проф. Константинъ Лучаковський.“

Відтакъ поодбирано картинки відъ голосуючихъ, а п. Ф. Заревичъ, забравъ слово, котре подаємо у изводі:

Одвлякуючися до річи вступної п. Вахнянина и слова п. Січинського, казавъ бесідникъ, що думає вінъ о просвіті народній изъ сторони практичної говорити. Вінъ звернувъ увагу на те, що и одинъ и другий попередникъ висказались більшъ теоретично о просвіті народа, и ударивъ на головну точку діла самого т. в: що вчинити потреба, щоби прєстий народъ до тої ступєйи розвою духовного привести, щоби вінъ книжки популярні читати хотівъ.

Бесідникъ пересвідчений объ тимъ, що передъ всімъ треба цікавостъ вь народі розбудити, вибирає и назначує яко перше и одинокє поле для платної праці. школу народню. Кажє вінъ такъ: школа народня має кращу и більшъ величаву задачу, чимъ школи низші для висшихъ верствъ; бо коли ти тільки суть порогомъ до храму відомостий и науки, которі набуває дальше интелігенція вь висшихъ школахъ и кружкахъ товариськихъ, школа народня має назначити прямування

цілої житні селянина, має показати йому путь, котрим вінъ дальше ити має.

Таку отже задачу має школа народня! Приглядаючися ближше нашому селянинови, думає бесідникъ, що, щобъ просвітити народъ, треба зачатати відъ народної школи.

Правдою ишовши, не має у нашихъ селянъ ні найменшого поняття поступу світнього; школа народня має проте розбудити його цікавість и завести его въ світъ той, въ світъ поступу. Такъ найперше треба зложити добрі читанки, котрі найголовнішу задачу сповнити мають. Такі читанки розділені на поодинокі роки народної школи мають найперше дати поняття дітині о товаристві людськимъ, зачавши відъ його домашнього життя, ажъ до найвисшихъ верстовъ, дальше розясненне товариства уладнаного, або держави. На підставі сего дасть ся завести легоньку загальну исторію и по-при те землянсь популярну, а потому инші вже науки. Тимъ розбудить ся цікавість дітини, що вона и за чимъ другимъ посягати стане. Для потуження логичного думання и складання послужить найлучче наука рахунківъ, поступаючи побічъ читанокъ поступенно. Не досить але сего; треба доконче и ширшу відомість розсаджувати въ народі, а те удасть ся при недільнихъ читанкахъ у школі повтаряючій.

На тому кінчила би ся и школа, но годі лишити селянина зъ тимъ; відомости його зинділи би и пропали безъ сліду; инні по селамъ, де черезъ сорокъ або й більше літъ тривають школи, подибуємъ не богато письменнихъ, а ще менше хочъ прихточку огладженихъ людей.

Важніша праця еще лишаєть ся другамъ просвіти народа, праця, доповняюча засноване школою діло.

Задачею товариства буде: постаратися о те, щоби народъ мавъ кого побічъ себе, щобъ мавъ свічну верству, котра ставала би йому учителемъ въ дальшій житні.

Ціла вага лежить отже на интелігенції народу руського, щоби тая дійсно зділалась интелігенцією руською, подавала охочо руку братови и підводила його до себе, щоби тая интелігенція сповнада свою задачу яко така, и просвічала своїмъ розумомъ темряву духовну селянина, щоби вона засівала старанно розбораке школою народною поле.

Але якажъ тота интелігенція! по имени тільки, а по правді єсть вона чужою чуженицею дома, хочъ не богато вона въ сімъ виновата. Не маючи нічого, або дуже мало чого путнього, не може вона и отвердіти въ своїй народній житні, а бере поживу зъ чужого поля и переходить тою

чужиною на скарізь. Треба зза того постаратися такожъ за поживу для интелігенції, треба літературні праці розширити и завітати зъ ними въ куць домашнього життя, треба руське слово, руську гаду вчинити домашніми, необхідними вимінками житні свічної верстви нашої, треба розвити якъ найбогатшу белетристику.

Примірь даний Поляками на насъ, буде для сеї правди найлуччимъ доказомъ. Камінський, видаючи „Wozniatości“ завівъ у руські дома польску бесіду — тою жъ дорогою заведемъ ми знова свою. Зъ такою интелігенцією, знаменою своє нитоме, дасть ся легко вичнати школою народною засноване діло, котра те школа тоді буде наче мостикомъ переходнимъ відъ свічної до простолюдної верстви.

Коли въ тавий спосібъ, думає п. Заревитъ, поведе товариство діло просвіти, то бодай по часті здужає воно звершити його, и ми сотворимо собі себе свідомий народъ.

По сій речі відчитавъ секретаръ п. Дръ Сушкевичъ другий телеграмъ:

„Помагай Бігъ слѣзи втерти
Заплаканій ненці,
Най намъ сонце разъ засвітить
У веселімъ ранці!

Бережанці.“

Сей, якъ и перший телеграмъ повитало товариство громкимъ „Слава“, а коли п. Ив. Комарницький и п. Волод. Ясеницький упоралися зъ сіврутницею, відчитавъ секретаръ п. Волод. Ганкевичъ имена вибранихъ виділовихъ.

На 61 голосуючихъ (не всі голосовали) одержавъ.

1. Дръ Корнито Сушкевичъ: 55 гол.
2. Проф. гимн. Наталь Вахнянинъ: 54 г.
3. Дръ Омелянъ Огоновський: 53 г.
4. Проф. гимн. Омелянъ Партицький: 52 г.
5. Проф. гимн. Олександро Борковський: 51 г.
6. Дир. гимн. Василь Ильницький: 50 г.
7. Пенс. урядр. Михайло Коссакъ: 49 г.
8. Дрндъ Максимъ Михалякъ: 48 г.
9. Дрндъ Иванъ Комарницький: 45 г.
10. Проф. гимн. Юліанъ Романчукъ: 35 г.

Другі голоси розстрілились.

По виборахъ забравъ слово Вп. О. Василь Ильницький, директоръ академічної гимназії и членъ Ради школьної.

„Прийміть Почтенні Панове! — казавъ бесідникъ — мою щирю подяку за тую честь, котроу хочете мене наділити, однакъ мені годі прийняти місце у виділі шанобного товариства по сій одній

причині, що діла мого становища яко директора гімназії и яко члена Ради школьної не дозволяють мені брати нове брем'я на себе, хочь зь другої сторони я не відказуюсь відь спільнихъ праць товариства, а по змозі підпомагати-му ёго словомъ и діломъ.

Най Васъ те не мішає, мої Панове, що на вишні збори не всі львівські Русини явилися; вони певно думали собі, що се товариство має може на оці які укриті політичні цілі; я думаю, що коли зь часомъ ціль товариства у ділахъ покажеться, воно придобуде для себе численнихъ членівъ и сотрудиниківъ. Якъ зерно здорове, що паде на здорову землю, зь разу малеєи невидне, але зь годомъ розвинеться, красно процвіте и гарний плідъ приносить — або, якъ лучъ сходячого сонця зь разу невеличкий, але зь змагаючимъ ся днемъ що разъ богачше розточує світло, що разъ то більше обгортує світа, гріє землю и витодить на ній зілля цвіти, плоди — житте... такъ и Ваше чесне діло Шановні Панове чимъ разъ краще розживатися буде. Бо и чи може бути краща, благородніша, святіша ціль надъ тую, котру товариство собі поставило? Воно задумало зь народа, що нині темний, невідущий, відданий злимъ норовамъ, які зь нещаснихъ часівъ когашнієи неволі собі присвоївъ, зробити народъ образований, свідомий себе, своїхъ народнихъ, товариськихъ и державнихъ правъ, вольного обивателя конституційної держави... Честь вамъ и слава проте Почтенні Панове и щасть Боже Вашому благородному ділу!

Голова завізавъ відтакъ собрание до вибору 10. члена виділового на місце відказавшогося Вп. совітника В. Ильницького, а те, на внесенне п. Дда Ив. Комарницького, вибрало п. Корнила Устиновича, маляра-артисту, сина Вп. О. Николая, поэта, per acclamationem. На внесенне п. Ясеницького приказало потімъ собрание за прихильне слово загальнимъ повстаннямъ. —

Голова собрания Вп. п. Товарницький, зъупинений приватною орудкою вести дальше дневний порядокъ, завізавъ теперъ Вп. О. Заячківського на своє місце, а за симъ приступлено до вибору дійсного Голови зь поміжъ вибранихъ членівъ виділовихъ.

(Дальше буде.)

— ❦ —

ЗАГАДКИ.

(Въ збірника народнихъ загадокъ В. Лучаковського.)

9. Летіло безъ криль,
Упало безъ нігъ,
Варивъ кухарь безъ огню,
Іа пані безъ губи?

10. Литить та тигъ?

(Одгадки у другому числу.)

ОДГАДКИ

до загадокъ у 43. ч.

7. Ланцухъ.

8. Лижка.

ВІСТІ.

— Сербська часоп. „Вила“ помістила у 33. ч. (1868) оповідання Марка Вовчка „Парася“ перев. М. Радовановичемъ.

— Р. 1867 основалося въ Празі товариство для видавання дешевихъ чеськихъ книжокъ підъ именемъ „Matice lidu“, до которого вже въ тимъ самімъ році около 10.000 членівъ приступило. Кождий членъ платить 1. гульд. вкладки, и дістає за товєси черезъ рікъ товариствомъ видаєи книжки. Число тихъ книжокъ визначено після числа членівъ и на теперъ постановлено річно 6 книжокъ видати; бо товариство після статутівъ не сміє свої приходи въ жадеиь спосібъ капитализувати, лише мусить їхъ въ повні на видавництво ужити. Такожъ и 1868 р. отримавъ кождий членъ 6. книжокъ, котрихъ грошева ціна річну вкладку найменше 5 рази перевищає. Вийшли бо відъ „Matice lidu“ слідуєи діла: 1) и 2) Паризъ въ Америці у 2 частяхъ. У тимъ ділі єи наймаючимъ способомъ державне, громадське и товариське житте въ Америці описано, и черезъ теє образъ справжєи и правдиво свободи поданий. 3) Кресть при потоці, оповідание въ селяньського життя. 4) Образъ Слов'янщина въ 2 ч. 5) Юрий Подъбрадський, великий король чеський. 6) Мапа світа слов'янського, — гарно зь фарбахъ вистаєи.

— 8. (20.) Грудня відбуєи видієи товариства „Провсвіта“ перше своє засідание.

БИБЛІОГРАФІЯ.

Польска: O Zasadach w układaniu dzieł elementarnych p. Zagańskiego Kraków 1868.

— Wykład budowy wirszów Owidego, Wirgilego i Horacego p. Dr. A. Brandowskiego Kraków 1868.

— Kaenofonta wspomnienia o Sokratesie przełożone z greckiego p. Ant. Bronikowskiego (Ostrowo) Wrocław 1868.

Лужицько-сербська. „15 narodnych spěwow hornjo-a delnjołužiskich Serbow z přewodom fortepiana wot K. A. Kocora Budyšin 1868.

Головні помічники при редакції: Е. Згарський, М. Косаць, Дръ В. Лукаковский, Ом. Партицкий, Дръ К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Иванъ Микита.

Зь друкарні Ставропигійської.
Digitized by Google

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 29-го каждого місяця. — Передплата внаслідь: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакция підъ Ч. 76 місто, каменниця „Народнѣго Дому,“ (Крайовська улица). Администратія підъ Ч. 41124

НЕБЕЗЖЕЧНЕ ДІЛО.

Оповідання.

(Конець.)

Довго здасть ся лежавъ я тутъ безъ тямля, а коли и прийшовъ до себе, то ще годі мені було за те все пригадати собі, що зо мною діялось. У церкві було темно и неконьче приляно. Кождий найменчий шипіть непокоївъ мою душу и трівоживъ мене наново, а коли пригнулись мені ще до того слова незнакомого на кладовищи, що сюди сходять ся небіжчики на „Отченашъ“, рішився я цюканухи її, и вже пробуравъ ся до дверей, коли сі — на диво — були зачинені.

Трівога налягла знову мое бідне серце; вікономъ зъ церкви виліати не було якъ, а ту ще нагадавъ я собі, що не то нічъ, але може и день цілий прийдесть мені у ній пробути, наколи памаръ, що ажъ у другому селу живъ, не буде мавъ ніякої церковної орудки и не відчинить її другого дня. Мое положінне було дійсно незавидне, а найбільше трівожила мене ся обстановка, що я не годенъ бувъ розтовчи моімъ розумомъ, якимъ побитомъ взявъ ся я у церкві, крізь зачинені двері? Ще разъ підступивъ я сюди, ще разъ стрібувавъ їхъ відчинити... но годі! По волі, по неволі мусівъ я освоїтись зъ думкою, дождати у святому храму білого дня. Лягши на студенне каміння мені не коньче хотілось; треба було розглянутись за якою лавочкою, а ні то сповідницею, у котрій вигідніше прийшло би мені перебути нічъ. Сповідниця, позаякъ я знавъ, стояла за престоломъ, туди и повернувъ я; но якъ не застукало въ мині серце, и який страхъ не налягъ мою душу, коли що мно обернувшись відъ зачиненихъ дверей, побачивъ я по середині церкви лучі червоного світла, котре здалося виходити зъ-підъ камінного помосту и опинилось широкимъ блискомъ у бані церковній. Довгий часъ не знавъ я, що изъ собою діяти?

Коли незнакомий правду казавъ, то незабаромъ прийдесть ся мені побачити цілу громаду кощавихъ мерцівъ — думавъ я собі — а тоді... не знавъ я для себе вже ніякої поради, ніякого спасення.

Світло розлягалось заодно по усій церкві; хвилями лишъ пересувалась по ёму якась тінъ, хвилями роздававъ ся то якийсь глухий голосъ зъ середини, то знову бряскіть, неначебъ желізнихъ кайданівъ „Що се зі мною дієть ся? де опинивъ ся я?“ питавъ я себе, а згадка, що въ мене е родичі а віттакъ и мила, для котрої виненъ я спасти життя своє, тая згадка додала мені теперъ на стілько силъ, що я здужавъ порушитись зъ місця, а даліи в пустивъ ся серединою церкви, щобъ захватити за престоломъ.

У куточку сповідниці ставъ я наново розбирати своє положінне. У церкві, котра набарала мене такимъ страхомъ, бувавъ я передъ тимъ не разъ вже, и мені пригадалось незабаромъ, що я на самому тому місци, зъ котрого виходило світло, бачивъ желізу велику плиту, підъ котрою, якъ мені казано лежавъ погребаний ктиторъ церкви. Я подививъ ся такожъ и на годинникъ, а коли на тому на першу годину зъ півночи показувало, відъ котрого часу сила духівъ чоловікови уже нешкодливою стаєть ся, то той страхъ и сумъ ачезали по части зъ душі моєї, а натомістьъ велья мене цікавістьъ дослідити причини того всього, ще удержі діялось.

Я прийавъ на себе теперъ ролю мерця и яко такий ставъ ся прокрадати тихенькою ступою до місця, зъ котрого виходило світло. Місяць заглядавъ ще слабимъ лучемъ крізь маленькі шибочки, на сході займалось уже на світъ, усі речі въ о-кругъ мене приняи приязніщій якийсь видъ — а я, поклавшись на помість церковній, ставъ повзатись до самого рубця ктиторського гробу. Хвиля, а я побачивъ таке, про що навіть не думавъ и не гадавъ.

У тому шурованому гробу сиділо при однімъ дивовижними снарядами прибранімъ столі, при наганьчику трое людей, такъ думіє заклопотанихъ біля свого діла, що на здужали и зачуті мого приходу. Хто се ті люди були и біля чого вони заходились, я зразу не мігъ розібрати, хочъ на всякий случай робота їхъ не могла бути чесна. Наколи приходило імъ ховати ся зъ нею ажъ у сумний грібъ підъ церквою. Я прилягъ до землі, и висунувъ ся такъ далеко надъ кранецъ гробу, що ймо, очима мігъ заглянути у ёго. На хвили образъ сей підземний трюхи змінився ся; одинъ изъ нихъ доломивъ масло до паганця, а коли вогніще стало у гробі, я спостерігъ докладно, що снарядъ поставлений на столі була желізна праса, а люде, заходивші ся біля неї, не хто другий, якъ голяръ зъ нашого села, паламаръ, и той самъ незнакомий що на кладовищи такъ мені наказувавъ обминати церковъ. Паламаръ сидівъ передъ маленькою гробкою, у котрій стоявъ невеличкий котликъ и розгортавъ ще непритахле вугля. Роботу сихъ людей не трудно було пізнати; я бачивъ, якъ голяръ вибиравъ зъ праси нові греші и придивлявъ ся імъ, чи удались. „Негіднику! якъ би тебе ты нашли!“ погадавъ я собі, а віттайъ ставъ придивлятися тій веселості, котра малювала ся на лицьхъ всіхъ трехъ при погляді на срібні сорбівці. — „То ви сі духи, що сходять ся на „Отченашъ“ до церкви и такий же „Отченашъ“ відмовляєте ви!“ подумавъ я зивву, а відтайъ ставъ шитати себе самого, що би чизъ мною сподіятись могло, наколи бъ сі гробівцї заглянули мене тутъ.

Хочъ ані голяреви, ані паламареві не приписувавъ я той здібности, щобъ здужали зъ зимною прозвю замордувати чоловіка, то непомібувавъ ся шми на аркостяку, що той незнакомий азъ дзюбатимъ лицемъ не богато нагадувавъ би ся на таке перає діло, а може бъ ще азъ утіхою заривавъ чоловіка тихъ наємъ, що лежавъ біля него на століку.

Сподіюючися на таке, мені не коньче уже хотіло дивити ся далше у зимний грібъ, а старавъ ся я більшъ видумати спосібъ, якимъ би змігъ непомстережений віддалити ся зъ сёго місця и вбезпечити своє життя передъ непевнимъ незнакомимъ. Черезъ хвилю лежавъ я непорушно на зимнімъ камінню, а далій и задумавъ уже відсунутись відъ гробу та заховатись у церкві, коли нечаянно дзюбатий подививъ ся горі, зазрівъ мене и въ сій самій часиночці бувъ уже коло мене. Ёго товариші затрівожились сильно, не промовили однакъ ні словечка, а я поглянувши на їхъ лица пересвідчивъ ся проти сподівання, що и вони мене не коньче милувати стануть.

Дзюбатий мавъ силу величана, мое шамо-тамне не діяло нічого. Навъ той орелъ маленьку пташку такъ схопивъ вінъ мене у свої тверді руки, підієсь горі и не силочнє богато посковивъ зі мною у глибокій грібъ.

„Нек лихо завелъ тебе сюди и відъ коли ти тутъ?“ поспитавъ вінъ грізнимъ голосомъ, а далше и грімнувъ: „Лагодись на смерть, намъ ніколи зъ тобою довго розправити!“

Рисний нігъ виступивъ мені на чоло на сі олена, вся провъ ударила мабуть на серце мое наполохане, у горі стало давати, а лишъ въ великою бідою здужавъ я якъ найкоротше розповісти незнакомому за те всё, за котре вінъ мене питавъ.

— „Помилуйте!“ просивъ я їхъ майже крізь слёзи, „я не зраджу вашого діла, а коли хочете, то и положу присягу передъ вами, що ні півъ словечкомъ не згану ніколи за те, ще ниньки бачивъ я и чувъ.“

Замість відповіді, витягъ дзюбатий зза ременя ніжъ и стрібувавъ кінчикъ ёго на нігтю великого пальця.

„Змевъ коротенький „Отче нашъ“ сказавъ вінъ такъ супокійно, що мені въ очахъ зовсімъ уже потемніло; „Чверть годинки маєшъ ще часу!“

Голяръ, о кілько я зміркувати мігъ, не бувъ конче вдоволеній тимъ коротяємъ рішучимъ словомъ свого товариша; вінъ шепнувъ ёму щось скоренько на ухо и кинувъ объ землю срібнимъ сороківцємъ. И паламара затрівожила, здалось, постанова дзюбатого, а віттайъ скупилися вей три у куточку и стали пильненько промінь собою бесідувати.

Що діялось у моїй душі, всякий може догадатися; тисячні причини вьязали мене до життя, а ту мусівъ дивитись, якъ незнакомий бесідуючи зъ своїми товаришами, здвигавъ заєдно ременами и полискувавъ остримъ ножемъ, що мавъ утопитися за хвилю у грудехъ моїхъ. Неспівісна болізнъ давила мое серце, коли погадавъ я въ остання на мою суджену и старенькихъ родичей; вони не мали навіть знати, куди я дівся и хто відобравъ мені життя мое; паламаръ мігъ мене середъ ночи поховати на кладовищи... я мавъ пропасти безъ сліду въ той самъ часъ, коли забиравъ ся до щасливого веселого подружнєго життя. Ще разъ трибувавъ я прозвбою и грозвбою відвести тихъ лукавцівъ відъ страшного заміру, ще разъ божився імъ всіми свитими, що ні півъ словечкомъ не зраджу їхъ діла, наколи бъ мене пустили заразъ на волю; я приговорювавъ імъ до серця, казавъ імъ, що за мною глядіти будуть, що їхъ лукаве діло не укри-

ається передь людьми, що ти помстятъ колись мою гірку смерть, но все... дарма! Неначе той дідь на ріці смієть ся изъ ослабенького змивого луча сонячного, такъ посміють ся дзюбатий той надь мою мольбою.

„Я тебе перестерігавъ передь церквою“ одозвавъ ся вінъ, „а хто не хоче слухати, той мусить почути! Щобъ спасъ ту вшатрану, за те намъ не страшно, ми собі дамо раду, явчезъ тобою порадились; накомъ бь ти бувъ уже статочнимъ дорослимъ чоловікомъ, то може бь ми доволнились твоєю присягою, але ти ще дитина та до того, явчезъ самъ бачишь, труслива дитина, то твоє слово не може дати намъ ніякої поруки.“

„Часъ теперъ спасатись!“ погадавъ я въ сей хвилі на шпорі, а давай зібравши всі сили, вискочивъ на стіль, розмахнувъ ся, видеръ ся на верхъ гробу, думаючи передь неминучою смертю хочъ поборотись зь моїми противниками. На мое щастя перевернувъ ся стіль, по котрому я вискочивъ, а дзюбатий, що слявъ ся теперъ вилізи изъ гробу не здужавъ сего довгий часъ, такъ, що я сходами на звінницю вибігъ и стаєть уже звонити, закимъ розбишакъ сі стамились, куди я їмъ утікъ, и що тяжка їмъ буде теперъ справа зо мною.

На щастя мое були сходи вівні на звінницю такъ вузенькі, що лишъ одинъ за другимъ могли пробиратись они до мене, а ту ще удалось мені роздобути здоровому латру, котроу думавъ я неощадно боротись зь моїми ворами. „Чортъ матері ёго!“ гудивъ дзюбатий на темнихъ сходахъ підь мною „вінъ свляче ціле село, ми пропали, коли не удушимъ ёго заразъ!“

Теперъ доглянувъ я підъ моїми ногами ёго голову; „Бий!“ покрикнувъ я изъ всеї сили, замахнувъ ся — замахъ потрапивъ добре, а дзюбатий за тяжкимъ стономъ покотивъ ся долі сходами. Чи се, чи звінокъ відобравъ ёго товаришамъ всю їхъ одвагу не знаю; бо замість мене добувати, вони покористувались свобідною хвилею и пішли чимъ скорше на втікача.

Підь мною затихло всё, а я змігъ лишень чути, якъ хтось відчинивъ двері церковні а виттакъ и ударивъ ними, що ажъ лупало; въ страху однакжъ не переставъ я ані звонити, ані не выпускавъ изъ рукъ латри, доки ажъ крикъ наспівшихъ селянъ не пересвідчивъ мене, що небезпечність всяка для мене минула. Крізь віконце кричавъ я теперъ зь звінниці, що ту ходить о життє чоловіче, щобъ чимъ скорше підважали двері церковні и йшли мені у помічъ. Сили опустили мене зовсімъ, коліна задрожали, світъ въ очахъ закрутивъ ся, а почувши глухий гомінъ, омлілий покотивъ ся я долі сходами.

Що тутъ зо мною дідь не діялось, що мене на марехъ до батьківського дому придерли, за те дізнавъ ся я явчезъ пару днівъ лізвизъ, моєя черевуль тяжку горячу. Дзюбатого найшли люде мертвого на кладовици, и двахъ другихъ грошбарівъ шару день лізвизъ у лусидієту шксі. Відъ той днини не віривъ я більше уже на страхівъ, а навичъ те, що духъ гнилого дзюбатого, котрого я своєю рукою убивъ, можеть ся мені показати, не тріючили мене дуже, хочъ відъ сеї ікми не пускавъ ся я мівали ножию у дорогу, не давши зь собою неабо добрий здоровий кастуръ.

(Переложивъ азъ німецькою Ав. Селю)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сєгочасности.

(Написавъ Н. Неуї.)

(Далше.)

Великоруські духовні стихи чи вірші призначають такі тяжкі муки не за світові гріхи, не за переступъ закона протй ближнього а найбільше за недостачу добродітелівъ аскетичнихъ, церковно-богословськихъ, за лінування ходити до церкви, слухати читання та співання, бити поклони, провозжати мертвого за непостінни въ середу и п'ятницю, за неповагу отця духовного, за співи, танці, музики, сміхи, за ересі и расколи. Про всё те навить не поминавци въ українському пеклі. Въ тихъ місцяхъ велико-руськихъ віршей, де мовицца о недостачі въ грішниківъ світовихъ добродітелівъ, тамъ стихъ одбуваеця тільки переличуваннємъ евангельскихъ виразівъ та стихівъ, ставлячи „сміхотворцівъ, скакунівъ, волинщиківъ, (дучинниківъ) насмішниківъ врівні зь злодіями, розбійниками, вретиками, зь тими, котрі некормиди алчущого, непоили жаждущого, не одвали нагого зь судіями неправедними котрі:

„Судъ судили не по праведному,

Давали неправедное.

Правдо ставили въ виноватихъ,

Съ виноватого брали, владъ зъбра

Копили себѣ казну ресечтвую!“

Въ погляді на муки судей неправеднихъ виявляеця тяжка дума, накупіле горе відъ неправди въ велико-руськихъ судахъ, якъ давніхъ московськихъ такъ и недавніхъ.

Проти українського небаглого погляду на духовенство великоруський народъ скрізь виявляє

*) Калѣки пер : кнж. 5. л. 238.

далеко більшу повагу до свого духовенства и навіть тамъ, де зовутьъ объ його недостачі, дуже обережно поведиця зъ виразами и словами. „Первую мерлушку (візце) — попу на опушку; не отсылавъ повины попу, хлѣба не продавай; попу нѣтъ череды (черги) на мельницѣ¹⁾“ кажутъ великоруські народні приказки, зъ відкіль бачимо, що великоруський народъ зъ охотою дає плату свщеникови и придає йому таке право. Жадного похожого сліду не знаходимо въ українськихъ привазахъ. Великорусъ поважає станъ духовний: безъ попа, что безъ соли; кто попу не сынъ, тотъ не законный сынъ; попова душа не беретъ барыша²⁾. За неповагу духовного отца назначаецца въ неклі вічнл мука³⁾. Тутъ видко моральну повагу до духовного стану, якъ священного, якъ потрібного для народа. Правда и на Москві попівські очи звущя зависливыми, вощими щодѣнами, попівська кишена звецця такою глибокою, що въ неі сховаецца зъ головою, а попівський живіть мавця за пошитий изъ семи овечихъ шкуръ⁴⁾. По приказці и саме пекло стоить „понами дьяками да неправедными судьями⁵⁾. Але великоруський народъ навіть попівськимъ грѣхамъ кладе вину въ собіжъ, хочачи бачити въ духовенстві идеалъ моральний: „согрѣшили попы — за наши грѣхи!“ каже народъ зъ смуткомъ⁶⁾. А объ такихъ твердихъ, неповажнихъ виразахъ, якъ „пипъ бородатий, що той чортъ рогатий; бійся попа, якъ чортъ ладау“ и помину не має въ великоруськихъ народніхъ творахъ. Такъ-то великоруський християнський, світоглядъ дуже відріжняецца відъ українського! На цілому світогляді великорусса полігъ темний аскетичний покривецъ. Великоруський має людську волю за попсовау грѣхомъ; не має їй жадного простору въ діянні, а визнає її за підставу зла и лиха. Тайна сила поставлена въ його трохи не врівні зъ Богомъ; такъ, що вона панує надъ людьми, якъ надъ наймитами.... Цілий поглядъ віри якось дуже пропаханий аскетизмомъ. Найбільша повага придаецца добродітелямъ аскетичнимъ, найбільше поважавця пустиножителство и схимництво. Сама психична будівля релігійозна дума має на собі одтискъ твердості, строгості, страху и гніва. Нігде не видко й сліду м'якості, серця, любові, людськості. Строгий аскетизмъ египецькихъ и другихъ пустинниківъ у його виходить ще черствійший, ще сумнійний, и нага-

1) Послов. рус. Дала л. 8 и 780.

2) Тамъ же. л. 780.

3) Калѣки пер. л. 169.

4) Послов. Дала. л. 780 и слѣд.

5) Тамъ же. л. 782.

6) Тамъ же.

дує индійське факирство, виявляючись въ чуднихъ формахъ.

Юродство, вериги, кликушество Христа ради, халантання скопцівъ, самоопаління на вогні у деякихъ раскольниківъ — все те має свій власний одтискъ дуже відріжняючий великорусса відъ українця, котрий тільки дивуецца, витріщивши очи якъ почнуть заходити зъ Россіи кликуші та юродиві верещати въ Київській Лаврі або на пещерахъ якимись журавлиними, новчаними та цапинними голосами.... Кара божа, кара вічнихъ пекельнихъ мукъ и такъ страшна по вченню божого писання въ великоруськихъ народніхъ віршахъ ще приблизшена, и розцедена страшними прикидкама мабуть находіння восточнѣго. Витпугування ланка черезъ тімя згадуецца ще въ великоруськихъ бувальщинахъ про „калѣкъ перехожихъ“ и въ татарськихъ пісняхъ середнѣй Азії. Релігія панує вповні надъ великоруськимъ народомъ, огортає все його життя, приймає до жилъ и костей все народне життя чудно якось переплітаючись въ його натурі зъ недобрими речами. „Добрий воръ (злодій) безъ молитвы не украдетъ; Господи прости, въ чужую клѣтъ пусти посьоби (поможи) нагрести, да и вынести¹⁾“, кажутъ народні приказки. Не дурножъ кажутъ, що кацапъ, убъе чоловіка, а попереду перехрестиця!

И не тільки простий народъ, навіть середній и вищий станъ на Москві має світоглядъ віри дуже темний и сумний. Ще недавно юродивий Корейша въ самій Москві збуривъ всю Москву, обернувъ на себе увагу навіть московськихъ княгинь и графинь, котрі приїжджали до його просити пророчествъ и прореканій....

Релігійний світоглядъ великоруськихъ „раскольниковівъ“ немає нічого спільнѣго не тільки зъ українськимъ, але навіть зъ великоруськимъ православнимъ.

Показуючи підстави раскольникихъ безповськихъ сектъ ми вповні здаємося на думку п. Щанова дуже добре знаючого якъ раскольникі секти, такъ и пустовіри племя финського. „Якъ черезъ фізіологічну перемішку славянського племя зъ чудськимъ склавася фізико-етичний типъ великорусса, такъ черезъ розумове змішання славянського, митичнѣго пустовір'я зъ финськимъ пустовір'ємъ знахурівъ зробився змішаний азіяцько-великоруський розумовий типъ и виробився мішаний чудсько-славянський, чарівничо-знахурський світоглядъ.“ Кожне финське племя, русіючи и змішуючи свій світоглядъ зъ велико-русськими родно нову раскольнику секту на сході Россії, каже Щановъ. Кожне племя финське тільки одягало въ християнську одѣжу свої азіяцькі гулянки и сла-

1) Дѣло Журл. 1867 р. II. 10. л. 334. —

манські обряди, вримішавши християнські ймення Бога, Христа, Духа, Богородиці до свого язичеського вірування і склавши свої давні обрядові пісні вь форми народнього великоруського стиха и народнєї пісні. Самоїдзькі збори вь Сибірі, вь закритих шатрахъ, де шаманъ при рівнотягучихъ співахъ падав и корчиця и пророчествує, дуже нагадують збори Скопцівъ, Скакунівъ, Хлнстівъ, Молоканівъ, Духоборцівъ, Білоризцівъ. И сі сектанти збираюця потайно вь яку небудь хату, сїдають на право и на ліво. Пророки й пророчиці, або и всі зібрані якъ черемиські модельщики, вбираюця вь білі сорочки, запалюють воскові свічки. Всі зібрані починають тихо співати стихи: „сешли намъ Господи Духа святого“. Потімъ співають скоріше, а підь кінець піднімають крикъ похорий на самоїдке: „таді бел, нась то“ — воть катить (кочить)! Духъ св. катить! наватилъ! наватилъ!“ По тімъ пророки падають, корчаця и прорікають обь урожаї, чи неурожаї, гасять свічки и тоді починавця „свальный грѣхъ...“

...Все вь тихъ сектахъ нагадує востокъ зь ёго пустовір'ямъ. Ті мужики й баби називаючі себе христами й богородицями — то индійська віра вь пантенстичне воплотінне божества на землі; ті пророки й пророчиці, ті молитви и танці кругомъ шаплика зь водою, ті пантенстичні молитви Скопцівъ до всієї твари, до неба и землі, до ліса, до рікъ, озеръ, гіръ, звірівъ, черваківъ, те сповіданне доземлі цуранне людей не своєї секти, якъ нечистихъ, зь котрими навить неможна істи зь однієї посуди, — все те свіжо тхне й днше востокомъ — Азією. А тяжкі аскетичні, неймовірні подвиги раскольниківъ — Хлнстівъ, Бігунівъ бігаючихъ по пущахъ, Самозжегателівъ, Скопцівъ и др. халаштання чоловіківъ, одріауванне грудей у жінокъ и дівчатъ, — всё те свіже нагадує индійцівъ одрікаючихъ свої части тіла на омертвінне, або видаючихъ ся на дошку зь натиканими п'яхами. Нічогісінько ту не має спільнєго зь світоглядомъ українського народа. Прикиньмо до сєго світогляду раскольничихъ поповськихъ сектъ, далеко розпросторенихъ на північ вь пущахъ Архангельської и Володської губернії. Поповські секти закоїніли й одубли на поверхнєму поважанні Бога, на церковнихъ обрядахъ, поклонахъ, свічкахъ, образахъ, кадилі, дуперстному складанні руки до хрестіння, семиконечному хресті, на старихъ, попованихъ до нісенітницї церковнихъ книгахъ, на старихъ темнихъ образахъ. Здавця, що вь тихъ людяхъ видихалась вся мисль и дума релігійозна и зосталась мертва, здеревеніла форма и поклоніння тій формі, ніби идоламъ... Такъ-то расколъ, якъ овощъ зливку великоруського плем'я зь финськимъ, якъ послі-

докъ одъ старого, ще славянського язичества, поклавъ дуже велику одрізнь міжъ українськимъ и великоруськимъ релігійознимъ світоглядомъ.

Ще друга причина, котра поклала на православний релігійозний світогляд українцівъ и великорусівъ свій власний відрізняючий одтисъ и мала впливъ на психологичне складанне релігійної думи и чуття двохъ народівъ. Таку розгрань зробила стародавня византийська литература панувавша вь насъ вь старовину и „ложні чи отречені книги“ за помічу историчнихъ подій.

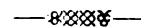
(Дальше буде.)

ДАВИДОВІ ПСАЛЬМИ.

Псалма ЖІІІ.

1. Доколї, Господи, забудешъ
Мене вь напастї до кінця,
И одвертатимешъ відъ мене
Святу красу Твого лица?
2. Доколї сумною душею
И серцемъ хиравимъ моїмъ,
На радість ворогу, я буду
Молитися стїнамъ нїмїмъ?
3. Почуй мїй голосъ, глянь на мене,
Незрячі очи просвіти;
Не дай мїні вь грїхахъ сконати,
На-вікъ заснути вь темнотї.
4. Не дай, щобъ вороги хвалились,
Вбачаючи мою біду,
Щобъ злющі люде веселились,
Якъ захитаюсь та впаду.
5. Вь Тобї моя надїя, Боже,
Твоею ласкою спасусь,
Твоя рука мїні поможе,
Твоїмъ добромъ возвеселюсь.

ВЗАЄМИНИ ПРОМІЖЪ КОЗАЧЧИНОЮ А ПЕРЗИЮ

у літахъ 1618, 1619 и 1620.

(спорудивъ Н. Вахляниць.)

(Конецъ)

Рікъ 1619 перейшовъ для Перзї тихенько; про союзъ зь Козаками и не туряно, живучи зь Туреччиною у сумирі и згоді. Ажъ підь Цвітень 1620 р. супокій сей на крихту замутивъ ся, коли Султанъ подвищїння річного гарачу відъ короля

Перзього допрошувати ся ставъ, а сей для мошихъ пересправъ Тохта Бейя у Царгородъ виславъ.¹⁾

Підъ той же самъ часъ бачимо такожъ и польськихъ послівъ у Перзіи зъ письмами про козацьку справу, себъ то про давній союзъ проти Туреччини; но поян що, поглядаємо на Україну, що тамъ до сей хвилі споділось.

Тамъ багато води ушло и не одно лихо народъ на собі перенісь. По комисні надъ рікою Росью не було зволено Сагайдачному більшъ козаківъ удержувати, якъ одну тисячъ. — Коли кому, а Татарамъ була така постанова дуже на руку. Безпечні передъ козаками, вони и давай нападати землі надъ Дніпромъ и Дністромъ. Польскі кварцяні війська не були въ силі зъупинити їхъ походи. Тому то и гетьманъ корунний Стан. Жовківський тільки назъ стану свого підъ Камінцемъ приглядавъ ся, коли Давлетгерей Галга у р. 1618 на Волинь набігъ и 30.000 люда изъ собою заповонивъ²⁾. Направлявъ король Сигмундъ III. сей блаудъ политичний якъ мога, постаравъ ся навіть черезъ свого посла Коханьского у Султана, що засівъ на волоському господарстві Грациянъ, більшъ прихильний християнству, котрий набіги татарські на Русь трохи и зъупинивъ³⁾, однакъ розъяривъ Туреччину на ново, коли у р. 1619 царові німецькому Фердинандові пиславъ 8000 Лисовчиківъ проти Бетленъ Габору семигородському князеві, підданому Туреччині⁴⁾. Нова буря насупилась надъ Русею⁵⁾. Належало думати королеві объ способахъ її відвернути, а коли ні. то лагодитися усіми силами, щоби гідно їй протистати. Сагайдачний гетьманъ збиравъ козаківъ на ново, щоби боронити земель передъ нависною Татарвою. Рікъ 1619 хиливъ ся уже надъ кінцеві — ажъ ту и ввійхала надъ ріку Рославицю (понижше Павлоччи) нова комисія польска и принудила (8 Жовтня) Сагайдачного до редукиції війська козацького знову на одну тисячъ⁶⁾. Се діло Польщи було и причиною, що Скиндеръ-Баша вступивши 1620 р. въ Молдавию гетьмана корунного Стан. Жовківського підъ Цецорою на голову побивъ (19. Вер. 1620 р.)⁷⁾, а Татаре Поділля и Русь тяжко спустошили.⁸⁾

Рікъ 1620 важний але для насъ ще по другій причині.

Якъ досіль самі козани незъ Перзєю хотіли у союзъ проти Турнамъ входити, такъ у початку 1620 р. загадавъ и самъ король Сигмундъ III. зъ Перзами полунитися а віттакъ и виславъ вірменівъ зъ письмами идъ Аббасу, якъ и идъ Павлові Марні Циттадиніму, деминиканові пробуваючому підъ той часъ въ Гоі въ Индияхъ¹⁾. Вірмене наспіли 16. Цвітня у Гиспаганъ, а незаставши ту короля, віддали письмо писане до Павла Марні, знакомому уже намъ отцю Иванові, емералові Кармелитівъ. Письмо було зъ Варшави, а підписався на нимъ Olivarius de Marcone P. K. (себъ то Palatinus Kioviae).²⁾ У ёму стояло, що король польский уже давніше черезъ вірменина Якова до короля перзього листъ піславъ (при кінці р. 1618), а теперъ дивуєть ся, що ніякої відповіді ёму немає³⁾. Далій було сказано, що король на усі вимінки предложені ёму изъ сторони Перзівъ пристає, що готовъ по усякий часъ прислати війська своє въ пристає „Japuz“ (?), що Olivarius самъ для дальшихъ пересправъ тудий прибути охочень, и що козаки зъ своєї сторони зъ потужними силами такожъ припливуть. Зъ листу виходило и те, що король Аббасъ перший бувъ, котрий Сигмунта на таке діло підвівъ, що получені сили на Трапезунтъ напасти мали, и що король Перзіи зъобовязавъ ся надъ моремъ въ поблизу Трипезунта твердиню збудовати, и її въ руки козакамъ віддати.⁴⁾

Але инакше склало ся. Король Аббасъ, заключивши користний миръ изъ Туреччиною⁵⁾ не хотівъ ёго такъ скоро ломити. Хочъ ставши разомъ зъ Польщею и козаками проти Султанові, вінъ мігъ би въ будучімъ мирі ще більше скористати, то прецінь не кортіло ёго ити на непевне. Тому и не читавъ вінъ до сіхъ поръ того письма, що вірменинъ Яковъ ёму принісь бувъ; нові листи але не застали ёго у Гиспагані⁶⁾.

Изъ того часу и устають переговори короля польского изъ Перзами а йно одні козаки удержують признъ и торговлю зъ георгіянськими князями.⁷⁾

1) Della Valle Reisebeschreib. III. Th. S. 57.

2) По мой думці означують букви P. K. Петра Конашевича, котрий бувъ передъ тимъ на соймі въ Варшаві (Della Valle II. ч. стр. 218).

3) Тамже стр. 58.

4) Тамже стр. 69.

5) Якъ вище було сказано.

6) Тамже стр. 58.

7) Тамже стр. 78 и 80.

1) Della Valle III. Th. стр. 57.

2) Piasecius p. 370. Dokończenie kroniki Bielskiego p. 776.

3) Piasecius p. 371.

4) Тамже стр. 396.

5) Dokoń. kron. Biels. p. 776.

6) Zbiór pamiętników o dawnej Polsce T. VI. p. 132—136.

7) Piasecius p. 398—403. Dokończenie kron. Bielskiego p. 777—778.

8) Piasecius p. 403. Dokoń. kron. Biels. p. 778.

ЯНТАРЬ.

Янтарь належить до живиць мінеральних. Звичайно буває жовтий, або білавий; часомъ однакожъ брунатний, чорний а навіть синявий и зеленявий. Чистий янтарь єсть мовъ шкло прозорий; зазначений тратить на прозорости и лише єсть про-світчастий. Запалюєся дуже легко: вже відъ горящої свічки має ся и горить білимъ полемінемъ. Звичайно зовуть єго у насъ „бурштиномъ“ зъ німецького Bernstein або Börnstein, що значить „камінъ палий.“ Уже у древнихъ Славьянъ, въ часахъ предхристиянськихъ ще цинився янтарь дуже високо, висше навіть золота; приписовано бо єму особливу силу цілющу и ношено такожъ про оздобу. У Греківъ и Феникиянъ звався *ѐлектронъ*, и бувъ такожъ дуже пошукуваний. Ведля Гречеської казки повставъ вінъ изъ слёзъ Гелиядъ. Коли Фаетонъ синъ бога соншого мало що не спаливъ землю, и за сю провину бувъ скинений; розпукувались за нимъ єго сестриці Гелияди такъ дуже, що милосердні боги замінили ихъ наконецъ въ дерева; але слёзи ихъ не перестали плисти и перемінились — въ янтарь. Римлянамъ бувъ вінъ такожъ підъ именемъ *electrum* и *succinum* знаний яко товаръ цінний, а вже Пліній згадує про кусень 13 фунтовий того то мінерала (à 24 лут. — *sciximium pondus in glebae attulit XIII. librarum.*)

При спаденню видає янтарь дуже приємну воню и коптить дуже мало; тому то и уживають єго замість ладану, яко кадило. Звичайно находить ся въ дрібнихъ зернахъ, градіввахъ або сплещенихъ кусняхъ бульбоватой подобі; кусні важачі більше якъ 5 лутівъ случаются рідко и тому платять ихъ дорого. Проломини янтара суть мушлєваті; єго полискъ масний а нарисъ білий. Буває лишъ не много твєрдшимъ якъ гипсъ (2—2.5), а 1.1 такъ тяжкимъ, якъ рівно велика часть води. Въ складъ хемичної єго истоти входить 79 частей углеця, 10.5 водороду и 10.5 тлеця¹⁾. Потертый сукномъ або чимъ небудь шерстнимъ притагає и опять відтручає легонькі тільця до себе зближені н. пр. кушвички, паперу, трину и тимъ подібні річи, т. є. стає ся електричнимъ. Уже передъ 1000 роками було звісно, що декотрі тіла черезъ натирання стаються електричними; найперше однакъ помітили тов учені гречеські у янтара; відъ нєго то и прозвали вони всякі прояви тої примітної власности и у другихъ тіль „електричними“, котрий то терминъ задержався въ науці до сєго дня.

Достойною уваги єсть річчю, що часто находятя всілякі комашки, пауки, відломини чатинь,

¹⁾ тлець (oxygen).

кори и шишокъ заключені въ кусняхъ янтара; відтакъ видить ся дуже имовіримъ, що янтарь не єсть ничъ иншого, якъ живицею скаменілою деревъ чатиннихъ, передпотоповихъ ще, котрі море при страшенихъ перевертахъ, які дізнала наша земля, цілими лісами захлануло. Досі розрізняють 8 родівъ такихъ сосенъ, зъ котрихъ теперішній янтарь має походити. Яко головнішу изъ нихъ уважають сосницю передпотопову *Pinites succinifer*, котра переходила смільносттю, якъ бачить ся, всі чатинні дерева нашого часу.

Давнійше знано янтарь лише зъ побережжя мора балтицького, де збитими філями зъ своїхъ покладинъ вириваний на берегъ сплавленимъ буває. Відти и куповали єго Феникияне, сі торговельники світові у древности, а відтакъ відпродували зъ великимъ зискомъ иншимъ народамъ. Пізнійше найдено єго въ різнихъ місцяхъ далеко відъ моря положенихъ, въ покладахъ угля брунатного; — въ Саксоніи, въ Сициліи въ Іспаніи, въ Англіи, въ Китаю и въ многихъ иншихъ краяхъ. Въ Галичині (коло Львова) находить ся янтарь въ опоці и въ пісковцяхъ; иноді лучаються кусні, якъ добре яйце; однакожъ загаломъ янтарь у насъ попадаєть ся въ рідкостъ и єсть по більшій части нечистий и до изкусного обробляння не придатний. Найбогатшими въ янтарь суть все таки и теперъ побережжя балтицького моря, именно сторони коло Гданська и Поморъє (Померания). Тамъ викопують єго изъ піску бережного або загортають сїтьми изъ моря. Вторин рідъ збирання відбуваєть ся за звичай підъ зиму въ Листопаді и Студню. Збіръ зависить по великій часті відъ керунку вітра. Приходить вітеръ коло Гданська, изъ сіверо-востока, то находить ся янтарь вздовжъ побережжя відъ усттѣ Висли до Пазевальку; віє же вітеръ западній або сіверо-западній, то сплавляєть ся янтарь вздовжъ ріки на береги. Въ морю збирають янтарь люде осібно тимъ ремесломъ затрудняючі ся, янтарники. Они идуть въ море въ шкірянихъ приборахъ въ тій ціли нарочно зладженихъ и загортають янтарь сітами присиленими до дєржаківъ 40' довгихъ. Однакожъ єсть таке збиранне получене зъ великими трудностями. Прудъ хвиль морськихъ стався часто для збірачівъ небезпечнимъ — а острый вітеръ осіний смалить и проникає ихъ до живого. Тому то йде звичайно кількохъ разомъ въ море, щоби собі взаємно въ роботі помагати.

Далеко легчимъ є другий спосібъ загортання. Не тучі, коли море зновъ успокоїть ся, випливають янтарники човнемъ на місця, котрі обітують полонъ найбогатший. Вправне ихъ ояє вбачає

скрізь воду и самі менші кусники янтара навіть въ глибині кільканадцяти стіпъ. Помітивши свою здобичу закидає одинъ сіть въ море, а другі роблять веслами, щобъ човенъ дальше підпливъ, а відтакъ витягають сіть до гори. Лівку висипують въ човенъ и ждуть, поки вода прежнімъ ихъ рухомъ збита прочиститься, почімъ на-ново повторяють свою роботу. Яко признаку, що єсть янтаръ, уважають кусні чорнявого дерева плаваючі по поверхні моря. Де більші и частійші сі кусні, тамъ и здобичі сподіваються більше.

Побережжє Пруське одержало відъ свого именитого артикулу, назву „янтарового“ по нім. Bernsteinküste. Оно єсть власносттю правительства котре надає право збирати янтаръ пахтарамъ річно за 10.000 таларівъ. Вправді лучається тамъ янтаръ найчастійше по берегахъ; иноді однакъ находяться самі красчі кусні въ місцяхъ відъ моря дальше положенихъ. Такъ найдено въ добрахъ Шляппахенъ, межн Гумбинненъ и Инстербургъ кусень 13³/₄“ довгий, 8¹/₂“ широкій, а 3—6“ грубий, важучий 13¹/₂ фун. Той кусень єсть мимо своєї великості, дуже красний и проховується яко велике garitatum въ музеі Берлинськимъ. Знавці цінять ёго на 10.000 таларівъ, а посідателеві добръ, въ котрихъ ёго найдено, заплачено 1000 таларівъ, т. є. — якъ водиться по законі — десяту часть вартості найденного.

Найбільший кусень, за який досі знають, важить 20 фунтівъ. Новійшими часами набувъ ёго Берлинський музей ціною 2.000 таларівъ. Однакожъ єсть вінъ білявий и не дуже чистий, а такъ примітний лише за для своєї незвичайної великості.

Осередкомъ торговлі янтарової єсть Гданськъ. Зъ відтамъ розходиться янтаръ майже на весь світъ, до Египту, до Царьгорода, до Перзії и до вишихъ краївъ восточнихъ. Значну торговлю янтаромъ провадять Пруси відъ 60 літъ зъ накладомъ такожъ и зъ Францією. Въ Парижі крають янтаръ на фасети, и вирабляють відтакъ дуже хоропі оздобини, котрі по великимъ цінамъ бувають продавані. У турківъ янтаръ въ найбільшій ціні. Они думають, що вінъ хоронить відъ зарази и всякої пошести; тому то Турецький дука не курить зъ цибуха, тільки якъ пипка янтарова, а за хорошу не пожалує и сто таларівъ.

Ведля величини и чистоти куснівъ розрізняють въ торзі кілька сортъ янтара. Найліпшою єсть сортментъ (кусні важучі 5 лутівъ и більше), втрого фунтъ въ місцю по 40—50 таларівъ платять; а найгіршими сортами такъ званій пісокъ и шлюкъ. Має ліпшихъ сортъ вирабляють коралики

пацірки и гузики, пипки до цибухівъ, колодочки до ножниківъ, скриньочки, табакерки, рожанці, бразолети и инші річи для оздобы служачі. Пісокъ и шлюкъ, а такожъ и отварки лишаючі ся при точенню більшихъ куснівъ уживають на кадило, до роблення покосту або визискують изъ нихъ олій (Oleum succini) и квасъ янтаровий, котрі въ лікарстві (Heilkunde) служать відъ гістцю и пристрїту.

Янтаръ підрабляють такожъ и штучнимъ способомъ, изъ терпентини, гумми и гуммиляку; однакожъ такий можъ легко пізнати: правдивий бо лише въ чистімъ алькоголі розпускаєся, а підроблений уже въ воді. Одвітно закрашене шкло подобає такожъ на янтаръ, але ріжнїтєся більшою твердостю и тяжкостю.

Иванъ Верграшський.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОЗОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Зв'язъ дѣланій психичныхъ, якъ вже перше сказано було, зъ рѣчами по-за нашимъ организмомъ знаходячимися, дѣєся за посередництвомъ системи нервового. Однако черезъ безъустанне напруженє чимъ разъ больше уменшає ся вражливость и дражливость нервѣвъ — приниманье враженій изъ свѣта и бдѣливанья на тойже, — а на конецъ стає ся такъ малою, що чоловікъ враженій предметѣвъ на змысли дуже слабо, або цѣлкомъ неспостерѣгає; той станъ называєся „спаньемъ“¹⁾ Для рѣжницѣ межн летаргомъ и зомльньемъ додати еще належить, що підчасъ спанья всѣ инші органичній дѣланья якъ: бддыханье, обѣгъ крови и т. д. безпрерывно и беспремѣнно ся продовжають, а навіть часто правильнѣйше бдбувають ся якъ на явѣ, де черезъ инші операціи встримують и перерывають ся, и для того уважають сонъ въ тяжкихъ слабостяхъ яко щастливу кризисъ. Спанье єсть для чоловіка дуже важне: оно привертає нервамъ силу и стараєся о приверненье и оживленье силъ тѣлесныхъ; оно спинає скорый полетъ нашихъ мыслей, желаній и похотей; оно усмиряє великій бѣль, котрому бы чоловікъ цѣлкомъ бдавъ ся; оно затирає неприємніи враженія, которіи, хотьбы самі навіть и зникли, однако якась роздраженіє и злый гуморъ оставляють.

¹⁾ Гл. чч. 14—15; 18—20

¹⁾ Спанье бдповѣдає нѣмецкому Schlaf, сонъ Traum; у насъ авыкле сонъ уживає ся въ обохъ значѣнїяхъ.

Найсильнійше і найліпше спання єсть о пвиачи; межи нервами змысловими мучить ся найсампередь нервъ слуху, для того змысль слуху при заснипланью найдовше дѣлає, коли противно змысль взору першій устає. Правдиве здорове спання триває у чоловіка середного вѣку найбільше двѣ третини цѣлого дня т. е. 7 или 8 годинъ. Зъ того виходить, що судити о слѣдуючомъ дієтичнѣмъ приписѣ:

Quinque horas dormisse sat est iuvenique senique,
Sex mercatori, septem de stemmate natis.

Octo damus pigris, qui nulla negotia curant.

Хотя підчасъ спання взаимно дѣланья и обдѣлюванья межи психичностью и предметами поза нами находчимися устає, неустає однакo въ спанью дѣланья психичне. Підчасъ спання маємо рѣжній выображенья и похоти, и навить ясну свѣдомѣсть ихъ, о скѣлько собѣ тин-жъ пригадати можемо. Навить въ спанью глубокѣмъ въ хвили найбільшого змученя систему нервового, котрий єсть заразомъ пунктомъ найбільшон неспособности къ принимающу враженій, не устають дѣланья психичній. Неразъ по такѣмъ спанью не можна собѣ пригадати, що ся сніло, однакo знаємо, що малисьмо якійсь выображенья; часомъ говорять люди підчасъ спання, и зъ тои ихъ бесѣды пізнати можна, що підчасъ спання суть заняті тымъ, що на явѣ робили або мыслили, а коли обудять ся ничо о тѣмъ не знають; найліпше але показує ся те, на люнатикахъ, котрий підчасъ глубокого спання говорять, пишуть, на пытанья обпovídвають, найтяжшій задачи розвязують рѣжній рухи обдубувають такъ, що и сомнѣвати ся не можна о дѣланьяхъ психичнихъ підчасъ глубокого сну. Такъ якъ тѣло підчасъ спання свои тѣлесній функції продовжає, такъ правдоподобно чоловікъ всегда снить, хотя суть люде, котрий о снѣ нѣз власного досвѣдченья не мають понятья. Нѣкоторі твердять, що навить доскональшій звѣрята снить.¹⁾

(Дальше буде.)

¹⁾ Aristoteles histor. IV, 10.

СПРАВОЗДАННЄ

зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства
„ПРОСВІТА“.

(„Львівъ 26. Надоліста.)

(Дальше и конецъ.)

Ви. О. Занчківський, занявши мѣсце Голови, промовивъ таке слово:

„Шановне Собрание! Щира охота пізнати Честнихъ Русинівъ Львівськихъ и довинути дрі-

боньку лепту до просвіти народу привела мене до Львова, — а кілька літъ більше нужденного життя поставили мене на тѣмъ достойнімъ мѣстци, котре за хвильку займе мужъ, покликаний Вашимъ виборомъ.

Шановні Панове! Завозвалисьте и село на нинішні збори, тожъ и зъ села прийміть ласкаво гoлoсь хоть не учений, а щирій. — Не загадавъ я відзиватися відъ стану духовного, до котрого и я належу; за той можу лишъ сказати словами евангельскими: „самъ возрастъ имать, самъ о собѣ да глаголетъ“; — але маю вамъ донести два слова відъ того, що такъ скажу німого сільского народу, відъ котрого представителівъ мало бачу на тѣмъ зборі. Одно слово є слово подяки для Васъ, Шановні Панове, що въ такъ краснімъ числі собралисьте ся радити его просвіті.—Вправді въ тѣмъ великімъ, а чужімъ Львові, черезъ ті послідні століття, було все відъ рода въ родъ кілька щирихъ заступниківъ народу, котрі якъ сторожі на погібельній стражи визирали хвилі, коли їхъ „очи увидять спасенне и славу людей своїхъ“. Визирали и не увиділи, и такъ оденъ по другімъ угасали.

Забитокъ тихъ сердешнихъ Русинівъ видимо тутъ меже нами (Ш. п. Товарицького), котрого аби намъ Богъ удержавъ не въ літа Праведного Симеона, але въ літа Метузалемові!

Такъ було, ажъ поки не заснявъ славний рікъ 1848, — и воскресъ народъ руський, а на чолі народу поставивъ себе станъ духовний. Народъ узнавъ его за свого проводира и заступника; узнали его й чужі. Не дивножъ проте, що на насъ піднялася вся вража сила; а ми не до борби поставлені, але радше апостоли миру, злякалися тої бурі, зачали оглядатися позаду себе, щоби собі плечі обезпечити и — зацафалися такъ далеко, що стратилисьмо зъ очей народъ, — а народъ насъ.

Тожъ на наше мѣсце, хочете Ви, Шановні Панове, ставати и повести дальше діло прѣсвіти народу, тамъ де ми перестали. За тоє народъ Вамъ дякує, а Богъ най благословить!

До Васъ же молоденькі тутъ притомні Братчики, (звернувшись до школярівъ-гостей) маю друге слово відъ народа, а то: прошенне, щоби й Ви пішли за прикладомъ старшихъ Братівъ Вашихъ и не змінилися ніколи народови своему.

Не гнівайтесь на мене за тоє слово! Народъ знає, ба й свѣтъ знає, якъ красне чувство огриває нині грудь Вашу. Коби такъ все було! Кобисьте годні опертися тому сильному напорови, що Васъ хоче відторгнути відъ Вашої народности.

Навіть тоту невинну литературу народню, тоту кість жебрачу, що й найлютіший владитель

лишає підзупалимъ народамъ, — и тую хотять Вамъ обмерзати, указуючи на нашихъ литеративъ — голоднихъ и босихъ. „На що Вамъ нуждатися и нове непотрібне творити? Радше беріться за готові, богаті сусідні літератури; черпайте и наслаждайтесь обильно, чи зъ лівої чи зъ правої сторони,!“ — Боже милій! чи лише Русинъ сирота має бути такъ темний, аби не пізнававъ; що чужа література, ба й культура чужа, есть то барва двірська (либерна), хоть би й золотомъ шита? — скоро її разъ надигнедзь: прощай воля! — служи до вѣку тому, чю барву носишь!

Дармо Васъ лякають самимъ народомъ, що той не вирозумілий, невдячний, недовірчавий. Ба дожь би вже й набралося довірія въ тісь біднімъ народі? Не кажу вже за тоті віки, о которихъ сільський народъ и не знає, коли те верхні, свічні верстані народъ опускали; досить и того, що вінъ мині видить, зачавши відъ того мальчина, котрому необачний учитель при вступі до школи его красні кучерика обстригъ, такъ що й рідна мати не пізнала свою милу дітину, ажъ до того унівчєного академика, шо стоить на роздорожу, зъ котрого указують ся ему всякі дороги. На котру будь вінъ вступить, чимъ дальше піде, роздобуде собі красного хлібця, цвітущої долі. Кожда дорога поведе тебе зъ дому батьківського въ чужу чужину, тільки тої дороги не найдешъ, котра привела би тебе назадъ до свого народу. — И звідки же взяло би ся еще довірие у того народу, котрого такъ скоро опускає все, що тільки крихту підойметься.

Ділайтежъ нині ширю, кождий въ своїмъ заводі. Бідна Русь мати, бідні й Ви сини її. Праця, се Вашъ капиталъ, зъ котрого маєте сплатити найсвятіший довгъ народова. Тажъ Ви знаєте, й народъ свідомъ того, що Ваша нинішня наука оплачується по найбільшій часті тимъ мізернимъ грошемъ, на котрий народъ кєрваво працює.

А якъ доробитесь кусня хліба, коби Васъ лише Богъ охоронивъ відъ тої джуми сєгочасної, відъ огидного космополитизму, котрий есть погубелю всякій народности! Видимо всі, що Русини, відповідно своему числу, таки найбільший контингентъ доставляють до того сумного космополитизму.

Въ конецъ на розході лишаю Вамъ чесна молодіже, малий образецъ, котрий оставъ ся въ моїй памяти зъ сихъ часівъ, коли засідавъ я Ваші шкідливі лави: Ото въ старій, митичній Греції найславнійший герой Геркулъ не мігъ побороти якогось великана, не тямлю его имени, бо скоро сей ослабавъ, то щоби йно ногою землі діткнувъ ся, прибувало ему нової сили, бо земля була ему

шатірю. Ажъ коли Геркулъ піднісвъ его відъ землі, тоді відобравъ ему силу, тоді его здавивъ.

Такъ и Ви любі Братчани, хоть якъ тяжка булаби Ваша борба, хоть якъ високо піднесла би Васъ доля, не дайтеся відорвати відъ Вашої матери, відъ народу. Втоді лише Ви будете сильні въ народі, а народъ Вами славний! О тое просить Васъ народъ черезъ мої уста.¹⁾

Собранне згодилося на виборъ Голови per acclamationem, а коли О. Заячківський предложивъ на такого Вп. О. Дра Омєляна Огоновського, проф. исторіи літератури руської на всеучилищи львівськімъ, заявило вєню свою прихильність такому виборови громкимъ „Слава!“ и оплесками. Дръ Огоновський не принявъ ся однакъ сєго вибору. Въ слові, котре изъ сеї причини забравъ, висказавъ вінъ, що не навивъ ніколи фігурувати, а коли приймаєть ся за яке небудь діло, то и стараєть ся его совісно доводити до кінця, а ту за працями и обовязками, котрі его такъ у гимназії якъ и на всеучилищи дожидають, годі ему буде передъ вести товариству якъ би ялося; до того не есть его здоровля по тому, щобъ принимати на себе такий трудъ, який дожидає будучого Голову товариства.

По сій речі забравъ слово проф. Н. Вахнянинъ. „Радуюся — казавъ вінъ — що у насъ не назівъ ся ще духъ нашихъ прадідівъ, духъ вольний, козачий; И се бачу изъ слівъ Дра Огоновського. Коли, бувало, вибирало собі товариство на Січи отамана, то прикидувало его шапками такъ, якъ ми ниньки голосами Дра Огоновського, а той мусівъ віттакъ не разъ, але три рази відмавлятися відъ отаманської чєсти. Я думаю, що намъ таки треба обстати при нашому виборі и внощю протє, щобъ всехвальне собранне не прияло сєго відказу Дра Огоновського а вибрало его наново Головю.“

Правникъ Андр. Січинський, звернувъ віттакъ увагу Дра Огоновського на те, що Голова не коньчє буде мавъ більше обовязківъ, чимъ звичайний членъ виділовий и що протє ему яко Голові не коньчє треба страхатись більшої праці.

Дръ Ом. Огоновський обстававъ однакъ заодно при своему одкаві, добавляючи, що Голову товариства все таки більша праця дожидає, а вінъ почує себе щасливимъ, наколи подужає обовязкамъ виділового члена.

Дръ Корн. Сушкевичъ відчитавъ теперъ телеграмъ відъ Черновецькихъ Русинівъ:

¹⁾ Сю бесіду перєривало собранне найвїсїишимъ оплесками.

Щастя Вамъ, Браття!

Най радість, котіхна на Русі живе, сумъ уст-
пас и мракъ рідніа, серця ся руські зливають въ
Просвіті.

Дрѣ Ом. Огоновський предложивъ віттакъ на
Голову товариства проф. гимъ. п. Н. Вахнянина, а
Дндъ Ив. Комарницький завивъ короткимъ сло-
вомъ, що всехв. Собрание певно, бѣ добрий виборъ
здіяло, колибъ згодилось на внесенне Дра Огонов-
ського. „Я знаю — говоривъ вінъ — п. Вахнянина
яко бувшого Голову товариства „Січи“ у Відни, и
ніхто не заступувавъ насъ Віденськихъ Русинівъ
тамъ же передъ братьми Слов'янами краще, якъ
вінъ. Товариство „Січ“ величалось нимъ, а я
сподіюсь, що п. Вахнянинъ розуміючий діловод-
ство томарське и „Просвіту“ поведе добре такъ,
якъ ялося. — По бесідахъ другихъ ще зборовихъ
членівъ въ сій самій речі, забравъ голосъ п. Вах-
нянинъ. Звернувши увагу всехв, збору на те, що
молодому товариству доконче би треба поставити
на своєму чолі чоловіка, котрого имъя голосне було
би по всій Галицькій Україні, зауважавъ вінъ, що
хотяй ділацне ёго до сіхъ поръ не було ще при-
людне, однакъ вінъ для одной часті Галицькихъ
людей есть по нимъки ingrata persona. „Мене — ка-
завъ бесідникъ — зачисляю на неволі до всіхъ
партий, які ино можливі суть у Галичині, задля
чого виненъ всехв. Зборъ добре розміркувати, за-
чимъ згодить ся на предложенне Дра Огоновського,
бо боюсь, щобъ поверховно судячі люде не заста-
влювались віттакъ тимъ, що имъ мно зъ сеі при-
чини до товариства нашого приступити годі, що
нимъ орудує така ingrata persona.“

Не аважа на те, вибрано по тимъ проф. Н.
Вахнянина Головою товариства „Просвіти“ а сей
и принявъ ся чину того, якъ казавъ, ино тому,
що сподіеть ся небавомъ с. в. на будучихъ загаль-
нихъ зборахъ въ Маю відступити се місце достой-
ніщому відъ ёго мужеві.

Занявци почесне місце Голови, завізвавъ п.
Вахнянинъ всехв. Собрание до вибору заступника
Голови, а коли се згодилось на того изъ вибра-
нихъ виділовихъ членівъ, котрий найбільше голо-
сівъ одержавъ, обголосивъ Голова вибіръ Дра
Кари. Сушкевича на згаданого заступника.

Теперь здіявъ Вл. О. Вас. Ильмицький вне-
сенне, щоби виділъ занявъ ся спорудженнемъ би-
блиотеки томарської, и завивъ охоту подарити
до її всі свої до сіхъ поръ вистачні утвори. Го-
лова прийавши те, якъ и друге внесенне Вл. О.
Заячківського зглядомъ календара народнійго до ві-
домости, оповістивъ всехв. Собрание що ма ёго
руки наспіло, хоть въ такъ короткому часі богато

матеріялівъ, тикаючихъ ся именно галузі: пі-
знання народу, що нагромаджено уже надъ 3.000
пісень народніхъ, повірокъ, историччійхъ думъ, а
віттакъ що подано до пересмотру виділови: гео-
метрию, и словарь, русько-німецький на 400 пис.
аркушахъ.

По слові щироі подяки всімъ прибувшимъ,
замкнувъ Голова перші надпорядочні загальні збори
о 6¹/₂ год. вечеромъ.

Коли соборові члени уже розходитись стали
наспіли ще два телеграми, сідуючої основі:

„Щастя Боже Браття! Помочи щироі не від-
кажуть Вамъ въ народнімъ ділі

Перемиські Русини.“

„Помагайбгъ, Браття новому ділу! Най стане
воно світломъ для народу, тай кеверне ёму давню
волю и славу!

Станіславці.“

На другий день одержавъ Голова товариства
листомъ такі поздоровління:

„Честитамо вамъ подужетє. Све за народъ и
свободу.

Зора.“ (товар. сербське у Відни.)

„Slavne shromaždenie!

My synovia slovenskeho narodu na tom istom poli,
čo wy pracujuci, privolavame Vam tatranske slava! V
mene spolku Tatrans.

Rohon

predseda (словацького тов. у Відни.)

„Братское Вамъ поздравленіе! Щастя Боже
въ предпріятію народнаго просвѣщенія.

Русская Основа.“ (у Відни.)

Поетъ нашъ Юр. Федьковичъ — спасибгъ
ёму! — освятивъ закладини товариства „Про-
світа“ щирямъ віршомъ, котрий задля пізноі пори
не мігъ бути відчитанимъ. Наводимо ёго вповні:

ВДОРОЗЬ

ЧЕСТНОМУ СУВОРУ ПРОСВІТИ У ЛЬВОВІ!

Давно другі побудились
Світлю висвітили,
Давно вони вештаються
Зъ усієї сили
Коло свого — не чужого!
А ми спимъ и досі,
И негодні, и голодні,
И голі и босі;
А хто виденъ? самі винні,
Що не встали рано —

А ті наші вороженьки
 Вже кують гайдани,
 Кують довго, кують добре:
 Заспанних окують,
 Тихъ що світла цурають ся,
 Що спють и нечують
 Дзвонівъ правди, дзвонівъ волі....
 Уставайте браття!
 Бо та темрава теменна,
 Непевна, проклята,
 Приспить якъ нечиста сила
 Усіхъ насъ на віки,
 И будуть зъ насъ згнушатися
 Усі людські діти:
 „Непотрібні!“ — отъ що скажуть —
 „Жениха заспали
 Того зъ правдовъ, того зъ волевъ,
 За тежъ и пропали,
 За тежъ скличе на весілля
 Вінъ чужіі гості,
 И чужихъ вінъ привітає
 Въ дворахъ на помостахъ!“

А ми мемъ стояти въ порога въ хоромаяхъ
 Зъ рабами стояти и зъ ними дрімать,
 Зъ чужими рабами у своєму дому!....
 Пожалувать ніжнихъ не схочесь нікому:
 Недбалому, скажуть, за дверми дрімать!....

О, така то наша доля
 Въ широкому світі!....
 О, збирайтесь, о злітайтесь
 Усі руські діти!
 О збирайтесь, злітайте
 Зъ усіго всюду:
 Дайте ради дайте світла
 Ваша слава буде.
 Буде слава во вікъ віки.
 А буде велика,
 Що просвітити нічъ темну,
 И довгу и дику,
 Просвіщайтежъ батьки сині,
 Бо ворогъ лукавий
 Вже крадетъ ся на галіку
 Зъ ножемъ у халаві!
 Вже крадетъ ся и догонять
 Якъ не буде вшину!

Всі чатують, якъ ті коти!....
 О, просвіти браття!
 Щобъ галіку невидящу
 Не вигнали зъ хати.
 Не вигнали и не вбжали,
 Бо доки судъ буде,
 А насъ люде гірше суду
 Страшного осудять!!

Зберітежъ батьки ся въ тишину годину
 Въ велику семію усі ся зберіть!
 Не дайте пропасти, не дайте загинуть,
 И насъ навчайте — и самі ся вчіть
 Въ широкому світі народівъ чимало,
 Народівъ великихъ, народівъ святихъ:
 Ви виділи браття, якъ вони виростали,

Якъ вони просвіщались — дивіться на титъ!
 Тай насъ просвітіть такъ; и буде вамъ слава!
 Де гадка согласна, де хіть не лукава,
 Де правди, а не поклонівъ ся надіють:
 Тамъ Богъ Голова — и та правда—приспіє!

Ю. Федьковича.

О Д Г А Д К И

до загадокъ у 44. ч.

1. Дощъ, сонце, земля.
2. Веретено.

В І С Т Ї

— † Дръ Августъ Шлейхеръ високо заслужений знатомъ Слов'янськихъ язиківъ и порівнятельної граматики, умеръ 6. л. Грудня т. р. у Ієні въ 47. році життя трудолюбного.

— Спірь п. О. Партицького зъ п. И. Бранникомъ, поставшии въ причини рецензії брошури: „Причина творенія ся нарѣч-е-й (!)“, вибирає ширші розміри. Редакція одержала дві відповіді на поміщену реплику п. Бранника у 94 — 98 ч. „Слова“. Одну помістимо у слідующихъ числахъ нашого письма, а другу у першихъ ч. III. роцника. Спори такі, на колнобертають ся на дорічевімъ, щобъ такъ сазати, поля, привносять звичайно неабиякий хосенъ науці и ми немало радівались, побачивши, що и у насъ приймалися люде за розбиранне ливгвистичнѣго питання, во зъ другої сторони затрівожила насъ дуже ся обставина, що п. Бранникъ, неначе бъ ему уже неставало змннихъ поважнихъ доказівъ, перенісь ся въ остатній реплиці своїй цілкомъ на поле мержької „Spiegelfechtereі“ и замість одвічати на закидки, зроблені йому п. Партицькимъ, сидить ся на дотени, неначе бъ читателі „Слова“ на такі речі уже такъ дуже ласі буди. Пусті фрази, хочъ би и про „ингольчатє ружжя“ и про таке що „писакъ походить відъ писокъ“ не вдоволять нікого, а тимъ менче емолога або ливгвиста; проте радiani бъ ми п. Бранникови вернутися наново на поле явної розваги, на котрімъ по своїй думці вінъ давніше стоявъ.

ПЕРЕПИСКА.

Ш. п. Володимиръ Липявинъ въ Б...: Здоровиню Васъ радо и щиро, уживемо зъ подякою Ваші твори; нісладимъсьмо листъ зъ щирою порадою, та не знаємо Вашого адресу.

ПОПРАВКИ.

Въ 43. числі „Правди“ на стороні 516 при кінци „Справозданя“ віршъ 4. зъ гори, замість: Товарицького, має бути: Товарицького.

Въ 44. числі, на стороні 528 віршъ 8. зъ долу, замість: На внесенне — повстаннемъ, має бути: *Па внесенне и. Романьгука приказало пошімъ зобранне Ва. директорові В. Ільницькому за прихалме словъ своєю взаимностьъ загальнимъ повстаннемъ.*

Гловні помічники при редакції: С. Зварський, М. Косаць, Дръ В. Лукаковський, Ом. Партицький, Дръ К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропільської.

ПРАВДА

письмо наукове и литературне.

Виходить 8., 15., 22., и 30-го кожного місяця. — Передплата вносить: річно зр. 4; піврічно зр. 2; чвертьрічно зр. 1. 20. — Редакція підъ Ч. 76 місто, каменця „Народнёго Дому,“ (Краківська улица). Администрація підъ Ч. 4113/

Запросини до предплати.

Въ грядущому 1869 році „Правда“ виходити-ме такожъ, якъ и досі чотири рази на мѣсяць тільки вже не въ півтора, а въ два аркуші друку.

У першому у аркуші подавати-мутъ ся, якъ досі: повісти, розправи историчні, филозофичні, естетичні язикословні и природничі, поезіи українськихъ и галицькихъ поетівъ, критики, денещо зъ нашої устної письменности, огляди письменного розвою другихъ слов'янськихъ народівъ, а окрімъ сѣго сподіємось познакомити Вп. нашихъ Земляківъ зъ библиографією руською почавши відъ першихъ друківъ Краківськихъ ажъ до кінця 18. віку, зъ самими духовними утворами письменними найдавнішими и середовічними, залягаючими у порохахъ по бібліотекахъ нашихъ, и загаломъ зъ всею старосвічиною нашою, якъ: курганами, могилами и гробами, далій зъ исторією письменности нашої, почавши відъ Варъ-Сава Сковороди и Каразина, зъ критично обробленими думами козацькими 16. віку, зъ исторією розвою правописи нашої и другимъ такимъ.

Якъ сѣго року такъ и у настаючому возьмуть уділі въ Правді: И. Нечуй, Юр. Фельковичъ, Дан. Млака, Дрѣ Кл. Ганкевичъ, О. Партицький, Дрѣ Волод. Лучаковський, Е. Згарський и другі молодші сили.

Правопись лишаєть ся авторамъ до волі.

Цілий другий аркушъ буде додаткомъ до Правди и подавати-ме просвіщенимъ нашимъ Землякамъ український перекладъ Святого Письма, починаючи, зъ Мойсиевого П'ятокнижжя. Перекладъ сей споруджено трудами многихъ укра-

їнськихъ писателівъ, що вже давно почали помишляти про насущну духовну потребу п'ятнайцяти миллионівъ Русинівъ, поселенихъ зъ давніхъ давентъ міжъ Карпатами и Єсманню, міжъ Вислою и Кавказомъ: тільки жъ не вважають вони свого перекладу Библіи за працю довершену, а подають, черезъ наше письмо ако коректуру, всімъ хто добре знає русько-українську мову. Най усякий розумний поправить сі коректурні листки по своїй уподобі, и пришле або свій примірникъ зъ поправками або виписъ самихъ поправокъ, у редакцію Правди. Ми жъ даємо обіцянку — всі такі присилки порядно ховати, а якъ набереть ся їхъ доволі, тоді скличемо у Львові, або въ иншому місті, на раду тямущихъ и розумнихъ народолобцівъ руськихъ: най тая рада зо всіхъ поправокъ спорудить останню редакцію перекладу, и тоді вже можна буде напечатати Святе Письмо або повну Библію про духовну потребу всѣго русько-українського народу.

Найбільшъ ми покладаємо надію у сѣму спасенному ділі на нашихъ галицько-руськихъ духовнихъ особъ: що вони притулять до свого теплого серця нове благовістовання Божого слова и прочитувати-мутъ наші коректурні листки зъ великою увагою, а на поправку їхъ не пожалують часу.

Господь, устами своїхъ апостолівъ, повелівъ проповідувати Слово Его всіми язиками. Тимъ праведно-християнські наставники душъ людськихъ робити-мутъ своє законне діло, помагаючи многимъ милионамъ людей зрозуміти, черезъ сей перекладъ, Божу волю и Божу правду. Всяка політика най відсунеть ся геть передъ великимъ діломъ народної просвіти розумною народови мовою, — и ро-

зупиною ёго розумови, и любовою ёго серцю. Усяка воля и сила най спирить ся перёдъ волею и силою Того, хто создавъ слово зъ ёго нерушимими законами и повелівъ кожному народови набиратись дозуму черезъ рідну ёго мову.

Се діло, що отсе ми, благословившись у Господа, починаємо на праведне добро миллионівъ народу, се діло треба було бъ намъ зробити назадъ за тисячу роківъ. Коли жъ недоля и темнота письменного розуму не давала намъ прихилитися братнімъ серцемъ до людей простихъ, шануючи їхъ слово невишколене, то прихилилось хочъ теперъ. Не пізно ще; бо народъ нашъ, занедбаний письменними, додержавъ свою неписьменну мову до нашого осиянного праведною наукою часу, и тою трудно перехованою мовою що-дня, що-години благас насъ не втаювати въ себе ключа розуміння. Не пізно ще; бо у Господа Бога тисячаліть — яко день єдиний, и до-віку, до-суду не перестане Боже слово кликати робітниківъ на жатву многу.

Послухаймо жъ смиренно, безъ політичнёго мудрування, закликання Божого до спасенної праці, и совершимо громадськими силами велике діло проповіді християнської.

Пренумерата на „Правду зъ Додаткомъ“
стоятиме:

для Львовлянівъ на рікъ	5 р. —
„ на півъ року	2 р. 50 кр.
„ на чверть року	1 р. 30 кр.
по за Львовомъ на рікъ	6 р. —
„ на півъ року	3 р. —
„ на чверть року	1 р. 50 кр.

Хто бажає пренумерувати саму „Правду“, той заплатитъ:

у Львові на рікъ	3 р. —
„ на півъ року	1 р. 50 кр.
„ на чверть року	80 кр.
по за Львовомъ на рікъ	3 р. 50 кр.
„ на півъ року	1 р. 80 кр.
„ на чверть року	1 р. —

Хто би схотівъ пренумерувати самий „Додатокъ“ безъ „Правди“, той заплатитъ:

у Львові на рікъ	2 р. —
„ на півъ року	1 р. —
„ на чверть року	60 кр.

по за Львовомъ на рікъ	2 р. 50 кр.
„ на півъ року	1 р. 30 кр.
„ на чверть року	— 70 кр.

Утвори для „Правди“ переписки и гроші пренумерацийні просимо прислати на руки проф. Н. Вахнянина. Ч. 177³/₄.

НЕВІЛЬНИЧКА.

ОПОВІДАННЄ МАРКА ВОВЧКА.

(Б. — А. — М.)

Давно колись, у Овручеві, коли знаєте, народивсь хлопчикъ Остапъ, и якъ тільки ставъ вінъ на свої ніжки, заразъ пішовъ по Овручеві, подививсь усюди — та й каже: „Ге-ге! погано жити людянь у Овручі! Треба бъ сему лиху запобігти!“ Бо тоді, бачте, набігала на Віраїну усяка невіра — Турки, Татари, — не такъ якъ теперъ, що хочъ бува тежъ подія та вже инша, християнська — чогось не такъ мабїть обидно чи що? То жъ, кажу, тоді набігала усяка невіра — Турки й Татари. Нищано міста красні, чи мало козацтва зведено зъ світу, багато дівчатъ й жінокъ у полонъ забрано.

Приходить Остапъ до дому, а батько й мати ёго питають — бо сказано одинець-дитина то въ вічі їй дивлются, и заразъ вже постережуть усе, — питають: „чого се ти, синку, задумався?“ — Відъ того я, каже Остапъ, задумався, що погано людянь у місті Овручі жити!

— Ге-ге-ге! — каже батько, а мати тільки зітхнула важенько.

— Треба сему запобігти—каже Остапъ.

— Ге-ге-ге! — зновъ вимовивъ батько. „Радъ би у рай та...“ а мати ще важче зітхнула, та й на тімъ розмова й скінчалася на сей разъ, ще батько й мати зажурилися, кожне по своєму: батько охмурнівъ, повисивши голову, а мати головоньку схиливши — осмутніла, а Остапъ зновъ пішовъ по місті Овручі похожати, та оглядати, та свою думу думати, свою раду радити.

А по тімъ часъ пливъ своїмъ пливомъ — якъ завсїгда й Остапъ рісъ своїмъ рістомъ — якъ звичайно. Тільки, що якъ впало ёму у думку и въ душу, що въ Овручі погано людянь жити, то якъ наче зернятко яке принялося, розвилося, розкоренилося: вінъ вже не заспокоївся зъ тієї години, и усе тільки думавъ та гадавъ, та замислявъ. Тимъ часомъ якъ инші хлопці билися изъ собою, немовъ півні за яку свою погану, або якъ ведміді посїдали одно 'дного за яки цацьки, або гралися та

пустували хорошенько, Остапъ тимъ часомъ усе похочавъ, та поглядавъ, та замишлавъ.

Якъ усі ті, що дуже собі головою жують, чи клопочуть, або дуже у чімсь кохаются, Остапъ часомъ якъ пійде ходити, то й далеко зайде, поки ёго що схаченить — отсе одного разу дуже вінъ далеко зайшовъ у своїй такій журбонці, коли жъ ось шурхнуло — наче птиця пурхнула, брязнуло — наче стріла за стрілою пролетіла — ледві ёго не зкинуло зъ місця, ледві вінъ встигъ зобачити збройного Турчина на легкімъ коні, авъ Турчина — дівчину зъ русою косою, що простягнула руки до ёго й вимовила: „рятуй козаче!“ и усе зникло якъ не було ніколи. — Коли бъ же сила моя та літа мої! — промовивъ Остапъ и дуже гірко ёму стало, що не міцна ще сила ёго, не великі ще літа.

Отсе якъ би намъ зъвами, вамъ та мні, таке трапилось, тобъ ми, и та ви, ахнули й зітхнули — (чого поминати маємо, що тежъ дуже перелазалися?) прийшли до дому, поговорили изъ сусідами, та й забули. — а Остапъ ні — не забувавъ.

Зновъ одного разу пославъ батько Остапа у лісь по дрова. Самі мабіть знаєте, якъ то веселенько їхати веселенькимъ ранкомъ до гаю — самъ гай наче сміється шумлячи на зустрічъ вамъ — усяке, здається серце радується, усяке око тішиться, — а Остапъ що погляне то око ёго гірше засмутилося, серденько більше принудилося.

Коли отъ ярокъ по підъ самимъ гаємъ, и тільки що у ярокъ кінъ якъ шарахне у бікъ, — бачить Остапъ лежить при дорозі козакъ вбитий: молодий у самому квіті своєму, міцний у самій силі своїй, лежить згублений на віки. Остапъ прихилився й склонявся до ёго, прислухаючи — не динше, ні. —

Якъ би таке намъ, вамъ та мні, то що жъ робити; чи жъ се перший випадокъ лихий? Ми бъ, ви та я, попотужили, може й поплакали, та й дали собі покій; а Остапъ ні — собі покою не дававъ.

Третєго разу випало ёму проступити ажъ у самую країну одъ східъ до західъ сонця, відъ півдня и відъ півночі, и така скрізь країна поруїнована, поневілена показувалася, що Остапъ ажъ за голову взявся.

Коли бъ се ми, ви та я, то-бъ ми пожалкували авчайшенько, та загородивши собі якусь придобовку, у куточку за нею сиділи тихо — а Остапъ ні, — незанедававъ.

Не було Остапові сну, ані відпочинку; не було спокою, ані віради. Який жаль ёго, яка ёго туга носідала — ви діточки, того не можете й не

мусите знати. Наче голосъ який кликавъ ёго — неначе ціла Україна рідна гудала на ёго, не мовъ усе лихо людське бладало — рятуй! — рятуй!

Чи жъ то кожного такій голосъ хотъ часочкомъ не покликавъ? Еге! Чому ні! Та бачте іншихъ багато тежъ голосівъ гудав: а що тобі буде? А якъ тобі прийдеться? — та й порлушають...

Почали люде добрі на Остапа поглядати, почали трехи зъ ёго й кепкувати — хто гірко, а хто любенько, а хто то й засмутився, а хто то й злякався...

Я знаю що якъ би зъ насъ, зъ насъ та зъ мене, почали люди такъ чи такъ кепкувати, то бъ ми засоромились страхъ, почервоніли червонійше півонії; усе покинули й втікли й охвалилися; а знаю, діточки, що якъ би ми, ви та я, дого таканьця засмутили або перелазали, то бъ ми хутесенько й заспокоїли — та Остапъ, бачте, не такій бувъ, — а якъ вінъ бувъ не такій то не такъ й робивъ.

Одже жъ тоді за се почалося ёму усякі напасті, біда та лихо. Отъ якъ у казці, що бабуся колись розказувала, козакові треба було гори крутіі переходити, ріки бистріі перепливати, огонь палючий перестрібувати, — пам'ятаєте? Пам'ятаєте, ми ще тоді зъ вами радили тому козакові невгамованому, усе тебе занедавати та до дому повернутися — хай ёму усе добре! — и тоді жъ пам'ятаєте, ми изъ вами передъ своєю дуцею зареклися що самі зъ роду віку у таке клопітне не вберемось — пам'ятаєте?

Отже Остапъ звібрався, завзятий! И увисились по передъ нимъ гори крутіі такі, що й не приступити — наче стіни голі; й падали передъ нимъ ріки глибокі та бистрі, що кручи рвуть, ссяють якъ діаментъ и мечуться хвидею, ніби зъ пловцівъ кепкуючи, и запалавъ огонь по передъ нимъ, палячи усе округи себе якъ зъдаючи.

Діточки, що якъ би намъ таке? Ніжечки жъ наші бистренькіі! було вамъ тоді роботи! Та маю таки надію, що не попустили бъ насъ загинуть а хиба занесли бъ хиба у другий кінець світа божого, де нема огня, хиба щобъ тільки кашу варити, або у хаті засвітити; де на рідкахъ перевізники а у горахъ шляхи пробитіі...

Отже ви и почали любо турати яка то країна та славна — годі бо — теперъ перди річъ, нехай проведиться річъ про Остапа, що вінъ дрався на круті гори, зривався, котався до долу, зновъ чеплався, зновъ зривався та зновъ-зновъ-зновъ, поки ажъ верховини дочававъ; що вінъ плывъ бистрою рікою, захлескувавъ, тонувъ, вибайкувавъ и зновъ-зновъ-зновъ поки ажъ на березі ставъ; що вінъ у огні опалювавъ, прасмежувавъ, горівъ новелину

й помаленьку, по думу й по легеньку, поки аж опинивсь на свіжому містечку. Пригадайте, що тільки пугида хутко гору перелітає, риба быстро ріку перепливає, і тільки Кунальський огонь можно у метъ перестрібнути—то Остапъ чи малій часъ побивавсь — я то й не приможу вамъ оповістити: кільки разъ сонечко сходило и западало—и зновъ —и зновъ-и зновъ, а тежъ-кільки разъ місяць вносивъ золоті роги поки Остапъ збувсь своєї праці... Вамка була! Я бачу ви розумієте яна, бо зітхаєте, й собі й мині не жадаєте...

Отже жъ по усіхъ своїхъ трудахъ та по усіхъ пригодахъ, Остапъ повертавсь до дому... Прохайте оповістити вамъ услужу пригуду у подробиці—годі! Се теперъ, у день, та й те поки ще не чули, то прохайте, храбруючи, а прийде ніченька, спати не будете — цуръ ёму! лучче протє й не згадувать!

Отже, кажу, по усіхъ своїхъ трудахъ та по усіхъ-пригодахъ, повертавсь Остапъ до дому, іхавъ конемъ вороненькимъ.

Вінъ покинувъ свою хату, отця й неньку й місто ще молодикомъ—у такіхъ літахъ одинъ мій родичъ ще страву у вухе заносивъ, не сила ёго ще була, мого золотенького, у ротикъ вправити—а повертавсь Остапъ вже мужнімъ козакомъ на тій порі—якъ отъ знаєте нашъ сусідъ, що викохавъ собі прегарного вуса, на руці мав перстєнь й шукає, —такєнькижъ журливо шукає, коней строкатихъ купити. —Щирій козакъ Остапъ бувъ, и якъ вінъ іхавъ воронимъ конемъ, дивитися було мило... не можу ёго хвалити, бо якъ хвалити, то й треба до чогось прирівняти, а дочого жъ я козака, щирого козака рівнятиму у світчюку?

Повертавсь Остапъ до дому, и вже близенько було ёму до міста, вже знакомісєньки місця зъ усіхъ бокивъ показувалися и зъ нимъ виталися, вже місто шріло недалечечко. Вінъ підїїзжавъ дуже ранєнько, тоді якъ ще ми зъ вами спимо товстєнькимъ сномъ. Ранокъ тільки що зачервонивсь й зазолотивсь, тільки ще найранніші пташки щебетали, тільки ще найдбаліві люде обужалися. Чи хто зъ васъ, дігочки, доїздивъ ріднєнького містечка коли небудь ранкомъ ранєсєнькимъ до ріднєнької сєлянди, згадуючи разомъ тодішні мислєньки свої й сподіванки, до тутъ плакалося й раділося, якъ прощалися и покидали и розставалися, усю добру и лху годинєньку тодішню; чуючи разомъ якийсь жалъ тронувъ серце й радощі, що сердєнько помімають, такъ отъ, якъ говорять, що одно око плаче а другє смієтся, якъ по передъ собою вбачаетє ріднєньки місця? Бге! Лучалєся вамъ се, кажєтє. А чи лучалєся вамъ вєсти изъ собою визвоління

своєму народові? Ні-ні-ні. Усі ні? Ні. То жъ й незнаю чи добре ви вчуєтє й врозумієтє тє, що Остапъ на воронімъ коні чувъ й знавъ доїзжаючи, бо вінъ візъ такє визвоління зъ собою... У тихъ пригодахъ та трудахъ, що ми про іхъ дуже балакати прєти ночи не хотіли, Остапъ зібравъ собі гарнє військє козацькє по троху, и вже бувъ на поготові йти на Турна. Військє вже й посувало тудю просто, у Турєчнину, вели ёго полковники хоробрні... не такі хоробрні може якъ нашъ дядькє полковникъ, що такъ дуже відъ ёго жасминнимъ нахощами пахнє, и зъ такою-то любовю вінъ дивитєся на свої новєнькі жовтєнькі рукавички якъ надіє іхъ, прибравши на який бєнєтє — не такі може, кажу, хоробрні, а такі собі добрі. Тежъ військє вели полковники просто у Турєчнину, а Остапъ частєнькє зєртвавъ у бїкъ, и сирїзъ занимавъ зъ собою молодь у військє. Оджє завернувъ и у своє ріднє місто; дє тежъ, мабїтє не безъ знакомихъ въ ёго людеї було.

Тихо й рано було, якъ Остапъ уїхавъ у місто, такъ ще тихо; що ёго кїнь вороний туюю своєю обужавъ людеї — відчинялись віконєчка дє які, и виглядали облїччя — дє які знакомі Остапові, и деякі ні — ті мабїтє що безъ ёго повирєстали, або побрались у міста зъ чужого мкого сєлиця.

Підїїхавъ Остапъ підъ свої ворота, до отця до нєньки. Нєпєка зъ радощївъ великихъ, зъ великого свого кохання ажъ заплакала побачивши; батькє зъ великихъ радощївъ й кохання ажъ всміхнувсь... Далі сусїди близькі й далєні прибїгли, свуцїлися, питалися... А Остапъ зъ усіма вітаєтся и до усіхъ одно говорнтъ: „годі, годі, браття, у ярмі ходити! Годі, годі, браття, підъ неволею сидїти!“ И усіхъ кличє: „ходїмъ, браття, за край воювати! ходїмъ, браття, визволєтєся!“

(Конецъ будє.)

СВІТОГЛЯДЪ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА

въ прикладі до сєгочасности.

(Написавъ И. Нєчуї.)

(Дальше.)

Разомъ зъ грєцькю православною вірою до насъ прийшла и грєцькє лїтература византїєського перїода. Мало того, що вона була зєрхомъ духовна, навчаюча, моральна, вона була до того ще й аскетична. Въ неї тхнуло духомъ єгипєцькихъ и азїєськихъ пустельникївъ, вбиваннємъ

цули — особливо в Жаблю — говорять всюда я м. наддністрянського (и е по шингячих): шапка, часть, тяжко и т. д.

А врешті — припустімъ, що на цілій Руси говорять бгать а не братъ, чи жь можна буде заключати зъ того, що вь слові бгать перші дві букви (бг) суть ті жь самі, що и вь первобитнімъ bhratars?... Ніякъ? Усі язикослови годять ся вь тімъ, що первобитному bh відповідає вь слав'янськімъ язніці саме тільки в (вь лат. и греч. язніці: f и φ): санскр. bhag, русь. бер-у, лат. fer-о, греч. φέρ-ω; санск. bhru, русь. брова, греч. δ-φρύς; санск. bhu, русь. бу (корень відъ бу-ти), лат. fu (fu-i), греч. φυ; санск. nabhas, русь. небо (небес-а), греч. νέφος и т. д. Коли бъ отже на Руси говорено „бгать“, тої подібна форма могла би повстати тільки черезъ переміну звука г на h, а не изъ форми bhrat черезъ викинення звука г, якъ те п. Бранікъ хоче.*)

По поводу малоруської форми „нічъ“ п. Бранікъ штучними викрутасами перейшовъ до великоруської форми galawa, трібуючи доказати на формі galawa те, що йому при слові „нічъ“ не удало ся, а именно, що російське galawa єсть старшою формою відъ старослав'янського „глава“. Я пригадую, що після Миклосича (звукословие російського язика) форма ГЛАВА мие вь устахъ російського народу до нині и що не можь ю уважати пізніщою відъ форми galawa; дальше, що форма ГЛАВА стоїть по правилу старослав'янського язика м. galwa (galwa), зъ чого безперечно всі види слав'янськихъ нарічій вивести дадутъ ся. Що вь російськімъ язніці по l стануло a, те стало ся скорше зъ причинъ фонетичнихъ якъ етимологичнихъ. Литовське galwa здає ся те найбільше потвержати.

Російське galawa натручує мені еще одну замітку. П. Бранікъ видимо помиляє ся, коли вь слові galawa кладе такъ великий натискъ на самоголосні звуки. Язикослови, о скільки мені звісно присудили самоголоснімъ меншу вартість для етимологні, якъ суголоснімъ. Особливо жь Curtius (Grundzüge, стор. 649 и 650) уважає самоголосні яко більше случайні и підрядні звуки: Die vocale nehmen in der sprache überhaupt eine mehr dienende stellung ein. Dass sie sich gelegentlich von selbst vorund einschieben, wird allgemein anerkannt. — Вправді говоривъ п. Бранікъ вь Слові, що я Curtius-а не зрозумівъ добре, но вінъ не бувъ ласкавий роз-

*) Що до слова братъ допустивъ ся п. Бранікъ вь своїй брошурі грубого фалшу. Вінъ висавъ що братъ по староперв'яке воле ся bratis. Єще разъ доношу йому, що слово bratis не єсть староперв'яке, але староруське.

толкувати мені властиве значінне наведенихъ слівъ Дуже жалую, що п. Бранікъ не заглянувъ вь Realindex Curtius-а стор. 674. де той же горішні слова кладе підъ уступъ: Die vocale, ihre bedeutung im sprachbau¹⁾.

Подібно пише и Шляйхеръ (Compendium, стр. 136). Die consonanten unterscheiden sich im indogermanischen, abgesehen von ihrer physiologischen beschaffenheit, vor allem dadurch von den vocalen, dass sie in den wurzeln fest und unveränderlich sind, nicht aber wie die vocale in einer bestimmten reihe von abstufungen sich bewegen können.

О всімъ тімъ може п. Бранікъ пересвідчити ся, коли возьме ся совістно до студій язикословнихъ и порівнувати стане бесіди зо собою, Вь язикословнихъ ділахъ найти можна безчисленні приміри на потверженне сказаного мною.

Вижидаю нетерпеливо „Отвѣту“ п. Браніка на кінець моєї „Відповіді“; котра вже досить давно появилася вь Правді. Я не хочу припустити щобъ п. Бранікъ, заявивши тільки охоти до безхосеннихъ правописнихъ сварокъ, промовчавъ про саме ядро нашої полеміки и не боронивъ нещасливої своїй брошури дальше на всіхъ загроженнихъ пунктахъ.

Ом. Паршицький.

КОЛЬКА МЫСЛЕЙ ИЗЪ ФИЛОЗОФИИ.

(Написавъ Кл. Г.)

(Дальше.)

Для чего не всѣ сны такъ легко собѣ пригадати здужаемъ, будемо видѣти изъ слѣдующого; впрочемъ изъ того не можна еще заключати на бракъ дѣланій психичныхъ, понеже на лѣвѣ, де кожда хвиля вышнвенна єсть певнымъ станомъ психичнымъ, трафляє ся часто, що многі обстоятельства не можемо собѣ пригадати, хотя всѣ рѣчи идуть порядкомъ природнымъ. Собрание всѣхъ дѣланій психичныхъ вь станѣ сна нья бдбувающихся ся, называемъ сномъ. — Разбираючи содержание сновъ, зъвидимо,

¹⁾ Примітити тутъ мушу, що п. Бранікъ неседає предивний даръ толкувати місця, виияті зъ ділъ язикословнихъ, не такъ якъ люде звичайно собі толкують. И такъ, по поводу правопися, толкувавъ вінъ наведене мною місце зъ Шульца: „der einzig vernünftige grundsatz so zu schreiben, wie es gesprochen werden muss“ на користь такъ-званої етимологні. Вь того виходить, що у п. Браніка навіть unvernünftiges уважає ся вь наглядъ потребахъ яко vernünftiges

що суть нѣкоторі такі, якъ вже на явѣ малисьмо, и такі, якихъ на явѣ николи не малисьмо. Що до першихъ, то повстають они въ спанью мимовольно за помощю получения выображеній; до остатныхъ выображеній, котрі при засиплянью малисьмо, прилучаються инні. Ті выкликують знову инні, и такъ повстає въ нашій психичности цѣлый рядъ выображеній. Для того снить ся найчастше о тѣмъ, чимъ чоловікъ на явѣ бувъ затруднений: дѣтямъ снить ся о ихъ забавкахъ, о байкахъ имъ оповѣданныхъ; ученикамъ о еминенціяхъ або о третихъ; передъ святами або вакаціями, що вже приѣхавъ вѣсь по нихъ, або що вже суть дома; паннамъ о модахъ новыхъ, о задрости яку ихъ сукиѣ и капелюшки збудять, о красныхъ хлопцяхъ, о товпахъ адораторѣвъ, и о способахъ якъ бы ихъ въ поле вывести; залюбленнымъ о наймильшихъ серцю; филологамъ о рѣчицѣ межі *ѣу* и *хѣ* философамъ о трансцендентальной идентичности; историкамъ о важности выкопѣвъ подъ Ассуръ и одкрытѣ жерель Нила; физикамъ о *perpetuum mobile*; купцямъ о зыскахъ; честолюбивымъ о похвалахъ и хрестинахъ.

Дуже часто снятъ намъ ся рѣчи о котрыхъ на явѣ мы николи и непогадали. Причины того суть розличні. У перше уважати треба, що межі станомъ яву и спанья єсть станъ переходовый, станъ дрѣманья; въ тѣмъ станѣ приймає чоловікъ нѣкоторими змыслами вражень; бо ведля выше сказаного звѣсно що коли н. пр. змысль взору къ принятю враженій єсть неспособнымъ, змысль слуху єще заедно дѣлає, а навѣть въ самѣмъ спанью дѣлаємо недовладныхъ враженій нѣкотрыхъ змыслѣвъ, а фантазія, котра въ станѣ спанья дуже єсть чинною, прицорвляє ихъ заразы до выображеній, котрѣ чоловікъ въ въ тѣй хвилѣ має. Такъ я кладучи ся одного разу спати постановивъ собѣ передъ заспаньемъ наказати на другій день служачому абы книжковъ, котрѣ по столѣ порозкладані були, не рушавъ и зъ тымъ заснувѣмъ. Въ ночи снить ся менѣ, що приходять якійсь люде, котрѣ менѣ книжки перевертають и забирають; я ставъ мою власность боронити и кричати, а они знова стали на мене стрѣляти, такъ що ажъ въ другомъ покою мешкающей колега, прибѣгъ менѣ съ свѣчкою на помѣчь; въ тѣмъ обуджаюся. Теперъ дѣлаємо ся я, що въ мѣстѣ якогось торжества ради зъ моздирѣвъ стрѣляють, я побачивъ, що въ тѣй хвилѣ, хтось зъ свѣтломъ по-нѣдъ мои двна переходивъ, такъ що блескъ свѣтла на мене упавъ. Ся частина сну: що якійсь люде перевертають и забирають ми книжки, було ино продовженьемъ вражень боязни, котре мавъ я на явѣ передъ самымъ заспаньемъ;

въ той часъ зачали стрѣляти; фантазія совокупила оба враженья, и зъ того постало, що ті розбѣйники зачали на мене стрѣляти; прійшло нове враженьє: блескъ свѣтла упавъ на мене; и те прицорвило ся до инныхъ и зъ того постало, що колега прибѣгъ зъ свѣчкою на ратунокъ менѣ. Коли кого водою такъ облити, щоби заразы не збудився то коли фантазія носила его по повѣтрю, то приснить ся ему дальше, що човно розбило ся а бѣтъ упавъ въ воду, а коли снило ся ему, що бувъ на поли або въ лѣсѣ, то буде ему дальше снитись що дощъ ставъ падати. Коли хто ударить ся добре въ ноги, то тому приснить ся заразы, що его хто бивъ, навѣть хочъ би ему въ тѣй хвили снилися рѣчи, котрѣ зъ битьемъ не мають жадной звязи, бо фантазія получить заразы тѣ враженья гармонійно. Дуже приятні выображенья постають въ насъ, коли почуємо въ станѣ недуже глубокого сну красный спѣвъ або музику-*pianissimo*; тогди уносимось въ надземскій сферы.

Другою важною причиною єсть те, що въ снѣ одбуває ся чинность психична, пѣсля правилъ получения выображеній (*associatio idearum*). Такъ коли прійде намъ на гадку якійсь дѣмъ, то заразомъ приходитъ на мысль и, лице те, котре бачили мы тамъ же заедно въ ѣкиѣ. Наколи набули мы разъ выображеньє маляра, маляющего якійсь портретъ то потѣмъ мимохѣтъ пригадуючи собѣ образъ, ставъ въ души нашѣй маляръ; одважый чоловікъ пригадує намъ льва, боязливый — зайця, хитрый — лиса, мерозумный — осла; коли погадаємо собѣ на зиму, то прійде намъ на гадку свято Рѣзда Госп.; а коли на весну, то свято воскресенья Христ.; выображеньє ярмарку збуджає въ насъ выображеньє товарѣвъ, забавъ и руху, котрѣ въ той часъ видимо. Такъ приходитъ новый рядъ выображеній, котрѣ знова инні нові выкликують, а зъ полученными въ той спосѣбъ выображеньями може фантазія вѣтъ тѣ змѣны робити, котрѣ въ загалѣ въ ай силѣ суть, и котрѣ або получения роздѣленого, або роздѣленья полученного, або роздѣленья и получения разомъ суть, зады чого постають у снѣ такі выображенья такожь, котрыхъ на явѣ мы николи не мали.

Дальшою причиною такихъ выображеній у снѣ постающихъ, єсть те, що въ станѣ спанья не ино выображенья але и чутья и похотѣ дѣйствуютъ якъ: страхъ, голодъ, зимно, горячо и др. Те все дѣлає на фантазію, и обуджує одновѣдні выображенья; и такъ похотѣ побуджає фантазію до перерванья розпочатого ряду выображеній, и утворенья образу того предмету, котрѣй одвѣчає похотямъ.

Наконець додати належить, що въ спанью органичній функціи тѣла одбувають ся, черезъ що повстають въ системѣ нервовѣмъ одмѣны, побуждають фантазію до дѣланья и одповѣдного творенья выображеній. Такъ видимо, що инакше снить ся здоровымъ, инакше слабымъ людямъ; молодій люде, котрій за много мяса на нѣчь їдять, достають такъ звану змору (Alp. incubus) т. е. сниться имъ, що щось тяжкого на нихъ лежить або ихъ душить. що годѣ имъ сего тягару позбути ся. Досвѣдъ учитъ насъ, що у снѣ мыслимо, навѣтъ трудній задачи зъ бѣльшою докладностъю розв'язуемъ, чимъ на явѣ, що выображенья у снѣ постають, що до ясности и докладности, перевищають тѣ, котрій на явѣ маемъ, що не разъ у снѣ, щось знаходимо, або собѣ на щось пригадаемъ, що на явѣ годѣ намъ було; що однести належить до висшихъ дѣлаицъ психичности у снѣ: такъ зъ другою стороны заперечити не можна, що мы недорѣчностей у снѣ часто не спостерѣгаемъ.

(Конецъ буде.)

СПРАВОЗДАННЄ РОЧНЕ

товариства „СІЧЪ“ у Віднѣ.

1. Товариство „Січъ“ мало у першімъ році свого тривання 30 дійснихъ членівъ, котрими представлялись всі верстви руської Віденської интелігентної громади. Найдостойнішимъ членомъ товариства бувъ Ёго Прев. Митрополитъ Спиридонъ, котрій, крімъ великої чести, яку вчинивъ товариству, вписуючи ся власноручно у ёго уписну книгу, ставъ ся ще добродіємъ „Січи“, подаривши касі товариства 50 зл. проте 42 зл. бѣльшъ надъ звичайну рочну дачку вразъ зъ вступною вкладкою. Честь и подяка Ёму!

Прочими членами „Січи“ були: ректоръ и дучовникъ віденського центр. сіменища, 2. ссекретарівъ найвищого ц. в. суду, 2. докторівъ медицини, 2. докторандівъ правъ, 2. докторандівъ богословья, 1. аптикарь, 1. privatier, 1. підлікаръ військовий, 3. техниківъ, 3. медиківъ, 9. философівъ и 1 ученикъ торговельної школи.

2. Головою товариства бувъ до 30-го Марца 1868 р. п. Наталь Вахнянинъ, а відъ 30-го Марца до кінця 1868 р. п. Улянъ Целевичъ — оба кандидати на гимн. професорівъ. За великі околото товариства положені заслуги именовало товариство обохъ почесними членами „Січи“.

3. Приходу мала „Січъ“ у першімъ році 133 зл. 97 кр. а. в.; розходу 55 зл. 34 кр. а. в. Станъ

каси зъ кінцемъ 1868 р. виносивъ 78 зл. 63 кр. а. в.

4. Библиотека „Січи“ складаеть ся зъ 42 книжокъ.

5. Послѣдуючи 1-му §. уставу свого давало товариство черезъ цілий рікъ у готелю „Zillinger“ (Wieden, Hauptstrasse Nr. 25), де бувъ провизоричній локаль „Січи“, винявши середолітть, що-тижня „вечорниця“, на котрихъ забавляли ся члени розговорами, бесідами, відчитами, доклямацєю и співомъ. Здаючий справу виділъ не може не виразити свою радість зъ удалости сихъ „вечорниць“. Бо не лишень, що лишили вони кождому члену милу зганку за красно и весело прожиті хвилі на чужині, не тільки, що стали ся вони поводомъ не одной завязавшої ся на нихъ приязни, але мали вони для Віденськихъ Русниівъ ще глибше значіице. На сіхъ „вечорницяхъ“ стала ся не одна гадка, обходяча нашу отчину зъ власности одного чловіка власностю всіхъ членівъ: не одно важне питанне руське стало въ умахъ членівъ рішене такъ, що у дальшому життю кождого „Січового“ буде въ сімъ згляді тільки одна думка и одна воля. Богато непорозуміиіи зчезло, много противнихъ думокъ затерло ся. „Січъ“ хочъ зложена зъ „старшихъ“ и „молоднихъ“ станула черезъ „вечорниця“ на тімъ, „що есть вона тимъ, чимъ вся Русь бути повинна, себѣ то: родиною, котроі всі члени вірять собі, люблять ся и шанують себе. На тихъ „вечорницяхъ“ пізнали члени одинъ одного, кождий вміє сказати за другого, въ який спосібъ може ся сей прислужити Руси. Коли отже прийде часъ, члени „Січи“ порозходять ся по світі, а ми схотіли би ся зьорганізувати до якоі поважної праці, тоді кождий зъ „Січовихъ“ уже на передъ знатиме, яка роля кому має припасти. Виділъ може сміло сказати, що наколи бѣ тільки зъ проміжъ членівъ „Січи“ прийшло Руси вибирати своїхъ заступниківъ, то після сѣго, що ми бачили, „Січъ“ не посоромила бѣ ся своїми людьми. Що кождий членъ вмівъ цінити „вечорниця Січи“, сѣго доказомъ те число членівъ, яке тамъ завсѣди являло ся. Майже ніхто ніколи не бракувавъ и трудно бѣ навѣтъ рішити питанне хто, чи старші, чи молодші раньше являли ся.

6. Біднішимъ членамъ допомагало товариство грошевими позичками зъ товариської каси; не одному прийшло се въ помогу, а товариство ні шеляга симъ не втерало. При сій спосібности заявляє виділъ прилюдно подяку касиррови за ёго ревність въ збиранню місячнихъ вкладокъ и за точність и правість ёго діланья.

7. Товариство старалося завсѣди, черезъ виступлення, непротивні своему неполитичнѣму характерови, придбати собі имено міжъ Словьянами

добре ім'я і прихильність. В тій цілі обходило воно прилюдно свої закладини 10. Марця 1868 разом з поминками за незабутного Маркіяна Шашкевича (на котрій вечорі над 300 Слов'янъ явило ся), гостило нераз у других Слов'янських товариствах, післало телеграм до Праги в день положення угольного каменя до чеського народнього театру, і положило на задушний день красний лавровий вінець на гріб Коляра. І справді займає вже ниньки „Січъ“ межі слов. товариствами у Відні не послідне місце. Ії повазі може завдатити і Львівське наукове товариство „Просвіта“ той ласкавий і сердешний привіт, який приуказали ії Віденські Слов'яне в день перших загальних ії зборів.

8. В своїм справозданню не може у кінець забути виділіти на один епізод з першорочнього тривання „Січи“. Єсть се звісний всім і „сомаїїна“ достойний порив Львівської газети „Слова“ підкопати клеветами честь „Січи“ у Русинів Галицьких, кинути симъ пополох на старших, поважних членів ії, принудити їх до виступлення з товариства, одним словом, лукавий порив знівожити „Січъ“ в самім зароді. Виділіти мусить з одної сторони сожаліти над таким нечестним „катковським“ діломъ руського(?) письма¹⁾, котре мабуть напосіло ся затерти відрубність Южноі Руси від московської, і допомогти „благородному“ ділу уніформації всеслов'янської, мусить заявити передъ братьями Галицькими, що ціллю товариства „Січи“ єсть і буде: єднати пробуваючих на чужині Русинів в один товариський круг, — з другої сторони знову мусить подякувати „Слову“ за єго ласкаву пам'ять, бо та, хоч не по єго волі, зділала велику прислугу товариству. І такъ:

а) Завідомило „Слова“ своїм виступленнем проти „Січи“ всему слов'янському миру у Відні о тім, чоґо сей задля недостатку другої політичної руської газети не знав, а що єго вельми зрадувало, себ то: о тім, що і проміж Малорусинами триває партія дійсних федералістів таких, котрі хочуть лишити кождий народ живим, а полудити Слов'ян не індивідуальною національною смертю, але любов'ю і узнаннем індивідуальних, людських і народніх прав. Було, журили ся уже Слов'яне, що Малорусини, сей по Великорусах найчисленніший народ, для волі

¹⁾ Може виноватий у сему звісний періодичний дописуватель „Слова“ який ангажирував ся також за гроші дописувати до „Голоса“. Прим. Ред.

Слов'янської вже померли, ба що стали ся навіть орудямъ „уніформізаторів“. На перший же гомінъ „Слова“ про „Січъ“ всі слов. академики, де котрий якого Русина ино знав, стали вивідувати ся у насъ що се між нами у Відні дієть ся. Наслідкомъ сеґо було, що на однім зборі слов. сказавъ одинъ Сербинъ П. Лив..., постаючому на „Січъ“ і докоряючому ії лядькимъ примуваннем, сі достопамятні слова: „Mein Herr, solche Polen sind wir Alle.“ Наконі бъ отже не „Слова“ то Віденські Слов'яне а через них і всі, були би не зараз дізнали ся, за народовців між Русинами. Ниньки можъ уже чи то в „Нлас-і“, чи в „Našych listach“ ба и в „Zukunft-і“, коли говорить ся о якимъ небудь слов. празнику у Відні, подибати симпатично згануте ім'я „Січъ.“

б). Слово помогло своїм виступленнем проти товариства „молодшимъ Січовикам“ до того, що „Старші“ імъ уже вірять. Узи, якими насъ „Слова“ сквало, о много суть тіснїці, чимъ давнїще. „Січъ“ вдячна проте за се „Слову.“

Подякувати годить ся ще „Слову“ від „Січи“ и за те, що воно своїм лукавимъ поривом не видерло ії ні однісенького члена, та хибай собі ще пошкодило. Єсть довершеним діломъ, що крімъ мже кількохъ дяківъ ніхто більше у Галичині не повіривъ тому що „Січъ“ мала-бъ бути лядькимъ товариством, а многихъ батьків, знакомих, и другив членів „Січи“, котрі може навіть читають „Слова“, оскорбило те не мало, що посміло „Слова“, їх синів та другив, котрих вони змалу знають, прозвати польськими наймитами.

Виділіти товариства закїмчаючи своє справозданне, заявивъ проте бажанне, щоби „Слова“ и в грядущому році не забуло пориватись на „Січъ.“ Відень 11-го Грудня 1868.

Михайло Подолинський.

Голова товариства.

ВІДЪ РЕДАКЦІИ.

Просимо о якъ найскоршу присилку предплат на третій рочникъ нашого письма, щобъ могли ми знати у кількохъ примірникахъ печатати „Правду“, та и подужали уладнати пересилку поштово.

Тихъ ш. предплатниківъ, котрі ще досі не зложили цілої предплати за минаючий рікъ, просимо о якъ найскорше надісланне залестей.

Въ Редакції нашій можна ще дістати комплетні примірники першого рочника „Правди“ по ціні 2 р. — Другий рочникъ стояти буде зъ кінцемъ с. р. 4 р.

Такожъ можъ набути у насъ по ціні 5 кр. „Дві Мусієві пісні“ переложені зъ старословинського язика на руський віршами, якъ и „Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства „Просвіта“ по ціні 10 кр.

Гловні помічники при редакції: В. Зіарський, М. Косакъ, Др В. Лукавський, Ом. Паршицький, Др К. Сушкевич.

Відповідає за редакцію: Іванъ Микита.

Зъ друкарні Ставропигійської.

1

